

†	
IHS	
BIBLIOTECA DE LOYOLA.	
Sala	1
Estante	42
Pluteo	1

373

PLVTARCHI
CHÆRONEI
HISTORICI AC PHI

Ab autore primum Græcè conscripta: Postea verò à doctissimis hominibus Latine facta: Nunc tandē ab eruditissimis aliquot viris summa cura atque diligētia ab innumeris mēdis, quibus æquē & Græcum exemplar, & Latina translatio scatebant, recognita & collata.

Quibus accesserunt opulentissimi Indices: quorum primus
res gestas complectitur, & quicquid historici argumenti
est: Reliqui oracula, prodigia, auguria, somnia, pro-
uerbia, leges, orationes, epistolae, stratagemata,
authorum nomina habent.

Erckel C. W. L. V. G. D. K. N. I. Apud Matthiam Bonhomme, Sub Claua Aurca.

M. D. LX.

M. D. L X. *Tran. de laque.*
 esdela Comp^a de Res de Sal^a

CLARISSIMO VIRO

LVDOVICO DANGERANTIO, IN-
VICTISSIMI GALLIARVM REGIS

Consiliario, heroiq̃ue prudentissimo, ac
literarum bonarum omnium Meccer-
nati, Hieronymus Gemusæus

A. Damnaeus

S. P. D.

PROÆCLARE dictum
olim, & nostri seculi mori-
bus abundè confirmatum
est, honoribus artes ali, om-
nèsque incendi ad studia,
gloria: iacerèq̃ue semper ea
quæ apud quosque impro-
bantur. Summam eruditionem Græci sitam cen-
sebant in neruorum vocumque cantibus, ergo inter
eos Musici floruerūt: & Epaminondas princeps
Græcorum fidibus cecinisse dicitur, discebantque id
omnes. nec qui nesciebat, satis excultus doctrina pu-
tabatur. Igitur & Themistocles cū in epulis recu-
sasset lyram, abitus est indoctior. In summo apud
eos honore Geometria fuit, itaque nihil Mathema-

tiis illustrius. Artesque hoc tempore apud non pau-
cos penè damnosas, non modò apud Græcos, sed &
Latinos quasiuosas ac locupletatrices fuisse, permul-
tis exemplis ac memorabilibus ostenditur. Trāquil-
lus Vespasianum principem, licet non nimis prodigiū,
ingenia tamen & artes vel maxime fouisse, pri-
mumque è fisco Latinis Græcisque rhetoribus an-
nua centena constituisse, præstantes poetas necnon
artifices passim coemisse, tradit. Viginti talentis em-
ptam vnā Isocratis orationem, author est Plinius.
Hominum primus & auream statuam & solidam
Gorgias rhetor Leontinus, Delphis in templo sibi
posuit, septuagesima circiter Olympiade. Thucydi-
dem imperatorem Athenienses in exilium egerant,
historiæ conditorem reuocarunt, eloquentiam mi-
rati, cuius virtutē damnauerant. Alexander Ma-
gnus inter spolia Darii Persarum regis vnguentorū
scrinio comperto, quod erat auro gemmisque ac mar-
garitis pretiosum, varios eius vsus demonstrantibus
amicis: Imò hercle, inquit, librorum Homeri cu-
stodiæ detur, vt præclarissimū humani animi opus,
quammaximè diuite opere seruetur. Idem cū The-
bas caperet, Pindari vatis familiæ penatibusque
parci iussit. Aristotelis patriam, à Philippo euer-
sam rursus condidit. Author est Athenæus, animalium
historiam, quinquaginta libris ab Aristotele condi-
tam,

tam, millibus aureorum quadringentis & octogin-
ta, Alexandrum redemisse. Neque verò paruo in-
pretio Medicina fuit, cuius scientiam in Theombro-
to, Ptolomæus rex, Megalensibus sacris seruato re-
ge Antiocho centum talentis donauit. Et pictura mi-
nimè neglecta iacuit, Aristidis Thebani pictoris, vt
author Plinius est, vnā tabulam centum talentis
rex Attalus licitatus est. Octoginta emit duas Cæ-
sar Dictator, Medeam & Aiace Timomachi, in
templo Veneris genitricis dicaturus. Cādaules rex
Bularchi, picturam Magnetum mediocris spatij, re-
pendit auro. Pamphilum pictorem tradunt neminē
minoris docuisse talentis annuis decem, quam mer-
cedem Apellem ac Melanthium ei dedisse author est
Plinius. Eiusdem authoritate effectum est, Sicyo-
ne primum, deinde & in Græcia tota, vt pueri in-
geniū ante omnia graphicen, hoc est, picturam, in
buxo docerentur, recipereturque ars ea in primum
gradum liberalium. Neque verò Apelles artis di-
scendæ mercedem decoxit. Nam Alexandrū Ma-
gnū fulmen tenentem, in ade Ephesiæ Dianæ au-
ri talentis viginti pinxisse traditur. Fama est cū
Venerē Anadyomenē, quæ ipsa quoque inter huius
opera celebratur, Augustus è templo Aesculapij,
apud Coos valde nobili, Romam transtulisset, cen-
tum iis talenta ex imperato tributo, pro tabula re-
mis-
4 3

mississe. E quibus omnibus, ut & alijs præclaris ac permultis exemplis, coniecturam facere non vulgarem licet, quanta fuerit artium liberalium apud veteres existimatio. Ergo disciebant eas omnes, & qui nesciebat, idoneus ciuis esse non putabatur. Postera tamen ætas singularum vtilitate perspecta, hisce terminauit modum, ac tantam cuiusque existimationem esse insit, quantam in repub. vtilitatem secum adferret. Sic Oratorem Romani & disciplinam militarem celeriter amplexi sunt. Poeticam serius receperunt, nec in magno honore habuerunt, unde minora huius studia fuere. In cæteris ita excelluere, ut neque Græcis, à quibus tamen pleraque usurpassent, nec omnino genti cuiquam cederetur. Videtur itaque, ut in singulis disciplinis inueniendis constituendisque, principia quædam primum, ac incrementa deinde extiterunt, sic ipsarum inter sese collatio æstimatioque initia progressus habuisse, donec experientia scilicet ostendisset, quantus cuiusque in rebus humanis usus esset: quæ in re non pauca mutare seculum, quædam etiam regio ipsa aut reipub. forma, consuevit. Supra vero cæteras artes omnes, earum literarum studia, quas vocant bonas & humaniores nulli non genti ac hominum generi præclaram quantam & variam vtilitatem adferre solent. Et non adeo pridem orbis nostri nationes variæ, magno consensu ea studia ample

cli

cti coeperunt, sed non pari fide in hunc usque diem retinere ac tueri videntur. Nam qui in nonnullis fuerat ardor, vehemens quispiam ac sanè mirificus, non multum ultra primum limen ingressis, statim est extinctus. Velut nunc inter nostrates homines pessum ire literæ videntur, quæ tanta cum admiratione omnium, oriri coeperant. Arbitror, quia in imperitorum manibus præmia sunt, qui cum literarum ignari sint, nec admirari eas, nec amare queunt: & quæ præmia studiosis hominibus debebantur, ferè largiuntur alijs, aut assentatoribus, aut sycophantis, aut omnino indoctis. Neque enim de hominum ingenijs rectè iudicare norunt literarum imperiti, sed prout quisque lingua fuerit volubiliore, magisque ad vulgus accommodata, tantò existimatur doctior. Ergo aut in illos impenduntur doctorum præmia, aut à quibusdam parum bonis viris distrahuntur. Putant interea ingentes quosdam sumptus facilitari, quia unus alatur & alter, quibus tamen ipsis quoque sic est prouisum sæpe, ut vix animam ducant: suos certè, si quos habent, pascere nequeunt. Hisce in rebus omnibus vehementer probanda sunt vestrorum consilia, dum veterum prudentiæ minimè immemores, non patiuntur suos studijs honores ac præmia deesse: quo fit ut nemo non per literas sibi ac virtutem ad magna fastigia quærat aditum: & non ita

multo post futurum videatur, tot habeat duces ve-
stra natio quot milites, tot praestantes ac excellentes
docendi magistros, quot habent ceterarum gymnasia
discipulos. Ea est Christianissimorum Regum pru-
dentia atque liberalitas, ut & ingenia optimorum
inuitent perlibenter, & ipsis nihil non ad virtutem
suppedient liberaliter. Principis studia, ut ferè as-
solet, cetera sequitur nobilitas, & homines doctos
ac bonos promouere certatim quisque gestit, ut pro-
pèdiem expectandum sit, quam prius cum ceteris
communem Gallia habuit, eam laudem totam sibi
sola nunc auferat. Occasionem autem mihi fecit ha-
rum rerum cogitatio, praelari huius operis ad te de-
stinandi, vir excellentissime. Nam dum inter hanc,
in mentem subiisset illustrium virorum vestrae gen-
tis memoria, è quibus te quoque, magna prudentia,
variæque scientiae copia virum, primam laudem fer-
re cognouissem, putavi neque ineptum fore, neque
præter officium meum, si tuo nomini inscripsissem
PLUTARCHI historiam, quæ non ita pridem
à Simone Grynzio, viro nostrae aetate incomparabili,
Graeci codicis collatione emendata, nunc excudere-
tur nitidius multo & elegantius. Sed & minime
ingratum id fore excellentiae tuae arbitrabar, quod
& literarum omnium amatorem, & doctorum ho-
minum patronum esse singularem quendam te cogno-
uis

nissem, tum iisdem quoque studiis oblectari solitum,
qualibus hic author in primis gaudebat. Nam is quo-
que aulae sectator olim, & magna apud Imperato-
rem Traianum auctoritate pollens, sic in repub. ver-
satus est, ut philosophiae studium nunquam depone-
ret, ac prudentiam cum sapientia coniunctam sem-
per haberet. Supra verò hæc omnia impellere me
non desuit huius scribendi generis dignitas de quo i-
pso sanè, & ut constat adhuc magis institutum istud mi-
nime falsum esse, quædam narranda & paulo distinctius
reperenda videtur. Cum scriptorum varia sint genera,
& aliud alio præstantius sit, quod æstimatur vel
diuturnitate, vel dignitate utilitæque, omnibus hi-
sce nominibus ceteris præstare historia sanè videtur.
Nam vetustissimum hoc scribendi genus esse per-
multis probatur. Cum enim apud Græcos antiquis-
simum è doctis genus videatur poetarum, siquidem
Homerus fuit & Hesiodus ante Romanam coditam,
Archilochus regnante Romulo, historiam eo genere
antiquiorem fuisse ac longè præcessisse necesse est,
quoniam poetici apparatus fons & origo fuit ipsa hi-
storia. Nam poeta tanquam fabulas ad docendum
vsurpet, multas veritatis quoque partes suscepit, &
falsum apposit, illam quidem acceptans, hoc ve-
rò ad ducendam multitudinem populariter ac mili-
tarily inferens. Hoc modo bellum Troianum, ut
gestum

gestum est ex historia sumens, fabulosis inde figmē-
tis adornauit Homerus. Sic & Vlyssis errores. At
enim nulla ex veritate noua annectere prodigia, ne
quaquam est poeticum: hoc enim modo ut quis veri
similia mentiatur maximè contingit, si vera permic-
sceat. Quod & Polybius de Vlyssis erroribus asse-
rit. Tale id quoque est. *Ἰσὼς ἡ Ἀλκυονίς ποταμὸς λέγεται ἔχει
μυσιπὸς μύρια.* Nam ex historia sumpserat exordium.
Sic AEolum adiacentibus Liparæ insulis imperas-
se tradit Homerus: vicina itidem AEtnæ loca &
Leontinis, Cyclo pas & Lestrygonas, homines quos-
dam immanes, tenuisse. Charybdim & Scyllam à
prædonibus occupatas, idcirco fretum ipsum illius
tempestatis mortales nequaquã adire ausos. Sic Cim-
merios, Bosphorum qui ad Boream est, & loca te-
nebrosa incolentes, ad finitimas inferno & obscu-
ras regiones propriè traduxit. Et Colchorum fabu-
la, Iasonisque ad AEan nauigatio, & quæ de Cir-
ce ac Medea traduntur, hystoriam habet antiquam.
Eodem modo ex Ponto ad Oceanum narrationem
de Vlysse traduxit, cui illius hominum opinionem
significans, qui Pontum tanquam Oceanum quen-
dam arbitrabantur, & qui eousque nauigassent non
aliter in exteriora maria ingredi credebant, quàm
qui extra columnas longius fuissent produeli. Tan-
quam igitur argento quispiam circumfundit aurum
ita

ita poeta veris contemplationibus fabulas apponit,
quibus eloquutione dulcedinem conciliat & orna-
tum, eundem quem & historicus finem in rebus nar-
randis respiciens. Quibus tandem necesse est histo-
riam poetica antiquiorem extitisse. Sed an soli huic
facultati, artibus cæteris quæ multò post inuētæ sunt
nihil historia cōtulit? Aio quòd in vniuersum omni-
bus. Cùm nāque scientiarum aliæ in contēplatione so-
la aliæ in actione quoque cōsistant quadã vtrunque
genus ex historia initium duxisse: huius verò pars quo-
que non exigua in hac ipsa sita esse videtur. Siquidẽ
physiologia tota, an non observatio quedam est vete-
rũ, in singulis primum rebus facias deinde in vnã ar-
tẽ à posteris traducta? Eius verò partem postremam
quandã, titulo quoque historiae notarũ Peripateti-
ci. Et mathematicæ disciplinæ, in primis verò A-
stronomia, non nisi è plurimorum annorum obser-
uatione coalescere potuerunt: qualem fuisse tradunt
eam quæ in nobilissima turri Alexandria à singulis
magistris notabatur, de Solis ac Lunæ & reliquo-
rum syderum erroribus, donec annorum inde & e-
clipsium cæterorũq; modus vniuersus certa cōie-
ctura cōstitueretur. Philosophiæ verò pars quæ à mo-
ribus nomẽ obtinuit, & in actione locatã partẽ nõ e-
xiguã habet, tum exemplorum, tum cæterorum quæ
ex historia desumuntur collatione, magnam lucem
&

præclaram habet. Quin ad vitam civilem totam
ritè instituendam, singularem vtilitatem hæc ad-
fert: quot enim in rebus maximis difficillimisque
tum domi, tum foris rectè administrandis, consilia
præceptaque aut non aliunde, aut nusquam felicius
ac tutius, quàm ex iis quæ pridem gesta fuerunt, ac
scriptis tradita, eruantur ac vsurpantur. Sic absque
rerum à veteribus gestarum monumentis non mul-
tùm puerorum scientiam, in rebus plerisque excedet
sæpe parentum sapientia: & qui hanc iustulerit, is
partem vitæ non exiguâ è medio sustulisse rectè exi-
stimabitur. Cum autè historiam & alij scripserint
præclare, hoc ipso authore superiorè haberi neminè
rectè arbitrantur. Quando enim duplex huius con-
siliij est opus: & alia scriptorem eligere ac sequi
debet, alia verò vitare, nemo est qui vel pari pruden-
tia hæc declinet, vel simili moderatione illa prose-
quatur. Sic integra fide gestorum narrationes expo-
nit, laudat circumspectè, collocat ac disponit diligen-
ter, ut si vel Momus index sit, sententiam hic ferre
queat commodissimè. Cæterorum authorum ferè sin-
gula virtutes sunt, hic vnus nouit vniuersas: siue
enim Thucydidis densam vim ac breuitatem, siue
Herodoti candorem ac effusam voluptatè, siue Xe-
nophontis iucunditatem inaffectatam, siue Plato-
nis doctrinam, siue Aristotelis rerum scientiam,
scri

scriptorum copiam, inuentionis acumen, operum va-
rietatem requiras, in hoc vno ea omnia cumulatim
reperias: ut minimè falsa de hoc ipso fuerint ma-
gnorum virorum nostra etate iudicia, quibus exi-
stimatum est, solam huius librorum officinam, ad
plenam eruditionem abundè instructam bibliothe-
cam esse. Quo magis tibi quoque Heroi tum literis,
tum dotibus cæteris præstantissimo, prudentia sum-
ma, acumine singulari, gratum fore istud consilium
existimauit, ut ad ædes tuas, ad Musæum illud
longo bonorum authorum ordine instructissimum,
hunc quoque, ciuitate Romana non quidem nunc
primò donatum, sed Græcorum collatione exem-
plarium, mendis, quæ inerant permultæ & valde
graues, deterfis, mirificè restitutum, destinassem.
Sic enim & habeas quò magnis rerum moliminibus
defessam mentem oblectare queas, & ego hoc
facto, observationis erga tuam excellen-
tiam significationem aliquâ præbuero:
quâ significationem clementer abs-
te suscipiendam esse sanè
cōfido, & in primis
opto. Vale.

PLVTARCHI ELOGIVM EX SVIDA.

PLVTARCHVS ex Cheronea Bæotiae vrbe, vixit Traiani Cæsaris temporibus, & etiam ante: cui quum ille Confusus dignitatē tradidisset, mandauit, vt nemo Illyricorum magistratum: præter huius sententiæ quidquam perageret. Scripsit autem multa. Hæc ille.

VIRORVM ILLVSTRIVM,
quorum vite hoc præclarissimo Plutarchi
opere describuntur, Catalogus.

T heseus.	Lapo Florétino interprete. fol. 17
Romulus,	Eodem interprete. 43
Lycurgus,	Eodem interprete. 78
Numa Pompilius,	Eodem interprete. 108
Solon,	Eodem interprete. 136
Publicola,	Eodem interprete. 164
Alcibiades,	Donato Acciaioiolo interprete. 185
M. Coriolanus,	Guarino Veronési interprete. 230
Themistocles,	Lapo Florentino interprete. 261
Camillus,	Eodem interprete. 287
Pericles,	Eodem interprete. 319
Fabius Maximus,	Guarino Veronési interprete. 350
Pelopidas,	Antonio Becaria interprete. 376
Marcellus,	Garino Veronési interprete. 405
Annibal,	Donato Acciaioiolo interprete. 433
Scipio Aphricanus,	Eodem interprete. 437
Philopemen,	Guarino Veronensi interprete. 503
T. Quintus Flaminius,	Eodem interprete. 141
Aristides,	Francisco Barbaro interprete. 542
Cato Censorius,	Eodem interprete. 571
Paulus Aemilius,	Leonardo Aretino interprete. 603
	Timole

Timoleon,	Antonio Tudertino interpre.	629
Agis & Cleomenes,	Eodem interprete.	658
Tiberius & C. Gracchus,	Leonardo Aretino interprete.	705
Lyfander,	Guarino Veronēfi interprete.	730
Sylla,	Eodem interprete.	755
Pyrrhus,	Leonardo Aretino interprete.	794
Caius Marius,	Guarino Veronēfi interprete.	824
Eumenes,	Eodem interprete.	861
Sertorius,	Leonardo Aretino interprete.	879
Cimon,	Leonardo Iustiniano interprete.	900

IN TOMO SECVNDO.

Lutius Lucullus,	Eodem interprete.	1
Nicias,	Guarino Veronēfi interprete.	52
Marcus Crassus,	Eodem interprete.	88
Agessilaus,	Simone Grynaeo interprete.	142
Pompeius,	Antonio Tudertino interprete.	163
Alexander Magnus,	Guarino Veronēfi interprete.	228
Caius Caesar,	Iacobo Angelo interprete.	289
Phocion,	Lapo Florentino interprete.	338
Cato Uticensis,	Eodem interprete.	373
Dion,	Guarino Veronēfi interprete.	419
Marcus Brutus,	Eodem interprete.	456
Demosthenes,	Leonardo Aretino interprete.	496
M. T. Cicero,	Achille Philerate Bonon. inter.	516
Demetrius,	Donato Acciaiole interprete.	555
Antonius,	Leonardo Aretino interprete.	610
Artaxerxes,	Lapo Florentino interprete.	668
Aratus,	Eodem interprete.	691
Galba,	Incerto interprete.	718
Otho,	Incerto interprete.	747
Homerus,	Guarino Veronēfi interprete.	761
Euagoras, authore Iloc.	Guarino Ver. interprete.	767
Pomponius Atticus,	Cornelio Nepote authore.	780
Plato,	Guarino Veronēfi authore.	791
Aristoteles,	Eodem authore,	814
Carolus Magnus,	Donato Acciaiole authore.	814

FINIS.

PLVTARCHI
CHERONEI GRAE-
CORVM ROMANO-

RVMQVE ILLV-

STRIVM

VITAE.

Thefeus.

LAPO FLORENTINO INTERPRETE.

QVEMADMODVM in orbis ter-
re situ describēdo historici solent, vt
ad quae ipsi cognitione aspirare non
possunt, extremis tabularum parti-
bus supprimentes, quosdam adiciūt
locos esse vastos, arenosos, & caelo
terraque penuriā aquarū, aut limum
insuperabilem, aut montem Scythicum, aut astrictum
frigore pontum: Ita & nobis in hac virorum collatione,
perpetua rerum historia, quantum probabili oratione as-
sequi potuimus, tempora percurrētibz, de his quae supra
sunt verē licuit affirmare: antiquiora & vetustiora ista,
tragica & monstrosa, poetarū & fabulosi rerum scriptores
occupant, nec vltra fidem nec certitudinem praeseferūt.
Cum igitur Lycurgi legumlatoris, & Numae regis res
gestas literis mandauerimus, haud ab re fuerit ad Romu-
lum orationem conuētere, quando historia ipsa ad eius
tempora quamproximē accessimus. Sed mihi diu cogi-
tanti, huic viro (vt inquit Aeschylus) quis conueniret,
quem illi opponerem, quis dignus foret comparatione
coniungi: visum est tandem faciendum esse, vt à quo ce-
lebrata Atheniensium ciuitas amplificataque est, cum

Historia
restituenda
ma qualis
similitudo
ne.

Confessio-
ne fidem
quarit.

* reply-
no,

b cum

PLUTARCHI

cum gloriosissimæ aut inuictissimæ urbis Romæ parente conferrem & compararem. Liceat autem repurgatas ratione fabellas obtemperare nobis, & historiæ faciem accipere. Sicubi verò superbè verisimilitudinē omnem contemnant, nec admittant, vllum cum probabilitate commercium, æquis auditoribus opus erit, quique benignè & humanè historiam antiquam exaudiant atque approbent. Videtur igitur Theseus multis de causis Romuli quam similimus extitisse: ambo enim cum spurij & obscuro forent, existimati sunt à diis immortalibus procreati esse: ambo etiam bellicosi ac manu strenui, quod quidem omnes scimus, & interim quanta maxime fieri potuit prudētia præstiterūt. Ex duabus quoque clarissimis ciuitatibus, Roma & Athenis, alterā hic cōdidit alterā ille nouis colonis cōpleuit. Fœminarum præterea raptus de utroque ferūt, neuterque eorū domesticā cladē, & inuidiā suorum effugit: sed ad postremū ambo dicuntur in offensionem ciuiū incidisse. Si quid igitur ex his, quæ minus tragicè dici videntur, ad veritatem cōducit, Thesei quidem paternum genus in Erechtheum ac primo indigenas refertur: maternum verò in Pelopem. Pelops enim non opibus magis & copiis, quā natorū sobole cæterorum Peloponnesi regum potentissimus fuit, cum filias permultas optimatibus in matrimonio locasset, multosque in rebus publicis passim principes dispersisset, quibus vnus Pittheus extitit Thesei maternus auus, qui urbem non magnam Træzeniorū incoluit, ac per id temporis omnibus sapientia & eloquentiā plurimum præstare putabatur. Fuit eius sapientiæ, vt videtur, talis quædam vis ac forma, qualem complexus Hesiodus cum sua scripta sententiis referisset, sapiens in primis est habitus. Atque hanc vnam ex Pitthei sententiis fuisse memorant.

Estis satis comiti merces promissa laboris.

Cuius rei Aristoteles philosophus est author. Euripides etiam cum Hippolytum casti Pitthei disciplinam appelleret, hanc eandem de Pittheo opinionem perspicuè attestari videtur. Aegæo verò, cum filiis indigeret, vulgatum illud oraculum Pythiam vatem cecinisse ferunt, quo ius-

sis,

THESEVS. I.

19

sit, ne cum muliere coiret, priusquam Athenas accederet. Quod cum non satis apertè dixisse videretur, in Træzenen profectus, de dei responso cum Pittheo communicauit, quod huiusmodi fuit.

*Nē prius vir magne, * pedem qui prominet vtri*

Soluas, Cecropidum quā sacram accesseris urbem.

§ Igitur incertum est, qua ratione adductus Pittheus, suasionibus aut dolo, ad Aethræ coitum illum impulerit. Cum verò is mulierem compressisset, rescivissetque eum Pitthei se filia coisse, grauidam factam esse ratus, ensē & calceos sub lapidem eximæ magnitudinis abditos reliquit, qui intus cauatus erat, vt quæ immissa forent, aptè capere, & continere possent: idque solū mulieri factum patefecit, mandauitque, si ex ea filius nasceretur, & ad virilem ætatem prouectus, saxum summouere, & quæ relicta fuerant, tollere atque asportare posset, eum clam omnibus, cum his ad se rebus mitteret (vehementer enim Pallantidarum insidias formidabat, quippe, qui eum ob solitudinem filiorum contemnerent: erant autem quinquaginta ex Pallante filij) sic discessit. Cum exactis mensibus mulier partu puerū addidisset, sunt qui statim ei Theseo nomen inditum esse affirmant, ob insigniorum corporis positionem: alij postea Athenis, quo tempore illum in filium accepit Aegæus: quam etiam

rem illi *Neop* id est, adoptionem nomināt. Cumque apud Pittheum educaretur, custodem & pædagogum Connidam quendam nomine habuisse, cui vsque ad nostram ætatem vno antè Thesei die Athenis arietem immolant: memoriaque beneficij & honoribus hūc multò iustius prosequitur quā Silanionē & Parrhasiū, qui imaginis Thesei pictores ac fictores fuerūt. Vigebat etiā illis temporibus cōsuetudo, vt qui ex ephebis excessissent, delati in Delphos, de comis deo primitias darēt. Accessit igitur in Delphos Theseus, & loco etiā his tēporibus Thesei ab illo nomē manet, vt fertur: anteriore verò capitis partē solā abrauit, vt de Abātibus scribit Homerus: atque hoc tonsuræ genus Thesei ob illum nuncupatū est. Abantes verò primi hoc tondendi more vsi sunt, quem quidem non ab Arabibus, vt quidā existimāt, didicerunt: nec Mysis

b 2 imitati

* *ἀνὴρ τὸ π
πόδ' ἔχων
πόδα.*

Boccacius
libro 10.
cap. 49.

Educatio.

In catalo-
gonium

PLUTARCHI

imitati, sed quòd natura bellicosi essent, & cominus pugnandi, ac prater ceteros manus cum hostibus conferendi peritiam teneret, vt Archilochus testatur his versibus.

Nec crebros tendunt arcus, nec verber a funda

Expediunt, seuas quoties Mars æquore cades

Insert, at rigido geritur res cominus ense.

Hac illi apprimè pugna certare periti,

Eubææ genus acre virum bellòque superbum.

7 Ne igitur vllas hostibus ad capiendum ansas darent, tondebantur. Hoc & Alexandrum illum Macedonem cum excogitasset, suis ducibus imperasse ferunt, vt Macedonum barbas abraderet, quippe quæ in præliis ansæ promptissimæ forent. Reliquum igitur tempus verum Theſciortum Aethra occultū habuit. Erat autē rumor Pittheo authore dissipatus, illum à Neptuno esse generatum: Neptunum enim Træzenij summa religione colunt, & eius Dei tutelæ eorum ciuitas dedicata est, cui & fructuū primitias deligunt, & insigne in numo tridentē incisum habent. Cum verò primū illius adolensset ætas, & vnà cum corporis viribus, fortitudo ac animi elatio, consilio & ratione firmata apparuisset, sic Aethra deduxit ad lapidem, atque ibi illum de suo ortū certiorē fecit, iussitq; paternā signa subducere, & iis acceptis Athenas nauigare. At ille lapidem quidem cum subisset, facilè repulit, nauigaturum verò se pernegauit, etsi secunda nauigatio foret, & id mater atq; auus summis precibus ab eo contenderent: difficile enim erat terrestri itinere Athenas proficisci, cuius nulla pars à periculo, cæde, ac latrociniiis vacua esset. Nanque ea tempora homines tulerunt, manuum quidem operibus, ac celeritate pedum & corporum viribus, vt videtur, indefessos, insuperabilēsq; & qui ad nihil æquum aut conducibile naturæ muneribus vterentur, sed quibus contumelia & intolerabilis contumacia grata foret, gaudentes crudelitate & sauitia dominari, atque cogere & pessundare qui quid incidisset. Pudorem quoque & iustitiam, & iuris æqualitatem, & humanitatem, ab ignauia, & iniuriarum metu proficisci, eaque nihil conuenire iis, qui viribus præstare possent. Ex his quosdam circueuntem Hercules ac deleuit: qui verò illum latuerunt, metu

Prima inuentā.

Thucydides à prim. lib. 1.

THESEVS. I.

21

metūque perterriti subterfugere, vt humiles abiectique contemptui fuerunt. Postea verò quā Hercules calamitate perfunctus est, interfectoque Iphito discessit in Syriam, atque ibi apud Omphalen diuturna seruiture fuit: hæc illi necis supplicia soluens, Syriorum res summa pace ac securitate firmavit. In Græcia verò vitia ac flagitia rursus reuiuiscere ac latius manare cœperūt, cum nemo ea reprimeret, nec prohiberet. Erat igitur ea profectio ex Peloponneso Athenas euntibus, maximè pestifera ac exitiosa: & ex latronibus quēque Pittheus qualis esset singillatim, quibūque peregrinos afficeret, in medium referens, suadebat Theſeo, mari Athenas accederet. At eius animum iam pridem Hercules gloria virtutis tacite incenderat, eūque semper habebat in ore, & eius res gestas ac virtutes narrantibus, promptissimum se auditorem præbebat, maximè verò si quis eum esset intuitus, & alicui eius factō, & dictō interfuisset. Prorsusque perspicuum erat idem illi euenisse, quod posterioribus seculis Themistocli euenit, cum diceret, Miltiadis trophæum si bi somnos adimere: ita illi Herculis virtutem admiranti, eius res gestas per noctem somnia referebant, ac interdū ipsum exagitabat, instigabatque æmulatio, eadem facere cogitantem. Erat autem ex matre inter illos affinitas, quòd ex patruelis nati essent. Aethra enim Pitthei filia fuit, Alcmæna autem Lyſidices: Lyſidice verò & Pittheus fratres, ex Hippodamia ac Pelope geniti. Perindignum igitur, & non ferendum ducebat esse, illum in omnes improbos inuadentem, terram ac mare purgare, atque tutum omnibus præstare: se verò quæ instarent certamina, euitare, atque per maria effugere. fama & opinione patrem dedecorantem, alia nulla genitori indicia, quā calceos & ensē sine sanguine afferentem, non præclaro aliquo facinore ac rebus gestis, certissima signa & notas suæ nobilitatis præbentem. Huiusmodi igitur animo atque consilio iter ingressus est, vt nemini ipse inferret iniuriam, vim afferentibus repugnaret. Ac primum quidē in Epidaurō Periphetam, qui claua utebatur, ob id Corynetam, quòd corynam illi clauam dicebant, nuncupatum, interemit, cum is illum adortus, trans

Studium ad Heron-
lis exem-
plum com-
paratum.

Gesta,
*Suid. neph.
φάρμακ.

PLUTARCHI

11 ita prohibere niteretur. Claua autem latatus, accipiesq;
eam, ad armorum sibi vsum seruauit, qua deinceps, ve-
luti Hercules leonis pelle, perpetuū vsus est. Itaque hæc
Herculi indicium quoddam erat, qua magnitudine fer-
ram superasset: hic verò clauam, cum apud alium esset,
12 ostendit a se victam, secum verò inuincibilem esse. In
Isthmo etiam Sinniū Pityocampā, quo pacto ipse mul-
tos occiderat, eodem peremit, cum non consuetudine vl-
la nec exercitatione valeret, sed declararet virtutem arti
omni atq; exercitationi antecellere. Fuit autem Sinnidi
ipsi filia eximia forma ac magnitudine, nomen erat Peri-
gune, hanc interēpto patre fugientem Theseus ambiens
perquirebat. Illa cum in densissimam syluam, asparagō-
que ac frutice consistam se coniecisset, vt erat natura sim-
plex, pueriliter admodū illos veluti exaudituros orabat,
ac vota iureiurando adhibito nūcupabat, si eam abditam
atque inuiolatam seruarent. Reuocante autem Theseo,
ac fidem dante, sibi curæ fore ne quid detrimenti accipe-
ret, ad eum se contulit, ex eoque grauida facta, Menalip-
pū genuit: sed Deioneo Euryti Ochaliensis filio in poste-
rum permittente Theseo, in matrimonium cecidit. Mena-
lippi verò filius Ioxus, Ornitho socius deducendū in Ca-
riam coloniz fuit, vnde Ioxides appellantur: quibus mos
est patrius, neque spinas asparagi, neque stercora igni cre-
13 mare, sed honore & cultu prosequi. Erat quoque Crom-
myonia sus, quam Phæam vocabant, fera sanè haud con-
temnenda, sed pugnax, & ad superandum difficilis: hanc
ad rationem itineris nihil pertinentem, ne videretur ex
necessitate omnia gerere, adortus confecit. Simul obii-
cere sese improbis quidem hominibus, propulsandæ in-
iuriæ gratia, ratus est bonum virum oportere: cum feris
autem generosis illis prælium inire ac periclitari. Sed qui-
dam Phæam mulierem latrocinii intentam fuisse tra-
dunt, capitalem sanè atque intemperantem, quæ in his re-
gionibus Crommyonem (id enim loco nomen est) inco-
lebat, suamque ex vita ac moribus cognomentum traxit
se, inde à Theseo esse interēptam. At Scyronē cum iuxta
agrum Megarēsium è petra deiecisset, vita priuauit, qui,
vt vulgarior fama tenet, viatores eò accedentes in præm
verte

THESEVS. I.

13

vertebat: vt verò quidā authores sunt, per iniuriā & con-
tumeliā pedes peregrinis protendens, abluere iubebat, ac
13 deinde impellens calcibus, in mare deturbabat. At Mega-
renses historici famæ obuiā euntes, & cum longo ac diu-
turno tempore (vt inquit Simonides) bellum gerētes, nec
latronē, nec contumeliosum hominē Scyronem fuisse af-
feuerant, verū latronum hostem & euerforē, bonorum
autē ac iustorum virorū amicū. Acacum enim Græcis
omnibus pietate ac religione præstare iudicatum esse, ac
Cychreū diuinis honoribus ab Atheniēsisbus coli. Pelei
quoq; & Telamonis virtutē nemini incognitā esse. Scy-
ronē igitur & Cychrei generū fuisse, Acaci verò socerū,
Pelei ac Telamonis autē, qui ex Endeide Scyronis & Cha-
riclis filia geniti erāt, Haud igitur consentaneū esse, cum
improbissimo homine optimos viros affinitatē inire vo-
luisset, maxima ac pretiosissima dantes accipientēsq;. Ve-
rū tradit Theseum nō quo tēpore primū Athenas ac-
cessit, sed posterius, & Eleusinē cecipisse, quæ à Megaren-
sibus tenebatur, Diocle principe fraude decepto, & Scy-
14 ronē oppressisse. Ita de his rebus variæ sunt contrariæq;
sententiæ. Eleusine quoque Cercyonem Arcadem in pa-
læstra superatum interemit. Ac paulō prouectus eūm do-
muisse Procrusten in Hermiona, idem torturæ genus
subire cogens, quod ille hospites, è vita sustulit. Hæc Her-
eulis imitatione gessisse videtur. Nam, vt ille, quo pacto
sibi insidiæ paratæ fuerant, eodem insidiarum authores
persequutus, Busirim immolauit, palæstra prostrauit An-
tæum, singulari certamine Cygnum superauit, Terme-
rum quoque abscisso capite interemit, à quo etiam Ter-
merium malum nuncupatum esse, memoriæ proditum
accepimus. verberando enim caput Termerus eorum,
qui in se incidissent, omnes hoc pacto ad exitium mor-
tēque perducebat. Sic Theseus vltus facinorosos eua-
sit, quæ ipsi per vim in alios patrarant, eadem ab illo re-
portantes: & quas sibi excogitarant iniuriæ rationes,
15 iisdem iustè supplicium luebant. Sed cum Cephisum at-
tigisset, ex Phyalidarum genere homines obuiam pro-
deuntes primū salutarunt, expiariq; se petentē, de mo-
re ritēque expiatum, vt sacrificia peracta sunt, conuiuio

Amplificat
tio à com-
paratione.

P L V T A R C H I

exceperunt, cum nullus antea itinere humane clementer
que acceperat. Ad sextam igitur Iduum Cronij mensis,
qui nunc Aprilis habetur, in patriam rediisse dicitur. Ci-
uitatem ingressus, inuenit turbationis omnia ac discor-
diarum referta, ac priuatim Aegeum, ac domum totam
pessimo in statu constitutos. Nanque Medea Corintho
Athenas delata, cum suscepisset se medicamentis Aegeum
curaturam, quod filios procreare posset, in eius se concu-
bitum dederat: quae ubi de Thesei reditu prima accepit,
imprudente Aegeo, qui senex tunc erat, & ob seditionem
ciuium omnia formidabat, persuasit illi, hospitem con-
uiuio exceptum venenis necaret. Ad prandium igitur
profectus Theseus, cum non probaret se prioris quis esset
edicere, vellenteque ei recognoscendi sui initium praebe-
re, oppositis carnibus, cum gladium incidendi gratia di-
stinxisset, illi ostendit: quo statim cognito, Aegeus, vene-
ni poculum deiecit, ac filium appellans amplexus est. Tum
adlocutus ciuibus omnibus cognitum fecit, prompte li-
benterque ob fortitudinem excipientibus. Dicitur ca-
dente poculo venenum effusum esse, quo loco nunc in Del-
phinio septa sunt. Eam enim urbis partem Aegeus inco-
lebat, & quendam templi partem, quae ad Orientem spe-
ciat, in Aegei portis vocitant. At Pallantidae, quibus spes
iniecta erat occupandi regni, si sine filiis Aegeus morere-
tur, posteaquam Theseus est successor patri constitutus,
agre ferentes, si quidem Aegeus regnet, Pandionem in fi-
lium adoptatus, & qui Erechthidarum genus nulla pro-
pinqvitate attingeret, ac rursus Theseus homo peregrini-
us & advena, ad bellum incubuerunt, ac partiti suas co-
pias, pars eorum ex Sphettide palam, cum patre impe-
tum faciunt: pars Gargetti se ab dentes in insidiis subse-
derunt, ut diuersis partibus hostem adorirentur. Fuit au-
tem ipsis praeco vir Agnustus Leus nomine, hic Theseo
Pallantidarum consilia detulit: ille repentino impetu a-
dortus eos, qui in insidiis erant, omnes peremit. Qui ve-
ro Pallantem securi fuerant, accepto cladis nuntio, dissi-
pato exercitu diuersi abierunt. Ex eo ferunt Palleneo-
rum populum Agnustorum connubiis prohiberi, mo-
remque hunc apud eos per praetorem denuntiandi, Au-
dite

* περιπα-
σεν
* ἐπιβύ.
Honores
inuidia se-
quuta,
mox insi-
dia.

Videtur
legendum.
παιδαρ-
σεν.

T H E S E V S. I.

25

дите popule, esse sublatum: id enim nomen ob viri prodi-
tionem vehementer oderunt. Inde Theseus ne orio defi-
diaque languesceret, & simul gratia & beneuolentia mul-
titudinem deuincire cupiens, contra Marathonium tau-
rum ex urbe profectus est, qui Tetrapolitanis permagna
detrimenta attulerat, eumque captum ostentandi robo-
ris gratia, viuum per mediam urbem egit, & post Del-
phico Apollini immolauit. At quae de Hecale, deque
eius hospitio fabulantur, haud omnino a veritate abhor-
rere videntur. Hecalesium enim sacrificium Hecalo Io-
ui finitimi populi exhibebant, Hecalemque ipsam reli-
giosè colebant, Hecalelam per diminutionem vocan-
tes, quod cum iuuenem admodum hospitio inuitallet The-
seum, seniliter huiusmodi blanditiis benignèque excepit
18 set. Adhuc, eo ad praelium exeunte, vout se Ioui immo-
laturam, si incolumis rediisset in patriam: verum ante
reditum illius extincta est, & has Thesei iussu hospitij ac
benignitatis gratias reportauit, ut Philochorus testa-
tur. Nec ita multo post, tertio ex Creta legati de exigen-
do tributo Athenas accesserunt. Nam cum inualuisset
opinio, Androgeum in Attica dolo esse sublatum, & Mi-
nos ipse illato bello, multis malis Athenienses affecit, &
infensum etiam nume regionem vexauit: sterilitas enim
agrorum simul & pestis vehemens inuaserat, flumina
quoque exiccata sunt. Iubente autem Deo placari Mi-
noem, cum eo firmata pace, atque ita eos numinis iram
placatum ire, malorumque exitum habituros, caduceato-
ribus in Cretam missis, qui Minoem precibus exoraret,
percussurum foedus hac lege & conditione, ut promitte-
rent se nono quoque anno septem pueros, totidemque vir-
gines tributi nomine in Cretam esse missuros, ut pluri-
19 mi scriptores sentire videntur. Pueros autem delatos in
Cretam, tragædiis celebratum est, in Labyrinthum à Mi-
notaurum esse interemptos, aut palantes exitumque prohibi-
tos, ibi interiisse. Minotaurum verò ipsum, ut Euripides
tradit, mistumque genus prolemque biforem fuisse, du-
plicique natura tauri atque hominis compositum. Ve-
rum Philochorus tradit hæc Cretensibus non probari, ro-
sed Labyrinthum carcerem fuisse, qui nihil aliud habere-
b s incom

* ἡκαλ-
οντο σορ-
τasse.

Bocca. lib.
II. cap. 26.
Diod. 5. cir-
ca Thebas
sublatum
dicit.

Exeessio de
Minotau-
ro & Mi-
nos.

De Botti-
ais Plin. li. 20
4. cap. 11.

* J. Epistola
d. 10.

Beneficiū
in patriā.

PLUTARCHI

incommodi, nisi quod ex eo effugere qui asseruerunt, non possent. Gymnica etiam certamina in honorē Androgei Minos statuit, præmiūque victoribus pueros tradidit tantisper in Labyrinthi custodia asseruatos. Vicit autem prioribus certaminibus Taurus quidem bellidux, cuius per id temporis apud eos potentia permaxima ferebatur, homo haud miti ingenio neque māsuetor, sed qui multa in Atheniensium filios per summam iniuriam, & contumeliam perpetraret. Aristoteles quoque in Bottiorum repub. pueros minimē interim solitos à Minoe perspicuē affirmare videtur, sed seruorum numero habitos in Creta cōsenescere, ac Cretenses vetusto cuidam voto obnoxios, illos hominū primitias in Delphos mittere: cum quibus, dum mitterentur, admistos eorum filios vnā emigrasse. Sed cum ibi victum sibiipsis suppeditare non possent, in Italiam primū trāsuectos, Iapygiam tenuisse, ac deinde protectos in Thraciam, Bottiaeos nuncupatos esse: idcirco Bottiorum virgines sacrificio quodam absoluto canere. Eamus Athenas: Equidem videtur reuera difficile, eam ciuitatem inimicam habere, quæ musica & poetica præstet. Etenim Minos perpetuō malē audiuit, & in Atticis theatris assiduus probris contumeliisque vexatus est: nec illū ab infamia & ignominia Hesiodus vendicauit, cum regno dignissimum: nec Homerus, cum Iouis discipulam & necessariū appellasset: sed peruicerunt Tragici, qui pulpito & scena plurimam de illo scuitiæ & crudelitatis infamiam dissiparūt. Quanquā Minœ legum latorem perhibent, Rhadamantum verō iudicē esse atque custodem eorum, quæ ab illo legibus definita sunt. Cum igitur tertij tributū tempus instaret, ac parentes quibus erant impuberes liberi, sortitos ad tributum dare cogerentur, rursus aduersus Aegēi ciuium calūniæ, & quarimoniarē nouatq; sunt, qui luctu & lachrymis instaret, rē indignā esse, illū caput & causam malorū omnīū extitisse, nūc supplicij solū & animaduersionis penitus expertem esse, sed ad nothum atque peregrinum filium regno delato, ipsos legitimis filiis orbatos & destitutos contemnere. Hæc Theseum excruciabāt vehemēter: quæ minimē contem-

nenda

THESEVS. I.

27

nenda ratus, nec præcipuam sibi aliquā sortem petendam, sed in communis fortunæ societatem eundem, in medium prodiens seipsum sine sorte dedit: ac aliis eius animi elatio, & magnitudo maximæ admirationi fuit, popularēque eius ingeniū summa beneuolentia & amore prosecuti sunt. At cōtrā Aegeus ne id ageret orare & obsecrare. Vt verò perspexit illum nec precibus nec suasionibus cuiusquam de sentētia dimoueri posse, ceteros sortitō elegit pueros. Hellanicus verò scribit, nō sortitō lectos ciuitatem dedere, sed præsentem Minœ ipsū deligere solitū, ac primum omnium Theseum ad fœderis pactionē delegisse. Fuisse autem huiusmodi. Athenienses nauē præbere, conscendentes autē pueros cū eo nauigare, bellica arma secum nulla ferre, extinctōque Minotauro pœnam finiri. Itaque ante id tempus nulla salus sperari poterat, quocirca & nigro velo nauem, vt ad manifestam perniciem emittebant. Eo tempore cum attollere patris animum, & spe bona confirmare vellet, efferebat se, pollicebatūque Minotaurum se domitūrum: quare Aegeus velum aliud album gubernatori tradidit, mandauitque vt in reditu, seruato Theseo, album attolleret: interempto autem, nigro adnauigaret, ac cladem

23 à longē significaret. At Simonides non album ait velum fuisse ab Aegeo traditū, sed puniceum, liquido illicis frondentis flore tinctum, idque eorum salutis signum constitutum esse. Præerat autē gubernator naui Amarsyadas Phereclus, vt Simonides tradit. Philochorus ab Seyro ex Salamine dicit accepisse Theseum, gubernatorem Nausitheum, qui verò proram regebat, Pheacem. cum Athenienses nondum rebus maritimis intenti, forent. Etenim fuisse vnum ex pueris Menesthā Seyri ex filia nepotem: hæc Nausitheci & Pheacis sacella attestari videtur, quæ à Theseo secus Seyriphanū in Phalero posita sunt, ac festū diē, quē gubernatoria vocant, inquit eisdē exhiberi. Ductis igitur sortibus, theseus acceptis ex Prytaneo his quorū nomina exierāt, in Delphinū profectus, Apollini prosua sociorūq; salute supplicationē peregit. Erat autē ea: ex sacra olea ramus, alba lana coronatus. Inde nūcupatis votis, octaua iduum Ianuarij descendit ad

Id est. corad
susco.

* Epistola

et alio

mare, qua etiam his tēporibus puellas placaturas in Delphiniū mittunt. Dicitur etiam Deum illi in Delphis praecepisse, Venerem ducem sibi assumere, & ad obeundum vnā munus prouocare. Post hæc ad mare capram immolanti, in caprum sponte mutata, ob idque deam Epitragiam, ab hircō, quod hi *ἐπιτρῆγα* vocant, nuncupari. Vbi verò naue est delatus in Cretam, vt scriptum à plurimis ac decantatum est, ab Ariadna, eius amore capta, accepto filo, edoctusque qua ratione Labyrinthi errores posset euadere, Minotaurum oppressit, abnauigauitque, Ariadna & pueris consequitis. Addit etiam Pherecydes, Cretenſium nauium fundum Theseum perforasse, quò persequutionem retardaret. Damon quoque tradit ab eo Taurum Minois ducē interemptum esse in littore, dum naturali praelio Theseū à nauigatione prohibere niteretur. Vt verò Philochorus prodidit, Minoe ludos celebrante, Taurus cum opinione omnium cunctos deuicturus foret, graui inuidia flagrabat. Eius enim potentia ob morum cōtūaciam, animos hominum vehementer offenderat. Erat etiam opinio grauior, illum cum Pasiphae concumbere: quare petenti Theseo cum eo in certamen venire permittit Minos. Cūque mos esset Cretenſibus mulieres quoque instantibus ludis spectare, præfens Ariadna & Thesei aspectu obſtupuit, & certādi peritiam, quam omnes vicerat, admirata est: quiauis etiam Minos Taurum victum ignominiaque affectum, Theseo pueros reddidit, & ciuitatem tributo liberauit. Sed Clidemus separatim quodā modo ac superfluēde his scribit, altius repetito principio: fuisse Græcis omnibus cōmune decretū, triremem nullam vllo ex loco nauigare maiore, quā vt quinque hominibus compleri posset: duci tātū Argos Iasōni* circumnauigare fas esse, ad mare Iatrociniū liberandum. Dædalum verò naui Athenas fugientem, præter constitutionem decreti Minos lōgis nauibus persecutus, in Siciliam tempestate delatus est, ibique vitam defunctus. Postea verò quam Deucalion Minois filius, hostili in Athenienses animo, de repetendo Dædalo Athenas misit, ac nisi dederetur, minatus est se pueros quos obſides Minos acceperat, occisurū, clementer & humanē

huic quidem respondet . Theseus deditionem Dædali deprecatus , vtputa patruelis sui , illi verò genere etiam coniuncti , quippe ex Merope Erechthei filia prognato , ipse ædificandis nauibus animum adiecit , partim ibi per se , procul ab ea via qua aduerterent hospites , partim in Træzene per Pittheum , volens quàm maxime rem latere . Comparatis igitur completisque nauibus , Dædalo & exulibus Crætensium ducibus , omnibusq; imprudentibus . Certensibus quoque amicorum naues esse opinantibus , potitus littore , expositis suis , Gnoßum summa celeritate inuasit , confertòque prælio in ipsis Labyrinthi portis Deucalionem comitatũque eius oppressit , cum Ariadna in iis turbationibus constituta fœdus iniit , pueros recepit , & inter Athenienses & Crætenses societatem amicitiaq; coniunxit , cum promississent Crætenses , se nunquam bellum inepturos esse . Multa verò de his opiniones feruntur , variæq; sententiæ , ac de Ariadna in primis , quarum pro vera nulla probari videtur . Nam alij aiunt , eam à Theseo relictam suspendio vitam finisse : alij delatam in Naxum à nautis , Onaròque Bacchi sacerdoti in matrimonium datam . Vt autem telinqueretur à Theseo , factum esse , quòd aliam amaret .

Hunc insanus amor domuit Ponopeidos Aegle.

Huc versum de Hesiodi poeti * excepisse Pisistratum, * *ἐξελάν*,
 Hereas Megarensis est author: quemadmodum rursus in *ἐμπαλῶν*,
 Homeri *ἐμπαλῶν*, ad gratiam Atheniensium coniecisse, *idest, expi*
 Thesea Perithoúmque insignia pignora diuínũ. Nec de- *xisse ver-*
 sunt, qui dicant Ariadnam ex Theseo Oenopionem & *sus poeta*
 Staphylum peperisse, è quibus Ion Chius est, qui de sua *rum quos-*
 patria ita loquitur. Hanc olim Oenopiò Theseides con- *dã prout*
 didit urbem. Quæ autè fabulis maximè celebrata sunt, *facere vel*
 in omnium (vt ita dixerim) ore & sermone versantur. *obstare glo-*
 Quædam tamen de iis propria, à Pænone Amathusio li- *ria The-*
 28 teris prodita sunt. Ait enim Theseũ, cum Ariadna spon- *sia videre*
 sa in Cyprum vi tempestatis esse delatum: cùmque ipsa *tur.*
 è salo langueret granida existens, nec perferre posset,
 eam tantum exposuisse, ipsum nauì opitulatẽ, à terra
 rursus in pelagus esse euectum. Itaque incolas loci mu-
 lieres Ariadnã excepisse, ac propter solitudinẽ mœstam
 atque

PLVTARCHI

atque exanimatam curasse: adulterinas etiam ad eam,
ut à Theseo, detulisse literas, in quibus hæc erant. Illum
de suo partu esse sollicitum, atque, propediem auxilio
affore: defunctamque vita antequam partu soluta esset,
ad sepulturam dedisse: huc postea reuersum Theseum
dolore confectum, incolis reliquisse pecunias, quæ in A-
riadnæ sacrificium erogarentur. Duo præterea exigua
statuisse simulacra, alterum argenteum, aureum alterum.
In sacrificio verò quarta Iduum Gorpæ, id est, Septem-
bris mensis, adolescentem in lecto iacentem vociferare
cæteraque facere, quæ à parientibus fieri solent. Vocare
etiam lucum Amathusios Veneris, in quo Ariadnæ se-
pulchrum ostendunt. Naxij etiam quidam scriptores
duos fuisse Minoes tradunt, totidemque Ariadnas, qua-
rum alteram in Naxo Dionysio nuptam fuisse, Staphylumque
peperisse: natu verò iuniorem à Theseo raptam ac destitu-
tam in Naxum accessisse, nutricemque consecutam, Cor-
cynam nomine, cuius etiam extare sepulchrum: eo in
loco Ariadnam obiisse diem, honorisque haud prioris
simile esse affecutam: nam illius celebritatem ludis læti-
tiæque agitari: quæ autem in huius honorem fiunt sa-
crificia mœrore omnia, ac luctu esse referta. Ex Creta
autem soluens, in Delum se contulit: cumque deo im-
molasset, constituto ibi Veneris signo, quod ab Aria-
dna acceperat, vna cum pueris chorum instituit eum, quæ
adhuc Delios obseruare ferunt, circuitus atque exitus
Labyrinthi hac imitatione recedentes, quæ numeris qui-
busdam alternis orbibus impediatur. Id autem chori ge-
nus ὕμνον à Deliis nuncupatur ut Dicæarchus scribit:
atque hunc chorum circa Ceratonem aram celebrauit,
ex cornibus coccinnis & inter se congruentibus sinistris
omnibus structam. Ab eodẽ statutum in Delo certamen
memorant, victoribusque tunc primum palmæ præmiũ
esse propositum. Sed cum Attico agro apropinquaret, ei
simul ac gubernatori memoria præ gaudio excidisse ve-
lum atollere, quo eorum salutem Aegeo significari o-
portuit. At illum desperato filij reditu è saxo se proie-
cisse, atque ita extinctum esse. Naue eò aduectus The-
seus, solemniter sacra quæ in discessu vouerat, Diis im-
morta

redit.
Pavaliſtò
ἀγπολιον

THESEVS. I.

31

mortalibus peregit: de salute etiam per præconem Athe-
nas nuntiavit. Verum is multos ex regis interitu in sca-
lore & lachrymis mœstos offendit, alios etiam (ut cre-
dibile est in communi salute) læticia exultantes, & qui
illum certatim plausu coronisque exciperent. Acce-
ptis igitur coronis caduceum coronauit. Reuersus au-
tem ad mare, nondum peractis à Theseo libationibus,
extra expectauit, quod sacrificium turbare noller: quo
absoluto, Agei mortem nuntiavit: illi magno luctu, tu-
multu & trepidatione in urbem se receperunt: unde ho-
diæque consuetudo manet, ut in celebritate quæ ὄχο-
πέλα à ferendis ramis vocant (nam ὄχος ramus est) non
nuntius ipse, sed caduceum coronetur, & post libatio-
nes huiusmodi, qui intersunt, emittant voces, ἱερὴ δὲ
ἰδ, id est, eia, heu, quorum altero in festinatione ac bellicis
præcibus uti solent, alterum conseruationis ac turbatio-
nis est. Patre igitur ad sepulturam dato, Apollini votum per-
soluit nonis Iuliis: eo enim die in urbem se incolumes re-
ceperunt. quare & legumina ob eam causam aiunt coqui,
quod seruati allata sibi cibaria in vnum confuderint, &
communi ad coquendum olla adhibita, congressi inui-
cem atque epulati sint. Eresionam verò, id est, oleæ ra-
mum lana coronatum (ἑρῆον siue ἑρῆον enim lana est) ut
tunc, ad supplicationem efferunt. variis autem peractis,
lustrationibus, ob sublatam agrorum infœcunditatem
cantu prosequuntur:

Eresione dabis pingues cum ficibus agros,

Et plenas oleo cotylas, redolentia mella,

Spumantem pateram, quò vel bene pota recumbas.

Atqui hæc sacra Herculis exhiberi quidam aiunt, hoc
pacto ab Atheniensibus enutriti: sed plures superioribus
magis assentiri videntur. Naui autem qua cum pueris
Theseus nauigauit, & qua rursus in patriam seruatus est,
triginta remorum fuit: quam usque ad Demetrii Phalerei
tempora Athenienses seruauerunt, cum vetustis lignis subtra-
ctis, alia quotidie noua ac valida coniicerent atque coapta-
rent, ita ut posterius sermone usurpata, ex eplâ philosophis
ambiguitatis mæserit, aliis eandem, aliis verò minus esse
affirmantibus. Ad hæc, Oskophiorum celebritatem agitatum
Theseo

Herod. in
vita Ho-
me. Suid.
ἐρῆον

PLVTARCHI

33 Theseo constitutam. Non enim omnes virgines sorte lectas ipsum eduxisse tradunt: verum ex aequalibus eius ac familiaribus duos adolescentes, aspectu quidem pueriles ac muliebres, animis autē fortes & strenuos, cum balneis calidis à luce semotos, vnguentis quoque quæ ad comam & lauitatem corporis colorēque conducunt, reliquisque ornamentis pro facultate immutasset, vocem etiam & gestum atque incessum edocuiſſet, & quā similes potuiſſet, & nulla re diſſimiles virginibus reddidiſſet, in virginum numerum, celatis ea de re omnibus cōieciſſe, poſtea igitur quā reuerſus, pompas ac dies feſtos cum impuberibus, ita vt nunc quoque palmites cum racemis ferentes videmus, indutis agitaſſe. Portant autem ramos ad Dionyſij & Ariadnæ gratiam, admoniti fabula, vel potius, quod tum cum redierūt, poma importabantur: & quæ coenam ferant mulieres adhibentur, & ſacrorum participes ſunt, matres leſtarum virginum referentes. Etenim ad filias accedentes illæ, cibos & obſonum

34 afferunt. Fabulæ etiā narrantur, quod hæc quoque recreandi ſolandiſque gratia pueris fabulas enarraſſent. Hæc igitur à Demone memoriæ prodita ſunt. Locum etiam ſibi ad templum optauit: domos præterea eas, quæ tributum impendebant. ſtatuit ſibi pecunias in ſacrificium pro ratione tributi contribuere, idque ſacrificium permiſſum ſibi à Theſeo Phyalidæ obibant, hoſpitij benignitatem huius beneficii memoria proſecuti. Poſt Aegæi mortem magnum opus atque admiratione dignum aggreſſus eſt, omnesque qui Atticam incolebant in urbem cooptauit, & in populum omnes vnus ciuitatis compulſit, cum antè ſparſim varios habitarent locos, & diſſiculter pro communi omnium vtilitate conuenire poſſent: interdum etiam diſſidentes bello inter ſe decertarent. Igitur omnes per populos ac genera obiens, ſuadere conabatur: priuatis atque inopibus celeriter eius monitis hortationibusque audientibus: potentibus verò & factioſis ſpe iniecta, ſine rege rempub. & popularem ſtatum, ſe tantum belli ducem ac legum cuſtodem fore, aliis autem re

35 bus paritatem atque æqualitatem omnes habituros. Hæc alij ſua ſponte & voluntate facere adducti ſunt: alij quod

eius

THESEVS. I.

33

eius potentiam, quæ iam tum maxima erat, atque animi magnitudinem formidarent, obtemperare ſuaſionibus, quā vi cogi maluerunt. Cum igitur ſingulorum Prytanæ, curias, ac magiſtratus ſuſtulſſet, vnūque & commune omnibus Prytaneum & vnū ſenatum conſtituiſſet, quo in loco adhuc etiam licet intueri, ciuitatem Athenas nuncupauit, & Panathenæa, communem celebritatem decreuit. Sacrificia de receptis in ciuitatem colonis peregit, quæ *meſojunta*, id eſt, aduentitia vocant, decimoquinto Calend. Maſas, quod ſacrificium vſque ad noſtram manauit ætatem. Atque depoſito regno à diis orſus, vt ſuſceperat ciuib. ſe facturum, rempub. ſtabiliuit. Nam cum de ciuitatis ſtatu conſultū Apollinem miſiſſet, huiusmodi ei oraculum ex Delphis allatum eſt.

*A egida Theſeu Pittheidos edite partu,
Ipſe pater multis fines meus vrbibus olim
Conſtituit, veſtraque dedit ditione teneri.
Tuque inuicte malis animo ne cede labori,
Vt ut inſanis pelagi ſacſlaberis vndis.*

36 Hoc etiam & poſteriori ætate Sibyllam in hanc urbem dixiſſe autumant, cum exclamaſſet.

Ipſe madebis vter, ſed non ſas mergier vnquam.

Magis verò amplificare vires ciuitatis cum vellet, mortales omnes ad eandem vitæ æqualitatem vocauit. Et id: Huc populi omnes accedite, Theſei e dictum fuiſſe dicitur, quo ex omnibus populis vnus corpus à ſe conſtitui declarauit. Haud tamen cōfuſum populū & indigeſtum ob multitudinem, quæ nullo delectu ac diſcrimine in urbem confluxerat, contēnendum putauit, verum primus nobiles, quos *συναφιδας* ipſe vocauit, ſeiunxit, tum agricolas & artiſces. Nobilibus quidem, tractādi rem diuinam, magiſtratus ex ſuo ordine creandi, adminiſtrandiſque leges, tum pia religioſaque interpretandi definiendiſque poteſtatem fecit, eoſque cum cæteris ciuib. quaſi ad æqualitatem redegit, cum honore quidem & gloria nobilitas, vſu verò ac neceſſitate agricolæ, multitudine verò artiſces ſuperare viderentur. Quod autē ipſe primus ad vulgum inclinarit, vt Ariſtoteles inquit, & dominatu ſe abdicarit, declarat Homerus in nauium catalogo, in quo

quo Atheniensium tantummodo populum appellat. Nummum præterea statuit, boueq; in eo incidit, vel ob Marathonium taurum, vel ob Minois ducem, vel quod ad agri cultionē ciues prouocare vellet. Ab eo nummo dicitur *ἡμιστορίον*, quod est centum boum, & *ἀνάστης*, quod decem, nomen traxisse. Sed cum Megarensium agrum firmiter ad Atticā adiunxisset, celebratā illam in Isthmo columnā crexit, epigrammaque inscripsit, quod duobus trimetris regionem diuidebat, inquiens. Quæ ad orientem solem spectant, hæc non Peloponnesus, sed Ionia: Quæ verò ad occidentem, Peloponnesus est, non Ionia. Certamen quoque ab eo primum Neptuno institutum imitatione Herculis. Gloriari etiam quandoque est solitus, ob illum Ioui olympia, ob se verò Neptuno Isthmia à Græcis celebrari. Quod enim ibidem in Melicertæ honorem constitutum est, noctu agebatur, initiandi magis quàm spectaculi aut celebritatis speciem præferens. Nonnulli tamen opinantur in Scyronis honorem Isthmia inuenta à Theseo & instituta esse, quod se à cæde ob propinquitatem expiaret. Scyronem enim filium fuisse Caneti & Heniochæ Pithei filiæ. alij verò Sinnim, non Scyronem, & huius gratia, non illius, certamen esse constitutum. Statuit igitur conuenitq; cum Corinthiis, vt Athenienses ad Isthmia accedentes, tantum in spectando * sedentes præferrentur cæteris, quantum nauis velum, quæ eò spectandi gratia appulsa erat, extensum loci occuparet, quemadmodū ab Hellanico, & Androne Halicarnasseo scriptum accepimus. Inde in Euxinum pontum nauigauit, vt Philochorus & alij plerique tradunt: cum Hercule aduersus Amazonas militauit, ac virtutis præmium Antiopā accepit. Sed plures, è quibus est Pherecides, Hellanicus, atque Herodorus, aiunt post Herculem priuata classe Theseum nauigasse, & Amazonem captiuam cœpisse. Atqui hi quidē probabiliora videntur dicere: alteri enim nemini ex comitibus memoratur Amazon contigisse captiuā. Bion autem Theseum ait ea dolo subrepta abiisse: natura enim Amazonas virosas esse: ita nec Theseum cum agrum inuaderet fugisse, sed munera illi misisse: illum vero cū muneribus missam

* *ἡμιστορίον*
ἡμιστορίον

missam mulierem adhortatum nauem conscendere, vbi conscendit deducta naui discessisse. At Menecrates quidam, qui de Nicea Bithyniæ ciuitate historia edidit, scribit Theseum cū Antiopa in his regionibus diuersatum esse: affuisse etiam in eius exercitu tres ex Athenis adolescentes inter se fratres, Euneū, Thoantē, & Soloontem. Hunc igitur cū Antiopam flagraret, celatis aliis, cum vno ex familiaribus rem communicasse: at ille cū de his cum Antiopa in sermonem venisset, illam hominem repudiassē: rem verò prudenter simul humaneq; tulisse, nec Theseo vnquam detulisse: at Soloontem vbi de spe
40 decidit, proiecit se in fluuiū, interiissēq;. Hunc casum tulisse grauitè Theseum, cū adolescentis interitum accepisset & causam, & quoddā Pythiæ oraculum, ad se ipsum rediens in mentem reuocauit: fuisse enim sibi in Delphis à Pythia imperatum, simulac contigisset, vt in peregrina regione angeretur maximè ex cruciareturq;, eo tunc in loco vrbe conderet, & duces quosdam relinqueret ex iis, qui eū consecuti essent. Ex hoc conditū à se vrbi, Pythopoli ab eo nomen esse inditū, & propinquo fluuio Soloontem, in honorē adolescentis: relictos quoq; esse illius fratres, vt præfectos ac legulatores, cumq; his Hermum virum Atheniensem ex nobilitate, à quo & locum Hermi, id est, * Mercurij domum, à Pythopoli-
41 tanis nuncupari non rectè secundam syllabam circūflexo accentu notantibus, & gloriam ad Deum ab heroe transferentibus. Itaque hac de causa bellum ab Amazonibus ortum est. Videtur autem earum facinus, neque humile, neq; muliebre fuisse. Nam nunquā in vrbe castrametata forent, nec in Phoyce prælium conseruissent, nisi potitæ agro intrepidè vrbem inuassissent. Quare quemadmodū tradit Hellanicus, Cymmerico Bosphoro frigore cœcreto, transuectas irrupisse creditu perdifficile est. Quod autē in vrbem castra posuerint, ex nominibus locorum, & interemptarū sepulchris apparet. Diuturna verò dubitatio & cōmoratio vtriusq; fuit adoriēdi hostem: ad postremū verò Theseus cū Phœbo immolasset, cum illis conseruit prælium: quod quidem Iunio mense depugnatum est, in cuius memoriam Boedromia

* *ἡμιστορίον*
ἡμιστορίον
ἡμιστορίον
ἡμιστορίον

adhuc à mensis nomine Boedromione dicta, Athenien-
ses peragunt sacrificia. Tradit autè Glidemus, cum pro-
sequi singula exquisitus vellet, Amazonū sinistram cor-
nu se ad locum, cui nunc Amazonio nomen est, conuer-
sis: dextro autem eas in Pnyce per Chrysam esse pro-
fectas, cum iis ibi pugnas Athenienses, cum à Museo
in Amazonas incidissent: ad hæc & interëptarum sepul-
chra in lata via extare, ea quæ ad portas ducit, secus Chal-
codontis phanum, quas nunc Piraicas vocitât, atq; inde
vi vsq; ad Eumenidas esse reiectos, ac mulieribus loco
42 cessisse. Ex Palladio verò & Ardetto ac Lycio ingruen-
tes, propulisse dextrum earū cornu vsq; ad castra, mul-
tasq; illarum cecidisse: sed quarto deinde mense istū esse
per Hippolytam fœdus, Hippolytam enim hic eā quam
sibi iunxit Theseus, non Antiopam appellat. Quidam
scribunt cum Theseo pugna certantē à Molpadia istam
concidisse, columnamq; quæ secus Telluris Olympiæ
phanum est, huius gratia erectam esse. Nec mirum mihi
esse videtur in rebus adeo à memoria nostra propter ve-
tustatem remotis, vagari historiā, nec certitudinis quip-
pia habere. Nam tradunt saucias Amazones ab Antiopa
in Chalcidemi clām missas, ibiq; curatas esse, & earum
quasdam ibi esse sepultas, locoq; illi hodieq; Amazonium
nomen māuere. Verum hoc bellum fœdere esse compo-
situm, & loci eius, qui iuxta Thesei phanum est, cognomen-
tum, quod Orcomosion vocant (nos iurisiurādū lo-
cū possumus dicere) testimonio est, & quæ Amazonibus
ante Thesei celebritatem sacrificia diu exhibita sunt.
* p. 43 Ostendunt quoq; & Megareses apud se locū * Rhum
appellatum, Amazonum sepulchrū ex foro abeuntibus
rotundum. Dicitur, & ad Chæroniam alias intrasse, &
iuxta fluvium conditas esse, cui superioribus seculis Ther-
modonti, nunc Hæmoni nomē est, de quibus in Demo-
sthenis vita mentio facta est. Videntur etiam * non sine
clade Amazones Thessaliam transisse: sepulchra enim
etiam his temporibus circa Scotufam, & Canis capita
extant. Hæc de Amazonibus digna memoria visa sunt.
Nam quæ de Amazonū motu & insultu in Theseum fa-
cto ob nuptia ei Phædræ, consilio Antiopæ & aliarum
vnā

* εν αργε-
υμένω.

vnā secum iniurias persequentium, deq; clade & interitu
ab Hercule illis illato, Theseidos author literis prodidit,
ea cōmentis fabularum similiora quam veritati videntur
esse. Antiopa autē vita defuncta, Phædrā in vxorem
accepit, cum ex Antiopa filiū haberet Hippolytū:
vt verò Pindarus tradit, Demophontem. Infelicissimum
verò Phædræ Hippolytiq; euentū, quoniam historici de
eo à tragicis nihil dissentiūt, nos quoq; idem sentire de-
44 bemus, vt ab iis omnibus factitatum est. Sunt & aliæ
de Thesei nuptiis opiniones à scena seiunctæ, quæ neque
mitia principia, neq; felices exitus habeant. Nam * Ana-
xam quandam Træzeniā rapuisse dicitur, & interfecto
Sinne & Cercyone, ipsorum filias vi cōpressisse: duxisse
autem vxorē Perhibœam Atacis matrē, ac rursus Pher-
reœam & Iopam Iphiclis filiam, & ob Aegle amorem
Panopei filiam (vt dicitur) Ariadnam turpiter ab eo re-
pudiata esse criminantur, & post omnia Helenæ ra-
ptum, qui Atticā bello vniuersam referserit, eiq; exilium
ad postremum & cladem conflauerit, de quibus paulo
posterius explicabitur. Sed cum à præstantibus viris
multa per id tēporis cōfecta certamina sint, nulli inter-
fuisse Theseum tradit Herodorus, Lapithis tantum so-
cium fuisse, quo tempore cum Centauris pugnatum est.
Quidam verò affirmāt in Colchos cū Iasone profectum,
& cum Meleagro ad opprimendum aprum, & ob hoc in
communibus prouerbis vsurpari solitum esse, Non sine
45 Theseo. Ipsum autem nullo socio multa ac pulcher-
rima certamina confecisse, eumq; de illo omnium ser-
monem, Alter hic Hercules, plurimum increbuisse.
Adrasto etiam est opitulatus in recuperandis cadaueri-
bus eorum, qui apud Thebas occiderant, non vt Euripi-
des scribit in tragœdia, superatis prælio Thebanis, sed
communi fœdere firmatis conditionibus. Hæc à pluri-
mi celebrata sunt, memoriaq; & literis prodita. Philo-
chorus quoq; fœdera de recipiendis cadaueribus prima
illa fuisse testatur: verum ab Hercule primum restituta
esse cadauera, in eius vita scribitur. Sepulchra autem
vulgi in Eleuteris extant, sed principum circa Eleusi-
nem: idque à Theseo ad gratiam Adraſti gestum me-
moratur,

* τὴν ἀνά-
γω.

PLVTARCHI

moratur. Ab Euripidis verò sententia plurimùm dissentit Aeschylus in Eleusiniis, in quibus Theseus hæc dicens inducitur. Amicitiam verò inter eum ac Perithoum hoc tradunt initium habuisse. Cum rumor eius roboris & fortitudinis vehemens foret, cupido Perithoum incesit eius rei periculum facere: itaque Thesei boues è Marathone expulit: cumque nuntiaretur se illum cum armata manu eò aduentare, minime in fugam se dedit, sed conuersus obuiam iuit: vbi verò alterum alter aspexit, & formæ dignitatem præstantiamque, & animi magnitudinē admiratus vterque est, delectatusque vehementer, manus conferuerunt. Sed Perithous prior protendens manū, iussit Theseum iudicis munus suscipere, & de bouum expulsionē cognoscere ac iudicare: se enim haud inuitum quodcūque statuerit ille supplicium subiturum. At Theseus supplicium quidem remisit illi, & vt secū amicitiam & societate iniret, hortatus est: sic iureiurando amicitia firmarunt. Ex hoc cū Deidamiam in matrimonium accepisset, Theseum orauit secū vnā proficisci, regionē inuisere, & se in Lapitharū congressum & colloquiū dare. Inuitarat etiam ad cenā Centauros.

47 Vt verò calere res cœpit, & hi lasciuiētes petulātia, corruptique vino mulieribus iniecerunt manus, ad resistendū Lapithæ se cōuerterunt, ac aliis quidem peremptis, alios bello subactos, socio & adiutore Theseo, è regione postea exegerūt. Sed Herodorus negat hæc eo pacto esse gesta, verum ait, exorto iam bello Theseū Lapithis opē tulisse, ac tunc primū ab eo Herculem esse visum, nec sine admiratione in eū ab errore ac certaminib⁹ in Trachine quiescentē, incidisse. Fuisse autē eum cōgressum honori vtrique ac voluptati. Attamen arbitror cuius magis probari eorū opinionem, qui dicant eos in vnū sæpius cōuenisse, & Herculem Thesei studio & opera initiatum esse mysteriis, & ante initiationē expiatū: quod ita, quibusdam ab eo rebus inuitē gestis, fieri oportuit. Cum verò iam esset ad quinquagesimū annum ætate prouectus, vt Hellenicus scribit, Helenā rapuit, haud ætate suadente.

48 Vnde hoc quidam crimen, vt maximū ac fœdissimū, tegere cupientes, aiunt Helenam non ab eo raptam, sed ab

Amplificatio à tempore.

THESEVS. I.

ab Ida & Lynceo, atque apud eum depositam & asseruatam esse, nec Polluci & Castori eius fratribus exigentibus restitutam: vel à Theseo, permittente Tyndareo, ob metum Enarsphori Hippocoontis filij adhuc penē infantem, vi illata esse direptam. Quæ verò ad veritatem propius videntur accedere, & plurimorum testimonio nituntur, huiusmodi sunt: Cum Spartam ambo venissent, puellam in Dianæ templo chorum, quem Orthiam vocant, exercentem, diripuerunt, effugeruntque. Missis autem ad persequendum militibus, nondum longè à Tegea digressis, in tuto constituti, Peloponnesum transuecti, in has leges & conditiones venerunt, vt cui Helena forte eueniret, is vxorem haberet, atque alteri ad aliam comparandam vxorem operam suam præstaret. In hanc pactiōnem ductis fortibus, Theseo obigit: itaque accepta virgine, quæ nondum nupti idonea erat, in Aphidnas detulit, ibique cum matre relinquens, Aphidno homini sibi amicitia coniuncto commendauit, eamque

49 clām omnibus asseruari iussit. Ipse Perithoo beneficij gratiam referens, in Epirum simulata peregrinatione, cum eo vnā profectus est, vt Aidonei Molossorum regis filiam raperent, qui coniungi Cereri nomen indiderat, filia verò Proserpinæ, ac cani Cerbero. Edixerat igitur, vt cum hoc certamen inirent hi qui filiam petebant, & qui victor euasisset, acciperet. Sed vbi cognouit Perithoum cum sociis, non vt procos, sed raptos accedere, eos comprehendit, ac Perithoum statim per canem tollendum, interficiendūque curauit, Theseum in carcerem coniectum custodiis asseruari iussit. Per id temporis Mnestheus Petensis, Ornei Erechthei filij filius, primus vt fertur mortalium infensus popularibus, & vulgo gratiosis hominibus, eosque delere gestiens, nobilitatem iam antea Thesei opes indignè ferentem, magis concitauit atque incendit. Indignabantur enim se, singulis erepto principatu ac regno, in vno oppido oclusos, ab eo veluti in custodia detineri asseruarique: 50 & omnes seruorum loco & numero haberi. Nec verò mediocrem Theseo apud multitudinem conflauit inuidiam, cum diceret eos vmbra libertatis adeptos, sed re

Intemperantia.

Temeritas.

Inclinatio fortune, dissolutio, rem vitam sequens.

c 4 ipsa

P L V T A R C H I

ipsa orbatos patria, sacris, diisq; penatibus, ut pro multis ac iustis regibus, vnus peregrini & aduenæ dominatum perferrent. His motibus permagnū momentum ingruēs a Tyndaridis bellum adiecit, quod plerique opinantur eius quoque opera & impulsu esse constatum. Ab initio igitur iniuria abstinere, sororem tantum reddi sibi efflagitarunt. Respondentibus verò ciuibz, eam nec apud se esse, nec vbinam terrarum relicta sit exploratum habere, ad bellum incubuerunt. Sed Academicus, qui eam Aphidnis occultari senserat, rem indicat: vnde & viuo illi a Tyndaridis honores sunt habiti, & posterioribus tēporibz inuadētibz sapius in Atticā Lacedæmoniis, agrūq; deuastantibus, ab Academia ob * Academicum temperantū est. At Dicæarchus tradit ab Ecedemo & Maratho, qui sub Tyndaridis ex Arcadia meruerāt, ab altero Ecedemiam, quæ nunc Academia est, nomē accepisse: ab altero Marathonem populum nuncupatum esse, cum is se spontē ex quodam oraculo pro exercitu immolandum dedisset. Profecti igitur Aphidnas ac prælio potiti, locū euerterunt. Hic dicitur Alycus Scyronis filius concidisse, qui Dioscuros in militiam consequutus erat, a quo locum Megarensis agri, ibi condito eius corpore, Alycum nuncupari. Hereas autem scripsit, Alycum ab ipso Theseo circa Aphidnas esse interemptum: fidemq; sibi aucupatur ex his versibus, qui de ipso Alyco æditi sunt.

Hunc in Aphidna trahentem praelia terra,

Auricoma Theseus Helena succensus amore,

Strauit atrox, miserumq; indigna morte peremit.

- 52 Haud tamen verisimile est, matrem & Aphidnas præsentē Theseo in potestatem hostium venisse. Captis igitur Aphidnis, Atheniensibusq; in magno metu ac formidine cōstitutis, Mnestheus persuasit populo Tindaridas in vrbe accipiendos esse, quippe qui cum Theseo tantum, ut cum prædone nefario bellum gererent, cæterorum verò hominum commodis & incolumitati consulerent, id quod statim re & opera probarunt: nam potiti rerum omnium, remissis cæteris, initiari tantum mysteriis orarūt, cum nihilominus q̄ Hercules propinqui ciuitati forent. Atq; hoc illis supperebat ab Aphidno in filios adoptatis, veluti

T H E S E V S. I.

41

veluti a Pyllo Hercules. Honores quoq; pares deorum immortalium affecti sunt, & Anaches cognominati, vel ob cessationem vacationemq; belli factas, quam Græci ἀνάχης vocant: vel ob curam & diligentiam, quā ne quis detrimenti aliquid caperet, susceperunt, cum tantus præsertim intra urbem exercitus versaretur: quietē enim se habent, qui curant aliquid atque custodiunt, ac reges ob hoc ipsum anactas vocitant. Sunt etiam qui eos ob astrorum ascensum anacas nūcupatos putent: nā ἀνῆ, quod est supra, ἀνῆκας Attici dicūt, & ἀνῆκας ἀνῆκας, quod significat desuper. Aethram igitur Thesei matrem captiuam in Lacedæmonem abactam memorant, inde in Troiā cū Helena esse delatam, idq; Homeri testimonio comprobari, qui eam Helenam consecutam dicit.

Aethram, quam Pitheus genuit, Clymenēque Boopim.

Quidam verò neque versum hunc probant, neq; ea quæ de Munichio fabulæ habent, quem ferunt ex Demophonte ac Laodice clam aditum, in Illo ab Aethra esse educatum. Priuatim verò quædam de Aethra, & ab iis longē aliena, Istrus in tertio decimo Atticarum rerum libro, ut a quibusdam authoribus accepta, prodidit: Alexandrum Parim in Thessalia ad Sperchium ab Achille & Patroclo pugna esse superatum, & Hectorē Træzeniorum urbem captam diripuisse, Aethramq; ibi relictam abduxisse. Verum hoc a ratione plurimum abesse videtur. At Aidoneus cum Herculem hospitio excepisset, & casu in Thesei & Perithoi mētionem incidisset, & cuius gratia eō accesserant, & quas deprehensi pœnas dederāt, vehementer indoluit Hercules, alterum ignominiosē interemptum esse, alterum in eam fortunam calamitosam venisse. Ac de Perithoo quidem questus grauior est, aliud præterea sibi nihil faciendum putauit. De Thesei verò salute cum eo verba fecit, & ut hanc a se iniret gratiam, ab eo pluribus contendit. Concedente Aidoneo ē vinculis emissus Theseus, Athenas reuersus nondū eius amicis penitus superatis: sic quocunque sibi antea ciuitas delegerat templa, omnia Herculi dedicauit, & pro Theseis Herculeæ nuncupauit, quatuor sibi tantummodo referuatis, ut Philochorus scribit. Mox

c s verò

55 verò cum priorem statum recipere vellet, & princeps rempu. gerere, in grauiſſimas ſeditiones ac turbationes incidit: quos enim ſibi minus offenſos reliquerat, inuenit ſolutos metu ex ipſa licetia odium cõcepſiſſe: ad hæc magnam populi partem corruptã, & iuſſã quæ ſilentio obire ſolebat, niſi delenitam blanditiis reſulare: quare cum cogere eſſet aggreſſus, aduerſariorum factionibus victus: ad poſtremum liberos in Eubœã clãm emiſit ad Elpenorem Chalcodõcis filium. Ipſe verò Gargetti, vbi nunc eſt Araterium, quod vocant *ἀράριον*, quod eſt imprecatio, factis in Athenienſes imprecationibus, in Scyrum nauigauit, q̃ ſibi cum illis hominibus amicitia, vt putabat, & paternã ibi poſſeſſiones forent. Erat verò per id temporis rex Scyriorũ Lycomedes: ad hũc igitur veniens agros poſtulabat, tãquam iſtic habitaturus, quidam ferunt Theſeum ab eo cõtra Athenienſes auxilium imploraſſe. Sed Lycomedes ſiue viri gloriam reformidans, ſiue Mneſthei ſibi gratiam cõciliare volens, ipſum cum ad regionis fines perduxit, quaſi inde ſibi agros oſtenſurus, ex ſaxis deturbauit, atq; interemit: quanquã aliqui affirmant, per ſe, nullo cogẽte, ſed errore loci, poſt cenam, vt cõſueuerat, deambulantem cõcidiffe. Et tum quidem eius mors nemini curæ ac ſollicitudini fuit.

56 Sed Athenienſium rex Mneſtheus creatus eſt: eius filij priuati regno, ſub Elpenore Ilium in expeditionem proſecti ſunt: illic verò Mneſtheo mortuo, ipſi reuerſi Athenas, regnum receperunt. Poſterioribus ſeculis Athenienſes cum aliis de cauſis adducti, vt Heroa proſecuti ſunt: in primis verò q̃ cum in Marathone aduerſus Medos pugnatum eſt, cõplurimis Theſei ſimulachrum apparuiſſe viſum, & ante omnes inuaſiſſe in Barbaros. Poſt Medicũ verò bellum, imperante Phadone, conſulentibus Phœbum Athenienſibus, reſpondit Pythia, Theſei oſſa Athenas reportanda eſſe, eaq; honorificè condita apud ſe aſſeruãda. Erat autem perdifficile recipere, ac ſepulchrum agnoſcere, Barbarorum, qui locũ incolebant, aſperitate & immunitate cõmercia prohibere. Attamẽ Cimone, reſecta in ditionẽ inſula, quemadmodũ in huius vita proditi eſt, inueniendi cupidus inceſſit. Viſa igitur aquila

tumulũ

Calamitoſus vita ſiſſus.

Mortui gloria vt reuixerit.

Teſtimonium diuinum.

tumulũ quendam roſtro fodiente, atq; terram vnguibus ſpargente, diuino quodam inſtinctu ac animi diuinatione permotus, locũ effodit: quo facto apparuit magni corporis ſepulchrum, & iuxta, pilũ atq; enſis: quibus triremi Athenas delatis à Cimone exultantes gaudio Athenienſes ſplendido apparatu & ſacrificiis acceperunt, veluti Theſeum ipſum in vrbe redeuntem. Sunt autem in media vrbe iuxta noſtrum gymnaſium ſita, aſylumq; ibi ſeruis, atque humilioribus fortuna hominibus, & potentiorum opes formidantibus conſtitutum, q̃ & Theſeus patronus & propugnator quidem fuiſſet, & humanè benigneq; preces humilium exaudiſſet. Sacrificium ei præterea maximum tribuunt ad octauam Iduum Iulij menſis, quo die cum impuberibus ex Creta reuerſus eſt: & aliis præterea menſibus, octauo quoq; die honores illi & cultus exhibent: vel q̃ octauo Aprilis menſis die ex Træzene primũ ſe Athenas cõtuliffet, vt Dio dorus* Peregetas affirmare videtur: vel rati hunc ei numerum magis quàm alium cõuenire, quippe qui Neptuni filius eſſet habitus. Etenim Neptuni celebritatem, octauo quoq; die menſis agitant. Octonarius enim numerus, cum ſit primus talis ex paritate cõfectus, & geminũ quadratum numerum cum in ſe contineat, ſtabilitatem & immobilitatem Dei potentiaſque ſignificare videtur, quẽ nos *ἀσφαλον* & *σταθον*, id eſt, firmum, & minus erratẽ ac terram continentem, appellare ſolemus.

Acſtimatio poſt mortem.

Honores diuini habiti.

* Neptunus.

Romulus.

LAPO FLORENTINO INTERPRETE.

RBIS Romæ nomen magnum, Incertum maximeq; gloria apud omnes gentes peruagatũ, à quo & quã ob cauſã inditũ ſit, permagna inter ſcriptores diſſenſio eſt. Nã alij tradũt Pelagos terrarũ orbẽ longo errore peruagatos, plurimisq; bello domitis nationibus eam partem Italia tenuiſſe, & ob pugnantem robur, quoddã *capulo* Romam Græci vocant. ſic urbem appella

De origine vrbis, vide Solinum: de nomine verò Fabiũ Piſtorem.

PLUTARCHI

appellasse. Alii verò, Troia capta à Græcis, quosdam profugos nactos classem in Hetruriam vento delatos, Tiberis faucibus appulso esse, & ex eorum mulieribus iam navigatione fatigatis, & à mari abhorrentibus, quandam Romam nomine, quæ nobilitate & prudentia & usu rerum anteire videbatur, suasisse classem incēdam esse: quod factum viris mœsticiam attulisse ab initio, deinde necessitate coactos circa palatium positos sedibus, ubi breui res superspem ex sententia cecidisset, expertos loci fertilitatem, suscipientibusque vicinis & finitimis, cum aliis honoribus affecisse Romam, tum urbem ex eius nomine, ut quæ eius rei author fuisset, nuncupasse. Ex eo hodie manere, ut coniuncti & ipsas mulieres, & necessarios homines amplexi, frontem osculentur. Nam & illas cum naues incendissent, his blanditiis viros delinisse, cum veniam orarent, & eorum iram placare niterentur. Alij Romam Itali filiam & Leucariæ: Alij Telephi Herculis filij Aeneæ nuptam fuisse. Quidam Afcenij Aeneæ filij, quæ urbi nomen imposuit. Nec desunt alij, qui affirmant à Romano Vlyssis & Circes filio, urbem primum habitari ceptam. Alij à Remo Emationis filio, à Diomede ex Troia missò. Quorundam etiam sententia est, Romam Latinorum tyrannum, eum qui Tirrhenos eiecerat, qui ex Lydia in Thessaliā ex Thessalia in Italiam venerant, huius rei authorem fuisse. Nec verò hi ipsi qui in Romulum, id quod æquissimum est, & multorum testimonio comprobatur, huius nominis originem referunt, de illius genere satis conveniunt.

3 Nam quidam aiunt, illum Aeneæ filium ex Dexitheæ Phorbantis filia genitum, infantemque in Italiam asportatum, unā cum eius fratre Remo, atque in fluvio exundanti summersis aliis scaphis, in qua autem erant pueri ad fluminis ripam depulsa, ex insperato incolumes servatos, Romam, quod robur significat, nuncupatos esse. Sunt qui hanc sententiam non probent, sed ipsi aliam in medium afferant: Romam Troianæ illius filiam cum Latino Telemachi filio nuptam, Romulum partu edidisse. Quinetiam affirmant alij, ex Aemilia Aeneæ & Laonice filia à Marte compressa, Romulum esse genitum.

Quidam

Genus incerto m.

ROMVLVS. II.

45

Quidam etiam sunt, qui de Romuli ortu fabulosa quadam referre non dubitent. Nam dicunt Tarchetio Albanorum regi, scelestissimo & crudelissimo homini diuinitus monstrum domi visum penè ex sacrario se attollēs ad multos dies mansisse. Fuisse etiā Pethyos in Hetruria fatidicum templū, à quo allatum Tarchetio responsum, ut monstro admisceretur virgo: nam genitum iri ex ea filium, virtute, fortuna ac viribus nomen permaximum, & gloriam habiturum. Quod cum Tarchetius vni ex filiabus exposuisset, imperasse ut cum monstro illo coiret: illam contempto patris imperio, ancillam in sui locum supposuisset: Tarchetium recognita egrè ferentem, utranque in carcerem, ut morte mulctaret coniecisse: sed visum est illi per quietem se Vestam videre, necari puellas prohibentem, telam verò puellis iubentem, ut erant in vinculis, texendam tradere, ea cōditione, ut non antè nuberent, quam eam absoluisset: ita quod illæ per diem texuissent, alias noctu Tarchetij iussu retexere solitas. Ex monstro verò ancillam geminos peperisse, quos Teratio cuidam Tarchetium statim exponendos dedidisset: illum secus fluuium infantes deposuisse, sic lupam cum eò venisset, ad motus verberibus lac præbuisse, quibus quoque variis cibum pueris comportantibus, quoad bubulcus aspiciens admiratusq; ausus accedere, infantes sustulit. Hac illos ratione seruatos, cum primum per ætatem licuit, Tarchetio retendisse insidias, ac tandem oppressisse. Hæc à Promathione quodam, qui italicam scripsit historiam, memoriæ prodita accepimus. Sed ex his quæ probabiliora sunt, & plurimis testibus nituntur, certissima Diocles Peparethius primus Græcis literis illustrauit, quem Fabius Pictor plurimis in locis secutus est. Fuerunt etiam de his contrariæ aliorum sententiæ: sed ut quàm paucissimis expeditamus, res ita se habet. Ex regibus ab Aenea ortis, in duos fratres Numitorem & Amulium successione regnum peruenit: quibus Amulius cum in duas portiones omnia partitus esset, ac pecunia aurumque ex Troia aduectum regno adæquasset, regnum Numitor sortitus est. His igitur fretus opibus Amulius, & fratre viribus longè superior, regnum illi facile

Genus.

PLVTARCHI

facile abstulit: ac veritus ne ex eius filia liberi nascerentur, vt perpetua virginitate spem omnem suscipiendæ prolis adimeret, Vestæ illam sacerdotem legit. Hanc alii Iliam, alii Rheam, Syluiâ alij appellant, quæ multo post tempore, præter legem Vestalium virginum, grauida deprehensa est: quæ vt ne crudelissimum subiret supplicium, regis filia Antho à patre precibus impetrauit, sed coniecta in carcerem à commercio omnium seiuncta diu fuit, ne de partu Amulium celare posset. Aedidit igitur geminos magnitudine & formæ præstantia insignes: ex quo Amulium acrior metus inuasit: quare seruo negotium dedit, pueros * in profluentem mittat. Seruo Faustulo nomen fuisse tradunt, alij non hunc, sed eum qui * educauit, ita fuisse nuncupatum. Descendit igitur ad flumen, atque vbi aspexit illum multo fluctu & impetu de currentem, metuens adire vsque ad iustum cursum, in proxima alluue pueros * exponit: ita eo abeunte tenuis decrescentis fluminis aqua leniter in siccum destituit: quæ nunc locum Cermanum vocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres vocare solent. Nec porro longius hucus Ruminalis erat, vel ob Romulum, vt plurimi sentiunt, ita nuncupata, vel ob ruminations armentorum, quæ ibi ob frigora captanda in umbram coguntur. Est alia quoque causa, quæ videtur potissima fuisse, quod mæma, rumâ à veteribus appellata est: ac deam aliquam quæ educationi infancium præesse putabatur, Rumiliam vocitant, & eius festum Nephelia celebrant, lac quoque in eius sacris infundunt. Hic infantibus iacentibus lupam ferunt præbuisse vbera: ad hæc dicunt accessisse, qui simul pueros nutrieret, custodiretque. Putantur vero ea animalia Marti sacra esse. Picus verò semper à Latinis summo cultu & honore est habitus. Vnde non medioeris fides parienti addita est, cum Martem in certæ stirpis patrem nuncuparet. Atqui ferunt eam dolo id esse perpellam, deceptam ab Amulio, qui armatus atque adortus diripuit. Sunt qui dicant nutricis nomen ambiguitate fabulæ locum dedisse: nam & feras & meretrices comuni vocabulo lupa vocamus: ita Faustuli vxori pro strato pastoribus corpore, lupæ cognomen esse additum, cum

* ρήλα.

* ἀνελό
μυθον.* ἀπὸ
αὐτοῦ.Livi. Ro-
mularem.Νεφέλια
θυρία, ἐν
αἷς οἷος ὁ
ἐπὶ νεφέλῃ
ἰκάνοντος
μυθίζον-
τος.* ῥοῦς ἐστὶ
λύπη.

ROMVLVS. II.

47

eum Laurentia antè nuncupata esset. Huic sacrificabant Romani. & * libabat mense aprili Martis sacerdos, & Laurentiam eâ celebritatē vocitabāt. Aliam præterea Laurentiam ex huiusmodi causa colūt. Dum sacerdos Herculis phani fortè (vt sit) opera liber, curaque solutus per templum incederet, cōpellasse Deum dicitur, vt vnâ secum aleis luderet, atque ipse si eius rei victor existeret, spem daret futuri sibi cuiuspiâ ab eo spectatissimi muneris, quod Herculeâ maiestate dignum videretur: sin secus, se Deo mensam amplè magnificèq; ornaturū mulieremq; eximia pulchritudine * vnâ accubantē daturū. Hæc conditione depactus, alias pro se, alias pro Deo tesseras, statuit. Vbi perspicue se victū agnouit, volens pacta seruare & impositis sibi ipsi conditionibus consistere, Deo cœnā parauit, Laurentiamque mulierem sanè formosam, non omnino famosam, sed celatam & occultā, mercede conductam adhibuit illi in conuiuium, stratoque in templo lecto, cœnā clausam intus reliquit, tãquam ad illā Deus accessurus esset. Atque dicitur eam adisse, iussisseque in aurora se ad forum cōferret, & qui primū sibi obuiam esset factus, eū sibi amicū adiungeret. Prodiit igitur illi obuiā ex ciuibus quidam, ætate longè prouectus, & satis locuples ac splendidus, sed filiis inops, & qui vxorem nunquam duxisset: huic Tarrutio nomen erat: qui Laurentiam agnouit, amauitque, & ad postremū sibi amplius finarū fortunarū heredē instituit, quarū maximā partē illa plebi Rom. ex testamēto reliquit. Dicitur autē cum iam eius gloria illustis esset, & sancta religio sãque haberetur, eo in loco euanuisse, in quo prior etiam Laurentia condita erat. Ei loco nūc * Velabro nomē est quod incrementum superfuso flumine, nauiculis traicientes ea parte fori appellerent: traiectū enim velaturā vocant. Quidā verò dicunt velabrum aditum esse eum, quo in Hipodromū ex foro itur, quem qui ludos exhiberent, hinc exorsi, velis operire soliti fuerint: *τοῦ μαῖσι γὰρ βάλον, ἵστον καθύπερθε*. His igitur de causis, secunda Laurentia à Romanis colitur. At infans Faustulus, magister regij pecoris, clā omnibus ex eo loco asportauit: vt verò alij, & quidē probabilis dicūt, haud imprudēte Numitore, sed impellam ad victū etiam

* συνωνύ-
μους.βήλας.
Velabri
meminis
Livi
lib. 7.
Deca. 3.

Educatio.

Studia in
uent.

Gesta.

Occasio ob
senti im-
perij.

10 etiam nutritoribus suppetente. At etiam Gabios delati pueri, literas aliæque didicisse dicuntur, vt ingenuos decebat pueros. Appellati etiam à mamma Romulus & Remus, quod à fera lactari inuenti sunt. Igitur in ipsis corporibus specie & magnitudine, ab infantia statim vim suam natura ostendit, & cum primùm adoleuit ætas, in viros fortes atque strenuos euaserunt, in aduendis periculis elato omnino animo atque interrito. Sed Romulus vt superior consilio fuit, & civilem magis prudentiam habere visus est, ita in commerciis, quæ pro pabulis ac venationibus cum vicinis incidebant, permulta ingenij sui documenta præbuit, naturaque ad imperandum aliis magis, quàm ad parendum, ferri visus est. Proinde se in sui, aut etiam inferioris ordinis homines leniter, clementerque habebant: præfectos autem & legatos ac regij pecoris magistros, vt qui sibi nihilo virtute præstarent, despiciebant vehementer, neque ira eorum, neque minis quicquam moueri: studiis liberalibus intenti otium tenere, nec inertia ac desidiosa corrumpi pulchrum ducere, sed in negotiis & labore tolerando se exercere, subsistere feras, cursare, in latrones præda onustos impetum facere, fures capere, ab inique oppressis iniurias propulsare. His rebus magnum iam eorum nomen inter pastores ferebatur. Exorta verò inter Numitoris Amulijque pastores ob pulsa iumenta seditione, eamque rem illi indignè ferentes, aduersos egdunt, & in fugam vertunt, ingentem prædam eripiunt. Cumque quereretur Numitor rem se indignam pati, contempserit, collectisque & in vnum coactis permultis pauperibus ac seruis, audacia & contumaciæ initia subierunt. Cum verò solenni sacrificio Romulus intentus esset (diuini enim cultus, ceremoniarum, ac vaticinij obseruantissimus erat) Numitoris pastores ira amictæ prædæ insidiati, in Romulū cum paucis abeuntem impetum faciunt. Sic commissio prælio, illatisque vtrinque vulneribus, illi victores Remum comprehendunt: quem cum ad Numitorem captum perduxissent, nihil in eum animaduertit, acerbiter fratris reformidans, sed illum supplex adiit, orans atque obsecrans, vt de eo supplicium sibi sumere liceret, vt qui frater

frater esset, & ab eius seruis iniuria contumeliisque affectus. Accedebant Albanorum querimoniae, ex eius viri iniuria excitata, quod sibi misera atque indigna pati videbantur. Quibus permotus Amulius est, Remusque ab eo Numitori ad supplicium deditur: quo accepto Numitor domum reuersus, adolecentem mirum in modum admiratus est, qui magnitudine corporis & viribus exuperaret cunctos. Cumque ex eo ore atque vultu, quem in perditis rebus seruabat, perspiceret eius animi magnitudinem constantiamque in statibus malis inuictam & intactam, tum eius opera ac res gestas acciperet figuræ eius, & lineamentis respondentes, & quod maximum est, diuino quodam instinctu & numine percitus, rerum magnarum initia nactus, animi iudicio & fortuna quadam veritatis, quæ diutius latere non poterat, quis esset, & quo pacto genitus foret, rogauit, benigno aspectu mitique voces salutis iniiciens. Ille parumper lenitate orationis confirmatus, Nihil te, inquit, celabo: etenim mihi regio nomine dignior, quàm Amulius videris esse: nam & audis & interrogas priusquam ad puniendum accedas: ille incognita causa me ad supplicium dedit. Primum omnium Faustulo magistro regij pecoris, & Laurentia genitos iam inde ab initio esse nos credimus: gemini autem fratres sumus eodē aditi partu, & apud te in crimen & calumniā, & iudiciū capitis adducti: de nobis ipsis magna audimus, quæ si vera sunt, periculū docebit. Dubia certè nostra procreatio fertur esse, nutritio verò atque educatio absurdior, quàm pullorum: & quibus expositi eramus esca feris & auibus, ab iisdē nutriti sumus, summissis à lupa mamminis, & à pico cōportatis cibis, cum in Tiberi in scapha iaceremus. Extat adhuc scapha, seruaturque æreis cingulis communita, in qua caduca incisæ sunt literæ, quibus in posterum fortasse extincti, & cum nulli iam vsui esse poterimus, à parentibus nostris cognoscere. Numitor igitur cum & verba adolescētis, & ætatem, & minimè seruilem indolem conferret, haud eam spem sibi blandientē reiecit, sed dedit operā, vt de his clam cum filia loqueretur: nā custodiis adhuc asseruabatur vehementer. Sed Faustulus vt primū Remum captum,

Animi constantia.

Diuinum auxilium.

Beneuolentia.

Misericordia.

Fatalis
res.

PLUTARCHI

captum, & Numitori in custodiam deditū accepit, Ro-
mulo rem aperit, ut geniti utq; educati forent, & ad fe-
rendum Remo opem hortatur: nam antea per ænigma
confellus erat, tantumq; illis indicarat, quantum si atten-
dissent, putabat eorum animos non mediocriter attolli
posse. Ipse cum scapha ad Numitorem ex illa occasione
cum magno metu & trepidatione se contulit. Sed cum
custodibus qui ad regis portas erant, in suspicionem ve-
nisset, deprehensusq; ab illis esset, & turbato ad respon-
dendum mens, simulatq; oratio excidisset, detecta est
scapha, quam veste involutam ferebat. Fortē affuit
quidam ex his qui pueros imperio regis exponendos
acceperat: hic cum scapham tum esset intuitus, agno-
uissetq; ex ipsa forma, atque ex literis, opinatus id quod
erat, haud rem neglexit, sed ad regem continuō re de-
lata. de Faustulo tormentis quaesitum est: qui in multis
ac magnis cruciatibus habitus, neque inuictus perstitit,
neque coactus omnino confessus est pueros apud se ser-
uari, & ab Alba longē inter pastores esse: se quoque id-
ipsum illarū nuntiatum ire, se saepe vidisse ac tetigisse, ut
eam natorum desiderio affectam, magis in spe bona con-
firmaret. Quod igitur turbato animo hominibus, &
per metum aut iram quippiam facientibus evenire so-
let, id tum Amulio contigit: virum enim aliis quidem
probum, sed Numitoris amicum, in ea trepidatione ad
eum rogatum misit, nunquis rumor aut sermo homi-
num ad eum de pueris perlatus foret ut viverent. Qui
vbi eo peruenit, cum vidisset iam ferē Remum ample-
xu & gratulatione à Numitore exceptum, ipse eam
spem suo testimonio firmiorem efficit, hortatūque est,
ut properē ad res capeſſendas incumberet, & se quoque
socium rei gerendæ, & adiutorem præbuit. Occasio
etiam ipsa nec tardandi, nec differendi facultatē dabat.
Nam Romulus iam propē aderat, & vnā qui ad eum
haud pauci ex ciuibus odio ac metu regis confluxerant.
Ipse etiam secum aiebat magnam armatorum manum
in centurias instructam, quarum singulas ducebat vir
quidam, herbarum fasci: alium hasta alligatum præse-
rens, qui postea Manipuli nuncupati sunt. ex hocque
lapſa

ROMVLVS. II.

51

lapſa consuetudine, vsq; ad nostrā ætatem, manipulariis
in castris, id nomen manſit. Cum igitur Remus intra
urbem ciues ad defectiones impulſſet, & Romulus cum
externis copiis ad eum se adiunxisset, tyrannus maximo
terrore difficultatibusque suspensus ac sollicitus, prius-
quam aut molitus esset quippiam, aut salutare aliquod
consilium caperet, deprehensus circumuentusq; ab illis
obtruncatur. In his igitur, quorum plurima monumen-
tis suis commendarunt Fabius ac Pēpārethius Diocles,
qui primus omnium videtur ab vrbe condita historiam
ædidisse, suspicio quædam fabulæ ac commentī ineſt.
Veruntamen à veritate nobis reiicienda non sunt, in-
tuentibus quorum opum artifex sit, atq; architecta for-
tuna: ad hæc rem Romanam nobiscum ipsis animo re-
putantibus, quæ nunquam eō magnitudinis & potentie
proceſſiſſet, nisi ex diuina origine primordium acce-
piſſet. Interempto autem Amulio, rebusque regni con-
stitutis, neque Albam incolere induxerunt in animum.
non potiti ante regno, nec superſſite auo regnare. Ita
Numitori Albana re permiſſa, debitisq; matri reſtitutis
honoribus, decreuerunt in his locis, vbi expoſiti, vbiq;
educati fuerant, nouam urbem condere. Hæc probabi-
liſſima cauſa fuiſſe videtur. Coegit etiam ita fortalle
neceſſitas, ob multitudinem ſeruorum ac fugitiuorum,
qui ad illos cōfluxerant, quod aut his diſſipatis, pereun-
dum omnino, aut ſeparatim cum illis habitandum eſſet,
quod rem indignam Albani ducerent, fugitiuos ſecum
commiſſeri, & in urbem ciues adſcribi: quod in poſte-
rum ex eo quod de vxoribus eſt actum, magis apparuit:
quod eſt non ab iniuria & contumelia, ſed ex neceſſitate
& inopia ſceminarum proſectū: nam raptas in ſummo
honore habuerunt. Primis deinde vrbi fundamentis ia-
ctis, ſacrum quendam locū eō confugiētibus perſugium
ſtatuentes, Aſylum vocarunt, eoque omnes ſine villo di-
ſcrimine exceperunt: nec domino ſeruus, nec debitor
creditoribus, nec homicida magiſtratibus dedebatur,
cū dicerent firmum ac ratum id omnibus Pythico
oraculo eſſe oportere. Itaq; quā celerrimē vrbs homi-
nibus abūdāt. Ab initio enim tradunt haud plures mille
domos

Aſylum.

PLUTARCHI

Vultur
animalium
innocen-
tissimus.

* το σκα-
προν ην μιν
συνηξας, ο-
ποιουσι το
αξιωμα το
μιν νατα
φωσι.
Remus in-
teritus.

domos fuisse. Sed hæc posterius. Aggredientibus statim de loco dissensio fuit. Romulus enim locum, quem quadratam Romam vocant, condendæ urbi deligere volebat: at Remus partem Auentini locum natura munitum commodiorem ducebat, eiq; postea ab eo Remonio cognomen fuit, sed nunc Rignarium appellant. Conuenientibus autem inter se secundis auiibus diiudicare litem, diuersa loca ad inaugurandum capiunt. Priori Remo augurio venisse ferunt sex vultures, cum duplex numerus Romulo se ostendisset. Sed dicitur à quibusdam verè Remum vidisse, Romulum verò esse euentum: sed cum accessisset Remus, tunc Romulo duodecim apparuisse: inde manifestum morem Romanis ex vulture augurandi. Herodorus autem Ponticus tradit, & Herculem lætari solitum, vulture in re gerenda se ostendente: est enim animantium innocentissimus omnium, cum nihil vescatur ex his quæ ferunt homines, aut plantant, aut alunt: sed ex cadaueribus sibi escam quærat: interficit autè nihil, nec destruit animantium: volucris autè ob affinitatē etiam mortuis abstinet. At aquilæ, nocturæ & accipitres viuas volucres etiam eiusdem generis inuadunt atq; interimunt, quanquam ut Aeschylus inquit, Aues autè vespens, quæ pura sit auis? Ad hæc, aliæ in oculis (ut ita dicam) versantur, atq; ubiq; inspicendas & sentiendas se offerunt: at vulturè rarò est intueri, nec eius pulli faciliè inueniri possunt: ut nonnullos in opinionem vanam & stultam coniecerit, ab extra ex alio quodam orbe huc se appellere: quod rarum sit, nec perpetuò, quemadmodum putant esse quòd secundum naturam est, nec sua sponte, sed diuino aliquo impulsu appareat. Postea igitur quàm Remus rescivit fraudem, grauiter commotus, Romulo fodiente quæ urbis moenia circumducturus erat, ludibrio fratris fossam transiit, atq; opus impedire conatus est. Sic tandem aiunt quidam illum ab irato Romulo, alij à quodam Celere ex Romuli comitibus, hic esse interfectum. Cecidit in ea pugna Faustulus & Plutius, qui cum Faustuli frater foret, unà Romulum nutrisse dicitur. Celer autem in Hetruriam fecisset, & ab eo veloces apud Romanos traxerunt, ut Celeres dice-

rentur,

ROMVLVS. II.

53

rentur. Quinetiam Metellum tradunt, quòd mortuo patre, singulari certamine pugnantium ludum ad paucos dies instituisset, Romanos admiratos apparatus celeritatem, Celerem appellasse. At Romulus posteaquā ab eo Remus in Remuria unā cum eius nutritoribus ad sepulturam est datus, cōplendæ atq; instruendæ urbi animum adiecit, accersitis ex Hetruria viris, qui sacris quibusdam ritibus & literis singula edocerēt atq; exponerent, quemadmodum in mysteriis: fossam rotundam effodit in loco, cui nunc Comitio nomē est, primitiasq; omnium, quibus lege quidem ut honestis, natura autem ut necessariis utebantur, in eam deposuerunt: & ad postremum, ex qua quisq; profectus erat terra, particulam quandam ferens, eodem coniciētes commiscuerunt. Vocant autem fossam ipsam eodem quo Olympum nomine, Mundum. Deinde in figuram circuli circumscripsit urbem. Ipse autem princeps condendæ nouæ urbis, aratro vomere æreo præfixo, iunctisq; sexu dispare bobus, ipse boues agens, fixis terminis profundum circumducit sulcum. Qui eum cōsequuntur, his id negotij datur, ut quas aratrum sulcitarit glebas, in interiorē partem deuertant, nec vllam dilapsam extrā esse patiantur. Linea igitur murum diffiniunt, vocaturq; quod intus relinquitur, Pomærium, detractis per syncopam è medio literis, quasi ponē murum. Quem autem locum portis optarint, ibi educto vomere aratrum attollentes, spatium quoddam vomere intactū relinquunt: vnde & murus totus, exceptis portis, sacer putatur. Portas autem sacras qui putant, res necessarias, nisi antè expiatis, importare aut exportare religione impediuntur. Urbem igitur ad xij. Calend. Maij condi cœptam esse opinione omnium satis constat: eumq; diem festum Romani agunt, natalem patriæ nuncupantes. Ab initio autem nihil animatum ad sacrificia adhibebant. Existimabant diem ipsum patriæ origini consecratum, purum, & sine sanguine seruari oportere. Veruntamen pridie eius diei pastorem quandam celeberrimam agitabant, quæ Palilia ab illis dicebatur. Nunc igitur Romanorum Calēdæ, nulla re cum Græcis conueniunt. Illum autem diem quo Romulus urbi fun-

Vrbs 78
condita.

Pomærium.

Palilia.

d 3 damen

PLUTARCHI

damenta iecit, trigessimū diem fuisse perhibent, in eōs lunam ex congressu solis defecisse, quam vidisse Antimachum Teium lyricum, cum tertium in annum sextā Olympiadis incidisset. Temporibus autem Varronis philosophi viri Romani, & historiarum monumentis peritissimi, fuit Taruntius vir ei in primis amicus, & tum philosophiæ, tum mathematicæ in primis studiosus, qui cum ad astrologiæ disciplinam se contulisset contemplationis gratia, & in ea excellere putaretur, huic imposuit Varro, ut Romuli conceptionem in diem & horam deduceret, inspectis quæ eius vitæ institutis ac rebus gestis, ex illis consequentiam colligeret, veluti geometricarum propositionum resolutiones recipiunt: eiusdem enim contemplationis esse, cognito conceptionis tempore vitam prædicere, & percepta vita procreationis tempus perdiscere. Suscepit igitur Taruntius munus sibi à Varrone impositum, ac perspectis viri ingenio ac moribus rebusque gestis, tum vitæ tempore, ac mortis genere, hisque omnibus in vnum collatis, valde fidenti atque alacri animo ostendit, Romulum primo anno secundæ Olympiadis à matre fuisse conceptum, mense Choe ab Aegyptiis nuncupato, quem nos Decembrem dicimus, tertio & vigesimo die, hora tertia, qua sol defecit omnino: in lucem verò editum mense Thoth, qui September apud nos est, ad XII. Calend. sequentis mensis circa ortum solis. Urbis verò Romæ fundamēta ab illo iacta esse quinto Idus Pharmuti mensis, qui Aprilis vocatur à nostris, inter secundam & tertiam eius diei horam: nam urbis fortunam, veluti hominis, proprium habere opinantur tempus, quod ex prima origine ad astrum ortus observatur. Verum hæc huiusmodique superflua novaque magis fortasse allicient arbitror lectorem, quam fabulæ commento offendant. Condita igitur urbe principio iuventutem Romanam in militares diuisit ordines, quorum quilibet peditum tria milia, & trecentos equites habuit, utque legiones dicebantur, quod ex omnibus pugnaces in illis delecti forent: reliquam multitudinem se iunxit, eamque populum nuncupavit. Deinde ex optimatibus centum creavit senatores, quorum

Respub. ut
ordinata.

ROMVLVS. II.

95

rum collegium ex ætate Senatum vocauit. Illi patres dicti, vel quod hi solum, qui legitimi patres forent, creari possent: vel hinc adeo, quod illi patres suos ostendere possent: quod non multis contingit ex primis illis conuenis. Vel à patrociniis id nomen fluxit, quod existimarent patronum quendam fuisse, ex his qui Euandrum consecuti sunt, qui imbecillorum curam gessisset, eisque præsidio fuisset, ab eo huic rei eiusmodi appellationem mansisse. Illud mihi probabilius videtur, si quis opinetur Romulum decreuisse, primores & potentes oportere paterno officio & indulgentia, humiliorum causam, in fidem suam, curamque suscipere: simulque quod ceteros edoceret, ut tutiorem sibi vitam in eorum præsidio viuendam statuerent, neque quibus virtute cederent, eorum honoribus angerentur, sed beneuolo & amico animo in eos forent, patresque illos honoris gratia appellarent, & esse opinaretur, idcirco eo nomine appellasse. Nam & his temporibus exterarum nationes ex senatorio ordine patronos sibi adoptant, eosque duces vocant. Ipsi autem Romani Patres conscriptos id collegium appellant, quod nomen & dignitatis plurimum, & inuidiæ minimum præ se fert. Sed ab initio tantum Patres dicti posterioribus autem temporibus adscriptis in eum ordinem pluribus, Patres conscripi vocati sunt: atque hoc senatorij popularisque ordinis differentia honestum nomen fuit. Alios ex multitudine potentes legit, eosque patronos nuncupavit, illos autem clientes, magnaque illos inter se benevolentia deuinxit, quæ maximas necessitudines productura foret. Hi hominibus oppressis, & iudicio circumuentis, in obtinendo iure suo, & causæ actores, & patronos, & moderatores consiliorum omnium se præbebant: illi verò hos observabant non honoribus tantum, sed etiam copiis suis in filiabus locandis, & in dissoluendo ære alieno. Patronum quoque in clientem, & clientem in patronum testimonium dicere lex nulla, nec magistratus cogebat. At in posterum manente cæterarum necessitudinum iure, primatibus pecunia ab inferiori loco hominibus accipere, turpe ac sortidum est habitum. Sed hæc de his satis. Quarto autem post

d 4 cond

PLVTARCHI

Neccsitas.

Modus.

Nō libido.

conditam urbem mense, vt tradit Fabius, audax illud in
raptu mulierum facinus est gestum: ac perhibent quidā
Romulum cum natura bellicosus foret, adductum non-
nullis oraculis, quibus portendebatur Romam ex fato,
si bellis enutiretur augereturq; maximam euasuram,
ad vim Sabinis inferendam animum intendisse. Non e-
nim magnū numerū, sed triginta tantum ab eo, virgines
raptas esse, vt qui belli magis initiū, quā cōnubij quæ-
reret. Hoc parū probabile videtur esse: sed cū intue-
tur magnā accolarū vim in urbem cōuenisse, quorū pau-
cis admodū coniuges foret, plurimi verō qui peregrini
& aduenæ pauperes & obscuro forent, contēptui erant,
nec stabiles in fide mansuri putabantur, in spem erectus,
iniuriam Sabinis illatam quodammodo cōmunionis &
neccsitudinis cōiungendæ principium sibi quoddā cū
illis esse allaturā placatis mulieribus, ad opus incubuit,
adito sibi huiusmodi ratione antē munito. Fama vulga-
ta ab eo primū est, cuiusdam dei aram conditā sub tē-
ra inuenisse, eique deo Conso nomen indiderunt, siue a
cōsilio quod cōsiliarius foret, siue Neptunus equestris.
Nam ara est in circo maximo posita, quæ reliquum qui-
dem tēpus latet, in equestribus autē certaminibus aperi-
tur. Placet tamē aliis, quoniam consiliū arcanum, & mi-
nimē palam esse oportet, subterraneam haud temerē &
opertā Dei aram esse. Vbi verō demonstrata est, magno
apparatu sacrificium parat, indicisq; finitimis spectacu-
lum iubet. Multi mortales eō conuenēre. Ipse cum o-
ptimatis purpura indutus sedebat. Erat autē signum
agrediendæ rei opportunitatē adesse, cū assurgēs pur-
purā in sinus cōtraheret, ac rursus contractā explicaret.
Stabant, igitur permulti accincti ensibus, ac regē obser-
uabāt, qui dato signo ad rapidas Sabinorū virgines di-
scurrūt, ipsos fugientes incolumes dimittūt. Raptas esse
quidam triginta tantum tradunt, a quibus & curias nun-
cupatas esse. Valerius autem Antias quingentas viginti
& septem. Iubas autem sexcentas octuaginta tres. Sed
hoc maxime Romuli causa sustentatur, quod nullam
præter vnam Ersiliam ceperit, quæ illos latuerat: quod
est argumento, eos non iniuriæ & contumeliæ causa ad
raptum

ROMVLVS. II.

57

raptū venisse, sed genera magnis neccsitudinibus inter
se iungere cogitasse. Ipsam verō Ersiliā quidam aiunt
Hostilio claro inter Romanos homini nupsisse, quidam
ipsi Romulo in matrimoniū celsisse existimant, & ex eo
liberos procreasse, e quibus filiā vnā ex ordine procrea-
tionis, Primam ab eo nūcupatam: filiū autem vnum ex
cōgregatione ciuiū, Aolium, quod Græcē totū, vniuer-
sum significat: posteriores Abillium appellatūt. Sed hæc
Zenodorus cū prodidisset, multorū reprehensiones in-
currit. Vnam lōgē ante alias insignem specie ac pulchri-
tudine ab obscuris quibusdā hominibus raptam ferūt, in
quos cū diripiendæ virginis gratia ex optimatibus qui-
dam inuasissent, ab illis ne quis violaret, Thalassio eam
ferri clamitatum, iuueni probo ac splendido: tū eos audi-
to Thalassij nomine, clamore & plausu collaudasse, quos
dam etiam consecutos esse gratia & beneuolentia viri,
Thalassium cōclamantes, ex quo nuptialem, quemadmo-
dum Græcis hymenæū, eam vocem fuisse. Nam & illam
in muliere seruāda optima vsum esse fortuna. Sextius
verō Syllas Carthaginensis vir, neque a Musis, neque a
Charitibus abhorrens, dixit nobis Thalassij nomen Ro-
mulum signum direptionis dedisse: igitur omnes simili
voce regem profecutos esse, idcirco eum in nuptiis mo-
rem esse seruātū. Plurimi tamen, inter quos & Iuba, hanc
exhortationem & prouocationem ad opus & lanificiū,
quod Græci *talassia* dicunt, esse opinantur, cū nondū
Latina vocabula Græcis essent confusa. Quod si ita sit
(quantum utebantur Romani per id temporis Talassæ
nomine cōmuni cum Græcis) probabilior huius rei cau-
sa & ratio posset afferri. Nā cū Sabini hostes posito bel-
lo cū Romanis pacem inierunt, percussio fœdere cōue-
nir de mulieribus, vt nulla alia in re viris, q̄ in his quæ ad
lanificiū pertinerent, operā suam nauarēt. Mansit igitur
deinceps ea cōsuetudo, vt qui darent aut acciperent, aut
interessent omnino nuptiis, per ludū ac iocum Talassii
vocitarent, attestantes ad nullum aliud opus vxorem,
quā ad lanificium duci. Obseruatur etiā his temporibus,
ne spōsa pavimentum pedibus superincedat, sed su-
blimis in cubiculū deferatur, quod tunc quoq; in eo ra-
ptum

PLUTARCHI

pru vi in cubiculum latas iunct esse. Addunt præterea aliqui auctores, quod nubentis comam *pilo discriminant ad illud spectare, primas nuptias prælio & hostiliter iniectas esse: de quibus copiose in causis à nobis mentio facta est. Perpetratum est igitur huiusmodi facinus XII I. Cal. Septēbris, quo die Cōsualia celebrantur. At Sabinis vis hominum permagna erat. incolebant vicos sine muris, quasi id ipsis patriū foret, elato animo & interrito esse, quod Lacedæmoniorū coloni essent. Veruntamen intuentes se magnis obfidibus deuinctos, & cura filiarum solliciti, legatos miserunt supplices ad Romulum, orantes & obsecrantes, filias redderet, & vim illatam purgaret, sic voluntariam & legitimam gentibus amicitiam & necessitudinem fore. Romulo autem mulieres minus dimittente, sed ad affinitatem suscipiendam Sabinos adhortante, dum alij consilio & apparatu belli moram traherent, Acron rex Ceninensium homo vehemens, & bellicis rebus pariter audax, Romuli facinus suspectum habens, & quod in scēminas perpetratum erat, ratus omnibus meticulosum esse, nec impunitum perferendum, bellū præoccupat, & cum magnis copiis in agrum Romanura impetum facit. Cui sit obuiam Romulus. Cumque in conspectum venissent, ex aduerso spectantes, ad pugnam se inuicem prouocabant, paratis exercitibus & instructis. Romulus igitur voris nuncupatis, si hostem fuderit fugaritque, se eius arma ferentem Ioui delaturum: ubi in certamen collatis signis descendit, regem victor obtruncat, exercitumque in fugam vertit, captaque vrbo captorum iniuria abstinuit, præterquam quod iussit eos deiectis domibus Romam commigrare, parius & conditionem cum ciuibz habituros: quæ vna res maxime ciuitatem exauxit, quod eos quos vicisset, semper sibi adderet, & in ciues adligeret. Romulus autem quod votū maxime gratum Ioui, & ciuibz spectatu redderet iucundum, circūspiciens in exercitu, quercū grandem præcidit, & instar trophæi formauit, Acronis arma ordine singula circumposuit, aptauitque. Ipse veste præcinctus, & caput fluente coma lauro coronatus, trophæum subreclis dextro humero innixū subiens, ibat, vi

Romulo
 dūtingis.

ROMVLVS. II.

59

toriosumque præana, exercitu in armis sequente, ciuibzque cum gaudio & admiratione succinentibus, canebat. Huiusmodi igitur pompa triumphis in posterum exemplum ad imitandum reliquit. Hoc trophæum Ioui statutum, cognomenque Deo additum Feretrio Ioui, à feriēdo: hostem enim, ut in votis petierat, feriēdo, oppressit. Spolia ipsa opima nuncupata, ut ait Varro, ab opibus: sed potius ab opere rei geste dicta videntur, quæ regibus ducibusque hostium sua manu caesis, posteriores duces ferebant. Ac duobus tantum post Romulum ducibus opima parta sunt spolia, Cornelio Cossō, qui Hetruscum Tolumnium interemit: postremo Claudio Marcello, rege Gallorum Britomarto oppresso. Cossus igitur ac Marcellus ipsa opima spolia ferentes, quadriiugo curru inuecti sunt. Romulum verò non recte Dionysius ait curru esse usum: Tarquinium enim Priscum Demarati filium in eiusmodi formam & magnificentiam triumphos statuisse perhibent: et alij affirmant Publicolam primum in curru triumphasse. Extant etiam Romæ in promptu quæ sint omnibus, Romuli pedestres statux spolia ferentes. Post eam verò Ceninensium eadem, reliquis adhuc Sabinis in apparatu belli occupatis, Fidenates, Crustumenij, & Antenates hostiliter in fines Romanos incursionem faciunt, victique prælio, pariter captis deletisque oppidis, & agro diuiso, Romam habitatum concessere. Sed Romulus cum reliquum agrum partitus foret inter ciues, parentibus virginum quantum possidebant reseruauit, ac sibi habere iussit.

His rebus Sabini reliqui grauius commoti, Tatius duce bellum Romanis intulerunt. Erat autem difficilis ad urbem aditus, ob Capitolium quod præeminebat, & præsidium in eo erat, cui Tarpeius præerat, non Tarpeia virgo, ut quidam dicunt: nec vident à se Romulum stultum fingi. Sed eius Tarpeij filia Tarpeia arcem Sabinis prodidit, capta spe armillarum aurearum, quas Sabini magni ponderis laqueo brachio gerebant. Itaque petisse eam ferunt mercedem proditiōis, quod in sinistris manibus haberent. Ea inita cum Tatius conditione, non aperta porta vni Sabinos in arcem accepit. Non solum

Iupiter Fe-
 retorius.
 spolia o-
 pima.

PLVTARCHI

lùm igitur, vt videtur, Antigonus inquit se proditores
dum produnt amare, vbi prodiderunt odisse: nec Cæsar,
cùm dixit in Thracem Rhumitaleum, prodicionem sibi
placere, proditorem autem odio esse: Sed pariter ita cum
et in improbos animati sunt, qui eorum operam requi-
runt: veluti cùm felle, ac veneno quarundam ferarum indi-
gent, dum ea sibi vsui suat, illis delectantur: vbi verò
36 nihil indigent, vitium ipsum oderunt. Sic tum Tati-
us affectus in Tarpeiam, iussit Sabinos omnia ei tradere, quæ
in sinistris manibus essent, ac ipse primus armilla detra-
ctam, & scutum vnâ in eam coniecit, facientibusque
idem cunctis, auro ista vndique ac clipeis obruta, multi-
tudine ac pondere sua ipsa mercede interiit. Tarpeius
quoque accersitus prodicionis damnatus est, vt Iuba tes-
tatur à Galba Sulpitio proditum esse. Ex Aliis qui Tar-
peiam mentionem faciunt, hi longè videntur à veritate
discedere, qui tradunt eam Tatij Sabinorum ducis filiam
fuisse, ab eaque cùm Romuli nuptias, cum quo vi nupta
erat, iniquo animo ferret, hæc omnia esse gesta, & e-
adem in eam à patre perpetrata: quorum sententiæ Anti-
gonum non poenitet esse. Simulus autem poeta delirat
omnino, qui opinatur Tarpeiam non Sabinis Capito-
lium prodidisse, sed Celtis, eorum regis amore incen-
sam. Sunt autem eius de illa versus huiusmodi.

At Capitolii arcem custos Tarpeia tenebat

Improba, quæ muris non bene fida fuit,

Celtica dum demens sequitur connubia regis,

Sceptra ferum regum prodidit illa lares.

Hanc non Arbas, & Celtarum millia gentis,

Abduclam ripis constituere Padis.

At super inuisa manibus detracta puella

Arma ferunt, miseram pressit acerba dies.

37 Tarpeia igitur ibi sepulta, ab ea tumulo nomen indi-
tum manit vsque ad Tarquinij ætatem, qui cùm lo-
cum dedicasset Ioui, reliquiis aliò translatis, Tarpeia
nomen simul amisit: præter Capitolij saxum, quod & his
temporibus Tarpeium vocant, è quo fontes deturbari
sunt soliti. Capta igitur arce à Sabinis, Romulus ira &
cupidine recuperandi stimulante animum, in aciem
Roma

Tarpeium
saxum.

ROMVLVS. II.

61

Romanos egit, quo hostem ad pugnam prouocaret.
Tatius contra fiducia plenus pugnam ciebat, quòd in-
tueretur, si qua necessitas instaret, difficile illis esse per-
fugium: quod enim inter Palatinum Capitolinūque
collem campi erat, acrem, grauēque pugnam difficul-
tate loci, fugam verò ac persecutionem in angusto per-
breuem vtrisque allaturum videbatur. Fuit ibi forte ex
alluione fluminis, qui paucis antè diebus locum inun-
darat, relicta palus profundo limo, haud longè ab ea par-
te, quam nunc vocant Forum, quæ res nec satis appare-
bat, nec facillè vitari poterat, sed contrà cæca, & ad cau-
38 dum difficilis. Huc delatis Sabinis, casu quodam supe-
rior eorum res fuit. Nam Curtius inter Sabinos clarus
& elati animi vir, qui princeps ante alios ab arce equo
decurrerat, vrgentibus Romanis, trepidante equo sese in
paludem coniecit. Ibi aliquandiu plaga & hortatu
equum impellens, conatus est paludem exire: quod vbi
aspexit factum impossibile esse, demisso equo ipse euasit:
locum deinde Curtium lacum appellarunt. Hic tum Sa-
bini tanti periculo viri solliciti, acrius ad pugnam incu-
buerunt. Incertus diu Mars dubiæque victoria fuit, mul-
tis vtrinque cadentibus, inter quos Hostilius, quem Er-
filix virum, Hostilisque auum, eius qui post Numam re-
gnauit, fuisse memorant. Rursus pluribus breui collatis
præliis, postremum maxime insigne fuit, in quo Romu-
lus saucius saxo in capite, parum à cadendo abfuit: qua-
re præsidio ducis priuata confestim Romana inclinatur
acies, fusaque amissa planitie in palatium fuga concess-
39 sit. Tandem Romulus se recipiens ex vulnere, vbi suos
palentes aspexit, obuiam factus, magna voce resistere,
atque iterare pugnam iubet. Sed crescente magis circa
se subinde fuga, ac nemine se conuertere in hostem au-
dente, precatus est Iouem vt fugam fœdam sisteret, ne-
que contemneret rem Romanam, sed prolapsam & ia-
centem attolleret. Absolutis his precibus permultos ex
aspectu regis verecundia cepit, audaciæque mutata for-
tuna fugientibus addita est. Restitere igitur Romani,
quo nunc loco Iouis Statoris situm est templum. Itaque
confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt fu-
gântque

Lacus Cur-
tius.

PLVTARCHI

Intque, & vsque ad locū Regiam nunc dictum, ac Vestæ
templum palantes agunt. Hic illis prælium redintegra-
re apparantibus, nouum spectaculum, ac longè maius
quàm fama fertur, oblatū est. Nam Sabinæ mulieres,
quarū iniuria bellum exortum erat, diuersis ex locis con-
spectæ sunt, cum clamore muliebrique vultu trepidæ
inter occisorum cadauera, & tela volantia se inferre, ac
veluti correptæ numine, aliæ infantes pueros in vlnis
tenentes, aliæ pallsis crinibus, scissâque veste ad viros
suos & parentes contendere, atque omnes vnâ, hinc Sa-
binos, inde Romanos blandissimis nominibus suppli-
ces implorabant. Igitur vtrique ea re permoti, inflexiq;
pugna dirempta, illas in medio pugnantium cœpe-
runt, stertusque per omnes iuit, & ex aspectu atque voci-
bus misericordia subit. Ille autem magis, magisque con-
tinuis precibus, obseruationeque humili nactæ licentiâ
ingeminabant. Quod enim (aiebant) tantum à nobis est
ad nîsū facinus, vt alia iam mala tâta perpeſſi simus, alia
nunc misere perferamus? Direpte sumus ab his qui nunc
nos obrinēt, vi ac scelere violatē, raptē à fratribus, parēti-
bus, coniunctis neglectē tâdiu fuimus, quoad magnis vin-
culis deuinctē, pro hostibus nunc & raptoribus pugnāti
41 bus timere, & pro morientibus lugere cogeremur. Non
enim ac resistis virginibus nobis opē aduersus iniuriam
afferētes, sed nunc à viris coniuges, à liberis matres duel-
litis. Acerbius profectō nobis hoc auxilij genus, quàm
fuit tunc contemptas & proditas esse: tantus horū in nos
est amor, tanta vestra in nos misericordia. Quapropter si
qua vobis alia pugnādi causa est quàm nostrī, decet iam
vos ab armis discedere, eum propter nos socerorū atque
auorum nomen affecuti sitis. Si autē nostra causa bellum
geritur, ducite nos vnâ cū viris & liberis, & nobis paren-
tes, & coniunctos reddite, obtestamur vos non coniuges
simul & natos eripite, nec iterum captiuas abducite. Ta-
lia permulta Ersilia deplorātē, reliquisque obtestatibus,
depacti inducias, duces in colloquium prodeunt. Mulie-
res tantisper ad parētes ac fratres viros suos ac natos per-
ducunt, indigentibus cibum & potū mittunt, saucios do-
mum delatos curant, ostendunt sibi domi administratio-
nem

ROMVLVS. II.

nem permissam, seque viris obsequentibus vti, & ab illis
tam honore omni. tū beneuolētia charitatēq; coli & ob-
42 ſeruari. Ex hoc sordus percutitur, vt volentes apud viros
maneant, cū quibus nuptē forent, omniū operū ac mune-
rum vocationē, vt dicitur, præter lanificij habiturē: ciui-
tatē quoq; communem Romani Sabinūq; habeāt, vrbīq;
Romę à Romulo nomē sit, Romanis verō à Curibus Ta-
tīpatria, Quiritibus: regnum etiam cōmune vtriq; domi-
militiæque obtineant. Quo autem in loco huius fēderis
conditiones firmatæ sanctęque sunt, ei vsque ad nostram
memoriā à coeūdo Comitio nomē māsīt. Ita geminata
vrbe, centū viri Sabini nominis in senatū adscripti sunt.
Legiones singulę sex milliū peditū, & sexcentorum equi-
tum, complebant numerū. Eodem tēpore in tres tribus
tota ciuitas diuisa, Ramnenses à Romulo, à Tatīo Ta-
tīenſes appellatas: tertiæ tribus homines Luceres dicti à
luco Asyli, in quē multi fuga delati ciuitate donati sunt.
43 Tribus autem tres ipsas fuisse numero, nomen ipsum de-
clarat: quibus qui præſtant, tribunos vocitabāt. Singula
autem tribus decem continuit curias. Eas quidem perhi-
bent à Sabinis mulieribus nomen traxisse: sed hoc men-
daciū esse deprehenditur: nam multis earum à locis
nomina imposita sunt. Permulti tamen in mulieribus
honores sunt habiti à Romanis, vt his transeuntibus via
cedere, præſente muliere obſcœnum nihil loqui, nec nu-
dum aspici, vel causam defendere apud eos, qui de cæde
iudices constituti forent, earum pueros bullam ferre, à
forma ipsa & figura bullæ perſimili ita appellatam. Re-
gibus autē non statim commune de rebus gerendis con-
ſilium erat, sed priuatim vterque inico prius cū centum
viris conſilio, deinde coactis in vnum cunctis, cōſulta
in medium referebant. Incoluit verō Tatius eam vrbis
partem, vbi nunc Moneta est templum: Romulus verō,
quā ex palatio in Circum maximum itur, iuxta quem lo-
cum sunt quos Pulchri littoris gradus vocitant. Eodē in
loco ferūt ſacrā cornum fuiſſe. Addunt enim fabulę, Ro-
mulum eō ſui experiendi gratia * à Loctino lanceam
corneā iaculatū eſſe: eam verō deſixā altius, annitētib;
multis, nūquā conuelli potuiſſe: elignūq; nactum planti-
feram

Ordines.

* Puto, ab
Auentino.

feram humum, germinibus ramisque emissis in eximia
altitudinis cornum increuisse. Is locus apud eos, qui post
Romulum secuti sunt, circum parietibus ductis, ut san-
ctissimum templum in magna religione est habitus, ac
si cui propius accedenti visum fuisset eam arborem mi-
nus frondescere & virescere, sed veluti subductis nu-
trimenti languescere ac deficere, passim sibi occurrenti-
bus id statim clamore significabat: hi vero velut incen-
dio reprimendo, aquam clamabant, vndique concurre-
bant plena aqua vasa ferentes. Cum autem C. Cæsar (ut
dicitur) gradus strueret, fabris propinqua arbori loca
fodientibus imprudenter violatis admodum ab illis ra-
dicibus, omnino languit atque interiit. Menses igitur
45 Romanorum Sabini acceperunt seruaueruntque. Sed
quæ ad hanc mensum rationem attinent, in Numæ vitæ
omnia explicantur. Sabinorum vero scutis vsus est Ro-
mulus, suamque & Romanorum armaturam immuta-
uit. Argolica enim antea, scuta ferebant. Sacrificiorum
autem ac celebritatum ritus vicissim obibant, ut quæ
ytriusque gentis erant propria, haud tollerent, sed noua
alia insuper adderent, ut sunt quæ Matronalia vocant,
compositi belli monumentum matronis tributa: tum
Carmentalia. Carmentam quidam proprium hominum
procreationis fatum opinantur esse, ob id hæc sacra ma-
tres agitare. Alij Euandri Arcadis matrem fatidicam,
eam Phœbo dicatam fuisse tradunt, & Carmentā quod
carmine responsa æderet, nuncupatam: Nicostratæ enim
proprium illi nomen fuerat. Hæc communior de Car-
menta opinio est, quæ plurimos auctores habet. Nonnul-
li tamen nomen Carmentæ sanè haud ineptè interpre-
tantur, ut sit Carmenta, amens & mente carens, quod nu-
mine aflagrata furere atque insanire sit solita. De Paliliis
46 superius diximus. Sed Lupercalia expiationis gratia in-
stituta videntur: celebrantur enim ea sacra mense Februa-
rij atris diebus, quem expiatiū interpretari quis possit.
Eam quoque diem Febratam veteres appellabant. Ac vi-
detur id solenne peruectum Euandrum ex Arcadia al-
latum instituisse: hoc vulgatiores fama tenet. Potest etiam
nomen ipsum à lupa dictum videri: etenim videmus lu-
percos

Sacræ.

Lupercal-
ia.

percos inde cursum incipere, vbi Romulum expositum fe-
runt. Verum eius, qui in iis seruatur sacrificiis mos, haud
facile causam coniectura assequi possumus. Iugulant enim
capras, tum duos ex genere adolecētes eodē sistunt, quorum
alij frōtes cultro sanguine perfuso tingūt, alij statim lanā la-
cte madentē admoventes abstergūt. Oportet etiam abster-
sos adolecētes ridere: deinde incisis in corrigias caprarum
pellibus discurrunt, & si qui obstant scuticis cædunt. Mu-
lieres adulta ætate vltro se ad verbera offerunt, ratæ eam
rem ad fecunditatem conducere. Proprium ac suum eius
celebritatis est, ut luperci canem immolēt. Butas quidam
47 de Romanorum rebus gestis fabulosas causas in elegiis æ-
didi. Tradit enim interempto Amulio, Romulum cum
lætitia, & gratulatione ad locum cucurrisse, in quo infan-
tibus lupa mammam summisserat, memoriāque illius
cursus hanc celebritatem referre. Currentes autem ex ge-
nere qui impedimento sunt cedere, veluti tunc Romulus
& Remus ex Alba strictis ensibus decurrerāt. Quod enim
puro sanguine perfusum admovent fronti, illius temporis
cadem ac periculum significari. In memoriā quoque nu-
tritionis, lacte expiationem fieri. Sed C. Acilius tradit,
ante conditam urbem Romuli pecus abactum, illos autem
peractis Fauno votis, nudos ad peruestigandum excurrisse,
ne sudor impediret retardaretque. In huius memoriā
lupercos nudos discurrere. Canem autē (nam sacrificium
expiatio est) existimare quis possit expiationis gratia im-
molari: nam & Græci homines ad expiandum canes adhi-
bere soliti sunt, ac multis in locis περιωναντισμῶν (quæ ita vo-
cant illi à cane) vtuntur. Quod si hæc ad lupæ gratiam nu-
48 tritionemque ac salutem recensendam agitant, non imme-
ritò canis iugulatur: lupis enim inimicus est. Ni iam me-
hercule plectitur animal, quod lupercos dum currunt im-
pediat. Dicitur etiam Ignis consecrationem à Romulo
prius esse constitutam, cum sacras legisset virgines, easque
Vestales nuncupasset, quod quidam Numæ attribunt. Cæ-
teris quoque rebus circa deorum cultū religionēque stu-
diosissimum diligentissimūque fuisse. Ad hæc vaticinij
peritum, cuius causā lituū manu gerere. Est autem lituus
inflexus baculus, quo ad inaugurandū sedentes cæli spatia
deligunt. Hunc quo tēpore urbs capta est à Celtis, cum in pa-
latio

* à μὴν
δία νόταζε
ταὶ τὸ φαῖον

Lituum.

latio afferuaretur, amissum ferūt: deinde eiectis Barbaris, in
alio cinere intactū igni esse repertū, cōsumptis ceteris atq;
corruptis. Tulit etiā leges quāsdā: ē quibus illavehemēs, quē
v̄xori virū relinquere nō permittit, sed viro v̄xorē repudia
re si in veneficio natorū, aut in adulterio deprehensa foret,
clā furtimq; marito. Quōd si aliter quis repudiaſſet, eius co
piarū partē v̄xori dari, partē Cereri sacrā esse iussit. Qui au
tem cū v̄xore diuortiū faceret, eū sacrificare diis inferis. Il
lud etiam Romuli propriū, quōd cū nullam parricidā po
nam definiſſet, homicidium omne parricidium nuncupari
voluit, quōd hoc impium ac nefarium, illud autem impos
sibile esse duceret. Ac multa secula viſus est rectē eiusmodi
iniuriam futuram desperaſſe: nemo enim sexcentis poſt
annis, Romae tale facinus perpetravit: sed poſt Hannibalis
bellum Licius Ostius fertur primus patrem occidiſſe. Hae
igitur de his dicta ſufficiant. Anno autē quarto Tatij regni
cū propinqui quidam eius in Laurentum legatos inciſiſſent,
conati ſunt illis vi pecunias auferre: non permittentibus,
sed repugnātibz, eos necauerunt. Igitur tantā au
daciā facinore perpetrato Romulus ſtatim deprehenſos in
maleſicio puniendos cenſuit, sed Tatius miſſos fecit, libe
rauitque. quā ſola inter eos manifeſta diſcordiarum cauſa
fuit: reliquis in rebus ſe inuicem colentes obſeruanteſque,
ſummo conſenſu & cōcordia commune regnum admini
ſtrabant. Igitur caſorum propinqui cū propter Tatium
omni ſpe legitimarum poenarum deſtituti forent, ipſum
Lauinij vnā cū Romulo ſacrificio intentum adorti oppre
ſerunt: Romulū verō vt virum iuſtum, laudatū ornatūque
Romam dimiſerūt. Ille Tatius quidem honorificē funus fa
ciendū curauit. Sepultus eſt autem in Auētino: ſepulchri lo
cum Armilūſtriū vocant. Cēdē tamen penitus vlcīſci, & per
ſequi neglexit. Tradūt autē hiſtorici quidam, Laurentū vr
bem metu percūſam, Tatij interfectōres cōprehenſos dedi
diſſe, ſed à Romulo eſſe dimiſſos, cū diceret, eadē cauſe
penſatā eſſe: quā res ſuſpicionem plerique attulit non inui
to Romulo patrātū facinus eſſe, vt ſublato regni ſocio ac
participē, rerū ſummam ipſe ſolus obtineret. Horū tamē ni
hil turbauit Sabinos, neque in diſſenſiones & diſcordias im
puliſſe, ſed eorum partim beneuolentia & charitate regis, par
tim metu potentiae, partim etiam vt Deum veriti, in eadē
ad

Tatij inte
ritus.

51
Aeſtima
tio apud
ſuos & ex
teros.

admiratione, & beneuolentia perſtiterunt. Per multa quo
que extera nationes Romulum admiratae ſunt. Latini
etiam priſci miſſis Romam legatis, cū eo amicitiam ſocie
ratemque iunxerunt. Inde Romulus Fidenas, oppidū Ro
mae ſanē vicinum, cepit repentino impetu, vt quidam per
hibent, eō praeſiſſis equitibus, iuſſiſſeque portarum cardine
ſuccidere, continuo ipſe praeſeſpē adortus cepit. Sunt
alij tamen, qui dicant illos iniuriae authores fuiſſe, qui fa
cto impetu cū praeda abegriſſent, Romanum agrum vſ
que ad ſuburbia multis cladibus aſſecerunt. Sed Romulus
cū ex inſidiis permultos occidiſſet, vrbe potitus eſt, haud
tamen deleuit, nec ſolo aequauit, ſed bis, mille, & quingen
tis colonis Idibus Aprilis, eō deductis, Romanorum colo
niam fecit. Ex hoc peſtis inuaſit urbem, quā hominibus
abſque vlla agrotatione ſubitas mortes inferret, ſterilitas
quoq; agrorum, & caritas annonae cū ſumma inopia con
ſecuta eſt. guttae praeterea ſanguinis ē caelo ceciderunt, vt
ad neceſſarias moleſtias ſuperſtitio vehemens hominum
mentes occuparet. Sed poſteaquam eadē quoque mala
Laurentibus inciderunt, omnino viſum eſt, Tatij ac lega
torum eadē violato iure gentium, vtrique ciuitati iram
numinis expiandam eſſe. Quare deditis caedis authoribus,
& ab vtriſque ſupplicio affectis, ab iis malis manifeſtē ſe
receperunt. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit,
quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obſeruari tra
dunt. Sed antequam morbo ciuitas liberata eſſet, obſerua
ta occasione, Camerini Romanos inuaſerunt, excursioni
bus agrū depopulati ſunt, rati eos calamitate oppreſſos, mi
nus ad vim propulſandam ſufficere. Statim igitur Romulus
eductis in eos expeditionibus, ac ex pugna potitus victo
ria, ſex millia interemit, captāque corū vrbe, ex his quos bel
li calamitas reliquos fecerat, dimidiatos Romā traduxit,
ac duplici numero multitudinē Roma Camerina habitatum
deduxit Calend. ſextilibus. Tanta iam vis ciuiū Romulo ſu
perabat, ſex decim ſerē annis à condita vrbe. Cum reliquis
autem ſpolijs ex Cameria quadriungum aereum currum de
portauit: quod cū in Vulcani templo ſtatuiſſet, ſui quoque
ſtatū ex victoria coronatā locauit. Sic Romana aucta re
firmataque, vicini populi qui inferiores viribus erant, in
Romanorum ditionem ſe ſubiecerunt, ac ſecuritatē naſti,
c 2 ſatis

52
Trati pla
catiquen
minis ex
plum.

53
Incremen
ta imperij.

P L V T A R C H I

satis se habere opinabantur. Potentiores autē inuidia simul ac formidine agitati, minimē sibi rem contemnendam ducebant, sed obuiam Romulo eundem, tantāque in medio crescentem molem potentiā opprimendam. Igitur primi Hetruscorum Veij, qui amplam regionem habebant, per magnāque incolebant urbem, bellum inceperunt, reperitis Fidenis, quam urbem sui iuris ditionisq; esse affirmabāt: quod non iniquum modō, sed etiam ridiculum erat, ut qui homines oppressos, & belli periculis circumuentos auxilio non leuassent, sed delendos hostibus prodidissent, domos

54 tunc quā in aliorum forent potestate repeterēt. Quare cū eis esset à Romulo contumeliosē responsum, in duas partes deducto exercitu, altera Fidenas Romanosque qui ibi erant inuadunt, altera Romulo obuiam sūt. Qui Fidenas ierant, duo millia Romanorum superata in praelio obtruncarunt,

Athletica
viri Romu-
li.

reliquis à Romulo fufis octo millia desiderata sunt. Rursus ad Fidenas pugnatū est, in quo praelio maxima operis pars Romuli fuit, qui cū pugnandi artem simul, & audaciam ostendisset, robore ac velocitate pedum humanam excessis se vim omnes fatētur. Sed quod à quibusdā dicitur, admodum fabulosum atq; adeo incredibile omnino esse videtur, quatuor & decem millibus in ea pugna caesis, maiorem dimidia partem propria manu Romulum obtruncasse: quā Messeni in Aristomenem iactantia vtuntur, qui eum trece-

55 torum à se caesorum ex Lacedæmoniis victimas Diti immolasse dicunt. Fufis igitur fugatisq; hostibus, Romulus iis, qui euaserant, liberē permitta fuga, ipsam urbē citato agmine petere contendit: illi accepta magna clade perterriti, haud restiterunt viribus, sed supplices Romulum adeuntes, in centum annos cum eo foedus amicitiamque iunxerunt,

* Septem-
pagii au-
thore Dio
nyfio.

magna agri parte multati, quam Septimagicium, id est, septimam partem vocitant. Urbibus autem ac locis ostio marisque propinquis Romano cesserunt, ex optimatibus quinquaginta obsidibus datis. Triumphauit autē de his Romulus idib. Octobris. Cūque magnam captiuorum vim abduxisset, fuit in illis Veiorum dux, qui vir prouecta iam ætate cū esset, rem imprudenter visus ac præter ætatem impe-

Quæ in
triuphis
obseruan-
tur, unde
nata.

rite gessisset: quare & his temporibus cū victimas parva vi etiora immolant, senem purpura indutum per forum in Capitolium ducunt, bullamque ad collum appendunt, indi-

ciunt

R O M V L V S. II.

69

eium atque insigne pueritiæ. Præco Sardianos venales pronuntiat. Hetrusci enim Sardoniorum coloni esse dicuntur. Veij autem intra Hetruriæ fines continentur. Hoc extreme-
56 mum est bellum à Romulo gestum. Deinde quod multis, vel potius omnibus, præter paucos admodum, euenire solitum est, qui magnis ac subitis successibus se ad potentiam & opes nimias extulerunt, hoc ne ipse quidem effugere potuit, sed secundis rebus elatus & tumidus, animis insolescere, grauius pro populari comitate & affabilitate tyrannicos spiritus, & minimē ferendam superbiam, & contumaciam sumere. Id primum ex ipso habitu corporis, & vestitu apparuit. Purpura enim ornatus incedebat, & toga insuper purpurea & in sede conspicuus sedens, dabat populo iura, iudiciāque exercebat. Habuit autem lectos iuuenes ad custodiam sui corporis, isque quod regi quotidie præstō forent, à celeritate ministerij Celeres nuncupati. Præcedebant alij baculis summoentes vulgum, loris etiam accincti, ut quos iuberet rex continuo comprehensos vincirent: ex quo iis à ligando lictoribus, c interiecto, ut arbitror, hodie nomen est: antea enim litores dicebantur: hos Græci λαιστρος, λαι-

57
Celeres.

Lictores

70 enim populus est, vocitant. Postea verò quā auus Numitor Albæ vita concessit, regnūque ad eum hæreditatis iure delatum est, popularem rationem secutus in medio repub. posuit, & ducem Sabinis quotannis creandum statuit. Docuit etiā Romæ optimates, sine rege, liberam ac sui iuris repub. querere, ut vicissim regerēt, regerenturq;. Non enim ut antea patres publica munera obibant, nec reipub. gerendæ participes erant, sed nomine tantum atque habitu insignes, consuetudinis magis quā sententiæ dicendæ gratia in curiam cogeabantur, & silentio iubentis verba regis audientes, hoc tantum, quod quicquid actum esset, priores rescerent, prælati multitudini discedebant, ad reliqua minus adhibebantur. Itaque cū ipse per se agro ex bello parto militibus diuiso, Veis reddidisset obsides insciis patribus & inuitis, visus est ei senatus ludibrio esse. Ex quo breui post
58 tempore è medio rege sublato, Senatus præter spem temerē in suspicionem, & calumniam incidit. Sublatus est autem nonis Iulhis, qui tum Quintilis erat, nec quicquam, certum, aut exploratum scriptoribus de sua morte reliquit, præter tempus, ut diximus. Multa enim eodem die etiam

e 3 his

PLVTARCHI

his temporibus in eius cladis memoriâ sunt. Nec mirum
videri debet hoc in Romulo cōtigisse, cum Scipione Afri-
cano post cōnam domi suæ extincto, de mortis genere nul-
lum certum, aut satis probabile indicium fuerit. Verum alij
opinatur eū, quod natura valetudinarius foret, sua spē ext-
inctū, alij veneno ipsum sibi mortem consciuisse: quidam
etiam aiunt eius inimicos eum noctu irrupissent, meatus
animæ oclusisse. Atqui Scipio mortuus palam in oculis
omniū cōspectūque iacuit, visumque eius corpus, suspican-
di omnibus ac diiudicandi facultatem attulit. Romulo au-
tem subito erepto, nec pars corporis, nec vestitus reliquæ
vllæ repertæ. Nec defuit suspicio, à patribus illum impetu
facto discerptum in æde Vulcani: distributæque singulis
particula, atque veste obuoluta clam omnibus exportat-
um esse. Sunt etiam qui dicāt, neq; in Vulcani æde, neque
præsentibus solum patribus, sed ad Capræ paludem ibi
dum concionarentur, vltà quàm dici aut credi potest, re-
pentē nimbo ac procella turbari miscerique aerem cō-
ptum, magnas mutationes inducere, solem in tenebras &
caliginem conditum esse, noctem nec placidam, nec qui-
etam: sed tonitru magno, flatibus ac turbine incubasse, qui-
bus terroribus vulgum dissipatum, se in fugam dare, pa-
tres verò inter se coisse. Postea verò quàm sedata tēpestas,
ac lux reddita est, coacta rursus in vnum multitudo, soli-
cita regis desiderio scrutari omnia, nusquam inuenire. Pro-
hibere patres, nec sinere plebē in eo negotio curaque diu-
tius esse, sed hortari omnes Romulum venerari cultu, ac re-
ligione prosequi, vt ad deos raptum, & ex rege optimo m-
tem ipsis deum, propitiūque futurum. His auditis exul-
tare gaudio plebs, & spe bona confirmata Romulum ado-
rare. Exstitisse autem quosdam, qui cum asperius & veh-
emētius factum improbarent, in inuidiam & offensionē pa-
tres adduxerunt, vociferantes decipi ab illis plebem, spe
vana & stulta duci, eorum manu cædem esse confectam.
Hic Iulius Proculus vir inter patres genere, virtute, autho-
ritate primus, fidus Romulo in primis, & ex Albanis colo-
nis necessitudine & familiaritate coniunctus, procedens
in forum, iuratus maximum & sanctissimum iusiurandum
præsentibus cētis inquit, Romulum sibi dum iter faceret,
e regione obuiam se obtulisse, specie ipsa & forma insigni,
vt antea nunquam, ornatum fulgentibus armis, ac se prio-
rem illum ita allocutum: Qua iniuria ò rex, & qua mente
impulsus, nos iniquis & improbis criminibus circunuen-
tos, vrbem orphanam in luctu & gemitu, in squalore & for-
dibus reliquisti? At contrà regem respondisse: O Procul
ita diis visum, nos è cælo demissos, condita vrbe imperium
per maximum & gloriam habitura, rursus in cælum reuer-
ti: proinde bono animo sis, ac Romanis nuntia, vti pruden-
tiam & fortitudinem colanthis artibus fore, vt amplissi-
mam inter homines potentiam consequantur. Ego vobis
Quirinus facilis propitiūque ero deus. His verbis & viri
authoritate, & iureiurando fide adhibita, veluti diuino quo-
dam furore afflatis mentibus, nemo contradicere, nemo
aduersari, sed reiecta omni suspicione & calumnia, inuoca-
re Romulum votis, deūque appellare. Hæc igitur similia
visa sunt iis, quæ de Aristeo Proconesio, & Cleomede Asti-
palænsi Græci fabulantur. Aristem enim tradunt in ful-
lonaria taberna mortem oppetisse, post peregrè quosdam
redeuntes, in illum Crotonem euntem incidisse. Cleome-
dem verò robore & magnitudine eximia fuisse: Cumque
temerario ingenio foret & furioso, & multa violenter fe-
cisset, ad postremum ludum puerorum ingressum, appre-
hensam manu columnam quæ tectum sustinebat, instan-
tem quatientemque, mediam fregisse, ac tectum deiecisse.
Interfectis autem pueris, cum quæreretur ad mortem, in
sepulchrum magnum se coniecisse, & clausum intus adie-
ctum desuper operculum adeò tenuisse, vt ne à multis qui-
dem simul annitentibus vi vlla auelli posset. Conscissa igitur
arca, neque viuum hominem, neque mortuum esse
comperit. Quare missis in Delphos legatis oraculum
sciscitatum, respondisse Pythiam.

Vltimus heroum Cleomedes Astypalaus.

Dicitur etiam Alcmena cadaver dum efferretur, è conspe-
ctu euasisse, lapidemque in lectica iacentem apparuisse:
atque omnino his similia multa ficta & commentitia refe-
runt, vt mortalia supra vini naturamque suam efferant, &
augustiora ac diuiniora efficiant. Negare igitur virtutem
diuinitatis participem esse, impium simul atque ingenero-
sum est: terram verò admiscere cælo, stultum. Quare his
omissis, tutius est Pindaro assentiri, qui inquit.

c 4 Corpora

Exemplū
quarū fi-
dem.

Corpora hominum potenti morte obtemperant omnia.
Virtutum aeterna memoria permanet.

63 Hoc enim est solum à diis: inde enim profectum est, atque illuc tendit, non cum corpore, sed si quam longè à corpore se iunctum ac separatum, purum omnino, carnis expers, atque expiatum fuerit. Ipse enim animus sicus, optimus, ut Heraclitus inquit, cum sit, veluti è nube fulgur, ita è corpore euolat: qui autem permistus est corpori, eoque oppletus, quemadmodum euaporatio quædam onusta atque caliginosa, ægrè emittitur, ægrèque reuocatur. Haud igitur consentaneum, bonorum ac fortium virorum corpora vnà cum animis præter naturam in cælum transmitti, sed animos virtute excoltos existimandum est omnino, non repugnante natura, diuino quodam decreto ex hominibus in heroas, ex heroibus in dæmones, ex iis verò, cum penitus veluti in mysteriis purgati expiatique fuerint, deposita mortali omni ac terrena mole, non ciuili lege, sed ut veritas & ratio dicat, in numerum deorum referri, pulcherrimum ac beatissimum finem consequi.

64 Quirini no-
men vnde. Quirinum autem Romuli cognomen, martium ac bellicosum quidam referre existimant: quidam ex eo ductum, quod ciues Quirites appellarentur. Alij tradunt veteres lanceam Quirim vocare solitos, ac Cū rete Ianonis signum in pilo sublatum. Ad hæc, lanceam in Regia positam, Martem vocari: lancea quoque donari consueisse illos, qui in bellis quam acriter strenueque pugnantes, fortitudinis laudem meruissent: proinde effectum esse, ut Romulus veluti martius quidam Deus ac pugnax, Quirinus diceretur. Illius igitur phanum in tumultu Quirino ab eo nuncupato constitutum est. Dies verò quo concessit è vita, Vulgi fugam, ac nonas Capratinas appellant, quod eò descendentes ex vrbe, ad Capræ paludem sacrificia peragant. Exeuntes autem ad sacrificium, multa ex patris nominibus, ut Marcelli ac Caij, cum clamore inuocant, eius diei fugam, alternamque in urbem reuocationem cum metu ac trepidatione referentes. Nonnulli quoque asseuerant, hanc imitationem non fugæ, sed festinationis ac celeritatis esse: idque in eiusmodi principium referunt. Postquam Galli capta Roma, à Camillo pulsi fugatique sunt, cum ciuitas ea clade attritis viribus ægrè se recepisset, multi Latinorum Libio Posthumio duce in eam cum copiis inuas-

uaferunt. Sic haud procul Roma positus castris, per legatum Romanis significauit, velle se vtriusque populi necessitudinem & propinquitatem, quæ iam vetustate defecerat, renouare per connubia, affinitatēque rursus permittis generibus: quod si frequentes virgines mulierumque inuuptas ad se mitterent, pacem illis secum & amicitiam fore, ut antea ex simili origine cum Sabinis fuerant. His auditis Romani simul & bellum formidabant, & mulierum deditiōnem nihil mitius captiuitate habere opinabantur. Ambigebant autem illis, serua Philotis, ut alij tradunt, Tutola nomine consuluit, ut omisisset ceteris, ad dolum confugerent, eo & bellum, & obsidum quoque dationem euitari posset. Fuit autem doli apparatus eiusmodi: viros mittere, qui se vnà cum pluribus seruularum forma præstantibus ad hostes deducerent, tum Philotidem ipsam noctu ignem attollere, Romanos verò armata manu egredi, hostibusque somno sepultis pro voluntate vri. Hæc ita gesta, addentibus 66 dem Latinis, Philotisque noctu ignem ex caprisco quadam sustulit, circumpositis à tergo velaminibus atque inuolacris, ut splendor ignis hostibus interclusus, Romanis tantum appareret. Dato igitur signo trepidi exierunt, & ob trepidationem, qua ad portas inuicem vsi sunt, seipsos sæpius adhortantes, cæsis repentino & improviso impetu hostibus, victoriæ monumentum festum diem eiusmodi agitant, Capratinisque nonis ex caprisco id nomen manet. Constitutis etiam extra urbem ex fici ramis tebernaculis, sub his epulum mulieribus præbent, seruæque circum coeuntes ludunt, ita verberibus ac lapidum iactu inuicem se afficiunt, ut eò tempore pugnantibus Romanis auxilio affuerunt. Hæc haud multi historicorum pro veris admittunt, sed pluribus diurna nominum commemoratio, & ad Capræ paludem, ut ad mare incessus, ad priorem sententiam magis spectare videtur: ni iam eodem die diuersis temporibus vtraque clades accepta est. Fertur igitur Romulus quatuor & quinquaginta annos natus, trigesimo-octauo sui regni anno è vita migrasse.

Vita
imperij
spatia.

PLUTARCHI
ROMULI AC THESEI
Comparatio.

67 *Causa: Voluntas Necessitas.*
QVAE igitur de Romulo & Theseo ad-
ditū digna memoria accepimus, hæc
à nobis exposita sunt. Itaque videtur
alter eorum ab initio, iudicio suo &
& consilio, nulla coactus necessitate,
sed cum liceret sibi in Trœzene regna-
re, potius regno haud obscuro, ipse
suaapte natura magna atque ardua spectasse: alter servitutis
præsentis, & supplicij ingruentis metu, illud quod Plato di-
xit, nulla industria, sed timore, sed extremi periculi formi-
dine, ad rem strenuè gerendam necessitate compulsus, for-
tis fuit. Deinde huius opus vnus Albæ tyranni cædes maxi-
mum memoratur: illius autem Scyron, Sinnis, Procrustes,
Corynetes, præludia quædam, dum ad maiora se compara-
ret, fuerunt: quibus oppressis, magnis tyrânis Græciam libe-
rauit, priusquam esset illis, qui ab eo seruarentur, cognitus.
Atq; huic declinatis latronū insidiis maritima transuectio
tuta patebat: at Romulus viuo Amulio incolumis esse non
68 poterat. Cui id permaximo argumento est, quod Theseus
nulla prouocatus iniuria, pro aliorū salute improbis bellū
indixerit: illi autē quoad nihil à tyranno mali perpessi sunt
ipsi, huius in ceteros iniurias omnes neglexerunt. Quod si
magnum videtur Sabino prælio vulnus accepisse, oppressis-
q; Aconem, permultos hostes bello domuisse, cum his ope-
ribus possumus Centauroꝝ pugnam, & aduersus Amazo-
nes Thesei gesta conferre. Quod verò Theseus circa Creti-
cum tributū est ausus, cum siue bellum alicui escam, siue vi-
ctimam Androgei sepulchro, siue, quod est leuius ex his quæ
proditæ sunt, ad seruendum apud homines contumeliosos
atque immites, scdam seruitutem ignominiosamque sub-
iturus, spontē se offerens, cum virginibus & pueris nauiga-
tionem suscepit, quantæ fortitudinis & magnitudinis ani-
mi, aut iustitiæ, aut splendoris & gloriæ, cupiditatis, aut vir-
tutis sit opus, nullo modo verbis explicare quis possit: vt mi-
69 *Plato in hi nō malè definisse philosophi videatur, qui dixerunt amor
Symposio. rem ministeriū esse deorū, ad curam & ad conseruationem
iūuenum hominibus exhibitū. Nam Ariadnæ amor nihil s-*

liad

ROMVLVS. II. 75

Nullū quā deī opus atq; inuentū salutis viri gratia fuisse vi-
detur: nec amātem mulierē culpares, sed magis admirari de-
bemus, siquidē non omnes viri & mulieres eo pacto anima
ti fuerint: sin autē hoc illi tantūmodo contigit, iure ego illā
quæ miti probōq; ingenio, & bonis fortibꝫq; viris affecta
fuerit, à Deo amari dignā fuisse dixerim. Cum verò vterq;
70 *Facilitas. Cupido- tas.*
natura ciuilis exstitisset, neuter eorū regium administrandi
morem seruauit, sed eo omisso, alter popularē, tyrannicum
alter inducentes, ambo cōtrarias rationes secuti, in eandem
fraudē deciderūt. Oportet enim omnes qui in regno consti-
tuti sunt, primū omniū regnū ipsum conseruare: seruatur
autē nihilominus, si in eo nihil fiat quod minus conueniat,
quā si cōuenientia cūcta agantur. Qui verò aut remittat
aliquid, aut intendant, is de regis ac principis maiestate dece-
dens, & aut multitudini seruiens, aut sibi vëdicans domina-
tū, id agit, vt aut cōrempnatur à suis, aut in eorū odium, & of-
fensio nem incurrat: attamē videtur illud ex benignitate &
humanitate, hoc ex cupiditate insolentiāq; profectū. Quod
si non aduersa omnino fortunæ adscribenda sunt, sed ex mo-
ribꝫ ac perturbationibus notanda: impetu quidē animi, &
furore ac ira subito concitata, quæ ille in fratrē, hic in filiū
admisit, nemo excusare conetur, sed principū ad irā impel-
lens, eū magis à culpa vindicat, qui maiori causa veluti vul-
nere grauiore accepto, à virtute desciderit. Romulo enim
de repub. consultantī, & publica cōmoda meditātī, nemo ta-
71 *Cōsiliū, amor & fortuna.*
li in re hāc illi subito mentē & cogitationem incidisse arb-
traretur: at Theseū quæ pauci omnino mortales effugere, a-
mor, suspicio, calūnia muliebris, in filiū concitarunt. Quod
autem maius est, Romuli furor in rem atq; opus erupit, non
mitem exitum habiturum: Thesei verò ira vsq; ad verbum
modō, & imprecationem seruilemque execrationem pro-
cessit: per cetera apparet adolescentem vsum esse fortuna:
quare in hoc quiuis Theseo suffragetur. Sed in Romulo il-
lud maximū fuit, tenuissima ad res gerendas principia ha-
buisse: serui enim ac subulcorū filij habit: priusquam ipsi li-
bertate donati forent, omnes ferē Latinos in libertatem,
vindictarunt, vno eodēq; tempore plura nomina pulcher-
rima consecuti, oppressores hostium, coniunctorum vindi-
ces, reges gētium, conditores vrbium, non instauratores vt
Theseus, qui ex multis in vnum coactis, vnam composuit
ciui

P L V T A R C H I

ciuitatem, pluribus euerſis, quæ regum priſcorumque heroum nomina referebant. Romulus hæc poſtmodum in hoſtes effecit, quos coegit, euerſis deleiſque propriis vrbibus, ad victores concedere. Sed ab initio non conditam antè ciuitatem immutauit, neque exauxit, ſed cum nullam haberet, & ipſe ab integro noua exædificata, ſimul agrum ſibi, patriam, regnum, genus, connubia, neceſſitudinesque pararet, neque excidit vllam, neque euerſit. Erga extorres autem ac ſede carentes beneficis extitit, quos volentes in populum, & ciues accepit. Latrones & maleficos non interemit, at nationes bello ſubdidit, ciuitates in ditionem redegit, de regibus & ducibus triumphauit. Remi autem cædes hæud certum authorem habet, plurimique crimen in alios transferunt. Matrem verò ex manifeſta clade exitioque ſeruauit. Auum quoque turpiter ignominioſeque ſeruientem, in Aeneæ ſedem reſtituit: cumque illum ſpontè multis beneficiis affeciſſet, ne inuitè quidem læſit. Theſei verò de vello mandati obliuione & negligentiam, vix arbitror quamlibet longa deſenſione aggreſſi, vix iudices parricidij culpam deprecari poſſe. Quod ſentiens vir quidam Atticus, quàm magnum aggreſſi volentibus deſenſionis munus incumberet, ſingit Aegæum aduentante naue, cum feſtine ſpectandi gratia ad arcem curreret, prolapſum cecidiſſe, vt qui ſtipatorum ope deſtitutus foret, aut cui ad mare properanti nullus ſeruorum comitatus adreſſet. Quod autem ad fœminarum raptum ſpectat, Theſei factio honeſta deſenſio deſuit, ac primum quòd deliquit in eo genere ſapius: rapuit enim Ariadnen, Antiopen, Trœzeniamque Anaxani, & poſt omnes, natu iam grandior, nondum adultam Helenam, ſed infantem, nec ætate nubilem, cum ipſe iam legitimi connubij tempus ſuperaveſſet. Deinde, quòd cauſa in hoc fœdior rapiendi fuit: non enim Trœzeniorum, Laconum, Amazonum filiarum in procreandis filiis dignæ erant, quæ Athenis Erechthidibus Cecropidibusque præferrentur. Verum hæc ita geſta, ſuſpicionem præ ſe ferunt, contumeliæ ac voluptatis gratia eſſe ſuſcepta. Sed Romulus oſtingentis aut non multo paucioribus raptis Sabinis, non omnes, ſed vnam tantum, vt aiunt, Erſiliam habuit, alias iis qui inter ciues virtute excellere, diſtribuit. Deinde honore, indulgentia, liberalitate, quibus in poſterum mulieres

73
Raptus ſic
vminarum.

R O M V L V S. II.

77

lieres habitæ ſunt, vim illam atque iniuriam opus pulcherrimum, maximeque ciuile, ad eam quæ conſecuta eſt communionem ac ſocietatem conſiciendam fuiſſe declarauit. Sic vtranque gentem in vnum compulſit, inuicemque admixcuit, rebuſque futuræ beneuolentiæ ac potentiæ fontem atque originem præbuit. Pudoris autem & amicitia, & conſtantiæ quam in nuptiis ſtatuit, tempus eſt teſtis. Ducentos enim & triginta perpetuò deinde annos, neque vir auſus eſt ab vxoris, neque a viri vxor ſocietate diſcedere. Sed vt apud Græcos homines rerum cognitione maxime doctrinaque præſtantes, parricidam primum ac matricidam proferre poſſunt, ſic apud Romanos omnes peruagatum eſt, ſeruiliū Spurium primum fuiſſe, qui cum vxore inſæcunditatis gratia diuortium fecerit. Huic autem tanto tempore, res atque opera ipſa teſtimonio ſunt: nam & regnum vtriuſque gentis regibus commune, & reſpublica generibus ambobus ex eo connubio eadem fuit. Ex Theſei autem nuptiis nulla amicitia cum aliquo, nec ſocietas Athenienſibus comparata eſt: ſed odia, bella, ciuium cædes conſecutæ ſunt, atque ad poſtremum amiſſis Aphidnis, miſericordia hoſtium ſupplices, deosque implorantes, quæ ob Alexandram Troiani pertulerunt, vix à ſe tandem deprecati ſunt. Mater autem Theſei non periculum tantum ſubiit, ſed relictæ etiam ac prodita filio, eadem omnia quæ Hecuba, pertulit, niſi iam quæ de eius captiuitate feruntur, ficta & commentitia ſunt. quòd ſi hoc mendacium eſt, oportet & aliorum plurima vana exiſtimare. Ad hæc, quæ de numinis diuinitate memorantur, per multum inter ſe differunt. Nam Romulus admodum propitiis diis atque auſpiciis ſeruatus eſt. Oraculum vero ac gen datum, vt in peregrina terra concubitu abſtineret, declarare videtur, Theſeum præter voluntatem deorum eſſe procreatum.

74

75

affinitas
ex nuptiis

Lycr

PLUTARCHI
Lycurgus.
LAPO FLORENTINO
Interprete.

DE LYCVRG O legumlatore ni
hil (vt ita dixerim) certi narrare licet:
cuius quidē & genus, & peregrinatio,
& obitus, atque omne ipsius in ferendis
legibus, constituendāque Republica
studium, varias historias sortitum est.
At ne tempora quidem constant, qui-
bus vir ille fuerit. Alij nanque Iphiti temporibus claruisse,
feriasq; olympicas vnā secum confecisse tradūt, quorum
est & Aristoteles philosophus coniecturam trahens ex eo di-
scō, quo in olympiacis ludis utebantur: in illo enim Lycur-
gi nomē incisum conseruatur. Alij verō ex illorū successio-
nibus, qui Spartā regnarunt, tempus supputātes, veluti Era-
tosthenes atque Apollodorus, nō paucis annis antiquiorem
prima olympiade Lycurgum ostēdunt. Timæus autem sen-
tire videtur, duos apud Spartiā Lycurgos extitisse, haud
eodem tempore, eorūq; vtriusque res gestas ob gloriam
in alterum referri, & vetustiorē quidem nō porro Home-
ri temporibus fuisse. Quidam etiam Homerum illum vidisse
ferūt. Xenophon quoque videtur antiquitatem viri illius
asserere, in quibus Lycurgum Heraclidarū temporibus fuisse
cōmemorat. Nam genere quidē nouissimos etiam Spar-
tā regnātium Heraclidas fuisse perspicuum est. Hic autem
videtur illos nominare Heraclidas voluisse, qui primi si-
mulque proximi Herculi extiterunt. Veruntamen quan-
quam tanto in errore versetur historia, enitemur eos sequen-
tes, vel qui probatissimis argumentis, vel testibus celeberrimis
vtuntur, quae de hoc viro per scripta sunt in medium re-
ferre: cum & Simonides poeta non Eunomi, sed Prytanidis
filium Lycurgum dicit, atq; Lycurgum & Eunomum plu-
rimi ferē non hac generis origine perhibent, sed ex Patro-
cleo & Aristodemō inquit Soum natum, ex Soo Eury-
tionem: ex quo Prytanin, ex hoc autem Eunomum, ex Eu-
nomo verō Polydectē ex priore vxore. Lycurgum autem
iuniorē ex Dionassa. Vt verō Eutychidas tradidit, eum
qui

Attentio
ex promissio-
ne.
Genus illu-
stre.

LYCVRGVS. III.

79

quidem sextum à Patrocleo, ab Hercule autē vndecimū.
Ex maioribus autem eius Sous maximē illustris fuit, quo
imperante Helotas Spartiā in seruitutem egēre, & agri
nonnihil ab Arcadibus abscindentes sibi aduendicarūt. Fer-
tur autem Soum in perdifficili aridoque loco à Clitoriis ob-
sillum, in ea venisse fœdera, vt partem bello terram eis re-
linqueret, si quidem ipse atque sui omnes ex proximo fonte
biberent. Firmatis autem iureiurādo fœderibus congrega-
tisq; suis omnibus, illi qui non biberet regnum se traditu-
rum pollicitum esse. Continente verō se nemine, sed cun-
ctis potius bibentibus, Soum ipsum post omnes descendisse,
& hostibus adhuc praesentibus cum sese aqua aspersisset,
abscessisse, locūque tenuisse, propterea quod non omnes
bibissent. Sed tamen has ob res Soum admirentur, non ab
hoc tamen, sed ab eius filio familiam Eurytionidas cognomina-
runt. Videtur enim primus Eurytion nimis regiae po-
testatis fastum remisisse, beneficiis alliciens populum, mul-
titudinique gratificans. Ex huiusmodi verō remissione po-
pulo ad audaciam irritato, posteris autem regibus, vel quod
imperio in multos violentius vti viderentur, multitudini
exosis, vel quod ad gratiam propter infirmitatem multa dis-
simulando perferrent, Sparta sine legibus, sine ordine mul-
to tempore deguit. Qua tempestate & Lycurgi patrem im-
peritatem diem obire contigit. Dirimens enim quandam
tumultuantium pugnam, popinario cultro ictus occubuit,
Polydectæ filio, qui erat natu grādiōr, relicto imperio. Quo
quidem & ipso mortuo non multo post, in regnum succe-
dere Lycurgum oportebat, veluti omnes opinabātur. Atq;
priusquam manifestum foret fratris vxorem praegnantem
esse, regnabat: sed posteaquā celerimē hac de re certior fa-
ctus est, regnū declarauit pueri esse, si quidē mas foret: prin-
cipatū verō ipse tanquam tutor gubernabat. Pupillorum
autem regum tutores Iacedæmonij prodicos nominant.
Sed vt mulier clanculum eum accelerare, verbāque de per-
dendo puero, quod illi Spartā imperanti nuberet, facere, Incredibi-
lius quidem ingenium Lycurgus exosus ac detestatus est: *lis integri-
tas & ma-
gnanimitas.*
ad ea verō quae dicebantur contradixit nihil, quin laudare,
& admittere simulans. Non oportet, inquit, per abor-
tium partum atque medicamentum ipsa sibi corporis de-
trimentum afferat, pericliteturque: sibi enim cura fore, vt
contri

4
Maiorum
res gesta.

Gesta, in
quibus a-
nimi virtus
res ingētes
declaran-
tur.

PLVTARCHI

continuo quod nasceretur, è medio tollatur. Hoc igitur pacto ad tempus vsque pariundi deducens mulierem, vbi illam parientē sensit, misit qui parturienti assiderent, eamque assuerent. His autem imperat, si foemina nasceretur, eam mulieribus traderent: si mas, eum ad se deferret, quicquid rerum tunc ipse gereret. Accidit autē vt mulier, ipso cum principibus cœnante, marem pareret. At ministri aderant, qui ad eum infantem deportarunt: quem ille suscipiens traditur dixisse ad discumbentes, Rex natus est nobis o Spartiata: ac deinde cum regio in folio reclinauisset, Charilaum nominauisse: quoniam qui aderant hilares omnes essent, admirantes illi quidem tum eius animi magnitudinem, tum iustitiam. Regnavit autē totos menses octo. Cæterū erat spectatissimus apud ciues, plurēsq; fuere qui illi ob virtutem auscultarent, & alacres imperata exequerentur, quā. qui vt regis curatori, potestatemque regiam habenti, obtemperarent. Erat & quædam aduersus eum inuidia: ac nonnulli, quoniam iuuenis in incrementis esset, in eum insidias moliebantur, præsertim cognati, & familiares matris ipsius regis, quæ contumelia affecta videbatur: cuiusque frater Leonidas, vbi audacius aliquando atque petulantius in Lycurgū maledixisset, sudidit, se plane ac certò scire ipsum regnaturum: suspicionē iis prebens, ac Lycurgum calumnia præoccupans, velut insidiis vsū si quid regē pati contigerit. Huiusmodi autem verba quædam etiam à muliere efferebantur: quæ grauiter Lycurgus & permolestè ferens, veritūsq; occulta consilia, statuit peregrinatione euitare suspicionem vagariq; quo ad nepos per ætatem ad successionem regni prolem conferretur. Itaque sic soluens primū in Cretam venit, vbi respublicas regionis discens, congressūsq; viris primariis gloria, partim ex legibus probauit, accepitque quasi domum translaturus, atque vsurus, partim verò contempsit. Præterea virum vnum, qui sapiens illic ciuilibusque habebatur, gratia & amicitia persuasum, Thaletam nomine, Spartam misit, qui poeta vsuum lyricorū existimaretur, & occasione quidem & prætextu hanc illic artem exerceret, re verò quæ optimi legumlatores solent, ea ipse perficeret. Illius enim odæ, quædam erant orationes, quæ modis simul & numeris multum decoris grauitatisq; habentibus ad

Candor.

Spontaneo
exilio ma-
lignam su-
spicionem
vitauit.

Pietas in
patriam.

LYCVRGVS. III.

31

ad obtemperandum concordiaq; vtendum homines reuocarent. His autem auditorum ingenia sensim demulcebantur, & à maleuolentia, quæ tunc illis inuicem inerat, rerum honestarum studio adsucescebant. Quamobrem omnes ille quodammodo honestissimis Lycurgi institutis præparauit.

Ex Creta autem Lycurgus in Asiam nauigauit, volens (vt fertur) Cretensi victui, tenui quidem illi & seuerò, sumptus Ionicos ac delicias, quemadmodum medici sanis corporibus subagra, & morbosa solent, & conferre, & ita viuendi atq; rerum publicarū differentiam discernere. Quo quidem in loco cum Homeri poemata primum legisset, quæ apud Creophili filios seruabantur, & in his esset institutis ciuile institutū ac eruditionem admistam, non minore sectandam studio, quā aurum, voluptates, intemperantiamq; libidinis, ea omnia libenter descripsit & cōgregauit, vt in patriam deuecturus. Erat enim iam peruenis fama quædam vsuum apud Græcos, & quasdam poeseos partes sparsim, & vt acciderat, diuulgatas tenebant haud multi. Eam Lycurgus vel primus illustrem fecit. Aegyptij verò etiam ad se venisse Lycurgum putant, & ab aliis nationibus pugnandi discrimen maximè admiratum, id ad Spartiatas transtulisse, diuissq; fabris & vulgaribus opificibus, vrbana verissimè ciuitatē mundamq; reddidisse.

Quæ ab Aegyptiis dicuntur, hæc eadem & Græcorum aliqui, & ipsi rerum gestarum scriptores testantur. Quod autem Lycurgus Libyam, Hiberiamq; petierit, & Indiam peragrans Gymnosophistis congressus sit, præter Aristocratem Spartiatam Hipparchi filiū neminē dixisse cognoscimus. At Lacedæmonij absentem Lycurgū desiderabant, accersiebantq; se penumero, quasi reges, nomen dignitatēq; duntaxat, aliud verò quo multitudini præstarent, nihil haberent: in Lycurgo verò imperatorū quoddam esset ingenium, & vis quæ homines alliceret, & præstantiores redderet. Verum neq; regibus illius viri præsentia minus desiderabatur: quin sperabant eo præsentem multitudinem minus sese ad iniuriam, & contumeliam latum ire. Cum ergo Lycurgus ad hosce ita affectos reuertisset, illico aggressus est præsentem mouere statum, rempublicamq; mutare, tanquam nullum neq; opus, neq; vsus legum singularum esset, nisi quis veluti corpori agro, & morbis omnifariā pleno,

Studia.
Homericū
Carmen
quale.

Aestimatio
quæ
absentiū.

Prudētia.

f inhar

Callido co-
silio repu-
blicam for-
mare ag-
gressus.

Sapientia
ex repub-
lica
forma,
quam per
capita scri-
bit.

I. Senatus

inharentem valetudinis temperiem resoluens, ac deficientem medicamentis purgationibusque, alterum novum vivendi ordinem aggreditur. Cum hoc igitur secum cogitasset, primum omnium Delphos petiit, & accepta sorte, actis que sacrificiis rediit, celebratum illud oraculum secum referens, quo & dilectus diis, & Deus potius quam homo, a Pythia appellatus est. Præclaram enim legum institutionem efflagitanti, inquit tandem, Deum & dare illam & annuere, quæ longè aliarum rerum publicarum optima foret. Itaque his elatus, optimates accersivit, ac simul rem aggredi hortatus est, clanculum amicos autè allocutus. Deinde sic paulatim cum plures tentasset, & rem ipsam aggredieretur, ubi advenit tempus, triginta principes iussit, quam primum illuxisset, in forum armati procederent, cum stuporis gratia, tum & terroris, si qui aduersaretur: quorum viginti illustriores Herimippus perspicue scripsit. Qui verò Lycurgi facinoris vnus omnium particeps, & in ferendis legibus socius fuerit maximè, Arcemidam nominant. Orto autè tumultu, Charilaus rex metu perculsus, veluti aduersum se totum negotium infurget, in templum Mineræ defugit. Deinde persuasus, & iuramentis acceptis prodiiit, & eorum quæ gerebantur particeps fuit: quippe qui vsque adeo miti esset lenique ingenio, ut is qui vnà regnabat Archesiilus, aduersus eos qui adolescentè laudibus efferebant, dixerit aliquando, Quo enim pacto Charilaus vir bonus non sit, qui ne improbis quidem molestus est? Cum multa verò Lycurgus innouasset, primum fuit & maximum seniorum constitutio, quam ait Plato tumescenti regum imperio admissam, & æqualem potestatem assecutam, ad maximas res adipiscendas salutè simul, & sobrietatè conferre. Suspensam enim respublicam & declinam, nunc ad reges in tyrannidem, nunc ad plebem in democratiam, cum sicuti munimen, seniorum principatum in medio statuisset, ac neutram esset in partem pronior, tutissimum ordinem, & statum habuit. Semper enim octo & viginti seniores illis tum regibus assidebant, ut populari principatui repugnaretur: tum verò ne tyrannis fieret rursus, populi iuribus fauebant. Tot autem eos seniores fuisse refert Aristoteles. Eorum enim qui primi triginta cum Lycurgo extitissent, duo id negotij præ metu reliquerunt. Sphaerus autem ait, ab initio tot

fuisse consilij participes. Est fortasse & hoc, quòd ipse numerus per septenarium quater multiplicatum absolvitur, & quòd suis partibus æqualis post senarium perfectus est. At mihi videtur tot maximè seniores constituisse, ut omnes triginta essent: octo autem & viginti, regibus duobus his esse additos. Vtique adeo igitur circa hunc principatū Lycurgus studuit, ut ea de re vaticiniū ē Delphis reportarit, quod Phœap vocant. Id est huiusmodi: Διὸς οὐρανὸς ἡγεῖσθαι οὐρανίας ἰσχυρὰς ἰδὲ ποταμῶν, & γῆρας φωνάσασθαι, ἡγεῖσθαι ὠκεῖας, & φανούσθαι γῆρας οὐν ἀπ' ἀρχαῖς ἀνατολῆς. ὧς αὖτε ἀπὸς ἀνατολῆς, μισθὸν βάλοντας πᾶσι λυανίων. οὐρανὸς εἰσπύει πᾶσι γῆρας οὐρανίας γῆρας οὐρανίας ἡγεῖσθαι. In his 13 φωνάσασθαι, & ἀπ' ἀρχαῖς, multitudinis in partes diuisionem distributionemque significat, quarum alias φωνάς, alias ὠκεῖας appellauit. ἀπ' ἀρχαῖς verò reges dicuntur: ἀνατολῆς autem est concionari. Nam publicæ institutionis principium ac causam in Pythium oraculum retulit. Sed βάλοντας & λυανίων, nunc Oenontem vocant. At Aristoteles Gnationem siquidem, Babycam verò pontem asserit. Inter hos autem conciones agebant, cum neque atria essent, neque alius ullus apparatus. Quare & hæc existimabat ad bene consulendum pertinere: contra ea obesse, quæ nugaces & molles redderent inani elatione mentes coeuntium: quandoquidē in statuis & picturis, aut theatrorū prosceniis, aut curiarū tectis curiosius elaboratis inspiciebat concionantes occupantur. Ex reliqua verò coacta multitudine sententiam dicere nemini permittebatur: quā autē seniores regesque tulissent, decernendi populus ius habebat. Postero tamen tempore 14 multis nunc remouendo, nunc addendo peruerentibus, violentibusque sententias, Polydorus & Theopompus reges, hæc Rhētra adscribere: Quæ autē populus prauè rogarit, ab his seniores & Archagetas segrege esse hoc est, non approbare, sed omnino & discedere, & populum dimittere, tanquam sententiā in deterius & vertentē & cōmutantem. Atque hoc ipsum decretum, numinis oraculum esse ciuitati persuaserunt, quod hisce fermè verbis Tyrtaeus testatur.

Pythius hæc loquitur, sunt hæc oracula Phæbi,
Discite veridici Delphica verba Dei.
Consilij teneant reges, & iuris habenas,
Quis curæ est Sparta conspicienda domus.

Grandæq; senes, & qui de plebe creati,
Sanctarum legum ciuibus instar erunt.

15

Quamquam hoc pacto institutionem ciuilem Lycurgus
miscuisset, tamen qui post eum secuti sunt, cum effrenem
adhuc & validam nimis Oligarchiam (ea verò est in qua
pauci dominantur) ferocemq; ac feruidam viderent, vt ait
Plato, quasi frenum iniecerunt ei Ephorum potestatem,
annis maximè à Lycurgo centū & triginta, primum Elato
Ephoro constituto, Theopópo regnante: quem aiunt cum
ab vxore sibi probro obiceretur, quòd esset humilior re-
gum filiis traditurus, quàm ipse accepisset: eò igitur ma-
ius, respondisse, quò diuturnius. Nam insolentia cum in-
uidia sublata, periculum nullū erat. Quo factum est, ne id
accideret quod Messeniis Argiuisq; aduersus reges suos,
qui nihil ad popularem mansuetudinem demittere se vo-
luisse, tumultuantibus. Et tum maximè Lycurgi sapien-
tia prouidentiaq; perspicua ac manifesta fuit, quòties ad
Messeniorum atq; Argiuorum, qui & cognati, & vicini po-
puli regesq; existerent, seditiones & rerum publicarum

16

arumnas oculos conuertissent. Hi nanq; vbi ab initio
pari per cetera potestate essent, & sortibus tantum anteire
illos viderentur, tum haud diu secundis rebus vsi sunt, sed
regum iniuria potius, quàm quòd turbæ obedirent, præ-
sentem rerum statum perturbantes, demonstrarunt eum
diuino profecto Spartiatis bono & cómodo fuisse, quiquis
rempub. apud ipsos primus constituisset. Sed de his postea.
Secundum verò Lycurgi institutū ac generosissimum, est
agri diuisio. Nam cum inæqualitas nimia, & grauis esset,
plurimiq; inopes, & egeni urbem perturbarent: diuitiæ
autem in paucos prorsus confluxissent, cōtumeliam, inui-
diam, malignitatē, delicias, ac hisce antiquiores maioresq;
reipub. morbos, diuitias ac pauperiem eieciurus, persuasit,
vt solum omne in medio positum à principio diuiderent,
& æquali sortitione pariq; substantia inuicem omnes vi-
uerent: primatum verò virtute arriperent, quasi nihil præ-
staret alter alteri, superiōrue esset, nisi quantum rerum tur-
pium vituperatio, & honestarum laus discernat. Aggres-
sus igitur quod dixerat facere, distribuit reliquam quidem
Laconicam versus municipia, ad sortes triginta millia:
quæ verò ad oppidum Spartæ ipsi adiaceret, ad nouem mil-
lia.

2. Agrorū
diuisio.

Animi for-
titudo.

17

lia. Tot enim Spartiatarū sortes extiterunt. Aliqui autem
dicunt Lycurgum sex millia distribuissē, sed tria millia
postea Polydorum addidisse. Alij verò ex nouem millibus
dimidium Polydoro, & dimidium Lycurgo adscribunt.
Sors autem cuiuslibet tanta fuit, vt redditum ferret, viro
quidem frumenti septuaginta medimnos, fœminæ verò
duodecim: & ex liquidis itē fructibus pro ratione copiam
suppeteret. Nam tantum alimenti abunde is fore arbitra-
tus est, quod & ad bonam corporis valetudinem, & habitu-
dinem satis esset, alia verò re nulla indigerent. Narratur
autem eum posteriori tēpore, cum ex peregrinatione per
regionem ipsam nuperrimè demessam iter aliquando fa-
ciens, videret acruos similes & æquales, subrisisse, dixisseq;
ad astantes: Quam omnis Laconica multorū fratrum
videtur esse, qui eam modò diuiserint. Aggressus, & res
mobiles diuidere, quò inæqualitatem omnem & excellen-
tiam tolleretur: quoniam intuebatur eos iniquè ferre mani-
festam ablationem, alia vsus via, è medio sustulit hanc plus
habendi cupiditatem. Nam vbi primum nummū omnem
aureum, & argenteum irritum reddidisset, ferreum solum
vtendum imperauit: fecitq; vt ex vasto pondere, & magni-
tudine valeret parum, ita vt decem minarum summa, ma-
gna domi penu, & iumentis ad agendū egeret. Hoc autem
fiso, plurima iniuriarum genera ex Lacedæmone sunt eie-
cta. Quis enim aut furari voluisset, aut corrumpere mune-
ribus, aut alium priuare, aut rapere quod neq; occultare po-
terat, neq; cum voluptate possidere, neq; etiam facile con-
uertere? Aceto enim (vt fertur) igniti ferri aciem extin-
guens, abstulit ad alias res & vsum & vim, quoniam infir-
mum, & inutile redderetur. Post hoc autem eas artes, quæ
inutiles superuacaneæq; essent, ex vrbe deiecit. Verūtamen
deiciente etiā nemine, plurimæ cum publico nummo ex-
cidissent, cum res non haberentur in pretio: ferreus enim
nummus Græcis aliis communis non erat, neq; pretium
habebat, quippe qui ridiculo esset. Itaque ex peregrinis &
pretiosis mercibus nihil eo licebat emi. Neq; onus aliquod
negotiatorum in portus inuehebant, neq; rhetor in Laconi-
cam ad docendū ibat, neq; mendicus vates, neq; scortorum
nutritor, neq; qui aurea, neq; qui argentea ornamenta labo-
raret, ceu numus illic non esset: sed sic paulatim desertæ ab-
f 3 his

Industria
& prou-
identia mi-
rabilis.

his à quibus exuscitarentur alerenturq; delicia; vltro de-
cere: neq; iis qui multa adepti essent, plus quicquam con-
modi aderat, cum opibus locus in publico nō esset, sed do-
mī ocellusq; otiosiorq; teneretur. Quamobrē expedita ne-
cessariaq; vasa hæc lectulj, & sella; & mensæ apud eos opti-
ma fiebant, * Cothorq; Laconicus militiæ (vt ait Critias)
maximè probabatur. Nam quas aquas bibere cogebatur,
visulq; abhorrebat, illius poculi colore occultabatur: &
cum turbidæ intus collideretur, ad orasq; subsiderent, pu-
riores ori admovebantur. Horum verò author fuerat le-
gumlator. Nam cum inutiliū rerū artifices expulsi essent,
in necessariis ipsis decorē artis ostendebant. Præterea cum
magis animo voluisset, & aduersus delicias bellū aggre-
di, & diuitiarū desiderium auferre, institutū tertium, pulcher-
rimūq; induxit, conuiuiorum apparatus, quod simul cœ-
natum conuenientes ad communia & ordinata obsonia ac
perantiāq; cibos, nequaquam domi discumberet, aut super strata pre-
tiosa mensasq; magnificè instructas, inter opificum & co-
quorum manus sub noctem veluti voraces animantes im-
pingueferent, atq; vnā corpora morelq; corrumpent,
ad omnem libidinē satietatemq; resoluti: ac per id & mul-
to somno, & calidis balneis, proluxaq; quiete, & quodam-
modo languore quotidiano indigerent. Per magna igitur
ea res fuit, sed longè maior, quod communi illo cœ-
nandi instituto, & facilitate victus id effecerit, vt neque
furto diuitiæ, nec (vt Theophrastus inquit) honore dignæ,
sed omnino ne diuitiæ quidem haberetur. Nam neq; vsus,
neq; fructus, neq; facies omnino, aut ostentatio erat magni
apparatus, cum vnā cum paupere opulētus ad cœnam iret.
Itaque celebratum illud emanauit, In vna omnium quæ
sub sole sunt vrbium Sparta, seruari diuitiarum decum &
cæcum, & iacentem, & veluti picturam inanimatam ac im-
mobilem. Neque enim antea cœnatos domi, ad conuiuia
ventre pleno licebat ire, sed diligenter reliqui eum asser-
uantes, qui minus secū aut biberet, aut ederet, obiurgabant
tanquā intemperantē communemq; ad victū lassescentem.
Quare vel ob hoc maximè institutum, locupletes di-
cuntur aduersus Lycurgū exarsisse, & in eum vniuersi ela-
moribus ac tumultu insurrexisse. Demum verò pulsatus
multis ē foro cursu elabatur, & alios ante omnes in tēplum
defu

3. Subla-
tus priua-
tus luxur,
& diuitiarū
vnde conti-
nentiā rē-
perantiāq;
nosse licet.
21. Aui legis
amplificat
pulchrē
pruden-
tiam.

Testimo-
nium pu-
blicum.

22.

defugit. Sed vnus quidā adolescens aliās non ignauus, ve-
rū & acer & feruidus Alcander instans ac persequēs, eius
oculum, eum retro verteretur, baculo feriens eruit. At Ly-
curgus nil remissior eo dolore redditus est, quin aduer-
sa fronte sese constituens, faciem ciuibus cruentam e-
rutumq; oculum ostendit. Pudore maximo & mæro-
re intuentes affecti sunt, adeo vt ei Alcandrum traderent,
& ad suam vsque domum Lycurgum ipsum simul indi-
gnantes deducerent. Lycurgus autem illos quidem lau-
datos dimisit: Alcandrum verò vbi domum introduxisset,
mali ei nihil neque fecit, neque dixit, sed dimissis consue-
tis ministris, qui sibi famulabantur, illum ministrare ius-
sit. Hic autem, qui nequaquā esset obtrusus, silentio impe-
rata exequatur, simulq; Lycurgo assistēs ac simul viuens
in perspicuā māfuetudine, & eius animi affectu, & vitæ se-
ueritate, & in perferēdis laboribus cōstantia, & ipse mirifi-
co in eū virū amore est redditus, & ad familiares amicosq;
dicebat, Lycurgū neq; durū, neq; elatū esse, sed solū mā-
fuerit atq; aduersus alios mitē. Sic igitur ille cruciatus est,
& huiusmodi pœnā subiit, vt ex improbo & temerario iu-
uene in virum exatissimum continentissimumq; eua-
deret. In huius autem ærunnæ monumentum, Mineræ
phanum Lycurgus statuit, quam Optileti appellauit: nam
oculos illius regionis Diores i assari vocant. Aliqui tamen,
quorum est Dioseorides, qui Laconicam rempublicam
conscripsit, Lycurgum oculum percussū asseruit, non
autem luscum factum, ac phanum ipsum deæ statuisse in-
ferendas recuperatæ valetudinis gratias. Baculum tamen
ferre Spartiæ in concionibus post eam calamitatem de-
stitere. Conuiuia verò Cretenses *ἀσθια*, Lacedæmonij
24. *φιδία* appellant, siue quoddā *φιδία*, id est, amicitia &
humanitatis ea sint, & pro x accipiētes: siue quoddā tenuita-
tem, *ναι φιδία*, hoc est, parcimoniam consueferent. Nihil
autem prohibet etiam primam extrinsecus literam adie-
ctam esse, vt aliqui dicunt, Editia à dicta, *ναι φιδία*, quæ
victum significat, nomen trahere. Conueniebant autem
quindeni, ac paulo hisce vel pauciores, vel plures: ferebant
singuli farinæ medimnum singulis mensibus, vini choas o-
cto, casei quinque minas, ficuum quinque semis minas, præ-
terea obsonij gratia, perparum quiddam nummorum: ad

Inclinatio
fortuna,
vbi animi
constantia
notatur.

23.

24.

hæc verò si quis sacrificasset, primitias, aut si venatus esset, partem prædæ in conuiuium mittebat. Licebat nanque domi cœnare, quando vel sacrificiis quispiam esset, vel venatione retardatus: ceteros adesse oportebat, ac maiorem in modum ea conuiuium diligenter obseruabant. Itaque Agis rex, cum debellatis Atheniensibus ab exercitu reuertisset, & apud uxorem cœnare vellet, portionesque postularet, eas tribuni militum mittere noluerunt. Postridie verò cum sacrificium quod præbuerat, præ ira haud soluisset, ipsum multauere. Ad ea autem conuiuium ibant pueri, veluti ad scholas pudicitie ducerentur, & sermones ciuiles audiebant, & liberales præceptores intuebantur: iocarique ipsi, & comiter sine scurrilitate cauillari, & huiusmodi cauillos non inique ferre assuescebant. In primis enim Laconici moris videtur esse, iocosas obiurgationes ferre posse. Ei verò qui minus posset, licebat reculare, & alter ab huiusmodi ioco desisteret. Ingredientium verò unicuique natu maximus portas ostendens, per hasce, inquit, verbum non egreditur. Qui autem se conuiuii participem fieri, volebat, sic probabatur: Singuli apomagdaliæ in manum sumentes, ministro vas super capite ferente, silentio quasi calculum immittebant, qui probaret simpliciter: qui verò reprobareret, manu vehementer imprimens: nam quæ apomagdalia pressa fuerat, perforati calculi vim habebat. Quod si vel vnam ex his hoc pacto pressam offenderent, non admittebant ingredientem, quippe qui vellent omnes inuicem sine offensa congregari. Qui verò sic reprobareretur, Excadatum (sic dicere nobis liceat) vocabant, quod cadus vas esset, in quod *ἀνομαλίας* mittebant. Ex obsoniis autem nigrum ius maxime apud eos probatum est, ut neque carne seniores indigerent, sed eam adolescentibus cedentes ipsi iure constituto vescerentur. Fertur autem quidam ex Ponticis regibus emissæ iuris gratia coquum Laconicum, deinde iure degustato moleste affectum, ac tunc ei dixisse coquum: O rex, hoc certe iure homines in Eurota loti, pro obsoniis vtuntur. Vbi verò modice biberunt, domum abeunt absque facula. Non enim licet ire præuiolumine, neque hanc neque illam aliam viam, quod assuescant etiam in tenebris atque noctu audacter, & intrepide proficisci. Conuiuium igitur hunc habent ordinem.

Leges

Tertij capituli reliqua exponit, ex quibus prudetia.

26 * Massulam panis inter digitos post conuiuium subacti & cognati intelligo.

Obiter huius disciplinæ exemplum.

27

Leges verò scriptas nullas Lycurgus tulit, atque vnâ ex his legibus quæ *πάσαι* appellantur, hæc est. Nam quæ summa maximaque ad reipublicæ felicitatem, & virtutem iudicauit, ea non usus moribus ciuium, & instituto vitæ penitus insita, immota Lycurgus futura censuit, & firmum propositum, certissimum necessitatis vinculum habitura: tum disciplinam qua iunioribus singulis etiam studiosè excolendis vtatur, legislatoris vim & locum expleturam. Parua igitur ista, cuiusmodi pecuniarum contractus sunt, & quæ prout usus tulit, aliter alterque pro tempore incidunt, satius duxit, nec scripta necessitate vlla, nec moribus ciuium immotis comprehendere, sed crescere decretere pro rerum opportunitate sinebat, prout cōsensus doctorum statuisset: totum enim vniuersæ legitimæ institutionis munus, in disciplinam reiecit. Legum igitur vna fuit, vdictum est, scriptis legibus non uti. Altera verò contra sumptus immodicos, ut qualibet domus eulmō quidem securi, ianuas verò serræ duntaxat, & nullo alio instrumento elaboratas haberet. Quod enim posteris temporibus Epaminundam dixisse ferunt in sua mensa, tale prandium haud esse proditori obnoxium: hoc Lycurgus primum excogitauit, huiusmodi domum delicias, sumptuososque apparatus non admittit: neque profecto quisquam est adeo incultus & rudis, qui in facilem & plebeiam domum importet fulcra argenteis instructa pedibus, strata purpurea, calices aureos, & reliquum hisce congruū luxū: verum necesse fuerit æquale cōguere, & consimile esse domui quidē fulcrū, fulcro autē vestē stragulā, huic verò reliquam magnificentiam. Ex qua quidem consuetudine aiunt Leontychidem illum seniore cum cœnaret Corinthi, suspexissetque tecti domus fabricam pretiosam atque laqueatam, hospitem rogasse, an apud eos ligna quadrata nascerentur. Tertiam autem legem Lycurgi fuisse prædicat, quæ in eosdem hosteis militare prohiberet, ne sepius repugnando cōsuefacti, bellicosi redderentur. Quæ in re Agesilaum regem maxime posteriori tempore acculant, ut pote qui cōtinuis & frequentibus in Bæotiam incursum ac bellis, Thebanos resistere Lacedæmoniis edocuerit. Quare sauciū Antalcidas eū intuens, pulchram tuæ doctrinæ mercedem, inquit, à Thebanis recipis, qui nolentes ipsos, neque scientes, pugnandi peritiam docuisti. Itaque huiusmodi sanctes

f s Etiones

Disciplina muliebris. *Artif. 7. Po-
lit. cap. 17.*
30
31
32
Oraciones Paphias nominauit, quasi ex deo decretae, & ora-
la quaedam essent. Disciplinam verò cum pulcherrimum
opus legislatoris iudicasset, iam tū statim à principio, quæ
ad connubia & sobolem procreandam pertinent, omnia di-
ligens considerauit. Non enim (vt ait Aristoteles) aggressus
mulieres pudicas efficere, destitit ob frequentem viro-
rum militiā, qua omnem illi relinquere potestatem coge-
bantur, ob idque magis quam par esset eis obsequabantur,
herasq; appellabant, quò minus multam licentiam illam
muliebremque insolentiam refrenaret: quin & harum cu-
ram habuit diligentem. Enumero virginum corpora cut-
ribus, & luctationibus iactibusque discorum atque iaculo-
rum exercuit, vt quemadmodum germinum radix acre in
acribus terris principium sumens, melius germinat, ita &
hæc partus robuste tolerantes, honestè simul & facile aduer-
sus dolores repugnarent. Itaque delicias remouens, & ci-
bium subducens, & omnem fœmineum morem, assuefecit
puellas non minus quam pueros, & versari nudas, &
quibusdam in sacris saltare & canere, præsentibus simul
spectantibusque iuuenibus. Interdum etiam comiter in
singulos apteque obiurgationibus vsq; carpebant si qui
deliquissent: ac rursus in eos qui digni essent, præconia
cantu composita dictantes, magnam ambitionem adole-
scentibus, & probitatis ardorem ingerebant. Nam qui
laudatus probitatis extitisset, & inter virgines illustris ha-
bitus, abibat exultans laudibus. Quæ verò cum ioco, &
faceta obiurgatione reprehensiones fierent, nihilo erant
ipsis feriis castigationibusque obtusiores, vtpote quod ad
spectaculum, cum aliis vnâ ciuib; tum reges, tum se-
niores proficiscerentur. Nudatio illa virginum nihil ha-
bebat turpe, verecundia enim aderat, petulantia aberat:
sed simplicem quandā consuetudinem, & robustitatis stu-
dium efficiebat: atque elationem animi quandam fœ-
mineum ingenium degustabat, perinde ac non minus
sibi, & virtutis, & ambitionis consortium adesset. Vnde &
dicere illis sentiri que licebat, qualia & de Gorgone vxore
Leonidæ narrantur. Nam peregrina quidam (vt videtur)
ad eam dicente, Solæ vos Lacenæ viris imperatis: Solæ e-
nim, inquit, viros parimus. Hæc igitur ad nuptias alli-
ciebant, pompæ dico virginum & amulationes, & ludii
in

in iuuenum conspectu, qui non geometricis, sed cupidini-
neis, vt ait Plato, necessitatibus agebantur. Præterea igno-
miniam quandam iis, qui nubere noluisent, Lycurgus
addidit. Arcebantur enim in gymniciis ludis à spectacu-
lo, per hyemem verò principes iubebant eos in orbem
nudos foram circumire. Ita verò circumeuntes canebant
in se compositum carmen quoddam, quo significabatur
eos iure pati, quoniam legibus nō parerent. Honore autē
& obsequio, quo à iuuenibus afficiebatur seniores priuabatur.
Quā ob re dictū illud in Dercyllidā, refutauit nemo,
tamen probatus ille dux extitisset. Superuenienti enim
sibi, quidam ex iuuentute subsellium haud cessit, in-
quies: Neque enim mihi tu, qui cederet genuisti. Nubebant
autē raptu, neq; paruas, neq; ad cōiugiū immaturas,
sed adultas ac nobiles assumētes. Raptam verò, ea quæ
pronuba dicitur, accipiens, capitis quidē crines prorsus ad-
cutē adradebat. Virili autē amictu calceamentisq; instru-
ctā, in torū solā declinabat, sine lumine. At sponsus nō e-
brius, neq; deliciis emollitus, sed sobrius, vt semper postea
quā in Phiditiis cenatus esset, ingressus, ac sponsæ cingu-
lū soluēs, eam sublatā in lectum trāsferēbat, ibiq; secū mo-
ratus haud diu, honestè abibat, vbi cum aliis iunioribus
confueuerat, dormiturus: idēque in posterum agebat,
cum aequalibus quidem diem trahens, simulque quiescens:
ad sponsam verò quadam cum religione clam pergens, &
verecūdus & timidus, ne quis ex intimis se intueretur. Si-
mul enim & spōsa moliebatur, agebatq; quò tēpestiue &
clam inuicē cōuenirent. Et hoc nō breui tēpore gerebant,
sed quoad etiā aliquibus filij nasceretur, priusquā inter diu
suas vxores aspicerēt. Huiusmodi verò cōgressio nō tēpe-
ratiā modò atq; pudicitia exercitatio quādā erat, verū
& verecūdos corporibus, & perpetuo quodā amore nouos
regentesq; ad cōcubitum ducebat, neq; satietate eos capi,
neq; inuerecūdis cōgressibus à mutuo affectu refrigerare,
quin potius, vt reliquias semp aliquas & fomētū cupidinis
& gratia inuicē relinquere sinebat. Tantū autē & ordinis
& pudoris iugali copulē cū adhibuisset, nihil tamē minus
nouā, inanēq; ac muliebri de vxorū pudicitia suspiciōē
amouit, id honestū decernēs, si cōtumeliā & incōtinentiam
omnem à connubio arceret. Filiorum autem & sobo-
lis

Contrah-
di nuptias
mos,

34

35

PLVTARCHI

32
his societatem dignis hominibus permisit, eos derident,
qui hæc, veluti quæ admisceri confortiumve admittere ne-
queat, cadibus & bellis miscerent. Licebat enim seniori vi-
ro iunioris vxoris, si quæ ex iunioribus honestum ac pro-
bū diligeret, probaretq; illum ad vxorem adducere, & vbi
eam generoso illius semine complexer, suum ipsorū quod
natū esset efficere. Licebat itidem probo uiro, qui fecundā
aliquam pudicāque mulierem alteri nuptiam admirare-
tur, marito illius suadere, vt cum ea ipse congrediretur, tan-
quam in solo fertili bonos filios saturus atque facurus, bo-
norū item germanos illos cognatosque futuros. Primum
etenim non proprios patrū, sed communes ciuitatis filios
Lycurgus existimabat. Quare non ex vulgaribus quibus-
dam natos, sed ex optimis potius eiues esse volebat. Dein-
de plurimam & fatuitatem simul & fastum in aliorum in-
stitutis intuebatur, qui hisce in rebus elaborassent. Ili nam
que canes & equas, aut gratia aut mercede dominis persua-
sis, optimis, & præclaris illius generis animalibus suppo-
nunt: vxores autem tanquam præsidio oclusas seruant, ex
seipsis duntaxat eas parere volētes, siue amentes sint, siue
confecti senio, siue ægroti: quasi filij mali non nascantur ex
his qui primi adepti sunt & nutriunt, si ex malis nascantur,
& contra probi si talem ortum fortiantur. Hæc autē ita se
habentia, cum natura, tum moribus tantum tunc aberant
ab ea quæ postea secuta dicitur leuitate mulierum, vt omni-
no incredibile apud ipsos adulteriū fuerit. Celebraturque
cuiusdam Geradæ dictum, hominis Spartiatæ admodū ve-
rustissimi, qui ab hospite rogatus quid apud eos adulteri pa-
riatur, respondisse dicitur: O hospes, nemo apud nos fit adul-
ter. Subdente autem illo, Sin vero fieret? Taurū inquit Ge-
radas, persoluet adeo magnum, vt à Taygeto sese inflectēs,
ex Eurota bibat. Hospite verò admirante dicentē: Qui pos-
sit fieri tā vastus bos? Ridēs Geradas, Quonā, inquit, pacto
adulter queat Spartæ fieri? Hæc igitur de nuptiis traditur.
Partus autē nutriendi ius genitori non erat, sed eum quēdā
in locum deportabat, quem Leschen vocāt, vbi sedentes hi
qui ex tribulibus maximi natū essent, si quidem infantem
animaduertent effectum pulchrē ac robustum, educari iu-
bebant, sortem illi ex nouem milibus distribuentes: sin au-
tem ignauum ac deformem, ad Apothetas appellatas expo-
nendum

Partus nu-
triendi mos
apud Spar-
tias.

LYCVRGVS III.

93
nendum demittebant, locum secus Taigetum præcipitem
ac præruptū, perinde quasi eius vita, qui minus pulchra sta-
tim ab initio & ad bonam corporis compositionem, & ad
robustitatē natura productus esset, neque sibi vtilis, neque
reipub. foret. Vnde non aqua infantes, sed vino mulieres
abluebant, experimentum quoddam ipsorū habitudinis fa-
cientes. Dicitur enim comitali morbo, infantes aut alij egro-
tationi obnoxios, admoto mero debilitari ac resolui: qui au-
tem esset firmæ valetudinis, magis acuerē & firmare habi-
tum. Erat autem circa nutrices artificiosa quædam dilige-
tia, vt nullis adhibitis infantia pannis, infantes, enutrietes
ipsos, tum membris, tum specie liberales ac venustos fa-
cerent: item & faciles, & nihil delicatioris sibi appetētes,
& tenebras minimē formidantes, & ad omnem solitudinem
intrepidos, & difficultatis illiberalis atque vagituum ex-
pertes constituerent. Proinde quidam etiam exterorum
alumnas Laconicas filiis emebant. Et Amylcam, quæ Alci-
biadem Atheniensem lactaret, Lacenam fuisse tradunt.
Verum huic (vt inquit Plato) præfecit Pericles pedagogum
Zopirum, qui ab cæteris seruis defferret nihil. At Spartia-
rum filiis Lycurgus, neque emptorios, neque mercenarios
præesse pedagogos voluit, neque vt cui liber liceret filium
pro voluntate, vel educare, vel instituere, sed omnes statim
cum septimum annum exegissent, ipse allumens, distribue-
bat in greges, eos vnā socios atque contubernales consuefa-
ciebat inuicem simul ludere, & simul exerceri. Principem
verò eis præficebat eum, qui & prudentia cæteris locis præ-
staret, & pugnando esset acerrimus. Hunc intuebantur, huic
imperanti obediebant, hunc plectentem libenter perfere-
bant. Itaque disciplina erat quædam obediendi exercitatio.
Seniores autem eos ludentes obseruabant, & frequentissi-
mè dimicationes quasdam ac contentiones suggerentes,
non superuacaneè disciebant, quale esset cuiusque ingenij,
qui auderet, neque in certaminibus pugnam abnueret.
Atqui literas pro necessitate disciebant. Reliqua omnis
disciplina ad rectè obtemperandum, laboresque toleran-
dos, & prælio vincendum parabatur. Quare progressu
ætatis eam iis exercitationem intendebant, vt ad cutem
vsque seiplos tonderent, & discalciati incidere, ac fre-
quentius nudos ludere consuefacerent. Emenio autem
duodecimo

quoddecimo ætatis anno, sine tunica iam degebant, pallium
vnum in annum capientes. Erantque corporibus lqualidi,
& qui, neque balneas, neque vnguenta scirent, præter
paucos quosdam anni dies, quibus huius indulgentiæ par-
ticipes fiebant. Cubabāt autem secundum alas & turmas
in toris ex arundine constructis, quam ipsi secus Euro-
tam nascentem conuehebant, summitates manibus non
ferro confrigentes. Per hyemis verò tempus eos qui lyco-
phones appellatur, sibi subiiciebant, torisq; immiscebāt.
videbatur enim ea materia calidi habere quiddā. Iam ve-
rò prouectiorib⁹ ipsis, senes qui probos iuuenes adamarēt,
vna versabantur, mentēque adhibebant, adeoque vna ad
gymnasia proficiscebantur, illisque tum pugnantibus, tum
iocosis oburgationibus inter sese vtentibus, non ab re in-
tererant, sed vt qui omnes quodāmodo existimarentur esse
omnium & patres & pædagogi, & præfecti: proindeque ne-
que tempus, neque locum vllum omitrēdum vacuum præ-
ceptoris institutis atque studiis. Circa delinquentem præ-
terea & pædonomus ex honestis & bonis viris constituē-
batur, ac ipsi per turmas præficiēbant ex iis, qui Irenes di-
cebantur, continentissimum semper & bellacissimum. Ire-
nas verò vocant eos, qui in annum iam secundum ē pueris
excessere: Melirenas autem, natu grandiores inter pueros.
Hic igitur Iren, vbi annum vigesimum attigerit, & præest
iis, qui in pugnis subiecti sunt, & per singulas familias iis
ministris in cœna vtitur. Præscribit autem firmioribus, vt
ligna ferant, minoribus verò olera: quæ illi per furtum affe-
runt, alij ad hortos euntes, alij ad virorum conuiuia clam
ingressi callide & asseruant. Si quis autem fuerit depre-
hensus, multis verberibus flagro afficitur, quasi negligēt,
ineptēque furari videatur. Furantur autem ex cibariis quic
quid valeant. Sicque apte discunt insidias dormientibus ten-
dere, aut negligētius obseruantibus. At si fuerit deprehen-
sus, mulctatur tū verberib⁹, tū fame. Perquā suavis enim iis
est cœna vt sua industria inedia occurrentes, & audere, calli-
dēque rem gerere cogantur. Et hoc quidem castigati victus
opus erat. Corporū verò incrementum obiter parari dicūt.
Fertur enim in longum, quandoquidem ipse spiritus non
retardetur, aut laboret præ alimenti copia, in profundum
& latitudinem pressus: corporis verò leuitate expedire
facile

facileque crescentis, superiora petis. Id autem pulchrè vi-
detur facere. Nam graciles habitus & macilentis, artuum
agilitati facilius cedunt, tumentes verò & pingues onere
suo reluctantur, quemadmodum etiam mulieres, quæ cum
grauidae sunt, repurgantur, graciles quidem infantes gi-
gnunt, sed venustos & aspectu gratos ob leuitatem materię
quæ ab eo facilius quod formam imprimit, coereetur.
Sedenim causam rei huius considerare, fas omnibus est.
Adeo vero & diligenter & attentè pueri furantur, vt nar-
retur quendam, cum vulpis catulum surripuisset, pallioloque
inuoluisset, eius ventre vnguibus & dentibus a bestia discer-
pro, omnia latendi gratia tolerantem obuisse. Quod vel ex
huius tempestatis puberibus credi licet, quorum multos in
ara Augurij cæsos verberibus mori vidimus. Cum autem
Iren cœnans discumbit, imperat alij ex pueris vt canat,
alij vt quæstionem aliquam proponat, accurata respon-
sione indigentem: vt, qui sit optimus inter viros, vel
quam sit huiusce actio: qua quidem ex re consuefie-
bant, statim ab initio & honesta iudicare, & de ciui-
bus diligenter inquirere. Si quis enim quæstus, quinam es-
set bonus ciuis, aut quis minus probatus esset, hæsisset re-
spondendo, animi signum esse arbitrabantur degeneris, &
qui nulla virtutis laude tangeretur. Oportebat autem re-
sponsonem & breuem esse, & celerem, causa & demonstra-
tione concludentem: quam ob rem qui minus ritè vel ne-
gligentius respondisset, plectebatur, morsum capiens ab
Irene in pollicem. Sæpenuero quoque, senioribus, prin-
cipibusque presentibus, pueros Iren puniebat, documētum
præbens, an rectè & vt decet puniret: neque dum eos puni-
ret, prohibebatur. Cum verò pueri abiissent, pœnas dabat, si
asperius quid deceret, in illos animaduertisset, aut contrā si
remisisset & leuiter. Fiebant autem amatores vna puerorū fa-
mæ, infamieq; participes. Itaque dicitur aliquando vocē mi-
nus ingenuam in pugna puero emittente, eius amatorem a
principibus mulctatum esse. Cum autē amoris vis ita apud
eos vigeret, vt & præclaras probasque mulieres, ipsas etiam
virgines amarent, riuales tamen fieri non licebat, qui col-
dem amassent, quin potius eorū amatores mutue amicitie
initium faciebāt, perseuerabantque pari studio, quem amarēt
optimum redderent. Docebant etiam pueri ea vti ora-
tione,

PLUTARCHI

45 tione, quæ gravitatem haberet iucunditati admistam, ac
sententiæ plurimū breui sermone cōplecteretur. Enimvero
ferreū nummum Licurgus statuit magno pōdere minimā
ym habere, vt dictum est: at orationis nummum contrā ex
inculta & breui dictione sententiis affluere plurimum esse
cit, qui multo silentio pueros graviter sciteque respondere
molitus sit. Quemadmodum enim illorum semen, qui se ad
coitum intemperates præstant, infœcundum vt plurimum
& sine fructu est, sic & loquendi intemperantia orationem
inanem & stolidam reddit. Proinde Agis rex, cum Atticus
quidam in Laconicos enses cauillaretur, quod parui essent,
diceretque facile eos absorberi ab circulatoribus in thea-
tris posse: Atqui vix enchiridiis etiam adsequimur, inquit,
hostem. Ego verò & Laconicam orationem intueor, quæ
brevis videtur esse, maximas res complecti, & auditorum
mentē attingere. Etenim Lycurgus ipse & brevis oratione
videtur esse, & per dictionem locutus, siquidem & ex commen-
tariis coniectari licet: veluti responsum illud in eum est,
qui vt popularem in vrbe principatum faceret, eum roga-
bat: Tu enim, inquit, primus tua in domo huiusmodi prin-
cipatū facito. Et illud de sacrificiis, ad percontantē quid par-
ua adeo ac vilia statuisset: Ne vnquam, ait, Deum venerari
desistamus. Et item illud de athletarum certaminibus: hæc
46 enim sola exercere ciues prohibebat, in quibus manus
haud intenderetur. Feruntur & eius ex epistolis huiusmodi
ad ciues responsiones: Quonam pacto hostium impetum
repellere possimus? si pauperes sitis, manseritis, alter altero
plus non possideatis. Et rursus de muris: Nequaquam ea
vrbs minus circumdata muro fuerit, si quis eam viris forti-
bus, non lateribus cinxerit. Hisce igitur huiusmodique epi-
stolis, neque fidē derogare, neque item adhibere facile est.
Quanta verò dicendi prolixitas calumniæ foret, dictione
ista indicare possunt. Leonidas rex intempestive quodam
de rebus non inutilibus verba faciente: O hospes, inquit,
non opportune quo oportet vteris. Charilaus verò fratris
Lycurgi filius rogatus de paucitate legū ipsius, inquit: Eos
qui non multis vtuntur verbis, neque multis legibus indi-
gere. Archidamidas autem quibulda Hecatareum sophistam
accusantibus, quod in conuiuium susceptus nihil dixisset:
Qui rationem dicendi tenet, inquit, etiam tempus tenet.
Quas

Lycurgus
oratione
brevis.

LYCVRGVS. III.

97

Quas verò ex commentariis dixi acres sententias gratiæ
eomanctas huiusmodi sunt. Demaratus improbo quodam
intempestiuus in eum interrogationibus cauillare, ac idem
sæpius iam rogante, quis optimus esset Spartiatarum: Qui
tibi dissimilinus sit, inquit. Agis autem, quodam Heliæses
laudibus efferente, quod pulchrè Olympia iusteq; egerent.
Ecquid magni, inquit, Helienses faciunt, si ex annis quinq;
diem vnum iustitia vtuntur? Theopompus verò cum ho-
spes quidam suam in eum benevolentiam ostentaret, dice-
retq; a ciuibus suis Philolaconem, hoc est, Laconum stu-
diolum appellari: Pulchrum, inquit, fuerit Philopoliten,
id est, ciuitatis amatorem vocari. Plistonax autē Pausaniæ
filius, rhetore quodam Atheniensi imperitos Lacedæmo-
nios appellante: Rectè dicis, inquit, soli enim Græcorum
nos nil à vobis mali didicimus. Achidamidas verò rogati
cuidam, quot sunt Spartiæ: Tot, inquit, o hospes, qui ma-
los sufficiant arcere. Licet etiam ex iis, quæ iocose ab ipsis
dicuntur, morem ipsorū coniectare. Consueuere nanque
oratione superuacanea nunquam vti, neque pati, vt vox
efflueret vlla, quæ quoquo modo alicuius contemplatio-
nis dignam sententiam minus haberet. Enimvero cum
quidam ad eum audiendum exhortaretur, qui luseiniam
imitaretur: Ipsam, inquit, audiui illam. Alius verò cum
titulum hunc legisset:

Hos ausos quondam tyrannum extinguere. mors
In portu Selinus sustulit alta tuis.

Iure, inquit, hi viri interiere, oportuit enim finire, dum
totus conflagrasset. A dolescens autem pollicēti cuidam se
gallos ei daturum, qui ad necem vsq; pugnent: Ne tu qui-
dem, inquit, des istos mihi, sed eos potius qui pugnādo ne-
cent. Alius verò quidam homines animam agentes sellis
sedere videns, Abstie, inquit, vt hic sedeam, vnde seniori
assurgere fas non est. Dictionū igitur forma erat huius-
modi. Quare non absurdè inquit aliqui, facilius esse phi-
losophari, quàm studere Laconū sermonē exacte imitari.
Disciplina verò canendi, & carmina, non minus in studio
erat, quàm dicendi æmulatio ac nitor. Verum & modulis
stimulis quidam inerat ad iram concitandum, & ad impe-
tum quasi furentē quendam atq; strenuū inducendum. Ac
dictio erat facilis & virilis, de rebus honestis seuerisq; nam

Disciplina
Spartiatæ
rum in cas-
tionibus.

laudatio

laudationes eorum erant ut plurimum qui præclare pro Sparta occubuisse: & illorum vituperationes, qui metu id agere detreassent, quasi tristē vitam miseramque vixissent. Erat præterea exhortatio quædam & excitatio pro ætatu dignitate ad virtutē, quarum vnum quoddam exempli causa non ab re fuerit in medium referre. Tribus enim choris pro tribus ætatibus in celebratibus constitutis, vnus quidem senectutis incipiens canebat, Nos olim fuimus robusti iuvenes. Adultæ verò ætatis alter subsequens inquiebat: Nos autem sumus, quod si velis periculum facito. At pueritiæ tertius: Nos autem erimus multis profecto meliores. Nempe si quis Laconicis poematis animum intenderit, quorum aliqua ad nostram vsque seruantur ætatem, & senim progredientes numeros asseruauerit, quibus in congressu aduersus hostes ad tibiam utebantur, non absurde & Terpantrum, & Pindarum musicæ fortitudinem coniunxisse censuerit. Ille nanque sic de Lacedæmoniis cecinit:

*Hic iuuenum cuspis pueri & dulcissima Musa,
Iudiciumque patens. Pindarus verò ait:
Hic & consilij senes,
Et qui decernant pralio,
Belligerum iuuenum sunt chori:
Hic arma Musas addecent.*

57 Istos enim & musica simul eruditissimos, & bellicosissimos extitisse iudicat. Næveluti Laconicus ille poëta inquit, *Serpfit & in ferrum citharæ sonus ipse canore.*

Etenim rex cum prælium initurus esset, sacra Musis antequam perfoluebat, utpote, qui discipline, ut videtur, iudiciorumque admonitas vellet, quod & faciles ac promptæ periculis adessent, & facinora præliantium memoratu digna redderent. Interdum verò remisso iuuenibus durissimo vitæ instituto, minimè prohibebat, ut & coma sese & armis & palliis exornarent: qua re gaudebant illi quidem non secus atque equis exultantibus & sese efferentibus ad certamina. Itaque comam nutriendas continuo ex pubertate, maximè in obeundis periculis, operam dabant, ut & nitida coma & discriminata videretur, quoddam Lycurgi dictum de coma celebrantes, Ea pulchros venustiores fieri, deformes autem ferociores. Præterea inter militandū exercitationibus mollioribus utebantur, ac reliquum victum, neque seu erum

Disciplina
militaris.

52

seuerū adeo, neque astrictū ignioribus præbebant. Itaque solis illis in omni genere exercitationis bellicæ, bellum ipsum quies est. Iam verò instructa simul ipsorum acie hostibusque presentibus, rex simul & capræ, quæ illi chimæram dicunt, iugulabat, & omnes coronari mādabat, & tibicines Castorio modulo ad tibias uti iubebat, simul etiā classicū pæana exorditur. Itaque illorum aspectus & pulcher erat & formidabilis, qui & numero ad tibiam incederent, neque phalangis ordinem miscerent, neque animis turbarentur, sed mansuete & hilariter à modulo in discrimen ducerentur. Videtur enim neque metum, neque furorē nimium in illis oriri posse, qui ita se habuerint, sed firmā potius & constantem animi magnitudinem spei audentiæque admistam, perinde atque immortalis Deo presente simul ac fauente. Ibat autem rex aduersus hostes coronatū hominem secū habens, qui certamine victor extitisset. Ac ferunt quendam cum grandis sibi pecunia in Olympiis traderetur, eam accipere noluisse, sed labore plurimo aduersarium luctando superasse. Quare dixit ei: Quid tibi, o Lacon, ex victoria lucri comparasti? Et illum ardentē respondisse, Ante regē constitutus præliabor aduersus hostes. Cum autē vertissent in fugam hostem, vicissentque, adhuc insequerentur, quoad omnino victoria hostium fuga confirmata esset: dein continuo redibāt, neque generosum, neque Græcicum esse ducentes, illos cedere & necare, qui declinarent, cederent, abirent: eratque non solum & honestum hoc & maximi animi opus, verum etiam utile: illi namque qui aduersus eos dimicarent, cum non essent ignari à Lacedæmoniis illos qui pugnando resisterent, enecari, cedentibus verò parci, fugere, quàm manere conducibilis putabant. Lycurgum autem ipsum Hippas sophista narrat, & bellicosissimū extitisse, ac multa militia expertum. Philostephanus verò equitum etiā distributiones in Vlamus Lycurgo adscribit: Vlamum verò, ut ille constituit, cōplecti equites quinquaginta, instructū quadrato ordine. At Demetrius Phalereus tradit, nullam prorsus rem bellicam Lycurgum attigisse, sed in pace constituisse rempublicam. Videtur autem Olympicarum feriarū excogitatio, miri ingenio viri mansuetique fuisse. Atque dicunt quidam (veluti Hermippus meminit) Lycurgū, neque affuisse ab initio, neque sociū extitisse in iis, quæ sunt ab Iphito constituta,

stituta, sed interfuisse, aliqua ex causa profectum atq; spectantem. Audisse autem vocem tanquam hominis alicuius à tergo illum increpantis admirantisq; quod ciues non exhortaretur simul cū aliis celebritatis participes fieri. Conuersum autem Lyncurgū, cū qui locutus fuerat, nusquam appareret, numen fuisse arbitratum, sic ad Iphitum concessisse, communiq; studio festiuitatem illustriore & firmiter constituisse. Disciplina verò quoad pubertatis annos euasissent, perdurabat. Nemini enim mittebatur pro arbitrio viuere, sed in vrbe, veluti in castris, præscriptum habebant victum, & exercitationē circa publica negotia. Atque omnino existimantes non sibi pueros natos esse, sed patriæ, eos sedulo (ni quid aliud facere imperatum foret) inspectabant, ac frugi aliquid edocebant, aut ipsi à senioribus discabant. Etenim hæc vna ex omnibus, quas suis ciuib; Lyncurgus fabricauit, & pulcherrima beatissimaq; res fuit, copia & vbertas otij, quibus omnino prohibuit quicquam vulgariū artiū attingere. Pecuniarum autem studium, quod laboriosam congeriē molestamq; contineret, nulla in re necessariū erat, idq; ob eam gratiam, quod diuitiæ prorsus abiectæ essent, ac nullo in pretio haberentur. Mancipia verò eorum colebant solum, dictosque redditus persoluebant. Cū Athenis quidā interesset iudiciorum tempore, audiretq; otij multæ quendam obnoxium morstum incedere, atq; ab amicis deduci, qui & ipsi rem ægrè & iniquè ferrent, orauit qui ei aderant, quis ille esset qui liberalem subiisset multam. Seruile adeo existimabant ineptam occupationem circa opificia, pecuniasque parandas. Quare cū excessissent nummi, excesserunt & iudicia iridem, neque plus cuiquam minúsue aderat æqualitas erat in abundantia, & in vilitate satietas. Tripudia & festiuitates, epulæ atq; studia circa venationes, circa gymnasia, circa publicos conuentus atq; colloquia, modò ni fortè militiæ vacarent, per omne iis tēpus agebantur. Atqui iuniores ante trigessimū ætatis annū in forum nullo modo descēdebant, sed per cognatos & amatores necessaria transigebant. Senioribus autem turpe erat, si frequentius circa huiusmodi studia viderentur, sed maiore diei partem in gymnasiis, & in his quæ Lefchæ nominantur, versabantur. In hæc enim loca decorè & modestè cōuenientes, sermones inter se conferebant

ferebant, nulliusq; rei memoria tangebatur, quæ vel ad rem pecuniariā, vel ad ignobilem vsū spectaret: sed plurimū illud erat huiusmodi cōuentus opus, vt vel honesta laudarent, vel turpia vituperarent: idq; cum otio & risu, qui comiter ad correptionem emendationemq; deduceret. Neq; enim Lyncurgus ipse seuerus immodicè fuit: quin & risus statim ab illo erectam Sosibius tradit, quippe qui iocum, quasi laboris & asperioris victus condimentū, aliquando iniiceret in conuiuiis & huiusmodi cōuentibus. Ad id verò prorsus assuefecit ciues, vt neq; vellent, nec scirent priuatim viuere, sed veluti apes, ad rem communem conferrentur semper, & vnā omnes circum principem agerent, sicq; ab seipsis fermè afflatu quodam diuino & honoris studio separati, toti se patriæ dederent, vt licet etiam ex dictis quibusdam hoc propositum coniectare. Pædaretus enim non electus in numerū trecentorum, abibat serena fronte, veluti gestiens quod meliores sese trecentos haberet ciuitas. Polystratidas autem legatione fungens vnā cum reliquis ad regis prætores, illis interrogantibus vtrum priuatim adsint, an publicè missi: inquit, Si quidē adipiscamur, publicè: si minus adipiscamur, priuatim. Argileonis verò Brasydæ mater, cū ex Amphipoli quidam Lacedæmonem petentes, ad eam essent ingressi, quæsiuit, honestène Brasydas ac pro Spartæ dignitate occubisset. Illis autem virum efferentibus, simul atq; dicentibus, Spartam talem aliū non habere: Ne dicite, inquit, o hospites, honestus enim vir fuit & bonus Brasydas, sed multos Lacedæmon habet illo meliores. Seniores, vt dictū est, Lyncurgus constituit primum ex iis qui consilij participes extitissent, postea verò in demortui locū statuit eū assumi, qui virtute cæteris præstare iudicatus esset, ex illis scilicet qui annū sexagesimū transigissent. Atq; ex omnibus humanis certaminibus hoc maximū visum est, & apprimè expetendū: non enim qui inter celeres celerissimus, aut inter robustos robustissimus, sed qui inter bonos & cōtinentes, & optimus & continentissimus iudicatus esset, habere oportebat totius vitæ virtutis palmam atq; insignia, vtputa, qui haberet totum (vt ita dicam) principatū in repub. cui quidē ipsi potestas esset & mortis & ignominie, & omnino eorū omnū quæ maxima dicuntur. Delectus verò fiebat hoc pacto. Concione coacta viri electi

Deligendi
senatoris
forma quæ
Spartanū.

electi in proximam domum ocluderantur, neque videntes quoniam ex concione, neque a quoquam visi, sed clamorem duntaxat audientes concionantium, clamore, ut cetera competitorum iudicabant, non una omnibus, sed singulis pro sorte admissis, ac silentio per concionem euntibus. Qui igitur oclusi essent, habentes tabellas per singulos clamoris magnitudinem signabant, ignari cuius is clamor suffragaretur, praeterquam ut primus vel secundus vel tertius, vel quouscunque maximè eorum, qui admissi essent. Cui verò primus clamor ac maximus suffragaretur, hunc denuntiabant. Coronatus autem ille deos immortales circuebat, hunc iuvenes plurimi sequebantur virum admirantes, sumisq; laudibus efferentes. Mulieres etiā nonnullae virtutis eius praeconia concinabant, vitamq; beatam esse praedicabant. Praeterea singuli necessarii cenam ei apponentes inquebant, hac mensa honorari a ciuitate. Peracto autē circui in concionibus abibat, & reliqua pro consuetudine fiebant. Altera vero portione sibi appositae, eam tollebat, seruabatq;. Ac post cenam cum ad fores Phiditij domesticae adessent mulieres, quas ipse maximè honorare vellet, appellabat, cui portione illa tradens aiebat, praemium hoc, quod ipse accepisset, ei dare: quare & illa in honore habita, ab aliis mulieribus deducebatur. Atqui humani etiā munus optimè Lycurgus ipse constituit. Primum naque omni superstitione sublata, haud prohibuit, tum cadauera in vrbe sepelire, tum etiā secus templamona habere, iuniores huiusmodi conspectibus familiares & innutritos statuens. Itaque neque turbabantur, neque horrescebant morte, ut ea polluerentur, qui vel cadauer te tigissent, vel per sepulchra transissent. Deinde nihil cum mortuo sepeliri per mittebant, sed cōdentes corpus puniceo amictu & oliuae frōde circundabant. Neque licebat mortui nomē inscribere, nisi aut viri aut feminae, qui pie in bello praeclassi, perissent. Lugēdi verò tempus breue praefinivit, dies undecim: duodecimo autē post celebratum Cereris sacrificium, soluere luctum oportebat. Nihil enim otiosum erat, nihil remissum, sed rebus omnibus necessariis, aliquam virtutis emulationem atque desiderium, aut vitij vituperationem admiscebat, urbemq; refarciebat exemplorum copia, quibus necesse erat, ut qui semper adessent, eaque cum lacte biberent, perpetuo profectu agerentur,

Funeralia.

rentur, formarenturque ad honestatem. Vnde neque peregrinari volentibus vagarique permittebat, ut pote qui colligentes peregrinos mores & ineptè viuientium peregrinationes, ac rerum publicarum differentiam, conueherent. Quinetiam eos qui nulli in urbem vsui conuenirent atq; cōfluere, depellebat. non ut ait Thucydides, & metueret, ne reipub. gerendae modum imitarentur, & aliquid quod ad virtutem accederet ediscerent: ob eam rem potius, ne mali cuiusquam doctores forent. Simul namque necesse est cum peregrinis corporibus etiam sermones ingredi. Noui autē sermones iudicia noua afferunt, e quibus necesse est perturbationes oriri plurimas, atq; voluntates ad praesentem reipub. statum, veluti ad harmoniam dissonantes. Quapropter magis oportere arbitrabatur asseruare, ne urbs improbis moribus cōpleretur, quam morbidis corporibus extrinsecus aduenientibus. Itaque in his nullū est aut iniustitiae, aut cupidae praerogatiuae vestigiū, quam aliqui Lycurgus legibus crimini dant, tanquam abunde instructae sint ad fortitudinem, parum autē ad iustitiam. Cryptia verò quam ipsi vocāt, ea verò a latendo dicitur, siquidem & hoc tanquam vnum ex Lycurgi institutis esse Aristoteles tradidit, talem huic viro famā pariat fortasse, qualem & Platoni de republica. Erat autē huiusmodi. Hi qui iunioribus praefecti erant, illos post temporis multū, qui maximè prudentes viderentur, in regionem aliā mittebant, gladios secum amentumq; necessariū, aliud verò habentes nihil. Illi autem locis incognitis interdum disseminati sese abdebant, atque quiescebant. Noctu autē in vias descendentes, quē hominē ex mancipiis cepissent, obtruncabant. Saepē etiā per agros proficiscentes, robustissimos eorum ac fortissimos enecabant, quē admodum & Thucydides in Peloponnesiū tradit historia, eos qui a Spartiatis fortitudinē ceteris praestare iudicati essent, corona insignitos esse, tanquam liberos factos, deorumq; immortalium templa circuisse: paulo verò post omnes supra duo millia perisse, ut neque tunc, neque postea quisquam dicere potuerit, quoniam pacto interierint. Aristoteles autem maximè inquit & Ephoros cum magistratuum constituuntur, mancipiis primum bellum denuntiare, quo ea interficere fas sit: & in ceteris quoque asperere & durē illis ytebantur. Itaque cogentes huiusmodi

di seruos permultum potare merum, agebant in conu-
uia: sic enim iunioribus demonstrabant cuiusmodi esset
ebrietas, iubebantque carmina canere, ac tripudiis exer-
ceri ignobilibus & ridiculi plenis: à liberis autem alijs
abstinere. Aiuntque ob eam rem posteriore tempore, cum
Thebani in Laconiam duxissent exercitum, & quæ man-
cipia ceperant, canere iuberent Terpidri, Alemani que, &
Speudontis Laconis poemata, noluisseque dicerent, id nolle
dominium. Quamobrem non male differentiam illi inspe-
xere, qui aiunt, apud Lacedæmonios, & liberum maximè
liberum esse, & seruū etiam seruum maximè. At qui hu-
iusmodi atrocitatibus manus dedisse maximè Spartiatis
existimo, post magnū illū motum quo mācipia cum Mel-
senijs cōspirasse, & malis plurimis regionē affecisse & ma-
ximum in discrimen urbem attulisse perhibent. Nō enim
Lycurgo ipse quidem adscripserim execrabile adeo Cry-
ptiæ facinus, ex reliqua eius māsfuetudine & iustitia cōse-
ctans item ingenium, cui numen quoque ipsum testimoniū
attulit. Cum autem ea quæ maximè necessaria & optima
Lycurgus constituisset, in consuetudinem recepta iam es-
sent, ab iudeque res pub. mutata videretur, & quæ seipsum fer-
re, ac suis se viribus cōseruare posset: ut ait Plato, Deum la-
titiā cepisse ex mundo formato, peragentique primum mo-
tum: eodē & ille modo delectatus, cōtētusque decore ac ma-
gnitudine institutionis publicæ, quæ & exerceretur, susci-
pium perageret, cupiit quoad humana prouidentia præ-
stari posset, & immortalē eam relinquere, immotamque
apud posteros. Itaque omnibus ad concionem conuoca-
tis, cætera quidem, inquit, medioeriter se habere, & ad ciui-
tatis felicitatem, virtutemque abunde: quod autem & prima-
rium esset & maximum, non illis edere prius posse, quā
Phæbi oraculum a dierit. Opus igitur esse eos constitutis le-
gibus insistere, nihilque immutare, neque mouere, quo-
ad ex Delphis ipse reuerterit: tunc enim sese quicquid Deo
visum fuerit, facturum. Cūctis verò consentientibus, &
ut iret iubentibus, is iuramenta suscipiens ab regibus &
senioribus primum, deinde ab reliquis ciuibus, insistendi
utendique constitutis legibus ad ipsius usque reditum, Del-
phos petiit. Cū verò ad oraculum peruenisset, & sacra
Deo perfoluisset, rogauit, an & prius leges, & satis ad ciui-
tatis

Amplifi-
cat à consi-
derat, pietate
& magna
vimitate.

tatis felicitatem virtutemque latæ essent. Respondente 69
verò numine, & leges prælatas esse, & ciuitatem clarissi-
mam usque fore, ubi Lycurgi legibus vteretur, vaticinium
scripsit, & Spartā misit. Ipse autē facto iterū numini sacri-
ficio, amicos, natumque cōplexus, statuit nequaquam ampli-
us remittere ciuibus iusiurandum, sed suam illic ultro finire
vitā, eam ætatē natus, quæ & viuere iam & quiescere volen-
tibus tēpestiuū est: quandoquidē & res suæ satis ad felicitate
habere viderentur. Ergo sese ipse interimens diē obiit,
ratus iis quidem decere ciuiles viros operā dare, quod neque
eorū mors virtute ciuili vacet, neque vitæ finis otiosus sit: sed
in virtutis parte ac potius actionis cōstituatur. Sibi namque
qui suo studio & industria pulcherrima facinora cōfecisset
obitum esse indubitatæ felicitatis cōsummationem, & ci-
uibus suis earum rerū quas illustres in vita bonasque pararat
mortē relictū iri asseruaticæ, utpote, qui ad illius usque redi-
tum cōstitutis uti legibus se iureiurando obnoxios fecissent.

Neque cum sua sefellit opinio, usque adeo illa vrbs Græciæ
præstitit, & tranquillitate & gloria, in quingentesimū usque
annum vsa Lycurgi legibus, quas nemo equatuo: cū
post illū regibus, qui ad Agim usque Archidami filiū extit-
issent, mouere ausus est. Na Ephorum cōstitutio non remis-
sio fuit, sed ciuilis institutionis intētio: & quæ cū à popu-
lo instructa videretur, effecit optimatū principatū acriorē.
Agide verò regnāte, influxit Spartā nūmus primum. Post
nummū verò insatiabilis cupiditas, diuitiarumque desiderium
per Alexandrum incescit: quin per Lylandrum potius, qui
cū ipse pecuniis esset insuperabilis, inseruit patriā & di-
uitiarū studiis & deliciis. Is enim & aurū & argentū ex bel-
lo intulit, & Lycurgi leges antiquauit: quibus antea domi-
nantibus, nō ciuitatis institutionem Sparta, sed exercitati
magis sapiētisque viri vitam habebat. Quin potius veluti
poetæ fabulantur. Herculem cum pelle & claua terrarum
orbem peragrassē, ad iniquos immanesque tyrānos punien-
dos atque plectendos: ita & ea vrbs vna, scutica & pallio
Græciæ libenti volentique imperitans, dominatus iniustos
actyrannos in rebus pub. sustulit, bella diiudicauit, seditio-
nes sæpe restinxit ac sedauit, sæpe ne vno quidem ad id
peragendum clypeo moto, sed vno legato misso, cui ex-
templo omnes ad imperata obtemperabāt, ceu apes appe-
re

Obitus,
vnde ad-
mirandus
patria &
mor.

68
Ahuentis
sapiētiam
ostendit.

69

Confuta-
tiones eo-
rum qua de
tribus glo-
ria viden-
tur.

70

71

71

uid Ly-
curgo ma-
ximè pro-
positum in
legibus se-
rendis, vn-
de sancti-
tas viri pa-
tet.

rente duce & concurrentes illi simulque instructæ: vsque-
adeo bonis institutis atque iustitia vrbs illa florebat.
Quamobrem ipse quidem vehementer eos admiror, qui
tum dicere soliti sunt, scisse Lacedæmonios imperantibus
parere, imperare autem ignorasse. Tum etiâ regis Theo-
pompi dictum laudare, qui dicente quodam: eò seruari
Spartam, quod reges imperare didicerint: Quin propter
ea, inquit, potius, quod ciues imperio parent. Non enim
parere illis patiuntur, qui nesciunt imperare: sed vt obedi-
subditi, disciplinæ principis est. Nam qui rectè ducit, vt re-
ctè sequatur efficit. Atque sicuti equestris artis efficitur est
mansuetum præstare & obsequentem equum, sic & regis
disciplinæ munus, obediens efficitur. Lacedæmonij verò
non obediens reliquos, sed percipidos reddebant, vt à se
regi, & sibi obedire vellent. Petebant enim qui ad eos mite-
teret, nò naues, nò pecunias ab ipsis, neque milites, sed Spar-
tiatâ vnum ducem, quem accipientes, & honorabât & ve-
rebantur: veluti Gylippu Siculi: Brasydâ Chalcidenses: Ly-
sandrum verò & Callicratidē & Agésilauum omnes qui As-
siâ incolunt, ac illos conciliatores ubiq: moderatorēq: po-
pulorum & principum nominabant. Ad totam verò Spar-
tiatarum vrbe, tanquâ a pedagogo aut doctorem ho-
nestæ vitæ cōpositæque disciplinæ aspectabant. Ad quod
quidē Sratonicus faceret cauillari visus, statuens Atheniē-
ses, iubensq: & misteria & pōpas agere: Elienses verò ludos
edere, tanquâ hoc pulcherrimè facientes: Lacedæmonios
verò, si hi peccauerint, cadere. Et hoc ridiculi gratia dictū
est. Socraticus verò Antisthenes cū Thebanos ex cōfecto
in Leuctris prælio permultum elatos intueretur, nil eos
pueris differre inquit, qui in eo exultent si pedagogum cō-
ciderint. Neq: tamen hoc præcipuum institutum tūc Ly-
curgo fuerat, vt Spartâ plurimis imperantem relinqueret,
sed quemadmodum vnus viri vitam, sic & totius ciuitatis
felicitatem existimans ex virtute effici, & ad eam sectan-
dam ciuium consensu, ad hoc ordinauit simul concilia-
uitque, vt & liberales & frugi continentes plurimum tem-
pus perseverarent. Hoc etiam Plato ipse reipub. argu-
mentum sumpsit, & Diogenes, & Zeno, & omnes denique
quicunque hīce de rebus quicquam dicere aggressi lauda-
biliter sunt, qui quidē literas & libros solum reliquerūt:
hic

hic autē nō literas & libros, sed eā rempub. quam re imitari
nemo queat, in lucem attulit: & cū iis, qui sapientis illā
quæ dicitur formā, vitamq: figmentum esse, nec vsquam in
terrīs existere putant, totam ciuitatem intentam philoso-
phiæ demonstrasset, planè omnes gloria superauit, qui vn-
quam inter Græcos rempub. constituerunt. Quam quidem
ob rem & Aristoteles ait, minoribus Lacedæmonem, quā
par esset, prosequi Lycurgum honoribus, tametsi maximis
eum prosequuntur. Nam & templum ei condidere, & sin-
gulis annis, vt Deo, sacra faciebant. Dicitur autem cū e-
ius reliquæ domum veherentur, de celo tactas esse. Hoc
verò non facili alteri cuiquam ex illustribus præterquam
Euripidi accidisse, & mortuo, & condito in Macedonia se-
cus Arethusam. Itaque argumentum ac testimonium ma-
gnū iis est, qui sunt Euripidis studiosi, illi soli post mor-
tem contigisse, quæ prius diis immortalibus dilectissimo
piissimōq: Lycurgo contigissent. Lycurgum autem obiisse
se alij Cirrhæ ferunt, sed Appollothemis Elin delatum di-
cit. Timæus verò & Aristoxenus in Creta vita defunctum
aiunt, eiusq: sepulchrum Aristoxenus à Cretenisibus osten-
di apud Pergamiam, iuxta viam quam *Zēlvu* vocant. Filiū
quoque vnicū reliquisse Antiorum dicitur, quo sine so-
bole mortuo, genus defecit. Amici verò ac familiares suc-
cessionem quandam atque conuentum qui in multa tem-
pora perdurauit, constituere: & dies quibus conueniebant,
Lycurgidas appellarunt. Aristocrates autem Hipparchi
filius inquit, Lycurgi hospites, cū is in Creta diem
obiisset, corpus exuisset, & cinerem in mare disper-
sisset: hoc enim ipse precatus fuerat, quippe qui
cauisset, ne quando fortasse reliquiis eius
delatis Lacedæmonem, & ob id iura-
mentis ciues soluti, quasi ipso
reuerſo rempub. muta-
rent. Hæc igitur de
Lycurgo per-
hiben-
tur.

Numa

Numa Pompilius.

L A P O F L O R E N T I N O

Interprete.

Tempus.

EST autem & de Numæ regis temporibus quibus extiterit, acris dissentio: tamen in hunc ab initio stemmata referri planè videantur. Sed Clodius quidam in temporum Breuiario (sic enim ferè liber inscriptus est) asseuerat priscas illas inscriptiones in Celticis vrbis cladibus periisse: quæ verò nunc videntur, falsò per eos compositas, qui gratificari studuerint his, qui vetustas gentes, illustrissimæque familias, quas nulla necessitate contingerent, occupassent. Cum igitur narretur Numam Pythagoræ auditorem fuisse, alij quidem omnino putant nihil græcæ disciplinæ Numam attigisse, sed natura satis suapte instructum ingenio ad virtutem fuisse: aut cerè Pythagora meliori, barbaro scilicet cuiusdam institutionem regis adscribendam volunt. Alij verò Pythagoram post Numæ etiam tempora extitisse, & ferè quinque seculis posterioriorem esse: sed Pythagoram Spartiatam qui stadium in Olympia vicisset, Olympiade sextadecima, cuius anno tertio Numa in regnum constitutus est, circa Italiam errabundum, Numæque congressum simul regnum constituisse: quare nonnulla ex Laconibus, Romanis institutis, doctore Pythagora, admista sunt. Preterea Numa fuit Sabinus genere, Sabini verò Lacedæmoniorum se coloniam fuisse volunt. Tempora igitur diligentius exequi perdifficile est, & ea maxime quæ ex victoribus Olympiæ ducuntur, quorum descriptionem aiunt serò Hippium Eliensem edidisse, nullo subnixum necessario ad fidem argumento. Quæ autem nos de Numa memoratu digna accepimus, in medium referemus, congruum sumentes initium. Septimum iam & trigésimum annu regi Romulo Roma incolebatur. Quinto verò mensis die, quem Nonas Capratinas nunc vocant, sacrificium quoddam publicum pro vrbe sacrificabat Romulus

Genus.

Narratio.

mulus ad paludem, quæ Capræ appellatur, aderatque & senatus & populus frequens. Repente verò magna coorta in aere tempestate, ac nimbo terram operiente, fragore simul ac tonitribus reliqua multitudo perterrita in fugam passim vertitur: Romulus verò è medio euauit, neque ipse postea, neque mortui corpus inuentum. Grauis suspicio Patritios attigit, emanauitque aduersus eos rumor in ciuitatē, quod iam antea regnum grauiter molestè; ferentes, volentesque principatum in se transferre, regem interemerint. Etenim videbatur iam Romulus & asperius eis & imperiosius vti. Sed hanc suspicionem obsequiis sustulerunt, honoribus diuinis Romulum perinde ac non mortuum, sed meliora fortitum fata prosequentes. Atque Proculus vir illustis iurando affirmavit, vidisse Romulum in cælū cum armis sublimem ferri, eiusque vocē audisse, quæ se Quirinum iuberet nominari. Alterū verò ciuitatem de rege creando certamen seditioque versabat. Nondum enim aduenire veteribus ciuibz satis coniuncti permittiq; erat. Quinetiam ipsa plebs inter se fluctuabat, ac Patricij ipsi ob eam contentione suspecti erant: regnari tamen omnes volebant. Contentio verò atque certamen non erat pro viro solum, verum etiam vtro ex genere rex sumendus esset. Etenim qui cū Romulo primi urbem condidere, indignum ducebant, Sabinos, qui ad vrbis agrique portionē admisi essent, coronari, enitiq; vtriusque imperarent, à quibus ea suscepissent. Sabinis quoque ratio quædam erat haud absurda: quoniam Tatio rege ipsorum mortuo, nulla in Romulum seditione sunt vti, sed eum solum imperare permisisse, cum dignum ducerent sui rursum corporis principem creari. Neque enim inferiores se ad eos accessisse, sed adiectione sua illos quoque multitudinem roborasse, ac secum ad ciuitatis dignitatem & amplitudinem promouisse. Has igitur ob res illi certabant. Sed ne aliqua perturbatio ob suspensam gubernationem imperij ex eo certamine oriretur, statuere patres, cum ipsi centum & quinquaginta essent, vt seorsim quisque cum regalibus insignibus & legitima diis sacra persolveret, & ius diceret sex horas noctis, & sex diei Quirino. Etenim hæc temporū diuisio propè vtrinq; distributa, potestatisque permutatio, ad amouendā populū inuidiā, qui eodē die ac nocte, eundē ex rege priuatū intueretur, recte habere patribz visa est. Hunc autē

Oblati im
perij cau-
sa, discor-
diā ciuiliū.
Quirinus
tuus.

Interre-
gnum.

princi

Aestimatio.

Familia.

Ingenium.
Studium.

principat⁹ modū, interregnū Romani vocāt. Sed quāquā ita ciuilit^r & quietē regnare viderēt, contumelias tamē turbulentosq^{ue} clamores effugere non poterant, perinde atq^{ue} in paucorum dominatum res transferrent, & in sese statum reipub. traducerent, regnari autem nollent. Ex qua quidem re dissidentes h^{ab} partes inuicem consensere, vt altera ex altera regē declararet. Sic enim maximē quiescere cōtentionē posse, & qui declaratus esset aequalē vtriq^{ue} fore. Nā & alteros, vt qui se elegisset, amaturū: alteris autē vt cognatis, beneuolū futurum. Itaq^{ue} permittētib. Sabinis regis electionem prioribus Romanis, visum iis est Sabinum potius eligendum seip^sis authoribus, quam Romanū illis designantibus. Quam ob rē inter se consultantes designat ex Sabinis regem Numam Pompiliū: qui vir tametsi non ex iis fuisset qui in urbem recepti sunt, ita tamen virtute omnib. probatus erat, vt studiosius etiam Sabinū, quā eligentes ipsi, audito nomine regem admitterent. Expositis igitur populo quā decreta sunt, communi sententia legatos ex vtraque parte primarios ad virum mittunt, qui vt veniret ac regnum acciperet precarentur. Erat Numa illustri inter Sabinos vrbe Curibus, ex qua se Romani simul cum receptis Sabinis Quirites appellarunt, Pomponij viri spectati filius, ē quatuor fratribus natu minimus, eo diuina forte quadam, die natus, quo Romulus urbem condidit. Is verō est XIII. Cal. Maias. Cū autem esset ingenio ad omnem virtutem accommodatus, seipsum magis etiā per disciplinarū laborem philosophiamq^{ue} excoluit, non animi detestandas perturbationes modō, sed laudatam quoque inter barbaros vim & habendi cupiditatem ab se amouens, ac veram fortitudinem libidines in seipso ratione superaturam existimans. Hinc verō omnes domo delicias simulatq^{ue} magnificos sumptus pellēs, & omnibus se cum ciuib^{us} tum peregrinis integerrimū iudicem & consultorem vtendum pręstans, per otium autem non ad voluptates ac delicias, non ad quāstus, sed ad deorum immortalū cultum, & ad ipsorum naturā ac vim, quantum ratione poterat cognoscendam semetipso vtens, magnū adeo nomen atq^{ue} gloriā adeptus est, vt Tatiū qui simul cum Romulo Romę regnabat, ex vnica filia quam habebat Tatia, generum illū sibi aficiuerit. Neque is tamen eo connubio elatus migrauit

uit ad focerum, sed patrem iam senio^{re}m fouens & nutriens in Sabinis mansit, simulq^{ue} Tatia priuati viri quietem, quam Romę honorem gloriāq^{ue} patris gratia maluit. Itaque tertio decimo post nuptias anno ea diem obiisse dicitur. Numa verō concilia vrbis deferens, frequentius in agris morabatur, peragrābatq^{ue} libenter solus, & in deorum lucis, & in sacris pratis, ac in desertis locis vitam degens. Vnde vel maximē quod de dea fertur, initū sumpsit, quod Numa ille non solitudine quadam animi & errore, hominum societate reliquerit, sed quod honestius consortium degustarit, diuinūq^{ue} coniugium meruerit, ac Aegerie deę scilicet amanti congressus, ac vnā degens, felix vir & diuinorum rerū peritissimus factus esset. Quod autem hęc multis vetustissimisq^{ue} similia fabulis videntur, quas Phryges de Atre & Bythinide, de Herodoto & Endimione Arcades, ac de aliis multis, qui felices quidē extitissent, diūq^{ue} chari haberentur, libentissimē receperunt, ob curam certē non est: ac dictat fermē ratio immortalem Deum nō equos non aues, sed homines amare, atque velle iis qui bonitate pręstant, congregari, neque grauius ferre, nōq^{ue} aspernari mirabilis alicuius viri sapientisq^{ue} congressum. Sed quod illa Deo demoniq^{ue} sit cum humano corpore atque venustate vel coniunctio vel gratia, id iam perdifficile est creditur. Quāquam videntur Aegyptij non absurda vt partitione, qui aiunt, Mulieri quidem spiritum dei appropinquare posse, & quędam sobolis principia ingignere: viro autē nullum esse corporis cum Deo neque commistionem, neque congressum. Ignorant autem, mistum, cui miscetur, cōmunio nem vicissim æqualem reddere. At charitatem esse Deo cum homine, & ex hac amorem illum qui dicitur gigni ad morum virtutisq^{ue} diligentiam, curam & studium, decorum certē fuerit. Neque errant hoc pacto, qui Phorbantem, Hyacinthum, Admetum, ab Appolline amatos fabulantur: quemadmodum item & Sicyonium Hippolytum fingunt, cui quoties ex Sicyone Cirrham ad nauigasset, oraculum memorant Pythiam reddidisse, veluti Deo sentiente & promere gaudente huiusmodi heroicū:

Hippolyte rursus charum caput a quora findit.
Pindari verō & eius carminum amatorem fuisse Pana, fabulantur. Reddidit item honorem quendam & Archilochō

Vita philosophica.

Illud de Aegeria nittur exemplum defendere.

Sit ne dijs eam hominibus congressus.

loco & Hesiōdo post mortem per musas numen. Sophocles
verō adhuc viuo Aesculapio hospitio susceptū fama est,
multas in hanc usque diem coniecturas seruans. Cui etiam
alius deus, ut fertur, sepulturam mortuo praeuit. Dignum
ne igitur fuerit, qui haec concesserint, in eodem derogare, si &
Zaleuco, & Minoi, & Zoroastre, & Nume & Lycurgo regi
gubernatibus cōponētibusq; respub. eodē modo nume cō-
grederetur? An his quidē Deos etiā vltro cōgredi cōsētaneū
est, ut quō ea quae essēt optima & docerēt & admonerēt: poe-
tis verō & Lyricis querulis illis, si quidē hisce tandem vteretur,
ad iocū vti? Quōd si quis secus statuāt illud Bachelidis,

per nos lata est via. Nec illud quidem absurdum est, quod
de Lycurgo & Numa aliisq; similibus viris narratur, qui vi
infrenes difficilēque multitudines coercerent, tantisq; re-
buspu. commutationes commodē inferrent, a stimulationē
a numine sibi commenti sunt, quae ipsi illis quorum gratia
fingebatur, saluti esset. Sedenim cum annum iam Numa
quadragessimū aetatis ageret, venēre legati Roma, qui
eum ad suscipiendum regnum hortabantur. Verba fere
Proculus & Veleus, quorum alterum regem a populo
creandum expectatio prius fuerat, Proculo quidem Romu-
li, Veleo verō Tatij partibus fauentibus. Ergo hi paucis
Numam allocuti sunt. Putabat enim huiusmodi nuntium
gratissimum illi fore. Aterat planē opus non medio cre-
sed quod & verbis multis & precibus indigeret, inducere
atque transferre viri sententiam, qui in quiete paceque vi-
xisset, ad eius principatum vrbis capellendum, quae quo-
dammodo & bello nata & aucta esset. Itaque tum eius pa-
tre, tum Martio, qui vnus ex cognatis esset, praesentibus,

ait: Ut omnis quidem humanae vitae mutatio periculo-
sa est. Cui verō neque rerum necessariorum quicquam deest
neque praesentium aliquid querimonia dignum sit, hunc al-
liud nihil nisi amentia a consuetis studiis & immutat &
transfert: quibus etsi nihil aliud insit, eō tamen quōd certa
sunt, incertis praesent. At ne reges obscuri sunt quidem
si quis ex Romuli cladibus coniecturam traxerit, quod &
iple sinistra suspitione non caruerit, perinde quasi collegit
Tatio insidias struxisset: sinistram & patribus comparauit,
tanquam ab eis interemptus. Atque Romulum hi deorum
sobolem rumoribus celebrant, & diuinum quoddam eius
alimentum

Aetas
quando
imperium
oblatus.

Ad impera-
dum quo
pacto &
quibus de
causis ac-
cesserit.

alimentū & salutem incredibile ipsius adhuc infantis nar-
rāt. Mihi autē & genus mortale est, & educatio eruditioq;
ab hominibus, quos ipsi nostis. Quae verō de illius viri mor-
ribus laudes referuntur, quem porro regnaturum petitis, 13
sunt & multa quies, & philosophiae studiū: quod quid aliud
est, quam amor pacis, rerūque a bello vacantium, & ho-
minum in deorum veneratione, ac mutua beneuolentia in
vnum coeuntium, per cetera vel agriculturā, vel pascuis
indulgentium, accerrimus sanē, & nobiscum vnā connu-
tritus: Vobis autē Romani, permultos Romulus fortassis
inuictos reliquit hostes, ad quos arcendos, & ardentis ani-
mi vrbis rege robusto indiget. Multa praeterea tum bellan-
di consuetudo, tum etiam alacritas populo ob secundas res
ineat. Neminique obscurum est, incrementa illum, & ut
ceteris imperitet, desiderare. Itaque ridiculo ille futurus
aliis sit, qui Deos colere, iudicium venerari, vim autem &
bellum odio insequi, eam vrbem docere voluerit, cui mil-
lari duce magis quam rege sit opus. Huiusmodi verbis 14
iure Numa regnum abnuente, tum Romani omni studio
etiam atque etiam rogabant orabantque, ne rursus eos in
seditionē ac ciuile bellum misceret, cum alter nemo esset,
in quem ambae factiones consentirent. Tum etiam & pater
& Martius, secedentibus illis, priuatim instantes Numae
persuadebant, ut magnum atque diuinum munus susci-
peret. Quōd si ipse neque diuitiarum egeas, quoniam
tuo contentus sis: neque imperij, neque ditionis gloriam
ambias, quoniam eam meliorem ex virtute possideas: at
ipsum regnandi munus Dei ministerium ducens, qui
profecto erigit, neque iacere tantam in te iustitiam otio-
samque esse patitur, ne fuge: neque euita imperium, quod
prudenti viro ad praecelas & magnas res obeundas praes-
titerit locum, ubi & deorum immortalium cultus magnifi-
ci sunt, & ad religionem homines mansuescunt: facili-
mē enim simulque celerrimē hi a principe ad honestio-
rem sententiam traducuntur. Romani & Tatio qui adue- 15
na esset, imperatorē amplexi sunt, & Romuli memoriam
diuinis honoribus prosequuntur. Quis autē scit, si & victo
rem populum satietas belli ceperit? & triumphis praedaeque
referti, mirē ducem & iusti amicū in quiete paceque desi-
derant? Quōd si etiā nūc prorsus feruidi sunt, furentesq; ad
bellum

bellum, nonne melius fuerit aliorum eorum impetum vertere, cum habenas manu teneris, ac patriæ te omniſque Sabinorum genti, aduerſus ſlorentem & præpotentem urbem, beneuolentiæ & amicitia vinculum præſtare? Accedebant ad hæc, ut fertur & ſecunda ſigna, & ciuium ſtudio atque deſiderium, qui audita legatione, illum ire, regnūque capere, ad ciues beneuolentia charitatēque iungendos, precabantur. Vbi ergo rem probaſſet, diis immortalibus ſacrificans, ſe Romam contulit. Cui aduenienti ſenatus obuiam populūſque ſit, mirifico illius viri & incredibili deſiderio. Dignis eum mulieres laudibus inſequuntur, ſacrificia in templis fiunt, lætitia & gaudio complentur omnes, quam non regem, ſed regnum potius urbs ſuſceperit. Sed poſtea quam cum in forū conſtituere, Spurius Veſtius qui per id temporis fortē interrex fuit, decretum ciuibꝫ exhibuit, & omnes ſuſtragium tulere. Cum autem inſignia imperij ſibi afferrentur, ea ſeruari iubens, inquit deum eſſe conſulendum, quali ſibi regnum confirmaret. Auguribus igitur ſacerdotibꝫque aſſumptis, Capitolium aſcendit (id Tarpeium collem tunc Romani appellabant) ubi qui auguribus præerat, illum velato capite ad meridiem vertens, ipſe autem retro manens & eius caput dextra manu tenens, præceſtus eſt, & contra quālongiſſimè proſpectum oculi ferebant, quæ à diis immortalibus auſpicia ſignaque mitterentur, circum luſtrabat. Silentium ſummum tanta in multitudine forum tenebat, cunctis euentū obſeruantibus, & de futuro ſuſpēſis: ac mox cum bonæ auis dextræque apparuiſſent, inſignia ei tradiderūt. Sic autē regali aſſumpta veſte, 17 deſcendit Numa ex arce in multitudinem: tunc & voces & acclamationes omnium erant, perinde ut piſſimum diſſipatiffimum regem ſuſcepſſent. Itaque aſſumpto imperio, Numa omnium primū trecentorum illorū turmas, quibus ad corporis tutelam Romulus uſque utens Celeres eos appellauit. diſſoluit: neque enim dignum putabat, aut credentibus minus credere, aut non credentibus imperare. Secundo autem loco, Iouis Martiſque ſacerdotibus à Romulo conſtitutis, tertium ipſe Romuli conſtituit, quem Flaminem Quirinalem nominauit. Vocabantur antea quoque ſacerdotes conſtituti Flamines, ab ijs qui circū caluaria ſunt pileis, quibus ad regenda capita utuntur, quaſi Pilamenes quidam

16
Imperij
que auſpi
cia & in
greſſus.

17
Diſſex ap
probat. ur.
Qua arte
ciues ſibi de
uinxit.

quidam eſſent, ut tradit, cum longē magis tunc quā hodie, Græcis nominibus Latini admiſtis uterentur. Etenim lænas quibus reges induebantur, Iuba chænās eſſe ait: & qui Iouis templo miniſtrat pubeſcentem puerum Camillum dici, quo modo Græcorum aliqui Mercurium ab obſequio Camillum appellarunt. Cum hæc Numa ad populi beneuolentiam gratiamque conſtituiſſet, illico aggreditur urbem, ceu ferrum, ex dura & bellicoſa molliorem reddere atque iuſtiorē. Quam enim Plato exaſtuatē ciuitatem timētēque appellat. planē illa tunc erat, quippe quæ ſtatim ab initio audenti elatione quadam proteruaque audacia eorum conſtituiſſet, qui audaciſſimi ſimul & bellicoſiſſimi vndique conſtuentes illuc commigraſſent: frequēti præterea militia belliſque continuis ad alimentum potentia, incrementūque uſa eſſet, ac veluti ea quæ altius ſunt deſixa, magis ipſa agitatione firmantur, ex periculis inualeſcere irroboraſque videretur. Sic autem elatum & aſperum ingenio populum non minimi neque ignobilis negotij eſſe ratus, ſi ad pacem traducere atque tranſferre poſſet, diuinum auxilium implorauit ſacrificijs plurimis & ludis & tripudijs, quæ ſimul cum grauitate gratam conſuetudinem benignamque voluptatem habentia ipſemet celebrauit, conſtituitque, regens atque deliniens animorum ferocitatem ac bellandi ſtudio. Interdum etiam diuinis quoddam metris annuntiauit, & viſus numinum monſtroſos, atrocēſque clamores ſubigebat, demiffamque eorum mentem religione reddebat. Quibus quidem ex rebus potiſſimum ille vir ſapientiæ nomen eruditioniſque, tanquam Pythagoræ congreſſus, adeptus eſt. Nam quemadmodum illi ad ſapientiam, ita & huic circa gubernandam rempublicam magna pars in numinis aſſinitate, congreſſu & ſtudio verſabatur. Præterea dicitur factum exteriorem & cultum eodem Pythagoræ inſtituto ſumpſiſſe. Etenim ille videtur & aquilam quibuſdam vocibus excantans, ſupernæque volentem deducens, manſuefacere ſolitus, & ſemur aureū ſubſtendere, dum in Olympijs per celebratē tranſitum faceret: aliæque monſtræ eius inuenta renuntiantur, contra quæ ſcripſit Timon Phliaſius:

Pythagorāque magnū ſagrantem nomine ſanæ
Obſerua, blandis aſſuetum ſallere verbis.

Lib. 2. de
legib.

Sapientia
qualis, &
unde acce
pta, &
20
quanta ea
in rep. mu
tanda.

Valer. Max. de si mulata re lig. Sed Numæ signum, deæ, vel montanæ cuiusdam Nym phæ amor, secretusque ad eum cōgressus erat, ut dictum est, & cōmunia cum Musis consortia. Plurima enim ex varici niis in eas referebat: quarū præcipuè vnā & insigniter Ro manos venerari docuit, hanc Tacitam appellauit, quo vide tur Pythagoricā *ἡγεμῶνα*, quam taciturnitatē & mysteriū dicunt, reuelare & colere voluisse. Quæ de deorum immor taliū simulachris etiam Numa statuit, quāsimillima sunt prorsus Pythagoræ documētis. Nam primum principium ille, neque sensui neque perturbationi subiectum, sed mētem inuisibilem & increatam esse censuit. Hic autem Romanos prohibuit existimare imaginē Deī, aut hominis speciē, aut animalis habere formam. Nec fuit apud eos neque picta neque ficta Deī prius species: sed in prioribus centū & septuaginta annis templa quidem ædificabant, sacrāque tuguria erige bant, simulachrū verò nullum corporeū faciebant, per inde atque nefas esset deterioribus meliora assimilare, neque aliter quā intelligētia percipi deus possit. Sacra quoque à Numa instituta, ritū sanctimoniamque Pythagoræ vehementer at tingunt. Erant enim sine sanguine, eorumque plurima ex fari na & libo rebūque vilissimis composita. Præterea pere grinis aliis coniecturis nituntur, qui Numam Pythago ræ familiarem fuisse volunt. Quorum vna est, quod Ro mani suæ reipub. Pythagoram adscripserint, sicuti Epi charmus comicus quadam in oratione ad Antenorem tra didit, vetustissimus quidem ille vir, & Pythagoricæ parti ceptis disciplinæ. Alij verò dicunt, cum quatuor Numa fi lios habuisset, Mamercum vnum propter Pythagoræ fi lium appellauisse. Ab illo autem & Aemyliorum fami liam, admistam patritiis, nominatā ferūt, sic rege blandilo quium illius viri, quod *ἀμύλια* vocant, & in dicendo gra tiam appellante. Ipsi etiam audiuius Romæ multis nar rantibus, ut Romanis aliquādo oraculo reddito de illius vi ri erigēda apud se statua, qui prudentissimus Græcorum & fortissimus extitisset, duas in foro æneas imagines statuisset, Alcibiadis alteram, alterā verò Pythagoræ. Hæc igitur con certationibus refertissima, & prolixius exequi, & ut vera ad mittere, iuuenilis est pertinaciæ. Numæ autem Pontificum ordinem constitutionemque attribuunt, aiuntque eum ho rum vnum primū extitisse. Vocatos autem pontifices alij dicunt

dicunt, quoniam deos colunt, potentia illos ac omnium dominos. Alij verò inquirunt, nomen effectum esse ad po tentum prostrationem, tāquam iubēte legum latore sacer dotes obire potētia sacra: si verò quid maioris impedinēti fuerit, haud calumniante. Plurimi verò, quod nomen rideri solet, maximè probant atque confirmāt, haud aliud pontifices quā à pontibus faciundis esse vocatos, à san ctissimis & vetustissimis sacrificijs, quæ ad potētem fierent. Esse autem eam obseruationem & structurā, ut aliud quic quam ex immotis maximè patriis sacris, sacerdotibus delegatam. Nefas enim & execrabile apud Romanos exi stimari, lignei pontis dissolutionem. Fertur autem lignis oraculi iussu, omni prorsus ferro amoto, compingi solere: lapideus enim pōs diu postea extructus est ab Aemilio que store. Quinetiam ligneum post Numæ tempora factum & absolutum dicunt à Martio rege, qui Numæ ex filia nepos fuit. Maximus verò ex pontificibus veluti interpretis & prænuntiatoris, quin hierophantæ potius ordinē & locum tenet, qui quidem non solum res quæ publicè fiunt, curat, sed & priuatim sacrificantes obseruat, impendimentoque est ne quis legitima transgrediatur, docetque qua quispiam re ad venerationem deorum, aut ad postulandam veniam indigeret. Erat & sacrarum virginum custos, quas Vestales appellant. Nam Numæ etiam Vestalium virginum sacer dotium, ac prorsus ignis perpetui, quem hæ tuetur, & cul tum & honorem adscribunt, siue ut puram & incorruptam ignis substantiam inuiolatis item integrisque corporibus illis commendaret, siue quod sterile & infecundum esset, scitè virginitati adiungeret. Nempe enim & in Græcia vbi perpetuus seruatur ignis, ut Pythiæ & Athenis, non virgi nes, sed mulieres solutæ coniugio, eiusce rei curā & dili gentiam habent. Quod si fortè quandoque ignis deficiat, veluti Athenis Aristone imperante sacram lucernam extin ctam aiunt, & apud Delphos templo à Medis incenso, & Romæ tum Mithridatici, tum ciuilis belli temporibus si mul cum ara & ignis periit, dicunt nequaquam decere ex altero igne accipi, sed nouū & peregrinum elici oportere, accensa ex sole flamma pura & immaculata. Accenduntque maximè vasis, quæ struuntur quidē ex latere isofceli trian guli recti: ea cauata, respiciunt in vnum ex circumferentia h 3 centrum.

centrum. Cum igitur soli aduersa opponantur, ita ut undique
a censi radij cogantur connectanturque ad centrū, & ipsum
discernant aërem attenuatum, & eorum quæ opposita fo-
menta sunt, leuissimas aridissimisque partes celeriter accen-
dit ex obiecto corpus, & ictum igneum radio assumentem.
Itaque nihil aliud à sacris virginibus, quam inextinguibilem
ignem asseruari quidam putant. Aliqui verò quædam inquisi-
sacra esse, quæ aliis videre non licet, abdita: de quibus quæ-
cunq; & audire & dicere fas est, in Camilli vita perscripta
26 sunt. Primum igitur Geganiam & Bereniam à Numa sacra-
tas aiunt, deinde Camiliam & Tarpeiam: postea verò Ser-
uio alias duas numero illi addente, eam in hæc usque tem-
pora multitudinē durasse. His autem virginibus annorum
triginta ab rege castitas præscripta est: ac primum quidem
decennium quæ facienda sunt discunt, secundum verò quæ
didicere faciunt, reliquum autem decennium hæc alias edo-
centium demum volenti permittitur post id tempus & nu-
bere, & ad aliam vitam verti, solutæ iam sacerdotio. Dicu-
tūque haud multæ hanc licentiam libenter amplexæ, neque
illis quæ eam amplexæ fuerint, secundas res contigisse, sed
penitentia & mœrore reliquum vitæ tempus agentes, per-
hibentur alias in deorum metum religionemque iniicere,
ut ad senium & ad mortem usque pudicitiam virginatēque
27 obseruent. Illis autem magnos honores reddidit: quorum is
est, ut etiam viuo patre testamentum condere, ac cætera ge-
rere sine curatore queat, quemadmodum & trium filiorum
matres. Cum fascibus, cum prodeunt, deducuntur. Et si ca-
su in quenquam inciderint cum ad lethū agitur, necari eum
non licet: verum deierare virginem oportet, se non vltro,
Plutarc. sed forte, non autem dedita opera & de industria obuiam fa-
ciunt. Qui autem occurrerit cum ipse secreto vehitur, mori-
tur. Atque aliorum criminum causa puniuntur virgines
verberibus: interdum & nudam pontifex maximus, quæ de-
liquerit, obtesto linteo, in abditiore obscuriorque loco eam
plectitur. Sed quæ virginatē prodiderit, viua ad portam,
quam Collinam vocant, difoditur: quo quidem in loco su-
percilium est intra urbem terrestre, porro se intēdens, quod
latinorum idiomate vocatur tumulus. Hic structa est sub-
terranea domus haud magna, in quam è loco superiore de-
28 scenditur. Tacer in ea stratus lectulus & lucerna ardens, pri-
mitiæ

mitiæque rerum earum, quæ necessariae sunt ad victum, bre-
ues quædam, panis, aqua in vase, lac & oleum, quasi caueat
ipsa domus, ne fame eius corpus intereat, quæ maxime ex-
piationibus dedicata sit. Ipsam verò pœnæ obnoxiam fere-
tro impositam & exterius obiectam lorisque ligatam, quod
neque vox queat etiam audiri, per forum vehunt. Silentio
accedunt omnes, eamque sine voce graui cum mœrore quo-
dam transmittunt. Neque aliud spectaculum horribilius est,
neque alium diem ciuitas mœstiorē agit. Cum verò ad lo-
cum feretrum delatum fuerit, solutis à ministris vinculis, sa-
cerdotum princeps precatus arcana quædam, sublatique ad
deos manibus, ante supplicium educit eam capite operatam,
constituitque in seclis in domicilium deferentibus. Deinde
ipse cum aliis sacerdotibus auertitur. Cum autem illa de-
scenderit, & seclæ tollantur, & multa desuper iniecta humo
29 domicilium operitur, adeo ut is locus reliquo tumultu æqua-
lis fiat. Sic quidem quæ sacram virginatē prodidit puni-
untur. Verum dicitur Numa Vestæ templum rotundum
condidisse, ubi perpetuus ignis seruaretur, imitatus non ter-
ræ figuram, quasi lar focusque sit, sed totius mundi potius,
cuius medium Pythagorici putant ignis sedem, & id larem
vocant & monadem. Terram verò neque immobilem, ne-
que in medio globi positam, sed esse circum ignem in gy-
rum suspensam. Hæc autem & Platonem iam cum senior
esset, de terra sensisse aiunt, nempe quod in altera regione
confisteret, mediam verò & absolutissimam meliori cui-
dam elemento competere. Pontifices autem & patrios hu-
30 mandi ritus querentibus declarant, à Numa edocti nihil hu-
iusmodi piaculum ducere: quin etiam deos manes legitimis
ritibus venerari, ut qui ea quæ maxime nostra sunt, susci-
piant: & eam præcipuè quam Libitinam appellant huius-
modi veneratione coli, quæ dea sit eorum quæ mortuis ius-
ta præstantur inspectrix, siue Proserpinam illam, siue (ve
Romanorum disertissimi arbitrantur) Venerem credideri-
mus, in vnam Dei vim, quæ ad ortum obitūque perti-
nent, haud ineptè referentes. Numa quoque & lugendi
modum pro aratibus temporibusque statuit. Puerum non
lugeri trimo minorem, neque etiam natu grandiorē plu-
res mensium quàm vixisset annos, ad decem usque. Et
prolixiorē fletu aetatem lugere nullam: sed longissimum
h 4 luctus

Fenest. tit.

Plutarcus

probl. 62.

Gell. lib.

16. cap. 4.

32

Linus li.

bro. 5.

luctus tempus esse mensium decem, quādiu & mortuorum
 vxores viduitatem seruant. Quæ verò intra id temporis nu-
 31 perit, vaccam prægnantem ex Numæ legibus immolat. Sed
 cum alia plurima sacerdotia à Numa instituta sint, duo ad-
 huc in medium referam, alterum Saliorum, Fœcialium alte-
 rum, quæ viri pietatem maximè ostendunt. Enimvero Fœ-
 ciales quidā pacis custodes, & (vt mea fert opinio) ab re ipsa
 nomen capientes, controuersias verbo sedebant, cum non
 32 permitteret prius militare, quàm omnis iudicij spes absce-
 sisset. Etenim pacem Græci vocant, quando verbo, non vi
 inter se vtentes, cōtrouersias soluunt. At Romanorum Fœ-
 ciales sæpe ad eos ibant qui iniuriam inferrent, illisque sua-
 debant, vt se beneuolè & amicè gererent. Iis autem inimicè
 sese & pro voluntate gerentibus, deos testati, & multa gra-
 uia in eos eorumq; patriam imprecari, nisi iuste rem aggre-
 dianter, sic eis bellum indicebant. Fœcialibus verò prohiben-
 tibus, aut minus comprobantibus, neq; militi fas erat, neq;
 regi Romanorum arma mouere, sed ab his necesse erat ini-
 tiam belli pro iure princeps acciperet, & tum demum com-
 muni commodò prospiceret. Fertur etiam Celticam illam
 calamitatem vrbi contigisse ob hæc sacra violata. Barbari
 enim Clusinos obsidebant, ad quos cum Fabius Ambustus
 in castra missus legatus esset, quo pro obsecris fœdera ini-
 33 ret, & ei ferocius responsum fuisset, ratus se legationis mu-
 nere iam defunctū, iuueniliter ac temerè ausus est pro Clusi-
 nis armis sumptis, barbarorum bellacissimum ad singulare
 certamen promouere. Secunda igitur pugna usus, & prostra-
 uit virum & spoliauit. Qua quidem re cognita, mittunt Ro-
 mam præconem Celta, Fabiū accusantes, quòd præter fœ-
 dera, præter fidem, præter indicendi ordinem, bellum eis in-
 tulerit. Tunc verò cum Fœciales senatui hominem illū Cel-
 tis dandum suaderent, refugit ad plebem Fabius, vsq; po-
 puli fauore, iudicium & repulit & eua sit. Paulò autem post
 adorti Celta totam vrhem, præter Capitolium, in præ-
 dam verterunt, atque vastarunt. Verum hæc in Camilli vita
 34 diligentius tractata sunt. Salios autem sacerdotes ex huius-
 modi causa cōstitutos dicitur. Annum iam octauū regnan-
 te Numa, morbus pestifer Italiam occupans, Romam quo-
 que inuaserat. Morientibus verò cunctis, traditur peltam
 æneā è cælo delapsam, in Numæ manus decidisse. De ea au-
 tem

tem mirabilia quædam fertur regem ex Aegeria Musisque
 audiuisse. Peltam enim in vrbis salutem missam, oportereq;
 eam asseruari, aliis vndecim ad illius figuram magnitudi-
 nemque & formam effictis, quo minus ob similitudinem,
 cælestis illa inueniri possit. Præterea opus esse, Camœnis lo-
 cum eum & quæ circum locum prætata sunt, sacrare, quò fre-
 quenter ad suum congressum veniant. Fontem verò qui lo-
 cum rigat, sacrum virginibus Vestalibus cōstituere, quò in-
 de aquam quotidie sumentes inuident, atq; aspergant tem-
 pli adytum. His igitur testimonium attulisse dicunt pestem
 ipsam, quæ continuò cessauerit. Peltam autem ex eius au-
 thoritate atque imperio effingere artifices cum certassent,
 34 diffidentibus, desperantibusque cæteris, Veturiū Mamurium,
 ex summis vñ opificibus, vsque ad eò similitudinè effinxis-
 se, struxissq; omnes similes, vt neq; Numa iā ipse dignosce-
 ret. Harum autem custodes ac ministros cōstituisse dicitur
 Salios sacerdotes. Salij verò vocati sunt, non (vt quidam fa-
 bulantur) à viro Samothrace seu Mantineo Salio nomine,
 qui saltationem quæ in armis dicitur, edocuerit, sed ab ipso
 potius tripudio saltatorio, quòd vehementius robustiusque
 per vrhem euntes subsaltant, cum ad mensum Martium sa-
 cras peltas suscipiunt, induti puniceis tunicis, æneis baltheis
 latisque succincti, æneas capitum galeas portantes, paruis
 gladiis arma pulsantes. Reliquum verò saltationis pedum
 est opus. Mouentur enim suauiter, conuersiones ac mutatio-
 nes in celeri & crebro numero robuste & leuiter reddentes.
 Eas autem peltas Ancyliæ propter figuram vocant. Circu-
 lus enim non est, neque veluti pelta circūferentiam reddit,
 35 sed excisuram habet linæ helicoidis, cuius apices curuatu-
 ram habentes, & densitate in se cōuersæ, figuram recuruam
 faciunt, aut propter ancona, id est, cubitum, ad quem circun-
 feruntur. Hæc enim Iuba inquit, cupiens nomen à Græco
 deducere. Posset etiam primum hoc cognomen ab eo vel
 motu vel impetu descendere, qui ἀνελκυσθαι, id est, supernè fa-
 ctus sit: siue ab ægrotantium curatione, quæ ἀνελκυσθαι
 & ab ἀλκυσθαι λέσθαι, hoc est, siccatum solutione: præterea &
 à tristitiam amotione, quam ἀνελκυσθαι vocant, ex quo Ca-
 storem & Pollucem ἀνελκυσθαι Athenienses appellant, si qui-
 dem in græcum eloquium nomen deducendum sit. Mamu-
 rio autem artis illius suæ mercedem fuisse perhibent me-
 4 5 mo

Salij sacer-
dotes vn-
de dicti.

Fenest. tit.

Ovi. Fasto-
rum. 3.

36 moriam quandam, per Saliorum carmen simul cum pyrrichi modulo absolutum. Alij Veturiam Mamurium qui canebatur, fuisse aiunt: Alij verò veterem memoriam. Sed postea quàm sacerdotia instituisset, regium iuxta templum Vestæ condidit, vbi maiorem temporis partem morabatur aut sacris indulgens, aut sacerdotes docens, aut alicui rerū diuinarum speculationi apud eos vacans. Domum habuit alteram ad collem Quirinalem, cuius etiam nunc locum ostendunt. In profectis autem, & omnino in sacerdotum festis, per urbem præcones præcedebant, qui vt quiescerent, & ab operibus desisterent, iubebāt. Quemadmodum enim Pythagoricos dicunt non sinere homines per transitū adorare deos immortales, illōsque orare, sed continuò ex ipsa domo mente ad id paratos pergerere: ita & Numa decere ciues existimauit, neque audire quicquam rerum diuinarum neque aspicere per desidia atque negligentiam: sed vacare à cæteris oportere, mentēque adhibere, perinde vt rei ad pietatem maximæ: ac denique crepitibus, strepitibus, gemitibusque, & quæcunque huiusmodi necessarios vulgarium artium labores cōsequuntur, vias vacuas ceremoniis præstare. Quorum vestigium quoddam in hanc vsq; diem seruantes, cum imperator circa auguria vel sacrificia versetur clamant, Hoc age: quæ vox quotquot rei interfuerint, & conuertit & parat. Erāt autem multa illius præcepta Pythagoricis documentis quamtimillima. Quemadmodum enim monebant illi super chænice sedendum non esse, neque ignem gladio fodiendum, neque peregre proficiscentibus retrovertendum, & superis imparia litare, in feris verò paria, quorum sensum per singula multitudinē occultabant: ita quædam Numæ paria instituta arcanam rationem habent: veluti, diis libandum non esse ex viribus non putatis, nec sacrificandum sine farina, & cum adorant, in orbem sese vertere oportere, deinde verò 38 sedere. Ac prima quidem duo videntur mansuetudinem edocere, quasi ea pietatis pars sit. Adorantium verò illa vertigo ad mundani circuitus similitudinem fit: aut fortasse is qui adorat, quoniam templis ad orientem spectantibus auersatur ortum, mutat seipsum, & ad deum conuertit orbem faciens, & absolutam precem vtrinque coniungēs. Nisi mediūfidius Aegyptiis rotis simile quiddam mutati

dā mutatio illa habitus significat, docetq; quasi nihil ex humanis rebus stabile & firmum sit, sed vt cunq; veritatē Deus reuoluatque vitam nostram, id iucundè ac libenter admitti conueniat. Sedere autem cum adorant, auspiciū esse dicunt, quo & ratas preces & in bonis perseverantiam fore significatur. Aiunt & actionum diuisionem quietam esse: quæ si igitur priori actioni sine imposto, sedendū sit apud deos, quò alterius rursus ineundæ ab illis sumatur initium. Potest & hoc quoque cum his quæ diximus congruere, assuefaciente nos legumlatore, non esse Deum interpellandum in occupatione & obiter, sed cum tempus est nobis, & otiosus sumus. Ex huiusmodi verò institutione in rem diuinam 39 adeò urbs ad mansuetudinem & quietem redacta est, & ita Numæ vim admirata, vt & absurdos, ac per id fabulis quàm simillimos rumores admitteret, existimaretque nihil esse neque ab ratione alienum, neq; quod, vbi ille vellet, minus fieri posset. Itaque (vt aiunt) cum nonnullos ciues Numa ad conuiuium inuitallet, vasq; abiecta, & cœnam admodum vilem ac plebeiam apposuisset, iam illis cœnare incipientibus, vbi sermonem inieciisset, quod ea dea, cui ipse congregaretur, ad se venerit, subito domum pretiosis refertam poculis, & mensam omnifariam obsoniis apparatusque magnifico plenam ostendisse. Verum omnem id absurditatem excedit, quod de congressu cum Ioue tradūt. Fabulatur enim, in Auentinum collem, cum neq; adhuc urbis pars esset, neq; habitaretur, sed largos fontes opacæque arbuta in se haberet, duos dæmones Picum Faunūque incedere, per cetera quidem saryrorū Titanūque generi similes, medicaminum autem vi & diuinis in rebus magicæ acrimoniæ: eos dicunt eodem modo Italiam metiētes peragrarē, vt ij quos Græci Idæos Dactylos appellant. Hos igitur ab Numa ca 40ptos ferunt, qui vino & melle fontem ex quo bibere consueuerant, temperat: captos verò in multas verti species, suamque naturam exuere, & monstrosas formas visūque terribiles prætere. Sed posteaquam tenaci inuitabilique vise comprehensos sensere, cum alia futura multa prædixisset, tum eam fulminum lustrationem edocuisset, quæ in hanc vsque tempestatem per cepas fit & crines & menides pisciculos. Quidam autem dicunt non eos dæmones lustrationem edocuisset, sed ab illis arte magica Iouem

39
Diuina am
thoritas
Numie.

Iouem accersitum: quare iratum Deum Numæ imperasse, oportere lustrationem capiti bus fieri. Cum verò Numa subdidisset, ceparum? Iouem dixisse, hominum. Cum Numaturfus inuertens præcepti acerbiter interrogaret, capillis? respondisse Iouem, animatis. Et tunc Numam, pisciculis menidibus, intulisse. Et hæc dicere ab Aegeria edoctum, atque deum quidem postea inuenisse, id est, propitium abiisse, & locum ab illo llicium appellatum, & sic expiationem esse consummatam. Hæc igitur fabulosa plenaque ridiculis, ostendunt qua illius tempestatis homines mente, quaque veneratione, quam scilicet consuetudo eis indiderat, diuinitatem prosequerentur. Ipsum verò Numam adeo diuina in re spes suas collocasse perhibent, ut cum aliquando sibi de hostium aduentu atque incursum nuntiatum esset, subrideret, diceretque: At ego sacrifico. Primum autem ferunt & Fidei & Termini templum condidisse, ac Fidem iusiurandum demonstrasse Romanis maximum, quo etiam nunc vtuntur. Termino verò qui meta quædam est & publice & priuatim ad agrorum confinia, sacrificant animantia: & id nunc quidē. Nam apud veteres incruentum fuerat Numæ sacrificium, quippe qui sapientissimè docuisset, decere Terminalem Deum necesse purum esse, utpote qui pacis custos & iustitiæ testis sit. Videtur & omnino hic rex Romanum solum terminauisse, cum Romulus noluisse mensura proprii agri fateri alieni ablationem. Suas enim vinciri vires, si terminum obseruasset: sin minus obseruasset, se iniuriæ argui. At neque latum solum vrbis fuerat ab initio, maioremque eius partē armis sibi Romulus cōpararat. Et id omne Numa iis ciuibus quæ paupe premeretur, distribuit, quod & egestatem, quæ inferendæ iniuriæ causa sit, tolleret, ac populum ipsum ad agriculturam verteret: sic enim is vnā cum solo māfuefferet. Nam nihil ex omnibus studiis acerbè adeo pacis celeremque amorem efficit, ut vita rustica, vbi & bellicæ audaciæ ad defendendam tuendamque rem propriam, robur perdurat & ad est, & per iniustitiā cupiditatemque plus assequendi licentia excisa est. Quamobrem cum & agriculturam Numasicuti pacis philtrum, immiscuisset ciuibus, magisque ut morum, quam ut diuitiarum effectricem, eam artem adamasset, in partes agrum omnem diuisit, quas pagos appellauit, & sigillatim qui obseruaret, quisque circuiret statuit.

Interdum

Admiranda in coercenda multitudine industria.

Interdum quoque & ipse inspectans, & ex operibus ciuium mores coniectans, alios ad honores & secreta consilia promouebat, inertes verò & negligentes vituperans & abiiciens castigabat atque instituebat. Ex aliis autem eius institutis, multitudinis pro opificiis distributio maximè in admiratione habetur. Nam cum ciuitas duobus ex populis (ut dictum est) constare videretur, quin diuisa potius foret, ac nullo pacto vna esse vellet, neque fieri posset ut factio simultasque deleteretur, sed offensiones assiduas & partium contentiones pareretur: cum animo secum Numa versasset, solere homines ea corpora, quæ & diuersa natura & dura sunt, perfringendo & diuidendo commiscere, quippe quæ ex paruitate illa conueniant inter se magis, statuit in partes plures cunctam multitudinem rescindere, ut ex iis in alias contentiones cum inieciisset, priorem & magnā illam in minores disseminatam penitus tolleretur. Fuit autem pro artibus ea distributio, Tibi 44 cinum, aurificum, architectorum, tinctorum, cerdonum, coriariorum, fabrorum, figulorum. Reliquas verò artes simul colligens, vnum ipsum ex omnibus corpus reddidit, societates & conuentus, ac deorum honores cuiuslibet generi prodignitate impartiens. Tum primum illud amouit ex vrbe, dici haberi que alios Sabinos, alios Romanos, & illos Tatij, hosce Romuli ciues. Itaque ea diuisio fuit perpulchra quædam omnium inter sese compositio atque cōmistio. Laudatur etiam ex eius institutis emendatio eius legis, qua patribus filios vendere permittebatur, illos interuertentibus, qui vxores duxissent, si patre approbante iubenteque nuptiæ factæ essent. Graue nanque & iniquum existimauit, eam mulierem seruo congregi, quæ ut libero nupta esset. Præterea 45 celestium rerum studium Numa attigit, non accurate quidem, sed neque omnino imperitè tamen: nam Romulo regnante præter & rationem & ordinem mēsisbus vtiebantur, alios quidem neque dierum viginti, alios quinque & triginta, alios verò plurium supputantes. Lunæ autem solisque inæqualitatis cognitionem habebant nullam, sed vnum duntaxat obseruabant, ut dies trecentos & sexaginta annus contineret. Numa verò inæqualitatis vicissitudine dierum vnde decim fieri colligens, ut lunaris trecentos quinquaginta quatuor haberet dies, solaris verò trecentos sexaginta quinque, vnde decim hosce dies duplicans, adiecit ad annum in mense

Februa

Macrob. 1. Saturnal. 13.

Annorum
diuersitas.
Pomp. Me
la de Aegy
ptiis.

Februario embolemum. hoc est, intercalarem, quem Mercedinum Romani vocant, eratq; dierum duorum ac viginti. Equidem quam his adhibuit, inæqualitatis medela ea tunc fuit, quæ maioribus olim curationibus indigeret.

46 Mutauit & mensium ordinem. Martium enim, qui primus erat, tertium fecit: primum autem Ianuarium, qui erat vndecimus sub Romulo: duodecimū verò & vltimum Februarium, quo nunc secundo vtitur. Multi etiam sunt qui duos hosce menses additos à Numa inquirunt, Ianuarium atque Februarium. Ab initio enim decem mensium in usu annum extitisse, veluti quidam ex Barbaris trium, ex Græcis autem quatuor Arcades, sex Acarnanes mensium anno sunt vsi. Aegyptiis menstruus annus fuit, deinde mensium quatuor, vt aiunt: quare qui vel nuperrimè eam regionem incoluerint, vetustissimi videntur esse, annorumque incredibili multitudine in familiarum deductionibus differunt, quippe qui menses in numerum annorum collocent. Quod autem Romani menses decem in annum ordinarint, & non duodecim, coniecturam affert vltimi appellatio: eum enim Decembrem etiam nunc vocant. Quod autem Martius primus in ordine vocabatur, obscurum non est: nam quintum ab illo Quintilem, sextū Sextilem nominabant, ac reliquos deinceps singulos eodem modo. Nam Ianuario Februariq; ante Martium positis, contingebat mensem illum Quintilem dici quidem, septimum verò numerari. Præterea verò non erat à ratione alienum, Martium qui Marti à Romulo sacratus sit, primum nominari: secundum verò Aprilem, quod Aphrodites, id est, Veneris habeat cognomen, quo mense & deæ sacrificant, & ad Calendas mulieres myrto coronate lauant. Quidam verò non ex Aphrodite nominatum Aprilem dicunt, sed quemadmodum simplex se nomen habet, Aprilem mensem vocatum, quoniam verna temperie arridente, plantarum aperiantur germina. Maium quidem à Maia vocant: est enim Mercurio sacer.

48 Iunium verò ab anni tempore. Sunt etiam qui hosce ab ætate maiore & iuniore cognominatos dicant. Reliquos autem sigillatim ab ordine quasi numerantes nominauerunt, Quintilem, Sextilem, Septembrem, Octobrem, Nouembrem, Decembrem. Postea Quintilis à Cæsare qui Pompeium superauit, Iulius: Sextilis verò ab eo qui Augustus

gustus cognominatus, secundus imperauit, nomen accepit. Reliquos autem deinceps duos Domitianus suis sibi cognomentis asciuit, neque id diu, sed qui rursus illo iugulato sua resumpserunt nomina: itaque alter September, alter October appellatur. Soli postremi duo appellationem ab ordine, sicuti ab initio habuere, seruarunt. Qui verò à Numa additi mutatiue sunt, Februarius quidem, veluti lustrationis expiationisque mensis quidam sit: etenim ipsa dictio hoc propriè significat, ac nouo tunc sacrificat germine, & Lupercaliorum celebritatem, quæ plurimum lustrationi est proxima, peragunt. Ianuarius autem qui primus est, ab Iano dicitur. Martium verò quasi à Marte cognominatus sit, eò è prima sede transtulit Numa (vt arbitror) quoniam in omnibus vellet rem vrbani bellicæ in honore præferri. Ianus enim apud vetustissimos illos siue rex fuerit, dicitur ferum & syluestre cultum in vrbani civilisque murasse, proindeq; ipsum bisfrontem signant, tanquam alteram ex altera & formâ dispositioneque reddiderit. Est & eius templum Romæ duabus portis, quod belli ianuam vocant. Legitimum enim est ipsum aperiri, cum bellum sit, in pace autem claudi: quod certè difficile aut etiam raro factum, cum aliquo bello semper imperiū suspensum teneatur. Nam cum propter eius magnitudinem barbaris nationibus vndique circumfusum ac septum esset, his repugnare cogebatur. Veruntamen Augusto Cæsare imperante, post Antonij profligationem clausum est, & antea M. Attilio & T. Manlio consulibus, haud multum temporis deinde continuò ingruente irrupenteque bello apertum est. At Numa rege neque vllum diè apertum visum, sed 50 tres & quadraginta annos continuos clausum mansit, vsque adeo bellicas res vndique prorsus abstulit, amouit, perdidit. Non enim Romanorum populus modo regis iustitia & modestia, ad mansuetudinem ac pacis amorem traductus est, verum etiam vrbes vicinas, quasi aliqua inde se aura salubriue spiritus ferente, mutationis principium cepit, & in omnes desiderium influxit tanquillè pacatæque viuendi, & colendæ terræ, & nutriendorum in quiete pignorum, veneradorumque deorum. Festiuitates autem & conuiuia, & eorum qui securè se inuicem adirent, missisque versarentur, hospitalitates, ac benignæ exceptiones, Italiani

Septembrem,
& Octobrem, Ger
manicum
& Domi
tianum ap
pellauit.
Suetonius.

49

Livyus x.

Sapientia
Numa vis
quanta.

tene

rehebant, perinde atque è fonte Numæ sapientiæ in omnes honesta iustaque influerent, & illius animi serenitas in universos diffunderetur. Quapropter & superlationes poeticas ad eius temporis statum congruisse dicunt:

*Hic situs & factio consumit aranea nido
Ancipites gladios, & longo cuspidè pila,
Nec tuba terribili somnos interstrepit ore.*

Nam neque bellum, neque seditio, neque tumultus rege Numa in repub. fuisse traditur. At neque aduersus eum vlla vel inimicitia vel inuidia, seu ob regnandi cupiditatem infidia, virorum conspiratio. Sed siue deorum metus, qui viri curam habere viderentur, siue virtutis verecundia, siue diuina fortuna quædam, omni vitio illibatam puramque hominum vitam sub illo seruans, perspicuum exemplum ædificauit, atque coniecturam Platonice illius vocis, quam ille non paruo temporis curriculo iunior de repub. emittere ausus est:

ἐπιφώνημα.

Vnam malorum quietem esse solutionemque hominibus, si ex diuina quadam sorte philosophico animo regia potestas coniungatur, quæ virtutem vitij victricem superiorumque constituat. Sapiens enim ipse profectò beatus est: beati etiam illi sunt qui verba ex ore sapientis profluentia audiunt. Per enim neque vlla vi sibi, neque minis aduersus multitudinem opus est. Ipsi etiam manifesto in exemplo, & in clarata principis virtutem intuentes, & vltro continentia ac sapientia studet, & cum iustitia & moderatione ad probam ac beatam vitam amicè inter sese ac concorditer cōformantur, vbi totius pugnae auxiliique pulcherrimus finis est: atque is omnium augustissimus est, qui hanc vitam & hunc affectum subditis inferere quiuerit. Hæc igitur Numa longè melius quàm alius quisquam videtur conspexisse. Quos autem filios is habuerit, quasque vxores duxerit, dissentiant rerum gestarum scriptores. Alij nanque neque aliam eum vxorem quàm Tatiam accepisse, neque alterum filium, præter vnam filiam Pamphiliam, habuisse dicunt. Alij præter hanc, filios quatuor ei adscribunt: Pomponem, Pinum, Calpum, Mamercum: quorum quemlibet successione familiæ honestique generis reliquisse. Fluxisse nanque à Pomponem Pomponios, à Pino verò Pinarios, à Calpo verò Calpurnios, à Mamercum autem Mamercios: quos ob hanc rem & reges cognominatos esse. Tertij autem sunt qui hos

repre

reprehendant, utpote quos familiis gratificatos inquit, & his non vera successione ab Numa insignia addidisse. Pompiliam verò non ex Tatia natam, sed ex altera vxore Lucretia, quam non priuatus, sed iam rex duxerat. Omnes autem consentiunt Pompiliam Martio nuptam. Martius verò ex illo Martio natus est, qui Numam ad regnum suscipiendum induxit. Etenim secū vnà migravit Romā, & ordine senatorio ornatus est, ac post obitū Numæ cum in regni disceptatione cum Hostilio venisset, superatus se vita priuauit. Eius verò filius Martius cui Pōpilia nupta erat, Romæ commoratus Martiū Ancum genuit, qui post Tullum Hostilium regnauit. Hoc, ut fertur, quinquēni relicto die obijt Numa, non celeri, neque repentino obitu, sed senis senio ac leni deficiens morbo, ut scripsit Piso. Obijt autem non longè octogenario maior. Ostenderunt ex sepultura vitæ eius desiderium. Nam tum focij & amici populi publicis simul concursibus & coronis ad inferias conuenere, tum Patritij lectū sustulerunt, tum deorum immortalium sacerdotes & præstes fuere & deduxerunt, tum denique reliqua turba mistis fœminis ac pueris, non ut regis senioris exequiis assistentes, sed veluti ex clarissimis aliquem, quem in ætatis flore desiderarint, singuli sepelissent, eū eiulatu & stertibus sunt secuti. Atqui cadauer igni haud dedere, quoniam is cauisset, ut dicitur: sed duabus arcibus lapideis factis, eū sub laticulo condidere, quarū altera habebat corpus, altera libros sacros, quos ipse scripserat, quemadmodum tabulas Græci legum cōditores consueuerunt. Cum autem adhuc viuus sacerdotes quæ scripserat edocuisset, & eis habitum omnium mentemque impressisset, iussit sacros libros cum corpore sepeliri, quasi non rectè inanimitis literis arcana ferrentur. Quæ quidem sententia aiunt, neque Pythagoricos literis cōmentaria præceptaque mandare, sed ipsorum memoriā atque disciplinā sine scriptis dignis viris inferere. Cumque eorum traditio præceptorum, quæ in Geometria ambigua secretaque dicuntur, cuius indigno adita esset, portendere significareque dicebant, ut magno quodam & communi malo ac perniciē, numē admissum scelus atque impietatem vlcisceretur. Itaque magna his venia danda est, qui eodem tempore Pythagoræ Numam in tanta rerum similitudine congressum esse contendunt. Antias

54

Obitus nō dissimilis vitæ superioris. Honor quis mortuolus.

55

Monimenta relicta.

56

i autem

autem tradit duodecim libros de iure pontificio, duodecim verò alios Græcos de disciplina sapientiæ, in arcam repositos esse. Cum autem quadringenti ferè anni præterissent, P. Cornelio, & M. Bebio consulibus, magno imbrium facto impetu, tumuloque diruto, arcas vi inundationis excussas, decidentibusque operculis, alteram quidem visam inanem prorsus, neque partem vllam, neque reliquias corporis habuisse: in altera verò cum libri inuenti essent, eos legisse dicitur Petilius, qui per id temporis Prætor erat, ad Senatūque retulisse, non videri sibi neque fas neque pium, vt quæ in libris scripta essent, audirentur à multitudine, proindeque delatos illos in comitium igni tradidisse. Nempe iustos omnes ac probos viros matronas inde post obitum laus sequitur. Inuidia nanque non diu superstes est, ante plerosque etiam ea interit. Præterea illius gloriam, regum posteriorum calamitates clariorem illustrioremque fecere. Nam cum quinque post illum regnauerint, postremus ex imperio excidens in exilio confenuit. E reliquis verò quatuor, nemo naturali morte defunctus est, sed tres insidiis circumuenti necati sunt. Hostilius verò Tullus qui Numæ successit in regnum, & pluri-
ma ex illius honestis facinoribus, in primisque ac potissimum pietatem in deos, irrisoribus & contumeliis infestatus, vt rem inertem & muliebrem, ciues ad bellum vertit. Neque ipse igitur audacibus hisce ac stultis facinoribus institit, sed graui & vario morbo mutata mente, in deorum metum atque religionem conuersus est, quæ nulla tamen similitudine ad Numæ pietatem accederet. Quinetiam eo magis alios huiusmodi morbo infecit, quòd fulmine ictus conflagrauit, vt fertur.

Sententia.

57

Gloria regum catervorum cōparatione.

Valer. Max. lib. 3. cap. 4.

Idem li. 9. c. 1.

Verg. 6. Aeneid.

ED posteaquam Numæ & Lycurgi vitam exposuimus, hisce in medio positis, etsi difficile opus sit, non tamen piguerit ipsorum differentias colligere. Nam quæ his communia pariaque sunt, ex ipsis rebus apparent: veluti virorum continentia, pietas, ciuilitas, disciplina, vt vterque initium vniū legum condendarum à diis sumpserit. Quibus autem priuatum bonis vterque præstiterit, primum Numa quidem accepit imperium, Lycurgus verò tradidit. Et alter cepit id haud petens, alter cum possideret restituit. Ac Numam quidem ex priuato & peregrino, dominum alij sibi constituere: at Lycurgus ex rege sese priuatum fecit. Pulchrum est certe regnum sibi iustitia comparasse, pulchrum est etiam iustitiam regno prætulisse. Virtus enim illustrem adeò illum reddidit, vt dignus imperio habitus sit: hunc verò ita magnum effecit, vt imperium contempserit. Quod autem secundum est, quemadmodum harmonici lyras solent, Lycurgus dissolutam & delictis deditam Spar-
tam intendit: Numa verò Romæ vehementiam intentionemque remisit. Difficultas quidem operis Lycurgo ad-
ditur: non enim thoraces exuere, ensesque deponere ciuibus suadebat, sed aurum argentumque dimittere, & strata pretiosa, ac menfas eiicere: neque à bellis celebratum sacrificiorumque causa desistere, sed cœnis comportationibusque omittis, in armis & palæstris laborari & exerceri. Quapropter gratia & veneratione quadam alter omnia suadendo perfecit, alter autem inter pericula atque ictus vix obtinuit. Mansueta igitur benignaque Musa Numæ, qui ad pacem & iustitiam ciues ex intemperantibus & feruidis traduxit ac leniuit. Si verò quod de mancipiis dicitur, inter Lycurgi instituta quis ponere nos coegerit, seuerissimum illud quidem & iniquissimum facinus, longè Numam prudentiorem & humaniorem legumlatorem extitisse dicemus, qui dum etiam manifestè teruos cum heris simul in Saturnalibus epulari consue-

Comunes virtutes.

Diversa sua præla-
ra virtus-
que.

59

NUMAE

60 fecisset, liberi honoris iis gustū praeiuit. Etenim vnum ex Numae institutis esse dicunt, quoddam ad annuas fruges perfruendas, eos quibus vna operariis esset usus, assumeret. Quidam autem monumentum id seruari fabulantur Saturnalis illius aequalitatis, quasi nemo seruus, nemo herus, sed cognati omnes & aequi digni putarentur. Omnino autem videtur ad frugalitatem uterque & continentiam multitudinem aequē egisse. Ex aliis autem virtutibus Lycurgus fortitudinem magis, Numa verō iustitiam videtur coluisse, non ob aliam causam, nisi quoddam ob propositarum utrique rerum publicae dissimilem vel naturam vel consuetudinem, dissimili studio opus fuit. Nam neque Numam rem bellicam praeter metu dissoluit, sed ne sui iniuriam inferrent: neque Lycurgus ad iniustitiam bellicosos homines instruxit, sed ne iniuriam paterentur. Ambo apud suos ciues, & quod nimis esset auferendo, & quod parum suppledo, magnis uti mutationibus coacti sunt. Atque distributionis in ordines, diuisionisque rerum publicae & popularis nimis Numae mutatio, & plurimum multitudinis grata, qui ex aurificibus, tibicinibus, ac cerdonibus, praeter miscuum quendam & varium admodum populum reddiderit. At Lycurgi austeram & senatoriam, quae in seruorum & accolarum manus conuerterit vulgares artes, ciues autem ipsos ad clypeum & hastam coegerit, belli opifices, Martisque ministros: aliud verō neque scientes neque mediantes quam parere principibus, ex hostibus victoriam reportare. Nam neque rei pecuniariae studere liberis hominibus licebat, quod liberi prorsus per omnia essent: sed quod ad res parandas pertineret, seruis ac mancipiis datum erat, veluti coenae & obsonij ministerium. Numa verō nihil huiusmodi discernit, sed militares auiditates abstulit: alium verō quaestum haud vetuit, neque huiusmodi amouit inaequalitatem, sed ad summum usque diuitiis progredi permisit. Et pauperum curam, quorum magna multitudo conflaretur, & in urbem influeret, nullam habuit eum statim ab initio decussit, cum nondum magna imparitas esset, sed par substantia, & similes ciues inter se foret, eos sicuti Lycurgus, & instruere aduersus immodicum appetitum, & ea cauere detrimenta quae non minima secuta sunt, sed quae plurimorum maximorumque malorum, quae cumque

Seuerius
Lycurgi
institutum,
sed
aquis.

inuecta sunt, semen principumque praebuerint. Soli autem distributio neque facta Lycurgo vituperationem affert, neque Numae non facta. Alteri enim ipsa aequalitas sedem fundamentumque reipublicae praestabat: haec autem quoniam sortitio recens esset, nullam aliam diuisionem inducere cogebat, neque mouere primam distributionem, quae, uti consentaneum est, suis locis maneret. Cum connubiorum educandorumque liberorum illa communio utrique viro uxoris pudicitiae suspicionem rite ac ciuilitate amouisset, non per omnia in eandem rem consenserunt: sed Romanus quidem vir, cum satis sibi filij educati essent, alterius suasionibus qui filiis indigeret, uxorem, cuius dedendae recipiendaeque ius haberet, cedebat. At Lacon, quae domi apud se esset, manente etiam connubio in antiquo iure, uxorem ei impertiebat, qui ad sobolem suscipiendam suassisset. Multi quoque, ut dictum est, vel exhortando rogandoque eos ultro accersebant, e quibus putassent maxime formosos pueros ac probos nasci. Quae igitur alia discretio institutionum huiusmodi, nisi fortis in hisce ac vehemens erga nuptam aequanimitas? quae profecto & perturbant plurimos, atque ad viuendum inter dolores ac zelotypias admodum incedunt & stimulant. In illis autem Numae tanquam erubescens & pudicabunda* humilitas quaedam veluti velamen desponsionem coniugij obtendit, & eam communionem intolerabilem fatetur. Praeterea & custodia virginum Numae, magis ad muliebrem ingenium atque verecundiam, cohibita est: At Lycurgi virgo omnino etiam aperta, & foemina, de se poetis dicendum praestitit. Nam & *παρρησιας* a patentibus femoribus eas appellant, ut Ibius: & *ἀνδραγαθίας*, quod viros insaniant, ut Euripides inquitens: Domo aperto cum iuuenta femore Peplis solutae destruunt ex funditus. Nempe enim tunicae virginalis pinnae, confutae non erant ab inferiori parte, sed aperiebantur, simulque nudabant totum femur incesu. Quam quidem rem perspicue dixit Sophocles hisce versibus:

καὶ τὰν παρρησίαν ἄνδρ' ἀγομ' ὁ Νίσων,
ὅταν οὐδ' ἀνὰ μὴν, ἥσιν τὰ ἱερὰ.

Quapropter & audaciores dicuntur esse, & in ipsos viros in primis viriles, utpote quae tum negotiis domesticis prorsus dominantur, tum in publicis & sententiam dicant

Contraria
facta ex
causis de-
senduntur
contrarias.
In discipli-
na sexus
muliebris
longe Numa
maior
stat.

* ἀνδραγαθία.

65 de maximis rebus, & auctoritatem habeant. Numa vero eam nuptis apud viros dignitatem honoremque seruauit, quam à Romulo habuissent, cum raptæ delenirentur obsequiis: sed pudoris iis plurimum adiecit, curiositatē remouit, sobrietatē docuit, tacere, & abstemias prorsus esse, neque de necessariis rebus, absente viro, quicquā loqui eas assuefecit. Fertur igitur cum mulier aliquando propriā causam in foro dixisset, misisse Senatū deos consultū, quidnam ciuitati ea res portenderet. Atque obedientiā quidem ac mansuetudinis earū permagna est coniectura, malarum memoria. Nam sicut apud nos historici primos scribunt, qui vel ciuilem necē perpetrarint, vel bellum fratribus intulerint, vel patrē matremue necarint: ita Romani memoriæ tradiderunt, Spuriū Coruinum primū extitisse, qui post urbem conditam ducentesimo trigesimo anno, cum vxore diuortium fecerit, cum nihil prius huiusmodi factū esset. Prima quoque Pinarij vxor Talea nomine. Tarquinio superbo regnante, aduersus Gitaniā eius socrum iurgiū fecit: vsque adeo honeste ac decorē, quæ ad nuptias pertinerent, ab legumlatore constituta fuerant. Quæ autem de ætate nubili ambo tradiderunt, reliquæ virginū institutioni congruunt. Nam & Lycurgus maturas illas & virorum appetentes desponsat, quod congressus expetente iam tum natura, gratiæ sit beneuolentiæque principium magis, quam odij ac metus aduersus illos, si ante tēpus violentur: tum etiā corporibus robur insit ad conceptus partusque dolores perferendos, perinde atque ob aliud nihil illis nubentibus, quam ad sobolem procreandam. At Romani duodēnes & iuniores etiam illas nuptui tradūt, sic enim maximē & corpus & indolem puram & illibatā viro præstari posse. Itaque liquidū atque perspectū est, illam quidē ad procreationē prolis magis sequi naturam, sed hæc ad vitæ contuberniū moribus formandis accommodatior est. Atque de liberorū gubernationibus & consiliis & institutionibus & societatibus, præterea & circa cœnas & gymnasia & ipsorum iocos, diligentioribus scribendo, tum studiis tum ordinibus, Lycurgus præstatiorem legem Lycurgus quouis alio legumlatore tulit, nihil parentum aut desideriorum aut necessitatibus indulgens, ut pro voto liberos institueret, siue quis filiū veller agricolari, siue fabricare nauim, aut fabrum docere, aut tibicinē: ceu non ad aliquem vnum finem

66 Nubendi tempus diuersum, et vtriusque ratio.

67 Educandis liberis & viciis præscribendo, Lycurgus meliorem instituit. Arist. S. polit.

finē agi ab initio iuuenes deberent, ac moribus iisdem vti, sed veluti vectores in nauim alius alio ex vsu atque sententia venientes, in periculis solum priuati metus causā, in commune cōsulant, aliās verò quilibet rem suam attendit. Ac plurimis quidē legulatoribus indignū est crimini dare, si quid aut ignorantia aut imbecillitate omiserint: Viro autē sapiētī, qui populi nuper cōstituti & ad nihil reluctātis imperiū suscepisset, cui rei prius studendū fuit, quam filiis edocandis, exercēdisque iuuenibus, quod neque diuersi, neque turbulenti moribus fieret, sed ad vñū aliquod cōmune virtutis vestigiū statim ab initio cōpositi formatique inuicem cōgruerent? Quod certē cum in aliis rebus plurimis, tum in cōseruandis legibus? Lycurgo profuit: minimus enim iniuriā metus extitisset, nisi disciplina & institutione ingeniis pueros leges veluti infudisset, & cū alimento vñā affectū reipū cōciliasset. Quo factū est, ut supra quingētesimū annū validissima illius cōstitutionis & maxima perduraret, quippe cui veluti color vehemēs & acer inustus esset. Qui verò ciuilis cōstitutionis finis fuerat, ut in pace & amicitia Roma existeret, extēplo cum Numa vnā defecit: ac post illius obitū, vbi iā tēplo, quod ipse clausum vsque tenuerat, ad bellū, quasi illic detrusum esset, sed adū placādumque vtrinque patefecissent ianuas, sanguine atque cadaueribus Italiā cōpleuere. Et ne parū quidem tēporis pulcherrimus status iustissimusque permāsit, utpote qui disciplina careret, qua mutuo beneuolentiæ fœdere deuinceretur. Quid igitur, quispiam dixerit, nōne ad summū vsque in melius Roma rebus bellis processit? Quæstio est prolixa responsione egēs, ad eos præsertim homines, qui summū bonū in diuitiis & deliciis imperio magis, quam in salure & mansuetudine, & in ea quæ cū iustitia sit frugalitate, & ponāt & locēt. Quinetiā id Lycurgo opitulari videatur, quod Romani, vbi statum quem sub Numa habuerāt, immutassent, mirifice rebus excreuerunt: Lacedæmonij verò quamprimum Lycurgi sanctiōne excessere, è maximis humillimi sunt effecti, Græcorumque amisso imperio, periclitati sunt proprium quoque solum amittere. Sed illud in Numa magnum est & diuinum profectū, quod peregrinus accersitus in regnum fuerit, & omnia suadendo immutavit, & vbi quæ nondum conspirarat, dominatus sit: neque aut armis aut vlla eum vi vti oportuerit,

Abuentem probat. Vis disciplinæ quanta, perspicuum exemplū.

69 Obiectio.

Felicitas Numa maiorem, aut certe gratia.

rit, vt Lycurgus aduersus populi optimates egit: sed sapientia tantum & iustitia cunctos coegerit atque composuerit.

Solon.

LAPO FLORENTINO

Interprete.

¹ *de iur. vi
de iud.*

Genus.

² *Tempus.*

Patrimonium.

*Studia ex
fortuna co
paratum
partim ex
natura.*

DIDYMVS grammaticus in cōmentario * tabularum Solonis ad Asclepiada Philoclis cuiusdam sententiā posuit, in qua Solonem, præter aliorum opinionum quicumque Solonis meminerunt, Euphorione patre natū affirmare videtur. Excecidit enim ipsum genitum omnes vno ore consentiētes, qui vir quidem medium ciuiū ordinem obtinuit, generis verò nobilitate ciuitatis facillè princeps. A Codro enim originem sanguinis habuit: Matrem autem Solonis tradidit Heraclides Ponticus consobrinam Pisistrati matris fuisse. Fuit autem inter eos amicitia, tum propinquitatem maxime ex vitæ consuetudine, quibus ferunt quidam Solonem vehementer Pisistratum adamasse. *Qua ex re* factum est, vt cum posteriori tempore de republica in dissensionem venissent, nihil durū, nihil immite eorum inimicitia importarent, sed eadem amicitia iura in eorū semper animis inuiolata manerent. Tantū apud eos prioris amicitia recordatio & gratia valuit, vt incensam adultæ & corroborato igni facem perpetuò seruarent. Solon igitur cum eius pater, vt tradidit Hermippus, ad humanitatem ac beneficentiam propensus patrimonium minuisse, nec vquam tamen deessent, qui eum suis opibus sustentare velent, sed ne ab aliis acciperet, pudor quidam detereretur, vt qui ex ea familia natus esset, quæ subuenire aliis consueuerat adhuc admodum iuuenis ad mercaturam se contulit. Sunt tamen nonnulli qui Solonem dicant peregrinationem huiusmodi suscepisse periclitandi atque videndi magis, quam lucri cupiditate impulsū. Sapientia enim fertur appropinquasse

mē studiosus fuisse, quippe qui cum grandior iam natus foret, dicere solitus est, se multa quotidie discentem senescere. Diuitias autem minime mirabatur Solon, sed aiebat nihil differre eum, qui vim magnam auri atque argenti, agri iugera, mulos, item equos & iumenta possideret, ab eo cui hæc sola essent, scilicet vt ventri, vt lateri, vt pedibus sit bene: cuique sit amasius & amasia, modò huc accedat vigor corporis, tum occasio se addat, quæ contentum harum rerum faciunt. Et alio in loco: Pecunias quidem habere desidero, per iniuriam autem parare nolim: omnino enim in posterum poena consequitur. Prohibet autem nihil bonum virum egregium ciuem nec affluentia rerum nimie luxorioseque studere, nec opportunitatem necessitatemque contemnere. Temporibus autem illis, vt inquit Hesiodus, nullum opus ignominia erat, nec ullus artis delectus atque discrimen. Mercatura verò ad barbarorum necessitudines regūque amicitias comparandas plurimum valere putabatur: ex eadem quod homines multarum & maximarum rerum vsum experientiamque percipere, è quibus nonnullos conditores maximarum urbium extitisse, vt Massalias primus, qui à Celtis iuxta Rhodanum maxime obseruatur. Thaletem quoque & mathematicum Hippocratem exercuisse mercaturam ferunt. Platoni etiam olei in Aegypto exportatione, peregrinationis viaticū suppetiisse. Solon igitur, vt profusior & sumptuosior, & mollior esset in victu, utque liberius ac licentius in suis pœmatis de voluptatibus loqueretur quam philosophum deceret, ex illa mercatoria vitæ ratione accepisse dicitur, quæ cum ex multis ac magnis periculis recipit sese, animi quietem remissionemque reposit. Quod autem tenuior, quam locupletior esse voluerit, ex his eius verbis perspicuum est: Multi ditantur improbi, Probi autem pauperes fiunt: Verum non permutabimus Diuitias virtutem quidem. Quoniam hoc stabile est perpetuum, Illud mutatur tempore, Alias aliter seseque habet. Eius verò pœsis ab initio nihil graue aut serium habuit sed iocis potius (vt videtur) referta fuit, vt facillè circumfluere atque abundare otio videretur. Posteriori autem tempore sententiis eam philosophicis respersit. Suis quoque

*Defendit cō
ditionem
exemplis.*

*Aristo. Pa-
lit. li. 4.*

*Doctrina
genus.*

PLUTARCHI

poematis ciuiliū rerum permultas complexus est, nec
ad tam historię & memorię gratia fecit, quā ut hortatio
nes quādam, admonitiones, obiurgationesq; Atheniensib;
adhiberet. Plerique autem affirmant Solonem tentas-
se leges edere versibus. Harum etiā principium huiusmodi
proferunt:

Legibus his oro primū rex Iuppiter adfuit,
Fortunamq; ferat felix, nomenq; secundet.

Eam autem moralis philosophię partem, qua ciuilis
ratio ac disciplina continetur, ut plurimi tunc philosopho-
rum, potissimū secutus est. Sed in physicis vehementer
simplex fuit atque vetustus, quantum ex iis eius scriptis
facile percipi potest:

Nube nives tenues & grando gignitur atra;
Et tonitrus alto fulgur ab axe ciet.
Flatibus assiduīs miscentur & aquora, quę si
Non moueas, iustum nil magis esse queat.

Sapientię
cōgressus.

Atque omnino Thaletis sapientia tantū eo tempore
vifa est contemplatione terminos necessitatis excedere.
Ceteri autem philosophi ex ciuili virtute sapientię no-
men traxerunt. Dicitur autem in Delphis vnā fuisse, ac
iterum Corinthi, cum eō fere omnes communi Periandri
accitu conuenissent, conuiuioque ab eo excepti forent.
Maximē autem eorum gloriam & auctoritatem tripodis
circundatio auxit, qui quasi circuitu, mansuetudine, &
quādam pro consuetudine submissione per singulos iuit.
Dicitur enim Cois piscatorium rete trahentibus, Milesios
hospites iactum emisse sic immanifestum: itaque aureum
tripodem reti tractum apparuisse, quem ferunt Helenam
cum ē Troia nauigare, quodam oraculo admonitā in his
7 locis depoluisse. Primū igitur inter hospites & piscato-
res de tripode controuersia exorta est. Deinde suscipienti-
bus ciuitatibus causam, quę vsque ad bellum processerat,
vtrisque a Pythia responsum est, sapientissimo tripodem
dari oportere. Primū ad Thaletem Milesium missus est
permittentibus Cois illi vni, ac largientibus id, cuius gra-
tia cum vniuersis Milesiis antea bellum gesserant. Cum ve-
rō Thales se sapientiorē Biantem esse affirmasset, ad eum
est

SOLON. V.

339

est delatus, ab eoq; rursus ad alium, ut ad pręstantiorem sa-
pientia virum venisse dicitur. Postea circumiens, atque ita
per manus reuocatus: ad Thaletem secundō peruenit. Ad
postremum ex Mileto exportatus, Thebasq; aduectus, Is-
menio Apollini consecratus est. Verū Theophrastus ali-
ter sentit. Ait enim primū in Prienam Bianti esse delatū,
secundō in Miletum Thaleti iussu Biātis esse missum, sicq;
per omnes vadens, ad Biātem iterū reuertisse, tandē in Del-
phos esse aduectū. Hęc sunt igitur omniū ferē sermone
celebrata. In hoc tantū dissentiunt, qd alij munus pro tri-
pode, ij quidem phialam a Cręso missam Bathidis poculū
relictū fuisse asseuerant. Priuatim verō Anacharsis So-
lonisq;, ac rursus Thaletis congressus quidam & colloquia
huiusmodi fuisse memorantur. Anacharsis enim Athenas
Solonis domū accessisse fertur, ostiumq; pulsasse, nuntias-
seq; se peregrinum esse, coniungendūq; cum eo amicitię
atq; hospitalitatis gratia aduenisse. Respondente Solone,
domi cōmodiorem esse amicitię firmandę locum. Tum
igitur Anacharsim dixisse ferunt: Domi amicitia nobiscū
& hospitalitatē inuas. Sic Solō eius ingeniū admiratus, hu-
maniter ac benignē hominē accepisse, eumq; apud se post-
ea quoddā tēpus habuisse, cū iam publica negotia tractare,
& leges describere aggressus esset. Quę res cum apud A-
nacharsim percerebuisse, impesam Solonis, operā & studiū
vehementē irrisisse, quippe qui existimaret se iniurias ciuiliū
ac cupiditates literis coercere posse, quę nihil ab araneis
telis differret: sed quemadmodū illę, sic hęc ex captis debi-
les atq; imbecillos detinent, a potentibus autem atq; locu-
pletibus rumpuntur. Ad hęc Solonē respondisse dicunt: Cō-
uentiones tamen & pacta homines seruare solere, quę trās-
gredi ex contrahentibus nemini conducit: eodem modo
se ita ciuibus leges accommodare, ut eas seruare, quā nō,
vtilius & salutaris omnibus esse videatur. Verū hęc
non eum, quem Solon sperarat, sed quem Anacharsis con-
iecerat, exitum habuerunt. Illud etiam, inquit Ana-
charsis, se maximē admirari, cum concioni interesset,
quod apud Gręcos homines sapientes dicerent, stulti
verō iudicarent. Ad Thaletem verō in Miletum So-
lon cum venisset, admiratum esse, quod ille nuptias &
filiorum procreationem penitus cōtempnisset. Thaletem
autem

Lucian.
περί γυναικ.
στομ.

autem tunc quidem tacuisse, sed paucis diebus interpositis, peregrinum quendam subornasse, qui se Athenis nuper decimo post discessum die aduenisse diceret, qui rogatus à Solone numquid noui Athenis esset, ut doctus erat, nihil aliud respondisse, nisi quod adolescentis cuiusdam afferretur funus, ac ciuitas tora consecuta esset, quod eius pater in virtute atque existimatione inter ciues primas obtineret, quem tunc minimè astuisse, sed iamdiu ab vrbe abfuisse dicerent. Væ illi misero Solonem dixisse. Sed quomodo ille vocabatur? Audiui (respondisse) nomen, sed memoria excidit, nisi quod ob eius iustitiam ac sapientiam, omnibus esset in ore. Sic singulis responsis, Solonem in metum magis coniecisse. Postremò iam turbato animo ac sollicito, ipsam peregrino nomē subiecisse contēdisseque; ab eo num illi ciui Soloni nomen esset. Annuēte antē homine, cœpisse Solonē caput cedere, atque alia facere & dicere, quæ ab hominibus afflictis & calamitate aliqua perfunctis fieri solent. Tum Thaletem ridentem his hominem aggressum ferunt: Hæc me, ô Solon, à nuptiis & à procreandis liberis dehorantur, quæ te hominem fortissimum & constantissimum infringunt. Sed bono animo, spe optima confirmatus sis, nec humilimodi te verba commoueant, non enim vera sunt. Hæc Hermippus memorie mandata affirmat à Patēco quodam, qui Aesopi animam habuisse dicitur. Demisso igitur animo atque obiecto est, qui amittendi metu, rerum possessio nem refugit: sic enim nec diuitiis ullus, nec gloria nec sapientia parca perfruatur, si ea quotidie auferri posse pertimescat. Etenim virtutem ipsam, qua nulla possessio maior, nulla iucundior, videmus morbis quibusdam ac medicamentis interdum auferri solere. Ipse autem Thales nihil magis ob hoc metu liberatus est, ni fortasse nulla neque amicorū, neque familiarium, neque patriæ charitate tangebatur: verum Cybistum (ut aiunt) ex sorore natum sibi in filium adoptauit. Nec enim erat eius animus omnino ab humanitate remotus sed ut ad sentiendum, contemplandum ac memorandum optimè à natura institutus erat, ita in amore facilis & perhumanus. Infunditur enim semper aliquod exterium, & naturali quadam ratione ingeritur iis, quibus priuatum aut domesticum nihil est, & veluti in domum atque agrum vacuum legitimis hæredibus serui alieni atque inquilini inuadunt & possident, atque vnà cum amore curam quoque & metum earum rerum grato animo induit. Ex quo intueri licet homines natura duriores de coniugibus ac liberis discentes, eosdem tamen in ancillarum filiis ac pellicibus ita animo esse fracto, ut quod desiderium eorum ferre non queant, in morbum sapissimè incidunt, morianturque, & voces humiles & effeminatas emittant. Alij ex canum atque equorum interitu turpiter & fœdè ad dolorem se habuerunt. Alij cum filios gnauos & probos amisissent, suum casum moderatè tulere, nec sunt ob id ad aliquam turpitudinem deformitatemque prolapsi, sed reliquam vitam constanter sapienterque prolapsi, sed reliqua enim ac debilitas, non amor & charitas, infinitos atque immensos dolores & metus affert hominibus qui minus exercitati ratione, fortunæ impetum ferre didicerunt, quibus nec re optata, etiam si adsit, perfrui licet, quod amittendi in posterum metu, animo semper sollicito sint atque suspensio. Decet autem nec pauperie sibi contra pecuniarum amissionem remedium querere, nec amicorum contemptu præsidium contra priuationem parare, nec filiorum inopia orbati prospicere, sed omnia ratione consilioque moderari. Sed hæc ad præsens satis superque esse videntur. Cum verò Atheniensibus ex graui diuturnoque bello, quod cum Megarensibus pro Salaminiorū insula gesserat, fatigatis, capitale apud eos esse cœpisset, si quis legem de vindicanda insula ferre auderet, eam labem atque ignominiam grauissimè tulit Solon. Cumque intueretur plurimā iuuentutem maxime ad bellum spectare, sed ducem ei & authorem deesse: nam ipsam ne aggrediretur, legis metu deterreret: furere se simulauit, eaque fama ex eius domo tota vrbe vehementer inualuit, Solonem desipere. Ipse interim cum elegiā clam edidicisset, exercuissetque, quò memoriter recitare posset, cœno fœdatus repente domo profiliens, magno vulgi concursu & frequentia in forum descendit, & præconis lapidē conscendens, elegiam adhibitis modis & numeris recitauit, cuius initium huiusmodi est:

Ipse quidam praco chara Salamine relicta.

Aduenio, versus concio nostra feret.

Hoc carmen Salamis inscriptum est, cuius sunt singuli versus multo lepore, venustate, urbanitate referti. Cumque iam

inquilini inuadunt & possident, atque vnà cum amore curam quoque & metum earum rerum grato animo induit. Ex quo intueri licet homines natura duriores de coniugibus ac liberis discentes, eosdem tamen in ancillarum filiis ac pellicibus ita animo esse fracto, ut quod desiderium eorum ferre non queant, in morbum sapissimè incidunt, morianturque, & voces humiles & effeminatas emittant. Alij ex canum atque equorum interitu turpiter & fœdè ad dolorem se habuerunt. Alij cum filios gnauos & probos amisissent, suum casum moderatè tulere, nec sunt ob id ad aliquam turpitudinem deformitatemque prolapsi, sed reliquam vitam constanter sapienterque prolapsi, sed reliqua enim ac debilitas, non amor & charitas, infinitos atque immensos dolores & metus affert hominibus qui minus exercitati ratione, fortunæ impetum ferre didicerunt, quibus nec re optata, etiam si adsit, perfrui licet, quod amittendi in posterum metu, animo semper sollicito sint atque suspensio. Decet autem nec pauperie sibi contra pecuniarum amissionem remedium querere, nec amicorum contemptu præsidium contra priuationem parare, nec filiorum inopia orbati prospicere, sed omnia ratione consilioque moderari. Sed hæc ad præsens satis superque esse videntur. Cum verò Atheniensibus ex graui diuturnoque bello, quod cum Megarensibus pro Salaminiorū insula gesserat, fatigatis, capitale apud eos esse cœpisset, si quis legem de vindicanda insula ferre auderet, eam labem atque ignominiam grauissimè tulit Solon. Cumque intueretur plurimā iuuentutem maxime ad bellum spectare, sed ducem ei & authorem deesse: nam ipsam ne aggrediretur, legis metu deterreret: furere se simulauit, eaque fama ex eius domo tota vrbe vehementer inualuit, Solonem desipere. Ipse interim cum elegiā clam edidicisset, exercuissetque, quò memoriter recitare posset, cœno fœdatus repente domo profiliens, magno vulgi concursu & frequentia in forum descendit, & præconis lapidē conscendens, elegiam adhibitis modis & numeris recitauit, cuius initium huiusmodi est:

*Solon su-
rorem si-
mulat.*

De Colia-
dis Vene-
ris templo,
Strabo lib.
nono.

Stratage-
ma elegas
Solonis.

142

PLUTARCHI

iam cantui finem imposuisset Solon, approbantibus eius amicis, ac collaudantibus, in primisque Pisistrato ciues impellente atque adhortante, Solonis auctoritati parere, legē abrogari: rursus in bellum incubuerunt, eique Solonē ducem pręfecerunt. Ex his igitur quę maximē popularia sunt huiusmodi fuisse ferunt: Solonem cum Pisistrato in Coliadem nauigasse, vbi cum mulieres omnes offendisset sacra Cereri patrio ritu persoluentes, hominē fidum qui transuagam se simularet Salaminem misisse, monentem Megarenses, si primarias Atheniensium fēminas vellent capere, in Coliadem quā celeriter nauigarent. Cum verō hęc Megarensibus placerent, eo viros classe emisserunt. Quos vbi conspexit Solon ab insula eō contendere, mulieres longē abire iussit: ex iuuenibus impuberes deligens, earum vestitu, mitris & calciamentis ornavit, gladiolque paruos, quibus cominus vti possent, accipientes occultos habere, atque ita instructos ludere in littore, & choreas ducere imperavit, quoad hostes descenderent, & capiendi nauigii facultatem pręberent. Quibus ita dispositis, aspectu decepti Megarenses, cum se propius admouissent, exilientes veluti in mulieres subito inuaserunt: certatim illi ne quis effugeret, sed omnes caperentur, contēdebant: mox instructa classe inuadentes insulam, in ditionem Atheniensium redegerunt. Alij verō dicunt hęc non eo pacto quo diximus esse gesta, sed ex Delphis huiusmodi oraculum allatum esse:

*Ductores supplex heroas venerabere sacris,
Quos ager Asopi gremio complexus amano
Condit, & occidui prospiciant lumina solis.*

Solonem verō noctu Salaminem nauigio adductum, heribus Periphemo & Cichri hostias mactasse: deinde quingentos ex Atheniensibus sequi volentes accepisse, facto ante decreto, vt si insulam caperent, in rep. principes essent. Sic cū plurimis piscatoriis nauiculis, & vna triginta remorū consecuta, post promontorium quoddam ad Eubœam versus in insidiis se collocauit. Quod cū Megarenses qui Salamine erant, ex quodam rumore hominū non certo accepissent, ipsos tumultu & trepidatione ad arma cucurrisse, nauem etiā instructā ad speculandum misisse, qua appropinquante Solonem esse potitū, Megarensibusque in vincula cōiectis, delectos Atheniensium in eā imposuisse, iussisseque, vt

quam

SOLON. V.

143

quā occultissimē possent ad urbē cursum arripere, ipsū verō cū reliquis copiis aggressū, cum Megarensibus pedestri certamine manus conseruisse: quibus adhuc pugnantibus eos qui nauī aduēcti erāt, oblata occasione adortos, urbē cepisse. Hęc ita gesta esse res testari videtur. Nanis enim quādā Attica primū silentio nauigauit: deinde vbi vocibus & bellico clamore se intulerunt, vir quidā armatus maximo clamore ad Sciradium tumultum à terra ingruentibus, citato cursu se obuiā tulit. Extat autem phanum Solonis iuxta litus positum: fudit enim eo in loco Megarenses, & quos reliquos fecit pugne calamitas, inito foderē missos fecit. Verum Megarensibus etiam acrius incumbētibz, multis illatis acceptisque in bello cladibus, compositores & iudices Lacedæmonios fecerunt. Qua in causa multi aiunt Homeræ estimationem vehemēter Soloni suffragatam esse. Nam cū in nauium Catalogum Versum quendam ipse coniecisset, in iudicio recitasse:

*Bis senū Salamine Ajax cum nauibus ibat,
Cecropidum quō castra loco posuere phalanges.*

Ipsi autē Athenienses hęc pro vanis ac fictis ducunt: verum aiunt Solonē ipsū ostēdisse iudicibus, Philæū & Erisacē Aiacis filios ab Atheniensibus ciuitate donatos insulā ipsi tradidisse, habitasseque hunc quidē Brauronē, illū autē Melitam. Atticę regionis locos. Curiā quoque Phillaidarū Athenis esse Philæi nomine appellatā, ex qua Pisistratus fuit. Magis etiam Megareses arguere volentē de corporibus defunctorum, defensionis suę fidē sumpsisse, quod in sepeliendis corporibz Salaminij, non Megarensiū, sed Atheniensium morem seruaret. In sepeliendo enim Megareses mortuos ad orientē conuertunt: Athenienses autem versus occidentē. Instat contra Heræas Megarensis, aitque Megareses etiā mortuorum corpora ad occidentē versa humi mandare. Illud præterea maius adiungit, Atheniensium singulis singula sepulchra habere: Megareses tres & quatuor vno sepeliri. At Soloni dicitur Pythica quādā oracula permagno adiumento fuisse in quibus Ionia Salamis vocitata est. Hanc causam delecti iudices iudicarunt, quinque viri Spartiatæ, Critolidas, Amonpharetus, Hipsechidas, Anaxilas, Cleomenes. Ex his igitur Solonis gloria & magnitudo magis illustrata est. Quinctiam per maximum inter Grecos nomen & admira.

Herod. l. i.
bro 5.

admirationem consecutus est ex illa oratione, quam pro Delphis habuit: qua suavit occurrendum esse, nec Cyrrheos contemnendum, qui templum fatidicum violassent: sed eius dei gratia Delphos subleuandos esse. Ab eo enim impulsus Amphictyones bellum susceperunt, quod cum alii permulti, tum Aristoteles in Pythiæ victorum descriptione sentire videtur, qui hoc Solonis sententia & auctoritate factum dicit. Haud tamen est ei bello Solon imperator prepositus, ut Hermippus ex Euantis Samij testimonio affirmat: neque enim hoc Aeschines orator approbat, & in Delphicis monumentis Alcmaeonis ducis est, non Solonis, nomen inscriptum. Cylonis autem piaculum sollicitam iamdiu civitatem tenuerat, ex quo socij Cylonij coniurationi Megacelis oratione adducti, iudicio se commiserunt. Quos cum simulachri vestem secum adduxissent, eaque se involuissent ubi ad ipsas * Erines ventum esset, vestisque sponte lacertaretur, Megacles una cum collegis comprehendere aggressus est, quasi dea supplices renuente, quorum partim foris lapidibus obruerent, partim cum ad aras confugissent, ibi ingularunt. Illi tantum dimissi sunt, qui ab eorum vxoribus supplices opem implorant. Ex hoc impiatorum nomen subeuntes, odio atque inuidia fuerunt. Ex illa autem Cylonis factione qui reliqui fuerant, cum rursus eorum corroborata essent opes, a Megacelis successoribus capitali semper odio disiderunt. Eo autem tempore plurimum inualuerat ea seditio, & ad vltimum penè discrimine perducta erat. Itaque dissidente etiam plebe, Solon cum iam permultum auctoritate valeret, ad eos motus sedandos una cum principibus Atheniensium processit in mediū, & partim obsecrans, partim commonefaciendo, iis qui piaculosi dicebantur, persuasit, ut de ea re iudicio decerni vellent. Trecentis, igitur optimatibus delectis iudicibus, accusatore Myrone Phiei filio damnati sunt, secesseruntque: qui vita supererant. Defunctorum autem corpora effossa extra fines exportata sunt. Hos motus atque perturbationes obseruatibus Megacelenibus, Niseam & Salaminem rursus Athenienses amiserunt, & metus quidam ex superstitione & ostenta sollicitam civitatem habebant, vatesque in sacris pollutiones & piacula apparere, & expianda nuntiabant. Sic Epimenides Phesteus ex Creta Athenas venit accersitus ab Atheniensibus,

sibus, quem septimum quidam ex iis qui Periantrum reiciunt, inter sapientes annumerant. Existimabatur autem hic circa res diuinas permultum religione sapientiaque praestare, quæ afflatu numinis mysteriisque concipitur: idcirco Balthæ Nymphæ filium, & Curetam nouum, per id temporis homines vocitabant. Cum igitur se contulisset Athenas, in Solonis amicitiam receptus, in multis illi adiutor fuit ad legum condendarum rationem. Nam & expeditiora sacrificia fecit, & circa luctum mitiora, cum sacra quædam ad exequias adiunxisset, omnem horridum autem ac barbaricum morem, quo prius mulieres utebantur, sustulisset: & quod per maximum fuit, placationibus expiationibusque ac statuarum collocationibus ad mysteria ac religionem urbem instituens, iustitiæque obnoxiam & ad concordiam proniorem propensioemque reddidit. Dicitur etiam cum Munichiam vidisset, ac diu locum ipsum contemplatus esset, dixisse, Quanta cæcitate sunt homines rerum futurarum: Athenienses enim suis dentibus esuros esse locum, si quot ex eo impenderet mala civitati, prospicerent. Simile autem quidam & Thaletæ coniectasse ferunt: se enim ipsum quodam in loco Milesij agri vili ac cõtempto, mortuum sepeliri iussisse, cum prædiceret in eo forum aliquando Milesiorum futurum. Epimenides igitur magna in admiratione habitus, opes multas & honores largietibus Atheniensibus, nec aliud quam ex sacra olea ramos poscens atque accipiens, discessit. Athenæ autem, Cylonia turbatione restincta, summotisque piaculosis, in antiquam rursus de re seditionem ac discordiam reciderunt, quotque discrimina regio habebat, tot in partes diuisa ciuitas est. Erat enim Diacriorum genus maxime popolare, Pedieorum autem paucorum administrationi vehementer studebat. Tertij verò Parali mediū quendam ac mistum regendi modum complexi, & vtrisque impedimento erant, & ne altera pars in rep. vinceret, prohibebant. Eodem tempore exorta vehementi pauperum aduersus diuites concreatione, ciuitas vndique labore mediū petebatur. Omnis enim plebs premebatur à diuitibus magnitudine æris alieni. Aut enim illis agrum colebant, sextam fructuum partem soluentes, & *ἐν τῇ πόλει* ac mercenarij nuncupabantur: aut versuram facientes nexum inibant.

Suid. in di
Eliane.

legum dicit.

23

De Muni-
chia stra-
bo lib. 8.

24

Vide Sui-
dā in diel.
παράδοι.

25

k

Atque

Atque horum alij seruiebant, alij ad exterar regiones vendendi emittebantur. Permulti autem proprios liberos cogebantur vendere (nulla enim prohibebat lex) & exilio creditorum crudelitate effugere. Sed plurimi eorum ac robustissimi & ipsi rem innouare aggressi sunt, & ceteros sollicitabant rem non contemnere, sed vnum principem hominem fidem creare, asserere eos, qui quod ad diem non satisfecissent, bonis exciderent suis, agrum diuidere, atq; omnino rempub. immutare. Hoc ex Atheniensibus hi qui altius perspiciebant intuentes, Solonem solùm ab omni errati suspicione remotum, nec diuitibus iniuriæ socium, nec pauperum necessitati obnoxium, hortati eum sunt vt rempub. capesseret, & eas tantas dissensiones comprimeret. Phantias Lesbios Solonem scribit in vtroque fraude esse vsum pro salute communi. Egenis enim clam diuisionem agrorum, locupletibus verò tabularum stabilitatem pollicitum esse. At Solon ipse ait ab initio rem attigisse, etsi horum cupiditatem & illorum insolentiam nollet. Creatus est autem * prætor post Philombrotum ei componendarum discordiarum & legum ferendarum commissa potestas est, diuitibus eum summo studio vt locupletem hominem, pauperibus vt probum virum accerperantibus. Fertur autem eius quædam celebrata vox, Ac qualitatem minimè bellum efficere, idq; opulentis inopibusque placere, cum hi quidem mensura ac numero, illi virtute & dignitate æquum se habituros esse opinentur. Vnde cum vtrique in spem permagnam adducti essent, qui factionibus prærant, Soloni plurimùm instabant, tyrannidem vltro offerentes, suadentesque vt audentius ciuitatem in ditionem acciperet, oblata potiundi facultate. Multi autem medio ordine ciues, honestam ac legitimam ciuitatis mutationem intuentes, difficultatis plurimùm ac laboris esse habituram, non recusabant vnum iustissimum ac sapientissimum virum summæ rei præficere. Nonnulli etiam tradunt Pythicum oraculum huiusmodi fuisse:

Puppe gubernator media stans dirige cursus,

Subsidio multi venient, ne differ Athenis.

Maximè verò eius necessarij hominem obiurgabant, quòd ob nomen tyrannidis imperium recusaret, quasi non dominantis virtute, regni dignitate statim sit allecuturum, neque

neque id prius Eubœensibus vsu venerit, qui Tynnondæ, Scitè & Horum nihil Solonem de sententia dimouere potuit, sed amicis ita respondisse dicitur: Amœnum esse tyrannidem locum, verum exitum non habere. Ad Phocum autem in carmine quodam ita scribit:

Quod chara placuit patriaq; & legibus olim

Parcere, viq; simul dira q; tyrannide cessi,

Nominis infamiam metuens, nunc nulla remordens

Facta animum, præstatq; reor sic vincere posse.

Ex quo manifestum est ante conditas leges permagnam illi gloriam accessisse. Ea verò quæ in eum multi, quia oblatam tyrannidem respueret, ridentes dixerunt, ita conscripsit ipse:

Cerebro Solon caret, caret ille pectore,

Munera deorum quoniam oblata respuit,

Pradamq; leuis nactus, non traxit retia.

Mens exiitit prorsus, prorsusq; animus abest,

Regnum cepisset potius & tantas opes

Diem vel vnum, cadi post instar vtris

Sese pateretur ac vniuersum genus.

Hæc de seipso loquentem multitudinem imperitam introduxit. Atqui tamen tyrannidem reppuisset, haud tamen in gerendis negotiis & administranda repub. dissolutum se præbuit, nec potentibus & factiosis ob ignauiam ac mollitiem sibi concedendū putauit, nec in ferendis legibus eorum qui eum delegerant, voluptati est obsecutus, sed vt optimum sibi factu videbatur, medicinā & innouationem rerum omniū minimè probauit, metuens ne si omnia penitus irrita fecisset, turbata ciuitate imbecillior fieret, quàm vt eam rursus constituere, & in optimum statum vindicare posset. Quibus autè dictis existimabat ciues sibi obtèperantes, & ad tubeundam necessitatem paratos efficere, ea ipse quoq; faciebat (vt ipse affirmat) vim simul iustitiāq; coprans. Quare cum posteriori tēpore quæsitum esset ab eo, num optimas leges Atheniēsis descripsisset: Quibus ipsi obtemperant, inquit, optimas. Quòd autè iuniores dicere soliti sunt, Athenienses mitibus nominibus & mansuetis rerum iustitiā obtexisse, vrbaneq; minuēdo vim atq; atrocitatem mitigasse, meretrices socias, tributū coordinatio-

Negotiorum
rationem
quomodo
seperavit.

nem ciuitatis, custodes autem praesidia ciuitatum, carcerem
verò domum nuncupantes, Solonis autoritate primum
constitutum est, qui remissionem aeris alieni *εἰσαχθῆναι*, id
est, oneris leuationem appellauit. Hoc enim primum ab eo
in repub. constitutum est, cum debita decreto rescidisset,
nec in posterum cuius licere corpore obligato pecuniam
foenerari permisisset. Etsi quidam prodiderint literis, in
quibus est Androtion, non debitorum remissione, sed fec-
toris mediocritate leuatos pauperes, satis sibi factum pu-
tasse, illamque humanitatem, quam consecutum & mensuram
incrementum, & numismati maior aestimatio fuit, *εὐαχθῆναι*
vocassee. Centum enim drachmarum minam constituit, cum
ante septuaginta & trium foret. Quare cum numero quidem
aëquum solueretur, pretio verò minus, soluentibus utilita-
tis vel plurimum attulit, detrimenti autem accipientibus
nihil. Plurimi item sunt qui dicant, abolitionem omnium
tabularum *εἰσαχθῆναι* fuisse atque cum his poemata magis
conuenire videntur: gloriatur enim in illis Solon, se prius
agri multis locis fixos terminos fustulisse, & quod prius
seruiens esset, nunc liberum. Constitutis autem ci-
uibus ad exportandas pecunias, ab eo munere peregrinos
reiecit, qui Atticè loqui nescirent, quippe qui sapientissime
aberrarent: qui autem seruitute indigna premebantur, aut
se libertate donasse. Ex hac re plurimum turbationis ac
molestiae Solon cepisse dicitur: ut enim aggressus est aeris
alienum rescindere, cum & verba idonea, & honestum prin-
cipium quaereret, cum amicis communicasse, quorum fidei
putabat se tutò posse committere. Feruntur autem hi quorum
consilio usus est, Conon, Clinia, & Hipponicus, iniquens
se agrum minimè mouere, sed debita rescindere statuisse.
Illi autem praeueniētes statim praecoccupantesque, multas
pecunias, à diuitibus faenore acceperunt, agrumque ex illis
per maximum emerunt. Sic postea cognito decreto, cum
illi fruerentur possessionibus, pecunias autem minus dis-
soluerent, maximam Soloni infamiam ac calumniam in-
iuxerunt, quasi non ipse iniuria affectus, sed particeps iniuriae
extitisset. Verum eo crimine statim quinque talentis se libe-
rauit: tantum enim sibi deberi inuentum est, quod debitum
statim per legem remisit. Quidam verò quindecim fuisse
dicunt, quorum vnus Polyzelus est Rhodius. At eius amici

Prudentia.

32

ἡμῶν ex debiti decisione perpetuò nuncupati sunt.
Fuit autem eius ratio cum grata nemini, tum diuitibus
permolesta, quòd tabulas irritas fecisset: inopibus etiam
molestior, quòd sperantibus agrum non diuississet, neque
omnino, ut Lycurgus, aequales inter se ac similes viuere
coegisset. Verum ille cum vndecimus ab Hercule foret,
multosque Lacedaemoniis imperasset annos, amplissimis
amicitiis plurimum, opibus & autoritate valeret, his mu-
nitis quae sibi reipub. causa optimè suppetere esset opina-
tus, vi tamen magis, quam suasionibus usus, ut oculus
sibi effoderetur, rem omnium maximam & efficacissimam
ad salutem & concordiam ciuitatis peregit, neminem ex
ciuib. pauperem nec diuitem esse. Hoc Solon, qui & or-
dine medius erat, & reipub. popularis, minimè est asse-
cutus: nihil autem est ausus ultra praesentes facultates suas,
cum ex sola voluntate ciuium, qui illi se commiserant, ad
rem gerendam esset excitatus. Quòd autem multos offen-
disset spe & opinione deceptos, ipse ostendit his versibus:

Quam blandi fuerant olim, nunc aëstuat ira
Omnibus, atque, hostem veluti, me torua tuentur.
Ast alius si quis tali sit munere functus
Imperij, haud vulgum potuit cohibere furem,
Antea turbato, quam lac subduceret illi.

Veruntamen cognita statim utilitate, omissa priuata
calumnia, supplicationes publice statuerunt, id sacrificium
εἰσαχθῆναι vocitantes. Solonem verò moderatorem reipub.
& legumlatorem designarunt, nec illi alia quidem, alia
minimè, sed omnia, magistratus, concionem, forum,
senatumque permiserunt, eorundemque singulis pretium
& numerum & tempus praefiniendi, tum quod sibi visum
fuerit abrogandi probandi que potestatem. Primum igitur
omnium Draconis leges, praeterquam quae de caede
erant, omnes propter asperitatem magnitudinemque pec-
narum, abrogandas curauit. Vna enim ferè omnibus mors
poena definita erat, ut etiam qui otij damnati essent, capite
multaretur: & eis qui olera aut fructus surripissent, idem
supplicium sacrilegis, quod speculatoribus & homicidis
constitutum esset. Ob quam causam illud Demadis laudatur
in primis, qui Draconem non attramento, sed sanguine leges
descri

Leges.

* ἡσπέρ
2016.

descripisse dixit. Ipse autē Dracō rogatus, quamobrem plurimas iniuriarū capite plectendas statuisset: respondisse dicitur, se parua quidē delicta morte digna censere, magnis autē maiore pēnā inuenire non posse. Secūdo, Solō cum magistratus omnes, vt erant, locupletib. relinquere vellet, reliquam autē reipub. gubernandā partem permiscere, ad quā antē plebs aspirare non poterat, ad ciuiū census se contulit, & qui in siccis atq; humidis quingentis censi essent, in primo ordine locauit, & πεντακισιοδύμους vocauit, id est, quingentorū medimnorum. In secundo autem eos qui equos alere possent, aut trecētis censi forent, & hos ἑπτακισιοδύμους ab equis nuncupauit. Ζευγῖται verō tertij census homines vocati sunt, qui tricenorum vtriusq; censum explerent. Reliqui ἥνεις, id est, debitores aut mercenarij sunt appellati, quibus nullū magistratū adire fas erat: sed concionis habendę & iudicandi munus in repub. tantū obibat quod ab initio nihil, in posterū autem maximū visum est. plurimę enim cōtrouersiarū deferēbātur ad iudicēs. Et quęcunq; iudiciis magistratū subiecit, de iisdē in forum adeundi violentias potestate fecit. Dicitur etiā, cum leges obscuriores tulisset, & quā multos cōtrarios sensus reciperent, vim iudiciorū auxisse. Cum enim nō possent ius suū legib. obtinere, ad iudices necesse erat semper confugere, & omnem cōtrouersiam ad eos deferre, qui quodammodo interpretandis legibus pręesse viderentur. Portendit autē ipse sibi hoc pacto adæquationem legum:

Quantūq; sat fuerat populo permissa potestas,
Nec detractus enim, nec datus ullus honos.
Ast hi diuitiis magnis opibusq; superbi,
Queis ego supra æquum munera nulla dedi:
Sed valida amborum munui pectora parma,
Vincier & neutrum, vincere neque tuli,

37
Actiones.

Magis etiā cum putaret subueniendū esse imbecillę multitudini, oibus licere statuit de iniuria alteri illata supplicium sumere. Nā siue quis verber. cesus, siue lesus aliter siue ei vis esset illata, licebat alteri cuiusq; cui facultas & voluntas foret, rei nomē deferre, & iudicio iniuriā psequi. Assue faciebat enim rectē ciues legūlator, veluti vnius corporis incommoda æquē sentire, eiq; pariter angī. Huic legi cōsonare

sonare eius verba memorant. Rogatus enim quā ciuitas optime habitaretur: Illa, inquit, in qua nulla affecti iniuria nō minus, quā affecti, reos peragūt, vlciscunturq; eos qui intulerūt. Cum autem in Areopago senatū cōstituisset ex annuēnsariis magistratib. ipse quoq; qd cū magistratu tūc esset, in eo concilio fuit. At cum plebē ob debitorū abolitionē, inflatā & cōfidentē videret, secundū senatū adiunxit ex singula tribu, quę quatuor erāt, centū diligens viros, quos pręire cōsilio multitudini statuit, nec permittere sine pręcōsulto de aliqua re ad populū ferri. Superiore autē senatū, speculatore rerū omnium ac legum custodē voluit esse, ratus fore, vt duobus senatib. veluti anchoris firmata ciuitas, minus salo ac fluctibus iactaretur, magisq; se ob eā causam sedatā & quietā plebē habiturū. Vulgatiō igitur fama est, Areopagitarū cōciliū (vt diximus) a Solone esse cōstitutū. Quę opinio ea re maximē cōprobari videtur, qd de Areopagitis a Dracone nulla vsquam mentio facta est. Quin apparet eū de rebus capitalib. cū Ephetis semper cōmunicasse. In tertiadecima autē Solonis tabula, octaua lege, ita ipsis nominibus perscriptū est: Quicunq; ignominia affecti erāt ante Solonis magistratum, eis honores capere licere, pręterquā qui ab Areopago, aut ab Ephetis, aut in Pritaneo homicidij, aut iugulationis, aut appetendę tyrānidis dānati a regib. essent, cum ea lex lata est. Ex his igitur rursus videtur etiā ante Solonis magistratū Areopagitas extitisse. Qui enim fuisset ante Solonē in Areopago dānati, si Solō primus ad Areopagitas iudicia detulisset: niam fortasse ex scriptorū defectu obscuritas quadā existit vt qui eis criminib. dānati fuissent, de quib. Areopagite & Ephete prętores iudicārēt, quo tēpore hæc lex lata est, prohibiti essent honorib. reliquis omnib. honore donatis. Sed hæc ipse videris. Ex aliis autē eius legib. illa pręcipuē incredibilis atq; in primis admirāda est, quę honorib. abdicat eū qui orta seditione neutrā factionē secutus sit. Voluit quidē, vt videretur, neminē cum priuatas rationes in tuto locasset, nulla cōmuni cura ac sollicitudine cōtineri, gloriantem qd aliorum incōmodis difficultatib. minime angere: verū optimis ac iustissimis viris esse propositū, cū aliis pariter periculose cōmittere, atq; opem afflictis rebus ferre magis, quā absque periculo quietum exitum victo-

negl. apl.
rov. vide
Suid.

Anticipa-
tio.

Matrimo-
nia.

*Quid in-
matrimo-
nia sit,
vide Bu-
daum.

rix expectare. Illa verò absurda atq; ridiculosa videtur, quæ permittebat orbæ, si qui lege cognationis eam obtinisset, factusq; esset dominus, ad rem autem veneræ esset minus idoneus, mariti propinquos admittere. At qui hæc recte se habere quidam putant, contra eos qui coire ipsi nequeunt, pecuniarum autem gratia uxores *cognationis lege accipiunt, lege & contra naturam nituntur. Intuentes enim eum qui cum libitu puellæ, quam lege cognationis sibi vendicant, concumbere sit, aut missam facient, aut dedecore & ignominia retinebunt, cupiditatisq; pecuniarum & contumeliæ pœnas dabunt. Illud etiam probatur, ut non cum omnibus coiret uxor, sed ex mariti necessariis unus sibi deligeret, ne alienum esset quod nasceretur, & generis necessitate attingeret. Ad hoc idem illud spectat, ut sponsa cum viro occluderetur, unaq; cotoneo malo pro bellariis vesceretur, utque ter in mense omnino congrederetur vir cum uxore. Nam si minus liberi nasceretur, fore putabatur ut huiusmodi honor ac benignitas viri adversus pudicam mulierem, per multas frequenter collectas indignationes tolleretur, nec sineret penitus odio abalienari animos. Ex cæteris autem matrimoniis dotes sustulit, tres tantum vestes, & quædam paruo emptas vasa, aliud præterea nihil, nuptam secum importare iubens. Voluit enim viri uxorisq; consortium non pretio ac mercede sed liberorum charitate, gratia, benevolentiaq; coniungi. Dionysium enim tyrannum cum rogaretur à matre, ut quandam ex civibus in matrimonium acciperet, respondisse ferunt: Civitatis quidem leges abrogari à tyranno, naturam autem leges cogi nullo modo posse, si præter ætatem uxori se iunxerit. Hanc autem absurditatem ac deformitatem sibi in civitatem minimè inducendam videri, nec permittendum ut affinitates alieno tempore fierent, & quæ neque gratiæ quippiam, nec officij, nec sine nuptiarum essent habituræ. Itaque in senem puellam ducentem, à diligente principe aut legum latore id iure optimo dici queat, quod in Philoctetem dictum memoratur: Quam bene igitur nubere potes miser, ac habitans in thalamo diuitis vetulæ, ut perdices ex concubitu pingue te coperiens, transibis ad virginem spoliis viri indigentem. Hæc igitur satis ad præsens. Illa verò Solonis lex laudatur præcipue, quæ prohibet in defunctos maledicta coniicere. Nam & pius est eos sacros ducere qui à vita discesserint: & iustum

his

his qui esse desierunt, abstinere, & civilium inimicitiarum aliquando modum statuere, nec in infinitum progredi sinere.

In viuum autem si qui sacris in locis, vel in iudicio, vel apud magistratus, aut cum certaminum spectaculo instaret, maledictis esset inuectus, is priuatim illi tres drachmas ærario duas alias soluere cogeatur. Nusquam enim iræ cōtinere, imperiti est hominis atq; intemperantis: ubiq; verò, difficillimum, quibusdam etiam impossibile esse videtur. Decet autem in ferendis legibus possibilitatis & facultatis rationem habere, si quis velit utiliter in paucos, quam sine utilitate in multos animaduertere. Illa etiam lex qua testamentis prospexit, autoritatis plurimum habuit in ciuitate, & summo in honore fuit. Antea enim non licebat aliud deriuare hereditates, verum pecunias simul & domum in defuncti familia manere oportebat. Solon autem cum permisisset, pro voluntate cuiusque, nisi superessent filij, heredem constitui, visus est amicitiam propinquitati, & gratiam necessitati præferre, pecuniasq; possessionem esse habentium statuisse. Non tamen temere ac nullo habito respectu, huiusmodi licentiam permisit: ut si non morbo ingrauescente, aut medicamentorum vi impellente, aut vinculis & cruciatu coactus, aut coniugis suasionibus, ac blanditiis esset adductus. Existimabat enim, & qui dem recte & sapienter, præter decus aliquid honestatemque suaderi, nihil à vi ac necessitate differre. In eodem verò cum necessitate fraudem, in quo dolorem cum voluptate in comparatione iungebat, quæ omnia pariter hominem à mēte ac ratione distraherent. Egressionibus quoque mulierum, ac fleatibus, & celebritatibus lege prospexit, ut omnem immodestiam intemperantiamque cohiberet, exire cum tribus tantum vestibus iubens, nec cibum ac potum plusquam oboli asportare, nec calathum cubito maiorem habere, nec noctu iter suscipere, nisi prælato lumine in vehiculo deferretur. Lacerationes verò se cadentium, & quæ luctum prouocare solent, ploratus quoque & lamentationes flebiles, in alieno funere penitus sustulit: nec immolari bouem permisit, nec pluribus quam tribus vestibus uti: nec ad aliena monumenta accedere, nisi quo tempore efferreretur funus, quorum plurima ne fiant, nostris quoque legibus prohibentur: nisi quod nostris legibus illud additum est, ut qui hæc faciunt, à censoribus mundi muliebris, ut molles atque effeminati homines,

Iniuriarum
actio.

Testamen-
ta.

Lucius.

* Mactant.

k

Artes.

mines, & his perturbationibus ac delictis, quæ circa hæc ge-
nera sunt, obnoxij, dantur. Cum autem intueretur urbem
refertam hominibus, qui in Atticam quotidie licentia atque
impunitatis gratia confluxebant, maximam verò agri par-
tem incultam infructuosamque esse, & qui navigationi
rebusque maritimis intenti essent, nihil iis importare con-
sueſſe, qui nihil contra auferre possent, ad artes ciues tra-
duxit. Lege etiam sanxit, filium haud patri necessaria vi-
tæ subsidia debere, à quo nullam artem accepisset. Lycur-
go enim datum laudi meritò est, ut cum urbem vacuum ha-
beret ab omni peregrinorum & cōuenarum cœtu ac com-
mercio, amplam etiam regionem ac bis totidem suppe-
tentem, ut Euripides inquit: seruatorum præterea multitu-
dinem Lacedæmoni circumfusam, quam optimum factu e-
rat haud otiosam dimittere, sed opere fatigare, & labore
assiduo humiliorem efficere, ciues ab omnibus illiberali-
bus artificijs & quæstibus remouere, continerèque in ar-
mis, & eam vnam illis artem discendam atque exercendam
proponere. At Solon leges rebus magis, quàm res legi-
bus accommodauit, regionisque situm & naturam contem-
platus, quæ vix laborantibus agrum colentibus ad victum
sufficeret, otiosam autem multitudinem alere non posset
artibus honore habendum statuit. Areopagitis quoque
negotium dedit, ut vnde cuique necessaria forent, prospice-
rent, de inertibus ac desidiosis supplicium sumerent. In
ea autem vehementiorem se præbuit, ut qui è meretricibus
nati essent, parentes alere non tenerentur, ut Heraclides
Ponticus scriptum reliquit. Qui enim in cōgregatione &
commercio mulieris decorum non seruat, is facile decla-
rat, se non liberorum gratia ad eam rem impelli, sed volup-
tati potius indulgere. Itaque mercede se priuat, nec sibi
ius parentis in liberos reliquum facit, quibus ipsa procrea-
tione dedecus & ignominiam attulit. Omnino tamen So-
lonis leges de rebus venereis, deformitatis plurimum con-
tinere videntur. Mæchum enim interimere fas esse depre-
hendenti voluit. Si autem raptæ liberæ mulieri vim attu-
lisset, cum decem drachmis multauit: si prostituisset, vi-
ginti drachmarum poena statuit teneri: præterquam eas quæ
palam venirent, dico autem meretrices. Namque illæ manife-
stè se permittunt his qui pretium afferunt. Sustulit autem

iis

ius vendendi filias & sorores, nisi qui cum viro cōeunt vir-
ginem deprehendisset. In eadem verò re punita nunc se se-
uerè & immitè, nunc clementè & facilem præbere, eiq; quæ-
cunq; fors attulit poenâ definire, à ratione profectò admo-
dum dissonare videtur: ni iam quæ nummi penuria in ciuita-
te tum foret, pecuniarias poenas reddebat penuria ipsa gra-
uiiores. Ad pretia quidè æstimationesq; sacrorum pecus copu-
tabat, & pro medimno drachmâ habebat. Ei qui Isthmia
deuicisset, ceterum drachmas dari placuit: Olympia verò, quin-
gentas. Qui verò attulisset lupum, quinque drachmas iussit ac-
cipere: lupam autem, tantummodo vnam, ut Phalereus Deme-
trius tradit: hoc bouis pretium, illud pecudis esse statuens.
Quas enim in sextadecima tabula æstimationes eximjis vi-
ctimis præfiniuit, cōsentaneum est multiplices extitisse: attamen
ex quoque præ illis quibus nunc utimur, exiles parcesq;
sunt. Vetus est autem cōsuetudo Atheniënsibus bellum cum
lupis gerere: pascuo verò agro indulgere, quàm agricultu-
re, satius esse ducunt. Est etiã opinio quorundam, nomina tri-
bunum non ab Iouis filiis tribus, sed à generibus, in quæ di-
uisa vitæ ab initio sunt, nomina accepisse: bellicum quidè
ἐπὶ ἀρμαῖς ab armis: operis intentum ἱππικὸν: duarum autem
reliquarum, hos quidem qui agrum colebant, ab agricul-
tura γεωργικόν: illos qui rei pecuariæ operam dabant ἀγρικο-
γὰς à capris, cognomen traxisse. Sed cum nec perennibus
fluminis, nec lacubus quibusdam, nec vberibus fontibus regio
abundaret, sed plerique Atticorum puteis vterentur
manufactis, lege statuit, ut ubicunque puteus publicus es-
set, eo intra ἑκατὸν homines vterentur: (est autem Hip-
picum quatuor stadiorum distàtia) qui autem abessent lon-
gius, propriam sibi aquam exquirent. Sin autem effo-
dientes decem palmarum profunditate haud inuenissent
aquam, tum accipere à vicino liceret sex hydrias, bis die-
bus singulis. Indigentia enim ac necessitati subuenien-
dum, inertia verò ac desidia minimè opitulandum pu-
tabat. Desinuit etiam plantationis prudentissimè men-
suras: cum qui in agro quidvis aliud plantaret, quinque
pedibus à vicino abesse iussisset: qui verò ficum vel
oleam, nouem. Longius enim hæc arbores protendunt
radicem, nec sine detrimento cæteris plantis propius
admoeri possunt, verum nutrimentum auferunt, &
quibus

Atheniënsi-
um lupis bel-
licis adve-
tus mos.Hippicum
quid.Vide di-
gesti. finit
regund. l.
vlt.

PLUTARCHI

156
50
Exportatio rerum.
Noxa delictio.
51
52
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

SOLON V.

157

iureiurando adstrinxit se senatus, Solonis leges ratas habiturum: priuatim etiam unusquisque pretorum in foro ad lapidem addito iuramento, se, siquid contra eas constitutiones committat, auream statuem pōdere se æquantem in Delphis positurum esse dixit. His igitur peractis, cum animaduertisset Solon disproportionem mēsum, & commutationem varietatēq; lunę, quę neque in occasu, neque in ortu cum sole conueniret, sed eadem plerunque die & assequetur solem & præteriret eum, statuit tricesimam & ultimā appellari, eiusque partem ante congressum lunę cum sole, finito mensi, & quę superesset, venienti atque instanti mēsi deberi arbitratus est, ut qui antea id (sicut apparet) Homerum audisset dicentem, desinētis mensis atq; instantis. Quare deinceps sequeretur dies, eam vltimū, id est, Calēdas appellauit: nec vicesimo die mensem finiuit, reliquūq; sequenti adiunxit, sed auferens atque dissoluens vsque ad trigesimū, quatenus luna lucem retineret, annumerauit. Latius igitur legibus cum se quotidie quidā adirent qui laudaret, vel improbarent, aut etiam consulerent scriptis adicere aliquid aut detrachere: permulti autem ad essent qui peterēt respōderentque, iubentes ut quo pacto singula se haberent eorūq; sententiam edoceret, atque declararet, perspicuens hæc & negare absurdum esse, & facere inuidiosum futurū, statuit his se difficultatibus liberare, offensionēq; ciuium & calumniam effugere. In magnis enim rebus administrandis difficilimum est (ut ipse inquit) omnibus posse placere. Itaque quod erroris sui causam regeret, sortitus nauis administrationē abnauigauit, cum impetrasset ab Atheniēsis, ut ab vrbe sibi decem annos abesse liceret. Sperabat enim eo tempore, leges vsu & consuetudine ciuibz gratiores fieri. Primum igitur in Aegyptum applicuit, ibique aliquandiu moram traxit, ut ipse primum affirmat: Ostia qua Nili resonant vicina Canopi. Quoddam etiam tempus apud Psenophem Heliopolitam, & Sonchem Saitam eloquentissimos & sapientissimos sacerdotum, Philosophiæ operam dedit, a quibus Atlanticum sermonem audiuit, ut à Platone scribitur, eūq; est carminibus græcis conatus exprimere. Deinde in Ciprum delatus, à Philocypro quodam eius loci rege honorificentissimē exceptus est, qui parū ciuitatem à Demophon

158
phoonte Thefei filio conditam habitatamque tenebat, in locis munitis quidem, verum difficilibus & incultis positam. Suasit igitur illi Solon, ut nactus amoeniorem locum, ciuitatem eo traduceret, eamque iucundiorē & maiorem pararet: & ipse ad eam rem adiutorem se præbuit, & vnā ciuitatem optimē & ad disciplinam, & ad securitatem instituit. Quæ res habitatores complures Philocypro comparauit, & ceteros reges ad æmulationem concitauit. Quare cum Soloni gratiam referre vellet, urbem ante id tempus Epenam appellatam, ab eo Solos nuncupauit. & ipse Solon huius conditæ vrbis mentionem fecit. In Elegijs enim de Solis vi de Steph. Philocyprum vocans, ita alloquitur:

Tot nunc sceptrâ Solis tenes per secula felix
Regens, hancque urbem tum genus hocce colis.
Me Cipris antiquo celeri cum puppe remittat,
Littore quæ violis frondea ferta gerit,
Et mihi post tanto nomen pro munere grates
Soluat, & in patriam diua secundet iter.

Eius autem cum Cræso congressum & colloquium, quidam 56 vt ficta temporibus arguere videtur. Ego autem famam adeo celebratam & tot grauissimis testibus comprobata, & quæ in primis Solonis moribus conuenire, & eius animi magnitudine & sapientia digna esse videtur, annalibus quibusdam Canonibus nuncupatis permittendâ non arbitror, quos infiniti penè vsque in hanc diem emendare conati, repugnantias eorum tollere vilo modo nequiverunt. Soloni igitur cum rogatu Cræsi in Sardos se contulisset, id quod terrestri homini cum ad mare primum descendit, euenisse ferunt. Ille enim ut quisque se obtulit fluuius, mare esse ratus est: ita Soloni per aulam transeunti, multosque ornatu luxuque regio instructos intuenti, & cum magnificentia quadam & maiestate, magnâque stipatos turba seruorum & comitum incedentes, singuli Cræsus videbantur, quoad ad eum perductus esset, ut quicquid esset in lapidibus pretiosum, quicquid coloris in vestibus, quicquid ex auro artifice claboratum, quicquid ornatus aut magnificentie aliquid præseferret, quicquid denique optandum foret, id omne regem circumstare visum est, ut spectaculum splendidissimum, summa varietate ornatissimum, Soloni ostenderetur. Postea verò 57 quâ Solon harum aspectu rerum nihil commotus est, neque inquit

quit aliquid eorum quæ Cræsus expectabat, ut facillè appareat prudentibus, cum illa omnia, ut vilia abiecta que contemne- Contem-
re, iussit ei Cræsus suos thesauros aperiri, & ceteram sup- plus rerū.
pellectilem & magnificentiam regiam nihil roganti ostendi neque apperenti. Cœperat enim ipse secum ingenium Solonis agnoscere. Ad postremum rursus cum perfectis omnibus ad eum reuertisset, rogassetque illum Cræsus, num quem Sapiētia.
alium hominem se beatiorem vidisset: tum Solon, Tellum se suum ciuem vidisse respondit. Ut verò exposuit illi Tellum optimū virum fuisse, filiosque probatissimos habuisse, & eum integerrimè sanctissimèque vixisse, strenuè pugnante pro patria, parta pugna gloria interisse, putauit Cræsus urbanitatis penitus illum & humanitatis expertem, si non magna vi auri atque argenti felicitatem metiretur: sed plebei hominis & priuati vitam, vel interitum potius, tantis opibus imperij anteponendam putaret. Veruntamen ab eo rur 58 sus contendit, num post Tellum alium beatiorem nosset. Iterum Cleobem & Bitonem dixit, viros cum mirifico inter se amore, tum in matrem summa obseruantia: qui tardantibus bobus, ipsi iugum currus subeuntes, ad Iunonis templum matrem traxerunt latam, & ab omnibus ciuibz felicem habitam. Deinde cum peractis sacrificijs epulati accubissent, post diem nunquam assurrexerunt amplius, sed defuncti vita, visi sunt in tanta gloria & expectatione, mortem omnium dolorum & molestiarum experte & vacuam oppetisse. At nos, inquit, Cræsus ira incensus, nullum in numerum beatorum reponis? Et Solon cum nec blanditiis & assentionibus delinire hominem vellet, nec ulterius prouocare, O rex, inquit, Lydorum, nos quidem Græcos homines ad alia quæ nobis Deus ipse mediocria concessit bona, & sapientie cuiusdam fiducia (ut videtur) optimè confirmata, & popularis magis quam regis, nec admodum ob mediocritatem splendida, participes fecit: quæ cum perspicat vitam hominum variis fortunæ moribus assidue agitari, presentibus bonis efferri non finit, nec felicitatem cuiusquam admirari, quæ temporum mutationi subiecta sit. Consequen- 59 tis enim temporis varietas ex incerto vnicuique subit. Cui autem felicitatem suam Deus ad finem perduxerit, cum nos felicem opinamur. Viuentis verò adhuc felicitas ac periclitantis in vita, ut decertantis denuntiatio victoriæ & corona,

corona, instabilis incertaque est. Post hæc Solō statim confecto sermone discessit, cum turbasset magis oratio Cræsum, quā admonuisset. Per id temporis Aesopus historicus fortē Sardis aderat eō accersitus à Cræso, magnūq; honoribus affectus, Solonis causa vehementer indoluit, qui ita inhumanē a rege esset acceptus: cūque solaretur illum, diceretque rerum consuetudine aut quāminimē aut quā maximē vti oportere: Imō, respondit, mehercule aut quāminimē aut quā optimē. Sic igitur tunc Cræsus Solonē desepxit. Postea vero quā cum Cyro collata acie, prælio superatus est, & amissa vrbe captiuus incendiōque destinatus, pyram instructam alligatus conscendisset, spectantibus Persis ac Cyro, quantum maxima potuit voce ter o Solon, exclamauit. Admiratus igitur Cyrus, misit qui rogarent, quīnam hominum aut deorum is esset Solon, quem in dubijs casibus solum imploraret. At Cræsus nihil dissimulans: Vnus est, inquit, ex Græciæ sapientib. quem ego accersui non audiendi aliquid discēdive studio eorum quib. maximē indigebam, sed vt mihi spectator adesset, testisq; eius felicitatis abiret, in qua amittenda plus calamitatis erat, quā in consequenda boni. Verbo enim & opinione bonum erat, re autem vera ea commutata, omnes eius iucunditates ad intolerabiles dolores & calamitosas ærumnas reciderunt. Atquis is vir ex illis secundissimis rebus, hæc omnia miserrima futura coniiciens, considerari vitæ exitū iubebat, nec inflatum opinionibus incertis petulanter & temerē exultare. Quæ vbi ad Cyrum perlata sunt, vt qui & sapientior esset quā Cræsus, & Solonis monitum ex præsentibus exemplis comprobatum esse perspiceret, non solum Cræsum missum fecit, sed summo etiam honore quoad vixit, apud se habuit. Ex quo visus est Solon eadem oratione alterum seruasse è regibus, cautiorem & prudentiorē alterum reddidisse. At post Solonis discessum Athenis inter ciues grauissimæ seditiones excitatæ sunt, ac Pediorum factioni Lycurgus, Paralorum autem Megacles Alcmeonis filius præfuit: Diacriorum autem Pisistratus, in qua debitorum turba continebatur, quæ vehementer diuitibus inimica infestaque erat. Quare stabat quidem adhuc ciuitas seruandis institutis Solonis & legibus, sed rerum nouarum immutandæq; ciuitatis statū cupido inceserat, suis rationibus melius

Val. Max.
lib. 7. cap.
3.

melius consultum iri ea mutatione singulis opinantibus, & aduersæ factionis superandæ spe optima confirmatis. His igitur malis difficultatibusq; turbata ciuitate, Solon reuersus Athenas, ad honorē sui, factorumq; verecundiam cōuertit omnes. Sed ne in repub. eo, quo solitus erat studio & assiduitate, versaretur, infirmæ vires affectaq; iam ætas prohibebat, sed priuatim principes factionū adiens, à seditione abducere ac pacare nitebatur. Quam ad rem Pisistratus videbatur apprimē Soloni assentiri. Etenim in sermonibus colloctionibusq;, affabilitatis & humanitatis plurimum habebat eius oratio: apparebatque eum pauperum causæ impensē fauere, ad inimicitias autem clementem ac moderatum esse, & quæ illi à natura minus inerant his assimulatis, faciliē putabatur eos quibus illa insita atq; innata erant, virtute ac probitate superare. Itaque ostendebat se æquitatis amatissimū studiosissimūq;, & præsentis status mutationē grauissimē esse laturū, obuiamq; iturum, si quis studio nouarū rerum eum mouere esset aggressus. His igitur moribus decipiebat ciues. Solonem tamē simulatum eius ingenium diu latere non potuit, eiq; insidiæ Pisistrati primū patuere, haud tamen odio eum persecutus est, sed leniendo admonēdoq; conabatur hominē ex ea mente depellere: ipsoq; Pisistrato sæpe dixit, & aliis multis audientibus, si quis ex eius animo expelleret amorē principatus, & dominandi cupiditatē sanaret, neminē esse eo melius ad virtutē naturā institutū, neq; probiorē ciuem. Cū autem cepisset Thespi tragœdiā edere, ea res ob nouitatē multitudinis studia in se conuertit. Nondum enim in æmulationem certamenq; ciuium venerat. Tum Solon innata quadam audiendi discēdiq; cupiditate, quotidie magna ætate ingrauescente, liberali orio & disciplina, & meherculeotationibus & musica indulgēs, Thespi spectatore præbuit, cū is tragœdiam, vt mos veteribus erat, ipse ageret. Post id autē spectaculū cū Thespiū appellasset, rogauit, num puderet eum tot præsentibus atq; audientibus talia ementiri. Cumq; ille diceret, haud absurdū esse eiusmodi res per iocū dicere ac facere: baculo vehementer terrā percutiens, At, inquit, talem disciplinā quī laudamus & veneramur, in contractibus mox sentiemus. Vbi autem Pisistratus, illatis sibi ipsi vulneribus, curru delatus descendit in forum, multitudi-

Sagacitas.
63

64

Constantia.

Utrum de
inagorale
giss vide-
tur, &
oaves pro
saiva.

titudinisque animos concitauit, cum diceret ea se ab inimicis per insidias accepisse, multosque sibi rei indignitatem agere ferentes clamitantesque comparauit, ad eum accedens Solon assistentisque, Non recte, inquit, o fili Hippocratis, Homericum Vlysem assimulas: eis enim ad ciues decipiendo abuteris, quibus ille seipsum cadens, hostes deceperat. Iamque erat Pisistrati gratia in praelium descensura multitudo, & populus in concionem conuenerat, Aristone decernente, ut quinquaginta armati, qui ab armis quibus utebantur Corynephori dicebantur, Pisistrato darentur ad custodiam corporis, assurgens Solon contradixit, permulta his similia in medium referens, quae post carminibus edidit:

Aspicite in linguam & blandi fallentia cunctos
Verba viri, * qui nos vulpinis passibus ambit,
Frigidus at nobis pectora sanguis agit.

Sed cum animaduertisset pauperes ad gratiam Pisistrati propensos, rem aggredi tumultu & trepitatione: diuites contra metu percultos diffugere, abiit, inquiens se illis prudentiorem, his fortiorem esse: prudentiorem quidem his qui rem hanc haud prospicerent, fortiorem vero illis qui tyrannidi quam prospicerent, quod minus obstaret, metu prohiberentur. Comprobato autem in plebe decreto, haud ultra sollicita fuit multitudo de paucis Corynephoris Pisistrato decernendis. Sed cum quot vellet nutrire, secumque palam haberet, parauit, quoad arce potitus est. Quare turbata ciuitate, Megacles statim cum Alceonidis fugit. At Solon (erat enim iam valde senex) nec adiutores habebat, attamen in forum procedens, sua oratione partim ciuium amentia & segnitie obiurgauit, partim incitare atque adhortari conatus est, ne libertate abicerent. Illud etiam celebratum addidit: Facilius certe illis ante fuisse tyrannidem surgente opprimere, nunc autem maius gloriosiusque futurum confirmata iam ac corroborata euertere ac delere. Vbi vero sibi ob metum nemo mentem adhibuit, digressus est loco domum se contulit, accipiensque arma in Angiportu ante fores deposuit: Ego, inquiens, quoad a me fieri potuit, patriae ac legibus opem tulit: ex eoque in posterum quieuit. Adhortatusque ad fugam amicis, nunquam parere in animum induxit, sed carminibus editis vehementer in Athenienses inuectus est:

Tristitia

Tristitia commissae luitis si premia noxae,
Ne vos in superos concitet ira deos:
Vestra viros auxit quoniam custodia dudum,
Subdita qui vobis sub iuga colla premunt.

Post haec multis commonefacientibus mortem sibi à tyranno impendere, quarentibusque, qua refretus ita pro salute desidiosus esset, Senectute respondit. Verum Pisistratus rerum potitus, ita Solonem obseruauit, ita in honore habuit, adeo benignum in eum & mansuetum se praebuit, ut & accerferet, & sibi etiam in consilium adhiberet, permultaque ex eius autoritate gereret: etenim plurimas Solonis leges seruauit, iisque ipse ante alios parens, amicos parere cogebat. Nam cædis in Areopagum accersitus, modestè & temperatè in ius venit se defensurus, sed causam accusator destituit. Leges etiam ipse tulit, quibus est illa, quae iubet, ut qui oculos in bello amisissent, publice alerentur. At qui hoc antea, quo tempore Thersippus caratus est, decretum à Solone, Pisistratum imitatum esse tradit Heraclides. Scribit etiam Theophrastus, otij legem Pisistrati, non Solonis fuisse, qua & regionem cultiorem, & pacatiorem ciuitatem reddidit. At Solon cum Atlanticum sermonem, quem ex sapientibus Sai, vrbe Aegypti, acceperat, rem multae operae multique laboris Atheniensibus maxime conducibilem scriberet, ab incepto destitit, non occupationibus, ut inquit Plato, sed senectute potius impeditus & voluminis magnitudinem reformidans. Otio enim illum tunc abundasse declarant huiusmodi voces:

Dum propere ad senium, discere multa libet,
Grataque sunt Veneris nobis & dulcia Bacchi,
Quaeque viris Musa munera lata ferunt.

Ut autem amœna & fertilis regionis solum desertum quodammodo & incultum Plato, qui Soloni erat propinquitate coniunctus, Atlanticam illam materiam excolere atque exornare cupiens, magnis quibusdam quasi vestibulis & circuitibus, & aulis circumdedit eius initium, qualibus nec oratio, nec sermo, neque fabula, neque poesis vlla reperitur: sed cum sero admodum cepisset, opus id mors viri antevertit. Quamto igitur plus scripta attulerant voluptatis, tanto plus eorum quae supererant desiderij relictum. Ut enim Atheniensium ciuitas Olympicum, sic Platonis sapientia inter

68

* In vobis
laus iustorum.

apud Solonem,
vide
Strab. &
Stephanum.
Seneca et
obitus.

69

Vide Platonem in
Athletico,
versu vltimo.

De templo
Iouis olympici,
p. 1. Plin.
li. 36. c. 16.

70 multa praelara & eximia hoc tantum opus imperfectum reliquit. Vixit Solon post initium Pisistrati tyrannidis, ut Ponticus Heraclides prodidit, multum temporis: ut autem Phanius Ephesius scribit, minus duobus annis. Comij enim temporibus Pisistratus inuasit tyrannidem. Hegesistrati autem ætate, qui post Comium regnavit, affirmat Phanius diem Solonem obiisse. Eius autem cineris circa Salaminem dissipatio ac dispersio, absurditate rei incredibilis, admodumque fabulosa esse videtur. Id autem cum alij homines auctoritate dignissimi literis prodiderunt, tum Aristoteles Philosophus in primis scriptis suis comprobavit.

Publicola.

LAPO FLORENTINO

INTERPRETE.

I
Nomen.
Genus.
Liniis
lib. 2.
Decad. 1.

V M igitur his moribus præditus fuisset Solon. non immerito, ut mihi videor, cum eo Publicolam comparamus, cui hoc posterius nomen honoris gratia Pop. Rom. inuenit. Antea enim Publico Valerio ei nomen fuerat, quod à progenitore Valerio videtur inditum, qui vir vnus ex veteribus illis maxime author fuit, ut Romani ac Sabini, cum ante hostes fuissent, in vnum populū coirent. Ille enim in primis suadendo regum sedauit discordias, & ad eiusmodi fœderis pactionē induxit. Huius igitur, ut accepimus, Valerius ex genere necessarius, cum adhuc Roma esset sub regibus, diuitiis & eloquentia claruit: quarum cum altera recte semper & libere pro æquitate iustitiæque vteretur, quippe qua liberaliter humaneque supplicibus opem ferret, haud dubie videbatur, si res traduceretur ad popularem principatum, primas in rebus partes habiturus. Cum autem Tarquinius Superbus regno non virtute, sed impietate & scelere parto, non regio more, sed tyranni, contumeliosæque vteretur, cuique infensus odio populus, atque ægreferens ad defectionem spectaret, cui rei Lucretiæ, quæ sibi vi accepta mortem

consci

consciuiisset, contumelia occasionem attulerat: Lucius Brutus cum in nouâdis rebus adieciisset animum, ad Valerium primum rem detulit, eoque adiutore acerrimo fretus, reges exegit. Et quamdiu opinio fuit, populum pro rege consulem vnum esse creaturum, quietus fuit Valerius, eo quod Bruto magis deberi consulatum existimaret, qui author & princeps recuperandæ libertatis fuerat. Cum verò in vnus dominio offenderetur animi multitudinis, videnturque omnes diuisum imperium libentius laturi, & duos consules poscerent, sperantem Valerium post Brutum creatum iri se, collegamque illi in consulatu futurum, fefellit opinio. Creatus est enim pro Valerio, inuito Bruto, Lucetia maritus Collatinus Tarquinius, haud quidem Valerio virtute superior: sed patris metu regum, qui multa extrâ moliebantur quotidie, ciuitatemque blanditiis deliniebant, statuerunt quam infestissimo illis hosti, ut in hoc nunquam concessuro, consulatum mandare. Hac re Valerius vehementer permotus, si quod nulla priuata iniuria à regibus esset affectus, non putaretur omnia patriæ causa facturus, senatu se abdicauit, patrociniā renuntiavit, & à negotiis publicis penitus se remouit, ut rumor & cura sollicitos multos haberet, meruentes ne ob iram additus regibus, res omnes, & ciuitatem simul nuntantem euerteret. Postea verò quàm Brutus aliorum quoque suspicione offensus, statuit cæsis hostiis iureiurando Senatū astringere, diemque præstiniuit, Valerius lata admodum fronte descendit in forum: vbi cum iurasset primus, se animo semper infracto in Tarquinos, propugnatoresque libertatis acerrimum futurum, voluptatem senatui, & spem optimam consulibus attulit, statimque iusurandum opera consecuta sunt. Legati enim venerant à Tarquinio cum literis, mandatisque mitibus, & ad demulcendos multitudinis animos accommodatis, quibus sperabat multos, cum ex regis verbis ducerentur, posse corrumpi, si videretur moderatè rogando, spiritus illos regios, & contumaciam posuisse. Consensibus autem consulibus legatos in concionem producendos esse non permisit Valerius: sed institit vehementer, prohibuitque hominibus pauperibus, & bellum magis quàm tyrannidem formidantibus, nouitatis initium & occasionem dari. Post hæc legati iterum à rege

Valer. M.
xi. lib. 4.
cap. 4.

4
Liniis li. 2
Decad. 1.

1 3 aderant,

aderant, illum regnum remittere, à bello discedere, bonatatum amicis suis ac familiaribus repetere, quibus exilium sustinere possent. Inclinantibus iam multis, & Collatino maxime suadente, Brutus vir acer & vehemens ad iram, in forum excurrit, proditorum collegam, materiam & adiumentum tyrannidis per gratiam largiri clamatis, quibus indignissimum esset viaticum fugae decernere. Conuenientibus ad hoc ciuibus, Caius Minutius homo priuatus in concione orationem habuit, Brutum admonuit, Romanosque adhortatus est, prouidendum esse, ut bona pro se magis contra tyrannos, quam pro illis contra se pugnarent. Visum est tamen Romanis parta libertate pro qua dimicaret, bonorum gratia pacem abiciendam non esse, sed ea una cum tyrannide exigenda. Erat autem Tarquinius de bonis recuperandis minime sollicitus sed ea petitione experiri populi animos volebat, & simul prodicioni occasione parere, quam legati clam struebant, bonorum praetextu moram trahentes, haec se videre, illa asseruare, mittere alia affirmantes, quoad duas domos corruerunt Vitelliorum. Aquiliorum vero tres, qui omnes patruus Collatini consulis erat. Priuatum etiam Vitellius alia cum Bruto necessitudo fuit: eorum enim sorore Brutus in matrimonio habebat. Iamque sibi ex ea filij plures erant, adolescentes duo, Titus Tiberiusque: quos cum Vitellij haberet necessitudine in familiaritatem coniunctos, in societatem quoque consilij assumpsent, suadentes ut se in gentium magnam Tarquiniunum, & spes regias viderent, & duritiam patris effugerent, seueritatem eius in improbos duritiam appellantes: stultitiae enim uero (qua per simulationem propter tyrannorum metum diu tectus latuerat) cognomentum ne in posterum quidem effugit. Compulsus autem in suam sententiam adolescentibus, & in colloquium adductis, placuit communi sententia iureiurando magno & horrendo omnes adigere, iugulato homine sanguinem libare, extra eius attingentes. Horum gratia in Aquiliorum domum conuenerunt. Fuit autem domus in qua haec transigenda erant, deserta & subobscura. Latuit igitur eos seruus quidam, cui Vindicio nomen fuit, qui ibi se occultarat, non ex industria, nec quod ea tractari sensisset, sed cum intus foret, illis ingredi festinantibus, timens se ostendere, substitit, & capsa quadam quae forte aderat, se protexit.

* οἱ κτλ. δύο
τῶν καλῶν
καταθῶν
σομίζμέ-
νων, τῶν
Ἀποστόλων
φρεῖς ἔχον-
6
τες βελόν
τὰς, καὶ δύο
τῶν οὐ-
τηλίων.

textit:quare prospexit res omnes , & consilia eorū exceptit.
 Deceuerunt autē cōsules obrūcare,reges noctū in vr̄bem
 arripere: & hęc per literas legatis traditis Tarquinio si-
 gnificabāt. Etenim legati cūm ad Tarquinos proficiscerē-
 tur,& apud Aquilios cōnatū esset,tūc cōiurationi aderāt.
 Quibus cōfectis,abentibus illis, Vindicius clam domum
 egressus,quid cōsiliij in his rebus caperet , nō satis sciebat:
 dubitabat enim,nec fas esse ducebat, apud Brutū patrē si-
 lios accusare, aut apud Collatinū auunculū, sororis filios.
 Priuatū autem neminē Romanū tantis in rebus fatis fidei
 habiturū arbitraturs,rem omnem quoad potuit occultā ha-
 buit. Impulsus autem cōscientia tādem ad Valeriū rem de-
 tulit,adductus maximē facilitate & humanitate viri, quod
 ad eum indigentibus facilis esset aditus,eiusq; semper po-
 mus aperta,aures omnīū sermonibus & querimoniis pate-
 rent,vt nec vnquā tenuis cuiusquā colloquiū aut necessita-
 tem repudiārit. Vt igitur ad eū Vindicius venit,atq; omnia
 patefecit,Marco eius fratre solo & vxore præsētibz,stu-
 pore affectus ac metu Valerius,nō vltrā hominem dīmisit,
 sed cūm domi oclusisset, custodiendī fores negotiū vxori
 dedit,fratrem domū regiam cūfēdentem, epistolarum
 curā,ne interciderēt,iussit habere, & seruos si fieri posset,
 obseruare. Ipse autem cum magno clientum,atq; amicorū
 seruorumq; comitatu,qui illi assidue præsto erāt,ad Aquil-
 iorum domū cōtēdit,ipsi absētibz. Quare ex impro-
 uiso, nemiue præsente, impulsis foribus domū ingressus,
 in literas incidit ibi a legatis relictas. Quibus cūm esset in-
 tentus,Aquilij citatocursu aduentates,cōfertis ad fores ma-
 nibz,nitebātur literas auferre. Hi verō repugnabant,iā
 etisq; ad collum vestibus,vi ac magno cum labore impulsū
 impellentēsq; per vicos in forum pertraxerunt. Eadem fer-
 me circum regiam gerebantur. Nam Marcus aliis depre-
 hensis literis,quæ ad legatos delatæ erant,ex regia familia
 quorūque potuit cōprehēnsos in forum pertraxit:vbī com-
 presso a cōsulibus tumultu, Vindicius Valerij iussu domo
 est productus,constitutaq; accusatione,literæ apertæ & re-
 citatæ sunt,nec illi contradicere quicquam sunt ausi: n. æ-
 stitia verō & silentium omnes habebat:pauci tamen volen-
 tes Bruto gratificari,exilij apud eum mentionem habebāt,
 Collatinusq; ipse spem illis clementiæ suis lacrymis af-
 ferebat.

ferebat, quas Valerius confirmare taciturnitate sua videbatur. Tum Brutus nomine filios singulatim appellans, Age inquit, Tite, age Tiberi, cur non accusationi respondetis? Ut autem ter rogati nihil respondissent, ad liatores, conuersus, Vestrum iam, inquit, reliquum est opus: qui statim comprehensos iuuenes nuntantes, actisque in tergum manibus, virgiscē ciderunt: vbi cum alij oculos auerterent, nec atrocitate tantam aspicere aut tolerare possent, pater imotos oculos tenuisse dicitur, nec misericordia quicquam de tristitia vultus & seueritate remisisse, sed filiorum supplicij spectatorem se praeuisse, quoad liatores securi caput à ceruicibus abstulerunt. Inde reliquis in potestate collegae traditis, assurgens abiit, re eiusmodi à se gesta, quae nec volentibus laudandi pro dignitate, nec vituperandi cuiquam locum reliquisset. Aut enim eius virtutis celsitudo sedatum animum prae-buit, aut calamitatis magnitudo sensum doloris eripuit, quorum neutrum neque parum, neque humani est ingenij, sed aut diuinitatis cuiusdam, aut immanitatis. Acquius est autem pro viri gloria probare iudicium eius, quam virtuti diffidere. Romani enim haud tantam rem gessisse in condenda vrbe Romulum opinantur, quantam Brutum in recuperanda libertate constituendamque repub. Igitur post eius foro discessum, diu ex rebus ab eo peractis, stupor simul & horror inter omnes ac silentium fuit. At Aquilij mollitiae Collatini confirmati, petierunt ad respondendum tempus, Vindicij seruū sibi reddi iubentes, nec apud accusatores asseruari. Inclinate ad hanc consule, dimittentēque hac conditione concionem, Valerius turbae permistum hominem non poterat dimittere, neque populum dimissis proditoribus abire sinebat. Ad postremum itaque cum inieisset in hos manus, Brutum implorabat, Collatinum clamitans rem indignam facere, si imposita collegae necessitate occidendi liberos, æquum ipse duceret feminis per gratiam proditores patriæ & hostes concedere. Quibus permoto vehementer consule, & comprehendi Vindicium iubente, liatores repulsa turba ceperunt hominem, conantibusque eripere incusserunt verbera. At amici Valerij repugnantes aderant, populusque Brutum adesse iubebat: qui cum iterum rediisset in concionē, omnibus audire iussis, iudicem se inquit idoneum de nece liberorum fuisse: de ceteris

ceteris autem liberis iam ciuibus suffragium permittere: dicat igitur si quis velit, & populo persuadeat. Atqui nihil ultra verbis opus erat, quin omnium suffragiis condemnati, securi percussi sunt. Collatinus autem, qui iam antea ob necessitudinem & familiaritatem, quae illi cum regibus intercedebat, in suspicionem venerat, iam quoque nominis inuidia, plebi, cuius animi à Tarquinio vehementer abhorrebant, infestus erat. Vbi verò hæc ita inciderunt, omnibus omnino odio atque acerbitati fuit. Ita consulu se abdicans, ciuitate excessit. Sic rursus de subrogando consule comitiis habitis, Valerius in Collatini locum suffectus est, promittitudinis in rempub. gratia. Qui cum dignum putaret, Vindicium gratiam aliquam reportare, eum suo decreto libertate & ciuitate donauit, & ferendi suffragij in quacunque veller tribu, potestate: Aliis autem libertis ob eundi suffragij munus ad popularem gratiam longè post Appius concessit. Manumissioni autem, ob eum Vindicium, vique ad nostram ætatem, Vindicte nomen mansit. Post hæc bona regum diripienda pl. bi sunt data, domus autem & atrium dirutum. Ager Tarquiniorum consecratus Marti, Martius deinde capus est habitus. Fortè ibi tum seges faris dicitur fuisse maturæ mæsis, quæ campi fructum, quod ob consecrationem religiosum putarent consumere, concursu facto defectam cum stramento segetem, additis eodem cæsis arboribus, in Tyberim coniecerunt, incultumque penitus infecundumque Deo locum dimiserunt. Frumenti autem acerui in vadis hæsitantis fluminis sederunt, ceteris deinde consequentibus exitu prohibitis, & circum applicantibus se, virium permultum & firmamenti cogeris cepit quotidie aucta à flumine. Materiem enim multam deferebat, quæ nutrimentum & impedimentum afferebat: ipsæ verò illisiones solum minimè mouebant, sed leuiter prementes, eo omnia comportabant. Ex magnitudine autem & firmitate alia superaddita moles est, quæ ex superuenientibus incrementum accipiens, nunc insula sacra intra urbem est, templaque deorum in ea, & porticus sunt, Latiorum lingua, media duorum pontium dicta. Hoc tamen aiunt quidam non tunc euenisse, quo tempore Tarquinij ager consecratus est, sed posterioribus temporibus, cum Tarquinia finitimum ei loco agrum reliquit. Fuit autem

Tarquiniā sacra virgo vna ex vestalibus, quę hoc factō ma-
ximos honores cōsecuta est: in quibus ille fuit honos, q̄ ex
omnib⁹ scēminis, eius solius testimonium receptum esset.
15 Permissam verō sibi nubēdi licentiā repudiāuit. Verūm
hęc ita se habuisse fabulosē dicuntur. Tarquiniū igitur
frustratū sperē recuperādi proditiōe regni, Hetrurij propar-
te exceperūt, & magna vi & copiis reducere aggressi sunt.
Cōtrā Romanas copias eduxerūt consules, sacrisq; in locis
cōsederunt, quorum hunc Arsum lucum, alterum Aescuiū
appellant. Iamq; manus cōferre incipientibus, Aruns Tar-
quiniij filius, & Brutus Romanus consul, nō temerē aut for-
tuito in se incidentes, sed odio & ira incensi, hic vt in patrię
hostem, ille vt in authorem exilij sui, citatis equis, furore
magis quā ratione & consilio concurrerunt, alternisq;ue
ictibus transfixi moribundi ad terrā ceciderunt. Tam cru-
dele autem pugne initium nō mitior exitus cōsecutus est,
sed paribus affecto cladibus vtroq; exercitu imbri pugna
16 dirempta est. Dubius igitur animi erat Valerius, cū fi-
nis sibi pręlij esset incognitus, videretq;ue animos militū,
suorum cēdibus concidisse, inimicorum autem detrimen-
tis elatos esse, sic confusa & permista ex multitudine stra-
ges erat. Ad hęc, vtriusque sua quę in conspectu erant, an-
gorem magis afferebant, quā opinatę res hostium victo-
riam confirmabant. Cū ita igitur pugnatum esset, su-
perueniunt tenebrę: quiescentibusq; exercitibus, commo-
tum esse lucum, vocemq; ex eo maximā editam ferunt his
verbis, Vno plures cecidisse Hetruscorū in acie, quā Ro-
manorum. Diuina certē illa fuit vox. Statim nanq; Ro-
manis animi creuerunt: Hetruscos autem tantus terror in-
cessit, vt egressi castris dissiparentur. Qui verō relictī sunt
non multo pauciores quā quinq; millia hominū, inuadē-
17 tibus Romanis capti sunt, & cętera omnia direpta. Cū
verō cadauera enumerassent, vndecim millia & trecenta ex
hostiū acie, ex Romanis autem vno pauciora sunt inuenta.
Ferunt hoc pręlium pridie Calend. Martias fuisse. Trium-
phauit verō ex eo Valerius primus ex cōsulis, curru quā
driiugo inuectus. Quę res pulcherrimum & magnificen-
tissimum spectaculum plebi, sine vlla inuidia prębuit, &
sine offensione intuentium. Non enim erat eius rei tāta æ-
mulatio, nec gloria, vt in multos annos permaneret. Ho-
nores

Val. Max.
lib. 1. ca. 6.

nores à Valerio collega habiti sunt, funusq; eius quanto
cum potuit apparatu fecit, funebręq; orationē de eius lau-
dibus dixit, quę adeo grata iucundaq; Romanis fuit, vt ex
eo cōsuetudo manserit, vt qui strenuē pugnādo obiisset, ab
oprimatibus laudaretur. Dicitur etiam funebribus Grę-
corum orationibus illam vetustiorē fuisse: nisi iam fortē
antea Solō huius rei author extitit, vt Anaximenes orator
tradit. Verūm ob eā rem maior inuidia Valerio cōflata
18 est: siquidē Brutus, quem patrē libertatis existimarat popu-
lus, haud dignū putasset se solū regnare, sed sociū sibi im-
perij adiūxisset: hic autē, aiebat, cū ad se omnia trāsful-
rit, nō Bruti cōsulatū nihil ad eū pertinēt, sed Tarquiniij ty-
rannidē fortitus est. Quid opus est igitur Brutū quidē ver-
bis extollere, re autē Tarquiniū æmulari, & ex tam magna
domo cū fascibus solum descēdere, quāta illa regis nō erat
quā demolitus fuerat? Etenim reuera Valerius insolentius
aliquantū, pręterq; morem habitabat sub domum Veliam
nuncupatam imminētē foro, & desuper omnia despectatē
difficili accessū atq; arduo, vt eo descendente ipse aspectus
popū magnificus ex loco edito apparēs, regiā dignitatē &
fastū prę se ferret. Quantum igitur referat, hominem in
19 magistratu & in maximis amplissimisq; muneribus voca-
tum, aures habere, quę loquendi libertatem, verosq; sermo-
nes pro assentatione admittant, perspicuē in Valerio licet
intueri. Cū enim ē sermonibus amicorum accepisset, se
improbari iudicio multitudinis, neq; pertinax in eo fuit,
neq; se admoneri agrē tulit, sed statim noctū adhibitis fa-
bris, domū demolitus est, ac funditus totā euertit. Quare
eū primum illuxisset, consurgentes Romani, aspicientesq;
viri animi magnitudinem diligere, admirariq; & domus
demolitionem indignē ferre, eius speciem & magnitudinē
desiderare, quę quasi humana quadam sorte iniuste ob in-
uidiam interisset. Augebat rei indignitatem consul, qui ve-
luti eiectus domo apud alios habitabat. Exceperant enim
Valerium eius amici, quoad populus illi locum ædifi-
candę domus dedit, domūque multo illa priore celsio-
rem ædificauit, vbi nunc phanum, quod vicum publicum
vocant, situm est. Sed cū statuisset, cū seipsum, tum
20 cōsulatum ex formidoloso placidum reddere, & gratum
multitudini, secures à baculis se iunxit, submissisq; popu-
lo

Val. Max.
lib. 4. cap. 1.

Nomen.

lo fascibus, in cōcionem processit: qua quidem re popularē dignitatem reducere, atque augere visus est: idque à consulis postea obseruatum, vsque ad nostram peruenit memoriam. Verum non vt multitudini visum est, seipsum depressit Valerius, sed ea moderatione ab inuidia se, & offensione populi liberauit. Sibi autē post ex illa re tantū opum comparauit, quātum sibi licentiæ abstulisse videbatur. Incendit enim in se studia vulgi, & sibi obsequentiora effecit, vt cum voluptate ei se summitterent, eius dicto imperioque parerent. Vnde publicola etiam, id est, publica edens, ex eo est appellatus: quod nomē in posterum, dimisso priore, vsurpatum est: quare eodem & nos deinceps in hominis vita de scribenda utemur. Permisit enim volentibus subrogādi ei collegæ potestatem. Ante verò subrogationē, cū futuri incertus esset, metueretque ne inuidia aliqua, aut temeritate aduersarii in se excitarentur, potestatem consulis, quam solus obtinebat, in optimis & maximis rebus administrandis locandā statuit. Primū enim patrum numerū diminutū expleuit. Alii enim prius regis cædibus sublati erant, alii in prælio nuper interierant. Qui verò ab eo adscripti sunt, sexaginta quatuor & centum fuisse tradunt. Latæ deinde ab eo leges, quarum plurimū roboris plebi adiecit ea, qua permisit reis à consulis prouocationem ad populum. Secundō, qua statuit capitale esse, si quis inuillū populi magistratum adiret. Tertiō, qua pauperibus prospexit, & ciuium vtilia sustulit: hac enim eos multo promptiores reddidit ad artificia quæstusque obeundos. Qua verò in eos animaduertit, qui minus cōsulis paruissent, adeo popularis fuit, vt pro plebe magis, quā pro patritiis lata videretur: quinque enim bouū & duarū ouium pretium multa fuit: erat verò pretium ouis oboli decem, bouis autem centum. Cū enim nondum nummorum vsus apud Romanos per id tēporis frequens esset, pecudibus & iumentis plectebantur fontes. Ex quo inualuit, vt patrimonia à pecudibus vsque in hanc diem peculia dicantur. In vetustissimis quoque nūmis, bouis aut pecudis, aut suis signum incisum appareat: Ipsi quoque Romanorum filii, Sullus, Bubulcus, Caprarius item & Porcius cognomēta fuerint. Sic cū in his legumulator popularis, moderatusque fuisset in ea modestia supplicia etiam auxit. Statuit enim lege, fas esse tyrannidem

appe

appetentem indemnatum opprimere: percussorem autem à crimine cædis alienum esse: & purum, si probationes iniuriæ attulisset. Cū enim fieri non posset, vt qui rem eius modi aggredere, lateret omnes: possibile autem factu videretur, vel non latentē, tamen superiorem, iudiciorum vim per potentiā præuenire atque effugere, præoccupandi iudicium (quod plerunq; violentia tollitur) & opprimendi iniurium cuiuslibet valeri liberā fecit potestatem. In quæstoria etiam lege ferenda maximam est laudem consecutus. Vbi enim opus erat ad bellum pecunias pro facultatibus ciues cōferre, cū neque ipse id munus obire vellet, & ab eo obeundo amicos dehortaretur, nec omnino publicas pecunias in priuatā domum inferri æquum duceret, arariū Saturni ædem constituit, quæ hodie ætiā manet. Concessit autē populo, vt quæstores duos creare posset: creatiq; sunt primi P. Veturius, & Marcus Minutius, & pecuniæ permulæ coactæ: centū enim & triginta millia in arariū redacta sūt, Horphanis ac viduis remisso tributo. His ita dispositis, comitiis deinde habitis, collegam sibi Lucretium Lucretiæ patrem subrogauit, cui quod senior esset, primo loco cedens fasces tradidit: qui honor ab eo primū obseruatus, semper postea hodieq; senibus habetur. Sed intra paucos dies Lucretius moritur. Itaque habitis iterū comitiis, suffectus in eius locum est M. Horatius, isque reliquum consulatus tempus Valerio collega fuit. Tarquinio in Etruria secundum Romanis bellum moliente, magnum signum extitisse dicitur. Cū enim regnaret adhuc Romæ Tarquinius, tēplumque Iouis Capitolini ferē iam ad finem perduxisset, siue vaticinio admonitur, siue quod ei aliter visum esset, currū supernē fœtalem Thuscis quibusdam ex Veiorum gente sigulis fingendum mandarāt, nec ita multo post regno exactus est. Cū autem Thusei currum illum confectū in fornacem incullissent, aliud longē euenit, quā luto in ignem immisso accidere consentaneum est: condensari enim atque coire expressa humiditate solet, tunc autem relaxatum est & intumuit, eoque magnitudinis cōcepto robore duritiæque increuit, vt vix sublato fornacis culmine, deiectisq; parietibus vilo modo efferri posset. Cū verò cecidisset vates eiusmodi currum iis, apud quos alleruaretur, felicitatem & imperiū diuinitus portendere, statuerūt Veij

Romanis

Digressio.

Romanis flagitantibus haud remittendū esse, responderūtq; currū ad Tarquinium, non ad eos qui Tarquinium eiecissent, pertinere. Paucis post diebus equestres apud illos ludi agebantur. Hic cum alia spectaculo & studio digna ex more affuerunt, tum quod currum victorem cum extra hippodromum auriga impelleret tiliā coronatus, perterriti equi nulla manifesta causa, sed fatali quadam sorte aut fortuna, cum auriga insidente, citato omni celeritate cursu, Romam versus ferebantur. Vbi verò nulla eius annitētis vi retineri aut retardari possent, impetu raptum, atque asportatum vsque ad Capitolium, vbi hominem iuxta portam deiecerunt, quam Rhiatumeniam nunc vocant. Hoc facto Veij stupore ac metu percussi, sigulis currum restituendum curarunt. Hoc Templum quidem Capitolini Iouis, Tarquinius Demarati filius Sabino bello edificaturum se vouerat: Tarquinius autē Superbus edificauit, filius vel nepos eius qui vouerat: consecrationem verò non obiit: parum enim adhuc absolutiōi deerat, quo tempore tyrānide excidit. Cum igitur templum omnibus partibus absolutum esset, decoraq; omnia & ornamenta adhibita, consecrādi eius Publicolam maxima libido incescit: sed plerique ex patritiis, ob alios eius honores maximos, quos ex legibus ferendis, & imperiis militaribus consecutus fuerat, inuidia atque amulatio ne accensi, hunc, præsertim alienum, minimè illi addendum ²⁶ existimabant. Itaque Horatio collegæ eius suaserunt, vt Publicolæ de consecratione non cederet. Belli igitur necessitate Publicolæ incumbente, Horatium consecrationi suffragiis destinatum in Capitolium duxerunt, qui præsentē Valerio, haud vtique obtinuisent. Alij referunt, cum essent Valerius Horatiusque fortiti, vter dedicaret, expeditionem Valerio inuito, forte Horatio consecrationem obtinuisse. Verum quo pacto se habuerit res, ex his quæ in ipsa consecratione euenerūt, coniectari licet. Idibus igitur Septēbribus, quo tēpore luna plena est, congregatis in Capitolio Romanis maxima frequentia, indicto silentio, postem ex more tenenti Horatio, & dedicationis solēnia quædam verba proferenti iam, frater Publicolæ Marcus, cum iam pridem iuxta portas mansisset, obseruato tempore, sedum nuntium iniecit: O consul, inquit, filius tuus ex morbo in castris interiit. Quæ res omnibus mœrori fuit. At Horatius nihil

Entropius
lib. 1. de ge
stis Rom.

nihil commotus, Cadauer igitur, inquit, quò vultis proiicite: ego enim minimè luctum admitto: & sic postem tenens consecrationem peregit, & dedicauit templum. Erat autem id nuntium haud verum, sed id Marcus fuerat euentus, quo Horatium ab eo munere deterreret. Mirificè igitur constantem se præbuit, siue quia non crederet factum, constantiq; rem breui cognosceret, siue quia tantū roboris animo inesset, vt credita re non moueretur. Videtur autem secundum quoque templum simili fortuna fuisse. Primum enim, vt diximus, à Tarquinio exadificatum dedit: Horatius, bellis autem ciuilibus igni consumptū est. At secundum instaurauit quidem Silla, dedicationi autem Catulus inscriptus, Sylla morte intercepto. Hoc autem rursus in Vitellij seditionibus euersum ac dirutum. Tertiū Vespasianus ea qua in cæteris felicitate vsus, de integro rescire aggressus, opus perfecit. Sed instructi deinde à se tēpli euerionē non vidit, sed tantò Syllæ fortuna præstitit, quòd illū mors ante consecrationem eripuit, hic ante desolationem decessit: vna enim cum Vespasiani interitu inflammatum Capitolium incessumque est. Hoc autem quartum à Domitiano perfectum & consecratum est. Dicitur autem Tarquinius in fundamenta templi quadraginta millia argenti librarū impendisse. Huius verò quod nostris temporibus Romæ est priuati hominis amplissimæ opes, si quis ratiocinetur, ne ad decorationem quidem sufficerent, cum duodecim millia talentorum impensa excesserit. Columnæ eius templi ex Penteliesio lapide excisæ sunt, crassitudinemque habent optimè longitudini congruentem. Vidimus quidem ipsas olim Athenis: sed rursus Romæ extenuatæ atque expolite, non tantum ex sculptura ornatus acceperunt, quantum mensurarum conuenientiæ amiserunt, cum suo decore & specie vacuæ atque exinanitæ appareant. Siquis igitur Capitolij sumptuositatem miratur, si vnam in Domitiano domo porticum, aut basilicam, aut balneum, aut cubicinarum cænationem vidisset, profectò quale est illud Epicharmi contra prodigum dictum: Non beneficus tu quidem, morbo afficeris, dilapidare gaudes: tale aliquid in Domitianū vsurper. Non religiosus tu quidem, aut honoris cupidus, morbo afficeris, ædificare gaudes, & vt Midas ille, aurea tibi omnia & lapidea esse cupis. Sed de his satis. Tarquinius

Appian.
lib. 1. de ge
stis Rom.

* περτέλια.
σι.

De Epichar
mo Diog.
Laer. lib.
8. & Suid.

quinius igitur post magnum illud prælium, in quo filium cum Bruto pugnantem amiserat, Clusium supplex ad Lartem Porfenam confugit, qui per id temporis & viribus & virtute cæteris Italæ regibus longissime præstare putabatur. Hic se illi pollicitus est opem laturum, ac primum Romanum de recipiendo Tarquinio legatos misit: quod ubi denegatum est à Romanis, indicto antè bello, denuntiatioque tempore ac loco in quem inuasurus esset, Romam magno cum exercitu aduenit. Publicola secundo, cum Tito Lucretio consul est designatus. Romam autem rediens cum primum Porfenam animi magnitudine ac elatione vellet superare, cum iam diutius valeret plurimum, Sigliuriam urbem ex ædificauit maximis sumptibus, eoque septingentos deduxit colonos, ut ostenderet se nulla belli cura aut metu contineri. At tamè ab hostibus impetu acerrimo facto, reiecta sunt à Porfena præsidia Romanorum: quibus in fugam conuersis, parum absuit, quin insequentem hostem ac permixtum vnam in urbem receperissent. Sed Publicola cum subsidio pro portis occurreret, & iuxta fluuium commissa pugna, diu hostium impetum sustinuit, quoad multis acceptis vulneribus & pugna reportatus esset: quod ipsum cum eius quoque collega Lucretio accideret, animi Romanorum vehementer conciderunt, fugaque ad urbem facta, salutem quaesierunt. Impellentibus autem per ligneum pontem hostibus, magni periculum urbi, ne caperetur, impeditur. Itaque primus Cocles Horatius, cumque eo duo, Herminius & Lucretius, ambo clari genere, ad aditum pontis se offerentes, impetum hostium suo corpore exceperunt. Horatio verò, quod alterum oculum in bello amisisset, cognomentum Cocles est inditum. Quidam tamè id ex similitudine nasi tractum autumant, quia sub ipsa fronte ita depressus demissusque erat, ut nullum terè inter oculos disterneret extaret, ipsaque supercilia comissa inuicem confusaque forent. Idecirco volentibus eum plerisque Cyclopem appellare, de lapsa loquendi consuetudo obtinuit, ut iam Cocles à plurimis diceretur. Hic igitur stans pro ponte acriter arcebat hostem, quoad socij post se pontem interrumpunt: sic arnate, incolumis ad alteram fluminis partem tranauit. Eius virtutem Publicola admiratus, statim Romanis persuasit, ut pro domesticis copiis quantum alicui in die

* *Linus habet, Latinius.*

satis esset ad victum, tantum ei quisque conferret, deinde agri quantum vno die circumarauit, datum, statumque eius area in æde Vulcani posita. Sic detrimentum corporis acceptum ex vulnere, ex quo claudus postea fuit, his rebus solabatur. Immiaente igitur urbi Porfena infesta obsidione, frumentum cum summa caritate inopia Romanos inuasit. Ad hæc, alius Thuscorum exercitus separatim in agrum Romanorum impetum fecit. Interim Publicola tertio consul. Porfena quidem intrepidè resistendum esse, & urbem seruandam putauit. Intentus verò in occasione, repente egressus urbem repetino tumultu Thuscos adortus est, ex quibus in fugam versis quinque millia hominum occidit. De Mutio autem multæ sunt variaque sententiæ, quarum eam nos sequemur, quæ probabilior videbitur. Erat Romæ adolescens nobilis, omni virtute præditus, & clarus, maxime in rebus bellicis: hic cum statuisset Porfenam occidere. Thusco habitu indutus, Thuscoque sermone fretus, penetrauit in hostium castra, ac prope regis tunc sedentis tribunal constitit. Sed cum regem non probè nosset, sciscitari autem, quis Porfena esset, timeret, vnum ex his qui iuxta sedebant, quem regem esse putabat, pro rege obruncat: quo facto comprehensus à satellitibus ad Porfenam est ductus, & eius facti causa interrogatus. Hic incenso ad futurum sacrificium foculo, dextram iniicit, quam cum torreret, truci & horrido ore atque vultu Porfenam intuebatur, tantisper dum rex attonitus miraculo, ab altaribus iuuenem amoueri iuberet: cumque à sede sua ensẽ illi porrigeret, ille leua extenta (vnde etiam dicitur Scæuolæ cognomentum traxisse, nam *σκαίου* Græcè leuam & sinistram significat) recepit, & aiebat, se à Porfena, cuius metum ipse dudum exuisset omnem vicissitque, nunc virtute superari: ea igitur se illi per gratiam indicare velle, quæ nulla necessitate, aut supplicio coactus indicasset. Trecenti enim, inquit, Romani in tuis castris errant qui eosdem in te animos gerunt, occasionem temporis obseruantes: mihi autem sorte euenit, ut rem primus aggrederer: nec fortunæ tamè succensco, quod meo errore seruatus sit vir probus, & dignus qui amicus magis Populi Romani habeatur, quam hostis. His verbis Porfena fidem habuit, & ad pacem vehementer cepit aspirare, pacis conditionibus ultro Romanis oblatis, non tam (ut mihi quidem videtur)

34
Val. Max. lib. 3. cap. 3.

35

tur) metu trecentorum permotus, quam virtute Romano-
rum, & animi magnitudine adductus. Hunc virū Mutium
Scauolam nuncupatum ab omnibus, Athenodorus Sando,
in iis quæ ad Octauiam scripsit Caesaris sororem, tradit O-
pignonum etiam esse nuncupatum. At Publicola non magis
grauem hostem Porcenam fore opinatus, quam vt dignum
etiā Romanorū amicitia iudicaret, nō refugit apud ipsum
inter Tarquinium & Romanos iudicium fieri: sed spe opti-
ma frētus sæpe in colloquio hortatus est, vt Tarquinium ne
36 quitiosissimum hominem, & iure pulsum regno, argueret.
Respondente autem Tarquinio asperius, nullius iudicio
se, minimeque omnium Porcenæ commissurum, siquidem
factam societatem immutari, quod respōsum Porcena ægrè
ferens, & simul filio Arunte, studio Romanorum obsecran-
te, bellum composuit, agro à Romanis quātum Thufcis ab-
stulerant, captiuisque restituitis, ac receptis transfugis. Ho-
rum gratia decem pretextati, totidemque virgines ex patri-
tio genere obsides dati, in quibus, & Valeria Publicolæ filia
fuit. His conditionibus composita pace, sublatoque à Porce-
na omni bellico apparatu, per fidem virgines Romanorum
lauandi gratia descendunt, quā ripa fluminis æqualitate sua
placidum amnem & quiete fluentem reddebat. Vbi cum vi-
derent custodem neminem adesse, nec aliter se nisi natan-
tes euadere posse, aggressæ sunt natādo magnos fluctus, & pro-
37 fundos vortices superare. Quidam dicunt ex his vnā
Chlœliam equo fluuium transisse, aliāsque ad id facinus ad-
hortatam esse. Cum autem ad Publicolam incolumes venis-
set, haud admiratus est, neque factum probauit: sed vehemen-
ter indoluit, si deterior quā Porcena in seruanda fide appa-
reret, & Romanorum fraudem, virgīnum audacia tueretur.
quare illas comprehendi, & ad Porcenam iterum reduci iul-
sit. Hæc cum antè agi sensissent Tarquinij familiares, insi-
dias ducentibus locarunt, & in ipso transitu eos adorti sunt.
Contrāstantibus autem illis, & se acriter defendētibz, Pu-
blicolæ filia Valeria per medios pugnātes effugit, quā tres
seruuli consecuti ex eo periculo seruauerunt: alię permiste mi-
litibus non sine magno periculo fuerunt. Quæ cum apud
Arūtem Porcenæ filium increbuisse, summa celeritate eō
eū auxilio decurrat, atque hostibus suis Romanos tutatus
est. At vbi virgines ad Porcenam perductæ essent, quānam
fugæ

Val. Max.
lib. 3. ca. 2.
Sueton. de
viris illust.

fugæ author & hortatrix extitisset, scrutabatur. Audito
autē Chlœliæ nomine, in eā miti atque alacri fronte con-
38 uersus est: tum iubens vnū ex regiis equis pulcherrimè
ornatum ad se duci, eum dono virgini dedit: Hoc testimo-
nio vtuntur hi, qui Chlœliam tantum asseuerant equo flu-
uium traiecit: quod alij tamen nō probant: sed, vt aiunt,
regem virile eius facinus præmio decorare voluisse. Posita
autem est eius equestris statua, qua sacra via ad palatium
itur, quam quidam non Chlœliæ, sed Valeriæ esse aiunt.
Deinde Porcena discedens, alio opere sui animi magnitu-
dinem Romanis ostendit: iulsi enim Thufcis arma tātum
accipere, aliud præterea nihil se cum exportare, castra opu-
lenta multo & vario commatu Romanis reliquit. Itaque
mos vsque ad nostram memoriam manet, vt cum publicè
auctonantur, prima quæque Porcenæ bona per præconem
denuntiant, honorēque viri celebrant beneficij memoria
sempiterna. Statua etiam Porcenæ in xta curiam posita
39 est ærea. Post hæc Sabinis discurſionibus agrum vastanti-
bus, M. Valerius Publicolæ frater, & Posthumius Tuber-
tus consules creati sunt. Cūque res maximè gere-
retur sententia & authoritate Publicolæ, duobus præ-
40 lis à Marco bene pugnatum cum Sabinis est, quorum secū-
do nemo Romanus cecidit, tredecimque millibus hostium
captis triumphauit, ei que in honorē virtutis, domus publicis
impensis in palatio ædificata est. Cūque ceterarum ædium
fores intro aperiendo impellerentur, huius domus tantum
extra fores aperiendi vsus erat, vt ex hac honoris concessio
ne appareret quod die domus ea publicè aliquid admissura.
Græcas verò domos eo pacto more Comico, superiori æta-
te huiusmodi ferunt, vt intus fores suas pulsare sint soliti,
quo sonitu ante fores stantibus aut accedētibz significaret
illas aperiri, ne illis impulsis in angustū deprehēderentur,
imprudēter, aut incurrerēt. Posteriori anno Publicola quar-
40 to cōsul designatus est, expectatioque belli erat Sabinis Lati-
nisque insurgentibus, & simul * religio quædam urbē inua-
serat. Omnes enim grauidę mulieres imperfectos pueros
gēdebāt, nec vllus partus ad finē exactis mēſibz, perducere po-
te-
rat. Vnde Publicola cū ex libris Sibyllinis Orcū placasset,
instauratisque quæ ex Pythico quondam oraculo accepe-
rant certaminibus, spes ciuitatis ad rem diuinam erexisset,

Plin. lib.
36. cap. 15.

* deoidar
noia.

41 toto animo ad sedandos metus, qui ab hominibus impen-
debant, se conuertit. Magna enim belli moles, magnique
motus ab hostibus parari ferebantur. Erat igitur in Sabinis
Appius Claudius, vir quidem diuitiis & corporis viri-
bus clarus, probitatis, verò existimatione: & eloquentia
regionis illius facilè princeps: qui quidem, quod cæteris
magnis viris evenire solet, ne in inuidiâ vocaretur, evita-
re non poruit. Caput autè eius inuidiæ atque atrocitatis
erat quod pacis author fuisset, remque Romanam viribus
auxisse diceretur, quò sibi aditum ad occupandum patriam
muniret. Hic cum accepisset eam famam haud inuita mul-
titudine efferri, vehementerque à turbatoribus belli pre-
meretur, nec par factioni esset, formidans iudicium, col-
lecta magna & clientum, & amicorum manu ad tutelam
sui corporis, seditionem concitauit: quæ res mora ac dila-
tio belli Sabinis fuit. Hæc Publicola non solum cognosce-
re studebat, verum eos magis magisque incendere, factioni
adiutor esse, certos viros etiam ad Claudium mittere,
qui hæc ex se illi nuntiarent: Publicolam, illum virum pro-
bum & iustum ducere, nec se, licet iniuria prouocatum, vilo
tame malo ciues illius velle vlcisci: quòd si salutis suæ con-
sulere in animo esset, Romam migraret, & inimicorum se
inuidia liberaret, à se publico honore, pro illius virtute, &
42 populi Romani dignitate acceptum iri. Hæc Claudio sæ-
pius cogitati, ex instantibus necessitatibus optimum factu
visum est. Sic hortatus amicos, illis alios sibi adiungenti-
bus, quinque millia domorum vnà cum coniugibus ac li-
beris inde abducent, quod genus in Sabinis minimè tur-
bulentum, sed mitis quietæque vitæ studiosum, Romam tra-
duxit: quibus Publicola humanissimè acceptis, ad omnia
iura ciuitatis, & munera consequenda adiutor se prom-
ptissimè præbuit. Omnibus eius opera ciuitas, & quæ data
agerque trans Anienem singulis duo iugera, Claudio verò
quinque & viginti tradita. Idè quoque inter patres lectus.
Hoc illi reipub. administrandæ initiū fuit in quo vir pru-
dens cognitus, haud multò post in principum dignita-
tem peruenit, plurimūque opibus, & potentia valuit, ge-
nus etiam Claudiorum Romæ nulla redeterius reliquit.
43 At rem Sabinorum ita diuisam eorum secessione, non si
nebant populares seditiosique ciues in otio, & pace quies-
cere

scere, verum angebantur indies magis, indignati si Clau-
dius quæ præsens obtinere nequisset, ea exul & hostis trāsi-
geret, Romanis, quos summa iniuria læcessuerant suppli-
cium luere. Magno igitur exercitu ex Sabinis profecti
iuxta Fidenas confederunt, & in conspectu vr̄bis in infi-
diis locarunt in locis circunclausis, & concauis duo millia
militum, qui cum primum illuxisset, palam cum paucis
equitibus prædam acturi erāt. His erat mandatum, vt im-
petu ad vr̄bem facto, retrocederent terga dātes, quoad in-
tra insidias Romanum adduxissent exercitum. Quibus eo-
dem die ad Publicolam per transfugas delatis, statim con-
tra illorum falacias suas ipse vires opposuit, copias distri-
buit. Gener ipsius Galbus Posthumius tria millia peditum
agens, ante lucem occupatis tumulis sub quibus subsiderāt
Sabini, eos præsidio obtinuit. Collega autè Lucretius re-
lictus in vr̄be cum copiarum parte leuissima & fortissima,
vt Sabinos equites auertentes prædam adorirentur, ipse,
cum reliquo exercitu inimicos vndique circūdidit. Ac for-
tè in aurora obortis nebulis, Posthumius eos qui in infi-
diis erant, ab ipsis tumulis infestare telis cœpit: aduersus
verò equites qui præierant, Lucretius suos emisit: Publi-
cola hostium castra aggressus est. Sabinorū igitur res sum-
ma clade, & exitio vndique petebatur: qui autem cedendo
pugnabant, statim Romani obruncauerunt, cum res mul-
tò aliter ac rati fuerant, cecidisset. Nam cum aliis alijs salu-
ti se futuros putarent, manendi pugnandique curam abie-
cerunt. Atque hi quidem dum effusi è castris ad eos, qui in
insidiis erant, illi rursus ad castra cursu ferebantur, in eos
ad quos confugiebant inciderunt, eosque ope egētes inue-
nere, à quibus ipsi auxilium expectabant. Verum ne inter-
irent omnes, quibusdam Fidenarum ciuitas quæ propè
aderat, salutis fuit, atque his imprimis, qui captis castris
effugerent: qui verò errore aliò lapsi Fidenis aberrarunt, in-
terempti sunt omnes, aut captiui abducti. Hanc rem (et si
Romani omnes res magnas in fatum authorem referre sint
soliti) tam faustè feliciterque solius cōsulis virtute gestam
prædicabant. Atque etiam ex iis, qui conseruerant manus
audire tum primum erat, Publicolam claudos, cæcos &
modò non vinctos hostes suis enābus obiecis, vt illis pro
arbitrio vteretur. At populus Romanus ex hostium spo-
45

* Græcum
exemplar
44
habet Bæd.
Lini-
us, Albus.

liis & captiuis, maximis opibus, & copiis locupletatus est. Sic Publicola habito triumpho designatis post se cōsulibus urbem tradens, vt statutum est hominibus paulò post e vita discessit, cum per omnem vitam integerrimè sanctissimèq; vixisset. Populus verò Romanus, velut si nihil in eum pro dignitate contulisset dum viueret, sed omnem ei gratiam adhuc deberet, publicum honorem funeri decreuit, ac quadrantem in id funus ornandum contulit. Mulieres quoque suo priuatim iudicio permotæ, annum integrum summo honore & desiderio virū luxerunt. Sepultus est autem, & hoc decernentibus ciuibus, intra urbem iuxta Veliam, eiusque sepulchri tota familia particeps est facta. Nostra autē ætate nemo ex eo genere istic sepelitur: verum si quis moriatur, cadauer eò ferunt atque deponunt, vbi quidam facem flagrantem fermè subiicit, mox retrahit, declarans hoc pacto licere quidē sepelire istic, sed honori parcendum: quo facto, cadauer inde rursus auferunt.

PUBLICOLAE ET SOLONIS
COMPARATIO.

46

VM igitur in his viris comparandis priuatim aliquid superest? nec ad vniuersum in his quæ memoriæ mandata sunt, alter sorte quadam alterū est imitatus, alter est restis alterius? Intuere enim eam Solonis ad Cræsum de felicitate legem magis, quàm Tello, Publicolæ conuenire. Tello enim, quem ipse mortis opportunitate virtutēque & filiorum probitate felicem dicit, neque si hos fuisse vquam inter claros viros à poetis memoratur, neque eiusdem magistratus ullus, aut imperium gloriosum fuit: at Publicola & viuis opibus, & gloria ob virtutē, Romanorum princeps est habitus, & post mortem inter clarissimas familias & genera, Publicolæ, Messalæ, ac Valerij sexcentos iam per annos, præclaræ originis gloria reponitur. Tello rursus ab hostibus vt vir strenuus in acie manendo, pugnandōque mortem occubuit. Contrā Publicola interemptis hostibus, quod profectò felicius est quàm mori, patriam sua virtute victricem aspiciens, consul atque imperator triumpho honoribusque auctus, optabilem ac beatum

tum Solonis opinione exitum consecutus est. Ac etiam iis quæ de vitæ tempore in Mimnermo refutando tradit,

Ne mihi supremo desint in funere stetus,

Turbæque amicorum mæsta fluat lachrymis,

Publicolam felicem testatur. Moriens enim non modò amicis, & necessariis luctus & lachrymas, sed etiam triste desiderium suæ ciuitati reliquit. Nam cum Romanæ mulieres non aliter gemitu prosecutæ sunt, ac si filium vel fratrem, vel communem parentem omnium amisissent. Diuitias quidem habere cupio, inquit Solon: per iniuriam consequi possiderēque nolim, consequitur enim supplicium.

Publicola verò non modò in parandis diuitiis ab iniuria absuit, verum etiam eas in pauperibus iuuandis subleuandisque consumpsit: vt si sapientissimus omnium Solon est habitus, felicissimus Publicola iure existimari possit. Quæ enim bona ille velut maxima optarat, ea consequi, & conseruare vsque ad finem Publicolæ contigit. Sic Solon Publicolam, ille rursus Solonem illustrauit: & exemplum homini rempublicam moderanti præclarissimum ad imitandum exposuit, cum cōsulatum detractò fastu mitem, & mansuetum constituens, ab inuidia atque offensione hominum vindicasset. E legibus autem Solonis permultas Publicola ad vsum suum traduxit. Nam in constituendis magistratibus potestatem plebi reliquit, & crimen deprecantibus pro uocationem ad populum, vt Solon ad iudices, dedit. Quod si Senatum non constituit vt Solon, at Senatorum numerum auxit, ac fermè duplicauit. Quæstorum quoque constitutio inde accersita est, ne consul, si vir acer & strenuus esset, his occupationibus à cura rerum maiorum abducere tur: nec si improbus, rebus pecuniisque permisis, occasionem sibi ad inferendam iniuriam oblatam esse existimaret. Quod autem ad odium tyrannorum spectat, vehementior nempe Publicola: siquidem deprehensio in tyrannide affectanda pœnam constituit. Solon autem de indemnato permisit supplicium sumi. In quo verò Solon rectè ac iure gloriari solitus est, tyrannidem sibi omnium ciuium consensu, & voluntate delatam respuisse, haud est id quidem cum Publicolæ facto vilo modo comparandum, qui nactus tyrannicum principatum, moderatiorem effecit ac populariorem, nec his quibus iure poterat, vtilis est.

m 4 Atqui

Atqui id quidem sensisse Solon videtur cum dixit, ita populum optime imperia principis obire, si nec solutus nimis & liber esset, nec servilem in modum depressus. Propria autem Solonis remissio aëris alieni fuit, qua nihil ad retinendam confirmandamque civium libertatem presentius ac efficacius esse potuit. Nihil enim legum æquabilitas proderat, ad quam pauperes prohibebat aë alienum accedere, sed in quo maxime liberi esse videbantur, in eo maxime serviebant, quod diuites in rebus iudicandis, in gerendis magistratibus, in sententiis dicendis, eorum nutu ac libidine niterentur. At illud certe præclarior, cum rescissionem aëris alieni seditio semper consecuta sit, illa tantum ut occulto quodam, sed valido veneno fretus, instantem seditionem sopiuit, conceptamque in rebus labem atque ignominiam virtute, & auctoritate sua superavit. Verum illa maxima reipublice potestate permixta, facile Publicola vincitur à Solone. Parebatur enim ei ab omnibus, ipse verò parebat nemini, ac per se ipsum nullis adhibitis, plurima & maxima in reipublica gessit. Ipso tamen sine alter felicius ac beator. Suam enim ipse rempublicam Solon sublata, & eversam viuis aspexit: Publicolæ autem reipublica, usque ad civilis belli tempora suum decus, & speciem servavit. Hic enim latis statim legibus, eisque in lignis ac literis sine interprete, aut ministro derelictis, Athenis discessit ille manens cum potestate in gerenda reipublica firmavit, & tutissimum in locum constituit. Ille Pisistratum cum prævidisset, non potuit prohibere, sed ab ipsa est tyrannide insurgente victus: hic regnum tot iam annos opibus, & potentia præsidens eiecit atque sustulit: virtute quidem Soloni, & voluntate par, fortuna verò & viribus ad perficiendum superior. Quod verò ad rationem bellicam spectat, nec quæ aduersus Megarenses gesta sunt, Daimachus Platæensis Soloni adscribit, ut à nobis superius dictum est. At Publicola & ipse manu dimicans, & cum imperio, plurima & maxima bella confecit. Quinetiam, & in rebus civilibus ille per iocum quodammodo simulatione insanie de Salamine sententiam dixit: hic autem maximarum rerum suscepto periculo, non dubitavit in Tarquinium insurgere. Idem cum coniurationem detexisset, sumendi supplicij, & ne euaderent improbi, prohibendi in primis author extitit. Nec corpora solum tyrannorum de ciuitate eiecit, verum etiam

*Iustitiam
atque Pisi-
strato tri-
buit belli
Megaren-
sis victo-
riam.*

etiam spes omnis tyrannidis in posterum sustulit. Sic rebus certamen atque impetum quendam animi, & concitatio- nem ad resistendum flagitantibus, acri, presentique se animo offerens, haud deterior visus est, quam inermis in colloquio & congressu, cedendo & suadendo. Quibus rebus Por senam virum metuendum & inuictum, placatum reddidit atque amicum. At enim dixerit fortasse aliquis, à Solone Salaminem Atheniensibus amissam, restitutam esse, Publicolam verò Romanos parto iam ante agro cedere coegisse.

Verum decet semper presentium temporum rationem habere. Qui enim reipublicam gerit, dubius quo pacto cuncta transigi queant, sæpe parte remissa, vniuersa conseruauit, paruaque iactura facta, maiora consecutus est: quod Publicolæ tunc vsuuenit. Cum enim celsisset alieno agro, salutem & incolumitatem peperit ciuitati, & quibus magnum fuerat urbem retinere, in eorum potestatem sua opera obidentium castra venerunt, permissoque hosti iudicio, victor ea quoque victoriæ addidit, quibus amissis, optabilis fuisset victoria. Nam existimatione virtutis & probitatis, quam si bi præter ceteros in consulatu pararat, præsens bellum deleuit, & belli apparatus Romanis summisit.

Alcibiades.

DONATO ACCIAIOLO
INTERPRETE.

ALCIBIADIS genus, si maiorum illius memoria repetatur, paternum quidem ab Aiace, maternum verò ab Alcæxonide, quæ ex Dinomacha genitum aiunt, originem traxisse videtur. Ferunt autem patrem ipsius Cliniam, trireme suis sumptibus, stipendiisque parata, cum aliquando Athenienses prope Artemisium cum hostibus decertassent, ingentem ex eo prælio gloriam reportasse. Deinde in ea pugna, quæ apud Coroniam cum Boëotijs commissa est, dum strenui militis, & optimi imperatoris operam nauaret, dignam virtute sua mortem oppetiisse, atque post

*Nobilitas
ex generis
celebritate
rebus ge-
stis maio-
rum & co-
uictoribus*

eius interitum, Periclem & Ariphronem Alcibiadis tuto-
res fuisse relictos, viros ea tempestate præclaros, & magna
2 cum * Clinia propinquitate coniunctos. Tradunt inlu-
per, quod mea sententia verissimum est, amicitiam Socra-
tis ad charitatem & gloriam consequendam, non medio-
crem occasionem Alcibiadi præbuisse. Nam Demosthenis
mater, tū Lamachi, tū Theramenis, aliorumq; multorum, qui
ea tempestate honoribus, & rerū gestarum gloria floruerunt,
neq; cognita nobis est, neque cuiusquam literis celebrata.
Alcibiadis verò nutricem quoque genere Lacænam, nomi-
ne Amyclam, & Zopyrum pædagogum fuisse accepimus,
quia eorum nomina grauissimi authores, Antisthenes atq;
Plato, literarum memoria prodiderunt. Verum de pulchri-
tudine Alcibiadis quanta, aut qualia à probatissimis scri-
ptoribus, qui ei æquales fuerunt, prædicentur, nemo (vt
ego arbitror) mediocriter doctus ignorat. Itaque aliis o-
missis, illud tantum dicere ausim, sua tempestate omnibus
Atheniensibus, & dignitate oris, & totius corporis forma,
3 vnum Alcibiadem præstitisse. Neque enim illam Euripi-
dis sententiam probandam putem, qua asserit, adultam ho-
minis ætatem esse pulcherrimam. Hoc tamē Alcibiadi præ-
cipue est largita natura, sibi que cum paucis fuit commune,
quod non modò in pueritia, aut adulescentia, sed etiam in
omni ætatis gradu, maximum semper decorem, ac formo-
sam hominis speciem prætulit. Addunt præterea quandam
ei in dicendo affuisse balbutiem, quæ voci illius splendorē,
& sermoni gratiam afferre videbatur. Aristophanes itaq; in
his in quibus mordet Theorum, sic Alcibiadem balbutien-
tem inducit: * Celis Theolum caput adulatoris habent-
is Theo-
ram. Et Archippus filium Alcibiadis mordens, Ambu-
lat, inquit, diffuens vestem trahendo, & vt maximē pa-
tri similis esse videatur, frangit nescio quo pacto ceruicem
λερ, ὅς τις balbutitque. Naturam verò Alcibiadis ferocem ac audacē
ὅς τις fuisse, tum maximis cupiditatibus affectibusque subiectā,
Ingeniū. & dissimilitudine rerum quas postea gessit, faciliē intelli-
4 licet. Vir enim quieti otioque infestus, cōtentionisque lu-
pra modum amator, nihil sibi in vita expetendum aut ma-
gnopere laborandum putabat, nisi vt dominatu famæque,
& rerum gestarum gloria cæteris mortalibus antecelleret:
quod sanē ei à primis incunabulis, vt ex commentariolis
puer

puerilis eius institutionis percipi potest, insitum fuisse vi-
derat. Etenim cum aliquando in palæstra cum puero quo-
dam luctaretur, iamque aduersarius eum ad terram depri-
meret, volens Alcibiades quocunque pacto hanc ignomi-
niam euitare, manū illius cepit, dentibusque momordit.
Dimittente autem puero Alcibiadem, atque clamante, tan-
quam mulieres cum mordere: An, inquit ille, mulierum, &
non leonū potius, morsus Alcibiadis sunt? Præterea cum
aliquando more puerorū asfragalis cum suis æqualibus lu-
deret, sēque ad iactum pararet, quod fors ad eum iaciendi
peruenerat, fortē currus per eam viam, vbi illi ludebant
onustus agebatur. Conuersus ad aurigam Alcibiades, pri-
mum rogare cœpit, vt quousque ipse lusisset, currum cohi-
beret: deinde cum homo agrestis puerum aspernaretur, cur-
rūq; permitteret ob rusticitatem suo more labi, cedenti-
bus alijs pueris, solus Alcibiades hac (vt sibi videbatur) iniu-
ria læssus, sese ante currum extensum supinumque pro-
iecit, aurigam iubens eo pacto si vellent ulterius pertrāsire.
At ille pueri audacia multorumque clamore conterritus,
qui tollere Alcibiadem properabant, currum extemplo co-
hibuit, iumentaq; retraxit. Verū post hæc Alcibiades cum
omissis puerilibus ludis, ad liberales disciplinas animum
conuertisset, nihil sibi erat potius, quàm vt magistrorum
præceptis monitisque pareret, eorum doctrina imbuere-
tur, ac in ea omnia diligenter incumberet, quæ videban-
tur ad assequendam eruditionem, & excolendum inge-
nium pertinere. Artem modulandi tantum illiberalem, &
ingenuo adolescente indignam fugiebat, magisque tibia-
rum cantum, quàm alium sonum aspernari videbatur.
Lyram enim neque sermonem eius auferre dicebat, qui il-
la vteretur, neque vultum deturpare: tibias verò & sode-
lium colloquia tollere, & tantam homini deformitatem
asserere, vt tibicen quandocunque os canendo buccasq; in-
flaret, vix ab iis etiam dignosceretur, qui intima ei ef-
fent familiaritate coniuncti, Canant, inquit, Theba-
norum liberi, loqui enim nesciunt: nobis autem (sic enim
patres nostri dicere solent) Palladem, quæ fistulam fre-
git, & Apollinem, qui & modulatorem fistulæ excoiauit,
adesse sine inuidia sinant. Hos Alcibiadis sermones loco
partim, partim seriò habitos, vbi inter omnes adolescentes
fama

Flagrantis-
simi inge-
nii specimē
na prima
etate que
dā narrat

Amor ad
discendum.

fama vulgavit, cunctis eius sententiā, vt generosam & egregiam comprobantibus, tantā turbitudini tibicines haberi sunt coepti, vt quamprimum ex omni ingenuorum cœtu communi consensu fusæ ac fugatæ tibiæ sint. Scribitur in accusariis Antiphontis, Alcibiadem aliquādo, cum esset adolefcens, clam domo egressum se ad amatorem Democritem contulisse, cōfessumque Ariphronem voluisse eum, quia nō reperiretur, publico præconio indagare, prohibuisse Periclem. Si enim, inquit, o Ariphron, ignorantibus nobis Alcibiades mortem oppetiit, vna saltem die eius interitum diuulgari oportet: si verò saluus atq; incolumis est, cur adolefcens vitam infami præconio notandam censes? Ad-
dit etiam ipse Antiphon, in palæstra Sibyrrij ab Alcibiade quendam comitum baculo cæsum interemptumque fuisse.

Verum hæc cum ab inimicissimo homine, qui potius infamiam Alcibiadis, quam veritatē historię perquirebat, mandata memoriæ sint, neq; persuaderi nobis, neq; credi facile possunt. Iam verò cum pleriq; homines, quorū opes & diuitiæ ea tempestate insignes erant, Alcibiadis amore turpiter deperirēt, Socrates philosophus vir doctus in primis huius adolefcētis misericordia motus, statuit egregiam illius indolem, quæ tanquam præclara arbor amplissimos fructus paritura videbatur, quantum in se esset, malis amoribus auocare, & ad optimam disciplinam rectamque viuendi rationem traducere. Atque eō magis id sibi faciendum putauit, quod Alcibiadem non alienum ab hac sententiā, vt suspicabatur, inuenit. Nam etsi opulentia, voluntates multorum, adulationes, & alia mala penē inuicta Alcibiadi aduerfarentur, ingenium tamen adolefcētis, quod in eo vehementer vigeat, breui singularem modestiā Socratis, virtutemque cognouit. Itaq; discendi studio, & sapiētie amore pellectus, extemplo cunctis amatoribus adulatoribusque repulsis, ad Socraticam disciplinam animū vertit, atque omnibus posthabitis rebus, coepit illius familiaritatem inire, sermonibus interesse, neque à latere sapientissimi viri vnquam discedere.

*Occasione qua pulpi-
ta ad philo-
sophiam
sed parum
cōstanter.*

9. Cernebat enim Socratem non gratiam puerorum, vt alij amatores, aut illecebras blandæ voluptatis consecrari, sed modestiam & virtutem querere, atq; in eo præcipue laborare, vt hi qui erudiri aut vellēt, aut possent, omni corruptela insolentiq; depulsa, bonis moribus imbuerentur. De
missa

missa est igitur superbia galli, vt ille poeta inquit, & alæ ad terram depressæ. Alcibiades enim putans Socratis disciplinam quasi munus esse deorum, ad instruendos erudiendosq; iuuenes missum, seipsum despiciebat, illum admirabatur, virtutem amabat, vel imaginem potius, vt inquit Plato, gerebat amoris. Verum pleriq; Atheniensium illud admirari præcipue videbantur, quod cum Alcibiades nunc cum Socrate simul cenaret, nunc in palæstra luctaretur, nunc in eodem tentorio moraretur, reliquos amatores, qui quotidie eius vestigia sequebantur, negligeret atq; contemneret, & erga nonnullos supra modum insolentia vteretur, veluti aduersus Anytum euenisse aiunt. Is quibusdam hospitibus
10. ad cenam inuitatis, Alcibiadem quoque, cuius amore non mediocriter deperibat, precibus multis rogauit, vt interesse huic conuiuio vellet. Aspernatus hominem Alcibiades, domum discessit, ibique ebrius factus post cenam cum ad Anytum reuertisset, per aulæ ostium, in eo enim constiterat abacus constipatus poculis aureis argenteisq; refertus, capta opportunitate seruos celeriter iussit, vt eorū dimidiam partem subriperent, domumque perferrent: quo facto Alcibiades confestim eos subsecutus fugam arripuit. Accusantibus verò cunctis, qui in conuiuio aderant, impudentiam ac insolentiam Alcibiadis, solus Anytus, Non modò non impudentem, inquit, sed humanum etiam atq; liberalem Alcibiadem esse asseuero, qui cum sibi liceret omnem hæc supellectilem suo arbitratu capere, dimidiam nobis partem reliquit. Sic se grauem Alcibiades omnibus amatoribus diffi-
11. cilēque præbebat, præterquam cuidam aduenæ, & inquit, no homini, qui vt gratiam Alcibiadis beneuolentiāque iniret, omne suum patrimonium vendidit, centum ex eo collectas stateras ad Alcibiadem detulit, multis precibus rogans vt acciperet. Ridens Alcibiades, ne amatoris munificentiā aspernari videretur, accepta pecunia cum hunc hominem domū perduxisset, post cenam aurum ei restituit, iussitque vt sequenti die in forum accedens, publicanorum pretium, qui vestigalia ciuitatis empturi à præsidibus erāt, in auctio-
12. ne suo pretio superaret. Renuentē hominem ac tergiuersantem ob magnitudinem rei, quæ vires suas longē videbatur excedere, Alcibiades nūc minis, nūc adhortationibus compulsi, vt huic suæ cupiditati obsequeretur: nam cum publi-
canis

canis iandiu Alcibiadi priuatum similitudines intercedebant.
12 Aduena igitur summo mane in forum profectus, publica-
norum pretio vnum adiecit talentum. Hanc peregrini ho-
minis audaciam, veluti nouam & inopinatam admirantes
publicani grauiterque ferentes, clamitare cœperunt, vt va-
des aduena iste præberet, quasi eum inuenire non posse ar-
bitrarentur. Horum clamore aduena, qui suas vires non
ignorabat, supra modum absterritus, fugam iam arripere
videbatur, cum Alcibiades ad magistratū cōuersus, Meus,
inquit, est amicus, me (si vobis libet) pro familiari meo va-
dem accipite. Publicani, qui nouis emptionibus soliti erāt
veteres semper dissoluere, Alcibiadis fallacia cognita, quæ
in summum discrimen fidem fortunæque eorum coniec-
bat, non mediocriter animo defecere. Nullum igitur re-
medium nisi hunc hominem de medio summo uerent, suis
rebus esse cernentes, eum orare hortarique cœperunt, vt pec-
13 cunia accepta illinc abiret. Prohibente verò Alcibiade
minus quàm talentum accipere, non prius discessit, quàm
publicani, vt Alcibiades voluit, integrum talentum dede-
runt. Atque eo pacto Alcibiades sine vlllo suo incommodo
peregrino, & familiari homini profuit. Verum ea tempesta-
te Socrates in erudiendo Alcibiade studium adhibens & di-
ligentiam, multis etiā nobilibus aduersantibus viris, ado-
lescentem sic ad modestiam & temperantiam concitabat,
sic ab omni turpitudine deterrebat, vt ille plerumque mul-
tis cum lachrymis se salutemque suam Socrati commēda-
ret, nihilque in vita expetendum arbitaretur, nisi quod esset
cum virtute, & honestate coniunctum. Interdum verò et si
erga Socratem solum reuerentiam quandam seruare vide-
retur, tamen superantibus cupiditatibus, rationem conti-
nere nō poterat, quin à sapientissimo digrediens viro, ad va-
rias illecebras, & omnis generis voluptates dilaberetur.
14 Vnde illud Cleantis memoriæ proditiū aīūt: Alcibiadem,
inquit, ex auribus tantum à Socrate, ab alijs verò amatoribus
ex multis corporis locis, quæ honestè nominari non
possunt, solitum esse deprehendi. Erat enim ei ingenium,
vt Thucydides indicare videtur, ad incontinētiā & luxu-
riam, atque ea, omnia quæ voluptatem pariunt, vehemen-
ter procliuē, id quod ex inæqualitate victus potuit indicari.
Sed inter multos Alcibiadis amatores reperiebantur non-
nulli,

nulli, qui vanis adulationibus ante tēpus aures adolescen-
tis implentes, asserebant ipsum esse virum ad omnia sum-
ma natum, neminemque Atheniensium, aut animi magnitu-
dine, aut eloquentia, aut ingenio, cum Alcibiade cōferen-
dum. Itaque si ad rempublicam gerendam accesserit, non
modò alios oratores & duces, sed ipsum etiam illum de quo
tāta fama apud omnes gētes haberetur, gloria atque poten-
tia superaturum esse Periclem. Verum vt ferrū antea mo-
15 litum igne, densari deinde frigore solet, sic ingenium Alci-
biadis variis blandimentis in voluptates delitiisque prola-
psum, cohiberi sapiētia Socratis, & ad frugalitatem reuocari
videbatur. Nam & hortari adolescentem, & monere, etiā li-
berius accusare non desisteat, multis verbis ostēdens nul-
lam in eo prudētiā, nullā modestiam, nullū deniq; vesti-
gium esse virtutis. Itaque eum, qui omnē suæ vitæ cursum
in molliē corporis, atque in animi libidine collocaret,
non esse hominē, sed monstrū potius, & immane quoddam
animal appelladum. His utebatur Socrates ad immodera-
tam adolescentis audaciam ac insolentiam comprimendam
quæ ea ætate quanta in Alcibiade esset, ex his quæ superius
exposita sunt, & alijs quæ adduci in medium possunt, faci-
lè intelligi licet. Ferunt enim hunc adolescentē, cum sta-
tuisset grammaticæ operam dare, nactum esse magistrum
quēdam non satis eruditum. Ab hoc primū Homeri poe-
mata petens, cum ille negasset se Homeri quicquam habe-
re, non tulit ignorantiam hominis Alcibiades, sed pugno
eum percutiens, abiit. Ad alterum deinde profectus, cum
ille Homeri librum habere à se emendatum dixisset. Et tu,
inquit, grammaticam doces, cum sis aptus ad poetam tam
egregium corrigendum? Tradunt insuper Alcibiadem ali-
quando cum Periclem alloqui velle, domum illius profe-
ctum, antequam aulam, ingrederetur, responsū tulisse,
eum esse magnopere occupatum: secum enim agitare quo-
nam pacto rationem Atheniensibus redderet. Discedens
Alcibiades, Num, inquit, satius esset Periclem cogitare
atque perquirere, quomodo rationes non reddat? Post
hec Alcibiades ad bellicas laudes animum vertens, vnā
cum Socrate, in quo maximam semper spem suæ vitæ col-
locarat, ad Potidæam urbem in exercitum Atheniensium
venit: pauloque deinde acerrima cōserta pugna, et si ambo
egre

16
Ferocitas.

Indoles.
Hactenus
Ingenij
specimina,
17
nunc res
gestas ado-
lescentis
tradit.

Militia.

egregiè felicitèrque certassent, tamen parum absuit quin Alcibiades extremam suæ vitæ perniciem eo die inuenerit. Vulneratus enim in prælio se ulterius tutari non poterat, cum Socrates extemplo accurrens hostes summouit, Alcibiademque seruauit. Quapropter duces exercitus præmium Socrati iusta ratione debebant. Sed cum gloriæ, & dignitati Alcibiadis plurimum fauere viderentur, cupiens Socrates potius honestam illius ambitione in rebus generosis atque præclaris augeri, quam sibi honorè tribui, ante omnes egregium testimonium de Alcibiadis fortitudine tulit, atque eos duces multis est verbis hortatus, ut coronam integrisque armis donaret. Nec multo tempore post, cum Athenienses in ea pugna, quæ apud Delum commissa est, re malè gesta, citato gradu arripuissent fugam, Socratem in magno periculo constitutum, quod à tergo multa edita cæde urgebant hostes, Alcibiades solus protexit. Sed ante hoc tempus nonnulla sunt ab Alcibiade perpetrata, quæ ad hanc historiam nostram pertinere videntur. Hipponicum enim Calliæ patrè, cuius magna Athenis ob diuitias, & nobilitatem generis autoritas atque potentia erat, Alcibiades non odio, non iniuria, aut iusta vlla causa lacessitus, sed lusu quodam cum sodalibus inito, pugno percussit. Quod ubi editum in populū est, & multorum sermonibus diuulgatum, grauius ferentibus cunctis clarissimi ac præstantissimi cuius iniuria, Alcibiades pauore cōfectus postridie summo mane domum Hipponici proficiscitur, ostiumque ingressus, ubi in conspectum illius venit, deposita raptim veste, corpus nudum verberandum homini obtulit, multis precibus rogans, ut debitis verberibus caderet. Hic autem iniuriæ confestim oblitus, non modo veniam Alcibiadi præbuit, sed ut plerique etiam asserunt, in uxorem illi Hyparetam filiam dedit: quanquam nonnulli non Hipponicū, sed Calliam fuisse tradunt, qui dederit filiam, adduntque eam Alcibiadi cum decem talentis in coniugium esse locatam, ipsumque deinde cum Hypareta liberos peperisset, alia decem quasi hæc antea pepigissent, à Callia patre extorsisse talenta. Calliam verò post hæc ad alias huiusmodi fallacias euitandas, patrimonij fortunarumque suarum, si fortè sibi sine prole mori contingeret, populum Atheniensem instituisse hæredem: Verum cum Hypareta, quæ & virtutibus,

Immodestia.

& bonis moribus fuerat à primis incunabulis instituta, multas contumelias quotidie ab Alcibiade pateretur (erat enim ille scortis tum peregrinis, tum vrbis palam manifesteq; deditus) non potuit egregia mulier hæc viuendi ratione à sua natura aliena ulterius tolerare. Itaque Alcibiadis domo excedens ad fratrem, quem vnicum suis rebus putabat esse refugium, primum se contulit. Deinde cum Alcibiades hunc eius discessum, & omnia alia quæ ad illam pertinebant, aspernari videretur, rogabat ut ipsimet, quemadmodum leges iubebant, apud magistratum repudij libellum deponere liceret. Vixque ad eum locum ubi magistratus cogebatur, peruenerat, cum superueniens Alcibiades, spectantibus cunctis coniugem rapuit, eamque nemine repugnante, medio foro domū perduxit. Hæc deinde mulier usque ad extremum vitæ diem cum Alcibiade viro permansit. Defuncta est autem sub idem propè tempus, quo Alcibiades cum sua classe Ephesum nauigauit. Verum Alcibiadis violentia, qua in coniugem rapienda usus fuisse videtur, neque iniusta à populo Atheniensi habita est, neque ab humanitate aliena.

Tradit enim hæc magistratum ea ratione institutum fuisse Athenis, ut essent, qui contentionibus discordiisque sublati, uxorem viro publica autoritate adhibita, virumque uxori conciliare niterentur. Illud vero ab his, quæ sunt à nobis superius enarrata, non admodum alienum fuisse videtur. Dicunt enim Alcibiadem inusitata magnitudine carnem, quem minis septuaginta emerat, abscissa cauda per urbem dimisisse. Hoc cum multis stultum atque ineptum visum negotium esset, monentibus eum amicis, ac sermones, qui de eo circumferebantur enarrantibus, ridens Alcibiades sic inquit: Res, ut ego intederam, ex voto successit: hanc enim Atheniensibus præbere volui loquendi materiam ut eos à peioribus, quæ de me dicere audireque soliti sunt nouis his rebus auerterem. Primum verò aditum ad rem publicam gubernandam (ut alia omittamus) ex numerorum largitione, non consilio aut arte, sed sorte casique facta, assequutus Alcibiadem aiunt. Voluit enim hunc trāseuntem prope locum quendam, ubi ingens Atheniensium multitudo magno cum strepitu clamitabat, cum percepisset quasdam ibi erogatas esse pecunias, indeque huius tumultus causam prouenire, eo celeriter esse profectum, atque

Leuitas.

22

n num

Ad repub.
promouit
casus, opes,
nobilitas,
& eloquē
tia.

24
Magnificē
tia.

nūmos magna cū liberalitate populo Atheniēsi fuisse largi-
tum: exceptū deinde plausu populari, coturnicē, quā habe-
bat sub pallio incōsideratē ob immoderatā lētitia dimississe:
ad cuius volatū, cūctis qui ibi aderant magis, quā antea, cō-
clamātibus, nitentibusq; certatim auiculā gratia Alcibiadis
capere, tandē ab Antiocho captā dicūt, ac Alcibiadi restitū-
tā, summāq; inde familiaritatē inter eos fuisse exortā. Cē-
terū cū opulentia, genus, amicorū copia, aliāq; permulta,
sine vilo labore fautores ei quamplurimos cōparabant, quā
ad dignitatem in repub. acquirendam Alcibiadi vehemētē
conferret, tamen nihil erat, quo ipse mallet apud populum
Atheniensem, quā eloquentia & dicendi ratione valere.

Nec videbatur hac in eo vana esse cupiditas. Quanta
23 enim dicendi vis in Alcibiade fuerit, & Comici ipsi testan-
tur, & Demosthenes ac Theophrastus locupletissimi sunt au-
thores, quorum alter in ea oratione, quam contra Midiam
habuit, vehementissimum oratorem Alcibiadem vocat: al-
ter verō cū in multis aliis, tum in inueniendi facultate
eum magnopere extollit, tantūque ei tribuit in hoc ge-
nere laudis, vt cunctis Atheniensibus antepōndum cen-
seat. Erat autem Alcibiades optimus non modō rerum in-
uentor, quā causā suē conferrent, sed eorum etiam verbo-
rum fabricator atque magister, quā cum ipsis sententiis cō-
uenirent, & ad persuadendū accommodata viderētur. Inter-
dum verō non succedente verborum copia, vt res exigere
videbantur, resumere ea quā antea dixerat consuevit, vt si-
ne vlla intermissione integra oratio sequeretur. Sed inter
alia, quā de Alcibiade referuntur, & illud quoque comper-
tum habemus, eum in alēdis equis, quibus postea in Olym-
pia vteretur, tantam curam operāque posuisse, vt tempo-
ribus suis, vel regum vel priuatorū fuerit nemo, qui maxi-
ma illa quinquennali celebritate ludorum, ad Olympum
septem, vt Alcibiades, quadrigas perduxerit. Thucydides
verō, qui & Atheniēsis fuit, & rerū gestarum scriptor egre-
gius, secundum & quartum in certaminibus illis victorem
fuisse Alcibiadem refert. Euripides verō tertium adiecit
omnem eius gloriā splendorē excelluisse. Sic enim inquit.

Formosa proles Clinia te nunc canam,
Quam illo superbam pramiis vidit die,
Graiorum Olympia clarus cūm vicerat,

Et

Et mox paratos tres quadrigarum tibi
Victorias labentium cursu, rotis.
I am voce praco tunc ad astra te tulit,
Bis cinctum oliuæ fronde pallentis caput.
O gloriam tantam efferentem quod tibi
Proscello soli, nemini certantium
Eueniret Graiorum Olympia rotis.

Huic victoriæ Alcibiadis magnū decus attulisse videtur 25
honores illi ab Atheniensū hostibus magnificē liberaliter-
que tributū. Ephesij enim tentoriū ad eum eleganter orna-
tū, Chij victimas sacrificiis, ac pabulū equis, Lesbij vinum
& ea omnia quā ad celebrandū conuiuiū pertinebāt, gra-
to animo obtulerunt. Verū paulō post hanc gloriā ex victo-
ria Olympica partam, labefacta aut aliquantulū calum-
nia quædam, in infamiam Alcibiadis liuore, & maleuolen-
tia diuulgata. Fecit enim ea tēpestare fuisse Athenis Dio-
medem quendam Alcibiadi familiarē, qui cupidus Olym-
picæ victoriæ cōsequendæ, eū rogauit, vt publicū currum
quem Argis esse perceperat, sui causa emeret: sciebat enim
Alcibiadē factione gratiāque apud Argiuos vehemētē pol-
lere. His auditis Alcibiadē aut currū ab Argiuis emptum, si
bi postea adiudicasse, nulla Diomedis ratione habita, sed eo
neglecto atq; repulso, querente clamātēq; hoc improbi ho-
minis dolū, nō familiaris viri officiū esse. Dicūt præterea, 26
vt ex oratione Isocratis pro Alcibiade scripta intelligi licet
de hac re quoddā fuisse iudiciū cōstitutū, in quo Tisias, non
Virilie
Atas.
(vt pleriq; putāt) Diomedes, aduersarius extitit. Postea verō
quā Alcibiades exacta iā propē adolescentia, se ad guber-
nandā rempub. contulit, extēplo cursum aliorū oratorū ac
ducū, qui summū in ciuitate gradū occupare properabāt, sic
ingenio, audaciāq; sua repressit, vt nemo ea tēpestare Athe-
nis esset, quē illi atq; ac Alcibiadē formidarent. Ausus est
enim nunc aduersus Phæacum Erasistrati filium, nunc cō-
tra Niciam virum opulentū, & præclarū in militia ducem,
acerrimas cōtentiones certamināque suscipere. Erat autem
Nicias maior natū quā Alcibiades, Phæacus verō propē
æqualis, ac tum primō, vt ille dignitatis fundamenta iace-
re videbatur, eisque nobilitas generis, aliāque permulta, vt
Alcibiadi, adiūmēto & præsidio crāt. In coronis autē ciuiū 27
& familiari quotidianōq; sermone elegās admodū Phæacus
n 2 habe

In repub.
multis for-
midabilis.
Cum sum-
mis conten-
tio.

Thucy. lib.
7.

18

Vide in vi
ta Aristi-
dis.

Astus.

29

habebatur & perpolitus, in dicendo verò orator parum vehemens. Vnde Eupolis optimum in loquendo, debilem in dicendo Phæacum ipsum appellat. Fuerunt autem nonnulli, qui cum multa de Alcibiade, & Phæaco scripta reliquissent, illud quoque memoriæ prodiderunt, Alcibiadem aliquando vasa aurea atque argentea, quæ Athenienses in pompis supplicationibusque ferebant, retinuisse quædam, hisque deinde in quotidianis conuiuiis sic uti solitum esse, ac si propria suppellectili vteretur. Erat autem ea tempestate Hyperbolus Perithœdes, cuius ut improbi, & flagitiosi hominis, Thucydides meminit. Is cum studiosè colligeret ea, quæ in alterius infamiâ dicerentur, Comiciis qui audacissimè temporibus illis mores hominum increpabant, magnam subministrabat vituperandi materiam. In eo præterea gloriari plurimum videbatur, quòd gloriam negligeret atque contemneret: quam quidem rem nonnulli audaciam & fortitudinem, ego verò impudentiam, & socordiam appellandam censeo. Hoc igitur ministro populus Atheniensis sæpenumero vrebatur ad eos diuulgandos sermones, qui principum reipub. & potentissimorum ciuium crimina, vituperationes ac infamiâ cõtinerent. Eo igitur tempore ab Hyperbolo multitudinem persuasam cuidam principum reipub. Ostracum parare, fama vulgauerat. Illud verò est exilij genus, quo populus Atheniensis potentes ac præstantes gloria viros de ciuitate expellere consuevit, inuidiæ magis solatium, quàm timori remedium quærens. Alcibiadem hæc infidix quas vni illorum trium machinabatur Hyperbolus, minime latuerunt. Itaque periculo cognito, Niciam, vel (ut nonnulli alij volunt) Phæacum allocutus, omni simultate postposita, in eius amicitiam rediit, illiusque potentia suis viribus addita tantum valuit, ut Ostraci nota in auctorem conuersa, Hyperbolum Athenis expulerit, nihil minus eo tempore, quàm tale exilium, formidatè. Nemo enim sordidus, neque ignobilis, aut insignis infamia vir, ut Plato comicus inquit, cum Hyperboli meminisset, consuevit huiusmodi pœnam subire. Digna est igitur ille suis moribus, indigna verò ignobilitate sua, & seruilis conditione perpeffus, cum Ostraca nobilissimorum ciuium, non sordidorum hominum causa instituta videantur. Sed hæc in alijs locis sunt à nobis latius pertractata. Alcibiadem verò ea tempe-

stare

Aemula-
tio gravis.

30

Impietas
in patr

31

state gloriæ Niciæ ac potentiæ inuidentem, quam cernebat non sine magna hostium admiratione, & suorum ciuium beneuolentia supra modum augeri, die noctuque assidueangebatur, atque animum ambitione ardentem, variis semper consilijs incitabant ad ea omnia machinanda, quibus & auctoritatem auferre Niciæ, & dignitatem suam amplificare posset. Contraxerat autem summam cum Lacedæmoniis familiaritatem: quia de Spartiatis, quos Athenienses in insula ceperat Pylo, bene ac præclare paulò antè meruerat. Verum cum postea auctore Niciæ, pax data Lacedæmoniis esset, & captiui libertati restituti, obscurato quodammodo Alcibiadis nomine, magnam est Nicias apud Lacedæmonios auctoritatem, omnesque Græcos beneuolentiam consecutus. Itaque crebri afferebantur sermones, quibus Periclem excitasse Niciam sustulisse bellum dicebant, multique hoc scædus inter Athenienses Lacedæmoniosque initum, Niceam pacem vocabant. Hæc igitur Alcibiadem æmulatione, & gloriæ cupiditate incensum adeò vehementer vrebant, ut nihil aliud agitare moliri que videretur, quàm ut hanc pacem, quæ tantam famam Niciæ pepererat, perturbaret, & Niciam ipsum à Lacedæmoniorum gratia beneuolentiaque auerteret. Ad hoc autem agendum, Argiuorum res & animi à Lacedæmoniis alienati, occasionem ei, & quasi ansas præbebant. Percipiens enim Argiuos non satis Lacedæmoniorum fidei credere, atque ideo alias spectare rebus publicas, quas arbitrarètur sine vlla exceptione suis rebus præsidio fore, occultè principes Argiuorum hortari cœpit, ut relictis Lacedæmoniis ad Athenienses se vertant, sibi que persuadeant, Athenienses, quos iam pacis cum Lacedæmoniis factæ pœniteret, illis posthabitis, non modò Argiuos in amicitiam, sed in societatem etiam si velint, recepturos. Et fortè Lacedæmonij per id tempus isto cum Bœotijs scedere, & Panactio, quem antea locum integrum florentemque acceperant, deletò penè ac deserto, Atheniensibus restituto, sic eorum animos irritauerant, ut iam inuisum Lacedæmoniorum nomen, suspectumque Athenis esset. Alcibiades hæc nouandarum rerum occasionem nactus, quotidie alia atque alia discordiarum semina per ciuitatè serebat: Niciam iam apertè palamque accusans, quòd hostium partem, quam delere sine villo discrimine poterat, sponte sua intactam di-

mississet: partem verò captam in populi Atheniensis manibus constitutam, non reipublicæ causa, sed ut Lacedæmoniorum beneuolentiam iniret, reddendam liberaliter censuisset. Adiciebat præterea, in dicendis cōditionibus pacis, Lacedæmoniorum gratia, dignitatis Atheniensium adeo oblitum fuisse Niciam, ut non modò æquo, sed etiam libenti animo passus sit Lacedæmonios, insciis Atheniensibus, cum Bæotiis vel Corinthiis societatem posse contrahere: Athenienses inuitis Lacedæmoniis non posse. Dum hæc Alcibiades apud populum ira ac indignatione accensum, contra Niciam machinabatur, fortè Lacedæmoniorum legati Athenas venerunt, gratos (ut ipsi dicebant) ac beneuolos afferentes sermones: vulgauerant enim, se non modò confirmadi non perire iustum fœdus, sed societatem etiam facienda, si Athenienses velint, plenam potestatem habere. Primum igitur hi oratores adeuntes senatum, cum gratissimis verbis exposuissent mandata, sic benigna cunctis audientibus visa sunt, ut magnam gratiam apud senatores, qui frequentes eo die conuenerant, suæ reipublicæ cōparauerint. ³³ *Actus.* Sequenti die cum alloqui populum vellent, metuens Alcibiades ne eadem oratione auribus multitudinis blandientes, omnia sua consilia multo tempore agitata, vno momento peruerterent, argutam fallaciam machinatus, clam ad eos accessit, commemoratisque primum multis amicitia cau-
sis, quæ sibi cum Lacedæmoniis intercedebat: deinde, Quid, inquit, viri Spartiæ, huius ciuitatis nostrorumque hominum, mores, vestras aures latent? An ignoratis quantum inter senatum populūque Atheniensem inter sit? Hesterno die cum frequenti senatu tam grata tamque benigna exposuisset mandata, extemplo prudentissimorum hominum mentes, quæ modesta oratione persuaderi facile solent, ut vestris sermonibus acquiescerent compulsi sunt: nunc si apud populum, qui temeritate & insolentia quadam loquentium verba metitur, eundem dicendi modum seruabitis, in tantā superbiam eorum animos efferetis, ut frustra deinde à vobis, & ab iis omnibus qui vestræ causæ fauent, laborandum esse videatur. ³⁴ Iam enim percrebuit, vos sic supplices, sic demissos ad hanc urbem confugere, ut iam imperitæ multitudini persuasum sit, Lacedæmoniorum rempublicam, nisi Atheniensium societate fulciatur, saluam esse non posse. Agite igitur sapientia

tia vestra, & consilio amicissimi hominis, qui minime huius populi naturam ignorat, credite: populum ad eum non sic alloquimini ac si mandata libera, & cum omni potestate permissa vestro arbitrio sint, ut coram senatu pridie egissetis: sed hanc amplissimam auctoritatem prudenti consilio tegite, ut senatus deinde populū minime vestris verbis elatum, in hanc societatem, quam vterque nostrum intendit, perducere sine labore conatūque possit. Hæc cum dixisset, iureiurando adactos, ut ea omnia silentio comprimerent, dimisit, multa de Nicia adiciens, quibus & fidem eripuit illi, & sibi apud eos gratiam comparauit, admirantes eximiam quandam ac propè singularem eloquentiam Alcibiadis.

Postero die congregata concione, venientes Lacedæmoniorum legati, amicissimè ab Alcibiade humanissimèque rogantur, ut ea quæ vellēt, dicerent. Extemplo illi exposuerunt mandata, remissa sanè ac frigida, longèque ab expectatione populi, & ea fama quæ vulgata erat, aliena, summam auctoritatem quam habebant tegentes, ut Alcibiadis consilium sequerentur. At verò Alcibiades, postquam illi finem dicendi fecerunt, non ut is qui legatos fefellerit, sed tanquam dolo fallaciæque deceptus, increpare eos cepit, duplices, infidos, mutabiles appellans, neque sancti quicquam in verbis suis integræque habentes. Hinc populus, illinc senatus indignabatur, atque hanc legatorum varietatem, quasi derisionem quandam esse putabant. Niciam verò stupor simulatque mœstitia occupauerat, admirantem hanc inopinatam legatorum permutationem, ignoratèque dolum & fallaciam Alcibiadis. Reiectis igitur ob hæc Lacedæmoniorum legatis, bellum subito magnum exarsit. Nam post legatorum discessum, extemplo Alcibiades dux militiæ frequenti senatu populoque electus, primum sagaci consilio nitendum putauit, ut Peloponnesum variis factionibus laborantem aduersus Lacedæmonios, quoad per eum fieri posset, concitaret. Erant enim Argiui, Elij, Mantinenses, alique populi Lacedæmoniis finitimi, ad spem nouarū rerum erecti, quos si in huius belli societatem traxisset, magnū momentum rebus in Peloponneso gerendis, allaturum se esse cernebat. Hos igitur multis modis rationibusque aggressus, tandem cōpulit, ut armis arreptis simul cum Atheniensibus eandem belli fortunam experiri vellent, sibi que persuade-

Perfidia.

³⁶ *Actus eo
sententia
cessit.*

rent hanc expeditionē aduersus Lacedæmonios susceptam, non minus ad se, quā ad Atheniensium repub. pertinere. Quibus rebus effectum est, ut bellum deinde communi consilio excitatum, sic prope Spartam, & longē ab Atheniensium finibus gereretur, ut periculosum Lacedæmoniis foret, eo in loco cum hostibus decertare, magisque eis extremum patriæ malum formidandum in aduerso prælio, quā mediocre commodum sperandum in victoria esset. Verū inter hæc, mille viri ex nobilitate, republica Argiua occupata, & populari statu deiecto, cum aduersus Lacedæmonios prælium commississent, fusi fugatique magna accepta clade in urbem pelluntur, ibique iterum aduersus armatam multitudinem, cui ad capiendā arma animum fecerat Lacedæmoniorum victoria, decertandum fore videbatur, cum superueniens Alcibiades multitudinis patrociniō, statum popularem in ciuitatem restituit. Post hæc Alcibiades populum Argiuum, de quo tam bene paulō antē meruerat, extemplo suis adhortationibus compulit, ut ab Argis nouis mœnibus ductis, quasi duobus brachiis iungerent mari urbem, quod facilius & ciuitatē tueri ab Lacedæmoniis, & tutius ipsi iuuari ab Atheniensibus possent. Cū verō idē Patrensibus suaderet, dixisse quendam ferunt: Sibi deinde si hoc egerint, caueant Patræ: illa enim mœnia ansas fore prædico, quibus Athenienses pro suo arbitratu nostram capiunt urbem. Ad hæc Alcibiades: Fortē, inquit, o amice, euenire potest quod dicis, & ex pedibus Patræ a nobis, at verō ex capite a Lacedæmoniis occupari posse videtur. Verū si minus hoc præsidij genus illis placeret, hortabatur saltem, ut amicitia Atheniensium quasi vallo quodam muniri, statum suū firmarent, Rempublicam tuerentur,* atque pro maiori amoris indicio communem viuendi rationem susceperent. Quibus adhortationibus persuasi Patrenses, ne aspernari liberalitatem Atheniensium viderentur, Alcibiadis voto consilioque parentes, pro more patriæ iurando promittunt, frumēta, vineta, oliueta, agros deinde de Atticos sic se in posterum habituros, ac si ea omnia sibi suæque reipublicæ essent communia. Sed dum hæc summa cura ac diligētia gerebantur, interim tamen Alcibiadem amant, nimium cedentem cupiditatibus suis, solitū esse nunc Veneri & Baccho frequentius indulgere, nunc egre-

* Est non paulo diuersa sententia in exemplari græco.

39

giē stratis lectis in triremibus pernoctare, nūc purpureis ac pretiosis vestibus uti, multa denique, quæ luxum, & pompam immodicam præ se ferebant, ingenti ambitione studioque perquirere. Quinetiam dicunt inter alia, quæ de illo referuntur, clypeum aureum, non patrio vllō insigni, sed Cupidine fulminifero inscriptū, solitū esse gestare. Quibus facile apparebat, animum viri multis corruptelis à primis incunabulis deprauatum, ad varias deinde illecebras, & omnia oblectamenta, quæ rumpem voluptatem pariunt, fuisse procliuum. Verū nonnulli præstantes viri, & ciues in republica principes, hanc licentiā Alcibiadis supra morem & consuetudinem urbis elatam, non hominis in libera ciuitate viuētis, sed tyrannidem affectantis indicium esse putabant. At populi animus qualis erga eum esset, probē Aristophanes verbis ostendit, cū de Alcibiade loqueretur: Desiderat, inquit, populus atque odit, viderēque rursus hominem cupit. Ampliusque suspitione grauans, Leonem in republica nutrire non decet: aut si nutriatur, eius deinde libidini seruiendum est. Sed ex altera parte largitiones, ludorum sumptus, & ingens erga rempublicam magnificētia, quæ maiorum suorum gloriam superabat, eloquentia insuper, rei militaris disciplina, genus, forma, aliæque permulta, quibus Alcibiadem mirificē natura instruxerat, eā sibi gratiam apud populum vendicabant, ut multi impura illius facinora, & liberum viuendi modum equo animo tolerarent, hæc non flagitia, sed adolescentiæ ludos, atque feruentis ætatis lasciuiam nuncupantes, veluti ea quæ de pictore Agatarcho, & Taurea illo aduersæ choreæ principe referuntur: quorum alterum Alcibiades vi domi detentum, donec suas pingeret eides, postea cū donis dimissit: alterū verō, cū se in chorea superasset, victoria lætitiæque elatum pugno percussit. Item quod Meliā captiuam extraxit, & cōgressus ex ea puerulum sustulit. Illud autem permultos offendit, quod Atheniensibus de interficiendis Meliis, qui capti in prælio fuerant, consultantibus, præter opinionem omnium Alcibiades censuit, ut de qualibet ætate supplicium sumeretur. Cū autem Aristophon Nemeam pinxisset, quæ vñs Alcibiadem gestaret, cum admiratione plebs spectatum concurabat. Sed hos Alcibiadis mores, & impuram viuendi rationem, imperiti homines modestis nominibus excusantes,

40

41

Crudititas De Nemea fœmina pichura, vide Plu. sed eā tribuit Nicia.

æquius fortasse quam decuit, tolerabant. Prudentes verò ac
inignes nobilitate viri, & incontinentiam eius in quo fere
bāt animo, & insuetam liberæ ciuitati audaciam, veluti spe
ciem quandam tyrannidis perhorrebant. Vnde illud Arche
strati non abhorrens memoriæ proditum est: Duos, inquit,
42 Alcibiades, quasi vnum designans tyrannum, neque Attica,
neque Græcia tulit. Et Timon ille, quem antiqui scripto
res, ob naturæ asperitatem, inhumanum ac inhospitalem ap
pellant, Alcibiadi aliquando à concione redeunti obuiam
factus, Maeste, inquit, virtute adolescens, autoritate tuam
potentiam auge: magnam enim huic reipublice perniciem
augebis. Hæc Timonis verba quibusdam veluti infana deri
dentibus, quibusdam grauius ferentibus, prudentes viros,
qui audacissimi adolescētis & ingenium, & animum formi
dabant, perturbarunt. Sic igitur ob naturæ varietatem, alia
atque alia de Alcibiade habebatur opinio. Verum cum Athe
nienſes, viuente adhuc Pericle, magis etiam post eius interi
tum, amplificandi imperij cupidi, de subigenda Sicilia cogi
tarent, primum ex alienis discordiis (vt plerunque fit) occa
sionem naçti, defensionem eorum suscipiendam putarunt,
43 qui Syracusanorum vim tolerare non poterant. Itaque
pedetentim misis antè auxilii, amicitia deinde ac societa
te cū illis inita, eum iam aditum sibi in Sicilia patefecerant,
vt apparetur populum Atheniensem fundamenta maioris
44 militiæ iacere, maiusque moliri in animo bellum. Hanc po
puli cupiditatem Alcibiades suæ quoque libidini, & ambi
tioni congruentem, quoad per eum fieri poterat, accende
bat, rationibus multis ostendens hanc expeditionem ingēs
imperium, perpetuam gloriam Atheniensium reipublicæ
parituram. Audendum aliquando vltius progredi, nec pe
detentim vt antea, sed totis viribus aggrediendam Siciliam
esse. Ipse verò longè etiam maiora, quam verbis proferebat
mente concipiens, non Siciliam, vt plerique finem belli, sed
alterius expeditionis initium, adeoque (si diis placet) com
meatum fore putabat. Iamque ea occupata prouincia, Car
thaginem deinde, ac Libyam, tum Italiam, Peloponnesumque
44 animo destinabat. At Nicias longè aliter sentiens, magno
conatu his consiliis aduersabatur, huius expeditionis diffi
cultatem, Syracusanorum potentiam, vicina bella in me
dium afferens. Sed æquiori animo verba Alcibiadis audie
bant

Ægeſtanos
& Leonti
nos instell
git Thucy.
lib. 6.

bantur à cuncta penè ciuitate, quæ tanta huius belli cupidi
tate flagrabat, vt eam in manibus exploratam victoriā ha
bere videretur. Sedebāt enim in theatris ac palaestris senio
res viri, & alij iuuentutem ad hanc expeditionem multis
adhortationibus concitabant: alij Sicilia formā, situmque
Carthaginis describebant: alij narrabant exēpla maiorum,
qui rebus præclarè ac magnificè gestis amplissimā gloriam
suis posteris reliquissent. Fuit tamen duo præstantes viri,
Socrates philosophus, & Meton astrologus, qui longè à su
periori sentētia alieni, ille quidem solito fortasse damone,
genioque admonitus, hic verò aut ratione, aut vaticinio quo
dam compulsus, ciues terrebant, monebantque, vt ab hoc
tanquam funesto ac pernicioso abstinerent bello. 45
Quin etiam Metonem dicunt sollicitum de periculo filij profici
scientis ad bellum, quasi præſagientem calamitatem futu
ram, insaniam simulasse: alij quadam nocte domum pro
prium combussisse, atque deinde sua fortuna in concione
deplorata, sic populum ad misericordiam commouisse, vt
præter consuetudinem filium suum receperit beneficio po
puli, ab omni militia ac expeditione exemptum. Caterum
omnium animis in bellum Syracusanum conuersis, Athe
nienſes nihil vltra differendum rati, duces militiæ Niciam,
Alcibiadem, ac Lamachum elegerunt. Reuentem verò Ni
ciam ac tergierantem propter collegarum societate, po
pulus Atheniēſis publica autoritate adhibita coegit, impe
rium vt acciperet, existimans Lamachi ac Alcibiadis fero
citatē cohiberi tarditate Niciæ, ac temperari modestia
posse. 46
Lamachus enim etsi iam ad senectutem vergebat,
erat tamen in periculis adeundis longè audacior, quam etas
sua postulare videretur. In medio deinde apparatu belli,
tentantem rursus Niciam hanc expeditionem turbare, Al
cibiades contrā enitens superauit, peruenitque, vt popu
lus Atheniensis totius administrationem futuri belli, ad du
ces quos nuper elegerat magna cum autoritate deferret.
Deinde post paucos dies, satis iam omnibus comparatis ad
bellum, cum soluere è Pyreō pro suo arbitratu possent, no
ua repente religio ciuitatem inuasit, nuntiantibus cunctis
festa Cereris, quæ appellantur Adonia (eo enim tempore ce
lebrantur) multa fœda horrendaque portendere, & ma
trons passim per urbem similia cadaueribus, quæ ducun
tur

Thucy. 6.

47 tur ad rogam, spectra obseruari, ipsas ante sepulchra procumbere magno cum gemitu, more lugentū & funera celebrant. Adiciebant præterea, Mercurij statuas, quarum Athenis magna copia erat, ex omnibus locis ciuitatis vna nocte fuisse deiectas, capitibusque perfractis, ad terram prostratas iacere. Perturbata igitur ciuitate, atque in id solum intēta, vt authores huius facinoris reperirer, incertumores famam vulgauerunt, hoc Syracusanorum, quod coloni essent, gratia fuisse à Corinthiis perpetrātū. quod sperarent à presenti bello populum Atheniensem aut retardare aliquandiu, cura religionis iniecta, aut auertere penitus posse. Quibus nec assentiri Athenienses videbātur, nec vlla ratione adduci, vt crederent Corinthiorum fraude violatos esse Mercurios: sed potius ex flagitiosorum iuuenum corruptela, qui consueissent coniuratione inita in ludis, & conuiuiis conuenire, hoc impium facinus prodire arbitrabatur. Et fortè per eos dies capti sunt aduenæ ac serui nonnulli, qui coram senatu populoque adducti, huius facinoris culpam in Alcibiadem conferebāt, assentes eū habere sodalium cæterum, qui domi cōgregarētur, veluti in scena histriones, ad sacra Cereris imitanda, & ea referēda mysteria, quæ magna cum reuerentia celebrari ab Atheniensibus solent. Addebāt præterea, eos inter se ceremoniarum munera esse partitos, Polytionem quēdam esse eum, qui sacras teneret tedas, & Theodorum præconem vocitari, & Alcibiadem veluti sacrorum antistitem reliquos sodales arcana mysteriaque docere. Hæc sunt, quæ præcipuè à Thesalo accusatore in Alcibiadem, veluti impium & execrandum hominem, scripta esse comperimus. At verò Alcibiadis inimici, Androcles præsertim, qui huic vel maxime infensus erat, hanc nocendi occasio nem nacti, cum vbiq; & veteres illius mores, & antea vitam non contentam mediocritate ciuili ad fidem præsentium criminum retulissent, sic populum ad iram ac odium concitarunt, vt fautores illius, non sustinentes aduersariorū vim, primum de 49 omittenda Alcibiadis causa cogitarāt. Deinde cernentes nantas, remiges, omnes denique milites. tum domesticos tum peregrinos aduersus Alcibiadis inimicos palam manifesteque insurgere, animum rursus quem propè abiecerat receperunt. Omnes enim auxiliares, sed præcipuè milites Argiui,

48
Impietatis
insimula-
tus Alcibi-
adis.

Argiui, & mille pedites Mantinēses, se ad hanc militiam venisse dicebant, vt Alcibiadem terra marique, aut nullum alium ducem sequerentur. Hæc cum viderent Alcibiadis aduersarii, veriti nem multitudo in expectatione belli erecta, horum vocibus, quorū opera nisi bello posthabito carere non poterant, ad tollendum iudicium flecteretur, nouis consiliis virum aggrediuntur. Instruunt oratores nonnullos, qui etsi aduersus Alcibiadem occultas inimicitias exercerent, non tamē minori odio, quā aperti inimici eum habebāt. Hi populum adeuntes veluti ciues, quibus curæ esset reipub. salus, multis verbis ostendunt, quā indignum Atheniensium prudentia sit, simul & classē ingentem parare, & multitudinem penē immensam cum ex vrbis, tum ex sociorum copiis collectam, ad bellum armare grauissimum fortasse omnium, quæ vnquam ea respublica gesserit, & eodem tempore tanti exercitus ducem reum cōstitui, iudicio distineri, ac populum Atheniensem, qui animo Europam Africamque concipiat, in audiēdis accusationibus frustra tempus terere. Nauigandum igitur esse, quod bene ac feliciter eueniat, & in aliud tempus iudicium differendum. Confesso enim bello, cum Alcibiades per otium adesse suæ causæ poterit, iudicium constituent, rem causamque cognoscāt, & opportuno reipub. tempore secundum leges sententiam ferant. Non latuerunt ingenium Alcibiadis hæc insidias, quas inimici, sub amoris specie, apud imperitam multitudinem in suum caput machinabantur. Itaque precibus, querelis, omni denique cōrektionis genere eniti ad populum ceperunt, vt de hac accusatione ante profectiōem suam decerneretur: indignum esse clamitas, sub reditum suum integram causam referuare, & in magnam expeditionem ducem mittere, quem omnes Græci accusatorū criminibus obnoxium putent. Quam auctoritatem in exercitu habiturum eum credant, quem milites ignorent, an vt imperatorem, an vt reum sequatur? Hanc igitur causam, inimicorum odio atque inuidia excitatam ante omnia cognoscāt, ac si Alcibiadem (vt inimici volunt) nocentem inuenerint, ei secundum leges præcipias constituent: sin verò manifestè cognouerint se longe ab hoc scelere esse alienum, tum in lucem proferant innocentiam suam, vt fidenti animo proficiscatur ad bellum. Non enim decere populum Atheniensem, neque reip. ex- 52 pedire,

dire, neque maximis rebus quas gerere tantis conatibus parerent, vtile esse, sic ducem Atheniensem in expeditione accedere, ut magis domesticos hostes, qui post regnum relinquuntur, quam externos qui aduersa fronte dimicaturi sint, formidandos putet. Post longam contentionem re integra in aliud tempus reseruata, quia praesenti bello moram allatura videbatur, triumviri iubente senatu populoque Atheniensi classem conscendunt: nec multo postea, tempus idoneum ad traiciendum in Siciliam nacti, dato profectionis signo cum magna spectantium voluptate a Pyraeo solunt, ducentes secum non multo minus quam centum & quadraginta triremes, centum & quinque milia peditum, tum sagittarios ac funditores levis armaturae milie & trecentos, tormentorum praeterea ac machinarum expugnandis urbibus copiam ingentem. Secundo vento ad Italiam delati, Rhegium quod ex propinquo Siciliam spectat, primo aduentu occuparunt. Deinde consultantibus inter se de administratione imminenti belli, Alcibiades suadente Lamachus; repugnante vero Nicias, ingenti celeritate in Siciliam traiecit, ac nulla interposita mora Catinam (id est, oppidum non admodum longe a Syracusis situm) prius occupauit, quam oppidani, aut suis praesidiis urbem tueri, aut accersire aliunde subsidia possent. Hoc initio prosperè felicitèque secuto, iam ad reliqua peragenda milites Alcibiades sese parabant, existimantes omnia quaecumque forent, illo, non alio duce, superare & consequi posse, cum tristi nuntio allatum est, eum Athenas ad iudicium reuocari. Nam post discessum illius maiori parte (ut plerumque fit) meliorem vincente, inimici omni contentione adhibita, populum concitarunt ad eam conspirationem prius inueniendam, deinde extirpandam, quam auctore principique Alcibiades factam esse dicebant. Itaque coeptum est de coniuratione, qui insimulabantur modicè primum agitari, deinde crescente odio atque inuidia, tanta ex templo rabies ciuitatem inuasit, ut in quoscumque amicos ac sodales Alcibiadis, sine ullo discrimine saeuitum sit. Nulla enim seruata iudicii forma, alij necabantur, alij trudebantur in carcerem, nec quisquam erat tam innocens, qui si in tenuem suspicionem huius criminis incidisset, furētis populi manus posset effugere. Eos vero qui primum hanc culpam in Alcibiadem contulerunt

runt, Thucydides praetermisit. Phrynichus autem Comicus, alijque nonnulli Dioclidem ac Teucrum fuisse testatur, ut ex Phrynichi scriptis intelligi licet: Te inquit, amicissime Mercuri, integrum atque incolumem serua, ne si cecideris, & amico infamia sis, & Diocli di praebes facultatem nocendi. Cauebo, inquit, ne Teucer aduena possit obesse colono. Sed iam satis coptertum habemus nemine fuisse inter eos, qui Alcibiadem oppugnabant, sic sibi ipsi constantem, ut aliquid unquam stabile aduersus eum firmumque protulerit, quin potius omnia fida pro arbitrio crimina & comēstia videbatur. Rogatus quidam accusatorum, quoniam pacto cum qui Mercurij statuam percusserat, conspexisset: respondit, se beneficio lunae percussoris vultum, sacrilegiūque nouisse. Verum cum luna noua, qua tenebrae vigere praecipue solent, id facinus perpetratum esse constaret, satis perceptum fuit à prudentissimis viris, eum & pugnantia secum loquax & maleuolentia ad accusandum Alcibiadem, non veritate compelli. Populus tamen sic Alcibiadi erat infestus, ut non argumenta, non testes, non denique hominem ullum, qui illius salutem ac innocentiam tueretur, audire aequo animo posset: accusatores contra, atque eorum crimina in absentis perniciē fabricata, & libenter admitteret: & suis sententiis comprobaret. Quibus rebus effectū est, ut amici Alcibiadis leui etiam suspitione notati, furētis populi rabiem meruentes, alij occultis in locis se abderēt, alij salutē adipsoscerentur fuga, nonnulli priusquam opinabatur oppressi in carcerē truderentur. Inter quos fuisse aiunt Andocidē quēdam virum genere ac maiorum gloria clarū, cuius originē in Vlyssē auctore Hellanicus historicus referat. Hūc populus Atheniensis, quia ipse multitudinē aspernabatur, ut inimicū multo antea oderat. Creditū verò facile est, eū in hac causa esse nocētē, quia Mercurij statua quēdam amplā atque magnificā domui eius propinqua, ceteris disiectis atque perfractis, sola penē intacta permanserat. Huic statuae Andocidē ad euitandū suspensionē pepercisit dicebāt: unde nomē de inde, quod hodie quoque seruat, fortitè esse videtur, & a posterioribus, titulo indicatē, Andocidis Mercurius vocitata. Huic igitur Andocidi iussu populi in carcerē truso Timaeus quidā nobilitate impar, prudentia verò audaciaque superior, in eodē carcere constitutus perfractis, ut ipse vnā secū alijque nonnulli nocētes se esse cōfiteren-

58
Salamina
quod ge-
nus nau-
gij sit, vi-
de Suid.

tur: manifestanti enim seipsum, dicebat secundum legem impunitatem constitui: Itaque satius esse paucos optimos ac prestantes viros, quibus præcipue formidandum erat, metiendo salutis suæ consulere, quam cum plerisque hominibus sordidis per inuidiam fœdè turpiterque necari. Hoc suadente Timæo cum assentiretur Andocides, in medium prodians confessione sua ipse alique nonnulli à populo liberantur. Fuerunt autem ab eo & proprii serui, ut maiorem fidem suis verbis acquireret, & plerique alij socij facinoris nominati, de quibus omnibus, præter eos qui fugam arripuerunt, sumptum supplicium est. Post hæc populus Atheniensis in Alcibiadē ira ac indignatione cōuersa, quosdam elegit, qui salaminiam ad Alcibiadem mitterent, modestè alloquerentur, multis rationibus suadentes, ut ad dissolendum iudicium, & diluenda crimina, quæ sibi inferebantur Athenas rediret. Metuebant enim quod erat magnopere formidandum, ne si vis ei afferretur, homo ferox ac turbulentus aliquam seditionē in exercitu concitaret. Idque si tentare Alcibiades voluisset, facile in hostili terra potuisset efficere. Nam sua sponte milites postquam perceperunt populi Atheniensis edictū, passim per exercitū fremebant clamabantque, neminē esse Atheniensium præter unū Alcibiadē, cuius ductu auspicioque bellum Siracusanum confici posset: eo abeunte finiendam militiam esse, nec ulterius in ea prouincia tempus esse terendum. Cernebant enim Lamiachum virum impigrum, & in rebus gerendis ferocem, prohiberi autoritate Niciæ quò minus sua audacia vteretur.

59 Niciæ verò in bello gerendo tarditatē quandam esse innatam, quā solus Alcibiades potuisset sua virtute, atque ingenio excitare. Discedēs igitur Alcibiades ira atque indignatione accēsus, Messanā primū, quæ certā defectionē parauerat, ex manibus Atheniensium abstulit, clam Siracusanis rē omnē aperiens, ac detegens eos, qui tradere urbē populo Atheniensī decreuerant. Deinde cū in Thuriōs peruenisset, deceptis custodibus, ē trireme, qua Athenas ducebatur, repētē profligit, ac celeriter se ē prospectu nautarū eripiens, cū certo in loco delituisset, facile persequentium manus effugit. At verò post hæc roganti cuidā, nū patriā suspectam haberet, respondisse aiunt, se patriæ plurimū credere, vitæ autē discriminē, ne matri quidē suæ cōmittēdum putare: fieri enim ignorantia posse.

posse, ut nigrū pro albo ferat lapillum. Nec multò postea cū percepisset, se vna voce à populo Atheniensī morte damnatum: At ego, inquit, ostendā illis Alcibiadē viuere. Accusationē verò sic se habuisse aiunt. Thesalus Cimonis, Alcibiadē Clinix in iudiciū vocat, quoniā contra ius fasque Cererē violauit, cū in propria domo sodaliū cœtū haberet, quorū alij præconis tedarūque ministri, alij discipulorum officio fungerentur, ipse veluti sacrorū antistes arcana mysteriaque doceret, atque hæc omnia faceret cōtra edicta & leges, quæ olim fuerunt ab Eumolpidis & Eleusine sacerdotibus constitutæ. Athenienses igitur publicatis Alcibiadis bonis, eoque absente danato, ne aliquid, quod aduersus illū fieri posset, intactū relinquerent, decreuerunt ut omnes ministri ministræque sacrorū, Alcibiadē veluti impiū ac nefandū hominē execraretur. Earū vnā decreto populi imperioque neglecto, dixisse aiunt, supplicationū ad se, nō execrationum officia pertinere. Inter hæc Alcibiades ex Thuriis in Peloponnesum profectus, se Argos contulerat, atque inde cū à patria suisque inimicis omnia mala expectanda esse arbitraretur, fortunā tentandam ratus, ad Lacedæmonios miserat qui dicerent, si publica præstita fide sibi adeundi Spartā potestātē fecerint, allaturū se multa, quæ ad communē utilitatem magnopere pertinerent. Facta potestate, Alcibiades etiam antea Lacedæmoniis vehemēter fuisset infestus, tamen mutata fortuna rerū, comiter hospitaliterque susceptus, primum eos de bello Syracusano cōsultantes multis rationibus cōpulsit, ut Gilippū ducē ad ferendā Syracusanis opem, contra Atheniensium exercitū mitteret: deinde, ut illinc aduersus Athenienses propinquū mouerēt bellū: postremò, ut Deceliam urbē, quo nihil perniciosius afferri Atheniensibus potuit mœnibus circūdarent, præsidiiisque muniret. His atque aliis permultis breui tēpore factū est, ut Lacedæmonij non modo in publicis rebus, sed in iis etiā quæ ad priuatum viuendi vsum pertinerēt, Alcibiadis ingenium admirarentur. Nam cū viderēt ipsum ad tondenda vsque ad cutē barbā more laconico tonsores adhibere, & frigidis balneis uti, & duro panē nigroque iure vesci, vix adduci poterant, ut crederent eum esse virum, quem acceperāt in omni deliciarum genere fuisse versatū. Sed tanta inerat Alcibiadi comitas, atque ad omnia naturalis ingenij dexteritas, ut facile diuersis

Exilium.

Incredibilis ingenij
varietas.

contrariisq; hominum moribus, quod alij se assequi posse diffidunt, suum viuendi modum accommodare videretur, ceu Chamæleon quidam, quæ aiunt, albedine tantum excepta, ad omnes colores suscipiendos aptum esse natura. Erat enim in Lacedæmonia homo grauis, seuerus, & quod apud Spartiatis plurimi sit, puginator egregius. In Ionia, iners, molli, ac multis voluptatibus deditus. In Thracia quoq; nunc potando, nunc equitatio, incredibili arte barbarorum mores imitabatur. Cum Tissapherne verò Satrapa diu versatus, adeo fastu, pompaq; & ornatu omnium rerum cunctos alios excedebat, ut Persicam magnificentiam, qua illi plurimum valent, suis deliciis superaret. Hæc cum ageret Alcibiades, non mores in alios mores vertebat, sed natura vtrius, interioribus cupiditatibus tectis, semper ad eorum consuetudinem, quibus cum versabatur, suum accommodabat ingenium. Itaq; si quis ex eo viuendi modo, quem ille apud Lacedæmonios præferebat, metiri hominem voluisset, non filium Achillis (ut ille Poëta inquit) sed virum Spartiatæ sub disciplina Lycurgi à primis incunabulis institutum Alcibiadem esse dixisset. At verò ex altera parte, si id potuisset occultum illius ingenium, abditamq; naturam diligentius intueri, eam profecto sententiâ protulisset, quàm de Helena, quæ in funere matris nimium suis pepercerat comis, ille poëta retulit: Mulier est, inquit, quæ semper fuit, pristinum ingenium seruans, pristinaq; naturam. Post hæc cum Agis Lacedæmoniorum rex in expeditione esset profectus, ferunt Timæam illius coniugem adulationibus Alcibiadis, blanditiisq; pellectam, primum familiariter secum fuisse versatam, deinde impudentia simul cum amore crescente, eodem temeritate atq; insanie processisse, ut cum infante peperisset, ipsum etsi foris Leotychidem, domi tamen præsentibus ancillis, Alcibiadem vocitaret, atq; eius filium esse fateretur. Alcibiadem quoq; ioco dixisse aiunt, non à se quaesita familiaritatem Timææ, quod aut contumelia quinquā afficeret, aut voluptate frueretur, sed ut liberos, qui deinde Lacedæmoniorum reges futuri essent procrearet. Hæc cum multorum sermonibus deferretur ad Agidem, tradunt hominem non tam accusatorum criminibus, qui suspitione de Alcibiade faciebant, quàm tēpore esse adductum, ut violatæ vxoris pudicitiam crederet. Nam antea rex ingenti terræ motu percussus, re-

lieta

lieta in vrbe coniuge, decem continuos abfuerat menses. Post hoc tēpus natum Leotychidem, suum filium esse negauit, ex quo aiunt illam veluti à regio sanguine alienum, successione regni à posterioribus fuisse exclusum. Verum inter hæc cum Athenienses, re malè gesta, ingentē cladem in Sicilia recepissent, extēplo Chij, Lesbij, Cyziceni, ad spē nouarum rerū erecti, vno eodemq; tēpore Spartā miserunt, qui dicerent se defectionē à populo Atheniensi facturos, si Lacedæmoniorum præsidij fulciantur. Lacedæmonij verò his libenter auditis, primum vna voce in hanc sententiā ferebantur, ut censerent optimū esse Bozorios Lesbios, Pharnabazum Cyzicenis auxiliū ferre. Deinde authore Alcibiade consilio permutato, Chiis primum totis viribus subueniendum rati classem parant, eamq; magnis copiis refertam ad tutandū Chium proficisci iubent. Alcibiades in hanc expeditionē profectus, nunc egregiam operā in bello nauando, nunc Lacedæmoniorum ducibus consulendo, tanto detrimento Atheniensibus fuit, ut penē totam Ioniā ad defectionem compulerit. Dum hæc in Ionia geruntur, interim Agis tum ob inuidiam, quæ animum eius vrebatur, tum ob violatæ vxoris iniuriam, dies noctesq; nihil aliud agitare videbatur, nisi ut ruina Alcibiadis odium suum restingeret. Et iam Spartiatæ nobiliores, qui aliquam dignitatem in repub. obtinebant, eodem pacto, ut Agis, inuidere gloriæ illius, ac rebus prosperè gestis inceperant. Itaque perniciem ei communi consilio machinantes, ad præfectos classis in Ioniā mittunt, qui iussu regum Alcibiadem de medio tollerant. Sed callido ingenio vir, cum illatæ iniuriæ, & quantæ inuidia gloriā sequeretur, non immemor esset, semper Lacedæmoniorum fidem suspectam habens, in bello gerendo eorum mandatis obtemperabat, vitam tamen aliaq; sibi chara, neque illorum fidei, neque arbitrio committebat. Cæterum cognitis iis, quæ sibi parabantur insidiis, extēplo ad Tissaphernem Satrapen, veluti ad salutis sue patronum confugiens, barbarum calliditate ingenij, cuius ille erat supra modum amator, sibi in primis conciliauit. Nulla enim erat natura tam aspera, tam difficilis, tam ab humanitate aliena, quam Alcibiades non sibi beneuolam redderet. Itaque Tissaphernes etsi homo superbus esset atq; immanis, & supra omnes Persas Græcorum generi inimicus,

Defectio
ad hostes.

66

Providen-
tia.

67

comitate tamen Alcibiadis sagacitateq; pellectus, sic eum diligebat, ut nō minus hominem colere, quā ab eodem coli videretur. Quinetiam hortum quendā omnium suorum pulcherrimū, in quo & fontes perennes erant, & prata salubria, & umbracula regiis ornamentis instructa, appellari Alcibiadem iussit. Hæc cum ita essent, Alcibiades, posteaquam vidit se gratia apud Tissaphernem, auctoritateq; plurimum posse, & amicitiam Lacedæmoniorum cum ob priuatum odium regis, tum ob communem ciuitatis inuidiam, in perpetuam malevolentiam esse conuersam, suadere barbaro cepit, ne Lacedæmonios tantis viribus, quantis antea iuuerat, aduersus Athenienses foueret, sed paulatim pecuniam subministrando, discordiarum materiam aleret, bellum quoad posset nutrirer: fore enim ut ambæ respub. diurnitate belli affligerent, supplices deinde ad regem suum humilesque confugiant. Tissaphernes admirans ingenium ac prudentiam Alcibiadis, sine vlla exceptione in bello gerendo eius consilia sequebatur. Græci autem stupebant, quod cum esset Alcibiades tanta cū ignominia pulsus Athenis, industria tamen & calliditate ingenij, eam auctoritatem apud exterarum gentes assecutus foret, ut non modō Atheniensibus, sed etiam Lacedæmonijs non mediocri formidini esset. Athenis verō passim per urbem querebantur ciues, quod fortem virum & egregium ducem, alieno reipub. tempore, de ciuitate expulissent, odio magis atque inuidia, quā merito vllō, perniciem ei machinati, paulō post in ceruicem patriæ redituram. Nam etsi per id tempus in Samo res Atheniensium, nec prosperæ fatis, nec aduersæ admodum essent, præfectis classis in id solum intentis, ut recuperarent nonnulla quæ paulō antea defecerant loca, & alia quæ defectionem factura videbantur, in fide retinerent, tamen magna eos inceslerat cura, quod crebris rumoribusq; acceperant, Tissaphernem centum quinquaginta triremes in Phœnicia paratas habere, quæ si aduersus Athenas (ut fama erat) à barbaro mitterentur, iam actum iri de libertate credebant. Alcibiades Atheniensium formidine cognita, celeriter ad præfectos misit in Samum, qui diceret, tprivatis simultatibus se potiorē semper habuisse rempub. Nunc cum seruare eam possit, paratum esse Tissaphernem, qui grauissimus hostis

Vulgi incertitudo.

hostis immineat, ab eorum ceruicibus remouere, si ex altera parte optimates Athenis, ut viros fortes decet, reipub. capessentes, imperitæ multitudinis potentia deprimant. Assentientibus cunctis nobilibus, qui res Atheniensium in Samo regebant, suasionibus consiliisq; Alcibiadis vnus tantum Phrynichus suspicatus id quod erat, Alcibiadem hæc omnia moliri non tam ut paucorum potentiam in vrbe constituat, quā ut inter Senatum & plebem contentione inducat, aduersari aliis cepit, & huic consilio quacunq; ratione obuiam ire. Itaq; Astyochū, quem Tissaphernes suæ classis præfecerat, occulte monuit, ut ab Alcibiadis dolis insidiisq; caueret: sed duplicata vtrinq; fallacia deceptus est proditor, cum proditorē deciperet. Timens enim Astyochus potentiam Alcibiadis, quæ sciebat gratia & auctoritate apud Tissaphernem plurimum posse, omnia quæ sibi à Phrynicho fuerant delata, homini patefecit. Alcibiades his cognitis, extemplo misit in Samum monitum præfectos classis, ut à Phrynichi perfidia caueant: opera enim illius, omnia consilia, quæ pro salute Athenarum agitentur, perturbari atq; euerti. Hæc ubi relata sunt Atheniensium duces, adeo grauiter in Phrynichum exarserunt, ut cōmuni consilio conspirarent ad hominem, veluti hostem & proditorem patriæ, persequendum. Phrynichus sibi vehementer metuens, antequā opprimeretur aliorum insidiis, expectari constituit an superiori fraudi noua fraude posset occurrere. Itaq; rursus ad Astyochū misit, qui primum apud eum quererentur, quod ea omnia quæ fidei suæ commiserat, contra ius fasque prodita Alcibiadi essent: deinde operam suam magis, quā vnquam antea, pollicerentur: se etiam paratum esse dicētes in manibus suis, si velit, classem atque exercitum Atheniensium tradere. Verum hæc quoque fraus cum ab Astyochō relata Alcibiadi esset, euentum quem Phrynichus animo destinauerat, habere non potuit. Nam ubi Phrynichus iterum ab Astyochō suas insidias detectas sensit, metuens secundam Alcibiadis accusationem, celeriter ut præoccuparet Atheniensium animos, duces conuenit, monetq; ut militē in armis habeant: sibi enim compertum esse, hostes paulō post cum omnibus copiis affuturos, eo consilio ut Atheniensium exercitum, quem illi imparatum atque inermē reperire confidunt, ingenti impetu aggred

Fallacia fallaciam.

71

Calliditas

- aggrediantur, atque si fieri possit evertant. Sub idem propè tempus ad eosdē duces literæ ab Alcibiade afferuntur, quæ Phrynichū proditiōnis insimulabāt, monebantque ut à fallacia hominis qui tradere exercitū hostibus simul cum classe parauerat, diligenter cauere. His literis nō crediderunt præfecti classis, existimantes ea commentitia esse crimina.
- 73 & ab Alcibiade in perniciem Phrynichi fabricata. Dicit tamen cum paulò postea seruus quidam Hermonis Phrynichum peremisset, censuisse Athenienses eum ob proditiōnem iure necatum, & interfectori Hermoni ac sociis eius, veluti benemeritis de repub. viris, præmia detulisse. Post hæc amici Alcibiadis, qui in Samo classem habebant, superiores facti, exemplo Pisandrum Athenas mittunt, qui priores ciuitatis conueniat, atque eos doceat, Tissaphernem Alcibiadis opera amicum sibi ac sociū fore, si illi populari statu deiecto, reipub. gubernationem susceperint. Verum Pisandri aduentu quadringenti viri occupata repub. præter expectationē eorū, qui versabantur in Samo, segnius quàm antea gerebant bellū, & Alcibiadis rebus parum fauebant, siue audētes maiore motum in vrbe cōficere, siue arbitantes se Lacedæmonios, qui paucorū statum semper
- 74 adiuerant, magis pacatos habituros. Sic igitur se habentibus rebus, vrbana multitudo nōnullorum supplicio conterrita, qui fuerant quadringentorum iussu necati, quietem actura videbatur. Hi verò qui apud Samum in exercituerant, grauius ferentes hæc, quæ gerebantur Athenis, nulla interiecta mora, repetere cum omni classe Pyregi statuant, Alcibiade antea duce exercitus appellato, monitoque ut omnibus rebus omisis, ad delendū paucorū tyrannidē Arctas veniret. Ceterum Alcibiades, etsi eorū beneficio dux fuisset tot nauium, tantique exercitus declaratus, tamen non tam cupiditati illorum, quàm saluti patriæ consulendum ratus, prudentia sua à pernicioso incepto multitudinem reuocauit. Vnde aiunt consensu omnium fuisse postea iudicatum, consilio atque opera Alcibiadis eo tempore ciuitatem seruata. Nam si ut constituerant, classem Athenas & omnem exercitum reduxissent, primū Hellepontum, insulas denique omni præsidio nudatā arbitrio hostiū reliquissent: deinde in vrbem, quo nihil sanctius euenire poterat, ciuile introduxissent bellum. Hæc

Meritum
de patriâ
commendat
Thucyd.

ne fierent Alcibiades propè solus prohibuisse videtur, non modò simul totum exercitum leniendo, sed etiā vnūquemque militē seorsum vocando, rogandoque, ne dum paucorū potentiam delere student, eodem conatu ciuitatem evertant. Thrasybulus quoque, quem aiunt inter omnes Athenienses magnitudine vocis plurimū valuisse, vnā cum Alcibiade clamādo, increpandoque multitudinē leniebat. Nec multò postea Alcibiades Phœnissas naues, quæ à Persarum rege in Lacedæmoniorū auxilium mittebantur, calliditate sua cohibuit, ne vterius progredere, Tissapherni suadens ut permitteret Græcos cum Græcis dimicantes sibi mutuo internecionem parare. Nemini enim dubium esse, quin Lacedæmonij illius potentia fulti, Atheniensium vires evertant: debellatis Atheniensibus, Lacedæmonios non solum reliquis Græcis, sed etiam Persarum regi formidandos fore. Tissaphernes his rationibus persuasus, propè

76 Aspendum classem continuuit. Quod vbi Athenienses nuntiatum est, tantā repente gratiā apud multitudinē Alcibiadi cōparauit, ut eum extēplo quadringentorum statu delecto, in vrbe recipiendū censerent. Verum Alcibiades, ne videretur misericordia quadam, & beneficio plebis fuisse in patriā reuocatus, statuit reditū suū aliquantō differre, ut si fieri possit, maiori cum gloria reuertatur. Itaque paucis nauibus ex Samo profectus, ingenti celeritate in Choam traiecit. Ibi audiens Mindarum Spartiatā Athenienses cū omni classe insectantem, versus Hellepontum nauigare, extēplo decem & octo triremibus Lacedæmoniorum vestigia subsecutus. cum Abydum propè venisset, offendit utraq; classem vehementi certamine occupatā. Visus primū Alcibiades, Lacedæmoniis spem, Atheniensibus formidinem attulit. Postea verò quā Athenienses notum conspexere signum in puppi prætorie nauis sublatū, continuo animū quem propè abiecerant, receperunt. Redintegrato acris prælio, Alcibiades ea parte, qua Lacedæmonij superiores videbantur, tanto impetu hostes inuadit, ut illi prius ferre, quàm pugna confereretur, suis viribus diffidentes fugam arriperent. Nam in proximum littus, vbi Pharnabazus cū pedestribus cōfederat copiis, rapim auerterunt classem. Instabat à tergo Alcibiades, nouissimum quēque aggrediēs. Nec prius à persequendo hoste discessum est, quàm Athenienses

Alterū in
patriā be-
neficiū.

Tertium.

nienſes multis tum vado, tum ſicco littore interceptis, multis etiam ferro necatis, integram victoriam reportarunt. Captæ triginta hoſtium naues: & nonnullæ quas Athenieſes paulò antè amiſerāt, recuperatæ. Trophæum quoq; pro memoria huius victoriæ conſtitutū. His rebus proſperè geſtis, Alcibiades nullā morā interponendā putauit, quin ad Tiſſaphernē rediret, ſecum ferens egregia munera, ac pretioſam ſupellectilē ex hoſtiū ſpoliis diligenter collectā. Verū cū Lacedæmonij ante cōſertā pugoam de Tiſſapherne cū Perſarū rege queſti magnopere eſſent, q; magis cōſilio Alcibiadis, quā mādatis ſuis obſciperans, hoſtium rebus faueret: Tiſſaphernes ad hāc ſuſpicionem purgandā venientē opportūnè Alcibiadē capi extemplo iuſſit, & in carcerē condi, nihil minus eo tēpore, quā talē iniuriā expectantē. Cæterū poſt paucos dies Alcibiades occaſione naſtus, deceptis cuſtodibus, qui excubandi diligentiā remiſerant, fugā arripens, ad Clazomenios ſe contulit. Ibi vt Tiſſaphernē calumniis oneraret, paſſim vulgauit ſe eius be neſicio eſſe dimiſſum. Profeſtus deinde in Atenienſiū exercitū, cū cognouiſſet Pharnabazū ac Mindarū cū omni bus copiis ſub Cyzico cōſediſſe, extēplo milites ad præliū accendens, multis rationibus cōpulit, vt illi neceſſariū eſſe putarent, aut nauali, aut terreſtri pugna cum hoſtibus decertare. Deſiciente enim pecunia, cōmeatu, & omni copia neceſſariarum rerum, aut dimicare cogebantur, aut cum magno detrimento abire. Alcibiades igitur in locū, quē Proconeſum appellant, cum milite omni deſcendens, iuſſit primum parua nauigia fortibus viris reſerta, à magnis nauibus circundari: deinde præfectos diligenter curare, vt hoc pacto inſtructa claſſe, quanto maximè cum ſilentio poſſent, aduerſus hoſtes progredierentur. Et fortè ingēs imber grādi ne miſtus, quo nihil aptius ad fallendū hoſtiū pro ſpectū euenire poterat, opportūnè cecidit. Primum Athe nienſes, occupante omnia tēpeſtate, bene gerendæ rei ſpem propè abiecerāt, deinde hortāte iubentēq; Alcibiade, ne tā tam occaſionē prætermitterēt, recreati animo ire ad hoſtes pergit. Nec multò poſtea mira ſerenitate coorta, claſſem hoſtiū ante portū Cyzicenorū cōſpiciunt, quæ videbatur ſoluentis ac abeūtis ſpecie præ ſe ferre. Veritus Alcibiades ne hoſtes cōſpecta multitudine ſuarū nauiū, milites in ter-

Prudentia
imperato-
ria.

80 Magni ſuc
ceſſus.

ram exponerēt, & cōtinēti applicarēt claſſem, extēplo præſe ctos iuſſit à tergo ſua veſtigia pedetētim ſequi, ita vt à ſuis poſtre mis nauibus mediocri interuallo abeſſent. Ipſe qua draginta triremibus celeriter ante omnes progreſſus, ho ſtē ad pugnā elicit. Lacedæmonij paucitate cōtemptra, fidē ti animo præliū ineunt, nondū alia cōſpecta claſſe, aut ſtre pitu nautico exaudito. Poſtea verò quā alia atq; alia ſu perueniētes cōſpexere naues, tātus repētē terror, pauorq; omnes occupauit, vt nō modò primū impetū, ſed ne cōſpe ctum quidem aduenientis claſſis ſuſtinerent. Itaq; in proxi mum littus effuſam arripere fugā. Alcibiades centū nau i bus ſubſecutus, copiis in terrā expoſitis, magnā fugientiū partē excepit. Mindarū deinde ac Pharnabazū, qui præſto cū copiis terreſtribus aderāt, auxiliū ſuis laturi, eodē impe ta aggreſſus fudit, fugauitq; nec prius victoriæ modus im poſitus, quā Mindarus fortiter pugnās cecidit, & Pharna bazus citato gradu fugā arripuit, Cyzico in poteſtatem ho ſtium dereliſto: ingens enim hominū copia & prælio cæſa, magna inſuper capta. Nauiū verò ne vna quidem ex tanto numero euadere potuit. Athenienſes hac tam ingenti victo ria parta, nō ſolū cōfirmatū in Helleſpōto imperiū vide bantur, ſed etiā ex altero mari Lacedæmoniorū vim ac po tentiā depulſiſſe. Statim poſt hæc capta eſt epiſtola quadā 82 Laonicis literis ſcripta, qua victi paucis verbis calamitatē ſuſceptā Ephoris nuntiabāt. Perdita ſunt bona, Mindarus interiit, eſuriunt qui ſuperfuerunt viri. Vos quid ulterius agendū ſit, cōſulite. Poſt hæc milites Alcibiadis ſibi aſſu mentes huius victoriæ laudē, ſocietatē aliorū militum, qui Thraſylli regebātur imperio, tolerare nō poterant. Nam Athenienſes non multò antea eodem Thraſyllo duce apud Ephelsum tam ingentem ſuſceperāt cladē, vt ab Ephēſis ſit eo in loco, vbi cōſilixere, trophæum in eum cōſtitutum. Hæc exprobrabant illis Alcibiadis milites, virtutem ſuam ac ſui ducis prudentiam extollentes, eorum ignauiam in crepantes, aſſerentēſque Alcibiadem nunquam fuiſſe præ lii ſuperatum, illos verò ductu auſpicioque Thraſylli ſēpius fuſos fugatoſque. Sic igitur inſolentia horum militū eoſque proceſſit, vt neque in acie, neque in caſtris com muni cum Thraſylli exercitu gerere militiam vellent. Cæterū cū Pharnabazus reparato exercitu Abydeno 83

Cauti im-
peratoris
exempla.

rum fines esset ingressus, Alcibiades ad arcendum popula-
tionibus hostem, cum Thrasyllo obuiam factus, conserta
pugna hominem in fugam vertit, & cum omni exercitu per-
secutus usque ad noctem fugientium agmen, ingenti edita
cade, militem in castra reduxit. Ibi virisque ducis milites
quod comuni opera rem feliciter gesserant, inuicem gratu-
lantes, summa letitia victoriam celebrarunt, breuique tanta
concordia coaluerunt omnium animi, ut pristinae conten-
tiones beneuolentia peperisse viderentur. Postero die Alci-
biades insigni erecto trophæo, in regionem Pharnabazi exer-
citum ducit, ac late depopulatus agros omnes, magna cum ca-
ptiuorum copia, & omnis generis præda in castra reuertitur,
dimissis antea sine ullo pretio cunctis, quos ceperat, sacer-
84 dotibus. Cum verò Chalcidonijs spem prodendæ urbis
Alcibiadi attulissent, extemplo ille ad eos profectus, ut au-
thoribus defectionis animum faceret ad expellendū de ci-
uitate Lacedæmoniorū præsidium, propè menia cum exercitu
constitit. Certior deinde factus, Chalcidonio quæcumque
præcio digna haberent, sub aduentum suū ad Bithynios de-
tulisse, parte copiarum ad obsidendam urbem relicta, ipse
in fines Bithyniorum reliquum exercitum ducit, præmissis
antea caduceatore, ut nisi omnia quæ à Chalcidonijs ha-
buere, ad se detulerint, infestum agmen in suo agro expe-
ctent. Metu conterriti Bithynij, extemplo paruerunt man-
datis, amicitia prius cum Alcibiade ac societate inita.
Paulo post Alcibiades ad oppugnandam Chalcidonem re-
uersus, cum ex ea parte, qua mari abluatur, aggredere-
tur urbem, interim Pharnabazus ut obsidionem solueret, cum
exercitu venit, statimque cum Hippocrate urbis præfecto
suis copiis iunctis pugnandi potestatem fecit: nec Alcibiades
85 de detrectante certamen, ad pugnam deuenere. Certatum
aliquandiu incipiti prælio, demum superato Hippocrate,
cum Pharnabazus impetum hostium sustinere non posset,
citato gradu fugam arripuit. Alcibiades post hanc victo-
riam præfectis Atheniensium ad obsidionem relictis, ipse
in Hellepontum traiecit, pecuniam qua maximè indige-
bant, vndeque coactus. Accidit autem ut per occasionem
cui nunquam deerat, Selybriam caperet. Nam autho-
res quidam dedendæ urbis cum Alcibiade conuenere, ut
cum media nocte ignem conspexisset, citatum agmen ad
portas

portas duceret. Veriti deinde ne vnus coniuratorum qui
mentem in contrarium verterat, omnia patefaceret, ante
constitutum tempus ignem extollunt. Alcibiades conspe-
cto signo triginta tantum viris assumptis, nondum enim
exercitum armauerat, quanta maxima celeritate potest ad
urbem tendit, iubens alios raptim sequi. Viginti alij acce-
86 serant viri, cum Alcibiades patefacta porta, urbem ingredi-
tur. Interim proditione detecta, Selybriani obuiam de so-
agmine veniebant, parati omni ratione configere, ut ho-
stem de ciuitate expellerent. Hos ubi appropinquare Alci-
biades sensit, cum pugnam inire tam paucis militibus te-
merarium esse censeret, & pedem referre nimium turpe vi-
deretur usque ad illam diem duci inuicto, extemplo nouo
cōsilio Selybrianos aggressus, caduceatorem misit, qui tu-
ba silentio facto suo nomine eos moneret, ne prius aduer-
sus Athenienses arma hostilia ferant, quam animum, consi-
liumque Alcibiadis norint. Hoc mādato sic repressi sunt Se-
lybrianorum conatus, ac si omnes Alcibiadis copie aduissēt
in urbe. Protracti deinde Alcibiadis opera vtrinque sermo-
nes quousque armatus exercitus ad urbem peruenit, tum
metu victis Selybrianis, cum fidem Alcibiadis implora-
rent, liberaliter data est pax, & Thracibus imperatam, qui
frequentes in exercitu Alcibiadis erant, iandiu sua spon-
te huius imperatoris signa secuti, ne urbem diripe-
87 rent. Paucos dies ibi Alcibiades commoratus, acce-
pta pecunia præsidioque imposito, cum omnibus copiis
Chalcidonem reuertitur. Hanc urbem interim Athenien-
sum duces ad deditionem compulerant, ac fœdere cum
Pharnabazo inito conditiones dixerant pacis, ut Chalci-
donij certa pecunia perfoluta, in potestate Atheniensium
essent, & omnis Pharnabazi regio integra ab iniuriis ser-
uaretur, ac per eam Atheniensium legati quodcumque
mitterentur ad regem, commeare liberè possent. Alci-
biadis aduentu fide vtro citroque data, iureiurando fœ-
dus confirmant. Sic igitur cum Pharnabazo compo-
sitis rebus, cum Athenienses ex ea parte magno belli one-
re levati viderentur, præter expectationem percipiunt
Byzantios nouandarum rerum occasionem nactos de-
fecisse. Quod ubi ad Alcibiadem prelatum est, extem-
plo ille non ignarus quantum momenti ad res gerendas
in

86
*Repentinū
in rebus
periculosis
consilium.*

87

in celeritate collocatum foret, diu noctūque non intermis-
so cursu, ad recuperandū Byzantium proficiscitur. Primo
aduentu oppidani celerius, quā arbitrabantur, oppressi,
vt in re trepida sit, pauentes per urbem discurrent, deinde
alij alios hortantes constituunt inter se, quo quisque loco
ciuitatem defenderet. Alcibiades econtra sic terra marique
Byzantiū obsidet, vt nulli aditus, neque exitus essent, qui
non firmiter suis præsidiis teneretur. Itaque breui tempo-
re factum est, vt oppidani debilitati commeatus inopia, fa-
mē tollerare non possent, nec satis scirent in tanta penuria
rerum quid sibi agendum aut parandum foret. Erant ea
tempestate Byzantij ciues duo, Anaxilaus atq; Lycurgus, qui
magis cupiditate seruandæ patriæ, quā spe vlla priuæ
utilitatis allekti, de prodenda vrbe cum Alcibiade conue-
re, tali prius inito consilio. Ambo enim proficiscentes in fo-
rum, tum ad ea ciuitatis loca, vbi aliqua ciuium frequentia
erat, passim vulgarunt se compertum habere Alcibiadem
ad comprimendas populorum seditiones, quæ magni pon-
deris essent, in Ioniam reuocari. Res à multitudine faci-
le credita, quia eodem die Alcibiades velis in altum datis,
ingenti celeritate versus Ioniam nauigauit. Sequenti nocte
quanto maximè cum silentio potuit, ad occupandam urbē
reuersus, cum iam composita omnia ad proditiōē essent,
ipse cum parte copiarum in terram descendit, ex altera par-
te præfecti classis (ita enim conuenerant) portum ingressi
magno clamore urbem inuadunt: simul enim & oppidanis
metum, & authoribus dedendę vrbis ad recipiendum Alcibiadem
animum faciebant. Primo tumultu Byzantij & ex-
terni milites, Peloponnesiaci, Bæotij, ac Megareses facto
agmine ad portum occurrunt, & hostes iam descendentes
in terram ingenti impetu in naues compellunt. Iamque
sperabant defendi Byzantium posse, non satis gnari eorum
quæ gerebantur à tergo, cum nuntiatum est Alcibiadem
cum armato exercitu urbem ingressum, extemplo mul-
tudo omnis relicto portu in ciuitatem regreditur, ad
arcendum hostem, & opem, si quam posset iam propē ca-
ptæ vrbi ferendam. Primo congressu atrox committitur
prælium, Alcibiade dextrum, Theramene sinistrum regen-
te cornu, streitque aliquandiu oppidanorum immotaacies,
Tandem vrgente vehementius Alcibiade hostes in fugam
vertuntur.

Stratage-
ma egre-
gium.

vertuntur. Alcibiades vrbe victoriaque potitus, curam ad-
hibuit vt omnes Byzantij à cæde, ac eorum bona à direptio-
ne militum seruentur. Sic enim antea cum Anaxilao
Lycurgoque conuenerat. Quod quidem ad diluendum pro-
ditionis crimen, ipsis deinde non parum profuisse videtur.
Nam cum hi post hanc deditionem, Lacedæmonem profe-
cti in iudicium vocarentur, Anaxilaum dixisse aiunt, nullū
turpe facinus à se perpetratum. Etenim cum Byzantius, nō
Lacedæmonius essem. & patriam meam, non Spartam, ter-
ra marique obsessam viderem, cerneremque præterea om-
ni frumento quod reperiebatur in vrbe, à Bæotiis, Pelopon-
nesiacisque consumpto, reliquam multitudinem fame
perire, succurrendum Byzantium filijs duxi. Itaque
non hostibus ciuitatem prodidi, sed ab hostium cæde, in-
cendio, ac omnibus malis quæ victi à victoribus perpeti so-
lent, patriam liberaui, optimatum Lacedæmoniorum se-
cutus exemplum, quibus semper maximæ curæ fuit, qua-
cunque ratione ciuitatem seruare. His auditis, Lacedæmo-
nij Anaxilaum atq; Lycurgum omni supplicio absolutos
dimisere. Cæterum Alcibiades tot rebus terra marique fe-
liciter gestis, cum iam reuiscendæ patriæ incredibili cupidi-
tate traheretur, nihil ultra differendum ratus, classem con-
scendit, multis hostium spoliis ac omni armorum genere
exornatam. Nam præter ingentem captiuorum copiam,
supra ducenta navium rostra, quæ partim à se captæ, par-
tim deletæ prælio fuerant, secum habuisse Alcibiadem tra-
dunt. Verum Duris Samius qui originem suam in Alcibia-
dem refert, Callipidem quoq; histriōem fuisse in nauī il-
lius scribit, ense, hasta, cæterisque armis, quibus vti in cer-
taminibus solent. peregre regiē instructum: & Chryfogonum
quendam Pythionice modulatorem, qui tanta arte remi-
gum manus dirigebat, vt cum illi remorum pulsium cum
Chryfogoni cantu coniungerent, iucundam audientibus
redderent harmoniam. Addit etiam, prætoriam nauim, qua
Alcibiades vehebatur, veluti ex bacchanalibus redeuntem,
cum purpureis velis portum ingressam. Hæc ego affirma-
re non ausim, cum neque Theopompus, neque Ephorus,
neque Xenophon, qui grauißimi authores fuisse, harum
rerum quicquam meminerint. Præterea nec tempus illud
postulare videbatur, vt Alcibiades ab exilio veniens Py-
raum

92
Gloriosus
in patriā
reditus.
Iustinus
lib. 5.

93

Gratia ci-
uiū noua.

rum cum tanta pompa ingrederetur, & Atheniensium in-
uidiam concitaret, quam ille etiam in tam secunda pro-
speraque fortuna magnopere suspectam habebat. Nam
cum portum intrasset, non prius in terram descendere vo-
luit, quam sedens in puppi Euryptolemum nepotem &
familiares permultos conspexit hortantes, vt fidenti an-
mo in urbem veniret. Inter hæc multitudo omnis obuiam
effusa studio visendi Alcibiadem post tot victorias par-
tas, certatim extra ciuitatem exierat: tum ex tanto interuallo
primum conspectus, ora omnium in se oculisque conuer-
tit: itaque ipsum venientem, ceteris præfatis omis-
sis, alij salutabant, alij osculabantur, alij ei deferrebant coro-
nas. Senes qui appropinquare non poterant, procul aspi-
cientes virum junioribus ostendebant. Erant etiam qui
præsentem felicitatem cum præteritis calamitatibus con-
ferentes, præ nimio gaudio lachrymas tenere non pos-
sent. Multi quoque reperiebantur, qui cum sermonibus
suis res antea factas repeterent, palam faterentur, indignè
iniuriam à populo factam, magnoque id damno fuisse di-
cerent, quod Syracusano bello nec opera nec consilio ta-
lis viri via respub. esset. Quid enim Alcibiades sua virtute
potuisset efficere, manifestè ex illius gestis posse depre-
hendi, qui cum Atheniensium repub. spoliata imperio
maris, terra verò vix suburbana tenentem inuenerit, ex-
templo cum magna hostium clade, non modò in pristi-
nam potentiam reuocauerit, sed etiam gloria ac magni-
tudine rerum gestarum claram florentemque reddiderit.
Nam plebiscitum quo reuocabatur ab exilio, confirmatum
erat prius, Critia Callæschro ferente, cuius rei ille ipse in
elegiis meminit, beneficij eius Alcibiadem submouens:

Primus ab exilio quod reuocabat Athenas
Decretum, gaudens exposui populo,
Intactaque fuit hæc tibi lingua fide.

Nova au-
thoritas.

95 Sic igitur Alcibiades frequenti multitudo conspirati-
ua media vrbe in forum peruenit. Ibi aduocata concione,
leniter primum de exilio questus, omnium calamita-
tum, quas fuerat antè perpessus, in suam malam fortu-
nam malumque fatum, contulit culpam. Deinde cum ex-
posuisset, quo statu res hostium essent, ita de bello, quod

gerendum erat, magno elatoque animo disseruit, vt Athe-
nenses cum ingenti assensu vniuersæ concionis coronis
aureis coronarent, præsentemque terra marique ducem
exercitus declararent, decernerentque, vt omnibus sibi re-
stitutis bonis, diræ execrationes in suum caput iussu popu-
li factæ, ab Eumolpidis & præconibus reuocarentur. Quod
cum ceteri fecissent, Theodorus antistes, Haud ego verò,
inquit, nam nec execraui, si nihil incommodat vrbi. Sed
in communi lætitia ciuitatis fuere nonnulli religiosi viri,
quos non tam reditus Alcibiadis, quam tempus reuersionis
offendit: nam eo die, quo ille portum intrauit, festa
palatiquæ, quæ coli Athenis magna cum religione solent,
celebrabantur, quibus templi ornamentum omne depo-
nunt, pauimenta tegunt, & tali die ab omni opere vacan-
dum censent. Ceterum Alcibiades cunctis ex sententia suc-
cedentibus rebus, triremibus centum comparatis, ad bellū
paulò post nauigare decreuerat, cum repente occasio qua-
dā honestæ gloriæ consequendæ illi oblata, aliquandiu rerar-
dauit perfectionis consilium. Nam ex eo tempore quo De-
celia vrbs incensibus fuerat à Lacedæmoniis circumdata, sic de-
inde transitus in Eleusinā præfidiis hostium tenebatur, vt
Athenienses ad celebranda mysteria sine ornatu aut cere-
monia vlla pompam mari deferendam curarint. Etenim sa-
crificia, choreæ, aliæque per multa quæ fieri terrestri itine-
resolita erant, omittébantur. Alcibiades remi quæ ad deorum
cultum & gloriam hominum magnopere pertineret, ag-
grediendam ratus, statuit per medios hostes pompam per-
ducere. Cernebat enim aut otiosè transeundum esse, si Agis
Lacedæmoniorum rex certamen detrectaret, aut sacram
pugnam & acceptam deæ in conspectu patriæ conferendā,
in qua esset omnis ciues virtutis suæ testes habiturus. Pri-
mum igitur cum Eumolpidas & præcones consilij sui con-
scios fecisset, quosdam speculatores in verticibus mon-
tium, quæ proficiscendum erat, collocauit, quosdam etiam
sacrum agmen ad omnes aditus exitusque explorandos præ-
cedere iussit. Ipse deinde sacerdotes ministrosque sacro-
rum, armatis copiis septos, ducere cum silentio cœpit. Spe-
ctaculum egregium & deo dignum pompa illa ac multitu-
do partim armis, partim solennibus ornamentis instructa
præ se ferebat. Cum verò hostium nemo obuiam esset pro-
gressus,

gressus, Alcibiades sacrificiis & his omnibus quæ ad celebranda mysteria pertinebant, ritè peractis, sacrum agmen incolumè reduxit in urbem. Hæc res prosperè feliciterque secuta, Alcibiadem in tantam elationem ac superbiam extulit, ut iam ille palàm iactaret, hunc exercitum, qui tantum suò auspicio militauerat, se duce insuperabilem esse. Erant autem ea tempestate Athenis multi egeni & calamitosi homines, qui rerum nouarum cupidi, Alcibiadem hortarentur, ut decretis legibusque sublatis tempus occuparet, suo arbitratu ciuitatem regeret, nec inimicorum inuidiam, quam multò antè sua gloria vicerat, formidaret. Ipse verò, etsi hanc multitudinem incredibili studio ad se confluentem quacunque ratione foueret, atque his omnibus quorum opes in ciuitate insignes erant, occupandæ libertatis suspicionem iniiceret, tamen quam mentem erga tyrannidem habuerit, non satis compertum habemus. Illud autem non ignorare videmur, eo tempore principes ciuitatis ambitionem viri ac audaciam formidantes, omni studio contendisse, ut ille collegis in imperio quos vellet acceptis, quamprimum urbem excedens cum omnibus copiis profisceretur ad bellum. Hæc cum essent, Alcibiades idoneam nauigandi tempestatem nactus, cum centum nauium classe à Pyrao soluens, continuato cursu Andrum petiit. Ibi fugato Lacedæmoniorum præsidio, cum urbem quæ expugnari posse videbatur, non cepisset, inimici Athenis criminandi materiam nacti, huic sua sponte Alcibiadem pepercisse dicebant. Res ab Atheniensibus facile credita, quia tanta de calliditate illius habebatur opinio, ut omnia ab eo minus prosperè gesta, non Fortunæ, sed culpæ potius tribuenda putarent. Itaque cum ante ipsius discessum sibi in animum induxissent, Alcibiadem primo aduentu alteram saltem Ioniam occupaturum: ubi audiebant segnis cuncta succedere, grauiter indignâtes aduersus virum, huius tarditatis culpam in perfidiam hominis conferebant, non satis memores in quâvis difficultatibus. Alcibiades versaretur, præsertim ob pecuniarum, inopiâ qua interdum cogebatur relicta classe, cum paucis triremibus prædatum exire, ut exercitum alere, & suppeditare militibus stipendia posset. Hostes verò non solum domesticis opibus fulti, sed etiam à Persarum rege

*Perfidia
virsus in
mulatur.*

comme au

commeatu pecuniâque adiuti, maiori facilitate agebant bellum. Harum rerum Athenienses obliti, sic absenti Alcibiadi succensebant, ut pristinâ malevolentiam renouare viderentur. Et fortè per id tempus prope Ephesium suscepta elades, inimicis illius animû fecit ad impellendam multitudinem, ut Alcibiadi abrepto imperio, ducem exercitus commutaret. Nam cum Lysander Lacedæmoniarum classis præfectus ex pecunia, quam à Cyro susceperat, abundè suis militibus stipendia persoluisset, nempe bessem drachmæ pro semidrachma, Alcibiades quoque stipendiariis suis quacunq; ratione succurrendum ratus, ad pecuniâ colligendam cum paucis nauibus in Cariam profiscitur. Relictus est autem præfectus classis Antiochus quidam, vir in re maritima ac in nauticis ministeriis vehementer peritus, sed disciplinæ militaris penitus expers. Hunc in discessu suo magnopere monuisse Alcibiades dicitur, ne absente se manus cum hoste confereret. Is verò paulò post, illius consilio neglecto, cum duabus triremibus Ephesium nauigauit. Ibi Lysandrum, qui in eo portu cõstiterat, nunc audacia suâ iactando, nunc Lacedæmoniorum ignauia increpando, prælio lacebabat. Lysander primum cum paucis triremibus, deinde cum classe obuiam factus, cum abeuntem Antiochum sequeretur, reliquas Atheniensium naues offendit properâtes fugienti Antiocho auxilium ferre. Primo congressu facta vtrinque potestate pugnandi, ad prælium deuenerunt. Certatim aliquandiu ancipiti Marte, demum Athenienses re malè gesta, in fugam auerterunt classem. Lysander multis hostium nauibus, magna quoque captiuorum copia potitus, ut magnificentius victoriam celebraret, trophæum constituit. Hæc ubi ad Alcibiadem perlata sunt, extemplo ille omnibus rebus omisissis, citato cursu Samum repetit. Ibi collectis nauibus quæ ex Ephesina superfuerant elade, & suæ classi adiunctis, confestim ad laceßendum hostem progreditur, nullam pugnandi moram facturum, si ille quoque dimicare iusta acie velit. Cæterum Lysander recenti victoria parta, non satis fortunam tentandam ratus, se classemque suam in loca tuta receperat. Erat autem ea tempestate in exercitu Alcibiadis, Thrasibulus quidam Thrasonis filius, vir domi ac militiæ clarus, sed Alcibiadi vehementer infestus. Is Athenas profectus, cum aduocata concione, quo statu res

100

Opinio.

101

102

P

Athen

Atheniensium essent exposuisset, multis calumniis Alcibiadem oneravit. Nam paulò ante susceptà cladem discessisse eum arguebat, cuidam ex comporatoribus suis ignobili ac inquilino homini classe relicta. Profectum deinde in Cariam non tã vt pecuniam legeret pro alendo exercitu, & stipendiis militibus persoluendis, quàm vt voluptati atq; libidini inferuiret, & reip. cura posthabita, pellicibus, quarum sibi magna copia erat, operam daret. Itaq; discessu suo hostibus qui haud procul abessent, manifestà occasionem oblatam vt Atheniensium classem inuaderent. Sic igitur sua culpa rem malè gestam, classem dissipatam, exercitum
103 qui supererat licentia lasciuiaque corruptum. Adiciebat præterea cum habere in Thracia locū quendam mœnibus aggeribusq; munitum, quem ille sibi, ac si patriæ suæ dissi-deret, refugium comparasset. His Athenienses vehementer commoti, absenti Alcibiadi imperium abrogarunt, aliis ducibus qui exercitui clasique præessent, in eius locum suffectis. Alcibiades posteaquam populi Atheniensis decretum cognouit, multitudinis iram & inimicorum maleuolentiam metuens, suis nauibus ac militibus, qui in omni fortuna rerum sua vestigia sequebantur, collectis, in Thraciam nauigauit. Ibi cum populis qui sine rege vivebant, bellum gerens, cum in agros eorum nihil tale opinantium crebras excursiones fecisset, breui omnis generis præda etiam suū militem locupletauit, multosq; Græcos qui captiui Barbaris seruiebant, ab eorū manibus liberauit. Inter hæc Tydeus, Adimantus, ac Menander Atheniensium duces
104 prope Lampacum profecti, contra portū, vt decernerent nauali certamine, vel si detrectaret hostis pugnam, timoris confessionē exprimerent, instructa nauū acie, steterunt. Sed postquam Lysander à pugna suos continebat, Athenienses ad Capræ flumina vnde profecti erant, redierunt. Ibi cum nullo imperio, nulla militari disciplina militē coercerent, & mare importuosum esset, facilē hostibus bene gerendæ rei occasionem præbebant. Hanc negligentiam obseruans Alcibiades, qui ab iis locis haud procul aberat, terrestri itinere ad præfectos Atheniensium venit, atque eos docuit, quanto in periculo ipsi vnà cum exercitu versarentur, quousque eo in loco continerent classem, vbi nec portus nec oppida essent, quæ hostibus impedimento, suis præsidio forent

Imperium
abrogatur
rursus,

Beneficiū
in patriā
ingratū.

forent. Accedere etiam ad hæc, quòd eorum milites com-
105 meatum longè petentes in terram descenderent, vagi per agros sine vilo ordine militari discurrerent, naues in nudis lictoribus relinquētes, hostiū arbitrio manifestè expostas. Hæc dicentē mouentemq; Alcibiadem, vt ex Capræ fluuiis Sestum abirent, duces Atheniensium neglexere, affirmantes sibi nunc administrationem belli, non Alcibiadi esse commissam. Quinetiam Tydeus contumeliis primū, deinde minis acceptum, abire celeriter iussit. Discedens Alcibiades paulò post nonnullis familiaribus ab exercitu venientibus, Nisi, inquit, cōsiliū meum spreuissent duces, breuē Lacedæmonios coegissem aut prælio decertare, aut magna suarum nauū parte amissa, turpiter fugā arripere. Verum hæc alij iactantis hominis verba esse dicebant, alij contrā vehementer probabant, cernētes quanto adiumento Alcibiades Atheniensibus esse posset, si Thracū tumultuariam manū, quam in armis paratā habebat, terrestri itinere in
106 Lacedæmonios cōuertisset. Cæterum extemplo post hæc quale fuisset cōsiliū Alcibiadis, re ipsa & experientia patuit. Nam ex Atheniensium classe magna hominum copia frumentatum egressa, cum in agris pascim vagaretur, Lysander intentus in omnes occasiones gerendæ rei, ingenti celeritate hostes inuadit, nihil minus eo die, quàm Lacedæmoniorum aduentum expectantes: itaque fuga magis, quàm pugna fuit. Naues paulò minus quàm ducentæ, hominum tria millia capta, quos omnes Lysander necari iussit. Conon tantum cum octo triremibus ex illo tumultu saluus euasit. Nec multò interiecto tempore, post hanc victoriam partam, Lysander occupatis Athenis, longa mœnia diruit, & omnes Athenienium naues cremari iussit. Alcibiades verò postquam Lacedæmonios longè terra marique dominantes conspexit, eorum potentiam simul & maleuolentiam metuens, statuit in Bithyniam proficisci. Verum Thracæ cū percepissent magnam
107 auri vim secum Alcibiadem ferre, inito cōsilio virum agrediuntur, omnique ei erepta pecunia, ipsum fugientem assequi nō potuerunt. Pulsus vndique Alcibiades, cum multa incommoda ac fortunæ permutationes illius animū transuersum agerent, tandem omnibus cōsiliis rationibusq; subductis, ad Artaxerxem Persarū regem confu-
giend

giendum putauit, ratus non minus gratū aduentum suum ei futurum, quam olim Themistocles Xerxi fuerat regi, præsertim cum ad ineundam principum gratiā non deterior Themistocle videretur, & causam pro liberāda patria honestiorē haberet. Aditum verò ad regem facili per Pharnabazum, cum quo antea inierat fœdus, se habiturum sperabat. Itaque cum in Phrygiā ad eum venisset, comiter hospitaliterq; susceptus, barbarum facundē alloquendo, 108 sibi in primis conciliauit. Athenienses per id tempus libertate amissa, & triginta viris per Lysandrum Lacedæmoniosq; concessā, sera tandem pœnitentia cepit quod abrogato Alcibiadi imperio, aliis præfectis administrationem belli derulissent. Itaque ab Alcibiade minus erratum fuisse dicebant, cum ministri culpa nonnullas amiserit naues, quam à seipſis, qui alienissimo reipub. tempore, egre-gium in militia ducem patriæ suæ abstulerint; illam cuiusdam calamitatis quæ breui instaurari potuisset, hanc vniuersi interitus ciuitatis causam esse habendam. Sic igitur simul coeuntes in foro, cum priuatam suæ cuiusq; domus, tum publicam fortunam ciuitatis deplorabant; cunctis tamen spes quædam relinquebatur inanis atq; incerta, quod Alcibiade viuo non penitus actum de libertate credebant. Antea enim Lacedæmoniorum potentiam sua 109 virtute depressisse dicebant, & nunc etiam æquo animo laturum non esse, vt se incolumi tanta cum ignominia Lacedæmonij trigintaque tyranni Athenis dominantur. Nec mirandū erat eo tempore imperitam multitudinem vanis cogitationibus laborantem, omnem spem recuperandæ libertatis in Alcibiade posuisse, cum contra triginta viri neminem magis, quam Alcibiadem metuentes, cum solum esse arbitrarerentur, qui præsentem ciuitatis statū perturbare ac delere posset. Itaq; hoc metu curaque solliciti, vbinam ille gentium esset, quid præcipue ageret aut moliretur, ingenti studio perquirebāt. Cæterum Critias vnus ex triginta tyrannis, huic timori quacunque ratione succurrendum ratus, Lysandrum docuit Lacedæmonios Græciæ principatum retinere non posse, nec præsentem Atheniensium statum firmare, donec turbulentissimus homo & acerrim⁹ populi cōcinator Alcibiades in vita supersit. Hæc 110 Critiæ verba parum Lysandri animum mouebant, nisi superue-

peruenissent à Lacedæmoniis literæ iubentes, vt Alcibiadē de medio tolleret. Hoc autē querebant Lacedæmonij, siue quia hunc hominē triginta viri magnopere formidarent, iam pridē ingeniū illius in maximis reb⁹ experti: siue quia tēpus venisse arbitrarētur, in quo grauem pro illata Agidii iniuria, ab Alcibiade pœnā expeterēt. Lysander iis acceptis literis extēplū ad Pharnabazū in Asiā mittit, qui eū hortatur, vt hanc rē quæ in sua potestate collocata foret, quanta maxima celeritate pesset, aggrediatur. Barbarus nullā moram interponendā ratus, Mageo fratri & Sufametri patruo negotiū dat, vt Alcibiadē, quē vnā cū Timandra scorto in quodā oppido Phrygiæ esse perceperat, interficiendū curēt. Sunt autē nonnulli, qui antequā is opprimeretur, quadam nocte visam ei Timandrā per somniū aiunt, vultū sibi muliebribus lineamentis colorib⁹q; pingentē. Alij verò nō Timandram, sed Mageū fuisse dicunt, quē ille cernere videbatur capite sibi abscisso, reliquū corpus igne cremare. Verū ijs quibus necandi Alcibiadis negotiū commissum erat, mandata impigrē exequentes, cum ad eum locum vbi ille morabatur, multis cū satellitibus peruenissent, primo aduentu non sunt ausi Alcibiadē aggredi, sed totius circuitum domus ita custodiis cōplexi sunt, vt nemo inde elabi posset. Deinde cum vndiq; parietibus applicuissent ignem, Alcibiades re inopinata turbatus, cumulum raptim ex vestibus & omni genere supellestilis factū super ignem proiecit, tum chlamyde læuo brachio obuoluta, dextra ense mtenens antequam flamma vterius conualesceret, per medios hostes erupit. At barbari non audentes aut ei venienti obuiam progredi, aut cominus manum conferere, procul telis virum petebant. Itaque abundante missilium copia, cum ille vterius sustinere non posset, tandem vulneribus multis confossus occubuit. 112 Hic exitus Alcibiadis Atheniensis fuit, cui postea Timandra funus satis amplum atq; magnificum pro suis facultatibus faciendum curauit. Huius filiam fuisse dicunt Laidem quam Corinthiam appellabant. Sunt nonnulli qui non à Pharnabazi militibus Lacedæmoniorum gratia interemptum, sed à quib⁹dam familiaribus cubantem cum eorum sorore prius inuentum, deinde vnā cum muliere eo pacto quo enarrauimus, necatum Alcibiadem tradunt.

III
Val. Max.
li. I. cap. 8.

III

* *Linus*,
Cn. Mar-
tius.
Genus.
Iulius

Fruct. de
aque du-
lib. 1.
Educatio.

Animi na-
tura.

Musarum
consortij
quis fru-
ctus.

ARTIORVM familia Romæ com-
plures ex patritiis illustres edidit viros,
ex quibus etiam * Martius Caius nomine
nepos extitit, qui post Tullum regnavit
Hostilium. Martij quoque fuisse Publium
ac Quintium, qui maximè pulcherrimèq;
Romæ aquæductum fecere. Itemq; Cen-
sorius, quem Romanus populus Censorem secundò crea-
uit: quo suadente, legem decretumque tulere, ne cui bis
eundem ambire magistratum liceret. Caius verò Martius
de quo ista cōscripsimus, orbatus patre, sub vidua educatus
matre, declaravit vniuersis, orbiatam, tamen alia etiam
habeat incommoda, haud tamen impedimento fieri, quin
excellētissimus quispiam virtute vir euadat, cum alioqui
ipsa se ignobilibus criminandam carpendamque præbeat,
quod eos cura & indulgentia destitutos, corrumpi sinat.

Hic quoque testimonio vir adest, si qua ingenia præ-
stantque doctrinæ indiga fuerit natura, illam (quemad-
modum malum colēdi studium generosa nacta tellus) vti-
lia simul & noxia parturire. In omnibus nanque consilio
gerendis, eius fortitudinem, tolerantiam, & ingentes ad
virtutis opera motus indicauit. Intēperantes item gerens
animos, nec usquā in contentione cedentes, neq; hominum
societati se faciem, neq; idoneum tribuebat. Cumq; illum
illecebris, laboribus, & pecuniis infractum admirarentur
hominem, modestum quidem, fortem ac iustum appella-
bant, verum ciuilibus in negotiis inuisum, minuscule gra-
tiosum, & nobilitatis studiosum iniquo animo ferebant.
Quem verò alium homini fructū benigna Musarum affert
consuetudo, quam studio ac disciplina mansuetam nat-
uram, mediā ratione certa suscipere, & quod nimis est
abdicere? Ea igitur tēpestare rebus maximè bellicis, & disci-
plina militari, Romana plurimū florebat gloria. Testimo-
nio est ipsam virtutē vnico fortitudinis nomine appella-
tam, idq; quo propriè fortitudinē vocant, cōmune generis
esse

esse vocabulum. Ceterum Martius belli artibus, & decer-
tandi studio vehementes affectus, ab ineunte statim pueri-
tia arma tractare manibus cepit. Quā in re cognatos ar-
morum vsus præsto sibi ac promptos industria vendicatu-
rus, nullum eorum quæ comparallet opus fore existimans,
ad omne pugnae genus adeo corpus exercuit, vt cursu per-
agilis, in capiēdo atque pugnando ineluctabile pondus
habuerit. Quisquis igitur secum de animi præstantia aut
virtute contendisset, superatus, ingens corporis robur in-
domitum quidem, ac nulli cessurum labori, causam esse
dicebat. Post exactum Roma Tarquinium regem, adole-
scētulus adhuc prima meruit stipendia, quo tempore Tar-
quinio post varios præliorum consiliis, tanquam extrē-
mā iactanti alēā, plurimi sese Latinorū aliorumq; Italo-
rum socios asciuerunt, vt eū non sua magis gratia Romā reduce-
rent, quā vt crescentē rem Romanā metu ac inuidia de-
primerēt. In eo bello quod multos excepit euentus, Mar-
tius spectante dictatore, strenuè dimicauit. Is enim cum
Romanū cōmuni succumbētem vidisset, haud cunctatus,
eo protecto irruentē cōfodit hostem: quamobrē post victo-
riam in primis illum Imperator querecā donauit corona.
Cuiusq; enim ciuē seruasse cōtigerat, hæc ex lege coro-
na dabatur: siue propter Arcadas is præcipuè quereui red-
datur honos, quos Glandiphagos diuinum appellare solet
ora culū: siue q; faciem militi fructū, tum ocyus, tum pas-
sim quereus exhibebat: siue id cōueniens seruati ciuīs exi-
stat præmii, quoniam Ioui, in cuius tutelā sunt ciuitates,
sacra quereus est. Est præterea quereus inter syluestres
quidē arbores fructu lōgè bellissima atq; fertilissima, inter
mitigatas autē validissima. Ab ea quoque cibuerant glādes
potus mullum, obsonium pastæ ex ea ferē atq; alites. Inde
quoque magnū venatoribus instrumentū viscus extat. In ea
pugna Castorē ac Pollucem apparuisse traditur, statimque
post pugnam sudantibus equis victoriā in foro nunciāsse,
vbi nunc edificatum illis penes fontē templum est. Qua-
propter ea victoriæ dies idibus Quintilibus Castori ac Pol-
luci sacra solennisque ducitur. Ceterum immaturus ho-
nos ac dignitas annis collata iuuenilibus, si leuia parvinq;
splendida nacta sit ingenia, solet ipsam firum ac fastiditam
quamprimū cupiditatem explorare, continuoq; restin-
gere.

Corona
querecā
cur data.

Lin. lib. 1.
der. 1.

Magnitudo & constantia animi nulla vulgari gloria contenti.

Iustinus lib. 6. Val. Max. li. 3. cap. 2.

guere. Graues & cōstantes animos auget, illustratq; dignitas, qui perinde ac aura inspirante ad honesta concitantur opera. Eos enim nō tanquam recepta mercede, sed quasi dato pignore, ne gloriam deferant, verecundia continet, pudetq; ni propriis se gestis extollant. Hoc pacto stimulus Martius, ipse sibi fortitudinis æmulationem proposuit, inq; nouis semper gerendis ardens egregiis addebatur, gregia, exuuiisq; cumulabat exuuiis, semperq; nouissimos cum prioribus duces pro suæ virtutis testimonio & cumulandis honoribus, habebat. Quamobrem cum multa per id tempus decertarint bella Romani, è nullo sine corona aut præmio discessisse Martius visus est. Cæteris quidem finis virtutis erat gloria, huic verò gloriæ finis materna existerat lætitia. Id nāq; ingenti tum honori, tum felicitati ducebat, vt matri eius audire laudes, & se coronis spectare præditum contingeret, ac ipsius præ gaudio lachrymantis adstringeretur amplexibus. Hunc quoq; Epaminondas affectum declarasse traditur. Is enim suam maximi fecit felicitatem, q; res gestas in Leuctris, ac victoriam, superstitibus adhuc pater materq; spectassent: enimvero ille utroq; lætè ac comiter vsus est parente. Martius tamen paternam se matri debere reuerentiam putaret, vsquequaq; tamen Voluminiæ honori ac lætitiæ haud satis esse potuit: cuius voluntate atq; precibus vxorem duxit, ex qua procreatis liberis, cum matre simul habitauit. Inde cū is in ciuitate magnam ex virtute gloriam & potestatem comparasset, diuitibus contra plebem fauente senatu, quæ multa à sceneratoribus, grauissima perpeti videbatur, coorta seditio est. Hi enim qui parum possidebant, aut pignoris, aut venditionis nomine omnibus fortunis exuebantur: qui verò omnino inopes erant, carceri deducebantur: quanquam plures vulnorum cicatrices, quas ipsi pro patria laborantes inter militandum acceperant, corporibus ostenderent. Postremo cum aduersum Sabinos bellum suscepissent, Marco Valerio imperatore pro illis ex senatusconsulto sponse interueniente, diuites sese modestius habituros polliciti sunt. Postquam autem eo bello egregiè ac prosperè confecto, victores hostium rediere, nihilo cum illis mitius aut clementius à sceneratoribus actum est, senatusq; meminisse conuentorum dissimulans, rursus eos in vincula duci, & bonis

bonis spoliari permisit. Quocirca seuerissimus in ciuitate tumultus, & intestinæ seditiones erant. Quæ res cum minime lateret hostes, incursionibus factis agrum igni vastabant. Cumq; cōsules eos qui per artem ferre arma poterant, nominatim citarent, neminè eis audisse cōstat. Subinde inter primores discordia fluctuabat. Existimabāt nonnulli distictum illū nimis rigorem aduersus inopes, aliquantum oportere remitti, & agere mitius. Ceteri, quorū & Martius erat, reluctabatur, nō eris magnitudinē, verū tentamē & superbia popularis initium animo versans, q; adeo temerè contra leges insurgatur, idcirco vt resipiscant sedandos restinguendosq;. Cuius rei gratia cum intra paucos dies sæpenumero senatus cogeretur, nec vllus propterea rebus afferretur exitus, congregati repente pauperes se mutuo irritarunt. Inde relicta vrbe, in sacrum motem trans amnē Anienē secesserunt, vbi quietè residendo, violentum quidem nihil aut seditiosum agentes, se à diuitibus vrbe eiectos diu clamitabant, ærem, aquam, & sepulture locū ubiq; sibi prebituram Italiam, nihil amplius & Romam habitantes se assequi, quàm pro diuitibus militando vulnera & mortes excipiant. Ea res pauorē iniecit patribus. Grādauios itaq; qui placabiliore & plebi chariores erant, oratores mittere placuit. Prior orsus Menenius Agrippa, multa cum plebe oradotum pro patribus inculando, deniq; sermone circuito vulgatam illam narrasse fabulā traditur: Omnia, inquit, hominis membra olim aduersus ventrem conspirasse, eumq; quod solus nihil impertiens otiosus in corpore federet, inculasse: cum interea cætera ad eius explendos appetitus, & labores maximos & ministeria perferant. Eorum verò fatuitatem ventrem irritasse: ignorare enim, quod cum in se vniuersum suscipiat nutrimentum, cæteris tamen à se distributum rursus emitat. Eadem, inquit, rursus pro vobis ratio senatus est: quæ enim pro debita rerum dispensatione apud eum consilia sunt, nobis omnibus ac nostro vsui & emolumēto refert atque distribuit. Ea re conciliati à senatu impetrant vt viros quinque deligerent, quorum qui opus haberent, vt patrociniū possent: eos nunc Tribunos plebis vocant. Primos igitur creauerunt Iunium Brutum, & Sicinium Bellutum, quos secessionis duces habuerant. Coacta vnum in corpus ciuitate, statim repetitis

Liu. lib. 2. dec. 1.

Appianus lib. 1. bell. ciuil.

10

Tribuni plebis.

armis, populus sese ducibus ad belli vsus proutissimos tradiderunt. Ea res Martio minimè collibuit, quoniam inualescere plebe, optimatum dignitas diminuta videretur. Cui id quoque pluribus ex patritiis haud sane placere cerneret, eos tamen dimicando pro patria, se à plebeis vincere sinerent, exhortabatur, ne potentia magis quam virtute præcellere illis viderentur. Adversus Volscorum gentem Romani tum belligerabant. Ibi Coriolorum erat oppidum longè dignitate præstantissimum, quod cum consul Cominius admovente exercitu circumfedisset, reliqui Volsci terrore perculsi, simul vndique in Romanos subsidium contrahebant, ut promuris dimicaturi, duobus ex locis in Romanum facerent impetum. Cominius verò consul diuisis bifariam copias, ipse quidem in aduentantes extrinsecus Volcos fertur obuius: Titum autem Lartium Romanum ciuem & excellentissimum virum, ad urbis obsidionem reliquit. Oppidani dimiuto obsidentium numero erumpunt, primumque commissa pugna vincebant, & iam Romanos in castra fugabant. Tum Martius cum paucorum manu prorumpens, prostratis qui secum conferi ausi essent, & represso aliorum impetu, ingenti clamore Romanos reuocabat. Erat enim qualem Cato militem optabat, non manu tantum, aut ictu, verum & vocis sono, & vultus aspectu hosti terribilis, omninoque insuperabilis. Conglobatis igitur circa se plurimis, pauidi retrocessere hostes: quibus haud contentus Martius persequitur, & palates ad portas usque fugat: ubi cum crebra è muro missilia conicerentur, persequi destitit Romanus. Ut verò refertam armatis hostibus urbem vnà cum profugientibus ingredi nullus auderet, ac ne in animum quidem induceret, is tamen tum hortando, tum incitando instabat, fortinam exclamans fugantibus magis, quam fugientibus urbem referasse. Paueis inde cōsectantibus, repulso hoste, superaras saltu portas irrumpit, cum nemo primum obstaret, aut illum irruentem excipere prorlus auderet. Postea ubi modicos admodum interius repugnantes, aut opem ferentes, & immistos hostibus suos aspexit, gestis manuum, pedum agilitate, & animi audacia intra moenia traditur incredibile confecisse certamen. Quos inuadebat, victi iacebant, alios ad extrema urbis compulerat, fessi ac desperati quidam arma proiecerant. Quare ingens Martio ablata est occasio, exteriores

exteriores intrò Romanos admittendi. Sic igitur redacto in potestatem oppido, ubi ad diripiendum & exportandum intentos cerneret plurimos, molestè ferens vociferabatur, Indignum se existimare, ut dum cōsul ac ciues alicubi fortasse collato cum hostibus marre dimicent, hi diripientes obambulent, & prædæ gratia discrimen effugiant. Quos ubi sibi nequaquam obtēperantes animaduertit, delectis qui cōsectari volebant, quæ exercitum ire senserat, proficiscitur: interdum cōmilitonum animos accendere, & ne cederent exhortari: deos interdum orare, ne posterior ad pugnam, verum in tempore aduentaret, ubi cōiunctus suis ciuibus, discrimine depellere posset. Mos tunc Romanis erat, ut in acie cōstituti priusquam clypeos reciperent, togasque circumingerent tribus aut quatuor audientibus, vnà sine scriptis testamenta cōficerent, hæredemque nuncuparent. Ea in hostium conspectu actitantes Martius offendit milites. Qui, ut primum cum paucis cruore resperlus ac sudore plenus visus est, turbati nonnulli cœpere. Postquam autem gratulabundus ad consulem procurrisset, iunctisque dextris caput nuntiaisset oppidum, Cominius eum salutatam amplexus est. Cæteris rem prosperè gestam tum cōsectantibus, tum audientibus, ingens adiecta fiducia, & iam signum ad conferendas manus dari magnis vociferationibus orabant. Rogante deinde Cominium Martio, quemnam in modum hostilia essent disposita arma, & quonam in loco bellacissima locata acies: Existimare se, inquit, medias Antriatum fortissimas esse cohortes, qui nullam ob rem, suam remittant audaciam. Pero igitur ac deprecor, inquit Martius, contra istos nos in acie viros collocare: quod consul, eius promptitudinem admiratus, fecit. Cum primis pilorum iactibus cursu Martius erupisset, nusquam resistere in fronte Volsci. At cui se parti phalangis immiscuerat, illico discindebat. Multi in eum post hæc se conuertunt, armis vtrinque virum circumnudentes. Cui metuens consul, quos habebat circa se fortissimos subsidio immisit. Atrox itaque circa Martium pugna committitur, ubi cæsis breui compluribus, dum à Romanis violentius incumbitur, funduntur hostes. In quibus persequendis intenti Martium orant, ut is labore ac vulneribus ager, sese in castra recipiat. Ille, haud est, inquit,

14
Amor in ci
nes 1

15

Vox militis magna
nisi.

Val. Max.
lib. 4. cap.
3.

Continen-
tia.

Pietas in
hospitem.

Nomen à
regesta im-
positum.

18
De nomi-
num im-
positione Pl.
lib. 18.

236

PLUTARCHI

quit, languere victoris: continuoque fugientes insecutus est: reliquis dehinc victus exercitus, desideratis captisque plurimis. Postera die praesente Martio congregatisque caeteris, tribunal consul ascendens, cum pro re bene gesta meritis superis laudes reddidisset, conuersus ad Martium, mirum in modum eum collaudauit, cum rerum suarum partim ipse consul in prelio spectator affuisset, partim ipse Martius testimonium attulisset. Postmodum cum ex omnibus tum rebus, tum equis, tum captiuis, decem sibi priusquam in alios praeda diuideretur, deligere iuberetur, praeterea ad eximia fortitudinis praemium insigni donaretur equo, id Romanis approbantibus vniuersis, procedens in medium Martius, Consul inquit laudibus exultare se, equumque suscipere: alia vero non decus, sed mercedem ducere, proinde illa se mittere, & sua quae admodum vnusquisque sorte contentum fore. Praecipue vero vnicam, inquit, peto ac obsecro gratiam. Hospes mihi & amicus in Volscis erat, vir equitate & modestia clarus, is modò captus, ex locuplete solutusque seruus factus est: ei cum magno malorum moles ingruat, vnum ne venundetur amouisse sat erit. Haec ubi dicta sunt, ingens Martio clamor obicitur, pluresque profecto inuitum magis pecuniis animum, quam bellicam eius fortitudinem sunt admirati. Qui enim ob eius honores inuidia aut emulatione flagrabant, hi vel eò amplioribus dignum iudicabant, quod oblata contemneret, magisque qua res huiusmodi parui pendebat, quam qua meruerat, virtutem amabant. Modestus enim diuitiarum, quam armorum, praestantior vltus est: maiusque opibus non egere, quam ipsis vti, ornamentum affert. Vbi sedatus militum clamor est & tumultus, Cominius excipiens, Commilitones, inquit, huiusce rebus inuitum donare virum non licet, demus vero quod illi datum adimi non possit, Coriolani huic cognomen decernamus, nisi prius id iam illi res gestae vendicauerunt: hinc Coriolanum tertium nomen assecutus est. Quae res declarat, proprium ei nomen extitisse Caio: alterum verò Martium, familiaris aut commune generis fuisse: posteriori tempore hoc tertium obtigisse. Nam à rebus gestis, aut forma, inusmodi indi solebant cognomen. A gestis quidè denominari liquet, sicuti Sotera & Callinicu: à forma, ut Phileconé

Cirrip

M. CORIOLANVS. VIII.

237

Cirippumque: à virtute, ut Evergetem & Philadelphum: à fortunae felicitate, ut Eudamona, sicuti Battus Secundus vocatus est. Quibusdam etiam regibus appellationem praebuit mordacitas, quae admodum Antigono quidem Dosopho, Ptolomeo verò Lamyrum. Quo genere vltos plurimum Romanos constat, sicut quaedam Metellorum nominauere Vittatum, quoniam cum huius haberet, diutius frontem vitata ligatus obambulabat. Alterum, quod paucis post patris obitum diebus, funebribus ludis, gladiatorum munus exhibuerit, Celerem vocauerunt, celeritatem ac maturitatem apparatus admirati. Nonnullos adhuc è nascendi sorte nuncupant, ut Proculu, qui absente patre natus est: Posthumum qui patre mortuo: Vopiscum, cum ex gemellis alteri superstiti esse contigeris. Ex corporis quoque habitudine denominationes ritè imponi solent, ut non modò Sylli, Nigri, Rufi, verum etiam Cæci & Claudij: neque enim cæcitatem aut aliam quamuis corporis calamitatem per contumeliam arbitrabantur obiectam, quin eam perinde ac propria audiebant nomina. Haec tamen ad aliud magis scribendi genus attinerent. Finito bello seditionem turbulenti rursus suscitauere ciues, nullam nouam tamen aut iustam habentes criminationem, verum ex prioribus discordiis ac dissensionibus, malorum occasionem contra nobiles nacti. Incultis enim ac infeminatis maxima parte agris, cum nec aliunde comeatum conuectari belli tempestas sinisset, acris annonae caritas ciuitatem inuasit, cuius etsi magna viguisset affluentia, nulla tamen pecuniae facultas plebi suppetebat. Quod ubi seditionis authores vident, verbis asperis criminari diuites, quod inueteratae memores inimicitiae eis famem inducerent. Interea ab Veliternis venere legati, qui urbem tradentes eò demitti coloniam orabant. Cum enim pestilens ciuitati morbus ingruisset, tantam hominum stragem ac perniciem ediderat, ut ex vniuersis vix pars decima reliqua superesset. In tempore igitur Veliternorum necessitatem adesse prudentiores autumabant, quoniam dubiis in rebus cum faustiorum tumultus cresceret, leuamine indigebant, seditionemque pariter dissipatam, iri, & ciuitatem perinde ac morbofam & turbulentam quadam redundantia expiandam esse sperabant. Eorum igitur qui ad eam mitterentur coloniam, delectu habito, consules expeditionem reliquis in Volscos edixit

Macro-
Sat. lib. 1.
cap. 6

19

20

edixerunt, intestinis hoc pacto tumultibus quiete excogitantes, ut cum diuites ac tenuiores, plebei que & patritij inter communia simul arma, castra, & belli discrimina versarentur, mitioribus inuicem componerentur animis. At Sicinius & Brutus turbulenti sane homines magis insurrexere clamoribus, rem crudelissimam mansuetę colonię nomine mandari, quod medici homines tanquā ad perniciosā voraginem in urbem, aere morbo & inhumatis refertam cadaveribus, deducerentur, alienos & lethaleis quidē ac pestiferos habitaturi lares. Et quasi abudē non sit quosdā inedia periisse, alios pestilentię obiectare, insuper ne vllū calamitatis genus ciuitati desit, quę locupletū seruitio oppressa fatiscitur, susceptum vltro bellū adiiciunt. Plebs huiusce modi verbis instigata, neq; consilij delectum inibat, & coloniam detrectabat. Quare senatus anceps, cum palam his plebis ducibus aduersantem Martium cerneret, qui timore & elatis iam plenus animis magna patribus admiratione habebatur, coloniā emittit, graue sorte delectis multam, nisi excedant, interminans. Aliis verō militiam detrectatibus, Martius assumptis tum ceteris quos inducere potuit, in Antiatem agrum incursionibus factis, annonę plurimū & magnam pecorum & captiuorum prędam cōparans, nulla sibi prorsus re desumpta, militibus cuncta secum agentibus ac ferentibus, Romam rediit. Quibus inde locupletatis, reliqui pœnitentes inuidere Martio, inimicari, eius gloriam ac potestatem perinde ac contra plebem augetur, moleste ferre. Paulo post autem petente consulatū Martio, multi in eum proni erant, & plebem pudor prohibebat, virum genere ac virtute primarium, post talia ac tanta beneficia, dignitatis expertem dimittere. Mos erat magistratum petentibus, prehensos dextra ciues benignis orare verbis, & absque interiore tunica in forum opertos veste descendere, siue ut eo habitu ad supplicandum humiliores accederēt, siue ut qui cicatrices haberent, manifeste signa fortitudinis aperirent. Nec verō ob plebis suspicionem ita reiectos, & absque intima tunica supplices ire cogebantur: non enim dignitates argento, aut vilo corruptelarum genere tum impartiebantur. Diu siquidem post emptio & venditio illa fera prorupit, & inter concionis suffragia sese argentum immiscuit. Hinc iudiciorum, hinc exercituum corruptela

Mos magistratus petentium.

ptela vnus dominio subiecit urbē. Auro captiua seruiunt arma: ut sapienter dixisse videatur, qui Romanum populū ex eo tum primō periisse inquit, qui primus epulum ei largitionemque dedit. Ea quidem pestis haud continuo patēs, ceterū clandestina proserpens, Romam paulatim inuasit. Non enim scimus quisnam prior Romę populo aut iudici largitionem dederit. Primus autem Athenis pecuniam iudicibus cōtulisse traditur Anitus Anthemeonis filius, cum circa Peloponnesiaci fermē belli exitum proditiōis Pyli causam diceret. Tum incorruptum adhuc genus aureum Romano obseruabatur foro. Ceterū cum Martius plures ostenderet cicatrices, quas assidue per annos treis ac decem egregius bellator acceperat, vniuersi illius virtutem tacita veneratione prosequēbatur, deque eo consule signa duodecim mutuos inter se faciebant sermones. Instante comitorum die, Martius magna senatorum frequentia stipatus, honorifice forum ingressus est. Tum manifeste declaratū est, nulla in re tantū studi, curę atque sollicitudinis, quantū in Martio gessisse patritios. Quę res multitudinis beneuolentiam, in odium inuidiāque conuertit: quippe timebant, si vir tantę inter nobiles dignitatis, maxime rei optimatum inclinatus, consulatū assequeretur, ne popularem omnino tolleret libertatē. Ea cogitatione denegato Martio cōsulatu, alij designātur. Id egre senatus tulit, quod ipse magis quā Martius ea laceisus contumelia videbatur, Martius neque modeste neque equanimiter illum perpestus casum, plurimū iracundię ac contumeliosę indignationis aperuit, ut qui magnos spiritus, & excelsos foueret animos. Non erat ille vir qui grauitatem simul enim mansuetudine, quibus in rebus ciuili maxime virtus constar, studiorum ratione aut disciplina temperatā haberet, ignarus ei qui administrator in repub. futurus est, fugiendā esse magno opere pertinaciā, quā Plato focia solitudinis appellat, & hominū societates comiter celebrandas, acceptasque placide sufferendas iniurias quę res multis solet esse ludibrio. At simplex vsque adeo austerusque perstans, vniuersos superare ac nemini cedere, omnino fortitudinis officij esse censebat, cū tamē id ex animi mollitie & imbecillitate proficisceretur: a quo dū graui laborat egritudine, furor ex eo factus, perinde ac quod ex huncere estuabat. Perturbatus igitur &

tus & acerbissimè inensus plebi discessit. Qui vero in vrbe
& ætate & generis splendore florebat, ei viro mirum in mo-
dum cum semper affectu, tum verò eo tempore præsto ade-
rant, simulque & dolendo, & indignè ferèdo, ad nullum ho-
nestum facinus ipsius animum incendeabant. Eis nanque be-
neuolus in re militari dux erat atque præceptor, & dū ali-
quod strenuè opus perfecissent, adiecto sine liuore stimulo,
ip̃os ad virtutem & gloriam concitabat. Magna interea vis
empta frumenti Romam ex Italia conuecta est, non minor
ex Syracusis, quam tyrānus Gelo dono miserat: ea re pluri-
mis spes iniecta est, & alimentorum penuria simul, & disse-
sione ciuitatem liberatum iri. Frequenti igitur curiæ conse-
stim circumfusa extrinsecus multitudo exitū expectabat an-
nona, cum liberalem eis futuram auctionem, tum imper-
tiendā sine prætio largitionē sperantes. Erant siquidem qui
27 ea de re ad senatū referebant. At surgens Martius, eos qui
ad vendicandam plebis gratiam orauerant, vehementer car-
psit, factiosos homines & reipub. proditores appellans, qui
pestifera temeritatis ac insolentis semina, & sibi ipsi noxia
fouerent in plebem, quæ dum ex initio germinabant, haud
neglexisse consilij prudentiæque fuisset, ne facerent: hisce
principiis potestatem plebis inualefcere, & terrori iam ef-
se, quoniā quæcūque iis collibuerint, faciliè impetrant, &
ad nullum facinus obeundum inuiti cogi queunt: eos nū-
quam obtemperare cōsulibus, sed indomitos esse, & patro-
nos suos vocare principes. Nam quid est aliud, inquit, pro
distribuendis populo largitionib. suffragia decretumq; se-
dentes ferre, quod in popularib. Græci principatibus faci-
tant, quā ad communem perniciem eorum contumaciam
alere? Non enim pro detractata, se p̃numero militia, & de-
stituta per secessionē patria, & inculato senatu, gratiā acce-
pit, verum se per merum impudē dimissos esse, & vos hæc
per adulationē tribuentes indulsisse, iactabūt: quibus cōsiliū
28 nullum aut superbiæ suæ, aut seditionis finem facturi sunt.
Cum igitur hoc vehemens quidam furor existat, circūspice-
re agamus, inquit, & tribunitiam illis potestatem auferamus,
cōsularis perniciem dignitatis, seditionisq; ciuilibis cau-
sam, quæ non vna iam, vt olim, verum scissa atque diuisa,
concors nunquam vnanimisque futura est, odiūque non nisi
mutuis perturbatos odiis disceptationibusque languentes
esse

esse sinet. Talia permulta dictitans Martius, iuuentutem &
vniuersos ferme diuites miro cōcitatos instinctu, in suam
traxit sententiā, solum hunc esse virū clamantes, qui ciui-
tatem nullis vinci blandimētis pateretur. Nonnulli tamen
grandiores natu, cum euentū prospicerēt, obstitabant, hinc
enim boni nihil exoriturū: quod ipsum sanè vsu veniebat.
Tribuni nanq; qui aderant, vbi victricē Martij sententiā
intellexissent, ingenti clamore procurrebant, turbamq; ad
opitulanđū sibi concitabant. Inde dum Martij verba in se-
nato habita repeterentur, turbulentissima facta concione,
ne vulgus ira præceps contra senatū imperum faceret, vix
temperatū est. Horum culpā malorū in Martium tribuni
referentes, cum causam dicturum missis lictoribus citant,
29 quos ille per contumeliā habitos à se repulit. Inde tribuni
cum adilibus, vt Martiū traherent profecti, virū capiunt.
Conglobati verò patritij, fugatis tribunis, adilibus in-
sere verbera. Nox rixā diremit. Illucescente die, consules vt
percitū ira populum in forū vndiq; concurrentē vident, ci-
uitati timere cœperunt. Quare coacto senatu, de placanda
multitudine aut oratione benigna, aut vtilibus decretis
agitatum: tunc enim cōtentioni dignitatis minimè locum
esse, nec si saperent, eo tēpore pro gloria decertandū. Id sæ-
num ancepsq; tempus clementiā magis, & gubernandi hu-
manitatem exposcere. Ea tenuit sententiā. Progresi igitur
ad populum consules benignissimā orationem habuerunt,
nunc obiecta placidè refellentes, nunc inter monendum
modestissimis vtentes moribus, tum de annonæ prætio
nihil vtiq; cum illis se disceptaturos. Talibus verbis mi-
30 tigatus est populus: quem cum tribuni leniter ac moderatè
audiendo placari cernerent, assurgentes, senatui temperatè
quidam agenti æquum esse aiebant cedere populum. At
Martium causam dicere iubent, vt quē non nisi ad pertur-
bandam reipub. populumq; destruendū, irritasse patres con-
faret, qui citatus parère contempserit, adilibusq; deniq; in
foro per contumeliā verberatis, intestinū, quantum in eo
fuisset, bellū exuscitaret, ciuesq; ad arma cōpulerit. Ea ve-
rò idcirco dicebant, vt vel præter naturam ferocem Martij
animum humilem summissumque redderent, aut si vti his
moribus pergeret, inexorabilem aduersus illum irā exer-
cerent: id enim futurum sperabant, probè siquidem homi-
nis

nis norant ingenium. Stetit itaq; vt crimina dilueret Martius, quietem ac silentiū tenente populo. Cumque supplex expectaretur oratio, odiosa non solum dicendi licentia, & maiori orsus est conuitio, verum & sono vocis & vultus dispositione intrepidus exitit, ita vt eos aspernari & paruifacere videretur. Quapropter exasperatus populus, se illius verba grauiter & molestē pati haud dissimulanter tulit. Audacissimus tribunorum Sicinius parumper habito cum collegis colloquio, postmodum proclamans in medium, tribunos mortis damnassee Martium pronuntiat: deinde adilibus, vt statim correptum ē saxo ad ima prouoluerent, edixit: quem cum aediles arripuissent, id plurimis & plebeis etiam hominibus, tum horrore, tum superbia plenum visum est facinus. Patritios ingens dolor incepsit, qui si quid opis afferre possint, clamore ac strepitu eminus adorti sunt. Hi contrā, quisquis manus admouerat arcentes, promiscuum inter se tenebant Martium: nonnulli protensis ad populum palmis orabant. Postquam in tanto strepitu & tam deformi rerum facie nihil verba, nihil clamor efficiebant, amici ac necessarii tribunorum, cum non sine multorum cede nobilium exigi ad necem Martium posse viderent, eos inducebant, vt pœnæ nouitate & acerbitate sublata, non indemnatum occiderent, sed de eo populi suffragia ferri sicerent. Tum desistens ab incepto Sicinius, patritios rogabat, quamobrem volenti populo Martium digna luere supplicia, ipsi tantopere illum conarentur eripere? Contrā illi Sicinium rogabant, quid excellentissimū Romanum ciuem, causa indicta, ad immanissimum tamq; nefarium pertraherent cruciatū? Tum Sicinius, Ne hanc dissensionis ac seditionis cū populo causam allegetis, inquit, dabitur ei quod deprecamini, fiet de homine iudiciū. Tibi autem prædicimus, inquit, Marti, tertio vt adis foro, quo te nihil aduersum leges perpetraste, ciuibz iudicium de te per suffragia laturis, persuadeas. Ita soluto ac recepto Martio à patritiis, summa cum alacritate discessum est. Medio autem tertij fori tēpore (nona enim die, quā nundinas vocant, Romani fora constituunt) magnā propulsandi spem iudicij præbebat susceptum in Antiates bellum, quod quia aliquandiu videbatur duraturū, futurum sperabāt, vt tabescente & ob belli negotia elanguescente prorsus ira, pacatior

tior redderetur populus. Sed postquam finito mox bello rediere, patritij crebros cōuentus agere, & consilia capere, quo pacto nec Martio deessent, nec factiosi rursus homines turbulentas populi disceptationes innouarent. Appius igitur Claudius plebi vehemēter infestus, & labefactari rēputatoriam destitui dignitatē obtestabatur, si contra nobilitatem in populi potestatem suffragia fieri parerentur. Contrā seniores populo gratiores, mite ac humanum ex licentia futurum vulgus asseuerabant. Nec enim illis senatum esse contemptui, sed cum se floccipendi putent, auctoritatem iudicandi sibi honori ac solatio ducētes, simulatq; suffragia ceperint, omne deposituros iracundiā. Martius itaq; cum magno in se studio, tum metu plebis ancipitem cernens senatum, tribunos rogat, cuius eum criminis reum arguant, aut qua de re causam dicturum accersant ad populum. Perduellionis actionem esse aiunt, seque illum regnum affectasse demonstraturos inquit. Tum surgens, iam eo, inquit, causam dicturus ad populum, nec vllum iudicij aut supplicij genus, si conuincar, detrectabo: modò hoc accusate, nihil apud concionem ementiti. Eis id constanter assentientibus, ipsa de re constitutum est iudicium. Populi deinde facto conuentu, nō decuria, verum tribus in suffragia ire cogebantur. Primumq; mendicam ac inertem turbam, & cui nullum honestatis inerat studium, antequam locupletes assuetos bello clarioreq; ciues, suffragia ferre iusserunt. Deinde cum in eum minimē probarentur obiecta, affectati regi crimē omittitur. Is rursus memoria repetitus est sermo, quē Marcius habuerat in senatu, cum facili venundari pretio inhihebat a nonā, & tribunitiā populi potestate interciperi suadebat. Dehinc nouū agi crimen cœptū, quod captā ex Antiati agro prædā in ararium non retulisset, verū suis diuisisset militibus. Quæ res Martium vehementer perturbasse traditur, quod cum in eam ex insperato incidisset non facili ad persuadendā multitudinem extēporalis suppetebat oratio, sed eo collaudare iam milites incipiente, ingens tumultus exoritur: plures namq; eam detrectarant militiam. Demum euntibus in suffragia tribubz, tres illum perpetuo multarūt exilio. Quod ubi promulgatum esset, populus magis profectò, quàm superatis villo vnquam bello hostibus, alacer exultansq; abiit.

Senatus verò dolore ac tristitia grauiter angi, iamq; pœn-
tere & ægrè ferre, quòd non omnia pertentasset, & aspera
cuncta subiisset, insolentemq; ad eò plebem, tantaq; ab-
utentem licentia, contempsisset potius quàm pertinuisset.
36 Qua in re ad eos internoscendos, non opus erat veste aut
aliis dignitatis insignibus, sed confestim quisquis exulta-
bat, plebeum, quisquis mœrebat, patritium esse constabat.
Ipse autem Martius nihilo aut habitu, aut incessu, aut facie
contristatus, aut humilis, solus inter tot afflictos mœoris
expers videbatur, non illi consilio aut virtute casum æquo
ferens animo, verum indignatione & grauissima percussus
moestia, quòd à tristitia proficisci plerique ignorant, quæ
simulac in furorē versa vehemēter excauit, humilitatem
sordiamq; propulsat. Ea propter qui iracundi furentē sue
sunt, efficares strenuūq; iudicantur, quemadmodum & cali-
dus, quem febris occupat, animus, quippe vtpote altius in-
tendente pulsu attollitur. Quam dispositionē ex tempore
Martius declarauit. Siquidem domum ingressus, vt ma-
trem coniugemq; plangore ac vlulatu lamentantes salu-
tauit, modeste præsentem ferre casum monuit. Mox fre-
quenti cum patriciorū comitatu sese ad portas proripuit.
37 Inde nihil vel capiens vel postulans, tribus aut quatuor
consectantibus famulis excessit. Paulò post cum in agro
versaretur, multa secum, qualia furor ministrabat, agi-
tans consilia, non honestum aut virile, aliàsue vtile quic-
quā, sed quo pacto in Romanos grassaretur cogitabat, vt in
eos graue & finitimum aliquod bellum accenderet. Pri-
mum itaq; cum Volscis experiri collibuit, quos & corpo-
ribus & opibus pollere sciebat. Acceptas autē nuper belli
clades non tantum eorum vires attriuisse, quantum disce-
ptandi cupiditatem irritasse putabat. Caterum ex Antio
erat oppido vir ob diuitias ac fortitudinē & generis splen-
dorem, regiam in Volscis nactus dignitatem, * Tullus Am-
phidius nomine, huic se magis, quàm Romanorum quem-
piam, inuisum esse compertū habebat Martius. Multoties
38 enim æmulatione iactabundi, vt fortissimi iuuenes solent,
belli gloria & inuidia stimulari, alternis seminis prouoca-
uerant: quæ res præter publicas, priuatas etiam inter eos
auxerat inimicitias. At verò cum excelsos in Tullo (qui
quoniam Volscus erat, Romanos etiam occasionem cau-
samq;

* Accius
Tullius, Li-
uius ha-
bet.

samq; præbentes, aliqua clade cupiebat affligere) animos
esse sciret, certissimum ei reliquit testimonium, quisquis
aduersus iram reluctari difficile esse dixit, quæ persepe id
quod vult vel morte emptum persequitur. Accepta igitur
veste qua ignotus (quemadmodum Vlysses) delitesceret,
hostilem commigrat in urbem, obuiam euntibus inde plu-
rimis nulli cognitus (erant enim tenebræ) Tulli domum
adiit, & ingressus repente ad focum, aperto capite tacitus
quietusq; consedit. Admirantes domestici, haud depellere
virum audebant: erat enim quædā in eo cum ob habitum,
tum ob silentium maiestas. Tullo autem cœnanti rei no-
39 uitatem denuntiant. Tullus ad eum contendit, quisque sit,
aut cuius rei gratia venerit, percontatur. Ita reiectus Mar-
tius parumper immoratus, Si me nondum agnoscis Tulle,
inquit, aut cernens dubitas, me mei accusatorem fortuna
constituit: Caius sum Martius, qui plurima Volscis mala
intuli, nec ea me negare Coriolani cognomen sinit. Haud
enim aliud mihi ex illis laboribus multisq; periculis præ-
miū, quàm hoc insigne vobiscū inimicitiae nomē cōparui:
quod cum mihi adimi nequeat, cæteris spoliatus omnibus,
cum liuore plebis ac insolētia, tum optimatū ac nobilium
mollitie ac perfidia, exul extrudor, tuorum penatium sup-
plex adsum, non salutem aut liberationē expetiturus. Quid
enim mortē reformidans horum deferre? at volens ab his
qui me è patria extorré deiecere, digna recipere supplicia,
iamq; ab eis, quòd te mihi dominum constituo, magna ex
parte recipiens. Si quis igitur de inuadendis hostibus tibi
40 animus adest, eia vir generose, meis ad id calamitatibus
vtere, & infelices casus meos communē Volschorum felici-
tatem face. Eò enim pro vobis fortius, quàm aduersum vos,
belligerabo, quò animosius qui rem hostiū nouere, quàm
qui ignorāt, bellare solent. Quòd si inceptare nō audes, fes-
susq; subsistis, nec mihi vlla viuendi cupiditas superest, nec
tibi me seruare conducit, hætenus quidē inuisum ac ini-
micum hominē, nunc verò inutilem & omnis prorsus com-
moditatis expertem. Hæc cum Tullus audisset, mirū in mo-
dum lætatus, iuncta dextra, Surge, inquit, & confide Marti:
nobis enim dū te exhibes, ingens bonū præstas, sed maiora
profecto ex Volscis sperare licet. Tū Martiū in cœna hospi-
taliter habuit. Posteris inde diebus inter se de bello cōsilia

Liv. lib. 2.
Dei. 1.

41 ferunt. Ingētes interim ob Martij dānationē inter primores plebeiōsque dissensiones Romā perturbabant. Multa praterea tum vates, tum sacerdotes, tum privati homines nō contēnenda prodigia nuntiabant, ex quibus vnū huiusmodi cōmendatum est memoria. Titus Latinus erat vir haud longē clarus, modestus alioqui, nihil alieni curiosus negotij, nō arrogans, minimeque supersticiosus. Hic in somnis Ioue sibi adstantē cernere existimauit, referre senatui iubentē, quod malū tristissimūque sibi pōpae praefultorē praemisisset. Quod cum primum vidisset, nō magnopere curasse dicebat: verū ubi iterum ac tertio idē vīlum cōtempnisset, optimi filij interitū cōspexisse, & subita mēbrorū debilitate esse correptū. Hec cum lectica delatus senatui simul atque annūtiasset, illico corporis pristinū sensisse vigorem traditur, exurgensque suis abiisse pedibus. Quare admirati senatores, magnā inuestigandae rei curā ac diligētiam habuerunt. Ea verō erat huiusmodi. Quidā suū seruū, ceteris seruis cāsum in foro verberibus trucidandum tradiderat: cui dum plagas incutiunt, eūque seruis modis & variis poenarum doloribus afficiunt, pompa fortē subsequitur. Qui aderant, triste spectaculum & indecoros motus grauiterebāt, discedebat tamen nemo, solummodo in amarulenti adeo tortorem maledicta atque conuitia gerebantur. Erat quippe plurima in seruos tū temporis humanitas, ob praecipua illorū ministeria & victus communionem. Maxima verō haececcanti seruo inferebatur poena, vt plaustrilignum cui temo affigitur spectante vicinia ferens, circumageretur: quod ubi factū erat, infidus a domesticis & vicinis existimatus, fuscifer appellabatur: quod enim Graeci *ῥωστέλιος* *ἢ ῥωστέλιος*, hoc Romani furcam nominant. Cum igitur Latinus visa renūtiasset, senatus dubius inquirebat, quis nā tristis ille malusque praefultor pompā antecessisset: hīc nonnulli indignissimos eius serui cruciatus memoria repetuerūt, quē in foro plagis affectū postea necauerāt. Comprobantibus itaque pontificibus, sumptum est de domino supplicium, deoque instauratum est solenni cum pompa spectaculum. Numa quidem cum aliarum rerum, tum pontificij iuris prudentissimus expositor, hoc Romanis ad summum Religionis ornamentum instituisse videtur, vt cum principes aut sacerdotes rem diuinā faciunt, praeco in g

Vide supra
in vita Nu-
mae Pom-
piliij.

ingenti voce praecedens clamet, Hoc ager animos sacrificio scilicet adhiberi iubens, ne vllis interiectis operibus, quae plurima humanis in rebus vi & necessitate quodāmodo fieri cōtingit, diuinus auerteretur cultus. Sacrificia verō, ludos & spectacula, nō hac tantūmodo, sed pusilla quoque de causa instaurare Romanis mos est. nā olim Thensam ducē tibus equis, cum vnus eorū attonitus resiliisset, auriga habenas manu sinistra corripuit, quocirca eā denuo pōpam instaurari decretū. Inferioribus tēporibus vnicū trigēties atque annu acceperimus sacrificiū, quod aliquis semper aut error aut serupulus intercessisset. Talis diuinis in rebus Romana religio est. Martius autem ac Tullus obnixē cū Volscorum primoribus clādestina ferebāt colloquia, instigabantque vt Romanis, * quando mutua fluctuarent seditione, bellū inferrent. At hi molestē eam orationem admittebant, quoniam annuē illis cū Romanis indicta fuerat induciā. Belli tamē causam postmodum praeuere Romani, qui ob cuiuspiam suspicionem calūniā, in ipso spectaculo per praconē indixere, vt vrbe Volsci ante solis occasum excederent. Id quidā Martij dolo ac fraude peractū asserunt, qui subornatum quendā senatui nuntiatum miserat, Volscis Romanos inter spectandum adoriri, vrbeque incendere consilium esse. Id igitur de excedendo senatusconsultum, omnium in se Volscorum vehementissimum confluuit odium. Tullus atrocius rem verbis attollens, instigatos demum induxit, vt vrbes & quantum agri bello eis ademptum erat, a Romanis per legatos repeterent. Auditis Romani legatis, inique ferentes responderunt, priores quidem Volscos arma sumpsisse, posteriores ea Romanos deposituros. Tullus aduocata publicē concione, ubi decretum bellum esset, acciri Martium consulit, eique depositis inimicitijs fidem haberi, vt quod prius bellando non vastarit, id nunc propugnando summo opere iuuet. Accitus habita ad populū concione, non minus orando grauis, quā armis potens, plurimumque sapientia & animi magnitudine praestans habitus, vnā cum Tullo dux belli & imperator dictus est. Timens igitur ne dum Volsci necessaria bello tardius pararet sibi bene gerendae rei surriperetur occasio, iussis principibus & in ciuitate potentioribus cetera comparare atque instituere, ipse nullo militiā ordine expedi-
tissimos

* *ῥωστέλιος*
ῥωστέλιος

tissimos secum trahens, ex insperato Romanū repente inuasit agrū: unde tantā praeda vim abstulit. ut cum agendum ferendo atq; vehendo Volscorum lassaretur exercitus. Is verò nihili faciebat q; pradam abūdē cōuectaret, lateq; vastaret agros: cuius verò gratia ea gerebat, permagni existimabat, quod erat, ut carpēdos plebi obiectaret patritios. Nam cum aliorū vniuersa dirueret, solos nobilium agros summa ope seruabat intactos, ac eorum nihil sinebat intercepti. Quapropter turbulentissimæ inter eos incursiones & iurgia exandebant. Hi quidē plebeios iniquissimē virum fortē eiecisse criminabantur: hi contrā patritios recti descendentibus inimiciis concitasse Martium querebantur, & afflicto bello cæteris, eos spectatores sedere, ac æris fortunarumq; suarum custodes nactos, extra belli aleam esse.

47 Tum Martius vehementissimam se rem consecisse ratus quod ad cōtēnendos hostes audacior iam Volscus esset, prædam tutus abduxit. Ut verò nō minus maturē quam animo se coactæ sunt ingentes Volscorū copiae, partim urbibus præsidio relinqui, partim belligerare Romanis cēsuerunt. Martio autē alterius optionē imperij ipsi deferēte Tullo, ille Martiū cum se nusquā inferiorem virtute, tum verò meliore semper belli fortuna vsu affirmans, ducem foris esse statuit, se interim ciuitatum custodem futurum, & exercitui commeatus & necessaria suppeditaturum. Quibus rebus acrior factus Martius, in primis Circæum Romanorum coloniam petit, cui vltro in eius potestate se dedit, violentum nihil intulit. Inde Latinorum depopulatur fines, vbi pro Latinis sociis pugnaturus Romanos

48 opinabatur. At hi quanquam à Romanis multoties subsidium implorassent, tamen ad id ferendum segnior erat populus: consules verò extremo iam consulatus tempore pugnæ periculum detrectabant, eapropter vacui Latini remissi. Martius ad eorum vrbes castris admotis, Tolerinos, inde Vicanos, Pedanos, Bolanosq; contrā ferentes arma incepit. Corpora in seruitutem redacta, bona eorum direpta sunt. Qui ad eum inclinabantur, eos magna cura protegit, & ne quicquam detrimenti eo vel inuito paterentur, ab illorum agro quāmlongissimē castra dimouit. Postea Bola stadiis circiter C. Roma distante potitus, omnibus ferme vq; ad innoxiam ætatem cæsis, ingentem nactus est prædā.

Tum

Tum Volsci qui ad ciuitatum præsidia dispositi erant, quāprimū cum armis deferuntur ad Martium, hūc vnum imperatorem solum suūq; agnoscere dictitantes: itaq; inclytum eius nomē & gloria admirabili virtute per vniuersam ferebatur Italiam, vnius translatione corporis tam inexpectatam rebus allatā esse nouitatē. Romana res nullū seruabat ornamentū, nulla belli cura, quotidianæ discordiæ, seditionesq; cōtentiones, donec obsidione cingi Lauinij vrbem nuntiātū est. Ibi auita deorū tēpla Romanis erāt, inde primordia generis, quoniā id primū Aeneas oppidū condiderat, ducebant. Tum mirum in modum populi repentina mutatio, obsurdū verò ac incredibile patritiorū consilium apparuit. Sollicitus enim de reducendo in patriam Martio, cum summa vi damnationem eius rescinderet, patres habito super plebis voluntate cōsilio, id prorsus inhibere, siue ut omnino infesti populi votis obfisterent, siue quod plebis gratia reuocari virum nolebant, siue quod iam illi graues infensiq; essent, ut qui cum non ab cunctis iniuria lacessitus esset, vniuersos tamen offenderat, & hostem se patriæ declararat, in qua & potentissimos & præstantissimos condoluisset ciues, secumq; pariter violatos sciebat. Lata de illius reditu rogatione: absque senatusconsulto in ferenda lege ac suffragiis inanis erat plebis autoritas. Id vbi Martius accepit, acrior ira subiit, omisāque obsidione furore stimulatus ad urbem ire pergit, & ad Clælias fossas quadraginta ab vrbe stadiis castra locauit. Tum visus terribilior, & quanquam ingentes antea tumultus attullisset, omnis tamen in præsentia sedata dissensio. Nemo enim aut princeps, aut consularis audebat de Martij reditu refragari. Cernere erat muliebres concursus in vrbe, in deorum templis, seniorum lachrymas, supplicesq; precatus, cuncta pertrepida, nusquam salutis aut consilij locus. Tum prudentissimum plebis de conciliando Martio consilium extitisse intelligebant, incusando omnino patres, qui dum placato opus erat, odiū iramq; magis incitarent. Legatos igitur ad Martium mittere placuit, qui reditum ei dantes in patriā, instantis belli periculum solui exorarent. Missi autē à senatu æquales Martij. Hi cum primū Martio occurrerent, sese ab eo tum familiari, tum amico, ingenti alacritate susceptum

*Linus habet Sui-lias.

iri putabant: quod secus est factum: nam per hostiū castra deducti, cum inter cōfertissimā turbā intolerabili gravitate sedentem offendunt. Circumstantibus Volscorū primoribus, legatos causam aduentus iussit exponere: quam ubi miti (vt decebat) & humana plurimū oratione exposuissent, Marrius respondit, pro se quidē ex acceptis iniuriis, acerbē iratēq; pro Volscis vt imperator, vrbes & quantum agri ademissent, reddi iubens, Volscosq; sicut & Latinos ciuitate donari. Nullū enim nisi qui æquis iustisq; conditionibus fiat, firmū ac stabilem belli finē esse. Ipsi ea de re cōsultandi triginta dierum spatiū dedit. Abeuntibus legatis, inde ex agro castra mouit. Hinc Volsci qui eius potentia grauius inuidebant, primū crimē nacti sunt, ex quibus & Tullus erat, priuatim quidē nullis à Martio lacessitus iniuriis: verū qui humanorū morbus animorum est, obscuro rata penitus fama sese Volscis esse contemptui mortis videbat, qui omnia sibi Martiū esse putabant, reliquosq; nō nisi quantū honoris & potentia Martius erogaret, usurpare dignū iudicabant. Hinc prima criminationū causa occultis in illum modis disseminari cœpta. Hinc conspirantes in eum Volsci succensebāt, ipsumq; (quia castra mouisset) proditoris insimulabant. Nec verō prodita hosti mentia esse, vel arma: sed temporis opportunitatem, cuius ea vis, eaq; natura esset, vt superiora illa vel conseruare, vel in perniciem dare posset. Non minus quā triginta dierū spatiū hosti dedisse, in quibus nihilo maius rebus gerendis momentum accessisset. Quāquam in temporis intervallo Martius non otiosus, nec legnis exigens, socios Romanorū inuadens, ferro igniq; vastasset. Nam septem ingentes & populosas cepit vrbes, quibus nullum Romani ferre subsidium prorsus audebat, adeo cunctorum animos terror affecerat, & resolutorum ac rigentium more membrorū, fractæ vires ad bellū erant. Instante die dicta Martius cum toto rursus affuit exercitu. Missi denuo legati orare, vt ira posita, ex agro Volscos educeret, quēq; vtriusq; magis in rem viderentur, diceret faceretq; nihil metu celsuros Romanos esse: quod si quid æquum Volscus aut humanum posuisset, facturos se omnia, modō arma deponat. Ad hæc nihil Martius, vt Volscorum imperatorē se respondere aiebat, verūm vti adhuc Romanum ciuem: proinde

monere se, orareq; vt æquiora sanioraq; consulere, & si eius postulata comprobarent, tertio id die reuersi indicarent: sin minus, nullam amplius frustrare in castra madatis migrandi veniā eis fore pernoscerent. Senatus ubi re infecta redeuntes accepit legatos, perinde ac sæua ciuitatē tempestas ac procella vexaret, tanquam ad extremam anchoram, ad numinis opem implorandam confugit. Vniuersos namq; sacerdotes, aruspices, ædituos, vates, & ex vetusto Romanorum ritu augures, solitis pro cuiusque sacerdotio ornatos insignibus, ad Martium ire decernunt, orareq; ac deprecari, vt cum suis demum rediens in gratiam ciuibus, impium adeo bellū abducat. Hisce viris intra castra susceptis, nihilo mitius aut placabilius egit aut respondit quicquam, sed eadem quæ antea, aut imperata faceret, aut bellum suscipere. Reuersis inde sacerdotibus, sedatis, in vrbe moribus, disponendas esse censuerunt per muros vigilū stationes, qui subeuntes propulsarent hostes. Suam dehinc in tempore ac fortunæ inconstantia spem collocabant, omnis salutaris remedij consiliūq; expertes. Cunctam igitur ciuitatem turbatio, paor, & dirus occupat rumor, quoad, quod ad Homero persæpe dictum est, tale aliquid obuenit quod nequaquam multitudinis animo sedet. Is enim magnis in rebus & minime vñtatis, hunc in modum inquit, clamatq;:

Olli pectoribus posuit dea candida Pallas,

At superum quisquam mentem conuertit, & indit

Famam animis populi.

Item & alio in loco:

Cogitat vt mentem diuorum iussa monebant.

Quæ tanquam impossibilia & haud sanè credenda fabulamenta, sunt qui paruifaciant, cum tamen ea conuenientia quidem, & ab humanæ consuetudinis ratione profecta, Homerus cecinerit: quippe cum multoties ita dicat,

Ast ego consilium hoc animis ingentibus orsus.

Item: Iliad. 1.

Sic ait, at tristis multum turbatur Achilles,

Ambiguas forti versans sub pectore curas.

Et rursus: Iliad. 9.

- At nihil illa

Snasit honesta animo versanti Bellerophonti.

In magnis siquidem admirandisq; rebus, quæ impetu & inflammato quodam indigere videantur instinctu, non adeo delectum nostrum eleuari, sed moueri excita-

riq;

rique voluntatem facit. Nec verò ullos nobis appetitus, verum appetituum duces ingerit imagines, quibus cum ad in-
utum minimè opus cogat, fiducia certa spēque simul adie-
cta, recusanti præstant initium. Aut enim à nostrarum cau-
sis actionum atque principii, tollenda prorsus diuina sunt,
aut quonā alio modo opem adiumentūque ferunt homi-
nibus? Nec enim dii nobis corpus effingunt, nec ad res gerē-
das manus nobis & pedes componunt ac promouent, sed ef-
ficaces animi vires atque delectum, quibusdam primū ima-
ginibus & cogitationibus excitant, aut contrā auertunt ac
reprimunt sistuntque. Romæ autem matronæ varia deorū
57 templa tenebant, plurimæ tamen, & longè quidem clario-
res, Capitolini Iouis aram supplices adorabant. In quibus
& Valeria soror Publicolæ, qui Romanis ingentia persēpe
tum foris, tum intus attulerat adiumenta. Publicola iam
mortem obierat, quemadmodum in eius vita conscripti-
mus. Valeriæ autem vita non dedecus, sed summam porius
stirpi suę gloriam addebat. Ea igitur repentē quo superius
dixi modo confita, & non sine numine publicę calamitatis
cogitatione tacta, exurgit, secūmque ceteras trahens, ad Vo-
lumniam Martij genitricem cōtendit, cuius domum ingres-
sa, eam cum nuru sedentem, paruōsq; sinu nepotes fouentē
inuenit. Circūfusus igitur mulieribus, Volumnia, inquit,
tūque Vergilia, nullo senatusconsulto, aut principū edicto
nos matronæ matronas adimus, sed Deus nostras (vt arbi-
bitror) miseratus preces, hoc iniecit animis, vt horsum tum
pro nostra ciuiumque salute, tum pro vestra gloria obsecra-
turæ veniremus, clariori profectō, si animum induxeritis,
58 futura, quā Sabinæ conciliatis ex bello & amicitiam &
pacem maritis ac parētib; vendicarunt. Eia supplices vnā
ad Martium pergite, ad quem verum iustumque de patria
perferte testimoniū, quod ipsa licet multis oppressa misē-
riis, nihil tamen ob iram graue vobis aut infestum intulit.
quin illi vos restituit incolumes, tamen si nullam inde sit al-
secutura clementiam. Ea orante Valeria, reliquæ acclama-
uere mulieres. Tum Volumnia ita respondens: Et publica-
rū, inquit, matronæ calamitatū quæ nobis portio est, & pri-
uatis affligimur malis, quæ cum Martij gloriā & virtutem
amiserimus, hostilibus magis armis circūseptum, quā
saluum aut liberum eius corpus aspiciamus. Ingens verò
vobis

*Linus &
Val. Max.
Aliter, Vo-
lumnia vxorē,
Vetru-
riæ matrē
fuisse scri-
bunt.*

vobis calamitas incumbit, si adeo patriæ vires relāque scūt,
vt suam in nobis spem collocarit. Enimuero nescia sum
quanti nos faciet, qui adeo patriam aspernetur, vt nihili fa-
ciat, quā sæpe antea matri & vxori & liberis anteposuit. 59
Verumenimvero ad illum nos deducite, vt si nihil aliud,
saltem pro patria supplices expiremus. Tum pueros ac Ver-
giliam vnā cum reliquis secum mulieribus ducens, castra
Volscorum adiit. Earum miseranda facies hosti reuerentiā
iniecit atque silentiū. Hic Martius suggesto inter Volsco-
rum procures sedens, vbi eas aduentare mulieres vidit, admi-
ratione est captus: cūque in primis venientem vxorem no-
sceret, immoto & obstinato persistere animo voluit, verū
consternatus affectu, & ad ipsarum cōfusus intuitum, haud
tulit vt se sedentem adirent, sed pernici deuolans gradu, ob-
uiam prodiiit. Et matre primò diutissimēque salutata, inde
vxore ac filiis, nullo iam pacto frenare lachrymas poterat.
Vt verò dulces incepti sunt amplexus, virū parentis amore
perinde ac secūdo fluminis cursu deferri vidisses. Ceterū
cū inchoantem iam verba matrē intelligeret, acceptis
Volsco-
rum primorib; Volumnia talia orantē audiuit: Et si fili-
60 taceamus, ipse tū velle, tū miseri corporis apparatu cernis,
qualē domesticæ rei cōditionē tuum nobis confecerit exi-
liū. Existima verò quā ceteris longè mulieribus infelicio-
res accesserimus, quibus da leissimū aspectū fecit fortuna
terribilem: temihi filiū, huic verò maritū, patriæ muros ob-
sidentē aspiciamus. Et quod ceteris calamitatis & malorum
solet esse solatiū, deos orare, omnino nobis ablatū est: neq;
enim vel patriæ victoriā, vel tibi salutē implorare à diis fas
est: sed quæ atrociora quispiā nobis imprecaretur hostis, ea
nostris insunt precibus. Vxorē enim ac liberos, aut patria,
aut te orbari necesse est. Ego verò dum hoc viuētī mihi bel-
lum fortuna diiudicat, haud morabor, rēque nisi positis ini-
micitias ad pacem atque concordiam concilia uero, ita vt
vtrique potius beneficium, quā alteri perniciosum te-
reddas, hoc tibi persuade, sicque confirmatus & paratus
accede, vt non antē hostiles patriæ manus conseras, quā
cassā calcaueris parētem. Nec enim ea mihi expectāda dies
est, quæ filium aut in triūpho tractum à ciuib; aut de pa-
trii triumphantem aspiciā. Quod si pro cōseruanda patria
profligari a te Volscos exorarem, graue fili, iniquūmq; tibi
fateor:

*Val. Max.
lib. 5. cap.
4. l. 14. lib.
2. Dec. 1.*

fateor immineret consilium. Nam neque ciues perdere bonum est, neque tuarum commissos fidei perdere iustum. Nunc malorum finem imploramus, simulque populis utrisque salutem. Quæ res maximam Volscis gloriam comparabit, quod cum ingentia nobis bona & victores quidem tribuerint, non minus iucundam ipsi pacem & amicitiam sint consecuturi. Quæ si affecta fuerint, in tantorum profectus dux eris & causa bonorum: sin ea infecta permanserint, vrique noxam in te solum crimenque reiciant. Cumque incertus belli sit euentus, hoc certi secum affert, ut si quidem vincas, immanissimus patriæ vastator appellandus sis: sin ut etus succumbas, ob tuam videaris iracundiam, benefactoribus & amicis ingentium origo malorum extitisse. Hæc dum oraret Volumnia, nullum respondens verbum Martius, intensis excipiebat auribus. Ut verò desierat, cum is diuturnum teneret silentium, rursus Volumnia: Quid files, inquit nate? num iræ receptarumque iniuriarum memoriæ omnia concedere latius arbitraris? an deprecanti talia matri largiri pulcherrimum munificentiae genus non est? Magniue esse viri putas acceptorum meminisse malorum? Susepta autem à parentibus beneficia eorum cultui ac venerationi reddere, non excello ac bono dignissimum viro munus esse non censes? Caterum gratiam habere, tuerique magis, quam tunc debuit nemo: cum tamen per acerbissimam adeo ingratitudinem eas, & cum permagnas iam patriæ poenas exegeris acceptisq; nullas adhuc matri grates retulisti. Erat verò æquissimum atque sanctissimum, ut abs te vel nulla ingruente necessitate, tam honesta tamque iusta postulans impetrarem. Quod cum in meam te verbis sententiā desistere neque, extremæ iam parco spei. Hæc effata, cum vxore simul ac liberis pedibus aduoluta procumbit. Tum exclamans Martius: Quibus inquit, me afficis mater? & iacentem susculis & pressa dextra, ait: Vicisti, patriæ quidem prosperam nimis, perniciosam autem mihi victoriam. Abs te tantum speratus abscedam. Inde solus matri ac vxori paucalocutus, eas remisit in urbem. Deinde simulatque nox abiit, Volscos abduxit, haud equidem omnes eodem quo prius studio, aut paribus dispositos sententiis. Hi nanque virum & gestam rem inprobare, illi verò quibus ad pacem inclinabatur animus, inculcare neutrum. Alij quanquam id ægrè per-

Pietas in matrem.

ferrent factum, haud tamen Martium improbum maligne opinari hominem, quoniam tantis fractus necessitatibus concessisset. Contradicente igitur nemine, vniuersi virtutem magis, quam imperium & potestatem eius admirantes, ipsum sunt consecrari. Romanos autem quantus belli terror ac periculum cunctos oppresserit, ex eo soluto facile cognosci licet. Populus enim simulatque mouere castra Volscos conspicatur, reseratis deorum templis, coronati perinde ac parta victoria, passim immolabant. Præcipue verò in compensandis honore mulieribus, senatus populusque letitiam declarauit, quas salutis initium extitisse, egregie tum arbitrabantur, tum prædicabant. Decretum igitur est à senatu, ut quicquid illarum vel ad gratiam, vel ad decus reposcerent, id consules effectum darent. Hæc verò aliud nihil, quam fortunæ muliebris templum ædificari poposcunt, sumptum se collaturas, sacrificia & diuinis honores publicè ciuitas dedicaret. Patres earum magnificentia collaudata, ædem publica posuerunt impensa. Illarum collata nihilominus Fortunæ simulachrum pecunia compararunt. Quod dum consecraretur, italo cutu Romani memoriæ prodiderunt: Grata me diis lege, riteque me matronæ, dicastis. Eam secundo vocem auditam esse rumor est. Ardua hæc quidem, & quæ ægrè credamus: attamen è simulacris sudorem, lacrimas & cruentas apparuisse stillas, aut voces auditas, nequaquam impossibile: ligna enim & lapides plerumque oriundam ex humore putredinem contrahunt, subinde multos ex se colores emittentia, variarumque ex aere tincturas suspiciunt. Quæ res quò minus deorum immortalium prodigia sint, nihil impedimento esse arbitramur. Partem etiam aliqua scissa violentius aut disiuncta penitus, gemiti aut suspirio persimilem queunt edere simulachra sonitum. Ex inanimis autem articulata vocem, manifesta verba, absolutamque aut integram formari orationem prorsus esset absurdum, nisi animam, & deum absque corporis instrumentis certa partium ratione compactis, sonum edere nonnunquam loquique constaret. At cum verisimilis nos testimonio multoties urgeat historia, id profectus est, quod innatus affectus & ægritudo quædam, similes sensibus rerum apparentiam, imaginante animo, inducit: quemadmodum in somnis audire non audiendo,

&

& aspicere non aspiciendo videmur. Haud igitur mortaliū tollenda religio est. At qui beneuolentia & pietate ita diuinis afficiuntur, vt ne quid ex his deponere aut diminueret queat, horum fidei permagnum momentum addit, quod miram Dei vim esse cognoscunt. Nec verò pro nostra, diuina pensanda potentia est, quæ nullo pacto humana, vel natura, vel motu, vel arte, vel viribus equiparanda est. Si quid nobis impossibile efficiat, aut nobis inexcogitatum excogitet, absonum videri non debet, eò quod cum omnibus in rebus plurimum superet nos, tum verò in operibus maxime dispar & dissimilis existat. Verūenimvero (vt placet Heraclito) diuina plurimum ob incredulitatem ignota delitescunt. Vt verò Antium Martius rediit, Tullus in ipsum grauissimo stimulatus odio, ei confestim necis molitur infidias, veritus ne si in presentia effugerit, non alia sibi præstaretur occasio. Conspirantes igitur & instructos in illum complures incitans, rationem Volscis reddere, & magistratu sese abdicare iussit, Martius adhuc imperante Tullo, qui maxima inter ciues suos pollebat potentia, priuatorum fortem obire metuens, imperio se abdicaturum, si Volsci edicerent, aiebat, Illud enim sese iubetibus vniuersis subiisse, neque nunc recusare, si velint Antiates, rationem quoque imperij reddere. Aduocata concione, impigri aderant factiosi homines plebem instigantes. Assurgente postmodum Martio, ingens tumultus ob precipuam eius reuerentiam compressus, vt intrepidè diceret, fuit. Antiates quoque primores & qui pace magis latabantur, aperta dabant signale comiter audituros, & iustam prolaturos sententiam. At viri excusationem Tullus extimuit: erat enim in dicendo grauissimus, & magnam in causa dicenda gratiam priora illi gesta comparauerant: qui ne ius hominis gratia magnitudinem, certissimo testimonio ipsum declarabat crimen. Nec enim aliàs tantas accepisse conqueri potuissent iniurias, quod scilicet in suam potestatem redacta Roma non esset, nisi vt illam sibi propè subtricerent Martij virtus effecisset. Vtremus itaque immorari, aut, tentandos esse multitudinis animos, audacissimi nequiqua censuere cōplices, & ne orans audiretur, ingentes sustulere clamores: Haud paruifaciendum, non negligendum, hunc deditorem Volscis dominantem principatu se abdicare nolle.

nolle. Tum simul adorti, opem ferente nemine, virum trucidant. Id autem facinus non omnibus collibuisse mox declaratum est. Ad eius enim corpus honorifice humanum est ciuitatibus concursus est. Illius sepulchrum, tanquam præstantissimi & bellatoris & ducis, armis & spoliis exornatum. Romani illius audita morte, nullum aliud vel honoris vel odij signum aperuere. Postulantibus matronis vt eum decem lugere menses liceret, concessum: qui mos lugendi patrem, filium ac fratrem erat. Id enim longissimi spatium luctus ab Numa Pompilio institutum erat, quemadmodum, cum res illius scribebamur, exposuimus. Inde Volscorum res euestigio Martium desiderauere. Primum nanque inter eos atque Sicanos tum socios tum amicos de imperio orta seditio, ad vulnera vsque cadesque prouecta est. Posthac prælio à Romanis superati, in quo & Tullus occubuit, & suarum flore copiarum intetnecioni dedito, turpissimum percussere fœdus, vbi ex propria libertate delapsi, parère, & se imperata facturos adimplati sunt.

COMPARATIO ALCIBIADIS ET

MARTII CORIOLANI.

AETERVM expositis omnibus rebus, quæ visæ sunt nobis cognitione atque memoria dignæ, nunc operæpretium esse existimo, Martij & Alcibiadis mores, naturæ atque totius vitæ cursum breuibus verbis conferre. At si primum res bellicas conspiciere volumus, reperiemus pariter ab vtrisque, cum duces exercitus essent, multa præclara atque egregia facinora edita: nisi quis Alcibiadem in eo antefendum putet, quod plures quàm Martius victorias consecutus, in cunctis certaminibus, quibus terra marique hostes superauit, sic consilio, disciplina atque ordine militari omnia gessit, vt nihil ab eo prætermisum esse appareat, quod à peritissimo duce expetendum foret. Illud autem pariter ambobus tribuendum puto, quod eorum præsentia res semper florere augerique videbantur, absentia

r vero

- 71 verò aut debilitari, aut corruiere. At popularem viuendi modum adulationibus blanditiisque refertum, quibus ille ad aucupandam gratia multitudinis sapius fortasse, quam decuit utebatur, in Alcibiade plerique reprehendunt: in Martio econtra superbiam arroganciamque redarguunt, quam ad paucorum semper potentiam conuersam, odiosam fuisse dicant Populo Rom. Nos verò vt neutrū in his laudandum, sic hominem multitudini blandientem, minus quam eandem aspernantem, vituperandum censemus. Turpe est enim adulationibus imperitam multitudinem capere, vt opes quammaximas consequaris: at populum deprimere, in eum insurgere, vim quoque afferre, vt potentia vehementer excellas, non solū turpe est, sed etiam iniustum. Habitus est autem Martius moribus integer, ac in omni vita constans: Alcibiades econtra versutus, callidus, 72 & in fallendis hominibus author egregius. Vnde illius dolum, quo Lacedæmoniorum legatos decepit, quemadmodum tradit Thucyd. amicitiam labefactauit, pacem dissoluit, omnes vituperant: quanquam excitato postea sua opera bello, potentiorē reipub. reddidit, Mantiensem ac Argiuorū societate adiuncta. Martium quoque apud Dionysium historicum in maxima illa celebritate iustorum, qui Romæ instaurabantur, cū fallis calumniis populorum animos eocitasset, authorem fuisse comperio, vt graue inter Romanos & Volscos oriretur bellum. Causa verò, qua Martius arma hostilia in patriam vertit, turpior longe, quam Alcibiadis fuisse videtur. Non enim contentione discordiaque ciuili, sed ira ac indignatione quadam, à qua non est cur quisquam (vt inquit Dion) gratiam speret, prouocatus, tum patriam, tum multas Italiae vrbes, quæ nullam in eum culpam contraxerant, scdē turpiterque afflixit. Atqui Alcibiades multis iniuriis lacessitus, suis ciuibz interens bellum, maximarum calamitarum causa fuit: poenitentibus tamen postea non modò ignoscebat, sed etiam periclitantibus sæpe adiumento ac præsidio erat, & communicando, & monendo, & fauendo, planeque quod Aristides fecisset contra Themistoclem fertur, hoc ille contra ceteros patriæ duces. Martius præterea ciuitatem in primis totam vexauit, cū non à tota iniuriam suscepisset, sed maxima atque optima ciuium pars in eadem causa,

Val. li. 6.
cap. 5.

causa, in qua ipse fuisset, & contentionis & periculi versaretur. Deinde multis legationibus missis, supplicationibusque decretis, vt vnus hominis irā lenirent, sic se implacabilem præbuit, vt bellum suscepisse videretur non quòd in urbem rediret, sed vt funditus ciuitatem euerteret. Præter hæc Martius optimè de se meritos Volscos, qui eum exultantem susceperant, dignitatem ei detulerāt imperium ac totius belli administrationem commiserant, in medio cursu secundarum rerum deseruit: Alcibiades verò ab Argis Lacedæmonē veniens, priuatus in vrbe, priuatus etiam in exercitu mansit. Et cū egregiam operam in bello nauasset, prouocatus Lacedæmoniorum insidiis, animum simul cum causa permutauit. Itaque ad Tissaphernem se contulit eo consilio tantū, vt barbarum qui grauisissimus hostis impendebat, ab Atheniensium ceruicibus remoueret, ac urbem Athenarum, in quam redire magnopere cupiebat, integram incolumemque seruariet. Sed plerique homines qui vtriusque mores considerant, Alcibiadem aiunt nimium cedentem cupiditatibus suis, pecuniam ex corruptelis solitum esse accipere, eamque deinde ad voluptatem libidinemque conferre. Martij contra integritatem ac animi moderationem sic suis laudibus efferunt, vt ipsum plerunque ab iis etiam pecuniis, quæ & honestè ei deferrebantur, & iustè accipi poterant, abstinnisse dicant. Itaque in controuersis de ære alieno, & nexorum causis iudicandis, non lucri spe aut cupiditate alicuius commodi consequendi, sed arrogantia & asperitate naturæ difficilis Martius & molestus multis habebatur, & quod Antipater in epistola quadam de Aristotelis obitu scribit, potuisse virum etiam parère, hoc Coriolanus minimè callebat. Itaque hic etiam de quibus ille bene meruerat, hominis morositatem, cuius (vt inquit Plato) comes solitudo est, iniquo animo tolerabāt. Alcibiades verò sibi omnes homines quibus cum versabatur, incredibili arte conciliabat, & in rebus gerendis id assequi videbatur, vt quod arduū apud mortales putant, gratiam simul cū gloria iungeret. Quineriam cū magnis calamitatibus interdum reipub. affecisset, sua tamen affabilitate sic Atheniensium animos capiebat, vt illi iniuriarum plerunq; obliui imperiū ei magna cum auctoritate deferrent. Martius verò honorem querens ob multa 76
r 2 forti

fortitudinis opera suæ virtuti congruentem, assequi non modo non potuit, sed repulsam quoque cum ingenti ignominia tulit. Sic igitur illum gratia hominem sequebatur: hunc admirabantur omnes, amare non poterant. Illud autem verè dici potest, Martium cum esset Romanorū dux, semper Romanæ reipub. obfuisse, profuisse nunquam; Alcibiadem verò & militem & ducem copiis Atheniensium, maxima suæ patriæ commoda attulisse. Alcibiades præterea præsens semper aduersarios superabat, absens inimicorum calumniis criminibusq; obrutus sine controuersia vincebatur. Martium & præsentem damnarunt Romani, præsentem quoque Volsci iniuria necauerunt: quanquam ipse causam succedendi æquam illis præbuisse videtur, cum id bellum quod publicè susceperat, à mulieribus persuasus

77 priuatim deposuit. Illud præterea non rectè à Martio factum esse videtur, quòd potius pietate matris, quàm ciuitatis, cuius illa quoque pars erat, misericordia motus, patriæ suæ ignoscendum putauit: nam oratorum precibus, sacerdotum supplicationibus spretis, qui suis insignibus velati, supplices in castra accesserant, totius denique Pop. Rom. luctu gemituq; neglecto, vnius mulieris lachrymis celsit, ac si patriæ illius causa, non per seipsam seruari mereretur. Patriæ igitur suæ pepercit, neque à Romanis persuasus, contra quos arma susceperat, neque persuadens Volscis, pro quibus gerebat bellum. Horum omnium natura hominis insolens, & supra modum in rebus gerendis elata, causa fuisse videtur: quæ quidem multitudini per seipsam molesta, cum ei honorum libido cupiditasq; accedit, in-

78 tolerabilis fieri solet. Itaque huiusmodi viri cum in petendis magistratibus à populo repelluntur, dolent, indignantur, ferre non possunt, nec satis meminisse videntur, non tam illos præferri qui virtute prudentiaq; excellunt, quàm eos posthaberi, qui neque populum rogandum, neq; multitudinē colendam censent, vt olim Metello, Aristidi, & Epaminondæ euenisse aiunt: quanquam hi à populo sæpe reiecti, non admodum suæ reipub. succensebant, sed illatæ iniuriæ postea penitentem magis, quàm vnquam antea, amplexabantur, nitebanturq; in omnibus rebus gerendis, vt viros optimos decet, bene de ciuitate mereri. Quid enim stultius, quàm multitudinē aspersionem gra-

Cicer. pro Mura.
De Metell.
Val. lib. 7.
c. 8. de cæteris vide post Plut.

uiter ferre, si à multitudine negligatur? Alcibiades igitur cernens populum sæpe gratia flecti, precibus cedere, affabilitate capi, cum in obseruanda multitudine studium ac diligentiam adhiberet, mirandum non erat si postea honoratus gaudebat, posthabitus autem iniquo animo iniuriam tolerabat. Martium verò siue volentem, siue nescientem colere eos, qui suæ ambitioni obsequi poterant, minus grauius ferre decuit repulsam suā propè culpā cōtractam. Atque hæc sunt quæ in eo viro reprehendenda esse putamus. Reliqua omnia splendida in Martio & summa laude digna comperio, sed præsertim pecuniarum abstinentiam, ac vitæ integritatem: quibus non cum Alcibiade, qui in his nec continentia vnquam, nec honestatis rationem habuit, sed cum optimo quoque Græcorum conferri possit videtur.

Themistocles.

LAPPO FLORENTINO

INTERPRETE.

HEMISTOCLI initia generis patrum sanè gloriosa fuere. Patre enim ipsum Neocle haud claro quidem homine, ex populo Phreario, tribuque Leontide, ex non iusta matre natum perhibent, eamque Threiciam genere, Abrotonum nuncupatā. Sed magnum Græcis (vt mihi verè videor dicere)

Themistoclem peperit. Phantias autem Themistoclis matrem tradit non Threiciam, sed Cariam: neque Abrotono, sed Euterpæ nomen fuisse. Neanthes quoque Halicarnassum Cariæ ciuitatem patriam illi adscribit. Quare in Cynosarges coeuntibus nothis (id est autem extra urbem Herculis gymnasium, quod ne is quidem legitimus Deus, sed degener extitisset, ob matrem quæ mortalis erat) persuasit ingenuis quibusdam adolescentibus, vt in Cynosarges descenderent, atque vnā secum inungerentur: quare videtur nothorum ac legitimorum discrimen callidè sustulisse. Quòd verò Lycomedas generis pro-

Ingenium
vehemens,
prudens,
sublime.

pinguitate attigerit, ex eo maximè apparet, quòd Phylax *πυλάρχης*, id est, initiandi locus, quod erat Lycomedarum commune, à barbaris antea incensum ipse instaurauit, & pueris illustrauit, vt Simonides tradit. Adhuc etiam puer vehemens admodum, animi plenus atque spiritus fuisse dicitur. Cumque foret natura prudens, elato animo, magna semper atque eximia spectabat. Nam cum ei in disciplinis percipiendis quiescere, ac animum relaxare licebat, non vt reliqui solent pueri, ludis & inertia se dedebat, sed excogitandis orationibus quibusdam, componendisque assidue versabatur. Erant autem ex vel accusationes cuiusdam, vel puerorum defensionibus. Vnde & magistrum dicere solitum quandoque ferunt: Nihil equidem te paruum, o puer, sed certè magnum aliquod aut bonum aut malum futurum auguror. Nam ad ingenuas disciplinas illas, quæ ad gratiam & liberalem educationem quærentur, perdisendas, tardo, hebetique ingenio fuit. Quibus autem ad prudentiam & rem gerendam informantur hominum mentes, eas certum est non esse ab eo supra ætatem, naturæ bonitate consilio, despectas. Ex quo effectum est, vt cum posteriori tempore in iis disceptationibus, quas liberales & vrbanas vocitant, irrideretur ab eruditis, grauius atque asperius se defendere cogeretur, cum diceret, se lyra canere, & psalterio vti nescire, veruntamen ciuitatem paruum & obscuram, maximam ac clarissimam posse reddere. Et si enim Stesimbrotus affirmet Themistoclem Anaxagoræ audiendi studiosum fuisse, & Melisso quoque physico operam dedisse, temporibus tamen errauit. Contra Periclem enim Themistocle natu multò iuniorem Samios obsidentem, Melissus pro Samiis imperator pugnauit, atqui is cum Anaxagora versatus est. Magis igitur Mnesiphilo credendum videtur, qui Themistoclem Phœarij auditorem fuisse asseuerat, qui neque orator fuit, neque physicus: sed eam sapientiam quam vocant, re autem vera bellicam facultatem, & quandam rerum gerendarum prudentiam & cognitionem professus est, Solonis scèctam quadam quasi successione secutus, quam posteriores cum ad vim iudiciariam adiunxissent, & à negotiis ad vsum dicendi orationesque traduxissent, Sophistæ habiti & nuncupati sunt. Sed ad hunc, cum iam repub. gerere aggressus

Disciplina

esset, ferunt se cõtulisse. In ipsius autem iuuentutis primordiis, naturæ tantum muneribus adiutus, eloquentiæ verò penitus & eruditionis expertus, nec satis sibi cõstare, nec in iisdem semper cõsistere visus est, cum natura ipsa in agendo magnas in vtraque partem mutationes induceret, & ad alterius sepe ferretur, vt ipsum in posterum fateri non puduit, asperos in quibus & immites pullos in optimos equos euadere, cum idonea illis disciplina & institutio adhibetur. In quibus autem aliqui fingendo dissentiunt, à patre illum repudiatum esse, & voluntarium matris interitum ex filij ignominia constatum, ea & falsa videntur, & contrariæ quoque authoritates adsunt. Dicunt enim patrem, cum eum à capellenda repub. deterreret, ventustas illi triremes abiectas in littore & cõtempnas ostendere cõsueisse, quasi eodem modo à multitudine populi studiosi homines, cum inutiles sunt, tractarentur. Celeriter autem & audacter visus est repub. incensus cupiditate gloriæ, attigisse. Qua statim ab initio, cum vindicare sibi studeret principatum, duras inimicitias sibi potentum & principum ciuitatis cõstauit. Maximè verò Aristidè Lyfimachi filium contraria in repub. sententia aduersarij habuit, etsi videtur Themistocles cum eo simultas iuuenile initium habuisse. Amabat uterque Stesileam Chiam genere, mulierem sanè forma præstantem, vt Ariston philosophus tradit. Ex hac postea in repub. perpetua inter eos dissensio mansit: quanquam vitæ ac morum dissimilitudo, non parum eam auxisse videtur. Nam Aristides cum vir probus foret & natura mitis & mansuetus, nec ad gratiam aut gloriam inanem rempub. gereret, sed securitati ciuium, habita honestatis & iustitiæ ratione, cõsuleret, cogebatur cum Themistocle, qui studio nouarum rerum populum assidue concitabat, in cercamen contentionemque descendere, eiusque crescentem potentiam cohibere. Dicitur enim ad eum inflammatus ad gloriam, adeo rerum maximarum ambitione honoris cupidus extitisse, vt quo tempore superatis in Marathone barbaris, Miltiadis ducis gloria celebrata est, iuuenis adhuc cum ad se rediens diutius omnia volutaret animo, & nocturnis vigiliis indulgisset, consueta conuiuia repudiasset. Rogantibus verò admirantibusque eius vitæ mutationem, respondisse, Miltiadis trophæum sibi somnos adimere. Cum igitur ceteri existimarent à

Studiū glo
ria ingit.

Providen-
tia.

Barbaris in Marathone re malè gesta, bellum se in posterū sustulisse, Themistocles eam rem maiorum certaminum initium ducebat esse, ad eaq; obeunda pro Græcia vniuersa se tanquā in palæstram vnxit, alsidæq; ciuitatem exercuit, quā longissimè futura prospiciens. Cumq; mos esset Atheniensibus, magnos ex argentifodinis prouentus in plebem diuidere, solus in populum adiens suadere ausus est, vt ea diuisio tolleretur, & ex pecuniæ in triremes ad bellū Aeginense parandas atq; adificandas conferrentur. Nam id in primis tota Græcia maximū maximèque atrox fuit, 8 Aeginetæq; nauali potentia mare quōdam tenere. Quare Themistocles, cum nō Dariū, aut Persas formidādos diceret (lōge enim hi aberāt, nec magnū de se metū præsentēs iniecerat) sed iræ in Aeginetas, & cōtentionis ciuiū opportunitatem nactus, ad parandas triremes leuiter eos & facile impulit. Centū enim ex illis pecuniis triremes adificata, post cum Xerxe nauali prælio dimicarunt. Ex hoc paulatim deducēdo, ad rem maritimā ciuitatē traduxit, vt cū pedestrib. copiis haud pares Barbaris forent, maritimis viribus corū impetus coercerent. Itaq; ex fortibus strenuisq; militibus, & qui digni Græciæ imperio putarentur, nauticos homines, vt inquit Plato, & maritimos fecit, & maleuolis occasione ad reprehendendū reliquit, cum dicerent Themistoclem hasta & scuto ciuib. suis adepto, Atheniensem populum ad nautarum opera & remigum traduxisse. 9 Eaq; omnia: victa Miltiadis repugnātis authoritate, ex sententia gessit, vt Stesimbrotus affirmat. Quodd si his gestis de vera ac synœra gerendæ reipub. ratione deflexit, alius perferutantium sit iudicium. Quodd autem tum Græcorū salus ex re maritima cōseruata sit, quoddq; Atheniensium ciuitatē dirutam funditus & euersam triremes vindicarunt, cum alia, tum Xerxes ipse testimonio esse potest. Integro enim terrestri exercitu, nulla prælij offensione, post illam naualem cladem in fugam cōuersus est, quippe cui minus ad decernendum prælio suppeterent vires: ac Mardonium magis vt persecutionem Græcorū retardaret, quā vt eos subigeret, vt mihi quidē videtur, dimisit. Illius verō in parandis pecuniis studium & diligentiam alij liberalitatis & beneficentiæ laudibus deprecantur. Nam munificum quidem virum & splendidum, ad ipsas peregrinorum & hospiti-

Facili asti-
matio.

Delibera-
tate du-
bium.

tum inuitationes, sumptu permaximo aiunt indigere. Alij in deteriorem partē parcaritatis atq; exilitatis commemoratione traducunt, quippe quem ferunt etiā cibaria sibi muneris missa vendere consueisse. Cū autem à Philide nutritore equorum dono postulasset equum, ac ille, se largitutum negasset, minatus est ille, se domum eius continuò ligneum equum facturum: obscure videlicet per ænigma minatus propinquorum crimina & accusationes in hominem se coniecturum. At splendoris & gloriæ cupiditate mortales omneis exuperauit, qui cum iuuenis adhuc esset & obscurus, dicitur Epiclem citharistam, qui tum colebatur summo studio ab Atheniensibus, rogasse vt apud se artem exerceret, cupiens domum suam à multis quarī & frequentari. Et Olympiam cum venisset, cœnatumq; & tabernaculorum apparatu ac cetero luxu magnificentiaq; cum Cimone certaret: inuidiam in se Græcorū & offensionem cōcitauit: illum enim iuniorem & amplissima familia natum, eas res omneis decere arbitrabatur: is verò vix dum satis notus, sed qui videretur minus suppetentibus facultatibus præter dignitatem efferri, ostentationis ac iactantia subijt nomen. Vicit autem fabellas tragœdis suppeditando, cum magna iam studia eius certaminis atq; ambitiones forent, tabulamque fixit, in qua erat scriptum: Themistocles Phrearius exhibuit, Phrynichus docuit, Adimantus præfuit. Attamen gratus multitudini fuit tum quodd vniuscuiusq; nomen memoriter referret, tum qd in iure dicendo cōseruandaq; rerum cōtractarum fide, tristem & seuerum iudicem se præberet, vt fuit illud in Simonidem Chium, qui ab eo, cum sub se militaret, præter æquum quiddam postulauit: Nam neque tu, inquit, bonus poeta esses, si modos, & numeros in canendo cōtēneres: neq; ipse bonus prator, si gratiam cuiusquam legibus antereferrem. Ac rursus in eundem Simonidē cauillis inuictus insanire illum dixit, cum Corinthios obiurgaret, magnam insolentes urbem, ipse statuas ex mēbris suis expressas singi pateretur, qui ita aspectu esset fœdo ac deformi. At postremum auctus magnis opibus & gratia populari, exortit inter eum Aristidemq; seditionibus, ostraco ciuitate eiecit. Cū verò iam Medi descensus imminere ciuitati putaretur, Atheniensēq; de imperatore ad id bellū deligendo cō-

*Ambitus
laudabilis.*

13 filiū iniūissent, ferunt reliquos omnes periculi metu percū-
sos, munus imperij spōte recūlasse: Epicidē tāū Ephemidq;
filiū popularem hominem, & dicendi facultate & copia
præditum, sed luxuriosum & nequam, & quæstui pecu-
niario deditum, imperij cupidinem inuasisse: cumque id
iam tum obtenturus suffragiis omnium putaretur, The-
mistoclem veritum, ne ille demandato sibi imperio, A-
theniensium res euerteter, pecuniis de ambitione Epicidē
deiecisse. Laudatur autem eius illud in primis, quod
in interpretem dicitur fecisse. Missis enim a rege lega-
tis, maris & terræ imperium flagitantibus, illū publico
decreto comprehensum iussit interimi, quod Græcorum
13 lingua ad Barbarorum nutum & imperium vteretur. Est
etiam præclarum illud in Arthmium Zelitem, quem A-
thenienses liberosq; eius & genus omne autoritate The-
mistoclis, infamia notauerunt, quod ex Medis aurum in
Græciam intulisset. Sed omnium maximum atq; illustris-
simum, quod bello tota Græcia composito, ciuitates in-
ter se pace amicitiaq; contunxisset, persuasis omnibus ho-
ste imminete, domesticas similitates in aliud esse tēpus dis-
ferendas: quam ad rem consiciendam Chileum Arcadē ad-
iutorem dicitur habuisse. Inito autē imperio statim ciues
aggressus est in naues cōpellere, suasitq; relicta vrbe quā-
longissime à Græcia classibus hostem exciperent: cuius sen-
tentia multis reclamantibus, in Tempe vnā cum Lacedæ-
monis expeditiones eduxit, vt pro Thessalia dimicaret.
14 quod nondū ad Medos inclinare videretur. Postea verō
quā inde re infecta abierunt, ac Thessalis regis societate
secutis, vsq; Bæotiam Medicæ amicitia: contagio occupa-
uit, magis tum apud Athenienses Themistoclis ad rem ma-
ritimā adhortantis valuit authoritas. Itaq; missus est in
Artemisium, nauibus eius loci angustias præsidio habitu-
rus, quo in loco Eurybiadi Græcis, maximēq; Laedæmo-
niis imperium demandantibus, Atheniensibus verō quod
reliquos simul omnes nauium numero anteirent, indignū
putantibus aliis concedere. Themistocles cognito pericu-
lo, ipse imperium Eurybiadi tradidit, leniuitq; Atheniē-
sium animos, affirmans si ad bellum strenuos se viros oste-
derent, Græcorum in se studia & voluntates in posterum
conuersturos esse. Qua vna re apparet, cum vnum omnium
maximē

*Industria
mirabilis.
& patriæ
salutaris.*

maximē authorem salutis Græcis extitisse. effecisseq; vt
Athenienses fortitudine hostes, mansuetudine autem &
facilitate socios vicisse viderentur. Sed cum iam Barba- 15
torum classe se ad Aphetas inferente, perterritus multitu-
di ne nauium quæ in fronte erant, ac aliis ducentis supra Scia-
thon circum annauigare nuntiatis, decreuisset Eurybiades
intra Græciæ fines reductis copiis, in Peloponnesumq; ap-
pulis, terrestrem exercitum nauib. vndiq; circundare, q;
inexpugnabiles regis maritimas vires duceret: eo metu ac
formidine permoti Eubœi, ne eos desererent Græci, atque
hosti proderent, inito clam cum Themistocle colloquio,
magnā ad eū pecuniarū vim per Pelaguntem mittunt, qui-
bus acceptis (vt scribit Herodotus) eas Eurybiadi tradidit.
Ex ciuib. verō sibi aduersante Architele, qui in prætoria
16 nauī Trietarchas erat, quiq; deficientibus ad nautarū sum-
ptum pecuniis, ad reditum properabat, in eū infensos iam
antē ciues magis Themistocles concitauit, adē vt impetu
facto, cœnam ei diriperent: qua iniuria permoto homine,
& indignē ferente: panem illi & carnem in cista, summisso
argenti talento in cœnā misit, iubēs & in præsentī cœnare,
& prima luce triremium curam suscipere: quod si recusa-
set facere, se ciuib. delaturum q; argentum ab hostibus
missum conditum apud se haberet. Hæc ex Phanix Lesbij
monumētis accepimus. Quæ autē tunc in ipsis angustiis
16 aduersus Barbaros naualibus præliis gesta sunt, haud ma-
gnū ad summam belli momentum habuerunt, sed ipsa
experientia permultum Græcis profuere, qui in ipsis
periculis edocti re ipsa didicerunt, neque multitudinē na-
uium, neque luxus & apparatus, neque signorum fulgorē
neque clamores iactabundos, neq; barbarica tripudia quic-
quā formidolosum habere viris fortibus, & perite auda-
cēq; prælium ineuntibus: verū his omnibus contem-
pris, in ipsa corpora inuadendum esse, & cum ipsis conser-
tis manibus decernendum. Quam sententiam Pindarus
in Artemisij prælio secutus videtur, cum diceret Athe-
nienium liberos manifesta libertatis fundamenta iccis-
se: Vincendi enim initium fiducia est. Est autem Artemi-
sij Eubœæ supra Hestiam litus ad boream versum, 17
cui Olizonum gens ē regione opposita est, quæ sub
Philoctete quondam fuit, templumque in ea haud ma-
gaum

Prin. li. 8.

gnum Artemidis *negotias*, id est, orientalis nuncupata, & locus circum arboribus cõstitus, columnæq; ibidem ex albo lapide erectæ. Lapis autem ipse manu attritus contracto croceo colore, odorem quoq; exhalat croci persimilem. In earum vna elegum carmen huiusmodi erat incisum:

Innumeros Asia populos ex sinibus æolos,

Cecropidum soboles sudit in hoc pelago:

Ac vbi Medorum bello cecidere cohortes,

Hæc Phœbe statuit virgo trophæa tibi.

- 18 Extat & in littore ingens tumulus, atrum ab imo puluerẽ veluti igni adustum emittens, in quo classis reliquias & cadavera cremasse videntur. Igitur vt primum de Thermopylarum pugna nuntium in Artemisiũ est allatum, Leonidam oppressum, & terrestri transitu Xerxem esse positum, in Græciam sese receperunt, Atheniensibus super omnia constitutis, & ob virtutem & rerum gestarũ gloriam ad præclara omnia obeunda animo semper paratis. Themistocles verò regionem nauibus ambiens, quã intuebatur descensũ aut præfugium hostibus futurum, grandibus literis in faxa quæ partim ibi circa naualia fortæ fortuna inuenerat, partim quo venire aequatum videbantur constituerat, incisissimis per literas mandabat, vt si fieri posset, ad se, relictis Barbaris, progenitores suos, qui periculum pro eorum libertate suscepissent, cõcederent: aut si minus id facerent, Barbaris in prælio cladi ac detrimento forent. His sperabat se aut impulsurum Iones ad defectionem, aut turbationem alaturum, Ionibus Barbaro in suspicionem adductis. At Xerxe Phocidem per Doridacum exercitu inuadente, Phocensiumque vrbes incendio deuastante, haud resisterunt Græci: nec Atheniensibus quidem rogatibus, in Bœotiam pro Attico agro hostibus obuiã iere, vt ipsi in Artemisium mari opem tulerant. Cum nemo igitur eorum precibus & gratia moueretur, sed ad Peloponnesum omnes intenderent animũ, & intra lĩthmũ copias omnes cogere properaret, ab alteroq; mari ad alterũ murũ perducere, proditos Athenienses & destitutos ab omnib. ira simul ac mœstitia cepit. Sed cum minus decreuissent cum tanta vi hominum ac multitudine configere, id tantũ ad præsens necessarium erat, relictã ciuitate naues conscendere. A qua re vehementer multitudinis animi abhorrebant, quasi nihil victoria, nihil

salu

salute opus esset, deorum immortalium templis, patrumq; monumentis amissis. Hic igitur Themistocles cum populum humanis consiliis in sententiam suam traducere posset diffideret, vt in tragedia attollens machinam, signis diuinis, prodigiisque & oraculis sollicitare cœpit, signũ ex dracone nactus, qui videtur illis diebus ex templo euauisse. Sacerdotesque vbi inuenere intactas primitias, quas per diẽ ei apposuerant, in populum nuntiarũt, rumore à Themistocle dissipato, deam urbem excessisse, & ad mare se illis duces præbuisse. Oraculo autem rursus populum mouere aggreffus est: Ligneæ, inquit, mœnia, nihil aliud significare quàm naues, atque id circo Salaminem diuinam non timendam neque infelicem à deo nuncupari, vtq; ex magno Græcorum successu cognomen in posterum esset habitura. Sed cum Themistoclis sententia valuisse, decernit urbem Palladi, quæ tutelæ Atheniensium præerat, commendare, iuuentutem omnem in triremes imponere, liberos verò & coniuges, mancipiaque, vt facultas esset, per se quemque seruare. Comprobato decreto, plurimi Atheniensium parentes & vxores in Træzenem exportarunt, perhumanè excipientibus Træzeniis. Decreuerunt enim vt hi publicè alerentur, duobus obolis singulo elargitis: puerisque facta potestas, vt vnde cunq; liberet poma acciperent, & pro his magistris merces persoluta est. Huius author decreti Nicagoras fuisse traditur. Cum verò publicæ pecuniæ Athenienses deficerent, scribit Aristoteles Areopagi senatum cuiq; munus militũ obeunti octo drachmis traditis, causam cõplendi triremes vel potissimam fuisse. At Clidemus hoc quoq; à Themistocle gestum asseuerat. Descendentibus enim in Pyraeum Atheniensibus, ait ex Palladio Gorgonis verticẽ amissum esse, Themistoclem verò perquirere ac perscrutari omnia simulatẽ, vim argenti per maximam inuenisse in ipsis thesauris reconditam, quo in medium prolato, naues conscendentibus abundẽ viaticum suppetiuisse. Enaigante autem ciuitate, aliis miserabile id spectaculum, aliis admirationi eorum animi magnitudo fuit, cum parentes quidẽ aliò dimitteret, ipsi autẽ inflexos se prætarent ad luctus & lachrymas parentum, ac cõplexus in insulam discendentium, multiq; ex ciuib. infirmis viribus affecti quẽ iam ætate relictĩ, digni misericordia viderentur. Erat etiã quardam

Calliditas.

20

21

Hero. lib.

7. & 8. in

sinus lib.

2. Orof. lib.

22

Charitas
patria ma-
ior quam
privata si-
mulata.

quædam quæ spectantes fletere posset animi dulcedo ex-
cicribus animantibus, cū clamore & desiderio ad litus
vndique confluentibus, eorū nutritoribus, naues consen-
dunt. In quibus memoratur Xanthippi Periclis patris ca-
nis, quod abeuntis domini desiderium & solitudinem ferre
non posset, in mare insiluisse, natando triremē affectus in
Salamine esse delatus, ibique expirans continuò interisset.
23 quo in loco etiam his temporibus, Canis tumultum vocat,
vbi sepulchrum eius fuisse traditur. Iam verò ea magna &
preclara Themistoclis videntur esse quod cū sensisset ci-
ues Aristidem desiderare, metu sollicitos, ne se ob irā in bar-
bari amicitia daret, resque Græcorū euerteret (victus enim
à Themistocle factione ante initium belli, cōpulsus in de-
cennale exilium fuerat) decernit his licere qui ad tēpus exu-
lassent ab exilio redire, & cum aliis simul ciuibz libere di-
cere ac sentire quæ Græciæ in primis cōducerent. Postea ve-
rò quā Eurybiades ob Spartæ dignitatē clasi præpositus
imperator, ad periculū ignauus & timidus decreuit ad Isth-
mum clasē reducere, quo Peloponnesium exercitus terre-
stris coierat, cōtradixit Themistocles, quo tēpore celebra-
ta illa dixisse proditum est. Cū enim dixisset Eurybiades
Themistocles, in certaminibus qui intēpestiuē assurgunt,
alapis cēdi solēt. Ita est, inquit Themistocles, sed nec hi qui
deserunt ordinem, coronantur. Tum eo baculum vt cade-
ret attollente, Cæde, inquit Themistocles, verū audias. Hic
eius mansuetudinem Eurybiades admiratus, dicendi quod
veller potestatem fecit: qui cū ad priorem orationē se re-
uocasset, assurgens aliquis, Hominē, inquit, ciuitate orbatū
non rectē eos qui haberēt, ad deferendas patrias adhortari.
24 Tum Themistocles ad eum cōuersa oratione: Nos, o homo
inquit, nequissime, domos & moenia reliquimus, indignū
esse ducētes, inanimatorum causa seruitutem subire: ciui-
tem verò nobis ducentæ triremes maximam Græcorum
ciuitatum præstant, quæ nunc nobis præsidio ad sunt, sala-
tem per eas retinere volentibus: quod si nos ob ignauā pro-
dideritis, statim sentiet aliquis ex Græcis, Athenienses libe-
ram ciuitatem, & agrum amisso haud deteriore possidere.
Hec loquēte Themistocle, Eurybiadē ad se redeuntē vehe-
mens formido incescit, ne cæteros Græcos desererent Athe-
nenses, atque discederent. Ad Eretrium autē ab eo sententia
dissu-

disidentem, Etiam vobis, inquit, de bello est sermo, qui in-
star * Theutidim gladi. quidem habetis, cor verò nullū
geritis: Produunt quidam authores Themistocli de rebus ex
superiori nauis tabulato disserenti, noctuam visam ad dex-
tram nauium partem volatu delatam malo insidisse: quo
omine in eius sententiam terunt omnes, decertaturique na-
uali prælio parabantur. Sed vbi hostium clasis ad Phaleri-
cum delata in Atticam circūstantia occupauit litora, &
rex ipse cum pedestribus copiis descendit ad mare, exerci-
tusque omnis coactis in vnum viribus apparuit, Themisto-
clis statim exciderunt monita, & rursus Peloponneses ad
Isthmum spectare cœperunt, & si quis aliter sentiret aut di-
ceret, grauius ferre. Decretum estigitur ab his proxima no-
cte discedere, gubernatoribusque imperata nauigatio. Hic
Themistocles angi vehemēter animo, si Græci ab angustiis
abductis præsidium, per ciuitates dissoluatur. Itaque inito
secū consilio, quo pacto impedimentū aliquod moliretur
Græcis, per Sicinū negotium conficit. Fuit autem Sicinus
captiuus quidam genere Persæ, Themistocli in primis cla-
rus, quem liberis pædagogum præfecerat, Hunc ad Persas
cum mandatis mittit, vt Themistocles Atheniensium dux
regis amicitiam patriæ libertati præferens, primus omnium
illi nuntiet, Græcos ad fugam inclinos esse: proinde ad-
monet, ne fugiendi illis præbeat facultatem, sed dum eos
confusio & trepidatio habet, à terrestribus copiis longē se-
iunctos adoriatur, & maritimas vires opprimat. Hæc Xer-
xes vt ab amico homine dicta accipiens, lætitiæque plenus,
postremò id nauium duobus significauit, & alia quidem
complexe imperauit, ducentas autem transitum passim
circumeuntes claudere, insulasque præsidio asseruare, ne-
quis ex hostibus possit euadere. Hæc Aristides Lysimachi
filius vt primum agi sensit, ad Themistoclis tabernaculum
venit, cū illi esset insensus, ab eo, vt antē diximus, in exi-
lium pulsus. Obuiam prodeunt Themistocli consilium
barbari de circūitione nauium aperit. Ille & virtutem viri,
& probitatem iam antē perspectam & cognitam habens,
& eius tum præsentia maximè lætatus, quæ per Sicinū
egerat, cuncta enarrat, hortaturque vt Græcos obiurgan-
do absterreat, studeatque vnā secum efficere, vt in angustiis
prælium conferatur. Aristides igitur laudato Themisto-
cle,

* Sepiarū.

Herod. lib.

8.

26

Commen-
sum calli-
dum.

27

27 cle, alios duces & Trierarchos adiens, ad praelium excitare atque incendere conabatur. Nondum fidem adhibentibus illis, ecce vna Tenedia triremis transfuga, quam Panætius nauarchus habebat, circuitiois nuntia interuenit. Quare ira simul & necessitas Græcos ad periculū impulit. Prima autem luce in locum editum Xerxes conscendens despiciebat Græcorum classem, atque omnem praelij apparatus, ut Phanodemus author est, supra Heraclum, quā in sula ab Attica angusto freto disiungitur: ut verò Acestodorus, in finibus Megarensis agri, in loca quæ Cornua vocant, sede aurea constituta, scribisque permultis adhibitis & negotio illis daro, quæ in praelio gererentur, singula conscriberent. At Themistocli ad prætoriam nauem hostias mactati, tres eximia forma captiui adolescentes producti sunt, vestes splendida & auro insignes: hi Sandaues regis sororis & Autarchi filii dicebantur esse: quos Euphrantides vates introitus, ubi magna & clara è sacris flamma refulsit, & simul sternutatio ab dextera signum dedit, Themistoclem manu apprehendens, iussit adolescentes primitias, votis nunciatis, Omeftæ Dionysio immolari, sic salutem cum victoria Græcis fore. Obstupesciente autem Themistocle responsū magnum atque horrendum, ut in magnis certaminibus ac rebus perditis euenire solet, multitudo ex improvis ac repentinis magis, quā consulti & cogitati, ad spem salutis erecta, vna simul voce deum inuocauit, captiuisque ad arā constitutis, vatis iussu sacrificium peregerunt. Hæc Pharias Lesbios vir in philosophia clarus, nec in historiarum monumentis rudis aut imperitus, literis prodidit. De numero autē barbaricarum nauium Aeschylus poeta, ut sciens atque affirmans in tragœdia Persis, scribit his versibus:

*Xerxi (etenim noui) mille suere rates.
At quæ fuga naues præstarent celeri alijs,
Septem ducentæ, sic fama frequens tenet.*

30 Atticarum verò nauium quæ centum & octaginta erant numero, vnaquæque viros decem & octo ex tabulatis pugnantes habuit, quorum sagitarij quatuor, reliqui grauis armaturæ milites. Videtur autem Themistocles haud deterius occasionem temporis nouisse atque obseruari, se, quā locum, ne antè triremes suas opponeret barbaricis

ricis, quā tempus per freta secundum ventum & fluctum De loco et
impellere solitū adellet, qui græcas, quod demissiores huius
tempore ad
milioreque forent, nihil læsit: barbaras verò, insurgentes pugna cli-
puppibus, & tabulatis altis, & onustis, dum inferrentur, gendo.
auertit, & Græcis nauibus latera præbuit, Themistoclis iussu ut prudentis ducis, celeriter ingruentibus: & simul quod
eodem tempore Ariamenes Xerxis nauarchus inuaserat, qui cum nauem magnam haberet, veluti è turri sagittis telisque infestabat, ut fortis & inter regis fratres probitate maximè iustitiæque insignis. Hæc igitur Amenias Decelæsis & Sosicles Pedienfis vnâ se inferentes, ut naues in se inciderunt, ac diuersis proris catenisque iniectis hæserunt, illū suæ triremi imminuentem, subeuntes, ac lanceis instantes, in pontum deturbant: cuius corpus iactatum fluctibus dignoscens Artemisia, ad Xerxem detulit. In eiusmodi fortuna pugnae flammā magno lumine ab Eleusine illuxisse, ferunt: sonitū quoque & vocē toto Thriasio agro ad mare vsque exauditam esse, velut ex hominibus multis mysticum iaculum educentibus. Ex multitudine verò vocum referri à terra paulatim nebulam, & in triremes rursus reuerti deciderique visam. Alij imagines & simulachra affirmant ab Aegina apparuisse armatorum hominum, manus pro græcis nauibus attollentium, quos Aeacidas esse coniecerant, à quibus, ante pugnam precibus & votis implorant opem. Primus igitur Lycomedes Atheniēsis trierarchus nauem capit, cuius insignia rescissa, postea laurigero Apollini consecrauit. Alij verò barbaros, quorum multitudini pares erant, eò quod parte nauium in angustiam se inferret & in se inuicem incurfarent, vesperi cum vsque ad id tempus restitissent, in fugam compulerunt, ut Simonides tradidit, pulcherrima ac celeberrima parva victoria, qua nullum maritimum clarius opus, neque à Græcis, neque à barbaris gestum memoratur, fortitudine quidem communis ac propitudine pugnantium, sed cōsilio prudentiæque Themistoclis. Post praelium Xerxes re malè gesta, adhuc animo plurimum meditatus aggressus est pedestres copias Salaminem cōtra Græcos traducere, præcluso aggeribus tractu, qui medijs inter Attica & insulam erant. Sed Themistocles Aristidem tentandi gratia compellauit, statuisse se deductis in Hellespontum nauibus pontem soluere, ut (inquens)

*Gloria bel-
lica.*

quiens) in Europa Asiam capiamus. Quod cum improba-
ret Aristides, diceretque, nunc quidem cum barbaro luxu-
ria disfluente conseruimus praelium: quod si in Græcia oc-
cluserimus hominem tot viribus fretum, & metu periculi
in necessitatem compulsum, haud vlti sub tabernaculo au-
reo sedens otiosum se pugnae spectatorem præbebit, sed au-
debit omnia, & ob periculum omnibus præsto se offerens,
quæ prolapsa contemptaq; sunt, corriget atque emendabit,
& omnino de summa rerum sanius consilium capiet. Non
igitur nobis hic pons, o Themistocles, euerendus est, sed
alio si fieri posset constructo, homo ex Europa celeriter exi-
33 gendus. Si ergo hæc tibi, inquit Themistocles, videntur
Aliud com-
mentum, conducere, id illud nobis omnibus cogitandum est ac pro-
uidendum, ut ex Græcia quam celerrime discedat. Itaque
eo probato consilio, per Arnacem ex regis eunuchis inter ca-
priuos inuictum, regi nuntiat, Græcos parta mari victoria, in
Hellepontum quæ iunctus erat nauigare, potestque soluere
decreuisse: proinde Themistocles de regis salute solici-
tus ad mare statim maturare admonet, ac transire, quoad
ipse sociorum persecutionem moraretur. His auditis bar-
barus, ac metu correptus, continuo ad discessum propera-
uit. Ac Themistoclis Aristidisque prudentia in Mardo-
nio maxime manifesta fuit: siquidem exigua manu, si cum
Xerxis copiis contulisses, inito praelio, de rebus omni-
bus in discrimen circa Plateas venerunt. Quo praelio ex
ciuitatibus Aeginetas potitos pugnandi laude, affirmat
34 Herodotus. At Themistoeli, etsi ob metum inuidiæ re-
cusanti, primas partes detulerunt omnes. Cum in Isth-
mum se recepissent principes, lato ab ara suffragio, se quisque
virtute primum, secundum vero Themistoclem celsuerunt.
Lacedæmonij quoque Spartam eum deducentes, Eurybiadi
præmium fortitudinis dederunt lauream. sapientiæ autem
Themistoeli, cumque præcipuo totius urbis curru donarunt:
& Sparta abeuntem, trecentæ naues à Spartiatis missæ usque
ad montes consecutæ sunt. Dicitur Olympiæ instare celebra-
tate, cum eo profectus Themistocles in stadium processisset,
contemptis certaminibus omnes oculis in illū esse conuer-
sos, in eoque spectando diem totum consumpsisse, & eū cū
plausu & admiratione ostendisse peregrinis & aduenis. Qua-
re ipse letus ad amicos dixisse fertur, tū suorum laborū, quos
pro

Ingens ob-
res gestas
gloria.

pro Græcia suscepisset, fructum se amplissimum reportare.
Permagna illi enim gloriæ cupido natura insita erat, si ex his
quæ de illo monumētis literarū produntur, cōiectare licet.
35 Classi enim præfectus neque priuatim neque publicè vllū
obiit munus, sed quæ instabant, in eam diem, qua nauigaturus
erat, omnia distulit, ut multa simul conficiens, & variis ad
colloquiū admittens homines, plurimū opibus & potentia
præstare putaretur. Cum ad intersectorum cadauera ad ma-
re visenda accessisset, ut armillas passim & torques abiectos
aspexit, præteritis imple, amico qui eum sequebatur, Collige
tibi, inquit: tu enim nequaquam Themistocles es. Ad Anti-
phanem formosū olim adolescentē, qui eū antè superbè ad-
modum & fastidiosè acceperat, sed tūc ob eius gloriam ob-
feruaret. O adolescens, dixit, o adolescens, serò quidā, sed ta-
men vtrique respicimus. Dicere etiā solitum ferunt, se neque
honoribus ab Atheniēsis affici, neque apud eos in admi-
ratione esse: sed procella vexatos, imminēte periculo, ad se
veluti platanum subterfugere: reddita autē serenitate, eue-
lere atque deuicere. Seriphio cuidam in iurgio respondit,
cum ille dixisset, non eum sua, sed patriæ gloria splendore
assecurum: Vera, inquit, hercule narras: veruntamen nec si
ego Seriphius, ignobilis: nec tu si Atheniensis esses, clarus
viquā fuisses. Alio quodam ex ducibus, quod aliquod in
republica beneficium cōtulisse videretur, elato, & præ The-
mistocele se efferente, quod suas cū Themistoclis rebus gestis
conferendas esse diceret, respondit: * Operosum diem cum
36 festo aliquando certasse, dicentem se negotiis ac laboribus
permaximis refectum esse, in illo autem paratis rebus om-
nes per otium frui. Ad hæc festū respondisse: Vera loqueris, sed
nisi fuisset, tu nunquā extitisses. Ita situm ipse à vobis abfuit
sem, ubi nunc vos omnes essetis: Filium autē quod matri, &
per hanc ipsi quoque patri: in deliciis foret, falsè vrbaneque
notans, inquit plurimū illum potentia Græcis omnibus an-
tecellere: nam Græcis Athenienses, Atheniensibus seipsum,
ipsi verò illius matrem, matri verò filium imperare. Cum
verò in omnibus præcipuum sibi quoddam vindicare cupe-
ret, agrumque venalem prosciberet. per præconem nū-
tari iussit, probum illi esse vicinum. Ex his qui siliam in
uxorem petebat, frugi ac modestum anteposuit locupleti.
f 2 in

Vide Apo-
phthegma
ta Plutar-
chi.

Dicitur sa-
pienter.

* utriusque

* utriusque
7a.

Val. lib. 7.
de sap. di-
citur.

inquiens se virum pecuniis indigentem magis, quam viro pecunias quærere. Atque in ipsis quæ Apophthegmata illi vocant, falsis videlicet & dicacibus, eiusmodi fuisse memoratur. Fufis igitur fugatisque barbaris, opportunitate nactus, instaurandæ vrbi ac muro circundandæ animum statim adiecit, cum antea, ne impediretur, pecuniis, vt Theopompus tradit, cum Ephoris transgressisset: vt autem plurimi sentire videntur, dolo fretus, simulata legatione Spartam profectus esset. Cumque quæreretur Spartiatæ oppidum ab illis muro circundari, accusante Poliarcho ab Aegineis eò de industria misso, inficias iuit, iubens certos homines Athenas sciscitatum mitti, vt & tēpus vnà ex ea cūctatione adiceret operi faciundo, & hi qui missi essent pro se obfides sub iure Atheniensium forent: nec eum fefellit opinio. Re enim cognita vt erat, Lacedæmonij nulla eum iniuria affecerunt, sed dissimulata ira incolumem dimiserunt. Ex eo tempore Pyrræum, quod perspexisset eius loci ingenium & opportunitatem, adificare cœpit, atque animos ad rem maritimam ciuitatis disposuit atque accommodauit, contrariam quodammodo veteribus Atheniensium regibus regendæ ciuitatis rationem secutus. Illi enim, vt fertur, cum in eo vehementer elaborassent, vt ciues à mari abducerent, assuefacerentque, omiſſa nauigatione, arboribus regionem conserere, fabulæ locum dederant: Neptunum de agro cum Pallade disceptatē, cum illa oleam ostendisset iudicibus, ab ea esse superatum. Themistocles autem non, vt Aristophanes comicus ait, ad urbem Pyrræum adiunxit, sed ad Pyrræum urbem, & ad mare terram aptauit: quæ res populi opes contra nobilitatē auxit, eumque audacia & contumacia compleuit ad nautas & remiges gubernatoresque trāslati viribus. Idcirco & Pulpitum, quod in Pnyce sitū est, ad mare spectabat, quod post triginta tyranni versus continentem conuerterunt, rati ex maritimo imperio popularem potētiam consilari, agro autem intētos homines paucorum imperio minus se infensos habituros. At Themistocles ad nauticam maritimamque potentiam maius quiddā excoſitauit. Postea enim quā Xerxe abeunte in Pegasas hyemandi gratia, Græcorum clasſis subducta est, Atheniensibus ad concionem vocatis, inquit se habere consilium reipublicæ salutare, sed id sciri non

Cic. li. offi.

non opus esse. Iubentibus autem Atheniensibus cum Aristide tantum communicari, ac si ille probaret, negotium consilii. Dato igitur illi in consilium Aristide, huic Themistocles, excoſitasse se inquit, Græcorum classem incendere: quod ille cum audisset, in concionem magna expectatione venit, dixitque, ea re quam Themistocles diceret, nullam sibi neque vtiliorem, neque iniustiorē videri: quare Athenienses iusserunt Themistocle ab incepto desistere. Cumque Amphistyonici conuentibus Lacedæmonij niterentur ciuitates, quæ cum Medo societatem inierant, eo cōcilio prohibere, veritus ne Theſſalis & Argiuis ac Thebanis eiectis, ad Lacedæmonios delatis suffragiis, res eorum arbitrio gereretur, patrocinium ciuitatum suscepit, Pylagorarumque mentes immutauit, cum docuisset, vnā & triginta fuisse ciuitates, earumque plurimas tenues, quæ Medico bello conspirassent. Proinde indignum esse reliqua Græciā à fœderis societate reiecta, ad duas vel tres maximas ciuitates concilium deferri. Ex hoc igitur maxime Lacedæmonios offensos habuit, idcirco honoribus prætulit Cimonem, cumque in repub. Themistocli aduersarium excitarunt. Premebatur etiam per id temporis inuidia sociorum, quod is insulas obiens nauibus, ab his pecunias coegisset, vt constat ex iis quæ scribit Herodotus, apud Andrum, cum argentum peteret, dicta ab eo & audita. Duos enim, inquit, ad vos adduco deos, vim, ac suasionem. At hi contra duos apud se quoque permagnos esse deos responderunt, paupertatem ac impossibilitatem, à quibus prohiberi se illi pecunias dare. Timoreon verò Rhodius poeta quodam carmine in Themistoclem grauiter & vehementer inuectus, ait illum pecuniis adductum alios quidem fugitiuos reducere, se verò, hospitē & amicū propter pecuniam prodere. Est autem carmen huiusmodi:

Sit tu Pausaniam Xanthippum Leutychidamque
Laudes, Aristides merito quem sacra tulerunt
Mænia Cecropidum, nobis laudetur ubique,
Latona quoniam merito est inimicus & hostis,
Improbis, ac mendax, iniustus proditor idem
Hospitū, qui iura sacri contempsit, & amens
Ialysum, vili pretij dulcedine captus,
Timocreon ta lares vetuit remeasse paternos.

Lib. 2.
Inuidia 16
41
ſata ob a-
nariam.

At tribus acceptis argenti impune talentis,
A duocat hos illos patria deturbat mique:
Et conducta Isthmi quaestum fecisse taberna,
Hospitibusque suis gelidas apponere carnes
Ausus, ridicule hi positis epulantur, & ipsum
Inde horam votum nullam superesse precati.

- 42 Multo etiam procacius ac petulantius post eius fugam ac damnationem in Themistoclis vitam inuasit Timocreon, edito carmine, cuius est initium:

Musa hoc Graiugenum carmen vulgato per ora,
Vt decet & fas est.

Inclinatio
fortuna.

Dicitur autem Medice Timocreo amicitiae inuidia, à Themistocle conflata, dānatione in exiliū esse cōpulsus. Vbi igitur eandē Themistocles infamia subiit, hęc in illū coniecit. Iā verō ciuibz ob inuidiā atq; obrectationē ad eius calūniā inclinantibus, coactus est paulō grauius agere, cuiusq; rebus gestis sapius cōmemoratis in cōcione, ipsis presentibus inuidis, atq; obrectatoribus dicere: Quid beneficia eiusdē in vos saepe locata fastiditis? Offendit autē vehemēter multitudinis animos, cūm Dianā templū dedicauit, quā Aristobulā, id est, optimē cōsulentē appellauit, vt qui optimē ciuitatis Graecorumq; salutē cōsulūisset. Secus autē domū in Melita templū edificauit, quō nūc populū corpora morte dānatorum proiciunt: vestes quoque & laqueos eorum qui su spēsio interierunt, eundem efferūt. Fuit in Aristobulā templo Themistoclis signum, idq; ad nostram vsque permansit aetatem, ac videtur non animo tantū, verū etiam ore ipso ac vultu heroicis extitisse. Testularum igitur illum suffragiis ē ciuitate eiecerunt, cuiusq; dignitatem ac nimias opes depresserunt, vt soliti erant facere in omnes, quorum potentiam grauem & minimē ferendam putarent, & popularem aequabilitatem mensurāque excedentem. Nec enim eius modi exilium animaduersio erat, sed lenitio, leuatiōque inuidia, quā claros viros, & depressos semper & sordidatos esse cupit, & in huiusmodi ignominiam, veluti statu quodam

Val. lib. 5.
de ingratia.

- 44 odium omne & acerbiter contendit. Exacto igitur vrbē Themistocle, & Argis moram trahente, Pausania consuetudo, & commercium aduersariis eius accusandi occasio nem praeiuit, & à Leobote Alceonis filio, tribu Agraulida, proditiōis est accusatus, accusationi fauētibus Spartia-

tis. Pausanias igitur cūm proditiōem institueret, ab initio celauit Themistocle, etsi inter eos amicitia esset. Vt autem vidit hominem ciuitate eiectū, & exilium suum iniquē ferentem, in spem venit posse hominem ad eius consilij societatem compellere. Itaque regis literas illi aperuit, eūmque in Grēcos, vt improbos ac nequam homines cōcitare conatus est. Ille repudiatis Pausaniae precibus, participem se sceleris eius fieri negauit. Verū ea consilia occulta perpetuō habuit, nec proditiōem indicauit, siue eum desitūrum opinatus, siue aliter deprehendi posse, qui nulla ratione ad res adeo dubias & incertas raperetur. Sic igitur Pausania capitis damnato, epistola quādam his de rebus adiuuentē in suspicionem Themistoclem adduxerunt, Lacedaemoniis in famiā dissipantibus, eiusque nomen inuidi derulerunt, cūm is abesset, & priora crimina deprecari per literas niteretur. Cūm enim aduersarij in eum calūniam coniecissent, scripsit ciuibz, se quidem dominandi aliis fortasse gratia, feruendi verō nunquā adduci potuisse, vt seipsum Grāciāq; vniuersam barbaris atque hostibus proderet. Attamen populus delatorum impulsu, homines certos ad eum comprehendendum misit, vt in iudiciū adductus Graecorum sententiis damnaretur. Quibus praecognitis Themistocles transiit Cereyram, quā ciuitas sibi beneficio deuincta erat. Arbitrari enim Cereyreis & Corinthiis controuersiarum datus sopiuit inimicitias, cūm viginti talentis multasset Corinthios, iussissetq; Leucadem communem vtriusque coloniam in medium ponere. Inde in continentem fuga profectus, Atheniensibus ac Lacedaemoniis persequentibus, coniecit se in spes dubias & incertas, ad Admetum Molossorum regem se conferens: qui cūm ab Atheniensibus quiddam petisset, à Themistocle, cūm in repub. floreret, irritus, vehementer homini semper inensus fuit, putabaturque in iurias, si assequi posset, haud dubiē persecuturus esse. In ea autem fuga & persecutiōe ciuilem magis & recentem inuidiam, quā veterem regis iram metuens, huic se credidit, supplicemque Admeto praeiuit, propriū quendam regionis morē secutus. Arrepto enim Admeti paruulo filio, cum eo in sacrarium, quod summa colebatur religione, se coniecit, quod supplicandi genus maximum ac ferme solum nunquam repudiandū Molossi opinabantur. Sunt igitur

quidam qui affirmet Phehiam regis vxorem hoc Themisto-
47 cli subieciſſe, & cū eo in ſacrariū perduxiſſe filium. Alij
ab Admeto hoc ipſum edoctum Themistoclē ferunt, vt
expoſcentibus Athenienſibus & Lacedæmoniis ſe excuſa-
ret, & ne ſupplicem dederet, religione diceret impediri. Il-
luc autē ad ipſum vxorem & liberos clām Athenis Epicra-
tes Acarneus miſit, quem huius gratia poſtea Cimon in iu-
diciū accerſitum capitis damnavit, vt Steſimbrotus affir-
mat. Sic neſcio quo pacto horum oblitus, aut oblitum The-
mistoclē faciens, in Siciliam ait delatum eſſe, & ab Hie-
rone tyranno in matrimonium filiam contendiſſe, pollici-
tum ſibi in ditionem Græcos ſubaſtutum: recuſante verò
Hierone, in Aſiam nauigaſſe. Hæc parum conſentanea vi-
dentur eſſe. Tradit enim Theophrastus in libris quos de re
agno inſcripſit, cū equos ad certamen in Olympiam Hie-
ron miſiſſet, tabernaculūque magnificentiſſimē inſtru-
ctum ſtatuſſet, Themistoclē aduocata cōcione Græcis ſua-
ſiſſe, tabernaculūque tyranni diripiendum eſſe, equoſ-
48 que certamine prohibēdos. At Thucydides addit, ipſum
ex Pydna ad alterum mare omnibus ignotum nautis deſcē-
diſſe, quoad oneraria naue, qua vehabatur, in Naxum ven-
to delato, quæ tum obſidione ab Athenienſibus premebatur:
quo loco metu perterritum domino nauis ſe ac gubernato-
ri aperuit, ac partim precibus & obſecratione, partim mi-
nirando, falſo ſe illos Athenienſibus delaturū, quod non im-
prudentes, ſed corrupti pecuniis ipſum excepiſſent. coegit
eos præteruectos inſulam in Aſiam nauigare. Ex eius autē
bonis permulta clā per amicos exportata in Aſiā ſecū deru-
lit. Quæ verò prolata in mediū ac publicata ſunt, Theopō-
pus cētum talenta, Theophrastus octoginta numero fuiſſe
perhibet, cū minus tribus talētis habuiſſet in bonis, priuſ
quam rempub. atigiſſet. Cū verò in Cymam prouectus,
a multis ſe, capiendi gratiā, maximēque ab Ergotele & Pi-
thodoro obſeruari ſenſiſſet (erat enim venatio maximē quæ
ſtuofa his, qui nullum quæſtus à ſe genus alienum putant,
propoſitis ducentis per præconem à rege talentis ei, qui ho-
minē ad ſe comprehēſum perduceret) Aegæ igitur, quod
oppidum Aeolicum, clām omnibus fugit, præter Nicoge-
nem hoſpitem ſuum fugæ conſcium, qui Aeoles cūctos di-
uitiis & copiis anteibat, & Aſiæ potētibus & factioſis per-
quam

quā familiariter utebatur. Apud hunc latens paucos dies 49
diuerſatus eſt. Paulò poſt cū ſemel eſſet cœnatus, peracto
ſacrificio quodam, Olbui filiorum Nicogenis pædago-
gus inſanus ac numine afflatus, huiusmodi cum clamore
effudit verſum: Nocti vocem, nocti cōſilia, nocti victo-
riam dato. Poſt hæc Themistocles per quietem videre vi-
ſus eſt draconem ſibi ventri obuolutum, ac ſurreptantem
ſe collo attollere, mox cū primū faciem attigſſet, in a-
quilam verſum, ab hac circumfuſis alis ſublatus ſe in acrē,
deinde quamlongiſſimē aſportatum: poſtremo oblato au-
reo baculo, perſimili his quos caduceatores ferre ſolent, ſe
ſe innixum, metu omnium ac ſolitudine liberatū eſſe. Emit-
titur igitur à Nicogene, cū huiusmodi fraudem eſſet ma-
chinatus. Barbarorum natio plurima, maximēque Perſarū,
vehementer mulierum pudicitiam ſuſpectam habet, in
eāque admodum agreſtis eſt ac difficilis. Non enim con-
iuges modò, verumetiam auro emptas & pellices curioſe af-
ſeruant, & ne ab aliquo extero videantur, ſolliciti ſunt, ſic
domi aſſiduè oculos habēt. In itineribus obeundis ſub ta-
bernaculis clauſis vndique in vehiculis feruntur. Sic igitur
inſtructum currum ingreſſus Themistocles latus eſt, iuſ-
ſis comitibus dicere omnibus occurrentibus, rogātibūque,
ſe Græcam mulierem ex Ionia ad quendam ex regis prin-
cipibus ducere. Thucydides igitur & Charò Lamplacenus
Lib. 1.
tradunt poſt Xerxis obitum, ad eius filium, Themistoclē
eſſe proſectum. Ephorus autem & Dimon ac Clitarchus &
item Heraclides, aliique complures ad, ipſum Xerxem ve-
niſſe aſſeuerāt. Verū annales magis Thucydides ſequi vi-
detur, etſi nō exquiſitè admodū & diligenter editi ſunt.
Themistoacles igitur ereptus periculo ad regemque profe-
ctus in Artabanū tribunū militum incidit primū. Cūque
diceret ſe Græcum eſſe, & cum rege magnis de rebus com-
municare velle. & quæ ille vehementer expeteret: at ille,
O hoſpes, inquit, hominum inter ſe leges plurimū diffe-
runt, aliæque apud alios honeſta habētur: ſed omnibus pul-
chrum domeſtica inſtituta ſeruare ac retinere. Vobis igitur
propoſitum eſt libertatem atque equalitatē maximē ad-
mirari: nobis verò cū multa atque pulcherrimæ ſint le-
ges, illa omnium honeſtiſſima eſt, obſeruare regem, ſimu-
lachrumque dei omnia ſeruantis adorare. Si igitur noſtris le-
gibus

Gravis for-
tuna mi-
nico pa-
tria suppli-
cem, esse co-
git.

Vt se in-
sinuaret
sibi.

gibus parere volueris, regemque adoraueris, faserit tibi
intueri regem, atque alloqui: sin autem tibi alia mens est,
internūtiis tibi cum rege vtendum erit: non enim patrium
52 est regi hominem minus adorantem audire. Hæc vbi au-
diuit Themistocles, Ego, ô Artabane, inquit, gloriam huc
& potentiam regis aucturus accessi: itaque & ipse obtempe-
rabo vestris legibus, posteaquam amico propitiôque Persis
deo ita videtur, & mea opera plures etiam ex his, qui nūc re-
gnant, vestrum adorabūt regem. Quare nihil est cur hoc ser-
mones nostros remoretur, quos cum eo collocaturi sumus.
Tum Artabanus: Quem te ex Græcis adesse dicemus? nam
hæc priuatim quendam & obscurum hæc mens te esse de-
clarat. Ad hoc inquit Themistocles: Nemo Artabane, ante
regem audiet. Hæc à Phania sic prodita sunt. Eratosthenes
autem in libro de diuitiis tradidit, per mulierē Eretriacam,
qua tribunus utebatur, congressum hunc & colloquium in-
ter eos esse constitutum. Posteaquam igitur introductus
53 est, atque adorato rege silentium egit, per interpretem quis-
nam esset rogatus Themistocles, Atheniensis ô rex, inquit,
adsum, exilium à Græcis & persecutionē perpeffus: cui cum
multa à Persis mala, tū maiores etiam gratiæ debentur, cum
Græcos à persecutione auocarim, tum cum liberata Græcia
& in tuto constituta, ineundi aliquā à vobis gratiam facul-
tatem præberet. Mihi omnia præsentibus malis conuenien-
tia adsunt. Nam & paratus accessi tibi gratias debere, si in-
iurias remisieris: sin minus, iram exorare. Tu autem cum ad-
uersarios meos testes beneficiorū habeas, quibus ego Persas
affecerim, mea fortuna ad illustrandam virtutem tuā magis,
quàm ad explendam iracundiā frui: hinc enim supplicem
tibi hominem & amicum seruabis, inde hostem Græcis in-
54 festissimum occides. His dictis Themistocles orationi
sux diuinitatis fidem adiūxit, cum illud apud Nicogenem
somnia, & oraculum Dodonæi Iouis in mediū protulisset,
à quo iussus ad dei gētilem accedere, augurari se diceret
ad illū potissimum mitti: magnum enim vtrunq; & esse &
haberi regē. Persa audita Themistocles oratione, nihil tum
illi respōdit, etsi illius animi elationem ac magnitudinē ve-
hemēter esset admiratus: sed conuersus ad amicos, vt maxi-
ma functus felicitate beatū se esse professus est, tū precatus
Arimaniū, vt id hostibus suis in metem poneret, vt à se eius-
modi

modi viros expellerent, diis sacrificia peregrisse dicitur, ac
pocula ad potum conuersum statim poposcisse. Ad hæc no-
ctu ter inter dormiendum præ gaudio exclamasse, Habeo
Atheniensem Themistoclem. Ac prima luce aduocatis a-
micis, ipsum ad se introduci iussit, omni iam spe elementiar
55 destitutū, quod intueretur regios ianitores, sibi, audito præ-
sentis nomine vehementer infensos esse, maledictis etiā la-
cessisse. Accedebat etiam Roxanes tribunus militum, qui
vbi ad eum peruenit Themistocles, assidente rege, aliisque
conticentibus suspirans summissa voce, O Græce, inquit, va-
riè serpens, huc te regis genius perduxit. Veruntamen cum
in conspectum venisset, ac regem rursus adorasset, contrā sa-
lutatus ac benignis & perhumanis ab eo verbis exceptus est,
cum diceret se iam ducenta illi talenta debere. Illum enim
seipsum agentem fas esse accipere præmium, quod ei qui
duxisset deberi per præconem edixerat. Sed multò his plu-
ra pollicitus est, bonoque illum animo esse, & quæ vellent
de Græcis rebus, audacter & liberè eloqui iussit. Ad hæc
56 Themistocles, sermones respondit hominum aulaeis vari-
coloribus persimiles esse. Etenim vt in illis cū extendūtur,
ita & in his formas figuræque apparere, contractis autem
abscendi easdem atque corrumpi: quare sibi tempore opus
esse. Cum ea similitudine admodum lætatur rex esset, tem-
pusque eum sibi quantum vellet sumere iussisset, annum
tempus flagitauit: in quo quantum erat, percepta Persarum
lingua, per seipsum cū rege nullo interprete in colloquium
venit, existimantibus his qui aberāt illū de rebus Græcorum
cū rege cōmentatum esse. Verum cum & circa aulā, & circa
amicos regis permulta cōsilio eius immutata essent, magnā
sibi à potētibus cōstauit inuidiā, vt qui de illis apud regē li-
berius loqui ausus foret. Nam honores ei à rege habiti, per-
multū à ceterorū hospitū honoribus differebāt. Venationes
enim & domestica quoque studia cū rege sibi cōmunia erāt.
57 Quare & regis matrē adiit, & in eius familiaritatē insinua-
uit. Magorum quoque sermonibus iussu regis interfuit.
Postea verò quā Demaratus Spartiata munus à rege petere
iussus, petiit vt sibi fas esset tiara sublata in capite, regio mo-
re, per Sardos incedere: Mitropaustes regis patruelis appre-
hēsa Demarati manu, Hæc, inquit, tiara haud cerebrū quod
velatura sit, habet: nec tu Iupiter propterea fores, etiam
si ful

Instaura-
ta fortu-
na.

*Gratia a
pud regē.*

si fulmen acciperes. Cum verò rex ex ea petitione ira incen-
sus Demaratum repudiasset, nec cum illo vquam reditu-
rus in gratiam putaretur, Themistoclis precibus placatus
ac delinitus est. Ac seruat posteriores reges, quorum tem-
poribus commercia inter Persas Græcosque frequentiora
fuerunt, quotiescunque petentes ex Græco homine impe-
trare quid vellent, nuntiis ac literis polliceri solitos, illum
apud se magis, quàm Themistoclem valiturū. Ipse autē
Themistocles dicitur, cum iam permultum opibus & gra-
tia valeret, à multisque summo studio coleretur, splendidi-
dissimè apparta mensa præsensibus filiis, Interieramus dix-
isse, ò filii, nisi interiissemus. Tres etiā ciuitates plurimi
tradunt illi à rege dono esse datas, quæ ad panē vinūque
atque obsonium sumptus suppeterent, Magnesium & Lam-
psacum, ac Myntem. His alias præterea duas, Cyzicenus
Neantes & Phantias addunt, Percotam & Palæsepsim, ad
vestem ac suppellectilem, ac ceterū cultum & ornatū. Post
hæc cum ad res Græcas cōficiēdas ad mare descenderet, Epi-
xies vir genere Persa, superioris Phrygiæ præfectus, diu illi
paratas tetēdit insidias, Pisidis quibusdam dato negotio, ut
illum cum in vrbe Leonis capite nuncupata diuerteretur,
obtruncarent. At illi fertur meridiano tempore dormien-
ti, deorum mater per somnium se offerēs, O Themistocles,
exclamasse, effuge Leonum caput, ne ipse in leonem incur-
ras. Ego verò pro hoc abs te beneficio Mnēsipolemam
ministram mihi legi efflagito. Turbatus igitur Themisto-
cles ac animi dubius, precatus est deam: dimissaq; priore
via, quæ Leophorò dicitur, ac alia profectus, cum locū illū
declinasset, ac iam tenebræ essent, tabernaculo mutato ca-
stra posuit. Ex iumentis enim tentorium ferentibus vnum
in flumen decidit: quare Themistoclis famuli aulæa madida
extensa siccabant. At Pisidæ accincti gladiis oblatam sibi
occasionem rati, eò se intulerunt, ac aulæa quæ siccabatur,
visu decepti ad lunam, Themistoclis tentorium esse opinā-
ti sunt, seq; illū intus quiescentē inuētuos. Ut autē ad locū
propius profecti aulæa adeicerēt, custodes qui aderāt, in eos
impetū faciunt ac cōprehendunt. Sic eo periculo liberatus
Themistocles, deæque visionem vehementer admiratus, in
Magnesia templum ædificauit Dindymenæ matri, ac fi-
liam Mnēsipolemam illi sacerdotē legit. Cum verò ve-

nisset Sardos, ac per ostium templorum apparatus ac do-
norum multitudinem contemplatus esset, aspexit in Matris
deū templo puellæ simulachrum ex ære, quam Hydro-
phoram vocant, duorum cubitorum magnitudine, quam
ipse curandis aquis præfectus Athenis, deprehensis his qui
aquam aliò tractatā subdlexerant, ex eorum supplicio con-
fici, & in templo collocari iussit. Siue igitur indolens signi
captiuitatem, siue Atheniensibus ostentare cupiens, quan-
tū apud regem iam gratia & autoritate valeret, cum Ly-
diæ præfecto sermonem contulit, ab eoque contendit pluri-
bus, ut signum illud sibi Athenas exportandum permitte-
ret. Tum incensus barbarus rémq; indignè ferens, inquit
se de his regem per epistolam certiorē facturum. Themis-
tocles verò metu perterritus ad mulieres confugiens, pelli-
cibus donis muneribusque affectis, illum ab ira ad mansue-
tudinē & clementiam reuocauit: iamque barbarorum in-
uidiam reformidans, ceteris in rebus in posterum cautio-
rem se præbuit. Non enim Asiam pererrans, ut Theo-
pompus affirmat, sed Magnesium incolens, magnis auctus
muneribus iisdemque, quibus Persarum principes, functus
honoribus, permultum temporis liberam ab omni metu vi-
tam ac solitudine vixit, cum rex Asiaticisurbationibus
impeditus, vel minima Græcarum rerum cura continere-
tur. Sed posteaquam Aegyptus fauentibus Atheniensibus
defecit à rege, & Græcorum triremes Cimone duce, sub-
acto mari, vique Cyprum Ciliciamque inuaserunt, iussit il-
lam Græcis occurrere, ad eorumque vires, quæ quotidie in
regis perniciem magis inualecebant, reprimendas accede-
re. Iamque potentia commotæ erant, ducēsque ad bellum
eū exercitu misit, cum de illis Themistocli à rege nuntium
est allatum, iubente ad bellum Græcis inferendum se cōfer-
re, ac illi promissā persolvere. Hic illum nec ira concita-
uit in ciues suos, nec tanti honores atque opes ad bello pa-
triam lacessendam impulerunt, fortasse quidem ratus opus
maius, quàm à se confici posset, magnis præsertim tum du-
cibus abundante Græcia, & Cimons gloria inter Græcos
præclarissimis rebus gestis maximè florente. Plurimum
verò prioris laudis verecundia adductus, ex illis moribus
cōsiliū cepit, vitæ honestum ac decorum finem impone-
re. Itaque cum peractis sacrificiis in vnum conuocasset ami-
cos,

*Pietas in
patriam.**Val. lib. 5.
cap. 6.*

Obitui.

63

Liberi.

Subaeu.

Nicomides.

Alu.

64

65

cos, manūque apprehendisset (vt vulgatio fama tenet) epoto taurino sanguine, quemadmodum opinantur quidam veneno infuso, in Magnesia mortem oppetiit, cum quintum iam & sexagesimum aetatis suae ab soluisset annū, eiusque aetatis plurimum in administranda repub. & militaribus imperiis contriuisset. Regē vero cum & mortis causam simul & modum accepisset, magis tum hominem admiratum ferūt, eiusque postea amicis & familiaribus perpetuo benignissimē & humanissimē vsum esse. Reliquit autem Themistocles ex Archippa Lylandri, ex tribu Alopecia, Archeptolim & Polyeustum & Cleophantum, cuius & Plato philosophus, vt optimi quidē equitis, sed ceteris in rebus ignari atque hebetis, mentionem facit. Sed ex natu grandioribus Neocles equi morsu interiit. Dioclem verō Lylandri auus sibi in filium adoptauit. Filiae illi cōplures fuerunt, quarum Mnesiptolemam ex secunda vxore natā Archeptolis ex alia matre frater in matrimonio habuit. Italia verō Panthides Chius duxit vxorem*, Sabarim Nicomedes Atheniensis*, Nicomatem Phraides Themistoclis ex vxore nepos: qui cum post illius obitum in Magnesium nauigasset, eam cum fratribus affinitatem cōtraxit, minimā verō omnium filiarum natu Asiā educauit. Sepulchrum viri in foro Magnetū illustrissimum extat. Sed de reliquiis minimē Andocidæ fidem habēdam puto, qui ad amicum scribens ait, illas deprehensas Athenienses proieciisse: mendacio enim potentes & factiosos aduersus populum incitare conatur. Philarchus quoque veluti in tragœdia machinam, historiam ferē attollit productis Neocle quodam & Demopoli Themistoclis liberis, vim & tempestatem affectuum suscitare cupit, quod quidem ab eo fictum quicquid est cile intueri potest. At Diodorus historicus in his, quae de monumentis scripsit, opinione magis adductus, quam cognitione aliqua sciētiāe fretus tradidit ab eo, quod iuxta Aleium est promontorio iuxta Pyraeū portum, extare atque eminere, veluti quēdam cubitū atque intus, qui mare tranquillum est, fundamētum eximia magnitudine esse, nec procul inde quiddam in similitudinem aræ, hoc sepulchrū Themistoclis fuisse. Opinantur autem & Platonem comicum hoc idem sentire his versibus:

Tu i tumba aptē est erecta, mercatoribus

v/b

Vbi que salubatur nauigantibus,
Venientibus abeuntibus semper viris.
Sepe etiam nauium certamen tuebatur.

His vero qui à Themistocle originem traxerant, honores quidā in Magnesia vsq; ad nostram memoriā habebātur, quibus functus est Themistocles Atheniēsis, quo ego apud Ammonium philosophū familiarissimē amicissimēq; sum vsus.

Camillus.

LAPO FLORENTINO
INTERPRETE.

VRIVS Camillus, de quo multa magnaque extant scripta, ea re vehementer admirandus videtur, quod plurima & maxima imperando clara facinora gesserit, & Dictatura quinquies, triumpho quater potitus sit, ac secundus Romae conditor habitus fuerit. Consulatum verō nunquam attigit. Huius rei causa fuit ciuilis perturbatio, quod populo aduersus Senatum de creandis consulibus discrepante, tribuni militares, qui exercitui praesent, designabantur, qui etsi omnia auctoritate consulari admistrarent, tamen minus molestē magistratus, propter multitudinem ferebatur. Nā & sex viros, & non duos rebus praefecisse, leuabat molestiā illorū, qui principatum paucorum graui animo tulerant. Per ea tempora cum magnopere rerum gestarum gloria Camillus floreret, iniquū ducebat inuito populo consulem designari, etsi interea respub. comitia consularia egisset. In aliis autem multis variisque magistratibus talem sese praebuit, quauis vnus imperaret, vt auctoritas publica, gloria verō priuata esset: quanquam collegas in magistratu haberet, quorum alterius modestia, quia sine inuidia imperabat, alterius prudentia, quia primum enim tūc magno militum apparatu circa domum existentē, ipse per seipsum ad gloriam primō emeruit. Nam in magno praelio, quod gerebatur aduersus* Secanos & Volscos, sub dictatore Posthumio* Tuberto merens, cum exercitum precequeretur, & vulnus in coxa accepisset, haud dolore

Linium lib. 5. Decad. 1

2

**cinarvst. *Tuderto. Gesta.*

dolore victus est, sed euulso è corpore telo, fortiter cum fortissimis hostium pugnando erumpentium impetum re-
3 trulit, & terga vertere coegit. Deinde alia munera obi-
uit, & Censuram magistratum magna eo tempore sortitus
est auctoritate. Memoria traditur, cum ipse hoc munere
fungeretur, pulchro facinori operâ impêdisse. Ferunt enim
cum rationibus persuasisse, tû pœna homines minâdo deter-
ruisse, vt minus viduarû mulierû nuptiæ deuiterentur, qu-
rû profectò propter bella magnuserat numerus. Magno pi-
nè emolumento illud fuit, quòd eius opera orphani, qui prius
immunes erât ad vectigalia pèdenda coercerentur. Hoc acci-
derat, quia ob assiduâ rē militariē respublica magnis impēsis
vexabatur, & maximè Veiorû eos sollicitabat obsessio. Hos
quidam Venetanos vocant. Nam hæc vrbs Thufciæ propu-
gnaculum erat, & armis militibûsque æquæ ac Roma po-
tens. Opum enim ac deliciarum splendore clarissima, sæ-
pe numero egregiè cū Romanis pro gloria & imperio di-
4 micauerat. Verum ea tempestate ingenti vexatione bel-
lorum fessâ atque attrita, nō amplius de imperij excellentia
certabat, sed altis muris longisque ac duris oppidani vrbe
cingentes, & multa armorum & frumenti, telorumq; vi,
ac vniuersi denique apparatus complentes, intrepido ani-
mo longam ferebant obsidionem, quæ non minus & labo-
riosa & molesta obsidentibus, quàm obfessis fuit. Cōsueti
enim Romani hyemare domi, nec multum æstiuo tempo-
re militare, tunc primū à tribunis coacti sunt propugna-
cula struere, & castra in hostili agro sub ipsa æstate atque
hyeme vallo fossâque concludere. Iam ferè septimo belli
anno finiēte, tanquam duces accusandi essent, quòd mol-
liter obsidionem agere viderētur, remotis primis ducibus
noui tribuni militares ad bellū designati sunt, quorū tunc
secundò vnus Camillus erat: cui cū obligisset in Falerios &
Capenates expeditionem ducere, nihil eo tēpore in ea obsi-
dione peregit: qui tūc, quòd Romanis aliæ incesserât curæ,
multis iniuriis regionē lacescentes, & præsertim Tyrthe-
num bellū molestates, à Camillo oppressi sunt, & multi in
murū contracti in præcipitiū dati. Deinde circa paludem
5 Albanam, cū vehementer bellū instaret, similis mōstro rei
venies, qua nihil minus credendū erat inter ea, quæ admira-
randa & fide indigna videntur, quoniam communi causa
ac

ac ratione naturali careret, terrorē iniecit. Erat enim tem-
pus autumnale, & iam æstas desierat, quæ neque imbribus, *Linus*
neq; australibus ventis molesta ac aduersa fuerat, sed multæ *lib. 5.*
paludes Italia, ac fluuij, fontelq; partim omnino, partim *Decad. 1.*
valde exaruerant. Omnes autē fluuij æquæ ac semper humi-
les ac depressi per æstatem fluebāt. Palus verò Albana, quæ
ex semet priu- ipsū ac finem cōparauerat, septa montibus
altis, nulla de causa, nisi aucto sulphure tumebat, atq; cacu-
mina montiū sine agitatione ac fluctu elata leniter attin-
gebat. Quod primū in admirationem pastores adducebat.
Postquam autem palus sese non amplius capere posset, &
6 magis aquarum fluxus per agros aratos plantatolq; ad
mare eisset, non solum animi Romanorum stupore per-
culsi sunt, verumetiam omnes qui Italiam incolebant, ma-
gis illud portendere cōsebant. Plurimus de hac re in cas-
tris Romanorum, qui cōtra Veios obsidionem habebant,
rumor exortus est: itaq; manifestè illis id, quod de palude
acciderat, cognitum est. Verum vt euenire solet in longa
obsidione, quod multæ inter hostes conuersationes oriun-
tur, factū est, vt Romanus quidam familiaritatē cum quo-
dam ciue coniunxerit, qui veterū sermonum peritia polle-
bat, & plus aliquid, quàm alij, ex vaticinio scire videbatur.
Postquam igitur Romanus accepit elationem paludis, vi-
ditq; hunc obsidionem despicientē deridentemq; non hoc
tantum admirandum, inquit, euenisse, sed his multò absur-
diora signa sæpe imminere, & hæc illi communicaturum
se pollicebatur, si quid remedij in communibus malis ad-
hibere vellet. Cumq; attentas aures homo præbuisset, &
7 mutuo sermone vteretur, tanquā latentia quadā auditurus
esset, paulatim Romanus sic fabulans, & illum subducentes,
vt longius ab vrbe abierat, cum magnis valeret viribus,
sublimem illum rapit, & multis ex castris concurrentibus
militibus præbuit. Ille coactus ac vidēs id quod accidisset,
sibi fatale & inuitabile esse, occulta vaticinia de patria
protulit. Inquit enim nō prius illā capi posse, quā perfusam
paludis Albanæ aquam hostes retro reflecterent, & ne mari
promisceretur, obitarent. Hæc cum senatus acciperet, & de
re dubitaret, visum est in rem fore Apollinis consulendi
gratia quosdā in Delphum legare. Fuere legati Cossus Li-
cinius, Valerius Potitus, & Fabius Ambustus viri magni.

Vbi cōsuluere, nauibus delatī domum rediere, alia variē-
nia ferentes, quē quorundam apud Festa Latina nūcupata
negligentiam prādixerant, & aquam Albā arcere a mari
quantum possent, ad pristinumq; meatum reducere iussē-
rant: si autem hoc minus efficere possent, in planitiem per
3 fossas deducere, & in vnum congerere. His relatis ab ora-
toribus, ea quæ ad rem diuinā pertinebant, sacerdotes ab-
soluerunt, populus autē ad opera faciēda secelsit, & aquam
diuertit. Senatus verō decimo belli anno depositis primis
ducibus dictatōre Camillum creauit. Ille autē magistrum
equitum dicens Cornelium Scipionē, primō vōuit, si feli-
cem exitum bellū haberet, magna spectacula se facturum,
& templum deæ, quam Matuta matrem Rōmā vocant,
consecraturum. Hæc certē ex sacrificiis quibus colitur,
Leucothea videri potest. Etenim ancillam in templum ad-
ducētes alapa pulsant, deinde impellunt, & fratrum filios
pro suis in vlnis gerunt, & circa sacrificia currunt. Hæc
simulachra sunt earum rerum quæ in infantia, & quæ Nio-
pellex passi sunt. Post vota Camillus aduersus Faliscos co-
pias duxit, & hos atq; Capenates, qui auxilio illis erāt, ma-
9 gno prælio vicit. Deinde ad Veiorū obsidionē flectit iter:
vbi cum durum asperumq; promontorium intueretur, cu-
piculos circa urbē in locis, qui aditum intra muros præbe-
rent, fodiendo parauit, per quos occultē atq; profundē sub
terra ad hostes ducerētur. Quapropter cum ipse viq; inesset,
ipse extra pugnā lacessit, & ad muros hostes prouocat. Alij
autem clam per cuniculos irrumpentes latenter in arcem
penetrant, quæ erat iuxta templum Iunonis, quod in urbe &
magnitudine & religione pollebat. Ferunt contigisse co-
temore ducē Tyrrenū hic sacrificiis operā impendere,
& augurē intestina contēplantē, alteq; exclamantē dix-
xisse, Deū dare victoriā ei, qui sacrificia illa subsequeretur.
Quod audientes Rōmāni qui in cuniculis erant, statim pa-
pimentū fregerūt, & cū clamore atq; armorū strepitu egre-
dientes, exterritis hostibus ac fugientibus intestina rapue-
10 runt, & ad Camillū detulerunt. Sed hæc forsā fabulosa
esse videbuntur. Capta autē urbe, cum Rōmāni incredibi-
les diuitias pādando agerent ferrentq; Camillus cum pro-
spiceret ab arce ea quæ gerebātur, primum quidē collachry
mauit, deinde felice se ratus ex præsentī fortuna, manus ad
corium

coriū ac deos supinas tendens, inquit: Summe Iupiter, cæte-
riq; omnes dij humanorū operū iudices, nō pro meritis, sed
pro rerū necessitate Romanā fortunā asperxistis, * iniquorū
ac nefariorū hostiū urbē accepimus. Si autē & nobis æqua
præsentis felicitatis vltio debetur, obsecro omnia quæ in
urbē & exercitū Romanorū mala conferēda essent, in me
ipsum paruo malo terminari. Cum hæc dixisset, vt mos est
Romanis preces agētibus se ad dexteram voluere, circū-
uertens cecidit. Turbatis illis qui aderant, cum resurgeret,
inquit: Quā bene pro meis votis ac precibus accidit hoc
paruum malū in maxima bona fortunē. Direpta urbe sta-
tuit Iunonis statuā Romam, vt vouerāt, transferre. Conue-
nientibus in hoc artificibus, Camillus deæ hostias mactans
cū precatus esset eam, vt Romanorū curam susciperet, &
vnā cum aliis diis Romæ habitantibus firma stabilitq;ue
maneret, ferunt simulachrum locutū dixisse, hoc velle atq;
asserere. Liuius autem inquit, cū ipse Camillus deæ sta-
tuam contrectaret, & precibus eā prouocaret, quosdam ex
stantibus respondiisse, velle & approbare, & Romā promptē
profectam esse. Qui autem vehementer asserendo rei huic
admirandæ fauent, sententiæ suæ suffragatricem habent
fortunam urbis, quam ex paruis minimiq; principiis ad
multū gloriæ atq; potētiae emerisse sine dea, quæ multis
vbiq; signis apparuerit, impossibile erat. Itaq; asserendo fe-
runt multoties sudorē statuā ac suspiria emisisse, quandoq;
sefe auertisse, quandoq; expurgasse, de quibus multi ex ma-
ioribus in historia scripsere. Multa etiā quæ nos accepi-
mus admiratione digna cōmemorare possemus, quæ non
temere cōtemni possent. Sed huiusmodi rebus permultū
credere, vel nullam fidem adhibere, propter humanā imbe-
cillitatē, quæ nec terminos, nec imperiū sui habet, & fertur
quandoq; ad superstitionem & superbiam, quandoque ad
contemptum sacrorum, & insolentiam rerum diuinarum,
periculosum est. Pium autem atque optimum est, vt Nihil
nimis. Camillus, siue quod magno cum labore decimo ob-
sidionis anno urbem hostilem occupasset, siue ab iis qui
eum beatum dicebant, in tumorem atque animi elatio-
nem adductus esset, quadrigam albis equis tractam ascen-
dens, alitq; superbē vtens, pro legitimo ciuiliq; magistratu
molestius, & insolentius triumphauit: quo triumphandi
t 2 genere

- 13 genere nullus ex duobus neque antea, neque exinde usus est. Nam putant sacrum huiusmodi currum regi patrique decorum esse celebratum. In hac igitur re quia nondum laute luxurioseque vivere usurpatum erat, necnon quod legi de dissociandis habitatoribus urbis se opposuerat, apud ciues Camillum quidam calumniis prosequerantur. Rogationem enim tribuni plebis tulerant, populum atque senatum diuisum habitare, & alterum Romae ductis sortibus, alterum in captiuam urbem coloniam agere, tanquam opulentes futuri essent, & ex duabus magnis pulchrisque uribus altera ditata, una regionem custodirent. Populus cum iam numero creuisset, munera obibat, & suffragium petens in concione frequentes tumultus agitabat. Senatus atque optimates censentes non diuisionem Romae, sed perniciem futuram, si populus solus administraret, cum hoc indigno animo ferrent, ad Camillum refugium habuere. Ille certamen deprensens, occasiones iniiciebat populo atque occu-
14 parationes, quibus semper legem repellebat. His igitur de causis mortificata afficiebatur Camillus. Sed apertissima ingentisque inimicitiae ei contra populum erant ex spoliis decimis: quae non absurdae fuissent, nisi multitudo iustissimum principium suscepisset. Nam, ut videtur, Camillus ad Veios expeditionem agens, si urbem caperet, huic decem decimas vouit. Capta autem direptaque urbe, siue quod taderet ciues fatigare impensis, siue quod obliuio quaedam ex incumbentibus rebus eum cepisset, votum per negligentiam habuit: postquam magistratum illum deposuerat, de hac re ad senatum retulit. Augures monebant in sacrificiis decorum iram apparuisse, quae propitiatione & gratiarum actione placanda esset. Decernente senatu praedam uero diuidendam esse quidem (nam difficile erat) sed illos qui in parte praedae venerant iureiurando adstrictos decimas in medium afferre, multa molestia violentiaque affecti sunt, cum pauperes essent & multum laboribus exhausti fuissent, & ad tantam collationem earum quas comparauit possederantque, cogerebantur.
15 His rebus Camillo tumultuante, deficienteque probabiliori excusatione, ad absurdissimam rationem sese applicuit. Nam profitebatur se voti obliuione cepisse. Illi illud molestum sibi dicebant, si ea quae essent hostium tunc vouisset, nunc ea quae ciues haberent, soluerent. Itaque ut quisque quantum

quantum erat aequum in medium contulerunt, visum est auream craterem in Delphum mittere, sed parua auri copia erat in urbe. Cum illi quibus haec praecipua cura demadata fuerat, de auro inueniendo consilia agerent, mulieres inter sese sua sponte consulentes, omnia ornamenta aurea, quibus circa corpus utebatur, in oblatione contribuerunt. Aurum fuit pondere octo talentorum. His mulieribus referens senatus honorem, pro earum dignitate decreuit, post mortem quemadmodum pro uiris, ita pro foeminis in funere laudatiuam orationem haberi. Non enim antea mos erat apud Romanos mulierem mortuam laudare. Parata autem longa ornataque nauis, tres ex optimatibus in Delphum missi sunt. Hyems erat, & in mari tranquillitas. Sed operae pretium audire, quemadmodum illi in maximum discrimen incidentes, ex insperato statim periculum euasere. Nam Lipariorum triremes circa Aeoli insulas deficiente vento, eos manus tendentes orantesque, tanquam praedones aggrediuntur, & captos eductosque e mari pro piratis habuerunt, resque & corpora venundanda sub corona exposuerunt. Sed tandem cum creditum esset virtuti ac potentiae uirum Timasthei ducis, dimissi sunt. Hic paratis suis nauibus in Delphum misit, & ut donaria suspenderentur, operam nauauit, quapropter ei Romae condigni honores relati sunt. Tribunis plebis rursus de diuidenda habitatione, & mittenda colonia lege excitatibus, bello contra Faliscos exorto, quod opportune cecidit, visum est primoribus comitia secundum legem agere. Itaque Camillum cum aliis quinque tribunis militum elegerunt, tanquam res ipsa duce qui dignitate & gloria ac rerum experientia polleteret, indigeret. Populo faciente, Camillus sumptis copiis aduersus Faliscos impetum fecit, & Falerios urbem ad bellum munitam omnibus rebus bellicis habentes, castris circuiuit. Quam non facilem captu, neque eo tempore capiendam putauit, verum quarebat ciues in castris retinere, atque ad bellum exercere, ne domi in orio vita ageretur, factionibus, seditionibusque urbem fedarent. Recte enim semper Romani hoc (velut medici) remedio usi sunt, ut ciuiles discordias ac seditiones vitarent, & extra urbem ea mala ad hostes conuerterent. Sic certe obfidionem Faleriis despicientibus, & ratis undique se munitos esse, praeter eos qui murorum stationes tenebant, ceteri omnes

omnes per urbem in vestibus versabatur: filij autē eorū ad ludū irabāt, & circa muros deambulare atq; sese exercere co-
gebantur. Nam publico doctore, Græcorū more vteban-
tur Falerij. Volebant enim ab ipsa adolescentia filios vna
erudiri atq; congregari. Hoc modo magister ludi insidias
Falerijs tendēs per pueros, singulis diebus illos primō sub
muris per pomceriū seducebat, deinde ipsos postquam de-
ambulando exercuerat, in urbem reducebat. Pōst paula-
tim illos subducens, audere, tanquam tutō proficisci lice-
ret, assuefecit. Tandem cū omnes secum haberet, ad præ-
custodias Romanorum profectus, iubet illos ad Camillū
deducere. Ipse tristis grauisq; cū in medium stetit, se
puerorum magistrū esse declarauit, & vt illi gratificaretur
curasse per pueros inquit, urbem sibi tradere. Camillo vi-
sum est rem indignā esse: vnde præsentibus inquit, iniquū
esse iniuria ac dolo hostes vincere. Nam & leges quasdam
belli inter bonos viros esse, nec tam incendiū, quā prauā
& subdola gratiā vitandā esse. Sanciū enim erat, nō alie-
na iniquitate, sed propria virtute magnū fortemq; ducem
oportere militare. Itaq; iussit hominis vestimenta scindi,
& manus post terga vincere, pueris autem virgas flagellāq;
dari, vt proditorem verberibus afficientes in urbē agerent.
Subitō Falerij nostquam prodicionem magistrī ludi senserunt,
urbē, vt consentaneum est, in tali questu ac calamitate
occupata, clari homines ac mulieres ad muros portasq; ple-
no gradu ferebantur: vbi cū magistrum ludi, quem pueri
nudum vinctūq; in urbem ignominiosē agebant, intue-
rentur, Camillum seruatore atque deum, patremq; ap-
pellabant. Quare non solum parentes ipsi puerorum,
verumetiam ceteri ciues, qui hæc intuebantur, Ca-
milli æquitatem ingenti beneuolentia admirabantur.
Itaque statim congregato senatu oratores ad Camil-
lum legauerunt, quos Camillus Romam ad senatum mi-
sit. Mili cū in senatu stitissent, inquit, Quoniam
Romani pluri iustitiam quā victoriā fecere, edoctos
se esse, vt captiui quā liberi esse malint, confitentes non
tam vi Romanorum, quā virtute superatos esse. Senatus
ad Camillum illos remittit, vt de hac re pro animi sui sen-
tentia decerneret. Redactis in ditionem Romanorum Fa-
lerijs, factaq; pace cū omnibus Faliscis, Camillus vasa col-
ligere

ligere iussit, atque discessit. Milites qui prædatū iri Fa-
lerios expectabant, postquam Romam vacuis manibus re-
dierunt, Camillū tanquam populus ei odio esset, ac paupe-
rum vtilitati inuideret, apud alios ciues accusauerūt. Post-
quam de diuidenda habitatione tribuni plebis legem tulerūt
ac decretum, rursus populum ad suffragia accersūt. Ca-
millus nullius inimicitis, nullius audaciæ parcens, primus
omniū multitudinem coercuit, vt legem abrogaret. Mul-
titudine contra Camillum ira inflammabatur. Sed cū la-
boraret ex filioli calamitate (nam alterum ex filiis morbo
confectū amiserat) nihil tamen iræ in eum dimissum est.
Quā calamitatē ipse vir mansuetus atq; optimus, haud æ-
quo animo tulit. Sed cū indicta sibi accusatio esset, inclu-
sus cū mulieribus, propter luctum domi se continebat. Ac-
cusator erat L. Apuleius, criminatio autē de spoliōrū Tyr-
rhenorū expilatione. Nam fama erat portas quasdam arceas
ex Hetruscis spoliis apud eum esse inuentas. Populus ira af-
fectus statuebat quacūq; ratione cōtra Camillum decerne-
re. Itaq; cū amicos, & cōmitones Camillus congregas-
set & collegas, qui nō pauci erāt, summis precibus illos ora-
bat, ne se falso accusatū, ac ab inimicis derisum desererent:
Amici bene prudenterq; re inter eos agitata responderunt,
aduersus accusationē eius nullū præstare auxilium posse.
Cumq; iudicium sententiamq; de se ferendā haud expecta-
re vellent, ductus ira, statuit, ex urbē decedere. Familiariter
igitur blandēq; appellata vxore ac filio, tacitus domū vsq;
ad portam egreditur. Ibi cū stitisset, cōuersus retrō & ad
Capitolium manus supinas tendens, deos precabatur, si in-
noxius ob inuidiam populi pœnas luens urbē excideret,
quamprimū Romanos pœnitentia capi, & ipsius opera
in omnium mortalium aspectu indigere, atq; Camilli de-
siderio teneri. Ille igitur quemadmodum Achilles impre-
cationes vouens aduersus ciues, absens damnatus est quin-
decim millibus assium, qui numerus ad argenti rationem
constituit mille & quingentas drachmas. Nam as erat pœ-
cunia, & hic ex decē areis, denarius vocabatur. Nemo fuit
ex Romanis, qui nō putaret Camilli preces statim exaudi-
tas fuisse, & ultionem de iniuria nō quidem iucundam, sed
tristem ac celebrem, & passim diuulgatam sumptam esse.
Tanta decorum Romam circumdedit vltio, & tam ignomi-
niosa

Lin. lib. 5.
Decad. 1.

niofa opportunitas belli inuidiaq; ac periculi aduersus vrbem apparuit, siue q; talis fortuna immineret, siue quod deorū opus esset, quide in gratitudine contra virtutem vltionem nō retardant. Primū quidē visum est ingredientē Iulij mense, in igni indicium mali apparuisse, mortē videlicet cenforis. Nam Romani putantes cenforium magistratum sanctū esse, plurimū illi tribuebant. Secūdo, ante Camilli exilium, Marcus Ceditius vir nec clarus nec senatorius, sed mansuetus atq; optimus apparens, rem sollicitudinis plenam ad tribunos militum retulit. Nam inquit, cū in praterita nocte iter faceret per viam, quam nouam vocant, quendam altē se appellatē audiuisset, respicientē vidisset neminem, audisseq; vocē humano sonitu maiore, dicentem: Age Marce Cediti, ad principes diluculo veniens in-
24 quies, breui tēpore in vrbe Gallos habituros esse. Hæc cū tribuni militū audissent, tanquā ridicula ac iocosa habuerunt. Paulō post ea, quæ in Camillū acta sunt, euenere. Galli Celtico genere orti, quia domi propter multitudinem haud nutiri possunt, foris sedem ac victum quarunt: quorum cū multæ essent myriades, tum iuuenum belli- osorumq; hominum, tum liberorum mulierumq; quas secum ducebant, quidā ad Boreum oceanum transeuntes, superatis Rhiphaeis mōribus, extrema Europæ occupabant. Quidam inter Pyrenæos montes, & Alpes sedem ponentes, prope Senones ac Celticos diu habitabant. Tunc (vt fama est) primū gustantes vinū ex Italia delatum, sic illius admiratione ac nouitate suauitatis amentes facti sunt omnes, vt collectis armis sumptisq; filiis, ad Alpes concesserint, quæ fierintq; eam terrā, in qua huiusmodi fructus oriretur, illi autem instructuofam atq; immitem arbitrabātur. Primū
25 qui ad illos vinum detulit, ac in Italiam eos accessit, Aruntem Tyrrhenum fuisse ferunt, virum & splendore, & natura præstantem. Verū hac laborauit calamitate. Cuius gesserat cuiusdam pueri orphani, qui & opibus, & præstantia formæ omnes ciues anteibat: nomen erat huic Lucumo, nūc ab ipsa pueritia sub Arunte vixerat. Et cū adoleuisset ætas, domum illius haud dimiciens, quia vxorem Aruntis deperibat, fingebat cum eo vitam late agere velle. Per multum temporis horum mutuus amor & consuetudo latuit. Sed cū demum ita ambo amore inflammarentur, vt illum

illum non amplius celare possent, iuuenis palam irruit, & mulierem abducit. Ille cū in ius Lucumonem vocaret, victus cū multitudine amicorum Lucumonem, tum pecuniis, vxorem suam deseruit. Hic igitur rumore accepto de Gallis, ad illos secessit, atque in Italiam exercitum duxit. Illi irruentes quamprimū vniuersam antiquāq; 26 regionem Tyrrhenorum sub eorum imperium ab Alpibus vsq; ad vtrāq; maria rede gere, vt ipsius nominis appellatio testatur. Nam mare quide n Boreum Adriaticum, à Tyrrhena vrbe Adria, quæ ad Nurū inclinatur, illud verò quod è regione est, Tyrrhenū appellant. Per hanc regionē arboribus plenā, multa flumina fluunt, & latus est ager pabulo. Hæc octo & decem pulchras magnasq; vrbes habet, & ad quæstū & ad victū amplissimas. Has Galli Tyrrhenis eiectis occupauere. Sed hæc multo antē gesta sunt. Ea autem tempestate Galli ad Clusium Tyrrhenam urbem castra locauerunt. Clusini instituto refugio ad Romanos, legatos literasq; ad barbaros exorauunt. Legauerunt Romani ex Fabiorum familia tres viros, qui honore & claritate in vrbe insignes habebantur. Hos Galli ob Romanorum nomen non inhumaniter susceperunt. Qui, postquam præliū, quod 27 ad muros erat, cessatum est, in colloquium cū Romanis venerunt, sciscitantes Romanorū legatis, qua iniuria à Clusinis lacerati essent, q; illorū urbem obsidione premerent: Brenus Gallorum rex ridens, Iniuria nos afficiunt Clusini, inquit, cū parum terræ, & regionis incolere possint, & 28 quamplurima occupare animus sit, & nobis aduenis multisq; ac egenis nihil impartiri velint. In hoc planē, o Romani, vobis iniuriam intulerunt primū Albani, & Fidenates, atq; Ardeatæ: nunc autem Veiorum ciuitas, atq; Capens, multiq; Faliscorum Volscorumq;, aduersus quos castra mouetis, & si vobis ex rebus suis non impertiuntur, in seruitutem agitis, destruitis, eorum vrbes euertitis, idque haudquaquam graue, nec iniquum ducitis: sed antiquam legem iubentem res minorum tribui maiori, ab vsq; deo incipientem, & ad bestias vsq; finientē, imitamini. Nam hoc 29 naturæ quodam instinctu institum est, viuendi gratia, plura habere potentiores inferioribus. Desinite igitur obsidioni Clusinorum misereri, nec doceatis Gallos optimos ac misericordes amicos fieri illis, qui à Romanis iniuria affecti
t s sunt.

sunt. His rebus cognitum est. Brenno stare sententiā bellā di. Legati ex colloquio digressi, cum in Clusū venissent, siue ut vires illorum experirentur, siue quia bellando sese ostentare egregium ducerent, Clusinis ad conferendas contra barbaros manus animos fecere. Impetu facto à Clusinis cum praelium iuxta muros misceretur, vnus ex Fabiis Quintus Ambustusequo insidens, subditis calcaribus contra egregiū forma virum Gallū multo anre alios praequantem irruit. Primò cum ex velocitate impetus, tum fulgentibus armis faciē regentibus incognitus fuit. Postquā verò victor euaserat, & Gallo spolia, transfixo pectore gladio, detrahebat, Brennus illū cognoscens, testabatur deos.

29 Quirum Ambustum oratorem praelio se admisisse, & contra ius gentiū egisse. Quare cum receptui canere iussisset, praeliumq; subito diremisset, collectis vasīs, Romam versus iter intendit. Sed postquam Romā exercitum ducta uit, ne videretur Romanos iniuria lacessere, ac illis nolentibus sine causa bellum mouere, nullis factis incursionibus bella indixit. Romē conuocato senatu, multisq; alijs, gesta à Fabio accusabantur. Sacerdotes facta re diuina iubebant senatum scelerē in vnum translato, ceteros religione liberare. Hos Fœciales Numa Pōpilius māfuetudine iustitiq; rex praestantissimus cōstituit, qui pacis custodes, cognitores, atq; iudices forent causarū, quā iustum dicerent bellū. Rem ad populum senatu referente, & sacerdotibus acta Fabij accusantibus, multi ex ipsis rem diuinā neglexerūt, ac ludibrio habuerunt, adeo ut Fabium cum fratribus eius

30 tribunum militare etiam designarent. Celtæ cum hæc audirēt, ferrētque grauitur, nihil contra egerunt, sed quā properē ad ipsorum multitudinem, & ad primarios ipsius exercitus cōcesserunt. Et quanquam vim & animū eorum, qui in medio erant perterrefacerent, qui viderentur regionem vniuersam atq; vrbes celeriter destructuri esse, nulla in re illos leserunt, neq; ex agris quicquā vastatum est, sed propinquis neglectis vrbibus Romā proficisci, & tantum Romanis bella inferri cōclamāt, alios autē populos minime hostes censere. Cum itaq; barbari Romā bello infestarent, tribuni militares Romanos ad pugnā eduxere, qui numero haud tenues, nō pauciores quadraginta millibus erant, sed insueta armis multitudo tūc primum arma capessierāt.

Quo

Quo tēpore nec litatō, nec auspiciatō rem gerere in memoria fuit, tantum turbationis ad res disponendas ea obsidione susceptū est. Nam ante pugnā ineundā ac pericula agredienda, deos cōsulare mos fuerat, & in minoribus periculis sapius monarchas, quos dictatores appellabant, eligere consueuerāt, nō ignorantes quantum in se vtilitatis periculosa tēpora haberent, si vnus in principatu, vna sentētia ac libera, & impuni magistratu fungeretur, & in manibus ad res pulchrē ordinādas iudicia retineret. At nō parū profectō rebus obsuit Romanis Camilli ingrata seueritas, quicū vir grauis esset, neque ad gratiam, neque blandē magistratum gerebat. Cū igitur prope vrbem stadiis nonaginta venissent barbari, haud procul à fluuio, qui Allia nuncupatur, qui non longe ab exercitu in Tiberim prorumpēbat, confederunt. Hic apparentibus barbaris, cum malē pugnatū esset, quoddam haud structa acie dimicabant, fusa extemplo acies est. Ad ripam fluminis quō sinistrum cornu defugit, à Celtis magna strages facta. Dextrum autem latus inclinans superiorem partem ex planitie ad colles, minus cædis patiebatur. Hinc multi fuga per agros saltūsque dissipati ad vrbem rediere. Alij omnes, qui barbarorum manus euaserant, ad Veios hostium vrbem fugam arripere, tanquam Roma capta esset, & Romani omnes ibi trucidati. Puga verò nocturna fuit. Eo tempore, quo pugna commissā est, instabat æstiuū solstitium circa plenilunium: & superiori die, magna calamitate Fabiana domus perculsa fuerat. Nam trecenti ex eorum familia in Tyrreno bello ceciderant. Decretum est à secundo conflictu diem Alliacum vsque nunc à flumine nuncupari. De nefastiis diebus, siue opus sit siue nō, aliquos ponere (Heraclitus Hesiodum quosdam probos, quosdam malos facientem redarguit, tanquam nō teneret naturam omnium dierum esse vnam, quod alibi dubitauit) in hac re aliqua commemorare exempla forsan haud incongruum erit. Tunc quidē Bæotii instantē mense Ιανουαριῳ, ac verò secundum Athenientium appellationē, Εκατομβαιῳ, quinto die duas contigit clarissimas vincere victorias, quæ Grecos liberos reddidere, vnam scilicet apud Leuctras, alteram verò apud Geræston. Ac prius pluribus ducentis annis quādo Letrānyam ac Thessalos vicerunt, Persæ men-

De nefastiis diebus.
Macrobius.
Satur. lib. 1. cap. 16.

fo

*Θαργηλιῶ
νός.*

se *Βονδγεμῖνος* sexto die in Marathonis tertio, apud Plateas & apud Mycalen à græcis superati sunt. Et vigesimo quinto die eiusdem mensis circa pleniluniū, Arbelis Athenienses pugnam Chiam, in qua Chabrias dux erat, vicerunt. In Salamina autem circa vigesimum diem (vt nos in annalibus legimus) attulit & mensis *Θαργηλιῶν* barbaris manifestum infortunium. Nam Alexander in Granico duces regis eo mense vicit. Et Carthaginenses in Sicilia à Timoleone victi sunt, vigesimo tertio die huius mensis, quo tēpore videtur * Thargaliō cepisse Ilium, vt Ephorus & Callisthenes, & Damastes atque Philareus in historia scribunt. E cōuerso *Μεταγερνῖνος* quem Bæotij, *Πάνευρος* vocant, non felix Græcis fuit. Nam huius mensis septimo die, in prelio quod gestum est in Cranone, ab Antipatro superati, tādē fugati cessique sunt, & prius in Charonea aduersus Philippum pugnantes victi. Eodem die mēsis *Μεταγερνῖνος*, per eundem annū, qui cum Archidamo in Italiam traiecerunt, à barbaris ibi existentibus necati. Carthaginenses autem vigesimum primum diem huius mensis, tanquā plurimas maximasque omnium calamitates attulisset, infaustum habēt. Sed non me fugit, per ea tempora quibus mysteria agebantur, iterum Thebas ab Alexandro dirutas esse. Et post hæc propugnaculum Macedonum susceperunt Athenienses circa vigesimam diem *Βονδγεμῖνος* quo tempore clā Bacchi sacrificia peragūt. Romani quoque eodem die, prius quidē à Cimbris victi, Scipionis exercitū amiserunt: postea Lucullo copias ducentes Armenios & Tigranem vicerunt. Attalus verò rex & Pompeius Magnus eorum natalibus diem suum obiere. Sed tamē haud in animo est de multis, qui suis periodis vsi sunt scribere. Verū Romanis hæc dies vna est dierū nefastorum, & propter eā quolibet mense duæ alteræ ad plus religionis, & labentis superstitionis, ad ea quæ fortē accidunt (vt consuetum est) additæ sunt. Hæc profectō in libris de Romanis causis curiosius digeruntur. Confecto itaque prælio si confestim Galli fugientes Romanos consecuti fuissent, nihil prohibuisset Romam funditus delere, & omnes qui in ea remaserant capere atque obtruncare: tantum terroris ex ea calamitate fugientes, tantūque turbationis ac amentie retro attulerūt. Barbari magnitudinis victoriæ ignari, cōuersi ex victoria ad diripienda in castris suppellectilia, facultatem

tatem fugiendi ex vrbe multitudini præbuere, & remouentibus præparationis & tutelæ spes iniecta est. Nam relictis ceteris vrbis partibus, Romani Capitolium magna vi magnōque præsidio telorum munerunt. Primum ex sacris quadam in Capitolium sustulere. Virgines verò Vestales rapto ex laribus igne cum sacris fugerunt. Sed à quibusdam memoriæ traditum est, nihil præter æternum ignem esse seruatum. A Numa enim rege, tāquam omnium principium esset ignis, venerari institutum est. Nam nobilissimū quoddam ignis existit in ipsa natura, & motio quædam est, vel cum motio-
ne totius generatio. Alia verò materia, quæ calore vacat, otiose ignauiterque iacēs & cadaueri similis, ignis virtutē tanquam animam cupit, & paulatim suscepto igne ad agendum quid, vel patiendum vertitur. Numa Pompilius vir doctus ac sapientissimus, qui in colloquium cum Musis per sapientiam veniebat, ratione quadam philosophiæ motus, hunc seruari custodiri que perpetua vigilia, ne corrumpere-
tur, voluit, tāquam æterna virtus, quæ omnia seruaret, esset. Aliqui ferunt, quemadmodū apud Græcos, ante sacras e-
des purum ignem posuisse, & quæ sunt intus, omnibus, nisi
ipsis virginibus Vestalibus, esse abscondita. Magna præter
ea fuit fama Troianum illud Paladium, quod in Italiam
Aeneas asportauerat, ibi relidere. Sunt quidam qui de Samothracis fabulantes ferunt Dardanum Troiam aduectū
cum vrbe conderet, sacrificia egisse, atque illud consecras-
se: Aeneam verò in ipsa vrbe captiuitate furtim sustulisse,
seruauisseque ad id temporis, quo in Italia vrbe condidit.
Quidam vt multa in hac re scire ostendant, duo inesse non
magna dolia ferunt, quorum alterum apertū ac vacuum,
alterum plenum ac clausum: amborum verò aspectus tan-
tummodo sanctis virginibus patere. Sed quidam hos men-
tiri arbitrantur, quod puellas multa ex sacris corripientes
fertur duo dolia abscondisse sub terra in templo Quirini,
vnde locus ille adhuc doliorum appellationem retinet.
Virgines maiora ac digniora ex sacris fumentes ultra flu-
uium fugerunt. Tunc Lucius Albinus vir popularis cum
etiam ipse fugeret, infantes filios, vxorēque, ac necessaria
utensilia secum habens, in curru vehebatur, postquam vidit
virgines in sinu deorum sacra inculte ferentes, solasque, ac
labore viæ fatigatas, confestim vxorē cum filiis atque supel-
lectilia

lectilia terra exponit, & illas currum ingredi, atque in ali-
quā Græcorum urbem fugere iubet. Indignum fuit Albin
nō obscuram pietatem atq; honorem erga deos in grauis-
mis temporibus, sine aliqua memoria præterire. Aliorum
sacerdotes deorū ac seniores, qui consulari, & triumpho pos-
ti fuerant, non tulerunt urbem relictam iri. Qui cum sacras
splendidasque vestes sumpsissent, presidente Fabio pontifi-
ce maximo, pacem deorū exposcentes, seq; ipsos pro patria
fortunæ deuouentes, & fortunæ instantes, in eburneis sellis
39 in foro ornati confederunt. Tercio die ab ipsa dimicatione
Brennus, cum exercitu ad urbem aduentabat, qui cum por-
tas offenderet apertas, & nullas in muris stationes disposi-
tas, primum insidias dolūque formidauit, admiratus pas-
sim in vrbe solitudinem. Sed postquā per speculatores rem
cognouit, per Collinam portam ingressus Romam occu-
pauit. Anno Trecentesimo & Sexagesimo ac paulo
plus ab vrbe condita, Roma à Gallis capta, si fidū est ali-
quam temporum diligentiam seruare in his rebus, quibus
illa rerum perturbatio de aliis nouioribus dubitationem
iniecit. Capta vrbe, ut consentaneum est, celeris de hac reser-
ua per Græciam peragrauit. Heraclides enim Pōtius, qui
paulo antē, quā Roma caperetur, obierat, in cōmentariis
de anima inquit, vesperti sermone habuisse, quē admodū Ro-
ma græca vrbs, quæ tacet ad magnum mare, ab exercitu vi-
tra Hyperboreos montes aduante caperetur. Non admi-
40 ror planē Heraclidem fabulosum hominem vera oratione
de capiēda vrbe montes Hyperboreos ac magnum mare
exulisse. Aristotelē autē philosophū certō dixisse ferunt,
urbem à Celtis capiendam, seruandam verō à Lucio. Erat
hic Marcus, non Lucius Camillus. Sed hæc coniectura qua-
dam distat. Cum igitur Brennus, seruato Capitolio, Romanam
occupasset, vidissetque inter transeundum per forum, quos-
dam viros insigni habitu, & sedere & tacere, magna admi-
ratione captus est, quōd, tanquam nullo reipublice vulnere
lauciarentur, neque facie, neq; colore mutati sunt, sed cum
essent animo intrepido flexi in scabellis, quæ secum con-
tulerant, sese inuicem intuentes silentium agebat. Quare hæc
rerum nouitate admiratio Gallos habuit, & tanquā de for-
terioribus dubitaret, diu accessu tactuq; abstinere. Postquā
autē quida fides animi iuxta Papyriū Mariū sterit, manūque

mansuetē extendent, promissam barbā demulsit, Papyrius
Scipionem in capite feriendo contriuit, barbarus stricto
gladio illum necauit, & inde ceteros facto impetu morti
tradiderūt. Et tandem late vagatur ensis, & à nullo reuo-
catur pectore ferrum. Postea irati contra eos, qui in Capito-
lio erant, domos per multos dies spoliant, parietesq; eruti,
41 facies rectis illata, quōd Capitolium seruantes eorum impe-
rium negligerent, & iactis telis pugnarent. Quapropter vr-
bem rapina, & incendio miscent, & virorum ac mulierum
senūque ac puerorum atrox edita cædes, ac multā in me-
dio sine nomine plebē obruncant. Longa obsidione, opus
Gallis erat victus gratia frumentatum ire. Itaque diuisi, in-
ter eos aliqui circa Capitolium cum rege assidūt, aliqui re-
gionem veragrantes irruentesq; diuisim villas depopulan-
tur. Alij bona fortuna elati ducem ordinemq; negligerentes,
sparsi que nullo terrore vagabantur. Plurimi ipsorū, & ma-
ximē ea pars, quæ instructior erat, Ardeam vbi Camillus
42 exulabat, & priuatē otiosq; vinebat, secesserunt. Camil-
lus spe quadam consilia agitabat, nō de hostibus fugandis,
sed si daretur opportunitas, quomodo Romanis auxilio ef-
se posset. Quapropter cum perspiceret Ardeatas multitudi-
ne quidem satis numerosos, sed propter imperitiam molli-
tiemque imperatorum, minus audaces, primum ad iunio-
res orationem habuit: Non censendum esse Gallorum for-
titudine Romanos perditos fuisse: neque propter ea, qui-
bus in eum non rectē senserunt, illa pati contigisse: neque
indicandum operam esse eorum, qui ad vincendum nihil
præbuere, sed putandum id fortunæ ostentatione accidisse.
Quare egregium facinus fore, si vnā cum ipso discrimen,
barbarorum aduenarumque bellum à se repellerent, cui
vincendi finis idem sit qui igni, nempe si quod vincitur, to-
tum pessū ierit. Itaque si auderent, habita tēporis ratione,
43 rursū victoriā se præbiturū. His sermonibus perceptis à iu-
uenibus, ad principes vrbs ventum est. Camillus ad senato-
res Ardeatas cōcessit. Postquā à senatorib. in sententiā Ca-
milli discessū est, Camillus omnes, quibus ad ferenda arma
adoleuerat ætas, intra muros collectos ad pugnam instruit. Nā
hæc ignota esse hostibus, qui non longē ab vrbe aberāt, me-
ditabatur. Cum barbari per omnē regionem passim vaga-
rentur, & multam hominum pecudūque prædā agerent, in-
trepidē

trepidè ac petulantè in castris militabant: adueniente nocte, somno vinoque sepulti, fusi per castra iacebant. De his Camillus per speculatores certior factus, Ardeatas ducens, postquam sub media nocte per ea loca, quæ intererant ab hostibus tacitè pertransiit, vallum magno clamore superat & vndique tubarum sonitu omnia misceat. Illi per erupulam vix è somno à sonitu ac strepitu excitantur: paucitamen ipso in tumultu expergefacti, sese ad bellum accingentes, tanquàm ad stragem suam niterentur. contra Camillum insurgunt: quamplurimi autem ex potentioribus sopore vix nòq; grauati caduntur inermes, quot verò è vallo noctu fugà corripuerunt, qui non multi fuerunt, per regionem diffusam sub lucem ab equitibus trucidati. Fama huius rei extemplo diuulgata, multos iam ætate adultos vnà colligit, & præsertim Romanos, qui ex pugna, quæ apud Alliam fluuium commissa est, ad Veios confugerant, qui inter se ipsos lamentantes dicebant, fortem Romanis imperatorem fortunam abstulisse, & Ardeatis Camilli res bene gestas ornamento gloriæque fuisse, & urbem quæ talis viri & mater, & nutritrix fuit, peritisse. Nos verò imperatoris penuria alienis in urbibus sedentes Italiam deferimus. Eia ad Ardeatas mittentes, vel ipsorum ducè petamus, vel nos ipsi sumptis armis ad ipsam veniamus. Non enim amplius ipse à Roma exulat, neque nos patriæ in ditionem hostium relictæ, quæ nulla est, ciues sumus. Cum in vnum sententiæ omnium congruerent, Camillum per oratores summi precibus ducem accercebant. Ille, non prius inquit se magistratum accepturum, quam ciues qui in Capitolio erant, id ipsum legibus decernerent, & se ducem ex consilio dicerent: eos enim censendos patriam feruare, qui si iubeant, voluntatem ipsorum non grauati feruaturum: si autem ciues hoc minus agerent, nihil inuitis illis facturum. Camilli religionem prohibet omnes admirabantur. Sed quomodo hæc in Capitolium denuntiarentur, facultas deerat: nam impossibile arbitrabantur, hostibus urbem habitantibus in arcem mittere nuntium posse. Erat quidam adolescens Pontius Comitius non summo genere, nec tamen obscuris parentibus ortus, verum honoris gloriæque cupidus: hic sua sponte ad Capitolium iter sine litteris, ne si ab hostibus interceptus esset, Galli mentem confiliuq; Camilli nosceret, ingreditur: qui vili veste indutus, & sub

sub ea suberum ferens, aliam viam intrepidè peregit. Cum verò iam vespèri ad urbem appropinquaret, & per pontem à barbaris seruatum iter negaretur, capiti vestem inuoluens quæ breuis leuisque erat, subero per aquas nando delatus flumen tranauit, & ad urbem ascendit. Et vigilēs semper declinans, ducta ex luminibus ac tumultu cōiectura, ad Carmentalem portam, qua plurimum erat silentij, se contulit. Hic quid ageretur per silentium diu speculatur: nam huic Capitolium maximè, & directò incumbit, & petram magno circuitu atque asperitate natura ipsa locauit: per eam enim latenter ascendit, & eos, quibus custodia arcis demandata erat, magno labore per locum vacuum petit: quos cum salutasset, & suum ipsis nomen indicasset, receptus ad principes Romanorum contendit. Qui ad conuocatum senatum ingrediens, statim victoriam Camilli, quam nondum acceperant, denunciauit: narrauitque militum sententiam, ac persuasit Camillo dictaturam deferri, cum illum imperatorem tantum expeteret omnes ciues Romani, qui essent extra urbem. Illi his auditis, agitato consilio Camillum dictatorem designant, & Pōtium retro eadē via remittunt. Qui ut prius, bona usus est fortuna: nam eius transiit hostes latuit. Itaque Romanis qui Roma aberant, nuntiat ea quæ à senatu acceperat. Illi libenti animo Camillum pro Dictatore suscipiunt. Camillus iam duo millia militum itemque plures à sociis coegerat, & ad hostes aggrediēdos præparauerat. Hoc modo secundam Camillus Dictaturam adiit: qui dum ad Veios contendit, militibus occurrit, & à sociis tanquam aduersus hostes iturus esset, plures milites collegit. Quidam ex barbaris qui Romæ erant, cum fortè transirent per ea loca, quibus noctu Pōtius in Capitolium ascenderat, & sepe vestigia discernere manu ac pedum in ascensu & regressu, sæpe autem attritam semitam atque dilapsam ad regem hoc referunt. Rex cum ad locum veniret prospiceretque, tunc obtulit: vespèri autem cōuocatis his qui leui essent corpore, ac maximè quibusdā ex Celtis, quique ad superandos montes idonei, inquit, Viam nobis incognitam hostes ad ipsos ostendunt ea parte qua nec ascensus nec reditus apparet hominibus. Vehementer erubescendū est, urbem in ditionē nostram redegissemus, & hunc locum tamquam inexpugnabile negligere, ipsi docētibus hostibus,

bus, qua via arcem aggrediamur. Ea enim parte qua vnus
facile ascendit, nec multis singulatim difficile, quinimò
mutuo auxilio aditus difficultas leuabitur. Itaque munera
ac honores pro cuiusque meritis referuntur. Hac à rege ha-
bita oratione, multi ex Gallis alacres ad mandata peragen-
da sese accingunt, & media nocte per petram, ac inuia præ-
ruptaque loca taciti in Capitolium ea parte qua ascensus
molior videbatur, euadunt, & iam arcem stationesque dor-
mientes apparat inuadere. Sed nec ab homine, neque à ca-
nibus hostiū ingressus perceptus est. Sacri anseres iuxta Lu-
nonis templum inerant, qui antea affluentibus cibis pasceban-
tur. Tunc quia victus caritate laborabant Romani, negle-
cti anseres fame vexabantur. Est hoc animal natura pau-
dum, & sensu auditūque acerrimū. Illi propter famem
vigilantes ac tumultuantes, statim Gallorum ingressū per-
cipiunt. Qui cum inter se clangore & cursu feruntur, om-
nes à somno Romani expergiscuntur. Barbari quia iam no-
luebant, tumultuando violentius irruunt: Romani arma,
quæ fors obtulisset, rapiunt, & clamorē attollunt. Manlius
vir cōsularis, & robore corporis atque animi magnitudine
clarus, omniū primus duobus ex hostibus vnā occurrēs al-
terum eleuātem bipennem cæsa manu obtruncat, alterum
ymbone percussū in facie retrō per petrā præcipitē dedit.
Aliis concurrentibus Romanis, ipse instans in muro, cum
his qui ei aderant, quique concurrerant, cæteros in fugam
egit, cum nondū multi murum superassent, nec quid laude
dignum egissent. Cum ita periculū euassent Romani, &
iam lucefceret, illum qui vigiliis præerat, è muro ad hostes
per petram præcipitarunt. Manlio victori præmiū decer-
nitur, & potius dignitati illius, quàm necessitati cōsultum.
Quantum enim cuiuslibet diutius ad victum impartiebatur
illi contulerūt. Nam cōsueti farris selibras, vini autē quar-
tam partē mēsuræ græcæ, quam Cotylā vocant, tribuerūt.
Sed Galli, quod res minus prospera erat, victu laborabāt. Nā
Camilli terrore frumētātū ire arcebātur: nec nō pestis, cum
inter cadauera, quæ passim proiecta iacebant, & ruinas ca-
stra haberent, tum altitudo cineris euaporantis flante ven-
to aerem siccitate tenuitateque malū, corpora hominum
ex respiratione corruerat. Maxime autem huius rei cau-
sa fuit mutatio victus, quod ex locis ymbrosis, qui ad asti-

ua agenda lata refugia præbent, necnon accessus ad humi-
lem depressamque regionem, quæ autumnali tēpore ingra-
ta est, venissent, illorum valetudinem commouit. Diuturna
iā facta Capitolij obsessio, septimū mēsem attigerat. Qua-
re adeo magna hominū perniciēs in castris orta est, vt pro-
pter cadauerum multitudinem multa corpora sepulchrum
desideraret. Nec tamen propter hoc melius res obsessorum
geritur. Fame enim molestiaque illi angebātur, quoniā quod
Camillus ageret, cognoscere non poterant. Nā ex eo quod
intētiū barbari præsidia stationesque ad urbē custodiendā
locarant, aditus in Capitoliū negabatur. Quibus rebus sic
se habētibz, primū fortuitu per stationes de cōponenda
pace verba fiunt, deinde opimatū sentētia Sulpitius Roma-
norū tribunus militū ad colloquia cū Brenno profectus, in-
pactionē venit, mille pōdo auri pēdere, & illos ex vrbe re-
gionēque decedere. Ad hanc rē iureiurādo abhibito, & auro
delato. Celtæ dum aurū ponderaretur, cum adessent, & clā-
primū, apertē deinde lancē premerent atque grauaret, Ro-
mani in eos de hac iniuria querūtur. Brennus ridens ponde-
ri gladiū atque cingulū apposuit. Sulpitius cū interrogaret,
quare hoc? Quid aliud, inquit Brēnus, nisi dolor victus? qui
sermo in prouerbiū vsurpatus est. Romanorum autem
quidam hoc grauiter ferebant, dicebantque sumpto auro
retrō abeundum, & barbarorum expeditionem ferendam.
Quidam concedere, nec ad maiore iniuriā prouocare sa-
nius arbitrabantur, Nam habita temporum ratione, iniu-
riam tolerandam esse, atque aurum conferendū, quamquam
non pulchrum, sed necessariū. Cum de his aduersus Celtas
altercatio à Romanis oriretur, Camillus ad portas cū exer-
citu aduentauit. Qui interrogando, postquā de re certior
factus est, exercitum vt erat, sequi iussit. Ipse cum primo-
ribz properans, statim ad Romanos concedit. Susceptus
honorifice & cum silentio pro Dictatoris dignitate, aurum
ex vehiculo arripens seruis contulit, Celtas vehiculum
atque lancem capere & abire imperauit, dicens Romanis
patrium morem esse, non auro, sed ferro patriam tueri.
Brenno grauiter hoc ferente, dicentēque iniuria affici, quod
foedera violarentur: Camillus cōtrā inquit, pactiones non
ratas, nec legitimas esse iniussu suo factas, cū ipse Dictator
sit, nec alter supra eum magistratum gerat, qui non haben-

Faciunt.
coron.
112000

52

53

tibus facultatem paciscendi cum hostibus auctoritatem præbuerit. Nunc quod velint dicendum, cum legitimus dominus adsit, qui veniam petentibus daturus est, atque supplicium, nisi eos pro iure non egisse pœniteat. His verbis Brennus tumultuans bellum acuit. Itaque strictis ytrinque gladiis inuicem misti tumultuando per domos & angiportus, vt res poscebat, diuertunt. cum pro ipso rei militaris ordine loca occupare non possent. Brenus rectè sentiens, statim non cæsis multis Celtas ad castra deducit. Noctu dato signo vt taciti omnes vasa colligerent, urbem reliquit, & iter sexaginta stadiorum profectus, haud longè Sabina via confedit. Postquam dies illuxit, Camillus egregio cum exercitu Brennum petit, secum Romanos tunc magna audacia fretos habens: & cum iam diu fortiterque pugnatum esset, multa clade occupatis castris, Gallos fundit fugatque. Fugientium quidam à persequentibus cæsi, quosdam verò & plurimos per agros palantes, vicinæ vrbes villæque occidere. Sic Romam captam, profectò admirandum: sed mirabilius per septē menses sub ditione barbarorum positam, saluam esse factam. Camillus, vt digna res erat, tanquam ille qui amissam recuperasset patriam, & in pristinum statum reduxisset, triumphauit. Qui è Roma cum filiis propter bella secesserāt, statim rediere. Illi verò quos in Capitolio per obsidionem fames penè absumperat, occurrentes, ex ea præsentī & insperata iucunditate inuicem lachrymantes amplectebātur. Sacerdotes atque templorum ædiles omnia quæ in fuga corripuerant sacra, vel occultando vel secum ferendo, vt illa ab hostibus seruarent, ciuibz qui illorum desiderio videndorum tenebantur, ostenderunt.

Hæc illi læto animo tanquam deos suos Romam redeuntes conspexerunt. Camillus facta re diuina, lustratque vrbe, ac remotis his quæ indigna videbantur, sacra suis restituit. Famæ templum non immeritò eo loco, vbi diuina vox cecidit Ceditio Marco, qui exercitū barbarum denunciauit, instruxit, sed magna cum difficultate, multoque augurum labore. Vrbes gloria Camilli in fidem Romani populi rediere. Verum cum opus esset urbem omnī ex parte corruptam ædificatione instaurare, animi molestia ad opus faciendum multitudinem inuasit, & segnitie Romanis inerat, quibus in omnium rerum difficultate positis,

postis, tunc otio ac laboris remissione propter recentia mala potius erat opus, quam molestia premi atque grauari, cū neq; rebus, neq; corporis viribus validi essent. Sic igitur conuersis ad Veios animis, urbem omnibus rebus ornata, clam magistratus illis qui in administranda repub. ad gratiam agūt, tradebant, & seditiosas contra Camillū voces libenter audiebant, illum honoris gloriæque suæ causa satis idonea vrbe se spoliare velle, curatque summo conatu vt diruta loca habitaret, & urbem quam ferè funditus ignis absumperat, renouaturum esse, vt nō solum dux atque imperator Romanorum, verum etiā cōditor, contēpto Romulo, appellaretur. Qua ex re cum magno inuaderetur terrore senatus, ne tumultus urbani fieret, Camillo quanquā inuito in annū Dictaturam prorogauit, etsi mos esset nullo modo vltra sex mēses Dictaturā retineri. Senatus verò blandiendo atque exhortando populū placabat, & sacra patriæq; sepulchra atq; locos sanctos, quos Romulus, vel Numa, vel quiuis alius regū ipsi sacrauerat dederatq; ostēdebat, & in primis caput nuper inuentū in Capitolio dum fundamenta foderet, tanquā fatis datum esset locum illū caput Italiæ futurū, & æternum ignē à virginibus Vestalibus custoditū obsecrari rursus ac restingui, relicta vrbe ad dedecus ipsi successurum, siue quod eā ab aduenis habitatam visuri sint, siue quod deserta pecoribus pascua sit præbitura. Hæc cū ad singulos priuatim & publicè multis persuasionibus apud populum agitarētur, rursus à multitudine de instauranda vrbe inquerelas itum est, & summis precib. actū, ne ipsos tanquam ex naufragio nudos egenosq; factos, ad reliqua prostratē vrbeis molienda coercerent, cū alterā urbem paratā haberent.

Camillus senatus conciliū aduocauit, & multa ipse pro repub. exhortando disseruit, multa alijs, quibus orationē in senatu habere libuit. Tandē ipse assurgēs Luciū Lucretium qui primò sententiam dicere consueuerat, iussit orationem primū habere, deinde vt ordine ab alijs sententiæ dicerentur. Facto igitur silentio, cum Lucretius principium dicēdi aggressurus esset, forte fortuna cēturio ex prædijs diurnis cum cohortibus reuertēs præteribat, qui magna voce signiferū appellans, inquit: Signifer, statue signū, hic pulchrè manebimus. Eodem momento consilium de futuro, ac incertitudo exortæ vocis fuit, quando Lucretius Deum adorauit,

supplicauitque cum omnium astantium assensu, ut eum ad id dicendum afflaret, quod bonum, faustum felixque senatus, populoque Romano foret. Admiranda fuit ex hoc omne permutatio animorum multitudinis de urbe requirenda, quae sese exhortando ad opera facienda conquebatur, sed non ordine aliquo, aut laboris impartitione, verum ut quisque paratus erat animo, ducebatur ad loca molienda. Itaque urbem aedificiis dirutam, ciuibuscumque desolatam, celeri studio ac solitudine instaurauerunt. Ferunt enim intra annum muris publicis & priuatis aedibus illam fuisse renouatam. Illi quibus à Camillo negotium datum erat, ut sacras aedes suis locis reaedificarent, turbatis omnibus rebus, postquam in aedem Martis venerunt, circumeuntes palatium, (nam & hoc ut alia ferro ac igne dirutum à barbaris apparebat) cum operam purgandis locis & molendis muris impenderent, forte in baculum Romuli profundissimo in cinere demersum

⁶⁰ *Lituus.* inuident. Hic ambas cuspides flexas habet: vocatur verò Lituus, & ipso dum aurbus auguria captant, in designandis futuri aedificij locis, iaciendisque fundamentis utuntur, quo & Romulus, qui nihil nisi auspicio faciebat, usus est. Sed postquam è conspectu hominum euauit, sacerdotes baculum sumētes tanquam rem sacram intactum seruauerunt. Cum hoc ab igne seruatum offendissent, ceteris rebus corruptis, magnam de Roma spem susceperunt, tanquam aeterna illi salus futura esset, seruato signo. Nondum his rebus nauata opera erat, cum vnà Secani, Volscique, ac Latini in agrum Romanum impetum fecere, & Tyrrheni circa Sutrium, quae societatem cum Romano populo iniecerat, castra posuerant. Cum tribuni militum qui belli principatum habebant, apud montem Martium à Latinis ferro famēque premerentur, & in discrimine amittendorum castrorum positi Romam mitterent, Camillus tertio Dictaturam induit.

⁶¹ De hoc bello duplex fama est: sed prius eā quae vulgarior est, narrandum duximus. Ferunt Latinos, siue ut occasionem belli quaerent, siue ut sic planè vellent rursus sanguinem Romanorum suo admisceri, à Romanis virgines mulieres petiisse. Dubitantibus Romanis quid agendum esset, cum nondum horridum bellum suscipere auderent, nec iam vires recuperassent, timerentque ne Latini dum Romana connubia peterent, obsides per insidias quaerent, ancilla nomine Tutula,

Tutula, vel ut quidam dicunt, Philotida, principes monuit, ut ancillas in morem nobilis sponsae ornatas, & maxime eas, quae & pulchritudine & liberali aspectu existerent, cum ea mitterent, reliqua verò se curaturam. Principes persuasi, habito electu ancillarum, pro rei opportunitate & voluntate illius, illas & auro & veste ornatas Latinis, qui non procul vrbe confidebant, miserunt. Noctu ceterae ancillae gladios hostibus subdixerunt. Tutula verò siue Philotida caprificum excelsam ascendens, post terga veste reiecta, Romam versus, quemadmodum cum principibus conuenerat, flammam eleuauit, quod nemini aliorum ciuium constabat. Quare postquam principes festinando milites ad inuicem exhortantes, & vix in ordinem sese constituentes conuocauere, magno cum tumultu illi ad pugnam egrediuntur. Cum ad vallum venissent. hostium, qui somno se dederant, hoc minus expectantes, castra occupant, & plurimos ferro trucidant. Hae nunc Iulij, tunc Quintilis nonis gesta sunt, & solene illud certamen cognomen illius rei factum est. Primum enim per urbem congregati ambulantes, multorum nomina & patria & communia, magna voce appellat, ut Caium, ut Marcum, ut Lucium & his similia, imitantes eam appellationem, qua tunc mutuo compellando ex industria utebantur. Deinde ancillae magis ornatae circumeundo ludunt in occurrentes scommatis, certantque inter se, imaginem eius certaminis quodcum Latinis est habitum, effingentes. Cum verò conuiuuntur, umbra fici teguntur, & diem illum Capratinas Nonas appellat, ut putant, propter ficum illam quam ancilla ascendit, ac flammam extulit. Nam syluestrem ficum, caprificum vocant. Verum alij horum plurima in morte Romuli facta dictaque esse arbitrantur. Eodem enim die ipsum extra portam repente procellosa caligine circumseptum, vel (ut alij putant) eclipsi solis orta, ab oculis hominum euauisse ferunt, eamque diem ab hoc Nonas Capratinas appellatam: nam *capra* appellat. Et Romulus apud Paludem Capream orationem ad suos habens euauit, ut in commentariis rerum ab eo gestarum scriptum est. Plurimi scriptorum hanc alteram opinionem magis asserunt. Camillus tertio dictator designatus, cum accepisset tribunos militum atque exercitum obsequio arceri à Volscis Latinisque, non solum arate florescentes, sed quosdam etiam qui iam annis graues erant, ad capiendam

pro patria arma coegit. Cum igitur longo circuitu ad montem Martium clam hostibus venisset, post ipsos castra locauit, & per magnos ignes eius aduentum significauit. Romani igitur qui obsidionem patiebantur, audaciores facti, de prouocandis ad pugnam hostibus animo agitabant. Latini verò Volscique cum de hostibus suspicarentur, sese intra vallum magna lignorum oppositione tuentur, & vndique exercitum obstruunt, statumque vallo clausi, Tyrrenorum atque ea quæ e domo futura erant auxilia præstolari. Hoc cum Camillus præcisset, timens ne id quod fecerat, si bi accideret, ipsis hostibus circumdatis, rerum opportunitatem accelerauit. Cum ingens lignorum adstaret acervus, & magna ex montibus flamina spirarent, parata ingenti pyra, diluculo copiiis eductis, iussit quosdam sumptis telis ex vna parte, sublato clamore, contra hostes ruere: ipse secum ducēs eos quibus negotium erat datum, ignem ea parte valli proiicere, qua venti vehementius flaret, opportunitatem temporis expectauit. Pugna atque sole ventoque ingenti exortis, dato irruendi signo repente circuncirca flammam iaciunt in vallum. Itaque statim accensis magnis vndique obicibus ligneis, nulla Latini medela, nullis præparatis rebus extinguere ignem potuerunt. Sed postquam ignis quasi vniuersa castra corripuerat, cum iam non amplius vires igneas in angustissimum locum coacti sufferre possent, in armatas acies hostium, quæ pro vallo adstant, sese præcipientes iaciunt. horum paucis fugere licuit. Deprehensos autem intra vallum omnes ignis corripuit, donec Romani, ut res hostium raperent, flammam extinxerunt. His cōfectis, relicto in castris Lucio filio, quem custodem captiuorum hominum ac rerum præposuit, ipse in agrum hostilem incursionem fecit & Aecanorum vrbe capta, reconciliatisque Volscis, statim copias ad Sutrium ducit. Nondum verò ea quæ illis acciderant, didicerat, sed existimans illos à Latinis in rerum discrimine clausos obsidione teneri, auxilia properabat. Illi verò iam hostibus urbem tradiderant. Ipsi autem exceptis vestibus ceteris rebus omnibus spoliati, cum filiis atque vxoribus fortunam suam deplorantes, Camillo aduētanti occurrunt. Camillus eo aspectu misericordia motus, cum videret etiam Romanos collachrymantes, atque hunc rerum euentum moleste ferentes, Sutrinis inhaerentes Romanis, statuit

tuit ultionis abiecta dilatione, eo die repete ad Sutrium iter corripere. Nam existimabat hostes Sutrium urbem ditissimam omnes ingressos, illam sine timore incustoditam habere. Planè vera animo consilia agitauit: non enim solum eius aduentus regionem, verum etiam urbem latuit. Itaque & portas & muros nullis prædiis seruatos occupauit: nam illi per domos sparsi, vino ac Veneri indulgebant. Postquam senserunt urbem ab hostibus iam captum iri, ita vehementer crapula grauati passim iacebant, ut paucis fugam arripientibus, omnes domi expectantes, & sese hostibus præbentes, turpiter ferro perirent. Vrbs Sutorum, quæ bis vno die capta est, hoc modo Camilli opera hostibus fugatis, & ciuibz recuperata est. Hic triumphus non minus ei gratiæ atque gloriæ comparauit, quam primi illi duo. Nam ciues qui ipsum odio insectabantur, omnia potius bona quadam fortuna, quam virtute geri dicentes, tunc res gestæ prudentia ac fortitudine Camilli, coegerunt, ut viri gloria extolleretur. Marcus Manlius, qui primus Celtas Capitolium noctu aggredientes ex arce expulerat, vnde Capitolinus appellabatur, Camillum inuidia odioque apertissime persequabatur. Hic cum putaret se & gloria, & autoritate primum in repub. esse, & non posset Camillum optima natura virum gloria superare, gesta Camilli ad tyrannidem criminando extorquebat, & multitudinem ac præsertim ære alieno onustos per factionem sibi conciliabat: nam quosdam in iudiciis contra creditores patrocinio tuebatur, quosdam vero vi eripiebat, & pro legibus contra eos agi non permittebat. Quare breui multorum, quibus res ampla domi non erat, beneuolentiam sibi confluerauit: qui audacia petulantiaque forum vexantes, multum terroris optimatibus iniecerant. Postquam eorum causa Quintus Capitolinus Dictatorem inivit, in carcerem Manlium detruxit. Sed cum populus in signum mæroris vestem mutaret, quod vsurpatum erat in magnis publicis calamitatibus, senatus pertimescens ne tumultus in ciuitate oriretur, iussit Manlium dimitti. Milius dimissus nihilo modestior erat, sed insolentius factiones se ditionesque in vrbe agitabat. Itaque Camillum rursus tribunum militarem senatus elegit. Cum igitur contra Manlium accusationes adducerentur, magnopere accusatoribus aspectus obscurus. Nam is locus, quo noctu in Capitolium

ascendens Celtas pugnando propulsauit, in conspectu eius dum causam oraret, erat: hic ad misericordiam mouit animos Romanorum. Ipse enim manus illò extendens, lachrymasque effundens, pugnam illam ante oculos differendo posuit. Quare iudices pendentes reddidit, & iudicia differenda præbuit, qui ipsum in manifesto crimine deprehensum dimittere nolebant: neque legibus uti poterant, quòd locum in quo pro reipublica fortiter pugnauerat, ante oculos situm habebant. Camillus cum rem prudenter perciperet, iussit mutato loco iuris, ut extra portam ad lucum Petilium iudicia agitareretur. Vnde cum non esset aspectus ad Capitolium quando de eo iudicia tractarentur, & iudicibus memoria rerum ab illo gestarum animo excidisset, dignum pro meritis suis supplicium tulit. Manlius igitur damnatus in Capitolium deductus est, & per petram deiectus, eundem locum habuit, & pulcherrimæ gloriæ, & ingentis calamitatis monumentum. Romani diruta eius domo, ædem deæ quam Moneta appellat, ibi dedicauerunt, sanxeruntque decreto publico, ne quis in futurum ex patritiis arcem habitaret. Camillus cum iam maturus æui esset, & quodammodo inuidiam, & odium suæ felicitati tanta gloria extimesceret, sextò tribunatum militarè renuit. Sed manifestissima erat excusatio corporis mala valetudo: illis enim diebus in morbum inciderat: nec minus tamen magistratui ei populus præbuit, exclamans, quanquam non equitaret nec arma ferret, tamen in bello esset terrori hostibus. Itaque tantummodo præsidere volens, magistratum iniit, & cum vno ex collegis Lucio Furio contra hostes pergit. Hi Prænestini Volscique erant, qui magno exercitu agros sociorum Romanorum depopulabantur. Cum igitur non longè ab hostibus castra locauisset, quanquam pugnandum esset, putauit bellum terendum tempore, ut corpus ad cõferenda prælia roboraret. Lucius collega eius ingenti gloriæ libidine ad pericula aggredienda summo opere tractus, persuasus centurionibus ac turmarum principibus, timens ne inuidia quadam à iunioribus sibi gloria eriperetur, inuito Camillo in aciem copias eduxit. Ipse verò quòd mala valetudine laborabat, in castris cum paucis relictus est. Lucio prælium velociter temerèque inueniente, cum Camillus perciperet Romanos in fugam versos, sese non continuit, sed ex toro profliciens, & per fugientes irruens

irruens in hostes, cum seruis ad portas valli obuiam vadit. Quare statim quidam conuersi illum sequuntur, quidam autem extrà profecti ante eum stantes pugnabant, & sese inuicem hortabantur, non deferendum imperatorem. Tunc hostes sic à persecutione destiterunt. Posti die Camillus eductis copiis, prouocatisque ad pugnam hostibus, egregiè ipsos deuicit, & in fugientes facto impetu, vallum occupauit, quamplurimosque ferro trucidauit. Post hæc cum audiuisset ciuitatem Sutrinorum à Tyrrhenis captam, & omnes habitatores qui Romani erant iugulatos, eos qui minus apti essent ad cõferendas manus, Romam dimisit. Ipse verò sumptis his, qui ætate & audacia vigeant, cõtra Tyrrhenos, qui urbem occupauerant, irruit: quos cum vicisset, partim expulit, partim necauit. Camillus Romam reuersus, multaque spolia referens, declarauit prudentissimos esse eos, qui neque imbecillitatem corporis, neque senectutem pertimescerent: sed vel inuitem & ægrotantem potius, quam floridos ætate iuuenes, & magistratum summis viribus ambientes, principem belli deligerent eum, qui imperator & audacia, & peritia rei militaris clarus esset. Quapropter fama exorta Thusculanos deficere à fide populi Romani, bellum Camillo demandatum est. Camillus cum sibi concessum esset, ut vnum ex quinque collegis optaret: prætermisissis aliis rogantibus, Lucium Furium præter omnium spem optauit. Hic erat ille, qui nuper præter Camilli sententiam pugnauerat, & rem malè gesserat. Verum cum vellet infamiam ac ruborem huius viri obscurare, eum sibi collegam aduocauit. Thusculani ut malefacta dissimularerent, iam in eos motis à Camillo copiis, ad agros colendos tanquam tempore pacis, homines ad opera facienda egredi iubent: portæ patefactæ adstabant, pueri in ludo literis indulgebant, populus in tabernis officinisque artes suas exercebat, ciues togati foro utebantur, principes tanquam nec bellum expectarent, nec bellandi sententia extitisset, amicitiam Romanis pollicebantur. Nec tamen Camillus credidit, quòd illi à populo Romano deum seiscere non instituisset. Verum cum miseratus esset eorum penitentiam, iussit ut ad senatum venirent, ac iram eius placarent: quod si factum esset, se in senatus sententiam concessurum, & tanquam eius esset, omnia crimina vbi remiss-

- remissurum. Hæc clara facinora sexto eius militari tribuna
75 tu gesta. Post hæc Licinio Stolone magnas in vrbe sedi-
tiones excitante, contra senatum populus summis viribus
annitebatur, constitutis duobus consulibus, vt alter popu-
lis crearetur, non ambo patritij, tribuni plebis creati sunt:
nam multitudo comitia consularia haberi non permiserat.
Itaque cum res propter contumaciam principatus admini-
strarentur magnis seditionib. quartò Dictatura, inuito po-
pulo, à senatu Camillo demandabatur: sed ipse ad hoc non
satis prompto animo erat, neque aduersus homines propter
multa magnaque bella contumaces sibi futuros, tanquam
pluribus bonis cum his foris, quam cū patritiis domi rem-
publicam affecisset, contentiones suscipere volebat, præfer-
tim cum per inuidiam electus esset, vt vel populum vincens
opprimeret, vel à populo victus opprimeretur. Itaque cona-
tus Camillus præsentibus rebus repugnare, cum percepis-
set diem quo tribuni plebis legem laturi erant, numerum
militum recensuit, populūque ex foro in campum accer-
sui, minaturque non obedientes magnas pœnas daturus.
76 Tribunis populi ex aduerso Dictatori repugnantibus in-
dicentibusque pœnam quinque myriadum argenti, nisi de-
cretum ac legem contra populum editam abrogaret: siue
quod pœnam exiliūque timeret, se iam senectute conse-
cto minime dignam, siue quod vires populi immensas insu-
perabilemque superare posse minus confideret, domum con-
cessit, & simulata corporis mala valetudine, Dictaturam de-
posuit. Senatus alterum designauit Dictatorem. Ille magi-
strum equitum eligens Stolonem principem seditionis, cau-
sa fuit vt ea lex quæ magnopere patritios tristitia afficiebat,
approbaretur. Hic enim legem tulit, nemini plura quingen-
tis iugeribus habere licere. Tunc quidem Stolon hoc decre-
to clarus habitus est, sed paulò post ipse eo crimine damna-
tus fuit, quod cæteris prohibuerat, & secundum eam legem
77 quam ediderat pœnas dedit. Cum iam cōtrouerfiæ de co-
mitiis consularibus deficere inceperet, quod grauissimum
genus seditionis primas partes in vrbe habuerat, & senatus
aduersus populum sentienti maximas molestias præbuerat,
clari in vrbe rumores nuntiantur, Celtas iterum ab Adriati-
co mari traicientes multis myriadibus Romam celeriter
contendere. Pariter cum hoc rumore belli opera incepan-
tur.

tur. Nam in regione iam agri ab hostibus vastantur, & qui-
bus non facile erat Romam confugere, ad montes euasere.
Hoc terrore omnis ciuilis seditio sedata. Et cum omnium
sententiæ in vni concederent, quintò Camillum vno animo
dictatorem deligunt. Hic iam senectute vehementer ingra-
uescebat, & quasi octogesimum annum attigerat. Qui cum
necessitatem & periculum animaduertere, neque gloria, vt
antea, allectus, neque excusatione vsus, sed statim sese accin-
gens militum delectū habuit. Animaduertens violentum
barbarorū robur positū esse in gladiis, quos barbarico mo-
re nulla arte ferebant, & capita humerisque cædebant, ga-
leis ferreis leuibūque circuitu plures armabat, vt ipso ictu
gladij debilitarentur atque frangerentur. Clypeos autē la-
mina ferrea circundabat, cum ligni vires sua spē ad ictus
perferendos minus validæ essent. Ipse milites docuit, vt lon-
gis cominus venabulis vtentes, & ictibus gladium hosti-
liū subicientes, impetus sustinerent. Postquam Celtæ ad A-
nienem fluuiū castra locauerant, ingenti præda onusti, Ca-
millus eductis copiis in mollibus tumulis vndiq; ferè clau-
sis, statua habuit, & plurimam partem castrorū celari, par-
uam verò aspici posse voluit, vt cum ab hostibus tabernacu-
la arduis in locis instructa perspiceretur, timere videretur.
79 Hanc opinionem cum Camillus augendam cēseret, nul-
la illis, quos hostes depopulati fuerant, auxilia tulit, sed val-
lo sese claudēs nihil agebat, vsquequo pabuli causa quosdā
vagos à castris progressos incessanter ad summā vsq; ebrie-
tatem gulæ indulgentes cognouit. Tunc cum iā adhuc nox
esset, expeditos præmittēs milites, qui barbaris in ordinem
constitutis impedimento essent, & egredientes turbarēt, di-
luculo exercitum eduxit, & latis in capis multos fortēsque,
non quemadmodū barbari expectabant, paucos atque igna-
uos, in acie redegit. Hoc primum animos Celtarum deter-
ruit, quod Romani ad bellum eos eliciebāt. Deinde quod ex-
pediti milites irruentes prius quam copiarū in ordinem redi-
gerentur, ac per turmas diuiderentur, irritarent, & vi ad con-
gregatos milites irrupentes, sine ordine dimicare cogerēt.
80 Tandem Camillo iubente ordines prælium conferere, il-
li gladios attollentes celeri cursu ferebantur. Isti autem ha-
stis occurrentes, & partes ferreas ictibus supponentes, ferrū
molle illorum ac tenue longūque sustinuerunt. Quare
statim

statim flectuntur gladij atque duplicantur. Scuta autem hæretibus pilis perforata, & grauata sunt. Quapropter priuati propriis armis barbari, nitebantur armis, illorum rem gerere, & pila manibus eruere atque auferre. Romani animaduertentes eos inermes esse, gladijs vrebantur. Itaque miserrima orta cæde, eorum qui erant in frontibus, alij per campos fuga dissipati (nam promontoria Camillus occupauerat) castra quia incustodita erant, quod magna fiducia pugnatum est, non difficulter capta sunt. Hanc dimicationem tertio fuisse anno post captam Romam ferunt. Romani qui magno barbarorum terrore percussu fuerant, hac victoria maximam contra Celtas audaciam susceperunt, tantquam mala fortuna aduersante, & non virtute ac viribus primò ab illis victi fuissent. Tanta autem tum erat terror, vt lege caueretur, sacerdotes immunes à militia esse, nisi vrgeret bellum Gallicum. Hunc itaque finem habuerunt Camilli certamina militaria, cum in hoc magistratu urbem Velitras obiter sine bello cepit. Erga Camillum in rep. maximo odio afficiebatur populus, qui potens ex victoria rediens, annitebatur contra legem alterum ex consulibus inuito senatu popularem eligere. Senatus verò Camillum deponere magistratum non sinebat, tanquam illo Dictatore maiori authoritate pro principatu optimatum pugnaturus esset. Postquam sedente Camillo ac in foro iura dicente, licitor tribunorum populi nomine iussit Camillum sequi, & tanquam illum ducturus manum corpori adduxit, & maximus clamor ac tumultus forum occupauit, propulsaque multitudine autem retrò vt traheretur dicente, dubis presentibus rebus Camillus magistratum non deposuit: sed assumptis secum his, qui in concilio erant, senatum petiit, & priusquam dicere aggressus esset, ad Capitolium cõuersus deos testatur, vt ea dicturus sit, quæ tandem bene vertat reipublicæ, & si seditio civilis tollatur, templum Concordiæ ædificatur se pollicetur. Cum multæ in senatu variaeque contentiones essent quod in varias sententias ciuium mentes trahebantur, tandem in hanc sententiam iurum est, vt alter ex consulibus popularis crearetur. Dictator cum ad populum hoc nuntiaret, statim (vt æquum erat) populus cum senatu reconciliatus est, & Camillum plausu ac

clamore domum vsque remittunt. Postridie autem cõgregati decreta tulere, vt Concordiæ, quæ admodum Camillus vouerat in foro & in concione, inges pro rebus bene gestis templi moliretur. In celebratibus quas Latinas vocabant, addita vna die, per quadriduū solennitates instituerunt, & deinde statim Romanos coronas ferre ac rei diuinæ intendere voluerunt. Comitibus à Camillo habitis, Marcus Aemilius ex patritiis, Lucius Sextus primus ex popularibus, consules designati. Res gestæ à Camillo huiusmodi exitum habuere. Anno deinde sequenti cum Roma graui peste laboraret, ex multitudine innumera vis cecidit, ex principibus verò pluri mi, inter quos Camillus omnium annis grauissimus, maturo funere obiit, & plus desiderij ac luctus quàm ceteri omnes, qui ea tempestate pestilentia ceciderant, Romanis reliquit,

Pericles.

L' APO FLORENTINO
INTERPRETE.

CAESAREM cū peregrinos quosdā Romæ locupletes homines canū & simiarū catulos circumferentes gremio, eisque deditos intueretur, interrogasse ferunt, nunquid apud illos mulieres liberos parerent. Sapiens profecto, & digna principe admonitio, qua arguuntur hi, qui præter naturam, eam indulgentiā & charitatem, quæ maxime debetur hominibus, in feras impenderent. Num igitur quia canum & simiarum catuli & docilitatis aliquid & attentionis in se ad res inspiciendas habere videntur, idcirco animus noster adducitur ratione ad eos reprehendendos, qui hoc ad res, nec auribus cuiusquam nec spectatione dignas, contemptis honestis & vtilibus studiis, abutantur? Nam sensui quidem, qui perturbatione ad omne quod se offerat atque occurrat, mouetur, fortasse necessariū est, id quod obiectū est, siue vtile, siue inutile sit, contemplari: mēte autē & ratione vnicuique natura est datū (si velit) vti & seipsum vertere semper, & ad id quod videatur optimū, facillimè immutare. Quocirca decet contēplationes circa opti-

Apie à
Chris ordi
sur.

ma occupatas tenere, ne contemplentur solum, verum etiam contemplando nutrantur. Ut enim oculis color est congruens, cuius species ipsa & venustus aspectum pascit, sic oportet ad ea spectacula intendere animum, quæ suo & proprio bono voluptatem & delectationem præbent. Hæc sunt, in his operibus, quæ à virtute proficiuntur, quæ aspectu ipso æmulationem quandā & stimulos ad imitandum iniiciunt. At cæteris in rebus non statim admirationem facit sequitur, ut ad ipsum opus excitemur, sed plerumque etiam contrarium euenire solet. Opere enim ipso delectamur, eius autorem contemnimus ac despiciamus: quem admodum insuauissimis vnguentis ac purpuris: iis enim oblectamur, tinctores verò & vnguentarios illiberales & sordidos esse ducimus. Ex quo sapiens, illud Antisthenis, qui cum audisset Ismeniam optimū esse tibicinem, At homo nequam est, inquit: non enim si probus foret, tibicen esset. Et Philippus cum accepisset filium suauiter quodam in loco occisisse, vrbane est obiurgatus, Non te pudet, inquit, quod ita pulchrè canere scias? satis est enim regi, canentibus aliis audiendi otium superesse: ac permultum quidē videtur imparti Musis, si cæteris his de rebus concertantibus, ipse spectatorem se præbeat. Ipsum autem per se opus explere humilium atque abiectionum rerum, ex labore illis impenso desiderium suum ad præclara opera, & inertiam facile arguit. Nec vllus vnquam ingenuus adolescens cum Pisteionem esset intuitus, Phidias fieri concupiuit, aut Iunonem Argis, Polycletus, nec Anacreon, aut Philemō, aut Archilochus, etsi vehementer eorum opera sit admiratus. Non enim necessarium est, etsi admodū oblectet opus quod iucundum sit, idcirco statim artificem eius probari. Vnde ea nihil spectantibus vtilitatis asserunt, quibus nihil excitantur ad imitandum, nec adducuntur quidem, ut similia facere concupiscant. Verum virtus eiusmodi est, ut ipsi statim rebus gestis ita afficiat homines, ut non modo admittantur opera, verum in autores quoque summo studio ac desiderio incendantur. Nam in bonis quidē externis, possidere tantū ac perfrui, at in virtutibus res ipsas gestas experiri. Ad hæc illa quidē nobis ab aliis, hæc autē aliis à nobis suppeditari volumus. Honestas enim ad se allicit, atque ad agendum statim impellit, nec imitatione ipsa spectatorem probum,

Philippi
dictum in
Alexandri

probum, sed ipso opere conspecto efficit, ut anteponenda cæteris iudicetur. Quapropter nobis quoque faciendum esse visum est, ut vitas clarorum hominum (ut cepimus) mandaremus literis, & hoc decimo libro Periclis ac Fabij Maximi, qui cum Annibale bellum gessit, vitæ complexi sumus, qui cum cæteris virtutibus inter se similes, tum mansuetudine, iustitia, patientiaque in tolerandis populi motibus, & in collegarū insolentia perferenda, vtilissimi patriæ extiterunt. An autem rectè coniciamus, ex ipsis quæ de his traduntur, licet iudicare. Pericles enim tribu quidē Acamantides, curia verò Cholorgeus, familia autē & genere tum paterno, tum materno clarus. Nam Xanthippus, qui in Mycale regis præfectos deuicerat. Agaristam ex Clisthenis genere in matrimonio habuit, qui Pisistrati filios expulit, & generoso animo tyrannidem sustulit, leges etiam tulit, opumque rempublicam temperauit, & ad concordiam, & ad conseruationē. Ipsa autē statim per quietē sibi visa est leonē partu edere, & post paucis diebus Pericle peperit, specie quidem corporis haud indecora, capite verò oblongo, nec cæteris partibus respondentem. Ex quo omnes ferè eius statum velut deformiorem videri. Et Attici poetæ eū *σχινοεισφαλον*, contumeliæ gratia, appellare soliti sunt, quia *σχινοει* scyllā interdum vocat. Cratinus igitur, Discordia, inquit, & longæum tempus admista inuicē, magnū procreant Tyrannū, quem Cephalogeretā dii nuncupant. Ac rursus: Venis hospitalis ac bone Iupiter. Teleclides verò interdū difficultate rerum dubium, sedere ipsum ait in ciuitate grauato capite temulentum, nonnunquā ex capite vndeclinio tumultū magnū excitare. Eupolis autem cum interrogaret de singulis oratoribus, qui ab inferis ascendissent, postquā vltimus nominatus est Pericles, dixit: Vtrique caput inferorum eduxisti. Ipsius autem in Musicis præceptorē Damonem plurimū fuisse consentiunt, cuius nomen aiunt correpta prima syllaba proferri oportere. Aristoteles autem affirmat apud Pirocleum Musicæ operam dedisse. At Damon videtur, cum maximus sophista esset, quod multitudinem latèret, vim artis, Musicæ nomine regere statuisse. Versabatur autem cum Pericle assidue, ut cum athleta ciuiliū rerum gymnastes ac magister. Haud tamē Damonem lyra potuit occultare, sed

Genus.

Corporis
habitus.

Institutio.

Laert. in
Anaxag.

Mores.

10

sed ut homo factiosus & dominandi cupidus, ciuitate electus, Comicis materiā praeiuit. Plato igitur quendam illum ita rogantem inducit: Primum igitur dic mihi expectanti atque optanti. Tu enim, ut aiunt, o Chiron. Pericles educasti. Zenonis etiam Eleatis phisici, ut Parmenides, audierunt, qui artem quandam dicendi, quae ex contradictione in ambiguitatem concluderet, edocebat, ut in his Timon. Philastus inquit: Magna vis in utranque partem disputandi, non captiosa illa Zenonis omnia reprehendentis. Plurimum vero Clazomenio Anaxagora praeceptore usus est, qui illi magnificentiam animi, atque elationem grauiorem ad popularem potentiam capessendam iniecit, eiusque ingenium maxime excitauit, atque incendit. Hunc eius aetatis homines mentem appellabant, siue quod eius prudentiam in contemplanda cognoscendaque rerum natura excellentem & singularem admirarentur, siue quod rerum principia non in fortuna ac necessitate, sed in mente pura, atque secreta ab omni commistione locasset, quae commistis ceteris & concretis, aequales particulas distribueret. Hunc virum cum in summa admiratione Pericles habuisset, in eo genere doctrinae, quod sublime & excelsum vocant, maxime instructus, illam animi celsitudinem non modo in vita, atque oratione seruauit ab omni turbulenta & malitiosa seueritate seiuncta, sed ore quoque & vultu ipso tristior ac seuerior fuit, nulla iucunditate aut varietate, & qui habitu etiam corporis ab omni animi perturbatione inuictus videretur, sono autem vocis & conformatione maxime placidus atque sedatus, ac ceteris quae sunt huiusmodi, mirifice perterrebat omnes. Igitur ab imperito quodam & intemperante homine per diem totum conuictis, ac maledictis lacepsitus in foro, silentio pertulit, nocte vero modestè & temperatè domum discessit, cum eum maledicus ille sequeretur, & continè magis maledicèdo seruesceret. Ut autem ad ipsam ianuam ventum esset, quod iam tenebrae essent, quandam ex seruis accepto lumine deducere hominem, & domum sistere iussit. Verum Ion poeta dicit morem Periclis in congressu & consuetudine superbū inflatumque fuisse, eiusque elationi contentionem & despectionem aliorum admistam fuisse. Laudat autem Cimonis ad omnem motum facilitatē. Sed Ionem, qui virtutem tragica quadam disciplina praeditam esse, & satyricam quiddam

quiddam habere vult, omnino omitamus. Eos autem qui Periclis grauitatem & seueritatem elata opinionis & inflationis nomine criminantur, hortatur Zeno, ut eiusmodi sibi aliquam inflationem pergant parare, ut ipsa simulatione honestorum sibi emulatione quandam latenter suggerant. Neque hos solum ex Anaxagorae consuetudine Pericles fructus percepit, verumetiam superstitione se liberasse videtur, quae ad res sublimes metu iniicit ignorantibus causas, & circa diuina ob imperitiā pauidis atque attonitis, quae physica ratio amouens, securam & spes optimas afferentem religionem inducit. Dicitur Pericli aliquando arietis caput vno cornu ex agro esse delatum, atque Lamponem vatem cum cornu esset intuitus, robustum & solidum in media fronte situm, dixisse: Cum duae essent factiones in ciuitate, Thucydidis vnā, Periclis alterā, ad eam peruenturum esse imperium, apud quam eiusmodi portentum esset. Tum Anaxagorā aperto capite arietis, offendisse cerebrum restam non copleuisse, sed esse acutum in formā oui, & ex omni parte coire ad eum locum, ubi cornu radix esset affixa. Qua re Anaxagoram primum admiratione praesentibus attulisse, sed paulo post Lamponē, cum sublato Thucydide, omnes populi opes ad Periclem delatae essent. Prohibuit autem nihil physicū ac vatem veritatē attingere, cum hic causam rei, ille exitum optimè percepisset. Huius enim facultatis erat, ex quibusnam id causis ortum esset, & quo pacto ortum esset, contemplari: illius verò cuius gratia, & quid significaret, praedicere. Qui autē causae inuentionē abolitionem signi aiunt esse, non animaduertunt se vnā cum diuinis conciliendi quoque arte rescindere, fragores discorum, faecularū lucem, obumbrationes gnomonis, quorum vnumquodque ex principio quodā & causa cuiusdam rei signum est factum. Sed haec quae ad huius operis descriptionē non pertinent, in aliud tempus differantur. Pericles igitur cum iuuenis foret, vehemèter populū verebatur. Etenim videbatur Pisistrato tyranno forma quidē persimilis esse. Vocis quoque ipsius suauitatē & volubilitatē celeritatemque linguarum, senes admodum propter similitudinē extimescebant. Cum verò diuitiis, & genere, & opibus amicorū praestaret plurimū, veritus testis exiliū, nulla ex parte reperiuntur attigit, in imperiis militaribus vir fortis & expertus. Itaque post Aristidis obitum,

Iuuenis
astimatio.

mitterentur coloni: plebi quò aqua sorte spectaculis inter-
esset ex publico dandi, & ara diuidendi auctorem fuisse:
populumq; ob eam quæ tū vigeat administrandæ reipub-
licatione malè assuetum, intentumq; largitionibus, atq; im-
moderatum factum esse, qui antè modestus & minister
deditus fuisset. Licet autem ex ipsius rebus gestis causam
huius mutationis intrinseci. Ab initio enim (vt diximus) ob
Cimonis gloriam, blāditiis populum capere atq; pellicere
nitebantur: verum copiis diuitiisque inferior, quibus ille
pauperes delinierat, cum cœnam quotidie Atheniensium
indigenti cuique præberet, senioribus etiam vestes, mace-
rias quoque agrorum sustulisset, vt ad colligendos fructus
volentibus pateret aditus: his Pericles populum demulcēs,
ad publicorum diuisionē conuertitur, Oetæo Dæmonide
19 suadente, vt Aristoteles tradidit. Ac celeriter cū ad spec-
tationes & iudicia, facta largitione, aliisque premiis, & cho-
rorum apparatus, multitudinē corrupisset, eius ope cœtera
Areopagi senatū utebatur, cuius ipse expertus erat, quòd neq;
Prætor, neq; thesmotheta forte lectus esset, neq; belli dux.
Hi enim magistratus vetere instituto sortitò capi solebant,
per eos cōprobat in Arcopagum ascēdebant. Quare magis
Pericles cum plurimum iam valeret in populo, concitata
seditione eum senatum delere gestiebat. Itaque multa ei
iudicia per Ephialtem ablata sunt, & Cimon vt Laconum
studiosus, populoq; infensus, in exiliū pulsus, qui pulcher-
rimas victorias ex barbaris reportasset, pecuniisq; multis
& spoliis hostium vrbe locupletasset, vt in eius vita scripsi-
mus. Aded munitus erat Pericles opibus & gratia populari.
In eiusmodi exilio, quod Ostracismū illi vocabat, decennij
20 erat exulibus tempus definitum. Per id temporis cum La-
cedæmonij infesto exercitu Tanagricum agrū inuasissent,
occurrentibus statim obuiam Atheniensibus, Cimon ab
exilio rediens in acie armata constitit, hac opera quidē cu-
piens Laconicam calumniā purgare, si vnā cum ciuib; se
periculis obiectasset. Periclis amici, facto impetu, eum vt
exulem expulerūt. Idcirco videtur Pericles decertasse for-
tissimè in eo prælio, splendoreq; & gloria exuperasse omnes,
quòd ne corpori suo quidē pepercisset. Interierunt omnes
in acie Cimonis amici, quos in inuidiā Pericles Laconicæ
amicitiæ adduxerat. Ac pœnitentia facti Athenienses &
Cimo

Cimonis desiderium cepit, reque in finibus Atticæ malè ge-
sta, & grauiore belli expectatione vehemēter solliciti erant:
quæ cum sensisset Pericles, impigre se ad leniendos multi-
tudinis animos contulit, ipseque sub decreto hominē reuoca-
uit. At ille abiens cum ciuitatibus pacem cōposuit: erat
21 enim cum eo Lacedæmoniis necessitudo & amicitia, quæ
admodum cum Pericle & cæteris hominibus popularibus
maximæ inimicitia. Nonnulli tamen aiunt nō prius redi-
tū Cimoni à Pericle decretū, quàm secreta fœdera per Elpi-
nicē Cimonis sororē cōstituta essent, vt Cimon cum ducē-
tis nauibus permissio sibi extra vrbem militari imperio, ad
regis agrum occupandum nauigaret, ciuiliū rerum ad-
ministrationem Pericles haberet. Visus est autem iam an-
tè Elpinices opera, Pericles multū de asperitate sua in Ci-
monem remisisse, cum capitis accerferetur. Erat enim &
Pericles eorum vnus qui iussu plebis Cimonē accusabāt.
Itaque cum eum Elpinice supplex adiret, subridens, O Elpi-
nice, inquit, vetula es magis, quàm res tantas transigere
queas: veruntamē ad eius orationē se colligēs, repudiata ac-
cusatione ex omnibus accusatoribus minimè Cimoni infe-
stus discessit. Quonā igitur pacto Idomeneo credendum
22 putamus, cum Periclem accuset, dicatq; ab eo Ephialtem
hominem popularem amicum suum, & gerendæ reipubli-
cæ socium ac participem consiliorum, ob suspicionem atq;
inuidiā illius gloriæ, dolo esse sublatum? Hęc enim tam vi-
rulentā nescio vnde colligens viro obiecit, qui quidē haud
irreprehensibilis per omnia fortasse fuit: veruntamen parū
consentaneum videtur, hominem magno generosoq; ani-
mo præditum, tam tetrum & tam crudele in se facinus sus-
cepisse. Ephialtem igitur cum metuendisq; nobilitati for-
ret, & in exigendis rationibus, persequendisq; populi ad-
uersariis implacabilis inimici Aristodico Tanagrico per-
cussore clam per insidias adhibito, oppresserit, vt Aristote-
les affirmat. Cimo in Cypro imperator diē obiit. Optima
23 res verò cū intueretur Pericle cæteris ciuib; omnib; maxi-
mè opibus antecellere, vellētq; illi virum aliquem præpo-
tentem aduersæ factionis opponere, qui eius licentiam re-
primeret, ne solus omnino rerum liberè potiretur, Thucy-
didem ex tribu Alopecia Cimonis affinem constituerunt
Pericli aduersaturum: qui cum bellica quidem gloria iuste

rior esset, quam Cimon, forēsis verō ciuilibusq; negotiis longē superior, frequentiusq; urbem coleret, necnon cum Pericle ad pulpitu in certamen sēpe descenderet, celeriter contrariam factionem ad resistendū validam in repub. suscitauit. Non enim nobiles & locupletes homines dissimulari, nec populo admisceri, vt antē à multitudine dignitate sua spoliati, sed secernens omnium potentiam iam
24 validam & corroboratam, in vnum corpus coegit. Suboculta enim quādam simulas ab initio fuit, quæ velut in ferro quādam differentiam plebis ac nobilitatis portenderet, sed horum dissensio & contentio, vt altera ex factionibus plebs, altera pauci manifestē dicerentur. Quare tum Pericles cum populo habenas relaxasset, ad popularem gratiam & nutum repub. gerebat, quotidie celebre aliquod spectaculum in vrbe instruere, præbere epulum, celebritatem inducere, nec imperitis voluptatibus ciuitatem delineare. Sexaginta autem triremes quotannis emittere, in quibus multi ex ciuib. nauigabant, stipendiumq; singulis octo minæ erat, qui eas pro meditatione & exercitatione ad nauticā & maritimam disciplinam perciperēt. Ad hæc mille homines in Cherronesum misit, eius loci agrum sibi diuisuros; in Naxum verō quingentos, in Andriā dimidiam horum partem, in Thraciam quinque millia colonorum dimisit, Bisaltarum urbem vnā cum ciuib. habituros: aliam quoque in Italiam coloniam Sybarim, quos Thuriōs appellarunt. Atque hæc eo consilio fecit, vt
25 defidioso vulgo & ob otium rerum nouarum studio erecto ciuitatem leuaret, prospiceretq; plebis difficultatibus ac socios colonis additis, metu, præsidioque ab innouandis rebus prohiberet. Quod autem ciuitati magnopere voluptati, cæteris autem hominibus terrori, & vniuersæ Græciæ eorum potentiæ & antiquarum copiarū certissimo testimonio fuit, id est, donariorū apparatus. Hoc maxime ex Periclis actis, quæ in repub. gessit, eius inimici atq; obrectatores reprehendere criminariq; & in cōcionibus iactare soliti sunt, populū dignitatē suam malē & flagitiosē tueri, qd cōmunes Græcorū opes ex Delo traductas in rem suā verteret. In qua re, quæ honestissima & probatissima inerat ad refellendā calumniam causa, barbarorum videlicet metu inde sublatas, atq; in tuto collocatas, eam retulit Pericles.

ricles. Ac videtur Græciā maximā cōtumeliā & superbissimā tyrannidē tum pertulisse, cum ea spectante, ex his quæ necessariō ad bellū impenderat, * illustraremus auro & superfluis ornamentis urbē, veluti iactabunda & morosa mulier, lapides pretiosos, signa & tabulas admirati, & mille talentis exædificatas naues. Docuit igitur Pericles populum nō obligari sociis ad rationem, qd pro iis bellum gererent, barbarosq; eiicerent, cæteris non equum, non nauem, non peditem, sed pecunias solum soluentibus, quæ non in eorū qui dant, sed qui accipiunt, potestate sunt, siquidē id quod acceperant, soluissent. Oporteret autem ciuitatem rebus omnibus necessariis ab bellum optimē instructam, eō cæteræ quæ suppetant conferre, quibus paratis gloria immortalis cōsequatur, parandis verō copia largē suppetat. Super
27 petere autem, si omnigenus quæstus, omnigena opportunitas proponatur, omni artificio variisq; ministeris constitutis, quæ cum artem omnem excitent, omnemq; moueant manū, mercedem vniuersæ referūt ciuitati, quippe quæ ex his non ornetur solum, verum etiam alatur & sustentetur. Illis enim qui ætate & viribus præualebant, ex militia opes parabantur. Indigestū autem vulgum & ignobilē, cum nec expertem quæstus esse vellet, nec per otii deficiamq; lucrari, ad magnas rerum parandarum accessiones, artificiosasq; & multi temporis, multaq; operæ indigentes institutiones traduxit, vt ne quid minus hi qui domi forent, quā qui nauigarent, aut in præsidio essent, aut militarent ex publicis bonis ratione aliqua iuuaretur, participesq; fierent. vbi enim materies erat, lapis, æs, ebur, aurum, ebenu, cupressus: ibi quæ hanc tractant & exercent artes, architecti, siftores, fabri, lapidarii, tinctores, qui aurū & ebur mollirent, pictores quoq; & qui acu intexerent, tornarij, exportatoresq; horum & baiuli, vt mercatores, nautæ, & gubernatores, qui ad rem maritimam spectāt. Et qui ad terrestrem
28 rationem attinent, qui currus facerent, qui ad iugum alerēt equos, aurigæ, & qui funes pararēt, lapidarii, cerdones, statuarij, & metallorū fabri. Vnaquæque autem ars veluti imperator, proprium exercitum seruilium & idiotarū hominū vulgus collectum habebat, quorum corpore ad ministerium veluti instrumento vteretur. Itaq; vsus & artificia diuiserunt, disseminaruntq; in omnem ætatē atque ordinē
x s quæst

26

* Loquitur de Atheniēsis, quibus se adnumerare videtur.

27

28

quæstus & lucri facultatē. Surgentibus autē & se paulatim altius attollētibus operib. magnitudine quidē ipsa eximīs, forma verō & gratia singularibus, nec imitatione ab vllō exequēdis, artificibus quoque artes ipsas ingenio suo & artificio illustrare certantibus, maximē admirabilis erat in his cōficiēdis celeritas. Nam quorū singula vix videbantur multis successionebus atque ætatibus confici posse, ea vniuersa vna innouatione reipub. ad finē perducebātur. Atqui per id temporis ferūt Agatharcho se efferente celeritate & facilitate pingendi animalia, audientem Zeuxim dixisse, Ego verō in longo tēpore. Nam in opere faciūdo promptitudo ac celeritas haud potest stabilem grauitatem & exquisitam pulchritudinem rebus adiungere: at labori tempus impensum, robur ad conseruationem & perpetuitatē operis affert. Vnde Periclis opera magis admiranda videntur breui confecta, quæ tandiū essent permansura. Nam specie quidem & pulchritudine singula iam tum ab initio vetusta erant, flore autem ac vigore vsque ad hanc ætatē recentia ac noua. Sic in illis quotidie quædam nouitas efflorescit, quæ aspectum ipsum intactū vetustate atq; inuiolatum cōseruet, nō aliter ac si opera ipsa perpetuo quodā spiritu atq; animo illis insito alantur & vigeāt. His autē omnibus disponsēdis moderator Phidias & spectator interfuit, et si præclaros artifices opera haberent. Nam quē *ἱεράρχης* vocāt, Callicrates & Ictinus ædificare cœperunt. Et Eleusino tēplo quo initiatur, quod ipsi *τελεστήριον* nomināt, Choræbus fundamenta iecit, columnasq; inferiores idem erexit, & epistyliis iugauit: quo mortuo Metagenes Oxyperius procinctū, & superiores colūnas addidit. Adyto fastigiū imposuit Xenocles Cholargeus. At longū murū de quo Socrates audisse se refert, cūm Pericles sententiā dixit, Callicrates faciendū cōduxit. Inuehitur autē in opus Cratinus, vt tardē cunctatēq; absolutum. Dudū enim, inquit, verbis Pericles ædificat, opera autem non attingit. At Orchestram interiori situ multis sedibus & columnis ornatā, tecto verō pronā & decliuem, & vno tantū fastigio factam (simulachrum hoc regij tabernaculi fuisse tradunt) duce & auctore Pericle conditam esse ferunt. Idcirco in Thracibus Cratinus in Periclem iocatur, Schinocephalus hic, inquit, Iupiter accedit Pericles, Orchestram in capi-

30
De Parthe
none tem-
plo. Pli-
nius li. 34.
cap. 2.

te gerens, postquam Ostracon præterit. Ambitione quoq; impulsus musicæ certamen in Panathenæis celebrari decreuit. Idem etiam præfectus exhibendis præmiis, statuit quē admodum & quatenus tibias inflari deceret, aut cantu & cithara vti. Spectabantur verō & tunc & aliis temporibus in Orchestra musicæ certamina. At arcis vestibula quin-quennio ædificata sunt Mnesticæ architecto. Fortuna autē admirabilis, quæ circa eam fabricam euenit, indicauit nōquam abfuturam deam, sed adiumento operi semper futuram. Nanque vnus ex fabris, qui laboriosissimus & prōptissimus erat, cūm decidisset ex alto, langueretq; vehementer, desperata à medicis salute, hac re mirificè dolore confecto Pericli dea per quietem se offerens curationē ostēdit, qua ille vsus hominem statim ad valetudinem restituit.

Cic. offi. 2.

Huius gratia Hygiæ Palladis in arce prope aram signum constituit, sicuti antea fuerat, vt fertur. Phidias verō aureū deæ sigillum finxit, cuiusq; vt fictoris in colūna nomē erat incisum. Omnia enim ferē eius consilio gerebantur, atque his omnibus, vt diximus, fabris ob Periclis amicitiam præfuit. Atque hoc alteri inuidiam conflaguit, in alterum maledicta excitauit, quod liberæ Pericli mulieres cūm ad opera irent, receptarentur à Phidia. Et Comici hinc argumentū sumentes grauiter in eius perulātiā inuecti sunt, iniecta calumnia in Menippi vxorē, hominis Periclis amici, secundumq; post eum imperatorē locū obtinentis: & in Pyrilampi animum nutritiones, cui cūm Pericli amicus foret, crimini est datum, q̃ pauones mulieribus, quibus cūm Pericles coiret, submitteret. Verūm quis miretur satyricos homines, & vitæ hominū obtrectantes, veluti pernicioso quodam dæmone inuidia impulsos, in meliores vbiq; maledicta conuicere. cūm Thasius Stesimbrotus detestādum facinus ac fabulosum in filij coniugem contra Periclem conserre non dubitaret: Sic perdifficile valdeq; laboriosum videretur, veritatem ipsam historia cōsequi: quandoquidem & posteris ex antiquitatis memoria rerum cognitio repetenda est, & hi, quibus contigit præsentibus res ipsas gestas intueri, partim odio & inuidia, partim gratia & assentatione veritatem corrumpunt ac peruertunt. Cūm autem clamitaret Thucydides, diceretq; Periclem pecunias ac prouentus profundere, populum rogauit in concione, nunq

32
Plinius lib.
34. cap. 2.

33

nunquid videretur multa expeditse: respondente verò, plurimas: Sint igitur, inquit, hæc nō vobis expensa, verum mihi & in ipsis donis meum tantum nomen inscribam. Hæc dicte Pericle, siue admirati eius animi magnitudinem, siue de operū gloria certarent, reclamant, iubentes publicè sumptum faceret, nec ulli impensæ parceret. Ad postremū, cum de decennali exilio cum Thucydide in discrimē certamēq;

34 venisset, illum eiecit, & contrariam factionem evertit. Postquam igitur sublata penitus seditione, & pacata & in vna redacta ciuitate, in seipsum omnino Athenas, compositasq; & validas Atheniensium res, tributa, exercitus, triremes, insulas, remque omnem maritimam, multas item tum ex Græcis, tum ex Barbaris collectas vires, & imperium ex subditis nationibus suscepisset, amicitias quoq; regnum & societatibus principum septus vndique ac munitus esset, non eundē se, nec vt antē mitē, & mansuetum populo præbuit, nec vero facillē cōcedere, & frena cupiditatibus, & quasi flatibus multitudinis relaxeres: sed ex dissoluta illa & gratiosa popularique ratione, quemadmodū ex florida & molli harmonia, optimū atq; regiū gubernādē ciuitatis morē in reipub. reuocauit, eōq; est honestē a claudabiliter vsus. Maxime quidē docendo & suadēdo agebat populum: interdum eo coacto & inuito, vtilitati publicæ consulebat, medicorū consuetudinem imitatus, qui in variis ac diuturnis morbis interdum voluptates quasdam cautas, interdum secationes & medicamenta ad salutem adhibent. Cum enim varia illi (vt cōsentaneū est homini in numerofo adeo populo tantā molem imperij) obtinenti) conflarentur incommoda, ita solus omnium institutus erat, vt ea diligentia sua sopiret, & tollere posset: maxime verò spe ac metu, vt gubernaculis quibusdā, elatum populum sibi que præsidem reprimēs, languentē verò ac labentē excitans, ostendit verissimū esse illud Platonis, oratoriam vim animis hominum imperare, eōsq; ad quoscunq; velit motus impellere: & eius opus per maximum in morū & perturbationum cognitione consistere, quæ sunt veluti quidā accentus & voces animi, suauipulsu & consonantia indigentes. Causa est non nuda orationis vis, sed vt Thucydides inquit, virē dignitas, atque existimatio incōscientiæ, abstinentiæque præclara, quibus ille ciuitatem magnam diuitiis & potentia amplificauit, & ad summum

35
Ars rei-
publicæ mo-
deranda.

Lib. 2.

mun penē perduxit. Qui cum viribus multis regibus ac tyrānis excelleret, quod liberorum gratia quidam faciunt, à patre relictum sibi patrimonium, ne vna quidem drachma cumulauit. Atqui eius potentiam perspicuè declarat Thucydides, criminosè Comici indicant, cum Pisistridas iuuenes, eius amicos nuncupent. Ipsum autem iurare iubēt, ne tyrannide vri velit, quod ei excellentia quædam & magnitudo supra popularem statum iocesse appareret. Teleclides ait Athenienses illi ciuitatis tributa, ipsæque ciuitates, has quidem ligare, illas soluere, lapidea mœnia tum adificare, tum rursus eadem deiicere fœdera, opes, potentiam, diuitias quoque, felicitatemque permisisse: sane non occasione quadam aut gratia repub. florente, sed quadraginta annos Ephialtis, Leocratis, Myronidis, Cimonis, Tolmidæ, Thucydidi & factionibus Athenis præfuit. Post cladem

37 & fugam Thucydidi non minus quindecim annis rem tenuit. Et cum vnus esset in annuis imperiis magistratus & dignitas, eam assecutus, seruauit se pecuniis inuictum: tamen si à quæstu pecuniario non abfuit omnino, sed paternas & iustas diuitias, ne eas per desidiā & inertiam amitteret, neque circa alia occupatus negotij ex illis nimium caperet, ad eam rei domesticæ rationem disposuit, quam facillimā diligētissimāque putauit. Annuos enim fructus simul omnes vendebat, deinde singula necessaria ad victum quotidianum emebat ex foro, ex quo neque iucundus pubescen-
38 tibus liberis erat, neque sumptuosus in coniugem. Quare improbant illi vehementer hunc quotidianum diligētissimē collectum sumptum, eum nihil in adeo magna domo & locuplete redundaret, sed omnis sumptus omni que proventus ad mensuram, & numerum vocarentur. Is verò, qui hanc omnem diligentiam in se susceperat, vnus erat seruus frugi Euangelus, homo sic vt nullus alius idoneus ingenio, aut certē à Pericle ad curam rei domesticæ sic institutus.

* Quæ omnia ab Anaxagoræ sapientia abhorrebant: siquidem & ipse rem domesticam non curauit, & agrum incultum pecori pascendum dimisit, magnificentia animi & diuino quodam furore correptus. Non eadem est enim proposita vitæ ratio, contemplatiua, ciuili que philosopho. Verum hic quidem sine instrumento aliquo & materia externa, mentem ad res pulcherrimas inuestigandas, perspicien-
dâque

Domesti-
ca discipli-
na.

* Videtur
exempla-
ria Græcæ
variare.

dásque intendit: illi verò cum ad vsus humanæ societatis virtutem suam accommodet, non solum explendæ suæ necessitatis, sed aliorum gratia honestarum copiarum ratio est habenda: quod Pericles fecit, qui pauperes multos suis copiis sustentabat. Ac etiam ferunt Pericle negotiis intento, Anaxagoram destitutum omni cura, decrepita iam ætate, sponte mortem fama sibi consciscere parauisse: eo nuntio permotum Periclem ad eum supplicè cucurrisse, omnesque preces lachrymis adiunxisse, nō illius, sed suæ potius gratia, siquidem talem in repub. socium consiliorum amitteret. Expirantem verò Anaxagoram, O Pericles, dixisse, & qui lucerna indigent, infundunt oleum. Sed cum Lacedæmonij crescentes Atheniensium res aggrèferre inciperent, Pericles populi animos excitare, & ad res magnas erigere, decerneret etiam, vt omnes Græci vbicunque vel in Europa vel in Asia habitantes hortarentur, Athenas ad colloquium mitterent, de Græciæ templis incensis à barbaris, deque sacrificiisque diis immortalibus, vouerant, quo tempore cum barbaris pugnatum est, consultaturos. Ad hæc, vt firmata pace communis consensu tutum omnibus pateret ad nauigandum mare. In hoc viginti viri qui quinquagesimum annum excelescant, missi sunt, quorum quinque Iones Dorienfesque, qui Asiam incolebant, & qui insulas habitabant vsque ad Lesbum ac Rhodum, accersitum iere. Quinq; obierunt Thraciam & Hellespontum, vsque Byzantium. Quinque post illos Bæotiam, Phocidem, ac Peloponnesum, inde per Locros ad proximam continentem, in Acarnaniam & Ambraciam missi sunt: reliqui per Euboram ad Itacos, & sinum Malææ, & Phayotas, Achiuos, Thessalos perrexerunt, suadentes Athenas proficisci, & consiliis interesse ad pacandum inuandūque Græciam. Nihil autem factum, neque ciuitates coiere. Lacedæmoniis aduersantibus, vt fertur, primumque in Peloponneso deprehensi cœpti conatus. Hæc addidi, vt prudentiam eius animique magnitudinem ostenderem. In imperiis verò militaribus administrandisque bellicis maxime eius gloria illustris fuit, quod dubie nimium pugnae periculum non sponte susceperet, neque eos duces qui adeundis periculis clari essent, celebratiq; ab omnibus, adamauit, neque sibi ad imitandum proposuit, cum ciuib. quotidie diceret, quantum in se esset, Immortales eos

Prudentia militaria.

eos futuros. Itaq; cum intueretur Tolmidè Tolmeisillum superiori felicitate eximiusq; honorib. ex bellicis reb. quælitis, nulla oblata opportunitate temporis, in Bæotia parantē inuadere, suadentemque his qui iuuenta maxime florent, sponte militiæ munus obire, iamque ad quinque millia in concione ab incepto, suadendo reuocare, vulgatum illud addens, Si minus Pericle parendum putaret, haud temerè faceret, sapientissimum datorem consiliorum tempus expectans. Tunc igitur illi hæc dicenti parum est applausum, sed paucis post diebus allatum est in urbem nuntium, Tolmidem prælio circa Coronæam superatum concidisse, multosque fortes ciues in ea clade desideratos esse. Quæ res Pericle magnam cum beneuolentia gloriam attulit, vt prudēti viro & saluti ciuium consulenti. Ex eius imperiis illud laudatur in primis, quo Græcos homines Cherronesum in colentes seruauit. Non enim solum mille Atheniensium colonis eò deductis ciuitatum animos confirmauit, verū etiam collem inter duo maria munien. valis atque aggeribus, insultus Thracum Cherronelo imminentium excepit: graue autem & assiduum bellum exclusit, quo regio perpetuo tenebatur, ob barbarorum vicinitatē latrociniis infesta. In eo verò plurimū apud exterarum gentes cum admiratione celebratus est, quod Peloponnesum circumnauigasset, ex Pegis Megariæ ceterum aduectis trirētib. Non enim solum maritimas vrbes, vt Tolmidēs antè, populatus est, sed etiā longius prouectus à mari cū pedestribus copiis quas in nauibus habuit, alios quidē in mœnia repulit metu periculi, & terrore perculso, at in Nemea Sicyoniis excipitib. præliūq; strenuè cōferentib. fufis, trophæū statuit. Ex Achaia verò, quæ amica erat, militib. ad supplēdas trirētes acceptis, in oppositā ē regione cōtinentē nauigauit. Acheloumq; trāsuectus, Acarnaniā excursionibus infestā habuit, Oeneadāsque in mœnia compulit. Cūq; agrū magnis cladibus vastasset, populatūque foret, demū solutū, cū magnū terrore iniecisset hostibus, vir bello fortis ac strenuus ciuib. visus: nulla enim incidit eo duce ciuib. ne fortuita quidē belli offēso. Deinde magna classe optimeq; ornata & instructa, græcas quidē ciuitates, quarū ope & subsidio iuuabatur, benigne humanèq; tractauit, vicinis aut barbaris

baris nationibus, regibus ac tyrannis ostendit potentiam
lem licentiamque & audaciam quacunque libitum foret na-
uigantium, mareque totum sub suam ditionem imperiūque
redigentiū. Sinopenſibus tredecim cum Lamacho reliquit
naues, ac milites contra Timeſilei tyranni vim: sed illo vni
cum ſociis & amicis eiecto, decreuit vt ſexcenti Athenien-
ſes volentes Sinopem præſidio nauigarent, vnaque cum Si-
nopenſib. urbem incoherent, potiti domo & agro quod ac-
44 tē tyranni habuerant. Cæterum præterea nihil conceſſit,
neque indulſit libidini & cupiditati ciuium, cum fortuna
& viribus adeo elati animis forent, vt etiam de recipienda
Aegypto, vexandiſque regis maritimis ciuitatib. cogitarent.
Multos etiam mala illa & inſauſta Sicilia inuadenda cupi-
ditas habuit, qua Alcibiades & eius æquales oratores in po-
ſterum exarſerunt. Erat quoque nonnullis Hetruria & Car-
thago inſtar ſomni, quas ſpe & opinione occupant, ma-
gnitudine & nomine imperatoris, proſperęque ad voluntatem
ſuam fluentibus rebus. Verum Pericles continuat eiſmodi
excurſionem, & effrenatam rerum cupiditatem fregit cohi-
buitque, maximamque copiarum partem in rerum partiarum
cuſtodiam & firmamentum contulit, magnum opus ac dif-
ficile ſtatuens eſſe Lacedæmonios arcere, quibus vehementer
ſimē inſenſus erat. Idque cum aliis quampluribus declarauit,
tum hiſ potiffimum quæ in ſacro bello contigerunt. Cum
enim duxiſſent Lacedæmonij expeditiones in Delphos,
Phoceniſibus templum obtinentibus, Delphiſ reſtituerunt:
hic ſtatim illis abeuntibus, tranſmiſiſis eò copiis, rursus
45 Phoceniſes introduxit. Cumque Lacedæmonij oraculum
quod à Delphiſ acceperant, in fronte arei lupi incidiſſent,
accepit & ipſe oraculum in eiſdem lupi dextro latere
incidi iuſſit. Quod verò res Athenienſium tota in Græcia
optumē ab eo adminiſtrata ſint, ipſa facta teſtimonio ſunt.
Primum enim Eubœeniſibus deficientibus, eos cum exerci-
tu inuaſit: nec ita multo poſt allato nuntio Megareniſes ciui-
tate exactos, copias hoſtium in ſinibus eſſe Atticæ, duce Pli-
ſtonacte Lacedæmoniorum rege, Pericles exercitum ad
Atticum bellum ſumma celeritate reduxit, ſed prælio abiit
nuit, prouocantibus multis ac validis hoſtibus. Cum autē
animaduertiſſet Pliſtonactem iuuenem admodum Cleandri
dæ conſilio gubernari, quem ſibi ob ætatem Ephori imperij

rij ſocium & cuſtodem adiunxerant, hunc corrumpere pe-
cuniis aggreſſus, celeriter donis datis muneribuſque perfe-
cit, vt Attica hoſtes abduceret. Vbi verò exercitus abiit &
per ciuitates diſſolutus eſt, grauiter comoti Lacedæmonij,
pecuniis rege mulſtarunt: quas cum ob magnitudinē ſol-
uendo nō eſſet, ex Lacedæmone ſeceſſit. Cleandrides autē
fugiens rei capitalis dānatus eſt. Hic pater Gylippi fuit, qui
in Sicilia Athenienſes bello ſuperauit: viſaque eſt illi genti-
lem quendam morbum natura cupiditate quaſtus inieciſſe,
qua ipſe quoque turpiter in ſcelere deprehenſus, Spartaque
pulſus, pœnas exilio luit. Sed hæc in Lyſandri vita latius
diximus. Pericles cum in reddenda expeditionis ratione
47 decē talenta quendā in uſum neceſſariū prolata monuiſſet,
populus ritē que repub. factū comprobauit, nec ſolicitus
nimis in re obſcura perquirēda fuit. Quidā prodiderunt, in
quibus eſt Theophrastus philoſophus, à Pericle decē talēta
quotannis Spartam mitti ſolita eſſe, quibus cum principes
ciuitatis ſubornaret, ſopitū bellum tenebat, nō pacem qui-
dem mercatus, ſed tēpus, in quo per quietem copoſitis pa-
ratuſque rebus, robuſtius ad bellum incuberet. Quare ſtatim
ad eos qui defeceſſerant cōuerſus, aduectusque in Eubœā quin-
quaginta nauibus & quinq; millibus militū, ciuitates in di-
tione redegit. Ex Cahleidēſibus, eos quos Hippobotas vo-
cāt, diuitiis & gloria florētes exegit. Heſtiēſes verò omnes
cum ex regione expuliſſet, Athenienſium coloniā eò dedū-
xit. Iis autem ſeneriſſimē uſus eſt, quod cum nauem Atti-
cam cepiſſent, eiſus homines obruncarunt. Poſthac factis
48 cum Lacedæmoniis triginta annorū induciis, nauigatio in
Samum decernitur, in crimen vocatis Samiis, quod iuſſi à
bello cōtra Mileſios diſcedere, nō paruiffent. Sed cū dicatur
Aſpafiæ gratia permotus Samios oppugnariſſe, hic iam tem-
pus admonet vt de illa aliquid perquiramus, quæ ars in ea
aut quæ vis tanta fuerit, vt principes ciuitatis caperet, & à
philoſophis tā opere laudaretur. Nam fuiſſe illā Mileſiam
genere Axiochi filiā, conſenſu omniū ſatis patet. Dicitur
autē Thargeliæ cuiuſdā æmulatione, quā vna ex veteribus
Iadibus fuiſſe ſerunt, per inſidias ac blanditias in maximo-
rum virorū amicitia inſinuafſe. Etenim Thargelia eximia
forma & pulchritudinē fuit, ad hæc valebat plurimū vi-
tutū uarietateque dicendi. Plurimis autem Græcorū ſe expoſuit:
y omnes

omnes verò qui cū ea coierūt, cū rege familiaritate cōlun-
xī, eorūq; frera opibus, semina quādā suffudit ciuitatibus
49 Medicæ cōtagionis. At Aspasiā sunt qui dicant ob eius fā-
pietiam ciuilem; disciplinā summo studio à Pericle obser-
uatam fuisse: nam & Socrates cū discipulis nonnunquam
illam adibat. Mulieres quoq; hi qui familiares erant ei in
disciplinam tradebant, etsi parū pudicē vitam instituisse
siquidem apud eam puellæ quēdam alerentur, quæ vulgato
corpore quæstum facerent. Ait autem Aeschines Lyficlem
puum venditorē, & obscura & humili natura hominem,
primum Atheniensiu Aspasiæ consuetudinē habuisse post
Periclis obitum. Et in Menexeno Platonis, etsi prima iocō-
sē scripta sunt, tantum tamē historiæ inest, existimam
esse mulierculam ob vim oratoriā cū multis Atheniensium
congregi solitam. Apparet igitur hāc Periclis cum Aspasiā
necessitudinē amatoriam magis fuisse. Erat enim ei con-
iunx generis coniunctione propinqua, quam Hipponicus
antē vxorem habuerat, ex quo Calliā generauit illū diui-
tem, ex Pericle verò Xanthippum & Paralum: deinde cum
ingrata vtriq; foret cōsuetudo vitæ, eam haud inuitē alteri
in matrimoniu dedit, ipse deinde accepit Aspasiā, quam
vnicē adamauit. Nam & cum exiret domo & cum ingre-
deretur (vt aiunt) eam amplexus osculabatur: & Omphala
puella, & Deianira, ac rursus Iuno dicebatur à Comiciis.
Cratinus autē contrā, pellicē ipsam vocauit his versibus:

*Iunonemq; sibi Aspasiā parit & petulantem.
Pellicem impudentem.*

Videtur & nothum ex hac sustulisse, de quo inducit Eu-
polis in Popularibus eum rogantē: Nothus autem mihi
viuit. & Pironidem respondentē, Ac iam pridem fuisse viri,
ni iam meretriciū malum submetuit. Atque ita Aspasiā
nomine & gloria claruisse ferunt, vt Cyrus qui de imperio
Persarum cum rege bello decertabat, charissimam sibi ex
pellicibus Aspasiā nuncupauerit, cum ei antea Miltax co-
gnomen tum fuisset. Erat autē Phocensis genere Hermo-
tini filia, quæ Cyro in prælio interempto, ducta ad regem
captiua, apud eum plurimum valuit. Hæc quidem, quæ iam
ē memoria abierāt scriptorū inopia, reieciisse, ac tacita præ-
teruisse, fortasse cōtra humanitatem fuisset. Quæ autem in
bello contra Samios gesta sunt, decreto Periclis ob Mile-
sios,

stios, rogatu Aspasiæ facta dicuntur. Ciuitates enim de Priena *Thucyd.*
bellum gerebant. Victores Samij iubentibus Atheniēsis *lib. 1.*
à bello discedere, & sibi iudiciū permittere, non paruerunt.
Eò igitur Pericles nauigans, paucorū principatū, cui apud
Samios summa rerū permissa erat, sustulit, ex primoribus
acceptis obfidibus quinquaginta, totidemq; pueris, eos in
Lemnum misit. Atqui ferunt singulum obfidē pro se talentum
obtulisse, multa; alia eos, qui ad populum rempub.
deferri nolebant: Pissuthnes etiam vir Persa, beneuolentia
Samiorum decem millibus aureorum ad illum missis, ve-
niam ciuitati orabat, nihil tamen Pericles accepit, sed vt
decreuerat, de Samiis transegit, constitutaq; populari ad-
ministratore, discessit Athenas. Verū illi statim defe-
cerunt, obfidibusq; per Pissuthnem sibi furtim restitutis,
parabantur ad bellum: ex quo Pericles in eos nec quietem
agentes, nec metu perterritos, sed erectis animis maritima
pugna dimicare paratos, classe cōtendit. Commissa igitur
acri pugna circa insulam quā Tragias vocant, victor Peri-
cles, hoste fuso, quatuor & quadraginta nauibus, septua-
ginta hostiū naues debellauit, in quarū viginti, milites ve-
hebantur, in ipsaq; victoria & persecutione portu potitus,
obsedit Samios. Non tamē illis adeo deciderāt animi, quin
auderent interdū urbem exire, & pro mœnibus hostem ex-
cipere. Sed cū maior clasis ab Athenis accessisset, ex omni
aditu clausis Samiis, Pericles acceptis sexaginta trirētib;
ad Oceanum nauigare contendit (vt quidam ferunt) Phœ-
nissis nauibus se obiecturus, quæ in Samum subsidio fere-
bantur, cum quibus instituerat quā longissimè prælium
conserere: vt Stefimbrotus autem affirmat, in Cyprū mis-
sus, quod parum consentaneū videtur esse. Sed quocūq; id
consilio fecerit, parū ei res ex sententia cecidit. Nauigante
enim ipso, Melissus Ichagenis filius & philosophus, Samiq;
imperator, despecta Atheniensium nauium paucitate, du-
cumq; imperitia, suasis ciuib; Athenienses in insidiis op-
primi posse. Itaque conferto prælio, apud Samios victoria
fuit, qui multis ex Atheniensibus captis, permultisq; cor-
ruptis nauibus, mari potiti sunt, resq; ad bellum necessa-
rias quibus antē carebant, importarunt. Ab ipso etiam Me-
lisso Periclem tradit Aristoteles nauali prælio primum
esse superatum. Samij persecuti contumelios Athenienses,
y 2 capti

captiuis noctuam in frontibus inusserunt: nam Samiorum
captiuis Athenienses Samenam inusserant. Est autem Sa-
mana naus quædam prorata mediocriter, sed concava, &
in ventris similitudine formata, ut mare percurrere ac ce-
leriter conuerti possit: sic dicta, quod in Samo reperta pri-
mum, ibique à Polycrate tyranno exædificata est. Ad hæc
54 stigmata aiunt illud Aristophanis pertinere: Populus est Sa-
miorum perquam literatus. Pericles igitur cum primum
sibi de accepta in exercitu clade allatum est, properè auxi-
lium tulit, superatoq; Melisso acriter instanti, & in fugam
coacto, hostes continuo aggere circumdedit, quod statuisset
impensa ac tempore magis quam vulneribus, superato hoste,
urbem victoria obtinere. Vbi verò animaduertit Athenienses
pertasos moræ, ad prælium maxime spectare, nec eos à se fa-
cile contineri posse, diuiso in octo partes omni exercitu, rem-
traduxit ad sortem, cuiq; alba faba obuenerat, epulari, atq;
in otio esse permisit, cæteris pugnantibus. Idcirco dicitur
ab alba faba nuncupare solitos. At Euphorion ait, Periclem
machinis usum esse, nouitatem secutum, præsentem Arte-
mone fabro, qui cum loripes foret, ob idq; ad opera lætica
55 delatus, inde Periphoreti cognomentum traxisse. Hæc igitur
ex Anacreontis poematis arguit Heraclides Ponticus,
in quibus Periphoretus Artemon vocatur, permultis ante
quam ea Samio bello gesta sunt seculis. Addit etiam Arte-
monem ipsum hominem delicatū ac mollem in vita fuisse,
metuq; fractum atq; stupidū plurimum temporis domi vi-
xisse, duobus seruis æreum scutū supra eius caput sublatum
tenentibus, ne quid in eum desuper caderet: quod si quo casu
cogeretur egredi, lætica tecto adoperta circumlatum ferri
solitum, ob hoc Periphoretū nuncupatū esse. Nono autem
mense Samij belli, Pericles potitus urbe, incenia deiecit,
ablatiq; nauibus, multis pecuniis multauit Samios: quas
partim continuo dissoluerunt, partim inita pactione, tem-
pore constituto ad dissoluendum, dederunt obsides. Quæ
56 Duris Samius accusans, tragicis penè vocibus in Athenien-
sium & Periclis crudelitatem inuehitur, de qua nulla, neq; à
Thucydide, neq; ab Ephoro, aut Aristotele mentio usquam
facta lïteris extat. Verum in eo potissimū vanus & mendax
fuisse videtur, quod ab eis ait Trierarchos & milites Samio-
rum

rum in forum Milesiorū adductos, ibi decem dies alligatos
tabulis esse detentos: cumq; iam parum admodum vitæ su-
peresset, iussu Periclis esse interemptos, lignis confractis
capitibus, deinde quorundam corpora abiecta, exequiis &
extremo honore sepulturæ caruisse. Duris igitur cum neq;
vbi nulla priuata calamitas agitur etiā veris in rebus satis
fidei habere sit solitus, magis videtur hoc loco clades patriæ
contendisse, ut hanc Atheniensibus crudelitatis notam in-
ureret. Subacta verò Samo, Pericles ut primum Athenas
rediit, iis qui in bello ceciderant, honorificentissime funus
faciendum curauit. Cumq; ad monumenta pro more eos
57 funebri oratione laudasset, summā de se admirationē præ-
buit, descendenteq; è pulpito aliā quidē mulieres benignè
excipientes, coronis ac vittis quemadmodū victorē athle-
tam exornabant: at Elpinice accedens propius, Hæc admi-
randa sunt, inquit, Pericles, & coronis decoranda, qui nos
multis & fortibus ciuibz spoliasti? cum nec Phœnicibus,
nec Medis intulisses bellum, ut meus frater Cimon, sed vr-
bem sociā & necessitudine nobis propinquā sub imperium
reducturus esses. Hæc dicente Elpinice, subridens Pericles,
dicitur ad eā sedato animo illud Archilochi dixisse: Haud
vnguenti vetula cum sis, oblita es. Tradit Ion mirificè ela-
tum fuisse Periclem debellatis Samiis, quod Agamemnon
decem annis barbarā urbem, ipse decem mensibus Ionum
58 primos ac potentissimos deuicisset. Neq; hoc sibi iniuria
assumebat, adeo dubia belli fortuna magnūque periculum
fuit: siquidem tradit Thucydides parum abfuisse, quin Sa-
miorum ciuitas Atheniensibus imperiū maris eriperet. Post
hæc fluctuante iam Peloponnesiaco bello, suasis populo
Coryræis auxiliū ferre, cum ipsi à Corinthiis premeren-
tur, & insulam naualibus maritimisq; rebus validā, sociam
sibi adiungere, præsertim cum iam à Peloponneso impen-
dere bellum, & propè instare videretur. Decretoq; à popu-
lo auxilio decem tantum naues misit, Lacedæmonio Ci-
monis filio duce illis præposito, quasi contumeliæ gratia:
multa enim beneuolentia & amicitia Cimonis familiæ cum
Lacedæmoniiis erat. Ut igitur nullo magno aut præclaro
59 facinore à Lacedæmonio in imperio gesto, ex Lacedæmo-
niorum amicitia eum in inuidiam magis & offensionem
adduceret, paucis eum nauibus præfecit, inuitumque &
coactum

coactum extruxit, & ab urbe quotidie Cimonios protulit, sed habēdos curauit, vt qui ne ipsis quidem nominibus indigenae, sed alieni atq; aduentitij viderentur, q; alteri Lacedaemonio, alteri Thessalo, alteri Eleo nomen esset. Videntur enim omnes matre Arcadica geniti esse. Cum igitur Pericles ob decem ei data tritemes malē audiret, q; & parum subsidij expetentibus atque indigentibus misisset, occasione verō magnā obrectatoribus ad obiurgandū dedisset, alias rursus plures in Corcyra deferēdas decreuit, quae confecto iam praelio, Corcyra appulsa sunt. Hanc rem egregē ferentibus Corinthiis, Atheniensib; in Lacedaemone accusantibus, accesserūt Megareses grauius querētes, praeter ius gentium, praeterq; Graecorū fœdus, omni cōmuni se ac portubus Atheniensium prohiberi. Aeginetæ autem q; sibi malē tractari videbantur, atq; indigna pati, incitabant clam Lacedaemonios, quod arguere palam Athenienses nō auderent. Eodem tempore Potidæ ciuitas, quæ sub iure Atheniensium erat, Corinthiorum colonia, ob defectionē obseffa ab Atheniensibus, maturauit bellum. Veruntamen Lacedaemoniis mittentibus Athenas legatos, regeq; Archidamo permulta ex criminibus refellente, lenienteq; animos sociorum, haud est visum quidem aliis de causis bellum Atheniensibus esse inferendum, si adducerentur vt decretum contra Megareses rescinderent, & cum eis ad gratiam redirent. Igitur cum Pericles huic rei maximē aduersaretur, concitataque multitudine pertinax cōtra Megareses in sententia perstitisset, omnem belli inuidiam in se vertit. Ferunt legatos ex Lacedaemoniis profectos Athenas, his de rebus in senatu dixisse, & cum Pericles legem quandam protulisset quæ tolli tabulam prohiberet, in qua decretum erat inscriptum: Polyarcem quendam ex legatis dixisse, Tu verō Pericles ne tollas, sed conuertas tabulam: non enim hoc fieri prohibetur lege. Quæ oratio cum æqua & probabilis videretur, nihilo magis Periclem permouit. Suberat igitur quædam (vt videtur) priuata in Megareses simultas. Communi autem causa palam criminari dabant, sacrum eos lucum cecidisse. Decernit igitur legatum ad Megareses, eundemq; ad Lacedaemonios, qui apud eos Megareses accusaret. Hoc Periclis decretum mite humanumq; visum est, & æquitatis plurimū præ-

se ferre. Sed cum Anthemocritus missus legatus, culpa Megaresiū, vt ferebatur, interiisset, decernit Carinus hostiles esse inimicitias, nec ante denuntiatas & indictas. Quicūq; autem posthac Megaresis in Attica esset deprehensus, capite plecteretur, militesq; cum iureiurando adigerentur patrio more, adicerent sacramēto, se bis quōtannis in Megaresiū agros inuasuros. Ad hæc Anthemocritus cum humi mandaretur iuxta Thriasias portas, quæ nunc Dipylon vocantur, Megareses inficias ibant, causamq; Anthemocriti necis in Aspasiā Periclem; trāsferrebant. Nitebantur verō peruulgatis quibusdā Acharnæi versibus, qui tum omnibus erant in ore, & in quibus id quodammodo significari videbatur:

*Simatham Megaris surreptam quidam ebrii
Iuuenes abigunt: contra Megareses turgidi
Ira, duo surantur scorta Aspasia.
Belli hoc scilicet fuit grauis exordium.*

Ab initio igitur quo pacto res se habuerit, nō facile est cognoscere. Quod autē decretū sublatum nō sit, Pericle autore vnā omnes factū esse testantur. Praeterquam quod aliqui dicunt eum magnitudine animi & iudicio & consilio, optima quadam ratione in sententia permāsisse, quod iussu Lacedaemoniorū experimentū incōstantiæ, confessionē verō confessionē imbecillitatis esse duceret. Alij verō magis superbia quadam & contumaciā ostendendæ potentiae gratia, Lacedaemonios despexisse. Verū turpissima causa omnium, & quæ plurimos habeat testes, huiusmodi fuisse dicitur. Phidias pictor simulachrū, vt diximus faciendū cōduxerat, amicus, Pericli, & summa apud illum gratia & autoritate: ob eū inuidia flagrans, nonnullas in se inimicitias cōcitauit. Quidā multitudinis animos in eo tētare aggressi, quale de Pericle factura esset iudicium, Memnonem quendam ex Phidiae operariis subornatum supplicem in forum adducunt, petentem impunitatem indicij & accusationis in Phidiam. Suscipiente autem populo hominem, constitutaque in concione accusatione, furti quidem facta mentio non est. Aurum enim ita statim ab initio ad simulachrum accommodarat Phidias, Periclis sententia, vt facile cum veller, demoliri atque expedere posset: quod & Pericles tum fieri iussit: cuius operis

*Aristoph.
in Acharn.*

gloria Phidiam oneravit inuidia, atq; ob id potissimumq; cum in sento deæ Amazonū pugnam effingeret, sui quodam simulachrum expressit, calui senis saxum ambabus manibus attollētis. Periclis quoq; formam pulcherrimam effluxit, cum Amazōne conferentis manus. Habitus autem & figura eiusmodi, vt hastam ante oculos Periclis præterderet; idq; industria & summo artificio factum, quasi similitudinem occultare vellet, quæ vndiq; apparebat. Phidias igitur coniectus in carcerem, morbo vitā finiuit. Vt verò alij opinantur, veneno, inuidiæ Pericli concitandæ gratiā, ab inimicis parato. Index verò Memnon, Glyconis decreto, immunitate à populo donatus est, mandataq; prætori cura est, ne quid homo detrimenti caperet. Per id temporis Aspasia lenocinij accusata est ab Hermippo. Comico: obiciēbatur enim illi, quod mulieres liberas cum Pericle concuentes lecto exciperet. Et Diopithes decretum fecit, vt omnium qui de diis non rectē sentirent, aut de rebus celestibus novos sermones inducerent, nomen deferretur, volens hanc propter Anaxagoram in Periclem suspicionem conferre. Iubente autem populo, delationesq; admittente, sic decretum fit ratum. Dracontide decernente, vt rationes pecuniarum à Pericle ad prætores referrentur, iudices autem ab ara ferentes suffragium in ciuitate iudicaret. Agnō verò ex decreto illud sustulit, & à mille & quadringentis iudicibus iudiciū fieri decreuit, cum quis furti, aut ambitus, aut iniuriarū litē existimari vellet. De Aspasia igitur cum multa deplorasset præter religionem iudicij, lachrymisq; suis & obsecratione iudices ad misericordiam commouisset, impetrauit. Sed cum de Anaxagora esset sollicitus, eum vrbe emisit. Vbi verò ob Phidiam in inuidiam & offensionem populi incidit, iudicium reformidans, impendens bellum & ardens magis incendit, in spem adductus, posse hoc pacto crimina dissipari, & inuidiā lenitū iri, cum in maximis laboribus periculisq;, ciuitas ei se vniuersa ob illius autoritatē atq; opes commissura esset. Causa igitur quibus Pericles nō permittit populū Lacedæmonijs obtēperare, hæc fuisse dicuntur: veritas autē incerta & obscura est. At Lacedæmonij cum intelligerent eo sublato æquiores se Athenienses ad omnia esse habituros, iusserunt eos vrbe expiare, quod piaculo iam pridem, vt Thucydides inquit, Peri

Periclis genus esset obnoxium. Verū ea pertentatio lōge contrariū, quā illi opinati fuerant, exitū habuit. Non enim modō suspicionem Pericles & calūniā effugit, verū etiam maiorem autoritatē & honorem à ciuibz consecutus est: quippe quidem hostibus odio maximē atq; formidini esse opinarentur. Quare antequā Archidamus cū Pelopōnesijs in Atticā inualisset, significauit Atheniensibus vt si Archidamus vastatis cæteris, vetusto iure hospitij ius belli suis agris abstineret, siue vt in vrbe occasionem calūnię inimicis & aduersariis daret, se agrum omnē atq; villas ciuitati dare ac donare. Igitur Lacedæmonij Archidamo duce, in Atticā cum sociis magno exercitu impetū faciūt, deuastatōq; agro in Acharnitas profecti, ibi castra posuerunt, sperantes fore, vt Athenienses ea calamitate permoti haud iniuriam ferrent, sed continuō in pugnam descenderent. Sed Pericli magnum ac periculolum visum est, cum sexaginta Peloponnesiorū millibus (tot enim fuerant qui primum inuaserant) pro libertate ciuitatis manus confere re: erectos autem pugnandi cupiditate, labemq; illā & ignominiam indignē ferentes, leniuit oratione, cum diceret cęsas arbores celeriter renasci, interemptos autem homines recuperare difficilimū esse. Populū tamē haud vocauit in concionem, veritus ne quid præter sententiā facere cogere tur: sed quē ad modū nauis gubernator, spirante vēto in pelago, omnibus ritē dispositis rebus, intēdens arma artificio suo vitur, despectis lachrymis precibusq; timentiu & nauis nō ferentiū: sic ille clausa vrbe, præsidijq; firmata, suo iudicio arbitrioq; rem gerebat, clamores & offensionē hominū paruifaciēs, et si multi ex amicis precibz, ex inimicis minis & increpatione frequētes instaret, pleriq; obscœnis cātibus atq; cauillis inueherētur in illius præturā, vt ignauam effœminatamq;, & quæ res Atheniensiu hostibus prodideret. Excitabatur etiā Cleō, fretus ira ciuiū in Pericle cōcitata, ad demulcendū multitudinem se cōferens, Hermippi anapæsticos quosdam versus in eum efferebat:

Non tu satyrorum rex subibis lanceam?
Aut quid multa grauitè de bello disputas?
Equitis Pericles robur pollicens boni?
Quid mucro quem eos dura bello suscitāt,
Cleonis morsu ardente fructus trepidat?

Videtur
esse tale
quid, nam
variant
exemplaria.

Verum nihil horum Pericles immutare potuit, sed miti animo ac silentio ignominiam inuidiamque subiens persequebatur. Cum centum nauium classem in Peloponnesum mitteret, haud tamen ipse una profectus, sed in urbe assidue manens, ciuitatem in manibus habuit, quoad Peloponnesos motis ex Attica castris abierunt. Et cum prospicere multitudini statuisset, quos bello vexatos videbat, rebus diuidentibus refecit, agrisque fortitiones edixit. Eiectis enim Aeginetis omnibus, diuisit sorte eorum agrum Atheniensibus. Quod etiam ex hostium detrimentis consolatio afflictis rebus afferebatur. Nam classis Peloponnesum circumiens, magnam agri partem vastarat, villasque & paruas quasdam urbes diriperat, & ipse Pericles pedestribus copiis facto impetu in agrum Megarensium, omni ex parte populatus est. Sic multis vtrinque terra marique illatis, multisque acceptis cladibus, nunquam tam longe Peloponnesos traxissent bellum, sed celeriter fatigati essent, ut ab initio Pericles praedixerat, nisi diuina aliqua vis humanis consiliis obstitisset. Nam contagiosa lues quae inuasit urbem, sublato iuuentutis flore, Atheniensium vires vehementer attriuit. Quibus rebus vexatis peste corporibus, animis omnes in Periclem exasperati incensique erant, ac veluti aduersus medicum, aut patrem, mentis errore ex morbo contracto, insurgebant: scilicet persuasi ab hostibus, pestem ex confluxione in urbem agrestis vulgi esse constitutam, multis simul veris tempore, confusum in paruis domibus feruentibusque habitaculis sub tecto & otiose viuere coactis, qui ante puro aeri & aperto affuerant. Huiusque rei autorem fuisse, qui suscepto bello multitudinem ex agro in urbem compulisset, nec ullo opere tantum numerum hominum exerceret, sed instar pecudum adinuicem corrumpi sineret, nec commutare se unquam aut respirare pateretur. His igitur, sanandis hostibusque repromendis cum adieciisset animum, C. & L. naues coepuluit, multisque & fortibus ciuibus in eas impositis, nauigare iam proponebat. Ea res cum optima spe confirmaret ciurum animos, non mediocrem hostibus formidinem tanta potentiae mole allatura erat. Iamque paratis instructisque nauibus, suam triremem Pericles conscenderat, ecce Solis defectio incidit, inductisque tenebris attoniti omnes magno prodigio, animis conciderunt. Cum igitur gubernatorem perterritum

territum atque animi dubium intueretur Pericles, sublata ad eius faciem opposuit chlamydem, velatque luminibus rogauit, nunquid horrendum aut horridum alicuius rei signum putaret. Abnuete illo: quid igitur interest, inquit, aut quid distat hoc ab illo, nisi quod maius quiddam est chlamyde id, quod nunc tenebras agit? Verum haec in philosophorum scholis disputantur. Itaque auctus classe Pericles, aliud nihil videtur gessisse tanto apparatu dignum: sed cum sacram Epidaurum obsedisset, ac iam breui deditione factura videbatur, de spe, magna peste inualecente, deiectus est, quarepete exorta non ipsos modo Athenienses, verum etiam si quomodo aliquo ad exercitum propius accessissent, contagione necabantur. Ex hoc infensos sibi Athenienses lenire, speque addita animis, excitare atque erigere nitebatur. Haud tamen sustulit iram, neque ab incepto furore reuocauit, priusquam sumptis in manum suffragiis, abdicandi eum imperio, & pecuniis mulctandi permissa potestas est: quam multam quinquaginta & decem talenta qui minimam scribunt, quinquaginta qui maximam, fuisse tradunt. Et causa scriptus est accusator, ut Idomeneus testatur, Cleon: ut autem Theophrastus, Simmias. Ponticus autem Heraclides Lacratida fuisse asseuerat. Publica igitur inuidia, ipsa ira veluti aculeo in illum una cum plaga dimissa a multitudine, celeriter destituta videbatur: verum premebatur domesticis incommodis quod necessarii diuturna dissensione laborantibus, ex his non paucos peste amisisset. Nam maximus natu filius eius Xanthippus, & ipse natura improbus, & uxorem iuuenem & profusam nactus, Isandri Epilyci filii filiam, patris diligentiam & parsimoniam agere ferebat, quod sibi parum nimis & exiliter sumptus suppeditaret. Mittens igitur ad quandam ex paternis amicis, Periclis nomine argentum accepit: quo in posterum repente, Pericles in filium litem reiecit. Quare adolescens Xanthippus difficultate maxima circumuentus, in patrem maledicta conicere, & primum domestica eius studia ad irrisionem efferre, sermonesque quos cum sophistis conferebat. Ut cum Epithymius Thessalus equum in Pentathlo iaculo interemisset, cum Protogora diem totum consumeret in perquirendo, utrum iaculum, aut qui iaceret, aut hi qui praemia ponunt, rectius mortis causa iudicandi sint. Ad haec & uxoris calumniam

Animi in
aduersis
fortitudo.

à Xanthippo Stesimbrotus ait in multitudinem diuulgatā esse, atque omnino insanabilem vsque ad extremum vite hanc adolescenti cum patre similitudine mansisse. In eam enim peste cum incidisset in morbum Xanthippus, interiit. Defuncta est etiam Periclis soror, ex affinis quoque complurimi, & hi quidem quorum opera in Republica plurimum iuuabatur. Nunquā tamen fatigatus est, sed illam animi magnitudinem inuictam semper à calamitatibus infractamque conseruauit: nec eum flere, aut funus ducere, aut ad sepul turam alicuius necessarij accedere quisquam aspexit vnquam, priusquam Paralo esset orbatus, qui ei ex legitimis filiis reliquus esset. In hoc autem inflexus animo paumper, tolerare tamen suo more nitebatur, & solita grauitatem & constantiam retinere. Coronā etiam cum mortuo filio attulisset, aspectu ipso doloris magnitudine superatus est: nam & flebilem edidit vocem, & vim lachrymarum emisit, cum nihil tale vnquam in reliqua vita fecisset. At ciuitas multos ab bellum duces experta, multosque oratores, cum nullus nec grauitate, nec auctoritate idoneus esset visus, cuius fidei tantum imperiū committendum foret, Periclemque ipsum summo desiderio ad tribunal pratorij renocaret, mortuus atque exanimatus domi iacēs, Alcibiade aliisque amicis suadentibus, eo se cōtulit. Ergo postquam plebs suam in hunc ingratitudinem repurgasset, conuersus iterum ad rempub. capeffendā, prator designatus, ante hor legis de nothis abrogandē fuit, quam ipse antea tulerat, ne omnino successoris inopia, familiæ nomen & genus deficeret. Quæ verò ad legē spectant, ita se habuerunt. Pericles cum in rep. maximè floreret multis ante temporibus filiosque legitimos haberet, vt diximus, legē tulit, Solos Athenienses haberi, qui ex duobus Atheniensibus nati essent. Postea verò quā rex Aegyptiorū quadraginta millia medimnorum frumenti dono Atheniensibus misit, vt ciuibus diuideretur, permultæ sunt nothis ex ea lege exortæ accusationes: qui cum antea quidē latuissent contemptiq; essent, multi tunc horum delatores extiterunt. Qui igitur damnati iudicio venditi sunt, haud multò pauciores quinque milibus fuerunt. Reliqui qui Athenienses iudicati in Repub. manserunt, quatuordecim millia & quadraginta inuēti sūt. Quare perindignū videbatur, legē quē in tot homines valuisse,

luisse, nūc ab eo ipso rescindi, qui tulerat. Sed præsens fortuna domus Periclis afflictā, qui veluti contumaciæ elationisque suæ pœnas luisse, flexit Atheniensium animos, existimantium ipsum numinis iram perpeffum, humana ope subleuādum esse. Itaque concesserunt ei, vt filius nothus in genus adscriberetur, eiusdemque illi nomē esset. Atqui hūc quidem posteriori tempore in Arginufis, cum nauali prælio deuicisset Pelopōnenses, populus vnā cum cæteris ducibus interemit. Ac videtur tunc quidem pestis non vi repentina illa ac vehemēti Periclem cepisse, quæ cæteros, sed quæ remisso quodā & tenui morbo per varias mutationes prouecta longius, sensim paulatimque cōficeret corpus, & vim animi superaret. Itaque Theophrastus in suis libris, quos de morali philosophia edidit, dubitans, nūquid circa animos verterantur mores, & acti corporis doloribus à virtute desciscant, tradit Periclem cum langueret ex morbo, amico cui dam, qui cum visendi gratia adierat, incantationes quasdam pendentes collo à mulieribus alligatas offendisse, vt appareat hominem pessimè animo affectum fuisse, cum eiulmodi insanias pererebat. Cumque iam esset morti vicinus, circunstantes principes ciuitatis atque ex amicis hi qui supererant, in mentionem illius virtutis venerunt, quanta extitisset: metiebantur res gestas, trophæorum numerum recensabant. Nouies enim victor pro patria trophæū statuerat. Atque hæc quasi illo nihil audiente, sed priuato omni sensu inter se loquebantur. At ille sui adhuc compos, omnibus adhibuerat mentem, & in medium loquutus, inquit se admirari, si hæc in eo maximè laude digna & memoria ducerent, quorū fortuna sibi partem vel maximam vendicaret, & quæ multis iam ducibus contigissent: quod autem maximum & pulcherrimum esset omnium, silentio præterirēt. Nemo enim, inquit, Atheniēsis propter me nigram induit vestem. Vir igitur admiratione dignus, non solum mæfuetudine & clemētia, quæ se turbulentissimis temporibus magnificæ offensionibus præstitit, verum etiam ob eam animi sententiam quæ erat: liquidem ex suis rebus pulcherrimum putabat esse, in tantis opibus imperij nihil neque inuidiæ vnquam, neque iracundiæ concessisse, neque in aliquem præcipuè inimicū crudelē se præstitisse. Ad mihi quidem videtur cognomentum illud præclarum ab adolescentia sibi indi

78

79

Obitu præclarus,

iustitia
& animi
moderatio.

Nemini
ratio.

inditum, hanc vnam rem potissimum, mite eius ingenium ac vitam in imperio castissime integerrimeque versatam, verum atque vacuum ab invidia reddidisse. Quemadmodum deorum genus, quod bonorum non malorum causa sit, dignum ducimus rerum omnium potestatem atque imperium obtinere: non, ut Poeta nos imperitis opinionibus perturbantes suis poematis capiunt, cum locum quem à diis habitari dicunt, tutam & tranquillam sedem appellant, ad quam neque venti neque tenebrae aspirare queant, sed iucunda serenitate & pura luce, per omne tempus perpetuo illustretur: quod eiusmodi vitae status, immortales & beatos maxime decere videatur. In ipsos autem deos autumant, desideria odia, inimicitias, iram aliasque perturbationes frequenter cadere: quae ne in homines quidem, ut qui modo aliquid sapiant, possunt convenire, sed haec fortassis videri possunt alterius disputationis esse. Res ipsa porro ingens statim viri desiderium, & profundissimum sensum civibus iniecit. Nam homines offensus potentia eius, ut qua obscuraretur, eo statim sublati à medio, cum in aliis oratoribus ac ducebus fecissent periculum, confessi sunt in elatione modestiam, in mansuetudine verò gravitatem natura esse non posse. At illas invidiosas eius opes, quas monarchiam & tyrannidem appellabant, salutare praesidium civitati apparuit, tanta post contumacia, totque scelera in republica inuasunt, quae ille cohibendo depressendoque, ne incurabilia libertate fierent, prohibebat.

Fabius Maximus.

GVARINO VERONENSIS
INTERPRETE.

Descriptis autem Periclis moribus, quos accepimus, quique memoratu digni videbantur, ad Fabium oratio traducenda est. Ferunt vna Nympharum hunc genitum esse. Quidam verò Herculem apud fluvium Tiberim cum muliere eius loci incolae congressum habuisse asserunt, & Fabium virum optimum à quo Fabiorum familia Romae initium habuit,

habuit, genuisse. Quidam autem priscos huius generis viros, quod primum venandi per fossas morem induxerint, à fodiendo Fodios olim appellatos memoriae tradiderunt: deinde mutatis literis, lapsa loquendi consuetudo Fabius cognomen fecit. Cumque ea familia viros magnos complurimos produxisset, ab Rylao quodam, qui Maximus ob eius splendorem & magnitudinem est appellatus, quartus in ordine fuit Fabius Maximus, de quo haec scripturum sumus. Erat ei cognomentum ex habitu corporis tractum Verrucosus, quod parvam carnis elationem innatam in superioris labij extremitate habebat. Sed & Quicula, quod parvam pecudem significat, cum puer esset, à mansuetudine & gravitate morum cognominatus est. Verum ex eo quod quietem atque taciturnitatem adamabat, & multo cum pudore pueriles voluptates attingebat, & serius ac difficilior disciplinas percipiebat, seseque familiaribus facilem obsequentemque praebat, seseque familiaribus facilem obsequentem apud eos qui minus familiares illi erant, veniebat. Pauci enim erant, qui interiorum eius latentemque constantiam, & instam illi à natura magnanimitatem cognoscerent. Verum lapsu temporis, repente à negotiis gerendis excitatus, id quod facilitatem iudicabant, animi immobilitatem: timorem verò, consilium: ignaviam autem omnibus in rebus, & quod nihil egregie praeter cetera studebat, constantiam atque gravitatem esse multis declaravit. Nam cum animaduertisset reipublicae magnitudinem, bellorumque multitudinem, corpus ad rem militarem, tanquam sibi hoc innatum esset, exercuit: & eloquentiam ad populum persuadendum, quod maximum est vitae ornamentum atque decus, se contulit. Non enim proprius addicendum, neque omnino ineptus natus erat, ingenium natum non vulgare, sed peculiare quoddam acrarum, schematibus abundans, & gravitate sententiarum, quas Thucydidis perquam similes fuisse asserunt. Nam eam habemus orationem laudatissimam, quam post consulatum in funere filij ad populum habuit. Triumphos quinque egit, primò devictis liguribus triumphavit. Nam adeo in acie superati, multos ac suis amittentes ad Alpes sese receperunt, & miserati ac rebus suis spoliati ab Italiae finibus cessere. Postquam verò Annibal in Italiam irrupit, & primò apud trebiam fluvium dimi-

* Rutilia
no sortè,
aut certe
Rullo.

2

3
Studia.

Ingenium.

4

dimicans victor euasit, per Tyrrhenumque agrum prædando iter fecit, terrorem ingentem atque trepidationem Romanis iniecit. Prodigia partim Romæ consueta ex fulminibus, partim omnino extranea atque horrenda cecidere. Nam ex scutis sanguinem emanasse, & apud Antium cruentæ picæ cecidisse, & lapidibus igneis atque ardentibus aere pluuisse relatum est. Cælum supra Falerios scindi visum, & multas hinc scripturas excidisse, in quarum una hæc erat scripta. Marti sua tela quatit. Caius verò Flaminius consul, vir magni animi, & gloriæ cupidus, magnis successibus elatus, quibus fortunæ temeritate, non consilio potius erat, nihil ad hæc trepidare: quippe qui cum à senatu reuocaretur, præter collegæ sententiam, vi facto impetu, Gallos vicerat. Fabium autem prodigia, quanquam multa instaret, quod nulla inerat ratio, minus turbabat: & cum paucitate hostium ac rerum penuriam audiisset, Romanos forti animo esse adhortabatur, suadebatque, ex eo quod Annibal exercitatus militum ad plurima bella haberet, minimè cum illo manus conferendas esse: verum sociis præsidia mittenda, & sic vires Annibalis statibus ciuitatibus in fide populi Romani per se ipsas tamquam splendorem flammam, quæ modicis lenibusque fomētis alitur, infirmandas. Sed Flaminiū in sententiā suā trahere Fabius non potuit, dicentem non permissurū hostes Romæ appropinquare, neque quemadmodum Camillus olim, in re bene pro patria dimicaturū. Itaque iussit tribunos militum copias educere. Ipse cum in equo insideret, equo fremente, nulla manifeste cognita causa (mirabile dictum) inter currentem corruit in caput. Nec tamen sententia sua destitit, sed ut prius consilium ceperat, Annibali obuiam exercitum ducere, apud lacum Trasimenum in Heccuria copias struxit. Cum milites prælia confererent, terræ motus factus est, qui multarum urbium magnas partes prostrauit, auertit cursu rapido amnes, montiumque ardua loca lapsu ingenti proruit. Quæ prodigia etsi magnopere facerent, nemo tamen pugnantium illa per tumultum acciperat. Ipse quidem Flaminius postquam multa facinorose fecisset, & Roma & forti viro digna, cum multis ex optimatibus oppetiit. Aliorum verò qui fugæ dederant, ingens est edita cædes, nam quindecim millia hominum eo die cæsa, totidemque capta sunt. Flaminij cadaver pro-

Liuius lib.
2. Decad. 3

6

propter virtutem illius tumulto mādare atque honestare cupiebat Annibal, inter mortuorum funera haud inuentum est, & ubi occultum iaceret, omnino Annibalem latuit. Calamitas apud Trebiā suscepta, neque per literas imperatoris, neque per nuntium Romæ recte cognita fuit, sed dubia atque incerta opinio mentita est. Hanc autem ut primum Pomponius prætor audiuit, conuocato populo, neque ambages, neque captiones memorans, inquit: O viri Romani, magno prælio victi sumus, exercitus proditus, castra direpta, Flaminius consul in acie cecidit. Consulite igitur de nostra salute. Hæc oratio apud tantum populum, quemadmodum mari vis immanis ventorum incumbens, ita torpore quodam mentes omnium occupauit, ita urbem perturbauit, ut in tanto errore consilia hominum rationesque non sufficerent. Sed ab omnibus tamen in unam tandem sententiam itum est, dictatorem designari oportere, qui fortitudinem animi & sapientia cunctis præstaret. Hunc verò unum esse Fabium Maximum, virū huic magistratui parum & animi magnitudine, & morū grauitate: tum quia animū ad consilia, corpus verò ad robur in adolescentia instituisse, & audaciam cum prudentia temperasse. Postquam igitur in unum sententiæ omnium congruerunt, Fabius dictator designatus, magistrum equitum Lucium Minutiū dicens, primum à senatu petiit, ut equo uti sibi dictatori liceret. Non enim antea equitare dictatori fas erat, sed per quandam veterem legem prohibitum fuerat, siue quod maiores vires inesse pedestribus copiis arbitrantur, & propter hoc imperatorem in phalange permanere oportere, nec locum deserere: siue quoniam cum ad alia omnia, tyrannica magneque sit eius principatus potentia, in hoc voluerint dictatorem populo inferiorem videri. Verum Fabius cum vellet in primis principatus magnitudinem ac molem ostendere, ut magis obsequentes sibi ciues redderet, in unum collectis quatuor & viginti licitoribus, progressus est. Alteri ex consulibus occurrenti per præmissum apparitorē iussit, ut dimissis licitoribus, insignibusque magistratus depositis, sibi priuatè eduiam incederet. Post hæc à diis orsus, cum populum edocuiisset, negligentia ceremoniarum & auspiciorum, temeritate & insolentia consulis, non ignauia militum, cladem esse acceptam, ostendit hostem minimè metuendum esse, sed deis honoris

* Liuius
Marci.

9

z

honoris propitiationisq; gratia hostias esse mactandas, non
ut mentibus eorū superstitionē iniceret, sed ut religionem
& virtutē confirmaret, utq; spe diuinæ opis hostilē metum
adimeret. Tunc inspectis multis ex libris Sibyllinis, ubi
rerum Romanarū secreta recondita erant, serunt quadam
ibi oracula inuenta esse, quæ ad fortunas & ad res illas ge-
stas conferebant, & id quod ibi cognitū erat, nō licebat ad
alterum loqui. Progressus Dictator ad plebem, vouit diis
omnem eius anni caprarū, suum, ouīū, atq; bouū securam
quam Italia montes, planitiesque, ac flumina, & prata, et
in regione educarent, se mactaturum, & trecenta triginta
tria sestertia, totidemque denarios, adiecta insuper tertius
parte pro muscis spectaculis faciendis, in ipsa impensa
collaturum. Summa totius est, octo myriades drachma-
rum & drachmæ ter mille quingentæ octoginta tres, &
oboli duo. Huius autem numeri rationē & obseruantiam
haud in promptu est dicere, nisi quis ternarij numeri vim
in medium proferre velit, quod perfectus numerus natura
sit, ac primus imparium numerū, principiumque in se
numeri habeat, primasq; differentias, & cuiusque numeri
elementa commista, & inuicē coniuncta concipiat. Fabius
igitur cū crexisset ad rem diuinam ciuīū amicos, ad eam
in posterum prouiores ut essent effecit. Ipse verō cū in
se vno spem omnem victoriæ locasset, ut qui existimaret,
deum per virtutem & prudentiam hominibus res secundas
concedere, ad Annibalem reprimendum se conuerit, non
eo animo ut dimicare vellet, sed ut tempore illius vires ac-
tritas redderet, & rerum copiā ad inopiam, & exercitus ma-
gnitudinē ad tenuitatē reduceret: vnde semper, quia subla-
tus equitatu hostis erat ruebatq; ipse per loca edita exer-
citus dūctabat, & positis castris hosti imminēbat, quoties
consisteret, consistens ipse quoque: dumque illa moueret,
per montana cum exercitu iter faciebat, & tantū se An-
nibali ostendebat, quantum ex loci interapedine ad per-
gnandum inuitus cogi non posset: itaq; hostibus tanquam
pugnaturus esset, ea cūctatione terrorē incutiebat. Sic itaq;
sordida de eo in castris fama vagante, hostes eum magno
pere formidantem, nulliusque pretij esse arbitrabantur.
12 Annibal verō multa audacia virum esse Fabium censebat

Ternarij
numeri
vim.

Consilium

nam solus ille Fabij grauitatem atque sententiam bellandi
cognoscebat, animaduertebatq; multa arte, multa vi, illum
ad conferenda prælia alliciendū esse: res Carthaginensium
aliter iniquo loco sitas, cū his rebus, quas ad bellum por-
tauerant, non dimicando, uti nō possent, & homines ac res
quibus indigerent, minuerentur, frustra; consumerentur.
Itaq; Annibal omnia tentans, versansq; animum huc atque
illuc, tanquā fortis athleta ad omne genus doli ac fraudis,
impellend; gratia Fabij ad conferendas manus, ut eum ad
illud dimicationis traheret, quod præter securitatem ra-
tionemq; consiliorum eius esset, variis modis illum laces-
sebat. At Fabium prudentem sortemq; virum nullo modo
dolis fallere potuit. Sed Minutius Magister equitum, ho-
mo ferox & importunus, atque temerarius, & lingua im-
modicus, qui studium atq; auram exercitus quærens, illum
insano impetu & inani spe impleuerat, de Fabio turbulen-
tos rumores efferebat. Qui in Fabium per cūctationem
maledicta torquebāt, Annibalis pædagogum appellabant,
Minutium verō magnum virum, & Roma dignum impera-
torem prædicabant. Minutius magis in elationem animi
atque petulantiam ductus, illum per montes copias ducen-
tem deridebat, tanquam qui nihil aliud quā locum quæ-
reret, vnde velut ē theatro, Italiam ferro igniq; vastari mi-
lites viderent. Quin amicos Fabij interrogabat, num Fa-
bius diffusus terris in cælum attollere exercitum vellet, aut
caligine & nebulis interiectis, hostes effugere. Hæc amicis
Fabio nuntiatis, suadentibusq; ut potius pericula adiret,
quā infamiam toleraret, respondit: Formidolosior qui-
dem nunc viderer, si dum scommata conuitiaq; timerem,
à meorum ratione consiliorum discederem. Nec verō tur-
pis est metus qui pro patriæ salute suscipitur. Verū ter-
ror qui ad gloriam hominū & calumnias, falsosq; rumores
attinet, minimè quidem dignus est homine huiusmodi ma-
gistratum gerente, sed eo qui seruit illis, qui ipsum malè
imperare ac dominari sentiunt. Post hæc Annibal in erro-
rem incidit. Nam cū vellet longius à Fabio exercitum
ducere, & in planitiē pabulo exuberantem venire, iussit re-
pentē post cœnā à ducibus in Casinatē agrum duci. Illi ab
Latinorū nominibus, propter barbaricū idioma, abhorren-
tes, ad Campaniæ fines, ad urbem Casilinum exercitum

Scommata.

14

- Annibalis ducunt. Hanc urbē Holothronus fluuius, quem Vulturum Romani vocant, per mediū fluens dirimit. Hęc regio montibus circūsepta est, & ad mare vallis exitū aperit: hic ob circumfluum fluuium stagna oriuntur, profundissimæque arenas habent, & ad litus procellolus, ac im-
portuosum terminantur. Huc cum Annibal contendisset, Fabius cognitīs varīū gressibus, ad fauces quatuor millia militū collocauit, alio exercitu super alios colles pulchrē disposito. Ipse cum leui expeditæque armatura in vltimos hostiū irruens, vniuersum exercitum disturbat, & ad octingentos trucidat. Quæ ex re Annibal cum vellet ex hac valle copias eripere, cognito loci errore ac periculo, duces in crucem sustulit: sed per hostes loco munitissimos ferro viam facere diffidebat. Nam cum trepida vndique ad superandos saltus existeret, & omnino erupendum esset, statuit artificiosa calliditate hostes circūuenire. Itaq; ad duo milia bouum, quos inter cæteram prædam agebant, capi iussit, omniumq; ambobus cornibus faces ardentes ex aridis nutritiq; virgis colligari: deinde ortis tenebris, editoque signo, boues per loca arcta ad custodias hostium, & ad cacumina montiū ab illis quibus res demandata esset cōcitari. Quæ dum illi agebant, ipse quod reliquū erat exercitus, per silentiū ducebat. Boues verò acti, quousq; ignis paulatim materia exarsit, nullo impetu ferebantur. Quo factū est, vt in admirationem pastores ex montibus prospicientes, ca flamma quæ summis in cornibus fulgebat, traheret, tanquam exercitus sub vno multarū lampadū ordine progrediretur. Postquā verò exustis cornibus ignis carnē terigerat, & inustione vexati capita quassabant, ad inuicemq; sese igne repleuerant, sine ordine gradiebantur: verū anxii atq; exterriti, cursu per montes dissipati ferebātur, & frontes summasq; caudas incensas habentes, multum sylvarum qua fuga inerat, incendiis miscebant. Quare Romanis qui ad saltus insidendos montium dispositi erant, horrenda spectacula præbuerunt: nam faces illi prospicere videbantur, tanquam à discurrentibus passim hominibus comportarentur. Itaq; Romani multo terrore affecti, ne ab hostibus hinc atq; hinc circūuenirentur, ad maiora castra recedentes, tumultuando impedimenta reliquere. Interea summis montium iugis à leui Annibalis armatura occupatis, reli-

Astutia.

16

17

quum exercitus multam prædam agens, intrepidē montes conscēdit. At Fabius ipsis in tenebris dolos præsentit: nam quidam ex bobus palantes in conspectum eius prodierunt. Quare timens ipsa in nocte insidias, exercitū in acies redactum, silentem tenuit. Postquā lux orta est, Fabius in vltimos hostiū irruit, & per aspera iniquaq; loca, magno cum tumultu prælia miscuit, donec ab Annibale missi Hispani, homines leuissimo corpore, celeribusq; plantis, & ad montes superandos aptissimi, clamore in grauem armis statarumq; Romanorū militem irruunt, & magna edita cæde, Fabium ad castra concedere cogunt. Ex ea igitur re increpationes Fabio ac despectio cōparata est. Nam cum antea pugna abstinuisset, vt cōsilio & prudentia Annibalem oppres-

12

19

*Fides.**Val. Max.**lib. 3. ca. 8.**et li. 4. ca. 3.*

pretio captiuos recepit, & quibus in posterum permultis restitueret pretiū volentibus, repudiavit Fabius. Post hæc ad sacrificia Romā à sacerdotibus reuocatus, exercitum Minutio tradidit, ea conditione, vt neq; hostem exciperet inuadentem, neq; cum eo manus confereret. Nec id modo vt imperator mādauit, sed preces insuper & admonitiones adhibuit. Quæ ille omnia paruifaciens, inuadēdis hostibus animum statim adiecit: & magnam copiarū partē ab Annibale frumentatum missam, obseruata occasione adortus, non paucis ex his qui vltimi militabant interemptis, reliquos intra vallum fugere cōpulit, metumq; omnibus furturæ obsidionis iniecit: collectoq; in vnum Annibal rursus exercitu discessu securitati consuluit. Quare Minutius immoderate elationis & audaciæ repleuit militē, ac celeriter Romam maioribus rebus fama peruasit. Quod cum accepisset Fabius, Minutij successum inquit se magis formidare, quā hostē. At plebs gaudio maximo & lætitia concurret in forum. Et Metellus tribunus suggestum conscendens, concionem habuit, qua Minutium summis laudibus efferens, non iam desidīæ & ignauīæ, sed proditiōis Fabium accusauit. Permultos quoq; ex aliis ciuibus, qui opibus in primis & dignitate præstabant, eius facinoris Fabio adiunxit socios, bellum ab initio traxisse, quo populo potestatem suam eriperent, dictatoria tyrannide ciuitatē occuparent, quæ res morā & cunctationē conficiens, manendi Annibali facultatem præstaret. Addebat ad hæc, illi alias ex Libya copias affuturas, vt in ditionē Italiam redacturo. Postea verò quā Fabius processit in cōcionem, non apud tribunum se causam suam defensurum ostendit, sed inquit quam celerrimē sacrificia & supplicationes transigi oportere, vt ipse in exercitū rediens à Minutio penas exigeret, quod contra eius imperium prælium inisset. Strepitus & reclamationo populi permaxima consecuta est, tanquam in mortis periculū Minutius vocaretur. Nam & in vincula conicere, & indemnātū morte mulctare dictatori fas erat: & Fabij iram ex multa mansuetudine & clementia collectam & concitatam, grauem & implacabilem opinabatur futuram. Itaq; cæteris metu silentibus, Metellus tribunicia licentiā fretus (is enim magistratus tantummodo, constituto Dictatore, suam retinet potestatem, reliquis amittenti bus

22
Dictatoria
potestas.

Tribuni-
cia pote-
stat.

tentibus) frequens apud populū instabat, & ne Minutij salutem proicerent, precibus orabat: neve cōmitteret, vt quæ Manlius Torquatus fecisset in filium, eadē is tunc à Fabio pateretur, vt qui ex hoste lauream & gloriā victoriæ reportasset, securi percuteretur: quin illam Fabio potestatē adimerent, rerumq; summam Minutio, qui seruare omnia & posset & vellet, cōmitterent. Huiusmodi oratione vehementer permoti omnes, haud quidem Fabium, etsi premeretur inuidia ciuium, ad deponendam dictatoriam dignitatem cogere ausi sunt: Minutium verò illi socium imperij esse decreuerunt, & in bello administrando parem Dictatori licentiā potestatemq; habere, rem ante id tempus Romæ inauditā, sed paulò post accepta Cannensī clade denud factam. Eo enim tempore Marcus Iunius Dictator erat in castris, & ad supplendū senatus numerum, qui multis senatoribus in pugna perēptis admodum imminutus erat, alium Dictatorem Fabium Butconē dixerunt. Verum hic simulatq; Dictaturā iniit, delectisq; viris compleuit senatum, eodē die dimissis licitoribus & reliqua comitiū pompa, admittus vulgo, & in negotiis domesticis tractandis occupatus, vt priuatus in foro versabatur. Minutio ad parē imperij portionē designato, opinio erat Fabiū tumultuatuū esse, ac vehementer miserū futurū: quod de eo haud rectē iudicatum est: nam nō suam calamitatem illorum inscitia existimans, sapientis Diogenis animum induit, qui quodā ad eum dicente, Hi te irrident: At ego, inquit, minime irrideor: quippe qui eos solū irridendos duceret qui victi cederent, atque eiusmodi rebus turbarentur. Ita Fabius eius fortunam temporis, quantum in se fuit, sedato placidoq; animo tulit, veram ratus eam philosophorum sententiam, qui arbitrantur, nec contumelia, nec ignominia bonum & probum virum affici posse. Angebat verò eū reip. causa vehementer multitudinis temeritas, quæ se Minutio cōmisset homini ambitione elato, & nō sanis consiliis ad bellum incumbenti. Itaque veritus ne ille insanus & opinione inflatus, præueniens aliquid mali reipub. importaret, clam omnibus vrbe excedens, in castra se contulit: vbi Minutium offendit adeo elatum & tumidum, vt ne vltius quidem vilo modo contineri posset. Cæterum cum plus æqua sibi parte imperij arrogaret, hoc minime Fabius con-

23
Val. Max.
li. 1. cap. 2.
& lib. 5. c.
8. Iunius
lib. 8. De
cad. 1.

24

Animi sole-
rantia.

25

Contrà ha
bet Linus.

cedendum putavit, exercitumq; cum eo partitus est: melius
esse ratus, illum parti imperare, quam præter æquū omnia
obtinere. Ac primam & quartam ipse rerum portionē ha-
buit: secundam verò & tertiā illi tradidit, eodem modo di-
uisis sociorū copiis. Cū verò gloriaretur exultaretq; Mi-
nutius, qd summi & maximi imperij columē eius causa mul-
tū de suo splendore & dignitate amisisset, admonuit illū
Fabius, Non sibi, si saperet, cum Fabio, sed cum Annibale
esse certamen arbitraretur: quod si cum collega certare sta-
tuisset, cogitandum tamen esse, quod victum, & apud ciues
contumeliosē tractatū, auctus ipse honoribus ac victor mul-
la re superasse videretur, cū eorum salutem & securitatē
cōtemplisset. Ille verò hæc omnia ironiam ac dissimula-
tiam senilē putavit, acceptisq; iis copiis quæ sibi sorte obue-
nerant priuatim secedens castra posuit. Annibal haud igna-
rus harum rerū, insidias tendebat. Erat tumulus quidā me-
dius inter utraq; castra, haud sanē ad occupandum diffici-
lis, castris verò in eo positis, munitus sufficiensq; ad o-
mnia: hinc subiecta planities, propter nuditatem plana &
aqua à longē intuentibus apparebat: quædam tamē haud
magnæ fossæ & concauitates inerāt. Idcirco Annibal, cū
esset sibi occupandi tumuli oblata facultas, illum occupa-
re neglexerat, sed vt dimicandi opportunitas in eo esset, in
medio illum reliquerat. Vbi autem aspexit Minutium à Fa-
bio seiunctum, noctu milites quosdam per ipsas fossas & ca-
uernas dispersit. Deinde cū primū illuxit, haud multos
palām misit ad capiendum tumulum, vt Minutium de
loco in certamen detraheret. Nec eum sefellit spes. Nam
ab initio Minutius leuem armaturam, nec ita multo post
milites eō ire iussit. Postremò cū cerneret Annibalem
subsidium ferre his qui tumulum insidebant, cū omni ex-
ercitu instructis ordinibus procedit: congressusq; è tumulo
tela iacentes acri prælio oppugnare cepit, paria ab illis in-
ferens, quousq; Annibal dum perspicuē illum deceptum a-
gnouit, & nuda terga iis qui in insidiis locati erant osten-
dere, signum dat. Quo cognito, insurgentibus vndiq; suis,
& cum clamore se inferentibus, atque vltimos quoscunq;
cædentibus, turbatio magna ac metus Romanos inuasit.
Minutius cū lustraret oculis omnes duces locum in acie
reliquisse, & desperata salute in fugam sese vertisse, omni a-
nimi

nimi sui ferocia concidit. Numidæ iam pugna superiores,
per planitiem vndiq; discurrentes, dissipatos Romanos tru-
cidabant. Cū tanta calamitate Romani laboraret, haud
equidem id periculum Fabium latuit, sed ab initio, vt con-
stanteum est, futura prospiciens, instructum exercitum in
armis habebat, & studiosē curabat ea quæ gerebantur co-
gnosceret, non quidem per exploratores, sed ipse è specula,
quam pro vallo habebat, omnia contemplans. Vtq; ani-
maduertit circumuentum vndique ac turbatum exercitū,
clamorq; fugientium ad eius aures peruasit, percusso fe-
more, suspiriisq; ac gemitu, omnibus præsentibus, Proh
Hercules, inquit, citius quidē quam sperabam, sed tardius
quàm ipse maturabat, Minutius seipsum perdidit. Signis
deinde repenti efferrī, & copiis se consequi iussis, Nunc
nunc, o milites, exclamauit, quicunq; M. Minutium memo-
ria tenet, cursum properet. Clarus est enim vir, & patriæ stu-
diosus: quod si nunc dum properat hostē propellere, ea res
minus ex sententia cecidit, aliās erit accusandi locus. Itaq;
primū discurrentes Numidas per campum ferociter fun-
dit fugatq;. Deinde contra eos qui à tergo Romanos inse-
cutabantur irruens, obuios trucidat. Reliqui priusquā clau-
derentur à Romanis superuenientibus, paterenturq;, ea qui-
bus illos affecerant declinantes, properē se in fugam dede-
runt. Annibal intuitus suorum fugam, Fabiumq; pros-
piciens strenuē egregieq; inter Pœnos pugnantem, desuper
aduersus Minutium in tumulo pugnam cohibuit, & rece-
ptui dato signo, Carthaginenses in castra reduxit. Roma-
nis quoq; tentoria sua libenter repetentibus. Ferunt Anni-
balem è pugna discedentem, loquentēque de Fabio ad a-
micos iocando dixisse: Nōne ego vobis sæpius prædixi,
hanc nubem, quæ his in montibus sedebat, tempestatem &
procellam nobis oblaturam? Confecto prælio, Fabius om-
nia hostium caduera spoliauit atque discessit, nec super-
bius quicquam est aut grauius de collega loquutus. Minu-
tius collecto in vnum exercitū, Commilitones, inquit, ni-
hil magnis in rebus aberrare, maius est quàm ab homine
effici possit. Vbi verò erratum sit, rectē admonentibus ob-
temperare, boni viri & sapientis est. Ego igitur etsi non ni-
hil fortunæ succenscam, fateor tamen magnam me illi gra-
tiam debere. Quæ enim tam longo tempore nondum didi-
ceram,

cerā, ea me vel parua diei parte edocuit, vt cūm norim me-
ipsum imperandi aliis peritiā nō tenere, sed mihi imperio
alterius opus esse, ne cum eis de victoria contendam, a qui-
bus vinci pulcherrimum est. Vobis verō aliis quidem in re-
bus princeps Dictator est, sed referendā illi gratiā ducem
me futurum profiteor, primumq; ad parendum illi, eiusq;
31 imperia obsequium, me offero. His dictis, imperat aquilas
attollant, & se omnes cōsequantur. Sic cunctos ad Fabiū
in castra perduxit: ingressusq; ad tabernaculum contendit,
vt omnes in admirationem sui & dubitationem conuerteret.
Hic positus in conspectu signis, Fabium egredientem
patrem suum magna voce compellat. Milites quoq; pa-
tronus milites salutarunt: hæc autem libertorum ad manu-
missores salutatio erat. Facto post silentio, sic Minutius
Val. Max. Fabium alloquutus est: Duas eodem die victorias conser-
lib. 5. c. 2. quutus es. Nam & hostem fortitudine, & collegam confi-
lio & humanitate vicisti: ac per illam quidem seruasti nos,
per hanc verō nos ab hoste turpiter, a te verō honestē & la-
uberiter victos docuisti. Patrem te igitur optimum appel-
lo, quo enim digniore te nomine appellem non habeo.
Maiores nanq; a me tibi, quā genitori gratiā debentur:
quippe qui ab eo solum procreatus sum, abs te verō vnā cū
32 tot hominibus seruatus. Post hæc amplexus Fabium os-
culatus est. Erat hoc idem facientes milites intueri. Itaq;
amplexi inuicem iungebant oscula, vt læticia simul & la-
chrymis iucundissimis castra vniuersa complerentur.
Exinde Fabius magistratum deposuit, rursusq; cōsules desi-
gnati. Quorū primi eū bellandi morem seruauerunt, quē
Fabium sequutum vi debant, vt nūquam collatis signis ma-
nus cum Annibale conferrent, sociisq; auxilia ferentes, in
fide eos & amicitia retinerent. Cæterum Terentius Varro
prouectus ad consulatum, homo genere sanē obscure,
sed vita ob populi fauorem, dicendiq; temerariam
licentiam insigni, videbatur statim imperitiā & te-
meritate de summa rerum aleam esse iacturus. Clami-
tabat enim in concionibus bellum protrahi, quoad Fa-
biis ducibus ciuitas se cōmittat: cæterum se eodē die & ho-
33 stes visurū, & ex illis victoriam reportaturum. Huiusmodi
vocibus coegit cōscripsitq; copias, quātas nunquā antea in
quenquā hostem Romani conscripserant. Octo enim &
octo

Octoginta hominum millia ad præliū coacta sunt. Perma-
gnum id Fabio, Romanisq; qui altius prospiciebant, vide-
batur: quippe quos haud latebat, tanta iuuentute amissa, ci-
uitatem nullum salutis remedium in posterum habituram.
Quapropter Fabius collegam Terentij Paulum Aemiliū,
virum bellicis rebus strenuum, sed multitudini inuisum, &
a negotiis publicis abhorrentem, ex mulctā quadam ad æ-
rarium ei indictā, attollere iacentem atque excitare aggres-
sus est, vt insaniæ collegæ occurreret, edocens illi nō cum
Annibale magis, quā cum Terentio, pro patria certamen
ineundum fore: maturare enim prælium hunc potentiæ
hostilis ignarum, illū suæ imbecillitatis conscium. Mihi
verō Paule, inquiens, æquius est credere, quā Teretio, de
34 rebus Annibalis affirmanti: nisi cum eo hoc anno manus
conferantur, aut illi intereundum est, aut hinc cum exerci-
tu discedendum, cū nunc etiam, cū vincere atque domi-
nari videatur, nemo ex hostibus ad eius fidem confugerit,
ex copiis verō quas secum domo eduxerat, ne tertia quidē
pars supersit. Ad hæc Paulum respondisse ferunt: Mihi quidē
35 dem o Fabi, cū merum fortunarum statum cōsidero,
satiū esse videtur, hostium me telis obicere, quā in ci-
uium suffragia rursus incidere. Verū quando reipubli-
cæ ea conditio est, conabor efficere, vt abs te potius, quā
a cæteris omnibus aduersantibus bonus consul fuisse iudi-
cer. Hac sententia confirmatus Paulus exiit ad bellum.
At Terentius cū rem ad alterum diei imperium reuo-
casset, prima luce apud Ausidum fluuium, Cannāsque, e re-
gione hostium positis castris, signum prælij extulit. Est au-
tem id signum purpurea quædam vestis militaris, supra im-
peratoris tentorium extensa, vt insperata audacia & mul-
titudine hominum, ab initio Carthaginieses ingens formi-
do inuaderet, cū ipsi ne diuidiā eorum partem num-
mero explerent. Annibal exercitu armari iussu, ipse cum
paucis in equo humilem quendam tumulum conscendit,
speculatusq; est hostes iam ad pugnam instructis ordi-
nibus properantes. Cū autem quidam Giscon nomi-
ne ex his qui aderant dixisset, admirabilem sibi ho-
stium numerum videri: contrahens frontem Annibal,
Hoc aliud certē te admirabilius fugit. Rogitante ve-
rō Giscone, quidnam id esset. Quod ex hac, inquit, tanta
vi

vi hominum nemini Gisconi nomen sit. Idque cauillum præter expectationem incidens, omnibus risum mouit, ac descendentes è tumulo omnibus exponebant, ut inter multos plurimus concitaretur risus, nec hi qui Annibali aderant, vlllo modo se recipere à risu possent. Quare Carthaginenses cum perspicerent imperatorem in periculo iocari, & rem paruifacere, audaciores facti sunt. In prælio cōserendo Annibal astutia militari vsus est, primò ex loci situ, ut terga ad Notum conuerteret: instar enim fulminis ardentis cum fragore incidens, è locis arenosis & apertis infestum attolens puluerem, supra Carthaginensium agmen in Romanos agebat, ut turbati frontes auertere cogerentur: secundò ex ordine exercitus. Nam cum lectos ex omnibus copiis robustissimos & bellacissimos ex utraque agminis parte locasset, ex imbecillioribus cōpleuit mediū, hisque veluti rostro ante aciem proiecto, est vsus. Optimis imperatum est, ut cum illos Romani repulissent, incedentesque delati, recedente medio, ac sinum contrahente, intra aciem venissent, ipsi repente conuersi ex lateribus illos adorirentur, ac circumfusi à tergo includerent. Quia vna re videtur magna pars caedis esse confecta, Nam simulac primū mediū celsit, Romanosque insequentes excepit, & acies in lunatum agmen commutata est, ac lectorum Cēturiones hos quidem in scutum, illos in hastam conuerti iubentes, in nuda atque inermia hostiū inuasērunt, omnes qui non præueniendi circuitionem antea euaserunt, in medio caesi sunt. Fertur & equitibus Romanorum casus inopinatus huiusmodi incidisse. Saucius enim ut videtur, Pauli equus illum deturbauit. Tum ex his qui circum adstabant vnus & alter relicto equo consuli opem tulit. Hoc intuentes reliqui equites, rati id omnibus cōmuni iussu imperatum esse, omnes desilierunt ex equis, pedestrique certamine cum hoste se implicuerunt. Ea re animaduersa, Annibal, hoc, inquit, mihi optabilis cecidit, quā si ligatos offendissem. Verum hæc peregrina historiæ scriptores literis prodiderunt. Ex consulibus Varro cum paucissimis aduectus equo, Venusiam venit. Paulus autem in strage atque fuga illa confosso plurimis telis corpore vulneri inhaerentibus, & animo tanto merore æger, ad lapidem quendam confedit, parato ad necem iugulo, ex hostibus percussorem operiens. Sed ob vim magnam sanguinis, quo caput simulatque facies fœdata erat, haud à

* τὸς ἐλπίων
ἀνδρά,
τὸς δ' ἐν
ἀίγῃ.
vocabula
sunt disci-
plinæ mili-
taris, Poli-
or Aeliæ.
de instrue-
dis aciebus.

38

multis dignosci poterat, ut amici eum & serui multi incognitum preterirent. Solus autem Cornelius Lentulus adolescens nobilis cum illum esset intuitus, cognouissetque, desiluit ex equo, ad eūque perducens ut vteretur orabat, & se suis ciuibus duce optimo tum maximè indigentibus, reseruaret. Ille his precibus obsequi reculauit, adolescens tēque coegit rursus in equum ascendere. Tum iungens dextram, ac simul confurgens, Nuntia, inquit, ò Lentule, Fabio Maximo, ac vnà testis esto, Paulum Aemilium vsque ad extremum in eius consiliis perstitisse, nec ex his quæ cum eo se facturum conuenerat, quicquam prætergressum esse, verum à Varrone primū, post ab Annibale superatus est. His mandatis Lentulum remisit. Ipse cum inter mortuos se abiecisset, decessit è vita. Ferunt eo prælio Romanorum quinquaginta millia cecidisse, viuorū quatuor millia capta. Relicti verò ex utroque exercitu post conflictum haud pauciores decem millibus. Ceterum Annibalem rāta re feliciter gesta, adhortantibus amicis fortūā ducem sequi, vnaque cum hostibus fugietibus. urbē irrūpere, quinto enim à prælio die, in Capitolio esse cōnaturum: quod consilium quam ratione auersatus sit, non facile dixerim, sed fortunæ, aut dei cuiuspiam opera ac impedimento mora & timor in hac re accidisse videtur. Quare Barcā Chartaginensem ira incensum in Annibalem dixisse ferunt: Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Atqui tanta illius victoriæ mutatio consequuta est, ut cum ante prælium, non urbem, non forum, non portum vllum Italiæ haberet, difficultatēque atque inopia rei frumentariæ eius exercitus laboraret, nec ab vllius rei certa spe orsus, sed veluti magnis prædatoriis passim vagus & errans bellum inferret, tum parum abesset, quin vniuersam armis Italiā in deditiōem sui imperij coegisset. Plurimæ enim ac maxime nationes ad eum spontē confugerunt. Et Capua, quæ aliarum ciuitatum splendore & dignitate maxima post Romani habebatur, ea se dedente poritus est. Nec erat modò ea tempestate experiri amicos non paruum malum, ut Euripides inquit, verum sapientium quoque ducum periculum facere. Quæ enim Fabij, ante pugnam, ignauia atque fortidia appellata est, post præliū statim, non humana ratio, se d

40

- sed diuina quædam mens ac felicitas fuisse videbatur, tanto intervallo futura prope xisse, quæ vix ea perpensis forent credibilia. Quare exemplo Roma in eum omnes spes reliquas cōtulit, & ad eius viri consiliū non aliter quā ad templum, & aram sanctissimam se recepit. Idque ei prima ac potissima manendi causa fuit nec ab eius prudentia discedendi, ut in Celticis cladibus. Qui enim illis temporibus in quibus nullū videbatur periculum impendere ciuitati, timidus diffidensque est habitus, tum cum oēs in luctus immesos & inutiles mœrores se coniecissent, solus omnium grauebatur per urbem, miti incessu, serena fronte, humanæ luctu. Muliebribusque sublati sletibus, prohibitisque cōuentibus ad publicū luctū exeuntium, suavitē senatū cogi, & magistratus spe optima confirmauit. Ipse robur & potentia ciuitatis erat: in eum omnes opes imperij spectabāt. Portis præposuit qui vulgū erumpentē urbemque deferentē prohiberēt. Fletui locum & tēpus definiuit, per domos ad triginta dies
- 41 Aere volenti fas esse statuens. Post hæc sletus omnis soluedus erat, atque his omnibus ciuitas expurgata. Instantibus verbis eo tēpore Cerealibus, visum est satius esse, sacrificia & popam omnem omittere, quā magnitudinem cladis, paucitate hominum, mœstitiāque ostēdere: deos enim fortunatorum honoribus latari. Quæ verò ad placationes deorum & ad tertra prodigia auertenda vates fieri mandauit, confecta sunt. Nam Pictor Fabij necessarius ad captanda oracula in Delphos est missus. Ex vestalibus virginibus duæ in stupro prehensæ sunt: quarum alteram, ut mos erat, viam humi defoderunt, altera sibi met ipsa mortem consciiuit. Maximè verò tum mansuetudo & clementia ciuitatis apparuit, cum Varroni ex fuga redeunti, humili habitu & lugubri, ut consensaneum est, hominē re turpissimè & infelicissimè gestare redire, Senatus & plebs omnis salutabanda ad portas obuii prodii, optimatesque ac Senatus principes, inter quos erat Fabius, indicto silentio, Varronem collaudarunt, quod post tam acerbam cladem de patriæ salute non desperasset, verum adesset adhuc rebus strenuè gerendis ducem se præbiturus, usurūque legibus, & ciuibus quibus defendi posset urbem confideret.
- 43 Postea verò quā Romani acceperunt Annibalem parta victoria ad reliquam subiugandam Italiam esse conuersum, in spem bonam erectis animis, duces &

ees & exercitus emisserunt. Horum clarissimi Fabius Maximus & Claudius Marcellus fuere, contraria in Republica sentientes, sed pari gloria & nomine. Hic enim, ut in eius vita demonstratum est, vir robore & magnitudine animi inuictus ac terribilis: quippe qui & manu strenuus foret, ac natura eiusmodi præditus, quales Homerus bellicosos atque magno animo homines appellat: impetu & audacia, aduersus Annibalem virum intrepidū, pari contra vultus audacia fretus, prima belli certamina excitauit. Fabius autem prioribus consiliis perstabat, ratus nemine cum Annibale prælium ineunte, neque irritante, ipsum met sibi detrimento fore, cuiusque vires bellando attritum ac debilitatum iri, ut robur athletici corporis laboriosi nimis celeriter amissū vigore periret. Idcirco Posidonius hunc ait sentum, illum verò 44 ensē à Romanis nuncupatum esse. Tolerantiam enim Fabij, ac tūtē pugnandi morem, audacię & præputudini Marcelli admittum, ferunt Romanis salutarem fuisse. Verum Annibal huic quidē velut torrenti rapido & impetuoso saepe accurrens, repressit eius vires, & disiecit: ab hoc autem sensum fluente & sine strepitu se assidue inferente, præter spem latenter oppressus consumptusque, in eiusmodi difficultatem coniectus est, ut Marcello pugnante fatigaretur, Fabium prælio abstinētem pertimelceret. Plurimum enim temporis cum his bello decertauit, aut præfectis bello imperatoribus, aut proconsulibus consulibusque creatis. Nam 45 quinquies uterque consulatum gessit. Marcellum verò quantum consulem insidiis circumuentum oppressit. In Fabium cum omnis dolos atque insidias sapius esset expertus, frustra omnia egit præterquā semel, cum paululum absuit, quin eum Punica arte intercepisset. Cōpositis enim epistolis, quæ ex Metaponti principibus & primoribus aliarum apparebant, eas transiit ad Fabium. In iis erat scriptum, ciuitatem si ille adesset, deditiōnem facturam, eius consilij concessis & coniuratis illum tantum aduentum re atque propè adesse expectantibus. His literis Fabius permotus, accepta copiarum parte, eod profecturus erat, sed deterritus sinistris auibus, consilium immutauit. Nec ita multo post compertum est, eas literas ab Annibale dolo ad Fabium perscriptas, ab eodemque illi insidias secus urbem esse locatas. Verum ab hac fraude Fabium fuisse seruatum deorum

deorum beneuolentia quidam arbitrantur. Defectiones
autem ciuitatum ac sociorum motus, existimabat Fabius
46 quietē clementerque congressibus & colloquiis sedandos
ac fopendos, nec omnē suspicionem prosequendam, suspi-
cētis penitus exulceratis. Cū animaduertisset militē quē-
dam Marsum fortitudine & genere inter socios primarium
7. cap. 3. defectionis accusari à quibusdam qui erant in castris, nul-
lam in eum fecit animaduersionem: sed confessus est illum
illiberaliter, & prater dignitatem esse tractatum: ac primū
se, inquit, duces vehementer accusare, qui ad gratiam, non
pro meritis, honores impertiantur: secundo illum, qui nec
verba fecerit, nec se adierit, si qua re indigeret. His habitis
bellico eum equo donauit, aliisque militaribus præmiis or-
nauit. Itaque ex eo tempore hominem semper fidelissi-
mum promptissimūque habuit. Absurdum enim duceba-
47 si equi & canes venatici propter hominum curam atque fa-
miliaritatem victumque potius, quam verberibus aut cate-
nis, difficultatem & acerbiter feritatemque deponerent:
imperantes verò hominibus, non gratia & mansuetudine
rebelles eorum animos sibi conciliarent, sed asperiores se in
eos violentioresque præstarent, quam in caprificos malosque
syluestres & oleastros agricolæ soleant, qui hos in oleas, il-
las in malos, alias in ficus colendo molindūque paulatim
transferunt. Alter Lucanus genere per manipularios dela-
tus est, quod à castris noctu discederet, & ordinē sapienter de-
seruisset. Tum Fabius rogauit, quem virum illum alius re-
bus esse perspicere. Affirmantibus cunctis, haud facile pa-
rem illi militem inueniri posse, ac simul præclara quædam
eius facinora in medium referentibus, eius errati causā ser-
tutus diligentius, inuenit puellæ amore captum hominem
48 longum ac periculosum iter à castris digressum ubique
suscipere. Missis igitur quibusdam illo imprudente
comprehensam mulierculam in tabernaculo occultauit:
Tum Lucanum ad se vocatum, priuatim ac benigne est
allocutus, Neque latuisti, inquit, cum præter patrios
mores ac leges extra castra sapienter pernoctares: neque an-
tē cū strenuus eras, latere potuisti. Delicta igitur tibi
ob ea quæ fortiter gesseras, remittantur: post hac autem alte-
ri cōmittam custodiam. Admirante verò milite, proditiā
in medium mulierem illi tradidit, hæc intercedet, inquit,
te do

te nobiscum in castris esse mansurum: tūque hoc ipsum o-
pera ostendes, nisi iam alia turpior exeundi causa suberat,
quam simulato puellæ amore, tegere ac occultare velles.
Hæc igitur de hoc memorantur. Tarentinorum autem
ciuitatem per prodicionem antea ab Annibale captam hoc
modo recuperauit. Erat in eius castris Tarentinus quidam
adolescens, qui Tarētī sororem habebat summa erga se fi-
de & obseruantia. Hanc diligebat vir Brutius vnus ex iis
qui relictī ab Annibale, ciuitati præsidebant. Hoc Ta-
rentino conficiendæ rei spem attulit, communicatūque re-
eum Fabio, simulatūque ad sororem fugā, ciuitatē ingres-
sus est. Primis diebus mulierē nō adiit, existimante illa hæc
omnia fratrem latere: paulo post sic eā adolescens frater allo-
quitur: Vehemens rumor peruasit in castra te cū vno ex prin-
cipib. cōgredi: quisquā is est: Si enim vir est insigni virtute &
probitate (vt aiunt) bellū omnia permiscens paruifacit ge-
nus. Turpe autē nihil, quod vi ac necessitate fiat: verū fe-
licitas quædam iudicanda est, quo tempore parum ius va-
leat, vim inferente quāhumānisimo vri. Ex hoc Brutium
mulier accersit, eique fratrem cognitum fecit. Qui cū
approbator videretur eius amoris esse, beneuolentiorēque
& obsequentiorem barbaro sororem præberet, eum si-
bi magis in fidem confirmauit. Quare iniecta illi spe
50 maxima præmiorum, quam Fabius ostenderat, militis a-
mantis animū leuiter immutauit. Hæc à plurimis scripto-
ribus traduntur. Quidam verò mulierem à Brutio ama-
tam ferunt non Tarentinam, sed Brutiam genere, Fabiique
amicam fuisse: quæ vt accepit suum ciuem & notum Bru-
tiorum ducem esse, rem ad Fabium detulerit, inde habito
eum duce colloquio, suasionibus eduxerit hominem atque
oppresserit. Dum hæc aguntur, Fabius ad fraudem reuersus,
quæ amouere lōgius Annibalē posset, militibus qui Rhegi-
erant per literas mandat, Brutii agrū excursionibus vatter,
Cauloniāque evertant. Octo millia militū hi erant, tras-
fuge plurimi ex iis qui in Sicilia ignominiosē à Marcello
habiti erāt nequissimi homines, quos ciuitas sine detrimē-
to & facile amitteret. Sperabat enim id quod accidit, iis per-
dolū Annibali proditis, à Tarētō illū se auersurum: statim
enim Annibal persequutus eō cū exercitu discurrit. Septi-
mo autem die, ex quo Fabius Tarentinos obsederat, ha-
bito

bito cum Brutio antè colloquio, cū sorore adolescēs ad eum in castra se contulit, edoctus diligenter locū, quā præsidentibus Brutius inuadētes immisūrus erat. Haud tamen Fabij in re conficienda simplex cōsiliū fuit, sed ipse ad eā partem vr̄bis profectus, silētio subsedit, reliquus autē exercitus ad ortus terra mariq; magno clamore ac tumultu oppugnare vr̄bem cōpit, quoad illuc cōcursu Tarentinorū factū ad re pugnandum iis qui mōnibus imminēbāt, Brutius signum Fabio dedit, inuadēdā vr̄bis opportunitatem adesse: ille ad motis scalis murū conscendēs, vr̄be potitur. Hic videtur Fabius ambitioni nimium cōcessisse. Nam primos omnium iugulari Brutios iussit, ne appareret eum prodicione vr̄bem cepisse: quē tamen falsū habuit opinio: perfidiae enim & crudelitatis infamiam subiit. Interierunt & plurimi Tarentinorum: triginta millia venū dati sunt: direptaque ab exercitu vr̄be, tria millia talentorum relata in ararium. Verat̄is igitur, direptisque aliis, dicitur scriba à Fabio contēdisse, quidnam de diis fieri iuberet, imaginibus & statuis videlicet ita nūcupatis. Ad ea Fabius respondisse: Relinquamus Tarentinis infestos deos. Atramē Herculis simulacrum Tarento asportatum, in Capitolio iuxta aream sui equestrem statuā locauit. Permultūque, in hoc visus est à Marcello esse superatus, & magis illū virū mansuetudine & humanitate admirabilem reddidit, vt in eius vita scripsimus. Annibal verò fertur in ea persecutiōne, quadraginta tantum ab vr̄be stadīis aberrasse, dixisseque palā omnibus, Est certē alter Romanis Annibal: Tarentinorū vr̄bem, vt ceperamus, amisimus. Ad amicos autem priuatim, Tum primum dicere sibi in mentem venisse, vt iam pridem perpexisset, difficile ipsis esse, nūc autē impossibile, praesentibus copiis Italia potiri. Hic secūsus Fabij triūphus fuit multo clarior priore atque illustrior: qui vt bonus arhleta, cū Annibale repetito certamine, facile eius omnia & cōsilia & facta peruertit, cū iam quemadmodum ansae & amēta, firmitudine destituerēt. Nam pars exercitus luxuria & delicis resoluta erat, pars assiduis praeliis veluti defessa & fatigata. Marcus quidam Lucius Tarentum obtinebat, quo tempore ad Annibalē defecit, qui amissā vr̄be arcē retinuit, quoad Romani eam receperūt. Hic Fabij gloria vehemēter angebatur, & semel impulsus inuidia atque ambitione,

Valēt au-
reis coro-
natis
1800000

in senatu dixisse dicitur, Non Fabium, sed se, recipiendi Tarenti causam extitisse. Tum ridens Fabius, Vera, inquit, me hercle narras: Nam nisi tu amississes, ego nunquam recepissem. Romani verò cū aliis honoribus Fabium affecerunt, cum eius filium consulem designarunt. Cūque is magistratum inisset, & quādam ad bellum disponderet, pater siue etatis vitio, siue alia quadam vi morbi, siue quod filium tentare vellet, inuectus equo, per mediam circumstantium turbam incedebat. Quem cū vidisset iuuenis, non tulit, missoque ad eum listore, patrem descendere ex equo iussit, ac pedibus accedere, si quid à magistratu petiturus esset. Quod imperium ceteri indignè tulerunt, & in Fabium oēs oculos animūque cōuerterāt, quem putabāt priori gloria indigna pati. Ipse autem repente ex equo desiliēs aequo citius ad filium properat, eumque complexus & gratulans: Rectē, inquit, fili, & sentis & agis: nec latuit te quibus imperes, & quantam imperij molem susceperis: sic & nos, & maiores nostri Romanam ciuitatem exauximus, patriae gloriam semper parentibus ac liberis praefereutes. Et reuera quidem fertur Fabij proauus maxima apud Romanos gloria atque potentia fuisse: quinquies enim consulem esse creatum, triumphosque clarissimos ex infestissimis hostibus reportasse, ac filio consulatum gerenti legatum fuisse ad bellum administrandum constar. In triumpho autem cum filius triūgo curru esset inuectus, ipse equo insidens cum alia turba sequebatur, in hoc sibi ipsi congratulans, quod cum filium paterno iure haberet subditum, aliorum verò ciuium maximus & esset, & diceretur, legibus tamen se & consule demissiore gereret. Verū ille vir non his solum admirabilis fuit. Ceterum Fabius cū filium amisisset, vt vir sapiens, & humanus parens, casum suum aequifacile tulit. Laudationem verò, quod munus in funeribus propinqui obeunt, ipse in foro constitutus pro filio dixit, quam postea scriptam dedit. Sed posteaquā Cornelius Scipio in Iberiam missus, Carthaginenses multis praeliis superatos ē provincia eiecit, gentib. autē permultis ac maximis ciuitatibus ad imperium Romanorum adiunctis, praclarissimis rebus gestis ciuitatem ornauit, beneuolentiā & gloriam, quantam nemo vnquam alter, assecutus est. Consul

54

Gratiare-
lata pro re-
bus bene
gestis.
Liuus lib.
4. Deca. 3.

Patrum
splendor.

55

56

deinde factus, cum prospiceret populum sese ad Annibalem opugnandum expetere atque effragitare, ibi cum Annibale manus conferere priscum nimium & vetustum ducem excogitavit navibus Carthaginem petere, & Libycam regionem armis & exercitibus populari, ad idque populum pro sua sua excitare atque impellere nitetur. Hic Fabius omni ratione metu incuties civitati, ut quae ab imperito adolefcentis & improvido, in maximum periculum & ultimum discrimen caretur, Senatui ne fieret persuasit. Populo autem visus est ob invidiam Scipionis gloriae obrectare, veritus ne si magna aliqua re & praeclara gesta, bellum id sustulisset minime, aut ex Italia eiecisset, iners ipse & ignavus videretur, qui tandiu bellum traxisset. Ab initio tamen aestimatus est, quod maxime securitati prospiceret, magnamque periculum formidaret, ad repugnandum accedere: cum vero intenderet magis, ac longius prouheretur ambitione quaedam & pertinacia, Scipionis cursum ad gloriam impedire velle videbatur. Siquidem Crasso Scipionis collegae persequi sit, ut obuiam iret, nec permetteret ut Scipioni imperium mandaretur, neque de dignitate illi cederet, sed ipse, si videretur, cum exercitu Carthaginem nauigaret. Ut vero non permitteat pecunias ad bellum dari, Scipio coactus ipse bellum impensam suscipere, ex Hetruriae civitatibus, quibus cum sibi priuatim amicitia erat, coegit pecunias. Crassum autem rem hominem minime contentiosum, sed mitem & mansuetum, & quod pontifex maximus foret, tum natura ipsa, tum quaedam diuina lex facile domi continuat. Quare rursus obistere Scipioni alia ratione aggressus Fabius, iuuentutem cum eo ad bellum exeuntem prohibuit ac remoratus est, in senatu & in concionibus clamitans, Scipionem non modo Annibalem fugere, sed quae superest ex bello copias ex Italia quoque abducere, blandiendoque iuuentutem inani spe ducere, eique suadere, parentes, coniuges, civitatem relinquere, hoste inuiso ipliis portis alioquin duo imminenti. Quibus perterriti Romani, eas solum legiones quae in Sicilia erant, Scipioni ad bellum decreverunt: trecentos praeterea ex his, qui sub eo in Hispania meruerant, quibus fides utebatur. Haec igitur Fabius ex sua natura & consuetudine in Republica sentire videbatur.

37

Sed postquam Scipio traiecit in Libyam, & facta

tim eius admiranda, & res gestae maximae atque pulcherrimae, Romam nuntiatae sunt, & quae famae testimonio forent, spolia multa consecuta sunt: rex vero Numidarum captivus & duorum castrorum eodem tempore incendia, interemptioque multorum cum hominum & equorum, tum etiam armorum, quae in illis apparata erant: tum Annibal per legatos a Carthaginensibus reuocatus est, iubentibus spes illas imperfecitas dimittere, & patriae auxilium ferre. Ad haec, Scipio cum ob eos successus omnibus versaretur in ore, censuit Fabius, Scipioni successorem esse mittendum. In quo cum causam aliam probabilem, non haberet, vulgatum illud usurpabat: Periculosum esse, spem tanti imperij unius hominis fortunae committere: difficile autem esse eundem semper secunda uti fortuna. Sic ad postremum in offensionem multitudinis incurrit, ut homo morosus ac invidus, aut affecta iam aetate timidus, & spe bona destitutus, ac praeter modum Annibalem perhorrescens. Neque enim eo cum copiis ex Italia discedent, etsi confirmatis civium animis, tempus quietum atque indubitatum reliquit, sed tum maxime inquit civitatis statum laborare, & in ultimum discrimen esse adductum. Graviores namque in Libya pro ipsa Carthagine Annibalem ipsis futurum, exercitumque Scipioni occurrurum, multorum adhuc sanguine imperatorum, Dictatorum, ac consulum madentem. Quare civitas his rursus vocibus maxime perturbata est, ut bello in Libyam secedere, belli metus Romae propior factus putaretur. Verum Scipio haud multo post tempore, cum praelio fuso Annibalem, Carthaginis occideris animos & audaciam fregisset deiecissetque, maius spe omnium civibus gaudium attulit, ac verum imperium Romanorum magno salo & fluctibus agitatum, in pristinum statum & dignitatem vindicavit. Sed Fabius haud quidem usque ad belli exitum vita supervixit, neque audiuit superatum Annibalem, neque patriam magnis & certis successibus illustratam aspexit.

Mors.

Quo enim tempore Annibalem Italia soluit, morbo correptus discessit a vita. Epaminodam igitur Thebani ob inopiam publici honore funeris prosecuti sunt: nihil enim eius mortui domi praeterquam verum ferreum, inventum ferunt. Fabio vero haud est publicum funus a Romanis exhibitum, sed priuatim singulis ad sepulchrum conferentibus, non ut inopiae subvenirent, tuo.

Valer.

Max. li. 5.

cap. 2. Ho-

nor mor-

tuo hab-

tuo.

A 3

sed

sed veluti populi parentem sepultura ornarent, congruentem vitæ honorem in morte, & gloriam consecutus est.

PERICLIS ET FABII COMPARATIO.

62

Qualis vir
que fueris
in bello.

Alia igitur de horum virorum vitis & moribus ex historiarum monumentis accepimus. Sed cum multa uterque & præclara, & civilis & bellicæ disciplinæ exempla reliquerit, age ex bellicis rebus illud primum sumamus, quod Pericles populum fortunatissimum ac felicitate maximum, ac maxime potentia opibusque florentem, communi fortuna, & viribus civitatis iure securus & felix per omnem vitam fuisse videtur. At Fabius perditissimis temporibus & alienissimis civitatem capessens, non in bonis servavit incolumem, sed ex malis eripiens, in optimam statum restituit. Pericli Cimonis victoriæ & Myronidis Leocratisque trophæa, ad hæc Tolmidis successus plurimi, ac maximi, dum Reipublicæ præfuit imperator, civitatem celebratibus & conventibus publicis ornandam magis, quam recipiendam bello & servandam tradiderunt. Fabius autem, cum fugam permulta & clades, multorum etiam interitus, iugulationesque ducum atque imperatorum, ad hæc paludes campique & saltus exercituum cadaveribus referti, flumina præterea usque ad mare cæde & sanguine exundantia, sibi ante oculos versarentur, atque his suo tempore illatis à viuo adhuc hoste & incolumi, contemptus omnibus, ad subleuandam civitatem se conferens, haud fuditus everti sinit. Atqui videbitur fortasse haud ita difficile esse civitatem multis afflictam cladibus attollere ducis, & quæ ob necessitatē præsertim consilio prudentis ducis obtemperet, ut populi secundis rebus elati, sibi que præcedentibus, quasi frenis quibusdam petulantiam & audaciam cohibere. Quod videtur Pericli de Atheniensibus contigisse. Sed quæ Romanis inciderunt & plurima & maxima mala, magno & iniuncto animo hominem ostenderunt, qui neque turbaretur his omnibus, neque à priore mente consilioque descisceret. At Samo quidē à Pericle capta, Tarentum

Tarenti receptionem licet opponere: Eubœæ verò, Campaniæ civitates. Ipsum postea Tarentum Furius & Appius consules obtinuerunt. Ex apparatu verò pugna non videtur Fabius conflixisse, præterquam ea, ex qua primum triumphavit. Pericles verò ex terrestribus maritimisque præliis, novies ex hostibus trophæum statuit. Nulla tamen Periclis res gesta memoratur tanta, quanta est à Fabio gesta, cum ex Annibalis insidiis servato Minutio, Romanorum exercitum servavit incolumem. Opus enim magnum, & cum fortitudinis, tum prudentiæ humanitatisque fuit. Rursus Periclis non quemadmodum Fabio talis bello error obtrigit, cum per Boes ab Annibale astutia superatus est, qui casu & fortuito in angustiis clausum deprehendit hostem, noctu latenter neglexit, & luce vim inferentem, & præveniētem, certatoremque superantem. Quod si non præsentia solum inspicere decet, sed etiam ex futuris optimum ducem conieciere, bellum profectò, quem Pericles præviderat, prædixitque Atheniensibus, exitum habuit. Illi enim plurimis in tenti, cupiditate suas opes amiserunt. At Romani contra Fabij sententiam, Scipione Carthaginem misso, omnium rerum potiti sunt, non fortuna quidem, sed sapientia & fortitudine imperatoris, qui hostem fudit. ut huic quidem sapientis consilij patriæ clades testimonio sint, illum malè omnino sensisse successus ipsi arguere videantur. Pariter autem in duce reprehendendum, præter spem vel detrimentum accepisse, vel strenuè rem gessisse. Sola enim, ut videtur, inexperientia gignit audaciam, eademque fiduciam, aufert. Atque hæc de bellicis rebus satis dixisse sit. Quod autem ad rem publicam spectat, Pericli bellum vitio maxime datur. dicitur enim ab eo constatum, & profectum esse contentione quadam, ne Lacedæmoniis cedere videretur. Existimo autem neque Fabium ipsum vlla concessisse Carthaginensibus, sed magno & generoso animo, pro imperatoris munere, periculum suscepisse. Verum Fabij in Minutium inasuetudo & elemētia, Periclis cum Cimone & Thuciddide dissensionē arguit: qui viri optimi cum essent, & optimatū apprimè studiosi, pulsati ab eo & in exilium coniecti sunt. Sed Pericli potētia maior, maiusque imperiū fuit, quibus alios prohibuit duces detrimenti aliquid, re male cōsulta, civitati inuicere. Tolmides tantū eū effugiēs ac violēter virgēs,

Magnificē
tia.
Facultates

67 Bœotico bello offendit. Ceteri autem illi se dederunt, opumque illius magnitudine, se ad eius sententiam accommodarunt. At Fabius cum ipse per se esset ab omni errato & offensione remotus, potentia in prohibendis ceteris inferior fuisse videtur. Non enim tot cladibus perfuncti essent Romani, si quantum Athenis Pericles, tantum Romæ valuisset Fabius. Iam verò in pecuniis magnificentiam, hic nihil à diuitiis accipiendo, ille multa in opibus largiendo, per maximam ostendit, cum priuatis copiis captiuos redemisset. Nec Fabio quidem ampla res erat, sed sex tantum talenta. Pericles autem haud facile fortasse quis diceret quantis opibus, cum ex sociis & regibus inuari locupletarique liceret, à largitionibus se inuictum & incorruptum seruauit. Iam verò cum Periclis operum magnitudine, ac templum ædificiorumque apparatibus, quibus Athenas Pericles ornauit, quamquam non omnia quidem, quæ ante imperatores Romæ erant, decora & ornamenta conferenda sunt: præstantem tamen quandam excellentiam ac eximiam eius munificentiam, ac liberalitatem habere visa est.

Pelopidas.

ANTONIO BECARIA
INTERPRETE.

1 **C**ATO senior quibusdam strenuū hominem audacemque laudantibus, Plurimum differre inquit, virtutem magnam vitam non magnificendam putare, & recte quidem. Nam cum apud Antigonum quidam confidenti animo, habitudine tamē corporis haud prospera militaret, interrogatus à rege, quænam esset palloris in eo causa: quandam ægritudinem incognitam respondit. Postquam autem virtutis affectus rex, ac magnificentia quadam motus, imperauit medicis, ut si qua essent ad salutem remedia, illum curarent: cum bonæ valetudini restitutus esset, non eo amplius ardore atque impetu periculis sese certando obiciebat. Qua propter admiratus Antigonus eam animi mutationem, non poterat non accusare. Cui illi, nihil causam dissi-

disimulans, Tu me o rex, inquit, profecto minus audacem reddidisti, cum ex his malis liberaueris, quibus viuere parua faciebam. Ideo & vir quidam Sybaritanus eadem Spartanis videtur obieciisse, inquit: non multum laudis reportare, quod fortiter bello morti sese obicerent, ob duos eorum labores, ac viuendi disciplinam & asperitatem. At Sybaritis, cum virtutis ac gloriæ loco omnibus deliciis ac molitiæ dediti essent, non mirum si videantur vitam despiciere, qui mortem non timent. Lacedæmonij enim & viuendum libenter, & moriendum, sed utrumque cum virtute censebāt, ut ex hoc epicedio constat:

*Hic cecidere viri, quæ nec mors, at neque vita,
Sed pulchrum, pulchrè viuere, obire fuit.*

Non enim mortis fuga damnanda est, si sit vita virtutis ac honestatis studiosa. Neque vlla mortis constantia reprehendenda, si non ex contemptu vitæ proficiscatur. Vnde Homerus semper audacissimos ac pugnacissimos viros optimèque armatos educit ad pugnam. Græcorum verò leges, non qui ense, aut lanceam, sed qui clypeum amittebant, multa damna bant: docetes oportere militi magis qui non accipiat, quam qui det incommodum, curæ esse debere, duci præsertim urbis & exercitus. Si enim, ut Iphicrates inquit, pedites quidem manibus similes sunt, equites verò pedibus, ipsaque acies pectori & thoraci, capiti autem imperator: non existimandum est si quis se temerè periculis obiecerit, se ipsum solum negligere, sed etiam omnium, quibus per ipsum salus constat, & contrà. Vnde Callieratidas vir etiam cetera egregius, non tamen sapienter auguri respondisse visus est. Nam cum iuberet, ut sibi à morte caueret, quam sacra portendebant: Non in vnus, inquit, morte Spartæ salutem positam esse. Nam cum pugnaret Callieratidas, vnus erat, nec non cum nauigaret militaretque, sed profecto dux omnium cum esset, omnemque totius exercitus potentiam suscepisset, neque vnus, neque solus erat. Sed melius Antigonus senex, cum apud Andrum nauali prælio dimicaturus esset, cuiusdam dicenti, longè plures esse hostium naues: At me ipsum, respondit, quot eorum obicies? magnificens profecto, ut decebat, imperij dignitatem, si eum experientia & virtute locata sit: cuius præcipuum illud est, seruare eum, quo seruato, cetera conseruantur. Itaque pulchrè Timotheus

Acies ad
corpus humanū
colatio.

theus. Cares enim cum nonnullas in corpore cicatrices Atheniensibus ostentaret, ac clypeum ipsum lancea confossum: Ego verò, inquit, vehementi pudore affectus sum, quod cum obsiderem Samum, prope me conciderit telum, quasi in ipso iuveniliter magis vterer, quam deceret imperatorem aut ducem tanti exercitus. Vbi enim periculum imperatoris communem omnibus afferret calamitatem, ibi & manu & corpore pro viribus certandum est. Illi quoque recte valeant, qui dicunt oportere optimum imperatorem maxime quidem senectute, aut certe senescentem mori. Vbi verò parua virtutem imperatoris gloria, certa autem rerum omnium perniciēs, si minus illi ex sententia succedat, consequatur, quis militis operam ab imperatore exigat ipsius periculo redemptam? Cum igitur Pelopidas ac Marcelli vitam scribere instituissem, haud alienum esse, ut ea praedicere, existimaui. Hi enim maxime quidem ac pugnacissimi viri, pro se quisque eorum patriam imperatoria laude extollentes, ambo temerè conciderunt. Adversumque gravissimos hostes uterque bellum gerens, alter quidem Annibalem antea inuictum primus, ut aiunt, in fugam vertit: hic verò Lacedaemonios mari & terra superantes uniuersa, acie deuicit. Ambo seipsum temerè periculis obicientes vitam amiserunt, & potissimum eo in tempore, quo maxime eorum vita optatissima fuit. Propterea nos morum similitudinē sequuti, eorum vitas memoriā commendabimus. Pelopidas igitur Hippoclis filius, spectatissimo genere natus, ut & Epaminondas magnificè educatus, inter Thebanos maxime pollebat. Cumque adhuc adulescens esset, nactus splendidissimam domum, petentibus quibusque & potissimum qui mereri videbatur, opitulari cepit, ut verè suarum rerum dominus videretur, non seruus. Nam quidā sunt, ut inquit Aristoteles, qui ob eorum cupiditatem, ac animi liberalitatē, minime diuitiis vtiuntur, alij verò per intemperatiam abutiuntur: seruiuntque hi quidem voluptatibus semper, illi occupationibus transigunt vitam. Itaque cum plurimi essent, qui Pelopidæ gratia & benignitate commoti, eius liberalitate ac munificentia facile vterentur, soli ex amicis Epaminondæ nunquam, ut acciperentur, quicquam, poruit persuadere. Cuius continentia in eo ipse par erat, quod & vestium tenuitate, & cibi moderatio-

Genus.
Educatio.
Ingeniū.

Epaminon
dæ laus.

7

ne, tum toleratīa laborum, & in fungēdo imperatorio munere, sinceritate æque exornatus erat, quemadmodum Euripides Capaneus: cuius quidem res amplissimæ erant, non tamen ob eam rerum copiam insolens aut mollis, quinimò cui secundum ac turpe videbatur pluribus uti ad corporis cultum, quam his qui inter Thebanos minimum possiderent. Epaminondas igitur, etsi ex consuetudine & ex patria hæreditate haud locuples esset, longè tamen modestiorem illum reddebat philosophia, quod quidem viuēdi genus vsque ab ineunte ætate sibi delegerat. Sed Pelopidæ quidem clarissima vxor erat, geniti etiam liberi, verum nihil minus per omnem vitā reipub. se dans, facultates negligebat. Et cum quidam ex eius amicis dicerent, rem necessariam ab eo negligi, ac cumularum opum studium scilicet: Rem sanè necessariam, inquit, huic Nicodemo, ostendens quendam claudum & cæcum, Erant etiam ambo æque ad quauis virtutem nati, nisi quod colluctari magis Pelopidas delectabatur, discere autem Epaminondas, ac inter otium versari. Hic palaestra & venatione, ille audienda magis philosophia clarus euasit. Cum verò plurima ambo consequuti essent, quæ illos ad gloriam dignitatēque euexerunt, nihil tamen dignius laude ac admiratione fuit, quam quod inter tot communia certamina, communēque magistratus ac præfecturas, tantam seruauerint inter se beneuolentiam & fidem, eamque ab initio vsque inuiolatam & incorruptā obtinuerint. Si quis enim Aristidis administrationem & Themistoclis, & Cimonis & Periclis, & Niciæ & Alcibiadis principum inspexerit, quam plena discordiæ, inuidiæ ac seditionis ea dignitatis accessio extiterit: vertatque iterum oculos ad Pelopidæ in Epaminondam beneuolentiam & studium, hos certè rectius collegas principatus & imperij appellabit, quam illos qui continua inter se contentione dissidebant, non magis ut hostes, quam ut seipsum superaret. Causa enim erat non dissimulata virtus, qua non gloriam, non diuitias ex rebus gestis quærebant, in quibus insita est omnis inuidia ac seditio discordiæque ciuilis: tum etiam mutua quædam & singularis charitas, qua mouebantur ut eorum patriam maximam ac clarissimam efficerent.

Ex quo euenit, ut unusquisque alterius dignitate quasi priuata letaretur. Quam quidem amicitiam existimant

10

mant ab illo ad Mantinæam bello cœpisset, quod vnâ cum Lacedæmoniis gesserunt, quibus cum tum primum amicitia & societate astricti fuerant, cum auxilia Thebani misissent. Instructi enim inter acies, & vnâ pugnautes aduersum Arcades, Lacedæmoniorum cornu, quod post eos erat, iam cedente, ambo obuiam hostibus se cum clypeis obiecerunt. Pelopidas verò ipse septē à fratre acceptis vulneribus, cum inter hostium ac suorum cadauera concidisset, Epaminondas etsi haud viuentem redimere posse existimaret, irruens tamen solus aduersum multos se coniecit, statuēs mori male, quàm Pelopidam prolapsū non vindicare. Quo etiam acriter vulnerato, cum in pectore quidem lancea, & in brachio ense esset vulneratus, ex altero cornu Agesipolis Spartanorum rex exiliens, eos præter spem ex hostium manibus liberauit. Postquā verò Spartani se ad Thebanos contulissent, ac inter se amicitia & societatis fœdera icissent, verbo quidem amici erant, re autem ciuitatis audaciam perimebant, & potissimum Ismenij & Androclidæ societatem & consuetudinem, in qua erat & Pelopidas, cum hi quidem vrbani quidam & populari mansuetudine præstare viderentur. Archias igitur & Leontidas, & Philippus, & principatu & diuitiis clari, sed nihil modestum sentientes, Phœbidæ Laconico persuaserunt, vt cum exercitu de improviso Thebanam arcem, quæ Cadmia nuncupabatur, occuparet, aduersantemque vnū quēque eiiceret de ciuitate, eamque Lacedæmoniis subiceret, occupatū à paucis principatum. Quo persuaso, nihil aduertentibus Thebanis, statim ciuitatem inuasit. Arcem quoque cum tum fortē sacra quēdam celebrarentur, facillē cepit. Ismenias & ipse captus est, missūque Lacedæmonem paulo post confectus cæde interiit. Pelopidas vero, & Pherenicus, & Androclides cum plurimis aliis clam exeuntes, effugerunt. Epaminondas ipse ea in regione permansit, tanquam vir despectus, minimēque ad rem aptus ob philosophia studium, ac rerum inopiam impotens. Lacedæmonij vbi ea senserunt, Phœbidam à principatu dejectum drachmarum decem myriadibus multarunt, nihil minus tamen arcem præsidio tenuerunt. Carteri igitur Græci eam iniquitatem admirabantur, quod autorem rei damnasent, rem tamen ipsam comprobare viderentur. Sed Thebanis amissa patriæ libertate cum Archia & Leontidæ ser-

Thebæ à
Phœbida
occupata.

12

uissent, nulla spes relicta erat cōditionis mutandæ, ac eiciendæ tyrannidis, quam videbant ob Spartanorum præsidium diu duraturam, neque villo modo finem habituram, nisi quispian alius eorum potentiam confringeret, cum vniuersa Græciæ terra marique principes essent. Leontidas quoque sentiens eos qui effugerant Athenis versari, ac omnibus charos esse, maximēque primatum consuetudine vti, insidias illis parare nitebatur: missisque ab eo clam nonnullis, Androclides dolo interfectus est, ceteri verò euaserunt. Literæ etiā à Lacedæmoniis missæ, iubentes ne Athenienses eorum rebelles acciperent, neque fauerent, sed eiicerent, tanquā communes hostes à sociis declaratos. Athenienses verò pro patria & ingenua sibi humanitate Thebanos excusantes, eos potissimum qui plebi authores fugæ fuerant, decreuerunt, si quis Atheniensis per Boeotiam in tyrannos arma ferat, Boeotum se neminem nec audituros nec aspecturos esse: nulla alia iniuria affecerunt. Pelopidas verò etsi adolescens esset, singulos tamen ex suis adibat, habebatque orationem continuē ad eos, quod neque bonum, neque pium esset, seruientem patriam non respicere, & se solum seruare, ac letos viuere, penderēque ex Atheniensium decretis, ac vereri eos qui semper se subiecerunt, quicunque loquendi & persuadendi gratia floruerunt: sed periclitandum esse de rebus maximis, proponendum ante oculos exemplum Thrasybuli, eiusque audaciam ac virtutem, quemadmodum ipse ex Thebis primum motus Athenas tyrannis liberauit, ita ipsi ex Athenis Thebas in pristinam redigant libertatē. Hæc cum quotidie diceret, persuasi omnes, ad reliquos amicos Thebas clam mittunt, qui illis eorum animum ac consilium apperirent: qui etiam facillē assenserunt. Charon verò qui inter alios clarus erat, etiam domum spontē obtulit. Hoc idem & Philidas, qui scriba effectus erat eorum, qui cum Archia & Philippo præfectis belli militabant. Epaminondas interim inuenies Thebanos animo & audacia inflammabati iubebat enim eos in gymnasijs ac palastra cum Lacedæmoniis contendere, ac experiri. Deinde vbi vidit eos nemini inferiores esse, quinimō facillē se penumero alios superare, inculcabat eorum ignauiam, qui eis seruire paterentur, quos tantum fortitudine & viribus antecellerent. Deinde verò dicta ad facinus die, visum est exulibus Pherenicum alios conducentem

13

14

centem in Thyasio expectare, & cum paucis postea ingredi ciuitatem, vt si quid illis mali euenisset, ipsi alios omnes tueantur, ne eorum liberi aut parentes maiore incidere¹⁵ rent calamitatem. Suscepit igitur eam rem primus Pelopidas, deinde Melon, Damocles, & Theopompus, viri sane primarij, summæque inter se beneuolentia coniuncti, semperque de laude & gloria concertantes. Hi autem cum essent omnino duodecim, amplexi quos relinquebant, premissa Charoni nuntio, pro tempore accincti sequebantur, venabula ac canes ad venandum secum trahentes, ne quis, obuiam factus posset malè suspicari, sed vt viderentur soliti eam regionem peruagari. Vbi verò nuntius ad Charonem peruenit, & ceteros in via esse nuntiavit, non tamè Charon, tametsi periculum præ oculis esset, de sententia cessit: sed vt erat vir optimus, ac sicut fuerat pollicitus, ita suæ patuerunt fores. Hippothenidas autem vir quidam haud abiiciendus, quinimò & amator patriæ, & exilibus beneuolus, sed ea animi magnitudine carens, quam & tempus & res ipsa postulabat, sed velut vertigine correptus, ad tantam belliam emergentis molem timide incedebat, vsque rationis compos, cum videret ob eam rem totum Lacedæmoniorum imperium conquassari, paucorum exulum ac priuatorum viribus, domum abiens, quædam ex amicis ad Melonem & Pelopidam tacite mittit, iubens eos reuerti, & expectare¹⁶ maiorem opportunitatē. Nuntius verò, cui Chlidoni nomen erat, domum petens, ac educens equum, in querendo freno præ celeritate animo concitabatur, dum hæsitat mulier, & non habere, sed vicino datum esse respondet, iurgia primum inter ipsos oborta, deinde etiam conuitia, cum & ipsi & mittentibus infaustum iter imprecaretur: ita plurimam diei illius partem obiurgando contriuerunt, iterque prorsus tanquam inauspicatum intermisit, & aliò se conuertit. Tantulum aberat, quin res magnæ & pulcherrimæ principio statim occasionem amississent. Sed Pelopidas interim, & qui cum eo erant agrestibus paludamentis induti, cum iam ad urbem applicuissent, adhuc lucente die, diuisim alij per aliam ciuitatis partem ingressi sunt. Erant tum forte obortæ nebula quædam cum ingenti grandine ac nymbis, quibus plerique domum confugerant, quò facilior latendi¹⁷ fuit facultas. Nullus fuit præterea ex eius rei cōseis, qui

eis non patefaceret fores, ac ipsos ad Charonis domum comitaretur, vbi vnumquemque conueniendi locus constitutus erat. Additi præterea iam nonnulli eo in numero erant, vsque ad octo & quadraginta. Quæ verò ad tyrannos attinebant, sic se habent. Philidas scriba, vt diximus, Pelopidæ quidem & sociis fautor & conscius, eadem die cum Thebani festa quædam ac solennes ludos celebrare consueuissent, ea ex industria Philidas Archiæ & sociis denuntiat, fecitque vt maximè dediti voluptatibus & temulentia, faciliorem præberent ad rem inceptandam commoditatem. Nec iam longe ab ebrietate distabant, cum noua quædam nec obscura quidem de Pelopida ac sociis afferuntur, quòd ciuitatem clam introiissent. Philidas verò cum occupasset sermonem, Archias interim quendam ex eius ministris ad Charonem mittit, iubens ad se venire. Interim ea abibat dies, Pelopidasque, & qui cum eo erant, se intus continebant, armati thorace & telo, expectantes opportunitatem. Cum verò nuntius ianuam pulsasset, ac minister domus ad vocem accurrisset, Charonemque à præsidibus accersiri perterritus diceret, rem patefactam esse, de omnibus actum esse, omni prorsus spe sublata vindicandæ libertatis: tamen visum fuit primò Charonē ad Archiam proficisci, seq̃ illis quam maiori animo posset inuiolatam ac insuspectum præbere. Charon verò etsi vir gravis esset, atque ad omnia pericula audax, vehementer tamen ea inexpectata aduocatione pertimuit, ne aliqua proditiōis suspitione inuecta, tot ac tanti viri eius capite perderentur: atque accersito ex thalamo filio qui etsi adolescens esset, forma tamen ac corporis fortitudine ceteris eius ætatis præstabat, Pelopidæ in manus tradidit, vt si quem dolum aut proditiōem eum innectere sentiret, in illum primò tanquam in hostē verteret gladium. Plurimis tū ob eam Charonis fidem lachrimæ obortæ, omnesque eam profectiōem molestissimè tulerūt, quasi certissima res esset, si iret apertā incursum necesse, adeo manifestæ rei suspitione tenebatur: eumque rogabāt ne filium sibi adiungeret, sed è medio impendentis mali amoueret, vt ille & patriæ & patri, & amicis omnibus vltices gereret in posterū manus, seruatas modò ac surreptas à tyrannorū faucibus. At ille filiū minimè ablegandū censebat. Putabat enim nullā honestiorem salutē esse ea inuiolata morte, qua vna cum

cum patre atque amicis huiusmodi moreretur, deosque precatus, & amplexus omnes animūque addēs abiit, dissimulans fronte & oratione alium se Spartani, quā esset. Eo cum venisset, Archias & Philidas obuiam facti, Agedum facere, inquit, Charon, audisti tu aliquos modō introiisse ciuitatem, & nonnullos iam illis conspirasse, & latitare inter hęc domicilia? Quibus ille turbatus primū, mox interrogans quinam essent ingressi, aut apud quos larerent, vbi nihil adhuc certi Archiam habere vidit, & à cōscio neminem proditam esse crederet, Cauete, inquit, ne qua vos inanis fama seducat: eam tamē rem perspiciam accuratius, fore enim opus est huiusmodi suspicionem non negligere. Hęc quoque Philidas ipse qui aderat, cum laudasset, Archiam iterū reducēs ad pocula plurimo mero exhilarabat, donec eius animum libidine concitatum in mulieres acriter inflamauit. Vbi verō Charon domum rediit, omnes inuenit paratissimos, non vt qui victoriam aut salutem aliquam sperarent, sed vt qui clarissimē, si percundum fuisset, multa cum hostium strage perituri essent. Assulatissimēque omnibus, Pelopidam à ceteris semotum, edocuit de omnibus: reliqui verō mentitus est, simulans alia se causa ab Archia accessisse, quā nihil ad eam rem pertineret. Itaque elapso primo periculo, fortuna statim aliud inuexit. Nuntius enim quidam ex Athenis profectus ab Archia Pontificis filio, ad alium Archiam illius cognominem atque hospitem literas attulit, nec simulatam, neque inanem suspicionem afferentes, sed insignificatrices planē omnium rerum, vt postea cognitum est. Archia verō tum inebriato literis redditis, nuntius, inquit, Qui has ad te mittit, vt quamprimū legas iubet, nam de rebus quibusdam haud cōtemnendis, serioque scriptæ sunt. Archias verō ridens, In craftinum igitur, inquit, diem hęc quæ serio scripta sunt differamus. Et epistolam accipiens sub lectuli capite locauit, atque iterum Philidam cōueniens ad colloquendum, vt cōperat, perrexit. Illud verō dictum hucusque apud Græcos obseruatū est. Vbi autem affuit tempus inceptandæ rei, omnes bipartiti inter se, Pelopidas quidem & Democles cum suis aduersus Leontidam & Hypatem cōuicinos impetum fecerunt: Charon verō & Melon in Archiam & Philippum, muliebribus paludamentis arma celantes, & coronis frondētibus densisq; ex arboribus

& pinu capite operiti, quæ totā faciem obumbrabant. Ideo qui pro foribus vestibuli astabant, primū eis applausum fecerunt, rati mulieres eas aduentasse, quas diu expectauerant. Itaque intromissi facili, qui in Archiam & Philippum iter it, pernotatis primū quibusq; oculis, ac deinde exutis paludamentis, cum strictis ensibus in eos crapulātes adhuc impetum fecerunt, seque quales essent facili indicauerunt. Paucos quidem Philidas ex iis qui discumbebant, agere silentium iussit. Qui verō ad defensionem se accinxerunt, facili ob temulentiam inter pocula illa ac crateras interfecerunt. Sed haud ita facilis fuit Pelopidæ reliquos inuadendi facultas, cum aduersus sobrium & grauissimum virum Leontidam se coniecisset, qui rum fortē cum clausis foribus se quieti dedisset tardandæ rei materiam haudquam expectatā præbebat. Itaque cum diu pulsassent, seruatandem vix audiente, ægrè patefactæ sunt fores: Quibus intromissis, ac distracto seruulo, cum primū fores celsissent, omnes ad thalamū vsq; impetum fecerunt. Leontidas verō ex strepitu & cursu ratus animo quod erat, repente è lecto exurgens ensē arripuit, oblitusq; lychnos retinguere, qui intus ardebant (sic ipsi in seipsos hostes incurrisse) Pelopidæ ac sociis in limine cubiculi clara luce occurrit, Chephifodorumq; primō irruētē feriens obtruncat: quo mortuo, Pelopidam subito inuasit, sed Chephifodorus in medio prostratus, & angustæ fores Pelopidæ impedimento erāt. Victor demū Pelopidas Leontida perempto, ad Hypatē statim cū ceteris se cōtulit: nec mora, captus domo, fugientē per vicinā, illū euestigio vsq; consequuti necarunt. His peractis cum Meloni se cōiunxissent, nuntios Athenas ad exules, qui ibi remāserant, mittūt. Inde ciuibz ad libertatē concitatis, hostiū exuuiis, quæ publicis porticibus appensæ erāt, illos armabant. Instrumēta etiam domestica in lanceas aut mucrones coaptabant. Quibus multi confestim ex ciuitate ingenui adolescentes cum armis, & ex senioribus primates omnes, qui cū Epaminonda & Gorgia erant, auxilio venere. Iamq; ciuitas tota commota erat, tumultus vbique exoriri, faces passim per domos, & concurfiones ciuium. Nec tamen perstabat multitudo, sed perterriti cum nihil adhuc certi audirent, diem expectabant. Vnde parū circumspecti Lacedæmoniorum principes

Theba à tyrannide liberātur.

**Dagydap.*

- principes fuisse videntur, qui non statim neque concurrerunt, neque manus conferrent. Præsidium arcis, quod ferè ex mille & quingentis militibus constabat, multis ex vrbe ad arcem concurrentibus, clamorem, ignemque, ac turbam undique reuerentem extimescens, silentium egit, & ipsam arcem custodiebat. Orta iam luce, exules qui ex Athenis accesserant, iam & ipsi cum armis applicuerant, populusque facta concione, in unum conueuerat. Epaminondas deinde & Gorgias Pelopidam sacerdotibus circumseptum ac coronatum introducebant, prouocantes continuè populum ad tutandam libertatem, & patriæ deos. Quibus aduentantibus omnes cum applausu assurgebant, eos parentes, ac libertatores patriæ appellantes. Postea Pelopidas à Thebanis princeps designatus, una cum Melone & Charone confestim arcem obsedit, tormentaque undique constituens, quò Lacedæmonios expelleret, ac Boeotiam liberaret, priusquam ex Sparta subsidium acciperent: eosque contendit, donec dimissis hostibus Cleombrotus, qui aduersum Thebanos iam agebat exercitum, illis prope Megarâ obuiam venit. Sed Spartani ex tribus, qui Thebis præerant, Hermippidam & Harinissum ex sententia interfecerunt. Tertius verò Chrysaoridas ingenti arcem multatus, ex Peloponneso exulauit. Hoc igitur tam excellens facinus, ob virtutem ac periculosam certaminibusque refertâ victoriam, haud equidem Thrasybuli dissimilem, eodemque casu, parique fortuna administratâ, germanum illius Græci appellauere: nec posset rectè aliter inter se, ob eam rei similitudinem appellari, cum ambo quidè longè aliis inferiores essent, primumque auxilio priuati, solum consilio ac animi audacia vincentes, optimarum rerum initium patriæ præstiterint. Itaque gloriores ea rerum nouitas Thebanorum ciuitatè effecit, & Lacedæmoniorum dignitatem multum comminuit ac confregit, qui antea principes terræ ac maris erant. Cuius quidè gloriæ iactura ex ea potissimum nocte cepit, in qua Pelopidas non præsidium, non mœnia, non arcem deiciens, sed domum duodecimum ingrediens, vincula principatus Spartanorum, si licet metaphora verum dicere, dissoluit ac confregit, quæ certè antea indissolubilia ac inuicta videbantur. Sed ea fama commoti Lacedæmonij, cum Boeotiam ingenti cum exercitu inuasissent, Athenienses, qui antea cum

*Avonius
fuit.*

eum Thebanis fœdus inierant, perterriti à societate descuerunt: & quicunque eas partes sequi videbantur, aut arcem, aut carcerem, aut exilium, aut morte damnabant. Unde Thebanorum res, amissâ Atheniensium societate, malè succedere visæ sunt. Erat tum fortè Pelopidas una cum Gorgia Boeotiae præfectus, qui sentientes se nudatos Atheniensium societate, volentesque iterum eos Lacedæmonijs oblicere, nonnam quandam huiusmodi viam inuenerunt. Sphodrias enim qui præerat Spartanorum exercitui, vir sanè ad rem civilem clarus, alioqui tamen minimè grauis, vana spe ac inani gloria facile capiebatur. Is relictus fuerat apud Thespias cum exercitu, ut deficientes à Thebanis acciperet, ac præstaret auxilium. Pelopidas verò priuatū quandam mercatorem ex amicis ad illum ex cōposito mittit, munera & verba ferentē, quæ efficaciora erant ad commouendum insolentis animum, ut scilicet ad maiora mallet animum intendere, & Pyreum capere ex insperato, quem Athenienses minimè custodirent: neque Lacedæmonijs capiendū Athenarum gratia, charius quicquid futurum, Thebanos autem pro hostibus ac proditoribus habitos ab Atheniensibus, nullum illis auxilium laturos. Hac persuasione captus Sphodrias, noctu clam in Atticam impetum facit, & ad Eleusinam usque cum exercitu profectus, cum ibi milites cognita iam re, timere cœpissent, iterum in Thespias reduxit exercitum. Tum verò Athenienses in Lacedæmonios commoti, ad Thebanos magna alacritate iterum se contulerunt, marique undique occupato, omnes ad se contrahere conati sunt, quos cognoscebant haud bono cum Lacedæmonijs animo esse. At Thebani interim per seiplos hostem intra Boeotiam adorti, non tam ingenti pugna, quam studio & exercitatione quotidie magis ad bellum incendeabantur, corpusque labori assuefaciebant, experientiam simul & vltimam & audaciam ex eis certaminibus aucupantes. Quapropter ferunt Antalcidam Spartanum, cum Agesilaus ex Boeotia laucius redisset, Optimam dixisse mercedem pro ista disciplina accepisti, Thebanos cum nolint, pugnare docens. Nec protecto Agesilaus Thebanorum magister fuit, sed hi qui Thebanos in tempore & cum ratione hostibus quasi catulos scienter obiciebant: unde degustata victoria paulatim animus, & mox cōstante studiū creuit. Ex quibus

*Callidum
consilium.*

30

non mediocrem laudem & gloriam sibi comparauit Pelopidas. Ex quo enim primum cum ducem belli delegerunt, nunquam destiterunt, quin etiam illum quolibet anno principem designarent. Itaque omnia quae ad Thebanos pertinebant, ipse, vel sacri praesidij praefectus, vel magister equitum, omnia effecit. Apud Plateas igitur & Thespias Lacedaemonij accepta clade victi fugatique sunt: qua in acie & Phœbidas qui arcem Thebanam ante ceperat, concidit. Plurimos quoque apud Tanagram in fugam vertens, ipsum etiam Panthœdem proconsulem interemit. Sed hæc certamina ut victoribus animos & audaciam addebant, sic victis
31 non omnino spiritus illos adimebant. Non enim vniuersa acie, aut iusta legitimaque pugna conferebant, sed in cursione & fuga & persequutione, ubi opportunitas eueniebat, utebantur. Illud vero ad Tegyras, quod formam quandam Leuctricæ pugnae præ se ferebat, maxime Pelopidam gloria crexit, nullam penitus relinquentem fociis partem laudis, neque de se ambiguitatem, neque etiam hostibus excusationem ullam victoriae amissam. Orchomeniorum civitati Spartanorum arma sequuta, cum praesidio duos manipulos illorum recepisset, semper insidias parauit, expectans opportunitatem. Sed ubi sensit eos qui in praesidio erant, in Locrida concessisse, sperans desertam Orchomenum inuenire, eam cohortem prætoriam ac nonnullis equitibus contendit. Quod cum appropinquaret, cōperit iam aduentare ex Sparta praesidium, in alterius successione, statimque per Tegyras reduxit exercitum, quod per colles aditus erat ad planitiem. Nam Mediam vniuersam Melas fluuius propè ex fontibus in lacus stagnaque, nauigabilia perfluens, transeundi efficit difficultatem. Paulò hinc templum est Apollinis Tegyreis, & oraculum desolatum, sed quod usque ad bellum Medorum, praesidente Echecrato, vaticiniis floruit. Hic quidè ferunt deum natum esse: nam & propinquus mons Delos appellatur, ad cuius radices vnde fluuij franguntur. Post templum verò duo mirabiles suauitate fontes copiaque ac frigiditate scaturient, quorum alterum Palmam, Oliuam alterum usque ad hæc tempora appellamus: non quòd hæc inter illos arbores sint, sed quòd dea circa ea fluentia latuerit. Nam propè esse dicunt præcipitem locum, vnde illa viso apro deciderit. Et ea quae ad Pythonem & Tityum pertinent, & quae in ipsius Dei

Dei generatione facta sunt, satis huic loco quadrant. Sed plurimas in hac re coniecturas relinquo. Neque enim inter eos qui ex mortalibus immortales sunt facti, id est, inter heroes patria religio hunc Deum collocat, quæadmodum Dionysium & Herculem, qui virtute sua immortalitatem creduntur assecuti: sed vnum esse æternorum numinum credit, si modò his credere voluerimus, quæ de tantis rebus à sapientissimis viris tradita sunt. Pelopidæ igitur ac Thebanis eo tempore ex Orchomeno in Tegyras per montana illa concedentibus, Lacedaemonij obuiam facti ex Locride occurrunt. Atque ubi primum per eas angustias exercitum traducentes visi sunt, quidam accurrens Pelopidæ significauit inquiring, Incidimus in hostes, o Pelopida: Cui respondens, Quin potius in nos illi. Equitatum tanquam praelium commillurus esset, hostem à tergo inuadere iussit: ipse armatos, qui non vltra quam trecenti erant, in angustum contraxit, sperans quacunque irruat, magnopere hostes, qui numero præualebant, perrupturum. Erant Lacedaemonis duæ cohortes. Cohortem Ephorus quingentos esse viros affirmat, Callisthenes verò septingentos, quidam autem alij, quorum & Polybius est, nongentos. Duces Spartanorum Gorgoleon & Theopompus, magna animi audacia contra Thebanos irruerunt. Et quia fiebat impressio iuxta ipsos duces, multaque utrinque vi & furore, Lacedaemoniorum principes ad primum contra Pelopidam congressum cecidere: deinde vulneratis cessisque qui circa illos erant, omnes statim in timorem versi, Thebanis utrinque patebant, perumpere aciem ad frontem usque conatibus. Pelopidas verò ubi sensit perterritos esse hostes, ducem se suis præbens irruerat. Omnes itaque terga vertere cōpulit, nec tamen illos longius insecutus est, quippe qui instaurata Spartanorum praesidia, & Orchomeniorum exercitus non procul admodum castrametatos timeret. Attamen eouique fugientes compresserunt, dum & vincendi facultas fuit, & victos hostes passim dissiparent. Firmatoque ibi trophæo, spoliatisque cadaveribus, cum exuiis elati domum redierunt. In tot igitur bellis ac tantis rebus à Lacedaemoniis gestis, ut constat, aduersum Græcos & barbaros, nunquam antea si superiores multitudine fuissent, à paucioribus deuictos esse traditur, neque si pares aduersum pares acie instructa dimicarent.

micarent. Quare cum terribiles insolentesque essent, opinio
ne hostes deterrebant, cum dignarentur pari acie pugna
re, aut pari conditione vi. Sed praelium illud tum primo
Græcos edocuit, quod neque Enrotas, neque is locus qui inter
Babycam & Cnathonem est, solus pugnares ac bellicosos
viros pariat: sed illa potius regio, in qua quæque turpia de-
decori sunt, & quæ ad honesta quæque iuuenes efficit volun-
tarios, qui grauius ferant ignominiam, quam pericula.

36 Hi enim sunt qui fortes & hostibus terribiles videntur.
Cohortem verò prætoriam, ut inquit, Gorgidas consti-
tuit ex electis quidem viris quadringentis, quibus ciuitas
exercitationem victumque in Cadmea arce Thebana mili-
tantibus præbuit: & propterea de ciuitate præsidium voca-
batur. Nam arces propriè qui tunc erant, ciuitates appella-
bant. Quidam etiam aiunt, eum ordinem ex amatoribus
inter se constare. Et illud Pammenis circumsertur ioco di-
ctum, ubi inquit Homeri Nestorem instruendarum acie-
rum non satis peritum fuisse, qui iusserit per tribus ac socie-
tates Græcorum acies cogendas esse. sic enim inquit, Sicut
socius socij virtute, tribusque tribulis: imò oportere amato-
res iuxta se ordinare. Nam qui ex eadem sunt tribu, aut so-
cietate, non exactam habent in periculis rationem. Hic

Ilad. 2.

37 autè ordo ex amore & beneuolentia constitutus, nimirum
firmior ac stabilius efficitur, cum & qui amant, & qui ama-
tur, facili pro se quisque præsentis animo ad pericula persis-
tit. Nec miradū profectò, cum vel absentes amatores ma-
gis reuerentur, quam alios præsentis: ut ille, qui cum hostis
insideret ut ingularet, se verti prius rogauit, nec in terga si-
bi, sed in pectus enseni insigi. Ne amator meus, inquiens,
cum me in terga confossum inspexerit, pudore afficiatur.
Dicitur quoque Iolaum Herculis amatum eum ipso comu-
nicasse certamina, atque vnà cum illo aduersum alios con-
tendisse. Aristoteles verò inquit etiam sua tempestate in
Iolai sepulchro amatores inter se fidem dare & accipere
solitos fuisse. Verisimile est igitur hoc modo sacrum præ-
sidium appellari, cum & Plato diuinum amicum amatoris

38 vocet. Ferunt hunc ordinem inuictum ac insuperatum ex-
stitisse usque ad eam pugnam, quam in Charonia gesserunt:
ubi cum Philippus omnes trucidatos aspexisset, traditur
eo in loco diu constitisse, ubi trecenti illi conciderant op-
positi

positi quisque iniectis hastis, ac inter se inter angustissima
spatia conferti. Atque ubi audiuit illud fuisse ex eis constitu-
tum præsidium qui ita inter se amore tenerentur, admira-
tus lachrymasse ac dixisse traditur: Pereant male qui hos
quicquam facere aut pati turpe existimant. Denique hæc
amatorum consuetudo, non ut poete inquit, Thebanis
Laij malum primum inuexit: sed legumlatores eorum na-
turalem eius gentis audaciam & magnanimitatem statim ab-
incentem adolescentia remittere & temperare volentes, cre-
bro serio & ioco modulos adhibuerunt, musicamque & præ-
tium & prærogatiuam conciliarunt, generosumque quen-
dam amorem in palæstris iniiciebant, commiscentes iuue-
num mores. Et ideo rectè eam quæ ex Marte & Venere
nata est Hermionem deam, tutelare numen fecerunt. Nam
ubi inest belli pugnaque cupiditas, ibi etiam opus est gra-
tia & persuatione, ad accuratissimam ac ornatisimam rep-
constituendam, cum vniuersa ex harmonia quadam & co-
uenientia constare manifestum sit. Hanc igitur cohortem
Gorgidas in primos duos diuidens, & intra vniuersam
ciem armatorum iniiciens, haud manifestam effecit viro-
rum virtutem, neque ad communem rem quamlibet eorum
opera usus est quæ diuisa ac variis locis dispartita, impoten-
tior erat. Pelopidas verò ubi eorum virtus apud Tegyras
emieuit, cum eo in loco optimè dimicassent, haudquaquam
eos diuisit, neque distraxit: sed eis quasi vno corpore vtens,
magna ac periculosa certamina aggrediebatur. Quemad-
modum enim equi coniugati celerius, quam scorsim im-
puli currunt, non tamen quod percussum aera violentia ac im-
petu scindunt, quam quod ea mutua concertatio, ac de vi-
ctoria contentio, maiores eis animos incendit: sic fortes vi-
ros æmulatione quadam atque ardore pulchrarum rerum
gerendarum certantes, vtilissimos ad commune prælium,
atque propitissimos esse putabat. Lacedæmonij interim fa-
cta pace cum omnibus Græcis populis, solisque Thebanis in-
fensi, Cleombrotum regem cum millibus decem peditum
atque equitibus mille aduersum eos miserunt, periculumque
non de iis, de quibus antea, Thebanis imminerebat, quip-
pe rex desolatam se urbem præbiturum minabatur, ti-
morque qualis nunquam antea Bæotiam inuaserat. Tum
Pelopidas domo exiens lachrymante vxore, atque oran-

*Plutar-
chus in
Aphro-*

392
te, ut seipsum vellet servare. Hæc, inquit, ô mulier, oportet
semper priuatis viris persuadere, sed iis qui magistratus ge-
41 runt, ut alios saluos faciant. Abiensq; in castra, & præfectos
omnes conueniens, qui antea inter se dissidebant, primum
omnium Epaminonda ad hoc destinato, ut cû hostibus bel-
lum misceret, sententiam suam cõmunicaui. Bœotia im-
perator Pelopidas nō erat, sed cû ei plurimum fidei adhi-
beretur, ut æquum erat homini, qui talia vrbis signa pro li-
bertate dederat, prætoria cohortis præfectus erat. Cû
igitur constitutū fuisset cû hostibus periclitandū esse, atq;
apud Leuctra cōtra Lacedæmonios castrametati esset, Pello-
pidas, terrore cuiusdam visionis magnopere percussus est.
Erāt enim in Leuctrico agro filiarū Scedasi monumēta quæ
à loco Leuctrides appellatæ sunt, ibi nāq; euenit, ut violatæ
ac interfectæ à Spartanis quibusdā hospitib; sepelirentur.
42 Quod cû tam nefarium scelus patratum fuisset, nec pater
iustitiam à Lacedæmoniis cōsequi potuisset, execrationes
aduersum illos constituens, seipsum postea ad virginum
monumenta necauit. Oracula verò & deorum voces Spar-
tanis semper prædixerunt, iusseruntq; cauere ac obseruare
Leuctricā iram, ne qua inde magna multitudo conflueret,
multa cura ac diligentia custodire. Sed nemo erat qui recte
cognosceret locum, cû & in Laconica iuxta mare oppi-
dum esset, quod Leuctrū appellabant, & apud Megalē Ar-
cadia ciuitatem locus etiā eiusdem nominis. Verum hoc
scelus longè Leuctricis erat antiquius. Pelopidas igitur in
castris sopitus, existimauit eas se virginis conspiceret, circa
sepulchra gemiscentes, atq; execrantes Lacedæmonios, &
43 Scedasum patrem iubentem eis mactare virginem flauam
si vellet ex hostibus capere victoriam. Quæ res cû vide-
retur grauis atque difficilis, somno exurgens vatibus ac so-
ciis omnia indicauit, quorum quidam erant qui dicerent
eam rem minimè negligendam esse. Quidam ex senioribus
Menœceum illum Creontis filium & Marcariam filiā Her-
culis adducebant: ex posterioribus verò Pherecydem sapiē-
tem à Lacedæmoniis interfectum, ac eius pellem ob quod-
dam oraculū à regibus obseruatam: & Leonidam etiā deo-
rum iussu seipsum pro vniuersa Græcia morti deuouentē:
tum etiam qui Themistocle immani Dionysio mactati
sunt ante Salaminæ pugnam naualem, idq; testari adeptas
postea

postea laudes & victorias. Ac etiam ut Agesilaus in eisdē
locis vbi antea Agamemnoni fuerat, cû aduersus eosdem
hostes duceret exercitum, cui dea visā ab se filiam iugulari
contenderat, quod quidem in Aulide fuit, cû esset deten-
tus somno, sed cû noluerit parēre delinitus mollitie, sine
gloria & laudē castra dissoluit. Alij verò contrā, quasi ea fa-
44 cra adeo essent barbara ac fera, ut nemini ex superis grata
esse possent. Non enim Typhones illos, aut Gigātes regna
re dicebant, sed omniū deorū atq; hominum patrem. Infe-
ros esse qui letētur hominū sanguine ac cede, propterea ini-
quissimū fore ea credere, quinimō omnino negligenda esse
cū sint eiusmodi, ut horrorem ac quādam quasi impossibi-
litate præ se ferant: imbecillitate enim & vitio quodā a-
nimi ingenerari ac hæere tam absurdas ac sæuas cupidi-
tates. Dum hæc inter primates agerentur, ignaro quid face-
ret Pelopida, equa quādam repente de grege exiliens per
mediū discurret exercitū, & in ipso cursu præ omnib; oculis
subsistens, videndam se illis præbuit, comis flauis perlucēs
45 audaxq; ac insolens, tum etiā hinnitu ferox. Theocritus
autem augur, cû primum equam vidit, versus ad Pelopi-
dā, En hīc tibi, ô felix, inquit, præsto est victima, ne aliam
virginē expectemus: sed vtēre hac æquo animo, quam tibi
obtulit deus. Atq; illā ad sepulchrū virginū deducētes, fa-
ctis supplicationibus, coronāq; eam redimētes, læti omnes
equam virginem litauere, dissēminantes per castra Pelopi-
dæ visionē. Inito deinde prælio, cû Epaminōdas ex obli-
quo aciem suam aduersus sinistrū cornu Lacedæmoniorū
egisset, quō cæteri Græci à dextro hostium cornu longissi-
mè abessent, & ipse Cleombrotum cornu confertim inua-
dens vi repelleret. Spartani eam rem animaduertētes acie
transfere cœperunt, & dextrum cornu explicare & circū-
ducere, quō Epaminondam multitudine subactū circunue-
nirēt. Sed Pelopidas exiliens, ac suorū trecentos concitās,
Cleombrotum præuenit, affuitq; priusquam suum ille in-
tenderet cornu, aut cogeret milites in vnum, & vallaret a-
ciem. Cû non iam perstarent Lacedæmonij, quinimō
46 tumultuarentur inter se, superueniens Pelopidas, eos contu-
dit. Spartani quanquam omnium bello magistri essent, &
ad nullam rem tam diligenter militem instituissent exer-
cuissestq; quā ut ne solutis ordinibus perturbaretur:

44
Humana
victima
deo ingra-
ta.

cumq; semper in hoc magistris & decanis vñ fuissent, vt
vbiunque periculum adesset, concurrerent, & viribus con
iunctis pugnarēt: tamē Epaminondas tum ceteris præteritis
in solos eos inuectus, & Pelopidas incredibili celeritate ad
animo vsus, eorū magnanimitatē & rei militaris scientiā
confuderunt, adeo, vt fuga cladesq; Spartanorum obo
raretur, qualis vnquam antea. Ideo Epaminonda duci, &
rebus omnibus imperitanti, etsi non esset Thebanorum
præfectus Pelopidas, sed modicæ tantum parti præfesset,
æqualem tamen de victoria laudem & gloriam reportauit.

47 Ambo deinde creati principes, facto in Peloponnesum im
petu, plurimos ex eis, qui à Lacedæmonitis defecerant, ad
se adduxerunt, Elim & Argos, ac totam Arcadiā, tum etiam
ipsius Laconici partem plurimam: quanquam tum acutissi
ma erant circa solstitium frigora, supererantq; haud multi
dies mensi, qui magistratui terminus aderat, munusq; pri
mo mense futuro designati imperatores inituri erant.

Quare illis qui exercitui præerant, vel imperium deponen
dum, vel capitis pœna subeunda erat. Ceteris ducibus, hæc
legem timētibz hyememq; fugientibus, cura studiumq;
fuit, cum exercitu recta domosq; repetere. Pelopidas verò
vnā cum Epaminonda primus omniū sententiā ferēs, ciui
bus persuadebat, in Spartā vnanimis impetū facerent. Tra
ductoq; per Eurotā exercitu, plurimisque ciuitatibus capris
totam eam regionē ad mare vsq; depopulatus est. Septu
48 ginta tum millium exercitus erat, quorum minus quam
duodecima portio ex Thebanis erat. Ea virorū gloria & fa
ma, quanquam autoritate publica carēs, fecit vt confede
rati locique omnes sequerentur. Est enim prima, vt arbi
tror, summāq; lex, vt qui ipsas sese tueri oppressus non pos
sit, eius ad illum natura redeat imperiū, qui possit. Sed quē
admodū nauæ cum sit tranquillitas, aut littori appropin
quāt, temerē tum solent gubernatoribus insurgere: vbi ve
rò exoriuntur hyems & periculū, omnes in eos respiciunt,
suā spēs vitæq; salutē in illis constituēt: sic Argiui, & Elii,
& Arcades, modò parta tranquillitate, in subsellis contē
dentes de principatu, aduersum Thebanos disceptabant.

In ipsis verò belli fluctibus ac vbi extabat periculū spontē
parentes, eos duces a quo animo sequebantur, qui in hac ex
peditione totam Arcadiam in vnā contraxerant.

Natura
lex.

Cumq;

Cumq; Messeniam regionem Spartani antea tenuissent, Pe
49 lopidas & Epaminondas veteres Messenios ad se contraxe
runt, & Ithomen coloniā deduxerunt: domumq; deinde ab
euntes per Cenchreorū regionem, Athenienses à cōmeatu
prohibere se conatos, & intra illa loca angusta secum con
ferre ausos deuicerunt. Quibus quidem rebus gestis, cæte
ri omnes eorum virtutem laudabant, atq; admirabantur fe
licitatem. Sed ille intestinus ac ciuilis liuor simul cum eo
rum gloria coalescens, haud conuenientes, neque secun
dos præbuit successus. Ambo enim cum rediissent, capitis
accersi sunt, quoniam non deposito magistratu eo primo
futuro mense, quo lex iubebat, quem *Βυσαντιος* appellāt, qua
tuor item totos menses præter legem eo functi essent, qui
bus & in Messenia, & Arcadia, & Laconica cōmorati sunt.

Pelopidas, quia primus in iudicium accitus, maiora pericu
la subiit: ambo tamen euaserunt. Epaminondas cum in a
nimū sibi induxisset, magnā partem fortitudinis & ma
gnanimitatis in rebus vrbis tolerantiam esse, eam calū
niam mansuetē ac humaniter tulit. Pelopidas verò cum &
natura ferocior esset, & ab amicis impelleretur, vt aduersa
riorum refelleret iniurias, non ea mansuetudine vsus est,
hanc refellendæ iniuriæ causam nactus. Meneclides rhetor
vnus ex his qui cum Pelopida & Melone in Charonis ædes
conuenerant, vbi à Thebanis æquam cum ceteris gloriæ
partem minimē consequutus esset, cum & procaci lingua,
& malis moribus plurimum valeret, suo pte ingenio ad ca
lumniandos optimates vtebatur, qui nec etiam post crimi
nationē illam Pelopidæ & Epaminondæ quieuit. Itaq; Epa
minondam imperio, ceterisque vrbis muneribus depulit,
ac permultum temporis in repub. oppugnavit. Pelopidæ
50 verò apud populum per calumnias inurere maculam non
valuit, sed omni conatu eum Charoni obicere tentauit.

Est enim hoc inuidis commune, vt quibus cū laude certare
nō possunt ipsi, eos aliis deteriores esse demonstrare conen
tur. Laudabat summo opere populo Charonis facta, & eius
imperatoriam laudem, & ad præas victorias vehementer ex
tollebat. Illius verò equestris pugna, quam apud Plateas
ante Leuctricam victoriam duce Charone obtinuerunt
Thebani, ipse huiusmodi monumentum erigere
conabatur. Nam Androcides Cyzicenus, cum aliam qui
da m

dam pugnam depingere populo pactus esset, & opus illud imperfectum Thebis reliquisset, orta dissensione ac tumultu scente iam bello, Thebani eam tabulam, quæ non multum aberat à fine, penes se continuerunt. Hæc ut Charonius nomine inscripto suspenderetur, quod Pelopidæ & Epaminondæ famam denigraret, Meneclides agebat. Erat autem temeraria, & stulta quidem ea cupiditas honoris, vnius scilicet facinoris ac victoriæ, ad tot & tanta certamina. In qua quidem illius victoria Gerandam quendam ex Spartanis ignobilem, ac quadraginta alios cum eo cecidisse, nihil; aliud actum fuisse egregium memoriæ traditur. Hoc decretum tanquam aduersus leges factum accusabat Pelopidas, quod patrium minimè Thebanis esset, priuatum aliquem honorare, sed patriæ communem victoriæ laudem conferuari. Et Charonem cum omni æquanimitate extollens sine inuidia, in amicitia permanfit. Meneclidem verò, ut calumniatorem ac scelestum virum accusans, à Thebanis quærebat, Num boni quicquam eis vllò vnquam tempore contigisset, propter quod Meneclidem pecuniis multare opus non fuerit? Quas quidem cum exoluere propter magnitudinem non posset, postremo tentauit conuallare ac concitare rempublicam. Hæc quandam etiam habent vitæ & morum ratione. At postquam Alexander Pheræorum tyrannus multis Thessaliæ populis palam bellum intulit, etiam verò omnibus insidias parabat, ciuitates ipsæ Tyrannum formidantes, legatos Thebas miserunt, ducem belli & auxilia petentes. Pelopidas Epaminondam videns in Peloponneso tum gerentem bellum, seipsum sponte obtulit Thessalis, nec animū, nec vim militaris rei inutilem esse volens: nec alio duce opus esse, ubi Epaminondas præesset, iudicans. Cæteris igitur neglectis ad Thessalos contendit, quod posteaquam cum exercitu profectus est, Larissam illico per deditiōem accepit. Et Alexandrum ad se venientem, quarentemque conditionem, tentauit ex Tyranno mansuetum ac equum principem Thessalis reddere: sed erat implacabilis ac ferus, cupiditateque & immani atrocitate vexabatur. Quod Pelopidas molestè ferens, aduersus illum vehementer incendebatur. Alexander perterritus, cum suis stipatoribus fugam cepit. Pelopidas vero plurimam Thessaliā à Tyranno suo libertatem, ac inter se concordiam relinquens, in Lacedæmoniam se con-

se conuertit. Ptolemæo interim aduersus Alexandrum Macedonum regem bellum gerente, & vtroque Pelopidam ad se allicere conante, ut esset conciliator, ac iudex, sociusque belli, tum etiam ferret auxilium aduersum eum, qui iniuriam alteri facere videretur; eam curam minimè resellit, sed profectus, sedatis contentiōibus, fugitiuos omnes in patriam reuocauit. Philippū regis fratrem vnā cum triginta aliis ex primatum filiis in obsidem accepit, eosque cum Thebas adduxisset, ostendit ceteris Græcis, Thebanos apud peregrinas gentes rerum gestarum gloria & equitate pollere. Hic est ille Philippus, qui postea Græcis bellum pro libertate intulit. Tum verò cum esset aduc puer, in Thebis apud Pammenē visitabat, unde visus fuit Epaminondæ æmulator in militari disciplina, quam ad illius exemplum comparuit, extitisse: sed in his fortasse, quæ ad belli imperiique rationem pertinerent, quæ erat sanè minima portio viri illius virtutum, continentia autem & æquitate, cum etiā magnitudine animi ac nobilitate, quibus ille præstabat in primis, haudquaquam illi neque natura, neque imitatione conferendus. Post hæc rursus accusantibus Pheræum Alexandrum Thessaliæ, quod turbatione ciuitates fatigaret, missus ad eos legatus cum Ismenia Pelopidas, haud futurum bellum ratus, sine exercitu profectus est, sed Thessalis pro negotij celeritate uti coactus est. Interea rursus rebus in Macedonia turbatis, Ptolemæus regem interfecit, regnumque occupauit. Amici verò interfecti regis Pelopidam accesserunt. Qui cum in rebus bellicis gloriam quæreretur, nec priuatim milites haberet, conductis quibusdam, cum his statim aduersus Ptolemæum profectus est. Vbi propè ventum est, Ptolemæus omnes illius milites pecunia corrumpens, illis persuasit, ut ad se confugerent. Sed cum eius viri gloriam pertimesceret, ei tanquam superiori obuiam venit, atque amplectens eum ac rogans, pollicitus est principatum interempri fratribus conservare. Thebanis verò ex hoste amicum futurum: atque Philoxenū filium suum obsidem dedit, & ex sociis quinquaginta, quos omnes Thebas Pelopidas dimisit. Sed ægreferens illorum euocatorum proditiōem, audientisque & filios, & vxores illorum, cum plurima suppellectile apud Pharsalum urbem esse, ratus si ea obtineret, satis supplicij cepisse, quosdam ex Thessalia sibi

sibi contrahens, Pharsalum cum his petiit. Quò cum peruenit, Alexander tyrannus sese illi cum exercitu obuiat. 37 lit. Pelopidas vero ratus eum aduentare, ut secum conueniret, Alexandro pariter occurrit, tamen si eum immanem & sanguinolentum latis cognosceret, sed tamen propter Thebanorum nomē & ipsius gloriam, parciturum arbitrabatur. Is verò & inermes omnes, ac per paucos esse intuitus, factò impetu facilè Pelopidam cum ceteris cepit, & Pharsalum obtinēs, timorem omnibus qui sub eo erant, incussit: tanquam nemini parurus esset post tantā patratam iniquitatem, sed vlurus sic omnibus rebus & mortalibus in quos incidisset, ut qui vitam desperasset. Thebani igitur cū hæc audissent, molestissimè ferentes exercitu ab Epaminonda indignanter repetito, alios declarant principes. Pelopidam verò in Pheras tyrannus abducens, primū adire volentes 38 permittebat, ratus illū vinculis & carcere fatigarum, miserrimum, mortuumque esse factum. Sed Pelopidas quicumque ex Pherais ad se veniebant, conquerentes de Alexandri moribus eos continuè excitare atque adhortari, quali rex paulò post daturus esset pœnas. Atque ad tyrannum nuntios mittebat, qui dicerent, absurdissimum esse, miseros eius ciues cum nihil errarint, ita indies cruciari ac cædi: sibi autem parcere, quem maxime cognoscat vlurum, si seruetur. Admiratus Alexander eius animi magnitudinē, ac loquendi licentiā, Quidnā, inquit, accelerat mortem Pelopidas? Cui ipse audiens respondit. Ut tu diis & hominib. inuisus, celerius optetas. Ex eo non est passus quenquam ad illum accedere. At Thebe Iasonis filia, Alexandri vxor, audiens Pelopidæ confidentiā & magnanimitatem, maxima cupiditate & videntem illum, & alloquendi capta est. Quæ ad illum ingressa, 39 cū vt mulier non statim eam animi excellentiā, atque incredibilem in tanta calamitate constantiam sensisset, solū iuuentutem intuita, & mores, & forme habitū, quippe qui veste, capillo, barbaque demissa, animi agitudine significabat, lacrymare cœpit. Et Pelopidas inscius primū quæ nā esset, obstupuit: vbi verò eam nouit, more patrio eam compellat, nam familiaris & amicus erat Iasoni. Et dicente illa: Miseret me vxoris tuæ: Et me, respondit Pelopidas, tu, quæ cū sis libera, æquo animo Alexandrum feras. His verbis concitata mulier, tyranni crudelitatem superbiamque &

Magna animi constantia.

& maxime ob iuniorem fratrem, quo turpiter utebatur, grauer ferēbat. Ideo sæpenumero ad Pelopidam accēdes, atque ei aperiens, quibus potissimū afflictebatur, implebatur animo atque audacia tyrannum vliscēdi. Postquā Thebanorum duces, factò in Thessalia impetu, re male gesta, 60 & imperitia quadāc mala fortuna turpiter pedē retulerit, illorum singuli decem mille drachmarum pœnas dederūt, Epaminondasque cum exercitu missus est. Cuius aduentu Thessali statim erigi cœperunt, ac in ipsius deditionem venire: parumque abfuit, quin omnes illius tyranni res funditus euerterentur. Tantūque terror omnibus & amicis, & eius ductoribus incescit, ut de desciscendo à rege omnibus consilium fuerit, spe potius futuræ felicitatis, cū viderēt regem ipsum quā properè pœnas daturum, quā timore Epaminondæ victoriæ. Sed Epaminondas amici Pelopidæ salutem suæ ipsius priuatæ dignitati præponens, veritatisque ne perturbatis rebus Alexander, quasi fera quædam, amissa spe in Pelopidā irrueret, bellum suspendebat, & circūiens apparatu & tardatione, paulatim tyrannum protrahēbat: ut ne superbiam & cōfidentiam eius relaxaret, simul ne furorē in amicum laceraret & crudelitatem cōcitaret cū audiret eius immanitatem, omnisque recti & honesti cōre imptum, qui homines viuos sepeliret, & quosdā aprorum atque vrsorum pellib. circundatos, canibus venaticis lacerandos lauandōque præberet. Melibœa verò & Scortia ciuitates cū conuiuia & amicitiam inter se exercentes 61 conuenissent, accersitis stipatoribus, eorum adolescētuolos mactauit. Lanceam quoque qua Polyphronum auunculum morti dedit, consecrauit, ac coronis exornans, velut deo obtulit, Tichonemque eam appellauit. Tragœdum cū aspexisset Euripidis Troadas recitantem, ex theatro profiliit, & per internuntium tragœdo iussit, ne propterea deterrius tragediam ageret, nihilque mali suspicaretur: se enim haud inde decessisse, quia illum contempnisset, sed veritum ciues, ne cū neminem vnquam, quos letho dedisset, miseratus esset, Hecubæ & Andromachæ mala lugere videretur. Hic igitur & gloriam & nomē, tam etiam speciem Epaminondæ exercitus obstupefcens, ut gallus victus inclinatis 62 pennis, animos remisit, accersitisque ad se nuntiis, eos ad Epaminondam destinauit, veniam petituos. Epaminondas autem

Alexandri Pheræi delitas.

rem pacem, amicitiamque cum tali viro Thebanos compo-
nere non tulit, sed pactis datisque triginta dierum induciis,
cum Pelopida & Ismenia redemptis, exercitum reduxit.
Deinde vero Thebani cum sensissent ab Atheniensibus ac
Lacedæmoniis ad magnum regem legatos proficisci pro
impetranda cum illo belli societate, confestim & ipsi Pelo-
pidam ad illum miserunt, & id quidem sapientissimè, ob eius
viri gloriam ac dignitatem. Cum primum Pelopidas regis
provincias attrigisset, quocunque incedebat, clarus ac spe-
ctatus omnibus erat. Nam ea rerum gestarum gloria ad-
uersum Lacedæmonios, haudquaquam mediocris & obscu-
ra, per Asiæ loca se coniecerat: quin imò iam per omnium ora,
& maximè illius Leuctricæ pugne fama volitabat, semperque
aliquo nouo facinore addito dignitati, mirificè emicuerat.
63 Posteaquæ autem ad fores cum Satrapis, principibus, ac du-
cibus cōspectus est, admirationem de se ac sermonem præ-
buit, quod ipse is esset, qui terra marique Lacedæmonios su-
gauerat, quique eos intra Getam & Eurotam ac ipsam Spar-
tam compulisset, qui paulo antè per Agesilaum aduersum
magnum regem & Persas, de Susis atque Ecbatanis dimica-
bant. His rebus Artaxerxes ipse cōgratulabatur, & Pelopi-
dam longè amplius, quàm opinio erat, admirabatur, eumque
magnum videri effecit regis in illi honoris amplitudo, cum
vellet Pelopidam coli & obseruari à primatibus. Vbi verò il-
lius aspexit indolem, atque orationem audiuit, Athenien-
sium quidem grauiorem, Lacedæmoniorum verò simplici-
orem, longè maiori illum beneuolentia complexus est, mi-
raturque in eum regia cupiditate affectus, haud se continere po-
tuit, quin illum palam honoraret. Pelopidam apud alios
64 quoque legatos palam magnificè tractauit. Visus est tamen
Antalcidi Lacedæmonio præ cæteris honorè præstitisse, cum
eam coronam, qua ipse in potatione coronatus erat, vngue
to tinctam ad illum mitteret. Sed cum Pelopida non vique
adeo molliter & delitiosè egit, tamen si donâ dederit claris-
sima quidè ac præstantissima, vltra quàm quisquam existima-
re posset: nam dignitates ratas habuit, ut Græci liberi essent,
& Messenam incolerent: Thebani verò patrii regis amici
existimaretur. Hæc responsa cum accepisset, repudiatis om-
nibus muneribus, præter ea quæ erant gratiæ ac beneuolen-
tiæ signa, rediit in patriam. Quod maximè cæteros legatos
igno-

ignominia affecit. Timagoram igitur Athenienses morte
damnarunt: quod quidè rectè factum iudicandum est, si id
euenit ob acceptam munerum amplitudinem. Non enim
aurum solum atque argentum dono acceperat à rege, sed etiam
65 pretiosissimam quandam lecticam, & Strotas seruos, quasi
seruis Græcis ineptis: tum etiam boues octoginta cum bu-
bulcis ipsis, velut contra morbum quandam lacte bubulo ha-
beret opus. Denique usque ad mare feretro deuectus est, &
quatuor talenta vectoribus à rege soluta. Sed tamè videtur
non munera malè Athenienses habuisse. Epicrates enim
lixa, cum olim à rege donaretur, haud repudiavit, dice-
batque, decerni debere, ut pro nouem primatibus eligerent
quolibet anno nouem legatos ad regem ex plebeis ac te-
nuioribus ciuitatis, ut cum caperent dona, ditiores fierent.
Ariste populus. Sed illud grauiori animo ferebant, quod
rex omnia attribuisset Thebanis: considerantes Pelopidam
gloriam, quantis oratoribus & sermonibus superior exti-
tisset, & potissimum apud eum virum, qui semper superiores
in armis colebat. Ea igitur legatio haud mediocrerè bene-
66 uolentiam Pelopidæ adiunxit redeunti per Messenam, ob im-
petratam ei & cæteris Græcis libertatē. Cum verò Alexan-
der Phareus iterum ad pristinam illam feritatem rediisset, de-
uastassetque haud modicas Thessaliæ ciuitates, subactis iam
Phthiotis, & Achiuis, tum etiā vniuersa Magnæ gentis,
ipsæ ciuitates Thebas legatos miserunt, ut adducerent Pe-
lopidam, postulantes eum ducem cum exercitu sibi auxilio
proficisci. Thebani verò cum eam rem promptissimè de-
creuissent, paratissimi que omnes ad id essent, ac occupasset
iam iter Pelopidas, deficere ac obscurari sol cepit, totaque
ciuitas obtegi caligine. Pelopidas autem intuens omnes ea
visione perterritos, haud censuit cōpellendos esse, neque ob-
67 icere periculo septem Thebanorum millia, quos perterrefa-
ciebant tam repentina celi mutationes. Itaque seipsum
solum tradens Thessali, cum trecentis equitibus euocatis,
qui illum spontè sequebantur, inuitis vatibus, ac suis ipsius
amicis in Thessaliam profectus est. Maximū enim & ma-
nifestum signum ab diis aduersus splendidum virum vide-
batur. Sed ipse eò erat in Alexandrum ardentior, quod ipsum
antea affecerat iniuria. Sperabat enim domum illius iam prius
infectam, penitus oppressam offendere, ex iis quæ Thebæ
prædux

Σπώδρ,
inquit sui
das, ἕλκω.

prædixerat. Maximèq; eum cōcētabat rei pulchritudo, cap-
tum cupiditate laudis & gloriæ, potissimū cūm Lacedæ-
monij Dionysio Siculo tyranno duces & auxilia misissent,
qui ex integro leges, muneraq; ciuitatū renouarent: Athe-
nienſes verò ab Alexandro ipſo mercedē accepissent, ideoq;
æneam illi imaginem constituisse, vt eius in Græcos be-
neficiū ostentarent. Thebani soli pro libertate Græciæ,
vt iniquos violentosq; potentatus delerent, bella susci-
perent. Vbi igitur in Pharsalum venit, paratis confestim
copiis acies instruxit, ac prope Alexandrum ipsum castra-
metatus est. Is verò intuens per paucos admodū ibi Theba-
nos esse, seq; duplo plures armatos habere, quā Theſſali
apud Pelopidam essent, obuiam se ad Thetidium obiecit.
Et cūm quidam diceret Pelopidæ plures esse qui cūm ty-
ranno erāt, Eò melius, inquit, nobis, nam plures vincemus.
Cūm autem in planū procederent, atq; vterq; ea promon-
toria, quæ Canis capita vocant, capere peditibus niteretur,
altissimis collibus obſeſſa, Pelopidas qui superior erat
equitatu, suos in hostiū equites dimisit. Qui cūm magna vi
hostes repulissent, fugientes illos vsq; ad planitiē insequuti
sunt. Alexander deinde, iussis Theſſalis peditibus capere
eos colles, cūm hi multa vi ad loca illa munita & altissima
eundere tentarent, ipse in Thebanos irruens, primos inter-
fecit, alij acceptis vulneribus nihil egerunt. Quod videns
Pelopidas reuocatos equites in hostium aciem, qua magis
conferti erant, irruere iussit, ipse se illis cursu commisit,
qui circa colles dimicabant: statimq; arrepto clypeo, & im-
pellens à tergo priores, tantam iniiecit omnibus fortitudi-
nem ac animum, vt hostibus visum sit, & corpore & animo
alios existentes aduenisse. Et iterum quidem tertioq; impe-
tum hostium repulerunt. Sed intuentes hos quidem con-
stantissimè colles ascendere, equitatum verò iam ab inſe-
quutione redire, verſi* ad eorū latera irruerunt. Pelopidas
verò cūm ex edito collium loco vidisset hostium acies,
necdum in fugam verſas, sed adhuc respirantes aduersum
suos, constitit, quæritans oculis Alexandrum. Quem vbi
aspexit confidentem animo, atq; exhortantē euocatorum
aciē in dextro cornu. ira percitus haud potuit se cōtinere,
sed accensus ejus aspectu, seipsum ac principatū suū præ-
cipitans, e medio suorū solus exiit, aduersus illū, vociferās
Tyran

* ἐπὶ τῷ
σκέλει τοῦ
Ἀλεξάνδρου
σπυ.

Tyrannūq; vocans, impetum fecit. Ille verò minime ir-
ruentē illum expectans, per aciē fugiendo inter stipitatores
se coniecit, delituitq;. Qui Pelopidæ obuiā inter cursitan-
dum siebant, eius impetu cæsi consternebantur. Quidam
etiam vulnerati postea occubuerunt. Interim acceptis à
longè nonnullis vulneribus, Theſſali tandem laborantem
illum intuiti, repentē ex collibus proruperūt. Sed cūm iam
occidisset Pelopidas, eius equites irruentes, vniuersam ho-
stium aciem euerterunt, & quantum potuerunt insequuti,
omnia ea loca sanguine cōſperſerunt, plus tribus millibus
cæsis. Mortuo igitur Pelopida, Thebani qui aderāt princi-
pis sui casum grauius ferētes, eū parentē ac liberatorē pa-
triæ appellabāt. Nec mirū, si id Thebani, cūm Theſſali ipſi,
ac omnes socij, præter honores illos, quos ei vltra omnē hu-
manitatem decuerāt, amplissimā quoq; de se beneuolen-
tiam & amorem ostenderint. Traditur enim quicunq; ei
rei affuerunt, neq; deposuisse arma, neque equis extraxisse
fræna, neq; vulnus vllum ligauisse, dum cecidisset eum au-
dirent, sed in armis super cadauer altantes, quasi sentiret,
circum hostiū exuias accumulasse, eorumq; armis corpus
sepelisse, equosq; ac seipſos simul præter consuetudinē comis
spoliasse: quiq; in castra redierant, neq; ignem accendisse,
neq; accepisse cibum, atq; in toto exercitu tantam taciturni-
tatem cum tristitia seruātā, ac si non victores extitissent,
sed victi à Tyranno in captiuitatē ducerentur. Vbi autem
inter ciuitates hæc annuntiata sunt, confestim primates
vnā cum adolescentibus & pueris, tum etiam & sacerdoti-
bus, ad decorandum funus affuerunt, coronas, signaque vi-
ctoriæ, ac aurea penitus armamēta gestantes. Cumq; tem-
pus accessisset educēdi funeris, seniores Theſſalorum se ad
Thebanos contulerunt, rogantes sepeliendi cadaueris ne-
gotium sibi mandari: vniq; eorum, O viri, inquit, amici
ac belli socij, gratiam hanc à vobis petimus, quæ nobis in
taota calamitate dignitatem afferet & solamen. Non enim
vniū Theſſali Pelopidam comitantur, neq; sentienti red-
dent dignos honores: sed si & tangere illius corpus, & per
manus nostras honorare, ac sepelire nobis cōcedatur, haud
videbimur nō habere fidem vobis, quod maior fuerit cala-
mitas Theſſalis, quā Thebanis. Vobis enim solū optimo
duce contigit priuari: nobis autem & duce, & cū eo patria
liberta

Obitus.

libertate. Quomodo igitur confideremus alium à vobis
 73 ducem deposcere, cum Pelopidam minimè viuū reddideri-
 mus: Thebani his in rebus Thessalis morem gessere. Quid
 igitur hoc funere splendidius fieri potuisset existimadum
 est, & potissimum ab his, qui honorem & dignitatem in
 ebore, aut auro, aut purpuris minimè constitutam esse opi-
 nantur? Quemadmodū Philistus, qui Dionysij sepulturam,
 quasi quendam theatralem sumptū tyrannicæ Tragædiæ,
 laudat atq; admiratur. Alexander verò ille Magnus cum
 obiisset, Hephæstion non solum equos totondit & mulos,
 verumetiam pinnas & propugnacula à mœnibus eripuit,
 ut & ciuitates viderentur lachrymare, quod pristina pul-
 chritudine, prioribusq; ornamentis spoliata nudataque
 essent. Hæc profectò herili quodā iussu violētoq; & multa
 cum inuidia odioq; facta, nulla beneuolentia, nulloq; ho-
 74 nore, sed quadā ostentatione diuitiarū, barbaricæq; super-
 biæ, & inani ambitione, atq; iactantia feruntur. At Pelo-
 pidas vir vnus popularis in aliena regione peremptus, co-
 gnatorumq; præsentia, & vxoris ac filiorum destitutus, ne-
 mine aut rogante, aut cogente, à tot populis, totq; ciuita-
 tibus certatim agentibus coronatus, comitatus, delatusq;
 veram felicitatē ac beatitudinē consecutus visus est. Non
 enim pro sententia Aesopi, mors grauior est eorū, qui in fe-
 licitate moriūtur: sed potius beatissima, quæ in tutissimum
 locum egregia sua facinora deponit, neque permisit se à
 fortuna ipsa superari. Quapropter optimè Lacon ille, qui
 cum salutasset victorem Olympicum Diagorā habentem
 filios coronatos, & nepotes ex filio filiaq;, Morere, inquit,
 ô Diagora, in Olympum nō ascendes. Si quis autē Olympi-
 cas, Pythicasq; victorias in vnū colligeret, nō, puto, vnice
 75 victoriæ Pelopidæ æquandas dignum putaret. Quæ cum
 omnia fidentissimè gessisset, indeq; laudem & dignitatem
 cepisset, per vniuersam ferē eius vitā clarissimus fuit. Et de-
 niq; tertio decimo Thebanorum principatu functus, ut ty-
 rannos confringeret egregiè faciens, pro Thessalorum li-
 bertate ac salute interijt. Cuius mors valde sociorum ani-
 mos conturbauit, magis autem cōmodauit. Nam postea-
 quam Thebani Pelopidæ mortē acceperunt, ne minimum
 quidem vltionem differentes, quamprimum aduersum il-
 los exercitum miserunt, peditum quidem septem millia ac
 equitum

equitum septingentos, duce Malcito & Diogitone. Qui
 quidem cum destitutū magna parte exercitus Alexandrum
 cepissent, coegerūt illum ciuitates Thessalis reddere, quas
 antea ab eis abstulerat: Magnetas verò, & Phthiotas, &
 Achæos liberos esse, ac ea loca suo præsidio eximere, eumq;
 iurare sequuturū Thebanos aduersum quoscūq; iussissent.
 Sicq; satisfactū his ducibus Thebanis. Quam verò pœnam
 de Pelopida postea diis dederit Alexander deinceps disse-
 ramus. Thebe eius vxor, ac Pelopidæ propinqua, primum
 quidem, ut dictum est, ab eo edocta haudquaquam vereri
 externum tyrannidis apparatus, tametsi esset inter arma
 & gladios, timensq; propterea eius perfidiam, ac molestē
 ferens tantam immanitatem, conuenit demum cum tribus
 fratribus, Tisiphono scilicet, Pitholao, & Lycophrone, hu-
 iusmodiq; vlciscendi tyranni viam sequuta est. Totam et-
 76 nim eius domum hi occupant, qui cum illo ad eius custo-
 diam pernoctabant. Sed thalamus ille, in quo dormire ma-
 ximè consueuerant, in fastigio erat: atq; ante illum custos,
 canis ligatus terribilis omnibus, præterquam illis qui con-
 sueuerant ibi versari, & ei qui dabat cibum. Eo itaq; tem-
 pore, quo occasionem captabat Thebe, fratres continuo
 77 habuit prope se in domo quadam proxima latitantes. Ingre-
 diens verò sola, ut consueuerat, ad Alexandrum adhuc dor-
 mientem, & mox rursus egressa familiari cuidam abdu-
 cere canem imperat, dicens cupere regem tranquillè quie-
 scere. Ipsa autem scalas timens, ne dum adolescentes ascen-
 derent, concreparent, lana illas strauit, ac molles reddidit.
 Ac deinde subducens fratres cum ensibus, eosq; cōstituens
 pro foribus, sola introiit: eripiensq; enses, qui supra eius
 caput iacebat, indicauit illis, Alexandrum somno oppres-
 sum detineri. Cum verò perterriti essent adolescentes, ac
 dubitarent accedere, ipsa eos increpans, atq; iracundè in-
 quiens, se excitaturam Alexandrum, ac omnia illi indica-
 turam, nisi confestim accederent: pauidos simul ac erube-
 scentes eos introduxit, ad lectulūq; cum incensa lam-
 pade ipsamet illis viam præstitit. Ex quibus vnus pedes ar-
 ripiens tenebat, alter verò capite crinibus prehenso, caput
 reprimebat, tertius feriens gladio interfecit, mortisque
 celeritate prius fortasse, quam crudelem tyrannum par-
 erat, vitam finiuit. Tum etiam primus cui à propria vxore

Alexander
 Pheraus
 ab vxore
 circumnec-
 nitur.

contigit confodi, & qui cum eius corpus turpiter à phœris erectum ac conculcatum esset, digna pati ab omnibus, ob eius crudelitatem indicatus sit.

Marcellus.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

¹
Nomen.

Exercita-
tio.

Amor lite-
rarum.

²
Peritia rei
militaris.

ARCVM Claudium quinq̃ies Ro-
manorum consulem, Marci filium ex-
titisse tradunt, ei que (sicuti Posidonius
refert) cognomen quod Martium est,
primum ex familia fuisse Marcello.
Exercitatione nanque bellicosus erat,
robustus corpore, manu potens, natura
vir ad dimicandum ardens, & quod il-
lius certamina declarant, acer & strenuus, ad ceteras vitæ
partes humanus atque modestus. Græcæ verò disciplinæ ac
dicendi studiis eoque affectus, vt earum rerum peritos
honore, & admiratione haberet, eas ipse per occupationes
minimè assequutus, quanquam ad ipsas perdiscendas
exercendasque propensius ferretur. Nam si vllis vnquam
(quemadmodum Homerus ait) à Deo tributum est, vt ab
ineunte ætate ad senectutem vsque tristia bella tracta-
rent, id vel in primis ea tempestate Romanis contigisse
arbitror: qui cum iuuenilibus quidem annis pro Sicilia
cum Carthaginiensibus bello implicati fuissent, adulti
verò Italiæ causa cum Gallis, ætate maturiori cum Anni-
bale atque Carthaginiensibus iterum bellum gessere: nul-
lam tamen ob senectutem (quemadmodum complures)
bellorum requiem nacti, semper ad expeditiones resque
militares virtute, & animi nobilitate ducti sunt. Quibus
in rebus egregiè Marcellus excelluit, ad nullum pugnae
genus, aut segnis, aut parum exercitatus, tum verò ad
certamè singulare fortissimus: quo quidem in genere cum
prouocatore neminem fugeret, cæsis vniuersis semper
victor euasit. Fratrem Otacilium ab se in Sicilia prote-
ctum ab imminente periculo liberauit, trucidatis, qui in
eum acri ferebantur impetu. Quapropter iuuenis adhuc
coronas, ceteraque ab imperatoribus consequutus est
præmia.

præmia. Cumque gloriæ plurimum cōparasset, ædilis cur-
ulis à populo, augur à sacerdotibus designatur. Id sacerdo-
tij genus est, cui ex aurbus vaticinia cōtemplari ac obser-
uare mos erat. Aedilitate verò inita, accusatorē se, & inui-
tus quidem egit. Nam cum eiusdem nominis filium in
dole ac forma decorum, plurimumque ob modestiam ac
morum elegantiam ciuibus conspicuum haberet, eum Ca-
pitolinus Marcelli collega, vir audax ac intemperans, il-
lius amore correptus appellauit. Cuius conatus cum per
se puer ab initio propulsasset, iterū tentante Capitolino, re
patri detulit, id grauiter ferens Marcellus hominis facinus
senatui renuntiat. Capitolinus multas causas multa-
q; cō-
mentatus effugia, tribunitiā potestatem implorat. Tribu-
nis autem eius appellationem abnuētibus, inficiari crimen
pergit. Cuius rei quia testis aderat nemo, ad se acciri iuue-
nem visum est patribus. Eius producti cum ruborē lachry-
mas, & perpetuæ simul iracundiæ pudorem immistum ani-
maduerterent, nullo alio egentes indicio, aduersus Capito-
linū pronuntiauerunt sententiam, eumque in exolucendis mul-
tauere pecuniis, quibus * argenteum vas comparatum
Marcellus deorum ministerio dedicauit. Post primi belli
Punici vixdū sedati vigesimum secundum annum, Gallici
belli primordia Romanos continuo inuasere. Iberi nāq; 4
(ea verò Gallica gens est) qui vicinam Alpibus pascuntur
Italiā, quāquam magni ac potētes per se, Gallorum tamē
auxiliū virēque conuocabant, quos mercede militiā agē-
tes Gessatas appellabāt. Mirūque visum est, & magnū for-
tunæ beneficium, Gallicum & Libycū bellum non eodem
tempore inci disse, sed Gallos velut statione occupata, cum
Carthaginiensibus bellum inferētibus, prorsus nihil ipsis
periculi à Romanis esset, desedisse: tum autem victis suc-
cedere, & otio abundātes victores prouocare voluisse. At-
qui bello finitimo atque domestico cōgressuris, plurimum
conducere putabatur, & loci propinquitās, & Gallorū di-
gnitas, qui maximè Romanis terrori esse videbantur. vt
qui olim ab eis vrbe deiecti spoliātique essent: ex quo tem-
pore decretum erat, vt sacerdotibus militiæ munere vaca-
re liceret, nisi denuò Gallicum bellum ingrueret. Eorum
autem formidinem cum ipse apparatus (nunquam enim
tot Romanorum millia simul in armis extitisse, ac tam
nouos

Homerus
gloria.

*argenteum
vas.

Florus in
epitomis.

nouos sacrorum ritus factos memorie proditum est) tum noua illa atque insolita inhumanitas circa sacra declarabat: in quibus cum nihil immane, aut inhumanum ab eis antea peractum esset, ut qui græcico more maxime pij ac mites rem diuinam curarent, tunc eo ingruente bello, quibusdam monitis Sibyllinis cedere coacti sunt. Quapropter duos Græcos, virum ac uxorem, totidemque Gallos in foro Boario viuos defodere, quibus hodieque Nouembri mense clàm quidem Græcis & Gallis datur inferiæ. Principio à Romanis nunc parta victoria, nunc acceptis cladibus decertatum est, quæ res nullū certum attulit rebus exitum. Cum Flaminius ac Fuluius consules in Insu-
6 *Prodigia.* bres copias haberent, fluuius qui per Picenum agrum labitur, cruore fluxisse visus est. Tres quoque lunas pene Ariminum apparuisse traditum est. Comitibus consularibus cum augures malis ac infelicibus creatos auspiciis consules affirmassent, senatus euestigio illos ab exercitu literis missis reuocandos curauit, ut redeuntes deposito statim consulatu nihil aduersus hostes, uti consules, gererent. Receptas Flaminius literas non prius aperuit, quam collata pugna, versisque in fugam barbaris, in agrum eorum excursionem fecisset. Redeunti igitur ac multa referenti spolia non processit obuiam populus, quia reuocatus non continuo mandatis obediuerat, verum ea per superbiam contempserat. Quapropter ut ei triumphus denegaretur, parum absuit, quem tamen priuatum egisse constat: is tamen antea, simulatque collega, consulatus se se abdicare coacti sunt. Adeo vniuersa Romanorum gesta referebantur ad deum, ut nec auguriorum, nec patrij moris despicientiam vel in maximis bene gestarum rerum successibus fieri paterentur: maius scilicet momentum in religionis obseruantia, quam in vincendis hostibus ad ciuitatis salutem pertinere arbitantes. Tiberius itaque Sempronius mira fortitudine, & æquitate præditus, plurimæque inter Romanos dignitatis, cum consul sibi subrogandos Scipionem Nasicam & C. Martium designasset, utque iam provincias obtinerent, animaduertit se, cum liberos militarium præceptorum legeret, solenne aliquid infici præterisse: id erat huiusmodi: Cum quis ex optimatibus in pomærio domū aut tabernaculū mercede cōduxisset,

set, ut in eo pro captandis federet auspiciis, postmodū firmis nondū signis, si qua illū in vrbe causa retrahebat, primū relinquare oportebat tabernaculū, & alterū suscipere, ex quo nouus auspiciorū instauraretur aspectus. Hoc latuisse Tiberiū videbatur, qui bis eodē vsus tabernaculo dictos designarat cōsules. Animaduerso postmodū vitio, reque senatui relata, senatus tam paruulū minimè cotemnendum errorem ratus, significare illis statuit: quapropter hi continuo è provinciis Romam rediere, seq; magistratu abdicauere. Hæc tamē posterius gesta sunt. Eisdem fermè temporibus duo illustrissimi flamines sacerdotium amittere, Cornelius Cethegus, quod exta victimæ nō ritè ad mouisset, & Q. Sulpicius, quod ei inter sacrificandum apex, quem flamines ferunt, è capite delapsus esset. Cum Minutius Dictator C. Flaminii magistrū equitū designasset, stridore foricis consequuto, uterque dignitatē iussus relinquere, alij creati denuo sunt. Hoc pacto tam accuratam vel in paruis diligentiam obseruantes, nullum aut nouum, aut non patrium religionis ritum admiscere voluerunt. Cum igitur consulatum Flaminius deposuisset, Marcellus per interreges consul creatur. Inito consulatu Cn. Cornelium collegam sibi designat. Postmodum cum multa à Gallis de concordia agerentur, ad pacem inclinante senatu, ad bellum Marcellus multitudinem concitabat: qua in re haud tamen quo minus pax crearetur, efficere valuit. Paulò post Gessatæ, superatis Alpibus, bellū innouarunt: qui primū castra mouentes in Insu-
10 bres, eos sibi socios asciuerunt, qui triginta milia numero erant, cum hi longè plures essent. Dehinc alacres, & elati in Aceras impetū faciunt: id autem oppidū est super amni Pado locatū. Hinc rex eorū Briomatus decem millibus Gessatarum secum assumptis, circumpadanā populatur oram. Quæ cum Marcellus accepisset, relicto ad Aceras collega, simulque peditatu ac cæteris grauioris armatura, & tertia parte equitū, ipse cum reliquis equitibus, & ex peditissimis militibus fermè sexcentis ad hostes contendit, non noctu, non interdiu iter omittens, donec ea decem millia Gessatarum circa Capidium Gallie vicum, nuper imperio Romanorum adiunctum, offendit: vbi nec tuorum corpora curare, nec vllum quieti tempus dare licuit. Confestim enim barbari cum eum aduentasse sentirent,

Adorandi
in initio
pugna re-
tus mos.

- contēpserūt, q̄ pedestres quidē copias paucas haberet. Equi
res enim prae e nihil ipsi pendebant Galli, vt qui pugna e-
questri praesertim fortissimi bellatores essent, tum ipsa
quoq; multitudine Marcellū superaret. Quamobrē statim
in eum grauiſſima minitantes perinde ac vi omnia di-
11 repturi, duce rege, concitis feruntur equis. At Marcellus ne
pauciſſimus suorum numerus diffuſis circūueniretur ho-
stibus, procul ab equitatu deducto agmine, donec paululū
ab hoste aberat, tenuiſſimo cornu progressus est: cumq; ad
conferendas manus suos conuerteret, hostium clamore ac
strepitu perterritus equus, Marcellū retro violenter aufert.
Eapropter veritus ne quam ea res Romanis perturbatio-
nem religionis obſiceret, retractis statim habenis, equū in
ipſos conuertit hostes: & ne caſu magis, quā conſilio eo
vſus circuitu videretur, Solem ſupplex adorauit. Is enim
in initio pugnae ſuperos adorare Romanorum mos est.
Cumq; hostibus iam immiſceretur, Ioui Feretrio opima
ex hostibus ſe conſecraturum arma vouit. Inter hæc cum
illum Gallorum rex conſpexiſſet, ob inſignia ducem opi-
natus, ante omnes ei cōcitato occurrit equo, & quaſſans ha-
12 ſtam, virum clamore prouocat. Is erat inter Gallos eximia
corporis magnitudine, armatura auro argentōq; ac variis
diſtincta coloribus, fulguris inſtar perlucida. Quæ vbi
Marcellus pulcherrima ex toto conſpicatur agmine, ea fu-
tura meditatus, quæ cōcepta deo vota perſolueret, virū ado-
ritur, quem haſta thorace perfoſſo, ſimul equi viribus inni-
xus virum reſupinat, iterumq; ac tertio vulnere reperitū
ſtatim exanimat. Tum equo deſiliens Marcellus, & exan-
guis arma manibus tangens, ad cælum conuerſus: O ma-
gna, inquit, ducum opera, & imperatorum geſta bellāque
ac pugnas contuens, Feretri Iupiter, te ego obteſtor, qui
tertius Romanorum dux ac imperator virum hunc ducem
ſimulac regem propria manu cōfoſſum occidi, hæc tibi pri-
ma opimaq; ſpolia dedico: tu nobis dum ad belli reliquias
vertimur, ſimilem præſta ſucceſſum. Tum Romani equi-
tes peditibus equitibusq; ſimul immiſti, pugna cōmiſſa in-
13 gentē ac mirandam quodāmodo vincunt victoriā. Cōſtat
enim tantū equitatū ac peditatū nō antea, nō poſtea vſquā
ā tam paucis ſuperatum eſſe. Tum caſis plurimis, prædam
& arma ſecum auferens ad collegam regreditur, per id
tem

tempus aduerſum Gallos infeliciter dimicantem, ad Me-
diolanum ampliſſimam, & populoliſſimam Galliæ urbem
quam Galli Metropolim appellantes, pro ea ſtrenuē præ-
hantes, obſidione Cornelium circūuenerant. Vt verō re-
deuntem Marcellum, regemq; proſtigatum ac necatū ſen-
ſere Geſſatæ, profugiunt: quapropter Mediolanum à
Marcello captum. Cætera oppida dedentes Galli Roma-
nis, vltro cuncta permittunt. Hoc pacto tranquilla ſatis
vtrinque pax contigit. Poſt hæc decretus à ſenatu ſoli
Marcello triumphus: qui cum ditiffimis ſpoliis, ac inge-
nitibus captiuorū corporibus ſplendidiffimus duceretur, nō
14 magnæ admirationi fuit. Sūmæ verō voluptatis nouitatis
ſpectaculū in eo exhibuit, quod Ioui barbarica deferēbat
arma. Trunco ſiquidem montanæ quercus abſciſſo, & in
trophæi modum fabricato, affixa quaquaueſum ſpolia im-
pendebant, ornatē plurimum ac decore diſpoſita. Mox ac-
cedente populi frequentia, Marcellus in currum tollitur.
Cuius rerum triumphale ſimulachrum pulcherrima per vr-
bem pompa magnificentiſſimē tranſmiſſum eſt. Ornatiſ-
ſimis præditus armis aſſequebatur exercitus, deo ac impe-
ratori condita carmina, & victoriæ præana canentes. Inde
procedens & ad Feretrij Iouis templum aſcendens, ea illi
ſolenni dedicatione ſuſpēdit: tertius, & ad noſtri vſq; tem-
poris bella poſtremus. Primus enim Romulus ſpolia ab
Acrone Cænenenſium rege detracta retulit: ſecundus Cor-
nelius Coſſus à Tolumnio Hetruſco: poſt hos Marcellus à
Gallorū rege Briomato: poſt quem nullus. Eum verō deū
cui hæc tranſmittuntur, idcirco Iouem Feretriū (vt quidā
aſſerunt) appellāt, q̄ ſecundū Græcorū linguā, quam olim
Latinis plurimum immiſtam fuiſſe cōſtat, feretro trophæa
ſerebantur. Alij ideo ſic appellatum Iouem diſtitant, quod
fulmine feriat: cæteri quod in bello feriri ſoleat, id exortū
nomen inquirunt. Nam & nunc quoque in perſequentis ho-
ſtibus, dum ſe inuicem milites exhortantur: frequenter fe-
rere iubent. Cæterum quæ ex hoſtibus ceperant, ſpolia vul-
go, priuatim verō opima vocitabant. Numam tamen
Pompilium in commentariis, prima, ſecunda & tertia no-
minalliſſe opima traditum eſt. Primaq; capta Ioui Feretrio,
ſecunda Marti, tertia Quirino conſecrari iuſſit: primo
alles trecentos, ſecundo octoginta, tertio centum præ-
mium

Triumphus.

Vide ſuprà
in vita Ro-
muli.

15

miū esse constituit. Obtinebat autem tum opinio, et tantūmodo i ustris esse spolia, quę prima in agmine duci dux detraxisset. Sed de his haestenus. Ea victoria & belli exitus lætitię tantū Romanis attulit, * vt librarum centum aureum cratera Pythio Apollini Delphos vsque pro earum rerum gratulatione trāsiniserint. Sociis quoque ciuitatib. amplissimam exuiarum partem distribuere, nec minus regi Syracusanorum Hieroni Romanorum amico & socio. Cū Annibal in Italiam irrupisset, Marcellus in Siciliam cum clāse missus est. Post Cannensem verō cladem, in qua non pauca Romanorum millia pugnando cesa sunt, paucis qui salutem fuga comparauerant, sese Canusium recipientibus, ingens erat expectatio, Annibalem cōfestim Romam castra moturum: quod ei attritis Romanorum viribus optimē conduxisset. Marcellus statim mille, & quingentos ex nauibus milites vrbi præsidio misit. Postea acceptis à senatu literis, Canusium contendit, adsumptisque qui ibi conue nerant, ne liberum hostibus agrum permitteret, deducit ex arcibus. Ceterū post excellentissimos ac fortissimos bello viros interemptos, Romani Fabium Maximum plurimę dignitatis fidei ac sapientię virum, veluti cunctatorem, & parum in rebus gerendis audentem improbant, quod accuratus nimium & diligens, ne quid pateretur aduersi consultabat. Eiusmodi autem imperatorem non ad vlscendū, sed ad tutandū satis esse arbitantes, ei Marcellum addidere, vt ad res tutę ac cautę gerendas suam cum illo audaciam efficaciamque temperaret. Vtrunque igitur interdum consulem, sepe alterutrum, nonnunquā consulem alterum, alterum proconsulem creatum emittebant. Vt enim Posidonius refert, Fabium clypeum, Marcellum ensē appellabant. Solebat etiam dicere Annibal, se Fabium quidem vt præceptorem, Marcellum autem vt pugilem reformidare. Ab illo enim ne mali quicquam perpetraret, cohiberi: ab hoc autem nonnunquā grauiora perpeßum. Itaque post illam victoriam cū tantū alacritatis, & audacię suis iniectum esset militibus, vt longē à castris dispersi ac palantes regionem occuparent, ipsos adortus Marcellus, vires eorum fregit prostravitque. Post hæc Neapolim Nolanę laturus auxilium se conuertit. Cūque Neapolitanos in fide permanentes comperisset, eis stabilitis, Nolanam contēdit,

dit, vbi dissidentem à plebe senatum inuenit, nec plebis animos ad Annibalem inclinatos tractare, aut componere Senatus poterat. Erat in ea ciuitate vir, & nobilitate primarius, & fortitudine conspicuus, L. Bandius, qui ad Cannensem pugnam obruncatis Pœnorum pluribus, egregiē dimicauerat. Eum postmodum multis confixum spiculis inter caßorum corpora repertum Annibal admiratus, non solum absque pretio domum remiserat, verū & donatū super amicū sibi hospitalitatis iure coniunxerat. Ob cuius gratiam meriti, cū Bandius ad Annibalem promptissimē inclinaretur, ad eum quoque plebem confirmabat, ad defectionēque sollicitabat. Marcellus virum illustrem, & in maximis bellorum casibus Romanorum locum necare, ducebat impium. Erat præterea ingens in Marcello naturę humanitas, suauitas, lepor, & affabilitas, ita vt quemuis ad se sua comitate pelliceret. Cū igitur illum Bandius aliquando salutasset, rogabat Marcellus quisnam homo esset, quanuis illum probē norat antea, at sermonis initium occasionēque quærebat. Eo autem respondente, L. Bandium esse se, quasi lætatus magnopere admiratusque Marcellus, Tu ille Bandius es, inquit, cuius maxima inter Cannarum bellatores fama Romę est, quod Paulum Aemilium consulem solus non deserueris, in quem cū densissima conicerentur missilia, ea corpore subiens excepisti? Assentiente Bandio, & vulnera quędā ostentāte: Talia, inquit, cū in nos amicitia signa perferres, ad nos cur nō cōfestim ibas? An verō, nos ad retribuendā amicorū virtuti præmia, quibus & pene hostes tantus habetur honos, in idoneos censuisti. Hęc benignē loquutus, cōprehensum dextra eximio ad pugnam equo, & quingentis argenti drachmis donat. Quas ob res effectum est, vt Bandius constantissimus Marcello socius propugnatorque fuerit. & eorum qui diuersę factionis erant, grauisissimus accusator & vindex. Erant complures, qui cū Romani in hostes egredierentur, sarcinas & impedimenta diripere statuerant. Quod vbi Marcellus accepit, intra mœnia præsidiū disposito, & intra portas impedimētis locatis, Nolanis per præconē nemuros adiret, inhibuit. Erat igitur in muris armorū solitudo. Eapropter tumultuantes in ciuitate ratus Annibal, circumspectus ad mœnia cū exercitu properauit. Tum Marcellus patesceri portam iubens, cum

16
* Valebat
aureis co-
romatis
11200.

L. Bandius
Nolanus.

20

*Annibalis
fuga.*

- cum strenuissimis erupit equitibus, rectaque concitus via
21 confertur hostibus. Paulo post per alteram portā ingenti
curfu, & clamore peditatus emittitur. Post hæc cū acies An-
nibal partiretur, tertia porta recluditur, qua reliqui procur-
santes vndique Pœnis insperato stupentibus incumbunt,
cū vix confertis, ne dum superuenientibus resistere pos-
sent. Hic primum Annibal terga Romanis ostendit. Pœni
itaque terrore ac vulneribus confecti, in castra cōpuli sunt.
In ea pugna plura quinque millibus hostiū desiderata tradū-
tur, ex Romanis verò non plures quingentis: quanquam
Liuius tantā hostium stragem fuisse nequaquam affirmet,
sed ea pugna ingentem Marcello gloriam partā, & auctos
Romanos animis. Non enim cum inexpugnabili & inui-
cto prorsus hoste, sed qui vinci & cladibus affici posset, cer-
tamen esse didicerant. Post hæc mortuo altero cōsule, Mar-
cellus in demortui locum subrogādus absens, accitus est à
populo, qui donec ab exercitu rediret, inuitis optimatibus
22 dilata comitia sunt. Marcellus cunctorum suffragio desi-
guatus consul est. Ob crebra deinde tonitrua cū augu-
res minimè lata pronuntiasent signa, palamque illum ob
plebis metum cohibere torpescerent, is se magistratu abdi-
cauit. A re tamen haud se trahēs militari, proconsul creatus
Nolam ad exercitum profectus, eos qui Punicæ factionis
extiterāt, supplicio affecit. Post hæc Annibal magnas secum
vires trahens aduenit, cui ex acie laceffenti minimè certā-
dum Marcellus censuit. Cū verò maximā copiarum par-
tem prædatum dimisisset, eum perinde pugnam detrectan-
tem Marcellus adoritur. Distribuerat autem naualis belli
longiora pila militibus, eminūsque illis ferire Carthaginen-
ses docuerat, qui cū iaculāri nesciant, breuibus vtuntur
manu spiculis. Ideirco qui tunc manus contulere, terga Ro-
manis dederunt, & irreuocabilem fugere fugam. In eo
23 prælio Pœnorū quinque millia cæsa, ceciderunt elephantes
quatuor, viui duo capti sunt: quod autem maximum exti-
tit, Hispani equites mistique Numidæ supra trecentos ter-
tio post pugnam die ad Marcellum transfugerunt. Is nunc
primum Annibali casus obtigerat, qui ex tam diuersis mul-
tariisq; morib. in vnū quidem & barbaricum congrega-
tas gentes exercitū, vnānimes tandiu cōseruasset. Hi igitur
Marcello cæterisque ducibus fideles ad omne postmodum
facinus

facinus permansere. Marcellus tertio consul creatus, in Si-
ciliam traiecit. Annibalis enim res bene gestæ Carthaginiē-
ses ad vindicandā iterū insulę dominationē vehemēter ex-
tollebant, præsertim cū in Hieronis tyrāni morte, Syraculis
tumultuarum sit. Quā ob rem eō præmissus exercitus præto-
re Appio, eam cū Marcellus recepisset, ei ad genua Ro-
manorum multitudo procumbit. Hi fuerant huiusmodi ca-
lamitate vsi. Romanorum, qui aduersus Annibalem ad Can-
24 nas in acie pugnauerant, cū nonnulli fugissent, tot capti
viui sunt, vt qui pro murorū custodia locarentur, vix relictū
videretur. Quos cū Annibal vel modicis pretiis redimi pare-
retur, tāta Romanis animi magnitudo, tātūq; elati spiritus
erat, vt ne reciperetur publice decretū sit. eosq; tū necari, tū
extra Italiam venūdari paruifecerint. Qui verò profugerāt
in Siciliam relegati sunt, & ne, donec aduersus Annibalem
belligeraretur, in Italiam reportarentur, edictum est. Mar-
cellus igitur aduātanti hi simul procubere, lēq; humi con-
sternentes probatā officium militiæ deposcebant, clamo-
re maximo lachrymisq; polliceri, se sua declaraturos ope-
ra, magis ex infelicitate quadā, quā eorum ignauia eam
cladem esse factam. Hos miseratus Marcellus, ad senatum li-
teras dedit vt eis ad militiæ supplementū vti liceret depre-
cans. Post multa in senatu agitata, decretum est, Romanis
25 ad remp. ignauis minimè hominibus opus esse, Marcellum
tamen si eorum vti opera voluerit, liceat, modò nullam
virtutis gratia coronam aut præmium assequerentur. Hoc
decretum dolore Marcellū affecit, quòd aduersis ciuiū casu-
bus incedi, & in melius constituere pro eorum multis ac
magnis in rempub. meritis haud permetteretur à Senatu:
idq; post confectum in Sicilia bellum in curia questus est.
Hæc autem in Sicilia res gestæ sunt. Marcellus vbi primum
ab Hippocrate Syracusanorum duce violata fœdera com-
perit, qui occupato domūatu, vt Carthaginensium gratiā
iniret, complures in Leontinis Romanos interemerat, vi
Leontinorum urbem expugnat: oppidanorum nemo viola-
tus, transfuga, quicunque in potestatem redacti sunt, virgis
egros pœna affecit. Nuntius ab Hippocrate Syraculis mit-
titur, qui referat Leontinos omnes ad vsque teneram ætatē
à Marcello trucidatos. Quæ recepta tumultuantibus
26 Syracusanis, aduenit Hippocrates, & urbem occupat.
Marcel

Marcellus motis castris Syracusas profectus, haud procul ab urbe metatus, legatos qui res in Leontinis gestas denuntiarent, mittit: quod aduersantibus Syracusanis, cōduxit patrum: iam enim Hippocrates rerum dominium obtinebat. Inde terra mariq; Syracusas adoritur. Appius quidem terrestres copias admouit: Marcellus super octo iunctis mutuo nauibus, ingentem attollens machinam, inde quinqueremi bus sexaginta omnifariam telorum armorumque genere refertis, muris adnauigauit, quibus facillè potiri, cum apparatus magnitudine atque splendore, tum propria fretus gloria animum induxerat. Ea verò præ suis machinamentis nihil pēdebat Archimedes, quæ olim non vti studio digna opera, sed vti quædam geometriæ ludicra extra ordinem virile condiderat, præsertim cum regem Hieronem hisce delectatum cerneret, qui Archimedes, vt à cogitationibus ad corporea quicquam artis verteret, induxerat: sicque rationem præceptorum ad vsum ac necessitatem conuersam & illustriorem redditam sensibus aperuit. Hanc enim vulgatam, & passim complacitam machinamentorum artem prium Eudoxus & Archytas inchoauere, geometriam varietate quadam exornantes, Rationes ac difficiles demonstrationes, occultasque sciētiae propositiones per sensum ac instrumentorum exempla edidere: sicut irrationabilem propositionem, quæ circa duas medias dicitur, quæque ad multa per scripta necessarium quoddam est elementum, hi ambo in cōparandis prodixerunt instrumentis, semiscriptis quibusdam lineis figurisque geometricis machinamenta formantes. Postquam autem in eos molestè concitus est Plato, quod geometriæ præstantiam sustulissent, dum à cogitatione, & rebus incorporeis ad sensibilia imperitè transtulerunt artem, quasi ad sui vsum corporea mole, & mercenaria indigeret inertia. Hoc pacto organice à geometria vulla secernitur, ac diu à Philosophia neglecta mirabilibus annumerata est artibus. Cæterum Archimedes ad regem Hieronem, cui & necessitudine, & amicitia iunctus erat, scripsit, quoduis onus quibuslibet moueri posse viribus: cumque suæ demonstrationis vi sibi fideret, iactare solitum aiunt, si alteram terram habeat, hanc ad illam se translaturū. Id admiratus Hieron, orat, vt quod proponit, deducat

Archimedes mathematicus.

deducat in actum, & magnū quippiam pusillis moueri viribus indicet. Nauem igitur onerariā ex regis mercatus est vnā, quam simulac solitū adiecit onus, trahi labore maximo ingenti hominū manu solitam, hominibus multis, & pondere imposito, procul absidens nullo corporis nixu, quæta impellens manu, vi quadam multifidæ machinæ, tranquillè planeq; quasi mari perlaberetur, adduxit. Eo stupore percussus Hieron, artis intellecta potentia, Archimedes exorauit, vt cum ad propugnandum, tum ad lacessendum omne tormentorum genus bellicorum instrueret. Quibus cum pacificam tranquillamque omnem fermè vixisset ætatem haud fuerat vsus Hieron, at tum Syracusanis in tempore & machinæ simul, & machinator obtigerant. Romanis itaq; terra marique urbem adortis, Syracusanos terror inuaserat, pauida ubiq; silentia: haud enim tanto robori tantisq; obistere posse viribus existimabant. Vt verò machinas instruxit Archimedes, varia missilium genera & immensæ magnitudinis saxa, incredibili fragore ac celeritate iaculata, aduersum terrestres emittebat copias. Quare cum nullus omnino sese ab hisce tueretur molibus, cum confertim prosterneretur, vt quisq; incidisset, totaq; dissiparentur agmina, inde trabes è muris repente libratae, firmissimæq; desuper iactatæ pondere, nonnullas in profundum naues præcipitabant, quasdam ferreis manibus, & in nostri gruini modum, forcipibus per proram in sublimem raptas cum sustulissent, in puppim immergebant. Aliæ oppositis rotarū machinis, cum ingenti nautarū strage, præcipitibus illidebāt scopulis. Celsius interdum à mari suspensa naui nunc huc, nunc illuc agitata, horrendum præbebat spectaculū, quoad eiectis prouolutisq; vacuata viris, dum quæ suspenderat catena remitteretur, muris illisa recideret. Deinde cum suā Marcellus machinā iunctis simul nauibus muro admoueret (eam autè ob musici similitudinem instrumenti Sambucā appellabant) in hanc dum adhuc procul abesset, primò vnū, dehinc alterū, mox tertium decem talentorū ponderis saxa profiliunt: quæ magno fragore, & quodam tempestatis impetu irrumpentia, disiectis clauis, ipsius basim dissipauere machinæ. Ea coactus necessitate Marcellus, nauibus vt abscederēt euestigio imperauit, terrestriq; oppugnationi solutionem spopondit. Consilio habito,

Liv. lib. 4.
Dec. 3.

30

31

bito, noctu muros inuadere statunt. Archimedes enim tormenta vt longè telum emittant instruxisse, ac cum interuallum ictus non habeat, eorū omnem conatum inefficacem futurum. Verum enimvero haud minorem ad hæc dudum antè fecerat apparatus: omnis instrumentorum impetus pro spatij magnitudine per tela breuia crebroque repetita, parui scorpiones etiam dispositi, qui plurimis frequentissimisque vulneribus ex occulto peterent hostes. Quapropter cum clanculū muro succedere arbitrantur, missilibus occurrunt ingestis lapidibus, capite saucij, & vndique muro perinde ac ad perpendiculū collabētibus telis obruti quod si retro cederent, pro spatio locata iacula, & vasto cadentia impetu interceptabant abeuntes. Maxima igitur & virorum strages, & nauū facta vexatio, cum interim permansissent hostes integri. Cuncta enim ferimè instrumēta post murum locarat Archimedes, ea propter grauissima ex occulto perpessi Romani, aduersum deos pugnare videbantur. Marcellus igitur suos fabros, & machinatores conuocauit carpens, simulque fugiens: Num desistimus, inquit, contra hunc geometram pugnare Briareum, qui sedens in littore ludensque, nostras naues cum ingenti disceat ignominia? Ipsos verò fabularū centimānos superat, tot nos telis vno petens ictu. Et profectò vniuersi quidē Syracusani ad machinas pro Archimedis corpore erant, qui verò cuncta mouebat versabatque, vnicus existimabatur animus. Ceterorum quidem arma immota quiescebāt, solis Archimedis armis percussī hostes, & protecti ciues. Denique Marcellus Romanos, qui quoties ē muris funem, aut malum quēdam conspicerentur, quampiam in se machinam ab Archimede motam arbitratos, implicitos terrore milites clamantesque, & retro fugientes abducebat. Ab ea igitur oppugnatione omni conatu absistere, & in posterum hostē obsidione cingere statuit. Hoc tam profundæ mentis acumen, & tam immensum speculandi thesaurum assequutus Archimedes, in quibus non humanæ, sed diuinæ potius sapientiæ gloriam comparauit, nec vnum eorum posteris scripto commendare voluit: verum ipsam machinatorum negotiationem, totamque necessitati coniunctam artem minus ingenuam ac mercenariam ducens, ea tantummodo reliquit, quæ ad sui nominis propagationem pertinere censuit.

Archimedes
diu laus
egregia.

censuit, quibus cum pulchritudo ac excellentia, nulla certe inest necessitatis admistio, ac nullis quidē aliis conferenda, & in quibus cum arte materia certaret, cum hæc magnitudinem & formam, illa acumen, & vim quandam ingentem præ se ferret. Difficiliores enim grauiorēque in geometria materias simplicioribus, aut purioribus descriptas elementis concipere minimè licet: quod nonnulli homines de industria, nonnulli laboris assiduitate, cum facili & sine occupatione absolvere quidque potuisset, factum autumant. Quisquis enim perferatur, nullam per se demonstrationem inuenit: vt verò earum rerum disciplinam acceperit, planam compendiosamque eius scientiæ viam ab se quoque reperire potuisse iudicat. Quapropter iis, quæ de ipso commemorari solent, habenda fides est: propriæ cuiusdam ac familiaris amicitie Sirenis allecctum, cibum & corporis curam neglexisse. Sæpenumero inuitus ductus ad balnea & vñtionem, dum perungendus in cratere constitueretur, in focis ducebat lineas: mox vñcto corpore per corporis vñguenta geometriæ figuras ac lineamēta digito inscribebat, tanta eius rei dulcedine capiebatur, vt verè illū Musarum instinctu correptum dixerim. Is cum multa pulcherrima excogitasset, amicos ac necessarios orasse fertur, vt post eius mortem, circumdatum sphaera cylindrum eius sepulchro imponent, inscriberentque ambienti sphaeræ solidæ, ad contentū intus cylindrum, quænam excessus esset portio. Talis igitur Archimedes, quantum in eo fuerat, se simul ac urbem inuictam conseruauit. Durante obsidione, Marcellus Megarensiū longè Sicularū vetustissimā urbem cepit. Hippocratis quoque exercitū, dum castra penes Accillas poneret, cepit occiditque hominum supra octo millia, totamque ferme Siciliam excursionibus vexauit. Ciuitates vt à Carthaginiensibus deficerent, effecit. Vniuersos autem rem acie decernere ausos, victor profligauit. Post hæc Spartanum Damippum à Syracusis nauigantē cepit: quem cum Syracusani redimere vehemēter optarent, & illius rei gratia frequentiora traherentur colloquia, turrim quandā contemplatus est, accuratè parū obseruatā, quæ quoniā comodius ascensu murus existerat, clanculū excipere viros poterat. Eo igitur cum multoties colloquuturus accessisset, illius altitudinē cōiectura permessus, scalas cōparat. Per id tēpus

Liu. lib. 5.
Dec. 3.

D 2 Syrac

Syracufani festum Dianæ celebrabant, vino ludisq; dediti. Quare Marcellus obseruata non solum turrim cepit, verum etiam murum furtim vndiq; armato cōpleuit milites: quod non antè factū oppidani intellexere, quàm dies illuxisset, & fractū esset hexapylum. Id vbi sentiunt, moueri ac tumultuari cōeptum. Tum Marcellus insis canere tubis, terrorem ingentē ac fugam ingelsit vniuersis, nullam non ab hoste partē occupatā ratis. Fortissima verò ac pulcherrima amplissimaq; erat Acradina, quæ quod in exterioribus vrbis partibus murata extabat, nondū capta restabat.

⁴ *Linus*, *Neapoli*. * Neam & Tycham nominant. Mox per hexapylum ingreditent vniuersi eius primores beatū vocabant. Is in superioribus locis constitutus, subiectā oculis magnificentiam ac splendorem vrbis cōspicatus, diutius illachrymasse traditur.

³⁷ Cumq; status eius iam iam futurā permutationem animo versaret, casum incumbētē miseratus est, quod diripiendā à militibus esset. Nam cum prædam milites efflagitarent, in eos reluctari prorsus audebat nemo. Nonnulli delendā incendio, funditusq; euertendā hortabantur: quem sermonem nullo pacto Marcellus admisit, inuitus tamē ac coactus, bona tantum ac seruos prædā esse concessit. Ingenua verò corpora constuprari aut occidi, aut deniq; attingi vetuit, nec Syracusanorū quempiā in seruitutē redigi passus est: qua in re tametī modestius egisse videretur, nō miseranda tamen non pati ciuitatē existimabat, in tantoque successū cōpatientis ac condolentis animi emergebāt indicia, cum ingentē felicitatis splendore paruo momēto cernebat extingui. Nam nō minus hanc opulentā, quàm quæ postmodū Carthagine suscepta est, prædam fuisse tradunt.

³⁸ Reliquam verò vrbē cum paulò post prodicione cepissent, vi totam diripere, præter gazam regiam, quæ in ararium translata est. Præcipuè autē Marcellum casus Archimedis dolore confecit. Is enim in cōtēplandis lineamētis, oculis studio ac cogitatione simul intentus, nō discurrētes Romanos, non captam vrbem senserat: cumq; repentē miles quidā astisset, seq; vt ad Marcellū sequeretur imperasset, non antè voluit Archimedes. quàm rem propositam applicata demonstratione perfecisset. Quam ob rē ira percitus miles, cum nudato mucrone confodit. Alij tradunt Archimedes cum Romanum suspēso in suam necem gladio conspice

Archimedes mors.

conspiceret, ne quam cōpisset rem, inuestigatam, imperfectam, indiscussamque relinqueret, moræ paululum orasse, eius verò rei securū militem illū obruncasse. Tertius de illo iactatur rumor. Ei ad Marcellum horologia, sphaeras, angulos, & quædā alia mathematica ferenti instrumenta, quibus solis magnitudinē ad aspectū accommodare solebat, sunt obuij milites, eumq; aurum vase portare rati necauere. Id verò Marcellum agrè tulisse, homicidamq; perinde ac eade pollutū abominatū esse certū est. Illius quoque necessarios honoribus cumulasse constat. Cæterum cum Romani bello quidem fortes, & in conferendis manibus strenni ac terribiles haberētur, nullū autem comitatis, clementiæ vrbanitatis prorsus exemplū de se exteris nationibus præbuisent, tunc primò Græcis ostendisse Marcellus videtur. iustitia quoq; & æquitate præditos extitisse Romanos. Talis enim in hoste fuit, totq; ciuitates & priuatos homines tantis prosequutus est beneficiis, vt quod aduersum Aetnenses, Megarēses, ac Syracusanos immitte perpetratum est, eorū, magis qui perpepsi sunt, quàm qui intulerūt, culpa gestum esse censeatur. E multis vnum memorabo. Vbs est Siciliæ Engion laud magna, verū antiquissima, & dearū religione celeberrima, quas Materas appellant, in ea templum est, quod à Crētēsisbus ædificatū traditur. Hastæ quædam, ex ære q; celsides ostenduntur tū Merionis, tū Vlysis, qui eas dearum simulachris affixerant, inscripta habentes nomina. Hæc cum ad res Carthagenensium inclinaretur. Nicias in ciuitate vir primarius, vt ad Romanos animū applicarent, palam ac intrepidè pro concione consultabat, nonnunquam aduersariorū sententiam arguens: qui hominis auctoritatem ac potentiā veriti, illum captum Pœnis tradere deliberabant. Quod cum Nicias intelligeret, clandestinè scilicet sese obseruari, manifestè in Materas deas cōpit intemptius ac ineptus obloqui, multa q; aduersus earum diuinitatem ac gloriam, vt incredulus & contemptor perpetrare, exultantibus mirum in modum inimicis, quod suorum causas malorū præbuisse videretur. Inde cum ad eum corripendum se pararent aduersarij, tantisper Nicias in cōcione ciuū, cum orare ac publica cōsultare cōpisset, corpus repentē demisit ad terrā. Vbi paululum immorāte, magno cum stupore silentium (vti par erat) exortum est:

Per digressionē quædam eius facta, quæ seueriora videri poterāt, excusat.

⁴⁰ *Steph. de Vrbibus.*

- hinc caput attollens, & voce subtrementula grauiq; circum-
 41 agitans, acutum paulatim protendit sonitum. Quare cum
 theatrum silentio & horrore simul implicitū vidisset, abie-
 cto amictu & intima abscessa tunica, seminudus emicās ad
 theatri fores cursu festinat, se ab Materarum numine agi-
 tatū clamitans. Quem cum religionis causa attingere vel
 refragari nullus auderet, & proinde vniuersi cederēt, extra
 portas cursu defertur, nullo interim lymphantis clamore,
 aut insaniens vsus impetu. Huius astus conscia coniunx,
 prius acceptis filiis in dearum templo supplex aduoluitur,
 inde virum errantem se quæsitum ire simulans, prohibente
 nemine, tuta ex vrbe decessit. Eo pacto liberati, Syraculas
 42 ad Marcellum contendunt. Postea cum Engiates, ob eorū
 petulantiam & commissā facinora, Marcellus vniuersos li-
 gari vt eos supplicio afficeret, iussisset, Nicias aditabat il-
 lachrymans, eius manus ac genua cōplectens, suos ciues &
 in primis aduersarios deposcebat. Qua re placatus Marcellus,
 missos fecit vniuersos, ciuitatem nulla affecit iniuria,
 Nicias quoq; magnis honorato muneribus, agri plurimum
 vendicauit. Hæc quippe Posidonius philosophus in histo-
 ria tradidit. Marcellus ad vicinum ac domesticum Romæ
 bellum accitus, priusquā rediret, pulcherrima ac plurima
 Syraculis signa detraxit, vt cum sui triumphī spectaculum
 tum vr̄bis ornamentū essent, quæ nihil antea lasciuum, aut
 luxuriosum habebat aut nouerat. Nondum in eam gratia
 hæc, & voluptates sculpturæ penetrauerāt: verum armis re-
 ferta barbaricis, cruētis spoliis, trophæis, ac triumphalibus
 coronata monumentis, nullum lætum aut intrepidum, vt-
 pote deliciosis nodū spectatōribus, spectaculū exhibuerat.
 43 At sicut Epaminondas Bæotiū agrum Martis palæstram,
 & Xenophon Ephesum belli officinam appellat: sic Romā
 tunc belligeri templum Martis (vt Pindarus ait) vocari po-
 tuisse arbitror. Itaq; cum Marcellus in vr̄bem græcicæ
 iucunditatis suppellectilem, & varias aspectu intulisset ille-
 cebras, plurimum plebis fauorem comparauit. Fabius autē
 Maximus senatus gratiam consequutus, quod vr̄be Taren-
 tinorum capta, nullum ex ea signum mouisset, aut Romā
 transtulisset, verum inde pecuniis opibusc; trāmissis, deo-
 rum imagines dimiserat, id quod sæpe cōmemorari solet,
 adiiciens: Hos, inquit, deos relinquamus Tarentinis itatos.
 Marc

Pindar.
 Ode. 2. Py-
 thiorum.

Marcellum inculcabat, primū quod magnam in ciuita-
 tem conflasset inuidiā, cum non homines tantum, verum
 deos etiā perinde ac captiuos inter triumphandū egisset: de
 inde quod assuetum bello ac rebus rusticis populū, necdum
 delicias expertum aut desidiā, & vt ab Euripide de Her-
 cule dictum est, rudem ac minimē lautum, sed frugi maxi-
 mē, otio nugisq; referisset, qui dum circa artis artificūq;
 oblectamenta versabantur, diei plurimū mirando tere-
 bāt. Attamē gloriabatur Marcellus q; Romanos pulcherri-
 ma & mirabilia Græcorū ornāmēta, quæ antea incognita
 illis fuerāt, venerari atq; suspicere docuisset. Cæterū cum
 aduersantib. inimicis, ei triūphus negaretur, quia nonnulla
 adhuc in Sicilia nauāda restabant (erat verō plenus tertius
 inuidia triūphus) factū est, vt iustū quidē ac integrū in Al-
 bano monte triūphū ageret, in vr̄be autē minus splendi-
 dum: quod triūphandi genus Græci *ὄψα*, ouationem Latini
 vocāt. eā nō in curru laureatus, nec circuncлагētibus tubis
 at pedes patritiis in calceis, modulantibus tibis, myrtē
 gestans coronā ita peregit, vt nulla belli facies esset, sed o-
 mnia iucundū magis, quā terribilem præ se ferrent aspe-
 ctum. Quæ res ingenti mihi extat indicio, ratione magis
 quā magnitudine rerū gestarū distinctos olim fuisse triū-
 phos. Nam qui prælio & cædibus hostē superassent, Mar-
 tium illum ac terrificum agentes triūphū, quemadmodū
 & in lustrādis exercitibus fit, arma virosq; lauro de more
 coronabant. At qui sine pugna, beneuolentia & comitate
 perorando rem bene gesserant, iis imbellē hanc pacificāq;
 pæanis cantu pompam lex sinebat agendam. Tibia enim,
 & myrtus arbutula Veneris (quæ dea vim bellumq; maxi-
 mē exosum habet) pacis symbola sunt. Cæterum hoc triū-
 phi genus nō ab ouatione, hoc est, clamore Bacchico, sicuti
 multi putauere, appellatur ouatio, tamen illam ouantes
 canentesq; peragant: sed credunt hoc à Græcis nomen in
 consuetudinē deriuatum, simulq; huius honoris quicquam
 ad Liberum patrem pertinere, quem Euan & Thriambum
 nominant. Hoc nequaquam verū est, sed cum milites in ma-
 gno triūpho bouem, & cum hoc immolare ouem cōsue-
 uerunt, inde huic triūphi generi nomen mansit. Operæ
 pretium hoc loco fuerit Spartanorum legislatorem contē-
 plari, qui contrario Romanorum more sacrificandū insti-
 tuit.

Liu. lib. 7
 Dec. 3.

Liu. lib. 6
 Dec. 3.
 Ouatio.

Gell. lib. 5.
 c. 6.

45
 Triūpho-
 rum distin-
 ctio.

46

47
Val. lib. 4.
c. 1.
Liv. lib. 6.
Dec. 3.
Animi mo-
deratio.

tuit. Nam si quis Lacedæmoniorum dux, quod veller dolo aut persuasione confecisset, bouem mactabat: si bello res gesta fuisset, gallum. Hi enim tametsi bellacissimi sint, ampliora tamen magisq; homine digna, quæ ratione ac prudentia, quam quæ vi aut fortitudine cōfecta sint, iudicabāt. Hæc quo se habeant pacto cōsiderari possunt. Cæterū posteaquam Marcellus consul quarto creatus est, eius inimici Syracusanos induxerunt, vt de eo Romam questum vociferatumq; venirent, quod grauissimas ab eo res contra fœdera, & iura societatis passi forent. Tum Marcellus rem diuinam in Capitolio faciebat. Sedentibus itaq; patribus, Syracusani supplices prosternuntur, dicendi locum & pro violata ciuitate iustitiam implorantes. Quod cum absentis gratia Marcelli egrè collega pateretur, Syracusanos arcebat. Id simulatq; Marcellus accepit, statim affuit, & sella posita cum sedisset, vt consul ius dixit. Perfectis cæteris descendens è sella, in eū locū vti priuatus migravit, quo in ius vocati solēt, & Syracusanis de se querēdi facultatē prębuit. Qui vbi viri dignitatē, authoritatē, maiestatē, & inuictū armis ducē animo versassent, cōfusi perturbatq; sunt. Terrorem magis augēbat splendor purpuræ, qua nec cum aspice re audebant. Veruntamen aduersariorum exhortationibus exercitati. flebilibus lamētis incusationē exorsi sunt, cuius summa hæc fuit: Se cum socij amiciq; populi Romani essent, quod nec etiā sub reliquis imperatoribus pertulerint hostes, perpeffos. Ad ea Marcellus: Eos nihil nisi quod vi & bello capti, quodq; arceri nequireret, pertulisse: deinde eius sibi ipsos captiuitatis authores fuisse, qui multis ad pacem cohortanti illos, non obtemperassent, nec enim à tyranno pugnare coactos, verū & eos bello tyrannidem exercuisse. His peroratis, cum patres Syracusanos de more dimississent, Marcellus in senatu relicto collega simul excessit, ante fores curiæ expectan, nil aut pœnæ metu, aut in Syracusanos ira solitam immutauit habitudinē: quin summa benignitate, & modestia senatus consulti finē operiebatur. Dein de patrū decreto Marcellus victor declaratur. Quapropter Syracusani sese ad eius genua proiecerunt, lachrymis obsecrantes, vt irā aduersum se præsentes exerceret, reliquā verò miseraretur ciuitatē, immortales sibi gratias pro isthoc habiturā. Quibus placatus Marcellus, cum iis præsentibus, tum

Misericordia.

tum vniuersis conciliatus est Syracusanis, quos in posterū perpetuis prosecutus est beneficiis, Senatus quoq; restitutā libertatē illis, leges impositas, cōpluraq; adiudicata prædiora censuit habenda. Quorū gratia meritorum cum im-mensos alios honores à Syracusanis assequutus esset, tum decreuere vt quoties Marcellus, aut eius quispiam posterorum in Siciliam traicerent, obuiam Syracusani coronati prodirent, & diis sacrificia instituerentur. Hinc Marcellus ad Annibalem vertitur, aduersus quē cum post Cannensem cladē cæteri cōsules ac vniuersi ferme duces instructas cōserere acies nusquā auderēt, & tumultuariis tantūmodo pręliis vterētur, ipse diuersam aggressus viā versabat animo, quē admodū Annibal postquam attritā vastasset Italiam, nunc posset ab Italia profligari. Fabiū quoq; haud rectē cōsulare, qui dum semper tutis innitebatur, vt languenti patriæ mederetur, differendum esse bellum censebat, cum interim labefactarū vires contabescerent: quemadmodum trepidi ac minus audentes medici facitant, qui cum bona valetudo ac vigor absumitur, opem ægrotis seriū afferunt. In primis igitur quasdam Samnitum amplissimas vrbes cepit, in quibus ingentē tritici vim reposita, & grandē pecuniam, & tria Pœnorum millia, quæ in eis prætidij causa relicta fuerant, inuenit. Post hæc cum Annibal, Gn. Fuluius proconsule in Apulia cum vndecim tribunis militū cæso, maximā exercitus partem trucidasset, Marcellus Romam literas quibus ciues consolaretur, dedit: mox enim, se vt ex regione Annibalem expelleret, transgressurum, quemadmodum Liuius tradit. Literę autē lectæ haud ademerūt Romanis mororem, verum etiam terrorem iniecerunt, eō magis accepta clade impendere discrimen ratis, quod Fuluius magis Marcellus præstabat. Cæterū is quemadmodum scripserat, continuo Annibalem petens, Lucaniam ingreditur. Vbi cum ad Numistrone oppidum, Pœnū munitos tenere colles offendisset, ipse plano in loco castra posuit. Postridie dum prior ad pugnam copias eduxisset, in aciem Annibal descendit. Itaq; conflixere: ingens atroxq; vtrinq; prælium gestum neutri victoriam adiudicauit. Ab tertia enim hora collatis manibus, in multam vix noctem dirempti sunt. Postera die cum primū illuxit, Marcellus producis copiis pro acie per cadauera stetit, & vt pro victoria de

Gratiarū lata habi-tusq; ho-nor.

50

Liv. lib. 7.
Dec. 3.

51

Dictator
undeappel
latus.

certaretur Annibalem prouocabat: qui cum castra mouisset, spolia hostium legit, humatisque suis hostem iterum insequitur. Pluribus summis infidiis, in nullas Marcellus incidit, in omnibus tumultuariis pugnis usque superior: quibus in rebus magna Marcelli laus erat & admiratio. Instantibus idcirco comitiis, senatus decreuit, alterum potius esse Sicilia consullem, quam implicitum Annibali Marcellum subducere: qui reuersus, Dictatorem dicere iussus est Q. Fuluium. Non enim Dictator a populo, aut a senatu deligi potest, verum alter consul, aut imperator progressus ad populum, quem censeat Dictatorem dicit. Vnde quia dictus sit, Dictatorem appellant. Nonnulli ab eo nuncupatum Dictatorem aiunt, quod non populi suffragio aut assensu, verum quod censeat, autoritate propria imperet: siquidem iussa magistratum quae Graeci *δία νεικωτα*, Romani vocant edicta. Ita quoque Marcelli collega est Sicilia reuersus: cum alium dicere Dictatorem mallet, ne inuitus cogeretur, noctu in Sicilia traiecit. Quam ob rem Q. Fuluium Dictatorem nominante populo, Senatus ad Marcellum literas dedit, ut hunc diceret. Sic Marcellus dixit, & scito plebis autoritate adiecit. Ipse dehinc proconsul designatus cum Fabio Maximo statuit, ut is Tarentinos adoriretur, ipse confertus Annibali cum distraheret, ut quo minus illis auxilium ferret, impedimento esset. Tum Canusium contendit, Pœnoque saepenumero castra permutati, pugnamque detrectanti, vndique imminebat, tum vallum iacenti acrius leuibus praeliis instare. Denique cum ipsum pelliceret, nec pugnam Annibal detrectaret, non praelium diremit. Cum primum dies illuxit, Marcellus in armis structa inspectabatur acie. Quare anxius Annibal coactos ad concionem Carthaginenses obsecrare, ut pro vniuersis olim gestis eam decertarent pugnam: Cernitis, inquit, ut post tot partes bello victorias nulla nobis, aut respirandi, aut quietis facultas adsit, nisi hunc propulsemus hominem. At hisce adhortationibus praeliū incēit. Quam quidem ad rem Marcellus intempestiuo vsus strategemate, succubuisse videtur. Dexterō enim laborante cornu, cum Marcellus ordines in primā succedere aciem iussisset, turbatis ea mutatione ordinibus, collata est hostibus victoria. In ea pugna Romani ad duo millia, septingētos cecidere. Marcellus ubi in vallum rediit, conuocato ad concionem exercitu, multa se

ait Romanorum arma & corpora, at Romanū videre neminem. Eis autem veniam implorantibus, Non victis, inquit, sed si vicerint daturum: cras denuo confecturum, ut antea victoriam, quam fugam, ciues audiant. Hæc loquutus victis cohortes, pro tritico, hordeo pavit. Quas ob res cum plures ex ea pugna summo cum discrimine ægre se haberent, neminem tamen accepta magis vulnera, quam Marcelli cōfector oratio. Prima dehinc luce signum praelij, rubicunda de promittit tunica, Tum cohortes, quæ per ignominiam habitæ fuerant, in primam educi aciem impetrant, reliquas tribuni militum copias productas proximè collocant. Id postquam Annibal accepit, Dij boni, inquit, quisnam hunc tractarit hominem, qui nec secundam, nec aduersam ferre fortunam sciat: Solus hic otium nec vincendo præstat, nec succumbendo suscipit. In hunc perpetuū videmur pugnaturi, cui re tum aduersè, tum prosperè gesta, audaciæ ac fiducia maiorem pudor causam iniicit. Tunc collatae copiae, par utrinque virorum fortitudo. Annibal contra Romanos in primam aciem elephantos locari iubet: ingenti mox tumultu primi turbati ordines sunt. Tum Flavius tribunus militum correpto signo obuius fertur, & primum elephantem aduersa percussus hasta vertit in fugam: quare dum ille refugit, proximum primum, dehinc irruentes ceteros cōturbat. Id conspiciatus Marcellus, tumultuantibus concitos pro viribus inferri iubet equites, ut ipsos longe hostibus irritiores redderet. Sic strenuè ingredientes Pœnos usque in castra trucidat. Plurimam eorum necem, dum necantur caduntque, fecere bellum. Ibi supra octo millia desiderati traduntur. Romanorum caesa tria millia, reliqui omnes ferme faucij. Quæ res Annibali requiem ac spatium comparauit quam longissimè non insequenti castra mouendi, Marcellus enim cum ob sauciorum multitudinem persequi nequiret, in Campaniam paulatim duxit exercitum: & dum curarentur milites, ad Sueciam egit æstiuā. Annibal ut primum sese à Marcello abrupit, liberū recipiens exercitū, intrepidus circunvagabatur, vniuersam incendens Italiam. Quapropter aduersus Romanum de Marcello rumor dispergebatur. Eius inimici Publium Bibulum tribunum plebis, qui illum accusaret incitabant, virum utique ferocem, & in dicendo grauissimum. Is vocato per saepe ad concionem populo, de abrogando Marcelli imperio,

Fortitudo
etiam hosti
admiranda.

56

57

rio, & altero subrogando imperatore egerat. Aiebat enim Marcellum paulò bellis exercitum, perinde ac palæstra fatigatum, sese curandi gratia corporis ad calida conuertisse balnea. Hæc ubi Marcellus accepit, relicto legis exercitu Romam ad deprecandas venit calumnias, quarum paratam in se sententiam comperit. Die ad Circum Flaminium prestituto, ingens eò populi multitudo confluit. Tum ascendens Bibulus accusator exitit. Marcellus pauca simpliciter de se commemorans refellit. Illustrissimi verò ciuitatis principes plurima de eo dilucidè ac liberius proloquuti, orare ne iniquiores hoste iudices viderentur, neque formidinis damnare Marcellum, què is solum ex Romanis ducibus fugiat, semper cum eo imperatore pugna detrectat, cū ceteros lacestat ad prælium. His peroratis adeò iudicij
58 spes fefellit accusatorem, ut non modò ab hisce criminibus infons Marcellus mitteretur, verum etiam ipse quintò consul designaretur. Inito consulatu, intentas ad defectionem Hetruriae ciuitates, eius aduentu sedauit placauitque. Post hæc cum ex Siculorum manubiis Gloriæ ac Virtuti ædificari templum dedicare vellet à pōtificibus inhibitus est, quod negarent vnica duobus deis ædē haberi posse. Quapropter alia ex ædificare cœpit, haud facillè se impeditum ferēs, quæ si id ei dirum esset auguriam. Multa quoque illum signa perturbabant. Nonnullæ eam ictæ fulminibus ædes erāt, & mures in cella Iouis aurum corroserāt. Nūtiabatur quoque bouem humanam emisisse vocem: infantem elephantis capite natum adhuc esse superstitem. Quæ cum postea libationibus & sacrificiis expiarentur, malè litatum est: quare illum Romæ augures detinebant belli cupiditate flagrantē. Neminem enim cuiuspiam rei desiderio adeò affectū constar,
59 quantū ille vir, ut rem cum Annibale ferro decerneret. Hoc illi nocturnum erat insomniū, hoc vnū cum amicis collegisque consiliū, hæc vna vox ad deos, ut cum Annibale strata cōiungeretur acie: eumque audissimum dixerim, vtrinam murum aut vallum quopiam in cluso vtrinque decertaretur exercitu. Et nisi vir parta insignis gloria, & quod testatur experientia, omnium imperatorum grauisimus idemque sapientissimus extitisset, ei iuuenile quoddam obtigisse vitium, & præter ingrauescentē ipsius ætatē gloriosum fuisse fortasse quis diceret. Supra sexaginta enim natus annos quintū agebat

Val. lib. 1.
cap. 1.

bat consulatum. Non tamen prius ab vrbe discessit, quā vatum monitu sacrificia procurationesque peregisset: quibus ritè peractis, cū collega profectus ad bellum est. Tum inter Bantiā ac Venusiam confidentē ostendens Annibalem, eum ad prælium prouocabat: at ille pugna detrectabat. Ceterū cum ad Zephirios, Locros, consules partem copiarū mitterent, idque fecisset Annibal, locatis sub tumultum insidiis, bis mille & D. Romanos cecidit. Ea res Marcellū iratum exciuit ad pugnam, proinde propius admoit exercitū. Inter amborum castra munitus admodū surgebat tumultus, varia densus sylua. Accliuēs vtrinque speculæ, inde fontani labuntur riuuli. Mirati profectò Romani, quòd hunc tam commodum locū haud prior occupans Annibal, eum reliquerat hostibus. Verū Annibal illum cum castris aptum, tum verò longè insidijs aptiorē iudicauerat. Ipsam itaque ad huiusmodi tantummodo rei vsum affectans, sylua & cauernas iaculatoribus hastatisque compleuerat, ratus huc ob loci comoditatem Romanos ituros. Nec illum spes fefellit. Mox enim inter Romanorum castra fremebant, eum quam pari locū oportere. Ea res cōsules mouit munitiore occum hostes loco habituros castra, vel castello tumultum firmatos. Marcellus igitur locum cum paucis speculaturus equitibus, sumpto vate immolauit. Primæ iecur hostiæ sine capite fuisse Aruspex ostendit, secundæ quæ immensum caput emicuit. Cætera quoque vehemēter miranda apparuerunt. Quibus cum prior ille solutus esse timor videretur, responderunt aruspices, se proinde veritos turbatosque, lecta enim post hæc dissimila atque inuestigabilia suspitione absurda mutationis præ se ferre. Sed enim fatū non ignis, non ferrea arcebat moenia, ut est apud Pindarū. Marcellus sumpto collega Crispino, & filio tribuno militum, egreditur cum equitibus ducentis & XXX. ex quibus nullus Romanus erat, Hetrusci complures, Fregellani quadraginta fidissimi vsquequaque Marcello. Ceterū inter syluestria obrecti verticis loca nulli visus insederat speculator, qui omnia in Romanorum castris facta prospectabat. Hic incidentibus aduentare Marcellū significat, qui ubi propius illū accessisset scuerunt, repetē ex insidijs proleui simulque vndique circūfusi iaculatur feritū, fugientes insectatur, in reluctantes manus cōferunt. Hi verò soli quadraginta fuerat, Fregellani, qui terrore cōfectos vidētes

61
Val. lib. 1.
cap. 6.

62

Mors.

dentes Hetruscos, protegendorū causa consulū pugnā com-
mitūt, quoad Crispinus duobus ictus iaculis versō profugit
equo, Marcellū lata trāsfixit lancea, quā ἡ γὰρ Græci vocat.
Tum perpauci qui supererant Fregellani, prolabantē Mar-
cellū deserunt, filium verō saucium in castra fugientes ar-
ripiūt. Cæsi haud plures quadraginta, capti lictores quinq;
equites duodeviginti. Crispinus haud multis post dieb. ex
eis vulneribus diem obiit. Superiori tēpore tanta haud vn-
quā Romanis clades obrigerat, vno p̄lio vtrunq; mori cō-
sulem. Annibal vbi Marcellū cecidisse nuntiatum est. caute
63 ris paruifacis, ad locum cædis aduolat. Vbi cadauer nactus,
diūq; formā roburq; membrorum contemplatus, nihil aut
voce superbū, aut vultu lætus emisit, quemadmodū nōnulli
tam indomito tamq; difficili cæso fecissent hoste, verū ne-
cis indignitate admiratus, ei dempsit anulum. Inde corpus
splēdidē ac magnificē ornatū cremauit. Postmodū reliquiis
argentea in vna cōditis, coronā imponens auream, filio
mittere curauit. Quē dum ferrentur, interuenere Numide,
qui vt vas corripere, portantes adorti sunt: parte alia dū
obstitit, vīq; pugna committitur, ossa disperguntur. Id
cū audisset Annibal, adstantibus dixisse fertur. Profectō
nil fieri deo licet inuito: & affectis pœna Numidis, amplius
legendas transmittendāsque neglexit reliquias, quasi numē
aliquod Marcellum sic vita defunctum indignē, sepultura
quoq; carere iussisset. Hæc à Cornelio Nepote atq; Valerio
64 Maximo scripta traduntur. Liuius autem & Cæsar Augu-
stus id vasculum ad filium deportatum, & splēdidē huma-
rum prodidere. A Marcellō complura præter ea quæ Romæ
extant, diis dedicata cernuntur. Nam Catag Sicilię oppidi
eius existit gymnasiū. Statuæ ac tabulæ ex iis quas Syra-
cusis detraxit, in Samothracia positę sunt ad deos quos Ca-
biros appellant. Inde Lindi, in eadē Paladis, ibi in Marcelli
statua inscriptum hoc Posidonius refert.

Claudius hic roma quondam memorabile Sydus,

Marcellus patrum stirpe satus veterum.

Septimas moderans per martia gesta secures,

Cadibus hostiles sape manus domuit.

65 Nam huius epigramatis author proconsularē dignitatē ab
eo bis administratā quinq; consulatib. annumerauit. Eius
clarissima progenies ad Marcellū vsq; Cæsaris nepotē pro-
pagatur,

pagatur, quæ Octauia Cæsaris sororex C. Marcello suscepit.
Hic dum ædilitatem ageret, paulō post quā Cæsaris filiā
duxisset vxorem, mortem sponſus obiit, Ad eius autem de-
cus ac memoriam Octauia mater bibliothecā construxit.
Cæsar verō theatrum Marcelli nomine inscripsit.

COMPARATIO MARCELLI ET PELOPIDÆ.

66 **E**ORVM igitur quæ de Marcello & Pe-
lopida memorantur, hæc sunt, quæcun-
que digna nobis commendatione vide-
buntur. In naturæ verō & morum simi-
litudine, vbi velut concertatio quædā
viris inter se fuit, hoc solum interesse
videri potest, quod Marcellus quidem
in plerasque ab se deuictas vrbes crudelior extitit: Epami-
nondas autem & Pelopidas neminem victores vnquam ne-
carunt, vrbe vne in seruitutem redegerūt & Thebani haud
ita leuituri, præsentibus illis, in Orchomenios fuisse cre-
ditur. In ipsis autē negotiis magna & miranda sunt, quæ Mar-
cellus aduersus Gallos gessit, cū tantam equitum pedi-
tumque multitudinē tam parua repulit suorum equitum
manu, quod haud temerē à quoquam alio factum imperato-
re memoratur, eūq; hostium ducem ipsum obrūcauit.
Quo quidem genere Pelopidas excidit: nam dum istuc co-
natur, sublatus à tyranno est, priusque cecidit quā oppres-
sit. Sed tamen huc conferre Leuētricam & Tegyram cla-
67 rissimas victorias licet. Gestis autem per clandestinas insi-
dias præclare rebus, in Marcello nihil est quod cōferamus,
qualia Pelopidas reddidit in patriam. Thebisq; tyrannide
cieſta, fecit: nam illud omnium quæ gesta clam & in tene-
bris dolōque sunt, facinus primas longē tenet. Erat Anni-
bal metuendus grauisque tam profectō, quā Lacedæmo-
nij tum Thebanis: atqui celsisse tamen illos Pelopidæ, &
circa Tegyras, & circa Leuētra certum est. Annibalē verō
Marcellus, quemadmodū Poli bius asserit, ne semel quidem
vicit, perstitisse enim vsq; ad Scipionē Annibal inuictus vi-
detur. Quanquā enim Liuius, Cæsari, Nepoti, & ex Græcis re-
gi Iubæ, superatum & in fugam alicubi à Marcello Anni-
balē versum credamus: nihil tamen in ea re magni momē-
ti fuisse, sed impositum Pœno in illis congressionib. puto.
Fuit

- Fuit tamen non ab re, sed iure quidem, post tot exercitus Romani fugas, post tot ducum clades, & vniuersi illius imperij confusione, summe admirationis res, Romanum audere Persei congressum expectare. Nam qui ex longa trepidatione & metu rursus ardorem militi iniiceret, in hostem accenderet, ac iam non sperare solum, sed vocare in dubium etiam, & arrogare sibi victoriam subrigendo confirmandoque: suos doceret, vnus vir Marcellus erat. Et cum ita affluenti cladibus antea suis Romani essent, vt si fugientes Annibalem, effugerent, bellum secum agi arbitrarentur, effecit ille, vt salutem ex fuga reportare miles turpe duceret, hosti concedendum esse negaret, solumque non vicisse doleret. Quoniam igitur Pelopidas nunquam praelio victus est imperator, Marcellus autem sepius quam nemo sua tempestate cum hoste cognatus vicit, videatur forsitan, in eo quod vinci prorsus nescit, cum expugnatum diffidit illi Pelopida, multitudine victoriarum
- 69 Marcellus æquari posse. Equidem Syracusas hic cepit, ille in Spartam incidit. At difficilius est, puto, Spartam bellum inferre, & primum mortalium omnium Eurotam armato exercitu transire, quam Siciliam capere: nisi quis forsitan Epaminonda potius facinus esse, quam Pelopidem, quemadmodum & Leuctra dicat: Marcelli vero gloriam socium neminem habere: nam & Syracusas solus cepit, & absque collega Gallos fudit, & contra Annibalem non solum subsidium nemine ferente, sed omnibus etiam dehortantibus sese obiciens, bellisque formam instaurans, primus omnium istuc conandi audendique Romanis dux & author fuit. Obitum vero laudo quidem neutrius viri, sed doleo & succenseo casui indigno, mirorque tot praeliis, quot agere quis numerare possit, Annibalem ne vulneratum quidem. Atque in hac disciplina Chryfantem probo, qui cum hasta sublata inuadere hostem vellet, signo tubæ reuocatus momento hoste misso, manserit & moderatè redibat. Sed tamen venia dignum Pelopidam, & calor praelio suscitatus, & non ignobiliter ad depellendum periculum ira proiciens facit. Est optimus sane, vincentem ducem victoriæ superstitem esse suæ: si cadat autem, cum virtute vitam, quemadmodum Euripides inquit, finire: sic præter mortem non exitium, sed præclarum opus euadit. Ac præter iram, etiam hoc Pelopidem patrocinator, quod finem belli in eo positum animaduertit, si tyrannus cecidisset, vnde non

non omnino ab re tali impetu excitabatur: nam difficile est alioqui tam speciosam vincendi materiam oblatam repudiare. Marcellus verò, nec vlla magna necessitate urgente, nec furore, qui sæpe loco rationem mouet, obtinere, sed incircumspectè periculo sese mergens, non digna imperatore ruina, sed præcursoris aut speculatoris cecidit instar, consularis quinq; triumphos tres, spolia & trophæa regibus detracta, pro stipendio vitam Carthagini locantibus Hispanis Numidisque prodens, adeo sanè, vt illi ipsi tam præclarum sibi facinus inuiderent, Romanorum præstantissimum virtute, summum potestate, illustrissimam gloria, inter exploratores Fregellanos consumptum esse. Oportet autem non accusationem in tantos viros institutam nobis esse putare, sed indignationem & libertatem de his rebus, eos & eorum fortitudinem (in qua sola virtutes ceteras consumunt) interpellandi, qui sic animam, sic vitam abiecerunt, quasi sibi, non patriæ, amicisque & sociis interirent. Post obitum socios, pro quibus oppetierat Pelopidas, Marcellus hostes, a quibus peremptus erat, funeris habuit executores. Optabile hoc & beatum: melius autem & maius hosti virtutem nostram etiam infestam admirationi esse, quam habere qui nobis beneuolentiæ gratiam reddat: istic enim quod commendes, honor est solus, hic utilitas & usus magis amatur ipsa virtute.

Annibal.

DONATO ACCIAIOLO.

INTERPRETE.

I primi Punici belli, quod Carthaginenses cum populo Romano gessere, memoria repetatur, multi imperatores nobis occurrent, qui ex rebus gestis gloriam consequuti, celebrem famam suis posteris reliquerunt. Sed ex Perseorum ducibus nemo est, quem omnes Græci Latiniq; scriptores magis extollant, quam Hamilcarem Annibalis patrem, cognomento Barcham, virum sine dubio præstantem, & rei militaris,

Genus illustres.

litaris, ut in illa quisque aetate poterat, peritissimum. Is primum in Sicilia Romanorum impetum, qui multas infirmitates suae reipublicae clades, diutius quam par erat, sustinuit. Deinde Aphrico bello, cum mercenarii milites seditione facta rem Carthaginiensium in extremum periculum coniecissent, sic strenue incendium illud restinxit, ut sit omnium sententia iudicatum, ea tempestate vnius Hamilcaris opera patriam fuisse servatam. In Hispaniam post haec cum imperio missus, quo tempore Annibalem puerum secum duxisse traditur, cum multa gessisset memoratu digna, tandem nono anno quam in eam provinciam venerat, adversus Vertheones fortiter pugnas interiit. Post Hamilcaris mortem, Hasdrubal eius gener, quem Carthaginienses fauente factione Barchina exercitus praefecerat, octo ferme annos imperium obtinuit. Is Annibalem non multo tempore post interitum patris, repugnantibus etiam alterius factionis principibus, in Hispaniam vocavit, ut sicut antea puer viuentem Hamilcare coeperat bellicis artibus erudiri, sic etiam tunc robustiore aetate periculis, laboribus, ac omnibus officiis militaribus assuesceret. At vero etsi ab initio memoria patris non parum sibi in exercitu profuisset ad fauorem conciliandum, paulo tamen postea sua opera, atque ingenio factum est, ut veteres milites aliorum ducum desiderio depolito, hunc sibi animo proponerent, quam praecipue imperatorem deligendum putarent. Omnia enim quae magno futuro duci expetenda esse videbantur, abunde Annibali aderant: quippe erat ei consilium ad egregia facinora promptum. Consilio autem neque industria, neque audacia deerat. Nulla pericula, nulla incommoda corporis, quae ceteros remorari solent, & a rebus gerendis abducere, inuictum animi virum terrebant. Vigilare, festinare, cuncta obire, quae aut strenuo milite, aut egregio imperatore digna videbantur. His artibus Annibal sub Hasdrubale per triennium meruit. Quo quidem tempore adeo totius exercitus fauore sibi conciliavit, ut statim post Hasdrubalis mortem, ingenti militum consensu, imperator sit appellatus. Quam praerogatiua militum, fauente factione Barchina, populus Carthaginiensis sine controuersia comprobauit. Sex & viginti annos, cum est imperator ab exercitu declaratus, Annibalem natum compertio.

4 Nouem enim annorum fuisse constat, cum cum pater in Hispaniam

Ingenium.

Animus
tolerans.

nam duxit: atque ab eo tempore usque ad interitum Hasdrubalis, auctore Polybio, septem & decem numerantur anni. Verum ex quo die Annibal exercitum ac totius reipublicae administrationem suscepit, non longam moram interponendam putauit, quin populo Romano, quod multo ante animo agitaue rat, bellum inferret. Nam erat ei indignatio primum aduersus Romanos, ob Siciliam Sardiniamque amissam, cum omnibus Carthaginiensibus penitus communis. Accedebat deinde priuatum odium, & quasi hereditarium ab Hamilcare patre acceptum, quo nemo alter ex Carthaginiensium ducibus nomini Romano fuerat infestior. Traditum quoque memoria est Hamilcarem sacrificantem eo tempore quo in Hispaniam profectio parabat, Annibalem admodum puerum iurejurando obstrinxisse, cum primum per aetatem liceret, populi Romani fore inimicum. Cuius quidem rei memoria & acerba sane recordatio, veluti quaedam paterni odij imago, ante oculos iuuenis versabatur, animumque urgebat, ut ea semper moliretur, quae ad euertendum Romanum imperium pertinerent. Praeterea factio Barchina frequentibus stimulis eum incitare non desistebat, ut armis & imperio opes quammaximas compararet. Haec igitur tum publica, tum priuata causa: cum Annibalem hortarentur ad suscipiendum cum Romanis bellum, ferox iuuenis occasione vouandarum rerum ex tali materia cepit. Erant in Hispania per id tempus Saguntini, quasi medij inter Romanorum Carthaginiensiumque finis, iure foederis in libertate relictii: hi postea se totos Romanis addixerat, initaque societate Romani imperij fidisissimi cultores habebantur. Quare Annibal constituit animo, nihil opportunius fieri posse ad eliciendum Romanorum iram, ac incendium, quod sibi optatissimum erat, concitandum, quam Saguntinos armis belloque lacessere. Sed priusquam socios populi Romani aperte adoriretur, statuit in Olcadas, aliosque transiberum populos exercitum ducere, ac iis ad deditionem compulsi, aliquam Sagunto nocendi causam reperire, qua non tam medicato consilio a se illatum, quam a Saguntinis contractum bellum videri posset. Primum igitur Olcadum gente ad deditionem compulsa, Vaceos deinde aggreditur, agros & Arbocolam vrbes opulentissimas capit. Ac iam propere omnem regionem in potestatem redegerat, cum plerique

5
6
7

*Coniuratio
Hispano-
rum in An-
nibalem.*

ab Hermandica profugisse inuicē confirmantes, aduersus
Pœnum coniurant, multitudinē cogunt, exules Olcadum
socios sibi adsciscunt, deinde persuadēt Carpentanis, qui sibi
singulim erant, vt cōmuni consilio Pœnum in reditu suo ni-
hil tale expectantem inuadant. Facile in hanc sententiam
discedentes populi bellandi cupidi, recētibuscq; iniuriis la-
cessiti, arma capiunt, ac ingenti multitudine coacta (erant
enim supra centū millia) Annibalem redeuntē ex Vaccæis
prope flumen Tagum adoriuntur. Ad quorū conspectum
subitō cōstitere Carthaginiensū signa, totoq; agmine pa-
nor & trepidatio fuit. Nec ambigitur, quin Pœni eo die in-
signem cladē accepturi essent, si repentino hostiū aduentu
commoti, prædaq; onusti, cū ferocissimis gentibus cōfse-
ruissent manus. Sed prouidus imperator Annibal hæc ani-
maduertēs, prælio supersedere statuit, atq; ibi castra posuit.
Proxima deinde nocte quanto maximē silentio potuit, co-
piis amnem traductis locum ea parte qua trāsitus hosti fa-
cillimus dabatur, ab omni præsidio vacuū reliquit, vt par-
tim simulato metu, partim occasione oblata, barbaros ad
transendum flumen alliceret. Nec virū, qui astutia omnes
duces ætatis suæ sine controuersia superauit, opinio in de-
cipiendo hoste consiliūque fefellit. Barbari enim natura
feroces, multitudine quoque sua plus nimio fidentes, dum
Carthaginienses perterritos esse arbitrātur, magno impetu
se in aquam proiciunt. Hos incompressos implicatoque,
priusquam omnino flumen traiciant, equitibus primum,
mox omnia copias aggrediuntur Pœni, magnoq; eorum
numero interfecto, reliquos in fugam vertunt. Post hanc
victoriam cuncti trans Iberum populi deditiōne faciunt,
præter Saguntinos: qui et si Annibalem suis cernicibus im-
minentem conspiciunt, tamen populi Romani societate
confisi, de fensionem suscipiendā putant. Romam quā mee-
lerrimē legatos mittunt, qui senatum doceant, quanto in
periculo res eorū sint, & aduersus acerrimum hostem iam
sibi vim haud dubiē inferentem auxilium petant. Vix Sa-
guntinorum legati ex Hispania discesserant Romam pro-
fecturi, cum Pœnus iā in apertū bellum prorūpens, omni-
bus copiis ad obsidendū oppugnandūq; Saguntū accessit.
Quod ubi Romā nuntiātū est, agitatūq; in senatu de so-
ciorum iniuria, miti sentētia decreuerunt patres, vt P. Vale-
rius

rius Flaccus, & Q. Fabius Pamphilus ad Annibalem mitte-
rentur, vt à Sagunto recederet: qui si nō pareret, Carthagi-
nem ire iussi sunt, ad ducē ipsum pro violato fœdere depo-
scentū. Hos oratores auditos esse ab Annibale, vanaq; ab
eo tulisse respōsa Polybius refert: Liuius cōtrā, nec auditos,
nec in castra admissos scribit. Ambo tamē in eo cōueniunt,
quāprimū in Hispaniā, deinde in Africā profectos, Car-
thaginem venisse, expositisq; patrū mandatis, sic aduersam
habuisse dicunt factionē Barchinā, vt neglecti despectique
re infecta Romā redirent. Erant omnino in senatu Cartha-
ginensiu factiones duæ, quarū alterā iam inde ab Hamil-
care cognomēto Barcha initū trahēs, Annibali filio quasi
ex hereditate obuenerat, auctaq; deinceps in tantas creue-
rat opes, vt domi, forisq; in omni re decernēda superior ha-
beretur. Altera verò principē habebat Hannōnē, virū gra-
uē summæque in ea repub. dignitatis, toga tamen magis
quā armis egregiū. Is ea tēpeltate quā legati Romanorū
Carthaginē venerūt questū de sociorū iniuriis, solus fuisse
traditur, qui omni propē repugnāte senatu, fœdus cum pō-
pulo Romano seruandū censuit: mouitq; vt ab eo cauerēt
bello, quod extremā erat suæ patriæ perniciē allaturum.
In quo si Carthaginienses nō tam animū Hannōnis, quā
eius consiliū respicere voluissent, & pacis potius quā belli
auctorem audiendū censuissent, sanctius sibi, suq; reipub.
foret consultum. At illi vnus iuuenis, seu furorē, seu cupi-
ditatem sequuti, tantorū malorū, quæ postea in sua capita
redundarunt, ex eo tēpore occasionem dedere. Quocirca sa-
pientes viros & optimos rerumpub. gubernatores, finem
magis in rebus humanis, quā initiū spectare, & priusquā
ad arma bellaq; prorumpant, experiri omnia cōsilio decet.
Ceterū Saguntini per id tēpus quo ab Annibale obsessi
sunt, cū præter ius falsq; sibi bellum inferri viderent, plu-
res menses obstinatis animis obsidiōne tulerunt. Ad extre-
mū multitudine hominum superante Pœno (ad centum
enim & quinquaginta millia habuisse in armis creditur)
cū iam in magna ex parte diruta mœnia essent, excidium
vbis expectare maluerunt, quā in acerbissimi hostis pō-
testatem venire. Octauo mense, quā cœptum oppugnari.
Saguntum quidam authores sunt: quibus nec Li-
uius assentiri videtur, nec aliud certum tempus obsidiōis
illius

10
12
14
Saguntum
captum.

illius in medium asferre. At verò expugnatio huius opulentissimæ urbis, cæptis Annibalis multis in rebus adiumento fuit. Nam ciuitates nonnullas, quæ Punicæ imperij pertæse merum defectionis præbebant, exemplo Saguntinæ cladis in fide retinuit, militum animos confirmauit, ditato exercitu ingenti præda. Pretiosa munera ex spoliis Saguntinorum Carthaginē misit, quibus sibi primarios obligauit ciues, paratioresq; reddidit ad futurū bellum, quod cum populo Romano, non in Hispania, vt multi arbitrabantur, sed in Italia sibi erat in animo gerere. Inter hæc legati Romanorum, cum in urbem à Carthaginē rediissent, vana quæ ibi acceperant referentes responsa, & sub idem propè tempus excidium Saguntinū nuntiatum esset, seratandæ populū Romanū penitentia cepit, quod Labentius reipub. sociorum, opemq; in extremo periculo postulantibus non subuenisset. Ita plebs, patresq; incredibili misericordia moti, simul indignatione accensi, consules provincias fortiri iubet. P. Cornelio Hispania, T. Sempronio Aphrica (hi enim tum consules erant) cum Sicilia euenit. Legatos deinde Carthaginē mittunt principes ciuitatis, qui coram senatu post longam disceptationem de fœderum iure, cum semina futuræ contentionis quasi in conspectum omnium effudissent, magnâq; ferocitate obtulissent bellum. Carthaginenses contra non minore audacia oblatum susceperunt, malo tamen cōsilio, vt postea res ipsa & belli exitus declarauit. Verū Annibal cognitis iis, quæ in senatu Carthaginensibus acta erant, cum iam tēpus esse arbitraretur, vt sicut ab initio instituerat, Italiā peteret, res necessarias ingenti studio parat, classem instruit, ex fidissimis ciuitatibus auxilia accersit, omnes copias Carthaginem nouā conuenire iubet. Post hæc Gades profectus, ante omnia cōmodissimum esse statuit, opportunis custodiis Aphricam Hispaniamq; munire, ne dum ipse in Italiā contendit, vacua ab omni præsidio Romanis relinquantur. Itaq; in Aphricam primū mittit equites mille & ducetos, peditū ex Hispanis tredecim millia. Deinde ex diuersis ciuitatibus Aphricæ quatuor millia peditis euocat, quos Carthaginē tueri iubet, obsides simul habiturus & milites. Hispaniæ autē præficit Hasdrubalem fratrem, eiq; relinquit L. nauis classem, & ad duo millia equitum, peditū verò ad duodecim millia.

its præsidis vtrinq; provinciā firmat, non quia ea sufficere arbitretur aduersus Romanas opes, si moles belli, aut in Hispania aut in Aphrica sustinēda foret, sed qd hæc satis esse existimet, ad hostē suis finibus arcēdum, dum ipse terrestri itinere exercitum ducens bellum in Italiam transferat. Sciebat præterea populū Carthaginensem pro magnitudine imperij facile posse cum vellet, nouas copias parare, nec solum reficere exercitum domi, si opus esset, sed etiam supplementum sibi in Italiam mittere. Ex quo enim graue ac periculosum bellum, mercenariorum indignatione contractum à suis ceruicibus depulerant, Hamilcare primū, deinde Hasdrubale, postremò Annibale duce continenter victores, ita Punicum imperium auxerant, vt ea tempestate qua Annibal in Italiam venit, longè lateq; eorum parent opes. Nam omnem Aphricæ oram, quæ nostro mari abluatur, tenebāt, ab aris Philenorū haud multū distātibus à magna Syrtē, vsque ad columnas Herculis. Continet ea longitudo duo millia passuum. Transgressiq; paruum fretum, quod Aphricam Europamq; interiacet, omni propè Hispania potiti erant, vsque ad Pyrenæum montem, qui eā provinciam à Gallis diuidit. His rebus in Hispania atque Aphrica constitutis, Annibal Carthaginē nouā reuertitur, vbi iam copiarū instructæ, paratæq; in armis erant. Quapropter nihil vltra expectandum ratus, aduocata cōcione, militum animos verbis confirmat, spem magnarum rerum proponit, fertilitatem Italiæ prædicat, amicitiam Gallorū commemorat. Demum hortatur, vt latis animis profectiōne suscipiant. Sequenti die à Carthaginē mouens, per maritimam oram ad Iberum ducit. Sunt qui proxima nocte quiescenti Annibali, iuuenem admirabili specie visum in somnis tradunt, hortantem primò, vt se ducem in Italiā sequeretur, deinde cum magno strepitu serpentem apparuisse raræ magnitudinis: cupientiūq; scire quidnam id portenderet, visum sibi audire vastitatem Italiæ esse. Nec mirandum fuisse, si intentæ Annibalis curæ, cogitationeq; vehementes, quibus ille vigilans bellum Italicum agitabat, quasdam nocturnas peperissent species, nunc victoriæ, nunc cedis & incendij, aliarumq; belli calamitatū similitudinē præferentes. Fit enim interdū, sicut Orator inquit, vt cōgitationes, sermonesq; nostri, pariant aliquid in somno

Punici imperij amplitudo.

tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet *se-*
pissimè vigilans solebat cogitare & loqui. Annibal *supera-*
tis Pyrenæis iugis, conciliatisq; sibi multis donis Gallorū
Rhodanus animis, paucis diebus ad Rhodanū venit. Rhodanus amnis
 non iōgē ab Istri Rheniq; fontibus surgens, ostingētis pro
 pē emētis stadiis in lacū Lemānū se condit: inde egressus in
 occidentē se vertens, Gallias aliquādū dirimit, Ararisq; &
 aliorum fluminum accessione nō mediocriter auctus, tan-
 dem inter Volcas & Cauares pluribus capitibus in mare in-
 fluit. Volcarum gens ea tempestate circa vtrāque ripam
 colebat Rhodani, hominum abundantissima erat, & inter
 Gallicas gentes opulentissima. Hi primo Annibalis aduen-
 tu amnem transgressi, constiterant in ripa fluminis, vt Pœ-
 18 nos transitu prohiberent. Nā cæteris pacatis Gallis, hos
 neq; donis capere Annibal, neq; metu cōpellere potuit, vt
 amicitia experiri, quā vim Carthaginensiu mallēt. Igi-
 tur dolis cū tali hoste agendū ratus, Hannoni Bomilcaris
 filio præcipit, vt occultē Rhodanū transmittat, & cū parca
 copiarū Gallos nil tale opinātes adoriatur. Is vt imperatū
 erat, longiore itinere progressus, vbi cōmodissimū visum
 est, flumen traiecit, & circumductis copiis prius ad hostium
 castra peruenit, quā planē ab his videri, aut quid rei gere-
 retur cognosci posset. Galli clamore à tergo audito, cum
 neque consilij habendi, neq; arma capiendi spatium dare-
 tur, & iam à fronte instaret Annibal, pluribus nauigiis ad
 traiciendum paratis, subito castris excessere, & quantū cur-
 su ac viribus efficere potuerunt, se in præcipitē dederūt fu-
 gā. Sic igitur aduersa ripa hostibus pulsus, reliquæ Cartha-
 19 ginensiu copię incolumes traducuntur. Interim crebri ru-
 mores de aduentu Annibalis ad P. Corneliū Scipionē, qui
 paulō antē Massiliā venerat, deferebantur. Quæ vt certius
 cognosceret cōsul, aliam lectissimorū equitū ad exploranda
 consilia hostium mittit. Quibus, vt mandatum erat celeri-
 ter proficiscentibus, quingenti Numidæ equites obuij
 fiūt, missi & ipsi à Pœno speculatū Romana castra. Nulla
 mora interiecta est, quin prælio cōtenderent. Pugnatum est
 acriter ab vtriusq;. Tandē superiores Romani multis ex suis
 amissis, pluribus ex hostibus caesis reliquos in fugā conie-
 cerunt. Post hæc Annibal certior factus, quo in loco Ro-
 manorū copię essent, agitare secū cepit, præstare tunc
 primum

primum iter in Italiā prosequi, an aduersus præsentē cōsulem
 exercitū ducere, & euentū totius rei experiri. Cū multæ
 vtrinq; rationes occurrerēt, tandē fluctuātē animo Boiorū
 legati in eā patrē traxerūt, vt omnibus rebus postpositis in
 Italiā cōtenderet. Nam Boij iam ante Pyrenæi montis trā 28
 sitū, legatis Romanorū per fraudē captis, Manlio prætore
 magna clade affecto, sollicitatis Insuubribus ad pœnū defece-
 rant, ea præcipuē causa indignati, q; Romani Paulō antē
 Placētiā Cremonāq; colonias miserant. Itaq; horū cōsiliis
 persuasus Annibal, castra mouit, & per ripā Rhodani aduer-
 so flumine profectus, paucis diebus peruenit ad locum, quē
 insulā Galli appellant, hāc Arar & Rhodanus amnis ex di-
 uersis montibus cōfluentes efficiūt. Ibi nūc Lugdunū est ce-
 leberima Galliæ vrbs, quā lōgis postea tēporibus à Plāco
 Munatio cōditam fuisse accepimus. Hinc profectus Anni-
 bal, regionē Allobrogū ingreditur, discordiisq; duorū fra-
 trū de regno inter se certantiū sublatis, per Castinoriū &
 Vocontiorum fines ad flumen Druentiam venit. Druen- 21
 tia oritur ex Alpibus, & citato descendens cursu in Rhodā.
 num sese effundit, & quia vada frequenter mutat, agrē pe-
 ditibus transiri potest. Eo tamen transmissō amne, per aper-
 ta loca, quantum facultas dari potuit, exercitū ducēs, Alpes
 petit. Verū in superādis Alpibus tor tantaq; incōmoda
 perpassum Annibalē tradunt, vt quidā authores æquales tē-
 poribus eius belli, ex ipso Pœno audisse dicant, se supra tri-
 ginta hominū millia, maximumq; iumentorū numerū in
 transitu Alpium amisisse. Non solum enim cum montanis
 incolis multoties sibi pugnandum, sed etiā aduersus an-
 gustias, asperitatesq; viarum sic elaborandum fuit, vt qui-
 busdam locis per ingētia saxa igni, acetoq; putrefacta sibi
 aperuerit iter. Quintodecimo die superatis Alpibus, in a-
 grum Taurinum descendit. Quo mihi verissimilius vide- 22
 tur per montem Genuæ (sic enim vulgō appellant) qui ex
 altero latere flumē Druentiam, ex altero exitum in Tauri-
 nos habet, Pœnum transisse. Postquā in Italiā ventum
 est, quæ aut quantæ copię Annibali fuerint, quia diuersa
 authores reculere, difficile ad fidē est exacto affirmare nu-
 mero. Alij centū millia peditū, viginti equitū: alij viginti
 peditū, sex equitū ex Aphris Hispanisq; quidā verō Gallis
 Liguribusq; additis, L X X X. millia peditum, decē equi-
 tum

tum fuisse scribunt. Sed credere libet, neque ita magnum illi fuisse numerum copiarum, vt allerunt primi, post tot emensa terrarum spatia, tantaque detrimenta accepta: neque ita exiguum, vt secundi volunt, cum maximæ res quas postea gessit, menti occurrunt. Qui verò mediam sequuntur viam, probabiliora dicere videntur, cum ex L X X. millibus peditum, decem millibus equitum, quæ ex Hispania mouit, magnam partem in Italiam duxerit, satisque constet confluisse ad eum ingentem multitudinem Ligurum Gallorumque, qui ea tempestate non
23 minore odio in Romanos, quam Pœni ardebant. Cum ex Taurinis in agrum Infubrium venisset Annibal, aduersum habuit P. Cornelium Scipionem, qui à Mafilia ingenti celeritate in Italiam reuersus, Pado Ticinorumque traiectis, haud procul ab hoste cõsedit, breuique interiecto spatio, ambo hi duces alter alterius castra speculatur profecti, equestre praelium commiserunt, in quo aliquandiu pari propè certamine dimicatum est. Ad extremum Romani, cum vulneratus esset consul, & Numidæ equites, paulatim circumfuso à tergo imminerent, pedem referre coacti sunt. Itaque sensim cedendo, & consulem protegendo, sese in castra receperunt. Sunt qui ab Africano filio iam tum pubescente seruatum patrem Cornelium scribunt. Quæ quidem laus etsi maxima sit in tam recenti teneraque ætate, non tamen à vero, nec à præclaris rebus, quas postea gessit, aliena videtur. Hoc praelio expertus Scipio quantum equitatu præuuleret hostis, statuit sibi ea loca petenda esse, in quibus pedestres copiae
24 & consistere tutius, & dimicare commodius possent. Itaque sequenti nocte quanto maxime silentio patuit, omni exercitu Padum traducto, in agrum Placentinum contendit. Eodem paulo post T. Sempronius Longus literis senatus ex Sicilia accersitus, vt ambo consules communi imperio, cõmunique consilio rempub. administrarent. Annibal etiam post equestrem pugnam cum omnibus copiis Scipionem sequutus, ad flumen Trebiam confederat, sperans propinquitate castrorum fere aliquam dimicandi facultatem, quam sibi datum iri vehementissimè cupiebat. non solum quia longam moram sustinere non poterat ob comæatus inopiam, sed etiam quia verebatur infirmitatem Gallorum, qui & spem
nouarum rerum, & equestris victoriæ famam sequuti, vt
facile

facile in suam fidem, atque amicitiam concesserant, sic etiam leui momento fieri posse credebat, vt durante in suis sedibus bello, odium à Romanis in se vnum authorẽ belli transferrent. Igitur omnibus modis materiam quærebat, vnde occasio committendi prælij oriretur. Accidit autem opportunè per eos dies, vt Sempronius consul nactus hostium agmen præda graue, palatumque per agros, inuaderet. in fugamque coniceret, atque ex ea re prosperè gesta de euentu totius rei coniecturam faciens, in maximam spem veniret victoriæ consequendæ, si iusta acie confererentur manus. Quare priusquam Scipio conualesceret, & noui consules crearentur, alicuius præclari facinoris edendi cupidus, in certamen prodire decreuit, rem improbane collegit, clamantemque nihil intempestius agi posse, quam omnibus propè aduersantibus Gallis, summam rempub. in discrimen afferre. Horum dissensiones per oculos exploratores deferebantur ad Pœnum. Quibus cognitis, callidus imperator extemplo locum inter vtraque castra septum vndique & vestitum vepribus & dumetis inuenit. ibique Magone fratrem cum delecta manu consistere iussit. Deinde equitibus Numidis negotium dedit, vt adirent Romana castra, hostemque lacezzentes ad praelium exercebant. Ipse interim reliquum exercitum cibo, potuque refectum in aciem deducit, vt in omnem occasionem gerendæ rei intentus paratusque in armis esset. Sempronius cõsul ad primum tumultum Numidarum, subito equitatum, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ex castris deducit. Erat autem brumæ tempus, & summa vigeat asperitas hyemis, in iis præsertim locis, quæ Alpibus Apenninorumque clauduntur. Numidæ, vt præceptum erat, citra flumen Trebiam Romanum sensim trahezzentes, ubi ad eum locum venerunt, vnde suorum signa cõspici poterant, subito verterunt in effusum hostem equos. Est enim Numidarum consuetudo, vt spontè plerique cedant, mox ubi visum fuerit, sistant, rursusque maiore impetu, quam prius hostem inuadant. Sempronius extemplo equitibus ad subsidia reuocatis, pro nunc sistatè temporis acie instruit, pugnam cum hoste, qui omnia ad futurum certamen præparauerat, commissurus. Iam enim cum instructis copiis aderat Annibal, vt præfenti occasione certandi vteretur. Pugna primum à leui armatura, deinde ab equitatu inita est, in qua Romani equites

Pugna ad
Trebiam.

equites cum impetū hostium sustinere non possent, facile
cellerūt loco, Prælium deinde legiones exceperē, tanta con-
tentione, tamque paratis ad dimicandū animis, vt resistere
posse viderentur, si eis fuisset cum solo peditē decernendū.
Sed hinc Equites elephantique terrebant; hinc Pedites
instabant, acriter pugnantē aduersus corpora fame, fri-
gorēque confecta. Itaque magis animis quam viribus
hanc molem circumstantium incommodorum sustinen-
tes Romani, pugnam extrahere, quousque Mago ex insidiis
exortus, cum clamore ac tumultu incautos inuasit, & me-
dia Pœnorum acies iussu Annibalis impetum in Cenoma-
nos fecit. Tunc fuga ab auxiliariis coepta, Romanorum
18 fregit animos, Nam ad decem millia peditum ex Romano
exercitū fuisse dicuntur, qui per medios erumpentes hostes
se Placentiā contulere. Ex reliquis copiis fugientes perse-
quuti maiorem partem conciderunt Pœni. Euasit tamē Sē-
pronius consul summo periculo manibus hostium euitatis.
Nec Pœnis incruenta victoria fuit, multis ex suis militibus
ac omnibus propē elephantis amissis. Post hanc pugna An-
nibal per omnem regionē vagatus, cuncta ferro igniq; va-
stauit, oppida quēdā cepit, ac ingentem multitudinem in-
colarum nullo ordine militari in certamen euntem, parua
manu fudit, fugauitque. Vere primo maturius, quam tēpus
postulabat ex hybernis mouens, cum in Hetruriam conten-
deret, & prope Apēnini iuga sua tempestate repulsus, exer-
citum in agrum Placentinum reduxit, breuique interiecto
19 spatio, cum multæ necessariæ vrgerent causæ, rursus eandē
profectionem sicut instituerat suscipiendam putauit. Nam
Gallorum insidiis propē circumuentus, calliditate ingenij
periculū capitis euitauerat. Aegrē enim ferentes Galli bel-
lum in suis agris diutius consistere, vnum Annibalē capue
belli petebāt. Quo periculo compulsus Pœnus, maturādum
sibi, atque in aliam prouinciam omnem exercitum tradu-
cendum putabat. Accedebat præterea, quod ad opinionem
gentium, & suorum militum alacritatem magni intercessu
arbitrabatur, tantas videri Carthaginiensium vires, tātum
ducis animum, vt in propinquas Romanæ vrbi regiones
arma trans ferre auderet. Quare postpositis omnibus rebus
castramouit, superatisq; Apennini iugis, per Ligures ea via,
qua ad paludes ac planitiem fluminis Arni est iter, in Hetru-
ria m

riam descēdit, Arnus vehementius excreuerat per eos dies,
atque omnes circūadiacentes campos aquis inundauerat.
Igitur Annibal tantum exercitum secum trahens, priusquam
ē palustribus locis egrederetur, vitare non potuit, quin in-
gentem hominum ac iumentorū iacturā faceret. Ipse quo-
que dux etsi elephantō, qui vnus sepefuerat ex multis, emi-
nens veheretur, plures tamen dies ac noctes aeris intēperie
vigiliisq; confectus alterū amisit oculū. Inter hæc C. Flami-
nius consul exercitū à Sēpronio accepto Arretium venerat, *Annibalal*
inconsulto senatu ægreque ferente, quod relicto Romæ Cn. *tero prima*
Seruilio collega, sine insignib; sine lictorib; furtim in pro- *tur oculo.*
uinciam contendisset. Hunc virum natura ferocem plebis
fauor supra modum extulerat, atque ita audacem reddide-
rat, vt appareret omnia incautē inconsulteque acturū. Quod
vbi Annibal comperit, commodissimum esse statuit inge-
nium consulis irritare, conarique omnibus modis, vt ante-
quam collega iungeretur, ad pugnam alliceret. Itaque ca-
stra mouens, per agrum Fesulanum, Arretinūque magno
impetu vagatur, omnem regionem terroribus implet, cun-
cta ferro igniq; peruat, nec prius populationibus aut in-
cendiis sine facit, quam passim vastatis agris ad mōtes Cro-
tonenses, atq; inde ad Thralimenum lacum peruenit. Ibi lo-
cum contemplatus cum capere insidiis hostē quæreret, pro-
pe angusta via, q. ad Thralimenū ducit, sub quibusdā tumu-
lis equitatū locat, post mōtes leuem armaturā considere iu-
bet. Ipse cū reliquis copiis in planitiem descēdit, suspicatis
id qd accidit, Romanū consule nō quieturū. Homines enim
furētes ingenio, facile ad oēs machinas atq; insidias hostiū
patent. sæpeque salutaribus consiliis spretis, summā rerum
in discrimen obiciunt. Flaminius vbi passim agros socio-
rum diripi, frumenta succidi, ædificia incēdi sentit, subito
contra omnium sententiā, qui collegam expectandū cense-
bant, castra mouit, citatūque agmen ad hostē duxit. Cum
occidente iam sole ad angustias Thralimeni lacus peruenis-
set, eo in loco constitit copientī itinere indefessus miles.
Sequenti die, sub primam lucem, nulla re antea explorata,
saltum transcendit, Annibal verō qui omnibus antea præ-
paratis occasionem expectabat gerendæ rei, vbi in paten-
torem campū Romanum deductū cernit, dat omnibus
inuadendi signum. Tunc vndique surgentes Pœni, hostem
lacu

Jacu & montibus clausum adoriuntur, nec solum à fronte, sed etiam à tergo & lateribus instant. Contrà Romani nullo ordine militari prælium ineuntes, constipati conglobatiq; in nebula quæ omnium oculos occupauerat, veluti in umbra pugnant: vt mirandum fuerit, cum ab omni parte circumsepti tenerentur, quibus rebus freti tandiu pugnam distulerint. Nam supra tres horas ita acriter certatū constat, vt neq; maximus terræ motus eo tempore à pugnatibus auditus sit. nec prius Romana inclinata acies, q̃ manu equitis, cui Ducario nomen erat consulem tota acie volitantē interfectum fama vulgavit. Tunc Romani spoliati præludio ducis, ac omni spe destituti terga verterunt, alij montes, alij lacū petentes, quorū multi in fuga sunt cōprehensi atq; interfecti. Cecidere in pugna ex copiis Romanorū ad quindecim millia hominum, & ad decē millia peditū, itineribus euasere. Fuisse etiam dicuntur sex millia peditū, qui à b initio pugne impetu facto saltum superarunt, & in eminenti quodā tumultu conititerunt: postea verò finito prælio accepta à Pœnis fide, proditi fraudatiq; in victoris potestate venerunt. Annibal hac ingenti victoria parat, multos ex captiuis Italici generis liberaliter prosequutus, sine pretio dimitti iussit, vt humanitatis & indulgentiæ fama per populos vulgaretur, à quibus tamē virtutibus ingeniū eius longissimē aberat. Fuit enim Annibal ferus immanisq; natura, & adiunxit etiā à prima pueritia disciplinam, qua nō iura, non leges, non ciuiles consuetudines, sed bella cædēsque, & hostiles proditones tractare didicerat. Iraque crudelissimus euasit dux, & in fallendis hominib; callidissimus. Nā ad decipiendū hostē semper intentus, quos aperto Marte superare nō poterat, dolis aggrediebatur, vtfacilex presenti pugna & prælīo quod antea cū Sempronio ad Trebiam cōmitti, possumus iudicare. Sed hæc in alium locū deferantur. Romā verò vbi Flaminiū cōsulem victū celsūq; cum magna parte copiarū nuntiātū est, ingēs repētē luctus ciuitatē inuasit. Alij publica, alij priuatam, quidā vtranque calamitatē deplorabāt. Miserabile spectāculū erat multitudinis mulierū virorūq; confluentis ad portas, vt priuatim quisque de suis necessariis certior redderetur. Proditū quoque memoriæ est, mulieres duas stantes sollicitis ac pendentibus animis pro salute filiorū, cum præter spem filij occurrissent

34
Calliditas
in effingen
gendis vir
tutibus.
Luius lib.
1. Decad. 3.
& Silius
lib. 1.

35

issent, subita lætitia expirasse. Sub idem tempus quatuor millia equitū ad Flaminiū consule mitterentur à Seruilio collega, nondū sciētē prælīū ad Thrasimenū factum. Hi in itinere audita suorū clade, cum in Umbriā se reciperent, ab equitatu hostiū excepti, ad Annibalē deducuntur. Ceterū cū tot tamq; multiplicibus acceptis cladibus in summo periculo res Romana esset, placuit extraordinariū imperium queri, Dictatorēq; creari, quod vnum remediū alienissimis tēporibus reipub. adhiberi solitū erat. sed cum obsessis omnibus viis Seruilius consul Romam venire non posset, nouo exemplo populus Romanus Dictatorem dixit Q. Fabium, cui postea Maximo fuit cognomen, qui M. Minucium magistrum equitū dixit. Erat autē Fabius vir magni cōsiliij atq; prudentiæ, & summæ in repub. dignitatis. Itaq; eo tempore omnes ciues hunc vnū intuebantur, iamq; sibi persuaserāt eo dūce, aut nullo alio, defendi statum ciuitatis posse. Hæc ille nō ignorans, ingēti fiducia rebus necessariis cōparatis ab vrbe proficiscitur, & exercitū à Seruilio consule accepto, duabusq; legionibus additis, ad hostē pergit. Iam Annibal à Thralimeno lacu recto itinere Spoletū profectus, tentauerat primo impetu, si id oppidum capi posset. Cōcursu oppidanorū ad tuēda mœnia facto, cum egregiē defenderetur, vastatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiisque incensū, in Picentes, atq; inde per Marlos & Pelignos in Apuliam contenderat. Dictator hostem sequutus, prope Arpos haud procul à Punicis castris confedit, eo consilio, vt morando cunctandōque bellum traheret. Nimia enim superiorū ducū ferocia in eum locū rem Romanā deduxerat, vt à toties victore hoste nō vinci eo tēpore pro victoria haberetur. Itaq; omnia repētē mutauit imperator mutatus. Nā cū Annibal primò in aciem deduceret, deinde quiescētē hoste omnē regionē popularetur, vt vastado in oculis agros sociorū, Dictatorē exciter ad prælīū capeffendū, nihilo magis motus Fabius suos in castris cōtinebat. Hæc cunctationē Romani ducis iniquo animo ferēs Annibal, frequēter castra mutare cōstituit, vt pluribus adeundis locis atiqua vel fallendi hostē, vel cōmittendi prælīi occasio oriretur. Quapropter superato Apēnino, ex agro Arpini in Samniū venit: pauloq; post quibuldā Cāpanis, quos ad Thrasimenū captos liberaliter dimiserat, asserētibus lib.

Cae

Caput potiunda; castra mouit, perito quodam regionis ad
monito, vt in agrū Casinatē exercitum duceret. Similitudi
ne nominis Casilinū dux itineris pro Casino accipiens, lon
gē diuersa via per Calentinū & Calenū agrum in campum
Stellatē Annibalem traxit. Vbi cum septa vndiq; montibus
& fluminibus regio teneretur, cognito errore, Pœnus ho
minē crudeliter ex cruciatū necari iussit. Fabius per id tem
pus incredibili patientia vsus, vagari Pœnum permisit, do
nec occupato Gallicano & Casilino mōte opportuna loca
præsidii firmavit. Quo factū est, vt Punicus exercitū propē
circūuentus, vel opprimi cōmeatus inopia, vel turpi fuga si
bi cōsulare cogere, nisi Annibal arguta fallacia frustra
to hoste periculū euasisset. Nā hac re animaduersa, cū sibi
opportunū visum est, imperat militibus suis, vt ex aggressi
præda, quā abūdē in castris habebat, ad duo milia boum
ad se deducāt. Horum cornua facibus vinciri iubet, deinde
quosdā idoneos diligit viros, qui sub primā vigiliam, do
Callidit.
his quæ imperata erant, prætermissum fuit. Agitati boues
ardentibus facibus summa montium petunt. Copiæ paulatim
sequuntur. Romani qui multo ante firmis præsidii sal
tus occupauerant, re noua perterriti, & insidias esse rati, sub
bitō ex opportunis locis discessere. Fabius quoq; Punicam
40 fraudem suspectam habens, cū non satis constaret quid
nam rei esset, suos in castris cōtinuit. Interim Pœnus haud
procul ab aquis Sueffanis, quem locum hac tempestate in
colę regionis Turrim balneorum appellant, saltum trans
greditur, atq; in agrū Albanū cū omnib. copiis incolumib.
se se recipit, breuiq; interiecto spatio castra mouet, quasi re
cta via Romā periturus. Sed postea cōuerso itinere in Apu
liā rediit. Ibi potius oppido Glereno, opulēto sanē & abū
danti omni copia rerum, hyberna in iis locis habere cōfisi
tuit. Nec multo post Dictator subsecutus, haud procul à Pu
nicis castris in agro Larinati cōsedit. Inde reipub. causa Ro
mam accersitus, cū celeriter sibi proficiscendū esset, magi
stro equitum denuntiat, vt se loco teneret, neue obiente se
cum hoste manū confereret. Nam sicut ab initio proposue
rat animo, ita etiā postea in eo perseverandū putabat: vt ne
41 que hostem in prælio lacesseret, neque lacessitus in aciem
descenderet. Sed accidit post discessum eius, vt M. Minutius

præceptorum immemor, hostium manum adoriretur fru
mentatum ab Annibale missam, palantēque per agros
cum multa cede in castra coniceret. Ex tēplo huius rei fama
Romam perlata, auctāque rumoribus, veluti adeptæ victo
riæ nomen obtinuit, ac ita multitudinis impleuit aures, vt
repentē sit magistro equitum, quod ante id tempus conti
git nunquam, cum Fabio Dictatore æquatū imperium.
Hanc iniuriam sibi indigno illatam magno animo ferens
Fabius, in castra reuertitur. Iam duo Dictatores vno tem
pore erant, res ante eam diem inaudita, diuisisque inter se
copiis sicuti consulibus mos fuit, pari imperio exercitibus
præerant. At M. Minutius ex rebus tantā sibi arrogantiam
sumperat, vt quod vix Annibal roties victor auderet, ausus
sit quadam die inconsulto collega certamē inire, ac in eum
locum copias suas perducere: vbi Punicis insidiis circūue
tæ ad arbitrium hostium cædebantur, nec vllam euadendi
viam habebant, nisi Fabius publicæ salutis magis quā ac
ceptæ iniuriæ memor, in tēpore subuenisset. Nam recēti
bus copiis certamini superueniens, haud dubiē terruit Pœ
num, & facultatem legionibus Romanis dedit, vt sese in
locum tutum reciperent. Maximam hinc virtutis & pruden
tiæ famam cū apud suos, tum apud hostes est Fabius con
secutus. Nā & Annibalē in castra redeuntē dixisse tradūt, eo
prælio à se M. Munitium, se autem à Fabio esse superatum.
Et ipse Minutius cognita prudentia viri, iuxta Hesiodi sen
tentiam, meliori parendum ratus, cum omnibus copiis in
castra Fabij venit, magistratūque deposito, hōnificētissi
mis verbis patrem Fabium salutauit, longēque is fuit. cun
ctis militibus latissimus dies. Caterū vtrisque exercitibus
in hyberna discedētibus, post longam contentionem creati
sunt consules noui, L. Paulus Aemilius, & C. Terētius Var
ro, homo ex infima plebe, populari aura ad consulatum e
uectus. His concessum est, vt maioribus copiis quā con
sueuerant priores duces, rem Romanā gererent. Auctæ le
giones, & nouę quoque veteribus additæ. Profecti ad exer
citum consules diuersi ingenij diuersam in administrando
imperio rationem seruabant. L. Paulus vir prudens, & Fa
bianę artis & consilij memor, bellum trahere, hostem mora
ri, prælio abstinere: Varro cōtrā, furere, audere, certamē ex
poscere. At breui spatio interposito, patefactum est magna
F cum

- 43 cum calamitate ac perniciē ciuitatis, quantum inter modestiam Aemilij & Varronis arrogātiā interesset. Nam Annibal inopia frumenti timens ne aliquis motus in castris oriretur, ex Glereno profectus cum calidiora petiisset Apulix loca, cum omnibus copiis ad Cannas confedit, quem in secuti Romani consules, bina propē posuerunt castra, ita in ter se iuncta, ut tantum Ansidio dirimerentur amne. Is solus fluuiorum, ut tradit quidam, Apenninum diuidit, atque ex ea parte qua montes ad mare Inferum spectant, oriens, in Adriaticū insluit sinum. Verum L. Paulus cum videret Pœnum in aliena morantem terra, non posse tot tamque diuturnum gentium copias diutius sustinere, in eadem sententia perseverabat ut bellum duceret: hanc vnam tutam viam cēdi viam, hanc hosti perniciosam, suæ reipub, salutarem esse censebat. Quod si hoc C. Terentio persuasum esset, satis apparebat à sedentibus Romanis frangi posse Annibalis opes. Sed vir inquieti animi non solum non movebatur auctoritate Aemilij prudētissimē cōsulentis, sed ipsum etiam increpabat, fremebatq; per vulgus, quod in aciem prodeunte hoste militē otiosum in castris contineret. Quamobrem cum venisset dies in qua summa imperij sibi obtigerat (victum enim exercitibus præerant) prima luce, transmissis Ansidio, signum dimicandi proponit inconsulto collega, inuitoque magis, quia repugnare non poterat, quam spōrē eum sequente, Annibal latus occasione pugnandi, quod omnē dilationem sibi aduersam esse censebat, copias amnem traducit, paratissimas quidem atq; omni armorum genere ornatisimas. Multa enim spolia ex hostibus parata materiam præbuerant ad ornatum. Erat autem Romanorum acies in meridiem versa. Horum oculos occupabat pulvis meridiano excitatus vento, quem incolæ Vulcanum appellant. Hostes contra septentrionem spectabant, atq; ita in acie dispositi erant, ut utrunque cornu tenerent Aphri, in medio conficerent Galli atque Hispani. Primum à leui armatura, deinde ab equitibus concursum est: & quia exiguum ad perurgandum spatium inter amnem peditatūq; relictum erat, atrox magis quam longum fuit certamen. Pulso tamen equitatu Romano, pedestris acies prælium excepit, tanto ardore animorum, ut nullum aliud tempus ad dimicandum
- 45 habitura videretur. Sed nimia vincendi cupiditas ut pri-

Pugna ad Cannas.

mo congressu initium latum, sic etiam postea exitum tristē Romanis dedit. Nam Galli atque Hispani, quos in medio locatos supra ostendimus, non sustinentes impetum Romanorum, sese ad Aphrorum subsidia receperē, Romani verò effuso cursu in hostem delati, dum virgendo cedētes in medium cecunt, occasionem dederunt Pœnis ut ex utraq; parte cornua circumducerent. Quingenti quoque Numidæ equites, qui paulo antē simulata fuga à consulibus fuerant comiter accepti, ac in postremo agmine cōsistere iussi, ubi tēpus visum est gerendæ rei, à tergo sese ostendūt, subitōq; imprudētes atq; inopinates hostes aggrediūtur. Tum vndiq; perturbata Romana acies haud dubiā Pœno victoriā dedit. Ad quadraginta millia peditū, ad duo millia supra septingentos equites, auctore Liuiō, eo prælio caesa dicuntur. Polybius longē maiorem numerū cessorum affert. Sed his in medio relictis illud affirmare libet, hac Cannensi clade nullam maiorem vnquam nec primo nec secundo Punico bello à Pœno hoste illatā esse Romanis. Nam in ea pugna cecus est Paulus consul, vir memoria dignus, & vsque ad supremum diem omni officio in patriam functus. Seruilius quoque prioris anni consul, & alij consulares, tum prætores, prætoriiq; viri, tribuni militum, ac ædilitij quidā, alijque permulti honestissimi senatores, tum optimorum ciuium exercitus, qui ad satietatem crudelissimi hostis interempti ceciderunt. Terentius consul qui auctor fuerat prælij committendi, ubi in omni parte Pœnum superiorem vidit, salutem sibi comparauit fuga. Et Tuditanus tribunus militum cum magna manu per medios hostes erumpens, Cannam venit. Ibi ad decem millia hominum ex manibus hostium tanquam ex tempestate emerſa conuenerunt, summaque imperii omnium consensu ad Appiam Pulchrū, & P. Cornelium Scipionem, qui postea hoc bellum confecit, delata est. Hunc tandem exitum Cannensis habuit pugna. Que celeriter Romā perlata, etsi omnem ciuitatem (ut par erat) mœstitia luctulq; repleuit, senatus tamē popululq; Romanus in tā aduersis rebus dignitate retenta, non modò de seruanda vrbe, sed etiam de reparando exercitu cogitauit, iuniores ad arma conuiuit, nec Siciliam Hispaniamque neglexit: ut hæc considerās mirari debeat, tantum ea tēpēte vel animi vel consilij in illo ordine populūq; fuisse. Nam

ut ceteras omittam clades, ad Ticinum, ad Trebiam, ad
Thrasimenum acceptas, hoc postremum vulnus quo pend
Romani imperij opes conciderunt, quæ alia gens sustine-
re potuisset? Tuli tamen populus Romanus, atq; ita tulit
ut neque industria consilio, neque consilium magnitudini
animorū defuisse videretur. Annibal quoque victor in re-
ficiendo exercitu tempus terens, spatium victis dedit ad re-
spirandum. Nam si extemplo finita pugna, victorem exercitū
Romam duxisset, proculdubio aut succumbendum animo,
aut extremum subeundum discrimen Romanis erat. Huius
postea tarditatis sæpe pertæsum Annibalē tradunt, palamq;
conquestum, quod consulentibus quieti militum magis eo
tempore credidisset, quàm Maharbali præfecto equitum,
qui subito Romam caput belli petendum censuit, cunctan-
tique Pæno illud vulgatum protulisse dicitur. Vincere scis
Annibal, sed victoria vti nescis. Verum non omnia (vt Ne-
stor ille apud Homerū inquit) data sunt hominibus simul:
aliis enim ars vincendi, aliis celeritas conficiendi, quibus-
dam etiam cōseruandi studium defuit. Pyrrhū Epirotarum
regem, qui bellum intulit populo Romano præstantissimū
belli ducē fuisse accepimus: hunc tamen memoriæ proditiū
est egregiū in acquirēdo imperio, in cōseruando verò mini-
mè aptū fuisse virū. Sic etiā alia aliis adfuisse, quædā etiā de-
fuisse bellicis laudibus digna, per veteres historias cognosce-
re licet. Cæterū post hoc præliū ad Cannas cōmissum, Ate-
lani, Calatini, Samnites, Brutij præterea atq; Lucani, aliq;
permulti Italiæ populi fama ingentis victoriæ moti, ad An-
nibalē defecerunt. Capua quoq; quod multò antè cōcupie-
rat Annibal, veteribus relictis sociis, noua se ei societate cō-
iunxit, idque ad opinionem gentium magnum momentū
rebus Carthaginiensium attulit. Erat enim ea tempestate vs-
lidissima vrbs multitudine ciuiū incolarūq; & post Ro-
mā florentissima omniū Italiæ ciuitatū. Hanc Hetrusco-
rum coloniam (vt multa quæ de ea referūtur, paucis verbis
complectar) Vulturum primò, Capuam de inde à duce eo-
rum Capio, vel quod propius vero est, à campestri agro ap-
pellatam constat. Circū enim adiacent campi omni fer-
tilitate terræ pulchritudinēque agrorum insignes, quos
Ætius appellant Græci, Hanc quoque regionem ex omni
parte illustres populi cingunt. Nam maritimam oram in-
colunt

colunt Sueflani, Cumani, Neapolitani: mediterraneam à se-
ptentrione Calentini & Calenii ab oriente & meridie Dau-
ni & Nolani. Præterea locus ipse natura munitissimus est,
hinc mari, illinc maximis perpetuisque mōtibus cingitur.
Ea verò tempestate florescentes mira felicitate Campani, cū
viderent propè ad internecionem Romani imperij pugna-
tum esse ad Cannas, facili, vt plerunque fit, ad victoriam
inclinarunt, Annibalēque victorem non solum sibi socie-
tate iunxerunt, sed etiam incredibili honore acceperunt in
urbem, sperantibus ciuibz, confecto bello se inter Italos
potentia atque opibus longè primos fore: adeo plerunque
mortales in rebus humanis spes ac opinio fallit. Venienti
Capuam Annibali ingēs multitudo obuiam effunditur, stu-
dio visendi celeberrimi nominis ducem, cuius tot victoriæ
& secunda commissa prælia in ore atq; oculis omnium ver-
sabantur. Ingressus urbem deducitur ad domum Pacuuij
familiaris, viri & potentia atque existimatione facili prin-
cipis Campanorum. Cœna conquistissimis epulis compa-
ratur. Ex Campanis ciuibz nemo ad cōuiuium adhibetur,
præter Vibellium Tauream virum fortissimum, & filium
Pacuuij hospitis, cui pater iratum Annibalem eo quoddā De-
cium Magium pro Romana societate pugnantem sequu-
tus erat, magno negotio placauit. Sed operæ pretium est vi-
dere, quanta & quàm varia pericula præter opinionem ho-
minum maximis interdum accidant viris. Nam is iuuenis
licet simulatione reconciliatus Annibali, nocendi tamē
occasionem expectans, dum celebratur omnium sermone
lætiāque cōuiuium, patrem in interiorem partem ædium
adducit, eūque hortatur, vt simul secum gratiam populi
Romani graui peccato amissam summo beneficio redime-
re velit. Consilium deinde aperit quo animum induxerat,
Annibalem patriæ suæ, totiusque Italiæ hostem de medio
tollere. Homo qui id authoritatis & parens esset, filij dicto
vehementer obstupuit, iuuenēque complexus, magno la-
bore, multis cum lachrymis vix tandem exorauit, vt abie-
cto gladio domi suæ hospitem tutò esse sineret. Ita Annibal
qui ab Oceano Hispaniæque vltimis oris per ingentia ter-
rarum spatia militem trahens, nunc hostium telis, nunc Gal-
lorum insidiis petitus euaserat, parum abfuit, quin vnius iu-
uenis manu inter epulas mensaq; necaretur. Postero die

frequens senatus Annibali datus est à Campanis, in quo ille gratissimis verbis audientium impleuit aures, multa promittens, multa suadens, quæ facile credebant Campani, proptereaque sibi opinionis errore de Italiæ principatu sperabant. Quare ita turpiter se submiserunt Pœno, ut quasi libertatis obliti, non socium in urbem, sed dominum accepisse, viderentur. Quinetiam præter alia, petenti Annibali sibi tradidit Decium Magium principem factionis aduersæ, non modò seruili decreto est senatus assensus, sed etià passus est, ut spectante populo catenis vinctus in castra duceretur, vir antiquæ societatis memor, resque publicæ magis, quàm barbaris gentibus affectus ciuis. Dum hæc Capuæ geruntur, interrim Mago Annibalis frater Carthaginē profectus felicissimæ victoriæ nūtiū suis ciuibz detulit, resque ab Annibale gestas magnificentissimis verbis in senatu exposuit, & ad faciendam fidem orationi suæ effundi iussit in vestibulo curiæ aureos annulos Romanis equitibus ademptos: quorum cumulum alij modij vnus, alij trium modiorum dimidiūq; 55 mēsuram excessisse tradunt. Petitum deinde supplementum, cōcessumque à senatu est maiore studio, quàm postea missum. Nam præsentibus rebz cōmori Carthaginenses, ut initium lætum, sic prosperum belli finē sibi animis proponentes, fauendum Annibali, delectum habendū, perseuerandūque in armis censuerunt: vno tantū repugnante Hannone perpetuo hoste factionis Barchinæ, cuius salutare consilium pacem suadens cum alijs sæpe, tum eo tempore maximè posthabitu reiectūque à Pœnis est. Annibal post societatem cum Campanis initam, ad urbem Nolanam exercitum admoit, oblata sibi spe per volūtariam deditio nem illius oppidi potiundi. Nec eum fessellisset opinio, nisi prætor Marcellus concitatā multitudinē subito aduentu repressisset, succedentēque moribus hostem tribus portis eruptione facta, cum magna cæde in castra adegisset. Hic 56 Marcellus, est Marcellus vir bello insignis & militari gloria clarus, qui primus magnitudine quadam animi atque ingenij Annibalem docuit posse vinci. Post hæc Annibal rem Nolanam in aliud tempus differendam ratus, Acerras petiit, nullo negotio urbē caput, diripi que. Maiore deinde conatu Casilium aggressus, locū ad nocendū Capuæ peropportuni, cum oppidanos Prænestinōsq; qui ibi præsidio erant, neq; pollicita

tionibus, neq; denuntiatione periculi permouere posset, exiguam partem copiarū ad obsidendum oppidū reliquit, ipse reliquū exercitum in hyberna deducit. Capuam autem locum statim deligit, urbem amœnam & omni deliciarū genere abundantem. Ibi miles assuetus sub diuo vitā agere, frigus, famē, sitim patienti animo tolerare, cum variæ species voluptatū sibi quotidie offerrentur, breui ex strenuo ignarus, ex forti timidus, ex solerti iners mollisq; euasit. Corrumpunt enim blandæ voluptates omne robur animi, indolentque virtutis, ingenij labefactant, consilium eripiunt: quod perniciosius humano generi afferri potest. Merito igitur Plato escam malorum appellat voluptatē. Et in præsentibus rebz Capuæ deliciæ magis, quàm Alpium iuga, quàm armati Romanorū exercitus, Pœnis obfuerunt. Nam vna hyems segniter molliorq; æta, tantū valuit ad extinguendum vigorem animorum, ut milites principio veris in capum progressi, omnis virtutis bellicæ obliti viderentur. Annibal exacta hyeme ad Casilium reuertitur, sperans oppidanos post tam longā obsidionem etiā inuitos in suā potestatem venturos. At hi etsi omnium rerum inopia laborarent, tamen constituerant animis extremā etiam experiri, priusquam se crudelissimi hostis fidei arbitrioque permetteret. Quam 58 obrè farre primū, nucibus deinde per Vulturū à Romanis acceptis, rem eousque extraxere, ut confectus tandem Annibal, pactione, quod antea recusauerat, oppidū reciperet. Cæterum hoc bellum, in quo mira felicitate omnia propè lata secundaque euenerant Pœnis, nulla tot victoriis intercedente clade memoriæ digna, cepit per id tempus variis euentus variāque rerum conditionem fortiri. Nam societas inita cum Philippo Macedonum rege, & supplementum à Carthagine missum, & Perilia, Cōsentia, aliaq; in Brutijs expugnata: vbes spes Carthaginensium confirmabant. Ex altera parte Romani, maximis præliis in Hispania Sardiniaque hostibus fuis, animos vehementer erexerāt ad spem bene gerendæ rei. Præstantissimos eo tempore quæsiuerant duces, Fabium Maximum, Sempronium Gracchum, & M. Marcellum virum omni bellica laude dignum: qui ita impigre rem Romanā administrabant, ut sentiret Pœnus sibi eum acerrimo simul prudentissimōq; hoste bellū esse gerendum. Primū enim apud Cumas à Sempronio Graccho 59

*Voluptas
malorum
esca.*

magna suorum caede repulsus, coactus est obsidionem relinquere: pauloque post apud Nolam iusta acie cum Marcello magnam plagam accepit. Nam ex Romanis citra mille, ex Poenis sex millia partim praelio caesa, partim in fuga capta dicuntur. Haec autem pugna quanti momenti fuerit, facile ex eo intelligi licet, quod extemplo Annibal Nolae oppugnatione omissa, Apuliam petens, militem in hyberna deduxit. His factum est ut veluti ex graui morbo respirantes Romani, summis viribus aduersus hostem contenderent, iamque non solum tueri sua, sed etiam aliena aggredi auderent. Maxime vero conuersi erant ad Capuam oppugnandam, refricante animos frequenti Campanorum iniuria, quod extemplo post Cannensem pugnam, alienissimum reipublicae tempore defecerant ad victorem Poenum, multorum beneficiorum obliti, quae olim Romani in eam ciuitatem contulerant. Campani contra sui delicti conscii, nouoque apparatu Romanorum perterriti, ad Annibalem in Apuliam mitti oratum, ut maxime necessario tempore socii urbi subueniat. Is nulla interposita mora, ex Apulia profectus, magnis itineribus in Campaniam venit, castrisque ad Tifata super Capuam positus, magis distulit in aliud tempus, quam prohibuit imminuentem pestem Campanis. Sed cum crebris excursionibus per agrum Neapolitanum vagaretur, oblata est illi denuo spes Nolae per prodicionem occupandae. Erat enim in ea urbe sicut in plerisque Italiae ciuitatibus, plebs a senatu diuisa. Multitudo auida nouarum rerum Annibali, optimates meliores consilio, populo Romano fauebant. Poeno igitur ad occupandam Nolam proficiscenti, ut aliis saepe, sic etiam tunc, cum instructis copiis Marcellus occurrit, primoque congressu praelium committere non dubitauit. In quo superior Romanus tanta alacritate hostem reiecit, ut satis appareret eo die calamitosam fuisse Carthaginensibus futuram pugnam, si equites diuerso itinere profecti, ut a Marcello institutum erat, in tempore adfuissent. Annibal non sine magno detrimento copiis in castra reductis, paulo post ex eo loco proficiscitur, atque in agrum Salentinum exercitum ducit. Nam quidam iuvenes Tarentini in aduersis praeliis Romanorum iam pridem capti, liberaliterque dimissi, cum in referenda gratia memores esse vellent, spem Tarenti recipiendi Annibali fecerant, et

si propius urbem exercitum admoisset. Quorum pollicitationibus compulsus Poenus, omnibus modis haec rei studendum censuit, ut quod multo ante animo concupierat, aliquo maritimo oppido potiretur. Erat autem ex maritimis urbibus nulla alia Tarento commodior ad auxilia ex Graecia accersenda, & multa in exercitum transportanda, quae indies ad necessarium usum expetebantur. Verum etsi aduersante Romanorum praesidio res in longum protrahita sit, tamen non prius ab incepto destitit Annibal, quam Nico & Philomenus auctores defectionis prodiderunt urbem. Arx solum a Romanis retenta, quae tribus fere partibus mari abluitur: reliqua quarta est, quae aditum habet a terra, quam murus & fossa munebat. Ab hac parte Annibal frustra expugnationem expertus, cum strenue defenderetur, fauces Tarentini portus impedire instituit, ratus hanc unam superesse viam, qua Romani commeatu exclusi ad deditionem compellatur. Sed difficile opus apparebat futurum, cum claustra portus possiderent hostes, & naues quibus exitus obsidendi erant, exiguo spatio inclusa tenerentur. Has ex portu cui arx supererat, subducere oportebat, & in proximum mare deferre. Nemo ex Tarentinis reperiebatur, qui rationem huius rei explicandae in medium afferret. Annibal tantum, cum optaret reliqui, vnus vidit naues machinis ex portu subduci, planstrisque impositas per mediam urbem ad mare deferri posse. Itaque adhibita solertia hominum, paucis post diebus subductae naues, in altum delatae contra fauces portus sterere, Annibal recuperata post centesimum prope annum quam in Romanorum potestatem venerat, Tarentina urbe, & arce terra marique obsessae, in Samnium rediit. Nam consules Romani frumentatoribus Campanis oppressis direptisque, ad Capuam duxerant legiones, ac omnia studia belli in expugnationem eius urbis intenderant. Quamobrem Poenus cogitationem Campanae rei studio ingenti suscipiens, cum omnibus copiis aduersus hostem contendit, breuique interiecto spatio, non detrastantibus pugnam Romanis, utriusque in certamen progrediuntur, praeliumque insigne apparebat futurum, nisi eodem tempore Sempronianus exercitus, qui Sempronio Graccho in Lucanis amissus a Cn. Cornelio in Campaniam ducebatur, certates diremisset. His enim copiis procul visis, priusquam discerneretur quis esset, territi Romani

ni pariter Pœnisque copias in castra reducunt. Post hæc consules ut Capua auerterent Pœnum, cum diuersas regiones alter Lucauiam, alter Cumas perisissent, Annibal in Lucanos profectus, occasionem cepit cum M. Centenio confingendi, qui temeritate atque audacia insignis, exercitum sibi a senatu parum prudenter creditum calidissimo hosti obiecit. Commisso prælio Centenius audacissime pugnas occiditur, ex reliquis pauci euadunt. Accessit tunc ad hoc incommodum, ut Annibal paulo post in Apuliam proficiscens, alium exercitum Romanorum, cui præerat Fuluius prætor, infideliis circumuentum profligaret, deleretque. Nam ex viginti millibus hominum, cum ad libidine crudelissimi ducis trucidarentur, vix duo millia superfuere. Consules inter hæc ex discessu Annibalis occasione nacti, cum omnibus copiis ad Capuam redeuntes, undique cinxerunt urbem. Quod ubi Annibal cognouit, cum expedito exercitu in Campaniam profectus, primo a luetu castra Romanorum inuadit, monitis ante Campanis, ut eodem tempore eruptionem faciant. Imperatores Romani ad primum tumultum hostium, partiti inter se copiis obuiam progrediuntur. Campanis nullo negotio in urbem compulsi, durior aduersus Pœnū dimicatio fuit, qui cum aliàs sæpe, tunc eo die acerrimum imperatorem se præstitit in prælio conferendo. Tentauit etiam si qua fallacia capere hostem posset. Nam cum sui castra Romanorum irrumpere conaretur, misit quendam latinæ peritum linguæ, qui iussu consulum alta voce denuntiaret Romanis, ut castris iam propè amissis, in proximos montes confugerent. Vox inopinata facile audientes mouisset, nisi Romani Punicis dolis assueri cognouissent fraudem. Itaque celeriter se inuicem confirmantes, hostem pedem referre, seque in castra recipere coegerunt. Annibal tætatibus omnibus modis, cum videret nullam sibi facultatem relinquere, qua duces Romanos à Capua remoueret, pro sociorum periculo anxius, confugit ad iam multo ante agitatam, & veluti ad extremum reservatum consilium. Cum tunc enim necessariis comparatis, castra mouet, & quanto maxime silentio potest, transmissis Vulturno amne, per agrum Sidicinum, Alifanum, Casertatem, infestis signis Romanam petit, ratus aut hæc via aut nulla alia, solui tam pertinacem obsequium posse. Quod ubi Romanis certis authoribus nuntiatum est, tantus repente terror inuasit, ut raro sit unquam in-

tra moenia vehementius trepidatum. Cernebant enim acer primum hostem, quem toties in magnis reipublicæ malis expetierant, infesta iam patriæ signa inferre, & quem absentem sustinere non poterant, præsentem senatui populoque Romano seruitutem minari. Igitur in tam trepida re placuit, ut Fuluius Flaccus alter ex ducibus Romanis à Capua accersitus, & consules noui Sulpitius Galba, & Cornelius Centimalus extra urbem haberet castra, & C. Calphurnius prætor valido præsidio Capitolium tueretur, & hi ciues qui summos magistratus gessissent, repetinos tumultus auctoritate imperioque sedarent: Annibal continuato itinere, non prius constitit, quam ad Anienem, tria millia passuum ab urbe posuit castra, pauloque post cum duobus millibus equitum ex eo loco profectus, ita urbi appropinquauit, ut à porta Collina usque ad templum Herculis obequitans, situm moeniisque tam amplæ ciuitatis non solum spectaret, sed etiam otiose cõtemplaretur. Quem conspiciatus Fuluius Flaccus, ferre indignitatem non potuit. Itaque celeriter Romanos equites aduersus hostem immisit, qui ut imperatum erat, magno impetu prælium ineuntes, facile ex eo loco summoerunt Pœnum. Sequenti die Annibal exercitum ex castris educit, aciem instruit, nullam dimicandi moram facturum, si allicere hostem ad certamen possit. Idem Romani faciendum, & prælium committendum putant. Quare progrediuntur in campum armatæ utrinque copiarum, tanta alacritate animorum, ut nullum periculum recusaturæ viderentur pro eius diei victoria cõsequenda. Etenim Carthaginenses de imperio orbis terrarum, quod in eo veluti supremo certamine collocatum putabant: Romani de patria, de libertate, de bonis omnibus, utrum sua vel in hostium potestate futura essent, paulo post dimicaturi erant. Sed accidit res memoratu digna. Nam dum parati in armis signum dimicandi expectant, repente superuenit imber frequentibus procellis effusus, cuius tanta vis & asperitas fuit, ut cogeretur quisque militem in castra reducere. Proximo quoque die, in quem pugna dilata videbatur, rursus in aciem utrique exeuntibus, similis tempestas exoritur, quæ non minus quam superior Romanos pariter ac Pœnos afflixit, compulsi que, ut instantis dimicationis obliti, de salute tantum & fuga cogitarent. Hæc anima

animaduertens Annibal, cōuersus ad suos exclamasse dicitur, modò sibi mentē potiundæ vrbis Romæ, modò facultatem non dari. Id quoq; turbauit Pœnū, quòd se tātis equitum peditūmq; copiis ex propinquo Romam vrgente, supplementum in Hispaniam missum, & agrum in quo ipse cōstiterat, longè maiore pretio quàm par erat, emptū fuisse cognouit. Quare indignatione accensus, argētarias officinas ciuium Romanorū per præconē venire iussit. Verū post hæc, siue animo reputans quantæ molis esset expugnare Romanam urbem, siue inopiam frumenti metuens (decē enim dierum secum cibaria tulerat) castra mouere constituit. Itaque ex eo loco decedens, ad lucū Feroniæ se recipit, ac tēplum quod ibi opulentissimum fuisse tradunt, diripit, pauloque post in Brutios Lucanosque contendit. Quod vbi Capuani cognouere, desperantes de summa rerum, dederūt urbem Romanis. Sic igitur Capua recepta & in Romanorum potestatem redacta, magnum momentum apud omnis Italiæ populos, magnūque nouarum rerum desiderium fecit. Mouit etiam animos gentium ipse Annibal hostis, qui multa oppida quæ tueri non poterat, malo consilio diripi vastarique iussit. Nam vt antea sæpe victor, plerisque captiuis sine pretio dimissis, multorum voluntates liberali officio deuinxerat, sic etiam per id tempus inhumana quedam illius crudelitas causa fuit, vt multæ vrbes Punici imperij pertæ in Romanorum fidem redirent. Quarum in numero Salapiam fuisse tradunt, quæ auctore Blacio principe factionis Romani, prodita consuli Marcello est, & lectissimorum equitum ala quæ vrbi præsidio erat, propè ad interuersionem deleta. Hæc est vrbis in qua scriptores nonnulli Pœnum amore cuiusdam puellæ captum fuisse tradunt, & immodicam cupiditatem viri calumniis prosequuntur. Alij sunt qui huius ducis modestiam efferētes, nec primū bellum in Italia gessit, nec postea cum in Africam rediit, aut cubantē cœnasse, aut plusquā sextario vini indulgisse dicunt. Quidā etiā reperiuntur, qui Annibali crudelitatem, perfidiā, aliāque eiusdē generis vitia tribuētes, nullā de pudicitia aut impudicitia hominis mentionē faciunt. Vxorē tantū ei fuisse scribūt Hispani generis ex Castulone nō ignobili oppido, cui ob egregiam eorum hominum fidem, Carthaginenses indulgebant præcipuè & confidebant maximè. Verū

Verū vt supra ostendimus, Annibal amissa Salapia paulò post occasionem habuit longè maiorem quàm acceperat, reddendi Romanis cladem. Nam per id tempus Fuluius proconsul apud Herdoneam sedebat, sperans se urbē sine vilo certamine potiturū. Sed quia nullus in propinquo esset hostium metus (concesserat enim in agrum Brutium Annibal) negligenter obibat munera vigiliarum, atque in omni administratione belli indignam Romano duci segnitiam præstabat. Hanc negligētiā cum per occultos exploratores cognouisset Pœnus, non putauit occasionem negotij bene gerendi, sibi omittendam esse. Itaq; in Apulia cum expeditis copiis profectus, tanta celeritate ad Herdoneam venit, vt parū abfuerit, quin Fuluium nihil tale opinantem in ipsis castris opprimeret. Romani tamen ingenti animorum fiducia primū impetum excipientes, pugnam diutius quàm par erat extraxere. Demum sicut biennio præterito circa ea loca duce alio Fulvio, sic etiam auspicio huius Fuluij proconsulis victæ superatæque Romaniæ legiones profligantur, & dux ipse cum magna parte copiarum occiditur. Erat per id tempus in Samnio Marcellus consul, quò cum esset nuntiata clades imprudentia ducis accepta, quāquam serum auxilium perditis rebus allaturus videbatur, tamen cupiens quod proximum auxilio erat, detrimentum sarcire, in agrum Lucanum (ed enim post victoriam se receperat Annibal) exercitum ducit, castrisque in conspectu hostium positis, paulò post in aciem descendit: nec Pœni dimicationem sibi fugiendam putant. Prælium extemplo committitur tāta obstinatione animorum, vt æquis, propè viribus vsque ad occasum solis certatū sit. Nox dubiæ pugnae finem fecit. Postero die Romani iterum in acie exeuntes, timoris confessionē expresserunt hosti. Annibal enim suos intra vallum tenuit, & sequenti nocte silēti profectus agmine, in Apuliam venit. Marcellus quoque per vestigia sequutus Pœnum, occasionem querebat, vt aliqua memorabili pugna de summa belli decerneret. Iam enim sibi per suaserat, maximè ex Romanis ducibus se consilio, solertia, disciplina, ac omni munere militiæ conferendum Annibali esse. Sed tempus iam instantis hyemis impedimento fuit, ne iusta acie cum hoste contenderet. Nam leuibus quibudam commissis præliis, cum non fatigandi milites frustra viderent

462
75 videretur, in hyberna concessit. Principio veris partim literis Fabij, qui alter ex nouis consulibus eius anni erat, partim natura sua excitatus, celerius opinione omnium ex hybernis egreditur, & aduersus sedentem eo tempore ad Canusij Pœnū, exercitū ducit. Factum est autē propinquitate castrorum & certandi studio, vt paucis diebus ter collatis signis acie dimicarent. Primo die cum pari propē vsque ad noctem perduceretur pugna, & ad neutram partem victoria inclineret, vtrique veluti ex composito se in castra recipiunt. Secundo die superior Pœnus, duobus propē millibus & septingentis ex hostibus cæsis, reliquas copias in fugam vertit. Tertio die Romani diluendæ ignominia cupidi, quam ex proximo detrimento acceperant, primi pugnam exposcunt, & à Marcello in aciem deducuntur. Cuius ferociam admiratus Annibal, dixisse traditur, Rem cum eo hoste sibi esse gerendam, qui nec victor, nec victus quiescere posset. Prælium deinde atrocius quā vltim ex superioribus fuit, nitentibus Romanis recēs in modum resarcire, Pœnis verò indignantibus, quod nuper victi, victores vltro ad pugnam prouocarent. Tandē Romani à Marcello increpati monitque vt darent operam, vt non ante cladis quā victoriæ nūtiū Romā veniret, gradū acrius intulere, nec prius dimicationi finem fecere, quā triplicata propē illata clade, hostē in fugam cōiicerent. Sub idem tempus simili propē ratione qua amissum fuerat, Fabius Maximus Tarentum recepit. Quod vbi Pœno nuntiatum est, dixisse eum tradunt, Et Romani suum Annibalem habent. Sequenti anno Marcellus & Crispinus creati consules, omnibus viribus incūbentes ad bellum, duos cōsulares exercitus aduersus hostē ducūt. Quos Annibal æquo campo sustinere posse diffidens, cum alijs sæpe, tum eo tempore omne ingenium adhibendum putauit, vt hostem quem aperto Marte superare non poterat, dolis caperet. Hæc cogitandi longē maior quā ausus esset optare, occasio gerendæ rei obicitur. Siluestris erat tumulus medius penē inter Punica & Romana castra, sub quo turmæ quædā Numidarum latebant, iussu Annibalis opportunis locis cōstituta, vt aliquos ex hostibus vagos palantesque exciperent. Ex altera parte consules communi omnium voce & sententia moti, visendum hunc tumulum, deinde si opus foret, occu-

463
occupandum censent, ne eo neglecto poriantur hostes, & suis deinde ceruicibus immineant. Sed priusquā exercitum moueant, vt speculentur naturam loci ambo ex castris exant, & eō cum paucis equitibus proficiscentes, incautius quā tantos viros decebat, in præparatas insidias incidunt. 78
Momento temporis circunuenti, cum neque perumpere à fratre possent, & à tergo cederetur, necessitate magis quā cōsilio præliū ineunt, in quo Marcellus egregiè pugnas occiditur, & Crispinus vulneratus vix tantū spatij adeptus est, vt se ex manibus hostiū eriperet. Annibal postquā M. Marcellū, qui maximè ex Romanis ducibus represserat cursum victoriarū suarum, interfectū audiuit, subitō in collē vbi pugnatū fuerat, trāstulit castra: ibi inuentū Marcelli corpus honorificētissimè sepeliri iussit. Ex quo percipitur, quātū valeat apud omnis generis homines animi magnitudo excellentiāque virtutis, cum interitum præstantissimi ducis ne crudelissimus quidem hostis honore sepulture passus sit carere. Romani interim altero consule amisso, altero saucio, ex templo se in proximos montes receperant, & in loco tuto posuerant castra. Ipse autem Crispinus ad vicinas ciuitates montium miserat, quia collega interiisset, & annulo eius potitus esset hostis, a literis nomine Marcelli compositis vt cauerent. Salapitan iam Crispini nuntius venerat, cum literæ ab Annibale afferuntur, significantes Marcelli nomine se eō proxima nocte venturum. Salapitani cognita falacia viri, nuntioque remisso, intentissima cura hostium aduentum expectant. Quarta vigilia Annibal ad urbem venit. In primo agmine locati ex industria erant perfraga Romanorum, vt latine loquentes fidem facerent Marcellam adesse. Horum cum ad sexcentos oppidani introductos ad internecionem cadunt. Ita, Annibal irriti incepti pertusus, castra mouet, & in Brutios proficiscitur, vt locrensibus terra marique à Romanis obfessis auxilium ferat. Post hæc ingenti cura patrū plebique noui cōsules facti duo peritissimi belli duces, Marcus Liuius & Claudius Nero, qui partitis inter se copiis in prouincias proficiscuntur. Claudius in Salerinos, Liuius in Gallia contedit aduersus Asdrubalē Barchinū, qui superatis Alpibus, ingentibus peditū equitūque copiis iungere se fratri properabat. Accidit autem per

per id tempus, vt Annibal magnis afficeretur incommodis à Claudio consule, qui primum in Lucanis, adhibitis etiam Punica arte insidiis, hostem fudit. Deinde in Apulia prope Venusiam Pœno congressus, tumultuariam pugnam tanto imperu conferuit, vt magnum numerum hostium interficeret. Quo dterimento affectus Annibal, ex templo ad reparandum exercitum Metapontum se contulit: ibi paucos moratus dies, copias ab Hannone accipit, & suis adiungit, ac rursus Venusiam reperit. Claudius non longè à Venusia habebat castra, & interceptis hostium literis cum Asdrubalem appropinquare cognouisset, dies noctesq; agitabat animo, quibus modis efficere posset, ne tantorum ducum 31 copiarum simul iungerentur. Itaque omni ratione subdacta, consilium cepit periculosum, vt apparebat, futurum sed forsitan eo tempore necessarium. Nam sub legati custodia castris relictis, ipse cum parte exercitus magnis itineribus in Picenum profectus, sexto die Senam peruenit. Ibi consules ambo iunctis copiis propter Metaurum flumē Asdrubalem adorti, secundissimo prælio confixerunt. Ad quinquaginta sex hostium millia eo die cæsa dicuntur, præterquamque aiunt acceptæ ad Cannas, redditam hosti cædem. At Claudius Nero post hanc memorabilem victoriam non minus celeriter quam profectus erat, Venusiam reperens caput Asdrubalis prope stationes hostium poni, captiuosq; dimitti iussit, qui tantæ calamitatis nuntium ad Pœnū deferrent: Nam eum ignorare cōpertum est, quæ parata primum occultis consiliis, quæ deinde acta proximis diebus fuerant. In quo mirari libet, callidissimi ducis solertia sic deceptam fuisse à Claudio in tam modico castrorum intervallo, vt prius cæsum cum omnibus copiis fratrem, quam profectum reuersumque in castra cōsulem Romanū sciret. 32 Verum Annibal hoc tam ingenti nō solum publico, sed etiam priuato percussus vulnere, vicissitudinē Carthaginiensium rerum se agnoscere inquit: pauloque post ex iis locis profectus, in agrum Brutium se recepit. Non enim latebat peritissimum ducem, quantum accessions Romanæ rei ea plaga ad Metaurū accepta, quantumque momenti ad summam vniuersi belli factura esset. Ipse tamen omnibus viribus, quæ sibi in Italia post tot conferta prælia tot expugnatas vrbes relinquebantur, simul collectis, inuiso animo

mo per id tempus bellum sustinuit. Et quod mirum cuique videri debet, exercitum ex Hispanis, Aphris, Gallis atq; ex aliis gentibus mistum, sic concordem siue autoritate siue prudentia tenuit, vt ne minima quidem seditio dissensiove 83 militaris sit in castris audita. Nec iam Romani Sicilia, Sardinia, Hispaniisq; receptis, hunc hostē aut in Italia delere, aut ex Italia deducere prius potuerunt, quam in Aphricam mitterent P. Cornelium Scipionē, qui ex propinquo inferens Pœnis arma, in tantum discrimen rem Carthaginiensem impulit, vt exemplo necessitate coacti Annibalem ex Italia reuocarent. Erat per id tempus, sicut antè dictū est, in agro Brutio Pœnus, ac excursionibus magis quam iustis præliis gerebat, nisi quod aliquando cum Sempromio consule tumultuariam pugnam conferuit, nec multo interiecto spatio cum eodem iusta acie dimicauit. Primo certamine Pœnus, secundo Romanus superior fuit. Nec iam vltra in Italia quicquam memoria dignum apud Græcos Latinosq; 84 auctores ab Annibale gestum comperio. Iussu enim Carthaginiensium in Aphricam accersitus, post sextum & decimum huius Punici belli annum Italiam reliquit, multum prius de senatu Carthaginiensi, multum etiam de seipso questus. De senatu quidem, quod se tam diuturno tempore in hostili commorantem terra, parum supplemento, pecunia, & cæteris rebus quæ ad vsum belli expetebantur, adiunxisset. De se verò, quod toties Romanis legionibus fuisset cæsisq; moram semper post victoriam trahens, spatium dedisset hosti ad respirandum. Memoriam quoq; proditum est, eum priusquam classem conscenderet, prope lunonis Laciniae templum arcum condidisse Punicis Græcisq; literis insculptum, in quo res à se magnifice gestæ summatim continebantur. Decedens autem ex Italia Annibal, satis prospera navigatione vsus, paucis diebus Leptim tenuit, ac 85 omnibus copiis in terram expositis, Asdrumentum primò, atq; inde Zamam profectus, cum cognouisset quo in statu res Carthaginiensium essent, commodissimum esse statuit definiendo bello consilium inire. Itaque placuit ei vt ad Scipionem mitteret, qui ab eo postularēt, vt aliquē locum medium vtriusq; colloquio deligeret, velle sese de summis rebus cum eo agere. Nec satis constat, vtrum iussu senatus, an priuato consilio id factū à Pœno sit. Colloquiū renuendi

Scipioni causa non est visa. Quamobrem constituto die conuenire in patenti cāpo cum singulis interpretibus duo celeberrimi duces, & potentissimarū gentium imperatores, diuersis sententiis de pace & bello sermonē habituri. Nam Annibal maximē ad pacē inclinauerat animum, quod cernebat rem Carthaginienſiū deteriorem in dies fieri, Siciliam, Sardinia, Hispanias iam eſſe amiſſas, bellum ex Italia in Africam tranſlatum, Syphacē potentissimum regem à Romanis captū, omnem spem salutis in his copiis eſſe repositam, quas ipse velut diuturni belli reliquias ex Italia traieciſſet, quibus si quid durius contingeret, vix tantum Carthaginiēſibus vel externi vel ciuilis roboris ſuperelle, vt ad tuenda Carthaginis mœnia ſufficere poſſet. Igitur longa oratione vſus, vehementissimē cōtendit Scipionem in eam ſententiam trahere, vt pacem quā bellum mallet.

86 Sed Scipio cū in magna ſpe eſſet conficiendi belli, à pacis cōſiliis abhorreere videbatur. Itaque poſt longum ſermonem vtro citroque habitum, re infecta ex colloquio diſceſſerunt. Nec multo interiecto ſpatio, prælium illud memorabile apud Zamam conſeruauerunt, quod ſecundissimū Romanis accidit. Primo concurſu, elephantum Carthaginienſium in ſuos conuerſi, equitatum Annibalis perturbauerunt, & Lælius ac Maſiniſſa ex vtroque cornu pauorem augentes, nullum equitibus ſpatium dederunt vt ſe ex fuga reciperent. Pugnatum eſt tamen à pedestri acie diu atque acriter, cū Pœni ſuperioribus victoriis freti, in ſuis dextris totius Africæ ſalutē collocatam putarēt, Romani autem animo pares, ſpe etiam ſuperiores eſſent. Sed Romanis non mediocre momentū ad victoriam fuit, quod Lælius ac Maſiniſſa proſtigatis equitibus, opportunē in præliū redeuntes

87 maximū terrorē iniecerunt hoſti. Eorum enim aduentu celeriter factum eſt, vt Pœni remittentes ardorem pugnæ, nullum ſaluti ſuæ; præterquam in fuga remedium quærent. Supra viginti millia hoſtium eo die à Romanis caſa toridē propē capta dicuntur. Ipſe Annibal dux ad vltimum euentum pugnæ moratus, ē media cæde cū paucis eſſugit. Acceſſit deinde Carthaginē vt labenti reſp. ſubueniret, oſtendit ſenatui nullam ſpem in armis vltius eſſe ponendam, ſuaſitque, vt poſt poſitis cæteris rebus, mitteret ad imperatorem Romanū, qui quacūque ratione poſſent, de pace agerent.

agerent. Miſi decem legati, cū pacis conditiones Carthaginem retuliſſent, ferunt Giſgonem quendam paci aduerſantem, ſententiam dixiſſe de renouando aduerſus Romanos bello: quæ cū à multis audiretur, indignatus Annibal eo tempore ab imperitis viris talia iactari, dicentem adhuc hominē ex ſuperiore loco deturbauit. Et cū hoc audax negotium ac libera ciuitate indignum viſum multitudini eſſet, ſuggeſtum aſcendens, Neminem inquit indignari oportere, ſi is qui à prima pueritia à Carthagine profectus, in bello & armis ætatem egiſſet, vrbana conſuetudines ignoraret. Poſt hæc de conditionibus pacis ita prudenter diſſeruit, vt extemplo Carthaginienſes tāti viri auctoritate commoti, accipiedas eas leges quas victor & neceſſitas daret, cenſerent. Fuerunt autem cōditiones admodum duræ, quales victores victis in extremis rebus imponere conſuevere. Sed præter cætera Carthaginienſes annuum ſtipendium populo Romano vſque ad certum tempus ſoluere tenebantur. Cū veniſſet dies in quo prima penſio conferenda Romanis erat, & ingemiſcerent omnes ad vocem tributi, ferunt Annibalem commotum inutili lamentatione Pœnorum, riſum effuſiſſe, & increpitum ab Haſdrubale Heduo, quod in cōmuni totius ciuitatis mœſticia tam effuſe lætaretur, reſponſiſſe, nō lætantis hominis illum eſſe riſum, ſed eorū inanes lachrymas deridentis quæ eo tēpore in leuiore malo, quod cuiuſque priuati ciuis pecuniam tangeret, potius manerent, quā antea cū Romani claſſes, arma, & ampliſſimarū victoriarum ſpolia Carthaginiēſibus detrahebāt, victiſque imponebāt leges. Non me præterit authores eſſe, qui dicant Annibalem veritum ne petenti Scipioni dederetur, ſtatim re malē geſta in Aſiam profugiſſe. Sed vtrum ſubito hoc factū fuerit, an aliquātō poſt prælium illud ad Zamam cōmiſſum, parum referre arbitramur, cū ſatis conſtet, eum deſperatis rebus in Aſiam profectum, exilioque multatum ad Antiochum perueniſſe. Fama quoque haud dubia eſt tam hoſpitaliter tamque honorificē acceptū eſſe à rege, vt ſtatim publicis pariter ac priuatis cōſiliis adhiberetur. Erat enim Annibalis nomen magna apud omnes gloria: communis inſuper accedebat ira, communeque in Romanos odium, vehemens ſtimulus ad excitandum bellum. Quare opportunē acceſſiſſe videbatur,

non solum ad inflammandum animum regis, sed etiam ad aperiendam viam gerendi aduersus Romanos belli, quam vnicam tantum esse dicebat, si arma in Italiam transferrentur, & Italici generi cōpararentur milites, quibus solis vi-
90 strix aliarum gētium prouincia superari posset. Centum nauium classem, decē & sex millia peditum, mille equites petebat à rege. His copiis se Italiam intraturum pollicebatur, ac turbaturum Italicas gentes, quas sciret ob recentem memoriam Punici gesti belli vehementer horrere Annibalis nomen. Spem insuper afferebat de Punico renouādo bello, si per regem sibi liceret Carthaginem mittere, qui factionem Barchinam cōcitarent, atque eorum animos permouerent, quibus imperiū populi Romani erat iniusum. Assentiente rege, Aristonē quendam Tyrium delegit, hominem callidum & idoneum ad hoc negotium conficiendum. Huic magnis præmiis pollicitationibusq; persuasit, vt Carthaginem peteret, amicos conueniret, & mandata quadam verbis suis ad eos deferret. Ita Annibal patria exul per totum orbem terrarum aduersus Romanos concitabat bellū. Nec iam inanes ex cogitationes videbātur futuræ, si Antiochus vt ab initio cœpit, sic etiam postea ei magis quā adulatoribus & purpuratis suis fidem præstitisset. Sed inuidia, quam plerunque regiz domus alunt, multos Annibali aduersarios peperit: qui cū vererentur, ne callidus imperator his consiliis aucupando gratiam regis, in maximum authoritatis & potentiz gradum ascenderet, eum suspectum reddere nitebantur. Accidit etiam per id tēpus, vt P. Villius legatus Ephesum veniens, frequentē cum Pœno sermonē haberet: ex quo facillē data est obrectatoribus criminādi facultas, & tanta suspicio de fide Annibalis Antiocho orta, vt omnino à cōsilio regio excluderetur. Sunt
92 qui dicunt, eodem tempore P. Aphricanum vnum ex legatis ad Antiochum missum cum Pœno esse loquutū, & inter alia multa, ab Annibale petiisse, vt ex animi sententia diceret, quem maximū imperatorum fuisse censeret: Annibalem autem respondisse, primo loco Alexandrum Macedonum regē, secundo Pyrrhum Epirotam, tertio seipsum collocandum videri: ad hoc leniter arridentē Aphricanum dixisse, Quid censes Annibal si me vicisses? Me proculdubio, inquit, cunctis aliis imperatoribus antecferrem. Hoc respon-

responsum placuisse Scipioni ferunt, quod se nec posthabitu-
tum, nec adhibitum in cōparationem, sed veluti incompara-
bilem occulta quadā assentatione à Punico ingenio reli-
ctum videret. Post hæc Annibal occasione nactus Antiochū
alloquendi, iam inde à prima pueritia repetens, sic seipsum
purgauit, sic de odio suo in Romanos dissimulauit, vt in pristinam gratiā regis, quā propē amiserat, amicitiamq; rediret.
Itaque rex constituerat animo hunc ducē cum regia classe
93 in Italiam mittere, vt præstantissimi viri & perpetui hostis populi Romani, sicuti iam sibi persuaserat, animum ingeniumq; experiretur. Sed vnus Thoas princeps Aetolorum huic sententiæ aduersatus, seu inuidia, seu quod reuera ita agendum censeret, mutauit animū regis, & hanc deliberationem quæ magnū momentū ad bellum habitura videbatur, omnino euertit. Hortatus est enim Antiochum, vt in Græciam traiciens, ipsemet rem suā ageret, nec pateretur huius belli gloriā ad aliū peruenire. Rex igitur persuasus paulō post in Græciā proficiscitur ad excitandum aduersus Romanos bellum. Vbi non longo interiecto spatio, cū de concilianda Thessalorum gente cōmuni cōsilio ageretur, Annibal nominatim sententiā rogatus, non tā de Thessalis quā de summa rerū ita elato animo dissimulauit, vt approbationem omnium qui ibi aderant, assensumq; moueret. Non enim de Thessalis magnopere laborandū, sed curandū omnibus modis censuit, vt Philippus Macedonū rex aut in belli societatem veniret, aut neutri parti adhærens dimicationē otiosus spectaret. Adiecit præterea consilium de inferendo ex propinquo Romanis bello: suā quoq; operam ad id conficiendum amplissimis verbis pollicitus est & detulit. Auditus est Pœnus summa attentione, sententiaq; illius laudata magis, quā postea re aut effectu comprobata. Ex quo plerique mirantur, hunc ducem qui tot annos cum populo Romano omnium penē gentium victore certauerat, eo tempore posthabitu esse à rege, quo erat eius opera & consiliū maximē expetendum. Quis enim in toto orbe terrarum callidior imperator reperiri poterat? quis ad gerendū cum Romanis bellū accommodatio? Hunc
95 tamē posthabuit rex initio gerendarū rerum: nec multum tempus præterit, cū cæterorum consilia deridens, falsus est vnus Annibalem præuidisse ea quæ in rem essent.

Nam cum bellum in Graecia prosperè euenisset Romanis, cessit ex Europa Antiochus, & Ephesum se recepit. ibiq; solutus curis pacem animo destinabat, minimè credēs timēda esse in Asia Romana arma. Nec deerat talia cōcupiscēti adulatorū assentatio, perpetuum malū regum, qui dum ea quē volunt, libenter audiunt, se adulari sinunt, & falli æquo animo patiuntur. Sed Annibal cui nota erat potētia Romanorum, & dominandi cupiditas, regē monuit, vt de omnibus aliis prāterquam de pace cogitaret, Romanos crederet nūquam quieturos, nisi cum experti essent, an sicut in Africa Europaq; ita etiam in tertia parte orbis terrarum extendere fines imperij possint. Motus auctoritate viri
96 Antiochus, ex templo Polyxenidam hominem sagacem & maritimis certaminibus assuetum, aduentanti Romanorū classi ire obuiam iussit, & Pœnum in Syriam misit, vt magnā vim nauium cōpararet. Huic deinde classi Annibalem ipsum & Apollonium quendam ex purpuratis suis praefecit: qui cum audissent Polyxenidā cum Romanis congressum haud prosperè rem gessisse, praelium ipsi cū Rhodis, qui socij erant populi Romani, committendum putarunt. Annibal in ea pugna Eudamum praefectum Rhodiorum à sinistro cornu inuadens, iam prātoriam nauim circūuenierat, & sine dubio superior erat, cum ex alio cornu hostes fugato Apollonio aduolarunt, & victoriam propē iam certam ex eius manibus extorserunt. Post hanc nauale pugnam
97 Annibale gestū accepimus. Nam debellato Antiocho, Romani prāter alias conditiones quas imposuerunt regi, Annibalem perpetuum suae reip. hostem sibi tradi postulabāt. Hæc Annibal multò antè prospiciens, subito post illā memorabilem pugnam ad Magnesium commissam, qua regiē opes conciderunt, ab Antiocho discessit, & longius erroribus euagatus, tandem ad Prusiam Bithyniæ regem cōfugit, non quod in amicitia eius spem multā reponeret, sed quia per orbem terrarum longè terra mariq; dominantibus Romanis armis, locū magis necessarium quem posset, quā tutum quem veller, sibi petendum censebat. Sunt qui victo Antiocho in Cretam profectum ad Gortynios Annibalem dicunt, ibiq; ex templo vulgatum esse, cum magnam vim auri argentiq; secum ferre, ex quo veritum ne Creteuse sibi

sibi manus iniicerent, tale remediū inuenisse ad periculū euitandum. Amphoras plumbo aurato refertas in templo Dianæ collocari iussit, simulans se earum veluti thesauri sui maximam curam sollicitudinemque habere. Ex altera parte statuas æneas quas pecunia impleuerat, domi abiecit. Dum illi templum custodiunt, ne amphoræ se in seipsis auferantur, interim Annibal velis in altum datis in Bithyniam profugit. Est autem in Bithynia vicus iuxta littus maris, quem incolæ regionis Libyssā appellant, de quo vulgatum carmen circumferri solitum auit: Corpus Annibalis Libyssa tumulabit terra. Eo in loco diuersabatur Pœnus, non inerti quidem otio vitam agens, sed in nautis, equis, & militibus exercendis studiū adhibens. Dicunt autem seriores quidam hoc tempore Prusiā gerentem bellum cum Eumene Pergami rege, qui socius & amicus erat populi Romani, classi Annibalē praefecisse, hūc verò nouo cōmento Eumene aggressum, ex nauali praelio victoriam reportasse. Nam priusquam pugnam inirent, Annibalē tradunt
99 magnam serpentum copiam in vasa fictilia cōiecissee, deinde inuito praelio, dum omnium animos oculosq; occuparet certamē, vasa in hostium naues immisisse, atque eo pacto implicatos hostes & re noua perterritos, in fugam vertisse. Eius autem sic gestę rei non vetustiores annales, sed Amylius & Trogus meminerunt. Itaq; fides penes auctores sit. Caterum horum regum cōtentionibus Romam perlati senatus Q. F. Laminium, cuius ob res in Graecia gestas celebre nomen est, legatum in Asiam misit, vt (quantum coniectura assequi possum) cum vtroque rege de pace ageret. Is cum ad Prusiam venisset, iniquo animo ferens hominē inimicissimum nomini Romano ex tot domitis gentibus populisque cæsis superesse, magna contentione à rege impetrauit, vt sibi Annibal dederetur. Iā inde ab initio Pœnus leuitatem Prusiæ suspectam habens, in diuersorio plures cuniculos fecerat, septemque exitus praparaauerat ad capeſſendam fugam, si qua repentina necessitas compulſisset. Auxerat etiam non medioeriter hanc suspitionē suam Flaminij aduentus, quem sibi tum publicè ob commune odiū vrbis, tum priuatim ob memoriā Flaminij patris ad Thrasimenum lacum interempti, omnium Romanorū infestissimum esse credebat. Ita anxius curis, remedia (vt suprà diximus)

ximus) ad euadendum inuenerat, parum sibi aduersus aras opes profutura. Cum milites regij frequentes ad eum capiendum missi vndiq; cincerunt domum, ad primum eorum aduentum tentauit Annibal per quam occultissimum exitum fugam capessere. Vbi eum locum custodiri teneri sensit, omni spe euadendi abiecta, statuit morte voluntaria

Interitus.

101

Romanorum manus effugere. Alij seruum ab eo iustum cōpressā gula spiritum interclusisse tradunt. Quidam sanguinē tauri, sicut Clitarchus Stratoclesq; de Themistocle finxit, bibisse eū dicunt, atq; eo potu mortuū cōcidisse. Liuius autē locupletissimus historij author, Annibalē scribit venenū ad similes casus pręparatū poposcisse, & penē mortiferam illam potionem tenentē manu dixisse. Soluamus ingenti cura populum Romanum vbi mortis iam consumpti senis tantum tamque pręsens desiderium tenet. Romani patres Pyrrhum Epirotarum regem infestis signis ap propinquātem moribus Romanę vrbis ā veneno mouerunt vt caueret. Hi authores fuere, vt regię dignitatis iunctęque dextrę oblitus hospes hospitem scelere proderet. His dictis regem Prusiam multis execrationibus detesta-

102

tum, veneno sibi consciuisse mortem L. X. X. ætatis anno, quidam memorię prodiderunt. Defuncti corpus apud Libysiam collocatum diū in lapideo sepulchro, in quo scriptum fuit, Annibal hęc situs est. Sed eius mortis nuntium accipientes Romani, variē id prout cuiusque ingenij erat, interpretabantur. Plerique Flaminium crudelitatis arguebant, quod veluti pręclari cuiusdam facinoris gloriā adepturus, author extitisset opprimendi exacta ætate virum, quo nullum vltius periculum reip. tam propē victrici omnium gentium timeri poterat. Quidam verō factum excusantes, Flaminio etiam tribuebant laudi, quod perpetuū hostem populi Romani de medio sustulisset: cui et si vires corporis ac robusta ætas, non tamen ingenium, consilium rei militaris peritia deesset, quibus Prusiam ad arma concitare, Asiamq; nouis bellis commouere ac perturbare potuisset. Frāt enim per id tempus ita amplę Bithyniæ regni

103

opes, vt non faciliē contemnendę viderentur. Nam postea temporibus Mithridates Bithyniæ rex, diu naualibus ter restribusq; copiis populum Ro. fatigauit, aduersusq; L. Lucullum ac Cn. Pompeium pręstantissimos imperatores cum

cum magnis exercitibus in acie stetit. Idem ā rege Prusię, duce pręsertim Annibale timeri poterat. Quare nonnulli ea pręcipuē causā Q. Flaminium opinantur ad Prusiā missum esse legatum, vt Annibalis necem seceretis consiliis ageretur. Verū credere libet hoc questum esse ā Quinto nō tam vt pręsenti morte Annibalem de medio tolleretur, quā vt homo qui tot inflixerat suę reip. clades, Romam viuus perduceretur, idq; populo Ro. vtile, sibi verō honorificum esse censeret. Tali genere mortis interijt Annibal Pœnus, vir, vt alia omittā, bellicis sine dubio laudibus vehemēter excellens: cuius siue animus, siue ingenium, siue egregia rei militaris disciplina, quanti momenti fuerit in rebus, facile ex eo intelligi licet, quod Carthaginienses bello tantā cōtentione suscepto, nō prius se victos confessi sunt, quā cum fuit Annibal apud Zamam magno illo pręlio superatus, vt bellicę eorum vires sterisse simul cum Annibale duce, atque vnā cum eo concidisse viderentur.

Scipio Africanus.

DONATO ACCIAIOLO INTERPRETE.

CORNELIO Scipioni, qui primus nomine victor ā se gentis Africanus est dictus, patrem fuisse constat P. Scipionem virum patritium, ex nobilissima Corneliōrū gente, cū quo primum Romano imperatore Annibal Pœnus signa in Italia contulit. Is cum multas

PATENS.

esset in Hispania victorias consequutus, resq; gessisset memoratu dignas, demum quodam pręlio aduersus hostes mitodum sese offert vbi plurimus labor, plurimū periculi erat, subito percussus ictu occiditur. Simili penē casu Cn. Scipio eius frater paucis post diebus fortiter pugnans interijt. Amboq; hi imperatores, pręter rerum gestarum nomen, magnum quoque fidei, temperantię, virtutis desiderium non modō militibus suis qui superfuere, sed etiam Hispanis gentibus reliquerunt. At verō Cn. Scipionis P. Cornelius Nasica filius fuit, vir consularis, triumphalisq; qui adolescens cū esset, pro accipiendā matre Idęa into-

Nomen.

ta ciuitate est vir optimus iudicatus. Publij autem filij fuerunt Scipiones duo, egregia sine dubio proles: quorum alterum ob Asiam deuictam Asiaticum, alterum verò domito rem Africæ, ob memorabilem victoriam de Annibale & de Pœnis, vt supra diximus, Africæ appellatur. De quo hæc scribenda suscepimus, non tam vt eius nomen à Græcis Latinisque scriptoribus celebratum his literis fieret illustrius, quàm vt rerum gestarum series & domestica disciplina esset nostra opera in oculis hominum collocata, quam veluti imaginem præclaræ virtutis imperatores & duces cum intuerentur, imitatione dignissimam iudicarent. P. Cornelius Scipio iam inde à pueritia, cum eximia indolis & summæ virtutis specimen præ se ferret, sub auspicio patris cepit disciplinis militaribus erudiri.

Disciplina.

Ductus est enim in castra initio secundi Punici belli septimum & decimum agens annum, ac breui temporis spatio factum est, vt magnam laudem à summo viro & ab exercitu consequeretur, equitando, vigilando, omnia militari labore tolerando. Ea insuper documenta animi atque ingenij dedit, vt gratiam simul adipisceretur, & admirationem gentium commoueret. Nam equestri prælio, quod ad Ticinum amnem P. Cornelius consul cum Annibale commisit, interfuisse Scipionem constat: proditumque memoriæ à quibusdam authoribus est, Cornelium patrem faucium ac propè ab hostibus circumuentum, à Scipione filio iam tum pubescente fuisse seruatum. Eo deinde tempore quo apud Cannas cum magna calamitate ac propè perniciæ Romani imperij certatum est, cum ad decem millia hominum Canusius perfugissent, & omnes vno ore Appio Pulchro, qui proximè adilis fuerat, & Cornelio admodum iuueni imperiū detulissent, declarauit Scipio quanta sibi virtus, quantaq; animi magnitudo inesset.

Honores oblati.

Nam quibusdam iuuenibus de relinquenda Italia agitantibus, in consultantium cœtum prorupit, ac stricto gladio iurare omnes coegit se remp. non deserturos. Hæc aliaque eiusdem generis, magnitudine quadam animi atque ingenij ab eo iuuenē edita, populum Romanum compulerunt, vt ei supra ætatem, supra etiam consuetudinem, magistriatus curamq; maximarum rerum deferret. Quippe ante legitimum tempus ædilitatem petens, etiam tribuni plebis aduersarentur,

uerfarentur, quia nondum satis annorum esset, perueit tamen vt per tribus duceretur, atque extemplo frequentibus suffragiis Quiritū adilis curulis est declaratus. Cum verò pater patruusq; duo egregij imperatores, breui intervallo in Hispania cecidissent, curandumq; à populo Romano esset, vt aliquis dux singulari virtute in eorum locū succederet, nemo reperiebatur qui ad hoc graue & periculosum bellum, post tantorum imperatorum interitum proficisci auderet. Itaq; habitis comitiis vt proconsul crearetur, cum ceteri reip. principes in tanta facultate silerēt, vnus Scipio quatuor & viginti annos natus in medium profiliens, ingenti fiducia professus est, se hoc munus libenti animo susceperum. Hac fortissimi iuuenis audita voce, nulla mora interposita est, quin incredibili studio suffragiorum imperiū in Hispaniam Scipioni decernerent. Sed paulò post secum reputantes Quirites aduersus quos Pœnorū duces, & in quibus regionibus bellum gerendum esset, vix censebant fieri posse, vt imbecillitas ætatis tantam grauitatem rerum sustineret. Quare momento temporis quasi iam decreta rei centurias pœniteret, magna animorum commutatio facta est. Quod vbi animaduertit Scipio, statim aduocata concione, sic de ætate sua, ac de bello quod gerendum erat, disseruit, vt ad se vnum intuentū omnes audientes, & ad pristinā spem bene regendæ rei populum Romanum cōuerteret: animo quippe aliisq; virtutibus vehementer excellens, præstans etiam pulchritudine oris, & totius corporis forma cōspicius erat, læta atque hilari fronte, quæ plurimum valent ad gratiam hominum conciliandam. Habebat & in gestu & in motu summam dignitatem. Ad hæc animi bona muneraq; naturæ cum militaris accederet gloria, dubium erat, gratiorne gentibus domesticis virtutibus an mirabilior bellicis artibus foret. Imbuerat etiam animos multitudinis superstitione quadam, quod singulis diebus ex quo virilem togam sumpserat, in Capitolium ascendere, ac sine arbitris eodem ingredi consueuerat, vt crederet homines, sicut iam multò antè Numā Pompiliū ab Aegæria Nympha, sic etiā ipsum arcana quædam in templo doceri, quæ ceteris non essent cōmunia. Præterea vt olim Alexandro Macedonum rege, sic ea tempestate de Scipione quidam sinxisse videntur, anguem in cubiculo matris freq

Animi & corporis habitus.

frequenter visam. Ceterum iis omisissis P. Scipio ex Italia de-
cedens cum decem millibus peditum, triginta nauium clas-
se (omnes autem quinqueremes erant) in Hispaniam profi-
ciscitur, ac paucis diebus ad Emporia delatus, copias expo-
nit, terrestrique itinere Tarraconem concedit. Ibi concilio
7 indicto, legati ex sociis urbibus frequentes conuenere, qui
comiter benigneque accepti, grata responsa domum retu-
lerunt. Post hæc Scipio ingenti cura ad futurum bellum in-
tentus, commodissimum esse statuit, reliquias veteris exer-
citus quæ virtute L. Martij seruatae erant, suis copiis adiu-
gere. Nam post duorum Scipionum interitum, cum Hispa-
niæ propè amissæ, Romanæ legiones fusæ fugataeque essent,
vnus L. Martius Romanus eques, collectis duorum exerci-
tuum reliquiis, præter omnium spem exultantes victoria
hostes contriuit, bellumque in Hispania aduersus tres Por-
norum duces incredibili virtute industriæque sustinuit. Ad
has igitur copias, quæ in hybernis constitutæ erant, cum ve-
nisset Scipio, excitati sunt omnium animi ad spem bene ge-
rendæ rei, & veterum imperatorum memoria renouata, vt
nemo miles esset qui iuuenem intuendo explere desiderium
8 posset. Ipse verò collaudatis militibus quod de repub. non
desperassent, ante omnes L. Martium in præcipuo honore
habuit, vt ostenderet virum qui suis virtutibus consideret,
alterius gloriæ non inuidere. Exacta hyeme cum nonum ve-
teremque exercitum ex hybernis deduxisset, omnium primum
Carthaginem nouam oppugnare constituit: nulla enim ex
Hispanis ciuitatibus opulentior habebatur, nulla commo-
dior erat ad bellum terra marique gerendum. Quinetiam Car-
thaginensium duces nomen, apparatus belli, & quicquid
pretio dignum habebant, in hanc urbem cõgesserant: eam
quoque ac eius arcem validis prædiis munierant. Ipsi verò
ne tribus vna regio premeretur, diuersa petierat loca, nihil
minus eo tempore quàm Carthaginis oppugnationem timētes.
Scipio iam omnibus necessariis cõparatis, ad eam obsiden-
dam cum omni exercitu profectus, terra marique urbem aggre-
9 ditur. Negotiū arduū & diuturnū apparebat futurum, quod
vrbs munita erat, & defensores ita animati, vt non modò
tueri Carthaginis mœnia, sed etiā erumpere in hostem, & ca-
stra Romanorum aggredi auderēt. Verū multa interdum quæ
viribus superari non possunt, ingenio cõficiuntur. Comper-
tum

tum habebat Scipio stagnū, quod haud procul abest à Car-
thaginis mœnibus, æstu maritimo decreescere, & vado ea
parte transiri posse, vnde ad murum facilius esset accessus. Tali
occasione qua nulla maior ad capiendam Carthaginem dari
poterat, vtendū ratus, cum tempus commodum visum est, expe-
diri acies, & distributis copiis urbem vehementius quam vn-
quam antea oppugnari iubet. Ipse interim fortissimorum
virosum manu deligit, quibus imperat, vt superato stagno, 10
in murum ab ea parte quæ minimè suspecta erat, euadāt. At
hi quibus negotiū datum est, prospere traiecto stagno cum
ex alia parte urbis acerrimè pugnaretur, locum quem petebāt,
neglectum inueniunt, celeriterque scādentes murum hostes à ter-
go adoriuntur. Oppidani & externi præsidij milites, quibus
tantum repentini periculi præter opinionem acciderat, ex-
templo mœnia deserunt, ancipitiq; pauētes malo se in fu-
gam cōiciunt. Instāt tergis Romani, subitoque urbem capiūt,
diripiuntque: vbi ingens præda, & omnium rerum quæ ad bellum
vsum erant, summa est facultas inuenta. Scipio ob bene naua-
tam operam collaudatis donatisque militibus, cum ei qui pri-
mus murum ascēderat, muralis corona dāda esset, & cōtentio
inter duos milites orta, omnem propè exercitum in certamen
traxisset, extemplo cōcione aduocata, compertum se habere
dixit ambos pariter murum ascēdisse. atque ambos coronis
muralibus donandos esse. Quo factū est, vt omnis cōtentio 11
quæ iam ad summum peruenerat, tolleretur. Post hæc obsides,
quorum in ea urbe ingēs copia erat, ciuitatibus Hispaniæ re-
stitui iussit, ex quo maxime humanitatis & clementiæ no-
men sibi comparauit, multosque populos hac indulgētia mo-
uit, vt ad Romanum rediret à Punico imperio. Sed omnium pri-
mū eius famā & benenolentiā auxit, id quod à cūctis scri-
ptoribus vt summæ virtutis exemplū celebratur. Adducta
est enim in cōspectum imperatoris vna ex captiuis virgo
longè ante alias specie ac pulchritudine insignis, hæc & Sci-
pio custodiri diligentissimè, & seruati integerrimè iussit:
pauloque post cum desponsatā comperisset Luceio principi
Celtiberorum, sponso ad se accito (is adolescens erat) integram
inviolatamque restituit. Res est profecto celebranda literis,
& ipse Scipio dignus vt tantæ mansuetudinis & cōtinentiæ
ab omnibus ferat fructum. Huius beneficiij memor Luceius, 12
cui liberalitatē modestiam, & singularem in omni genere

Continen-
tia mirabi-
lis.

virtutis præstantiâ Romani ducis per suos populos diuulgasset. paulò post cum magna equitum manu in Romanorum castra rediit. Carthaginensium duces, Mago, Asdrubal Barchinus, & alter Asdrubal Gisgonis filius, Carthagine noua amissa, etsi non ignorabant quantum ad opinionem gentium & summam vniuersi belli esset detrimenti acceptum, tamen rem primò tegere, deinde vulgatam extenuare verbis quoad poterant nitebatur. Scipio verò multis populis principibusque Hispanis, inter quos duo reguli Mardonius & Indibilis fuere, sic adiunctis, constituit animo in ea loca iter facere, quibus in locis Asdrubalem Barchinum esse audiebat, vt prius cum eo, quam Mago & alter Asdrubal se ei coniungeret, decertaret. Asdrubal Barchinus prope flumen Besulam habebat castra, audis & ipse certaminis, & suis copiis satis fidēs. Verum vbi appropinquare Scipionem cognouit, ex planitie in tumultum quendam satis natura munitum sese recepit. Quē insequuntur Romanæ legiones nullam moram interponendam putarunt, quin cecidenti instarent hosti, & primo aduentu castra adorirentur. Nō secus quā si vna expugnaretur vrbs, circa castra pugnatum est. Carthaginenses natura loci & necessitate, quę etiā ignauos excitare solet, fidentes, imperum hostium sustinere nitebantur. Romani contrā spe & audacia pleni acriter dimicabant, atque eò magis, quòd in conspectu Scipionis atq; omnis exercitus res gerebatur, vt nullū paulò fortius factum latere posset. Itaque non prius remissa oppugnatio est, quā omni conatu annexi Romani vallum superarunt, pluribusque locis castra irrumpentes in fugam compulerunt. Pœnum Asdrubal verò dux priusquam castra in potestatem Romanorum venissent, cum paucis militib. fugit. Hoc prælio facto, Scipio cōsuetudine sua omnes captiuos Hispani generis ad se vocari, & sine pretio dimitti iussit. Adolescentem ex his regij generis, Masinissē nepotem, committere benignęque acceptū ad Masinissam remisit, magnificētissima quoque adiecit dona, vt ostenderet imperatorem exercitus non minus liberalitate & domesticis virtutibus, quā bellicis artibus ornatū esse oportere. Est enim belli finis victoria, cuius fructus maximē in liberalitate clementiæque consistit. Hinc ducum gloria, hinc imperatoris laudes emanant, vt in præsentibus accidit rebus.

14
In hostem
liberalitas

Nam Hispanorum multitudo quæ ibi frequens aderat, hanc indulgentiam Romani ducis admirata contineri non poterat, quia eum honoris & virtutis gratia appellaret regem. Sed Scipio hanc vocem Romanis auribus insuetam subito oppressit, nec eum titulū sibi tribui passus est, quem optimorum ciuium consuetudini, & Romanę libertati aduersum esse sciebat. Hortatus est tantum Hispanas gentes, vt si in referenda gratia memores esse vellent, fidem in populum Romanum beneuolentiāque seruarent. Dum hæc à Scipione gerebantur, interim alij duo Carthaginensium duces accepto nuntio malè gestæ ad Besulam rei, iungere copias properarunt: pauloque post Asdrubali Barchino se coniunxerunt, vt communi consilio de summa belli decernerent. Itaque inter se colloquuti, post longam disceptationem in ea sententia conuenere, vt Asdrubal Barchinus in Italiam vbi Annibal frater & caput belli erat, trāsiret: Mago verò & alter Asdrubal in Hispania remanerent, supplementum à Carthagine peterent, nec prius cum imperatore Romano signa conferrent, quā vndique cōuocatis auxiliis ingentes copias contraxissent. Post hæc petente Italia Asdrubale, missus est ex Aphrica in eius locum imperator Hanno, quem primo aduentu Celtiberiā concitantem M. Syllanus iussu Scipionis aggreditur, prælioque commisso superat capitque. Erat vna vrbs, quam incolæ regionis Oringen appellat, opulentissima sanè & accommodatissima ad renouandum bellum: ad hanc oppugnandam cum parte copiarum missus L. Scipio, locum munitiorem inuenit, quā vt primo impetu capi posset. Itaque corona circumdedit urbem, paucisque diebus expugnatam direptamque in potestatem redegit. Instabat iam propinqua hyems, & tempus admonere videbatur vt hyberna virique peterent. Quare his rebus prosperè gestis, Scipio Tarraconem, Mago & Asdrubal Gisgonis filius se ad Oceanū receperunt. Sequenti æstate magna cōtentione renouato in vltiore Hispania bello, Romani Carthaginensesque prope Besulam congregiuntur, iustaque acie prælium cōmittunt. In quo post longum certamen superior Scipio in fugā vertit hostes, magnoque numero eorum interfecto, neque sui colligendi, neque cōfiscandi facultatē dedit, neque prius victorię modū impoluit, quā Asdrubal & Mago ex continenti pulsi, Gades se recipere

Masinissa.

recipere coacti sunt omnibus propè copiis amissis. Erat in exercitu Carthaginiensi Masinissa, iuuenis magni animi, magniq; consilij: qui opportunitate capta clam cū Syllano cōgrediendi, primos aperuit ei amicitiz aditus, siue Scipio nis liberalitate allectus, siue tempus venisse ratus, in quo victoribus Romanis adherendum cōseceret. Hic est Masinissa, qui postea beneficio Romanorum potentissimus enasit Numidiæ rex, ac multis in rebus populo Romano vsui & adiumento fuit. Ceterum eò anno, qui erat decimusquartus 18 secundi Punici belli, felici auspicio procōsulis Scipionis, Hispania prima ex continentis regionibus victa, postrema tamen in provinciæ formam redacta ab Augusto Cæsare longo interuallo fuit. Scipio non contentus maximis rebus quas breui tempore in Hispania gesserat, eum iam sibi Africam animo destinaret, commodissimum esse statuit Syphacem Massessulorum regem omni arte in Romanorum amicitiam trahere. Itaque explorata voluntate regis, cum non alienam à societate populi Romani comperrisset, ex templo omnibus rebus postpositis, duabus quinqueremibus in Africam contendit. Veniebat à Gadibus eodem tēpore Asdrubal Gisgonis filius, ac veluti ex composito hi duo clarissimi imperatores regem adierunt, certatim quisque pro sua repub. amicitiam petitori. Syphax hospitio ambos comiter benignæque accepit, operamque dedit, vt pariter eadem mensa, eodem cubiculo vterentur, ne alter alteri prælatus in honore videri posset. Tradunt 19 Asdrubalem præsentis Scipionis animum ingeniumque admiratum, secum agitalle, quantū periculi ex eo viro suæ ciuitati atque omni Africæ immineret. Inuenem acrem, & summis virtutibus præditum, tum multis præliis victorem esse cernebat, nec in tam florenti ætate adduci posse credebat, vt pacē quàm bellum mallet. Suspiciabatur etiā, ne Syphax eius autoritate & præsentia motus, ad Romanos animū inclinaret. Nec iam eum fefellit opinio. Nam Syphax et si primo aduentu parē se vtriusq; præbēs, sermonē induxisset de finiēdo inter Romanos Carthaginiensesq; bello, tamen postea negante Scipione, incōsulato senatu quicquā agi de pace posse, post habendū Asdrubalem censuit, ac desiderio Scipionis obsequutus, cū populo Romano fœdus iniecit. Scipio in Hispaniā reuersus, Iliturgiū & Castulonē & quasdam

quasdam alias ciuitates quæ populi Romani detrectabant imperium, partim ipse vi expugnauit, partim auspicio L. Martij in ditionem redegit. Et ne tot tantisque rebus prosperè gestis aliquid deesset lætitiæ genus, Carthaginem no- 20 uam profectus, ludos gladiatorum magnifico apparatu fecit, quibus non solum spectando, sed etiam pugnādo multiclari viri interfuerunt. Sed ex Hispanis duo præter alios insignes nobilitate principes, Corbis & Orsua, de regno inter se disidentes, eo die controuersiā finire, altero eorum alterius manu interempto. Grauis spectantibus eorum dimicatio, grauior etiam (quia patruales erant) mors interempti fuit. Post hæc Scipionem longè maiora quàm ea quæ gesserat meditātem, aduersa valetudo corripuit: cuius fama per Hispaniam vulgata, & vt plerumque fit, sermonibus aucta, ad spem nouarum rerum non solum Hispanas gentes, sed etiam Romanorum exercitum, quem ille ad Sucronē reliquerat, concitauit. Soluta primum militum disciplina imperatoris absentia fuerat, mox rumores de ægritudine eius & de periculo vitæ in exercitum delati, tantam seditionem motumque fecerunt, vt quidam contempto tribunorum imperio, hisque demum fugatis, duos gregarios milites sibi crearet imperatores: qui non solum nomen imperij à vanis authoribus delatum, sed etiam fasces & secures præ se ferre ausi sunt, adeo furor plerumque & mala ambitio mortalium mentes exagitat. Nec quieuerunt Hispanæ gentes, Mandonius præsertim atque Indibilis, qui affectantes Hispaniæ regnum, post expugnationem Carthaginis nouæ, ad victorē Scipionē defecerant. Deinde Romanorum potentiam longè latēque diffusam, iniquo animo tolerantes, aliquam nouandarum rerum occasionem quærebant. Acceptis autē rumoribus non solum de morbo, sed propè etiam de morte P. Scipionis, fideque adhibita, ex templo exercitum compararunt, & Suefitanis qui socij & amici erant populi Romani, intulerunt bellum. Verum conualecente Scipione, vt ex fama eius mortis falso credita, multiplex tumultus fuerat exortus: sic cōperta veritate rei, territi sunt omnium animi, nec quisquam ausus est in nouandis rebus vltius progredi. Scipio magis externis bellis quàm domesticis seditionibus assuetus, et si militibus qui deliquerāt grauiter succensendū putabat, tamen

men ne dum ira indulget, excessisse in puniendo modum existimari posset, de hac re ad cōsiliū refert. Maior pars in eos à quibus initū tumultus ortum erat, animaduertēdum & reliquis ignoscendum censuit: sic enim fieri posse ostendit, vt pēnā ad paucos, exemplum ad multos perueniret.

*Ingenium
in punien-
do mite.*

- 23 Hanc sententiam sequutus Scipio, exemplo exercitum, seditionis authorē, ad accipiendū stipēdum Carthaginem nouam acciri iubet. Edictō paruerunt milites, alij suā culpam, vt plerunque sibi indulgēt homines, leuiorē rati, alij Scipionis freti ingenio, quod mite in puniēdo esse comperant. Dicere enim solitus fuit, malle se vnum ciuem conseruare, quā mille hostes perdere. Vulgatum quoque erat, alium Scipionis exercitum paratum esse in armis, & aduētum eorum operiri, vt omnes copiae simul iunctae aduersus regulos in Suesitanos ducantur. Quamobrem ex Sucrone discedentes, magna spe veniā consequēda Carthaginem veniunt. Sed postridie eius diei quo urbem ingressi sunt, in forū vocati ac inermes consistere iussi, armatis legionibus circumdantur. Tum imperator Romanus tribunal ascendēs, vniuersā multitudini sese ostēdit ea valetudine, eo vigore, qualis in pubescente aetate vnquam fuerat. Concionem de inde habuit longē acerrimā, & grauissimis querimoniis plenā, vt nemo miles ex inermi exercitu esset, qui aut à terra oculos erigere, aut dicētis vultū sustinere per pudorē posset. Conscientia enim perpetratē rei ac suppliciorum metus terrebant animos, & optimi ducis praesentia noxiis pariter atq; innoxiiis ruborem inieciēbat. Itaque tristi silētio torpēbat omnia. Postea quā finem dicendi fecit, principes seditionis in conspectum multitudinis producuntur. Ibi virgis caesi more maiorum, securiq; percussi, horribile spectāculum visentibus prēbuere. His rebus ita cōpositis, Scipio reliquis militibus nouo sacramento adactis, expeditionē in Mandoniū atque Indibilem pronūtiari iubet. Nam hi secū reputantes, à militibus Romanis, qui castris seditionis auctores fuerant, pēnā esse repetitam, omne spem abiecerant veniā impetrandā, atque ex eo XX. millia peditum, duo milia equitum cōparauerant, vt his copiis aduersus Romanos progredērētur. Quod vbi cognouit Scipio, priusquā augerentur regulorū vires, & plures populi cōspirarent, maturat à Carthagine proficisci, & quāta maxime celeritate potest,

ad

ad hostem pergit. Reguli loco satis munito habebāt castra, sicq; suis copiis fidebāt, vt nec alios prouocare, nec prouocati pugnā detrectare parati essent. Factum est autē propinquare castrorū, vt paucis post diebus à Romanis lacesiti in praeliū descēderēt, in quo quidē aliquādiu summa cōtentione dimicatū est. Tandem Hispani à tergo circumuēnti, ac in orbem pugnare coacti, superantur. Vix tertia pars ex eorū numero aufugit. Mandonius atq; Indibilis nullū remediū perditis rebus esse cernentes, legatos ad Scipionem miserūt, qui suppliciter pacē peterent, & veniā deprecarentur. At Scipio et si quantū in se atq; in populū Rom. facinus admisissent, intelligebat: tamē non minus decorum putans hostē clementia & mansuetudine superare, quā armis, regulis ignouit, pecunia tantū vt militi ad stipendiū soluerēt imperata. Per id tempus Masinissa à Gadibus profectus in continentē venit, vt amicitiaē fidē, quam per M. Syllanum absenti Scipioni obrulerat, praesenti confirmaret, simul vt ipsum Scipionem alloqueretur, quē ob res egregie gestas praestantissimū esse virum cōstituerat animo. Verū nec iam opinioni Numidae virtus P. Scipionis, nec expectationi (vt plerunq; accidere consuevit) praesentia defuit. Nam praeter ingentia animi bona, quibus Scipio ceteros alios antebat, praese etiam ferebat eximiam formā, & omni amplo dignā imperio. Erat praeterea vir benignus in audiendo, facundus in respondēdo, & in conciliandis hominibus egregius artifex: habitu corporis virili, castitiae promissa crebatur. Hunc igitur Masinissa salutatū veniēs, vt primū conspexit, sic virum admiratus esse dicitur, vt nec ab eo dimouere oculos, nec intuendo explere desiderium posset. Amplissimis verbis ei gratias egit pro nepote ad se remisso, & fidem se praestaturum initae amicitiae dixit, quam postea erga populum Ro. vsque ad exitum vitae constantissimē coluit. Iam verò omnes Hispaniae populi aut imperiū aut societatem Romanorū acceperant, cum Gaditani idē sibi licere arbitantes, spontē Romanis se dedidere: gens vultu origine, & si fama credere libet, vt Carthago in Africa, in Beroetia Thebe, ita Gadis ad Oceanū colonia Tyriorū fuit. Scipio receptis Hispaniis, pulsīs Carthaginensibus, cum nihil reliqueretur quod sibi constituendum putaret, L. Lentulo & Manlio Accidio provincia tradita, Romam rediit.

*Forma ma
iestas.*

27.

28

H 2 Venien

*Gesta quæ
breuissimè*

Venienti senatus extra urbem datus est in æde Bellonæ, ubi cum res à se per multos annos fortiter felicitèq; gestas exposuisset, ostendissetq; quatuor hostiū duces, quatuor exercitus multis præliis à se victos, Carthaginenses ex Hispaniis eiectos, nullas gentes in his terris relictas quæ non venissent in populi Rom. potestatem, res amplissimo triumpho dignas esse censebat senatus. Sed quia nemini adhuc cōtigerat, ut cum proconsul & sine magistratu esset, pro rebus gestis triumphanti inuehi liceret in urbem, nec patribus visum est, nec ipse Scipio magnopere cōtendit, ut nouo exemplo morē maiorum sui causa cōmutarent. Ingressus urbem paulo post ingenti studio populi Roma. consul declarat.

29 Tradunt rarò vnquam frequentiore multitudinem, non tam ad celebranda cōmitia, quam ad conspiciendum P. Cornelium Scipionem Romam venisse. Itaque non solum Quirites, sed externi etiam homines hunc vnum intuebantur, publice priuatimque dicebant mittendum in Aphricam esse ad inferendum ex propinquo Carthaginiesibus bellum. Idem cum sentiret Scipio, de hac re ad populum se relaturū significabat, si tā salutari consilio aduersaretur senatus. Quidam enim ex patribus, atque inter eos præcipuæ autoritatis Fabius Maximus huic sententiæ acriter reclamabat. Scipio in contrarium nitēbatur, rationibus multis ostēdens hac vna via superari Pœnos, & Annibalem deduci ex Italia posse, cetera vana esse consilia. Post longam altercationem Scipioni Sicilia decreta, permissumque à senatu est, ut si arbitraretur vtile exq; rep. esse, cum omni exercitu in Aphricam traiceret.

30 Hoc senatusconsulto in populum edito, sic erecti sunt omnium animi ad spem magnarum rerum, ut iam de Aphrica cogitarent, & bellū posse confici non diffiderent. Sed Scipioni in rebus necessariis comparandis maxima difficultas proponebatur, cum ob gratiā inopiam, tum ob iuuentutis penuriam, cuius florem præteritæ clades à Pœno illata absumplerant. Ipse tamen ne tantæ expectationi decederet, ingenti studio in apparatus belli intendit. Et adiuerunt ei multi Hetruriarum atque Vmbriarum populi, quorum alij materiam ad fabricandas naues, alij arma, quidam frumētum ac omnis generis comineatū ad iuuandum exercitum decurrunt. Quadagesimo quinto die, quod vix cuiquam credibile videretur, fabricata instructaque classe ex Italia decedens Scipio

Scipio in Siciliam cōtendit. At cum exercitū in ordines redigeret, eos præcipuè seligēdos putauit, qui sub M. Marcello multos annos meruerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Siculos autem partim auctoritate, partim gratia impulit ad subministrandum auxilium futuro bello, quod in Aphricam transferre cum primū per anni tempus posset, omni studio parabat. Tradunt præter alia Scipionem ex variis ciuitatibus C C C iuuenes legisset totius prouinciæ nobilissimos, ac eis præcepisse, ut certa die cum armis equisque adessent. Hi ut imperatum erat cum præsto fuissent ad cōstitutam diem, optionem detulit consul, quæ vel ipsi secum in Aphrica militaret, vel totidem aliis substitutis equos armæque largirentur, vtrum vellent acciperent. Singulis remissionem militiæ petentibus, dati sunt vicarij C C C Romani iuuenes, quos Scipio inermes ex Italia adduxerat, eo consilio ut Siculorum impensa, sicut euenit, armis equisque instrueretur. Horū opera multis postea certaminibus fidei atque vtili in Aphrica vsus est. Tameñus hybernorum erat, cum Scipio non solum in apparatibus belli, sed etiā in cōponendis Siciliæ rebus curā adhibendam ratus, Syracusas petiit. Vbi cum ex multorum querimoniis cognouisset, satis magnam copiā Italicorū militum in eadem vrbe versari, qui res bello partas, deinde Syracusanis per senatum restitutas, retinerent, statim eos partim editis, partim iudiciis compulit ad ea implenda quæ senatus censuisset. Quæ ex re magnam gratiam & iusti consulis famam apud Siculas gentes est adeptus. Interim per C. Lælium multa cum præda ex Aphrica redeūtem certior fit, Masinissam regem cupidissime aduentum suum operiri, monere atque rogare, ut si reipub. cōmodo facere possit quāprimū in Aphricam traiciat: idē cupere multos Aphricæ populos, qui odio habentes Carthaginensium imperiū, aliquam nouandarum rerum occasionem expectent. Nec iam vlla Scipionis secordia eam profectiōem distulerat, cum rarò quifquā alter imperator aut efficacior aut solertior in rebus agendis fuerit.

33 Verū Siculæ res & occasio recipiēdi Locros impedimēto fuere, quo minus negotium pro suo arbitratu conficeret. Accessit etiam causa quædam Plemini legari, qui Locris à Scipione relictus, cum omne genus improbitatis, libidinis, auaritiæ in oppidanos exercuisset, facile

multitudinē perpulit, vt omnia mallet, quā impurissimi hominis imperiū ferre. Misi igitur à Locrensisbus Romam legati cum in senatū venissent, & grauissimas iniurias à Pleminio acceptas quæsti essent, sic patres mouerunt, vt non solum in Pleminiū, sed etiam in P. Scipionem atroces sententia dicerentur. Hinc obrectatores Scipionis amplam materiam calumniæ nacti, asserere nō dubitabant, eum cognouisse Locrensum iniurias, Pleminiij scelera, suorum militum dissensiones, atque omnia lentius tulisse, quā optimum consulem deceret. Addebant præterea exercitum in Sicilia habere vecordē, & omni disciplina solum militari, ipsum ducem oscitantem totum se ad voluptates & otium contulisse. Et præter ceteros Fabius Maximus in Scipionem inuectus sic modū excessit, vt extemplo reuocandum ex Sicilia, abrogandumque ei imperium censeret. Hæc nimis aspera visa omnibus sententia est. Quamobrem Q. Metelli consilium secuti patres decreuerunt, vt decem legati in Siciliam transmittentes, cuncta quæ de Scipione ad senatum delata erant, diligenti studio perquirerent: si nocetem inuenissent, statim iussu senatus in Italiā reuocarent: sin verò falsa essent crimina, & vane inuidorum calumniæ, dimitterent ad exercitum, hortarenturque vt fidenti animo bellum susceperet. Profecti in Siciliam legati, in disceptandis singulis rebus nullam Scipionis culpam inuenire potuerūt, nisi quod iniurias à Pleminio Locrensisbus illatas nimis leni animo pertulisset.

35 Erat enim Scipio in remunerando largus, in puniendo mitis & clemens. Exercitum verò, classem, & omnem apparatus belli cum intuerentur, sic admirati esse dicuntur, copiam & ordinem singularum rerum, vt postea in urbem redeūtes amplissimis laudibus P. Scipionem efferrent, & reiectis inuidorum calumniis, ad certissimam victoriæ spem senatum populūque Romanum reuocarent. Ceterum domesticis impedimentis sublati, aliæ foris superuenerunt curæ, quæ non mediocriter animum Scipionis metēmque turbauerunt. Nam oratores à Syphace missi denuntiauerunt ei, nouum sibi fœdus cum Carthaginiensibus iactum, affinitatē cum Asdrubale contractam, filiam eius sibi matrimonio iunctā: propter ea monere, vt si suæ reip. cōsulare velit. Africa abstineat: eosdē enim, quos Pœni haberēt, se amicos inimicōsq; habiturū. Hos legatos Scipio, ne mandata regis efferrentur, ex-

36 templo

tēplo ad Syphacē remisit cum literis, quibus postulabat, vt initæ societatis iunctæq; dextræ memor, caueret ne quid nō minē Romano & regia fide indignum moliretur. Post hæc concione aduocata, legatos Syphacis venisse in Siciliam dixit, vt sicut antea Masinissa, sic etiā hi nimia dilationem aduentus sui quererentur: itaque maturādum in Africā esse, atque ideo cunctis militibus edicere vt arma expediant, & ad profectiōē necessaria cōparent. Hoc edictum Romanis ducis vbi per Siciliā vulgatum est, statim multitudo ingens Lilybæum cōfluxit, non hominū solum qui in Africā traiecturi erant, sed eorum etiā qui spectatū venerant Romanā classem, qua raro vnquā instructior aut omni armatorū genere ornatiores visa fuerat. Ipse verò Scipio satis iam omnibus constitutis, à Lilybæo soluit tanta cupiditate transmittendi, vt nulli ei neq; remi neque venti satisfacerent. De-

37 uectus est tamē paucis diebus ad promontoriū Pulchriatq; ibi omnes copias in terrā exposuit. Sed celeritē eius aduentus Charthaginē nuntiatus sic ciuitatē turbauit, vt conclamatum esse ad arma, stationēsq; in portis murisque dispositas, quidā authores sint. Nam à M. Regulo vsque ad eū diem quinquaginta propē annorū intercesserat spatiū, ex quo nullus imperator Romanuscū valido exercitu terram Africam intrauerat. Merito igitur pauoris ac tumultus omnia erant plena. Augēbat etiā terrorem Scipionis nomen, cui Carthaginiensēs quem ducē aut opponerent, aut parem arbitrarentur non reperiēbant. Asdrubal Giskonis filius egregius ea tēpestate imperator habebatur, quem victum à Scipione fugatūque ex Hispania meminerant. In eo tamen atque in Syphace potentissimo rege magnam spem seruandæ patriæ reponētes Pœni, hunc rogare, illum monere non desistunt, vt quanta maxima celeritate possint, Africæ rebus subueniant. Sed dū hi copias iungūt, interim Hanno

38 Amilcaris filius proximam regionem tueri iussus, obuiam Romanis progreditur. Scipio populatis agris, ditatōq; exercitu ingenti præda, prope Vticā cum omnibus copiis confederat, vt celeberrimam urbem & opportunam ad bellum terræ marique gerendum, si qua via fieri posset, in potestatem redigeret. Et sub idem tempus Masinissa in castra Romanorū venerat, ardens incredibili cupiditate belli gerēdi aduersus Syphacē regem, à quo non multo antea paterno regno

H 4 fuerat

fuerat expulsus. Hunc Scipio quia iuuenem acrem & manu prout in Hispania cognouerat, priusquam maiores copiae a Carthaginensibus cogere, speculatum mittit hostium castra, atque ei praecipit, ut omni ingenio adhibito
39 Hannonem ad pugnam eliciat. Masinissa ut imperatum erat, hostem irritando, sensimque trahendo perducit ad ea loca, quibus in locis Scipio cum armatis legionibus confiterat, expectans occasionem gerenda rei. Defessa iam erat hostium acies, cum Romani recedentibus copiis obuiam facti, praelium ineunt. Primo congressu superatur Hanno, & ipse cum parte copiarum occiditur. Reliqui terga dantes, quae potest quisque fugam per diuersa petunt. Post hanc victoriam, Scipionem ad oppugnandam Vticam redeuntem, abfistere incepto coegit subito Asdrubalis & Syphacis aduersus, qui ingentes peditum equitumque copias secum ducentes, haud procul a Romanis posuerunt castra. Quod ubi animadvertit Scipio, statim soluta obsidione, castra in quodam promontorio communiuit, unde procedere obuiam hosti, & vexare Vtenses, & classem subductam tueri posset. Ceterum cum tempus postulare videretur ut hyberna utrinque peteret, placuit ei ad Syphacem mittere, qui tentarent animi regis, & quantum in eis esset a Carthaginensium amicitia abducerent. Hunc enim sciebat Sophonisbae nuptiis agitarum, & quasi muliebribus instructum furis, eodem infaniae deuenisse, ut non modo Romanos non iuandos, sed etiam contra ius foederis oppugnandos censeret: quod si quaxoris satietas hominem cepisset, iam ad sanitatem eum reuerti posse arbitrabatur. Syphax auditis his quae nomine Scipionis ad eum deferbantur, tempus iam esse respondit, ut non de relinquenda Pœnorum societate, sed de abiiciendis belli consiliis agatur, se optimum pacis autorem fore pollicetur. Huic sermoni Scipio aures adhibendas putat, solerti animo rem nouam meditatus. Nam ex omni exercitu strenuos milites deligit, quos seruales vestes induitos comitari oratores iubet, & quid fieri
41 vellet ostendit. Hi ut praecipit erat, dum legati & Syphax de conditionibus pacis inter se agant, & longior consilio producit sermo, speculatum proficiscuntur hostium castra omnes aditus exitusque explorant. Hoc saepius factum, ad Scipionem reuertuntur. Certum erat induciarum constitutum tempus, quo elapso Scipio simulat se omni spe pacis abiectam.

arma, classem, machinasque parare, ut quoadmodum antea orsus fuerat, Vticam oppugnatum redeat. Hoc quam late per regionem vulgari, hoc ab hostibus credi volebat. Ipse vero tribunis militum convocatis, consilium suum aperit. Docet bina esse hostium castra, paruo inter se diuisa spatio, quorum altera ex lignis hybernacula, altera ex arundinibus contexta habeant, utraque deleri incendio posse. Quamobrem Masinissam & C. Laelium ad se vocat, atque eis praecipit, ut in tempesta nocte Syphacem aggrediantur, ignem castris iniiciant, se ex altera parte Carthaginenses inuasurum pollicentur. Hi mandata impigre exequentes, constituta hora Numidarum castra adoriuntur, & ignem arundinibus applicat
42 quae subito incendium effuderunt, & penè in omnem locum castrorum distulerunt. Numidae fortuito primo incendium arbitrati, ad opem ferendam celeriter concurrerunt: mox ubi in legiones hostium incidentes trucidari coepti sunt, accipere pauentes metu, sese fugam mandarunt. Simili penè ratione ab altera parte exercitus cui Scipio praerat, incensa sunt Carthaginensium castra, & profligati hostes, tanta fugientium strage, ut ad XL millia hominum ex Pœnis Numidisque ea nocte absumpta quidam auctores sint. Hanc clades Carthaginensium delata, sic terruit ciuium animos, ut alij ex Italia Annibalem reuocandum, alij pacem petendam a Scipione censerent. Sed factio Barchina potens pollensque cum abhorreret a consiliis pacis, pernecit ut noui delectus haberetur ad restituendum bellum. Igitur Syphax & Asdrubal
43 magna multitudine peditatus equitatusque coacti, celerius opinione omnium exercitum repararunt, atque rursus in conspectu Romanorum posuerunt castra. Qua re cognita, Scipio non cunctandum existimauit, dum milites sui alacres essent & fiducia pleni, quin pugna decerneret. Accidit autem ab initio ex propinquitate castrorum, ut leuia quaedam committerentur praelia: ad extremum vero omnibus copiis concursus est, tantusque ardor Romanorum militum fuit, ut primo impetu Numidas Pœnosque in fugam conuerterent, magnamque partem fugientium interficerent. Asdrubal & Syphax citato cursu ex media caede profugerunt. Ad quos consectandos Scipio Masinissam & C. Laelium cum expedito equitatu misit. Syphax in Numidiam, atque inde in antiquum regnum profectus, ex omni genere hominum exercitum

citum coegit, obuiamque Masinissæ & Lælio factus prælium committere non dubitauit; malo tamen consilio, cum esset hostibus longè inferior nō tam dimicantiū numero, quā quod nec miles cum milite, nec duces cum ducibus erant conferendi. Itaque à bellacissimis viris facile superatur, & quod Masinissa vix ausus esset optare, in prælio capitur, & cum multis nobilibus viris ad Scipionem perducitur. Ceperat primū lætitia omnium animos, cum Syphacem in castra adduci nuntiatum est; deinde ubi victus in cōspectum multitudinis est perductus, tanti viri præsentia, & pristina maiestatis recordatio, misericordiam intuentibus mouit. Meminerāt enim quā celebre eius regis nomen, quā florentes opes & amplissimi regni vires paulò antè extiterāt: postea verò ex tanto fastigio prolapsū cernentes miserebantur. Ipse autem Imperator Romanus benignè eum affatus, quæsiuit quænam tanta causa animū eius mutasset, impulsissetque ad inferendum Romanis bellum. Tum rex veteris hospitalitatis, iunctæque dextræ memor, fidenti animo Scipioni respondit, se cōiugis Sophonisbæ amore captum, tantum facinus quātum omnes sciret, in populum R. om. ad misisse, atque extemplo eas dedisse pœnas, quas ceteri pro documento habere possent, ut in fide atque officio permanerent. Sed in extremis malis hoc sibi solatiū contigisse, quod inimicissimum hominem Masinissam, eadem infamia, quæ ipse laborasset, correptū videret. Nam post victū captūque Syphacem, Masinissa Cyrtham caput regni petens, cum urbem in potestate redegressus, Sophonisbæ multis precibus sibi blandientē ardere cœperat, mulierique fidem dederat, se eā à Romanorū manibus vindicaturū: & ut id cōmodius præstare posset, nouis nuptiis sibi deuinctā vxorē duxerat.

46 Hæc celeriter ad Scipionē delata, magnopere hominem perturbatū. Constabat enim, auspiciis Romanorū victum Syphacem esse, & quæcūque suæ ditionis fuerant ad eorum iudiciū pertinere: quod si Masinissa inconsulto Scipione patrociniū Sophonisbæ suscipiendum putarat, simul & imperiū ducis & maiestatem populi Romani visus fuerat cōtemnisset. Accedebat huic culpæ turpissima libidinis causa, quæ tato grauior videri debuit, quāto erat Romani imperatoris cōtinentia maior, quā Masinissa ante oculos habebatā imitandum. Nam Scipio præter cetera virtutis documen-

ta, in omnibus locis quibus hostem superauerat, à captiuis mulieribus victrices semper abstinerat manus. Indignatus igitur aduersus Masinissam, etsi primū in castra redeuntem præsentē multitudine benignè accepit, postea tamē se iunctum à cæteris ita obiurgauit, ut sentiret Numida moderatissimo simul & feuerissimo imperatori sibi esse parendum. Itaque lachrymans & consilij inops in tentorium abiit, pauloque post, cum fidem Sophonisbæ datam præstare non posse cerneret, atque ex eo grauiter angeretur, venenum ei cum mandatis misit, quo mulier repentē hausto, voluntariam sibi conscivit mortem. Ceterum Carthaginienses tot tamque multiplicibus acceptis cladibus, cum res in eum locum deductas viderēt, ut iam nō de propagando imperio, sed de seruanda patria esset cogitandum, Annibalem ex Italia reuocarunt. Qui celeriter in Africam reuersus, siue quod præsentis iuuenis felicitatem horreret, siue quod labet & penè inclinata reipub. diffideret, omnium primū cum P. Scipione de pace agendum censuit. Quapropter petenti locus ad colloquium datus, in quo simul cōgressi, longum sermonem de tollendis controuersis habuerunt. Ad extremum Scipio eas condiciones detulit Pœno, quibus facile apparuit, non tædere belli populum Romanum, & ipsum iuuenem spe victoriæ magis, quā concordia desiderio trahi. Itaque omni spe pacis adempta, colloquium dirimunt, atque in posterum diem certamen parant duarum nobilissimarum bello gentium, duo clarissimi duces, imperium orbis terræ breui spatio suis rebus pub. aut daturi, aut erepturi. Locus prope Zamam fuisse traditur, ubi supremas vires quasi in medium effundentes, pugnam memorabilem conseruere: in qua victores Romani, primū hostium elephantos, deinde equites in fugam verterunt, demum actius inferentes pedem, totam aciem, profligarunt. Cæsa aut capta ex Carthaginiensium copiis supra X L. milia hominum à Romanis ferunt. Annibal ex tanta cede incolumis euasit, nullo strenui ducis eo die munere prætermisso. Nam si vnquam antea, tum ea pugna aciem peritissimè instruxerat, loco subsidii que firmauerat, atque in ipso certamine dum manus conferebantur, sic militibus suis officium præstiterat, ut summi imperatoris laudem etiam ab hostibus tulerit. Post hanc victoriam Scipio

Pugna ad
Zamam.

factus

naetus Verminam Syphacis filium, opem Carthaginien-
bus afferentem, fugauit, & vsque ad mœnia portumque
Carthaginis exercitū admouit, ratus id quod accidit, Pœ-
nos supplices ad pacem petendam vēturos: Nam vt ad bel-
la suscipienda alacer & promptus fuerat Carthaginien-
sium animus, sic eo tempore mollis ac minime resistens
mens eorum fuit, Annibale præsertim superato, in quo an-
tea omnem spem seruandæ patriæ collocatam habebant.
Itaque consternati animo, legatos ad Scipionem mittunt,
qui clementiam victoris implorent, & multis precibus pa-
cem exposcant. Iam Romæ de prouincia Aphrica contem-
tiones erant, & alter ex nouis consulibus in exercitum pro-
perabat pari imperio ad gerendum bellum: quamobrè ve-
ritus Scipio ne tanti belli confecti gloria ad alium perue-
nirer, æquo animo à legatis Carthaginensium se exorari
passus est. ⁵⁰ Conditiones igitur pacis Carthaginensibus da-
te ex victoris arbitrio, & præter alia, omnis clasis, qua
maximè confidebant, adempta. Ea cum cremaretur, tam
miserabile spectaculum intuentibus præbuit, vt non secus
in vrbe, quam si Carthago à stirpe interiiisset, complora-
tum sit. Ad quingentās enim naues omnis generis crematas
quidam auctores sunt. Verum hæc nos admonere debent
fragilitatis humanæ, cuius nimia (vt ille inquit) in prospe-
ris rebus obliuio est. Qui enim antea amplissimis victoriis
consecutis, omni propè Italia in ditionē redacta, vrbe Ro-
ma audacissimè obsecrā, imperium orbis terræ animis desti-
nabant, non multo interiecto spatio, in eum locum dedu-
cti sunt, vt omni imperio amisso, nihil præter Carthaginis
mœnia possiderēt, eaque seruare posse diffiderēt, nisi salua
⁵¹ esset sineret hostiū exorata clemētia. Post hæc Scipio ex
sentētia senatus, Masinissam regem non solum in patrium
regnum restituit, sed adiecta opulentissima parte Syphacis
regni, præpotentē inter Aphricæ reges fecit: singulis dein-
de pro meritis præmia tribuit. Demum compositis Aphricæ
rebus, exercitum in Italiam reportauit: sub cuius aduētum
multi mortales, Romā confluxere, vt præstantissimum bel-
li ducem, post tantas res gestas, intuerentur. Itaque cele-
berrimo triumpho vrberem est inuectus: quē secutus est Te-
rentius Culeo senator pileato capite, quia beneficio eius ex-
seruitute fuerat exemptus. Syphacem verò regē Polybius

*Quingenta
naues Car-
thaginen-
sium crema-
ta.*

in triumpho ductum, quidam priusquam Scipio triumphare,
mortuum scribunt. Multi antea Punico, & postea Ma-
cedonico, atque Asiatico bello triumphantes, plura vasa au-
rea argenteaque & maiorem copiam captiuorum præ se tu-
lerunt. Sed vnus Annibal victus, & tanti belli confecti glo-
ria, triumphum P. Scipionis sic celebrem reddidit, vt faci-
le cæterorū aurum pompamque superaret. Aphrica enim ⁵²
subacta, nulla gens postea fuit, quæ vinci à populo Rom.
erubesceret. Quamobrem ex hac prouincia gradus impe-
rij in Macedoniam, in Asiam, atque in reliquas partes or-
bis terræ est factus. Cæterum Scipioni, quē post Aphricā de-
victā iam Aphricanū appellare licet, Romā reuerso, neq; ci-
uiles dignitates, neq; vrbani honores defuerūt. Nā cū Cen-
sorū comitia haberentur, & multi cōpetitores ex superna
nobilitate cōcurrerent, Ipse & Elius Petus prælati omnibus
sunt creati; cēsores, magistratū postea summa integritate
cōcordiæque gesserunt. Sequētes deinde censores alij atque
alij principem senatus Aphricanū legerunt: quod genus ho-
noris iis tantum viris deferri cōsuevit, qui autoritatem &
gloriam maximis in repub. meritis præstantissimisque re-
bus gestis essent cōsecuti. Nec multo interiecto spatio, ⁵³
creatus est iterū consul, collegāq; ei datus Sempronius Lon-
gus, Sempronij illius filius, quem Annibal magna affectum
clade ad flumen Trebiam superauit. Hi primi fuisse dicun-
tur, qui in spectandis ludis patres à populo secreuerūt: quam
selecciónē plebs Romana molestissimè tulit, aduersus con-
sules indignata, qui honorem senatorij ordinis extulisse,
suam contempnisset visi erant. Et ipsum etiam Aphricanum
aliquando pœnituisse tradunt, se veteris moris tollendi, no-
ui introducendi authorem fuisse. Erant per id tempus qua-
dam contentiones de finibus imperij inter Masinissam &
Carthaginenses exortæ, ad quas componēdas Scipio duōq;
alij legati à senatu missi, cum causam discordiæ cognou-
issent, rem totam integram suspensamque reliquerunt.
Atque eo consilio id factū dicunt, vt Pœni domesticis con-
tentionibus occupati tenerentur, neue aliis negotiis vaca-
re, vel ad spem nouarū rerū erigere animos possent. Vigē ⁵⁴
bat enim cum rege Antiocho bellū, & Annibal Pœnus cum
eo erat, qui nunquā cessabat in populum Rom. veteres ho-
stes concitare, nouos acquirere, & omnibus modis Cartha-

ginien

gintensibus suadere, ut seruitutis iugum sub titulo foederis sibi à Romanis impositum abicerent, & regū amicitiam experirentur. Verum paulò post Romani rebus prospere gestis, Anthiocho è Græcia pulso, cum ià Asia animis destituerent, Africani intuebantur, veluti hominem natum ad bella magni ponderis finienda. L. autè Scipio & C. Lælius cōsules erant, & uterque sibi Asiam prouinciam decerni cupiebat. Res arbitrio senatus permilla erexit studia patrum, senatoresque dubios reddidit de tātis viris iudicium facturos. Sed cum apud patres maior Lælij gratia, maior etiam existimatio esset, & senatus ad eum inclinarer, negotiumque deferret, surrexit P. Africanus frater maior L. Scipionis, & illam ignominia familiæ deprecatus est, dixitque & in fratre suo summam virtutem esse summamque consilium, neque se ei legatū defuturum. Exemplo hæc vox ingenti patrū lætitia excepta, omnem dubitationem ex eorum animis dempsit. Decretum est igitur frequenti senatu, ut L. Scipio in Græciā aduersus Aetolos, deinde in Asiam si ei visum esset, transiret, ad inferendum Antiocho bellum, & P. Africani secum duceret, quem Annibali victo & pro Antiocho in acie stanti victorem opponeret. At verò P. Scipionis pietatem quis non iure miretur? quam non solum à prima adolescentia Cornelio patri, sed etiam L. fratris id ætatis iisque rebus egregiam præstitit. Et quanquam erat Africanus, qui Annibalem vicerat, de Pœnis triumpharet, omnes belli gloria & virtute anteibat: imperio tamen minoris natu se spontè summisit, ut is in honore obtinendæ prouinciæ gratiose collegæ præferretur. Ex eo autem bello L. Scipio consul Africani consilio egregio quidem
55 & fideli usus, maximā gloriā in patriā reportauit. Nam primum in Græciam traiciens, inducias sex mensium Aetolis dedit, suadente Africano posthabitis omnibus Asiæ caput belli peteret. Prusiam deinde Bithyniæ regē animo fluctuantē, Africani opera ab Antiochi societate auerit. Magnum enim erat Africani nomen, & omnes qui consule adiebant rē aliquā impetraturi, eo patrono utebatur. Cū verò in Asiā peruenisset, & legatus Antiochi & Heraclides Byzantius pressio fuisset, ut de pace ageret, & publicè expositis mādatis æquas cōditiones impetrare nō potuisset, priuatiōem sicut præceptū erat, Africani adiisse traditur, ac multis
modis

modis tentasse animum viri, ut in regis desiderium traheret. Nam & filium adolescentē, quem captum in potestate haberet, Anthiochum remissurum dixit, & Africaniū in totius regni societatem, titulo tantum sibi reseruato, liberrimè suscepturum adiecit. P. autem Scipio sicut multis
57 aliis virtutibus, ita fide & probitate præstans, cæteris posthabitis filium ut gratum munus se accepturū respondit, & pro priuato officio quantum in eo esset, priuatam gratiam relaturum: sed ante omnia regem hortari, ut abiectis belli consiliis, quascūque dederit senatus populusque Romanus cōditiones accipiat. Paucis verò post diebus, Anthiochus filium ad P. Scipionem ut pollicitus erat, remisit: quē alij iam inde ab initio belli à Chalcide Oricum petentem, alij paruo nauigio traicientem, quidam proficiscentem exploratum consilia hostiū, captum fuisse tradunt, atque eo tempore ad patrem Eleæ agrotantem remissum dicunt. Ea indulgentia regis gratissima (ut par erat) Africano fuit, visūque ex longo interuallo adolescens animum eius sollicitum & corpus ægrū magnopere recreauit. Verū P. Scipio ut aliquod grati animi indicium præ se ferret, per legatos qui ad eum venerant, amplissimas gratias Anthiocho egit pro filio ad se remisso. Deinde eum monuit, ne prius in acie descenderet, quam se ab Eleæ in castra reuersum sciret. Motus auctoritate viri Antiochus, aliquādiu se castris continuit, & prælium in longū differendū putauit, sperans per Africaniū se aliquē aditū ad consule habiturū. Postea verò cum cōsul ad Magnesiā confedisset, & laceffendo atque irritando hostē ad pugnā exciuisset, continere se nō potuit rex, quin iusta acie decertaret. Ei prælio inter alios regios duces Annibal Cartahaginiensis interfuisse traditur. Victum esse cēseret, ad Africaniū qui paulò post commissam pugnā leuatus morbo in castra venerat, cōfugit, ac per eum
59 à consule impetravit, ut de pace agi liceret. Venientibus ergo in castra legatis Antiochi, petentibusque ut regi suo ignoscere, & quascunque vellet cōditiones dicerent pacis, Africaniū ex communi omnium sententia respondisse tradunt, non esse consuetudinem Romanorum, ut vel aduersis rebus succumbere, vel secundis efferrī sciant: easdem cōditiones, quas ante victoriam detulissent, se deferre,

re, vt Europa abstineat rex, cis Taurum montem vsque ad Tanaim amnem possessionem Asiae cedat, in viginti annos tributum pendat, viginti obsoles ex arbitrio cōsulis dedat. Et ante omnes Annibalem Pœnum concitatorem belli poposcit. Sed is, vt in eius vita scripsimus, terra marique fractas videns Anthiochi opes, se manibus Romanorum surripuerat, & ad Prusiam Bithyniae regē perfugerat. Anthiochus acceptis conditionibus pacis, benignē sibi à populo Romano factum dixit, quod magna cura liberatus, modicis regni terminis vteretur. Ampla enim imperia & nimia

Imperia
ampla et
nimia opes
multas se-
cum mole-
stias habet

Theocrito dictum sit:

Non mihi sint nec opes Pelopis, nec multa talenta,
Nec celeri cursu ventos superare fugaces:
At vacuo curis liceat cantare sub antro,
Et procul è specula mare prospicere profundum.

Consul debellato potentissimo rege Asiae, celeriusque opatione omnium bello maximo confecto, Romam rediit, & specioso triumpho urbem est inuectus. Cognomen quoque ex deuicta prouincia meruit, vt sicut antea Aphricanus ob Aphricam, sic etiam iste Asiaticus ob Asiam subactam diceretur. Nec P. Scipio, cuius consilio L. frater temp. felicissime gesserat, expers honorum fuit. Nam paulo post duo clarissimi Censores T. Q. Flaminius, & M. Claudius Marcellus eum principem senatus tertio legerunt, sicque iis duobus iustis ex quo est ab initio constitutus, in ea dignitate permansit. Verum opera pretium est contemplari quam varia & quam imbecillis sit rerum humanarum conditio. Erat ea tempestate cum lata omni genere honoris Scipionum, Corneliisque gentis gloria, & Aphricani autoritas in eum gradum peruenerat, vt non esset priuato viro in libera ciuitate vltimus expetendum. Hanc magnitudinem sustinere non potuit inuicorum inuidia, sed erupit tandem ea quae animis latebat, & in tantarum rerum auctores sese effudit. Nam duo tribuni plebis, Porcij Catonis (vt quidam suspicantur) opera comitanti, diem P. Aphricano dicunt, & pecuniae ab Antiocho rege acceptae, & non in publicum relatae, eum insimulant. Is

62

sua probitatis conscius vocanti magistratui parat, ac ingenti fiducia animi in forum progressus, orationem amplam magnam

gnificamque; habet de rebus à se pro repub. gestis: quarum commemoratio non pro gloria, sed pro suo periculo habita, à multitudinem quae ibi frequens aderat, æquis animis recipitur. Instat tamen tribuni, multis calumniis hominem onerant, & quasi culpa obnoxium, suspicionibus magis quam argumentis accusant. Sequenti die citatus iterum Aphricanus ad constitutam horam praesto adest, & cum magno comitatu amicorum per mediam concionem ad rostra progreditur. Ibi silentibus cunctis, Memini, inquit, Quirites, me tali die de Annibale & Pœnis egregiam victoriam consequutum: quod obre postpositis litibus. hinc eundem in Capitolium censeo, vt pro rep. felicissime gesta diuini numini gratias agamus. Proficiscentem deinde P. Scipionem non modo in Capitolium, sed etiam ad omnia templa urbis, sequuta vniuersa concio est, magistratu cum solis ministris relicto. Haec velut vltima prosperitatis dies, & frequentia hominum & beneuolentiae significatione, quacumque; antecessit felicior Aphricano illuxit. Nam postea ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Itaque Linternum se contulisse traditur, seu vehementi indignatione commotus, quod post tanta beneficia in ciuitate collata, pro mercede ignominiam reportaret: seu quia satietate gloriae captus, generosius duceret spiritum inimicorum inuidiae cedere, quam vi & armis magnitudinem suam tueri. Accusantibus deinde tribunis contumacia viri, ac L. fratre absentiae suae causam in ægritudine referente, vnus est tribuni plebis Tiberius Gracchus, cui simultates cum Aphricano erant contra opinionem omnium hanc excusationem accepit, & Scipionis causam, modo cum summis laudibus efferendo, modo aduersarios deterrendo, sic egregie tutatus est, vt postea senatus frequens, qui hanc iniuriam iniquo ferebat animo, amplissimas ei gratias egerit. Sunt autem qui volunt P. Scipionem priusquam Linternum cederet, librum pro reddenda ratione à L. fratre in senatum allatum suis manibus concerpisse, atque id non fraude aut arrogancia fecisse, sed eadem fiducia animi, qua aliquando in quaestores est usus, cum clauis ad aperiendum ararium contra leges poposcit, vt necessitati reip. subueniret. Quidam etiam dicunt, non Aphricanum, sed Asiaticum fuisse quem tribuni plebis in iudicium vocarunt: & P. Scipionem qui in Hetruria per id tempus erat legatus, hac re cognita celeriter in urbem rediisse, & primo aduentu cum offendisset L. fratrem dānatū, & paratos ministros qui eum vincitum in carcerem ducerent, sic animo

Voluntarium P. Scipionis exilium.

64

- exaruisse, ut viatorem tribunumque plebis vi à corpore fratris repulerit. Adiciunt præterea Tiberium Gracchum tribunum plebis questum primò, solutū esse à priuato tribuniciam potestatem: deinde postpositis simulatibus, quæ sibi cum Scipionibus intercedebant, eorum patrociniū suscepisse, ut tribunum potius à tribuno, quam à priuato victi viderentur. Eodem die senatū in Capitolio cenantem auctore fuisse scribunt, ut Africanus minorem ex filiabus Tiberio Graccho desponderet. Hac sponsione facta rediens domum P. Scipio, cum uxori affinitatem nuntiasset, indignata mulier dixisse fertur, non debuisse eum inconsulta matre filiam despondere, etiamsi Tiberio Graccho locare potuisset. Id responsum Scipioni iucundissimū fuit, cum vidit coniugē in eandem sententiā, in qua ipse constiterat, de locanda filia incidisse. Nec sanè me fugit, hæc quæ modò dixi, nonnullos de Tiberio filio, & Appio Claudio eius focero tradidisse. Nam Polybius, & alij locupletissimi auctores, Corneliam, quæ Caium & Tiberium peperit, post mortē Africani Graccho nupsisse scribunt. Fuit enim Africano Aemilia vxor L. Pauli filia, qui consul pro reipub. ad Cannas occubuit. Ex ea genuit filias duas, quarū maiorem natu P. Cornelio Nasica, minorem seu in vita seu post mortē patris Tiberio certē Graccho nuptam constat. De filiis verò pauca reperiuntur, quæ pro certis afferri possint. Diximus de adolescente ab Antiocho capto, & ad patrem liberaliter remisso, de quo nullam postea scriptores, quod compertū habeam, mentionem faciunt, nisi quod eum præturam gessisse, & in magistratu consequendo à Cicero patris scriba, adiutū fuisse quidam auctores sunt. Proditum quoque memoriæ est, Africanum minorem à filio P. Scipionis adoptatū fuisse. M. Cicero in eo libro, qui Cato maior inscribitur, Quam fuit imbecillis, inquit, P. Africani filius, is qui te adoptauit. Et in sexto de reipub. libro pater Aemilius Scipionem filiū hortatur, ut sicut Africanus auus, colat iustitiā & pietatē. De exitu autē P. Scipionis varia scriptores tradidere. Alij Romæ mortuum, elatumque scribunt, & ad fidem huius rei, monumentum ad portā Capenam ei factū, & tres statuas superlocatas ferunt, quarum duæ P. & L. Scipionū dicuntur esse, tertia Q. Ennii poetæ. Huic sententiæ illud Ciceronis cōuenire videtur: Charus, inquit, Africano superiori

riori fuit noster Ennius: itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus. Alij auctores sunt, & frequentior fama est, Linterni Africanū mortuum, ibique ex sua institutione sepultū esse, ne patria parū memor beneficiorum, suū funus celebraret: monumentumque ei factum, ac statuam superpositā, quam postea tēpestare disiectā Linius se vidisse testatur. Præterea apud Caietā in marmoreo sepulchro æneaque vrna hæc inscripta reperiuntur:

Deuictio Annibale, capta Carthagine, & auxilio Imperio, hos cineres marmore scelus habes.
Cui non Europa, non obstitit Africa quondam,
(Respicere hominum) quam brevis vrna premit.

*Epitaphiū
 Scipionis.*

Ego verò quæritās quo anno ætatis Africanus obierit, 68
 111. & L. annos eum vixisse, pauloque post interisse, apud quosdam oratores Gracos inueni. Fuit autem vir non solum omni bellica laude dignus, sed etiā domesticis virtutibus præstans, quæ sic eius animū ingeniumque alebant, ut dicere solitus sit, nunquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus, nec minus solum, quam cum solus esset. Interdum enim multitudinē consulto fugiens, tanquā in portū se in solitudinem recipiebat. Sed ea erat rerū gestarum gloria, ut quocunque proficisceretur, concursus omnis generis hominum commoueret. Tradit fama, cum in Linternum secessisset, prædones quosdam eum salutatum venisse, ut tantum virum intuerentur, dextramque illius fide & victoriis præstantem contingerent. Magna est enim virtutis vis, & magna apud omnes gentes, cum non solum bonos, sed etiam improbos ad se amandum allicitat.

*Virtutis
 vis quæta.*

ANNIBALIS, PVBLIQUE SCIPIONIS COMPARATIO.

69
 AM verò res admonere videtur, ut Scipionis & Annibalis gesta, & ea quæ ad domesticam pertinent disciplinam, paucis verbis conferamus. Primū si res bellicas considerare velimus, satis constat ambos fuisse summos præstantissimosque belli duces, ac non modò ætatis suæ, qua nulla bellacissimorum virorum feracior fuit, sed etiam superiorum temporum

cuilibet regum imperatorumve pares. Id autem mirari li-
bet, cum potentissimos aduersarios domi haberent, qui
omnia sua consilia oppugnare nitebantur, tanta eos in ex-
ternis bellis sustinere aut perficere potuisse. Nam vt cætera
omittam, P. Scipio aduersante Fabio Maximo, aliisq; prin-
cipibus ciuitatis, quanta contentione perfecit, vt in Aphri-
cam mitteretur ad gerendū ex propinquo Carthaginensib-
us bellum? Annibal verò quem aut qualem aduersarium
70 habuit Hannonem principem factionis aduersæ? Ambo
igitur multis domi forisq; difficultatibus victis, non felici
quadam temeritate, vt plerisq; contigit, sed arte, ingenio,
consilio, res omni memoria dignas gessere. Verum Anni-
balis ferociam pleriq; mirantur, qui expugnata Sagunto,
ausus sit ab vltimis terrarum finibus in Italiam venire, in-
gentes pedum equitumq; copias secum ducere, validissi-
mam rempub. quam maiores sui non mediocriter formi-
dauerant, bello lacessere, multis exercitibus, consulibus,
imperatoribus cæsis, sub mœnibus Romanæ vrbis castra
ponere, externos reges, longinquas nationes commouere
ad inferenda Romanis arma. Hæc qui fecerit, maximū ac
fortissimum ducē habendum putant. Alij verò in Scipio-
nem conuersi, summis eum efferunt laudibus: quatuor no-
bilissimos duces, quatuor exercitus in Hispania fufos fu-
gatofq; deuictū & captū ingentis nominis regē enarrant.
71 Postremo illam memorabilem pugna extollunt, qua Sci-
pio collatis signis Annibalem profligauit. Nam si Fabio,
inquiunt, laudi datum fuit, quia non est à Pœno superatus,
quid de Aphricano dicendum erit, qui celeberrimū ducem
magno prælio fudit, & grauissimū bellum confecit? Hunc
in super aperto Marte bella gerere, cum hoste æquo campo
congregi consueſſe memorant. Annibalem cōtrā, insidiis,
dolis, atq; omni genere fallaciæ vti solitum tradunt: itaq;
omnes Græci Latiniq; scriptores calidissimum ducem ap-
pellant. Sunt præterea qui Annibalem laudandū censent,
quòd tam diuturno tempore, quo bellum cum Romanis
geſſit, exercitum constatum ex omni genere hominum sic
quietem & concordem tenuit, vt nulla vnquā in castris au-
dita seditio sit. Vituperandum econtrā arbitrantur, quòd
post illam memorabilem cladem Romanis illatā, segner
sit victoria vsus: quòd Campaniæ Apuliæq; deliciis sic mi-
lites

lites suos corruperit, vt nō iidē postea viderentur, qui Ro-
manos ad Trebiam, ad Thrasimenū, ad Cannas fudissent.
Hæc cum omnes authores in eo reprehendant, tum perſi-
diam & crudelitatem maximē detestantur. Nam vt cætera
omittam, quæ immanitas illa fuit, cum hominis Arpinatis
vxorē & liberos in castris accitos viuos combussit? Quid
de illis dicendum, quos ex Italia decedens in Iunonis Laci-
niæ delubro necari iussit? At Scipionem, si scriptoribus
magis quàm inuidorum calumniis credere libet, modera-
tissimum ducem, nec solū in pugna strenuum, sed etiam
post victoriam clementem fuisse dicemus. Itaq; sapissimē
accidit, vt eiusdem virtutem hostes, misericordiam victi,
fidem cæteræ gentes experirentur. Iam verò continentia &
liberalitas viri quanta aut qualis fuit, qua in virginem cap-
titiā, qua in Luceium principem Celtiberorum est in
Hispania vsus? Quod autem ad vtrūq; attinet, ambo li-
beralibus artibus eruditi, ambo doctorū hominum amato-
res fuisse dicuntur. Tradunt enim vt Aphricanum Ennio, 73
sic Annibalem Sossio Lacedæmonio familiarissimē vsū.
Sunt etiam qui Pœnum literarū Græcarum non modò non
ignarū fuisse scribunt, sed in hoc quoq; genere laudis ran-
tū ei tribuunt, vt historiam de rebus gestis Manlii Vul-
sonis Græco sermone scripsisse velint. Ego verò M. Tullio
libenter adhæreo, qui in libro de Oratore Annibalem dicit
audiuisse Ephesi Peripateticū Phormionē, de imperatoris
officio & de omni re militari copiosissimē differētē, pau-
lōq; post rogatum quidnam de illo philosopho iudicaret,
respondisse, non optimē Græcē, attamen Græcē, Multos se
deliros vidisse senes, sed qui magis quàm Phormio delira-
ret, vidisse neminē. Ambo præterea apri in dicēdo, Annibal
etiam acutus in respondendo fuisse traditur. Cum aliquando
Antiochus pop. Rom. bellum illaturus, copias in aciem de-
duxisset, non tam armis quàm auro argentoq; ornatas,
quæſiuit à Pœno, an satis hæ copiæ sibi viderentur. Tum
ille, Satis, inquit, ô rex, quāuis hostes auarissimi sint. Illud
item verē dici potest, Annibalē res geſſiſſe magnas, attra-
men suæ reipub. calamitosas. Causa enim perniciosissimi
belli, causa pestis atq; exitij fuit. Scipio contrā sic rempub.
suam protexit, patriam cōseruauit, imperiū auxit, vt qui ea
meminerunt, Romam ingrātā appellare nō dubitent, quæ

Lib. 2.

Annibalis
responsio
accurata
Antiocho
regi facta
de eius ex-
ercitu au-
ro argen-
toq; instru-
cto.

74

Aphricanum seruatore vrbis cedere ex vrbe maluit, quam paucorum furorem audaciamque reprimere. Ego vero nec eam ciuitatem gratam appellare possum quæ præstantissimi viri simul & innocentissimi tam abiecte ignominiam tulit: nec tam vituperare scio, quam vituperandam censeam, si ad eam iniuriam inferendam contulisset manus.

75 Verum senatus, vt omnes auctores assueuerat, Tiberio Graccho opem Scipionibus afferenti gratias egit: & plebs reliquis tribuitis qui reum citabant, per omnia templa vrbis Aphricanum sequuta, facile declarauit, quanta beneuolentia, quantoque honore dignum censeret Scipionum nomen. Quod si ex talibus indicis ciuium animi meredi sit, non tam ingrata ciuitas in abiicienda beneficiorum memoria, quam in toleranda iniuria lenis mollisque censenda erit: pauci enim fuere, qui reliquis indignantibus, tale facinus audiendum putarunt. Cæterum vir magni animi Scipio facile contemnens inimicorum inuidiam, cedere ex vrbe maluit quam intestinis discordiis ciuitatem euertere. Nec iam ipse, vt Coriolanus, Alcibiades, aliique permulti ex antiquorum memoria, infesta patriæ signa inferenda putauit, nec exteras gentes, potentissimos reges commouendos censuit, vt eorum auxiliis fultus, ei ciuitati vim afferret,

76 quam spoliis triumphisque decorarat. Quantum enim Romano, vt libertati consuluerit, facile intelligi potuit, cum regale nomen ab Hispanis delatum repudiavit: cum populo Romano succensuit, quod eum perpetuum consulem & Dictatorem vellet facere: cum in comitio, in rostris, in Capitolio sibi statuas fieri veruit. Quæ omnia posteris temporibus ad Cæsarem, qui Pompeium profligauit, à seruientibus ciuibz sunt delata. Hæ igitur alique eiusdem generis sunt Aphricani propriæ virtutes, maximæ ac verissimæ laudes continentia. Verum vt hæc omnia ad vnam summam referantur, hi duo celeberrimi duces non tam domesticis virtutibus, quibus Scipio magnopere præstitit, quam bellicis artibus & rerum gestarum gloria, comparabiles esse videntur. Exitus quoque vitæ similitudinem quandam præ se ferunt, quod ambo extra patrium solum obierunt: quanquam Scipio non à republica damnatus vt Annibal, sed voluntario sibi exilio indicto vitam extra urbem finiendam putauit.

Philop

Philopœmen.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

ASANDER & genere primarius, & inter amplissimos Mætinæ ciues egregia potestate pollens fuit. Is, vt fortunæ mos est, ex vrbe sua profugus Megalopolim peruenit, maximè ob Crausini Philopœmenis patrè virum cum omnibus in rebus clarissimum, tū verò præcipua

Suidas, Cleander.

Genus.

Educatio.

seci familiaritate deuinctum, ac quoad Crausini in vita fuit rerum omnium facultatem assecutus est. Ei autem mortuo amoris vicissitudine & hospitij præmia reddidit. Eius siquidè filium parente destitutum educauit, quemadmodum Achilles sub Phœnice enutritum Homerus tradidit, cum illius mores statim generosam quandam ab initio, verèque regiam cōformationem incrementumve capessèrent. Verum pubescentes iam Philopœmenis Ecdemus ac Demophanes Megalopolitani in primis curam subiere, viri cum Archesilao plurimum in Academia obuersati, maximi omnium ætatis suæ philosophorum, ad res urbanas & actiones studia perduxerant. Hi cum occultos Aristodemi interfectores instruxissent, & propria à tyrannide patriam liberam reddiderunt, & vnà cum Arato, Nicocle quoque Sicyoniū tyrannū eiecerunt. Deprecantibus deinde Cyrenæis cum perturbata eorum ciuitas intestino morbo teneretur, eò nauigarunt, præstantissimisque legibus ab se positæ ciuilem statum optimis institutis adornarunt. Hi nimirum inter alia eorum opera & Philopœmenis institutionem plurimi faciebant, vt qui in bonis huius hominis artibus publicum Græciæ emolumentum efficerent. Etenim Græcia cum post eximias antiquissimorum ducum virtutes, hunc virum perinde ac extrema senectute filium in lucem produxisset, ipsum præcipua beneuolentia complexa est, simulque cum gloria eius potestatem adauxit. Romanus quidam Philopœmenem laudibus extollens, Græcorum postremum appellauit, quasi Græcia nullum amplitudinis virum, nec verè Græcia dignum, post Philopœmenem edidisset. Fuit forma minime saneturpi, quemadmodum quidam opinantur: nam eius imago

Tempus.

Forma.

I 4 nem

nem spectamus Delphis permanentem. Mulieris autem hospita Megarensis ignorantem, ob indumentorum tenuitatem & frugalitatem eius euenisse traditur. Illa enim cum Achæorum imperatorem ad se aduentare accepisset, ingenti animi tumultu fluctuabat, in ipso cœnæ apparatu (fortè enim maritus aberat) agitabatur. Interim Philopœmen tenui admodum cum chlamyde subit ædes, quæ mulier ex ministris quempiam præcurrentem anteuertisse suspicata, ut ministranti sibi opem adhiberet precabatur. Continuo Philopœmem relicta chlamyde, scindere ligna cepit. Inter hæc hospes ingressus, ubi rem conspicatur, Quidnam hoc est, inquit, ô Philopœmen? cui Philopœmè Dorica respondens lingua. Quidnam aliud, ait, quam indecoræ faciei pœnam do? Reliqui corporis effigiem Titus Flaminius mordens aliquando, ô Philopœmen dixit, quam pulchras manus habes & crura, cæterum ventrem

4 nō habes: & erat sanè mediis ex partibus gracilior. Verum in ipsius facultatem relatus est Titi morsus: nam cum bonos equites ac pedites haberet, interdum pecuniarum inopia laborabat. Hæc quidem per lulum de Philopœmene *Mores.* dictari solent. Mores autem eius propter ingentem honoris cupiditatem contentiosi, crimine omnino non caruerunt, nec iracundia liberi fuere. Et licet Epaminonda in primis æmulus esse cuperet, eius profectò strenuitatē, intelligentiam, integritatem, ita ut nullis afficeretur pecuniis, magnum in modum imitabantur. Verum cum in mansuetudine, grauitate, humanitate, ad ciuiles disceptationes permanere iracundia & contentione nequiret, ad militares quàm vrbanas virtutes commodatior cōsebatur.

Etenim ut primum ex ephebis excessit, ingenti quodam rei militaris studio tenebatur, & earum quæ ad hoc conducere disciplinarum auditor erat, equitandi, tractandorum armorum, & pugnandi cupidissimus. 5 Cum autem luctari commodè videretur, inuitantibus amicis & tutoribus, ut Athletarum arti quicquam operæ impertiret, eos interrogabat, num quid ex Athletarum arte ad rei militaris exercitationem detrimenti pateretur. Cui illi id quod erat asseuerabāt, cū omnibus iter rebus athleticū & militare corpus & vitam interesse, tum verò aliam viuendi formulam, & aliud exercitationis genus esse. pugiles quidem per

permulto sopore, assidua saturitate, agitationibus ad certum modum & ordinem institutis, suam habitudinem tutari, quæ quouis momento, & noua consuetudinis excursionē, ad permutationem dubia & periculosa sit: militiam verò nullius erroris expertem, per inæqualia cuncta versari, præcipuè inopiam ac vigilias tolerare, & facile quidem, solitam. Quibus auditis Philopœmen non modò 6 per se studium omne pugilum fugit & derisioni habuit, sed etiam postea cum exercitus ductaret, cum ignominia & probris, quantum in eo fuit, habuit: quippe cum aptissima ad dimicationes necessarias corpora ineptissima redderet, & prorsus inutilia. A pædagogorum verò & præceptorum cura solutus, in expeditionibus quas rapinæ populationisq; gratia in Spartanorum fines ciues incursantes faciebant, ita seipsum consuefecit, ut quoties educeretur exercitus, primus, quoties reduceretur, postremus vaderet. Vbi verò otii ab armis esset, corpus defatigabat, & aut venationibus, aut agricultura agile pariter robustum ve cōparabat. Agrum enim bonum viginti ab vrbe stadia possidebat, & eo post prandij aut cœnæ tēpus quotidie cōmigrabat, ubi super stramenta prout sese obtulerāt, sicut 7 quiuis colonorum, deiectus quieti se dabat. Prima deinde luce surgens, vnà cum vinitoribus, aut bubulcis opus aliud quod suspiciebat. Inde in urbem denuo cōmeabat, ubi reip. negotiis, aut cum amicis, aut cū magistratibus occupatus erat. Quæcūq; illi bellicis artibus parta fuerāt, aut in equis atque armis cōparandis, aut in captiuis redimendis expendebantur. Rem verò domesticā ex agricultura iustissimo sanè quæstu amplificare, & collocupletare nitebatur: illud videlicet inter superuacanea minimè poens opera, verum maiorem in modum ad officium pertinere ratus, ita rem familiarem possidere, ut ab alienorum iniuria manus contineret. Eloquentiæ & philosophorum operibus assiduā curam adhibebat, nec tamen omnibus, sed quæ ad virtutē capeſſendam vsui sibi fore iudicabat, Homericis verò signētis, quæcūq; ad ingeniū virtute excitandum & stimulandum artinere putabat, animum intendeat. Cæterum le- 8 ctionibus Evangelij, præcipuè de re militari, studiosius in- eumbebat. Historias Alexandri cōplectebatur, id semper secum versans, quoniam modo ad actionē verba conuertere

ret, nisi quippiā otiosē & infructuoso sermone videret absolutum. Etenim quæ ad rerum militarium speculationē in talibus pinguntur, prorsus omittens, ex locis ipsis experientia argumentumve captabat. At meditans exercitationē faciebat, proclives locorū descensus, præruptaq; camporum præcipitia, & quicquid ad fluentia, fossas, angiportus, casus, & formas in dilatāda, rursus in cōtrahenda phalange obuenire posset, ipse sēgi, dum iter faceret, cōsiderare, aut comitibus proponere sōlitus erat. Hunc siquidē virū plusquā necesse fuerit, rerum militarium studio & ornamentis incubuisse, & bellicas arteis perinde ac variam multimodamq; virtutis materiā charitate cōplexum fuisse constat, quas qui omitterent, velut ignauos, & ad nihil agendū natos, cōtemptui prorsus habuit. Cūm Philopœmen annos triginta natus esset, rex Lacedæmoniorum Cleomenes Megalopolim noctu repentino adortus impetu, vi deturbatis excubiis & intra mœnia irrumpens, forum omne captauerat. Contrā Philopœmen auxilium ferens, quanquam summis viribus, magnōq; capitis periculo decertarit, hostem tamen reiicere non valuit. Cæterū subducit furtim ex urbe ciues, aduersus insectantes armis occurrens. Qua in re ita Cleomenē in seipsum elicit, ut amisso prius equo, & vulneribus acceptis difficilē postremus euaserit. His Messiam contendentibus, Cleomenes per legatos nuntiat locū se illis cū pecuniis reddere. Eam conditionē Megalopolitani libenter assumebāt, in patriā redire properātes. Quod Philopœmen cōsuecatus obstitit, inhibuitq; orationis grauitate cōmonefaciens, Cleomenem haud sanē oppidū reddere, verū oppidanos sibi vendicare, ut firmitus oppidum tenere queat, haud enim habiturum Cleomenem, ubi domicilia & inanes muros sedendo tueatur, verū ob solitudinē cūestigio abiturū. Quibus vocibus reditum ciuibz dissuadens, occasionem Cleomeni præbuit, ut magna ex parte diruta & vastata vrbe, grandī pecunia ditatus abierit. Postea verō Antigonus rex adiumento futurus aduersus Cleomenē, vnā cum Achæis dūctauit exercitum. Quo Sellasie colles & aditum occupante, Antigonus ad mortas propius instruxit copias, eo consilio, ut viribus aggredere hostem. Erat autem suis cum ciuibz in equitum ordine Philopœmen constitutus, proximē subinde Illyrij: quibus

Cesta.

10

bus vallatibus pro eorum multitudine ac robore extremū agmen edictū erat, ut residētes quieti perstarent, donec ab altero cornu rubicundam à rege tunicā in sublime tollī fissā prospicerent. At conātibus per Illyricos ducibus vi Lacedæmonios aggredi, Achæis autē, vti fuerat edictū, ordinem residendi seruantibus, Cleomenis frater Euclidas cognito, quoddā disiecti hostes digrederentur, leuis armaturæ milites properē circummittit, quos in Illyricos impetum à tergo facere, eosq; distrahere imperat, seorsum ab equitum auxilio destitutos. His igitur iussū facessentibus, ac perturbantibus rem, conspicatus Philopœmen, facillē ratus leuis armaturæ milites aggredi, præsertim cūm ad id cōducere tēporis occasio, primū quidem regis præfectis mentem aperit: postea ut persuadere se minimē posse cernit, suos secum rapiens ciues hostem inuadit: nondū enim ad tantum imperatoris facinus satis ampla eius fides erat & autoritas, quin insanire dicebatur. Hoste igitur ab initio perturbato, tum multis cadentibus fugam capeffente, ut magis regios animaret, & tumultuantibus aduersariis ocus immisceret, equum dimittit. Ipse per obliquas conualles, cōfragososq; torrentes in equestri thorace, & armatura grauiore difficulter, ac labore quāmaximo decertabat, cūm interim sub natibus vno per crus vtrunq; telo trāsuerberatur. Vehemens quidem plaga, sed nequaquā lethalis erat, ita ut teli cuspis emineret. Principio igitur non secus ac colligatus mansit immobilis, ipsius enim iaculi infixi penitus acies durum ac grauē, dum retraheretur, mortū faciebat. Verentibus autem qui aderant contrectare, ac subinde ardentius sæuiente pugna, indignatione & ambitione animo discruciatu ad dimicandum ferebatur, progressu tādē & alterno erurum motu cōfracto iaculo, frustum vtrunq; per se iussit educi: hoc pacto liberatus, stricto ense per propugnatores in hostē vadebat. Quæ ex re nō mediocriter præliantibus promptitudinē, & virtutis æmulationem iniecit. Victor igitur Antigonus Macedones tentabat, interrogās quamobrē suo iniussu equitatū cōcitassent. Quibus respondentibus, se inopinantes & inuitos manum cum hoste conferre coactos, cūm adolefcens Megalopolitanus prior incurrisset, ridens Antigonus, ille, inquit, adolefcens amplissimi opus ductoris effecit. Hoc insigne facinus plur

11

12

13

- plurimū gloriæ (vtri par erat) Philopœmeni peperit: cumque Antigonus vt secum militaret, summo studio peteret, ac præfecturam simul & grandem pecuniam exhiberet, repudiavit, præcipue quia se esse eius sciebat ingenij, vt aliorum subici ditioni non nisi grauiter & molestè posset. Vitam verò otio & secordia terere minimè volens, rei militaris gratia in Cretam militatum nauigauit. Vbi aliquandiu per varia præliandi genera inter bellicosissimos viros continentes, & viuendi norma castigatos, scientia & exercitatione versatus, tanto ad Achæos splendore reuersus est, vt quam primū præfectus equitum designaretur. Solebant equites, si quando in expeditionem eundem erat, pusillis & vilissimis equis, qui fortè ad manus obuenerant, vti, ac multoties militiam detrectantes, alios in eorum loco suffectos emittere: quare omnes & bellorum imperiti, & audaci prorsus expertes erant. Hæc autem superiores idcirco semper præfecti neglexerat, quia inter Achæos equestris dignitas eximia potestate, & honoris ac supplicij autoritate præcelleret. Tales itaque Philopœmen accipiens, haud celsis, neque omittendos esse sanè duxit. At vrbes obiens iuuentutem ad decus & laudem ac magnificentiā viritum excitabat, quosque necessarijs indigere cerneret, multabat. Vbi verò frequens futurum erat spectaculum, exercitia, ludos, & mutuas concertationes instituere consueuerat. Paruo igitur tempore miradum cunctis robur, & promptissimos adhibuit animos, & quod in re militari maximū habetur, agiles, acrésque reddidit, & in acie ambire, circumflecti, equos versare, declinare, strenuos habiletq; vsu & industria perfecit, adeo vt totius agminis dexteritas, varias mutando figuras, vnius corporis alacritati inter mouendum simillima esset. Quibus & ipse exemplum erat circa Larissimum fluuium, acerrima contra Aetolos & Elienses cōstante pugna. Eliensium equitū præfectus Demophantus in Philopœmenem citato cursu ferebatur: cuius ille imperum excipiens, & hasta occupans, Demophantum fortissimo prostrauit ictu: quo collabente, statim hostes fugam faciunt.
- 16 Itaque iam latè Philopœmenis illustre nomen erat, quippe qui neque iuuenibus manu, neque senioribus prudētia cederet, verum in prælio & fortis militis operam, & sapientis ducis officium satis superque fungeretur. Rem Achæo-
rum

rum publicam primus Aratus ex humili sanè atq; abiecta ad dignitatis fastigiū potentiāq; prouexit: qui cōciliarijs ciuitatibus, Græco ritu & humanis institutis ciuilem induxit statum. Deinde quemadmodū in aquis, cum pauca quædam & minuta subistere cœperunt, reliqua prioribus affluencia validiore firmamento configuntur, & inter se mutuo implicita stabilius coherent: ita cum imbecilla, & ad omnium incursum facile ruitura Græcia per ciuitates dilaberetur, constantes atque vnanimis Achæi finitimas ciuitates quaquaersum ea tempestate alias iuuando, & à factiosis liberando suscipientes, alias concordia & ciuitatis iure secū permiscentes, vniuersam Peloponnesum in vnum corpus, vnāq; potentiam redigere cogitarent. Cæterum viuentē adhuc Arato, ciuitates magna ex parte morem Prolemæo gerentes. Macedonicis subiiciebatur armis, dehinc Antigono & Philippo intra Græciæ negotia obseruatis adharebant. Vt verò Philopœmen ad rerum culmen prouectus est, hi contra potentissimos per se iam armis pares, externis vti præfectis desiere. Aratus quidem ad dimicandum lenior, iucundissima consuetudine, comitate, & regiis familiaritatibus maximā rerum partem absoluit, vt in eius vita literis commendatum est. Philopœmen verò bellator optimus, & ad res armis gerendas strenuus, itēq; in negotijs magnificè administrādis, & cōfectis superiori tempore pugnis, secunda vsus fortuna, vnā cum potētia Achæi animos extrulit, vt qui iam antea secum prosperè sapiēssimè è bello victoriā reportassent. Principio itaq; quæcūq; in acie struenda, & armaturarū formis malè ac inutiliter se habebant, amouit. Nā scutis leuioribus & angustioribus, quàm ad protegēda corpora satis esset, utebantur: hastilia quoq; longè sarisis minora gestabant. Quocirca eminus quidem pugiles, & bellatores erāt agiles, cōtinus autē hostibus vsquequaq; cedebant. In acie forma illis ad spiram consueta nō erat. Quoties phalāge vtendū esset, cum neq; frontē, neque testudinē ritu Macedonico haberēt, facile detradi, dissipariue contingebat. Hæc Philopœmē alio captans ordine, vt proscuto clypeum, pro hastili sarissam capesserēt, persuasit: utque galea, thorace, ocrea tecti, statariam gradariāque, pro cursu ac tumultuaria, pugnam exercerent. Cūq; omnes militari ætate florētes arma induere docuisset,

set. primò quidē ipsos eò extulit, vt sese bellis inuictos esse
confiderent: deinde delicatas & luxuriosas eorū impensas,
19 ad optimū ornamentorū genus conuertit. Siquidem facile
non erat inane, ac faruū penitus auferre certamen & amu-
lationem, hominū diutina iam consuetudine velut morbo
languentiū, superuacuis studentū indumentis, purpura le-
ctos intingentiū, in cœnis ac mensarum lautitia plurimū
sibi honoris & gloriæ vèdicantiū. Hos igitur cū à minime
necessariis ad vtilia & honesta, & expolitionis cupiditatē
cōuertisset, omnes ita cōtinuò permouit & induxit, vt quo-
tidianis corporum diminutis impēsis, in militaribus & bel-
licis apparatibus singulari decore perornatos spectari con-
cupiscerent. Ita cernere erat refertas calicibus fractis & pa-
teris officinas. Alij thoracæ inaurabāt, scutis alij & frenis
argentum imprimebant: istadia domātibus equos, aut ado-
lescentibus arma tractantibus plena: inter mulierum ma-
nus galearum conij, pennæ variis distinctæ coloribus, equo-
20 rum velamina, floridæ militum chlamydes. Earum rerum
aspectus maiorem in modum fiduciam adaugēs atque co-
hortans, ad subeūdōs terrores, impetum, & strenuos ad pe-
ricula spiritus ingerebat. Nā luxuriosa illa in reliquis spe-
ctaculis sumptuositas delicias attulerat, & mollitiem vren-
tibus suppeditauerat, sensu ipso cogitationē puncturis, &
titillatione corrumpente. Huius autem generis inspectio
mentē roborabat, ac vires exacuebat, quemadmodum Ho-
merus nouis ante oculos positis armis, Achillē æstuantem
animis, & ad ea tractanda prorsus ardentem decantauit.
Adornatos hunc in modum, nunc cogitando, nunc defati-
gando ipsos promptissimè sanè obtemperantes Philopœ-
men exercebat. Nam ipsius agminis ordo mirificè dilige-
batur, qui solidus contrāq; vim obfirmatus videbatur. Tan-
tus erat gestantium splendor & pulchritudo, vt arma iam
21 ipsa corpori apta, familiaria, & cum iucunditate leuia fo-
rent. Bellum itaq; cupiebat, & mox cum hostibus rem ferro
decernere. Eo tempore Achæi aduersus Machanidā La-
cedæmoniorum tyrannū bellum gerebāt, qui ingenti po-
tentia cunctis Pelopōnensibus inuidias moliebat. Is ergo
vt ad Mantineam incurrisse renuntiatus est, Philopœmen
illico in eum suos educit. Vterque penes urbem multis pe-
regrinis, omnibus ciuibz suas instruere copias. Cūmq; ad

ad manus esset peruentum, Machanidas externo milite ia-
culatores Achæorum, & haltatos equites in prima locatos
acie vertit in fugā. Cūmq; in cōfertissimos pugnatōres cita-
to gradu proficiscendū ac perrūpendum esset, insectādī cu-
pidus illapsus est, & Achæis ordinē statim seruantibus, Ma-
chanidas phalangem suam turbauit ipse. Hūc initio perpe-
tratū errorem, cū res amissā, & admodū deleta putare-
tur, Philopœmen aspectans, negligere ac dissimulatē fer-
re, nihilq; grauius ducere videbatur. Hostes autem conspi-
22 catus quantū insectando aberrauerant, à phalange dissiun-
ctos vacuum præstitisse locū, haud illis incubuit, ceterū
longius abire siuit: quibus magno diuulsis intervallo, suos
mox in grauem armaturam infert. Cernebat enim Lacedæ-
moniorum phalangem nudatā ac destitutā, rectōq; incur-
sans cursu intendit, vt neq; princeps præsto adesset, neque
pugnā expectarent. Nam cū Machanidam hostes fugan-
tē inspexissent, penes se victoriā esse non dubitabāt. Philo-
pœmen autē cū hos multa cæde fudisset (supra enim qua-
tuor millia cecidisse dicuntur) reuertentem ab insecutione
cum peregrino milite Machanidam cōcitus aggreditur.
Ingenti ac profunda in medium arcente fossa, vtrinq; mu-
tuos conatus edebant, ille quidem vt traiciens fugam ca-
23 pesseret, Philopœmen vt impedimēto esset. Erat autē spe-
ctaculum, nō vti dimicātium imperatorum, sed vti bellua-
rum tota in se vires necessitate vertentium, cū tanquam
fortissimus venator Philopœmen incumberet. Vbi robu-
sus tyranni equus, animosus, & calcaribus eruentis vtrin-
que stimulatus saltu transuadere ausus est, & admoto iam
fossæ pectore priores figere vteriori margini tibias enite-
batur. Interim Simmias & Polygenus, qui assiduè Philopœ-
meni inter præliandum adesse, & latus protegere consueue-
rant, insectis ambo ineurfant hastis: quos Philopœmen an-
tevertēs, obuīū sese Machanidæ offert, cuius equus cū ante
corpus caput attolleret, Philopœmen suo paulisper seor-
sum inclinato, manu telū adigit, & obnixè simul incutens
effusum sternit hominem. Hoc facto Philopœmenē Achæi
Delphis ex ære locauere, & insigne ipsius facinus, & expe-
ditionē illam singulari admiratione prosequuti sunt. Cū
25 Philopœmen secundū imperator, instante Nemeōrū cele-
britate, non longè post Mantineæ victoriā, otiosus per dies
sestos

festos esset, tunc primum Græcis Phalangem instructam, tum apte cōpositæq; magna celeritate & robore, quemadmodum exercitus solent, motū ostendisse perhibetur. Certantibus inde citharædis, spectaculū ingressos secum adolefcentes militaribus chlamydis & purpureis indumentis ornatos habebat. Cernere erat vniuersos, & corporū & atatis vigore florescentes, magnam erga imperatorem venerationem, & iuuenilibus animis elationē præ se ferentes, quam multis & claris certaminibus contraxerant. Quibus nuper intransitibus, fortē Pylades citharædus illustris Timothei Persas inceptarat. Hoc duce libertas Græcas ornauerat vrbes: cū vocis magnitudo, & poetici styli pariter altiloquentia decorem mutuum afferrent, omnium spectatōrū oculi in Philopœmenem conuersi, & latissimus vndiq; Græcorū sublatus applausus, cū pristinae dignitatis recuperandæ spes esset iniecta, & ad eam animorū magnitudinē fiducia etiā proximē accederet. Achæorū copiis ad dimicandū & subeūda pericula id cōtingebat, quod & equis nouellis vsu euenit, qui cōsuetos affectat equites: sin aliū gestare obtrigant, stare loco nesciūt, emicāt, & nouo quodā modo afficiuntur. Sic & milites ipsi, si quidē alter dūctaret exercitum, tristes erant, illū spectabant, illū oculis, illum mēte quæritabant: sin eius modō conspectus esset oblatus, confestim oblatam fiduciā erectos & ad aliquid agendū strenuos animosōsq; cerneret. Quæ & ipsi hostes intelligentes, huius duntaxat imperatoris aspectū ferre non quibāt ob nominis eius gloriā pauore percussū, vt ex rebus eorum gestis manifestum est. Rex Macedonū Philippus eō peruenerat opinionis, vt (modō Philopœmē abesset) Achæos denuo nominis sui terrore subigere se posse putaret: itaq; qui Philopœmenē obtruncarent, clandestinōs mittit. Cognitis autē insidiis, tantum odij apud vniuersos cōtraxit Græcos, vt passim hominē probro & cōuitio insectaretur. Bœotij Megarā obsidione cinxerant, cūmq; mox potiundæ vrbis spe teneretur, ecce repentinus rumor ingruit, qui confectus erat, adferentem obsessis auxiliū Philopœmenem proprius adesse: quocirca hærentes iam mœnibus scalas omittētes, fuga capta abscēdere. Nabis post Machanidā Lacedæmoniorum tyrānus de repente Messenen occuparat: Philopœmen per id tempus haud vllarum copiarum dominus, priuatus erat. Orat itaq; Lyfippum

Nabidis
huius me-
minit in-
stinus lib.
30.

Lyfippū Achæorum imperatorem, vt Messeniis succurrat: quod cū ab eo impetrare non posset (potitis enim vrbe hostibus, res omnino perditas esse aiebat) ipse nulla lege, nullo decreto, assumptis secum ciuibus, opem præstare constituit. Eum perinde ac præstatiorem principem sibi à natura conciliatum vniuersi sectabantur. Ergo iam propinquū Nabis audiens, tamen castra intra muros haberet, haud expectandum esse duxit, verū per alias elapsus portas celeratogradu suos eduxit, haud parua se vsurum felicitate existimans, si profugere contigisset. Effugit itaque, & Messeniorum ciuitas pristinae libertati restituta est. Hæc quidem ad Philopœmenis decus & dignitatem. Ipsum verò Cretam repetiisse, vt petentibus Gortyniis, belli vsibus se ducem exhiberet, crimini datum est, quod videlicet eo potissimū tempore, quo eius patria ab Nabide bello vexaretur, abesset, aut bellum fugitando, aut honorem apud exterarum nationum inuestigare queritando. Aded autem tūc Megalopolitæ bello vexati sunt, vt se mœnibus tenerent, & intercepto ab hostibus agro, & sub ipsas penè portas locatis castris, angiportus seminare cogerentur, cū cum longinquis interim Cretenfibus imperator belligerans, ac domesticum euitans bellū, inimicis in se ansas criminationis suppeditaret. Erant nonnulli qui dicerēt Philopœmenem idcirco otium suum Gortyniorum postulantium vsibus ad bellum concessisse, quia Achæis alios diligentibus prætores priuatam vitā degeret. Ab otio enim vehemēter abhorrebat, præsertim cū imperatorias artes, & militarem virtutem, supra alia omnia vsu & exercitatione tenendā sibi esse censeret, sicut & scitum illud de Ptolemæo dictum declarauit. Nam quibusdam per eximias laudes illum extollētib; qui exercitum quotidianis exercitiis ageret, & corpus laborum & armorum studio haud torpere sineret, Quisnam, inquit, regem admiretur, qui hoc ætatis non re ipsa se comprobet ac ostentet, verū meditatione & cogitatione ducatur? Hoc igitur Megalopolitani grauius ferentes, seque proditos arbitantes, extorresse eum facere conati sunt. Quod Achæi inhibuere, misso Megalopolim Aristaneto prætore, qui licet Philopœmeni aduersaretur, eum eo de republica cōtentionem habere solitus, illum damnari minimē permisit. Hanc ob causam Philopœmē extra suos ciues habitus, multos

*Luius ha-
bet Ari-
sthenes.

ros ex adjacentibus vicis ad defectionem concitauit, eos al legare docens, quod ex initio neque illis tributa pendissent, neque Megalopolitanorum legibus tenerentur, neque eorum iuris essent. Ea dicentibus illis aperte se patronum adiutoremque praebebat, simulque in Achaos seditionem ciuitatem perturbabat. Haec autem posterius acta. In Creta bellum pro Gortyniorum causa gerebat non vti Peloponnesus, aut ex Arcadia natus homo, non simplici quodam, & ingenio bellandi ritu, sed Cretensium mores induens, & illorum versutias, fraudes, furta, & insidiosas in eos vsurpans artes, ipsos ad veram peritiam insipienti, ac inani caliditate contententes, pueros demonstrauit. Rebus igitur ibi magnifice gestis, singulari admiratione & nominis claritate celebratus, in Peloponnesum relatus, Philippum & Tito debellatum offendit, Nabim quoque Achaorumque Romanorum armis implicitum. Aduersus hunc dux creatus naualem aggressus pugnam, Epaminonda casum incurrisse visus est, suae longe deterius virtutis opinione ac gloria maritimo congressus praelio. Attamen sunt nonnulli qui Epaminondam legniorem idcirco extitisse tradunt, ut suos degustare maris emolumenta ciues pateretur, ne pro statariis militibus, nautas (ut inquit Plato) corruptos sensim haberet, & ita ex Asia & insulis vltro re infecta reuertisse. Philopœmen pedestris pugnae scientiam ad conferendum mari quoque certamen sat fore sibi ipsi persuadens, exercitatio qualis virtutis portio sit, & quantam omnes ad res asuetis facultatem adhibeat, intellexit. Non modo enim in ipso nauali praelio propter imperitiā minus habuit, verum etiam quandam nauem famosam quidem, ceterum ab annis quadraginta peruerustam deducens expleuit, qua fatisciente magnum nauigantibus discrimen importasset. Ad haec cognito, quod hostes per ipsius contemptum, perinde ac ex mari prius fugati superbe Gyrhiū obsederent, confestim in eos victoria sparsos, dissolutosque haudquaquam expectantes annauigat, deinde noctu milites adducens, immissis intra tentoria ignibus, & castra incendio vastauit, & multos obtruncavit. Paucis post diebus, cum per aspera quaedam loca iter ageret, de repente Nabis interuenit, quæ res tantum Achaïs intulit trepidationis, ut ex locis difficilissimis & in hostium potestate constitutis, salutem desperarent. Paula

Paulum inde subsistens, ac loci naturam oculis amplexus, struendarum acierum solertiam summum in re bellica fastigium obrinere demonstrauit: paulisper nanque mora phalangis, & ad praesentis loci naturam accommodata, facillime nullo tumultu ancipitem statum ac periculum propulsauit, tum hostes aggressus late fusos tergavertere coegit. Postea vero quam profugientes non directò quidē ad oppidum cursu sed alium aliò palantes & dispersos cernit (cunctus autē ager propter saltus & colles frequentes, inuium sese per fluentia vallisque praecipites praebet) suos ab insequendo reuocauit, & nondum aduersperascente castrametatus est: coniciebat enim, hostes sese ex fuga in urbem sparsim per tenebras recepturos. Complures igitur ex Achaïs per ripas & tumulos circa moenia, cum pugionibus ex insidiis locat: hic plures ex Nabidis commilitonibus cecidere, ut qui minime conferti pariter regrederentur, sed ut vnicuique fuga obtigerat, instar auium sub ipsa vrbe captabatur, in ipsas hostium manus incidētes. Quas ob res cum Graeci & summa eius charitate cōplecteretur, & magnificis intra spectacula honoribus afficerent, Titum honoris auiditate flagrantem tacitus dolor inurebat, quoniam Romanum consulē maiori, quam ex Arcadia natum hominem penes Achaos admiratione dignum iudicabat, cum & beneficiorum magnitudine non medio critere antecelleret, qui vna praconis voce Graeciā pristinam libertati reddidisset, quæ Philippo & Macedonibus subiecta seruierat. Deinde Titus deposito cum Nabide bello, paucis pepigit. Nec multo post Nabis Aetolorum fraude interceptus, occiditur. Qua ex re Spartae perturbatione orta, Philopœmen occasionem nactus cum exercitu eo facit impetum, & alios vi, alios suasionem adducens, Achaïs ciuitatem conciliavit. Quo facto Philopœmenis nomen apud Achaos mirifice illustratum est, quibus ex tam praeclara ciuitate tantum dignitatis, tantum potestatis vindicasset: haud enim parum erat Spartanā ciuitatē Achaiae partē effecisse. Optimates Lacedaemoniorum sibi desumpserunt, qui sese libertatis custodes & defensores habiturum esse eum sperabant. Quapropter venditis Nabidis edibus, & supellectile inviginti ac centum talenta argentea redactis, eius illi muneris erogandi decem fecere. Missi ad eum ciuitatis nomine legati, ubi Philopœmenis integritas, & ab omni labe purus animus enituit, quip

Nabidis mors.

quippe qui non modo videri, sed esse vir optimus studeret. Itaque primum Spartanorum legati tali viro, ne verbum quidem facere de largitate voluerunt, veriti autem inter se & reluctantes, hospitem eius Timolaum intercessore posuere. Deinde Timolaus ipse Megalopolim profectus, à Philopœmene cōiuiuo exceptus, cepit grauitatem eius sermonis, & honestatem simul ac tenuissimam vitæ frugalitatem intueri. Quibus cum ad inuictos ipsius mores pecuniam nullo pacto penetrare posse intelligeret, de munere quidem egit silentium: ficta verò alia ad se veniendi causa, ex vrbe concessit. Rursus ac secundo missus, idem passus est. Tertio regressus, vix affari ausus, quam promptus esset in eum ciuitatis animus explicauit. Philopœmē verba comiter ac iucundè accipiens, Lacedæmonia peruenit, quibus consulu, ne amicos & bonos viros largitionibus corrumpere, quod illorum virtute vel gratis frui liceat: sed improbos, & eos qui ciuitatem in senatu & concione quotidianis seditionibus & discordiis perturbant, emendos & corrumpendos esse, ut acceptis pretiis, ore compresso minus turbati moueant. Longè enim præstantius esse, hostibus dicendi licentiam adimere, quam amicis. Hunc in modum Philopœmenis ad pecuniam splendor apparuit. Diophanes deinde Achæorum imperator, Lacedæmonios nouis studere rebus audiens, eos suppliciiis afficere volebat. At illi contrà ad bellum intenti, cunctam Peloponnesum perturbabant. Conabatur verò Philopœmen mitiorem hominem reddere, iracundiamque sedare, temporis conditionem docēs, quo rex Antiochus & Romani tam instructis in terra Græcia exercitibus sublimes animis incumbant: oportere præfectum eò mentem dirigere, eò cogitationem vertere, domestica minime commouere, quædam videntem dissimulare & obaudire. Dicta hæc aspernatus Diophanes, vnâque cum Tito Laconicos fines ingressus, confestim ad urbem commeabat: quod Philopœmen iniquo ferens animo, opus non sanè legitimum, aut ex æquitatis diligentia, sed ingens ingenti spiritu ausus, Lacedæmonem aduentat, & Achæorum imperatorem, & Romanorum cōsulem, homo priuati iuris excludit, ciuiles tumultus sopit, communem, ut antea Lacedæmoniis statum iterum inducit. Posteriore deinde tēpore, cum præturam Philopœmen administrauit, quadam Lacedæmoniorum culpa

Spartanos reduxit exules, & Lacedæmonios, ut quidem Polybius scribit, octoginta, ut autem Aristocrates, trecentos & quinquaginta interfecit, & mœnia diruit, & magnam agri partem interceptam Megalopolitanorum iuri adiudicauit. Quicunque à tyrannis Spartana ciuitate donati fuerant omnes in Achaïam migrare iussit, tribus millibus dūtaxat exceptis. Hos, cum ex Sparta discedere neglecto imperio nolissent, venūdidit. Post modū veluti insultas, hisce pecuniis Megalopoli porticum edificauit. Satiatus demū & expletus Lacedæmoniis, & indigna oppressos calamitate calcas, immanissimū & iniquissimū in rempu, perfecit opus. Lycurgem in institutione deleta, & omnino sublata, pueros ac pueros immutata patriæ disciplina, Achaïæ moribus & ritibus coegit: hos enim inter Lycurgi legem, & instituta haud vnquam mediocre quippiā sapere posse. Tunc igitur ex magnitudine Philopœmene, quasi ciuitatis neruos illos excindere, mansueti, humiles & demissi facti sunt. Pōst tamen petita ex Romanis venia, Achaïæ institutionem fugientes, ritus patrios atque præcepta, sicut ex tot malis & tam corruptis moribus fas erat, recuperarūt & restituerūt. Romanis deinde aduersus Antiochum bellum in Græcia gerentibus, Philopœmen angebatur animi, quo eo potissimum tempore priuatus, Achæorum dux non esset, quo Antiochus ipse Chalcide residens intēpestiuus nuptiis & virginū amoribus otia tereret, Syriq; nullo sparsi ordine, sine præfectis, intra oppida segnes, & deliciis immergi sederent. Ad Romanos igitur dictare solebat: Vestra quidē inuideo victoriæ. Nam si mihi ut ducatum gererem impræsentiarum obuenisset, hostes omnes intra vinarias tabernas obrunxisset. Antiocho deinde superato, Romani magis atq; magis Græciæ rebus incumbentes, Achæos potestate quaquaersum ambibant. Iam enim primores urbium summissiores erāt, iam magnæ omnium vires fato quodam euanescebant, iam propè finis aderat, quo fortunæ ambitus aduertebat. Tum Philopœmē boni ac periti more gubernatoris ad vndarum incursum firmiter obstitens, tum cedendo, tum subinclinando moderabatur, & plurimis disceptationibus eos quibus & dicendi & agendi vis inerat, ad tutandam libertatem allicere, conciliareque omni studio contendebat. Cum Aristarchus Megalopolita inter Achæos promptissimus, & Ro-

manarum semper studens partium, nulla in re Romanis aduersandum, aut in senatu quippiam ingratum agendum esse censeret, Philopœmen taciturnus audiebat, & dicentem grauius ferebat. Tadem stimulantem ira, indignabundus ad Aristanetum conuersus, Quidnam homo, inquit, Græciæ factum inspectare properas? Post hæc Romanorum consule Manlio, cum Antiochum profligasset, & Lacedæmoniorum exules reduci sineret, petente ac idem etiam postulante Tiro, Philopœmen inhibuit, haud exulibus sanè obstaturus, sed sibi & Achæis, non autem Titi vel Romanorum gratiæ factum illud adscribi volens. Postmodum ipse creatus imperator electos in exilium renouauit. Sic in magistratibus ex animorum elatione litigator aliqua ex parte atque contentiosus erat Philopœmen. Septuagesimum iam natus annum, & octauum iam creatus imperator, in spem deuenerat non solum bellorum expertem eam se deducturum præstaturam, sed vitæ reliquum à rebus gerendis otiosum & quietum sibi datum iri. Nam sicut tabescentibus corporum viriuitatibus diminuta potentia, contentionum studia ipsa definebant. Verumenimvero fors inuida, eum perinde ac pugilem egregia currendi agilitate volentem, sub ipsam iam vitæ metam aduentatē præcipitauit, ad terramque deiecit. Quibusdam autem in frequenti cōuentu virum quempiam idoneum sanè ac imperatorem præstantem laudantibus, Philopœmen dixisse fertur, eius viri non dignam habendam esse mentionem, qui in hostium potestatem viuis peruenit. ⁴¹ Paucorum interiectione dierum Dinocrates Messenius homo cum priuatis contentionibus Philopœmeni semper aduersatus, tum verò improbitate ac flagitiis aliis quoque infensus, Messenem, vt ab Achæis descisceret, induxerat, & vicum quem Colonidem appellant, mox occupaturus & in potestatem redactus nuntiabatur. Fortè Philopœmen Argei id temporis febricitabat. Ea vt ad eius aures peruenerunt, Megalopolim plus quadringenta stadia die vna contendit: ex loco, vt succurreret cuestigio equites accepit ex cūibus illustrissimos quosque, iuuenes autē vigentēque annis eximia quadam Philopœmenis beneuolentia & pietate ad militiam spontē ferebantur. Messenem itaque viuis equitantes, ad Euandri tumulum obuium habuere Di-

noctatem. Marte collato cum fundunt, in fugamque vertunt. Inde quingenti milites, quibus Messeniorū fines tueri datum erat, auxilium laturo serò aduentant: quos vt aspectant hi qui modò superati fugerant, statim per colles congregantur. Veritus Philopœmen, ne hoste circūdūcto clauderetur, suorum salutis cōsules, reuocatis equitibus per durissima loca sese recipit. Ipse in extremo agmine sapenumero in aduersum sese inferebat hostē, cunctos in se pelliciēs, cū tamē congregi nullus auderet, & vociferationibus circumagitatis cursibus eminus vteretur. Multoties igitur absistens, dum singulos in tutum iuuenes præmittit, inter frequentes solus hostes destituitur. Nec sic conferre quenkū manum cepit audacia, procul tantum ictibus pulsatus, cū ad lapidosos præcipitesque locos vrgeretur, nunc huc, nunc illic crebris perfolium calcaribus equum agitabat. Nec vero seniles anni, aut ingrauescens ætas, quo minus salutem compararet, vllō sibi impedimento erat, quippe quam per multum exercitum laboribus, alacrem strenuamque reddiderat. Verum cum debilitatum valetudine corpus & iam graue, peregrini itineris & viarum longitudo fatigasset, equus offenso pede eum deiecit ad terrā: quo casu duro quidem atque aspero cum vehemens, atroque capiti dolor infigeretur, aliquandiu intercepta voce iacuit. Illum igitur hostes expirasse rati, versato corpore spolia rapere ceperunt. Postquam autē caput attollens oculos aperuit, ceterum irruētes manus in terga inflexas colligat, & ingenti dedecore & cōtumeliosissimis vocibus hominē ducit, qui à Dinocrate hisce se probris affectū iri, ne in somniis quidem vnquā timuerat. Oppidani hoc accepto nūtio mirum in modum elati, ad portas confertissimi congregantur: verò Philopœmenem præter gloriæ superioris rerū gestarum, triūphorumque dignitatem raptatum conspexere, maxima ex parte obortis lachrymis, eius miserti condoluere, tam infidam humanarum virium vanamque sortem deuonentes. Sic itaque paulatim beneficis de eo sermo apud plebemque spargi cōptus, scilicet reuocandam esse priorum beneficiorum memoriam, & libertatis, quam electo Nabide tyranno illis reparasset. Pauci Dinocratis gratiæ assentantes, torqueri hominem, & vt infestum inimicum, & implacabilem necari iubebant, terribiliorem ipsi Dinocrati

Philopœmen excusatus equocapitur.

si euaderet fore, à quo tam ignominiosè habitus, & in capiti-
uitatem redactus esset. Ipsum igitur in subterraneū ducunt
domicilium, cui Thesauro nomen indiderunt, neque auras
45 neque lucem extrinsecus exicipiens. Cūq; fores nullas ha-
beret, saxum immane obrudētes includunt, ibique circum
locatis militibus deponunt. Interea equites vt sese ex fuga
repperunt, comparentem nusquam Philopœmenem extin-
ctum esse credentes, aliquantisper substitere, iactatis latè vo-
cibus hominem reuocare, inque vicem sermones edere, in-
iustam profectò turpēq; sibi salutem vindicatam, eorum
imperatore hostibus prodito, qui ipsorū gratia ne propriæ
quidem vitæ pepercerit. Deinde progressi accurata indagi-
ne cuncta perlustrant, donec illius captiuitate accepta nun-
tios ad Achæorum oppida dimisere, qui permagni eam infe-
licitatem facientes, virum ex Messeniis missa legatione re-
46 poscere decreuerūt, exercitum interim apparantes. Hæc
quidem apud Achæos agebant. At verò Dinocrates Philo-
pœmeni tempus quammaximè salutare metuens, & Achæo-
rum apparatus anteuertere volens, vbi primum intendenti-
bus tenebris Messeniorum vulgus abscessit, carcerem aper-
rit, seruū publicum intromittit, venenum asferre iubet, do-
nec illud hauriat præsentem astare mandat. Philopœmen
chlamyde obuolutus decubabat nō sopore quidem, verūm
tristitia, & mentis æstu detentus. Lumē itaque & hominem
14. *Iustinus lib. 13.* propius cum veneni calice adstantem conspicatus, vix ani-
mo præ debilitate collecto, confedit, & accepto poculo, si
quid de equitibus præsertimque de Lycorta audisset, eum
percontatur. Respondente homine euasisse quamplures, ca-
pite annuit, & comiter intuens hominem, Rectè, inquit, di-
cis, si omni ex parte nobiscum infelicitè actum nō est. Nec
alia emissā voce venenum hausit, ac denuo recubuit, nec vlla
portionis perturbatione exhibita, statim adiuvante morbo
47 extinctus est. Cū primum ad Achæos de Philopœme-
nis interitu perlatum est, publicus mœror & luctus ciuita-
tes habuit. Iuuentus vnā cum vrbium primatibus Megalo-
polim conuenientes, nullam vindictæ moram fecere: sed de-
lecto imperatore Lycorta fines Messeniorum ingressi, eun-
cta ferro ignique peruastant, donec concordī consilio ciui-
tas Achæos acciperet. Dinocrates hostilem occupans faui-
tiam, necem ipse sibi consciiuit. Quicunque occidendo Phi-
lopœ

lopœmenē assensum tribuere, vltro vitam finire. Quisquis
eum torquendum esse cēsuit, eum Lycortas in vincula con-
iecit. Postquam verò eius cadauer combustum est, composi-
tis in vrna reliquiis, castra mouerunt, non quidem confuso
aut temerario incedendi ordine, sed triumphali quadam &
victrici pompa sacris parentalibus immista. Cernere erat
eosdem, & coronis ornatos, & lachrymis afflictos, inimicos
ipsis in vinculis circumductos. Vrna præ coronarum & tē-
nariarum quaquaversum pendentium multitudine, vix appa-
rebat. Hæc ferebat imperatoris filius Polybius, circūstanti-
bus Achæorum viris primariis & excellentissimis. Milites
armis insignes ornati sequebātur equis, neque vt in tanti vi-
ri luctu mœrentes, neque vt in victoria exultantes. Ex mœ-
dis vrbibus, & vicis multi mortales obuiam perinde ac ab
expeditione reuerrenti prodibant, & beneuolè salutato vr-
nam attingentes, Megalopolim frequēti comitatu deduce-
bant. Vt verò grandiores natu cum mulieribus ac pueris se-
se aduentantibus immiscuerunt, luctus vniuersi exercitus,
suspiria, querimonia, vociferationes perueniebāt ad urbem
vsque, præ desiderio casum hominis non aliter ferentem,
quā si cum Philopœmenis iactura, & maiestatem & fasti-
giū dignitatis inter Achæos amisisset. Sic pro meritis, sum-
ma cum gloria humatus est circa monumentum Messenio-
rum. Captiui lapidibus obruti sunt. Cūque statuz illius
49 permultæ, & ingentes pro ciuitatum decretis honores exta-
rent, Romanus homo in euerfione Corinthi cunctas dirue-
re conatus est, illum non secus ac superstitem Romanorum
hostem atque maleuolum insectari gestiens. Verūm eius
rei disseminato rumore, ac multa in calumniatorem refe-
rente Polybio, neque Manlius, neque legati honores clarif-
simi viri deleri passi sunt, tametsi maxima Tito & Manlio
impedimenta infestus obieciisset. Etenim illi à commoditate
virtutem, & honestum (vt par erat) ab vtilitate rectè
præque officio distinxerunt, cū his qui de nobis bene me-
riti sunt, mercedem & gratiam ab ipsis in quos beneficia
collata fuere, bonis autem decus, & honorem à bonis re-
ferri debere existimarent. Et de Philopœmene quidem
hactenus.

Honor ha-
bitus de-
functo.

T. Quintius Flaminius.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

Ingenium.

PHILOPOEMENI T. Quintium
Flaminius comparamus. Is quali sta-
tura fuerit, ab ærea imagine cernere li-
cet, quæ Romæ apud Apollinem ma-
gnum è Carthagine aduectum contra
Circum posita est, Græcis inscripta lite-
ris. Natura verò ad iram, & gratiam ce-
ler fuisse traditur, haud tamen ad utranque re similis. Nam
in puniendo mitis ac minime pertinax, ad gratificandum ef-
ficax & assiduus; quibusque beneficia cōtulerat, perinde ac
recepisset promptus, & perpetua beneuolentia affectus, quòd
hi rem pulcherrimam colendi cōseruandique causa essent.
Honoris & gloriæ cupidissimus, præstantissimarum qua-
tumque & maximarum rerum author esse volebat: longè
magis beneficium affectantibus, quàm erogantibus gratu-
lari solitus, quòd illos virtutis materiam, hos autem gloriæ
competitores duceret. Cæterum cum multa & ingentia
Romanos implicarent bella, statimque ab ineunte ætate in-
uentus ad res bellicas instrueretur, Titus mores ac discipli-
nam assequutus militarem, tribunus militum sub Marcello
consule, in eo quod aduersus Annibalem gerebatur bello,
primam egit militiam. Postquam verò Marcellus per insi-
dias mortem oppetiisset, capto iterum Tarento, Titus eius
provinciæ præfectus creatus, plurimum gloriæ, splendorem
verò non minus in administranda iustitia, quàm bello com-
parauit. Quamobrem ad duas colonias, alteram Narniam,
alteram* Consam deducendas, princeps delectus est; quæ res
ad medias quasdam & iunioribus tribui consuetas dignita-
tes omittendas, tribunarum videlicet, præturam & ædilita-
tem, illum extollebat, statimque in petitione consularatus
prona in se habuit suffragia. Fuluius tamen & Manlius
tribuni plebis ei magnopere resistebant, iniquum esse asse-
rentes, iuuenem virum ad vsurpandam summam dignita-
tem præter leges irrumperè, qui ad sacra reipub. mysteria
necundum

Disciplina

*Linus
Cosam.

3

T. QUINTIVS FLAMINIUS. XVIII 523

necundum initiatus accesserat. Ea propter senatus sententiã
reiecit ad populum. At populus Titum cuestigio triginta
nondum annos natum cōsulem cum Sexto Aelio designat.
Aduersus Philippum ac Macedones bellum sortitus est. In
quo deligendo, Romanis idcirco rebus fortunæ fauor aspi-
rauit, quòd Græci homines nō tam bello ac viribus, quàm
facundia & comitate vincendi captandique erant. Quippe
Philippo cum ad propulsandam pugnam sat esset Macedo-
nicus principatus, ad inferendum etiam suæ omnino pha-
langis instrumentum, ipsa Græcorum potentia, durate bel-
lo, vires, sumptus, impensam, refugiumque suppeditabat.
Nec profectò nisi diunctis à Philippo Græcorum auxiliis,
in eo bello vnus prælij opus extitisset. Græcia quoque nec
dum Romanis inclinata, rebus tum primùm gerendis im-
plicita, nisi frugi natura ducem, eloquentia magis quàm
viribus fretum, quique oratione ac lepore tum monendo,
tum adiundo homines alliceret, & iustitiæ vigorem serua-
ret, nacta esset, non facile pro suis alienigenâ optasset prin-
cipatū: quæ omnia in eo extitisse viro eius gesta declarant.
Cæterum cum superiores audisset imperatores, tum P. Sul-
pitium, tum P. Iulium tardè in Macedoniã profectos, len-
tè quoque bellum administrasse, eosque modò pro locis, le-
uibus præliis, modò pro viis inter frumentandum à Philip-
po fusos, non eos duxit imitandos. Illi enim cum omnem
serme annum dignitatibus, & officiis reipub. domi con-
sumpsissent, ad belligerandum postmodum sese cōtulerant.
Titus sui consularatus annum partim domi, partim militiæ
nequaquam ducendū ratus, vrbanos magistratus ac dignita-
tes omisit, fratrem Lucium classis præfectum à senatu sibi in
ea expeditione dari impetrauit, deinde ex iis qui in Hispa-
nia cū Asdrubale conflixerant, Annibalémque in Aphrica Sci-
pionis auspiciis profligauerāt, lectis tribus millibus adhuc
ætate robustis, & ad dimicandū impigris, tutus in Epirum
traiecit, vbi Publium cum copiis aduersus Philippum meta-
tum offendit. Contrà Philippus vbi* Apulus irrūpit fluvius,
pro statione dudum tenuerat angustias: & ne Publius egre-
gium quicquam efficeret, impedimēto erat locorum asperi-
tas. Titus autem simulatque exercitum accepit, dimisso Pu-
blio, loca exploraturus adit. Ea sunt non minus quàm Tem-
pe munita, cæterum arborum pulchritudo, quemadmo-
dum

4
Lin. lib. 26
Dec. 4.*Linus
Aous.

dum illis, & spatiosa sylvarum viredo, eaque pratorum a-
6 mœnitas nequaquam adest. Inter magnos & celsos vtrin-
que montes vasta profundaque vallis deducitur, per quam
cursu atque celeritate similis Peneo Apflus elabitur, qui o-
mnē ferme radicem montis occupans, præcipitem angu-
stamque relinquit in ripa semitam, haud exercitui transitu
facilem si pro statione teneatur, omnino insuperabilem.
Erant qui circumducto per Dassaretida penes Lyngum tra-
mite, habilem Tito aditū patefacere. Ille veritus ne lon-
gius à mari sterilia & inculta ingressus loca, detrectare pu-
gnam Philippo, rebus infectis, quod & superiori duci con-
tigerat, mare iterum ob comœatus inopiam coactus re-
peteret, summa ope contendit per montis fastigia occupa-
re transitum. At ea res nullum belli finem asferre, nihilque
conducere visa est. Siquidē Philippus cum cacumina pha-
lange teneret, obliquis vndique missiliū atque sagittarum
7 ictibus Romanos petebat. Acri pugna commissa, faucij
& exangues vtrinque cadunt plurimi. Accedunt interea
pastores quidam indigene, qui per quosdam neglectos ab
hostibus anfractus exercitū sese ducturos & tertio demum
die in summis constituere montibus pollicebantur. Fidei
verò cognitorē confirmatorēque præstiterē Charopum
Machatan. Is erat inter Epirotas homo primarius, pluri-
ma Romanis affectus benevolentia, clam eis ob Philippi
metum fauens. Cui fide habita, Titus quendam ex tribunis
militum cum peditum quatuor millibus, & equitibus tre-
centis mittit. Pastores illi reuincti præcedebant. Interdū
quidem per cauernas, & loca syluestria taciti sedebant, no-
ctu verò per lunā quæ semipieno lucebat orbe, iter agebāt.
Titus quibus diebus eos emisit, cessantē tenuit exercitum,
8 adeo ut leuibus præliis excitaret hostē. Qua verò die præ-
missi sese collibus desuper ostentare milites debebāt, cum
primum illucescit, vniuersos & grauis, & leuis armaturæ
mouet, & tripertito agmine ipse per angustū fluminis mar-
ginem rectas agēs cohortes, Macedonibus qui sese per ru-
pes opposuerant, conseritur, ceteros qui duabus illati par-
tibus per locorum asperitates impigre adoriātur, immitit.
Exorto iam sole, fumus montanæ more caliginis incertus
procul ascēdēs emergebat. Is hostes (eis enim à tergo erat)
latuit, iamque occupati montes erant. Romanis inter cer-
randum

randum laborandūque fides ambigua versabatur, spem-
que pro cupiditate sumebant. Postquam verò crescens ma-
gis atque magis aërem denigraret, iamque plurimus scan-
dens sociorum ignis eis cernebatur, sublato clamore acriter
incumbunt, ut hostem ad superiora iuga pellerent: alij
quoque summis de collibus contrā inclamitat. Quas ob res
in fugam cuncti mox versi sunt. Et quia montis iniquitas
9 vltra insequi vetuit, haud amplius quam duo millia cecide-
re. Romani rebus, seruis, castrisque direptis, angustisque
poriti, inde per Epirū ea modestia, eaque abstinentia trans-
currunt, ut cum procul à mari ac nauibus essent, nec vnus
fruges mensis haberet, nec emendi facultas adesset, ab eius
tamen regionis præda multifaria sibi temperauerint. Phi-
lippus autem fugacis more Thessaliā percurrē, abdu-
ctis quidem in montes incolis vrbes incendebat: supellectil-
lia verò quæ aut multitudine aut onere relinquebātur, mi-
litis diripiēda proponebat, ita ut quodammodo Roma-
nis regione cedere videretur. Hæc ubi Titus accepit, egre-
gia quadam liberalitate milites obsecrabat, ut derelicta ab
hostibus loca perinde ac propria peragrantes obseruarent,
10 turarentque. Cuius quidem prudentis consilij, & optimæ
dispositionis fructum maturē sentire. Nam cum primum
Thessaliā attigere, eis sese ciuitates spontē deditere. Greci
autem qui intra Thermopylas sunt, spe ac desiderio afficie-
bantur erga Titū. Achæi Philippi societate repudiata, cum
Romanis bellum aduersus Philippū gerere statuunt. Opun-
tij verò, cum eorum urbem Aetoli recipere ac custodia te-
nere concupiscerent, qui quanquam Romanorū arma iuu-
rent, eos tamen sunt aspernati, accito Tito statim se illius
fidei commiserunt. Pyrrhus cum primum è specula orna-
tissimum Romanorum conspexisset exercitū, dixisse tra-
ditur, haud barbaricam sibi videri illā barbarorū acie. Eos
quoque qui obuium primò habuere Titum, eisdem emisit
se voces oportuit. Ex Macedonibus enim audiuerant, bar-
barici ducem exercitus aduentare: qui armis cuncta proster-
nens, omnes in seruitutem detraheret. At postea virū gratis
11 suauem, & gloriæ haud inanis cupidū cōspicati, ob eius be-
nevolentia mirum in modū demulcebantur. Ceteri ciuita-
tes obcutes, eius hominis studio, & amore vniuersa comple-
bant,

bant, quod eas iam libertatis ducem assequutas esse predicarent. Postquam Philippum ad pacem inclinatum audisset, habito cum eo colloquio, pacem illi amicitiamque populi Roma. proposuit, modo Græcos ab eius prædiis liberatos, suo iure legibusque vivere sineret, quod omnino Philippus factum se esse negavit. Apud eos qui rerum Philippi studiosi erant, vulgatum est Romanos non aduersum Græcos, sed pro Græcis aduersum Macedones bella gesturos aduentasse. Dehinc cum cætera Tito tranquilla succederent, in Bæotiam sine ulla belli facie proficiscenti primores Thebanorum obuiam prodierant. Hi tametsi Macedonicæ partis per Brachille lim essent, tamen perinde ac vtriusque fouentes amicitiam, Titum honorifice salutatum exierunt: quos dextera præfatos benigne admodum alloquutus Titus, inter eundem nunc summa comitate percotabatur, nunc aliquid narrabat, quoad ex itinere sese milites reciperent. Hoc pacto vnâ cum Thebanis urbem ingressus est: quem, quamquam id haud satis col libuisset, arcere tamen veriti sunt, quod non parua iam militum manus fuerat consequuta. Titus attamen perinde ac ciuitatem in potestate non haberet, persuadere Thebanis cepit, ut eos ad suscipiendam Romanorum societatem induceret. Ad idem quoque faciendum cum rex Attalus oratio Thebanos pelliceret, supra senectutis vires suam in dicendo potentiam per quandam laudis & gloriæ cupiditatem, ostentare conatus, subita inter orandum capitis vertigine aut huiusmodi descensu correptus, amissis sensibus concidit: paulo post nauibus relatus in Asiam, supremum vitæ diem obiit.

13 Thebani Romanis concessere. Postea Romam exeun-
bus à Philippo legatis, suos quoque Titus mittit, qui duran-
te bello tempus sibi prorogari ab senatu impetraret, aut sal-
tem ab eo pacem fieri decernant: honoris enim percupidus,
ne alter suffectus ad bellum imperator, suâ illi gloriam in-
terciperet, magis atque magis verebatur. Cæterum cum eius
amicorum opera Philippus ex his, quæ postularet nihil im-
petrasset, eius administratio belli ac imperium Tito deman-
datur. Quæ de re ubi senatus decretum accepit, spe elatus sta-
tim in Thessaliam ad debellandum Philippum concitatus
est, supra viginti sex millia hominum habens, ex quibus spe-
ditur quidam sex millia, equites verò quadringentos tradide-
rant Aetoli: tantus ferme erat & Philippi exercitus. Post-
quam

De Attali
morte va-
riant.
Lutius lib.
3. deca. 4.
et.
Iustin. lib.
36.

14 tant Aetoli: tantus ferme erat & Philippi exercitus. Post-
quam

quam verò ad Scotusam castris castra collata sunt, ubi futurum erat vtrinque periculum, nec ut sit, trepidabant duces inuicem, sed impetu magis & gloriæ cupiditate complebantur. Romani Macedones, quorum in fortitudine ac virtute plurimum per Alexandrum nomen erat, vincere contendebant. Macedones, si Romanos, quos certe Persis fortiores arbitrabantur, superassent, clariorem Alexandro Philippum se demonstraturos esse sperabant. Titus igitur milites pro cõ-
eione hortari, ut fortes ac strenui forent, eos in Græcia pul-
cherrimo quidem orbis terrarum spectaculo, aduersus præ-
stantissimos iamiam decertaturos hostes, Philippus seu for-
tè, seu opera dedita sepulchrum quoddam excelsum, quod
extra vallum prominebat, in tempestiuus ascendit, ex eo prius
quam pugnam iniret de more ad concitandos suorum ani-
mos concionem orsus. Quæ res ubi dirum animis ac triste
obiecit augurium, turbatus ea die prælio abstinuit. Postri-
die ante solis ortum, ob mollem ac humidum eius noctis au-
strum versis in caliginem nubibus, profundæ campos com-
pleuerant tenebræ, summis quoque de montibus inter am-
borum castra crassus delabebatur aer, qui mox inchoante die,
locorum faciem obduxerat. Quapropter qui speculandi, &
insidiandi gratia vtrinque prodierant, mox inuicem illaben-
tantes, prælium acre committunt, ubi nunc Canis capita appel-
lant. Densi enim tumuli & parui mutuo colles prominent, *Canis capi*
quibus ex formæ similitudine id nomen extat. Cum inter *1a.*
locorum iniquitates variæ nunc fugando, nunc fugiendo
fierent mutationes, laborantibus cedentibusque è castris am-
borum emittebantur auxilia. Cumque inclarescente iâ aere
quæ gesta essent cernerent, tota signis signa conferunt. Phi-
lippus qui dextro præerat cornui, ad testudinem structa pha-
lanx, è superioribus locis enixè cõtra Romanos infertur,
cuius grauissimum impetum nec ipsi Romanorum stre-
nuissimi sustinere poterant. Interea cum ob locorum aspe-
ritatem, & montis iniqui iuga, constare phalanx, & densa
prodire acie (quæ in re totius agminis vis roburque confi-
sistat) nequiret, turbati ac dispergi sinistrum cornu cepit: quod
ubi Titus animaduertit, desperata aliorum victoria, huc suos
acerime concitat. Quippe Macedonibus ut viri viris conse-
terent, impedimento erat armorum onus. Phalanx enim
quoad membra coniuncta perstant, & testudinem vno con-
seruat

seruat ordine, sicut inuictum quoddam animal suas gerit vires. Ceterum ea dissoluta cōpage, vniuscuiusque robur ac fortitudo propter armaturę genus amittitur, quę prius cōnexus mutuo partibus vehementer pollebant. His igitur versis, Romani, alios fugientes insectari, alios inter paginandum discurretes ex obliquo truncare. Quę res ita victores Macedones prostrigauit, vt repente proiectis armis fugā capesserent. In eo pręlio octo millia hostiũ cecidere circiter quinque millia capta. Aetolorũ verò culpa Philippũ euasisse contigit, qui Romanis adhuc hostẽ insequentibus prędę se ac diripiendis castris accinxerāt, ita vt redeuntes illi nihil offenderint. Quamobrẽ grauissimis inter se contumeliis tum primũ disceptarunt, ita vt mœrore deinceps Titum angere non desisterent, sibi totã eius victorię laudẽ adscriberent, Gręcõsque ita rumoribus occuparent, vt cū poetę id facinus celebrarent, primos Aetolos suis carminibus scriberent. Ex quibus hoc per cunctorum ora volitabat epigramma.

Fletibus & busto indecores, terdena, viator

Thessalia oppetimus millia in hoc tumulo,

Marte sub Aetolam domiti, & virtute Latinum,

Quos Titus immensa duxit ab Italia,

Emathia cladem, trux spiritus ille Philippi

Cernorum cursu præpete lapsus abijt.

18 Hęc Alcæus in Philippi vituperium edidit, in quibus & cæsorũ numerum ementitus est. Ea cū passim canerentur, Titum quàm Philippũ acrius irritabāt, qui Alcæũ carpens, hoc carmen suis adiecit elegis:

Frontibus & veteri libro nudata, viator,

Celsa sit Alcæo crux sita in hoc tumulo.

Hęc res Titũ qui cōparadę ex Gręcis glorię summo studio tenebatur, nõ mediocriter afficiebant. Quapropter neglecti Aetoli in posterũ, cū ipse per se bellũ gerere statuisset, grauitur tulere. Postea cū per legatos secũ de pace Philippus ageret, ceteras Aetoli ciuitates obibāt, pacẽ Philippo venũdari clamitantes, cū funditus bellum excindere, & ipsius delere imperium liceret, qui vniuersam seruitute Gręciã opprēsserat. Hisce rumoribus cū Aetoli socios perturbassent, ad firmãdas pacis conditiones accedente Philippo, omnis exẽpta suspitio est: postquã enim se ac regnũ Titũ

& pop. Rom. potestati cōmisisset, ictum fœdus est: verum Titus ei regno Macedonia restituito, ab Gręcia iussit abstinerẽ, mille talentis tributi nomine, & præter decem naues, vniuersã classẽ multatũ. Alterũ ex liberis eius Demetrium nomine obsidẽ susceptum Romã misit. Quo quidẽ facto, ipsum cōmodissimẽ vsũ tẽpore, & impendentibus occurrissẽ periculis liquet. Rẽx enim Antiochus cū post res ab se magnificẽ gestas ingenti parta gloria, & viribus auctis, ad cunctorum principatũ oculos adieciisset, tum verò vehementius aduersus Romanum insurgeret imperiũ, Annibal Carthagine profugus, Romanorũ inimicissimus, ad eum profectus est: quem per se aliqui abundẽ persuasum ad prosequendum fortunę fauorẽ, & affluentis potentię cōmodum, assiduis incitabat stimulis. Quibus acutẽ ac sapienter præuiũ, nisi Titus ad cōponendam pacẽ animum inclinasset, verũ intra Gręciã contra Romanos Philippus antea sibi pro cōmuni causa belli socium ascisisset Antiochum, qui ea tempestate duo maximi ac potētissimi reges erant, profectò non minora quàm secundi belli Punici tẽpore certamina periculaq; Romanis impendissent. Nunc verò cū vtriusq; belli median, & peropportunẽ quidẽ, pacem Titus interiecisset, ita vt priusquã quod aduenerat bellum inchoaretur, præsens abscederet. factum est vt extrema quidẽ spe Philippum, prima autem priuaret Antiochum. Inde decem ab senatu missi legati Tiro consulebant, vt ceteris libertati pristinę restituitis, Corinthus, Chalcis, ac Demetrias præsidio imposito seruariẽtur, quotiores aduersus Antiochum essent. Tunc Aetoli per ciuitates apertis calumniis prorumpēbant: Soluit Titus, inquit, Gręcię cōpedes. Prædictas nanq; vrbes eo nomine Philippus appellare solebat. Gręcõs quoq; percontabatur, an nunc grauiora quidẽ aut leuiora, quàm olim vincula collo gestantes gauderent, & Titum perinde ac beneficium admirari pergerent, qui solutus Gręcię pedibus, ceruicem nodo perstrinxisset? Quas ob res Titus grauissimo dolore cōpunctus, legatos crebris induxit precibus, vt hæc etiam ciuitates, quò plenissima gratia & accumulatũ foret beneficium, liberarentur. Itaq; dum agerentur * Isthmia, & frequens hominum conuentus ad ludorum spectaculum coactisset, vt pote diuturnis lassata bellis, Gręcia in spem

- libertatis pacem festis celebrante diebus, iussu per tubarum silentio, processit in medium præco, & ita proclamavit: Senatus populusque Romanus, ac Titus Quintius imperator & cōsul, rege Philippo & Macedonibus debellatis, sine custodiis, liberos, immunes, suo iure viuentes fore permittunt Corinthios, Lochros, Phocæses, Euboicos, Achæos.
- 22 Phthiotas, Magnesios, Thessalos, Perrhæbos. Principio quidē cū nō ad omnes ea vox apertē peruenisset, ingens ortus est in theatro fremitus mirantiū inter se hominum, dictaque, sciscitantium, & pronuntiari rursus orantium. Iterum sedato tumultu, præco ita clara pronuntiavit voce, ut per vniuersos eius præconij clamor jerit: ob cuius rei claritatem immensus quidā & incredibilis strepitus ad mare usque delatus est. Nulla inde certatorū habita cura, cuncti assurgunt, studioque prosiliunt, & Titi dextrā amplexantes, ipsum Græciæ saluatore ac defensore salutabant. Tunc id quod sæpenumero de immensa vocis magnitudine commemorari solet, cernere erat. Corui enim qui forte superuolabant, in ipsum decidere stadium, cuius rei causa confisus aer exitit. Nam cū vox permagna editur ipsius vi disunctus aer nullam volatibus firmitatē exhibet. Verū cū idcirco lubricus factus sit, aues perinde ac ad inane peruenerint, delabuntur, aut medius fidius ē clamoris ictu tanquam sagitta quadam faucibus exanimis concidunt.
- 23 Potest & quidam aeris, sicut & pelagi, vortex esse, qui violento circumagat impetu. Titus tantæ multitudinis frequentia concursusque prospiciens, nisi maturē se abduxisset, tot vndique simul inundantibus profectō superesse nequisset. Qui vbi ingruēte iam nocte circa Titi tabernaculum clamare destiterunt, amicos aut ciues præ gaudio obuios salutabant, amplexabantur, ad cornas vna potusque vertebantur: tum lætiores, ut sit, longos de Græcia sermones edebant, quæ libertatis gratia tot confectis bellis, nondum illā iucundius aut stabilius esset cōsequuta: nunc autē alios nacta propugnatores, nullo ferme cruore aut luctu, præstantissimū bellorū præmiū vendicauerit. Nam cū inter homines fortitudo atque prudētia perarū quiddā esset, tum ex cæteris honestatis partibus longē rarior iustitia erat & æquitas. Siquidē Agelilai, Lyfandri, Nicia, Alcibiadae, bellum quidē administrare, & terra marique dimicantes vincere

Val. lib. 4.
cap. 8.

norant, suas autē victorias ad generosum gratificandū & honestatis vsum accommodare nesciebant. Nam præter res Marathonē gestas, bellū nauale Salaminæ, Plataenſe prælium Thermopylarū, Eurymedontis, & Cyprica Cimonis opera, vniuersas Græciam pugnas ad suam ipsius seruitutē perfecisse cōstat, & vnumquodque trophæum in sui perniciē ac dedecus statuisse, ipsamque suorum improbitate ducū, & mutua eorum contentione sæpissime fuisse subuersam. At homines exteri parua cū Græcis necessitudine, & perexilem præfici generis cōmunicationē habētes, ex quorū verbo aut cōsilio vllā ad Græcos cōmoditatē peruenisse mirandū est, ipsos maximis adeo laboribus ac periculis, & grauissima tyrannorum dirione liberarunt. Talia per Græcos colloquia manabant, mox rebus consentanea fuere præconia. Simul enim Titus Lentulum ad liberandos Bargylatas misit in Asiā, Titillū in Thraciā, ut ex oppidis ac insulis Philippi præsidia submoueret. Publius Villius ut cū Antiocho pro liberandis Græcis quos oppresserat, ageret. traiecit. Titus Chalciem profectus, inde in Magoesia nauigans, explosis custodiis rerū gubernacula publicarū suis restituit populis. Ad celebranda penes Argos Nemeæ ludorū præfectus designatus, & magnificentissimū edidit apparatus, & ibi rursus Græcis libertatē præconis voce pronuntiavit. Ciuitates obiens legū sanctitatē iustitiamque cōstituit, illas mutua simul beneuolentia & charitate conciliauit, discordias ac seditiones sedauit, exules reduxit. Quibus rebus nō minus quā victis Macedonibus lætabatur, ita ut iam pro cæteris beneficiis, per quā minimū accepta libertas censeretur. Xenocrate philosophū cū olim ad carcerē publicani pertraherent, ex ipsorum manibus Lycurgus orator eripuit, dehinc in eorum petulantiam grauiter animaduertit: postmodum cū in eius filios aliquando Xenocrates incidisset, dixisse fertur, Filij optimas genitori vestro gratias reddo, eius enim opera laudibus vnusquisque prosequitur. Tiro autē & Romanis, non modō laudibus, verum etiā fide ac potētia dignæ grates agebantur. Non solum enim accedentes eorū prætores latē excipiebant, sed excitata vltro ciuitates & populi, eius se ditioni dedebāt. Reges quoque cū aliorū regū iniuriis violarentur, ad Romanorū confugiebant manus. Quamobrem factū est, ut diis iuuatibus maturē

*Lin. Thes.
mum.
*Iulius.

cuncta Romano subderentur imperio. Cæterum Titus Græciæ libertate gloriari admodū solitus, cum argenteos clypeos, suāq; Delphis parā affigeret, ita iussit inscribi:

Clara Iouis soboles, studium quam mulcet equorum,

Spartani reges Tyndareumq; genus,

Hoc Titus Aeneades summo vos munere donat:

Quo duce libertas mœnia Græca tenet.

27 Apollini quoq; auream imponens coronam, in hunc modum scripsit:

Hæc tibi Latona stirps ò præclara, corona

Aurea casarem contegat ambrosiam,

Quam Titus Aeneadum dux ingens attulit, ipsi

Da phætreate viro fortia gesta cani.

Iam per Isthmiorum celebritatē terram Græciā pristina libertate donatā, suisq; restitutā legibus, Corinthiorū ciuitati bis hoc cōtingit: primū quidē voce præconis à Tito, quemadmodū superius enarratū est: & ætate nostra iterū à Nerone, dum is in foro Corinthiē suggesto concione habuisset ad populū. Verū hæc posterius. Titus cū aduersus Nabīn, perniciosissimū flagitiosissimūq; Lacedæmoniorū tyrannū, lōgē pulcherrimū atq; iustissimū bellū inchoasset, Græcos ad extremū sua spe sefellit, q̄ cū eū capturus existimaretur, haud voluit, verū ictō cū eo fœdere, Spartam indignissima seruitute compressā reliquit, seu veritus ne diutius duratē bello alter ex Roma succedēs imperator suū illi gloriā interciperet, seu Philopœmenis honoribus æmulus & cōtentiosus. Dum enim Philopœmen vir cū cæ-

28 ris in rebus Græcorū strenuissimus, tū in eo bello per quādā audaciā, & fortitudinis opera clarissimus, æquale Tito gloriā & pares in theatris honores apud Achæos cōsequeretur, Titū dolor angebat, indignissimū existimantē, vt Arcas homo finitimorū ac exiguorū dux bellorū, similes Romano consuli, & Græciæ propugnatori laudes decusq; vdicaret. Verū enī mero Titus aliā pro hisce rebus excusationē afferebat, cernere se nō sine magno Spartanorū exitio perdidurū iri tyrannū. Achæi postquā honores illi cōplures decreuissent, nullus profecto suis adæquari posse beneficiis videbatur, vnico dūtaxat excepto munere, quod ei præ vniuersis charū acceptumq; fuit. Id autē est huiusmodi: Romanis acceptis ab Annibale cladibus, cū venundati & per va-

ria dispersi loca seruirent, mille & ducenti in Græciā versabantur. Hi ex eo casu cū semper miserabiles, tum verò eo tēpore magis, cū isti quidē filiis, alij fratribus, alij familiaribus, & quod acerbius est, serui liberis, & captiui victoribus occurrerent, Titus quanquā molestissimē ferret, haud tamē illis quenquā priuandū esse dominū iudicabat. Achæi cū eos minis quinq; collatis in capita redemissent, coactos vnū in locum vniuersos, conscendenti nauē Tito reddidere, quapropter summa Titus alacritate discessit. Pulchra nimirum hæc clarissimorū operum præmia amplissimū virum, ciuē ornatissimum, & amantē patriæ decebant. Ea res illius triūpho maximū attulisse splendorem videtur: hi enim (qui mos seruorū est cū libertate donantur) raris capitibus, pileati in triūpho Titum sunt confectati. Speciosius verò spectaculū longō transmissæ ordine præbebant eximix Græcæ celsides, Macedonicæ peltæ & sarissæ. Grandem quoq; pecuniæ vim in eo triūpho translatam * Hyrcanus perhibet: defecati auri pondo tria millia septingenta tredecim, argenti quadraginta tria millia ducenta septuaginta, aureos Philippeos quatuordecim millia D. præterea mille talēta, quæ Philippus tributū nomine debebat. Ea in posterū Romani, Tito præsertim opitulante ac persuadēte, remisere Philippo, & cū eo, decreto senatus societatem iunxere: filiū quoq; obsidem absoluerunt. Inde cū Antiochus in Græciā ingenti classe, & magnis copiis traiecisset, ciuitates ad defectionē sollicitas seditionibus perturbabat. Quam quidē ad rem Actolos pop. Ro. dudum hostes ac inimicos, socios & conspirantes habebat. Hi belli causam & prætextum afferebant Græcorum libertatem, quibus cū liberi forent, huiusmodi re haudquaquam opus existeret. Verū cū ad id honestiorē titulū non haberent, ipsum pulcherrimū atq; optimū nomine vti docebant. Eius itaq; motus, & potentix rumor cū vehementem Romanis terrorē inculcasset, * Manius Acilius consul & imperator, & Titus Græcorū gratia legatus ed missi. Ex quibus cū primū apparuit, confirmatores alios reddidit, alios languescētes & dubios, cū suā illis beneuolentiā perinde ac tempestiuū aliquod medicamē adhibuisset, in fide tenuit, & ne qua in re peccarent, aut perfidē quid flagitiosēq; perpetraret, vetuit. Eum tamē effugere perpauci,

Triūphum.

30
** si p. 31. & trauis.*

31
** Liuius lo-
git Atti-
lus.*

Liv. lib. 7.
Dec. 4.

quos iam pridē ab Aetolis occupatos, & corruptis penitus animis cōtaminatos offendērat. Quibus tamēsi Titus acriter succēderet, cōfecto tamē postea bello ipsos tueri, ipsiq; propitius esse nūquā destitit. Postquam Antiochus apud Thermopylas victus, salutē sibi fuga cōparans traiecit in Asiā, cōsul Manius Aetolis partim obsidione captis, partim eos Philippo vastādos debellandosq; demandavit. Macedotum Dolopas ac Magnēfios, tum Athamanos & Aperantos vexare & abigere. Manius post direptam Heracleam Aetolos intra Naupacton obsidere. Quibus in rebus Titus Græcorum misericordia cōmotus, ex Peloponneso ad cōsulē navigans, primum increpare q; suarum prēmia victoriarum Philippum sibi vindicare sinat, cūmq; Macedones gentes plurimas regesq; subvertant, is frustra tempus contereñs, vnum oppidum, & per iracundiā quidem obsidione cingat. Inde cū obsēsi Titum ē muris cōspicari protēsis palmis supplices conuocarent, nullo tunc edito verbo lachrymis effusus absecessit. Dehinc iram consulis placida oratione mitigās, Aetolis inducias ac tempus tantum impetravit, quo missis Romā legatis, ab senatu clementiā nō nihil ac humanitatis exorarent. Plurimum verō laboris & molestiarum in exorando pro Chalcidēsisibus Manio supererat, quibus infensus admodū erat, quōd Antiochus vxorē intempestiuē quidem ac prāter aetatem suam, ex illorū ciuitate duxerat, quā constante vtrinq; bello, is iam natu grandior eximia forma Cleoptolemi filiam adamauerat. Quæ res Chalcidēsiū animos ad Antiochum promptius inclinauerat, & ipsorum vrbem ei ad bellorum vsus opportunum receptaculum adsciuerat. Antiochus inde ē prælio fugiens cum Chalcidem appulisset, correptis opibus, cum vxore ac amicis continuō traiecit in Asiā. Manio igitur per iracundiam illis exercitum admouenti, Titus præstoderat, eumq; simul & ceteros Romanorum procēres excusando ita placatos reddidit, vt Chalcidēses omni soluti metu, ac liberi omni supplicio euaserint. Quorum gratia meritorum Chalcidēsiū ciuitas quicquid in eorum vrbe splendide ac magnifice extructū erat, dedicauere Tito, vbi adhuc talia cerni licet epigrammata: Populus Chalcidēsis hoc Tito Herculiq; consecrauere gymnasiū. Alio in loco Populus Chalcidēsis hoc Tito & Apollini Delphinū. Nostra

Honores
diuini habiti.

Nostra etiā ætate Tito sacerdos publicē creari, & res diuina fieri solet: perfectis libamentis, versibus editum quendā præna canunt, cuius reliquas quidem partes ob prolixitatē omisimus, quæ autē post decantatū carnē distitent, scribēda esse censuimus: Candidissimā Romanorum fidē constantissimo iureiurando colimus, Iouem maximū, Romā, Titum, simul Romanam fidem puellæ canite, Ieiū præna o Tite Soter. A ceteris quoq; Græcis dignissimos honores, & quæ veros parit honores, mirificam beneuolentiam ex morum comitate compararat. Etenim si quando ob rerum gestarum gloriam cuipiā veluti Philopœmeni, aut Achæorum duci Diophani disceptasse, aut controuersiam egisse contingeret, haud propterea graue, aut incommodum aliquid per furorem perpetrabat, verū oratione, quæ ciuili & vrbana quadam libertate plena erat, transigens omnia, acerbis erat nemini. Nonnulli tamen iracundū, & natura leuem existimabāt. Ceterū cōsuetudine & familiaritate iucundissimus, non sine gratia, & grauitate facietis & salibus utebatur. Cū Achæi Zacynthiorum insulam suo iure vindicare concupiscerent, vt eos ab incepto deterreret, periculosum illis futurum ait, si quemadmodum testudines, ita illi longius à Pelopōneso caput abducerent. Philippus cū pacem ac fœdera tractare cœpisset, Titum cum pluribus, se verō solum aduentasse dixerat: cui Titus adiecit, Te quidem ipsum necessariis ac familiaribus obtruncatis solum reddidisti. Messenius Dinocrates in conuiuio Romæ temulētus muliebri saltarat habitu, postera die à Tito subsidium inuocabat, quōd ab Achæorum imperio ad defectionem sollicitare Messianam versaret animo. Tum Titus: De iis viderimus, te verō miror, inquit, cū res huiuscemodi moliri audeas, vina tractare, saltare, & canere posse. Cū Antiochi legati iogentiū copiarū numerū delectūq; apud Achæos per multis nominibus iactitarent, Titus olim se cū hospite quodam cœnitantem, inquit multitudinem carnū admiratum subinseculasse atque interrogasse, vnde tantam ferculorum varietatem comparasset: ei autem hospitem porcina omnia respondisse, verū ea apparatu, saporibus, condimentoq; differre. Vos item, viri Achæi, cū hastatos, iaculatores auditis, & pedites, ne propterea tantopere Antiochi vires admiramini, quōd eos armorum ran-

Titus Apollinis epithe-
ton apud
Aristoph.
35
and 7. 15.
dca.

Libertas
dicendi.

Dicta sa-
cere & au-
tutē.

36

Censoria
dignitas.

tummodo genere differentes, vniuersos Syros esse con-
stat. Post res in Græcia gestas ac bellum cum Antiocho
confectum. Titus creatus est censor. Is autem amplissi-
mus est magistratus, & quodammodo perfectissimum
reipub. culmen. Huic Marcelli quinquies consulis filius
collega obigit. Hi quatuor haud illustres admodum vi-
ros è senatu mouerunt. Vniuersos censos, liberis natoꝝ
parentibus inter ciuium Romanorum numerum recepe-
runt, à Terentio Leone tribuno plebis coacti, qui maxi-
mè vt nobilitatem offenderet, ad id scito confirmandum
plebem induxit. Erant eo tempore nobilissimi ac excellen-
tissimi viri priuatis inter se contentionibus disceptantes,
Scipio Africanus & M. Cato, ex quibus virum optimum
ac primarium Scipionem in senatu principem perscripsit.
Cum Catone autem huiusmodi calamitatis de causa acer-
rimas egit inimicitias. Tito frater erat L. Flaminius, cum
ceteris in rebus Tito perquam dissimilis, tum ob illibera-
les libidinosasq; voluptates omnis contemptor honestatis
atque decoris. Hic puellum deperibat aded, vt siue exer-
citus ducaret, siue provincias administraret. ab eius nun-
quam latere discederet. Is vt aliquando Lucium per la-
sciuam molliusculis ad se blandimentis alliceret, se ma-
gnopere illum adamare dictauit, q; tametsi quempiam nū-
quam truncari vidisset hominē, tamen vt eius potius quam
propriæ morem gereret voluptati, gladiatorum spectacu-
lum omisisset. Eo delectatus sermone Lucius, Haud ar-
dua, inquit, res est: ego verò tuæ iamiam cupiditati reme-
dium ac medelam adhibebo: simulq; ex damnatis vnum ad
duci iubens, in conuiuio accito listore securi percuti ho-
minem imperauit. Valerius Antias non ad pueri, sed mu-
lieris, cuius amore teneretur, arbitrium, id à Lucio per-
petratum affirmat. Lilius autem scriptum in oratione
Catonis asserit, Gallum transfugam cum vxore ac liberis
venisse, & ab Lucio inter epulas exceptum, mox vt scorto
quod ardebat, obsequeretur, ab eo propria manu confos-
sum. Hoc ad exacerbanda Lucij crimina iure dictū à Ca-
tone crediderim: ipsum autem occisum minimè transfuga
verum ex damnatis vnum in vincula coniectum extitisse,
cum alij complures, tum verò testis est Cicero in eo, qui est
de Senectute libro, vbi omnem Catoni sermonē, & ipsius rei

In lib. 9.
De c. 4.

te in narrationē tribuit. Cato deinde censor creatus, vt curiā
tam libidinosè expiaret maculis, Lucium quauis consula-
ris dignitatis virum è senatorio eiecit loco. Eius ignomi-
niam cum Titus ad se quoq; pertinere arbitraretur, is pari-
ter & frater die Catoni ad populū dicta, lachrymis suppli-
ces, Quirites orabant, vt Cato rationē afferret, quā obre
illustre adeò familiā tam terra affecisset nota. Cato mini-
mè retardatus in mediū cū collega procedens, Titū si quid
de ipso conuiuio cōpertū haberet, interrogauit: eo negāte
Cato rem ad amussim exposuit. Lucium subinde perconta-
tus si quicquā eumentiretur, tacente Lucio populus eū iure
notatum censuit, & Catonē amplissima cū frequentia do-
mum è foro reduxit. Postmodū cum Titus fratrem acerbis-
simè casum pertulisset, aduersus Catonē eū eius inimicis cō-
spirās, quodcūq; is ex grario cōductionis aut emptionis no-
mine erogasset, irritū fecit. & senatus autoritate rescidit,
eumq; sæpenumero in grauissima vocauit iudicia. Ceterū
haud scio quā rectè, quāq; ciuili more factū: quippe cū
propter hominē propinquū quidem, verum indignum &
meritis dantem pœnas, aduersus elegantissimum princi-
pem & optimum ciuem capitales inimicitias suscepisset.
Illi tamen postea Rom. populus non mediocrem aliquan-
do restituit honorem. Nam cum ludi publicè spectarentur,
& patres conscripti digniori de more sedissent ordine, Lu-
cius in extrema theatri sede abiectus humilissq; cōspectus,
populi in se misericordiam commouit. Mox itaq; populus
id acerbis ferens oculis, crebris eum clamoribus superio-
rem in partem transire coegit, quem euestigio consulares
inter se viri sessum receperunt. Titus natura vir laudis, &
honoris studio incensus, quoad idoneam belligerandi na-
tus erat materiam, clarissimum sibi nomen comparauit.
Post consulatum tametsi nullius rei vsus exigeret, tribuna-
tum militum iniit. Deinde ingrauescente magis ætate,
cum magistratus gerere desinisset, reliquæ illius vitæ partes
per otium improbantur, vt qui immensa gloriæ cupidita-
te, & iuuenili quodam animi ardore stimulatus seipsum
continere nequireret. Tali contra Annibalem vsus impetu,
plurimam in se conflauit inuidiam. Annibal enim post-
quam ex Carthagine ad Antiochum confugisset, isq; post
confectum in Phrygia prælium pacem & libens quidem
L s impe

impetrasset, rursus longis erroribus exul demum ad Bithyniam regem Prusiam se contulit. Quae res cum nemini Romanorum esset incognita, tamen hominem senio & imbecillitate confectum, & ab fortuna deiectum parumpendebat. Eodem tempore Titus alia de causa legatus ab senatu missus ad Prusiam, cum ibi diuertente vidisset Annibalem, qui viveret adhuc, vehementer indoluit. Prusias qui supplicem illum susceperat, cum pro mutua ipsorum consuetudine permultis Titum precibus obsecrasset pro eius salute, nihil impetrauit. Ceterum cum vetus quoddam de Annibalis morte hoc pacto vulgaretur oraculum, Corpus Annibalis Libysiam tumulabit gleba, ille quidem de Libya dictum, & se Carthagine victurum ac humatum iri suspicabatur. Bithyniae autem locus est in littore, circa hunc autem amplius quidam vicus adiacet, quem Libysiam appellant, in eo tunc diuersabatur Annibal, cum semper leuitate Prusiae infidam ducens, tum Romanos re-
42 formidans. Quamobrem ipse domum ibi septenis sub terrae cuniculis, aliis aliis longe ferentibus, clam instruxit. Postquam in se factum a Tito audisset edictum per exitus illos conatus effugere, in regias incidit custodias. Itaque mori statuit, de quo sic nonnulli perhibent. Postquam eius collum implicasset vestis, seruum ab eo iustum genu in aduersis obluentibus, dehinc magnis trahentem viribus obtortam frengisse gulam, donec compresso necaretur spiritu. Alii commemorant eum Midam & Themistoclis exemplo, tauri cruore hausto perisse. Liuius refert venenum quod habebat miscuisse, deinde sumpto poculo, ita dixisse: Per magnam populi
Lib. 8.
Dec. 4. Romani curam sollicitudinemque soluamus, qui diuturnum
et graue nimis censent odiosi mortem senis expectare. Nec
vero Titus praclarum ex hac victoria nomen reportabit,
haud suorum dignitatem maiorum imitatus, qui Pyrrho
& hosti, & victori impendentes veneni insidias renuntia-
44 tum miserunt. Hic vitae exitus Annibalis fuisse traditur. De cuius morte cum relatum est senatui, plerique Titum facien-
tius ut vacuam & crudele nimium carpebant, qui Annibalem
sicut autem quampiam senectute nudatum, explum ac maneam, ex
sua mansuetudine vitam reseruatum, nulla de causa nisi vil-
lius interitu nomen sibi ac laudem quaereret, occiderat. Tum
magis atque magis Scipionis Africani clementiam & ani-
mi magnitudinem ediscerebant, eum mirum in modum inuictum

& fortissimum praedicantes, qui Annibalem a se in Africam superatum, nec ex urbe deturbauerat, nec a ciuibus tradi sibi postulauerat: verum ante praelium cum iunctis dextris benigne allocutus, post praelium foederibus copiosis, nihil in eum audacius commiserat, nec fortunae hominis insultauerat.
Eos rursus Ephesum conuenisse dicitur, ubi cum Annibal di-
45 gniorē deambulando locum primus arripisset, id Africae equo tulit animo, ut facile nulla cum contentione ea fuerit ambulatio. Orta postmodum inter eos de ducibus, mentione, cum Annibal excellentissimum primum ducem Alexandrum, deinde Pyrrhum, se autem tertium demonstrasset, subridens paululum Africanus, Quid nisi te vicissem? inquit. Tum Annibal: Non tertium, Scipio, sed me ceteris anteposuisse ducibus, inquit. Haec cum de Scipione mirificis efficerentur laudibus, Titum vituperabant, quod alieno cadaueri manus intulisset. Erant qui id collaudarent factum. Annibalem dum vita superellet, ignem quendam arbitantes, cui excitantis opus esset statibus. Non enim dum vires integrae ac robusta vigeat aetas eius, corpus aut manus, verum consilium atque rei militaris peritiam terrori Romanis extitisse. Accedebant praeterea odium & innata quaedam acerbitas, quae res
46 haud senectute tolluntur, verum cum fortuna immutetur, mores ac natura permanent. Qui vero per odium inimicitalisque disceptat, etiam variante fortuna, ad aggrediendum semper aliquid vocante spe concitantur. Qua in re Titum testimonio erant, Aristonicus Citharedi, a quo per Eumenis gloriam vniuersa bellis Asia, defectionibusque referta est: & Michridates, qui post Syllam & Fimbriam, postque tantum exercitum & imperatorum stragem rursus tot terrestribus militibusque copiis aduersus Lucillum stetit. Nec vero magis quam C. Martius depressus iacebat Annibal, cui regis amicitia familiaritasque contigerat: in nauium praeterea, equorum, ac militum studiis & assidua cura versabatur. Romani fata Marii dum Africam mendicus pererrabat, irridebant, quem post paulum, dum ab eo rugularentur virgisque exderentur, per summam venerationem colentes adorabant.
Hoc pacto nihil est, quod paruum aut magnum dici queat, ve-
47 rum vnus qui vitam, idem & melioris fortunae modus ac finis est. Quas ob res nonnulli haec ab Tito haud sponte facta commemorant, quin missum propterea cum L. Scipione
legi

legatum, vt de Annibals nece tantummodo tractarent. Nullam amplius à Tito re domi militiæque gestam accepimus, sed cum tranquille ageret, vita est defunctus.

COMPARATIO TITI ET PHILOPŒMENIS.

48

Vtuam ipsorum cōparationem intueri iam tēpus postulat. In maximis igitur erga Græcos meritis, neq; Philopœmenem, neque permultos viros optimos Tito conferre dignū est, quippe cum à Græcis aduersus Græcos, à Tito autem minimè Græco, pro Græcis belligeratū sit. Cūq; Philopœmeni suis ciuibus ferendæ opis nulla facultas præstaretur, enauigauit in Cretā. Tunc Titus in media Græcia reportata ex Philippo victoria, & gentes & ciuitates vniuersas libertate donauit. Quod si quis amborū prælia diligenter exquirat, longè plures à Philopœmene Græcos, dum Achæorū præturam administraret, quā à Tito Macedonas, dum Græcis succurrit, deleros inueniet. Quid ipsorum delicta? Vnius quidē permagna honoris ambitio, alterius verò cōtentionis mira fuit pertinacia. Cūq; ille ad irā facile moueretur, hic inexorabilis erat. Titus enim & Philippo regiā dignitatē conseruauit, & in Actolos benignū exercuit animum Philopœmen instigante ira adiacētium tributa vicorum patriæ ademuit. Item alter semper in eos de quibus bene meruerat constans stabilisq; permansit, alter ex iracundia inchoatam celeriter gratiam soluit. Namq; cum Lacedæmonios plurimis antea beneficiis affecisset, posterius muros subuertit, agrūmq; vastauit, & ipsa deniq; reipub. instituta permutauit atq; corruptit. Indignatione quoq; ac intēpestiua quadā peruicacia vitā abiecit visus, qui dum acerbius q̄ par erat, in Messenen vrger impetum, nō more Titi omni cōsilio & ratione ad tutelā imperatoris vsus est artibus. Sed Philopœmenis peritia, præliorū & trophæorū multitudine firmior fuit. Illi enim obuenerit, vt in bello quod aduersus Philippum gerebatur, rem duobus duntaxat præliis decerneret: hic autē infinitas strenuē committens pugnās, in decertandi scientia ne vnā quidem fortunæ temeritati dimicationem permittendam existimauit

existimauit, Præterea ille florentissima Romanorū potentia fruens, hic marcescēte iam Græcorum imperio repullulans, nominis celebritatem & gloriā consequuti sunt. Quōcirca quicquid magnifice confectum est, huius quidem priuatum, illius autem commune opus censerī debet. Ille namque bonis & fortibus præfuit, hic præfectus equitum creatus bonos & fortes effecit. Prælia cum Græcis commissa acere sanè non felicitatis, sed virtutis argumentum ac demōstrationem præbuere. Quod si æqualia cætera dentur, virtutis certè priores partes habet: nam aduersus Græcorum bellacissimos Cretas & Lacedæmonios bellū gerens, magis atque magis vastos dolo, fortissimos verò audacia superauit. Ad hæc Titus ex subiectis & maiorum suorū inuentis victor euasit, bellandi solertia & collocandi agminis instructione, sicut aliunde doctus acceperat, vtens; ceteri Philopœmen ordinem ad earum distributionem intulit ac variauit. Eapropter commodissimum consequendarum victoriarum artificium, alteri quidem cum non adesset, inuentum est, reliquo cum adesset, adiumento fuit. Philopœmenis multa & ingentia opera hostem manu feriendo claruere, alterius nulla. Quin Aetolus quispiam nomine Archedemus illum carpere solebat, quod cum ipse contra pugnantes Macedonas & confertissimos hostes nudo incurfaret ense, Titus supinas in celum manus tendēs staret, deos in vota defatigans. Tito & duci & legato, vt honesta conficeret, obuenerit: Philopœmen non sanè deteriora præstitit, nec se priuatus segniorem, quā Achæorum imperator præbuit. Priuatus ex Messena Nabin tyrannum eiecit, Messeniisque libertatem reddidit: priuatus quoque Diophanem prætorem, & Titum aduentantes ex Sparta oclulsi portis amouit, Lacedæmoniosq; saluo fecit. Sic imperatoriū habēs ingenij, nō modò prolegibus sed & legib. imperare uicente vtilitate nouerat. Nec ei vt à subditis imperandi officium caperet opus erat, ipsis tantum ubi tempus deposceret vsuro: eum enim qui pro subditis saperet, magis quā qui à subditis deligeretur imperatorem idoneum esse existimabat. Generosi sanè animi, benigni & perhumani, Titus in Græcos opera fuerunt. Generosioris animi, fortioris & libertatis amore facta flagrantia Philopœmenis in Romanos. Etenim facilius est gratiā egenis impartire, quā poten

potentioribus infestum obistere. Postquam igitur hunc in modum excusis ac disquisitis ambobus subobscurior differentia est, vide num si homini græco bellicę peritig & imperatorię artis coronā. Romano autem iustitię ac bonitatis palmam reddentes, arbitri minimę contemendi fore videamur.

Aristides.

FRANCISCO BARBARO INTERPRETE.

Genus.
De fortuna dubita
tur.

ARISTIDES Lyfimachi filius ex Antiochide tribu & populo Alopeceno ortus est, de cuius fortunis ac facultatibus penes scriptores magna varietas est. Sūt enim qui eum ita egregiē inopem fuisse commemorant, ut & in summa tenuitate vixerit, & vita functus duas filias reliquerit, quę multis annis nobiles, egestatis causa sine maritis fuerunt. Hoc tamen complures patronos ac defensores inuenerit, contrā tamen in eo libro qui Socrates inscribitur, Demetrius Phalereus eum locupletem fuisse auctor est. Apud Phalerios enim fundum, qui Aristidis exitisse dicitur, cognoscere se refert, ubi ipse sepultus est. Eius domum opibus abundasse plerāque argumento sibi sunt, & illud in primis, quod magistratum illum insignem suffragiis sortitus est, qui maximo censu censitis obuenire solebat, quos quingentum modium vulgus appellabat. Secundum autē relegatio, quam *ἐξορία* vocant: nullo enim inopes, sed amplissimo loco natos, & qui superbia ac tumore ceteris anteirent, in exilium id genus missos esse. Tertium & extremum est, quod in Liberi patris templo tripodes victorię voto ad celebritatem dedicatos reliquit, qui in nostram etiam ætatem hoc epigrammate seruantur.

Antiochis tribus vicit,
Archestratus docuit.

Hoc tamen maximi momenti speciem præ se ferre videatur, minimum tamen potius habet. Nam & Epaminondas, quem omnes mortales à pueritia vitam tenuiter egisse sciunt, & Plato philosophus

plus, non ignobile ludos ediderunt: quorum alter per tibi-
cines alter per chorum puerorum spectaculū exhibuit: cū
huic Dion Syracusanus, Epaminondas verò Pelopidas sum-
ptus ipsos supeditauerint. Haud iniuria, quādo bonis viris
cū amicorū donis, perinde ac inexorabile & incēciliabi-
lebellam indictum non sit, sed cū ab illiberalibus munere-
ribus, quę lucri quęstusue causa suscipiuntur, abhorreant,
si temporis maturitas obueniret, ea non repudiabunt, quę
honori, laudi, ac splendori coniuncta sunt. Panætius verò
Demetrium carpit, qui errore nominis captus, in iis quę de
Tripode scripsit, mentitus est. Nam quęcunque aduersus
Persas gesta sunt, vsque ad Peloponnesiaci belli finem me-
moria repetens, solum duos Aristides, cū ludos exhibuis-
sent, victores pronuntiatos fuisse tradidit, quorum neuter
Lyfimachi filius fuit, sed alterum quidem Xenophilo pa-
tre natum esse, alterum verò longē posteriorem, ut & post
Euclidem scripta declarant: & adscriptus insuper Arche-
stratus, quem Medicis temporibus nemo, sed Peloponne-
siacos plerique in pretio theatris fuisse prodiderunt. Verum
enimvero quod à Panætio dicitur, diligentius consideran-
dum est. Ostraco autem, quisquis vel gloria, vel generis no-
bilitate, vel eloquentia maximē præstaret, eiiciebatur. Quo
in numero Damon Perichlis præceptor est, qui cū plus sa-
pere videretur quā oporteret, hunc in modum vrbe ex-
atus est. At Idomeneus scriptum reliquit, Aristidem non suf-
fragiis, quę faba fiebant, sed Atheniensium delectu, magi-
stratu functum esse: quem si post Plataense prælium gessit,
ut à Demetrio refertur & verissimum est, ipse magna
gloria & magnis rebus gestis, in eo loco ciuitatis propter
summam virtutem constitutus est, quem reliqui propter
diuitias capesserent. Sed certum est, non solum Aristi-
dem, verum etiam Soeratem non inopem fuisse, à Deme-
trio proditum esse idcirco, quasi magnum malum pau-
pertas videretur. Illam enim non solum domum pecu-
liari iuri suo vendicasse, sed etiam septuaginta minas
Critoſi sceneris causa mutuasse scribit. Aristides ve-
ro Clicheſis, qui post exactos tyrannos reipublicam
constituit, factus socius, supra ceteros qui se ad gu-
bernandas ciuitates contulissent, Lycurgum Lacæde-
monum admiratus & imitatus est. Eum enim sta-
tum

tum maximè probauit, in quo bonis & optimatibus primus locus esset. Aduersus eū plebs ac multitudo Themistocle Neoclis filium coluit, & gratia & studio profecuta est. Eos à pueris cum vna educarentur, propè singulis & iocosis, & seriis in rebus ac verbis contendisse, istisq; cōtrouersis naturam suam, mores, institutionem quamprimū detexisse, multi auctores sunt. Nam vt hic leuitatem, temeritatem, calliditatem, & in omnes impetum, sic Aristides constantiam, modestiam, æquitatem præ se tulit, qui nec mendacium, nec intemperantius dictū, nec fraudē vel ioco probare potuit. Horū inter se animos (vt Aristoni Chio placet) amoris contentio quædam in tantū promouit. Stesileum enim Chiū, qui specie vultus ac corporis forma primaria erat, vehemētius quā par erat deperibat: quineriam postquam illius venustas defloruit, graues inimicitias, quas huius leuitatis causa inuicem superiori tēpore conflauerant, retinere. Hoc velut tyrocinio similitatis exercitati incensique, cōflictationes suas statim in ipsam rempub. conuulerunt. Quocirca Themistocles facilitatis artibus instructus, grandem ac popularem potentiā est assequutus. Itaq; cuipia eum admonenti, optimo iure principem Atheniensium futurū, si cōctis æqualis & cōmunis esset: Nunquam, inquit, ego in ea sella sedere cuipia, ex qua mei studiosi nihil amplius à me, quā alieni, habituri essent. Aristides autem, cui propria in repub. via constituta erat, animum induxit, primū nulli sua societate vel obtemperando ad inuersionem patrocinarī, vel negando molestus esse. Dehinc eam amicorum potestatem declinauit, qua velut peccandi licentia plerosque fretos observabat. Grauer enim & verè sibi persuaserat, hoc duntaxat gaudio bonū ciuem affici, si vita & oratione, quæ iusta & recta essent, cōstantissimè defenderet. Quo vitæ instituto parumper desistere coactus est, cum Themistocles temeritate quadam vt ei resisteret, ac ipsius autoritatē refringeret, multa in repub. cōmoueret. Vnde ei aduersatus interdum, quædam in eū tutatus est, & ne ab ipso nonnulla fierent, eo consilio prohibuit, vt Themistoclis potestati, quæ multitudinis gratia creuerat, nihil accederet: præstantius ac salutaris ratus, si aliqua ex iis quibus constat ciuitatis vtilitas prætermitteretur, quā si factis ex illius sententia decretis, supra modum potentia Themistoclis

vide supra
in vita
Themistoclis.

Themistoclis augetur. Denique cum Themistocle auctore, commodum ac necessarium quippiam deliberatum esset, & Aristides frustra contradixisset, haud sibi temperauit, quin cum ex concione discederet, clara voce testatus sit, nisi Themistoclem, & seipsum in barathrum conicerent, rem Atheniensium saluam esse non posse. Rursus ad populū rogationem ferens, cum sibi vehemētius repugnatum esset, perstitit: mox consilij principe populū rogante, cum plurimos in eam ituros planè cognosceret, quoniam inter altercandum decretum illud reipublicæ detrimento futurum animaduertit, rogatione destitit. Ad hæc in concione saepe per alios sententiam suam intulit, ne perpetua Themistoclis altercatio ac dissensio cōmuni vtilitati impedimento esset. Eius in conuersione rerum vrbicularum constantia, laude & admiratione dignissima videtur. Nec enim vlli honorum gradus, ipsius animi magnitudinem extulerunt, nec vlli casus aut offensiones demiserunt. Vbi se ad rempub. contulit, sibi nimirum persuasit, etiam nulla pecuniā, nulla gloriæ mercede proposita, in officio permanendum esse. Quo factum est, vt cum in theatro verius, quos Aeschylus in Amphiarum scripsit, referrentur,

Neque enim videri vir, sed esse bonus studeat,

Atlo profundè sulco virtutem colens,

Ex quo præclara consilia germinant:

Omnes in Aristidē oculos conuerteret, velut in eum, cui optimo iure in hoc virtutis genere primas partes sine controuersia tribuerent. Sic igitur institutus erat, vt nō modò popularibus in causis, quibus se beneuolentia ciuium muniret, accerrimus æquitatis defensor esset, sed vt eam fortissimè ac seuerissimè tueretur, nullius iracundiam, nullius inimiciā, nullius denique similitatem declinaret. Quā de re memoriæ traditum est, cum aliquando quempiā in iudicium vocasset, & hi qui eū illam iudicabāt, post Aristidis accusationem, reū causam dicentē audire nollēt, qui suffragia quibus eū damnarēt extēplo postularent, assurgens Aristides supplex apud iudices intercessit, vt illum quemadmodū legibus statutū erat, diligenter audirēt. Rursus arbiter inter duos electus, cum alter vt ipsum in aduersarium magis ac magis afficeret, extra causam pleraque illius in Aristidem maledicta recenseret, Hæc nulla faciamus, ait: tu vero

verò bone vir, si quid in te commisit explica, quoniam in
 praesentia tibi, non mihi, iudicium exerceo. Fisci postea
 procurator designatus, non ætatis suæ solum magistratus,
 sed & superioris multa quæ ad repub. pertinebant, in rem
 suam vertisse declaravit, in primisque Themistoclem, qui
 tamen sapiens vir, parum tamen continentes manus ha-
 buisse iudicatur. Quapropter collectis operis suis Aristi-
 des ab ipso accusatus, & ut Idomeneus refert, repetunda-
 rum infirmatus est. Quæ res cum optimatibus acerba &
 grauis esset, Aristides non modo illo mulctatio argento
 liberatus, sed de integro huic ipsi muneri præfectus est, in
 quo vniuersam mutasse administrationis rationem simula-
 uit. His siquidem qui reipub. prouentus sibi per iniuriam
 vendicassent, facilem se præbebat, ut qui nec eos more suo
 grauitè persequeretur, nec ut diligentissimè rationem
 redderent laboraret. Quo facto, omnes qui expilatio-
 ne ciuitatis locupletabantur, Aristidem ferre in celum lan-
 dibus, & summo studio populo blandiri, ut iterum eum
 ad hoc munus deligeret. Qui cum in suffragiis, porrigen-
 da manu, magnam significationem voluntatis declaraturus
 forent, Aristides eos hunc in modum acriter increpuit:
 Cum probè, inquit, integrèque rempublicam administro,
 existimationem meam multis maculis aspergitis: cum au-
 tem vrbani expilatoribus cōcedo, me quasi summa virum
 & ciuem admiratione dignissimum reputatis. Quæ cum
 ita sint, Athenienses, his honoribus quos mihi nunc decer-
 nere contenditis, ut ego sentio: plus mihi dedecoris & tur-
 pitudinis affertur, quam prius allatum est, cum mihi repe-
 tendarum multa irrogastis. Quamobrem magnopere me
 vestri miseret, apud quos improbis obsequi gloriosius est,
 quam fortunas publicas cōseruare. Hæc cum dixisset, & in
 huiusmodi furta vehementer inuectus esset, eos qui suæ
 laudis buccinatores ac patroni fuissent, tacere fecit, soli-
 dam inde & expressam quandam gloriā iustissimis ex cau-
 sis adeptus. Postquam Dathis à Dario missus, specie quidem
 ut Athenienses, qui Sardis igni vastauerant, pœnas darent,
 re verò ipsa ut Græcos in ius ditionem:que suam redigeret,
 omnibus copiis in Marathona incubuit, populationibus
 ac prædis in agros hostium imperum fecit. Hoc in bello
 inter eos quos Athenienses imperatores præfecerunt, dig-
 nitate

Herod. li-
 bro. 5.

tate, gloria & potentia Miltiades primas, secundas autem
 Aristides partes habuit. Qui cum sua sententia in bello ge-
 rendo Miltiadis consilium confirmasset, magno profe-
 cto momento fuit. Duces enim eius collegæ cum sic inter
 se statuissent, ut in singulos dies rei summa ad vñ deferre-
 tur, ipse cum ea sibi obtigisset, ius imperij & auctoritatem
 suam in Miltiadem cōtulit, & socios principes docuit, me-
 lioribus ac prudētioribus parere, sine vlla turpitudinis no-
 ta, salutare ac decorum esse. Hunc in modum animos pa-
 cans ac mitigans contentiones, eos induxit, ut quicquid ani-
 mo vnam optimā sententiā communiter vsurparēt. Quod
 Miltiadis imperium perpetua potestate firmissimum red-
 didit. Vnus enim quisque Aristidis exemplo, se ab hoc col-
 lato in diem munere spontè abdicans, Miltiadi suo ex iure
 concessit. Dehinc cum Athenienses media acie constitu-
 ti inter pugnandum valde laborarent, & barbari satis su-
 perque diu Leontidem ac Antiochidem tribum vrgerent,
 Themistocles & Aristides iuxta structis agminibus, stre-
 nitè ac fortissimè dimicauerunt: quorum alter ex Leotide, Ari-
 stides autem ex Antiochide tribu erat. Hi cum barbaros ce-
 dentes in fugā vertisset, acri impetu naues adorti sunt: quæ
 cum ad insulas (ut ipsi cernebant) non se transmitteret, sed vi-
 ventorum ac tēpestatis vexata in Atticam terrā repente refer-
 rentur, veriti ne vrbis militibus ac defensoribus destituta in
 potestate hostiū veniret, in patriā nouè tribus subito reduce-
 re statuunt, quod eadē die magnū itineris spatiū emēsi cōfi-
 ciunt. Aristides sua cū tribu Marathone custodiē relictus, ut
 capriuos prædāque seruaret, opinionē quā de suis moribus
 præstiterat, nō fefellit. Nā cum argenti, & auri vis passim &
 vestimētorū omnis generis, ac in tabernaculis innumerabi-
 les pecuniar, & in nauigiis essent, quibus barbaros nudaue-
 rant, nec ipse cōrectare quippiam voluit, nec ut ab aliis attin-
 geretur passus est. Quapropter subreptiones nullæ factæ, ni-
 si si quis eo ignaro non nihil prædæ sibi ademerit, ut de Cal-
 lia antistite traditū est. Quæ cū barbarus errore comē ac co-
 rone captus, quasi regē adorasset, cōprehensa dextra, ei ubi
 magnū auri pōdus à barbaris defossum erat, indicauit. Cal-
 lias crudelitate ac iniustitia, quib. reliquos homines ante-
 bar, secus, aurum capit, & hominem, ne ceteris referret, im-
 manissimè necat. Hinc à Comicis ceteri qui ex Calliæ fa-

* Jades x.

milia fuere, *κακοπαῖς*, id est, ex fossa locupletati, cognominati sunt, cum locum illum notarent, ubi comperto auro Callias diues factus est. Aristides extemplo magistratū summū iniit. Demetrius autē Phalereus ipsum post Platæsem pugna, paulo ante mortē, hoc munere functū esse scribit. In actis autē post Xanthippidē, cuius tēpore apud Plataeas Mar-donius profligatus est, eius nominis inter multos nemi-nem accepimus. Ceterū post Phanippum, in cuius ma-gistratu ex praelio, quod apud Marathona gestum fuit, vi-ctoriam retulerunt, Aristides illico princeps inscriptus est: qui cum omnis virtutis, tum maximē aequitatis ac iustitiæ, apud populum periculum fecit, quæ ad summam semper multitudinis vtilitatem ac fructum referuntur. Ex quibus Aristides quanquam vir inops & plebeius, regium tamē in primis ac diuinissimum. Iusti scilicet cognomen assequu-tus est: quod nullus vnquam rex aut tyrannus appetiuit: sed vrbiū expugnatores, fulmina, victores, aquilas, accipitres appellari se ingenti cum voluptate voluerunt, quia viribus & potentia potius, vt constat, quam virtute gloriam con-sequi cupiere. Deus cui, se simillimos efficere studio, cura, opera conantur, his tribus maximē præstare ceteris om-nibus videtur, immortalitate scilicet, potestate atq; virtu-te: quibus nihil virtute pulchrius, nihil honestius, nihil di-
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

Nomen ex
virtute da
sum.

Virtutis
laus, quia
maximè
diuina.

iungitur, à fera & agresti vita nihil distat. Hoc igitur fun-damentum quamprimum Aristidi gratiā & auctoritatem, consequenti verò tempore odium ac inuidiā cōflauit, præ-ferim cum Themistoclis sermones passim in vulgus dissi-parentur, quorum summa erat, Aristidem hac sua forensi potestate, clām sublatis iudiciis, sine stipatoribus sibi re-gnum comparasse. Ciuitas quoque victoria iam insolens facta, atque maximarum rerum auida, agreferebat, cum quosdā auctoritate & gloria anteire ceteros audiret. Itaque postquam frequens vndique in vrbem conuenit, Aristidem ostraco in exilium non affectati regni suspicione, vt præ se ferebant, sed gloriæ illius inuidia relegant. Non enim ostracismus improbitatis castigatio erat, sed honestiore vo-ce, elationis ac grauioris potētis moderatio & pœna dicebatur. Erat siquidem humani liuoris consolatio, quæ cum haud intolerabilis esset, mœrorem ac dolorem, quem cuiuspiam amplitudo peperisset, suis ex sinibus decem annos exterminaret. Postquam autem improbos ac humiles huic mulctæ subiici cœptum, & postremus omnium Hyperbolus id genus exilij mulctatus est, mos ille destitit. Eum verò hac de causa relegatum nonnulli tradiderūt. Alcibiades & Nicias cum in ciuitate plurimum possent, magna dissen-sione factionum principes erant, qui partiū studiis quamprimum prospexerunt ostracū scriptionis gratia in eorum alterum peti, vnā congressi communi consilio cum suis complicibus egerunt, vt Hyperbolus hoc exilij genere plesteretur. Deinde facti indignitatem animaduertēs po-pulus, quàm rei magnitudini abiecti hominis dānatio con-temptum, & turpes immisisset maculas, deinceps ostraci consuetudinem penitus antiquauit. Fuit autem huiusmodi Ostraci, id est, calculi viritim in concilio dabantur, & in eis quisque quem ex ciuibz vrbe cedere vellent, literis in-dicabant, quos postea in vnum fori locum cancellis circun-septum deferebant. Magistratus verò, quibus negotiū da-batur, primum quidem vniuersos simul recensebant qui nī si sex millium numerum excessissent, nihil cōfectum esset: postea vniuscuiusque calculis sepositis, eū quē pluribus sen-tentiis damnatum cognoscerent, decem annos extorré fore declarabant, ea tamen conditione, vt fructus suos capere liberum sibi relinqueretur. Multis itaque (vt vnde discessit,

19
Fortuna
inclinatio.

Ostracis-
mus.

reueratur oratio) in Aristidem scriptis, ignorantia literarum nonnulli penitus agrestes, ostracum suum Aristidi, velut vni ad quem nihil tale pertineret, vt in Aristidem scribere retur, porrexerunt. Hic cum multitudinis aduersus se concitae studium admiraretur, quasiuit, num ab eo quem in exilium mittere statuisent, mali quicquam perpessi essent? Cui nihil sibi mali factum, nec a se vitum cognitum esse, sed molestè ferre dixerit, quod omnibus in locis huc ipsum iustum audirent. Quae cum accepisset Aristides, nihil locutus, illis quemadmodum contenderant, inscriptum ostracum reddidit. Dehinc concedens ex vrbe, manus ad caelum tendens, non sicut Achilles Graecis iratus deprecatus est, sed vt Atheniensibus quaecunque vellent, sic bene, faustè, feliciterque euenirent, vt Aristides sibi nunquam veniret in mentem. Tertio post anno, cum Xerxes per Thessaliam ac Boeotiam duceret exercitum, & Atticam adoriri statuisset, Athenienses antiquata lege, exules restituere, Aristidis causa praefertim, quem omnes si cum hostium copiis iungeretur, reipub. perniciosum fore, & coplures eius autoritate & gratia ciues ad Barbarum defecturos formidauerant. Sed eorum quam falso metu praecupatus animus fuerit, res haec testimonio erit. Antea enim quam reditum eius decreuisset ciuitas, nihil sibi fuit antiquius, quam vt Graecos ad libertatem hortaretur, sollicitaretque, & studiosos & ardentes inflammaret. Post reuersionis suae decretum, Themistoclem, cui rerum summa commissa erat, cunctis in rebus consilio, opera, diligentia iuuat, & communis salutis gratia, inimicissimum sibi, laude & gloria ornatisimum ac cumulatissimum praestitit. Cum Eurybiades Salaminam deserere deliberasset, & regie triremes noctu transuectae circumstarent, transiitque ad insulas corona cinxissent, cunctis rei huius ignaris, Aristides aditis mille periculis, ex Aegina per hostium classem traiciens, in tempore profectus est. Subinde noctu ad Themistoclis tabernaculum venit, quem solum euocatum remotis arbitris, sic alloquitur: Nostre partes sunt Themistocles, si sapimus, vt iam inani ac puerili dissensione posita, noua de integro rationem incamius, vt salutari & honestissimo certamine contententes, tu quidè imperio ac potestate, ego autem ministerio, Graeciam terram conseruemus: quā ad rem tu solus optimam sententiam attigisse ac probasse mihi vide-

Admiranda in patria pietas

Virtus & prudentia bellica.

ris, cum inter angustias de maturando nauali praelio decreuisti. Quod si contraria sociorum deliberatio nobis est, hostes, vt augurari coniectura possumus, quodammodo nobis adiumento sunt, quorum nauibus vicinū mare à latere, à fronte, ac denique omni parte tenetur, vt etiam qui sua sponte dimicaturi non sunt, rebus desperatis strenuè ac fortiter manum conferere necessitas cogat. Eum enim in locum deducta res est, vt nulla fugae via reliqua sit. Ad haec Themistocles, Nolim, inquit, o Aristides, vt in hac re mecum inito certamine superes, ideòque nihil praetermittam, qui tecum hoc honesto contentionis genere decertas, re ac factis superior sim. Deinde fraudem qua Barbarum circumuenire machinabatur, patefecit, & vt Eurybiadi suadeat, nullam nisi in nauali praelio salutis opem relictam esse, cohortatur: eius enim fidem pluris faciebat. Ex quo Cleocritus Corinthius imperatoribus in consilio coactis, cum Themistoclem de sententia deiicere cuperet, dixit, nec ipsi Aristidi, qui praesens tacet, consiliū eius probari. Cui sic refragatus Aristides, non tacerem, inquit, si Themistocles, quae contra rempub. essent, in medium afferret: nec hoc tempore eius beneuolentia & gratia, sed de creti collaudatione tacebam. Haec à Graecae classis praefectis agebatur. Aristides autem, vt animaduertit Plytaleam insulam haud sanè magnam, quae in transitu Salaminis sita est, hostiū copiis refertam, impositos leuib. nauibus proptissimos in eam transmisit, ubi collato Marte Barbaros vicit ac deleuit. Omnes enim in eo praelio desiderati, praeter nonnullos clarissimos ac primarios homines, qui viui capti sunt. Hoc in numero tres Sandaues fororis regis filij erant, quos cum Aristides extemplo ad Themistoclem deferri curasset, Euphrantidis vatis iussu, Orestae Libero patri statim immolauit. Extrema insulae stationibus militum communiens, insidias in illos qui transueherentur ita disposuit, vt nec insultus suis caedem, nec hostibus fugam afferre posset. Hoc in loco, quia magnis nauium conatibus ac summis viribus decertatum est, trophaeum erexit. Praelio iam confecto, Themistocles Aristidis animum tentare volens, Illustras, inquit, res gestissimas confiteor, sed vt videre videor, restat vt illustriores conficiamus, vt scilicet Asiam in Europa capiamus: id facile consequemur, si confestim ad Hellepontum annauigantes, pontem refringemus. His dictis Aristides,

gagacitas. ut hæc missa faceret iussit: at verò potius quo pacto quam primum Medum è Græcia eiiceret, omni cura, industria, vigilantia cogitaret, ne tantus militum numerus, sublata fugiendi facultate, coactus ad dimicandum conuertatur. Quæ cum audisset Themistocles, rursus Arnacæ eunuchū, vnum ex iis, qui viui in deditionem accepti erant, internuntium emittit, ut clāculum regem edoceat, se, Græcos ad angustias transmittere, & pontem rescindere properantes, ut eius salutem consuleret, auertisse. Is igitur hoc nuntio accepto confestim inde castra mouit, & trepidatione ac metu plenus, quanta celeritate poterat ad Hellespōtum contendit. Quæ quid verò floris & roboris in exercitu fuit (trecenta autem ferme millia militum erant) Mardonio duci reliquit, qui sit missimis pedestribus copiis confusus, adhuc magno terrori Græcis erat, quibus minitabundus hunc in modum scripsit:

» Viciſtis maritimis lignis terrestres viros, omni ex parte naturalis artis ignaros. Ecce nunc amplissima ac fusa Theſſalia atque Bæotia campus, aptissima loca sunt, ubi recta ac iusta pugna, vera virtute, magno equitatu ac peditatu de summa rerum decernamus. Athenienſibus autem regis nomine literas miſit, quibus in fidem suam recepit, eorū urbem ferro ignique paſſim deuastatam reedificaturum, & ipsis magnum auri pondus daturum, eorūque ciuitate totius Græciæ principem facturum, si bello quod nunc aduersus Græcos gereret, abſisterent. Id cum Lacedæmonij reſciſſent, magnopere veriti, legatos Athenas dimittunt, orant, ut liberos & vxores Spartam venire iubeant, grādiſſimis quoque natu se lubenter alimenta ſuppeditaturos, Peruaſtatis enim agris & vrbe, eo res deducta erat, ut populus non modò caritate, verum etiam fame grauiter laboraret. Quod quantum sic se haberet, nihil tamen actum est. Hæc enim cum à legatis accepiſſent, grauissimam Ariſtidis ſententiā, qua sic Lacedæmoniis reſponderetur, ſecuti ſunt: Hoſtibus minime ſuccenſere Athenienſes, si res omnis auro atque opibus venales exiſtiment, penes quos pecunia nihil pulchrius, nihil præſtantius, nihil amabilius eſt: ſubiraſci autem Lacedæmonii, qui neceſſitatem ſolummodo atque inopiam, quibus per id tempus laborent, diligenter animaduertant, virtutem autem ſuam & laudis & gloriæ cupiditatem obliuiſcantur, cum in animum ſibi inducere cōtendant, ut ſeruili-

ter

ter pro cibo potius, quam pro ſalute Græciæ armis dimicet.

Hæc cum Ariſtides ſcripſiſſet, legatis in conſilium introductis, Lacedæmoniis renuntiare iuſſit. Athenienſes erga Græcorum libertatem ſic animatos, ut nullum tantum auri pondus ſupra ſubtrêque terram ſit, quo adduci poſſint, ut ipſum ſaluti Græciæ anteferrê. Mardonij quoque legationi reſpondit: Quouſque hic, quæ videtis, ſol curſum hunc currere perget, Athenienſes cum Perſis belligerabunt, ut abſumptos ſi neſ ſuos, & violatas ac demolitas ſacras ædes vlcifcantur. Sacerdotes etiam publicæ execrationes indicere conſtituit, ſi quis caduceatoribus miſiſ de ſcderis, pacis, amicitia conditionibus cum Medis ageret, aut Græcorum ſocietatem deſereret. Mardonio, ubi omnis mentio pacis excidit, rursus exercitum in Atticam inducente, Athenienſes denuo Salamine reuecti ſunt. Ariſtides Lacedæmonē miſſus, eorum ignauiam, tarditatem ac negligentiam grauiter caſtigauit, quibus factum eſſet, ut Barbari de integro Athenas recepſſent. Poſtremum orabat, ut Græciæ, quæ reliqua erat, ſaluti ope ac auxilio ne deeſſent. Ephori ea re audita, ſubſequenti nocte (nam interdiu Hyacinthiorum celebritate ciuitas ludis & otio teneri videbatur) quinque millia Spartiatarum, quorum vnusquisque ſeptem ſecum hilotes trahebat, in ſciis Athenienſibus emittunt, Paulo poſt Ariſtides cum ſe nihil impetrare cenſeret, aſpere rursus ſocietatis eos admonens reuertitur. Id cum riſu Ephori exciperent, eūque garrire & ſomno iacentum fuiſſe diceret, ſuum ſiquidem iam apud Oreſtium aduerſus externos (ſic enim Perſas appellant) proficiſcentem exercitum eſſe: Tum Ariſtides reſpondere, cauillandi ac ridendi tempus non eſſe, nec ipſos amicos inimicorum loco fallere ac decipere pulchrum. Hæc ab Idome-neo traditur. In eo autem decreto, quo Ariſtidi aſſenſum eſt apparet non ipſum, ſed Cimonem, Xanthippum, & Mironidem hoc legationis officio functos eſſe. Caterum Ariſtides omniū cōſenſu imperator ad id prælium creatus, cum octo millibus Athenienſium militum Platæas venit, ubi cum Pauſania ſe coniunxit: qui quoniam Græcis vnus princeps erat conſtitutus, maximas vndique, tum ex Sparta, tum ex cætera Græciæ copias contraxerat. Barbaris verò adeo innumeroſa multitudo præſto fuit, ut nullus penes Aſopū fluuium collatis caſtris terminus eſſet. Sarcinas autē & impedimen-

M 5 ta,

ta, ceterasque pretiosas res in medium coniectas, muro quadrato circumnierunt, cuius latera quaquaersum denu stadium longitudine procedebant. Pausania Græcisq; communiter Tisamenus Eliensis augurali sciencia præditus, portendi victoriam prædixit, si scuto potius, quam ense uterentur: prælagiebat enim eos victores fore, si in hostem non progredierentur, sed ultores Barbarorum impetum exciperent.

32 Cum autem Aristides Delphos misisset, responsum hoc relatum est: hoc in prælio Athenienses superiores futuros, si vouerent Ioui, Iunoni Cithæroniæ, Pani, Nymphis Sphragiticis, si semideis quoque Androcrati, Leuconi, Pisandro, Democрати, Hyphioni, Actæoni, Polyido sacra facerent, & in campo Cereri Eleusinae atque Proserpinæ dicato, periculum intra fines suos facerent. Hoc oraculo renuntiato Aristidis anceps cura fuit. Herois quibus facere imperatum erat, aut thores Plataensium fuere, Sphragiticarumque Nympharum antrum in altero Cithæronis vertice extat, quod ad æstiuum solis occasum vergit, in eoque (ut aiunt) responsa superiori tempore dari solebant, ubi accolarum multos numine afflatos assueverant, quos Nympholeptos, id est, à Nymphis captos appellabatur. Campus autem Cereris Eleusinae victoriæ que significatio, si suos intra terminos cum hoste pugnaret, iterum Athenienses in Atticam reuocabat, ac traducebat bel-

33 lum. Interim Arimnestus Plataensium dux per somnum à Ioue conseruatore, quid Græci facturi essent, interrogari visus, ad Iouem conuersus hunc in modum respondit: Die crastina, summe rex, moris castris apud Eleusinam cōsuebimus, quo in loco Pythio freti consilio, vi & armis manus cum Barbaris conferemus. Cui tum Iupiter, eos penitus falli ac decipi dixit, ea sane quæ Pythius iussisset, prope Plataensem agrum, si quærent inuenturos. His per quietem manifeste visis, Arimnestus somno excitus, & prudentissimos ciues, & ætate maximè prouectos confestim accersit, quibus cum multis verbis ultro citroque congressus, sub Cithærone penes Nyscos vetustissimum templum stare deprehendit, quod ut fama est, ipsi Cereri Eleusinae atque Proserpinæ dicatum esset. Id ut prospexit, ascitum Aristidem ad locum deducit, qui natura sua ad instruendam ac disponendam pedestrem phalangem iis, qui equitatu inferiores essent, commodissimus erat: quoniam pars una Cithæronis, conterminos & con-

contiguos agros campo, in quo sacellum adificatum esset, equitibus inuios & inaccessos aditus efficiebat. Haud longe hinc Androcratis herois delubrum fuit quod nemorum densitate & arborum umbra, quasi quadam corona cingebatur. Vtque nihil ad victoriæ spem deesset, quam oraculum sibi portendisset, Plataenses Arimnesto legem ferente, fines suos, qui ad terram Atticam vergunt, è medio sublatos Græciæ causa Atheniensibus dono dare decreuerunt, ut intra suum agrum, quemadmodum responsis admoniti sunt, cum hoste signa conferrent. Hæc Plataensium animi magnitudo ac magnificientia tanta omnium gentium prædicatione celebrata est, ut Alexander multis post annis Asia potitus Plataeas mœnibus cinxerit, & in Olympicis ludis per præconem sic edixerit: Rex Plataensium fortitudini ac magnitudini animorum hanc in præsentia gratiam refert, quoniam bello Medico agros Græcis adiecerunt, & promptissimis animis, atque corporibus omni ex parte in commune Græciæ salutem se contulerunt. Deinde inter Athenienses, ut ad institutum reuerteretur, & Tegeatas de instruendis aciebus orta contentio est. Athenienses enim dignum esse censere, ut nihil extra ordinem decerneretur, sed ex more dextrum cornu Lacedæmonij, ipsi sinistrum haberet. Tegeatæ verò multis verbis de magnitudine rerum differere, quas maiores sui superiori tempore gessissent. Id cum Athenienses æquo animo ferre non possent, Aristides assurgens tali oratione usus est. De nobilitate atque fortitudine Tegeatis respondere mihi per hoc tempus non licet: vobis autem & Lacedæmonij, & reliqui Græci qui nunc adestis, dicimus, quoniam locus nec virtutem præstat, nec adimit, quæ vos nobis in acie parte dederitis, eam instruere ac tueri conabimur, ne rebus antea fortissimè gestis dedecori simus. Venimus enim huc non ut seditionibus cum sociis conflictemur, verum ut sociorum causa cum hoste signis collatis decertemus, nec ut parietes nostris solis, sed ut nos ipsos laudibus celebremus, & Græciæ hodierna die strenue nauemus operam. In hoc certamen descendimus, in quo talem ciuitatem, imperatorem, militem præstituri sumus, qualem Græco nomine dignum putare debemus. Secundum Aristidis orationem imperatores, & qui in concione aduocati erant, ad Athenienses inclinauerunt, & eis alterum cornu contulerunt. Per id tempus cum res Græcis

*Aristidis
ad Græcos
oratio.*

Græciæ fluctuaret, & Atheniensem status multis obnoxius periculis esset, homines locupletissimi & clarissimo loco nati, cum belli causa in egestate incidissent, nouarum rerum cupidifaci sunt. Indignabantur enim cum gloria & potentia, quibus in ciuitate aliquando floruisse, absumptis ac exhaustis opibus suis periisse, & ad nouos homines spectatissimos de ferri magistratus cernerent. Quamobrem Platæis quodam in domicilio frequentes occulte conuenientes, in populi perniciem coniurauerunt, quod nisi ad suum sensum succederet, res disturbare, & barbaris prodere constituerant. Dum hæc in exercitu aguntur, multiq; iam corrupti essent, ne huius mali contagio latius serperet, ad Aristidem eorum omnium quæ acta erant iudicium delatum est. Qui ubi hunc nuntium accepit, temporis conditione sollicitus, nec rem tam secundam negligere, nec prorsus detegere celsit, ne ad multitudinem quoque intestina hæc discordia deferretur, iustam magis quam vtilem rationem vestigauit. Ex multis octo tantum comprehensis solum in Aeschinem Lampreum, & Agesiam Acharnanium duos coniurationis principes iudicium latum est, qui raptim ex castris diffugiebant. Ceteros qui in ea noxa erant dimissos bono animo esse voluit: eis quoque, ut qui erratum suum obscurum esse crederent, poenitendi locum reliquit, adiecitque hoc prælium iudicem futurum, quo ipsi bene de patria meriti, ab his accusationibus recte ac iuste liberarentur. Post hæc Mardonius, qui plurimum Græcis præstare videbatur, collectum equitatum in hostes immittens, eorum animos tētabat, qui omnes radicem Cithæronis, munitum ac petrosum locum, præter Megarense inferant. Hi tribus millibus militum freti campestri loco castra posuerant, quo factum est, ut temeritatis suæ poenas darent. Nam frequentem in eos ingruentem equitem, & impetum vndiq; facientem, cum sustinere non possent, Paulania per nuntium orant, ut integris subsidiariis copiis in prælium submissis, pulsos ac cedentes, & Barbarorum multitudine turbatos tueretur. Paulania ea re audita anceps fuit, cernebat siquidem Megaresium castra ob missilium ac sagittarum densitatem, quasi è prospectu adempta, eosq; confertos paruum in orbem coactos, quibus phalanx Spartatarum quæ grauis armaturæ esset, equitibus hostium incumbentibus, opem ferre non posset. Quocirca cohortum præ-

fectos & daces (multis enim stipatus erat) virtutis & honoris cupiditate incēdit, ut tunc sponte cum hoste certaret, & re-integrata pugna recēti milite ad auxiliū Megaresibus ferendum procurrerent. Cæteris ob discriminis magnitudinem certamen detrectantibus, Aristides Athenienses id facturos in se recepit. Olympiodorum igitur ultra omnes cohortum præfectos manu propriissimū statim mittit, qui trecentis lectissimis militibus, & permixtis secum sagittariis prepositus erat. His maturè paratis, ad seruandos socios cursum properantibus, Masistius inter Barbaros præfectus equitū, vir fortitudine admirabili, & magnitudine, & pulchritudine corporis singulari, ut animaduertit, in eos versus subditis calcaribus quam concitatissimū equum immitit: cuius impetū excipientibus collato Marte pertinaciter pugnatum est. Acrius etiā nitebantur, quia hoc præsentī certamine de summa rei experimentum erat. Ruens autem equus sagitta faucibus Masistium præcipitem ad terram dedit, qui onere armorum iacens amoueri nequibat, & incumbentibus Atheniensibus ac manu cadentibus, vix cōtrectari poterat, adeo pectus, caput, pedes, auro, ære ac ferro munierat. Hunc tamen, cum quis eam galeæ partem, quæ supereminet oculo aduersa læcea percuteret, occidit: ceteri Persæ dimisso caduere fugam cepere. Tum deprehensum est rem egregie gestam esse, non multa hostium occisione (pauci enim ceciderant) sed luctu ac clamore Barbarorū audito (nam Masistij obruticati dolore seipso & equos ac mulos tondere, & ciulatu ac planctibus campos implere) quibus temperare non poterant, cum post Mardonium virū virtute ac potentia præstantissimū tumultuario illo prælio perdidissent. Post equestrem pugnam multos dies vtrinque nihil actum est. Vates enim ex sacris, & Persis & Græcis victoriam quidem pollicebantur, si se defendendo rem transigerent: turpem fugam autem, si primi certamen inirent. Sub idem penè tempus Mardonius cum paucorum dierum commeatus superesset, quibus aleret tantum exercitum, ac sustineret, contra Græcis frequens quotidie multitudo coniungeretur, Mardonius, inquam, hæc secum agitanis animo, non amplius cunctandæ, sed maturandæ rei consiliū capit. Itaq; prima luce Asopum transgrediens, Græcos tale nihil expectantes adoriri statuit. Ducibus quid facto opus erat, prima

prima vespera imperatum. Media verò ferme nocte magno silentio eques ad exercitū Græcorū venit, militibus qui pro statione castrorum custodias habebāt obuiam factus, iubet, vt colloquendi sibi cū Aristide potestas fiat. Cui vocato & quāprimum prodeūti dixit: Alexāder Macedo sum, qui pro mea erga vos beneuolentia maximū diferimen subire non timui, ne subito hostium insultu vos perturbati, minus inter gris viribus dimicetis. Mardonius cras de summa rei vobiscum signis collatis dimicabit, nec vt rem maturet vlla bona spes, aut audacia facit, sed vltius prorogādi tempus rerum inopia nō sinit. Vates etiam diris oraculis ne prælum inear, cohibent, & exercitus omnis mōtore ac stupore confectus est: sed eō necessitatis ventum est, vt vel audendo fortuna tentanda, vel diutius stando extrema fames expectanda sit. Hęc cū dixisset Alexander Aristidē orabat, vt ipse conscius memoria teneret, & neminē participē faceret. Cui tunc Aristides: Iniquū esse Pausaniā, cui summa rerum commissa erat, hęc ignorare, cum cæteris autē nullū se ante prælum verbum facturū: ac si vicerint (quod dii faxint) omnibus Alexandri virtutem ac prōptitudinem notam fore. His vltro citrōq; dictis, rex Macedonū equo reuectus est. Tum Aristides ad Pausaniæ tabernaculū profectus, quo in statu res esset, exposuit: cæteris post aduocatis ducibus imperatū, vt quisque suos in ordinē instruerent, & paratos quati iā pede collato cōstigendum esset, continerent. Per id ferme tempus Pausanias (vt scribit Herodotus) Aristide conuento, dignum putabat mutato loco Athenienses dextro loco cōstitui, & aduersus Persas obici: melius enim cum ipsis decertauros, cū & eorum belligerandī artem experti, & recentī victoria audaciores essent: se autem sinistro in cornu futurū, quo ex loco Græcos, qui Medorū partes confectarentur, exciperet. Reliqui Atheniēsium principes valde superfluis in rebus occupatum, & difficilem Pausaniā dictitabant, si cunctis suis in locis dimissis, solos Athenienses velut hilotes suprà & infrā collocaret, & arbitratu suo nunc pugnacissimæ genti obiectaret. Aristides autem eos magno in errore versari docuit. Nam si paulō antē contendere cū Tegeatis, inquit, vt sinistram cornu haberetis, ad vestram amplitudinem pertinere credidistis, & eis iudicio prælari vos honestatos censuistis, in præsentia Lacedæmoniis sponte nobis

nobis ex dextro concedentibus, & quodammodo summum nobis principatum conferentibus, cur gloriam vobis propositam non amatis? præsertim cū in lucro ponere debeatis, si non aduersus tribules & necessario vestros, sed Barbaros hostes vobis à natura datos dimicandum sit. Hęc cū disseruisset, Athenienses sinistram Lacedæmoniis aciem summo studio dare, in dextram ipsi concedere. Plurimæ se invicem exhortantium voces dispersæ: hostes aduentare, qui nec armis nec animis superiores illis essent, quos apud Marathona prosligassent: aut eosdem arcus, eandem vestis varietatem, eundem aureū circa mollia corpora & viles animos apparatus: nobis eadem arma, & corpora, & plerisq; secundis prælatis maiorem audaciam. Certamen verò non agrorum aut vrbis causa, vt maioribus nostris, sed pro trophæis, quæ Marathone ac Salamine constituimus, vt non Militiadis aut Fortunæ, sed Atheniēsium potius esse videatur. Interea mutato loco aciem instruere, & se invicem componere solliciti. Hęc Thebani per transfugas explorata Mardonio renuntiāt. Qui extemplo siue Athenienses timeret, siue cū Lacedæmoniis maiore cū laude congregi veller, dextro cornu Persas aduersus Lacedæmonios instruxit: cæteros verò Græcos qui secum erant, aduersus Atheniēses stare iussit. Palām autem mutatione acierū facta, Pausanias iterum in dextrum cornu se recepit, & Mardonius sicut initio habuerat, vt manum cum Lacedæmoniis confereret, in sinistram reuertit. Eo die nihil actum. Græcis in consilium vocatis longius castra mouere visum, atque locum indagare, vnde opportuna aquationes essent: propinqua enim omnia fluuenta Barbari fœderauerant, & maximo equitatu occupauerant. Sequenti nocte cū duces ad destinatum castris locum suos agerent, multitudo vix constare, ac difficilē subsequi. Vt enim ex prioribus excesserunt munimentis, magno numero versus Plataeēsiū urbem passim discurrere. Vnde cū sine imperio palati dispergerentur, & tabernacula nullo ordine componerent, nō mediocrem tumultum fecere. Lacedæmoniis autē solis inuitis obigit, vt postremi cæteris procurentibus relinquerentur. Amomphareus vir animosus, ac in adeundis periculis temerarius, iam diu pugnandi cupiditate ardere & disruciari animo, quando huiusmodi tarditate prorogari pugne tēpus intelligeret, castro

castrorumque mutationem latentem fugam vocitans, exprobrare, & aperte dicere, Non tergiuer labor, aciem deserens, sed meis commilitonibus hic perstas Mardonium effuso impetu properantem excipiam. Cui cum Pausanias occurrisset, iussissetque ut impigre faceret, quod conuocata concione Græci faciendum esse decreuissent. Amompharetus ante pedes eius ingens manibus saxum attollens iecit, Et hoc, inquit, qui timida consilia ac decreta repudio, ut pugnandi copia fiat, meum suffragium est. Præsens hic status Pausaniæ dubitationem incussit, Itaque Athenienses abcedentes misso nuntio rogat, ut manerent, & vnâ secum iter agerent. Alias ipse copias Platæas ductabat, ut Amompharetum inde summoueret. Dum hæc geruntur, dilucente iam die, Mardonius aduentans (non enim eum fugerat Græcos vacuis relictis castris exisse) ingenti strepitu & clamore Barbarorum in Lacedæmonios repente ferebatur, quod in Græcos fuga per agros palantes nō dimicaturus, verum spoliaturus irrueret: quod ut contingeret, parum aberat. Nam ut id Pausanias animaduertit, iter continuit, & suos in ordinem redire, quasi ad prælium, imperauit quidem, ceterum vel iracundia in Amompharetum concitus, vel repentino hostis aduentu perturbatus, Græcis signum dare oblitus est. Quo facto, nec statim, nec conferti, sed rari & sparsi in ipso ferme certamine auxilio veniebant. Ut verò primis hostibus litare non poterat, Spartiatis scutis ante pedes positus, quictos confidere iussit, nec inuultu eius, certaminis studio in hostem exire, verum animum adhibere si quid imperasset. Eo 49 rursus immolante, cum equites iactis cominus telis irruissent, vnus Lacedæmonius ictus est. Inter hæc Callicrates, qui angusta forma & corporis magnitudine ceteros Græcos, qui in eo exercitu fuerunt superasse traditur, sagitta percussus ac iam moriens, Ego quidem, inquit, mortem non lugeo, quando domo proficiscens, ut pro Græcia morerer huc venerim, sed angor animo, quod nec strenuè, nec fortiter dimicās oppeto. Hic casus etiā atque etiam grauis erat, ubi tanta illorum hominum cōtinentia fuit, ut admiratione dignissima sit, adeo ut irrumpentes hostes minimè propulsarint, sed eorum impetum, à Deo atque eorum duce dimicandi tempus expectantes sustinuerint, cum tamen interim telis obrutūti inter ipsos ordines passim ruerent. Monumentis proditum

rum est, dū Pausanias paulisper extra militū stationes rem diuinam faceret, ac adoraret, nonnullos repente Lydos irrumpentes sacrificiorū apparatū diripuisse ac disieciisse, quos ipse & qui latus eius cingebant, cum inermes essent, virgis ac loris percusserunt. Ideoq; nunc Lacedæmone in huius excursionis memoriā, in ephebos plagis circa aram sæuiunt & deinceps Lydorum celebritatem seruant. Quæ cum ita essent, moeror ac grauior cura Pausaniam incelsit. Ceterum ubi vates sacrificia instaurauit, collachrymans cōuersus ad templum, oculis & manibus ad cælum sublati, tuonem Cithæroniam, & reliquos deos in quorū tutela Platæensis ager positus esset, obsecrauit, si Græcos victores refectatum non erat, saltem factis ipsis, re strenuè gesta, hostibus ostendant, aduersus fortes viros bellicis instructos bellum gessisse. Post Pausaniæ orationē, qua auxiliares sibi deos inuocarat, cum sacrificia & augures in manu victoriam esse portenderent, omnibus deinde iussis, ut aduersus hostem starent, phalanx vni animanti similis visa, quod ferrox & horrens totū in audaciam ac vigore conuerteretur. Tum Barbarus cum viris certamen fore sensit, qui nō minus 50 acriter, quā pertinaciter, vel in morte pugnaturi essent. Quamobrem multas sagittas in Lacedæmonios cōiciunt, qui simul ad testudinē instructi hostē aggressi, Persicis repulsis missilibus gradu acrius intulere, Persarum vultus ac pectora pilis ferientes, cōplures non impigre nec incastrum credentes, prostrauerunt. Nam cōprehensis nuda manu lanceis, plurimas confregere, & intrepide nudato ferro procedentes, gladiis & acinacibus diutius ex aduerso re gessere. Athenienses verò Lacedæmonios expectantes quietē agere, donec magno pugnantū clamore & Pausaniæ nuntio cognita rem, maturè ad subsidium ferendum impetum fecerunt. Eis properantibus, Græci qui Medis fauebant sese obuios intulerunt. Id ut Aristides cernit, ceteris relictis primus 52 procedit, & Græcienses deos testatus, ipsos magna voce rogabat, ne secum præliū conferrent, neq; sibi impedimento forent, neq; prohiberent laborantibus auxiliū ferre, qui pro salute Græciæ dimicarent. Postquā autem eos ab huiusmodi consiliis alienos, & structis in se aciebus infestius iter intendere sensit, hunc in modū ab inferendo præsidio reuocatus, cum istis congressus est, qui ferme quinquaginta N millia

millia fuerunt. Horum pars maxima, cum magis tēstassent
præliū, quā inissent, inclinauerunt, & perinde ac Barbaris
effusim iam in fugam versis, abscēsserunt. Pugna verō in
primis anceps fuit, vbi Thebani prōptissimē pugnabant,
quorū multitudo nō ex sua sententia, sed potentissimos ac
primarios viros secuta. Medorū partes tuebatur. Sic itaque
diuisis copiis, collato Marte, Lacedæmonij primū cōnxi
53 Persas cedere coactos auertunt. Mardonius ab Arimnesto
Spartiatā saxo caput saucius, vt ab Amphiarai oraculo sibi
prædictū erat, occiditur. Illuc enim Lydū hominē, Carem
autem alterū ad Trophonium emisit, cui Carica lingua va-
tes respondit. Lydo verō in Amphiarai templo dormienti,
quidam Dei minister per quietē assistere visus est, à quo il-
linc Lydus abscedere iussus, cum dicto nō audisset, magno
lapide caput ictus vulnerari, deinde mori visus est. Hæc ita
profus euenisse traduntur. Lacedæmonij lignea intra mœ-
nia fugientes Persas includere. Paulō post Athenienses dare
terga Thebanos coegerunt, vbi trecentos qui primi aduer-
sus se irruerant, inter præliandum obruncarunt. His fuis-
iam & fugatis, barbaros intra vallum inclusos circumfedi-
54 nuntiat. Sic salutis occasione Græcis relicta, pleno gra-
du ad hostiū castra succedere, & Lacedæmoniis opem terra
pergunt, qui circa munimentorū expugnationē per impe-
ritiam tēpus terebant. Aduenientes itaq; Athenienses ma-
gna cum strage hostiū vallum ceperunt. Ex trecentis enim
millibus quadragena duntaxat millia cū Artabazo fugisse
traditū est. Eo prælio ex iis qui pro Græcia pugnauerunt,
mille trecenti & sexaginta ad summū cæsi, quorum Athe-
nienſes duo & quinquaginta ex Acantide tribu fuerūt, quæ
(vt Clidemus auctor est) acerrimā pugnam ediderat. Quo-
circa tenuit consuetudo, vt sacra victoriæ causa Pythio
responso Sphragiticis Nymphis stata Acantides tribules
facere, quibus impensam respublica daret. Lacedæmonij
vnus & nonaginta, Tegeatæ verō sex & decem perire. Mi-
randum igitur est illud Herodoti, quo pacto solos istos
omissis cæteris Græcis, manus cū hoste conseruisse scrip-
sit, cum & desideratorum multitudo, & monumenta re-
rum communiter gestum esse bellum testimonio sint.
55 Nec enim aram sic inscripserunt, si cæteris desiderantibus
tres tantum ciuitates decertassent.

Vitruvius

Vittores Danaï per martia gesta, fugatis
Persarum ducibus, generi communia Græco,
Ista Ioui statuunt vindicio.

Hoc prælium secundum Athenienses quattordecima Boe-
dromionis, secundū Bæotios autē sexta & vigesima Pane-
mi mensis factū est: quo die nostra etiā ætate Plataeis fre-
quens Græcorū conciliū habetur, vbi victoriæ huius causa
Ioui liberatori sacrificatur. Hanc dierū varietatē nemo mi-
retur, cum hi qui diligentissimē astrorū rationē tenere hoc
tēpore profitetur, aliud & aliud mensis principiū & exitum
agant. Subinde momēto ferme tēporis fortuna Græcorum
56 versa. Nam cum Athenienses Lacedæmoniis nec fortissimē
rei gestæ præmiū darent, nec trophæū erigere permetteret,
sed vtrinque armati disceptarent, magno in periculo res fuis-
sent, nisi Aristides exercitus duces collegas suos mitigans
ac cōmonefaciens, præcipuē Leocratē & Mironidem con-
tinuisset, eisq; suassisset, vt eā rem diiudicandā Græcorū ar-
bitrio dimitterent. Hoc loco Græcis ad deliberandum in-
tentis, Theobiton Megarenſis altera dixit ciuitati præmiū
dandum, nisi hoc iudicio intestinū bellum cōcitare velint.
Post quē Cleocritus Corinthius assurgēs, quasi Corinthiis
præmiū postulaturus suspiciōnē iniecit, quorum ciuitas
post Lacedæmonē atq; Athenas, summa dignitate niteba-
tur. Hic autē grauissimā pro Plataensibus orationē dixit,
quæ vniuersis placuit. Consultuit enim vt eis optimē gestæ
57 rei præmiū decernentes, quorum honores vtrique bonā in
partem acciperent, graues lites ac controuersias ē medio
tollerent. His expositis, primus Atheniēsum nomine Ari-
stides, deinde Lacedæmoniorum Pausanias, in hanc senten-
tiam iuere. Hunc igitur in modum conciliati, ex manubiis
exempta octoginta talenta Plataensibus dono dederunt.
Quibus æde Mineræ locata, & simulachro constituto, pi-
græ visuntur. Trophæa seorsum Lacedæmonij, seorsum
Athenienses posuerunt. Postea cum de faciundo sacrificio
percontarentur, Pythius respondit: Ioui, in cuius tutela
quā vniuersæ regionis huius ignem quasi à barbaris vio-
latum extinxeritis, tum purum ex Delphis velut à cōmu-
nibus laribus accensum capiunto. Ea de causa Græcorum
58 princip

principes euestigio circueuntes, omnes ignes restinguicogere. Euidas Platensis pollicitus ignem ab deo quanta fieri celeritate posset delaturum, velocissimè Delphos perrexit, ubi expiato ac resperso corpore, laurea corona redimitus, ex araigne sumpto, citato gradu ante solis occasum, vno die mille stadiū iter emensus Platens reuertitur. Hic ubi ciues comiter cōplexus salutauit, reddito igne statim in terrā prolapsus haud multò post expirauit: cuius cadauer sublatū, hoc epigramate in Euclie Dianę tēplo à Platensibus sepultum est: It Pythium Euidas & luce reuertitur vna. Euclia multi sunt qui Dianā putent appellentq; Nonnulli autē Herculis & Myrthē filiā, quę Patrocli soror Menestio patre nata est. Hęc cum virgo ē vita migrasset, magno in honore penes Bęotios & Locros fuit, eiq; ara & statua in omni foro dicata, sponsę sponliq; priusquam nuptię conficiatur, ex more sacra faciunt. Subinde cum frequentes Gręci cōmuniterque conuenissent, Aristides decretum scripsit, ex cuius auctoritate edictū est, vt Gręcię principes & legati ad sacras celebritates publicę missi, quotānis apud Platenses concilium haberēt, quo in loco Liberalia quinquennali certamine celebrarentur. Expensam quę ad hanc rem necessaria foret cōmuni collatione Gręcia suppeditaret, scutorū decē millia, mille equos, naues centū, eius quod aduersus barbaros gestum est belli memoria: ad hęc Platenses qui pro Gręcia deo sacrificarent, sacrosanctos esse. His pęcone referente auctoritate publica confirmatis, Platenses promiserunt se Gręcis qui hęc ceciderunt & humani essent, in perpetuum parentaturos: quod etiam nunc 60 Mēmaeterione mense, quem Alalcomeniū Bęotij nominant, seruari videmus. Celebrem enim cęrum sexto & decimo die vt primū illuxit, emittūt, cui tibicina bellum canens itineris dux est, vehicula myrto & coronis passim completa, taurus deinceps colore fusco: subsequuntur lactis & vini libationes in amphoris, olei quoq; ac vnguenti Crostos (id enim vasis nomen est) liberi adolefcentes deferunt. Nam cum viri quibus parentationes fiunt, defendę libertatis causā vita excederunt, nulli seruo fas est quicquam contrectare quod ad hoc sacrorum ministerium pertineat. Summus deinde Platensium princeps, cui nec alio tempore ferrum tangere, nec nisi candidā vestem induere

Platenses
quā cōsue-
tudinē li-
bent viris
fortibus
defunctis.

duere ius est, puniceam nunc vestitus tunicam ē curia vas
aquarium attollēs, nudato pugione per mediā urbē proce-
dit: aqua dehinc ex fonte sumpta colūnas abluēs vnguento
aspergit, postea mactato ante pyrā tauro, ubi Iouē & Mer-
curium infernū adorauit, fortes viros qui pro Gręcia mor-
tem obierunt, ad cōnā & ad istas inferias inuitat. Supposi- 61
tum merum craterē tēperans libansq; Viris, inquit, propino, qui vt fortiter Gręcorum libertatē tuerentur fato
functi sunt. Platenses hanc consuetudinē à maioribus ac-
ceptā adhuc retinent. Aristides postquā Athenienses in vr-
bem regressos, vt ciuitatis statū ad populi ditionē trans-
ferrent, studiosos animaduertit, plebis ob res gestas bene-
meritę curā suscipere nō iniquū ratus est. Cum igitur haud
facilē populum armatū & victoriā exultantē coerceri posse
videret, illius sentētię author fuit, quę repub. cōmunem
fore, & ex omni Atheniensū ordine magistratus delectum
iri decernebat. Cum Themistocles aliquando cum populo
agens asseuerasset sibi consiliū in mentem venisse, quod
si secretō transigeretur, ad ciuitatis vtilitatem & salutem
plurimum conferret: Aristidi soli populus negotiū dedit,
vt & ad hanc rem diligenter animum intenderet, & si ere-
pub. videretur, probaret. Cui ubi Themistocles versare 62
animo dixit, nauale Gręcorum succedere, quo pacto Athe-
nienses vniuersę Gręcię principes futuros sperabat: Ari-
stides cōcionē habēs exposuit, Themistoclis cōsilio nihil
cōmodius esse, sed nihil iniustius. Hęc cum audissent Athe-
nienses, tātum apud eos aequitatis causā & integerrimi viri
constantia pondus habuit, vt Themistoclem hac de re nul-
lum deinceps verbum facere iusserint. Postquam Aristides
belli gerēdi causā cum Cimone imperator missus est, Pau-
saniam ac ceteros Lacedæmoniorū principes ob difficiles
mores ac ferociā in socij nominis militem, plurimum in se
malevolentię ac simultatis cōstasse conspicatus, benignē,
elemēter, humaniter, mansuetē cū sociis versatus est, & Ci-
monem multa dexteritate ad hominū consuetudines con-
cinnum, & in expeditionibus æquabilē pręstitit. Quibus 63
ex rebus latuit Lacedæmonios, cum eos nō armis, nō classi-
bus, nō equestribus copiis, sed comitate, placabilitate, atq;
clementia principatu Gręcię spoliabat. Nam cum Aristi-
dis aequitas & Cimonis facilitas, quę apud omnes cōmen-
dabilia

Arte deniq;
ciri subdit
tos.

dabilia erant, Athenienses Græcis charos fecissent, Pausania avaritia ac difficultas adhuc chariores reddidit, haud iniuria, quando sociorum primores semper iracundè, semper asperè, semper contumeliosè alloqueretur, ac multitudine plagis castigaret, & ferream anchora ceruicibus subnectens, vniuersum diem ludibrio stare cogeret: nemini præterea fas esse veller, vt ante Spartiatis legendi stramenta, pabuladi, aut aquandi potestas esset. Quod ne cuiquam obscurum foret, per suos lictores loris venientes arcebat. Quapropter Aristidi quid facto opus esset, docere ac increpare volens, Pausanias cōtracto vultu otium sibi non esse respondens, a-

64 rem minime præbuit. Quocirca nauium præfecti & Græcorum duces, in primis autè Chij, Samij, Lesbij, cū Aristide egerunt, vt sociorum causam susceperet, eosq; sibi deuinciret, quia iam diu à Lacedæmoniorum imperio liberati, & ad Athenienses transferri cuperent. Quibus cū Aristides in eorum quidem orationibus necessitatē ac æquitatem se facile intueri respondisset, cæterum ad id conficiendum fide opus esse, qua deuincti de integro inceptum irritum relinquere nō possent, Vliades Samius & Artagoras Chius, coniuratione inter se facta, primo incursum Pausaniam triremem à se circa Byzantiū rostris incussam (reliqua enim classem præcedebat) inter suas interceperunt. Percussus ea re Pausanias, etiā atq; etiā iracundè se breui demonstraturū interminatus est, eos non in prætoriā nauē, verū in patriā suam

65 impetum fecisse. Hunc fortuna, qua fretus feliciter apud Platæas rem gessisset, contentū abire iusserunt, qua tantum sibi venerationis Græci tribuant, vt ne æquam ac parem meritis pœnam ab eo exigere velint. Hoc denique pacto ad Athenienses defeccerunt. Qua in re admirabilem Lacedæmoniorum animi magnitudinem intelligere licet. Nam vt principes suos per summam peccandi licentiam magis atque magis corrumpi ac deprauari sensere, sponte principatu cedentes, imperatores ad bellū gerendum mittere destiterunt, suis rationibus conducibilis esse ratus, ciues moderatos qui sanctissimis maiorū suorum legibus audirent, quā totius Græciæ principatum habere. Sub idem tempus Græci ducibus quoque Spartiatis belli administrandi causa pecunias conferebant. Ab Atheniensibus Aristidem petunt, vt eo authore singulis ciuitatibus iustus

census describeretur: hiq; ne muneris cura rei familiari detrimento esset, fundū ac fructus ei constituere, vt quasi quadam in specula positus, quantum vniuscuiusq; dignitas & facultas pateretur, æstimeret. Hic tantæ rei præfectus (quodammodo enim Græcia omnium suarum rerū ei liberū ius per miserat) cū ad hoc munus obeundū tenuis exisset, tenuior ea quoq; æstimatione reuersus est, vt nō modò iustissimè ac integerrimè officio suo satisfaceret, sed apud omnes quorū censum descripsit, charitatis facilitatq; perpetuū monumētū reliquerit. Quippe vt veteres ætatē Saturni sic Atheniensium censum ab Aristide statutū diuinis laudibus celebrātes, quandā Græciæ felicitatē appellabāt, præsertim cū paulo post duplex, deinde triplex factus sit. Quē enim Aristides quater cēties & sexagesies talētū expleuit, huic Pericles

67 tertiā ferme partem adiecit, principio belli. Thucydides author est, à sociis sexcenta talēta ad Athenienses peruenisse. Pericle verò vita functo, duces populi censum virgentes, ad mille & trecentū summam talentū retulerunt, non quia vel belli diuturnitas, vel aduersa prælia tantum sumptum, tantum dispendium postularent, sed vt in plebē publicum res diuiderent, & statuas & sacras ædes magnificentissimè appararent, ciuitates exhauriebant. Quo-

68 circa cū Aristides propter census coaptationem, ingentē & admirabilem esset gloriā consecutus, magnopere Themistocles irrisisse fertur, quasi id in quo existimationis suæ fundamentum iecisset, non viri, sed serinij tutū aurum seruantis laus esset. Quo in loco Aristidem parum appositè vleisci visus est, qui sua loquendi libertate fretus, sic paulo antè Themistoclem increpuerat. Hic enim cū hostiū consilia scire ac præfagire, summam imperatoris virtutem esse desiniret: Aristides, Hoc necessariū est, inquit, o Themistocles: sed manus abstinentes habere, pulcherrimū & veri

Vide supra inuita Periclis.

non ab re Theophrastus scriptum reliquit, in cunctis quæ
vel ad suam rem familiarem vel priuatim ad ciues pertinere
nunquam eum ab æquissimi hominis officio defuisse: in
his verò quæ ad remp. spectarent, aliquando ut patrie ratio
nem haberet, quæ salua honestate nonnunquam saluari nō
poterat, à vitæ suæ curriculo deflexisse. Nam cum violatis
conuentis ex Delo thesaurum Athenas delatum iri decer-
neret, monentibus Samiis respondisse fertur, Id de quo ver-
ba facturus erat, tamen non æquum, commodum tamen
esse. Ciuitate deniq; tot mortalium ab eo principe consti-
tuta, inops esse perseuerauit, nec minori studio ex pauper-
tate, quam ex trophæis gloriam assequi cōtendit, quod vel
hinc facile demonstrat. Callias daduchus (id autem sacer-
dotij nomen est) sibi necessitudine coniunctus, inimicorū
postulatione capitis reus factus est. Qui postquā satis mul-
ta de accusatione dixissent, extra causam tali oratione vsū
sunt: Aristidem Lyfimachi filium, cuius summā dignita-
tem vniuersi Græci admirantur, seuerissimi iudices, plane
cognoscitis. Eius quatenus res domestica sit, certò scio, pro
vestra prudentia cogitatis, cum ipsum trita adeò lacerna
indutum, in luce omnium, in oculis ciuitatis venire in-
tueamini. Quis tam malè de rebus sentit, ut nō intelligat
eum qui aperte frigus patiatur, domi fame, ac multis quæ
ad vitam necessaria sunt, etiam atque etiam laborare? Hic
tamen summū virum patruelem sibi à natura datum, vxore
ac liberis & egregia paupertate grauatum, Callias Athe-
nienſium omnium sine controuersia ditissimus continet:
cuius tamen opera, fide ac diligentia sæpenumero, & intra
hos cancellos patrociniū fructum est amplissimum con-
secutus. Hæc orationem cum ingenti acerbitate, ut ex mur-
mure Callias animaduertit, iudices acceperant, Aristidem
vocat, rogat ut grauissimo suo testimonio iudicibus certū
ac exploratū faciat, cum ei multa dedisset, & ut acciperet
orasset, ut caperet nunquam adduci potuisse: sed istuc sem-
per respondisse, magis se inopia, quam Calliā maximis opi-
bus gloriari par esse, plurimos pauperes inueniri: qui fortu-
nas quibus abundant, vel turpes vel inhonestos in vsus col-
locent: at qui paupertatem generosè ferant paucissimos,
paupertati verò dedecori esse, quisquis inuitus sit pauper.
Hæc cum Aristides summa cū dignitate Calliæ testifica-
tus

tus esset, ex his qui aderant nemo fuit quin eo consilio di-
cesse, ut inops, quemadmodū Aristides, quā locuples,
ut Callias, esse mallet. Hæc ex monumentis literarum quæ
Aeschines Socraticus cōmendauit, accepimus. Plato verò
tantum Aristidi tribuit, ut præ cæteris cunctis clarissimis
viris qui Athenis floruerunt, cū solū existimatione, laude,
admiratione dignū demonstrauerit, cum Themistoclem,
Cimonē, Periclē, porticibus, pecuniis, multis deniq; delira-
metis ciuitatē compleſse, hunc vnum solida & expressa vir-
tute ad rempub. se contulisse contenderit, qui suæ mansue-
tudinis & moderationis erga Themistocle grauissimum
sæpe periculū fecit. Nam cum in cunctis publicis mune-
ribus eo vno omnium inimicissimo vteretur, & exul ipsius
artibus, opera, calumnia, ciuitate celsisset, oblata sibi eadē
malefaciendi occasione, officium suum tamen & decorem
seruauit. Themistocle siquidem maiestatis ad populū ar-
cessito, quasi tristē suorum temporum memoriā oblitus,
nullo loco aduersatus est: quin potius, tamen Cimon &
Alcæon aliiq; quāplures accusationi studiosè ac diligen-
ter incumberet, solus Aristides inuentus est, qui nec nec
verbo quicquā fecerit, vnde afflictis inimici rebus volun-
tatis fructum capere videretur, sicut & pristina illius felici-
tati nunquam inuidisset. Aristidem cum in Pontū reip. causa
traiecisset, nonnulli vltimū ibi vitæ diem obiisse: qui
eandem admodum grandem natu magno in honore ac
admiratione cūiū habitum, Athenis fato functū esse pro-
diderunt. Cæterum Craterus Macedo de eius morte quæ-
dam huiusmodi refert: Secundum Themistoclis exilium
contumeliosiore iam plebe facta, vberima calumniarū
multitudo pullulauit, qui cum potentissimis ac optimis vi-
ris diem dicerent, eos plebis inuidiæ potentia & secundis
rebus insolentis obiectabant. Ex hoc fuisse numero Ari-
stidem scribit, qui Diophanto Amphitropæo accusatore
subornato, repetundarum conuictus est, quod cum tributa
redimeret ab Ionibus, magnam argenti vim recepiſset. Hic
condemnatione aduersus eum lata, cum quinquaginta mi-
nas soluendo non esset, transfretauit, deinde circa Ioniam
vita excessit. Craterus nullum huius rei argumentum scri-
ptum reliquit, sed nec causæ nec decreti, curiosissimè licet
ad genus rerum scribat, etiam authoribus citatis. Reliqui
autem

Masuetudo
do singula
ris.

72

Mors in eo
ta.

73

74
Inopia Ar-
stidis.

autem (vt ita dicam) omnes qui plebis aduersus imperato-
res errata literis manderunt, Themistoclis exilium, Mil-
tiadis vincula, Periclis multa, & Pacheris miserabile ca-
sum, qui in forensi suggesto constitutus, vt se conuictū in
conspicatus est, sibi ipsi mortem consciiuit, pleraque id ge-
nus in vnum locum collecta in vulgus efferunt. Ex ostrac-
ismo quoq; Aristidem vrbe exactum: nulla autem huiusce
modi damnatione affectum esse commemorant. In Pha-
lero etiam sepulchrum eius ostenditur, quod ei publicè cō-
structum ferunt, cum adeo inops esset, vt suo sumptu sum-
mo die efferri non potuerit. Filias de publico elocatas, &
dotem trium milliū drachmarum plebiscito decretam tra-
dunt. Lyfimacho quoq; filio argenti minas centum, & to-
tidē constiti agri iugera populus erogauit, & quotidie qua-
tuor drachmas adiecit: quod plebiscitū Alcibiade referre
factum est. Lyfimachus vita functus (vt Callisthenes au-
thor est) Polycritam filiā superstitē reliquit. Huic tantum
alimenti quantū Olympionicis populus decreuit. Deme-
trius Phalereus, Hieronymus Rhodius, Aristoxenus musi-
cus, & Aristoteles (si librum qui de nobilitate scriptus est, in-
ter veros eius codices recensuerimus) Myrram nepem Ari-
stidis Socrati illi sapienti qui aliam vxorem habebat, ma-
trimonio iunctam esse memorię tradiderunt: cum illam ea
potissimum ratione ceperit, quia ob fortunarum tenuita-
tem non modò in viduitate relinqui, verum etiam rebus ad-
75 vitam necessariis carere perceperisset. His authoribus Pan-
tius in his quę ab eo de Socrate scripta sunt, eodem ac gra-
uiter cōtradixit. Ceterū Phalereus in Socrate, Lyfimachū
Aristidis ex filia nepotē, eximie pauperem fuisse memoria
tenere se refert: qui penes Iaccharū (sic enim vocāt) residēs
ex quadam tabella somnia coniectans, alimenta sibi suppe-
ditabat. Quo rogationem ferente, populus matrem ipsius,
matrisq; sororem, in singulos dies triobolo donauit. Cate-
rū legē à Demetrio lata, decretum factum est, vt triq; mu-
lieri publicē drachmam dari. Nemini mirum videri debet
populum tantam eorū qui in vrbe versarentur curam egil-
se: qui cum audisset apud Lemnū Aristogitonis ex filia nep-
tem infimo statu esse, & angustia rei domesticę marito col-
locari non posse, Athenas reuēchi iusserit, & hominē hone-
stissimo loco natū ei maritali copula deuinxerit, prædictq;
quo d

quod Potamico populo adiacet, dotis nomine dederunt.
Quapropter ciuitas multis humanitatis & benignitatis
monumētis, quę nec etate nostra intermittit, ab omnibus
optimo iure & diligitur, & admiratione digna iudicatur.

Marcus Cato Censorius.

FRANCISCO BARBARO INTERPRETE.

ARCVM autē Catonē genere Tu-
sculanū fuisse, & priusquā ad militiam *Genus.*
atq; remp. se conferret, in agro pater-
no circa Sabinos vixisse, memorię tra-
ditum est. Cuius cum maiores pror-
sus ignobiles esse viderētur, ipse Cato
Marcum patrem, vt virum bonū, fortē,
ac in re militari versatum efferret laudibus, Catonem etiā
proauum sexpenumero per præmiorum onera ab imperato-
ribus laudatū, & quinq; bellantium equorū, quos inter di-
micandū amiserat, pretiū fortitudinis suę testimoniū à po-
pulo sibi restitutū refert. Cum autē ex more Romani eos,
qui generis gloria carentes à seipsis initiū caperent nomi-
nis sui, nouos homines, quemadmodū & ipsum Catonem,
appellarent, ipse ad gloriā quidē ac magistratus se nouum
esse, rebus verò gestis ac virtute maiorum vetustissimū prædi-
cabat. Principio autē tertio nomine nō Cato, sed Priscus *2*
vocabatur: cōsequenti tēpore Cato ei virtutis cognomen. *Nomen.*
tum extitit. Nam Romani eū in quo multarū rerū vsus ac
experientia sit, Catonē nominant. Fuit hic de quo verba
facimus Cato, specie subrufus & glaucus, vt poeta quispiā
laud amice scribens his versibus expressit:

Porcius hic mordax, glaucus subrufus ocellis,
Plutonia moriens exulat arce miser.

Verumenimvero corporis habitū à puero & à laborib. *Robur.*
& moderatē viuendi ratione, ex rei militaris consuetudine
ad robur & bonam valetudinē constantissimū nactus est.
Orationem tanquam alterā personā magno studio, magna *3*
cura cōponebat, quasi omnib. qui grauib. in rebus nō per-
secordia, sed cū dignitate versaretur, necessariū id instrumē-
tū esset. Quocirca passim per accolarū vicos & castella se di-
cendo exercebat, quicq; sua indigeret opera, deorat nemini.
Qua

Mores.

Qua in re tantum valuit, ut primū prop̄tissimus discip̄tor, postea eloquentissimus orator iudicatus sit. Omnes pr̄terea quibus cum vivebat, tantā in eo morum gravitatem & animi magnitudinē animaduvertebat, ut magnis operibus, & magnificētissima quadam repub. dignū arbitrentur. Non solum enim forensibus in causis ab opera mercenaria se liberauit, sed nec eam gloriam magnificare visus est, quā ex huiuscemodi contētionib. cōsequi posset. Longē verō magis cū adhuc esset adolescens, ex pugnis quibus cum hoste manū confereret, & bellicis artibus laudem vendicare sibi cupiens, multis aduersis vulnerib. confossum corpus habuit. Ipse enim se septem & decem annos natum prima tum meruisse stipendia dicit, cū Annibal secundis pr̄liis vsus incendeat Italiam. Inter dimicandū autem talem se pr̄stitit, ut manu quidem puginator egregius, in stataria verō pugna immobilis ac constans, oculis, fronte, vultu terribilis, verbis minax esset. Asperitate pr̄terea vocis utebatur, cū & sibi rectē suāvisset, & ceteros admoneret, plerūq; huiuscemodi res hostibus maiorē terrorem inferre, quā enses. Cū iter faceret, ipsemet arma vno subsequēte ministro ferebat, qui secū ea quæ vitæ necessaria erant cōportaret. Huic vel prandii vel cœnam ministrati nunquā Catonem succensuisse aut maledixisse, quin eum plurimū iuuisse, & vnā minima quoq; parasse, si quando à militia vacatio illi libera esset data, proditum est. In exercitū ferē semper aqua utebatur: quōd si quādo vehemēti calore percitus sitiret, aceto frequēter hausto sitim sedaret: vel si quādo vires pristinas desiderasset, vegetandi corporis causa leuiusculi nonnihil vini delibare cōsueuerat. Penes agrū suū, cuius M. Curij villa fuit, qui tertiū triūphauit. Hāc cū sapenūmero peteret, & tenuitatē agelli & domicilij frugalitatē contempleretur, cepit eum illius viri cogitatio, qui tamen princeps inter Romanos esset, & ferocissimas gentes subegisset, Pyrrūmq; de possessione Italiae reiecisset, agellum tamen hunc foderet, & post tres honestissimos triumphos, ædiculam hāc incolet. Vbi cū illū ad focū sedentē, & rapas coquētem legati Samnitiū offendissent, magnū auri pondus dabant. Quo quāprimū repudiatō, illis auro minimē opus esse inquit, quibus cœna huiuscemodi satis esset, quīq; aurum habentes vincere longē pulchrius

**Adolescens
tia.****Vox aspe-
ra.****Frugalitas
& continētia ex
emplum.**

chrius, quā aurū habere iudicarent. Hęc secū animo versans Cato, discedebat domū suā, agros, seruos, & vitæ formulā diligenter intuebatur. In opere faciundo studiosior erat, & luxū etiā atq; etiā omni ex parte circūcidebat. Cato cū adhuc admodum adolescēs sub Fabio Maximo qui Tarentum recepit, militaret, Nearchō Pythagoreo philosopho & hospite familiariter vsus est, cui ut honestissimorum studiorum societate coniungeretur, summopere contendit: à quo & complura accepit quæ & à Platone vsurpabatur qui voluptatem maximā malorū cscā appellabat, & primariā animo nostro calamitatem accedere cū corpori coniungitur: depurationem autem & dissolutionē assequi, cū cogitationes eam à corporis cupiditatibus separant atque dissungunt. His ab ipso planē perceptis, Cato longē magis frugalitatem ac continentiam animo cōplexus est. Eum serō Græcas literas didicisse pleriq; authores sunt. In summa enim senectute Græcos libros in manum sumens, breues ex Thucydide cōmentariolos, plures autem ex Demosthene confecerat, quos in causis orandis magno ei vsui fuisse constat. Scripsit quoq; sua Græcis & sententiis & historiis distincta frequenter exornauit. Pleraque grauiter & sapienter ad verbū Græco in Latinū trāduxit. Erat per id tēpus Romæ Valerius Flaccus, cū patritio genere, tū potestate primarius, qui cū virtutem à Natura datā sagacissimē odorare posset, magna beneuolentia liberaliter institutos educabat, & ad gloriam promouebat. Hic fundo M. Catonis vicina prædia nactus, à seruis & familiarib. singulari cū admiratione moderatissimum ac operosum eius viuendi genus accepit. Catonem enim ut primū illuxisset, in forū descendere iubebant, quīq; eius fide ac industria uti vellent præsto esse. Cū autem domum reuerteretur, hyeme quidē tunica demptis manicis indutum, æstate verō nudum labore cū seruis certare, quibus cum sedere solitum, eodem pane, eodēmq; vino vesci. Eius cum multis in rebus æquitatē, moderationē, graues, cōmemorantib. illis, ac sapientes sententias percipisset, ad cœnā vocari hominem iussit, quo deinceps vsus, mansuetis atque vrbanijs ipsius morib. sicuti virgulto, cultura & præclara loci conditione opus esse animaduertit. Quamobrem Catonem induxit, animauitque, ut rem Romanam attingeret. Eō igitur profectus nonnullos statim adeptus

**Studiū phi-
losophiæ.****Tolerantia
laborum.**

*Templum
Athenis, a-
lio nomine
Παρθενον
dictum.
Suid.

dam fonte defluat. Equis enim & canibus cum confracta labore vires sunt, non modò pabula, sed etiam quædam senectutis indulgentia à bono viro debentur. Athenien-
ses cum * Hecatompedon exedificarent, quorquor ex
multis egregiè laborem tolerassent, vinculis solutos li-
berè pasci siuere: quibus quodammodo libertate donatis cū
spontè quispiā ad operam descenderet, & iumētis quæ cur-
rus ad arcē vrbis vectarent exhortātis specie ducis præcur-
reret, vt publicè ad extremū vitæ finem nutrireretur, decreue-
rūt. Ad hæc equarum Cimonis sepulchra, quibus Olympia
tertiū vicit, penes ipsius monumentū videntur. Quid quod
14 etiā canes familiares ac domesticos cū alij multi, tum Xan-
tippus ille priscus diligentissimè humandos curauerunt. Is
enim canem, qui eo tempore quo ciuitas vrbe relicta Sala-
mina trāsmittebat, triremi secum enatauerat, in arce sepe-
liuit. Cui loco etiam ætate nostra Cynotaphium cognomē-
tum est. Indecorum enim est, nos animatis velut calcis
aut vasis vti, quæ vbi vsu fracta & attrita sunt abicimus.
Quod si nulla alia ratione, saltem exercendæ humanitatis
causa nosmetipsos cōsuefaciamus oportet, vt in hoc gene-
re mansueti, faciles, iucundiq; simus. Nam (vt de meipso di-
cam) nec bouem laboris socium senectutis iam vrgentis
gratia venderem, nedum hominē grandem natu ex loco in
quo educatus est, & ex instituta viuendi consuetudine, ve-
lut ex patria relegatum, iis pariter qui emunt, & iis qui ven-
dunt inutilem factum, parua pro stipe venire oportere cen-
seam. Cato verò huiuscemodi rebus gloriari solitus, equū
quo Consul in rem militarem vsus est, in Hispania reliquit
15 se se dicit, ne vesturæ illius reip. rationem redderet. Quæ
siue magnitudini animi, siue tenuissimæ diligentia tribui
debeant, iudicio disputari posset. Inter cætera verò, continen-
tia Cato magnopere admiratione dignus fuit: nunquā
enim imperator, & sui & contubernalium commectus cau-
sa, nunquam inquam amplius quā tres tritici medimnos
Atticos in singulos mēses, & pro iumentis in singulos dies
vnicum & dimidium hordei medimnū cepit. Hic cū Sardi-
niam prouinciā obtinisset, sua parsimonia plurimū à cæ-
teris qui ante ipsum præturam illam administrassent, differ-
re se demonstrauit. Nam vt illi publicis tabernaculis, lectis,
vestimentis, magnifico apparatu, numerosa seruorum ac
amicorum

Continen-
tia.

amicorum multitudine, cōiuiis graues erant, sic ipsi nulla
ad rem publico sumptu opus fuit. Cum vrbes adiret, sine 16
rheda proficiscebatur: vnus autē publicus minister vestem
& cymbiū ferēs, quo cū sacrificaret, sequebatur. In his adeò
tenus, adeò facilis subditis visus, alia ex parte graue & ela-
tum se gerebat. Nam & ad ea quæ ad iurisdictionē suā per-
tinerent inexorabilis, & in his quæ ad imperiū spectarent
adeò seuerus & integer fuit, vt nunquā pop. Rom. maiestas
illis terribilior, nunquā charior extiterit. Ipsi orationis
genus haud sanè dissimile fuisse perspicuū est. In eius enim
sermone, comitate grauitas, terrore iucunditas, & salibus
austeritas condiebat. Huius oratio (vt de Socrate Plato
scribit) graui; & sapiens habebatur: qui si exterius in con-
gressu spectaretur, nullius dignitatis imaginē, sed satyricū
carpendi studiū præ se ferebat: sin interius, seriis & digni-
tate rerum refertus erat, vt iis quibus cū loqueretur lachry-
mas mouere, & animū quo vellet trahere posset. Quocirca 17
haud satis scio, quid nonnullis in mentē venerit, vt genus di-
cendi, quod à Catone vsurpatū est, Lyrix cōferrent. Verū
hæc viderint qui varias orandi formas diiudicare suū esse
officium putant. Nos breuia quædam scribemus quæ me-
morix prodita sunt, cū longe significantius ac apertius
ex sermonibus, quā ex lineamentis oris (vt pleriq; arbi-
trantur) de moribus hominum censeamus. Hic aliquando
cū pop. Rom. importunè tumultuantem, à partiendo ac
diuidendo frumēto auertere statuisset, hunc in modum or-
sus est: Difficile quidem est, Quirites, ad carentem auribus
ventrem verba facere. Ciuitatis rursus mores increpans,
inquit: Laboriosum est illā rempub. saluā fore, vbi piscicu-
lus pluri quā bos venit. Romanos etiā multis pecudibus
conferre solebat. Nam & illæ singulæ nemini obrēperant,
vniuersæ autē gregis principē sequuntur. Sic & vos, ab iis
quos priuatim nequaquam consiliarios habere velletis, hic
frequentes coacti, agi æquo animo permittitis. De vxoria
potestate sic eum locutū accepimus: Omnes homines vxor-
ibus imperāt, nos omnibus hominibus, nobis autē vxores.
Hoc enim est ex eorū genere quæ à Themistocle grauitè
ac prudenter dicta sunt. Nam cū sibi filius matris interces-
sione pleraq; iuberet, O vxor, inquit, Atheniēses Græcis im-
perant, ego Atheniēsis, tu mihi, tibi filius. Quare licentiā
modere

Integritas

Oratio so-
ri mor-
dax, domi-
placidior.

Libere scilicet
teq; dicta.
Plutar. in
Problem.
18

moderetur, qua fretus imprudēs plus poreſt quā vnuerſa
Gracia. Pop. Rom. Cato nō modō purpurę, ſed ſtudiis atq;
exercitationibus conferre magiſtratus dixit. Quemadmo-
dum enim tinctorēs eum maxime colorem inducunt quo
paſſim delectari mortales inuētur, ſic adoleſcentes ea ma-
gno ſtudio diſcunt & conſequi cupiunt, quę vos honore &
19 laude digna iudicatis. Eos exhortabatur, vt ſiquidē virtute
ac moderatione magni facti eſſent, ne ad deteriora ſe con-
uerterent: ſin incōtinentia ac improbitate amplitudinem
eſſent conſequuti, ad meliora ſe conferrent. Satis enim ex-
ploratū habebat, ſuperioribus illis rationibus eos non me-
diocres honores adeptos eſſe. Qui ſumma cura ac diligētia
ſape magiſtratus ambirent, eos velut ignaros vię dicere
ſolebat, ne errarent, liſtores, quibus cū incederent, ſemper
queritare. Cives grauiter increpabat, qui eoſdē frequēter
publicis muneribus præficerent. Sic enim vel nō multifa-
cere principatū videmini, vel nō multos qui principatu di-
gni ſint exiſtimatis. Ex inimicis cū quiſpiam turpiter ac
ignominioſe viueret, Huius mater, inquit, cū deos im-
mortales precatur, vt hic ſibi vita functę ſuperſtes ſit, ex-
20 crari non orare ſe putat. Paternum quidā fundum mariti-
mum venundederat, quo facto Cato magis atq; magis ſe
mirari ſimulauit, quod longē amplius ipſe quā mare po-
tuiſſet: nam quę vix pontus alluebat, iſte facilē abſorbuit.
Cū Eumenes rex Romā veniſſet, & a ſenatu comiter ac
honorificentiffimē ſuſceptus eſſet, & clariffimorum circa
eum ciuium frequentia certatim verſaretur, Cato non ob-
ſcurē tantū erga regem ſtudiū ſuſpectum habens, cū decli-
nabat. Dehinc cū ipſi diceretur, Eumenē frugi virū ami-
ciſſimo animo in reip. Romanā eſſe: Eſto, inquit, ceterum
hęc ipſa bellua, rex ſcilicet, cārnioſa eſt. Nemine ex regi-
bus qui perbeati putantur, inuenies, quē Epaminonda, Pe-
ricli, Themistoſti, Marco Curio, & Hamilcari cognomēto
21 Barchę, optimo iure conferre poſſis. Inimicos inuidia ſibi
affectos dictitabat, quia quotidie noctū exurgens rei ſuę
familiaris rationes negligeret, vt reip. dignitati ac commo-
dis omni cura vigilantiaq; conſuleret. Dicere quoq; ſole-
bat, ſe gratia quam ex benefactis expectaret, priuari malle,
quā pœnam non dare, quę ex malefactis ſibi deberetur.
Omnibus qui ab officio deſtiſſent, ſe duntaxat excepto,
facile

*Apophthe-
gmata.*

facilē ignoſcendum eſſe iudicabat. Poſteaquam tres in Bi-
thyniam legati Romę delecti ſunt, quorum vnus podagra,
alter capite vulneribus conſoſſo, tertius vecordia laborare
videbatur, ridens Cato, Populus Romanus, inquit, legatio-
nem emittit, quę nec pedes, nec caput, nec cor habet. Sci-
pio Polybij gratia ſuper iis qui ex Achaia relegati fuerāt,
eum Catone collocutus eſt. Poſtea cū multus ſermo de
illorum reditu in ſenatu haberetur, & alij quidē reditum
ipſis in patriam decernerent, alij verō accuratius quā par-
erat contradicerent, hunc in modum Cato diſſeruit:
Quaſi nihil habeamus quod dignum factū ſit, vnuerſum
diem de Græculis ſenibus altercando conſumimus, ac ſi
multum interſit, vtrum penes nos, an in Achaia ſepeliatur.
Quibus ſimulac ex ſenatusconſulto domū reuerſi cōceſ-
ſum eſt, Polybius in ſenatū introduci moliebatur, vt exuli-
bas illis, qui grauiffimi ordinis decreto in patriam redi-
bant, priſtinos honores & magiſtratus reſtitueret. Qua de
re cū Catonis ſententiā rogaret, ſubridens Cato reſpon-
dit: Polybium quemadmodum Vlyſſem in ſpeluncam
Cyclopiſ redire velle, vt pileum & cingulū, quę illic obli-
tus erat, repeteret. Affirmabat præterea ſtultos prudētibus
22 viris maiori emolumēto eſſe, quā prudentes ſtultis. Nam
qui prudentia valent, illorum errata facilē deprehendere ac
imitare: ſtultos verō quę a prudentibus rectē facta ſunt, imi-
tari non poſſe. Se quoque longē plus adoleſcentibus dele-
ctari, quorum vultus rubore prius quā pallorē perfunderet-
tur. Eo milite ſibi opus non eſſe, qui inter eundē manus, in-
ter conſigendū pedes agitarēt, quiq; ſteretū quā hoſtibus
23 inclamitando longius ſentiretur. Cū in pingue quēpiam
acerbē maledictis inueheretur, quibus in rebus huiusmo-
di corpus ciuitati fruſtuoſum ac cōmodum eſſet, rogabat,
cuius inter gattur & inguen cuncta ſub ventris ditione
poſita forent. Libidinoſo cuidam inter familiares ſuos eſſe
cupienti, conſeſſurū ſe negauit, quoniā cum eo viuere non
poſſet, qui melius ac ſubtilius palato, quā corde ſentiret.
Animum eius qui amoribus teneretur, in alieno corpore
vivere dicebat. Tribus itē in rebus per omnes vitę ſuę par-
tes pœnitentiam egiſſe: primum, ſi mulieri quicquam arca-
num aliquando credidiſſet, ſecundum, ſi aliquid nauis tranſ-
miſiſſet, quō pedeſtri itinere ſibi proſciſci licuiſſet: ter-
tium, ſi

*Florus in
epitomat.
lib. 50.*

*Quarum
rerum pœ-
nituerit
Catonem.*

24
tium, si qua dies ei per incuriam inanis effluxisset. Deprauatum quoque quandoque senem conspicatus, Te magnopere inquit, rogo, ut cum pleraque turpia senectutem circumueniant, des opera ne te auctore malignitatis accessio fiat. Ad tribum plebis qui in suspicionem veneficij venerat, iniquam legem ferentem, Adolescens, ait, nondum scio, utrum haurire quod misces, an approbare quod scribis, deterius sit. Cato cuiuspiam, qui multis intemperantiae ac impotentiae notis inustus erat, probis vexatus, Impar mihi tecum, ait, certandi conditio est: nam ut & male audire & male dicere tibi facillimum simul ac promptissimum est, sic mihi maledicere insuauis, & male audire insuetum est. Quae vel ab ipso dicta prudenter vel responsa acute mandata literis extant, huius generis sunt. Verum enimvero cum Valerio Flacco, cuius amicitia & consuetudine familiarissimè utebatur, consul designatus citeriorem Hispaniam sortitus est. Huius ubi complures populos in potestate redegit, complures dexterritate atque humanitate sibi vendicasset, aduentatibus multis ac maximis barbarorum copiis eo in discrimine res erat, 25 ut turpiter vim inferri polle putaretur. Quamobrem Celtiberos finitimos ad belli societatem acceruit, quibus ducenta subsidij gratia talenta stipendij nomine deposcentibus, ceteri quidem minimè tolerandum esse censebant. Romanum auxilia barbarorum tutelae suae causa mercede conducere. Tum Cato, nec graue nec durum esse respondit: nam si vicissent, non suis opibus, sed hostium facturum satis: si victi essent, nec eos qui repeterent, nec a quibus repeteri possent, superstites futuros. Hanc pugnam, cum summa vis confictum esset, vicit, magnosque cum splendore reliqua procedebant. Omnium urbium muros quae intra Batim annum sunt, a Catone vno die solo aequatos fuisse, Polybius auctor est. Has plurimas & multitudine & genere militum minutissimas exiitisse constat. Ipse Cato plura se oppida cepisse, quam in Hispania dies egisse commemorat: eaque haud sane instantia est, siquidem re vera quadraginta numero 26 fuerunt. Milite itaque ex ea expeditione locupletato, singulas etiam argenti libras viris diuisit, illud adiiciens, melius esse multos ex Romanis argentum, quam paucos aurum habentes in urbem reuerti. Ex captiuis hostium rebus, praeter cibum & potum, nihil ad se peruenisse dicit. Quod ab ipso

Lin. lib. 4.
De ad. 4.

Ge. 1a.

Abstinentia.

ipso factum est, non quod cuiquam vitio daret, si huiuscemodi oblata occasione, commodis suis fortunisque seruiret, sed quia ipse cum viris optimis mallet de virtute, quam cum ditissimis de pecunia, & avarissimis de lucri quaestibusque cupiditate certamen inire. Nec se ipsum modò, verum etiam ministros suos ab omni praedae noxa liberos seruabat. In castris quoque secum seruos habuit, quorum vni Pacho nomen fuit. 27 Is tres pueros ex captiuis qui sub hasta veniebant, emit: quod cum rescisset Cato, praeter timore Pachus antequam ad eius conspectum veniret, sibi met ipsi mortem conficiuit: sic seruis deinde venditis, pretium eorum Cato in aerarium retulit. Hunc cum adhuc in Iberia esset, Scipio maior inimico animo insectabatur, & rebus ipsis feliciter gestis impedimento esse cupiens, ut in illa prouincia ei succederet, persequitur. Subinde ut quamprimum Cato magistratu decederet, magno studio contendit: ipse vero cum quinque militum cohortibus & quingentis auxiliariis equitibus, Lacentanos subegit, sexcentos transfugas in manum suam redactus ultimo supplicio affecit. Quibus ex rebus infestum sibi Scipionem mordens Cato, sic Romam maximam fore per simulationem dicebat, si quidem claro loco nati primas virtutis partes ignobilibus minimè concederent, & plebei ordinis homines quorum in numero ipse esset, cum genere & gloria primariis de virtutis laude certarent. Quocirca cum pleraque aduersus eum Scipio moliretur, senatus decreuit, ne quid eorum quae a Catone constituta essent, permutaret, aut abrogaret. Huius magistratus initio Scipionis potius quam Catonis amplitudini ac auctoritati detractum est. Nam 28 ita quiescit res fore, ut cum nihil memorabile gereretur, per otium mora segnis militibus esset. Cato ubi triumphans urbem inuectus est, aliud viuendi genus quam ceteri solent, instituit, qui non virtutis, sed gloriae causa, magno spiritu contendunt: cumque triumphos, consulatus, ac spectatissimos honores adepti sunt, ad voluptatem atque otium deinceps se conuertunt, & ea vitia quae a reipublicae dignitate & communi utilitate seiuncta sunt. Non sic Cato, non sic virtutis neruos remisit, sed tanta cura & vigilantia, quanta qui primum reipublicae procuracionem suscipiunt, & honores & magistratus sibi inueniunt, cupiditate incredibili quandam aliam ratione de integro ingressus est. Ut enim amicis & ciuibus vsui esset, neque

Triumphus.

29 patrocini, neque militiæ labores vnquam repudiavit. Tiberium siquidem Sempronium consulem, qui circa Istrum & Thraciam ducebat exercitum, legatus iuuit: deinde cum
* *Attilio*. Manlio * Acilio tribuno militum aduersus Antiochum illum magnam in Græciam venit, qui tantum Romanis terrorem, quantum nullus alter post Annibalem iniecit. Asiam sanè quantamcumque Nicanor Seleucus habebat, vniuersam ferme sub nutu ditionemque suam recipiens, simulac plurimas feroces ac pugnacissimas barbaras nationes domuit, elatus animo cum Romanis belligrare cogitabat, quoniam eos solos dignos ratus est, quibus cum de imperio armis decerneret. Is nequaquam indecoram belli causam comentatus, Græcos scilicet præter necessitatē & vsum, Romanorum beneficio iam à Philippo & Macedonibus liberatos, ac suis pristinis legibus viuentes, cum copiis in Græciam transmissis, quæ per id tempus incertis fluctibus iactabatur, quod partium duces regis pollicitationibus animos innouandorum rerum cupiditate suspensos, in deteriore partem exci-

30 uissent. Quamobrem Manlius ad ciuitates legatos mittere, Titus quoque Flaminius (ut in eius vita scriptum est) multas ciuitates quæ res novas molebatur, sine tumultu cōtinere ac sedare. Cato Corinthios, & Patrenses, ac Aeginetes Romanis asciuit. Per multum etiā tēporis Athenis cōsumpsit, cuius adhuc oratio quædam extare fertur, quæ Græcè ad populum habuit, quasi in miro quodam amore veterum Atheniensium virtutibus affectus, singulari cum voluptate urbis pulchritudine ac ciuitatis amplitudine spectatū venisset. Id autem falsum est: per interpretem enim cum illis locutus est: quam ita Græcè sciret, ut interpretis officium minime sibi necessarium esset. Latinis literis adeo contentus fuit, ut eos non magno opere probaret qui Græca admirarentur: & Posthumius Albinus qui Græcè scriberet historiam, veniam deprecatus, moribus eius vacuus non fuerit, sed audierit ignoscendum esse, si Amphictyonum decreto coactus, illas res gestas scribere adortus esset. Acerrimam eius in dicendo celeritatem

31 *Orationis* magnæ Atheniensibus admirationi fuisse traditū est. Nam quæcumque ipse breuissima oratione expediret, interpretes multo verborum ambitu vix renuntiabat. Quocirca rati sunt Græcis quidem sermonem ex labiis, Romanis autem ex corde proferri. Antiochus vbi Thermopylarum angustias va-

lido præsidio firmatis, vallo & muro locum, qui natura sui iniquus & difficilis erat, stationibus etiam armatorum obiectis communisset, quasi opinione sua iam bellum explosisset, cōfidebat. Quo factū est, ut à fronte quidē fauces expugnare Romanus penitus desperaret. Illum verò Persarum circumversans animo Cato, noctu quibusdam acceptis copiis ire pergit. Cæterum cum superiorem semitam primi tenuissent, captius quidam itineris dux errore viæ captus militi dubiis in locis ac præcipitibus cōstituto, mororē simul ac pauorem iniecit. Conspicatus hoc discrimē Cato, cæteris omnibus quietē iussis manere, & L. Manlio viro ad conscendendos montes apertissimo comite ascito, per loca confragosa laboriosum & multis obiectū periculis iter ingressus est. Nocte enim intempesta nihil lucente luna proficiscentibus, oleastris, saxis, aspretis latè dispersis, singularis incertitudo & obscuritas prospectum ademerat, donec in tramentem incidere, cuius ut assequeretur cōiectura, in hostium castris finis erat. Tum vbi signa nonnullis apertis ac conspicuis truncis apposuerunt, quæ supra Calidromum (id enim cæminis nomen erat) eminere, ad suos reuersi sunt. Mox ad insignes illas notas copias adducētes, eum ingressos callē, cum paulum processissent, eo deficiente conuallis quædam excepit, vbi denuo vniuersi metu ac trepidatione vix mētē constabant, ignari quoddam prope hostem essent. Dilucescente iam die, & vox quædam audiri visa, & repente Græcorum vallum despici cœptum, qui præcipites illas rupes custodes seruabant. Hoc loco firmatis cohortibus, Cato Firmianis ad se vocatis, quorum perpetua fide ac prompta opera usus erat, hisque extemplo dicto parentibus, hunc maximē in modum loquitur: Vnum ex hostibus ut viuam in manū meam adducatis opus est, qui me doceat, quibus hæc prima custodia data sit, quanta hostium multitudo, quæ omnium dispositio, quis ordo, quis apparatus quo nos excepturi sunt: ad eum corripiendum, tota in celeritate ac audacia spes esto: eodem modo leones inermes fiducia & spe pleni, horrenda immanium ferarum lustra ingredi solent. Quæ cum dixisset Cato, Firmiani, ut erant, per montes ad speculatorias custodias discurrunt, quibus irruentibus, omnes tale nihil expectantes tantus undique paor inuasit, ut quid in rem esset ignari, passim fuga dispersi sint. Ex his vnus ipsis cum

Lin. lib. 6. Dec. 4.

Frontinus lib. 1. de explorandis consiliis hostium.

armis preclusus in manus Catonis deferatur, à quo explorat, cum reliquæ copiae in angustiis cum rege fideant, sexcentos Aetolos ibi delectos esse, qui extremas collium partes pro statione tenerent. Horum simul negligentia Cato & paucitate cōtempna, ex tempore iussis cauere tubis, ingenti clamore ac strepitu primus stricto pugioe suos admouit: quos cum ex præruptis mōtibz repēte inuectos cernerent in regia castra fugientes, omnia tumultu ac terrore cōplēt. Manlius interim munimenta quæ fauces illas tutabantur, vniuerso admoto exercitu ex inferioribz oppugnabat. Tū Aptiochus os lapide ictus, excussis dētibus, doloris acerbitate equum auerit. Exercitus nulla ex parte vim Romano rū ac imperū sustinere, sed effusa fuga terga dare, & per accipites saltus palustri limo & voraginibus inuios ac præruptos & lubricos colles iter habere. Ad hæc intra angustias illas inuicē occurrentes, ita circūfuso vndiq; terrore ac hostili ferro obcorpescere, vt Romanus eos passim ca deret. Cato vsquequaq; minimē parcus suarū laudū prædicator, iactantia, quæ res magnificē gestas sequeretur, non abhorrebat, tum hisce præclaris factis suis magnum cumulū adiecit. Iis enim qui eum insectantem ac cadentem hostes viderant, dixit, nullo pacto tantum populo Ro. Catonē, quantum Catoni populum Ro. debere. Ipse quoq; Manlius consul ardentē adhuc ex victoria Catonē aliquandiu cōplexus, singulari cū læticia clara voce testatus est, neq; se neq; vniuersum popu. Rom. maximis ac immortalibus Catonis beneficiis meritam laudem & gratiam referre posse. Haud multo post Cato certus rerum gestarum nūtiū Romā missus, prospera nauigatione Brundisium traiecit. Illinc autem soluens, vno die Tarentum delatus, quatuor cōsequentes iter habens, quinto Ro. ab ora maritima profectus, primus victoriā nūtiavit: quare gaudio & sacrificiis ciuitatē referūt, eiq; magnos spiritus iniecit, vt maria, vt terras suo vēdicare posset imperio. Hæc ferme bellicis artibus egregiē à Catone acta sunt. Accusationes ac vituperationes in improbos, reip. partes singulari quidem studio dignas esse ratus, & accusantibus aliis opē tulit, & quosdam qui in iudicium vocarēt, vt Petilium in Scipionem, comparauit: quem cum amplitudine familiæ, & vera animi magnitudine calumnias calcare percepisset, missum fecit, quoniam

Iactantia
mes bene
gestarum
rerum.

36

quod in eius perniciē cōstituisset, cōsequi desperaret. Lucius autem fratrem inito cum accusatoribus consilio, grandi aere in publicum referendo multauit. Quod cum luere nō posset, nisi ipsum prouocatio ad tribunos plebis ægrē liberasset, in vincula coniectus esset. Cum adolescens quidam patris iam vita functi inimicū ignominia affecisset, eū deinde per forū deambulante obuiū sibi factū Cato comiter complexus, Acquum est, inquit, non agnis, non hædis, sed æmulorum lachrymis ac damnationibus sic exequias parentum celebremus. Quæ quauis ita se haberent, calumniarum tamen in rep. experts non fuit. Nam vbicunque inimicis accusationis argumentum accusationemque præstabat, in causa dicenda magno cum discrimine vexabatur. Fere enim quinquagies ei diem dictam esse ferunt. Postremo sex & octoginta natus annos accusatus, vulgatum illud dixisse fert, Difficillimū esse, cū inter alios homines vixeris, penes alios de his criminibz. respondere, quæ ab aduersariis obiecta sunt. Nec in ea ætate forētibz causis ac cōtentionibus modū statuit. Nonagesimo enim anno* Seruiliū Galbam ad populi iudicium adduxit: ex quo satis constat, ipsum velut Nestorem patriæ operam nauasse, dum tertiā viueret ætatem. Is enim, vt diximus, Scipioni maiori inferior, suis in rep. cōflictationibus in Scipionem vsque perrexit minorem, filium Pauli, qui Perseum & Macedonas bello vicit, illius autem adoptionis iure nepotem. Annos decem Cato post consulatum Censuram ambiuit, quæ cum omnium magistratuum facile princeps sit, vniuersæ rei supremum & perfectissimum locum habet. Hæc cum alia res, tum verò vt mores vitæque discutiatur plurimo imperio ac potestate est, vt quæ de nuptiis, de liberorum procreatione, de viuendi ratione, de conuiuiis diligenter inquirat. Nullam denique omnium cupiditatum ac institutionum esse putabant, quam adoriri ac indagare non oporteat. his enim longē facilius quàm publicis muneribus, aut iis quæ in oculis omniū fiunt, hominum mores eum posse deprehendere, qui seueritate discipline, ne quis ad voluptatē verteretur, custodiret, & acerrime coherceret ne quis patriæ ac cōsuetū viuendi disciplinā transgrederetur. Ad hoc igitur munus alter patritius, alter verò plebeijs deligebatur, quos Censores appellabant. His licebat & integrum erat, ē

38
Linus legi
git Sergiū.

Censorum
potestas.

39

Lin. lib. 9.
Der. 4.

senatus eos eiicere, & illis equum adimere, qui flagitiose re
intemperanter degerent. Ipsi quoque sacrificiorum pretia
curabant, & descriptionibus genera, & reip. officia distin-
guebant. Multas præterea potestates hic magistratus ha-
bet, quapropter in petitione Censuræ nobilissimi & primo
res patrum Catoni obstiterunt. Patritij quidem inuidia
stimulati, cum hoc pacto nobilitati maximè detractum iri
putarent, si ignobili loco nati quamprimum summū hono-
ris gradum obtinerent: tum etiam vehementer commoue-
bantur ij, quibus ex multorum malefactorum conscientia &
prisci moris transgressione, viri austeritas terrori erat, quā
difficilem & inexorabilem fore sibi suadebāt, si ceteris mu-
neris ius & authoritas accessisset. Idcirco studiis partium
ex cōposito paratis, septē candidati in campum deducti cū
Catone, magna contentione petierunt. Hi quidē bona spe
multitudinē colere, ut quæ mollem & voluptuosum iā ma-
gistratum expeteret. Contrā Cato aliam petendi rationem
ingredi, nullam facilitatis aut comitatus significationem
præ se ferre, verum potius ex suggesto in improbos minita-
bundus, aperte & palam testari, ciuitati maxima expiatio-
ne opus esse. Hunc in modū populum rogare, ut si pruden-
tes essent, nō blandissimum, at asperrimū medicum delige-
rent: se quidem illum esse, alterum autem ex patritijs Vale-
rium Flaccum, quo vno collega delicias ac molitiæ velut
hydram exscindens atque concremans, ut opinio sua fere-
bat, operæpretium quid facturus erat: cū ceteris verò mini-
mè sibi liberū fore pro dignitate reip. administrare, quo-
niā optimos præceptores formidaret. Quā quidē in re
populus Romanus magnisanè principibus dignus, sic ex-
celso animo fuit, ut nec rigidos, nec elatos Catonis mores
extimesceret, verum ceteris omnibus popularibus, & qui
cuncta ad gratiam facturi videbantur, repulsis, cū Catone
Flaccum censores designarit, cui non velut candidaro, sed
iam principi & imperitanti paruit. Cato L. Valerium Flac-
cum collegam amicissimū, senatus principem descripsit, &
quo cum alios complures, tum Lucium Quintium Flaminium
eiecit, qui septem annos antea consul fuerat, & quod longè
sibi gloriosius fuerat, T. Flaminij frater, qui armis Philip-
pum debellauerat. Causam autē cur ē senatorio loco mo-
tus sit, hanc accepimus, Lucius adolescentem liberali for-
ma

Supra in
viti Flami-
nii.

ma scortū deperibat, quem semper comitem secū habuit.
Is cum Lucius imperator rem gereret, & honore & gratia
apud eū rātum potuit, quantū quicunq; superiori tempore
beneuolentia & familiaritate illi deuinctus esset. Penes
ipsum igitur consulari prouinciæ præfectū aliquando in
conuiuio ex more discubens, multis blandimētis Lucium,
qui vino facillè vincebatur, alliciebat: quem cum à se diligi
plurimis verbis ostenderet, hoc testimonio vsus est: Omni-
bus domi gladiatorio spectaculo intentis, cuius tamen si vi-
sendi desiderio afficerer, quodd obtruncari nunquā hominē
viderim, tamē sub ipsum spectaculum ad te properaui. Lu-
cius autem indulgens amator cum parem illi gratiā refer-
re vellet, Huius, inquit, rei causā ne mecū subristis sis, hoc
enim mœrore te quamprimum liberabo. Extemplo igitur
vnum ex iis qui rei capitalis crimine damnati erant, ad se
in conuiuium adduci imperat, & accersito cum securi car-
nifice, amasiolum denuò rogat, utrū hominē percuti spe-
ctare cuperet: qui cum se velle respondisset, collo caput
eximi iussit. Ad hæc quæ plurimi tradiderūt, accedit Ci-
ceronis testimonium, apud quem in dialogo de senectute
Cato talia disputat. Liuius autem cum qui interfectus est
Gallū transfugam fuisse, nec Lucium ferendi negotiū carni-
fici dedisse, sed propria manu in corpus illius scussisse com-
memorat, idq; in oratione Catonis scriptum extare. Moto
itaq; Lucio ex ordine senatorio, Titus frater id agrè pas-
sus ad populū confugit, rationem offerre iubens, cur ad eū
ignominiosè fratrem eieciisset. At ille cum cōiuij turpitudi-
nē exposuisset, & Lucius negaret, ad iusiurandū à Catone
reuocatus tergiuersatus est. Id vbi multitudo perspexit, di-
gnas dedisse pœnas sciuit. Deinde cum spectaculo ciuitas
frequens interesset, Lucius consulem locum prætergre-
diens, procul confedit. Quā re populus vehementer mise-
ricordia commotus, magno plausu reuertit, & in honestio-
re sede collocari coegit, qualiquoad sibi liceret, quod in eū
factū esset, emendaret, & vulnus quod inflixerat, hoc stu-
dio, hoc beneuolentiæ testimonio mitigaret. Manliū quoq;
virū clarissimū, cōsulē futurū, ē senatorio loco mouit, qd in
terdiu præsentē filia dissiuauisset vxorē: quē cum increpa-
ret, testatus est se nūquā, nisi cum aliquādo tonarem, suā cō-
plexum: vnde per iocum dixisse fertur, tonante Ioue se
beat

44
Vulgi in-
constātia.

45
*Luxum in
rep. ut di
minuerit.*

46
*Scitū Ari
stonis di
ctum.*

beatum esse. Lucius etiam Scipionis Africani frater Ca
toni causam attulit. ex qua sibi singularem inuidiam con
traxit: haud enim aequitate causæ, sed Africani contume
lia potius, à Lucio Scipione viro triumphali equū ademisse
se creditus est. Ad hæc molesta magnopere multos eius se
neritas affecit, qua suntuosos apparatus, quos nemo peni
tus rescindere potuisset, circūcidebat, quoniam plurimos in
ciuitate luxuries iam ægros reddiderat, ac propemodum
labefactauerat. Vt igitur in omnes animaduerneret, coegit
vestis, carpenti, mundi muliebris, & domesticæ suppellecti
lis decuplum amplius in censum referri, quàm earum re
rum pretiū sineret, si mille quingentas drachmas excessis
set: alioqui in animum induxerat, vt maiori censu grauati
ri, plus in ærarium conferrent. Insuper tria singulis milli
bus æra attribuit, vt cum frugi viros & moderatos sibi for
tunis pares, pauciores pecunias in fiscum persolvere cerne
rent, à luxu desisterent. Grauius autem Catoni succen
sant, quicunque vt instituerant laurè viuentes, tributi no
mine suas opes exhauriebant, aut qui delicias quibus capti
& demulsi erant, propter pecuniarū collationes exuebat.
Leges enim quibus diuitiarū ostentatio interdicitur, non
nulli diuitiarum ademptionem esse arbitrantur, eas autem
nequaquam rebus quæ ad vitā necessariæ sunt, sed superua
caneis ostentari. Quapropter omnium consensu Aristonem
philosophum maximè admiratum ferunt, homines potius
superfluis fortunæ bonis, quàm necessariis ac cōmodis bea
tos sese putare. Vnde Scopas Thessalus, cum quispiam fami
liaris ab eo quicquam assequi contenderet, quod neque ne
cessarium sibi, neque valde cōmodum esset, Huiusmodi re
bus, inquit, & felix sum & locuples, superuacuis inquam,
& vsui minimè necessariis. Sic vehemens opum studium
nequaquam nobis à natura datum, ex vulgari & aliena opi
nione introductum est. Quæ quanquam ita essent, Cato ta
men tales inculatores nihili facies, etiam atque etiam seue
rius animum intendit. Aquæ ductus enim quibus aqua pu
blicam priuatim in domicilia & hortos subductam vsuca
piebant, abscidit: & quæcunque in loca publica porrecta es
sent ædificia, diruit ac demolitus est. Operarias artes ad
mercedem prauam contraxit, venditionibus supremo pre
tio vectigalia estimauit. Ex quibus haud mediocris in eum
delata

delata est commoditas. Qui verò cum Tito Flaminio sen
tiebant, aduersus Catonem conspirantes, impensas & sa
crarum ædium & vrbanoꝝ operum locationes, velut inu
tiles, irritas fecerunt. Tribunos etiam plebis impudentio
res & ad omne facinus propensiores sollicitauere, vt Cato
nem ad populum pronocantes, duobus talēis multarent,
eique in apparatu basilicæ magnis altercationibus refraga
ti sunt, quàm ex ære publico vicinam foro sub curiam a se
inædificatam, Porciam basilicam appellauit. Populus mi
rum in modum Catonis censuram grātā habuit, cui cum
statuam consularem in templo Sanitatis collocasset, nec
Catonis præturas, nec imperia, nec triumphum, sed hunc ti
tulū inscripsit: Rem Romanam iam prolabantē & in de
terius versam, Cato creatus censor modestissimis institu
ti, optimis moribus ac præceptis pristinum in locum re
stituit. Huiusmodi honoris ambitiosos initio cōtempnit
eos namque ignorare dicebat, quod fabrorum aut pictorum
operibus gloriarentur, cum honestissimas pulcherrimasque
eius imagines populus Romanus animis circumferret.
Nonnullis admiratibus, quod ignobiles & mediocres ho
mines statuas haberent, Cato vero nullam: Quæri, inquit,
malo, quam obrem Catonis simulacrum hic non positum
sit, quàm cur positum sit. Nemine præterea bonum ciuem
laudari ac celebrari passus est, nisi id cōmuni vtilitati con
iunctum esset. Plurimum verò, præter ceteros, de seipso
prædicauit: cui magno illud argumēto est, quod qui in vita
de officio defecissent, si quando reprehenderentur, eos mi
nimè vituperatione dignos, quia Catones non essent, dice
re solitum referūt. Illos etiam qui eius acta, nec magna cu
ra, nec singulari diligentia imitari conarētur, sinistros Ca
tones appellare. Vniuersum senatū periculosis reipub
licæ temporibus, in se, vt in sæua tempestate vectores in gu
bernatorem, oculos conuertere. Quapropter eo abien
te, res grauisimæ sæpe in aliud tēpus prorogari. Quæ non
solum suo, sed aliorum quoque testimonio vera fuisse con
stat. In ciuitate igitur cum vitæ institutione, eloquentia,
etate multum anteciret, magnos honores ac singularem di
ginitatem consequutus est. Fuit bonus in liberos parens, in
vixorem maritus frugi, & rei pecuniariæ procurator non
vulgaris. Namque huiusmodi curas cogitationesque, non per
inde

*Cato haud
sanè detre
ctator lau
dum sua
rum.
Linius.*

*Vita pri
uata.*

Vxor.

Laertius
lib. 2.

Filius in
stipite.

inde ac paruas & humiles, a se alienas iudicauit. Quamobrem oportere arbitror, ut quæcūq; de his ab ipso bene constituta sunt, summam dicam. Feminā quæ longè magis generis antiquitate, quā diuitiis polleret, vxorē cepit: quamquam autem vtrāq; grauē & molestā censeret, tamen honesto loco natam, natura magis turpitudinem vereri, & ad ea quæ recta essent, marito obsequentiore fore cogitabat. Eos qui vel vxorē vel liberos verberassent, quasi in sanctissima deorū templa manus intulissent, impios esse putabat: eūq; maiori laude dignabatur qui bonum maritū se gereret, quā qui in ordine senatorio magnus esset. Quocirca Socratis illius prisci nihil amplius admiratus est, quā quoddam difficilem & contumacē coniugē, & insanos liberos nactus, cum eis comiter atque humaniter vixisset. Vbi Cato filiolo auctus est, nisi resp. impedimēto esset, nullum officium sibi antiquius duxit, quā ut in tempore quo infans lauaretur, & velamentis inuolueretur, visendi causa domū veniret. Hunc suo lacte vxor aluit, quem ut seruorum beneuolentia & charitate muniret, ancillarum puellōs interdum vberibus suis admouit, haud ignara quanta necessitudine plerique cibo sodalitiō cōiuncti sint. Cato verò filium quamprimum per aratē intelligere potuit, literis erudit, tamet si Chilonem gratissimum seruū grammaticū haberet, qui tum pluribus pueris ludum aperuerat, iadignū (ut ipse perhibet) ratus, natū suū, si discendo tardiusculus esset, ab eo qui seruiret, reprehendi ac aurē distorqueri. Doctrinæ huius quoq; causa, mācipio debere gratias noluit. Ideoque ipse literarū præceptor fuit, ipse leges edocuit, ipse exerceendi corporis magister, non modò iaculandi, tractandi arma, equitandi, sed etiam pugno dimicandi, & calorem & frigus tolerandi, ac rapidos gurgites & asperros fluuios transeundi artes instruxit. Ipse etiā propria manu historias maiusculis literis exarasse testatur, ut domi maiorū virtutis exempla filiolo vsui & adiumento forent. A verborum turpitudine, præsentē puero, sic temperauit, quasi Vestalibus virginibus arbitris loquuturus esset. Nec cū eo vniquā lauit, id quod à Romanis factitatū est. Generos enim cum foecris balneum ingredi vitio dabant, quoniam membrorum nudationem inspectantibus illis cum decore fieri non posse iudicaret. Postea cum à Græcis Romani audari didicissent,

essent, ipsi subinde Græcos, ut id cum vxoribus vsurparēt, docuerunt. Omnia igitur quæ ad ingenium & solertiam pertinerent, Cato qui filiū perinde ac pulcherrimū quoddam opus ad virtutem formabat ac effigiabat, ex sententia perfecit. Cū verò corpus natura mollius quā ut laboribus sufficere posset, apparet, strictē ac castitatē leges viuendi ei remisit. Qui quanquam natura talis esset, studio tamen & industria adeo in re militari strenuus fuit, ut in ea pugna qua Pauli Aemilij auspiciis aduersus Perseum dimicatus est, maxima cū laude certauerit. Vbi cum istu pugio reiectus ob sudorem manu excidisset, morore affectus ad familiares ac conturbinales conuersus, inclamitans cum eis in confertissimos hostes se coniecit. Tum magna dimicatione, magna vi, nudato loco, inter armorū & cadauerū quæ vtrinq; ceciderant aceruū, gladium vix inuenit. Hæc cum Paulus imperator animaduertisset, magna cū admiratione delectatus est. Quædā insuper Catonis ad filiū extat epistola, in qua eius cupiditatem ac vehemens in ense recipiendo studium magnopere laudat. Hic adhuc adolescens Teriā Pauli Aemilij filiam, Scipionis sororem cepit vxorem, cū non tam patris dignitate, quā sua singulari virtute, clarissimæ adeo gentis affinitatem sibi comparasset. Talis deniq; vir fuit, ut sedulitas, industria, diligentia, quibus eū pater excoluit, ipsius expectationi respōdisse videatur. Multos seruos Cato ex captiuis emit, pueros præsertim ut aptius & facilius velut catulos & pullos educare ac erudire posset. Hos sic institutos accipio, ut minimè alienā domū nisi Catonis aut vxoris iussu introirent. A quibus cū quaereretur, quidnā Cato faceret, nihil, nisi nescire se, respōdebant. Oportebat (ut sibi persuaferat) seruos domi vel ali quod necessarium munus obire, vel quiete corpus reficere. Quapropter eis magnopere delectari solitus est, quos somno deditos videret, quod ipsos māsfuiores & præstatiores futuros, q̄ multis vigiliis affectos putaret. Seruos cōgressus & coitus causa in grauissima facinora illabi ratus, itauit ut definitio ære, cum ancillis cōgredi possent: cū cæteris aut mulieribus ne liceret, interdixit. Horum incuriam atque imprudentiam in his quæ ad cibum spectarent, initio cū tenuis adhuc & inops militaret, molestè nūquā tulit. Inde corū enim, vtrius aut gulæ causa graues lites & cōrouer-

Disciplina
seruorum.

55 *ἡγεμονία* fias cum pueris & ministris habere aiebat. Postea verò fortunis auctus, cū amicorū & collegarum cōuiuium celebraret, continuò post cēnam eos loro castigauit, qui ab obsequio aut apparatu per negligētiā defuissent. Præterea quò mutue semper inter ipsos seditiones essent, efficiebat, quò illorum voluntatem animorūmq; cōsensum & suspectum haberet, & maiorem in modū formidaret. De seruis qui capitalis noxæ rei essent, presentibus cæteris iudicium agi, & de damnatis suppliciu sumi voluit. Dū accuratissime prouentus ad intentissimā formam referret, agriculturā & delectationē potius quā fructū æstimabat. Vt autem tuto in loco fortunas suas collocaret, paludes, lacus, aquas calidas, loca, fullonariæ accommodata, prædia quæ cum opere rustico facile cohererent, cū sua sponte syluis & pabulationibus referta essent, cōparabat, ex quibus multū pecuniarū caperet, eisq; Iupiter (vt ipse dicere solebat) nocere non posset. In re nautica eo scēnore utebatur, quò in primis reprehensum est. Iubebat enim quibus mutuo dederat, vt multos communiter in societate ascendere, qui quinquaginta numero facti, totidem dispersi nauibus, ipse extra vitæ partem vnā per Quintium libertū capiebat, qui cum iis qui scēnori obnoxij erant, enauigabat. Erat enim huius vnuerfam in sortē, sed magno cū emolumento paruum in rem discrimen. Seruis etiā lucri cupidus argentum præbebat vt pueros emerent, quos impensā Catonis educatos ac instructos post annum venundabant. Ex his Cato complures detinuit, pretio quantū qui maximo emisser supputado. Cū huiuscemodi quæstus studium filio persuadere conaretur, non viri, verū viduæ mulieris esse dixit, extenuatas facultates dimittere. Illud autem longè magis eius animi vehemētiā declarat, quòd illum hominem admirabilem ad gloriā, ac diuinum appellauit, qui rationes suas ampliores quā accepisset, relinqueret. Ea tēpestate qua Cato iam grādis natu erat, Carneades Academicus & Diogenes Stoicus philosophus legati Athenis Romam venire, vt Atheniensium ciuitatem quingentis talentis, quibus Cecropiorum postulatione, à Sicyoniis indicta causa multata fuerat, liberarent. Mox adolescentes huiuscemodi legatos visitandi & salutandi gratia frequentes conuenerunt, quos cū disputantibus interfuissent, laudibus & admiratione extollebant.

extollebant. Carneades præcipuè graciosus habitus est, in quo sic summa virtus cum summa æstimatione iugebatur, vt maxima comitate deuinctis auditoribus, quemadmodum spiritu, sic rumore ciuitas subito compleretur, vnus Græci hominis eloquentia pariter ac sapientia singulos demulceri ac teneri, & incredibili quodam studio iuuentutem, cunctis posthabitis voluptatibus ac reliquis exercitationibus, quasi diuinitus afflatam ad philosophiam conuerteret. Quòd cū cæteris Romanis iucundum spectaculum esset, quādo complures adolescentes optimis Græcis artibus erudiri, & cum spectatissimis viris versari cernerent, principio ipse Cato huiuscemodi doctrinæ studiū vnuerfam ciuitatem abundare grauitè ferebat. Verebatur enim ne ad hanc humanitatem conuersa iuuentus, sic dicendū laude duceretur, vt rerum gerendarum ac militiæ gloriā contemneret. Vbi verò philosophorum nomen passim per urbem celebrari cœptum esset, & vir clarissimus C. Atilius magno studio exorato senatū, primam eorum orationē verbis Latinis interpretatus esset, Cato secum statuit, vnuerfos philosophos quadam honestatis specie Roma dimitti. Quocirca in curiam veniens primoribus patrum grauitè questus est, quòd diuturno tempore infecta te legati in vrbe sedcant, qui tanto ingenio, tanta facultate dicendi sunt, vt facile quæcunque velint persuadeant. Quamobrem reipub. saluti conducere quoddam senatusconsultum maturè decerni, quò hinc abeuntes ad scholas reuertantur, vbi liberos Græcorum suis artibus instituant, Romani verò adolescentes more maiorum legibus & principibus obediant. Huius sententiæ author fuit Cato, non quia Carneadi (vt nonnulli suspicabantur) inensus esset, sed quia philosophiæ penitus aduersus, omnem Græcam doctrinam, quantū in ipso erat, infectabatur. Quippe cum Socratem loquacem & violentum hominem appellaret, qui cū in patria sua plus posse quā leges paterentur affectaret, prisca mores ac veteres consuetudines antiquare, ciuēque suos ad contrarias pristinis institutis opinionones traducere molitus est. In Ilocratem inuēctus, eius in scholis discipulos consensescere aiebat, vt apud inferos causas quas in fidem suam recepissent, patrocinio tuerentur. Ad hæc cū Græcorum studia ad filium maledictis in-

P cesseret,

cesseret, qui curam & vigilantiam ad Græcas artes contulerat, grauiori sono vocis, quam sibi per senectutem liceret, quasi numine afflatus oraculū ederet, Romanos tunc imperio spoliari iri dixit, cum se Græcis literis dedissent. Ceterum hæc ipsius maledicta falsa atque inania fuisse, consequens tempus ostendit: in quo cum ciuitas rebus gestis amplissima facta esset, omni cōmendatione humanitatis Græcarum disciplinarū etiam atque etiā in floruit. Nec Græcos philosophos solum Romæ, verum medicos odio & suspitione prosequutus est. Cumque illud Hippocratis audisset, qui a rege Persarū multorum pollicitatione talentorū accitus, nunquā barbaris Græcorū hostibus sui facultatē futurū dixerat: Hoc, inquit, cōmune medicorū iusiurandum est. Quapropter filiū assidue iussit tales homines declinare, scriptum apud se cōmentarium esse dicens, quo pacto vel incolumis seruari, vel aegritudine liberari posset. Si quis ex familia aduersa valetudine laboraret, neminē vnquam per incediam seruaret: at oleribus, & leuissima, velut anath, pamborū, ac leporis carne domesticos infirmos aleret. Hæc enim cū coctu facilia stomacho sint, aegrotis conferre, nisi quod manducantes per mille somniorū species versari contingat: hæc itaque ipsa viuendi ratione fretū, cum ipsū quidem optimē valiturū, & suos incolumes aliquādiu conseruaturū. Sibi tamen non parū inuidiæ conflauit, dū vxorem & filiū perdidisset. Ipse verō corpus robore firmissimū nactus, adeo prospera valetudine diutissime fuit, vt etiā grandæuus mulieri magnopere cōgrederetur, & huiuscemodi causa, præter ætatē, vxorē cepere. Nam vbi Pauli filiā, Scipionis sororē filio coniugē dedit, ipse vxore destitutus cuiusdam puellæ coitu quæ ad eū ventitabat, utebatur. Id facile per angustias domus perceptū est. Filius cum mulierculam impudentius ac tumultuosas ad patris thalamū profectam intellexisset, verbū nullum fecit, sed quasi rei corruptiōne affectus, grauius in eā oculos obiecit. Quod simulac cognouit Cato, nulla ex parte questus, vultu ac fronte nullum vestigium doloris expressit. Ceterum cum ex more grege amicorū stipatus in forū descenderet, a Salonio scriba, qui cū ceteris eū domo deducebat, magna voce accitit, sciscitatus est, utrū filiulam marito collocasset: quo nihil adhuc actū fuisse, nec se nisi ex cōsilio ipsius facturū respondente,

dente, Videor, inquit, idoneū tibi generum inuenisse, cuius nisi grandior ætatē repudies, cetera (vt spero) facile probabis. Tum Salonius Catonem cohortatus est, quō puellæ cogitationem susciperet, & arbitrati suo collocaret: quæ in clientelam ipsius recepta, gratia, fide, opera eius indigebat. Nihil tardatus Cato, se eam sibi coniugem expetere indicauit. Quocirca Salonius primum non minus obstupuit, quā postea lætatus est. Catonis enim ætas annis iam grauis, & familiæ dignitas, quæ cōsulares ac triumphales imagines præferret, a puellæ suæ nuptiis aliena videbantur. Verum Catonem serio loquutum perspicies, libenter ei filiam despōdit. Deinde in forum procedentes, mox sponsalia ritē fecerunt. Hæc res vbi ad Catonem filium perlata est, accersitis sociis patrem conuenit, rogauitque, num quæ in re offensus, indignabundus sibi nouercā induxisset. Cui Cato: Meliora dic, inquit, fili charissime. Omnia sanè tua iucunditate me quadam afficiunt, & quod tibi successam nihil est: sed huius rei cōsiliū cepi, cum multos mihi quidem natos, patriæ verō tibi persimiles ciues relinquere cuperem. Hac ratione superiore tempore Pisistratus Atheniensium tyrannus (quemadmodum literis proditum est) pubescentibus iam liberis Argolicam superinduxit coniugem Timonassam, ex qua Iophon & Thessalus editi sunt. Ex his nuptiis Catoni filius ex matre cognomento Salonius ortus est. Alter verō maior natu cum imperatorem gereret, extremum obiit vitæ diem: cuius vt viri optimi Cato pater sepe suis in libris meminuit. Huius mortem modestè ac sapienter tulit, & consequenti tempore nihilominus reipub. intentus fuit. Nec enim vt L. Lucullus post, & Metellus Pius, onere iam vrgentis senectutis se à communibus muneribus, velut graui aliquo ministerio abdicauit. Nec vt antea Scipio Africanus liuore, quē in se maximarum rerū gestarum gloria conflauerat, permutato viuendi ordine, rebus vrbis prætermisissis, reliquum ætatis in otio egit. Ceterum sicut Dionysius tyrannidem honestissimas exequias, ita Cato decoram ætatis iam senescentis occupationem reip. ratus, laxamentis & quibusdam quasi iocis in contemendis libris, & agricultura, quotiescunque sibi vacuum tempus daretur, utebatur. Varios & sermones & historias conscripsit, reliquæ rusticæ enram ac studiū adhibuit.

Antequam virilem togam susceperet, duobus dūtaxat pro-
uentibus, agricultura scilicet, & parsimonia vsum se refert.
Tunc ex vrbe in villam se recipiens, rationibus & studiis
suis cōsuluit. De agricultura quoque librum edidit, in quo
de placentis conficiendis, & asseruandis fructibus pleraque
scripta sunt. Quo in loco adeo laudis audis visus est, vt in
65 singulis proprius, elegans, copiosus esse voluerit. In agro
quoque abundantes cōnas instituit, vicanos & accolas æ-
quales & familiarissimos suos passim conuiuas habuit.
Cuius cōsuetudo non modò cōxtaneis comis, verum etiam
adolescentibus grata & iucunda fuit: vt qui per longam
experientiam multis in rebus & memoratu dignis sermo-
nibus obseruaretur. Ipse mensam maximè amicorum pa-
rentem atque procreatricem existimauit, vbi ciues bene de
republica merito oratione ac prædicatione ornare ac celebra-
re consuevit, cunctos autem obliterare, quos improbos vel
inutiles iudicasset. Id adeo diligenter à Catone vitatum est,
vt nullum eorū vel laudi vel vituperationi aditum ad con-
uiuium præstiterit. Extremum quod in rep. fecit opus, Car-
thaginis eueritio ac desolatio fuit. Hanc & si manu & opere
Scipio minor exciderit, consilio tamen & sententia Cato-
nis aduersus eam ex huiusmodi causa bellum susceptum
66 est. Is ad Carthaginienses & Masinissam Numidiæ regem
armis inter se disceptantes missus est, vt controuersiarum
causas inspiceret. Masinissa quidem ab initio populi Rom.
studiosus erat, Carthaginienses verò post cladem qua à Sci-
pione duce fuerant victi, graui stipendio mulctati, & im-
perio exuti, inducias agebant. Ciuitatem itaque præter se-
natus expectationem, nec multis affectam incōmodis, nec
humiliatam inuenit: at militari iuuentute, diuitiis, armis,
bellico apparatu florentissimam, & moderatum nihil ani-
mo versantem offendit. Quapropter haud tempus esse pu-
tauit Romanos de Numidarum aut Masinissæ fortunis ac
legibus decernere: nisi enim urbem antea inimicissimam,
iam verò copiis suis auctam & ad defectionem suspensam,
summis viribus opprimerent, futurum vt æquè graua peri-
cula denuo Romani incurrant. Magno igitur studio
67 uerlus docuit senatum superioribus cladibus Carthagini-
ense prudentiores, quàm infirmiores esse, nec tam armis
debilitatos, quàm bellicis artibus instructiores factos esse.
Bellum

Bellum Numidicū Romano quoddam præludium extare Pa-
cem atq; inducias duelli prorogationem rectius appellari
posse, ad quod gerendū nihil præter tēpus expectari. Aphri-
canas subinde ficus, quas clanculū subter togā de industria
derulerat, palā ostendit. Quarū magnitudo ac pulchritudo
cū admirationi multis esset. Fundus, inquit, ex quo hæc
lecta sunt poma, triū dierū nauigatione ab vrbe Romana
distat. Illud vehementius cū de totius summa rei senten-
tiam diceret, acclamasse fertur: E repub. mihi videtur Car-
thaginem deleri. A quo quidem cū P. Scipio Nafica dis-
sentiret, petrexit in hunc modū contrariā sententiā tueri,
vt semper haberet in ore: E repub. mihi videtur Carthagi-
nem non deleri, potissimum quoniā populus Romanus ob
felicitatē elatus & insolens, per multa iā flagitia contineri
non posset, qui secundissimis adeo rebus fungitur, vt quò
imperus animorum ferat, eò vi ac impotentia perueniat.
Hunc ergo metum quasi frænum quoddam multitudinis
temeritati moderatorem & salutari impendēre cupiebat.
Carthaginienses enim quemadmodum Romanos proflig-
are non possent, sic contemni non debere. Id autem peri-
culosissimum Catoni visum est, cui satis exploratum erat,
populum Rom. debacchari, & variis in erroribus per mul-
tam licentiam versari, dum ciuitatem magnitudine præ-
stanti inimicissimā haberet, quæ suis fracta malis modera-
tior ingruat. Nec profectò timere non poterat, donec eo in
loco reipublicæ status esset, vt quoad domi malè viueretur,
foris terror sublatus esset. Hoc pacto tertij & vltimi belli
Punici Cato author fuit, cuius ipse in principio mortuus
est, cū multa sapienter ac diuinitus de eo vno prædixisset,
cui potissimum illius vrbis excidendæ palmam seruari
animo multos annos antè præuiderat. Hic tunc erat ado-
lescens & tribunus militū. Profectus tanta prudentiæ ac in-
68 dimicando virtutis signa declarauit, vt his Romam perla-
tis Homericum illud Cato cecinerit:

Isle sapit solus, reliqui velut ymbra vagantur.

Oduat. n.

Hoc eius oraculum paulò post re ipsa verissimum fuisse
Scipio confirmauit. Cato progeniem hanc superstitem re-
liquit, vnum scilicet filium, quem (vt superius dictum est)
ex posteriore vxore natum, cognomento Salonium appel-
lauit,

lavit, vnumq; ex defuncto filio nepotem. Salonijs quidem dum imperator esset, mortem obiit. Eius filius Marcus consulare dignitate administravit. Iste Catonis Philosophi virtute ac gloria etate sua clarissimi avus fuit.

COMPARATIO ARISTIDIS AD
CATONEM SENIOREM.

70

VM de his quæ mentione digna videbantur exposuerimus, si tota vnius vitam vniuersæ alterius conferamus, quoniam multis egregiis in locis pares sunt, quibus in rebus varietas ac dissimilitudo sit difficile percipiemus. Si vtrinq; particulatim, quasi carmen aut pictam tabulam syncero & subtili

iudicio discernere voluerimus, dispiciemus esse vtriq; commune, quod sua virtute, suis optimis institutis imixti, magna cum gloria ad rempub. accesserunt, quāquam nec maiorum splendor, nec externarum rerum facultas eos promoueret. Aristides, ut nobis coniectura colligere licet, cum necdum Athenæ magnopere creuissent, & opes ciuitatis mediocritate aequalitatemq; seruarent, factionum principibus & imperatoribus obstitens, clarus ac spectatus ciuis factus est. Eo sanè tempore quo florere in repub. cepit, quingentum

71

medimnum census maximus erat. Secundus autem trecentum equestris ordinis hominibus, tertius & extremus ducentum fuit, his quos *Zeuxiras* appellabant, attributus. Caterum Cato cum paruo ex municipio & rusticana viuendi consuetudine in vastum quasi pelagus se immitteret, re Romanam ingressus est, quæ tunc haudquaquam ut patrum memoria, Curios, Fabritios, Hostilios, ex agris duces deligebat, nec inopes & operarios ab aratro & ligone primores & primarios ciues in curiam accerserat: verum quæ generis nobilitate, diuitias, largitiones, ambitione more suo magnificiebat, & tumore iam & imperio freta, candidatorum studio per fastidium quoddam delectabatur. Haud simile fuit Themistocle inimicum habuisse, qui minime splendore generis clarus mediocribus fortunis nitebatur. Tria enim, vel quinq; summum, talentum possedisse traditur, cum initio ad rempublicam

72

coniecit,

coniecit, & cum Scipionibus Africinis, Seruijs Galbis, Quintis Flaminijs, p. summo loco ciuitatis inisse certamen, cui nihil momenti, nihil facilitatis, nisi iustitiæ causa, & loquendi libertas aditum daret. Aristides quoq; Marathone, & rursus Plateis vnus ex decem imperatoribus designatus fuit. Caterum Cato secundus consul, & aduersis ac refragantibus multis, præteritis septem clarissimis & nobilissimis viris competitoribus, secundus censor factus est. Aristides nulla in re quæ magnifice gesta sit, primas partes habuit. Miltiades enim apud Marathone, apud Salaminam Themistocles princeps fuit. Apud Plateas Pausanias (ut refert Herodotus) omnium pulcherrimam victoriam vicit. Cum Aristide autem de secundis etiam Sophanes, Aminias, Callimachi & Cynagiri disceptant, qui in his certaminibus fortiter ac strenue depugnauerunt. Cato verò non solum cum

Dignitates.

Res gesta.

73

imperio in Hispania consul, & manu & prudentia cæteris anteire iudicatus est, sed etiam tribunus militum circa Thermopylas alterius auspicijs victoriæ gloriam adeptus est, cum Romanis aduersus Antiochum magna clausura recluserit, & aduersus regem, qui solus ante se prospectabat, à tergo partem exercitus clam circumducens oppugnauerit. Ea enim victoria, quæ sine controuersia Catonis opus fuit, Græcia excedere coegit Asiam, in qua item Scipioni patefecit aditum. Bellicis in rebus ambo foris inuicti fuere, sed in rep. domi non sic. Aristides enim à Themistocle vrbe eiectus exulauit. Cato verò tametsi cætos potētissimos & primarios ciues inimicos haberet, vsq; ad senectutem velut athleta decertans, omni se casu & calamitate vacuū liberūq; seruauit, cuius p. si me publicis in iudicijs aduersarios accusasset, ac p. se quoq; causas dixisset. Multos quidem oppressit, ipse verò existimatione vite suæ optimè instituta, ac eloquentia comodissimo ad res transigendas instrumēto munitus, ab omnibus accusationibus absolutus est. Quare quidem iustis de causis longè magis casu aut fortuna factum esse quis dixerit, ne quid ei præter suam dignitatem accideret. Præclarum hoc vel

Fortuna.

74

Antipatri testimonio, qui Aristotelem philosophum vitam functum, præter cætera persuadendi vim habuisse perscripsit. Nullam perfectiorem virtutem quam ciuilem consequi mortales posse, certum est: cuius non parua pars à multis authoribus ratio rei familiaris ponitur. Ciuitas da sit.

Rei familiaris ratio.

P 4 enim

enim quædam domiciliorum cõstitutio est. Hæc cum sit caput, moribus ciuium bene cõpositis publicis in rebus vires ac robur capit. Hinc Lycurgus argenti & auri quicquid Lacedæmone fuit abigens ac exterminans, vsu ferrei numi igne deprauati introducto, ciues cura domestica minime liberauit, sed præter ceteros legillatores prospexit, vt omnes, delictis, simultatibus, diuitiarum affectionibus circuncisis, ea, quæ ad necessitatem & cõmoditatem vitæ conduceret, facile consequerentur. Pauperem eiam sine laribus, sine penatibus, & mendicum familiarem plus in repub. quàm opulentum & insolentẽ timendũ esse iudicauit. Cato itaque tantum in hoc genere valuit, vt nõ minus prudenter & accuratẽ priuatis negotiis, quàm publicis præfuisse censeatur. Nã & fortunas suas ampliores fecit, & perisq; in primis vtilibus vnum in locum quasi sub vno aspectu positis, de re domestica & rustica posteris præceptionem reliquit. Ceterũ Aristides tenuiter viuens, æquitatem ac iustitiam falsis criminibus subiecit, cum eam domorum perniciem & mendicitatis parentem appellaret, ceterisq; potius, quàm his in quibus esset, commodã putaret. Multa tamen ab Heliõdo, vt nos ad iustitiam pariter ac ad diligentem rei domesticæ rationem cohortaretur, dicta sunt: & in segnitie, ac omni opere liberam vacationem, velut iniuriæ principium, acriter inuectus est. Vnde præclare in hunc modum Homerus scripsit:

76
Odus. 5.

Non mi operis studium aut augendi cura peculi,
Quo pulchros alerem natos: ego semper amant
Remigio celeres vndis agitare carinas.
Prælia cuncti aculi colui volucresq; sagittas.

Quasi domesticæ facultatis securos ac negligentes, per iniuriam fieri diuites admoneret. Nam vt physicis placet, nihil oleo si corporibus exterius admouetur, salutaris: si interius, nihil perniciosius est. Sic iustos aiunt ceteris omnibus emolumento esse, cum sibi ac suis facultatibus per incuriã detrimento sint. Hac re ciuili Aristidis dignitas posteris eius intercisã fuit, si, quemadmodum à multis proditum est, neq; de dote filiabus, neq; de funere sibi relinquendo cogitauit. Econtrã Cato, cuius domus ad quartum vsq; genus Romæ imperatores & consules edidit. Eius enim nepotes ac pronepotes summis magistratibus functi sunt.

Aristi

Aristidis autẽ, qui Græcorũ princeps fuit, stirpẽ inges paupertas partim ad coniectorias tabulas reiecit partim cũ extremæ mendicitatis onus ferre nõ possent, ad ciuitatis largitionẽ supplices manus subiicere coegit. Quo factũ est, vt occasione e medio sublata, nihil à posteris suis splendide, nihil magnificẽ gestũ sit. Aut qd si hoc totũ in cõtrouersiã vocaretur? Paupertas quidẽ per seipsam nulli turpitudini cõiungitur: qd si negligentia, intemperantia, luxus, imprudentia speciei præ se ferat, probro ac vituperatione nõ vacat. Ceterũ in viro modesto, industrio, iusto ac forti, qui omni tũ laude in repub. versetur, graue magnitudinis animi testimonium est. Quis enim putat magnas res posse conficere, qui in humiles cogitationes animum demittit? Nec profecto multos iuuabit indigentes, qui multis indigeat. Ego magni momenti viaticum in rep. nõ diuitias, sed per se sufficientiam existimo: quæ quia luxuriosum omnem apparatus repudiat, nullius voluptatis causa grauisimum ciuitatis munus intermittit. Deus siquidem nulla re simplicitate eger. Hinc illam hominis virtutem, cui minimum alterius accessio necessaria est, perfectissimã ac diuinissimam putamus. Nã vt corpori optima valetudine temperato, nec luxurioso vestitu, nec deliciis opus est: sic vita & domus quæ bene valent, non exquisitis, sed vilibus copiis contentæ sunt. Necessitatis enim rationem habere pro facultatibus oportet. Veluti si quis plurimas opes cumulat, cũ paucissimis vitatur, ei & multa deesse cõstat: verũ siue nõ vitatur apparatu rerũ quas appetit, vanus est: siue appetit, obstat autẽ per auaritiã sibi quo minus fruatur, miser. Ideoq; libenter à Catone quererẽ: Si diuitia in vsum aliquẽ referuntur, quodnã ei ornamentum attulissent, qui in maxima copia mediocriter ac tenuiter vixit? Si verò (quemadmodum par est) in primis splendidum putamus quocunq; pane contentũ esse, & eo vino vt, quod operariis & seruis cõmune sit, nec purpura nec rectorio domus egere, nihil horũ Aristides, nihil Epaminõdas, nihil M. Curius, nihil C. Fabritius, quod natura postularet, reliquere, sed ea possidere noluerunt, quorũ vsum improbarẽt. Quid opus tanta cura, tanta vigilia, tot vnus assis causa loqui & scribere, quo pacto quis breui locuples fiat, ei qui sic frugi sit, vt & obsonium sibi iucundissimum rapis manu sua appareret, & eius vxor pin

77

78

autã
κατα.

79

Aristidis
fortunam
tenuiorem
excusat.

sendi munus à sua dignitate alienum non putaret: Non ab
re frugalitas per seipsam plurimum posse ferretur, qua si ve
superuacaneorum rerū appetitu & cogitatione liberemur.
80 Quapropter Aristidem in Calliæ iudicio dixisse perhibet,
eos probè paupertate erubescere, qui præter voluntatē pau
peres essent: qui autē ex sententia, ut ipse, optimo iure glo
riari: Aristidis profectò tenuitatem in desidiā referre ri
diculum est: qui non modò si quicquam turpe aut indecor
um perpetrasset, verum si barbaram vnum spoliasset, aut
vnum hostium tabernaculum iuri suo vendicasset, facile
locupletari potuisset. Hæc hætenus. M. Catonis imperia
maximis rebus nullum ferme momentum attulerunt. Ari
stide verò rem gerente, Marathon, Salamina, Plataeæ, pul
chritudine, splendore, magnitudine inter res à Græciā ma
gnificentissimè gestas, facile sibi principatum obtinuerunt.
Nec Antiochus dignus est qui cum Xerxe conferatur: nec
urbium cis Iberum mœnia solo æquata, cum tot myriadi
bus, qui pedestribus nualibusve pugnis ceciderunt, com
paranda sunt. In quibus Aristides nulli virtute secundus
21 fuit, sed gloriā & coronas quemadmodum diuitias asper
natus, facile laudis cupidis cōcessit, quibus oībus sine dubi
tatione anterior ibat. Catonē equidē nō accuso, qui primū
sibi locum in omni genere virtutis attribuit, cum ipse in
quadam oratione, seipsum collaudare non minus deforme
esse, quā vituperare, demonstrauerit. Quæ cum ita sint,
eius, qui, ut alterius testimonio lauderetur, nō indiget, virtus
meo iudicio perfectior est, quā qui seipsum laudi
bus effert ac prædicat. Nam ut hi qui à studio ambitionis
remoti sunt, honestissimum præsidium & non mediocre
ad ciuile ac facile viuendi genus viaticum adepti sunt: sic
qui honoris contentioni ac cupiditati consiliantur, diffi
ciles extant. Quæ res omnium maximè liuorem atque in
uidiam parit. A quo alter prorsus liber fuit, alter satis su
perq; laborauit. Aristides quidē Themistoelis maximis in
rebus socius & adiutor fuit, eiusq; principatū ac dignitatē
22 quasi stipator quidā tutatus, Athenas erexit. Caro verò Sci
pioni refragatur, illius aduersus Carthaginenses imperiū
penē subuertit atq; labefactauit, quo Annibalem inuictum
vicit & profligauit. Multas deniq; calumnias commenta
tus, eum de ciuitate eiecit, & L. Fratrem turpissima reperū
darum

Gestorum
virtus ma
ior utilitas

darum multa circumuenit. Continentiā autem à Catone
plurimis & pulcherrimis laudationibus exornatam, Aristi
des puram & immaculatā omni ex parte seruauit. Ceterū
Catonis nuptiæ præter ætatē ac dignitatem suam celebra
tæ, nec exiguas, nec leues ei maculas asperserunt. Nam val
de indecorum videbatur, quod iam grandæuus adolescētī
filio & nurui, clientis qui magistratui seruiēs publicè mer
cedem merebatur, filiam vxorem adduxisset. Verum siue
voluptatis causa fecerit, siue scorti gratia ira percitus filio
succensuerit, & res ipsa & occasio turpitudini coniuncta
fuit. At ea excusatio qua per dissimulationē cum filio vte
batur, verisimilis nō est. Si quidē tales liberos certo iudicio
relinquere cupiebat, initio generosam scēminam sibi ma
trimonio coniugem facere par erat, non autem donec oc
cultū fuit, cū ea muliere per libidinē congredi, quæ sibi iu
re copulata non esset. Quod ubi perspicuū factū est, socerū
sibi fecit eū, cui facilius dicto suo parere, non autem præ
stantissimum generum deligere propositum fuit.

Paulus Aemilius.

LEONARDO ARETINO INTERPRETE.

TVitas scribere aggredere, alij in cau
sa fuere: ut porro perscribere, animūq;
iam ad eam rem adhibere, author etiā
egomet mihi fui, sic in historia velut
in speculo vitæ ad illorū virtutes quo
modocunque expolire & comparare
conatus. Est enim conuictui & cōuer
sationi similis res, cum apud nos ceu
diuertentem vnumquenque procerum illorum, historia
duce, hospitio accipimus, acceptum contemplamur,
quantus sit, qualisque, ex omnibus maximè illustra
maximè scitu digna decerpentes. Quid per immorra
les, aut iucundius, aut ad instaurandos mores effi
caciū esse potest? Democritus igitur curandum esse
dicit, qui auspiciata nobis vitæ exempla conquiramus,
ac domesticis propeque sumptis, & frugi magis, quā
prauis

prauis infautisq; proficiamus, dogmate nō sano, sed quod
in innumerabiles nos superstitiones abducant, in philoso-
phiam illato. Nos verō in hoc historiarū studio & electionis
vī sic nos comparemus, vt impressa semper probatissimo
rum optimorumq; virorū animis nostris memoria, si quid
prauū, aut vitiosum, aut illiberale nobis eorū, quibus cum
necessariō agemus, obtulerit cōgressus, id expellere & pro-
fligare sensim placidēq; mente nostra ad pulcherrima vir-
tutū exempla reuocata, queamus: qualia tibi nunc Timo-
leonis Corinthij, & Aemilij Pauli vitā paramus, virorum
nō solū institutis, sed animi dotibus similium, & in qui-
bus dubiū sit, magisne fortuna an prudentia, praelaras res
gesserint. Aemiliorum familiam in vrbe Roma patriciam
sanē ac vetustam fuisse plurimi tradunt. quod verō primus
qui nomen ei familiæ reliquit, M. Aemilius propter sermo-
nis lepiditatem, quam *ἀμυδιαν* Græci vocant, appellatus,
Pythagoræ philosophi puer fuerit, nonnulli ex iis tradunt,
3 qui doctrinam Numæ Pompilij regis in Pythagoram au-
thorem referūt. Ex hac igitur familia multi præstantes vi-
ri & claritatem assequuti, virtutem feliciter adamarunt.
Sed L. Pauli aduersa apud Cannas fortuna prudentiam ac
fortitudinem eius ostendit. Nam postquā collegam suum
à consilio dimicandi remouere suadendo non potuit, inui-
tus licet, pugnae quidem particeps, fugæ verō nequaquam
particeps, sed auctore periculi ac pugne fugam arripiente,
ipse manens aduersus hostes pugnando interijt. Hic filios
habuit Aemiliā, quæ Scipioni Magno nupta fuit, & Paulū
de quo hæc scribimus, qui in ætate florenti gloria & virtute
clavorum virorum effulsit, non ea secutus quæ tunc cætera
iuuētus sequebatur, nec per eandem viam ingressus. Non
enim se in causis orandis, nec in salutatio ac preliando homi-
nes, quibus artibus plerique fauorem sibi popularem capta-
bant, cum tamē ad vtrūq; foret non ineptus. exerceuit: sed,
vt præstantiorē vtiq; fortitudinis & integritatis gloriam
4 sibi quærere studuit. Primum ē magistratibus ædilitatem
petēs, duodecim competitoribus, quos omnes posteris tem-
poribus cōsules fuisse tradit, suffragiis populi Romani pre-
latus est. Augur deinde factus. sic patris moribus intendit,
sic veterū circa diuina obseruatiam disciplināq; cognos-
uit, vt nominis & honoris dūtaxat gratia concupitū prius,
auguratum

ad rempu-
blicā quo
gradu ac-
cessit.

auguratum inter supremos magistratus habendum osten-
derit, philosophis astipulatus, qui religionem scientiā cul-
tus diuini esse definiūt. Cuncta enim faciebat cum peritia
& studio, eiq; vni rei, cæteris omisiss, cum in hoc erat ani-
mum intēdebat, nihil prætermittens vel addens, sed & ad-
uersus collegas semper etiā pro minimis insistentes, & docēs,
quod etsi maxime quis rem diuinā facile existimeret, & sine
querela negligentia, tamen nequaquā esse ferendam ciui-
tatem, quæ illam negligi patiatur: neminem enim ab ini-
tio magno excessu rempub. turbare, sed magnarum rerum
custodiam tollere, qui in paruis ac minimis diligentia ab-
iecit. Eo modo disciplina militaris ac morū custodem &
obseruatorem se præstitit, non gratiam militū captans in
exercitu, nec vt pleriq; illius ætatis homines, secundos ma-
gistratus per gratiam priorum sibi comparās. sed veluti sa-
cerdos aliorum sacrorū circa mores dux & exemplar cuiq;
existens sic administrabat, vt secundarum partium existi-
maret. hostes vincere, primarum verō, ciues dirigere. Du-
rante aduersum Antiochū bello, & peritissimis rei milita-
ris hominib. ad illud cōuersis, alterū ab Hesperia exortum
est bellū, magnis in Iberia moribus suscitatis. Ad hoc bel-
lum Aemilius missus, nō cū sex, vt cæteri prætores, sed cum
duodecim securibus, ita vt dignitas cōsularis imperio eius
inest. Bis signis collatis hostes superauit. interfecitq; cir-
citer x x hominū millia: manifesteq; apparuit, victoriā
ex industria eius partam fuisse, habilitate locorum, & tran-
situ amari, facilitatem vincendi militibus præstatis. Vrbes
verō e e in deditiōnem recepit, pacatamq; prouinciam
relinquens, ne vna quidem drachma ditior quā profe-
ctus fuerat, reuersus est. Erat & in cæteris haudquaquam pe-
cuniarum studiosus, sed sumptuosus ac liberalis: nec mul-
ta habebat, sed cum dos mulieri reddenda fuit, vix patrimo-
nium eius suffecit. Vxor fuit illi Papyria Mnasonis viri con-
sularis filia, quam post longū coniugij tempus repudiavit,
licet pulcherrimam sobolem ex ea suscepisset. Hæc enim
gloriosissimum Scipionem & Maximum Fabiū pepererat.
Quæ autem causa diuortij fuerit, non extat, sed videtur ali-
qua efficax ratio adfuisse. Illud autē constat, cum amici fa-
miliarēsq; diuortium grauer improbantes, Aemilio di-
cerent, Nonne hæc modesta, nōne formosa, nōne fecū-
da?

Gravitas
ingenij.

Vxor.
Liberi.

da porrexit ille pedem & calceum ostendens, Nonne pulcher hic calceus, nonne nouus est? inquit, sed nec quisquam vestrum nouit, quae ex parte meum contorquet pedem. Sic enim serres habet. Magna quidem plerumque & manifeste errata mulierum, causam diuortij praestiterunt. Nunquam tamen ex quadam diuersitate morum, frequentes & paruæ offensiones latenter exortæ, viros ab vxoribus, alienarunt. Post diuortium Papyria, aliam vxorem accepit, ex qua cum duos filios suscepisset, eos quidē domi habuit alios verò duos priores maximis & clarissimis domibus per adoptionem inseruit: quorum maior à Fabio Maximo quinquies cōsulē, minor à Scipione Africano adoptatus, Scipio appellatus est. Ex filiabus verò alteram M. Catonis filius, alterā Elius Tubero vxorem accepit. Erat autē Tubero vir optimus, magnæq; in repub. autoritatis, sed ita tenui patrimonio, vt lex & decem viri ex Tuberorum familia omnes simul in vniuersis aedibus, & quidem modicis, cum coniugibus & liberis habitarent. In has aedes Pauli Amilij bis consularis & triumphalis filia deducta est, in eisque habitauit: nec puduit eam paupertatis viri, sed virtutem admirata est, per quam pauper erat. At verò ætatis nostræ fratres cognatiq; nisi regionibus & fluminibus & muris cōmunia diuidant, nisi magnis spatiis interiacentibus, separantur, litigare inuicem non cessant. Hæc secum cogitandi considerandiq; facultatem historia præbet, his qui consilium querunt. Consul autem factus Aemilius, bellum gessit aduersus Ligures, homines bellicosos, & ob vicinitatem Romanorum bellandi peritos. Incolunt enim extremam Italiæ oram, quæ ad Alpes pertinet, ipsarumque Alpium quantum Tyrrhenus abluitur pelago, & cōtra Libyam cōsurgit, permisti Gallis & Iberis maritimis: tunc autem prædatoriis nauigijs mare vsque ad Herculeas columnas infestabant. Contra eos igitur Aemilius consul cum octo millibus militum missus. Hac paucitate copiarum aduersus triginta millia hostium conflixit, eisq; in fugam versis, & intra mœnia compulsi, spem bonam humanitatis præstitit; neq; enim volebant Romanum Ligurum gentem omnino delere, sed veluti spem ac præsidium aduersus Gallicos tumultus qui Italiæ continuè imminuebant, relinquere. Aemilij igitur fiducia adducti Ligures, naues & oppida illi dederunt. Ipse verò dirutis

in ca

incensibus, nec genere vltio iniuriæ aliter illato, vrbes quidem restituit, naues verò omnes ademit, nec illius multitudinis nauigium supra triscalmum eis reliquit. Homines autem tam mari quam terra à Liguribus antea captos, ciues peregrinosq; liberauit. Hæc in primo consulatu digna memoratu ab eo gesta. Sequenti verò tempore cum sepius consulatum perisset, nec suffragia ciuium votis eius responderent, quasi spretus ac repullus, quieret sibi agendā putauit, solum auguris & erudiendis filiis intentus. Docuit autē ipsos & Romanam disciplinā, quam ipse doctus erat, & Græcas insuper artes: non enim solum grammatici, sophistæ, & rhetores, verum etiam fectores, pictoresq; & equorum, canū ve nationumq; magistri circa adolescentes versabatur. Ipse verò pater, nisi quid publici muneris impenderet, eorum exercitationibus studiisq; intererat, miro amore erga natos affectus. Ea tēpore bellū aduersus Perseum Macedoniæ regē 10 populus Romanus gerebat. Duces verò ad id bellum missos premebat infamia, quod eorum ignauia imperitiæq; turpiter ac ridiculæ res gererent, lustinerentq; potius quam inferrerent bellum. Nuper enim Romani Anthiochū vltra Taurum depulsū Syriæq; inclusum, quindecim millibus talentis pacem redimere coegerant, ac paulo antè in Thessalia Philippum profligarāt, & Græciā à dominatu Macedonum liberauerant. Vicerant etiā Annibalē, cum quo nullū vtiq; regem conferendū bello existimabant. Non ergo ferendum videbatur, vt contra Perseum ex æquo pugnaret, tandiu cum reliquis profligati patris resisterent. Ignorabant enim Macedoniæ rem post Philippi profligationē multo quam antè fuerat, validiorē effectā fuisse, de qua altius paulo repetitis rebus pauca narrabo. Antigonus qui inter Alexandri successores potentior fuit, quiq; etiā genere sibi regium nominem vendicabat, filium habuit Demetrium. Hic Antigonū filiū, qui Gonatas cognominatus est: ille alterū Demetriū genuit, qui & ipse breui tempore regnauit, & filiū reliquit Philippum puerum. Veriti igitur principes Macedonum ne defectū regis turbarentur res, Antigonus nepotem eius qui obierat, induxerunt, traditq; ei vxore, Philippi matre, primo tutorem & ducē, post ipsius benignitatem experti, etiam regem appellarunt. Fuit autem eidem cognomē Doson, quia multa promitteret, pauca impleret. Post hūc regnās

Philipp

Series Macedoniæ regum ab Alexandro Magno.

Philippus ab ipsa adolescentia egregie floruit, fuitque de illo expectatio, quasi in antiquum culmen restitutus Macedoniam foret. & Romanorum potestatem quae super alias creuerat, depressurus. Sed hic ingenti pugna apud Scotusam à Q. Flaminio superatus tunc sese contraxit, Romanorumque potestati omnia permittens mediocri multa contentus remansit. Postea verò poenitentia ductus, ac existimans Romanorum nutu regnare, captiui delicti esse potius, quam viri alte sentientis & animum habentis, mentem ad bellum conuertit, clamque & astute rem praeparauit. Urbes enim omnes quae in itineribus litoribusque erant, debilitari ac exinaniri patiens, ut sic omnino suspicionem auferret cõtemnereturque, magnas superioribus Macedoniae partibus copias parauit, mediterranea oppida, castraque & vrbes armis, opibus, hominibusque muniuit, exercitumque obscurè atque latebat. Armorum quantum triginta millibus sufficeret, iacebat: octingenta verò millia modiorum tritici intra muros asseruabat: pecuniarum tantum congerat, quantum decem annis sufficere conductorum militum stipendio posset. Sed ipse antequam ea quae agitabat animo ad effectum produceret, dolore & poenitentia quod Demetrium filium ob calumniam fratris iniuste necauisset, vitam amisit. At Perseus qui eius lucem animam patefecit, nequaquam idoneus ad tantam implem belli sustinendam, ob secordiam & morum improbitatem, multaque alia vitia, inter quae avaritia plurimum dominabatur. Et creditur quidem non legitimus filius, sed subditivus fuisse, genitrice Onathania Argolica Medica, & ex hoc machinatus Demetrii mortem, ne domus legitimo successore cognito alienum reiceret. Sed quamquam ingenerosus ipse & humilis, tamen ob robustas regni opes longo tempore adversus Romanos restitit, ducesque eorum consularesque exercitus & classes contriuit. Nam P. Licinio, qui primus Macedonia ingressus est, equestri certamine superato, duo millia & quingentes ex Romanis occidit, sexcentos autem viuos cepit. Apud Oreum verò ex insperato statione Romanorum aggressus, viginti magnas naues onustas, & alias multas vi cepit. Hostilium verò circa Elimæa reiectum Thessaliam irrumpere conante, ad pugnam prouocando conterruit, ac in eo ipso bello, quasi parum sibi negotij & facile contem-

nendum à Romanis esset, contra Dardanos cum exercitu profectus decem millia hominum occidit, praedaque ingenti ditatum exercitum reduxit. Concitauit & Galatas circa Istrum incolentes (Basterne hi nominantur) gentem pugnacem & equitatu maxime valentem. Illyrios etiam sibi coniungere per Gentium regem tetrauit: fuitque rumor, barbaros mercede ad ductos per inferiores Galatiae partes iuxta Adriaticum sinum Italiam irrupturos. Haec Romae nuntiata effecerunt, ut homines reiecta potentium gratia, virum idoneum tantis rebus gerendis huic bello praeficerent. Hic erat Paulus Aemilius aetate quidem senior (quippe sexagesimum iam agebat annum) sed robusto corpore, & filiorum adolescentum, amicorumque & necessariorum multitudine circumseptus, qui omnes voluntati populi Rom. ad consulatum ipsum inuitantis parere Aemilium suadebant. Ipse verò à principio cõstitutus, suasiones reiiciebat, eorum studiū & cupiditatem arguens, quasi sibi non expediret consulatum gerere. Sed tandem concursu populi, qui singulis diebus ad eius ianuam conueniebat, & ad descendendum in forum prouocabat, vociferabaturque confirmatus ad petendum descendit, nec in eius petitione tam affectare consulatum, quam ciuibus suis victoriam re promittere visus est. Designatus fuit cõsul cum summa spe ac voluntate populi Rom. nec expectatum ut sortitio fieret, sed statim Macedonia prouincia ei commissā, bellumque demandatum fuit. Ferunt cum ipse post haec domum magnam frequentia reductus, Tertiam filiam adhuc paruulam lachrymare conspexisset, eamque complexus causam latus peteret, respondisse illam, quia Perseus mortuus esset: erat autem catulus puellae sic nominatus. Tunc Aemilius, Accipio, inquit, omen filia. Dij bene vertant. Haec Cicero orator in libris de Diuin. scribit. Cum verò mos esset, ut qui designati consules erant, gratias populo agerent, benignèque alloquerentur, Aemilius aduocata concione, inquit se primum quidem consulatum gratia sui ipsius, secundum verò gratia populi Rom. qui id flagitabat, petisse. Itaque se nullas eis habere gratias, quinimò si cesserent id bellum melius per alium geri posse, lato animo se concessurum: quod si in ipso fiduciam haberent, ne turbarent, nec verba facerent, sed cum silentio quae opportuna forent, subministrarent. Nam si imperatori imperare vellent, magis quam ante ridiculos in suis

expeditionibus futuros. Per hæc verba plurimum auctori-
tatis sibi apud Populū Rom. comparauit, magnamque expe-
ctationem præbuit futuri euentus, latantibus cubetis, quod
gratiosos adulatōres trāsgressi, virū elegisset qui fiduciam
27 sui prudentiamque haberet. Ita in vincedo & aliis domi-
nando, populus Roman. ipse virtutis & honestatis seruus
erat. Aemilius Paulus vt ad bellū profectus est, quod faci-
litate nauigationis vsus turē ac celeriter ad exercitū perue-
nerit, felicitati eius imputo: sed quæ in bello gessit, partim
audacia & proptitudine eius, partim testis cōsiliis, partim
amicorum obsequiis adscribo. Nec video cur felicitati tri-
buendum sit, vbi boni cōsiliij & cōstantis animi rationē vi-
demus: nisi fortasse quis dicat, Persei auaritiā Aemilio bo-
nam in rebus agendis fuisse fortunam, qui rem Macedoni-
cam magnificē roboratam, per auaritiā enervauit ac sub-
uertit. Accedebant ad eū ex Basternis decē millia equitum,
totidemque transfuge, viri stipendia facere cōsueti, quib.
nec agrum colēdi, nec nauigandi, nec pascēdi pecoris sciē-
tia erat, sed vnum opus artemque vnā duntaxat norāt, pu-
gnare scilicet ac vincere: qui postquā cū exercitu regis cir-
ca Medicam coniuncti fuerunt, proceris corporib. & mira-
bili virtute, ferocia, atque ad pugnam tāta spe Macedones
impulerunt, vt existimarent Romanos nullo modo expe-
dituros pugnā, sed vel ad ipsum aspectū & motum terribi-
28 lem & insuerū conterritos, esse fugituros. Hæc igitur so-
cietatem auxiliūque tāta spe plenū, Perseus ob pusillan-
imitatē auaritiāq; abiecit. Nā cum a singulis ducibus mil-
le postularentur, ad auri magnitudinē exclamās, stulto cō-
silio abdicauit, prodiditq; societatem, quasi non aduersus
Romanos bellum gereret, sed pro Romanis pecuniz par-
ceret, veluti illis cum quibus bellum gerebat, rationē red-
diturus de his quæ in bello ipso absumpserit: & præcepto-
res habuit eos qui alio quā decem milliū apparatu colle-
cti & negotiis dediti aderant: ille verō contra tantas vires,
contra bellum cui tantum erat insuprum, occurrens, au-
rū meritur, obsequatque, veluti alienum attingere veritus.
Atque hoc fecit non Lydus quidā, nec Phoenix, sed quī Ale-
xādri ac Philippi virtutes per cōsanguinitatem sibi vēdica-
bat, qui res pecuniis non rebus pecunias emi existimantes,
omnia possederūt. Dictū est enim apud antiquos, nō Philip-
pum,

*Legiones
credo intel-
ligit.

pū, sed Philippi aurū Græciam subuertisse. Et Alexander 19
contra Indos profectus, cū videret exercitū graue onusti-
que Persica gaza, primū ipse regios curius cremauit, dein-
de alios monuit vt idē facerēt, leuēque & sine impedimētis
ad hostes euaderēt. At Perseus plaris existimās aurū, quā
seipsum ac filios & regnū, voluit pro salute sua paucas ab-
ticere pecunias, vt cum multis diuitiis asportatus, captiuus
Iocuples Romanis ostenderet, quanta fretus parlimonia au-
rū eis custo disset. Nec solum Galatas auertit, sed etiā Gen-
thiū & Ilyricū, quē sub spe trecentorū talentorū in societate
belli acieuerat, cuius legatis cū pecuniā numerasset, & alsi-
gnādā permisisset, ac ipse Gēthius his cōsiliis in societate bel-
li venisset, facinus indignum ac impiū molitus est Perseus.
Captis enim Romanorū legatis, & in vincula coniectis, 20
quoniā sperabat ea de causa ad cōfectionem belli non am-
plius peregrinis opus fore, in tātas cōpactū inimicitias Gē-
thium dimisit. & contra fidē pecunias abnegauit, & paulo
post ipsum cū liberis & coniuge regno pulsum a L. Anitio
prætorē cōtra eum misso despexit. Aduersus hunc igitur ta-
lem hostē profectus Aemilius, ipsum quidē contēpsit, po-
tentia tamē eius copiasq; admiratus est. Habebat enim qua-
tuor millia equitū, peditū verō in phalangē redactorū circi-
ter quadraginta millia: cum his copiis iuxta littus sub ipso
Olympo monte cōsederat, locis & natura inuiis, & ab ipso
heredita opera vndique sepius, aggerib. munitis ratus pro-
ductioe tēporis & inopia rerū se cōsule fatigaturū. At Ae-
milius ea quidē industria erat, vt nihil intēratū relinqueret.
Et milites quidē (nā hostē nō metuebant) & qui se confi- 21
lis admisscentes rē perturbabāt, increpuit, eisque edixit, ne
se superuacuis oneraret curis, sed corpora sua duntaxat arma
que curarent, vt sic præsto forent, cum tempus posceret, ve-
renturque gladio Romano more, cū dux iuberet. Noctur-
nas autem vigilias sine armis fieri iussit, vt magis attentē
vigilarēt, & metu hostium, sublata resistēdi fiducia, aduer-
sus somnū pugnarent. Cum verō exercitus aquarū penuria 22
laboraret (nā paucis in locis, & ea ipsa mala, in ipso littore
surgebat) prospiciens Aemilius magnum multisque arbo-
ribus coniectum montem Olympum supereminentem,
aque coniectans ex viriditate sylvarum latices aquarum
habesse, lacus & exitus pluribus locis sub ipso monte con-
fodit

Aqua quo-
modo vene-
retur in lo-
cis effossis.

fodit qui statim affluenti aqua repleti fuerunt. Atqui negat quidam aquarum fontes his locis subesse ex quibus fluunt, nec patefactionem eruptionemque esse earum, sed generationem atque concursum illic fieri liquefcentis materię lique fieri autem desititate ac frigiditate humidam distillationem cum ex abditis fluit. Veluti mulierum vbera non quemadmodum vasa sunt lactis fluere parari, sed conuerso in illa nutrimento lac faciunt & emittunt sic frigida & cauernosa terrę loca aquam non continent latentem, neque sinus habent fluxus & vndas ex preparato ac subiecto manantes principio: sed spiritum & aerem premendo condenfandoque in aquam conuertunt: verum enim dum loca fodiuntur, magis emergit ac profluit, propter contractionem, quemadmodum vbera manu agitata magis resoluuntur. Qui hæc dicunt, materiam tradiderunt ambigendi, vtrum sanguis animalibus insit, an ad ipsa vulnera spiritus cuiusdam aut carnis mutatione generetur ac profluat. Arguitur autem ob flumina, dum fodiuntur metalla sub terram reperta, non paulatim collecta vt deceret, si generationem subitanam haberet, sed pleno gurgite fluentia, & nonnunquam ex petra per vim fracta fluxus aquarum exiliuit ac subinde desit. Sed hoc satis: Aemilius quosdam dies quietem egit, & tradunt in magnis exercitiis ita propinquis nunquam tantam fuisse quietem. Cum vero omnibus agitatissimis perquisitisque, vna duntaxat viam qua ad hostes iri posset, per Perrhæbiam & Pythium, & petram sine custodia relictam comperisset, plus spei quod non custodiebatur, quam desperationis ob asperitatem locorum assumens, retulit ad consiliū, quid super hoc agendum esset: Primus omnium qui aderat Scipio Nasica, qui postea princeps senatus fuit, negotium suscepit, vt per ea loca ad hostium castra euaderet. Secundo loco Fabius maior inter Aemilij filios (& erat admodum adulescens) 24 præsto se obtulit: Eos collaudatos Aemilius dimittit, militescque illis dat, non quot Polybius scribit, sed quot ipse Nasica se accepisse dicit in quadam epistola, quā de his ad quendam regem perscribit, inquit: Erant extra ordinem circiter quinque millia. Præterea CCCX equites, & Cretenses Thracęque permixti ducti. His copiis Nasica acceptis versus mare iter vertit, atque ad Heracliū castra posuit, quasi nauibus cum

transferri ad hostes deberet. Sed cum cœnauissent milites, & iam tenebre foret exorta, patefacto primoribus consilio, per contrariam partem longe a mari eos ducit, ac totam noctem profectus sub ipsum Pythium consedit. Hic Olympi montis altitudo supra decem stadia attollitur, idque signatur epigrammate in hunc modum:

Montis Olympiaci culmen quā mania Phœbi

Bi quinque stadiis verticibus superat,

Deprehendit relegens iter hæc, idem & monumentum

Filius Eumeli, Xenagoras posuit.

Atqui dicunt geometrę, neque altitudinem montis, neque profunditatem maris ultra decem stadia protendi. Xenagoras tamen non temere, sed certa ratione & instrumentis videtur mensuram posuisse. Nasica igitur in hoc loco pernoctauit, Perseo nihil tale suspicante, vt pote qui Aemilium quiescentem suo loco cernebat. Cretensis quidam transfuga circunventionem Romanorum patefecit, ad cuius nuntium turbatus Perseus, castra quidem non mouit, sed decem millia conductorum militum alienigenarum, & duo millia Macedonum, Milone duce, ad ea loca transmisit, qui præuenire & syluas occupare properet. In hos dormientes adhuc impetum ab Romanis factum Polybius tradit: sed Nasica acrem pugnam in motibus commissam, magnūque periculum fuisse scribit, & ab sese quendam Thracem in manus profectum mucrone transfixum cecidisse. Superatis itaque hostibus, & Milone abiectis armis turpiter fugiente, persecutus Nasica simul milites ad quem volebat locum perduxit. Magna ex hoc trepidatione apud hostes exorta, rex confestim retrorsum castra mouit, non satis bona spe, sed aut ibi ante Pydnā subsistere, & fortunam experiri pugne necessariū erat, aut diuiso per vrbes exercitu, bellum sustinere. Amici regem ad pugnam cohortabantur, abundare illi multitudinem hominum, eosque pro coniugibus & liberis fortiter pugnuros rege ipso præsentem, & se periculis obiectione. His rationibus confirmatus, se ad prælium comparauit, & loca delegit opportuna, ac duces præfecit, quasi confestim pugnaturus. 27 Locus planitiem habebat phalangi aptam, & tumulos frequentes, vt ex alio in alium leuis armaturę miles progressus, & sese recipere valeret. Eson per medium fluebat amnis, & Leucus, qui licet non nimium profundus æstatis enim

Olympi
montis al-
titude.

25

26

27

Q 3 tunc

Peritia mi
litari.

tunt erat extremū videbantur tamen quoddā impedimen-
tum Romanis allaturi. Sed postquam Aemilius cum Nasi-
ca se coniunxit, & versus hostem ire perrexit, cōspecta mul-
titudine & structura ad pugnam, parumper substitit, secum
ipse cogitans. At iuvenes qui aderāt pugnae auidi, ad ipsū
properantes, ne tempus tererēt, rogabant. Maximē verō o-
mnium Nasica ob recentē victoriā elatus, Aemiliū per-
urbebat. Sed Aemilius ridens, Si tua, inquit, iuventa mihi fo-
ret: at multā quidem victoriā, eorum qui victi sunt errata
docentes, prohibent me ex via contra phalangē instructam
28 paratūq; dimicare. His simul dictis, eos qui prima in fron-
te erant, in cohortes ordinari, vt sic spem pugnae aduersariis
non auferret, postremos castra munire, & vallum iacere iu-
bet, atque inde sine aliquo tumultu intra vallum omnes re-
duxit. Ea nocte cum iam cornassent, & quieti somnōque in-
dulgerēt milites, luna obscurari cōcepit, ac deficiente lumine,
multisq; coloribus mutata, tandem nusquā apparuit. Roma-
nis vt cōsuetudo est, tinnitu aris lumen eius renouatibus, &
ignes multis facibus ad cēlū tollētib; nihil simile a Mace-
donibus factū, sed metus & horror castra eorum habebat, ac
sermo clam per multos ierat, defectū regis per id ostēsum si-
gnificari. Aemilius autē licet non ignarus variorum defe-
ctuum, & quomodo luna in ymbra terrae delata certis spa-
tiis absconderetur donec iterū relucesceret, tamen vt reli-
giosus sacrorū cultor, vt primum lunam deductam prosper-
xit, vnde decem tauros ei mactauit. Inde prima luce Hercu-
29 li sacra faciens, * non litauit vsq; ad viginti hostias: in vigesi-
ma prima apparuerunt signa, victoriā resistētibus promit-
tentia. Sacro igitur centū bouum, & Iudis deo votis, acie per-
primores strui iussit: ipse declinationē solis expectans, ne
aduersus milites impediret, tempus trahebat sedēs in taber-
naculo, ex ea parte, qua ad hostes respectus erat, aperto. Cir-
citer horam verō nonā, alij dedita ab Aemilio opera, vt ab
hostibus initū pugnae foret, equū effrēnum immisissim, &
ex huius persecutione principiū praelij exortū: alij dum pa-
bulatū redirent Romanī, impetum in iumēta factū a Thra-
cibus dicunt, his septingentos primum Ligures auxilium
impigrē tulisse, aliis deinde aliis succurrentibus, quonūque
pugnari iusto praelio cōceptum sit. Aemilius igitur veluti
gubernator praesenti tempestate ac motu castrorum, ma-

gnitudinem futuri certaminis iam inde prospiciens, ex ta-
bernaculo processit, ac legiones adiens pro tempore cohōr-
tatus est. At Nasica per ea loca in quibus pugnabatur ob-
30 equitans, cernit hostem quantum nūquam antea, pugnam
capeffere. Primi erant Thraces, quorum aspectum inquit
se per maximē horruisse, homines proceris corporibus, al-
bis ac lucentibus scutis, armatura ocrearum, nigras indutē
tunicas, graues enses & rectos ab dextris humeris quatien-
tes. Iuxta Thraces conducti milites subibant, quorum va-
ria erant & permixta tela. Tertium erat agmē Macedo-
num delectōrum. Hi fulgebant auratis armis, & nouis ac
rutilantibus sagis: quibus constitutis in ordinem, splendore
quidem campū, clamore autem adhortantium etiam col-
les compleuerant. Tanta audacia & impetus annitentium,
vt prima cadauera non amplius duobus stadiis longē a Ro-
manorum castris accumberent. Facto primo impetu con-
spexit Aemilius, Macedones qui in agmine erant, sarissas in
clypeos Romanorum adigentes, nec ita cominus pugnan-
tes, vt gladiis attingi possent, nonnunquam verō relectis
peltis, vno omnēs signo sarissis incumbere, ac Romanas a-
cies propellere. Hoc igitur robur phalangis & impetum 31
cernens, obstupuit, formidauitque, & postea quidem com-
memorare crebrō solebat, se nunquam spectaculum terri-
bilis conspexisse: sed tunc hilarem se ac latum pugnanti-
bus ostendens, absque caside & thorace obequitabat. Per-
seum verō scribit Polybius, dum iniretur praelium, prae me-
tu in urbem se reuulisse, velato recessu, quasi Herculi sacra
facturus qui ignaua sacra ab ignauis non recipit, neque con-
tra fas vota exaudit. Fas etenim non est, neque eum qui non
iaculatur, signo potiri: neque eum qui non permanet, vin-
cere: nec eum qui nihil agit, bene agere: neque malum, fe-
licem esse. Sed Aemilij votis aderat Deus. Orabat enim vi-
ctoriā belli, arma vibrans & pugnans. Scribit tamen
quidam Posidonius, qui se illis temporibus ac rebus inter-
fuisse affirmat, & historiam huius belli pluribus libris ex-
plicuit, Perseum non timore, nec per occasionem sacrificij
acie excessisse, sed quod ei pridie equino calce pereus-
sum erus fuerat, & in praelio, quanquam non bene haberet,
& ab amicis prohiberetur, inermem sese phalangi permi-
scuisse: vbi cum varia vtrinq; volitarent tela, serretū pilum
Q4 inci

incidisse in ipsum, ex transuerso in latus dextrum, citra vul-
nus præterisse, carnem tamen ita perstinxisse, vt multo tem-
pore nota remaneret. Hæc Posidonius de Perseo tradidit.
32 Romani cum aduersus phalangē acriter resisterent, nec pro-
pellere eam possent, Salius Pelignorum præfectus raptum
signum in hostes proiecit. Pelignis verò (neque enim fas Ita-
lis signum deferere) ad eum locum impetum faciētibus, gra-
ue erat certamen, magnūque vtrinque discrimen. Nam
hi perfingere sarissas ensibus, & scutis repellere conaban-
tur, & ipsis quidem manibus apprehendebant: illi impetu sa-
rissarum annexi, & Romanos cum ipsis armis transuerberan-
tes (nec tegmen enim clypei, nec thorax resistere poterat)

^aEt Tarra corpora Pelignorum supra caput proiciebant, nulla ratio
cinorū. vi- ne, sed ferarum ritu, se in vulnera mortemque certissimam
detur legē præcipitantium. Sic iam qui primo loco pugnabant confes-
dum Tap- ctis, mora est loco secunda acies, nec tamen fuga erat, sed re-
ganūp. latio pedum versus collem, qui Olocrus appellatur, adeo vt

33 Aemilius hæc cernens, vestem præ dolore abscederet, vt Po-
sidonius scribit. Sed cum loca iniqua essent, & ob id pha-
lāx vtpote in longum protensa continentiam non haberet,
sed quibusdam in locis rupta atque inflexa foret, vt conue-
nit in magno exercitu ac variis pugnātiū in sultibus, Aem-
ilius re animaduersa cohortes celeriter diuisit, easque non
aduersus totam phalangem vna pugna, sed spatia quæ inter
hostium aciem vacua erant, occupare, & pluribus simul lo-
cis manus cōferere iubet. Hoc primores ab Aemilio, ac mi-
lites à primoribus docti, vt primum subeūtes interceperunt
loca aliorum, ex obliquo nuda fodientes latera, alios circum-
uenientes, robur & commune phalangis opus statim depe-
riit. In cōgressibus autem in quibus vir aduersus virum, aut
pauci aduersus paucos certabant, Macedones paruis gladio
his pedestria ac solida Romanorum incassum ferientes scu-
ta, ac leuibus ipsis peltis aduersus graues ictus gladiorū pon-
dere, & vi ad corpus vsque per omnia arma descendentiū,
34 resistere nequeunt, vertebantur. Hic dum acriter pugna-
retur, Marcus filius Catonis, Aemilij gener, cum multa for-
titudinis ac audaciæ facinora pugnando edidisset, eīdem gla-
dium amisit. At ipse vtpote alti cordis multisque disciplinis
nutritus, & magno patri magnæ virtutis opera reddere ob-
noxius, nequaquam sibi viuendum existimabat, si eius spo-
lio

lio potirētur hostes. Itaque per prælium discurrens vbi quem
amicum aut familiarem conspiceret, eum sibi conuocabat.
Per hunc modum collecta iuuenum manu, impetum facit,
multisque vulneribus & cædibus hostem repellunt, nuda-
tōque loco gladium quærunt: quem postquam tandem in
magno armorum ac cadauerum aceruo inuenerūt, exultan-
tes lætitia, rursus maiori impetu in hostes feruntur. Ac tan-
dem delectorum acies (tria millia hi fuerūt) dum acriter re-
sistunt, & ordinem seruant, ad vnum interficiuntur omnes:
aliorum verò fugiētium magna fuit strages, vt campus qui
dem vndique cadaueribus, Leucus autem fluiuius sanguine
compleretur. Tradunt in ea pugna supra viginti quinque 35
millia hominum cæsa fuisse Macedonum, Romanorum ve-
rò, vt Posidonius scribit, centum: vt autem Nasica, octogin-
ta ceciderunt. Celeriter autem hæc pugna transacta est. Ho-
ra enim nona pugnari cœptum, decima victoria parta, reli-
quum diei in persequendo hostem consumptum. Persequen-
ti autem per centum & viginti stadia, nocte iam facta redie-
runt, aderantque obuiam ministri cum luminibus, læti atque
exultantes magno clamore, ad sua quæque tabernacula he-
dere & lauri ornata fertis, reducebant. Sed in cæterorum læ-
titia ingens ipsum ducem habebat luctus, quoniam ex duo-
bus filiis qui cum eo militabant, iunior nusquam appare-
bat, quem maximè amabat, & quæ virtute inter fratres præ-
stare cernebat. quod autem audax & gloriæ cupidus, & tūc
etiam admodum adolescēs erat, omnino cum temerè hosti-
bus pugnaque permixtum perisse suspicabatur. Ad luctum 36
ducis vniuersus exercitus hoc sentiens commotus est, & ex-
cena profiliētes, partim ad ipsum ducem, partim ad perqui-
rendum adolescentis corpus inter cadaurra cum luminibus
cucurrerunt. Mœstitia exercitum, clamor campos habebat,
Scipionem vocitantium. Nam ab ipsa pueritia inter cæte-
ros adolescentes natura longè excellebat, dabatque expec-
tationem futura tam domi quàm militiæ probitatis. Diu
perquisitus conclamatisque, serò tandem cum iam despera-
tus esset, cum tribus aut quatuor familiaribus plenus recen-
ti hostium sanguine à persecutione redibat, tanquam gene-
rosus catulus, ob auiditatem pugnandi tractus. Hic est ille
Scipio, qui Carthaginem Numantiāque euerit, virtute
ac potentia ætatis suæ longè princeps. Aemilio itaque inui-
diam

diam praesentis felicitatis in aliud tempus fortuna differens;
tunc plenam ex victoria letitiam praestitit. Perseus ex Py-
37 dria in Pellam aufugit, equitatu adhuc sibi integro. Sed cum
pedites, ut ignavos & proditores; equites obiurgarent, rixae
que exorta eos ferirent; & ex equis deturbaret, veritus eam
turbam Perseus, e via declinavit, ac purpuram; ne conspi-
cuius ob eam foret, scissam ante se posuit, & diadema in ma-
nibus gestabat. Ut vero descendit ex equo, & ipsum manu
traheret, ex amicis alter per occasionem quasi solutum re-
ligaret calceum, alter equum stabulari fingens, alter potu
indigere, non tantum hostes quam ipsius insolentiam me-
tuentes (quarebat enim in eos referre crimen, cur victus es-
set) aufugerunt. Cum vero iam sub nocte Pellam venisset,
ac duos praefectos arario Eudam & Eudam obuiam sibi
venientes, & partim reprehendentes, partim intempestive
consultantes, ipse propria manu citato equo ambos necas-
set, nullus ex amicis apud eum remansit, praeter Euandrum
38 Cretensem, & Archedanum Aetolum, & Menonem Beo-
tium. Ex militibus etiam nulli praeter Cretenses remanse-
runt, non benevolentia aut fide, sed auro regio, quemad-
modum apes ceram inhiantes. Promiserat enim illis in pra-
dam multa pocula, craterasque, aliamque auri & argenti
suppellectilem, in ratione quinquaginta talentorum. In Am-
phipolim inde profectus, ac postea in Alepsum, metu ali-
quantulum remisso in familiarem recidit avaritiae morbum.
Querebatur enim apud amicos, quod quaedam Alexandri
Magni pocula per ignorationem Cretensibus dedisset, roga-
bat multis lachrymis ut sibi redderetur, pecuniamque pro
eis pollicebatur se daturum. Nec latuit illos qui probe ipsum
norant, aduersus Cretenses Cretica arte vii: eos vero qui haec
crediderunt decepit, & poculis receptis nihil reddidit, sed a-
micis auferens triginta talenta quae mox hostes habituri erant,
39 in Samothraciam nauigauit, ubi ad templum confugiens asy-
lo se tutabatur. Macedones semper aliis fidi regibus dicitur
fuisse: sed tunc veluti fulcimine fracto omnes simul rui-
res infra duos dies totam Macedoniam Aemilio dediderunt.
Videtur hoc attestari illis, qui felicitate quadam res illas ge-
stas affirmant. Attestatur & illud quod in Amphipoli ac-
cidit: nam ibi sacra faciente Aemilio, fulmen aram per-
cussit, sacraque combusta. Sed omnia signa quae supra me-
morauimus,

morauimus, longe superat famam miraculum, quae quarta
post praelium die profligatum esse Perseum Romae vulga-
uit. Populo enim Romano sedere in spectaculo equestrium
ludorum, subito rumor a prima theatri parte manauit, Aem-
ilium superatis magno certamine hostibus totam Macedo-
niam cepisse: isque sermo confestim per totum diffusus
theatrum, letitia, exultatione & gratulatione ciuitatem re-
pleuit. Postridie cum eius famae certus non extaret author,
refedit. Paucis vero postea diebus cum certissimus nuntius
venisset, miraculi fuit loco res antea Romae audita, quae
40 in mendacio veritatem habuerat. Dicitur etiam eius pugnae
quae a Romanis apud Sagram commissae est, ea ipsa die in
Peloponneso fama fuisse, & Plataeis eius quae in Mycale.
Tunc quoque cum Romani Tarquinius, Latinosque proflig-
arunt, conspecti sunt paulo post ab exercitu venientes
viri duo proceris ac venustis corporibus, ea quae in pra-
lio gesta fuerant nuntiantes, creditumque est fuisse illos
Pollucem & Castorem: ac primus qui obuiavit in foro
41 equos multo fluentes sudore siccantibus. cum illa quae de vi-
ctoria nuntiabant non crederet, ipsi leniter aridentes, bar-
bam eius manibus attrectasse dicuntur, & ex fusca in fla-
uam conuertisse, atque hoc modo & assertioni suae fidem, &
viro cognomentum Aenobarbi fecerunt. His vero omnibus
id quod aetate nostra contigit, fidem arrogat. Nam cum An-
tonius a Domitiano defecisset, magnumque a Germania
bellum concitasset, Romaeque trepidaretur, ex insperato fa-
ma victoriae apud populum Rom. vulgata est, Antonium
ipsum cum omnibus copiis interiisse, tantamque habuit fi-
de hic rumor, ut multi ex primoribus immolarent. Sed cum
42 paulo post author nuntij querebatur, inuentus est nemo, sed
alter alterum allegabat: tandem vero quia in plebem veluti
in vastum quoddam pelagus sermo inferebatur, apparebatque
nullum certum habuisse principium, subito huiusmodi fama
prolapsa ceciderat. Sed postea Domitiano cum exercitu ad
bellum proficiscenti, in ipsa via certus nuntius & literae de vi-
ctoria aduersus Antonium habita venerunt. Dies pugnae idem
fuerat, quo Romae victoriam fama vulgauerat, ultra distan-
tiam viginti millium stadiorum. Haec ita fuisse, nemo aetatis
nostre ignorat. Cum igitur in Samothraciam sese Perseus rece-
pisset, Gn. Octavius Aemilij legatus ad ea loca profectus
a via

à violatione quidem asyli ob honorem deorū abstinuit, à su-
42 gatamē ac demigratione Perseum arcebat. Sed ille clam
per Oroandem Cretensem, lembum quendam habentem
latenter pactus, ut asportaretur, cum aurum & argentum ad
littus prēmisset, Oroandes arte Cretica fretus, gazam qui-
dem suscepit, ipsum verò Perseum cum liberis & coniuge ac
necessariis noctū ad mare certa hora venire iussū, antici-
pata nauigatione reliquit. Perseus igitur, qui paulò ante mi-
serabiliter confectus erat propter angustiam fenestrarū, ex-
qua cum liberis & coniuge laborum insuetus euaserat, mise-
rabilius in ipso littore afflictus est, cum Oroandem iam al-
tum tenentem aspexit, & iam dies illuxerat. Itaque omni spe
orbatus, vnā cum coniuge fugit ad muros, nec latuit qui-
dem Romanos, sed praeuenit. Natos autem capiens ipse Io-
ni commisit, qui antea Persei familiaris, tunc proditor Ro-
manis tradidit: per quos coactus est, veluti fera capris carū
pullis, in manus venire, & suū corpus iis permittere qui na-
43 tos tenebant. Fiduciam autē super omnes in Nasica habēs,
illum ut se ei dederet, vocabat. Sed cum Nasica non adesset,
questus fortunam suam, tandem necessitate compulsus, se
Gn. Octauio tradidit, tunc maximē patefaciens esse in se vi-
tium quoddam auaricia ignobilis, cupiditatem scilicet vi-
uendi, per quam misericordiam, quae sola cadentibus à for-
tuna non auferitur, amisit. Orans enim ut ad Aemilium du-
ceretur, cum id factum esset, & Aemilius, ut pote, viro ex al-
to dignitatis gradu prolapsus assurgeret, & obuiam cū ami-
cis procederet, ac ad illius casum illachrymaret, Perseus tur-
piter in terram procumbens, & genua Aemilij amplectens,
voces emisit degeneres, quas non tulit Aemilius, nec audire
preces sustinuit, sed tristi vultu illum intuens, Quid fortu-
nam, inquit, crimine liberas, sic te gerens, ut non praesentis,
sed superioris fortunae indignus existimeris? Cur meam de-
rumpas victoriam, & res à me gestas imminuis, ostendens te
ipsum degenerem, nec vllō modo tanti, qui aduersus Romā
44 nos dignus hostis fuisse videaris? Virtus profectò caden-
tium magnam habet reuerentiae partem, etiam apud hostes:
ignauia verò etiam si fortunata sit, tamē vituperatione non
caret. His simul dictis, attollens Aemilius eum ac dextra ca-
piens illum Tuberoni tradidit. Ipse verò natis ac generis
& aliis necessariis iuuenibus in partē seuocatis, multo tem-
pore

Persei ani-
mus dege-
ner.

pore secum tacitus stetit, ut plerique ex his qui aderant, mi-
rarentur: exorsus deinde sermonem de humanarum rerum
conditione, An debet quisquam, inquit, praesenti felicitate
cōfusus superbire, quod gentem, aut ciuitatem, aut regnum
aliquod subegerit? Praesens quidem fortunae mutatio exem-
plum nobis ante oculos ponit communis imbecillitatis hu-
manae, & nihil durabile, nec firmum esse docet. Quod enim
tempus cōfidenti hominibus esse potest, cum etiam eo tem-
pore cum aliis dominantur, fortuna maximē sit formidan-
da, quae laetis rebus tandē immisceat calamitatem? Alexan-
45 dri successione, qui in altissimum dignitatis cūlmen eua-
sit, vnius horae particula euerfam cōspicitis. Nōne tot exer-
citiis, tot equestribus pedestribusque copiis nuper circun-
datum regem, nunc prostratum & euersum, ex manibus ho-
stium cibum, atque potum diatim capere cernentes, ob vi-
ctoriam partem inolescere desinetis? Nōne humiles vos
ac remissos praestabitis, semper cum tremore expectantes,
in quem finem praesentis felicitatis inuidiam fortuna con-
uertat? Multa huiusmodi differens Aemilius iuuenes dimi-
sit, mirum in modum iactantia ac superbia eorum tāquam
frēno quodam repressa. Post haec exercitum ad quietem, se
autem ad spectaculum Graecarum ciuitatum conuertit, po-
pulos releuauit, res publicas eorum stabiliiuit, munerāque eis
dedit, aliis frumētum ex regis horreis, aliis oleum: tantum
enim repertum tradunt, ut rogantes, sumentesque prius de-
fuerint, quā loca, in quibus positum erat, vacua fierēt. In
46 Delphis super columnam magnam quadratam ex candidis
Aemilij sta-
tua in Del-
pho.
lapidibus compactam, super quam Persei statua ex auro po-
ni debuerat, suam poni iussit: nam victos victoribus cedere
aequum erat. In Olympia illam celeberrimā emisit vocem,
quod Homeri Iouem Phidias effinxisset. Inde cum decem
legati Roma venissent, Macedonibus agros reddidit, & ci-
uitates suis legibus reliquit. Centum talenta populo Roma
no pendere iussit, qui supra duplum regibus pendere cōsue-
uerant. Spectacula vero multiformia, & certamina, & sacri-
ficia, & insuper epulum ac coenae edidit, suppeditante copia
rerum ex regia. In quibus ordinem ornatumque, praesentatio-
nes, & gratulationes, & cuique secundum dignitatem be-
nevolentiae sensum sic diligenter & curiosē ostendit, ut Gre-
ci admirari compellerentur, quod nec iocos expertes studij
accu

mul hęc dicens, pectus aperuit incredibili cicatricum multitudinem repletum, ac deinde conuersus, nonnullas ex his partibus, quæ non satis decore nudari possunt, compresit, Tu, inquit, ob hęc rides Galba: ego autē gloriior apud populum Rom. nam pro his noctu, diēque militando hęc uulnera suscepi. Sed age voca istos in suffragium, ego autem descendens, sequar eos, ut cognoscam improbos & ingratos ciues. His verbis ita decidisse ac repressos fuisse illorum animos, ut statim omnes tribus Aemilio triumphum decreuerint. Triumphum uero in hunc modum egisse dicitur. Populus Romanus nitidis vestibus ornatus, in equestribus theatris, quos circos appellant, & in locis circa forum ad hoc ipsum ex ligno fabricatis, & in aliis ut bis partibus per quas transiturus erat sese ad spectandum triumphū comparauerat. Omnia urbis templa erāt aperta,

*Triumphus
Aemilij,
qualis
ordo & pompa
fuerit.*

53 & sertis vaporibusque repleta suauibus. Multitudo ministrorum baculos manibus gestantiū, ex medio dimouebat turbas & vias puras apertaque præstabant. Pompa autē in tres dies diuisa fuit. Prima enim dies vix signis tabulisque & colossis transmittendis suffecit, quæ vehiculis ducentis quinquaginta portabantur. Secunda die pulcherrima & ornatisima Macedonū arma multis curribus delata fuerunt, splendentia ære & ferro absterfo, atque ita disposita, ut casu maxime cecidisse videretur, galeæ, scuta, thoraces, ocreæ & Cretenses peltæ, & Thraciæ cetræ, pharetræ, & equorū fræna, ac enses nudi per hęc iacentes, & sarissæ infixæ, ita ut nec victorum quidem absque metu foret aspectus. Post hos armorum currus, tria virorum millia sequebatur, qui numismata ferebant argentea vasis trecentis quinquaginta. Vas erat quodlibet trium talentorum. Quatuor viri iungula vasa portabant. Alij crateras argenteas, & phialas, calicēque 54 ornatisimos & ingentes certo ordine deferebant. Tertiæ die prima luce tubicines non mite nec suauē, se bellitiam sonantes primi ibant. Post eos centū & viginti boues auratis cornibus ducebatur, vitis ornati & sertis: ducebant eos adolescentes succincti ad immolandum, & pueri aureas & argenteas patinas sacrificij gratia referebant. Post eos sequebantur, qui aurea numismata gerebant in vasis triū talentorum, ut supra de argenteis numismatibus dictum est. Numerus vasorum fuit octoginta minus tribus. His succedebant,

debant, qui auream phialam decem talentorū, quam Aemilius ex lapillis effecerat, item qui Antigonea, & Seleucia, & Thericia, & Persei vasa portabant: post hęc Persei currus & arma, & diadema super armis positū: deinde post modico intervallo, nati regij ducebantur, & cum ipsius alumnorum & magistrorū & pædagogorū lachrymans turba, qui & ipsi manus rendebant ad ciues, & pueros eadē facere & precari docebant. Erant masculi duo & una fœmina, uō satis infortunium propter suā ætatē intelligentes, quæ res magis homines ad misericordiam commouebat, multiq; lachrymas ciues ad illorum aspectū dimiserunt, fuitq; lætitiæ & doloris plenū spectaculū, donec infantes transierunt. Ipse autē Perseus post filios & ministros ibat fusca veste amictus, & crepidas more patrio habens, propter magnitudinem malorum ad omnia trepidus, ac mente turbatus. Post eum ibat amicorum & familiarium mœsta turba, miserabiliter ipsum intuentes lachrymantēque, ut etiam plerique ex Romanis lachrymare ob misericordiā cōpellerentur. Atqui postulasse Perseū ab Aemilio ferunt, ne in triumpho duceretur. Sed Aemilius ignauitiam eius irridens respondisse fertur, olim id in ipsius potestate fuisse ac etiā tunc esse, ostendens morte hanc ignominiam esse fugiendam: quā non sustinuit vir ignauus, sed vana quadā spe ductus, pars suorū spoliōrū esse maluit. Post eū deferebantur aureæ coronæ, quibus Aemilium virtutis gratia, Græcæ donauerant ciuitates. Erat numerus coronarū quater centū. Deinde Aemilius ipse sequebatur ornatisimo curru inuectus, vir & citra huiusmodi honorē spectaculo dignus purpurā auro contextā indutus, & lauri ramū dextera gerēs. Ferebant & laurū milites, currum Aemilij secundum legiones, cohortes, & manipulos, subsequētes, partim carmina patria salibus permista & risu, partim Aemilij laudes cantantes, quæ intuebatur & admirabatur omnes. Nec quicquid ex his, quæ homini optatā foret, sibi desse arbitrabatur, nisi forte dæmoniū aliquod magnificis & amplissimis rebus sortē habet detrahendi, ac ita miscēdi humanā vitā, ut malorū omnium nullo modo sit expertus, sed iuxta Homeri sententiā, cū iis optimē actū esse videatur, quos fortuna ad vtranque partē conuertit. Erant Aemilio quatuor filij, duo in adoptionē aliarū familiarum dati, Scipio videlicet & Fabius: duo etiā in potestate retenti, quos

R

ex alia

Vera ma-
gnanimitas.

ex alia vxore postea susceperat. Horum alter quinq; diebus ante triumphum mortuus est, sexdecim annorum ætate alter qui duodecim annorum erat, tertia die post triumphum decelsit. Nec fuit quisquam ciuis, qui hunc filiorum Aemilij casum non dolenter terret, horrens fortunæ crudelitatem, quæ non verita sit tantum luctum in domum lætitia, festiuitate & gloria plena induxisse, lachrymasq; & dolores & luctus victoris, gaudiis, & triumpho admiscuisse. Aemilius tamen recta ratione fretus, fortitudinem & constantiam, non solum aduersas arma & sarissas, sed aduersus omnem fortunam pariter habendam ratus, ea moderatione mortis filiorum tulit, ut secundis aduersa, & domestica publicis obscurata, dignitatem & magnitudinem rerum nequaquam deturparent. Primi ex filiis, qui defunctus est, statim post funus triumphauit: alio deinde post triumphum defuncto, populum Romanum in concionem vocauit, ibique verba fecit non hominis qui indigeret consolatione, sed qui plane, cunctos suos ob eius incommodum lugentes consolaretur. Dixit enim humanarum quidem rerum nihil se vquam pertinuisset, sed diuinarum: ut insidam & vanam rem semper fortunam expauisset, ac præsertim in tanta obsecundatione præsentis belli tantoq; prosperitatis cursu mutationem quandam & refluxum continuo formidasse. Vnius, inquit, diei spatio, Ioniū à Brundisio transgressus: Certe yre applicui. Quarta deinde die in Delphis sacrificio peracto, aliis quinque diebus copias ex Macedonia suscepit, lustratoque exercitu, ac rem gerere adortus, quatuordecima post hoc die bellum confeci. Suspecta mihi erat fortuna propter tantam prosperitatem: & cum victorem exercitum, & spolia, & reges captiuos rediens deportarem, in ipsa nauigatione aduersum aliquem casum formidauit. Sed cum iam saluis rebus incolumisque ad vos delatus, viderem lætitia & festiuitate compleri aspicerem, adhuc fortunam suspectam habui, quam sciebam nihil purum, nihil sine inuidia hominibus gratificari consueisse: nec animus meus pro repub. prius timere destitit, quam aduersus casus me priuatim inuasit. Optimos filios quos mihi solos delegeram successores, continuatis propè funeribus extali. Nunc autem sine periculo esse videor, ac bonam spem mihi propono, & arbitror iam populi Romani fortunam sine

sine labe permanfuram, quando satis inuidia mihi ac meis pro anteriori prosperitate illa innoxia. Nec est iam innoxia minus humana fragilitatis exemplum, is qui triumphauit, quam is de quo triumphatum est. Perseus siquidem etiam victus filios habet, Aemilius autem victor suos amittit. Inismodi generosam ac magnificam orationem non fictile, sed ex vero animo, serunt Aemilium in concione habuisse. Pro Perseo autem omni studio adnixus nihil obtinere potuit, ut ex carcere in latiore ac minus sordidum traduceretur locum, ubi custoditus, quemadmodum plerique tradunt, maxore animi cōfectus est. Alij mortis eius nouum scribunt modum: nam milites custodiæ petraños, & aduersus eum infensos, postquam aliter nocēdi & affligendi potestatem non habebant, somno arcere constituisse, & vices inter se partitos diligenter obseruasse, ne dormire posset, quoad per hunc modum cōfectus interiit. Interierunt & filiorum duo. Tertium verò Alexandrum nomine ingeniosum circa toreumata & subtilis diligentia opera fuisse tradunt, doctumq; etiam Latinas literas, & sermonem Romanum, scribam fuisse magistratum, seq; in eo ministerij genere aptum in primis ac perurbanum præstitisse. Ob res in Macedonico gestas bello, summa pop. Ro. gratia Aemilio accessit. Tantum enim auri argentiq; in ærariū Aemilius retulit, ut nullū tributum persolui à ciuib; opus fuerit vsq; ad Hirceij & Pansa consulatū, qui circa primū Cæsaris & Antonij bellum cōsules fuerunt. Illud quoq; admirabile est, ac præcipuum Aemilij factum, quod quamuis egregie cultus obleruatusq; à plebe Rom. tamen in optimatū perferauit partibus, nec ob gratiam plebis quicquam dixit, aut fecit vnquā, ob quod popularis haberetur. Quod vtiq; posteriori tēpore Appius Claudius Scipioni exprobravit. Cum enim ipsi duo totius ciuitatis amplissimi viri censuram peterent, Appius senatū & optimum quēq; secū trahēbat: hæ nanq; reip. partes Appia familie veteres erant. At Scipio & ipse perse potens, & studio plebis Romanæ plurimum utebatur. Descendentem igitur in forum stripatum hominibus ingenerosis quidē ac seruilibus, & maxime turbulentis popularibusq; qui ambiendo & clamando cuncta violenter exequabantur, ut conspexit Appius magna voce, O Paule, inquit, Aemili, nōne etiā apud inferos, si quis illic

Persei interitus.

*admirari
a nro.*

Censura.

63

64

Obitus.

nostrarum rerū sensus est, indignaris quod filiū tuū * Mal-
lius tonsor, & Licinius declamator ad censurā perducunt.
Sed Scipio extollendo pop. Rom. eius sibi beneuolentiam
cōpararat. Aemilius autē licet assertor optimatū esset, ni-
hilominus à plebe magis amabatur, quā is qui maximē
popularē se praeſtabat; quod animaduersum est, praeſter cæ-
teros honores, in cēſura sibi demā data, qui magistratus ma-
ximē omniū reuerentiæ est, plurimāq; potestatis, cum aliis
rebus, tum ad morū emēdationē. Nam in ſenatu remouere
immeritos potest, & principem perſcribere, auferre equos,
notare infamia, cenſum augere, luſtrū condere. Cenſa ſunt
autem ſub Aemilio cenſore ciuiū capita cccxxxvii.
millia. In ſenatu M. Aemiliū Lepidum praeſtulit, qui quater
antea princeps fuerat. E ſenatu tres amouit. In recenſendis
equitibus Romanis etiam mediocritatē ſeruauit tam ipſe,
quā collega eius Martius Philippus. Sed cū cenſurā iam
magna ex parte geſiſſet, in morbu incidit, ab initio quidē
periculolum, tractu autē temporis abſq; periculo, attamen
longū atq; moleſtum. Fretus inde conſilio medicorū, cum
Veliam (is eſt Italiæ locus) nauigaſſet, ibiq; plurimum tēpus
in oris maritimis, quietiſq; regionibus moram traxiſſet,
deſiderabat praeſentiam eius pop. Rom. ac ſæpe in theatris
voces gliſcentium videre illum emittebatur. Itaq; cum ſa-
tis conualuiſſe videretur, & ſacrificia quædam neceſſaria
inſtarent, in urbē rediit, curauitq; ſacra egregiē vna cum
cæteris collegis, circūſuſo ac plaudente Romano populo.
Poſtridie ipſe pro ſua valetudine ſacra fecit, quibus conſe-
ctis reuerſus domū, cum accubuiſſet, priuſquam ſentiretur
quicquam, mente alienatus eſt, ac ſubinde tertia die è vita
migravit, nullius earū rerum expers, quæ ad felicitatē per-
tinere putantur. Nam & ſunus eius ita celebratum eſt, vt
optimus ac beatiſſimus ornatus adeſſet. Hoc autē erat non
aurum, non ebur, non magnificētia ſumptus apparatūſq;
ſed beneuolentia, charitas, gratia, non ſolūm ciuium, ve-
rum etiam hoſtiū. Quotquot enim aliquo caſu Romæ ad-
erant ex Iberia, Liguria, Macedonia, iuniores quidem natu
robuſtis corporibus feretro ſubeuntes ipſum extulerunt;
maiores autem ſequēbantur vocitantes benefactorē & ſer-
uatoreſ civitatū ſuarum. Non ſolūm enim in victoria ſeſe
mitem, & humanū præſtiſſe dicitur, ſed in omni reliqua
vita

vita eoſtutus eſt, & veluti pro domesticis ac neceſſariis
habuit. Patrimonium vix trigintaſeptem millium reli-
quiſſe tradunt: in hoc ambos ſibi filios hæredes inſtituit.
A Scipione tamen, qui erat minor natu integra hæreditas
fratri conceſſa eſt, cum ipſe in familiam Aphricani locu-
pletioreſ adoptatus tranſiſſet. Tales mores, vitaq; Pauli
Aemilij fuiſſe dicuntur.

Timoleon.

ANTONIO TVDERTINO INTERPRETE.

NTE QVAM Timoleō in Siciliam
traiceret, res Syracusanorum ſic ſe
habebat. Poſtquam Dion tyrannum
Dionyſium expulit, ſtatimq; dolo in-
terfectus eſt, inſurgentibus ad liberta-
tem, qui cum Dione ſenſerant, parum
abſuit, quin ex malorum ingruentium
multitudine, ac tyrannorum frequenti
mutatione, vrbs dereliſta ac deſerta fuerit. Reliqua quoq;
Sicilia turbulenta atque tumultuoſa exiſtens iam omnino
propter inimicos ſine republica erat. Nam plurimæ ciui-
tates, potentioribus vrbs res novas aggredientibus, à
barbaris atque militibus ſine ſtipendio merentibus, faci-
liter occupabantur. Dionyſius decimo poſt exilium anno
aduenas milites conducens, Niſumq; tunc in repub. prin-
cipem expellens, rem iterum aggreſſus, tyrannū ſeſe Syra-
cuſanis ex integro conſtituit. Admirandum profeſſo, par-
tum exercitū è tyrannide Dionyſium tunc omniū tyran-
norum maximū expulſiſſe: admirabilius verò, exulē ipſum
atq; deieſtū, tyrannidē recuperaiſſe. Itaq; Syracuſani qui in
vrbe erant, in ſeruitutem redacti, eò crudelius à tyranno
opprimebatur, quod nuper exilium calamitateſq; animum
vehementer exaſperauerant. Optimates ac nobiles ad Iec-
tem Leontinorū principē diuertunt, ducemq; ſibi in bello
eligunt. quanquā nec meliorē, nec fortiorem cæteris belli
ducibus eſſe cognoſcerent, ſed ad quē alium confugerent,
quē ve ſibi imperatoreſ dicerent, nō habebant. Accede-
bat etiā quoddam genere Syracuſanum arbitrabatur, necnon
R 3 quia

quia copias in tyrannū aptissimas, bellicosissimasq; sibi co-
parauerat. Interim Carthaginiensibus magna classe in Sici-
liā traieciētib; Sicili timore percussū in Græciā legatio-
nē mittere, & à Corinthiis auxiliū petere decernūt, non so-
lū amicitia freti, neq; q; ab illis saepe beneficiis affecti,
verum etiā quod perspicuū erat, Corinthios liberratis ama-
tores, & tyrānorū olores semp extitisse, suscepisseq; sepius
maxima bella nō regnādi aut avaritiæ, sed Græcorū liber-
3 tatis gratia. Icetes verō, qui militiæ causam tyrannidem
fecerat, nō Syracusanā libertatem, oecultē apud Carthagi-
nenses hoc allerebat, Syracusanos autē manifestē lauda-
bat. Et quosdā in Peloponnesum legauerat, nō q; illis adxi-
lia optaret, sed quod, vt consentaneū erat, si Corinthij pro-
pter Græciæ turbationes atq; tumultus auxilia negarent,
sperabat facilius ad Carthaginiēses rē traducturū, & sociis
in bello cōtra Syracusanos vti, quā contra tyrannū. Hæc
paulō post in lucem emerferūt. Nam cū legati rediissent,
Corinthiorū nomine retulerunt, Corinthios semper exter-
narum ciuitatū, & maximē Syracusanorum pro eorū con-
suetudine curam suscepisse, nec forte fortuna tunc aliquo
Græcorū bello vexari, verū in pace ac otio vitam ducere,
quare ex animo ac prōptē auxilium illis præstaturus esse.
Itaque eū de imperatore eligendo consultarent, magi-
4 stratusq; alius aliū, prout quisq; eminere videbatur, nomi-
narent, vnus ex multitudine assurgens, Timoleonem Ti-
modemi filium, qui nondum in repub. emerferat, nec vt
emergeret, nec vt imperator crearetur vnquam animo vo-
lutarat, nominauit. Verū numine quodam afflante hō-
minem, vt videtur, statim bona fortuna in suffragiis red-
dendis, ceterisq; in rebus gratam atque propitiā sese
præstitit, virtutiq; hominis ornamento fuit. Timoleon pro-
fectū in vrbe claris parentibus ortus, patre Timodemo, ma-
tre Demaristia, tam mansueto mitiq; ingenio naturā
fuit, vt contra tyrannos, contraq; improbos, haud ma-
ximo inflammaretur odio. In bello etiam adeo honesto in-
genio utebatur, adeo quieto, vt multam in iuuentute pru-
dentiam, multam in senectute fortitudinem in rebus agen-
dis ostenderet. Fratrem verō Timophanem maiorem
5 natu omnino sibi dissimilem habuit: qui cū temerarius
malōq; animo esset, & regnandi cupidus, semper minus ho-
nestis

Occasio ac-
cedendi re-
pub.

nestis amicis, ac satellitibus sese stipauerat. Quem cū au-
daci animo. promptissimoq; in aggrediendis periculis esse
ciues persuaderentur, tanquā bellicosum virum ac strenuū
militarem sibi ducem elegerunt. Et his in rebus Timoleō
suum præstitit officium. Nam cū ille vitia dissimularet
atq; tegeret, vt minus illa apparerēt, operam dabat, & vrba
nitrate ac facietis exornādo. augebat, fugabatq; vbi paulō
plus retererentur. In bello quod contra Argiuos Cleonæ-
olq; gerebatur, cū Timophanes equitibus præfesset, Ti-
moleon verō peditibus, Timophanes equo excussus, obtri-
tusq; magnū incidit in periculum. Nam sociis partim fu-
gientibus, partim præsentī animo vtentibus, pauci contra
multos manus conferunt, ipsūq; magno cū periculo de-
6 scendunt. Quod postquam Timoleon perspexit, ac currēs,
vt auxilium afferret, Timophanēq; prostratū scuto prote-
gens, multis telorum vulneribus, multis percussioibus cū
armis, tum in corpore acceptis, cum labore inimicos fuga-
uit, fratremq; redemit. Deinde Corinthij timentes, ne idē
quod prius à sociis paterentur, vt ciuitatē amitterent, qua-
dringentos aduenas milites alere, hisq; Timophanē præfi-
cere decernunt. Timophanes verō iusti contemptor atque
honesti, statim operā dedit, vt ciuitatē sub eo malē affice-
ret, multosq; ex primoribus ciues indemnatos necaret, &
sele tyrannū declararet. Quam rem cū Timoleon agro
animo ferret & illius vitium suā calamitatem esse duceret,
illi persuadere conatus est, vt hāc insanā animi cupiditatē
exueret, & malefactorū erga ciues emendationem quære-
ret. Neglectus Timoleon atque expulsus, cū ex necessa-
7 riis Aeschylum, vxoris Timophanis fratrem assumpsisset,
ex amicis verō augurē, cui Theopompus Satyro, Ephorus
autem atque Timæus Orthagoræ nomē fuisse scribit, pau-
cis diebus elapsis rursus ad fratrem ascendit: illi cū circū-
starent, Timophanem vt emendationis signū ostēderet,
suppliciter rogabāt. Vbi primū illos ridiculos habuit, dein
de rem grauius ferens, ad iram conuersus est, Timoleon
paululū secessit, & seipsum tegēs lachrymas effudit. Illi au-
tem strictis gladiis subitō Timophanem interficiūt. Quod
postquam in vulgus passim dissipatum est, optimates vrbis
odium Timoleonis in Tyrannos, atque magnanimitatem
laudibus excollebant: quoniam etsi optimus esset, fratremq;
R 4 amaret

amaret, tamen patriam necessitudini, honestum atque iustum utilitati praeponeret: fratrem quandiu de rep. bene meritus esset, salute donasset: cum vero patriae infidias tenderet, in seruitutemq; redigeret, morte mulcasset. At qui in populari statu vitam agere nequibant, pendere a potentibus assueti, magnum quidem gaudium, magnamq; letitiam simulabant: sed Timoleonem conuicio insectantes, impieq; ac crudeliter egisse prae dicantes, dolore mortificatione afficiebantur. Timoleon postquam accepit matrem animo angī, & graues voces horrendasq; execrationes in se effundere, eam consolaturus accessit. Cuius aspectum cum illa nullo modo ferre posset, ostia clausit: quare Timoleon multa animi agitudine affectus, ac mente alienatus, eo animo discessit, ut mortem sibi inedia ascerceret: qui etiam cum amici salutarē, amicaq; exhortationes in medium adducerent, & necessitatem homini afferrent, statuit prius tim vivere, & ab ipsa repub. sese abdicare: ac principio nunquam in urbem proficiscebatur, sed extra humanum consortium errans per desertos agros versabatur. Ad eum consulationes atque deliberationes quae in rebus agendis stabilissimum robur a ratione atque philosophia non sumplerint, facillimē a contingentibus laudibus ac infamia quantuntur atque feruntur. Oportet enim operationem ipsam non solum honestate, iustitiaq; praeditam esse, sed etiam opinione, ex qua aliquid operari compellimur, stabilissima, ut operatio nostra consensu omnium comprobetur. Neq; similes illis qui ventri gulaq; dediti sunt, videamur, ut quae admodum hi celeri auditate ac odore suauium ciborum allesti, & ad repletionem usq; satietatemq; adducti, statim abhorrent atque stomachantur, ita nos quoque post nauatam operam, labefactata propter imbecillitatem honesti opinione atque phantasia, poenitentia, tristitiaq; afficiamur. Nam poenitentia, ipsa res etiam bene gesta deturpatur. Electio autem quae ex certa scientia, certa q; ratione proficiscitur, nullam ab errore suscipit mutationem. Quapropter Phocion Atheniensis rebus ab Leotthene gestis aduersatus ubi illum velut de bene gesta re gratulari, & Atheniensē Ioui Martiq; hostias mactare, & victoria letari atque gloriari vidit, Vellem, inquit, gesta essent haec, & illa consulti. Aristides quidē Locrus ex Platonis familiaribus vnus, vch

Reflecta
no satis co-
stanter su-
septa.

Gravis sen-
tentia.

10

vehementius atque grauius. Nam cum superior Dionysius vnam nataram eius in vxorem peteret: respondit, suauis sibi fore illam mortuam, quam tyranno nuptam aspicere. Paulo post, cum Dionysius eum morti damnares, & contumeliae causa illum interrogasset, si quemadmodum prius de collocatione filiae sentiret: respondit, rerum gestarum mortitia affici, dictorum autem nulla poenitentia detinere. Haec forsā maiori, perfectiori que virtute gesta sunt. Timoleon, siue fratris morte, siue matris pietate animi angeretur, adeo mente fractus erat, adeo attritus, ut vigin-
ti ferē annis extra humanam consuetudinem viuens, nunquam rempub. attigerit. Cum igitur de imperatore definiendo suffragio in concione quaereretur, & Timoleon nominaretur, populo eum prompto animo amplexante, assurgens Teleclides, tunc in senatu & potentia & auctoritate clarissimus, hortatus est Timoleonem, circa res agendas & bonum & generosum se praerberet. Si enim strenuē te gesseris, inquit, sustulisse videbere tyrannum: si ignauiter, fratrem. Parata classe collectisq; militibus, ut nauigaret, literae Ictetis nomine Corinthiis redduntur: in quibus literis eius proditio atq; perfidia significabatur. Nam ubi primum legatos emisit, Carthaginiensibus se adiunxit, & palam cum illis agebat, ut Dionysio ex Syracusis expulso, ipse tyrannidem occuparet. Timens ne prius Corinthiorum copiae in Siciliam aduenterent, & spem rerum gerendarum frustrarent, literas Corinthiis in quibus haec extabant, scriptas transmisiit: Non opus esse labores, & expensas summo cum periculo facere, in Siciliam nauigando, praesertim Carthaginiensibus aduersantibus, & mare nauium multitudine custodientibus, quos ipse coactus, Siculis cunctantibus, socios sibi ad oppugnandum tyrannum adiunxisset. Lectis literis Ictetes primum a Corinthiis infans atque imperitus circa rem militarem habitus est: deinde omnes ita ad iram contra ipsum prouocati sunt, ut quamceleriter Timoleoni viaticum ac nauigationis praeparationem struxerint: paratisque nauibus, paratisque iis quae proficiscentibus militibus necessaria erant, Proserpine sacerdotes in somnis videre sibi visae sunt, deas in peregrinatione quandā ire, & cum Timoleone in Sicilia nauigare. Quapropter Corinthij sacrā triremē instructā dearu co-

gnomento appellatur. Timoleon in Delphū traiciens, facta re diuina cum intēplū Apollinis atq; in adytū venisset, miraculū sibi euenit: nam vitā quēdā coronis, & trophæis insignis de suspensis donariis defluxit, & caput Timoleonis, vt a deo coronatus ad res gerendas præmitti videretur, coronauit. Cum itaq; naues decē haberet, Corinthias septem, Coreyreas duas, vnā Leucadem, iter ingressus est. Cui noctu pelagus ascendenti, & secundis ventis mare percurrenti, repente calū scindi visum est, & supra nauē multū lucidissimūq; igoem effundi. Deinde cum lampas, quali in mysticis sacrificiis vtuntur, eleuaretur, & cursu Italiā versus dirigeretur, quō nautæ maximē intēti erāt, in terrā veluti fulmē irruit. Quare Timoleonē augures docuere, hoc approbationē testimoniūq; sacrorum esse summorum, & qd deæ Timoleoni auxilio proficiscebantur, ex calo signū iubarq; dedisse, esseq; Sicilia Proserpinæ dedicatam, quoniam illic raptam fuisse homines fabularentur, & insula tanquam nuptiali dono, in ipsis nuptiis donatam extitisse. Hæc deorum signa ita militum animos ad spem fiduciaq; crexerunt, vt celeri cursu emenso pelago, in Italiam delati sint. Illa verō quæ ex Sicilia nuntiata sunt, Timoleonem dubium atq; sollicitum, milites autem mæstos reddidere. Nam Ictes victum a se Dionysium atque fugatum in arce quæ Insula cognominatur, obsidebat, & capta maiore vrbis parte, illā muro ac fossa circumdederat. Carthaginienses autem hoc agere iusserat, vt ne Timoleon Siciliam inuaderet, quō longē depulsis illis, ipsi mox inter se insulam partiretur. Interca Carthaginiensium cū viginti triremibus legati ad Timoleonem captandi fallendiq; gratia nauigauerunt, qui fraudulenter atq; improbē callida cōsilia machinati, Timoleonē rogabant, vt pro communi omnium pace, Ictes se socium adiungeret, nauibus ac militibus Corinthum remisisset, quōd bellum propemodū esset confectum: præterea Carthaginienses transitū in Siciliam, si quis per vim molatur, sint prohibitori. Postquam Corinthiæ naues ad Rhegium appulerunt, & ea quæ per legatos exposita erant acceperunt, & Phœnices nō lōgē nauigantes conspicerentur, affecti iniuria dolebant, contraq; Ictes omnes odio ferebantur, necnon pro Siculis, quos manifeste intuebantur Ictes præmium proditiōis, Carthaginiensibus

bus mercedem tyrannidis futuros, timor inuasisse. Impossibile enim videbatur hostes superare posse, cum perspiceret longē plurimas naues barbaris, lætæ multo maiores copias esse quā sibi. Tamen Timoleon cū legati ac principes Carthaginiensium sibi obuiam darentur, mæstetē sermone cum illis habuit, dixitq; obedire se velle: quid enim persicere non obediens possit, sed cupere hæc corā Græcā & eadem vtrique exercitui amica Rheginorum vrbe peragi, transigique, atque sua etiā id interesse, & illos minus iniuriaturos quæ de Syracusis attulissent, vniuersa Rheginorum multitudine velut in testimonium adhibita. Hæc illis ita loquutus est, quōd facilius traiciendi consilium dissimularet, in quo etiā Rheginorū duces vnā dolum fabricabāt. Barbarorum enim inciuilitatē pertimescentes omnes, optabant, vt Siciliæ regnum penes Corinthios esset. Itaque aduocata concione, portas clauserunt, ne ad aliud agendum ciues progredierentur, sed ad cœtum venientes, diu cœcionem detinerent, & alter alteri nullo sine, dum tempus terebant, materiā dicendi præberet, donec Corinthiorum triremes paratæ essent, & Carthaginienses, qui existimabant præsentem Timoleonem paulo post orationem habiturū, sine suspitione detinerent. Postquam Timoleon clam certior factus est, de discessu triremium suarū, vnā autē sibi relictā esse, stantibus circa suggestum Rheginis, qui huius rei conscij erant, discedens per turbam transiuit, & in mare descendit, atq; in Taurominium Siciliæ oppidum celeri cursu nauigauit, ibiq; ab Andromacho in repub. principe, qui iam ad se illum accerserat, susceptus est. Hic ea tempestate omnium potentū iustissimus vnus fuit in Siculis. Timari qui historiam scripsit pater erat. Enimvero suos ciues legibus ac iustitia gubernabat, & contra tyrannos aperitissimas inimicitias exercebat. Itaq; urbem Timoleonitā quam asylum præbuit, & ciuibz persuasit, vt vnā cum Corinthiis pro Siciliæ libertate bellum susceperent. Dimissa igitur concione, cū Timoleon discessisset, Carthaginienses qui Rhegi morabantur, sic decepti grauiter ferre, Rheginos admonere, quōd si Phœnices sint, iis qui per fraudem abierunt, inimicatur. Quare Taurominium ad triremes legatum mittunt, qui Andromachum inimicē ac barbaritē alloquatur, dicitq; minetur, ni vrbe statim Corinthios elici

eiiciant. Is inter orandum supinam manum ostendens, & mox conuertens, talem urbem futuram edixit. Quod cum legatus apud Andromachum fecisset, Andromachus ridens nihil aliud respondit, nisi manum ut ille nunc supinam, nunc conuersam extendens, discedere iussit, nisi vellet nauem pro tali talem fieri. Ictes interim cum discessum Timoleonis audiuiisset, atque timuisset, multas Carthaginiensium triremes accersiu. Ex qua re cum Syracusani a Carthaginiensibus portum, ab Ictete urbem occupatam esse, arci Dionysium dominari, Timoleonem verò tanquam tenuissimam oram ac sinibus Taurominio paruo Siciliae oppido, imbecilli spe paruusque copiis affixum viderent, salutem desperabant. Nam mille secum milites Timoleonem habebat, & iis nihil alimenti, nihil rerum necessariorum amplius aderat. Præterea ciuitates plenae, & contra belli duces exasperatae, nihil iam illis fidei tribuebant, praesertim propter Calippi & Pharaci perfidiam, quorum alter Atheniensis, alter Lacedaemonius cum dicerent pro Siciliae libertate se aduocare, ut monarchias delerent, opabiliore Siciliae illas sub tyrannide calamitates esse docuerunt, & longè feliciores videri eos, qui sub seruitute agerent, quam qui afferrent libertatem. Itaque Timoleonem haud meliorem illis expectabant, sed rursus eadem sophismata, easdè captiones sibi afferre, spem optimam beneuolentiamque pollicentē. Itaque de rebus nouis malè sentientes, Corinthios à se omnes Siciliae ciuitates praeterquam Adranitæ, excludebant: hi enim paruum urbem habitantes, & deum Adranum, qui maximo in honore per vniuersam Siciliam habebatur, colentes, intestinas seditiones agitaue. Nam partim Ictem & Carthaginienses, partim Timoleonem accersentibus, cōgigit forte fortuna, ut studio vterque suo eodem tempore potiretur. Verum Ictes quinque millia militum, Timoleon verò non plures quam mille & ducentos habebat. Quos cum Taurominij accepisset, quod ab Adrano quadraginta stadiis ac trecentis distat, primo die non multam viam partem occupauit. Postridie per loca senta situ, & aspera iter ingressus, per vniuersumque diem proficiscens, iam inclinato die accepit Ictem ad urbem appropinquasse, & iamiam castrorum loca metatum fuisse. Qua ex re ceterationes & cohortis duces, ut promptioribus ad pugnam militibus vterentur, corpora reficere

reficere iubebant. Timoleon autem ipsos adiens, docuit ne ista fierent, quinimò statim milites ducerent, & hostes incautos imperitosque inuaderent, qui, ut cōsentaneum erat, nuper labore viam defessi, in tentoriis otio atque somno operam impenderent. His dictis, sumptisque militibus, tamquam manifestè victoriam praesagiret, primus ad hostes contendit. Milites audaciores facti, ad illos qui paucioribus triginta stadiis aberant, Timoleonem sequebantur. Illi ut primū Timoleonem aduentare senserunt, impetu ab eo praeventi ac turbati fugam arripuerunt: itaque occupatis castris non plures trecentis ferro occubuerunt, capti autem viui bis totidem fuere. Adranitæ apertis portis Timoleonem petiit pugnae tempore, cum horrore atque admiratione ostius templi spontè patefactis, deum pili cuspidem concutientem, multumque ex eius facie sudorem emanantem visum narrabant. Haec, ut videtur, non solum praesentis pugnae signa fuerunt, sed futura etiam bella, quibus hoc velut auspiciū fuit, portendere. Nam & aliae ciuitates decretis subito legationibus, Timoleoni sese, urbem agrosque dederunt, Mamercus quoque Cataniae tyrannus, vir sanè clarus in bello, & qui magnum argenti pondus & auri habebat, cum Timoleone societatem iniit. Dionysius qui non multum absuit ne militibus præda fuisset, Mamercus bello maior & armis, spe omni abiecta, Ictem turpiter victum neglectui habens, Timoleonem admirans, illi & Corinthiis legatos misit, sequi ipsum atque arcem dedit. Timoleon insperatam fortunam amplexus, Euclidem Telemachumque Corinthios homines in arcem cum quadringentis militibus, sed non vnā, neque palam, proficisci iussit. Nam occupato ab hostibus portu, impossibile videbatur eò posse perueniri. Itaque clā atque paulatim ad Dionysium veniunt, & arcem ac suppellestem omnem quae belli usu foret, in potestatem suam redigunt. Magnus profectò equorum numerus, magna telorum multitudo, vniuersa etiam machinarum varietas inerat. Armorum quoque quae diu reposita erant, adeo affluēs atque opulentus seruabatur thesaurus, ut septuaginta hominum millia ad bellum illis armari potuissent. Militum quidem quos quemadmodum cetera Timoleoni Dionysius præbuit, duo millia. Ipse autem sumptis pecuniis, sumptisque quibusdam ex amicis, clam Ictete nauigans, ad Timoleonem

moleonem in castra delatus est. Quem statim Timoleon,
ut priuatum ac deiectum hominem, cum vna navi paucisque
pecuniis in Corinthum transfinit. Qui in tyrannide maxi-
ma atque clarissima natus, decem annis antequam a Dio-
ne expelleretur, duodecim autem post Dionis mortem re-
gnauit. Sed hoc vniuersum tempus in bello contriuit. Quae
verò in tyrannide commisit, quaeque passus est indignè, di-
ligenter accuratèque in Dionis vita perscripimus. Nam
filiorum pubescentium mortes, filiarum virginum consti-
tutiones inspexit, sororem & eadem uxorem viuam ab
hostibus fœda libidine violentiaque deturpatam, & cum
filiis in mare demersam. Dionysius postquam in Corin-
thum nauigauit, nemo ex Graecis erat qui & videndi illum,
& alloquendi desiderio non teneretur. Alij propter odium
læritia affecti, aspiciendi gratia congregientes, ludibrio
illum fortuna destitutum habebant: alij ad mutabilitatem
fortuna conuersi condolebant, & multam rerum humanarum
imbecillitatem, multam occultarum diuinarumque
causarum potentiam animo voluerant. Nullum enim ea
tempestas, vel naturæ vel artis vllum protulit opus tantum
quantum illud fortunæ, cum qui paulo ante Sicilia tyrannus
esset, Corinthi in myropolio, & obscuriorum foro sede-
ret, vinum quod caupones dedissent, biberet, in publico cum
mulierculis formam prostituentibus alteri caretur, ambu-
latis cætibz institueret, & cum illis de cœcinnitate in thea-
tricis cantionibus magno cum studio decertaret. Quidam
ideo hæc fieri à Dionysio coniecturis assequebantur, quod
homo ignauus ac perditio ingenio illecebris deditus esset.
Quidam verò ne Corinthiis terrori existeret, sed sese negli-
gendo animi molestiam, & minus secundam fortunam dis-
timulator, tyrannidisque recuperandæ suspicionem tolle-
ret, & sic præter naturam in otio magnam fingeret simpli-
citatem. Verum multa ab eo dicta memoriæ traduntur, quæ
generosi sapientisque animi signa potius esse videntur, quàm
insulsi. Nam cum in Leucada (quæ Corinthiorum colonia
est, quemadmodum Syracusæ) relegaretur, eadem pari in-
quit, quæ adolecentes qui peccassent. Quemadmodum
enim illi si peccauerint, hilari vultu fratrum confectudi-
ne vtuntur, patres autem ob pudorem fugiunt: sic ei ac-
cidit, re, qui in Metropoli vitam agens verecundia quadam
detine-

Memorabili
de fortuna
ludibrium
Dionysius.

Dionysii
dicta.

detineretur, in Leucade verò cum voluptate vitam traheret.
Cum etiam Corinthii milites quidam stipendiarius contra
philosophorum familiaritates, quibus in tyrannide
sefe vehementer oblectarat, acrius inuiceretur, & cum ri-
deret, tandemque interrogaret, quid utilitatis consuetudi-
ne Platonis cepisset: Num tibi nihil adiamenti suscepisse
videmur, inquit, sic fortunæ mutationem tolerantis: Præ-
terea Aristoxeno musico; & quibusdam aliis interrogan-
tibus, qua causa aduersus Platonem iniquior aliquando
fuisse: respondit, Tyrannidem multorum quidem malo-
rum plenam esse, nullum tamen habere maius, quàm quod
eorum, qui amici vocantur, nemo apud tyrannum libera-
tione vtatur, ac per hos Platonis beneuolentia priua-
tum se fuisse. Insuper cum quidam videri argutus & falsus
volens, ad Dionysium tanquam ad tyrannum ingressus,
pallium exaceret: Dionysius contra bellè hominem no-
tans, hoc idem ut ille egrediens faceret monebat, ne quid
subtraheret discedens. Philippus Macedo cum inter pocula
sermonem de poematis tragœdiisque senioris Dionysij
perlufum intulisset, & dubitare se fingeret, quodnam il-
li tempus ad ea scribenda superuissset: haud malè Diony-
sius occurrebat, Hoc, inquit, quod tu & ego, & quoti-
quot beati nobis videmur, totum circa cullos consumi-
mus. Sed Plato Dionysium Corinthi non vidit: acciderat
enim ut paulo ante diem suum obiret. Sinopeus verò Dio-
genes Dionysio obuiam factus primum, Quam indignus, 28
inquit, Dionysii ista es vita. Cum ille gradam fisteret, dice-
retque: Rectè tu o Diogenes, qui condoles huic nostræ ca-
lamitati. Quid, inquit Diogenes, dolere me tecum putas?
Imò doleo, quòd tale mancipiū cum sis, dignum quod stu-
dis tyrannicis velut aptus aliquis paterfamilias vitæ exi-
gat, hæc per otium & voluptates nobiscum agas. Itaque isthæc
mihi intueti, voces Philisti, quibus filias Leptinæ tyran-
nidet angustæ ex magnis bonis ad vitā priuatā deductas, lamē-
tando consolabatur, mulieris alabastros & purpurā, & au-
rā deploratis videntur. Verū hæc à proposito nostro haud ali-
qua sunt, nec auditoribz modò nō aliò festinantibz aut occu-
patis, inutilia putamus. Sed Timoleonis bona fortuna non
minori admiratione prolequenda est, quā Dionysij infor-
tunium. Nam postquam in Siciliam accēdit, intra quinquaginta
diebus a

gina

ginta dies arcem Syracusarū in potestatem suam redegit, & Dionysium in Peloponnesum transmisit. Vnde Corinthij maiori manu coacti, duo millia peditum, & ducentos equites Timoleoni miserunt, qui vsque ad Thurios delati, cum istic transitu se praeludi animaduertissent, (classis enim Carthaginiensium ingens eas oras tenebat) & occasionem necessariō istic consistendo prastolarentur, ad praelarum facinus otium cōuerterunt. Thuriōrum enim urbē interea dum illi inferendo Brettis bello operam dant, occupatam, perinde ac patriam suam summa fide, & synceritate custodiebant. Ictes interim arcem Syracusanam obsedit, prohibuitq; ne Corinthiis frumentum importaretur, & in Adranum duos milites, qui Timoleonem per insidias ferro trucidant, submittit. Timoleon eo tempore apud Adranitas sine aliqua suspicione sacrificiis intentus, nulla militum sese stipauerat custodia. Qui ab Ictete patraturi necem missi fuerant, ubi audiuerunt Timoleonem diuina facturum, in templū intrant gladios sub vestibus occultentes, inter eos qui ad aras stabant sese admiscere, pedetentimque propius accedere, & paulō post rei inceptandæ statuto tempore, alter eorum Timoleonis socio in capite gladium crispavit: quo cadente, nec qui vulnus inflixerat, nec qui vñ uenerat, perstitit, sed ille cum gladio fugiens in altam quandam petram desiliuit, hic verō aram amplectens Timoleonem obsecrat, si veniam det, rem omnem aperiturum. Quā impetrata, summam rei aperit, docetque ut ab Ictete missi sint eum interfecuri. Interea quem socij ex petra ad Timoleonem trahebant, nullam intulisse iniuriam clamabat: verum meritō hominem interfectum, cum ille apud Leontinos patrem necauisset. Quam rem testimonio quorundam astantium comprobauit, qui magnopere machinamenta fortunæ admirabantur, quæ per causas alias alia mouens ac longius omnia colligens, & his quæ plurimū abesse, & nihil inuicem commune habere videntur, omnia concinnas, mutuis semper rerum principiis & finibus utitur. Itaque decem minis hominē Corinthij donauere, quod numini Timoleonis curam habenti, animi affectu rectē inseruiisset, & consilium quod in animo multo ante habuisset, in nauanda opera nō absoluisset, sed priuata causa fortuitō illius vitam seruauisset. Quibus rebus præsens bona fortuna in

*Fortuna
machina-
menta.*

spem optimam futurarū rerum animos hominū coniecit, quod Timoleonē ut pium sanē sanctumq; virum comitantibus diis, ad Siciliæ auxilium ac libertatem venisse prospicerent. Ictes verō postquam præter animi sui cupiditatem conamina eius accidisse videt, & Timoleoni multos adherere, seipsum accusans quod tales tantasq; Carthaginiensium copias habeat, & ipsis non strenuē, non impigrē, sed tantis viribus lociorū clam utatur, cū vniuersa classe ducem accersiuisset Magonē. Mago cū centum, & quinquaginta nauibus portū petit atq; occupat, qui sexaginta millibus militum Syracusas ingressus, castra in urbē posuit. Cuius classis adeo magna inter nauigandū esse videbatur, ut omnem priscam futuramq; barbaricam in Siciliam trahere putares. Enimvero Carthaginiensibus in Siciliam superiori tempore insueta bella gerētibus, nunquā Syracusas capere data copia est. Sed tunc Ictete recipientis tradentisq; opera Syracusas barbarorū castra iam facta intueri licebat. Corinthij qui in arce erant, in summa rerū difficultate positi, rebus ad victū necessariis deficientibus, occupatoq; a Carthaginiensibus portu, continuō circa murū tumultuarias pugnas ac vniuersa bellandi genera summis viribus cōmittebant. Sed Timoleon à cymbis paruissq; nauiculis frumentum ex Catania transmisit: quæ ut barbaricas triremes vitarent, per æstum fluctusq; cursum tenebāt. Quas Icteten ac Magonem intuentes, capiendi Catania cura atq; libido ceperat, quod inde Corinthiis necessaria in arcē asportarentur. Itaq; sumptis qui virtute bellica cæteris præstare videbantur, solutisq; ex portu nauibus, Syracusas abeunt. Neon Corinthius, qui arcis præfectus erat, cum videret hostes custodiæ gratia relictos otiose negligenterq; se in urbē custodienda habere, subito ruit in urbē, & partim caelis, partim dare terga coactis, Syracusarū partem quā Acradinam vocant, occupauit, atq; in suā potestatem redegit. Quæ cum cæteris partibus urbis melior visa esset atque munitior, & quodammodo pluribus urbibus cōposita atq; structa, necnon frumenti ac rerū omnium abundans, minimē hunc locum reliquit, nec pedem in arcē retulit, sed vacua atq; deserta loca muro circundans, coniuncta arci Acradina, custodia illum muniuit. Mago atq; Ictes, qui iam prope Cataniā venerat, per nuntium ex Syracusis rerū facti certiores, multo

multo dolore, multaq; animi ægitudine ad Syracusas reuertuntur, qui neq; operam suam pro animi cupiditate nauarunt, & Syracusas quæ in manu erant, amiserunt. Sed hæc prouidentia virtutiq; an fortunæ tribuas, dubium videri possit: hæc verò quæ deinceps à Timoleone gesta sunt, omnia bona quadam euenisse fortuna videntur. Corinthij milites, qui apud Thurios morabantur, timentes Carthaginensium triremes, quæ eorum discessum cū Anone obseruabāt, & multis diebus pelago ventis agitato, partim vi, partim sponte cedētib; barbaris, per Bracteos pedestri itinere profecti ad Rhegium venerunt, adhuc fluctibus mare agitantibus. Princeps igitur nauium Carthaginensium, qui nihil minus quàm Corinthios expectabat, desidere putans, astutum sibi consiliū inuenisse visus, coronari nautas, scutis Græcis naues instrui, & purpura iubēs, Syracusas nauigauit, magno plausu arcem subiens, victos ab se Corinthios, quos traicientes occupasset, clamans, obsestos hoc scilicet pacto turbaturus. Interea cū ille his nugis, & hac decipienda arte vteretur, Corinthij qui per agrum Bracteorum in Rhegium venerant, vbi cū ventis, tum nauibus maria vacua vident, summam cæli serenitatem natæ, summamq; maris quietem, quam properè naues ingressi in Siciliam delati sunt, & tanta securitate atq; serenitate vsi, vt inter nauigandum extra naues equos nantes habentis traxerint. Quos omnes cū Timoleon suscepisset, & statim Messanam urbem cepisset, bona fortuna magis quàm exercitu confusus, ad Syracusas structis pergit ordinibus. Nam cū Magoni denūtiaretur, tumultuari ac timere, & magis ex hac occasione in suspitione venire. In locis limosis circa Syracusas multam ex stagnis atq; fluminibus, quæ in mare prorumpunt, aquam susipientibus, anguillarū multitudo pascitur, ita vt lata piscari volentibus præda adsit: hic, dum viriusq; exercitus stipendiariis militibus ortum dabatur, vnā piscabantur, vtpote Græci, & inter quos nulla priuata inimicitia intercessisset: extra acie vnā deambulando manus labantur, in acie verò strenuè, & pro sua dignitate manus conferebant. Tunc cū simul piscarentur, villarū magnificentiam admirantes, de maris præstantia sermone instituto, quidam ex Corinthiorum militibus ita loquutus est: Et

Et vos Græci in hac vrbe tanta magnitudine, totq; ornamentis elaborata, barbaris hominibus crudelissimis summo studio, vt barbaros mores inferant, cū nobis propinquo sitis, operam auxiliumq; accommodatis, aduersus quos, vt multæ Siciliæ pro Græcis obiectæ essent, voto potius expetendum fuit. Quid? putatis eos qui hunc exercitum collegerunt, abusque columnis Herculeis atq; à mari Atlantico, vt pro Icetæ gloria pericula aggrediantur huc accessisse? Quod si recto ducis officio Icetes vteretur, non patres expulisset, neq; contra patriam hostiles milites collegisset, sed honoris & gloriæ quantum satis erat assecutus fuisset, Corinthiis atq; Timoleoni obedisset. Ex his verbis tumultuantibus in castris stipendiariis militibus, Magoni ne insidiæ sibi tenderetur magna est iniecta suspicio. Quapropter cū Icetes ne discederet illū obsecraret, doceretq; quantò hostes viribus ac fortitudine anteirent, & Timoleonem magis virtute atq; fortuna, quàm militū multitudine ipsos superare, Mago statim castra mouēs, & Siciliam ex manibus dimittens, turpiter ac temerè in Libyam contendit. Postridie Timoleon aderat paratus ad pugnam. Postquàm verò Magonem corripuisse fugam acceperunt, & deserta nauibus maria animaduertēte, ridiculā habuere Magonis fortitudinem. Itaq; circumeuntes, indicanti quò Carthaginensiu clasis aufugisset, in vrbe per præconem præmia posuerunt. Sed Icetes adhuc etiam bellandi cupidus, intentusq; animo, cumq; hæ partes quas occuparat munire, & expugnatu difficiles essent, nondum de capienda vrbe desperabat. Timoleon copias suas diuidens, quas maiori virtute esse animaduertit, quā Anapis præterfuit, ingruere iussit. Eas autem, quarum Corinthius dux erat Hyllas, ab Acradina aggredi urbem iussit. Tertiam verò militum partem, quam Dechus atq; Demaratus nouissimè ex Corinthio præsidio adduxerant, ad summum subdixerunt. Equidem quòd eodem tempore irruptione ab omni parte facta, & Icete conuerso fugatoq; vrbs prius capta, & momēto in potestatem redacta hostibus elabentibus sit, militū & imperatoriæ virtuti adscribere decet. quòd verò Corinthiorum nemo ceciderit, nemo vulnus acceperit, singulare opus Timoleonis fortuna ostēdit, perinde ac illa emulationem cum virtute viri suscepisset, quò felicitatem

- 38 viri magis qui audiant, quam laudes ipsius mirarentur. Non enim solum per omnem Siciliam atque Italiam fama cucurrit, sed & vniuersa Græcia facti egregij magnitudinem personabat: & ita res, ita fortuna celeritate quandam rebus bene gestis apposuit, ut Corinthiorum ciuitas, quæ adhuc in Siciliam sui appulsi essent incertior esset, eadem die saluos in insulam venisse, & hostes victos esse audiuerit: adeo successerat res, tantam celeritate successibus adiunxerat fortuna. Timoleon arce in potestatem suam redacta, nec eius præstantia quemadmodum Dion commotus, haud illi ob loci pulchritudinem vel structuræ opulentiam magnificentiâque pepercit, sed suspicionem quæ illi exitio fuit obseruans, publico præconio Syracusanis significauit, ut cuiusque volenti ad delendum tyrannorum receptaculum ferro adesse, liceret. Postquam omnes ascendissent, eamque diem, hoc ipsum præconium, principium libertatis fecissent, non solum arcem, sed domus ac sepulchra tyrannorum funditus euerterunt. Deinde popularem statum præstantiorem tyrannide ducens, ad æquato loco, ut ciuibz gratum faceret, forum quo iura dicerentur ex ædificari iussit. Vbi vacuum ciuibz urbem animaduertit, quod alij in bello & ciuili seditione perissent, alij tyrannos fugissent: & in foro propter solitudinem ita magna atque profunda excreuisset sylua, ut lætus pabulo ager esset, & equicolarum in herbis altos somnos caperent: ceteræ quoque vrbes præter admodum paucas, ceruis agrestibusque suis plenæ essent, & ante urbem venarumque; muros in suburbanis homines otiosi per sepe venarentur: habitantium etiam in prædijs atque in castris nemo obediret, neque in urbem, horrore quodam atque odio in subfellia, in forum, ex quibus plurimi tyrannorum ipsi pullularant, ascenderet: visum est Timoleoni, & Syracusanis ad Corinthios scribere, ut ex Græcia Syracusas colonia mitterent, quod vrbs ciuibz vacua esset, & magnum ex Libya bellum expectarent, cum audirent corpus Magonis, qui se ipsum morte affecisset, iratos Carthaginienses propter male administratum bellum cruci affixisse, ipsos autem ut verno tempore in Sicilia traicerant, magnas parare copias.
- 40 Timoleonis nomine redditus literis, ubi Syracusanorum legati Corinthios rogauerunt eis Syracusanam ciuitatem curæ esse, & iterum in prouinciam coloniam mittere, Corinthij nulla

nulla avaritia, nulla vrbs dominatione allecti atque impulsis, quamprimum per Græciam sacris in certaminibus ac magnis in nundinis per præcones denuntiant, Corinthios Syracusarum tyrannidem abolere, Syracusanos ceterosque extorres Siculos ad libertatem inuitare, & Syracusis volentem habitare, iuste sancteque in libertate suis legibus parta ciuitate viuere posse. Deinde per Asiam atque per insulas, ubi passim multos ex Siculis vitam agere audiuerant, nuntios mittunt, hortanturque omnes in Corinthum traicere: se naves, commeatus, auxilia, atque duces præbituros esse, necnon Syracusis tutos saluosque posituros. His rebus Syracusani magno erga Corinthios amore affecti honestissimis pulcherrimisque laudibus in cælum efferebant, quoniam libertatem atque salutem adepti, tyrannorum iugum, barbarorum crudelitatem euasissent. Qui igitur Corinthum venerunt, cum per pauci essent, Corinthios rogauere, ut ex Corintho ceteraque Græcia socij sibi adiungerentur. Itaque non pauciores decem millibus Syracusas nauigarunt, ubi iam ex Italia atque Sicilia Timoleon multos in vnum collegerat, quibus sexaginta millibus existentibus, ut retulit Athanes, Timoleon urbem diuisit atque partiuit, & domos mille talentis vendidit. Primoribus vero domos, quas illorum esse cognouit, reddidit, & populo: cui adeo res angusta erat, & ad bellum & ad cetera, ut statim venderentur, ita sententiis variatibus, & accusatione super vnaquaque instituta, quemadmodum cum homines iudicio rei peraguntur. Gelonis autem antiqui tyranni statum, cuius memoriâ cum beneuolentia, cum honore prosequerentur, quod Carthaginienses apud Imeram fluium vicisset, populi sententiâ seruare. Itaque cum ciuitas reuiresceret, & ciuibz vndique confluentibus repleretur, cupiens Timoleon vniuersam Siciliam libertatem vindicare, & ad vnum tyrannos excindere, ad ceteras vrbes exercitum duxit, & lecten à Carthaginiensibus deficientem, ut arces demoliri promitteret, & apud Leontinos priuatè viuere coegit. Leptinus qui Apolloniam, multaque alia finitimorum oppidula per tyrannidem occuparat, vim veritus, Timoleoni sese dedit, quem data venia, Corinthum Timoleon mitti iussit. Nam Siciliæ tyrannos in exilio atque calamitate Corinthi vitam viuere, pulchrâ Græcis ducebat spectaculum. Sed cum stipendiarij

S 3 milites

milites merendo bellica praeda frui potius, quam in otio degere optarent, ipse Syracusas contendens, vrbis rebus animum applicuit vnâ cum legislatoribus Cephalo atque Dionysio, qui ex Corintho venerat, firmissimam honestissimamq; reipub. compositurus: Demarchum atq; Demaretum aduersum Carthaginiensium ditionē emisit. Qui deficientibus multis ex barbaris ciuitatibus, non modò in rerum copia abundabant, verum etiâ pecunias ex captiuis raptas ad bellum parabant. Interim Carthaginienses cum septuaginta millibus militum, & ducentis triremibus, ac mille nauibus in Siciliam traiciunt, in quibus multum frumenti, machinarum, currus, ceteraq; ad bellum necessaria deferrebantur. Quorum omniû adeo ingens numerus erat, vt non amplius in bello particulatim congressuri essent, verum ex vniuersa Sicilia Græcos simul eiectioni. Tantis enim viribus hic exercitus erat, vt ad capiendos Siculos, quamuis vnanimis ac fortissimos, sufficeret. Annibal atq; Romilcar, qui classi præerant, audientes ditionem Carthaginiensium infestari, subito contra Corinthios atq; Timoleonem impetu quodam ac celeritate feruntur. Syracusas nûtio perlato sic magnitudine exercitus ciues sunt percussis, vt ex tot myriadibus hominum Syracusanorum vix ter mille sumptis armis adeesse Timoleoni auderent. Nam ex quatuor millibus militum sub stipendio merentium, mille inter eundem timore secesserunt, cum Timoleonem non sanæ mentis, sed insanum esse dicerent, quod præter ætatem quinq; tantum millia peditum habes, & mille equites, contra septuaginta millia concurrere audeat, & à Syracensis octo dierum iter exercitum abducere, vnde nec salutis fugientibus, nec sepeliendi morientibus facultas daretur. Hi quod animi suum ante prælium detexissent, multi Timoleoni profuerunt. Ceteros autē milites postquam persuasionibus exhortationibusq; firmiter ad præliū induxit, ad Crimesium fluvium, quod Carthaginienses venturos audierat, adduxit. Cum collem superaret, vade inimicorum castra videri possent, multis apium ferentibus obuiavit: quod infautum milites augurium putauere, quoniam apii coronas sepulchris imponere usurpatum esset. Vnde hoc prouerbiū natum est, Apio egere, qui periculose ægrotet. Postquam igitur Timoleon vestigia præscis, & falsa opinione

Apio egere, prouer.

opinionē ac mala spe liberos facere vellet, cum alia quæ id tempus postulabat, tum ante victoriam ipsis coronâ oblata, & sua sponte in manibus esse docebat. Nam apud Corinthios in Isthmiis ludis, coronâ apia, vt patria & sancta coronabatur: & tunc in Isthmiis ludis quæadmodū nūc in Nemeis, coronâ apia utebantur. Pinea autem non diu est, ex quo in vsum venit. Cum igitur Timoleon, vt dictum est, hoc pacto militi obuiaret, & ex apio sumeret, primò sese, deinde duces, qui circa ipsum adstabant, ceterosq; coronauit. Augures cum duas aquilas volantes prospicerent, quarum altera draconem vnguibus confixum ferebat, altera volans horrendè clamabat, militibus illas ostenderunt. Itaque omnes ad preces & obtestationes deorum sunt conuersi. Erat anni tempus æstatis ferè medium, ac sub finem mensis Maij iam ad solstitium vergebat: nebula quâ flumen exhalabat, ita planitiem omnem obtexerat, vt inimicos intueri non liceret, nisi quod quidam sonitus indiscertus atque commistus de vertice collis à Corinthiis audiebatur, quanquam eominus castra iacerent. Postquam Corinthij collem ascenderunt, atque steterunt, scutaq; colligendi sui causa deposuerunt, iam sole vapores attrahente, ær spissus ac turbidus factus montium summitates obtenebrauit: locis autem inferioribus nebula expurgatis, Crimesius fluuius apparuit, & Corinthij hostes traicientes intuebantur. Qui quoniam in prima fronte ad pugnam currus collocabant, stuporē res afferebat, & post hos infinitos milites alba scuta habentes, cum splendore apparatus, tum ordine ac incedendi tarditate, Carthaginienses per coniecturam esse animaduertunt. Deinde cetera multitudine cum impetu ac tumultuatione conflente, & flumen traiciente cum Timoleon vidisset tot iam in flumine esse, quos cum ipsi manus conferere vellent, monuissetq; milites, vt phalāgem dissolutam in flumine prospicerent, cuius pars flumē euaserat, pars egrediebatur, Demaretum iussit acceptis equitibus contra Carthaginienses irruere, & ordines eorum qui nondum in aciem redacti erant, turbare. Ipse autem ex colle in planitiem descendens, mistum nonnullos stipendiarios milites cum Siculis in vtroque cornu constituit, & in medio Syracusanis atque electissimis fortissimisque stipendiariis militibus stipatus, paululū gressum continens,

48 quid equites agerent obseruauit. Postquā illos uidit præ
curribus ante aciem discurrentibus manus cum hoste co-
ferre nō posse, sed cōtinuō coactos circūuolare, & crebras
incurfiones facere, sumpto scuto, ingenti clamore ut se se-
querentur milites hortatus est: nunquā enim maiore usus
uocē creditur, siue quoddam affectu quodā ac ardore ad bellū
intentus baccharetur, siue quod numē quoddam, ut tūc visum
est, in eo loqueretur. Cū pedites ultro responderent hor-
tarēturq; ut sine mora prælium capesseret, equitibus signū
dedit, ut in cornua extra ordinem curruum in hostem im-
petum facerent. Ipse quoque collectis propugnatoribus
signa dari imperans, Carthaginienses aggreditur. Illi pri-
mis congressibus præsentī animo obstiterunt, & tum quia
corpora thoracibus ferreis atq; arcis galeis induti erāt, tū
quia ingentibus scutis tegebantur, iacula resiliere cogebāt.
49 Itaq; postquā gladiis res agi cōcepta est, & non minus inge-
nij quā corporis viribus agebatur, subito ex montibus
stupēda tonitrua sonuere, & ardentia fulgura cælo dela-
psa sunt. Deinde ubi nebula, quæ colles & montiū cacumi-
na tegebat, ad locū pugnæ accessit, atq; nimbis Græcos ā
tergo barbaros in faciem atq; oculos pulsabat, procella si-
mul humida, delataq; assidua ā nubibus flāma, quæm ultū
quidem, & præsertim iis qui rerū imperiti erant, aduersā-
bantur (nam non parum nocuenti tonitrua ac sonitus ar-
morū, quæ ā pluuia & grandine pulsabantur, attulisse vi-
dentur, cū imperatorum iussū nec audire, nec exequi mi-
lites possent) Carthaginiensibus nō expeditis, sed multis ar-
mis utentibus, ut diximus, cœnū maximū inferebat impe-
dimentū. Sinus uestimentorū qui multa aqua repleti erant
dum manus confererent, ipsos graues ineptosq; reddebāt,
idoneos autem ut ā Græcis superarentur, & si caderent, re-
leuari ex cœno nullo modo poterāt. Nam fluuius Crime-
50 sius cū iam aquarū irruptione magnopere excreuisset,
ac tumuisset, propter traiciētiū multitudinē aggere eru-
pir, & planities quæ ad fluuiū erat, ex multis faucibus cur-
rentibus aquis, quæ non suo tramite ferebantur, repleta
est. A quibus quidē aquis Carthaginiēses inuoluti, maxima
cum difficultate liberabantur. Tandem cū inundatio, &
aquarū fluctus instaret, & Græci primam illorum aciem
viros quadringentos prostrauissent, in fugam Carthaginiē-
siū

siū multitudinem vertunt, quorum multi in planitie cō-
prehensi periere, multos flumen traiciētiū obuios tra-
hens præteruehensq; perdebāt, plurimos collem petentes,
velites cursu interceptiebant. Ferunt itaq; inter decem mil-
lia hominum, qui desiderati sunt, tria millia ex Carthagi-
niensibus cecidisse, quibus nec generis splendore, nec diui-
tiarū amplitudine, nec gloriæ claritate alteri superiores
Carthagini erant. Quæ res adeo magnam urbi infixit ca-
lamitatem, ut nūquam antea vna in pugna ex Carthaginiē-
sibus tot occubuisse ā maioribus memoriæ traditum sit.
Nam ut plurimū Libycis, Iberis, ac Numidis in bello vti
aliena calamitate victi, superatq; fuerant. Quantus mor-
tuorum splendor in vita fuisset, quanta gloria. Græci ex ra-
ptis spoliis cognouerūt. Tanta enim auri atque argenti co-
pia fuit, ut ab iis qui spolia extraxerint, de aerea atque fer-
rea supellectile rarus sermo haberetur. Nam & castra, & iū-
menta, impedimentaq; ceperāt. Ex captiuis autem magnā
partē milites expilauere, qui in cōmune quinquies mille in-
uenti sunt. Ex curribus capti ducenti. Vnde pro Timoleo-
nis tentorio posita coadunataq; multiplicia spolia, pul-
cherimū certē ac magnificētissimū præbebant spectacu-
lū, inter quæ mille thoraces cū arte, tum pulchritudine
præstantes, & decē millia scutorū suspendebantur: pauci
enim multos spoliabant. Itaq; Græcis magnā prædam asse-
quutis, vix tertio die post pugnā trophæum absoluitur. Ti-
moleon vna cum victoriæ fama præstantiora arma, quæ
hostibus detraxerat, Corinthum mittit, ut patriam suam
omnibus hominibus, qui in ea sola clarissima Græciæ tem-
pla cernerent, non Græcorū aut finitimorum ornata spo-
liis tristem memoriam facientibus, sed barbarorū, charam
atq; amabilem redderet, quæ pulchris inscriptionibus, vin-
centium fortitudinem atq; iusticiam declararent. Quoniā
Corinthij atque Timoleon imperator Græcos in Sicilia ā
Carthaginiensīū manibus liberarint, diis hæc munera suscep-
derunt. Post hæc Timoleon milites stipendiarios, qui Car-
thaginiensium ditionem modis omnibus depopularentur
in agros inimicorum dimittit. Ipse verō Syracusas conten-
dit, & mille milites, qui ab eo ante pugnam secesserant, ē
Sicilia cedere iussos, ā Syracusis antequam sol occideret
abire coegit. Qui ad Italiam nauigantes, Brettis præda
51
s s tuere,

fuere, quas poenas proditiōis diis soluetur. Cū Ieetes atq;
Mamercus Cataniæ tyrānus, siue inuidia secūda fortunæ
Timoleonis, siue timore quodā, parū æquū tyrannis futu-
rū rati, societatem cum Carthaginiēsis inuissent, persuā-
sissentque ut exercitū atque ducem mitterent, nisi vellent
omnino ex Sicilia pelli, Gisco cum LXXX nāuibz venit,
& milites Græcos conduxit, quāquā antea sub Carthagi-
niēsis Græci nunquā meruissent. Sed tunc Carthaginiē-
ses vehementer illos admirati sunt, & fide dignissimos atq;
bellicosissimos omniū hominū esse putauerunt. Cū autē
in Messana vrbe cōmuniter omnes cōspirassent, quadringē-
tos milites aduenas à Timoleone auxilios missos inter-
fecerunt. Qui autē circa Ieras, quas vocant, quæ sub Car-
thaginiēsiū imperio erant, insidias posuere, milites sti-
pendarios cū Euthimo Leucadio merentes necauere. Ex
quibus maxime Timoleonis secundā fortunā claram fieri
cōtingit. Nam hi ex illis erant, qui cum Philodemo Phocēsi
& Onomartho Delphos occuparent, & cum his sacrilegio
cōmunicarāt. Qui cū omnibus odio essent, atq; ut execra-
biles obseruarentur, circa Peloponnesum oberrātes à Ti-
moleone capti sunt, cū militibus tum deficeret. Cū au-
tem in Siciliam proficiscerentur, quoties vnā cū Timoleo-
ne certaminibus aderant, victores semper euasere. Cū
verō post plurimas maximasq; pugnas, & ad alias obeūdas
auxilarij mitterentur, & cæsi & interfecti sunt: at non vnā
omnes, sed discretim. Verū antea Timoleonis prospera
fortuna cōstitutata est, quæ effecit, ne aliquo modō per pu-
nitionē malorum, bonis etiā detrimentū impenderet. Itaq;
deorū beneuolentia erga Timoleonē non minus in vitan-
dis aduersis, quā in agendis prosperis admiratione digna
558 est. Multi Syracusanorum contumelia à tyrannis affecti
indignabantur. Nam Mamercus quōd milites stipendia-
rios vicerat elatus, poematibus & tragœdiis in eā rem scri-
ptis hostibus insultabat: qui scuta in honorem deorū suspē-
sa, elegiaco carmine & superbo, & cōtumeliolo inscripserāt.

Insignes ostroq; auroq; chore atque electro,

Vicinus hos chryseos, simplicibus chryseis.

His actis cū Timoleon in Calabriam castra moueret,
Ieetes in Syracusano agro discurrete, prædari, depopulari,
inia

iniuria afficere. Deinde Timoleonē paucos habere milites
paruifaciēs, in ipsam Calabriā exercitū duxit. Timoleon
vbi illū iter præoccupare persensit, cum equitibus pediti-
busq; Ieeten versus proficiscitur. Ieetes cū hoc sensisset,
audissetq; Timoleonē iam Damyrriā flumen transiturum,
circa flumē repugnaturus castra firmavit, cui cū traiciē-
di difficultas, tum præruptæ vtrinq; atque præcipientes ripæ
animos faciebant. Timoleonis duces cū præclara qua-
dam pugnandi libidine tenerentur, & contentio quædam
ineller, dum nemo postremum traiciendi locum atque ag-
grediendi hostem habere veller, dilata pugna est aliquan-
diu: nam vnusquisq; primo ordine sese dignum existima-
bat. Quare impetu quodā traicientes dum sese depellūt
præteruehanturq; nullū in trāitu ordinē seruabant. Cū
Timoleon rem fortibus decernere veller, & ducum singu-
lorum annulos in chlamyde sua coniectos permiscuis-
set, primus quem ab vrna extrahi cōtingit, trophæi insignia
habebat. Quod postquā iuuenes animaduenterunt, non ex-
pectata forte reliqua, cū gaudio atque clamore, ut quisque
stabat, flumen irrumpit, & manus cum hoste conferit. Illi
cū vires Græcorū ferre non possent, & dimisis armis fu-
gerent, mille in bello cecidere. Paulō post Timoleō mo-
tis aduersus Leontinos castris, viū cepit Ieeten, necnon
Eupolemū eius filium, atq; Euthimū præfectū equitū, quos
vinctos sibi milites adduxere. Ieetes atq; adolescens vt ty-
ranni ac proditores morte multati sunt. Euthimus verō
vir clarus in bello atque audax, propter blasphemiam quan-
dam aduersus Corinthios, misericordiam minime conse-
cutus est. Ferunt enim Corinthiis contra Leontinos mili-
tantibus, in Corinthios concionem ad populum habentē
dixisse: Quōd Corinthiæ mulieres domo aliquando egre-
derentur, nihil metuendū esse. Multi eo ingenio & ea na-
tura sunt, vt iniuria lacessiti, molestius verba quā facta
ferant. Grauius enim contumeliam quā detrimentū ferē
dum esse arbitrantur. Et hoc, iniuriā quidem factis repel-
lere, tanquam necessarium bellantibus concessum est. Bla-
sphemix autem excellens odium vel malitiam habere vi-
dentur. Cū igitur Timoleon Syracusas contendisset, 58
Syracusani vxorem Ieetæ ac filias in concione ad iudiciū
deductas morte damnarunt. Et videtur hoc gestorum
Timō

Timoleonis turpissimum esse. Nam si ille hoc dissuadisset ac prohibuisset, nunquam mortem obiissent. Sed videtur Timoleonem illas neglexisse, & voluntati civium, qui Dionem, a quo eiectus Dionysius expulsusque fuerat, vindicare querebant, proiecisse. Ictes enim hic ille erat, qui Arcam Dionis uxorem, sororemque Aristomacham, & filium adhuc puerum in mare viuos demerserat, de quibus in Dionis vita perscripsimus. Post hæc cum aduersus Mamercum apud Cataniam castra posuisset, & in fugam illum vertisset, supra duo hominum millia ferro necauit, quorum magna pars erat ex Phœnicibus, quos Gisco auxilios miserat. Deinde Carthaginienses regionem intra Lycum Timoleonem occupaturum timentes, cum eo pacem ineunt atque componunt, ut ex ea migrare Syracusas volentibus, suppellectilem ac familiam restituant, cum tyrannis societate ne ineant. Mamercus cum de re sua male speraret, in Italiam, ut Leucanos contra Timoleonem atque Syracusanos adduceret, nauigauit. Postquam autem qui cum eo erant cum trimibus remenso pelago in Siciliam sese retulere, & Timoleoni Cataniam tradiderunt, ipse coactus in Messenam urbem ad Hipponem tyrannum fugam arripuit. Hanc Timoleone mari terraque obsidione premente, cum Hipponem fugientem naui milites cepissent, quam Mamertini una cum filiis à literarum magistris abductis, tanquam pulcherrimum spectaculum ad cruciatus in theatrum rapuerunt atque interfecerunt, Mamercus Timoleoni sese dedit, ut iudicium, non accusante Timoleone, Syraculis subiret. Nam cum Syracusas deductus fuisset, & ad concionem venisset, compositam iam diu ab se oratione dicere aggressus est. Cum autem tumultum ferre non posset, & inexorabilem concionem animaduertiret, proiecto pallio per medium theatrum cursu delatus, subsellia tanquam vim sibi illaturus capite pulsar. Verum huiusmodi morte obire non contigit, sed ulterius vitam agens, eandem poenam quam prædones, dedit ac persoluit. Hoc igitur modo Timoleon tyrannos & hostes extirpauit atque deleuit, & vniuersam insulam, quam rebus aduersis incultam atque horridam ab incolis acceperat, ita placabilem, ira desiderabilem reddidit, ut quam prius ciues deseruerat, aduenæ habitaturi accederent. Nam Agrigentum & Gelam magnas in Sicilia vrbes post

post Atticum bellum à Carthaginiensibus depopulatas atque euacuatas, tunc habitari & frequentari cōgit. Altera enim Megelus atque Pheriscus ex Helica venientes, & veteres ciues adducentes, alteram Grogus ex Chio nauigans habitauit: quibus in vrbe domos instaurantibus, non solum ex tanto bello securitatem ac tranquillitatem Timoleon præbuit, verametiam alia multa velut coloniarum deducendarum dux quipiam promptissimo animo gratificatus est. Aliis quoque omnibus dispositis, non bellorum propulsio, non legum compositio, non regionis habitatio, non reipublice dispositio bene se habere visa est, quam ipse non attigisset atque ordinasset, & tanquam omnium architectus absoluto operi gratiam dignitate sua apposuisset. Cum igitur multi & magni viri ex Græcis, qui rerum gestarum splendore illustres erant, huius tempore florerent, inter quos Timotheus & Agefilæus & Pelopidas erant, nec non Epaminondas, quem præcipue Timoleon sibi imitandum proponebat, res eorum gestarum splendorem violentia, & laboribus permixtum habuerit, ut pleræque reprehensione & poenitentia non caruerint. Timoleonis autem factorum, cæde fraterna, quamquam necessaria, vna excepta, nullum est, cui non illud Sophocles (ut author est Timæus) deceat acclamare. O dii quæ Venus aut quis Cupido huic infidet? Quemadmodum enim Antimachi poema, & Dionysij pictura, quæ apud Colophonios sunt, vim ac neruos habentia, elaboratis quidem, sed coactioribus similia sunt: Homeri autem carmina, & Micomachi pictura, præter alias virtutes, hoc etiam nomine grata sunt, quod vltro facileque fluxisse videantur: sic Epaminondas atque Agefilæi res militares multo labore multaque cum difficultate ab eis gestæ sunt: Timoleonis vero res bellicæ, diligenter iustæque inquirentibus atque animaduertentibus, multam in consequenda victoria facilitatem habuisse apparebunt, & non fortunæ, sed felicitatis cuiusdam fortunatæque virtutis fuisse opus. Et ille omnia ab eo faulste acta ad fortunam referens, cum ad amicos quos Corinthi habebat, literas dedisset, & orationem apud Syracusanos habuisset, gratias deo habere sepius inquit, quoniam cum saluam Siciliam esse vellet, se decreto & suffragiis populi imperatorem designauit. Tēplum quod domi cōdidit, hoc est, fortunæ, domum vero ipsam sacro numini consecrauit.

cravit. Habitauit autem aedes, quas ei tanquam de re militari benemerito Syracusani donauerat. Verum ex Corintho accersita vxore ac filiis, plurimum temporis in agro pulcherzimo atq; amenissimo, quem ab eisdem acceperat, otiose vitam duxit. Non enim Corinthum rediit, nec Græcorum tumultui sese admiscuit, neque ciuili inuidiæ se præbuit, ut plurimi imperatorum ambitione honorum atque potentie inexplebili tanquam in scopulum impeerunt, sed ibi rerum gestarum memoria latus durauit atque permansit. Ex quibus maximum sibi gaudium afferebatur, tot vrbes, tot hominum millia intueri, quibus ipse viuendi felicitatem comparauerat. Sed quoniam iuxta Simonidem, non solum galeritis omnibus cristam, sed Rebuspub. etiam omnibusycophantam inesse oportebat, duo ex primoribus Laphistius ac Demænetus Timoleonem inuaserunt. Laphistius in quadam causa ad fideiusionem coegit. Timoleon verò tumultuantibus & vim in Laphistium molientibus ciuib; restitit, ob hoc tot labores tantq; pericula se subiisse dicens, quò vnique Syracusanorum legibus vti liceret. Demæneto autè ipsum multas ob res quas ducendo gubernandq; exercitu gessisset, accusati, nihil accusatori respondit, sed diis, inquit, gratias ago, cum quod voce expectui, Syracusanos inspicio legum & libertatis iam dominos. Postquã igitur maiora pulchrioraq; facinora, quàm quicunque tum erant, gessisset, solusq; iis laudibus quas vulgò celebrant in hominum conuentibus Græci, præstaret, & multis quibus Græcia vetus pullulabat, fortunæ beneficio præseruatus purusq; barbaris & tyrannis terrorem acfortitudinem ostendisset, Græcis autem atque amicis iustitiam & mansuetudinẽ, necnò ciuib; absq; luctu & lachrimis plurima trophæa comparasset. Siciliã verò quæ octo annos assiduus malis vexata fuerat, ab omni labe purgasset, iã grãdior quocui ex oculis laborare cepisset, tandẽ cecus factus est. Necvlam vel fortunæ huius rei culpã attribuebat, sed gentile sibi hoc, ac paternum, & pro ætate accidisse aiebat. Ferũ enim multis ex suo genere iã senio confectos simili morbo laboralle. Athanes autè refert, cũ Timoleon aduersus Hipponẽ atque Mamecum militaret, oculos vitiatos, & cecitatem manifestam omnibus fuisse, non tamen propter hoc obli-

dione

dione pedem retulisse, sed cum pergeret, tyrannos cepisse: postquam verò Syracusas rediit, subito monarchiam deposuisse, & ciues vitalis rebus gestis ad summum gloriæ perductis. Equidem quòd ille sine animi molestia calamitatem illam tulit, minus fortasse mirum: quòd autem Syracusani honore & beneuolentia virum iam cecum coluerint, admiratione hoc dignũ: qui rus ac domũ eius petentes, aduenas hospites, ut benefactorẽ suũ ac patriæ patrẽ aspiceret, secum ducebant, lætantes atque gaudentes, quòd apud eos diem suum obire elegisset, & claros splendidosq; apparatus, quos sibi in suo reditu Græci re bene gesta præparant, negligeret. Cũque multa in huius laudem dicta factaq; extarent, erat hoc inter cætera non minimum, quòd populus Syracusanus decreuit, ut quam docunq; belli necessitas aduersus externos incidisset, non aliunde quã ex Corinthiorũ vrbe imperator eligeretur. Illud etiã quòd in concionib; in honore eius factũ est, pulchrũ erat spectatu. Nã cũ de reb; paruis consultandũ esset, inter ipsos decernebãt: cũ verò grãdia disceptaretur, illũ accersiri iubebãt. Ille per forũ in lectica delatus, ad theatrũ proficisceretur, & dũ veheretur, ut sedebat populus cũ vna voce humanissimẽ appellabat, atque salutabat: ipse idẽdem faciens & paululũ immoratus, paululumq; laudib; præstitis auribus auditisq;, deinde ad ea quibus de cõsulabatur, respõdebat. Vbi hæc suffragiis agitata, iterũ per theatrum à ministris eius delatus erat, ciues autem illũ discedentẽ voce atq; plausu dimittentes, iam reliquũ quod reipub. erat, decernebant. In tali senectute tanquam pater patriæ honore ac beneuolentia nutritus, leui morbo, quem senium adiunabat, mortuus est. Itaque Syracusani diem funeris protrahunt, ut ipsis quæ ad funus pertinebant præparandi facultas, peregrinis autem atque finitimis proficiscendi opportunitas daretur. Præparatis omnibus quæ honestandi funeris gratia erant, delecti iuuenes feretrum subiere, & per regiam Dionysij tunc solo adæquatam iter habuere, multis millibus hominum atque mulierum coronas albasq; vestes habetium præcedentibus, quorum species festi similitudinem gerebat: voces autem lachrymis commistæ illum beatum dicentes, non honoris aut administrationis alicuius retributionem, sed desiderium atq; gratiã veræ beneuolentiæ ostendere

68 dere videbantur. Tandem postquā collapsi cineres & flamma quieuit, Demetrius qui ea tempestate vocis magnitudine præcones omnes anteibat, huiusmodi præconium diuulgauit: Populus Syracusanus Timoleonē Timodimi filium ducetis minis in funere honestauit, nec nō per omne æuum musica, equestris, ac gymnastica certamina illi honoris gratia instituit, quoniā profligatis eiecitq; Sicilię tyrānis, debellatisque barbaris, nec non repletis magnis desertisq; vrribus, leges, Siculis edidit. Deinde sepulchrum in foro structum porticu circundant, palestras adificant, gymnasiū adolescentibus faciunt, Timoleonēq; appellant. Ipse deinde vrētes & republica & legibus quas Timoleon sancierat, diu optimam atq; felicem rempublicam habuere.

TIMOLEONIS ET AEMILII COMPARATIO.

69

Alas igitur testatibus literis cum sint, patet in eorum cōparatione nō magnū esse discrimen. Bellum vtrique cum inclytis aduersariis, illi cū Macedonibus huic cum Carthaginienibus fuit. Victoria vtriusque famigerata, huius quidem Macedonia capta, & successione, quæ iam inde ab Antigono in septimū vsq; peruaferat regē, extirpata: illius verō omni tyrannide ex Sicilia sublata, & vniuersa insula in libertatē restituta nisi quis fortasse hoc cōtendendū putet, quod Aemilius in Perseum integrum, victoremq; populi Romani, Timoleon verō in Dionysium omnia iam desperantē, & viribus cōtritum, incidit. Atqui contra, multos hic quidem tyrannos, magnamque Carthaginienium vim, tumultuaria manu vincit, non viris, quemadmodum Aemilius, exequi & capere imperia paratis, sed gregario, & incompōsito, & volupratem per castra sectari consueto milite stipatus: in rebus enim æquē fortiter gestis, apparatus non æquē splendidus, imperatoris causam commendat. Tam cū incorruptus & integer in rebus gerendis esset vterque, legum & disciplinae partiæ beneficio Aemilius, Timoleo verō studio & diligentia sua talis euasit: cuius rei argumentum sit, quod eo seculo Romani in vniuersum omnes compositi, & moribus inferuientes, legum ciuiumque imperio tenebantur.

Græcorum verō nemo quisquam Siciliam attigit tum imperator non statim corruptus, vno Dione excepto: quanquam etiam hunc plerique regnum appetiuisse, & Lacedæmonicum quoddam imperium somniasse putent. Timæus verō Gylippum etiam turpiter & ignominiosē a Syracusanis, eius in administrando bello avaritiam & inexplēbilitatem detestantibus, dimissum scribit. Pharax autem Lacedæmonius & Callippus Atheniensis, quæ præter ius & fas affectione regni perpetrarint, proditum est multis. Tamen si non temerē tantarum rerum dominos regni cupiditas incēssit: nam ille Dionysium, vt Syracusis exulem souebat, Callippus sub Dione stipendiariorum militum agmen ducebat. Timoleon autem, rogantibus flagitantibusque Syracusanis, summa cum potestate missus, & quem potentiam non querere (cū a volentibus vltro offerretur) sed habere decebat, expeditionis & imperij sui finem, tyrannorum excidium fecit. Illud autem Aemilij dignum admiratione est, quod tantum regnum euertens, ne drachma quidem facultates suas auxit, sed nec inspexit nec attigit opes tantas, multaliet aliis donaret. Neque hoc dico qui reprehendendum Timoleonem putem, quia domum, quia prædium a Syracusanis accepit: haud enim accipere turpe est, ab huiusmodi præsertim, sed non accipere melius. Hæc enim virtutis vis est, non solum illicitis, sed licitis etiam in rebus, liberam & inuictam sese præstare. Quod si, vt corpus æstū frigusque ferre suetur, vtriusque vicibus tolerandis idoneum, inuictius est: sic animi sincera sanitas & vis est, quam nec secunda fortuna per insolentiam mollit remittitue, nec calamitas deiecit, Aemilius certe longē præstat, qui graui fortuna & acerbō liberorum casu nihilo minor abiectiorue, quā secundissimis rebus fuit: Timoleon autem cū fortiter & generosē tyrannum fratrem perdomuisset, non æquē dolorem sustinuit, ratione adhibita, fortiter: sed pœnitentiā dolorque abiectus, annis viginti forum & tribunal non vidit. Decet autem fugere turpia quidem, & vereri: at verō ad omnem ignominiam commoueri, vt simplicis & probi fortalsis est animi, ita angusti & parum generosi.

T Agis

Agis & Cleomenes.

ANTONIO TV DERTINO INTERPRETE

IXIONIS fabulam, qui contra inanem gloriae sectationem compositam arbitrat, nihil absurdum aut alienum a ratione sensisse videntur. Vt enim illum pro Iunone quam amabat, nubi permittum centauros ex eius concubitu genuisse tradiderunt: sic huius gloriae quasi virtutis imaginem amplectentes, nihil sincerum aut sibi ipsi consentiens operantur: sed affectibus variis irretiti, & modo has modo illas perturbationes sequentes, idem pati manifeste videntur, quod Sophocles bubulci ab ouium gregibus perferre queruntur. Sic inquitur enim.

*Namque his seruimus nos, domini sumus licet,
Estque auscultare necesse vel silentibus.*

Quis igitur hoc idem illis euenire negabit, qui ad arbitrium vulgi reipublicae gubernantes, infimis etiam quibusque seruire coguntur, ut principes ac ductores populi nuncupentur? Velut enim qui stantes in prora navis, mentem assidue atque oculos ad puppim, ubi gubernator sedet, intentos habent, omniaque ad illius nutum atque arbitrium peragunt eodem modo qui reipublicae gubernandae rationem ad gloriam dirigunt, ministri qui dem seruique multorum euadunt, nomen vero duntaxat principum fortuantur. Atqui perfecte bonum verisque virtutibus instructum nihil hac externa gloria indigere manifestum est, nisi quatenus per eam maiorem fidem acquires, ad rem ad res gerendas habeat faciliorem. Quod si quis adolescentioris ambitionis amore teneatur, huic ego permittebam arbitror, ut ex bonis operibus quaesita gloria sese exornans, paululum se iactaret, effugeretque nascentes enim in his: & tum primum pullulantes virtutes, tum honestas innata cupiditas, laudibus confirmatur, ut Theophrastus inquit. Ipsi etiam ad reliqua suscipienda procliuiores efficiuntur, si prudenter moderatèque fuerint laudati. Nam supra modum laudare, cum semper & ubique sit inutile, tam

tum in ambitione civili perniciosissimum esse constat: sic enim illi magna licentia potiti ad manifestam deducuntur insaniam, quoties non ipsum bonum suapte natura gloriosum, sed quod maxime gloriosum sit, id quoque maxime gloriosum esse sibi persuaferint. Quod igitur Antipatro respondit Phocion, cum aliquid minus honestum ab eo petisset Antipater, Non (ille inquit) Phocione amico simul, & adulatore uti potes: idem ad multitudinem vulgi dicendum videtur: Non eundem principem, & assecclam habere poteris. Alioquin idem euenire necesse est, quod fabulose eundam serpenti contigisse narratur, cuius aliquando caudam ferunt aduersus caput seditione facta petisse, ut sibi vicissim quandoque ducem reliqui corporis esse liceret, nec semper caput ducem sequi cogeretur. Igitur accepta potestate, fiebat ut & ipsa sine intuitu sese mouens grauius offenderet, & caput insuper, quod caecum surdumque ducem praeter naturam institutum sequebatur, in eandem secum perniciem traheret. Hoc idem permultos in administranda reipublica ad multitudinis arbitrium respicientes passos fuisse respicimus, qui temere populari aura subleuati, eo imprudentes deuenire, unde nec se tuto recipere, neque peruersum iam reipublicae ordinem corrigere possent. Hac pauca nobis contra gloriam dicere libuit, quam plerique ex arbitrio multitudinis captare laborant: facile enim quam habeat vim, ex his quae Tiberio & C. Gracchis contigerunt, animaduertimus. Hos enim egregia stirpe oriundos, sub optima disciplina educatos, pulcherrimum quoque natos reipublicae statum, non tam gloriae immoderata cupiditas perdidit, quam ignominiae non illiberali ex causa natus metus. Nam cum ciuium beneuolentiam suis meritis nacti fuissent, hanc turpiter amittere (ut par est) vehementer illos pudebat. Itaque benignis erga populum institutis sibi delatos honores superare certabant: ac vicissim populus gratiam benefactis illorum referens, maiores etiam ob id ipsum honores illis deferbat. Hac igitur inuicem emulatione beneuolentiae studio flagrantibus, in eam conditionem rerum imprudenter deuenire, quas cum perficere non possent, quod satis honeste non viderentur, eas etiam omittere turpissimum arbitrabatur. Verum hoc melius tunc ipse historiam legens diudicabis. Coprationem vero his opponimus Lacedaemoniorum

Populari
aura subleuati, quae subito perniciose ruant.

Agidis &
Leonida
genealo-
gia.

regum Agidis & Cleomenis, qui & ipsi populum studiosè
fouentes, cum tempore pulchre iustitiae ex multo tempore
institutà suscepissent, potentioribus ciuitatis aduersari co-
perunt, quod illi diuitiarum quibus affluerat abundantia re-
linquere minimè vellēt. Et Lacedaemonij quidē reges fra-
tres inuicē non fuere, sed quod eadem in repub. guberna-
tione senserunt, fraternā propemodum beneuolentiā con-
traxisse videntur, ab huiusmodi causā principū capientes.
Cum primū diuitiarum nimia cupiditas Lacedaemonio-
rum ciuitatē occupauit, atque ex illarū possessione super-
bia, ex usu autem luxuria & mollietis animos inuasit, repē-
tē maximis bonis priuata ciuitas cōcidit, multaque prae-
dignitatem abiectē nimis atq; humiliter operata, ad ea tē-
pora deuenit, quibus Agis & Leonidas reges in ea sunt con-
stituti. Horū Agis ex Eudamidū familia oriundus, sextus
numeratur ab Agesilao, qui cum in Asiam penetrasset, ma-
ximā est inter Grēcos potentiā consequutus. Agesilai nan-
que filius fuit Archidamus, qui apud Mandoniū Italiā ciui-
tate à Melapliis est interfectus. Archidami verò filius na-
tu maior Agis dictus est, minor autem Eudamidas est nun-
cupatus. Hic fratre ab Antipatro apud Megalopolim inter-
fecto, cum ille non relictis filiis decessisset, regnū occupa-
uit. Huius filius fuit Archidamus, ex quo alius rursus Euda-
midas genitus est, huius Agidis pater, de quo nunc scribere
institimus. Leonidas verò Cleonymi filius alia ex familia
ortus, octauus à Pausania censebatur, qui in pugna apud
Plataeas Mardonium superauit. Pausanias enim filium ha-
buit Plistonactem, qui alterum genuit Pausaniam. Cumq;
hic Lacedaemone Tegeam confugisset, Agesipolis eius fi-
lius natu maior regnū occupauit, cui sine liberis defun-
cto, Cleobrotus frater iunior in regno successit. Hic duos
procreauit filios, Agesipolim & Cleomenem. Ex his Agesi-
polis non diu regno potitus absq; filiis decessit. Cleome-
nes autem illi succedens ex duobus filiis quos habebat, A-
croatū maiorem natū viuens adhuc ē regno pepulit,
regnūque Cleonymo filio iuniori reliquit: in quo non
diu potuit permanere, sed Areus Cleomenis ex Acrota-
to nepos regnauit. Postmodum Areo apud Corinthum
defuncto, Acrotatus eius filius regnū possedit. Hic ab Ari-
stotimo tyranno circa Megalopolim praelio superatus inter-
iit

lit, grauidam ex sese vxorem relinquēs: quae cum puerum
peperisset, Leonidas Cleonymi filius pupilli tutelam susce-
pit. Inde priusquam ad virilem aetate puer denenisset, inter-
iit, & per hunc modū regnū ad Leonidam peruenit, non
satis reliquorum ciuium moribus congruentē. Quamquam
enim propter cōmunem ciuitatis labē omniū animi in de-
teriore partē flecti coepissent, quidam tamen erat in Leo-
nida viuendi modus egregiē à ceteris differens, utpote qui
diutius in Satrapum aulis versatus, praecipuē Seleucum co-
luisse, ex quo fastum quendam non satis Græcorum mo-
ribus conuenientem, & nimiam imperandi licentiam hau-
dquaquam legibus congruam, traxisse constabat. Agis
autem ingenuitate animi atque prudentia non hunc mo-
dū lōgē superauit, sed omnes qui post Magnum Agesilaum
regnarunt, plurimum excessisse perhibetur. Hic in summis
deliciis ab Agesistrata matre, & auia Archidamia nutritus,
quae apud Lacedaemonios ditissimi me habebatur, antequā vi-
gesimū attigisset aetatis annum, delicias atq; omnē volup-
tatem abhorreere monstrauit, maximēq; formositati, qua pluri-
mū excelebat aduersatus, cultū omnē atque ornatū fugie-
bat, lautiores epulas, & balnearū vsum, & Laconicā qualis
tunc erat viuēdi consuetudinē grauius accusans. Quine-
tiā illud frequēter habebat in ore, nequaquā se regno poti-
ri velle, si non per illud antiquas leges & pristinos viuendi
mores in patriā reuocaret. Labis autē huius & veluti mor-
bi principiū accepisse Lacedaemoniorū respub. videtur, ex
quo primū soluta per ipsos Atheniensium potestate, auro
atq; argēto sese ac domū expleuere, cui Lycurgus quendā
numerū in successione seruandū praefinierat, cum pater
hereditatē filio relinquere cogeretur. Eiusmodi igitur or-
do atq; equalitas multis malis ciuitatē seruauit incolumē.
Verū Epitades quidā vir in ciuitate potēs, sed moribus in-
solens, cum Ephorus esset, exorta aduersus filiū cōtentione,
rogationē tulit, ut liceret cuiq; & domū & hereditatē suam
cui libuisset relinquere. Is igitur propriae iracundiāe indul-
gens legē tulit, quā ceteri cupiditatis gratia fanciētes, o-
ptimā viuēdi soluerūt disciplinam. Ex eo enim, qui in ciui-
tate potētiores erāt, propinquos ē successione pellētes,
omnes ferme ad se facultates breui tēpore coegerūt. Vnde
paupertas repēte ciuitatē inuasit, ex qua seruitus quēdā & à
T 3 bonis

Causa la-
befacta
Lacedaemo-
niorū rei-
pub.

- bonis operibus vacatio populariū mentes incessit, tum o-
dium quoddā ex inuidia aduersus ditiores coorta. Cumq;
11 Spartiata circiter septingētos relictū essent, ex iis centū fer-
me agros atque omnes fortunas possidebāt: cetera multi-
tudo egens atque abiecta, in vrbe manebat otiosa, externa
bella legniter & inuite gerēs, semperque ad ciuiles motus
incepta, & concitandæ seditionis tēpus obseruans, præsen-
tium rerū mutationē facere cupiebat. His de causis permo-
tus Agis, rem optimā qualis & ipse erat, perficere aggressus
est, omnes videlicet ad æqualitatē redigere, atq; urbem ho-
minibus replere. Iuuenes igitur quamprimum præter o-
mnium spē, illi paruerunt, studiosē cum illo ad virtutē sese ac-
cingētes, & cum veste pariter viuendi consuetudinē, ad li-
bertatē respiciētes, permutarunt. Seniorū verò maior pars,
quod in hac veluti labe diutius permanissent, non secus ac
serui in fuga deprehēsi ad dominū, sic ad Lycurgum reduci
reformidabant, ac propterea Agidē præsentium rerum con-
ditionem deplorantem, cupientemque in antiquam viuē-
12 di dignitatem Sparta restituere, grauiter accusabāt. Ly-
sander verò cognomento Libyus & Mandroclidas Ephā-
nis filius, atque insuper Agesilaus negorio suscepto, adole-
scētis ambitionem magis magisque incitabāt. Horū Lysan-
der magnæ apud suos ciues autoritatis habebatur. Mādro-
clidas verò orationis vehemētia inter omnes Græcos excel-
lens, astutiā summā non mediocri permixtā audaciæ habe-
re putabatur. Agesilaū autē regis anunculū satis oratione po-
tentē, verū natura mollē & pecuniæ cupidū, filius cōcitabat.
Hippomedō, qui bellicis operibus insignis, magnā inter æ-
quales laudē fuerat, & gloriā cōsequutus. Verū non alia ma-
gis causa impulsisse videtur Agesilaum, vt sese rebus inno-
uandis admisceret, quam æris alieni magnitudo, quo se fa-
13 cilē solui sperabat, præsentī statu ciuitatis immutato. A-
gis vt primum igitur Agesilaū sibi conciliasse animaduēr-
tit, non vltra cunctandū arbitratus, matre quoque, suā, quæ
Agesilai soror erat, in sententiā trahere aggressus est. Ea si-
quidē Clientū, obætorūmq; & cognatorū multitudinem
plurimū potēs in ciuitate, reipub. quoq; administrationem
quādā ex parte attingere nō dubitabat. Hæc primō filij pro-
positum audiens, à tali sententiā iuuenem detertere conata
est, tanquam inania quædam supràque vires agere cupien-
tem.

Agis reip.
formam re-
stituere ag-
greditur.

tēm. Vbi verò Agesilaus illam cohortatus benē de successu
rerum sperare persuasit, filij volūtati faciliē acquieuit, cum
præsertim ex altera parte filius instaret rogans, vt facultati-
bus quas haberent, ad gloriā & honorem adipiscendum
vt se pateretur, quod alios reges diuitiis adæquare impos-
sibile sibi esset: singulos enim Satrapum familiares ac seruos
præterea qui Ptolemæi Seleuciq; tutores essent, omnes qui
vnuquam Spartæ regnauerint reges, longē diuitiis superare.
Quod si ipse modestia ac magnitudine animi illorum de-
14 licias supergressus, æquabilitatem atque concordiam in ci-
uitatem reduxisset, fore vt boni verique regis nomen &
gloriā consequatur. His adhortationibus mulieres im-
pulsæ adeo pristinam sententiā mutarunt, vt ipsæ quoque
gloriæ cupiditate flagrantes, vltro iuuenem ad rem per-
agendam impellerent, atque honestatis amore tanquam di-
uino quodam numine afflatæ, Agidem properare assidue
hortarentur: quin etiam conuocatis amicis consilium ape-
rientes, illos ad ferendum auxilium hortabantur. Idem quo-
que mulieribus aliis prædicabant, cum scirent Lacedæmo-
nios mulieribus obsequentes, non minus publica, quàm pri-
uata consilia cum illis solitos communicare, atque ad-
gendum etiam socias adhibere. Erat autem per id tempo-
ris diuitiarum maxima pars apud mulieres, quod sanē plu-
rimum ad rem peragendam difficultatis Agidi afferebat.
Resistebant enim mulieres, non modò propter deliciarum, 15
quibus assueuerant cupiditatem, verum etiam quod poten-
tia & honore, quem ex diuitiarum possessione cōsequeban-
tur, eo modo priuari se penitus animaduertebant. Omnes
igitur ad Leonidam conuersæ, quod is maior natus esset, hor-
tari vt se Agidis consiliis opponeret, eiūque impediret co-
natus. Et exoptabat sanē Leonidas ferre diuitibus auxilium
sed veritus potentiam plebis, quam rerum mutationem af-
fectare cognouerat, nihil palam contra Agidem tentare au-
sus est, sed clanculum perturbare illius incepta conabatur,
& crebris illum apud diuites calumniis criminari, dicens il-
lum eorum bona quasi tyrannidis mercedem pauperibus
distribuere, & agrorum diuisione, ac missione debitorū, plu-
res sibi satellites, quàm Spartæ ciues cōparare. His tamen 16
nihil deteritus Agis, vt Lysander Ephorus crearetur effe-

cit: quo facto statim contra seniores rogationē tulit, in quæ capita præcipuè continebantur huiusmodi, vt debitoribus omne penitus debitum dimitteretur, & agrorum per hunc modū partitio fieret, vt quicquid agri intra conuallē, quæ Pellenæ adiacet vsque ad Taygetam & Serlasiam continetur, in quater mille & quingentas partes diuideretur. Quod verò extra hos terminos relinquitur, in partes quinquies mille tribueretur: hæc quidē colonis, qui arma ferre possent ascriberentur, illa verò iis qui urbem incolerent Spartiatis, quorum numerum ex finitimis accolis explere posset, eos legendo, qui liberaliter ingenuèque nutriti, ætate ac robore corporis vigerent. Hos in quindecim classes oportere distribui, quarum aliqua ducentos duntaxat, aliqua verò quadringentos viros cōtineret: atque hi viuēdi consuetudinem seruare cogerentur, quam olim maiores Spartiatarum habuisse constaret. Latam perscriptamque rogationem cum senatus minimè comprobaret, Lysander populo ad concionem vocato, multa pro suadēda rogatione verba fecit. Post eum Mandroclidas & Agesilaus oratione habita admonebant, ne propter hominum paucorum luxuriam & delicias, antiquam Spartanorum dignitatem iacentem negligi paterentur, & cum antiqua deorum oracula in memoriam reuocarent, iubentia ipsos auaritiā tanquam rerum omnium perniciosissimam cauere, tum nouissimè ex Phasiphae responsum acceptum diligēter animaduertērēt. Huic tēplum erat, & sacrificium* in vrbe constitutum: ipsam verò nonnulli vnam ex Atlātiadibus ex Ioue genitam fuisse tradunt quæ Hāmōnē peperit. Alij verò Cassandrā Priami filiā eo in loco mortuā atque sepultā, hoc nomine vocatā fuisse perhibēt quòd omnibus petētibus oracula præberet. Philarchus autem refert Amyclæ filiam Daphnē, cum Apollinem vim afferre volētem aufugeret, in plantam fuisse cōuersam, atque ab eodem deo diuinandi accepisse potestātē. Ab hac igitur plurimis Spartiatis responsa fuisse tradebatur, iubentia cunctos ad æqualitatem redigi secundum legem quam de hoc ipso Lycurgus tulerat. Post illorum orationem, Agis ipse rex in medium progressus, quantum essent vtilitatis allaturi ciuitati, si hanc rogationem confirmassent, breui oratione monstrauit, ac se primum omnium facultates proprias in medium ponere velle, non sanè exiguas, ob agrorū multitudi-

* in barax
māis. Cre
do legendū
in barax
māis, quo-
mā Steph.
urbem es-
se Messenia
scribit.

tudinem, quos partim ad colendum, partim ad pascēda pecora idoneos haberet, insuper talēta sexcenta argenti signati. Idem quoque matrē atque auī, amicos præterea & domesti-
cos omnes, quos ditissimos esse Spartiatarum constaret, fa-
cere paratos esse. His auditis, obstupefacta multitudo a-
dolescentis regis magnanimitatē admirabatur, summamque
propterea gratiam est à populo consecutus, asserētibus cun-
ctis, vix tandem post annos trecentos, hunc solum qui meri-
tò Spartanorum rex dici posset, inuentum esse. Leonidas au-
tem tunc maximè summis viribus contra Agidem niteba-
tur, non ignorans, si comprobata esset rogatio, fore, vt ipse
quoque eadem facere coactus, nō idem apud suos ciues gra-
tie esset habiturus: sed cum omnes ciues diuitias proprias in
medium cōtulissent, ei soli gratias à populo referendas, qui
huius rei princeps atque author extitisset. Igitur spectātibus
eunctis Leonidas Agidem rogauit, num virum iustum ac
studiosum fuisse Lycurgum putaret? Id cum assentiretur A-
gis, Quando igitur, inquit, aut debitorum dimisiones Ly-
curgus constituit, aut peregrinos administrandē reipub. vo-
luit esse principes? quippe qui non satis fore saluam ciuita-
tē arbitratus est, nisi peregrini ex ea pellerentur. Ad hæc
Agis: Nil mirum est, inquit, viri Spartiæ, si apud externos
educatus atque eruditus Leonidas, vt pote, qui ex Satrapum
vultis sumpta vxore filios procrearit, Lycurgum atque eius
ignoret instituta, qui debitum atque vsuram vnā cum num-
mis expulit ex ciuitate: peregrinos quoque eiiciendos cen-
suit, qui non eam quam ipse instituerat, viuendi normam &
institutum seruare vellent, non sanè corporibus illorum ho-
stis existens, sed viuendi eorum modum reformidans, ne ci-
uibis suis permitti, eos quoque luxuriæ & diuitiarum infi-
cerent cupiditate. Constat enim eundē ipsum Terpandrum
atque Thaletem, tum etiam Pherecydem, quanquam pere-
grini essent, libenter habuisse in ciuitate, quòd eadē fecerunt
Philosophari, atque sentire illos animaduertit. Tu verò,
qui eum plerumque laudare consueuisti, quòd cum Ephorus
esset, duas ex nouem chordis, quas in cithara musicus Phro-
nides habebat, dolabra abscidit, tum eos qui posteris tēpo-
ribus idem in Timotheo fecere: quoniam pacto vituperare
nos audes, qui mollitie atque luxuria, tum superbia atque cu-
piditate purgare Spartam studiosè conamur? quasi illi non

Supra in
vita Ly-
curgi.

Sella vrbis
à rogatio-
ne.

ob hanc causam in musicis cantibus licentiam ac volupta-
tem nimiam ompescere vulerint, ne ab huiusmodi cau-
tibus delintri ciuium animi, ad eos mores vitamque prolata-
berentur, quæ dissonam sibi ipsi, atque discordiæ ciuitatē esse
ceret. Ex eo primum omnis ad Agidē applicuit multitudo,
diuites autem Leonidam sequebantur, ne se in tanto diseri-
mine desertos esse pateretur orantes: iidē etiā seniores, quo-
rum maxima erat in consultando authoritas, vt rogationi
aduersarentur compulere. Quæ propter euenit, vt rogatio-
nē pars maior abrogaret. Inter hæc Lylander adhuc iu-
magistratu constitutus, Leonidam ē ciuitate pellerē tenta-
uit, legem quandā peruetustam aduersus illum excitās, quæ
prohibebat, Heraclidē quempiam ex peregrina muliere fi-
lios procreare. Eadem quoque plectendū capite statuebat ei,
qui Sparta discedens apud exteras gentes habitasset. Hæc
aduersus Leonidā proferri Lylander instituit. Ipse autē vnā
cum reliquis collegis cæleste signum obseruabat. Erat au-
tem huius rei consuetudo quædam talis: Singulis enim no-
nūtiis Ephori noctē serenam, & luna carentē obseruantes,
taciti sub diuino confidebant cælum respicientes. Si quando
igitur stella ex parte aliqua discurrens in oppositā sese par-
tem cōtullisset, indicium id esse putabāt, reges aliquid contra
deos immortales deliquisse, ac propterea magistratu illis
interdicebant, quoad ex Olympia aut Delphis referretur
oraculū interdictis regibus afferens auxiliū. Hoc igitur
sibi signum apparuisse Lylander prædicans, Leonidā dixit
dixit, productis testibus obiciēs illum ex Asiatica muliere
duos filios procreasse, atque inde crebris iniuriis, contūme-
liisq; ab vxore laceratum rediisse in patriam, & regnū per-
id temporis fortē successoribus vacuum occupasse. Id super
Cleombrotus persuasit, vt regnum quod ad se iure pertine-
ret, reposceret. Erat autem Cleombrotus Leonidæ gener,
ex regia stirpe generis originem ducens. His rebus petter-
ritus Leonidas, cum statuta die vocatus ad iudiciū nō ve-
nisset, absens regno priuatus est, atque in eius locum Cleom-
brotus rex institutus. Postquam Lylander peracto tem-
pore magistratu decessit, Ephori qui illi in magistratu
succeßere, Leonidam supplicem miserati Lylandrum &
Mandrochidam in iudiciū vocauere, quod aduersus le-
gum instituta, debitorum misiones & diuisiones agrorum
fieri

fieri decreuissent. Illi igitur intinens periculum formi-
dantes, regibus persuaserūt, vt communi consensu in idem
tendentes, Ephorum decreta irrita facerent. Inerat enim
peruetustum sanē institutum, vt si quando reges inter se dis-
siderent, in eius sententiam quæ vtilior videretur, decreta
fierent, quamuis altero aduersante. Quod si cōmuni consen-
su aliquid ambo reges statuissent, contra hoc pugnare ne-
mini licere: si quis verò aliquid facere tentasset, hunc con-
tra leges facere videri. His igitur permoti rationibus am-
bo reges, amicorū multitudine coacti, in forum descenden-
tes Ephoros ē sellis deturbant, Ephoris aliis in eorum locū
suffectis, ē quorum numero fuit Agesilaus. Inde armata
multitudine ad eos, qui in carcere erant soluendos proceß-
sere. Ob hoc iam terribiles aduersariis facti plurimos inter-
fecturi putabantur: quod tamē longē secus euenit. Nemo
enim illorū iussu interfectus est. Quinetiam Tegeam profi-
ciscentem Leonidā, cum missi ab Agesilao milites occide-
re statuissent, Agis id præsentiens, alios qui eum tutaretur,
celeritū submisit, quique eum circūstantes Tegeum vs-
que incolumentem perduxere. Rebus igitur in hunc modum
constitutis, cum iam omnia prosperē succederent, ac nemo
iam cōceptis obistere auderet, Agesilaus vnus cuncta subuer-
tit, pulcherrimam legē, & Laconum moribus maximē con-
gruentem, ob turpissimum auaritiæ morbū corrumpens.
Nam cum ipse præ ceteris agros quamplurimos, eosdemq;
pulcherrimos possideret, insuper magno ære alieno esset
obstrictus, cū neque creditorib; soluere, nec agros quos habe-
bat dimittere veller, Agidi persuasit, si vtranq; rem eodē tē-
pore efficere aggrediretur, eris scilicet alieni misionē, &
diuisionē agrorū, nimis illū ciuitati nouationis allaturum.
quod si primò debitorum misione facta, his qui agros pos-
sident, indulgere visus fuerit, fore paulò post, vt animis iam
ab odio quodammodo residentibus, facili diuisionem agro-
rum, adiuvantibus illis conficiat. Hæc & Lylander ab Age-
silao deceptus fieri suadebat. Itaque tabulas, quibus debito-
rum nomina continebātur omnes in forum, quod Clariam
appellant, comportare iussi sunt, hisque in vnum coacervatis
ignis iniectus est. Exorta igitur flāma cum diuites ac se-
neratores qui adstabāt, tristes abirent, Agesilaus quasi cala-
mitatib; illorū insultans, nunquā se clarius lumen aut ignē
pario

puriorē vidisse iactabat. Inde cū plures diuisione quoq;
agrorum fieri postularent, regēsque etiā id fieri oportere cen
serent, Agesilaus causas quasdam cunctandi in medium pro
ferens, & alias ex aliis iugiter necens, eousque tēporis rem
differēdo protraxit, quoad Agis ab Achais Lacedaemonum
sociis accersitus, in expeditionem proficisci coactus est. Ac
toli nanque per id temporis opibus florentes, per Megaren
ses in Peloponnesum traiecerunt: quorum viribus obfistere
cupiens Aratus Achaeorum imperator, studiōse copias para
bat, atq; Ephoros missis literis, huius rei fecerat certiores,
qui amore beneuolentiāque in socios commoti, Agidem re
pentē ferre auxilium compulere, praesertim cū Lacedaemo
27 num iuentus promptissimē militiam posceret. Iuniores
igitur ē quibus maximē constabat exercitus, tum quidem
paupēres, attamen aere alieno soluti, vt ostēdimus, cū post
reditum ex militia, diuisionem agrorum faciendam spera
rent, mirabili quodam modo Agidem obseruabant, eisque
in omnibus libenter obsequebantur, adeo vt finitimis popu
lis admirabile videretur, quōd illos nemini nocentes man
fuerētque & sine vllō propemodum strepitu, per Peloponne
sum facientes iter intuerentur: multique Græcorum vetusta
tēpora in memoriam redigentes, mutuo se interrogabant
qualem fuisse Laconici exercitus obseruantiam putandum
esset, cū Agesilaum, aut Lylandrum, aut veterem illum
Leonidam habebat imperatores, quādoquidem erga impu
berem adhuc imperatorem tanta sit exercitus reuerentia &
obseruatio. At verō adolescens ipse frugalitate & laborum
tolerantia, cū vestium atque armorum ornatu nihil a quo
uis gregario milite differret, mirabile in se cunctorum stu
dium concitabat: ditioribus tamen haudquaquam hęc re
rum placebat permutatio, verentibus ne finitimis populis
28 motus causam huius exempli nouitas praestaret. Interea
penes Corinthum Arato cōgressus Agis, cū de belligeran
di ratione consultarent, promptitudinem quandam non le
uitati permittam, & audaciam nequaquam rationis exper
tem sibi inesse monstrauit. Dicebat enim, sibi optimum vi
deri, vt hostibus intra illorum fines bellum inferret, nec per
mittendum, vt Peloponnesi claustra ingrederentur: se tamen
in cunctis Arati consiliis obtemperaturū, vtpote aetate gran
dioris ac imperatoris Achaeorum, quibus ipse nō imperaturus,

Agis exer
citus gra
uis, &
quas ob ar
tes.

rus, sed auxilium laturus aduenisset. Verū de his Baro Si
nopenus aliter scripsit. Tradit enim Agidem Arato iubente
noluisse pugna recedere: sed hunc ego Arati scripta de rebus his ra
tionem afferentis legisse non arbitror. Scribit enim Aratus,
cū omnes propemodum fructus ab agrorū cultoribus in
loca tuta conuecti sint, longē sibi melius videri hostes inta
ctos relinquere, quā pugnando summam totius rei in di
scrimen adducere. Postquā igitur Aratus hostium cōgres
sum deuittans collaudatos socios dimisit, Agis magna in se
admiratione concitata, domū rediit. Et iam Spartā tumultu
hand mediocris, magnāque rerū cōcepta erat perturbatio.
Agesilaus enim Ephorus iterū creatus, nullis erga ciues ini
uriis abstinebat, dummodo pecunias quacūque ratione pa
raret. Itaque mensium tredecim exegerat tributa, quāuis a
pertē legibus id agere prohiberetur, nulla temporum neces
sitate poscente. Post hęc illorū quibus iniurias attulerat me
tu perculsus, cū se omnibus odiosum esse animaduerneret,
miles cū armis custodiā causa circa se habere cepit, qui
bus stipatus veniebat in curiā, ē regibus alterū penitus con
temnens, Agidem verō affinitatis potius, quā regni causa
mediocriter honorans. Itaq; vixdū finito magistratu ratio
nem inibat, vt in proximū quoque tempus Ephorus crearetur.
Ea res inimicis properadi causam attulit, quōd imminēs
ab eo periculum euitarent. Facta igitur cōspiratione Leo
nidam palām ē Tegea reuocantes in magistratu cōstituere,
letis animis negotium spectante multitudine, quōd ob pro
hibitam ab Agesilao agrorum diuisionem, sese delusos dece
ptosque fuisse putabant. Attamen Agesilaum filius Hippo
medon, qui propter eximias virtutes cunctis ciuibz charis
simus erat, clanculū ē periculo subtractum seruauit incolū
mē. E regibus autē Agis quidē in asylum, quod Chalcicon
appellat, Cleombrotus autem in Neptuni templum confu
git. Huic iratior Leonidas, omisso tūc Agide, ad eū capien
dum cum armatis militibus accessit, iuste se illi irasci clami
tans, quōd cū gener eius esset, insidiis comparatis exutum
regno etiā ē ciuitate pepulerat. Ad ea Cleombrotus nihil re
spondere valens, tacitus, incertūque consilij sedebat. Chi
lonis erat Leonida filia, quā cū pater a Cleombroto dam
natus est, grauiter illius iniuriam ferēs, auxilium afferre co
nata fuerat, & a viro discedēs, atque apud patrem habitans,
opera

Χαλκικόν
νέμ.

Chilonis

egregia er

31

ga patrem

& maritū

fides,

opera

opera sua quoad poterat, illius leuabat calamitatem. Illo autem ex vrbe depulso discedente, moesta lugubrisque & aduersus Cleombrotum indignabunda vixerat. Ea tunc igitur in contrarium vertente fortuna, apud patrem pro viro supplicare cogebatur. Itaque inter paruos alios filios supplicare manus tendens apud eum confedit. Admirantibus cunctis mulieris tum benignitatem, tum pietatem erga virum praecipuam, atque ob id ipsum lachrymantibus, ipsa ut erat peplum incompósito trahens, comis nullo ornatu aut ordine fluentibus, Hunc mihi, inquit, habitum, atque hanc formam, o pater, non Cleombroti misericordia imposuit, sed luctus, qui post exilij tui calamitatem perpetuus mihi comes adhæsit. Vtrum igitur decet, victore te rege, & in patriâ restituto, in huiusmodi squalore versari, an vero splendidas & maiestate regia dignas vestes accipientem, paulo post virum, cui virgo etiam nupsit, interemptum aspicere? qui nisi filiorum, atque vxoris lachrymis flexerit seueritatem tuam, maiores etiam quam tu ipse voles temeritatis suae poenas dabit: siquidem me, quam vehementer amat, in conspectu suo morientem visurus est. Qua enim iam vitra fiduciam inter ceteras mulieres mihi viuere licet, quippe cui nec apud viram, nec apud patrem supplicanti misericordia loci, cuius vllus relinquitur? Verum ea me conditione genitam puero, ut & vxor & filia semper apud meos misera, atque contempta fore debeam. Quod si qua est idonea ratio deprecandi, illa me tunc vltam fuisse arbitror, cum viri iniusticiam accusans, illius erga te seueritatem detestabar: sed tu nunc omnes eius iniurias iustissimas fuisse comprobas, siquid regnum tanti faciendum esse demonstras, ut eius potiundi causa, & generos & filios necare fas esse arbitreris. Hæc magna cum grauitate loquuta Chilonis, faciem supra Cleombroti caput deposuit, oculos vero lachrymis & morore graues in eos, qui circum adstabant defixit. Leonidas vero pauca cum amicis loquutus, Cleombrotum exule esse iussit: filiam autem ut secum maneret, orabat, se vsque adeo ei deditum agnosceret, ut viro, qui tam grauius contra se deliquisset, sui gratia pepercit. Nec tamen id filiae persuadere potuit: sed surgenti viro filiorum alterum in manus tradens, alterum vero ipsa ex manu ducens, aram dei iuxta quam cõfederant venerata, vna cum viro è templo digressa est. Magnū profecto

ad virtutis exemplum, ut nisi penitus inanis gloriae tumiditate Cleombroti mens obcæcata esset, sibi felicius exilium, quam regnū ob talem mulierem existimare deberet. Pulchro igitur Cleombroti Leonidas, Ephoris quoque magistratu se abdicare iussit, alijsque in eorum locum suffectis, ipse in fidias Agidi parare adortus est, ac primò lenibus verbis hortari, ut omni timore deposito secum vna regnare vellet. Facile enim à ciuibz veniam impetraturum, quod intelligat eum cum propter adolefcentiam, tum propter ambitionem ab Agesilao fuisse deceptum. His verbis cum nihilo magis è sententia dimoueretur Agis, atque in ciuitate vitam duceret, Leonidas apertè illū insectari destitit. Verum Amphares & Demochares, vnaque cum his Archelilaus, frequenter illum adire, multaque cum eo loqui assueuerunt, & iam consueuerat familiaritatis processerant, ut è templo digressum ad balneum, quod non procul oberat, plerunque deducerent, atque inde locum rursus vsque ad templum prosequerentur. Erant enim iam pridem ob diurnam consuetudinem summa illi familiaritate coniuncti. Praecipue verò inter ceteros Amphares, qui vestes plerumque ab Agisistrata dono capiens, eorum quoque ab eadem persæpe excipiebatur. Is maxime in fidias Agidi comparans, vehementer Leonidam atque Ephoros, eorum numero ipse erat vnus, contra Agidem irritabat, mulieribus facile se Leonidam placaturum esse ditans. Cum igitur Agis assidue se intra templum contineret, nisi cum forte ad balneum, quod antea diximus, proficisceretur, ibi eum deprehendere, cum extra templum esset, statuerunt. Igitur lauante illum aliquando cõspicati, redeuntem postea ad templum obuiam facti salutauere, atque in intro (ut antea consueuerant) sermone, iocis risuque fraude dissimulantes perducebāt. Cumque ad obliquū viæ, quæ ad carcerem ducit, peruenissent, Amphares, qui ob magistratū querebat, Agidi inter eundem propius adstabat, apprehensa veste, Ego te, inquit, ad Ephoros Agis, deduco, ratione eorum, quæ in magistratu gelsisti dicturū. Demochares verò, & robore & magnitudine corporis praestans, veste circa eius collū obuoluta, reluctante trahebatur. Ceteri verò ad id negotiū parati retro prosequerentur. Cumque nemo auxiliū ferre audeat, omnium ope destitutus in carcere coniectus est. Iamque Leonidas mercenarios milites cum armis ducens aderat, & totum

tam domum armatis circumseperat. Ephori autem ad Agidem ingressi cum senatoribus aliquot, quos vnâ secū sentire nouerant, vt iudicij speciē quandā præberet, iusserūt Agidē de rebus à se in administrāda repositis dicere. Cū ad hæc Agis, illorū cognita simulatione, subrisisset, Amphares impudentiā illū se dixit accusare: alius verò quasi euadendi periculi occasione monstrare volens, interrogauit, an quæ gesserat, ab Agesilao & Lyandro coactus gessisset. Cum ille se à nemine coactū ea gessisse fateretur, sed Lycurgiamore atque admiratione commotum, eandē reip. gubernandæ rationem inire voluisse. Rursus idē Ephorus, an talia se aggressum fuisse pœniteret, interrogauit. Agis verò nullâ

*Vera magnanimi-
satis exem-
plum.*

Decas.

se tagi pœnitentiā pro his dixit, quæ prudenter honesteque conlulisset, quanuis mortē sibi ea de causa subeundā animaduertent. His auditis, Ephori morte dānatam, vt in Deca ipsū deducerent, ministris præcepere. Est autem Decas in carcere locus, in quo morte damnatos strangulari cōsuetudo fuit. Animaduertens autē Demochares, ministros Agidē attrectare nō audere, nec nō & conductos milites id muneris refugere, quod nefas arbitrarentur corpori regio manus afferre, ipse minitabundus & aduersus illos conu-
38 tia iactās, in eum, quē diximus, locū Agidē traxit. Etiam captiuitatis huius ad populū fama peruenerat, & fluctuātis multitudinis strepitus ante carceris ianuā audiebatur: atque Agidis mater & auia ad carceris fores peruenerant, clamoribus atque ululatibus petētes, vt Lacedæmonum regi apud suos ciues dicēdi causam potestas fieret. Quibus rebus Agidis hostes perterriti supplicii de ipso sumere properabant, veriti ne futura nocte frequentior conueniens multitudo ē carcere ipsum diriperet. Deductus igitur ad supplicium Agis, cū lictorē plorantem, & circa opus titubantem animaduertisset, Omite pro me has lachrymas amice, inquit: sic enim iniuste, contrāque ciuitatis leges moriens, longē melior sum, quā qui me nuper damnarunt: atque hæc

*Agidū in-
teritus, &
admiran-
da virtus.*

dicens vltro collum laqueo innectendum præbuit. Amphares post hæc ad carceris ianuam veniens, cū Agesistratam ob doloris magnitudinem humi prostratam offendisset, propter eam quam secum habuerat familiaritatem, matrem illam subleuans, nihil est, inquit, quod de Agide pertimescas, nulla enim ei vis aut crudelitas affertur, quin etiam

etiam si placet ad filium ingredi potes. Ipsa verò, vt matrem quoque ducere liceret, rogante, nihil, inquit Amphares, ipsam etiam tecum ducere prohibet. Ambas itaque de manu sumens cū introduxisset, carceris fores post se claudi imperar, & Archidamiā sanē præcedere iussit, mulierem iam propemodū senio confectā, sed quæ maximo honore, summaque apud ciues dignitate, & de publicis rebus perita haberetur. Hanc igitur, vt dixi, præcedentē cum interfici Amphares præcepisset, Agesistratā ad filiū ingredi iubet, quæ vt primò locū ingressa est, humi iacentē filium, ac matrem mortuam quidē, verū adhuc è laqueo pendentē cōspexit, atque ipsa ministros adiunas cū propriis manibus è laqueo matrem deposuisset, iuxta Agidis corpus extensam cōposuit, vt utraq; vna & eadē contegens veste. Tum supra filij corpus procubens, diuque faciem illius exosculata, Nimia fili in patriam charitas nimiaque humanitas ac māsuetudo te simul, inquit, & nos perdidit. Amphares autem ab ostio carceris ista prospiciens, ac simul voces exaudiens, locum in quo ipsa erat ingressus, iracundia exstians, quod talia, inquit, filio suauis Agesistrata, eadē tu quoque es passura: & Agesistrata sese laqueo submittēs, in hoc dūtaxat, inquit, Sparte utilis fui. Cū tanti sceleris fama in populum manasset, & tria essent elata cadauera, non tantū apud ciues poterat timor, quin palam de his quæ gesta fuerāt quererentur, atque apertū odiū in Leonidā, Ampharēque demonstraret, nihil scelestius, nihil magis impiū Sparte gestū esse dictitantes, ex quo Dorij Peloponnesum tenuere. Lacedæmoniorū enim regi, ne in pugna quidem obuiantes hostes temerē manus afferre audere, sed retrocedere potius cōsueuissē, regiam maiestatem venerantes. Itaque cū permulta aduersus Græcos Lacedæmonij bella gesserint, vnum duntaxat Cleombrotum ante Philippi tempora in Leuctris vulneratum occubuisse memoria proditum est. Messenij verò Theopompum quoque ab Aristomene interfectū allerunt: quibus minime assentiuntur Lacedæmonij, neque enim interfectum, sed vulneratum duntaxat fuisse perhibent. Verum hæc ambiguitatis non nihil habent, sed Sparte quidem primum Agidem ex his qui regnarunt, ab Ephoris interfectum fuisse constat, opus sanē pulcherrimum, & Sparta dignum in ciuitate mortui aulum, cū & in ea esset adhuc ætate cōstitutus, in qua
V homi

*Luctuosum exem-
plum.*

40

41

homines si quid errauerint, facile veniam consequi solent; atque ab amicis potius quam inimicis accusandus, quod & Leonidam periculo liberauerit, & tantum ceteris adhibuerit fidei, quod esset ingenio mitis ac perhumanus. Interfecto Agide Leonidas fratre eius Archidamum, quod repente ex urbe aufugerat, comprehendere non valuit. At vero Agidis uxorem cum infanti filio relictam, cum ex mariti domo inuitam abstrahi iussisset, Cleomeni filio quamquam admodum adolescenti in matrimonium dedit. Neque enim illam alteri nubere volebat, quod cum esset Gylippi filia, magnas ex illius hereditate diuitias possidebat. Præterea corporis forma ceteris ætatis suæ mulieribus præstare dicebatur. Hæc igitur Cleomeni coniuncta, quamvis extremo odio Leonidam odisset, summo tamen amore & benivolentia Cleomenem complexa est: qui & ipsam murum diligens, non parum eius sortem miserebatur, si quando Agidis memoria incidisset, atque eo magis illam amabat, quod magis defuncti viri memoriam colere animaduertebat. Itaque sapientius illam de rebus ab Agide gestis interrogabat diligenter, his quæ ab ea dicerentur mentem adhibens, cum

43 Agidis mentem consiliaque referret. Erat autem gloriæ appetens, magnanimusque; natura Cleomenes, ad frugalitatem verò modestiamque; non minus Agide proliuius, cautione verò ac mansuetudine nequaquam par, sed inerat animo stimulus, & appetitus quidam vehementior ad id quod honestum sibi videbatur, assidue ipsum compellens. Itaque optimum fore putabat, si volentes ciues ad honestam viuendi normam redigere posset: sin minus, non absurdum esse arbitrabatur, ipsos per vim ad meliores mores compellere. Nec sane placebant ei desidia voluptasque; ciuitatis: quibus plerique dedito animaduertebat. Regis verò mores nulli negotio animi intendentis (modò ne quis otium cui vacabat interpellaret) præterea deliciarum prosecutione summopere damnauit. Nam ex hac regis negligentia fiebat, ut publicarum rerum cura posthabita, quisque lucro & commodis propriis indulgeret. Exercitationis verò, modestiæque; iuuentutis, præterea æqualitatis ac fortitudinis, quæ omnia simul cum Agide interierat, ne meminisse quidem satis tutum putabatur. Traditur adolescentem adhuc Cleomenem philosophiæ operam dedisse, cum Sphærus quidam Borysthenes Lacedæmonem veniens

Cleomeni
Agidis v-
cornubuit.

Animi na-
tura,

erudiendis adolescentibus vacaret. Hic Sphærus inter Zenonis Citiei discipulos princeps habebatur. Hic igitur magnitudinem animi ac fortitudinem, quam in Cleomene deprehenderat vehementer amans, magis magisque illius ambitionem excitauerat. Nam Leonida illum verustiore memoriæ proditum est interrogatum aliquando, qualis sibi poeta fuisse videretur Tyrtaeus, respondisse, bonum ad iuuenum animos incitandos: illius enim carminibus permoti, tanquam aliquo furore correpti, nullis parcentes periculis in pugnas ruant. Verum Stoicorum disciplina acumen habet quoddam, quo magna & acuta ingenia facile ad securitatem eriguntur, ita ut nihil perimere consuecant: quod si in facilem ac mansuetum animum incidere, illum in proprio bono cōseruat atque corroborat. Igitur post Leonidæ mortem cum regnum Cleomenes suscepisset, ciues omnino moribus solutos animaduertit, cum diuites luxuriæ, deliciisque vacantes reipublicæ curationem continerent, plebs autem erga priuatas res male sese habens, ad bellum penitus inutilis, procul ab omni dignitate, aut honoris cura vitam duceret: & regiæ quidem potestatis nomen duntaxat apud se esse conspiciebat, potestatem verò omnium rerum statum permutare constituit. Erat ei inter amicos præcipuus quidam nomine Xenarus, qui cum illum in adolescentia adamasset, quod inspirare appellant Lacedæmonij, postea semper in eius permanerat amicitia. Huius igitur animum explorare cupiens Cleomenes, consilium dissimulans rogabat, qualis illi rex visus fuisset Agis, & quo pacto, quorumque consilio eam reipublicam instituendam ingressus esset. At Xenarus primò non inuitus talia meminisse, & libenter singula quonam pacto gesta essent enarrare. Post ubi Cleomenem his rebus magis permoueri, atque adhibere animum intellexit, quod eadem sapientius narrata, rursus etiam peteret audire, iratus ei, quasi non satis mentis compos esset, paulatim sese ab eius colloquio, consuetudineque remouit, nulli tamen dissensionis causas aperiens. Igitur abnuente negotium Xenaro, Cleomenes alios quoque amicos idem animo habituros existimans, ipse intra se rei totius peragendam modum componere statuit. Cumque in bello facilitatem, quam in pace ad res permutandas occasione fore putaret, aduersus Achæos ciuitatem concitauit, ipsis ultro calūniæ materiâ ministrantibus. Aratus enim plurimum

Tyrtaeus.

45
Stoicorum dis-
ciplina.

Forma ma-
la reipub.

46
Consilium
Cleomenis.

inter Achæos ea tempestate potēs, Peloponnesum omnem in vnam conferendi tributi redigere locietatē conatus est, atq; hunc sibi multorū laborū, & diuturnę militię sine propoluerat, putās ita demū ab externis hostibus Peloponnesios insuperabiles fore. Cū huic reliqui ferme omnes assentirentur, Elienses Lacedæmoniūq; aduersabantur, & præterea Arcadū pars, quæ Lacedæmoniis fauebat. Igitur post Leonidæ obitū Aratus Arcadibus bellum intulit, eos maxime qui Achæorū finibus adiacent cladibus premens, Lacedæmonios verò & Cleomenē, quod esset admodū adulescens, contemnebat. His de causis Ephori cōmori, Cleomenem cū exercitu misere, vt Palladis templū in Belbina positum occuparet. Illinc enim in agrū Laconicū ingressus patet, & fortē Lacedæmoniis de eo loco aduersus Megalopolitanos erat disceptatio. Hunc igitur locū Cleomenes occupatum eū muris, præsidisq; munisset, Aratus nulla prius belli denuntiatione facta, noctu exercitum ducens in Tegeatas & Orchomenios proficiscitur, sperans per prodictiones eas vrbes occupare posse. Verū proditoribus ob timorē promissam operā haudquaquā præstantibus, Aratus eodem quo venerat itinere regressus est, putans profectiōnem hanc ob celeritatē latere. Ad hunc Cleomenes ironia quadam & dissimulatione vtens, tanquā ad amicū scripsit, rogans quam in partē noctu duxisset exercitū. Ad hæc Aratus rescripsit, nuntiātū sibi esse, velle Cleomenē Belbinam munire, se verò, vt id prohiberet noctu cū exercitu profectum. Ad ea Cleomenes alio misso nuntio, se quidē his, quæ ille respōdisset fidem adhibere inquit, sed rogare, nisi quid fortē sit impedimento, vt rescribat quam de causa laternas secum & scalas detulisset. Ad hoc dictū subridens Aratus, qualis iste esset adulescens interrogauit. Tum Democritus Lacedæmoniorum exul, Ego tibi, inquit, si quid aduersus Lacedæmonios moliris, properandum censeo, antequam pullus hic per ætatem aculeo vtī possit. His peractis, Cleomeni cum paucis admodum equitibus, & peditibus trecentis in Arcadiam ad concitandum bellum profecto, Ephori magnitudinem belli formidantes, vt retrocederet imperarunt: quorum ille præceptis cū paruisset, Aratus repente Caphias occupauit. Tum Ephori Cleomenē rursus ad ea loca exercitū ducere præceperunt: qui cū Methy-

drio

drio capto Argolicum agrū peruaderet, Achæi viginti milium peditum, & equitū mille exercitū emisere, quibus copiis Aristomachus præerat imperator: qui cū apud Palantium sese Arato coniunxisset, Cleomenes pugnandi copiam hostibus fecit. Verū Aratus eius audaciam reformatans, imperatorem à certamine deterrens, retrocedere hortatus est. Quapropter multis probis ab Achæis lacessitus, à Lacedæmoniis verò delusus atq; contēptus abiit, q̄ eos tantopere metuisset, cū non amplius quinque millibus militū per id tēporis in exercitu habuissent. Ex hoc magna Cleomenes audacia vir haberi cœpit. Ipse quoque maiorem inter ciues fiducia versabatur, cū plerique illius gesta considerātes, veterum regum sibi venīre in memoriam assererent, sub quibus Lacedæmoniū nunquam de numero hostium, sed vbinam confedissent, percōtari soliti fuerunt. Post hæc Eliensibus ab Achæis bello pressis, Cleomenes auxilium ferens, primō aduentu circa Lycæum Achæorum exercitum fugauit, & fugientes infecutus permultos occidit, plurimos etiam viuentes cepit, atq; ita sulus fugatusq; exercitus est, vt Aratum in ea pugna cecidisse apud plerosq; fama vulgauerit. Verū ipse diligenter occasione capta, repente ex pugna Mantineam se contulit, atq; eam urbem nihil tale suspicantibus ciuib; improvisō adortus cū occupasset, præsidis firmavit. Igitur Lacedæmoniū cū belli cœpta haudquaquam succederent, Cleomenem eorum quæ in exercitu gesserat rationem reddere postulabant. His causis permotus Cleomenes, Archidamum Agidis fratrem Messenā Lacedæmonem reuocare constituit, quod ad eum ex altera familia successione iure regnum spectabat, existimans ita demum Ephorum potestatem imbecilliorē futurā, si regnum omni ex parte perfectum stabilitūq; fuisset. At hi qui interficiēdi Agidis causa fuerant, veriti ne regnum capiente Archidamo, perpetrati sceleris pœnas darent, clanculū venientem læti exceperē, atq; in urbem deductum interfecerunt, siue inuito Cleomene, vt Philarchus arbitratur, siue amicorum consiliis persuaso. Magna etenim facinoris huius culpa in eos redundauit, quod Cleomenem huic sceleri per vim assentiri coegissent. Post hæc rursus ad permutandum statum ciuitatis intendens animū, Ephoris pecunia

Archidami
interitus.

delinitis, ut sibi exercitū decernant persuadet, multos sibi per matris humanitatem liberalitatemque concilians: eas sequi pecunias assidue filio subministras, apud omnes gratiam inire conabatur: quin etiam quod maiore filio conciliaret benevolentiam, quamquam penitus a nuptiis eius animus abhorreret, tamen viro qui plurimum per id temporis in civitate poterat, in matrimonium iungi passa est, ut per eum stabiliore filio potentiam constitueret. Educens igitur exercitum Cleomenes. Leustra Megalopolitani agri regionem occupavit. Adversus hunc Achai Aratū cum exercitu proficisci iubent, & sub ipsa urbe structis aciebus cum dimicassent, parte duntaxat exercitus Cleomenes superatus est: nam vallē quādam satis profundā Aratus Acheos trāsire persequendi causa prohibuit. Id Lydiades Megalopolitanus cum animaduertisset, ira simul atque indignatione percitus, equites qui secum aderant cohortatus in hostes emisit: qui dum fugientes persequuntur, incautius in locū multis arboribus vinctis, præterea fossis & murorum ruinis impeditissimū devenire: quod ubi Cleomenes animaduertit, Tarantinos & Cretenses milites impeditos hostes inuadere iubet, a quibus Lydiades cum omni equitatu circumnētus fortiter dimicans occubuit. Hac victoria sublato Lacedæmonij magno clamore in Acheos ferebantur. Cumque non procul iam abessent, omnē exercitū in fugā vertere: in qua cum plurimi etiā cecidissent, reliquorum corpora ad sepulturam petentibus hostibus cōcessit. Cleomenes: verum Lydiadæ cadauer ad se portare iubens, cum purpureo amictu coronatus, ipsum ornasset, ad Megalopolis portas deferri præcepit. Hic Lydiades vir magna virtute atque animo fuit, qui etiā deposita tyrannide, civibus in libertatem restitutus, perfunxit, ut sese ac civitatē Achæis permitteret. His itaque gestis Cleomenes maioriā animo percipiens, non dubitabat quin facile Acheos esset superaturus, modò rebus domi pro suo arbitrio uti posset. Igitur Megistonum viciū suū admonet, opus esse, ut pulsus ē magistratu Ephoris, & prius eorum civium fortunis in cōmune positus, atque omnibus civibus ad æqualitatem reductis, totius Græciæ principatum Lacedæmonius vendicent. Quibus ille cum facile assentiretur, paucos præterea ex amicis huius consilij participes assumpsit. Talia medicante Cleomene, forte accidit ut ex Eph

Ephoris cuidā in Pasiphaes templo dormienti somnium appareret huiusmodi. Videbatur enim quo in loco Ephori iuri dicendo, convenire assueverant, vnam duntaxat sellā existere: quatuor autē quæ antea fuerant, deiectas esse, quod spectaculo cum ipse attonitus miraretur, vocem ē templi adyto visus est audivere, quæ diceret, hoc Spartæ fatale esse. Hæc ut gesta fuerant cum Ephorus Cleomeni nūtiaret, prius quidē turbatus Cleomenes, ne fortē sui tentādī gratia hæc ab Ephoro fingeretur, suspicabatur. Postquā verò nihil illū mentiri animaduertit, maiori fiducia destinatum iam animo opus aggrediens, quotquot in civitate suspectos habebat, & quos cōceptis suis censebat adversari, secū in exercitu ducens, Iream & Alseam Acheorum civitates cepit, & frumētū plurimū Orchomeniū importari iussit. Inde cōtra Mantinēā duxit exercitū. Itaque multis magnisque negotiis civēs implicans, & modò huc modò illuc rapiens exercitū, effecit ut magnā pars illorū quos secum duxerat, vltro ab ipso peterent, ut in Arcadia subsistere liceret. Post hæc mercenarios milites secū ducens, Spartā rediit, atque in itinere pluri mos quos sibi fidos esse noverat, consilia cum ipsis cōmunicando, rei gerendæ socios adiunxit, tantaque celeritate iter illud cōfecit, ut penē cōnantes oppresserit Ephoros. Cum enim civitati iam propinquaret, Euryclidam ad locū ubi Ephori conuiabantur præmittit, quasi nova quædam ab exercitu hūtiaturū. Tirychiū verò & Phœbim, ac duos ex his qui secum fuerant educati, quos Lacedæmonij Samothracas appellant, cum paucis militibus subsequi iubet. Cumque adhuc Euryclidas apud Ephoros in colloquio versaretur, superuenientes qui a Cleomene missi fuerant, nudatis gladiis Ephoros inuasere. Itaque primus omnium Agileus in ipso impetu graviter saucijs cum sese mortuū simularet, diu immobilis humi prostratus iacuit: demum nemine animaduertente, in sacellum Timori dicatū quod triclinio proximū erat, clanculū se proripuit. Id cum semper aliās clausum esse cōsuevisset, tunc forte quadā, Agilei bono omine patebat. In id ingressus Agileus, ostio clauso delituit. Quatuor verò interfectis Ephoris, supra decem etiam ex his qui auxilium ferre voluerant cecidere. Eorum verò qui inermes quietique spectabant, nemini omnino vis est allata, nec volentium civitate egredi quisquam

quam prohibitus est: quinetia Agileus postridie à sacello digressus, veniis meruit. Sunt autem apud Lacedaemonios non timori tantum, sed morti etiā, & risui, & aliis huiusmodi affectibus templa dicata. Timorē autē nō sicut alios daemones venerantur, quos tanquā noxios abesse procul à ciuitate volunt, sed temp. maximē timore contineri arbitrantur. Idcirco Ephori cū primò ineunt magistratū, vt Aristoteles inquit, dimisso per urbem pracone, ciuibz praecipiunt, vt singuli barbā circa mentum tondeant, & legibus obseruandis intendant animū, ne fortē contra quēpiam scire cogantur. Atqui, vt arbitror, de tondenda barbā praecipit eō spectat, vt iuniores etiam in rebus minimis obtemperare magistratibus assuescant. Quinetiam fortitudinem non carentiam metus, sed ignominia ac turpitudinis timorem quendam existimasse prisci videntur. Qui enim maximē leges timent, hi aduersus hostes audacissimi sunt: & aspera laboriosaq; perpeti minimē formidant qui malē audire plurimum timent. Rectē itaque dixisse videtur ille inueniens:

Hinc timor, ast illinc pudor viget.

Homerus quoq; dicentem inducit Helenam:

Ometnende mihi semper semperq; verende

Chore focer. Et alibi:

Hi tacitiq; duces veriti,

Nā vereri timorēq; praecipue multitudinis esse videtur. Propterea Lacedaemoniis iuxta Ephororū tricliniū Timoris sacellū positū est. Postridie Cleomenes octoginta ciues proscriptos in exiliū misit, dissectisq; Ephororū sellis, vñ duntaxat stare permisit, in qua sedens ipse iura populo dicturus erat. Post hac aduocata cōcione, de his quae ab eo fuerant acta differuit, & à Lycurgo narrandi principii faciēs dixit eius regis tēporibus seniores quosdā regibus ad consultandū adhibitos fuisse, atq; eo pacto diu temp. diligenter administratā nullo alio eguisse magistratu. Procedente verò tēpore cū bello Mesinenfi magno sanē ac diuturno reges ad exercitū impliciri tenerentur, nec domi iuri dicundo vacare possent, quosdā ex amicorū numero à regibus fuisse delectos, qui domi apud ciues interea regis vice gerentes, Ephori sunt appellati: diutiusq; hanc permansisse cōsuetudinem, vt Ephori pro ministris regum haberentur: inde

Ephororū
origo &
causa.

inde paulatim omnem in se transfuisse potentia, eōq; iam licentiae peruenisse, vt seorsum à rege magistratū propriū Ephoriā constituerint. Eorū verò quae antea dixisset signū esse, quod accersentibus regem Ephoris, nec primā nec secundae uocationi rex pareat. Tertiū verò vocatus, exurgens ad eos proficiscitur. Ac primū quidem Asteropeium quendam fuisse, qui maximē Ephororū potentiam auerit, quē multis post Lycurgū aetatibus hunc magistratū gessisse constat. Verū se arbitrari, satius fuisse potentia quam habebant vti moderatē, quā omnē sibi licentia arrogantes, legitime à rep. instituta legis potestate soluere conari, quod eos iam saepenumero tentasse nō est obscurū. cū regum alios è ciuitate pepulerint, alios indicta causa extremo affecerint supplicio: quod sanē haud quaquā vltra fuerat tolerandū, vt pulcherrima diuinissimaq; omniū quae vnoquam Sparta fuerint potestas, horū superbia licentiaq; interiret. Quod si mihi, inquit, sine cuiusquā caede licuisset inueteratos ciuitatis morbos sanare, nimios videlicet sumptus atq; delicias, insuper aeris alieni magnitudinē atq; vsuras, tum his etiā antiquiora mala, diuitias ac paupertatē, felicissimū vtiq; regū omniū me fuisse arbitrari, quod tanquam medicus absq; dolore patriae mederi potuissem. Nunc autem necessitatis huius Lycurgū testem imploro, qui cū neq; rex esset, nec vllum omnino gereret magistratū, sed priuatus, regnū occupare volens, cū armis in concionem processisset, cuius timore percutus Carilus rex confugit in templū. Inde quod erat ingenio mitis, & amator patriae, repente Lycurgo in rebus agendis sociū sese praebuit. cumq; in permutando statum ciuitatis adiunxit. Satis igitur ipsa re comprobauit Lycurgus, non facile posse absq; vi & timore statum ciuitatis permutari: quibus ego tamen modestissime vsus sum, eos duntaxat efficiens è ciuitate, quos Lacedaemoniorum saluti impedimento futuros esse cognoueram. At verò omnes qui sunt in ciuitate oportet agros reliquasq; fortunas in cōmune cōferre, atq; omne as alienum debitoribus condonare. Praeterea ex peregrinis eos eligere, qui nobiscum vñ à in ciuitate habendi sunt, vt hoc pacto optimi omniū euadentes Spartiatæ, ciuitatem à periculis tutari possint, vtq; Aetolis & Illyriis praedas è Laconica abigendi finem imponamus: siquidem ipsi ob id duntaxat

62 talia audent, quod vacuum defensoribus regionem conspiciunt. His dictis primus ipse fortunas omnes in mediū cōtulit. Idem & vitricus eius Megistonus, & amicorū ceteri, quos omnes subinde ciues subsecuti sunt. Ager etiā omnis aqua in singulos portione diuisus est, cuius partē his etiā quos in exilium miserat, adiudicauit. Tum ciues omnes in certos distribuit ordines, ac rebus iam quietē constitutis, colonis quos fidelissimos esse arbitrabatur, quiq; ingenio praebebant, ciuitatē suppleuit, & militū quatuor millia ex iisdem cōscripta docuit pro lāceis, sarisis vti, quas vtraq; manu & gestare & torquere assuefecit. Præterea clypeū nō ex anulo suspensum, sed brachio insertum gestare docuit. His peractis ad iuuenum disciplinās & viuendi normā instituendam conuertit animū, in quo Sphæro præcipuē adiutore vsum fuisse tradit, & repente gymnasia palæstrasq; satis congruo crexit ornatu. Pauci igitur necessitate coacti, sed hi etiā quāuis inuiti, verū pars maior volens, in generosam & veterē Laconicā viuendi cōsuetudinē redierat. Quinetiam quō monarchiæ nominis insolentiā leniret, Euclidem fratrē secū regnare iussit, & tunc duntaxat apud Spartiatas duos ex eadem familia regnare contigit. Rebus igitur vrbānis ita vt diximus constitutis, cū audisset Aratum atq; Achæos maximē per id tēporis arbitrari, Cleomenem propter regni nouitatem ab vrbe nequaquā discessurum, ne tanta rerū perturbatione cōmotū atq; adhuc suspensam relinqueret ciuitatē, non indecorū nec inutile fore putauit, sui exercitus prōprietudinem & ferocitatem hostibus ostentare. Igitur agrū Megalopolitanū ingressus, lateq; cū ēta populatus, ingenti præda ditatū exercitū reduxit, cū plurimum detrimenti hostibus intulisset. Inde venientes 64 Messana bacchanaliū artifices apprehendens, cōstituto pro temporis & loci opportunitate theatro, in hostili terra minas conferens quadraginta, per integrū diē ludos instituit, eosq; sedens ipse spectauit, non quod spectaculi admodum voluptate aut cupiditate teneretur, sed tanquam hostium dedecori insudans, ac simul licentiam & contemptum ostēans suum. Constat ex regis Græcorum exercitiis hunc solū neque mimos aut platrias, neque fidiēinas habuisse, sed omni penitus adulatione ac scurrilitate, omniq; petulantia carebat, cū iuuenes perdiscendis moribus, senes

verō iisdem edocendis operæ plurimum ac tēporis imperitarent, quod si quando relaxationis aliquid affectarent, eā facietis liberalibus, iocisq; nō turpibus inuicem certantes assequebantur, q; vel maximē Laconū esse videtur. Quid 65 verō vtilitatis habeat huiusmodi iocādi genus, in his quæ de Lycurgo scripta sunt, enarrauimus. Verū inter oēs rex ipse ceteris erat præceptor egregius, modestā & frugalem vitam ducens, nihil fastus aut deliciarū habentem, ac velut optimū exemplū viuendi, quod sibi ad res gerendas adiuventi plurimū attulit. Si quis enim alios ad reges accesserit, non tam diuitiarū & luxus magnitudine obstupescet, quā superbīa atq; insolentiā oderit, quibus fastidiosē atq; asperē in eos qui sua opera indigent, vti cōsueuerunt. Qui Cleomenis verō Cleomenē adibant, cū tamē rex dici simul & haberi vellet, nō purpurā, nō laticlauiū, nō tricliniorū aut sellarū ingentes apparatus conspiciebant, non lictorum aut ianitorum turbam, non scribarum multitudinem qui diu multūq; rogati vix tandem per literulas responderē digni. Turfē ipse breui tunica amictus, vltro sese venientibus offerens aderat, petentibus comiter benignēq; respōdēs, summaq; humanitate & loqui & audire paratus. Itaq; inter populares homines vtrūq; fors tulisset, humaniter benignēq; 66 versatus, charus acceptusq; omnibus erat, solū hunc dignū qui ab Hercule natus existimetur dictitantibus. Cernendi verō quotidianus apparatus vno duntaxat posito triclinio erat, isq; exiguus sanē, Laconicæ parsimonix conueniens. Quod si seniores quosdā aut hospites conuiuio adhibuisset, lecti alij duo sternerbātur, ac paulō lautius ministri mēsam struebāt, nō aromatū dulcedine, aut variorū saporū genere cōditis dapibus, sed tantū vt copia largior paulō, & vinum aliquāto suauius esset. Nam amicorū euidā aliquādo subitatus est, quod hospites cōuiuio suscipiēs, vinū nigrū duntaxat, & panē duratū igni apposuisse, sicut in Lacedæmonū celebritatibus, quā Phiditiā nūcupant, fieri consuevit. Non enim oportere, inquit, erga hospites tam exactē Laconicum morem seruare. Sublatis autem mēsis, tripes æneus cum æneo cratere, qui vino plenus erat, inferri consuevit. Duæ præterea ex argēto phialæ cotylas binas capientes, & argentea pocula admodum parua, his quantum cuique libuisset bibere licebat, nolenti

Facietis de
certare La
conum ma
ximē pro
prium.

Cleomenis
quāta fue
rit facili
tas atq; hū
manitas.

67

autem

autem nemo poculum porrigebat. Aurium verò oblectatio nec aderat sanè, neque admodum expetebatur. Ipse enim sermone suo potationes oblectare consuevit, nunc ab aliis quippiam interrogans, nunc aliquid ipse narrans, quod nec seria gravitate vacaret, & esset grata festiuitate iocòq; non petulantè conditum. Largitiones autem quibus alij reges ad capiendos homines uti consueuerunt, iniustas penitus ac rege indignas arbitrabatur: at sermone blando atque humanitate complecti homines, præterea fide atque integritate ad se amandum eosdem allicere, honestissimū & maxime regi conueniens existimabat. Primi igitur Mantinenses ipsū noctu venientem in urbem introducere, præsidioq; Achæorum deiecto, sese atque urbem illius arbitrio permiserunt, quibus ipse rempub. & reges restituens, eadem die Tegeam est profectus: & paulò post per Arcadiam iter facies, Pheras Achæiæ urbem peruenit, eo proposito, ut vel pugna cum Achæis decertaret, vel Aratum pugnam detrectantem quasi victū superatūq; ex Achæia pelleret. Erat autem Arati apud Achæos potentia maxima. Igitur populariter egressis in campum Achæis, cum castra in Dimis iuxta Hecatombeum posuissent, accedens Cleomenes medium se inter Dimas & hostium exercitum collocavit. Inde audacter Achæos prouocans, ut secum congredierentur effecit: 69 ipsiq; superatis, & in fugam versis, plurimos in pugna interfecit, multos etiam viuētes cepit. Post hanc pugnam mortis ad Lagum castris, atq; inde Achæorum pulso præsidio, ciuitatem Eliensibus restituit. Sic igitur afflictis Achæorum opibus, cum singulis annis exercitum educere Aratus consueuisset, tunc militiam recusabat, excusationes quasdam sane inualidas petentibus atque hortantibus Achæis prætendens: quod ipsum non satis honestè facere videbatur, qui in tempestate gubernaculum deteriori concederet, & tradidit sibi à ciuib; negligeret potestatem. His auditis Cleomenes, missis ad Achæos legatis nihil, asperū aut superbū postulabat. Verū paulò post alios submittens, ut sese in eius dederent potestatem, sibi que principatum concederent ciuitatis petebat, aliud nihil eis allaturum esse promittēs. Nam 70 & captiuos reddere, & ademptos agros restituere se velle dicebat. Cum ad ea consultanda inducias Achæi postulassent, & Cleomenem in Lernā ad colloquiū vocarent, quod ibi

totius gentis consilium indixerant, accidit ut cum in itinere aquā bibisset Cleomenes, sanguinis fluxu repente commoto, propemodū suffocaretur, & vocis vsum penitus amitteret. Quapropter nobiliores ex captiuis ad Achæos remittens, & colloquio in aliud tempus dilato, ipse ad curandam valetudinem Lacedæmonem ingressus est. Creditur hanc viri euastationem extremam rebus Græciæ perniciem attulisse, quæ illius ductu & auspicio, præsentibus malis liberati, & certè Macedonum superbiam atque auaritiam enitare facile poterat. Aratus enim siue quodd Cleomeni diffideret, siue quodd eius formidaret potentiam, siue quodd illius inuideret felicitati, qua illum præter spem auctum animaduerterat, cum sibi etiam turpissimum fore putaret, sidiuturam gloriam, & Græciæ principatū, quem annos tres & triginta tenuisset, subito ab adolescente sibi eripi pateretur, principio Achæos quin se Cleomeni coniungeret, per vim prohibere conatus est. Post ubi parū id succedere animaduertit, quodd audacia Cleomenis Achæi perculsi, nequaquā ab eo deseciscere auderent, præsertim cum nihil iniustū petere videretur, si in antiquum viuendi morem Lacedæmonij Peloponnesum redigere tentarent, animū ad opus conuertit, cum omni græco homine dignū, tum sibi propter res domi forisq; gestas turpissimum minimèq; conueniens. Id autē erat, ut Antigonū in Græciā reuocaret, & Macedonib; impleter Peloponnesum, quos inde adolescēs ipse pepulerat, Corinthi arce ex eorum manibus liberata. Cumq; regibus omnibus insensus esset, tum præcipuè Antigonū ipsum maledictis probritq; lacerare consueuerat, ut ex eius adhuc monumentis apparet, quibus multa sese egisse, multa etiā fuisse per pessum pro Atheniensū salute restatur, ut eorum ciuitatem custodia Macedonū liberaret, quos tamen in patriam suam atque intra domesticos parietes tunc armatos inducere properabat, ne Spartanorum regem ab Hercule oriundū qui vetustum patriæ morem viuendi in vsum reuocans, tanquam dissolutam harmoniam moderabatur, & ad sanctas modestasq; Licurgi leges & vitam reducebat, Sicyonum & Tricæorū regem scribi diciq; pateretur. Cumq; Laconici victus ac vestitus asperitate refugeret, & id quod inter Cleomenis instituta tanquam durissimū accusabat, diuitiarum & paupertatis adæquationem, diademati purpuræque Macedo

Leui momento totius Græciæ commodū ingens impeditum.

78

Arati perfidia in patriam.

72

cedonica, & imperiosis Satrapum iulsis sese atque Achæi
omnem subdere non dubitabat: ac ne Cleomenis præcep-
tis obtemperaret, Antigono sacra facere, coronatūque
parana decantare in eius honorem, qui apostematis morbo
paulo post interitus est, poterat sustinere. Verum hæc non
accusandi Arati gratia scripsimus, fuit enim vir alioqui
Græcia dignus, & summis virtutibus præditus: sed ut hu-
manæ naturæ imbecillitatem miseratè explicaremus,
73 quæ nec etiam tantis ornata virtutibus, & tam sanctis
moribus, instructa, fructum invidia carentem efferre
potest. Interea cum Argos ad conuentum peragendum
Achæi venissent, eodemq; Cleomenes e Tegea mouens
properaret, magna erat spes omnium, fore ut quæ agenda
erant, inter eos componerentur. Igitur Aratus conuentioni-
bus cum Antigono iam peractis, veritus ne si Cleomeni
multitudinem alloquendi potestas fieret, aut vi aut suasio-
nibus in suâ sententiam traheret, Achæos à Cleomene pete-
re compulit, ut vel triginta obsidibus acceptis, solus ipse
ad colloquendum ingreditur ciuitatem, vel ad gymnasiū,
quod Cillaranium appellant, extra ciuitatē cum exercitu
ueniens colloquatur. His mādatis auditis, Cleomenes ma-
gna se iniuria ab illis affici querebatur, quod oportuerat
74 illa sibi statim à principio mandari, non cū iam ad portas eo-
rum esset, promissis fraudantes venientem expellere. Epi-
stolam quoq; super hac re ad Achæos misit, cuius maxima
pars accusationem Arati continebat. Multa etiam Aratus
econtrā de Cleomene apud plebē conquestus, omnium ani-
mos à conditionibus pacis alienauit. Missō igitur præcone,
Cleomenes repente bellum Achæis indixit: ex quo magna
apud Achæos exorta est rerum permutatio, multaq; ab eis
ciuitates defecere, cum plebs agrorum partitionem, & debi-
torum missionem speraret, primores multis de causis Ara-
tum grauitè ferrent, nonnullis etiam ei propterea insensis,
quod Macedones in Peloponnesum traducere tentaret. His re-
bus confusus Cleomenes, exercitum in Achaiā traiecit, pri-
moq; aduentu Pellenē, Achæorum præsidio pulso, occupa-
uit. Inde in Pheræos & Penteleos mouit castra. Achæis pro-
ditionem Corinthi formidantes, equites plurimos, atq; vna
cū his externos milites, quos Argis habebant, substractos
75 è ciuitate ad custodiendum Corinthum misere. Ipsi verò
per

per Nemeam descendentes, Argos ducebant exercitum.
At Cleomenes id quod accipit arbitratus, fore ut magnam
turbationem incuteret, si urbem imperita multitudo inre-
fertam, & theatrorum ludis assuetam improvisò adoriret-
ur, noctu ciuitatis mœnibus admouit exercitum, & penes
locum, quem ipsi Aspidem appellāt, murorum partem quæ
theatro adiacet occupauit, est autem locus asper sanè ac de-
uius. Quem cū occupatum Argiui sensissent, ita omnes
animo perculsi sunt, ut nemo ad reliquam ciuitatem tutan-
dam adhibuerit mentem, sed præsidium accipere atque ob-
sides dare sese paratos esse nuntianti urbem verò illius per-
mittere potestati, præterea societatem cum Lacedæmoniis
inire velle, quæ res non parum sanè ad Cleomenis gloriam
& potentiam augendam profuit. Nunquam enim priores
76 Lacedæmoniorum reges eam urbem capere potuerunt.
Quinetiā Pyrrhus imperatorum omnium bellicosissimus
habitus, per vim illam ingressus, tamen capere non potuit,
sed in ea occisus, omnem etiam quā eatenus adeptus fue-
rat potestatem amisit. Omnes igitur Cleomenis vehemen-
tiam & fortitudinem mirabantur, Cūque ridentes antea
non suo ingenio, sed Lycurgi Solonisq; præcepta imita-
tum, & debitorum dimissionem & diuisionem agrorum
Spartæ constituissē dicerent, tunc ipsum subito apud Lacedæ-
monios permutationis causam fuisse palam fatebantur,
quos vsque adeo impotentes antea fuisse constabat, ut Ae-
toli fines Laconicos aliquando ingressi, quinquaginta mil-
lia seruorum abduxerint. Vnde facere dictum senis cuius-
dam Lacedæmonij refertur, Plurimum Laconicam regio-
nem hostibus debere, quod se tanta leuasset multitudo.
77 Tunc non magno temporis interiecto spatio, patris tantū
legibus moribusq; reuocatis, cū in antiquis vestigiis vi-
uendi non secus ac si adesset Lycurgus consisterent, eò glo-
riz fortitudinisq; processerant, ut sibi totius Græciæ prin-
cipatum destinarent. Captis Argis, Phliontes & Cleonæi
subito sese Cleomeni tradidere. Fortè per id tēporis Aratus
Corinthi versabatur, quosdā qui Lacedæmonij partibus fa-
uere dicebātur, adhibitis quæstionibus perquirens. Igitur de
Argiuorum captiuitate nuntio accepto, cū ciuitatē om-
nem ad Cleomenem inclinātā de pellendis Achæis agitare
sensisset, ciuib; in curiā conuocatis, ipse clanculū inter ho-
mines

- mines dilapsus ad portam ciuitatis peruenit, ibi paratum iam antea equum cōscendens Sicyonem confugit. Scribit 78 Aratus omnes Corinthiorum equos vsque ad necem fatigatos, cum ipsi inuicem decertarent, ut alter alterum ad nuntiandum defectionē Argos praeueniret: & à Cleomene accusatos esse Corinthios, quod Aratum non cepissent, sed permississent abire incolumem. Præterea Megistonum à Cleomene ad se missum fuisse, petentē ut Corinthi arcem, quam Achæorū præsidio tenebat, magna pecunia accepta sibi traderet: se verò ad ea respondisse, id sibi esse consuetudinis, ut diuitias habere, quam ab eisdem haberi malit: atque hæc Aratus ipse scripta reliquit. Interea Cleomenes Argiuorū vrbe relicta, Trœzeniis, Epidauriis, atque Hermionibus in amicitiam ascitis, Corinthum veniens, arcem fossa vallōq; circumdedit, cum illa sibi Achæi tradere nolissent. Arati verò amicos & curatores qui Corinthi erant, in vrbe permanere iussit, omnem ab illis iniuriam prohibens, & domos 79 fortunæque omnes illis intactas relinquens. Tritimallum quique Mefsinensem cum his mandatis ad Aratum misit, ut si ita sibi videatur, cōmuni Achæorum Lacedæmoniorūque præsidio munitam Corinthi arcem custodiant, priuatum ipsi Arato duplum quam à rege Ptolemæo acceperat, stipendium pollicens. His reiectis conditionibus, Aratus repentē filiū ac præterea è nobilitate adolefcētes aliquot pro obsidibus ad Antigonom mittit, simulq; Achæis persuadet, ut venienti Antigono Corinthi arcē sele daturus polliceantur. Quibus rebus permotus Cleomenes, infesto Agmine Sicyonium Agrum ingressus, omni clade belli populatus est. Res insuper quæ Arati fuerāt, Corinthiorum decrero sibi traditas, dono suscepit. Inter hæc Antigono magnis copiis Geraneam ingressus, non vniuersam Isthmum, sed loca tantum opportuna vallo fossaq; munire Cleomenes decreuit, & locorum opportunitatib; vtendo magis ipsos continere Macedones, quam aperto Marte cum phalange pugnare statuit. His igitur artibus vtens, in magnam anxietatem 80 Antigonom compulsi: neque enim paratum antea frumentum exercitui suppetebat, neque tutò rapere licebat com meatus, Cleomene semper collatis castris imminente. His igitur angustiis pressus Antigonus, intēpesta nocte mouēs castra, per Lycœū Cleomenis manib; dilabi frustratēruit,

militibus aliquot in ipso tumultu amissis. Qua victoria elatus Cleomenes ceterique qui circa eū aderāt, ad capiendū cibum discurrere, contemnentes penitus Antigonom, qui asperimis locis inclusus, vrgente necessitate mania quædam agitare animo videbatur, statu erat enim in promontorium quod Hireo imminet, moris castris, omnes copias nauibus Sicyonem traducere, quod opus & temporis longitudine & nō mediocrē apparatū efflagitabat. Eadē die 81 nuntij ab Arato missi ad Antigonū venere, petētes ut omni studio Argos pergere properaret: statuisse enim Argiuos à Cleomene deficere. Huius autē defectionis princeps Aristoteles erat, qui facile multitudinē cōcitarat, indignatam quod speratam debitorū dimissionem Cleomenes non instituisset. Igitur acceptis ab Antigono mille & quingentis militibus, Aratus in Epidaurū venit: sed eius aduētum Aristoteles nō expectas, conuocatis factionis suæ ciuib; præsidium quod in arce erat expugnare adortus est. Iamq; aderat Sicyone Timoxenus cū Achæorū copiis auxiliū ferens. Hæc secunda vigilia cū essent Cleomeni nuntiata, iracundia percitus, Megistonum quamprimū ferre auxilium Argiuis imperat. Is enim plura Cleomenē pro Argiuis fuerat deprecatus, suadens, ut illorū fidei permitteret ciuitatem: quinetiam nolentē suspectos quosdā è ciuitate pellere prohibuerat. Hunc igitur cum duobus millib; armatorū pro 82 sicisci iubens, ipse aduersus Antigonom cōstitit, simul Corinthios in fide continens, nec suis rebus diffidere suadens: nihil enim aduersi Argis contigisse, sed tumultū duntaxat ab hominib; paucis esse concitatū. Interea veniens Argos Megistonus cum in pugna oscubuisset, vix qui in præsidio erant constituti, arcem tutari poterant. Itaque frequentib; nuntiis ad Cleomenē missis, properē afferre auxilium postulabat. Veritus igitur Cleomenes ne Argis potiti hostes, aditus sibi in patria intercluderēt, atq; impune Laconicam regionē populati, Spartam defensorib; vacuam obsiderēt, Corintho exercitum abducēs repente ciuitatem amissi. Nā subito post eius discessum ingressus Antigonus, præditiis illam firmavit. Ipse verò Argos veniens, & per muros ciuitatem ingressus, primos qui pro muris in statione erant, loco detexit. Inde fornices qui circa Aspidem erant demolitus, pugnam cum fautorib; Achæorum qui intus erant, 83

conseruit. Post hæc scalis ad motis interiora vrbis loca occupauit, cum sagittariis Cretensibus in prima acie constitutis, defensores in propugnaculis consistere non permetteret. Postquam autem Antigonum cum phalange sublimi loco in planos campos descendente cospexit, equitatum verò cursu effuso ciuitatem petere animaduertit, diffusus illa ultra iam tutari posse, suis omnibus ad se conuocatis incolumis abiit, penes muros ciuitatis iter faciens. Cumque rebus maximis breui temporis spatio potitus esset, quippe qui omnem ferè Peloponnesum subegerit breuiori etiam tempore eadem omnia amitti militum namque magna pars quamprimum abeuntem deseruere, ceteri non multo post vrbes in quibus præsidij causa locati erant, Antigono tradiderunt. Tantis bellianxietatibus pressus, cum Tegeæ reliquias copiarum colligans substitisset, sub ferme crepusculo nuntij Lacedæmonē venientes nihilo minore calamitatis nuntium attulere, vnicę sibi dilectam vxorem interisse: quam vsque adeo amauisse constat, vt in medio victoriarum cursu plerumque ab exercitu discedens, Spartam ad eam visendam redire consueuerit. Nam cum Agidis, cuius antea vxor fuerat, veneratione, tum virtutibus propriis quibus erat ornata, supra quā dici potest illam amabat. Quanquam igitur magno dolore percutsus, vt par est adolescentem præstantissimam pulcherrimāque vxore priuatum, non tamen morori succubuit, nec perturbationi rationem atque animi sudidit magnitudinem, sed vocem atque habitum eundem seruans, quæ agēda opus essent ducibus partitus, cum Tegeatibus quod optimum fore censebat pro illorum salute consulisset, Lacedæmonem regressus est. Ibi postquam cum matre & filiis defunctæ vxoris casum conquestus est, ad publicas curas animum conuertit. Inter hæc Aegypti rex Ptolemæus nuntiis literisque ad Cleomenem missis, auxilia aduersus Antigonom ultro pollicebatur, si matrem sibi ac liberos pro obsidibus mittere vellet. Eam rem diutius Cleomenes matri aperire ob verecundiam distulit, sæpiusque prodendæ rei causa ad illam accedens, cum in eius conspectum venisset, silentiū tenebat, ita vt mater hoc animaduertens, ab amicis eius quidnam hoc rei esset sciscitaretur, tū ipsum bono animo esse iubens hortaretur, audacter quicquid voluisset ab ea petere. His igitur hortationibus tandem motus Cleo

Cleomenes, audacia sumpta rem omnē patefecit. Tum subridens mater, Hoccine, inquit, erat mihi nate, quod toties dicere aggressus formidabas? atqui magis decuit quam prium nauibus corpusculū hoc impositū quocūque libuisset mittere, præsertim si quid ex ea re vtilitatis Spartæ prouenturum arbitrareris, nec eatenus expectandū quo ad senio confectum tabesceret. Cuncti igitur lato animo profectio-
ne comprobantes, pedibus in Tanarum iere. Ibi priusquam nauē conscenderet, Cratissicia Cleomenem solū in Neptuni templum adductum complexa sæpius atque exosculata, ubi pietate commotum animaduertit, Agē, inquit, Lacedæmoniorum rex, caue ne quis ē templo digressos lachrymantes, aut indignū aliquid Sparta faciētes animaduertat: hoc enim duntaxat præstare nos possumus: in ceteris verò ea fortuna quā dæmō dederit, sequetur. His dictis facie ad nauim conuersa, paruum Cleomenis filium manu trahens conscendit, gubernatoremque subito cursum dirigere iussit. Postquam in Aegyptum veniens Ptolemæum ab Antigono legatos suscipere, ac secum de conditionibus faciendis agitare comperit, Cleomenem verò nuntiantibus quibusdam audiuit noluisse vocantibus ad pacē Achæis assentiri, quod matris causa iniussu Ptolemæi bellum finire non auderet, scribens ad eum iussit, ne quæ Sparta digna essent, quæque in rem suam cōducerent, facere cunctaretur, neue ob vnius aniculæ atque infantis vnius causam, tā opere Ptolemæum formidaret. Inter hæc Antigonus Tegea occupata, Matineā insuper atque Orchomeniū diripuerat. Ita intra Lacedæmonicos fines coarctatus Cleomenes, seruis omnibus qui minas quinque Atticas contulissent, libertatem proposuit, & per hunc modum quingentis talentis coactis, hominum duo millia ritu Macedonico armavit, quos Antigoni Argyraspidis opponeret. Inde ad opus maximum profectus atque omnibus inexpectatum intendit animum. Megalopolis erat ciuitas, quæ nihilo Sparta minor, aut viribus inferior, nullius imperio subdita in libertate degerebat. Habebat autem ab Antigono atque Achæis auxilia per id temporis missa, cū subsistens in Pleuris Antigonus, maxime vt ab Achæis vocaretur, optabat: quod tandem adiutibus præcipue Megalopolitanis est assecutus. Hæc igitur diripere Cleomenes statuēs, cū nihil celeritate vilius fore intel-
X 2 ligeret,

ligeret, milites quoque quinque dierum coacta cibaria deferre iubet, ac totius exercitus robur in Sellasiam ducens, tanquam fines Argolicos inuasurus, repente Megalopolitanum agrum traiecit. Cumque apud Rhetium positus castris milites cibum capere iussisset, confestim per Heliconem duces ciuitati admonuit exercitum. Cumque haud procul abesset, Panthæum cum duabus Lacedæmonum cohortibus præmittens, turrim qua defensoribus vacuam esse intellexerat, occupare iubet. Ipse vero cum cæteris copiis raptim subsequēbatur. Verum Panthæus non modò præmonstratū à Cleomene locum, sed magnā quoque murorum partē desertā comperiens, quæcunque poterat loca præsidiis firmās, magnam murorum partē deiecit. Custodes autem quocunque obuios habuit, interfecit. Interim adueniens cum copiis Cleomenes, anteaquē id ciues sentirent, milites intra ciuitatem deduxerat: ita vix tandem vulgata inter ciues calamitate, nonnulli rerum suarum quicquid in manus venerat asportantes fugiebant. Quidam verò sumptis armis, ad propellendos hostes ferebantur. Verum id frustra sæpius experti sunt. Fugientibus autem Cleomenes vim ullam afferri prohibuit. Itaque vix mille in pugna cecidere, cæteri verò cum coniugibus ac liberis Messanā profecti sunt. Aliquot etiam ex his qui arma sumplerāt, salute impetrata viuī in hostium manus deuenere: sed hi pauci admodū fuere, inter quos præcipui Lylandrides, & Thearides, viri cum generis nobilitate, tum opibus atque potentia in ciuitate principes habitī. Eos cum milites qui ceperant agnouissent, subito ad Cleomenem perduxere. Igitur Lylandrides procul adhuc Cleomenem conspicatus, magna ipsum voce compellans, In manibus tuis positum est, inquit, Lacedæmonum rex, facinus omnium quæ vnquam gesseris præclarissimum ac præcipuè rege dignum perpetrare, vnde etiam laudem ab omnibus maximam consequeris. Intelligens autē eius mentē Cleomenes, quidnam hoc est rei Lylandrides, inquit: an me ciuitatem vobis reddere censet oportere? Sane, inquit, id ipsum tibi censeo faciendum, nec talem tamque præclaram ciuitatem euertendam, verum his implendam viris, qui socij tibi fideles atque amici perpetuū sint futuri: quod tibi proculdubio eueniet, si Megalopolitanis patriam restituens, eius populi saluator merito nuncupaberis. Post huius

huius verba Cleomenes cum aliquantulum tacitus perstisset, Perarduum est, inquit, huic rei confidere, sed vincat malo semper apud me gloriæ, quam vtilitatis cupiditas. Post hæc viros quos antea diximus, & cum his vnā præconem suū Messanā dimisit, qui Megalopolitanis ciuibus nuntient, patriā his conditionibus ab se restitui, vt ab Achæis dissidentes, socij atque amici Lacedæmoniorum esse pergāt.

His tam benignè tamque humaniter à Cleomene concessis, Megalopolitanos vti Philopœmenes non permisit, eos ab Achæis desciscere prohibens, & in Cleomenē calūnias iactitās. Aiebat enim ipsum nō quod ciuitatē restituere vellet talia polliceri, verum vt omnes ciues captiuos habere possit. Hæc apud vulgus iactās Philopœmenes, Lylandridē & Thearidem Messanā excedere iussit. Hic Philopœmenes inter Achæos facile princeps maximā apud omnes Græcos gloriā adeptus est, vt seorsum de illo, scribentes docuimus. Ea postquā Cleomeni sunt nūtiata, cum catenus ciuitatē ab omni clade seruasset incolumē, vt ne minimum quidē à quoquam diripi passus esset, tūc ira exasperatus fortunas omnes militibus diripiendas concessit, statuas verò & pictas tabulas quibus ea ciuitas abſtinebat, Lacedæmonem portari iussit. Urbē verò locis pluribus ac maxima quæque ædificia subuertit, quædā etiam iniecto igne cremauit.

Inde properè Lacedæmonem reuersus est, veritus ne per eius absentiam Antigonus Achæique Laconicā inuaderet: verum illi nihil tale aggressi sunt, quod habēdo cōsilio fuerant occupati. In eo cum Aratus de summa rerum dicturus pulpitem conscendisset, chlamyde circa faciem obuoluta, diu tacitus atque immobilis constitit admirantibus cunctis, atque vt loqueretur hortantibus, Megalopolis, inquit, à Cleomene delecta corruit. His auditis, repente concio soluta est, omnibus tum facti magnitudinem, tum celeritatem admirantibus. Verum Antigonus si qua posset ratione tantæ cladi auxilium ferre cupiens, militibus vt ad se conuenirent imperauit: qui cum tardius ex hybernīs accessissent, illis in agro vbi constiterant manere iussis, ipse non multos secum milites ducens, Argos profectus est. Quapropter alterum Cleomenis scriptum, de quo paulo post dicere aggrediemur, quidā temere atque incautē susceptū arbitrantur. Verum id Polybius magno cōsilio sum-

maque prudentia gestum fuisse testatur. Nam cum Macedones per ciuitates in hybernis dispersos animaduerteter, Antigonus verò Argis cum amicis duntaxat & mercenariis militibus admodum paucis hybernatem, in Argiuorum agros imperum fecit eo consilio, vt vel per motum verecundia Antigonus ad pugnandum eliceret, vel in campum prodire non ausum, inimicorum quos Argis habebat, calumniis obnoxium faceret. Quod sanè haud aliter quam sperauerat accidit. Nam cum Argiuorum agri latè vastarentur, cunctiq; rapinis aut incendio perirent, Argiui concursu ad aedes Antigoni facto, summis clamoribus poscebāt, vt vel ipse ad pugnam turandosque agros prodiret, vel si timore prohiberetur, saltem melioribus principatum cōcederet. Verum Antigonus vt peritiam imperatorem decebat, non temerè periclitari, neq; suam sociorumque salutem fortunæ casibus credere volens, quanquam multis probis contumeliisque laceratus, tamen immobilis in sententia persistit. Ita Cleomenes vsque ad ciuitatis muros ducto exercitu, verbis quoque grauioribus in hostes insultans, eodem quo venerat itinere retrocessit. Nec multò post cum Antigonus Tegeam profectum comperisset, vt ipse Laonicum agrum adoriretur, ipse diuersis itineribus à læua exercitum ducens, iterum Argis improvisas apparuit, atque omnia latè populatus; frumenta quæ iam ad maturitatem vergebant omnia vastauit, non falcibus aut gladiis ea metens, sed ingentibus lignis in
25 frameæ formam fabricatis, milites in itinere quasi ludentes vniuersa frumenta conterebant. Cùmque ad gymnasium quod Cillaranium dicitur, peruenissent, milites ignè rectis iniicere volentes, à Cleomene sunt prohibiti: vt facillè appareat, ipsum non sua sponte, sed iracundia exasperatum, ea que crudelius apud Megalopolim gesserat, perpetrasse. Post hæc ubi Antigonus Argos redeuntem saltus, omnes collesque praesidiis occupasse cognouit, vt illum discessu prohiberet, quasi id nihil à se pertineret contemnere. Simulans, missò præcone clanes Heræi ad se mitti postulabat, vt sacris Deo peractis abire posset. Atque ita verbis hostes deludens, cum rem diuinam ante fores templi peregisset, in Phliunza exercitū duxit, atque inde praesidio deiecto Orchomenium descendit, nō modò à ciuibz suis, verum etiam ab hostibus magni cōslij atque animi vir, & maximis rebus dignus iudicatus,

dicatus, quippe qui vnus duntaxat ciuitatis opibus fretus, contra Macedonum opes, contraque Peloponnesios omnes bellum ita gereret, vt nō solum belli cladibus intactos suos fines seruaret, sed vltro hostiles agros populatus, ciuitates etiam validissimas caperet: quod profectò non mediocris & animi & virtutis esse constat. Sed qui primus pecuniarum agendarum nervos esse dixit, præcipue ad res bellicas respiciens ea dixisse videtur. Nam & Demades iubentibus Atheniensibus deductas triremes nautis militibusque complecti, cum pecunias nullas haberent, Omnino pecuniis ui.
96 *Pecuniarum agendarum nervi.*
primum, inquit Demades, opus est. Fertur etiam veterem illum Archidamum Peloponnesiaci belli principio, cōferenda tributa inter socios partiri iussu ac constituere, idem dixisse. Atenim bellum non mensurato atque ad ordinem instituto vescitur cibo. Sicut igitur bene exercitato ad laboris tolerantiam corpore, athletæ procedente tempore quam egregiè arte instructos, atque ad numerum se mouentes aduersarios vel ipso poudere granatos superant: pari ratione Antigonus multas diuersis ex locis vires colligens bel lum facillè tolerabat, ita vt demum succubere Cleomenem necesse fuerit, cui vix tantum aderat facultatum, vt conductis militibus stipendium, ciuibz autem victum suppeditare posset, cum alioqui domi prosperius Cleomeni, quam Antigono res succederent, barbaris, per absentiam regis occasione inuenta, Macedoniam inuaderibus. Illyriorum
27 enim, qui Macedoniæ supereminent, non paruus exercitus Macedoniam populabundus intrauerat, quorum aduentu perterriti Macedones Antigonus ex Peloponneso reuocare cōgebantur: quod si hæc paulò ante pugnam Antigono inuentata fuissent, repentè Achæos valere sinens, in Macedoniam discessisset: sed quæ maximè rerum humanarū dominatur fortuna, breui admodum spatio temporis, quas vires habeat, quantumque in rebus possit, ostendit. Nanque post commissam in Sellasia pugnam, cum & potentiam & ciuitatem Cleomenes amisisset, subito nuntij ex Macedonia superuenere, qui Antigonus in patriam reuocabant: quæ res miserabiliorem etiam Cleomenis effecit calamitatem. Nam si biduo duntaxat pugnam tergiuerando distulisset, nihil omnino pugnare opus fuerat, sed abeuntibus Macedonibus qualemcunq; libuisset pacem eum Achæis facere potuisset.

28 potuisset. Verum ipse (vt antea diximus) ob pecuniarum
mopiam spem omnem in armis habens, coactus est (vt Poly-
bius refert) cum viginti duntaxat millibus armatorum ad-
uersus triginta millia hostium decertare: qua in pugna nul-
lis ipse periculis parcens, imperatorem sese cunctis admi-
rabilem praestitit, ciuibus quoque operam suam egregie na-
uantibus. Quinetiam conductos milites pro armorum qua-
litate, contra grauem phalangis armaturam non segnitè aut
abiectione pugasse constat. Philarchus autem prodicionem
quoque huic pugnae intercessisse testatur, quae maxime Cleo-
menis opes fregit. Nam Antigonus Illyricos & Acarnanes
clanculum ex acie subductos, cornu cui frater Cleomenis
Euclides praegerat, ex aduerso circumuenire iubet. Verum Cleo-
menes ex specula quadam Antigoni exercitum diligentius
intuens, cum Illyricorum atque Acarnanum arma nusquam
conspiceret, veritus vt res erat, eos ab Antigono in insidiis
missos, Damotelem ad se vocatum iubet, vt clanculum &
ipse ex acie discedens omnia circumquaque loca, praesertim ver-
29 ro à tergo speculetur. Is iam antea ab Antigono pecunia
corruptus, cum mandata negligenter executus esset, rectè se
habere cuncta ad Cleomenem refert. Ipse igitur his tantum
qui ex aduerso in acie stabant profligatis intentus, cum Spar-
tiatarum globo in Macedonum phalangem inuehitur, refe-
rentibus pedem acriter instans: quos fugientes cum stadia
penè quinque insecutus esset, Euclidem in altero cornu, vt
diximus, pugnantem ab insidentibus circumuentum animam
uertit, atque ad eum conuersus: Cede, inquit, cede charissi-
me frater, Spartiarum pueris mulieribusque perpetuo cele-
brande. Atque omnibus qui pro Euclide pugnantibus interem-
ptis, cum victores hostes aduersus Cleomenem ruerent, ani-
maduertens milites suos timore turbatos nusquam consiste-
re audere, fuga sibi salutem quaerere coactus est. Fertur in ea
pugna magnum ductorum militum numerum cecidisse.
100 Spartiatarum autem ducentos duntaxat superfuisse caedi, cum
ad sex millia in acie constitissent. Post eam pugnam cum se
in urbem reciperet Cleomenes, obuiam factos ciues admo-
nebat, vt Antigonom in ciuitatem susciperent: se verò quod
optimè Spartae futurum arbitraretur, aut viuendo aut mo-
riendo facturum esse distabat. Cumque mulieres iis qui
secum è pugna confugerant obuiam factas, arma eximere
atque

atque ad reficiendum corpus potum praebere conspiceret,
ipse quoque domum suam ingressus est: cumque ad eum
la quam Megalopi ductam post vxoris mortem apud se ha-
buerat, accurrisset, vellètque labore fatigatum reficere, ipse
neque sitiens bibere, neque fessus arma deponere voluit: ve-
rùm vt erat thoracem indutus, altera manu columnam ex
transuerso complexus, illique innitens facie supra cubitum
deposita, parumper corpore quieuit. Mente autem per varia
consilia discurrens, cum plurima secum agitallet, tandem
conuocatis amicis, in Gytheum descendit, atque inde naues
iam pridem ad hos casus paratas vna omnes conscendentes
abierunt. Inter hæc Antigonus Spartam inuectus ciuita-
tem occupauit, ac ciues humaniter benignèque alloquitur,
nihil eis de pristina dignitate minuens, & omnem iniuriam
contumeliarumque ab eis prohibens, legibus suis & institutis
vti concessit. Cumque diis sacra fecisset, tertio postquam
venerat die ex vrbe discessit, quod iam nuntios accepisset, Ma-
cedoniam à barbaris incendio rapinaque vastari. Iamque
eum aduersa deprehenderat valetudo, quae ad pluriimum non
paruo catarrho permissam trahere videbatur, non minus ta-
men ob hoc domesticas clades illatas vlcisci properauit, do-
neo maxima potitus victoria, & barbarorum ingenti nume-
ro interfecto, vt generosum regem decebat, clariorem mor-
tem obiret. Nam Philarchus in media pugna cum clamore
pectus rupisset, expirasse tradit: quidam verò post victoriam
laetitia elatum cum ingenti voce exclamasset, Quidam pul-
cherrimumque diem, repentina febre correptum, cum disruptis
venis sanguis abundantius fluere, suffocatum interisse.
Atque hæc de Antigono dixisse sufficiat. Interea Cleome-
nes Citheris discedens, atque insulam alteram praeteruectus,
Aegialiam tenuit. Cumque Cyrenen proficisci statuisset, a-
micorum quidam Therytione nomine, vir cum in rebus a-
gendis prudens, tum in periculis obundis cello atque inui-
cto animo, verum paulo iactantior & suarum virtutum osten-
tatoris igitur secreto aduocatum Cleomenem huiusmodi
verbis allocutus est: Pulcherrimam sanè o rex, inquit, in pu-
gna moriendi occasionem amisimus, quanquam plurimi
nos iactantes audierint, nunquam fore vt nisi mortui Spar-
tarum regem Antigonus superaret. Nunc igitur altera no-
bis moriendi praebetur occasio, superiori quidem & gloria

Antigoni
mors.

102

103 & virtute secunda. Quonam enim, quæso, nauigamus, fugien-
tes quod in manibus adest, ut longè posita prosequamur? Si
enim fortè turpe non est ab Hercule oriundos Philippi Ale-
xandrique successoribus seruire, longæ profectò nauigatio-
ni parere potuimus in Antigoni manus nosmet dedentes,
quem Ptolemæo tantò præstantiorem esse putandum est,
quandò Mædones Aegyptiis præstare creduntur. Quod si
eos qui nos armis superarunt, nobis dominari indignum du-
cimus, cur eum qui non vicit, dominum volumus nobis im-
ponere, ut duo nobis meritò obici possint, & quod Antigo-
num fugiunt, & quod assentari Ptolemæo inducamus ani-
mum? An fortè matris tuæ causa in Aegyptum eundem cen-
sebitur, in eundem illi futurum spectaculum, cum inter Pro-
temæi mulieres ostendet filium ex rege seruum, & exulem
factum? Cur non potius dum hostorum ensu dominamur
adhuc patriam intuentes tantas iniquimus calamitates, ut in-
ter eos numeremur, qui in Sellasia pro Sparta pugnares oc-
cubuerunt? An potius in Aegyptum sedebimus interrogantes
quem Spartæ satrapam Antigonus præfegerit? Talia dicen-
ti Therycioni in hunc modum respondisse Cleomenem se-
runt: Inter humana omnia facillimum, quodque omnibus
maximè in promptu est, mortem homo perdit, prosequens,
fortis esse nonnullis fortasse videreris, cum reuera turpior
hec, quam tu laudas, fuga sit, quam cum nuper ex pugna pro-
fugimus: Nam multi sæpe meliores nobis sese hostibus de-
diderunt, cum aut in aduersam fortunam incidissent, aut alia
vi quadam compulsi id agere cogerentur. Qui verò labores
aut ærumnas, aut ignominiam supra modum formidat, is à
sua mollitie superari se non animaduertit. Oportet enim
spontè consecretam mortem, non fugam negotiorum, sed
104 actionem quandam esse. Turpe est enim sibi soli viuere ac
mori, ad quod tu profectò nos cohortaris, properans præsen-
tes calamitates effugere, cum tamen hanc mortem nihil ho-
nestum aut vtile sequatur. Ego autè & te & me simul oport-
ere arbitror ea quæ de patria adhuc sperare licet non relin-
quere: vbi verò omni spe destituti erimus, facillimè quando
cunq; libuerit mori poterimus. Ad ea nihil respondens The-
rycion, vbi primum è conspectu Cleomenis discedere po-
tuit, ad litus descendens seipsum iugulauit. At Cleomenes
ab Aegialia discedens, Libyæ applicuit, & regiis famulis comi-

comitatus Alexandriam profectus est. Ibi cum primò in
conspectum regis venit, communi atque erga cæteros con-
suetæ humanitate exceptus est. Post vbi virtutis suæ indicia
proferes, maximi consilij vir esse apparuit, & in quotidiana
sermone Laconicam integritatem gratiæ cuidam libera-
li permittam, seruans ingenuitatem, haudquamquam super-
bam, nec rursus propter fortunæ mutatione abiecto animo,
aut nimis humili conspectus à rege, longèque melior iis qui
ad voluptatē atque assentationem omnia loquebatur iudi-
catus est. Itaque vehemèter pudit regem, quod talem virum
auxilio destitutum opprimi ab hostibus passus esset, quodq;
Antigono tanta gloria tantaque potentia augeri præbuis-
set occasionem. Illum itaque maiori honore atque humani-
tate complectens, pollicitus est virorum pecuniarumque
auxilia daturum, ut cum iis in Græciam veniens, amissum
regnum recuperare possit. Tunc verò talentorum viginti-
quatuor stipendium singulis annis dari constituit, quibus
sibi amicisque sumptus abundè poterat suppeditare. Verù
Cleomenes magnam eius pecuniæ partem in iis qui ex Græ-
cia profugi in Aegyptum veniebant adiuuandis consume-
bat. Et senior quidem Ptolemæus antequam Cleomeni pro-
missa persolueret, vita functus est, & post eius obitum, regia
in multam lasciuiam luxumque prolapsa, nimiamque in
mulieres conuiuiaque intemperantiam, solitus quoque er-
ga Cleomenem cultus destitui ceptus est. Ipse enim rex
mulierum vinisque cupiditate usque adeo corruptus teneba-
tur, ut cum maxime sobrius & feriis rebus peragendis intē-
tus esset, inter præcipua opera poneret Bacchanalia celebra-
re, ac manu tympanum gestantē, amicos in regiam ad ea
peragenda conuocare. Summis autem regni rebus admini-
strandis præerant Agathoclia regis amata, eiusque mater,
præterea Oenantes regiarum pellicam gubernator. Atta-
men cum primò regnum accepit, Cleomene indigere vi-
sus est. Timens enim fratrem natu maiorem Ptolemæus,
quod per matrem plurimum apud milites posse videbatur,
eius interficiendi consilium inuit, atque inter consultores
intimos Cleomenem adhibuit, qui solus, cæteris consilium
regis probatibus obuiam ire, ac tantum facinus prohibere
ausus est, asserens regem potius oportere pro salute rerum
suarū nouos, si fieri potest, fratres comparare, quæ eos quos
habeat

Cleomenis
constantia
& virtus
106

Luxu re-
gia Agy-
ptiaca.
107

108 habeat interficere. Inter amicos regis qui plurimum auctoritate posset Sotinus erat. Is cum aliquando regi diceret, non tutum se posse mercenariis militibus credere, quoad frater ille maior in vita superstit: adfuit Cleomenes. Nihil est quod huius rei causa timeatis, inquit: mihi enim super tria millia sunt clientum atque hospitum in Peloponneso, qui omnes (si modo annuero) praesto cum armis aderunt. Hae oratione tum quidem Cleomeni benevolentiae fidem, & potentiae probationem apud regis homines praebuit: posteriori vero tempore cum Ptolemaei molles in dies augeretur, timor quoque simul augeri cepit, quod in talibus rebus accidere oportet. Vbi enim summa rerum omnium negligentia oboritur, ibi timorem quoque & in maxima etiam securitate diffidentiam oboriri necesse est. Hae igitur formidabilem cultoribus aulae regiae Cleomenem reddidit, quem 109 tantum clientibus atque hospitibus posse intellexerat. Itaque plerique audiebantur querentes, non recte satis leonem hunc inter pecudes versari: quod verissime dictum indicauerit, si quis domus regiae mores intueatur. Itaque naves & exercitum petenti concedere Ptolemaeus noluit. Cumque obisset Antigonum Cleomenes audisset, Achaeos autem Aetolico bello implicitos teneri, existimans rerum conditionem ipsum exposcere, domumque reuocare, dum tanta rerum varietate omnis agitaretur Peloponnesus, a rege petere instituit, ut soli cum amicis abire liceret: quod etiam impetrare nequaquam potuit, cum regis alloquendi potestas non esset, qui assiduus inter mulieres choreis & cantibus intertus vitam duceret. Sotinus autem qui summam rerum praeparat, varia secum agitans, arbitrabatur Cleomenem contra voluntatem suam illic detentum intractabilem metuendumque fore, dimissum vero nihilominus timendum, quod esset vir audax & magnis rebus gerendis idoneus, regiae praeterea domus imbecillitatem morbosque optimè nosset: neque enim munera illius animum flexerant, sed veluti sacer taurus, quanquam abunde intra parietes nutritus, in summis deliciis habebatur, magis tamen consuetam vitam exoptat, & currendi saltandi que desiderio tenetur, & sacerdotum attestationem non 110 facile sustinens, ipsis etiam sese terribilem praestat. Eodem modo deliciae mollesque regiae haudquaquam Cleomenem placebant, sed ut de Achille scribit Homerus, tabescebat animo

mo in otio permanens, & tumultum clamoremque bellicum exoptabat. Inter haec Nicagoras Messenius Alexandriae apulit, vir quidem Cleomeni infensus, verum illi amicum esse simulans. Is cum agrum pulcherrimum iam pridem Cleomeni vendidisset, pretium nunquam acceperat, quod Cleomenes in belli sumptibus omnem pecuniam absumperat. Huic igitur naue egredienti Cleomenes cum forte iuxta portum deambularet occurrit, & salute data atque accepta, quae nam illum causa in Aegyptum adduxisset, interrogavit. Cum ille pulcherrimos equos & bello maxime idoneos aduexisse responderet, subridens Cleomenes, Mallem, inquit, mimos & cinados attulisses, haec enim maxime nunc regem delectant. Quo audito, risu commotus Nicagoras ab eo discessit. Nec multo post rursus Cleomenem conueniens, Nunc, 111 inquit, cum omni molestia vaces, debitum mihi soluere decens est, nisi forte nimia tributorum pensione grauaris. Tum Cleomenes: Atqui nihil omnino mihi superest, inquit, eorum quae dedisti. His verbis commotus Nicagoras, Cleomenis in regem dictum ad Sotinum detulit: quod ille iucundè se accipere simulans, iam tum Cleomeni infidias machinari cogitauit: verum maiori occasione regem aduersus Cleomenem incitare volens, Nicagora persuasit, ut discedens epistolam aduersus Cleomenem scriptam relinqueret, quod statuisset exercitu navibusque a rege acceptis Cyrenem occipare. Hae per scripta epistola, Nicagoras nauigauit. At Sotinus post dies quatuor quasi nuperrimè acceptam epistolam ad Ptolemaeum deferens, verbis quam maxime potuit, adolescentis animum in Cleomenem concitauit. Inde com 112 muni consensu statuerunt, in magna quadam domo Cleomenem includere, ubi in ceteris suo more viuendi licentia perfruens, exitu tantum prohiberetur. Erat hoc sane Cleomeni permolestum, sed futuri mali timor ipsum magis angebat. Erat inter amicos regis quidam Chrysermi filius Ptolemaeus nomine, plurimum amicitia apud regem potens: is antea libenter congressum colloquioque Cleomenis utens, magnam secum ob diuturnam consuetudinem familiaritatem contraxerat. Is igitur a Cleomene accersitus, ad colloquium venit, suspicionem eius quoad poterat verbis extenuans, & regem excalans. Inde post longum sermonem discedens Ptolemaeus, non animaduertit Cleomenem inter ami-

Cratisselia quamquam ingentis generosique animi mulier,
ad tantæ calamitatis nuntium mente excidere visa est. Itaq;
Cleomenis paruos filios circumplexa, eiulatu ingenti Cleo-
menem deplorabat. Verum ex pueris qui natu maior erat,
summas ædium partes conscendens, nemine tale aliquid su-
spicante, seipsum e tecto præcipitauit: & quamquam tali ca-
su grauer afflictus esset, non tamen interijt, verum sese al-
leuans ingenti gemitu querebatur, quod tantos dolores mor-
te finire non potuisset. Cum hæc Ptolemæo nuntiata essent,
Cleomenis corpus pelle nudatum sublime appendi iussit, fi-
lios autem eius ac matrem ceterasque mulieres interfecit, in-
ter quas erat Pâtei, de quo antea diximus, vxor, corporis for-
ma & virtute animi præclarissima, quæ cum primo connu-
bij tempore virum supra quàm dici potest adamasset, nun-
quam ob fortunæ varietatem quicquam de illius amore mu-
tauerat. Ea igitur cum virum e patria discedere velle in-
tellexisset, vnâ secum enauigare volens à parentibus prohi-
bita, atque in custodia detenta fuerat. Verum paulò post cū
equum & aliquantulum pecuniæ elanculum parasset, noctu
e ciuitate discedens celeriter Tænarum peruenit: in nauem
quæ Aegyptum petebat conscendens ad virū peruenit, cum
quo moderatè fortunam exilij perferens, hilariter iucun-
dæque vitam duxit. Hæc igitur cum vnâ cum Cratisselia ad
supplicium traheretur, illam manu deducens & peplum sub-
leuans, bono animo esse hortabatur: quæ & ipsa ad mortem
intrepida, nihilque animo deiecta, vnum duntaxat mini-
stros rogabat, vt antea sibi mori liceret, quàm pueros inter-
fectos intueretur. Postquam verò ad supplicij locum deue-
nere, ministri pueros primùm spectauit Cratisselia, subin-
de ipsam quoque intetecerunt, cuius in tantis calamitati-
bus hæc vna vox audiebatur, Quoniam o filij, abiistis? Sola
iam Pantei supererat vxor, quæ robore & proceritate corpo-
ris præstans, mulieribus cum moteretur vestes circa corpus
ne turpiter iacerent, tacita ac sine gemitu componens, egre-
giè singulis pro rerum conditione suam operam præstuit.
Ea igitur cum se solam superesse animaduertisset, seipsam
quo mori volebat habitu componens, neminem ad se acce-
dere, aut corporis partem aliquam, præter iugulum, nudam
aspicere passâ est, ac mortè fortissimo etiam viro dignam
obijt, cum à nemine post mortem corpus velari, aut alio
pacto

Cratisselia
Cleomenis
matris &
filiorum ac
120
faminariū
spartiatæ
in mors.

pacto componi petisset: quippe cum moriens eum orna-
tum atq; id velamentum corpori prætenderat, quod viuens
sua constantia atq; integritate comparauerat. Lacedæmo-
niarum igitur mulierum tragica (vt ita dixerim) in extre-
mis temporibus cum viris certatio, virtutem à fortunæ ini-
uriis tutâ atq; inuiolabilem esse declarat. Post dies verò
non multos accidit, vt qui Cleomenis corpus cruci affixum
seruabant, nuntiarent sese draconem permagnum vidisse, qui
cadaueris corpus circumplexus, ita illius faciem tegebat, vt
nullam nauem ad eam depascendam accedere pateretur.
Qua de causa reuerentia quædam & diuinitatis opinio regi
accessit. Igitur mulieres sacra quædam ad expiandū facinus
instituere, quodd virum diis amicum supraq; humanam for-
tem aliquid habentem interfecissent. Paulatim inde in vul-
gus huius rei fama percrebuit. Itaque concurrentes ad eum
locum Alexandrini ciues, heroem fuisse Cleomenē, & deo-
rum filiū prædicabant. Nec antea huiusmodi cessauit opi-
nio, quàm à sapientibus viris huius rei causa prodita est.
Tradunt enim, sicut ex bobus apes, ex equis fuci, ex alinis
crabrones generantur: ita humana corpora, & præsertim
medullas, humoremque ex eis profluentem, serpentes pro-
ducere. Itaque non absque ratione permoti antiquiores,
heroibus draconem consecraverunt.

Draco cum
Heroibus
consecratus.

Tiberius & C. Gracchus.

LEONARDO ARETINO INTERPRETE.

E Agide & Cleomene quæ dicenda
fuerunt superius enarratis, nunc in
Romanorum partem nō minores ha-
bituram calus, Tiberij & Caij Grac-
chorum historiam opponemus. Pater
his fuit Tiberius Gracchus, qui quan-
quam duobus consulatibus, duobusq;
triumphis, & insuper censuræ gloria
insignis, multò plus tamen ex virtutibus eius quàm ex ma-
gistratibus atque honoribus aderat dignitatis. Itaque Cor-
neliam Aphricani eius qui Annibalem superauit, filiam,
licet non amicus, sed aduersarius in repub. foret, vxorem
habere

habere meruit, quam usque adeo dilexit, ut duobus in lecto anguibus comprehensis, cum aruspices eius rei gratia acciti, nec ambos quidem interfici, nec dimitti ambos permitterent: sed si masculus necaretur, Tiberio: si femina, Cornelia mortem portendi affirmarent: ob amorem vxoris, & simul quod maiori natu pramoriendum sibi arbitratur, masculo angue necato sceminam emisisse, atque ita ut aruspices prädixerant, non multo post ipsum interfuisse ferunt, duodecim filiis ex Cornelia relictis. Cornelia verò puerorum atque domus cura post mortem viri suscepta, cum amore erga filios, eamque diligentiam ac magnitudinem animi prestitit, ut non male consuluisse Tiberius videretur, pro tali vxore morte prærepta. Nam & Prolemaei regis nuptias respuit, cum ille regni & diadematis cōmunicationem offerret: & in viduitate perseverans, ceteris pueris amissis, vnā ex filiabus quæ Aphricano minori postea nupsit, & duos ex filiis, de quibus hæc scribimus, Tiberium & Caium superstites sic splendide educavit, ut cum magnitudine indolis ceteros omnes Romanos sine controuersa anteirent, doctrina tamē, quam natura præualuisse videantur. Cum verò ut in Pollucis & Castoris imaginibus picturisque, dissimilitudines quædam inter pugile & cursorem in ipsa eorum similitudine appareant, sic istorum adolescentium dum ad liberalitatem, temperantiam, intelligentiam, & magnanimitatem similiter feruntur, magnæ in administratione reipub. & in ceteris rebus vel prosperis vel aduersis dissimilitudines apparuerint, non alienū existimo eas præmittere. Tiberius igitur vultu & aspectu & motu corporis mitis ac placidus erat: Caius autem vehemens & ingentis spiritus. Itaque Tiberius locum pulpiti, in quo ascendens constitit, honeste decoreque in dicendo seruabat: Caius primus Romanorum per pulpitem ambulasse, & togā ab humeris dissoluisse dicitur: ut de Cleone Athenient scribunt, primum concionatorum rescidisse inuolucrum pallij, & coxam percussisse. Sermo autem erat Caij quidem terribilis, & ad indignationem promptus: Tiberij verò dulcis, & ad miserationem aptior. Oratio præterea in Tiberio dilucida & planē elaborata: in Caio efficax & redundans. Eodem modo in victu & mensa Tiberius facilis & modicus: Caius si ad alios comparatur, continens austerrusq.:

rusq. si verò ad fratrem, sumptuosus & nimius. Obiectum est ei à Druso, quod delphines argenteos emisset pro singulis libris mille ducentarum quinquaginta drachmarum. Mores item eodem modo ut de oratione ostēdimus. Tiberius mitis & placidus: Caius acer & vehemens, ut sæpe in dicendo ira efferri, & ad iurgia ac maledicta irritari, orationemque perturbare consueuerit. Itaq. huius excessus remedium machinatus, Liciniū quendam haud insulsum seruum post se in pulpito collocabat, qui quoties exasperari, ac longius ob iram protrahi vocē sentiret, vocali organo, quo notas deducere solent, mollem emittebat sonum, quo ipse admonitus, & quasi ex certamine reuocatus, vehementiam illam atque contentionem nimiam remittebat. Dissimilitudines quidem igitur inter eos tales erant. Audacia verò in hostes, iustitia in subditos, diligentia in magistratibus, abstinentia & integritate iuxta insignes. Aetate nouem annis Caium Tiberius anteibat, quæ res potentiam eorū diuisam temporibus, nec in vnum robur concurrentem, facilius labefactari permisit, magnumque ad res gerendas sublato mutuo auxilio attulit detrimentum. Scorsum igitur de Tiberio dicendum est, ac primo de Tiberio, qui prior fuit ætate. Ille igitur statim à pueritia ita clarus atque insignis fuit, ut confestim in collegio augurum sit receptus ob virtutem magis quam ob nobilitatem. Ostendit verò Appius Claudius vir consularis atque censorius, princepsque senatus, & magna per id tempus autoritate excellens. Nam cum augures vnā cornarent, compellans Tiberium, ei; gratulatus filia nuptias obtulit: quas cum adolefcēs læto animo susceperet, sponsione sic facta, rediens domum Claudius, ab ipsa ianua statim vxorē Antistiam magna voce appellans, Claudiam viro se spondidisse nuntiavit. At verò Antistia stupens, Quid hoc festinationis est? inquit. Num ædopol Tiberium Gracchum illi sponsum tradideris? Nec sanē me fugit hæc quæ modò dixi, nonnullos de Graccho patre & Aphricano tradidisse, sed plures ita tradunt ut nos scripsimus: & Polybius post mortem Aphricani nupsisse Corneliam Graccho affirmat, ex sententia amicorum omnibus prælaro, cum à patre innupta indesponsataque relictæ esset. Prima Tiberij militia sub minori Scipione in Aphrica fuit, in qua cū ipsi duci cōtubernalis esset, natura ipsius celeriter

Tiberius
in angu-
rum colle-
gio rece-
pit.

cognita, & ad imitationem virtutum traditus, confestim modestia atque fortitudine ceteram iuventutem egregie superavit, primusque omnium murum hostium conscendit, ut Fannius testatur, qui se quoque vna cum Tiberio ascendisse, atque eius muneris participem fuisse ait. Itaque & praesens exercitui plurimum charus fuit Tiberius, & abiens desiderium sui apud milites ingens reliquit. Post hanc militiam quaestor Romae creatus, cum C. Mancino consule viro haudquaquam improbo, sed tamen ignavissimo omnium Romanorum ducum, cui sorte eugenerat, contra Numantinos profectus, in grauibz aduersisq; casibus non solum ingenium ac magnitudo animi eius emicuit, verum etiam, quod mirabile est, incredibilem erga imperatorem suum reuerentiam seruauit, cum ipse consul praemagnitudine calamitatum nec se quidem esse consulem meminisset. Victus enim ingentibus praeliis, tentauit noctu aufugere. Quod ubi hostes cognouerunt, occupatis prope caltris, & fugientem exercitum persecuti, extremisq; eorum castris, reliquis vero circumuentis & in loca inuia compulsi, eorum rem perduxerunt, ut consul desperatis rebus caduceatorem ad petendam pacem hostibus mitteret. At illi se credere nemini praeterquam Tiberio asserentes, ut ipse ad eos mitteretur postularunt. Hoc vero cum ipsius Tiberij fama, quae ad hostes quoque peruaferat, tum etiam Gracchi patris memoria faciebant, qui aduersus Iberos bellum gerens, pacem cum Numantinis firmauerat, eamque semper apud populum recte iusteque defenderat. Missus igitur ad hostes Tiberius, partim suadendo, partim recipiendo, foedus firmavit, ac per eum modum viginti millia Romanorum ciuium absque auxiliariis & aliis qui extra ordinem secuti erant, seruauit. Cum vero inter ceteram praedam quam hostes captis diripuerant castris, tabulae quoque Tiberij rationes quaesturae continentes amissae fuissent, recordatus earum Tiberius, ac plurimi faciens eas secum deferre, hostibus iam domum reuersis, cum quatuor familiaribus Numantiam profectus, ac iuxta urbem consistens principibus Numantinorum ad se vocatis, rogauit ut sibi tabulas reddi iuberent, ne inimicorum calumniis obnoxius fieret, si rationem administratorum reddere nequiret. At Numantini occasionem sibi praestitam laetati, ab eo postularunt ut urbem introiret, deliberandumque aduocantes,

ac manu prestantes orabant ne se amplius hostes, sed amicos putaret, fideretque. Visum est igitur sibi ut urbem intraret, cum tabularum recuperandarum gratia, tum ne diffidentia hostes irritarentur. Ingressus itaque urbem primum conuiuio liberaliter acceptus, deinde tabulae restituta: data insuper ei potestas, ut quicquid vellet arbitratu suo ex praeda deferret, nihil praeter thus sacrificij causa paratum assumpsit. Vbi vero Romam rediit, ac foedus iudicio omnium velut dedecus Romani nominis improbaretur, censentibus cunctis ut more maiorum in bello aduersus Samnites olim seruato, consul cum quaestore ac tribunis militum nudi hostibus traderentur: milites, quorum plerique ex plebe Romana erant, ad Tiberium concurrentes, & foeda ipsa in consulem, salutaria vero & in ipsis malis remedia in Tiberium referentes, tandem effecerunt ut Tiberij gratia, quae apud populum Romae maxima erat, ceteris quoque praeter unum Mancinum parceretur. Videtur autem & Scipio Africanus potens per id tempus in re publica Tiberio ad salutem profuisse: sed nihilominus aduersus Scipionem querelae iactabantur, quod non & C. Mancinum consulem seruasset, quod foedus Numantinum per hominem sibi familiarem & affine firmatum improbari passus esset. Huiusmodi autem querelae quoniam ab amicis studiosisque Tiberij emittebantur, offensam quandam ac simultatem inter Scipionem & Tiberium contraxerunt. Nihil tamen maioris momenti ea res habuit. Atque ego puto, si fuisset domi Africanus tempore contentionum illarum, quas postea Tiberius subiit, ipsum non sic fuisse periturum. Sed quo tempore de lege agraria a Tiberio certatum est, eo tempore Africanus apud Numantiam bellum gerebat. Motus est autem Tiberius ad eam legem ferendam ista de causa. Romani quantum vicini agri hostibus adimebant, partim venundare, partim in publicum redigere, ac egenis ciuibz pro modica pensione vendendum tradere consueverunt. Sed cum cepissent diuites eas pensiones augere, pauperesque excludere, lata est lex, quae supra quingenta agri iugera ciuem Romanum habere prohibebat. At ea res paucos annos aduersus locupletes auxilio fuit. Nam primo subditis ad conducendum personis fraus legi fiebat, deinde aperte iam per se ipsos diuites propriis nominibus occupare agros ceperunt. Ita ergo exagitatis hominibus

Vide Ap-
pianum li. i.
civil. bell.

neq; militiæ dare nomina, neque filios extollere cura erat, eoq; processura videbatur res, vt breui exhausta liberorum multitudine, seruis ac barbaris per quos diuites colebant agros, tota Italia cõpleretur. In hac igitur parte reipub. primus C. Lælius Scipionis amicus succurrere instituit, sed aduersante locupletum factione, veritus turbationem atq; discordiam ciuitatis, ab incepto destitit, ob eamq; rem sapiens est postea vocatus. At verò Tiberius vt primum tribunus pleb. creatus est, eam actionem suscepit auctoribus (vt pleriq; scripserunt) Diophane rhetore Mitylenæo tunc in Italia exulante, & Blossio Cumano Antipatri Tarcentis philosophi discipulo, ad quem sunt quædam ab Antipatro scripta. Nonnulli Corneliam matrem asserunt sæpius ob iurgando natos, quod ipsa Scipionis Cornelia, non Gracchorum, vulgò appellaretur, adolescentem impulsisse ad hanc actionem suscipiendam. Alij ob æmulatione Spuriij Posthumij æqualis sui, quem ab exercitu rediens auctu potentia ac celebritate nominis offendit, cupidinem incessisse Tiberium credunt, insigni aliqua & memorabili actione præcellere. Caius verò frater in oratione quadam scribit Tiberium Numantiam proficiscentem, dum per Tuscaniam iter faceret, solitudine liberorum & inductione seruorum prospecta, tunc primum ad legem agrariã, sibi quidem fonestam, animum intendisse. Plurimũ verò ipsum plebs Romana impulit per literas in fornicibus & monumentis ac parietibus inscriptas, efflagitans vt agros publicos egenis ademptos restitueret. Non tamẽ per seipsum legem terre aggressus est, sed præstantissimorum virorum consiliũ adhibuit: inter quos Crassus pontifex maximus, & Murius Sæuola Iurisconsultus, qui per id tẽpus consul erat, & Appius Claudius sacer, fuerunt. Nec videtur lex vlla aduersus tantam iniuriam mitius ac lenius perferri potuisse. Nam quos oportebat pro his quæ contra leges fecerant penas subire, & quos iniuste tenuerant agros cum perceptis fructibus reddere, eos accepto pretio dimittere, & egenis ciuib. tradi iubebat. Sed ea lex vt plebi grata, sic animos locupletũ offendit. Itaq; ob auaritiã legem, ob iram verò atq; inuidiam auctorẽ obtrẽtantes, plebe deterrere cõperunt, quasi ea lex euersionem reipub. libertatisque produceret. Sed frustra id conati. Nam Tiberij facundia, quæ malant etiam

Facundia
Tiberij.

etiã causam sustinere potuisset, tunc iustã honestamq; dicendi materiã nacta, superior in expugnabilisq; euadebat. Pauperũ enim adstante plebe causam agens dicere solebat, 14
Feras quidem bestias lustra atq; tectum quod se recipiat in Italia habere, illis verò qui quotidie pro Italia pugnant atq; intereant, præter aerem ignemq; nihil in Italia esse, sine la-
te, sine sede cum liberis coniugibusq; vagari. Mentiri autẽ imperatores Romanos, cum milites hortantur vt pro aris atq; focis aduersus hostem depugnent: carere enim iis Romanos ciues: non lares paternos, non monumenta maiorum eos tenere, sed pro aliena luxuria opulentiaq; pugnare, pro alijs vulnera ac mortes subire: dominos orbis terrarũ verbo quidem appellari, re autem vera terrarũ glebam non habere. His & huiusmodi verbis in concionibus grauius & cum iusta indignatione iactatis, & plebei fauore receptis nullus aduersariorũ valebat resistere. Quare omissa con- 15
tentione verborum, ad M. Octauium adolescentem grauem atq; honestum Tiberijq; familiarem, locupletes confugerunt. Erat autem Octavius & ipse tribunus plebis, qui licet ab initio ob amicitiam Tiberij recusaret aduersus eam legem intercedere, tamen postea multitudine rogantium victus intercessit. Est autem tribunorũ plebis maxima in 16
prohibendo potestas. Vno enim prohibente, nihil alij etiã si complures sint, efficere possunt. Irritatus ergo ob inter-
cessionẽ Tiberius, lege illa priore mitẽ & humaniter scripta reiecta, aliam plebi magis gratã legem promulgauit, vt agri qui contra leges possessi erant, dimitterentur, nulla mentione pretij facta. Erant igitur quotidie inter Tiberiũ Octaviũq; in concione certamina, in quibus licet summo studio ardoreq; contenderent, nihil tamen contumelio sum vnquam, nec verbum quidem non probum ab alterutro decidisse ferunt. Non solũ etiam in ludis (vt vide-
tur) verum etiam in contentionibus atque iris, probitas na-
turæ educatiõque modesta conspicitur. Conatus est Tiberius si posset M. Octaviũ intercessorem quoniam & ipse multũ publici agri possidebat, ab incepto mouere, resti-
tutione agrorum suorum ex proprijs facultatibus, licet nõ admodum splendidis, oblata. Per quam oblationem cum nihilo magis Octavius desisteret, Tiberius edicto proposi-
to omnes vrbanos magistratus agere quicquam inhibuit,
Y 4 prius

priusquam de lege agraria ad populum referretur. Aerario autem sigilla impresit. ac per quaestores quicquam depromi aut importari vetuit, poena adiecta si quis contra egisset. Qua conterriti magistratus singuli propria officia dimiserunt. Ob hoc edictum locupletes cuncti vestes mutauere, & moesti ac sordidati circuibant forum, nec secus paratis

17 clām percussoribus, necem Tiberio machinabantur. Ille verò palām gladium, quem dolonem vocant, accinctus ambulabat. Sed cūm adesset comitij dies, populo Gracchum ad rem perficiendam vocante, locupletes omnibus locis occupatis, magnam praeberunt turbationem. Sed nihil omnis Tiberius multitudine fretus cūm dimouere eos posset & iam id facere aggrediretur, Manlius & Fuluius viri consulares Tiberium adeuntes, & manu prestantes, precibus & lachymis orant, ne hoc agere velit. At ille quantum nunquam antea periculum attendens, & simul reuerentia tantorum virorum permotus, quid se facere velint, percōtatur. At illi nō esse se tantae rei consilio idoneos affirmantes, vt senatus arbitrio permetteret, suaserunt. Verūm vbi frequēs senatus ob potentiam locupletū nihil perficere valuit, conuersus ad rem nō legitimā neq; humanā, Octauium amouere tribunatu instituit. Ac primò quidē multis verbis suppliciter eum rogauit vt ab incēpto desisteret, populoq; Rom. concederet iusta postulanti, & parua pro magnis laboribus periculisq; habituro. Deinde vt ille hoc negauit, nō posse ambos in eodē magistratu aequali potestate praeditos, de maximis rebus cōtendentes, sine bello euadere: ceterum vnā se medicinā intueri inquit, vt alteruter eorū magistratu abrogaretur. Itaq; de se primò Octauius referret, statutū populi Rom. iudicio, statimq; si iuberet tribunatu abiturū. Hoc quoq; repudiante Octauio, se de illo relaturū esse dixit, nisi sententiā mutaret. His simul dictis concionē dimisit. Postera verò die reuocata cōcione, rursus Octauium verbis mouere conatus est: quibus frustra cōsumptis ad populū tulit de Octauij abrogatione, statimq; tribus in suffragiū ire iussit. Erāt tribus quinq; & triginta, quarū cū decem & septem iam Octauium abrogassent, vnaq; duntaxat restaret ad rem perficiendam, parum persistere iubens, iteratò ad Octauium conuersus est, rogans atque obtestans, vt ab intercessione desistere velleret, neve sibi hanc notam inu-

ri pateretur, simulq; spectante populo Rom. ipsum reuerenter cōplexus deprecabatur. His precibus Octauium nonnihil motū ferunt. Nam & implessē oculos lachrymis, & aliquāto cum silentio sterisse tradunt. Sed vbi ad locupletes prospexit (aderant enim in concione) quasi verecundia adductus generosē respondit, vt quod vellet Tiberius exequere tur. Eo igitur abrogato populi iussu, missus à Tiberio libertus apparitor de tribunali illum detrahere voluit. Concursum à locupletibus ac plebe factus, rixaq; sic exorta, q; in dignū spectaculum videretur, Octauium à lictoribus contumeliosus auelli, Octauius per tumultū euasit. Liberto autem (nam libertis apparitoribus Gracchus utebatur) lumina effosa. In hoc lex agraria fertur, trēsque viri ad agros diuidendos creantur, Tiberius ipse legis author, Appius Claudius focer, Caius Gracchus frater, nō praesens ille tūc, nam apud Numantiā cum Scipione militabat. In locū autē Octauij Mutius quidam Tiberij clientulus in tribunatu suffectus. Quibus rebus perculsi locupletes, & Gracchi potentiam veriti, in senatu aduersabantur, petentique ex more tentorium publicum, quo in diuisione agrorum utebatur, aliis etiam leuioribus ex causis saepe concessum denegarunt. Expensas verò in singulos dies nouem nummos statuerunt, authore Nasica: qui propter multitudinem possessionem legi agrariae infensus, vel acerrimum inimicum se Tiberio praestabat. Plebs autem multò magis & ipsa exarserat aduersus locupletū iniurias, ac repente quodam ex amicis Tiberij defuncto, signisque veneni apparētib; magno concursu atque clamore plebis funus celebratū. Cadaver enim igne disruptū tantū vim putridi humoris effuderat, vt flamma extingueretur, nec instaurato igne cremari potuit, priusquam in alium locum transferretur: tandem omni arte adhibita vix fieri potuit, vt ignis cadaver attingeret. Ad hanc Tiberius vt magis plebem irritaret, veste mutata, natos in concionem adduxit, & quasi si bi ipsi diffideret, eorum ac matris salutem plebi cōmendauit. Post hanc Attali Philopatri defuncti testamēto à Pergamenis Romā transmissio, in quo populus Romanus haeres scriptus fuerat, statim Tiberius ad populum tulit, vt regia pecunia ciuib; Romanis, quibus agri dabantur, pro cultura assignaretur. De oppidis autē quae Attali fu-

20
Tiberius la-
gis agrariae au-
thor.

25

31

Y 5 sent,

sent, nihil ad senatū, sed ad populum Rom. pertinere prae-
cibat. Hoc vel maxime senatum offendit. Itaq; Pompeius
in senatu assurgens, se vicinū esse Tiberij, ac ob id explora-
tum habere inquit, diadema & purpurā ex regia gaza per
Eudemū Pergamenū Graccho delatam, tanquā Romae
regnaturū. Quintus verō Marcellus Tiberium obiurgauit
quod patre Graccho censuram gerente, quoties redirent ā
coena Romani ciues, lumina extinguere solebant, ne conui-
uiis ac voluptatibus nimīū dediti viderentur: cum filio au-
tem audacissimi ac perditissimi ex plebe homines perno-
ctare conspiciantur. Titus Annius neq; sapiens neque hu-
manus vir, ceterū interrogare ac respondere promptus,
cum dixisset Tiberium collegā suū sacrosanctū violasse,
ac Tiberius aduocata cōfestim plebe Annij accusaret, in-
ferior & eloquentia & autoritate Annij ad suas argutias
confugit, ac vt paucis audiretur ante accusationem obse-
raus, concedente Tiberio, sic interrogauit: Si tu, in-
quit, Tiberi, condemnare me velis ac propellere, egoque
de tuis collegis aliquem appellabo, an alium mihi auxi-
liari volentem abrogabis? Ad hanc interrogationem di-
citur Tiberius, quanquam disertissimus ac promptissimus
erat, obmutuisse. Tunc igitur concionem quam Annij ac-
cusandi causa vocauerat, re infecta dimisit. Sentiens au-
tem illa quae circa abrogationem Octauij gesta erant non
solum potentibus, verū etiam multitudini molesta ac
grauia videri, polluta ac deiecta tribunitiam potestatem
quae sacrosancta haecenas fuerat arbitrantibus, orationē
habuit, cuius nō ab re fuerit sententias paucas hic annotare,
vt copiam ac faciendā eius viri intelligere valeamus. Esse qui-
dē sanctū & inuiolabile Tribunū pleb. ex eo, inquit q̄ plebi
cōsecratus, eiusq; in iurisdictione potestate. Itaq; si aduerso animo
iniuriā plebi faciat, eiusq; robur impediāt, aduerseturque,
ipsum per hoc se priuatum reddidisse, cum ea non agat pro
quibus honor sibi fuerat demandatus. Nam & capitolium
quertere, & naualia incendere Tribunū plebis, si quis sinat,
nō ob hoc Tribunū plebis esse desistere, sed malū tribunū
esse: quod si plebe oppugnet, nequaquā tribunū remanere.
Esse verō pergrauē, si consul ā tribuno plebis in carcerem
duci possit, ipse autē tribunus ā plebe deponi & abrogari
non possit, cum potestate concessa sibi ā plebe, contrā ac-

*Tiberij ora-
tio pro tri-
bunitia po-
testate a-
broganda.*

que data fuerat abutatur. Consulem nanque & tribunū ple-
bis ā populo Romano creari. Regiam quidem potestatem,
omnes omnino magistratus complexam, & insuper ma-
ximis sacerdotiis consecratam fuisse, sed nihilominus Tar-
quinij exactū ā pop. Rom. & propter vnus regis superbiā
regium nomen, sub quo Roma condita atq; adaucta fue-
rat, omnino extinctum fuisse. Quid ita sanctum ac reli-
giosum vt virgines Vestales? tamen si qua ipsarum deli-
querit, viua suffoditur. Desinunt enim sacrosanctae & in-
uiolabiles esse: dum aduersus deos delinquant, per quos
sacrosanctae & inuiolabiles habebantur. Nec ergo tribu-
num plebis, si plebem offendat, inuiolabilem ac sacrosan-
ctum esse per plebem amplius dignum est, cum qua polle-
bat potentia, eam ipse sustulerit. Atqui si iuste tribunatū
adeptus maiori parte tribum decernente, quomodo non
iustus sibi auferetur, cunctis tribubus abrogantibus? Ni-
hil esse vsque adeo sacrum ac religiosum, vt res deorum im-
mortalium numini dedicatas: attamen illas mutari & trās-
ferri posse iussu pop. Romani, nemo vnquam dubitauit.
Licuisse ergo populo Romano & tribunatum plebis quasi
munus quoddā dedicatū in alium trāsferre, quod autē tolli
ac trāsferri possit, vel ex eo patere, quod saepe iā qui habue-
rūt, se ab eo magistratu iureiurādo excusauerāt. Hae & si-
milis Gracchus diserebat. Post hanc amicis minas ac factio-
nē aduersus eū in iurisdictione, aliōq; tribunatu opus fore
ad salutē Gracchi cōsentibus, rursus multitudinē alius legi-
bus per quas tempora militiae detrahebat, & iudiciis,
tunc senatoribus æquum numerum ex equestri ordi-
ne admiscebat, excitare, & aperte iam senatus potentiam
cōcione magis, quam iustitia aut honestate oppugnare ag-
gressus est. De his rebus cum ad populum referret, cerneret
que aduersariorum partem superasse, quoniam nō satis fre-
quens multitudo conuenerat, concionem dimisit. At po-
stridie murata veste in forum descendens, lachrymans
ac miserabilis, ac se metuere affirmans ne inimici nostrū
aggressi eum necarent, sic homines commouit, vt fre-
quens multitudo circa domum eius praesidij causa excu-
bias agerent. Prima verō luce aues augurandi causa de-
latae sunt, quibus oblata esca, nulla ipsarum praeter vnā
prodiit, etiam cauea vehementer agitata: nec ista ipsa
quae

que prodierat, escam attingere voluit, sed sublata ala sinistra & collo producto rursus in caueam se recondidit. Hoc signum propter id quod prius euenerat, magis Tiberium commouit. Erat enim illi galea qua in praeliis utebatur magnifice ornata atque insignis, in ea angues oua pepererant, iamque fetus formati erant, quod accedente auium signo, magis formidinem incusserat. Processit tamen concione populi circa Capitolium audita, & domo egrediens pedes limen offendit, adeoque percussio vehemens fuit, ut unguis maioris digiti scinderetur, sanguisque profluens per calceum emanaret. Profectus insuper aliquantulo, coruos ad sinistram in stillicidio pugnantem conspexit, lapsusque ab altero coruorum dimotus iuxta pedes eius in magna turba prolapsus est. Hoc non solum Tiberium, sed etiam audacissimos eorum qui aderant turbauerat. Verum Cumanus Blossius tunc fortiter pressens, & pudendum & dolendum esse inquit, si Tiberius Gracchi filius, Scipionis nepos princepsque populi Romani ab uno coruo deterritus, ciues deserat suos, nec vocatus exaudiat, nec inimicos tamen hoc in risu posituros, sed quali regnet, & de deliciis deditus sit, calumniandi occasione habituros. Inter ea nonnulli a Capitolio decurrentes, properare eum iuebant, utpote rebus prosperè succedentibus. Profectus itaque primo congressu præclare acceptus est. Nam & popularis plausus apparatus sublati, promptèque via concessa, globo etiam circumdatus, ne quis appropinquare posset. Deinde per Mutium tribus vocari coepit, sed tamen per tumultum qui ab extremis oriebatur, fieri quicquam non potuit, missis atque incertis omnibus pellentium ac retinentium fluctuatione. Inter hæc Flavius Flaccus senator in eminentem locum euadens, ubi præ clamore strepituque multitudinis exaudiri vox non poterat, manu significauit, velle se cum Tiberio loqui. Iussu itaque Tiberij per multitudinem receptus, ubi ad eum peruenit, nuntiat diuites postquam consulem mouere nequibant, consilium de nece eius per seipsum agitare coepisse, eaque de causa seruos ac libertos cum armis habere. Hæc ubi circumstantes Tiberium audierunt, subito togas accinguntur, hostilibusque quibus multitudinem reprimunt de manibus ministrorum ablatis, fractisque, sese ad resistendum properè compararunt. Sed illi qui longius aberant hanc preparationem admirantes, cum quid ea res sibi vel-

let percontarentur, tangens caput suum Tiberius, periculum sibi imminere significabat. Hoc signum inimici malignè interpretati, quasi regem diadema petere illum senatui nuntiarunt: ob quem nuntium cum omnes percussissent, Nasicus prius consulem ut libertati succurreret cohortatus, deinde ubi a consule grauius responsum est, nec se autorem fore intestini belli, nec quenkum Romanum ciuem sine iudicio necaturum, si tamen aliquid decernat populus Romanus a Tiberio coactus, id se pro lege non habiturum: profligans Nasicus, Quando, inquit, consul ciuitatem prodit, qui leges saluas esse cupiunt, me sequantur. Hæc dicens lacinia togæ supra caput posita, in Capitolium ire pergit, alique post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt. At multitudo ob reuerentiam amplissimorum virorum, aditum negare minime ausa, sese retrahens comprimebat. Tulerant ab initio hi qui cum Nasicis ceterisque aduenerat, fustes & clauas inde verò subselliorum fragminibus pedibusque reuulsis, obuios ferientes, contra Tiberium euadebant. Cæde itaque & fuga Tiberij sociorum facta, cum ipse Tiberius cursu euadere properaret, toga per quendam retentus cecidit: surgenti verò P. Saturninus unus ex principibus pede subsellij caput percussit. Hic primam, secundam verò L. Rufus de qua etiam gloriari solitus erat, plagam inflixit. Et alij verò circiter triginta inactati fustibus & lapidibus omnes, ferro autem nemo. Hanc primam post exactos reges contentione fuisse tradunt, quæ sanguine & cæde ciuium finiretur. Nam alias quidem nec paruas, neque paruis de rebus agitas ita translegerunt, ut cedere magis inter se metu quidem plebis senatus, plebs autem pudore ac reuerentia patrum, quam certare viderentur. Et in hac ipsa contentione facile cessurus videbatur Tiberius, si verbis & autoritate eum flectere perrexissent. Et certè primo impetu in ipsum facto, perfacile cessit absque pugna & vulneribus resistendo illaris. Sed ira potius atque odio locupletum, quam ob eas que iactabantur causas, perpetrata cædes Tiberij videtur fuisse: cuius magna fuerit cōiectura, quod in ipsum etiam mortuum crudeliter sæuierunt. Non enim tolli corpus, nec fratri vel ad nocturnam sepulturam postulenti concesserunt, sed in Tiberim una cum aliis cadaueribus proiecerunt. Nec finis hic erat, sed amicorum ac familiarium eius alios indi-

Tiberij interitus.

Appianus principio libri primæ bellicæ militæ.

- Et a causa in exilium pepulerunt, alios captos durissimè trucidarunt: inter quos C. Vilius in culeo cum anguibus insutus necatus est. Necatus etià Diophanes rhetor. At Blossyus Cumanus Tiberij familiaris ad consules perductus, cum de rebus gestis interrogaretur, se Tiberij iussu cuncta fecisse respondit. Ad hæc Nasica: Quid si te Capitolium incendere iussisset, an id quoque fecisses? Nunquā iussisset hoc, inquit: sed si iussisset, paruissē: nam pro utilitate pop. Rom. nec aliter vnquam erat iussurus. Hic Blossyus tunc euadens in Asiam ad Aristonicum fugit, rebúsque Aristonici deinde profigatis sibi ipsi mortem cōsciunt. Post mortem Tiberij, vt plebis dolor leniretur, senatus diuisionem agrorum impugnare destitit, permisitque vt loco Tiberij, alium eligeret ad agros diuidendos. Electus est igitur P. Crassus Gracchorum affinis: filiā enim Crassi, C. Gracchus vxorē habebat. quamquam tradit Cornelius Nepos non Crassi, sed Bruti qui de Lustranis triumphauit, filiam, C. Graccho nuptam fuisse: sed plures ita tradunt vt modò diximus. Sed cum grauis plebi foret Tiberij mors, & iam vindicta accusatorēque contra Nasicam pararentur, sollicitus de salute Nasica senatus, liberam sibi legationem in Asia decreuit. Non enim obscura erant populi Romani odia, sed clamabant obuij, maledictisq̃ incessēbant, tyrannum eade tribunitia sedatum pollutūque & inextinguibilem vocitantes.
- 34 Nasica igitur quamquam maximo sacerdotio illigatus, tamen ea de causa Italiam dimisit, ac vbi in Asiam peruenit, haud multò post circa Pergamum interiit. Nec mirum si vsque adeo Nasicam oderat populus Romanus, cum Scipio ipse Aphricanus, summa alias gratia fretus, parum abfuerit quin omni beneuolentia & charitate populi Romani destitueretur, quòd apud Numantiam eade Tiberij nuntia ta sibi, carmen Homeri pronuntiauit in hanc sententiam:
- Sic pereant alij qui talia facere pergent.*
- Quòdque in concione rogatus, quid de morte Tiberij sentiret, non placentem dedit responsonem. Ex quo factum est, vt plebs illi concionanti obstreperet, quòd antea fecerat nunquam, & ipse ad maledicta in plebem irritatus est: de quibus in Scipionis vita sigillatim diximus.
- 35 C. autem Gracchus siue inimicos veritus, siue vt inuidiam illis accumularer, statim post mortem Tiberij fratris omni

so foro se in otium tradidit, quasi & tunc miserè & in futurum abiectè vitam acturus, vt etiam quibusdam de se præstaret sermonem, quasi ea damnalet quæ Tiberius gesserat. Erat autem per id tempus admodum adolescens. Nam Tiberium constat ante trigésimum ætatis annum interiisse, quo, vt suprà diximus, nouem annis Caius minor erat. Sed procedente tempore, cum mores in eo graues, & à pietate, mollitie, auaritia, voluptatibus alieni apparerent, facultasque dicendi ad temp. comparata, statim creditum est illum nequaquam in posterum quietem acturum. Nam indefensione cuiusdam amici sui Vestij nomine ita excel-

36 luit, vt ceteri oratores nihil à pueris differre viderentur, multitudoque eo dicente mirabili læticia plausuque exultaret. Quibus rebus perculsa nobilitas, multa iam inde agitare cœpit, & antè prospicere, quæ admodum efficere posset, ne C. Gracchus tribunus plebis crearetur. Fortè euenit vt quaestor in Sardiniam cum Oreste cosule nauigaret. Id enim munus Caius fortè impensum inimicis eius gratum fuit, sibi verò non in gratum, vt pote qui nosset nō interiorem se bello esse quā in foro. Præterea adhuc rostra suggestuq̃ perhorrens nec plebi amicisq̃ rogatib. denegare sua operā volēs, omnino profectiōe illā libenter suscepit. Atqui opinio magna obtinuit C. Gracchum summū & absolutū fuisse popularem, multoq̃ in ea re iudici o populi Tiberium fratrem anteisse: quod verum non est, sed necessitate potius compulsus, quā iudicio animi, se ad reipublicā contulisse videtur. Scribit Cicero orator, C. Graccho omnes magistratus repudianti & in otio viuere cupienti, fratrem Tiberium in somnis visum dixisse: Quid tardas Cai? nulla est fuga, sed ambobus vnā vitam & vnā mortem pro populo Romano certantibus fata statuerunt.

37 Cum verò in Sardiniam venisset, ibi omnifariam virtutem ostendens, audacia quidem in hostes, iustitia in subditos, beneuolentia & obseruantia erga consulem, ceteram iuuentutem, temperantia autem & industria etiam seniores anteibat. Vehementi atque pestifera hyeme exercitum opprimente, cum consul à ciuitatibus vestem militibus peteret, & illæ missis ad senatum legatis, se à præstatione vestis excusarent, nec aliunde vestiendi exercitū facultas consuli permetteretur, magnòq̃ ob eam rem milites

Somnium
C. Gracchi

afficerentur incommodo, adiens ciuitates Caius effecit, ut ipse iponte sua vestem exercitui donarent. Ea Romae nuntiata cum popularis gratie viderentur, initio senatum turbauit, & prius quidem ex Libya venientes Micipsa legati ingratis accepti fuerat à senatu, quod dicerent Micipsam C. Gracchi gratia frumentum in Sardiniam misisse. Vt igitur Gracchum diutius in sardinia detinerent, ut militibus successores mitterentur, utque Orestes consul in Sardinia remaneret, decreuerunt ut sic Caius quoque remanere compelleretur. Sed ille re intellecta, statim ob iram à Sardinia nauigauit, Romaeque ex improviso conspectus, non solum inimicis, verum etiam amicis reprehensionis causam aduersus se praestitit, quod contra maiorum exempla quaestor ante consulem à provincia decessisset. Attamen cum de ea re apud cēsores accusaretur, oratione habita sic mentes omnium mutauit, ut magis iniurias passum iudicarent. Duodecim se annos militasse ostendit, cum lex ceteris decem in necessitatibus definiret. Questuram per triennium gessisse, cum lex finito anno redditum quaestori permitteret. Se vnum plenos loculos pecuniarum extulisse, vacuos reportasse, cum alij portato quod extulerant vino, plenas auro atque argento amphoras reportarint. Post haec rursus accusatus est quasi particeps Fregellianae coniurationis: in qua causa cum omnem suspicionem à se repulisset, purumque & infontem esse constaret, statim tribunatum petere properauit. In quo licet vniuersa nobilitas ipsum oppugnaret, tamen multitudo tanta in urbem ex Italia confluxerat, ut domus tectaque decernerent, nec turbam capere comitium posset, ex tectoriisque atque tegulis suffragia praestarentur. Hoc duntaxat conando adsecuta nobilitas est, ut non primo, quemadmodum sperabat, sed tertio loco tribunus crearetur. Postquam tribunatum inuit, statim primus omnium collegarum apparuit: nam eloquentia egregie praeditus, & ob ea quae passus fuerat acer & audax, ex quacumque causa in complorationem Tiberij fratris sermonem traducebat, commemorans quae tunc facta fuissent, atque inde ostendens maiores contra Faliscos bellum intulisse, quod Genutrium quendam tribunum plebis iurgio inecessisset, & M. Vettium ultimo supplicio affectum, quod transeunti per forum tribuno plebis de via non celsisset. At isti, inquit, spectantibus vobis Tiberium mactauerunt, & per media urbem tractum

tractum ex Capitolio in Tiberim proiecerunt. Amici quicumque capti, sine iudicio necati sunt. Atqui more maiorum, si quis capitali iudicio accusatus, non veniat ad sedendum, tamen cum domi ante ianuam consistens nomenclator tuba citat, nec ante contra ipsum fertur sententia. Ita cautè & diligenter maiores nostri iudicia moderati sunt. His ille verbis multitudine concitata, & erat quidem magnae vocis, & in dicendo firmissimus, duas tulit leges: alteram, ut qui magistratu per populum remotus esset, facultate alterius magistratus ineundi non haberet: alteram, ut si quis in magistratu constitutus ciuem Romanum sine iudicio necasset, in eum populi animaduersio foret: quarum altera M. Octauius qui Tiberio rogante tribunatum dimittere iussus fuerat, notabatur: altera in Popiliu, qui praetor amicos Tiberij in exilium pepulerat, iudicium parabatur. Sed Popilius statim per fugam sibi consuluit. Octauium vero ipse Caius ob Corneliae preces seruauit, lege abrogata: nec ingratus fuit populo Romano. cum diceret in concione, se Corneliae matri precanti salutem Octauij concessisse. Nec sane ipsa Cornelia minus ob virtutem filiorum, quam ob memoriam Aphricani patris à populo Romano colebatur, cui etiam cum postea statua decerneretur, sic scriptum est: Corneliae Gracchorum matri. Narrantur autem multa venuste & oratorie de Cornelia matre à Caio dicta aduersus quendam inimicorum: Tu, inquit, Corneliam vituperare audes, quae Tiberium peperit? Cumque inimicus ille de mollitie notaretur, Quae ratione, inquit, te cum Cornelia coparas? an tu peperisti ut illa? Atqui nemo ciuis ignorat, diutius illam sine viro fuisse, quam te viram. Multa huiusmodi ex orationibus suis sumi possunt, in quibus mordacitas verborum apparet. Leges praeterea tulit populares aduersus potentiam senatus, veluti de coloniis deducendis, de vestibus publicè militibus dandis sine stipendiorum diminutione, de minoribus decem & septem annis ad militiam non cogendis. Tulit & de suffragiis sociorum, pares Italos & ciues constituens. Tulit & frumentariam legem de annonae pauperibus assignanda. Tulit de iudicibus deligendis. Nam cum soli antea senatores iudicarent, ob eamque rem à plebe timerentur, trecentos ex equestri ordine iudices adiecit, parè senatoribus numerum statuens. Haec lex potentiam senatus magna ex parte praecidit, atque in

- ea lege ferenda, & alioqui egregiè diligentia vsum ferunt, & primum omnium qui ante se fuerant ita concionatum, vt non ad senatum & comitium, vt mos erat, sed ad forum conuersus peristeret, quod postea semper in dicendo seruauit. Atqui ex hac parua re magna in repub. mutatio oriebatur, traducta dignitate ad populū, quasi nō de senatu, sed
- 43 de pop. Rom. is qui oraret, cogitare deberet. Cū verō plebs non solum eam legem suscipere, verum etiam Caio potestatem daret vt ex equestri ordine quos vellet iudices eligeret, tunc quasi regia suffultus potentia, etiā à senatu in dicendis sententiis obseruabatur. Quoties verō sententiam dicebat, semper aliquid decorum ac præclarum deferebat, quale fuit decretū eius de frumento à Fabio misso. Fabius enim proprator ex Hispania frumentum transmisserat: ac Caius senatui persuasit, pretiū ciuitatibus reddendum esse, Fabiumq; reprehendendum vt grauē prouincialibus, & nimis durè imperantē. Ex quo senatus consulto magnā senatus laudem affecutus est. Decreuit etiam colonias deducendas, viasq; muniendas, rem frumentariā procurandam atq; his omnibus dum agerentur, ipse magistratū gerens, indefesso studio, ac necubi deficiens præerat, tanta ac tā mirabili vigilātia & celeritate, vt ad singula duntaxat videretur intētus, adeoq; ipse vnus omnia obibat, vt etiā acerbissimi inimici obstupescere cogerentur virū per omnia efficacem atq; inuictum. Delectabat verō pop. Rom. ipsius aspectus.
- 44 Semper enim illum turba ingēs sequebatur operariorum, fabrorum, legatorū, magistratū, militū, studiosorū, quos omnes benignè alloquens, & in humanitate grauitatē conseruans, seq; vnicuiq; illorum decenter impertiens, calumniatores ostendit eos, qui se vt superbū aut inhumanū criminabantur. Maximè verō diligentē circa viarū procuratiōē se præstitit, tum vtilitatis causa, tum etiā ornatus. Rectis quidem regionibus vias deduxit, & eas partim lapide incusso strauit, partim arenā muniuit aggeribus, iniqua adæquās, & quantum valles torrentesq; abrumpebant, pontibus aquali altitudine ac procliuitate cōiungens, pulcherrimam operis speciem ostendit. Dimenso præterea viarum spatio, singulis milliariis (est autem milliariū paulō minus quā octo stadia) columnas lapideas spatij signa præferentes constituit. Alios insuper lapides parum inter

inter se distātes ex vtraq; viarum parte disposuit, vt ex illis faciliter & sine saltu in equos esset ascensus. Ob hæc cū à pop. Rom. laudaretur, omniaq; concedere se paratū ostenderet, dixit in cōcione se pro his rebus gratiam petiturum: quæ si concederetur sibi, pro summo beneficio acciperet: si negaretur, nō grauiter ferret. Hæc verba expectationem dederunt, quasi consulum petere vellent. Instantibus igitur consularibus comitiis, cunctisq; in expectationem additis, prodit Gracchus in campum vnā cum amicis, C. Fannium ad consulum petendum adducens, pro eoq; rogans, designari consulem fecit. Ipse verō Gracchus tribunus plebis secundū creatus est, plebe id iubente, sine vlla ipsius petitione. Sed cū animaduerneret senatū sibi insensum, Fannium verō consulem ob id ipsum minus potentē, quod sibi amicus putabatur, rursus aliis legibus promulgatis, animos plebis suscitauit, colonias Tarentum atque Capuam mittendas, & Latinos in communionem ciuitatis vocandos decernens. At senatus metuens ne omnino in expugnabilis fieret Gracchi potentia, nouum & inusitatum remedium adinuenit. Vt enim studia hominum ab illo diuerteret, multas cōtra bonum æquūq; plebi concedere decreuit, per hunc modum. Erat Liuius Drusus collega in tribunatu, vir claro loco natus, & ingenio, eloquentia, diuitiis plurimū pollens. Huic senatus persuadet, vt vnā secum aduersus Caium insistat, sine vlla plebis offensa, sed ea plebi ministrans, pro quibus aduersus eam resistere pulchrum esset. Permittens igitur tribunatum suum Drusus arbitrio senatus, leges tulit, nec præclarum aliquid nec fructuosum reipub. continentes, sed vnum duntaxat agentes, vt C. Gracchus voluptate & gratia apud plebem superaretur. In qua re seipsum arguit senatus, non res à Caio gestas molestè ferre, sed personam eius oppugnare voluisse. Nam Graccho duas colonias decernenti resisterunt, quasi populū exhauriret. Liuius autem duodecim colonias, & tria millia ciuium in singulas earum deducendas censenti, libentissimè assenserunt. Et rursus Graccho pauperibus agrum diuidenti, & pensionē reipub. ob id soluendam censenti, quasi gratiā plebis aucupanti, aduersati sunt. Liuius autem etiam pensionē remouens, eis placebat. Caius paria suffragia Latinis cōcedens, senatum offendit. Liuius autem,

- ne liceret quenquam Latini nominis in exercitu flagellis
48 cædi legem ferenti, auxiliati sunt. Illud tantum utilitatis
in rebus Liuij fuit, quod quoties de his rebus ad populum
ferret, prædicabat se ea dicere ex consensu & approbatione
senatus: quæ res populum in gratiâ senatus reducebat, an-
tiquarum contentionum deletera memoria. Maxime verò Li-
uio profuit ad auctoritatem & gratiâ, quod nunquam pro-
pria commoditatis causa legem tulisse apparuit: nec deducen-
dis coloniis præesse voluit, sed alios præfecit: nec pecunias
tractauit, cum ipse Caius plerumque eorum quæ decernebat, per
seipsum exequeretur. Post hæc Rubrio quodam Gracchi
collega referente, cum plebs sciuisset ut Carthago à P. Sci-
pione nuper euersa restitueretur, & sorte Caio euenisset, ut
ea de causa Libyam nauigaret, etiâ maior tunc Drusus per
absentiam Caij factus, maxime Fuluiâ creuit calûnis.
- 49 Erat enim Fuluius C. Gracchi familiaris, & in diuisione
agrorum collega, vir seditiosus, & senatui inuisus, nec plebi
charus propter suspitionem, quod fama erat, socios ad defe-
ctionem sollicitasse. Quibus sine probatione argumetorum
iactatis, ipse Fuluius fidem non sani neque quieti animi osten-
debat. Ea res Gracchi potentiam minuit, ut illius inuidia so-
cij. Et cum Scipio Aphricanus subito defunctus esset, si-
gnaque nonnulla plagarum & violentie (ut in eius vita scripsim-
us) in ipso mortuo apparent, maxima de Fulvio suspi-
cio fuit, utpote inimico) & ea ipsa die contra Scipionem pu-
blice inuecto. Attigat verò etiâ C. Gracchum ea suspicio: ac
tam graue facinus in summum virum & principem ciuitatis
perpetratum, non modò ultione, sed redargutione etiâ caruit:
quoniâ plebs sollicita de salute Gracchi, ne ille forsitan par-
ticeps necis inueniretur, iudiciu dissoluit. Sed hæc prius fa-
cta erant. In Libya verò dum Carthaginē quam lunoniâ
50 appellauit, Gracchus restituit, per multa impedimenta à ge-
nio loci tradunt opposita. Nam primum signum vi ventorum
corruptum, cum signifer valide resisteret, fractum est: & sacra
altaribus imposita surgens procella dissipauit, & extra ter-
minos designata vrbis abiecit. Ipsos præterea terminos lu-
pi inuadentes ac turbantes longe detulerunt. Attamen Gra-
chus omnibus constructis atque ornatis, septuagesimo die
postquam Roma discesserat, in urbem reuersus est, audita Drusi
aduersus Fuluium insectatione, & rebus vrbis presentiam
eius

eius efflagitantibus. Nam L. Opimius vir potens in senatu,
qui prius in petitione consulatus succubuerat, C. Graccho
Fannium in comitiis præferente, tunc iterum petens, multis
adiuantibus, si consul fieret, potentiam Gracchi quæ iam
quodammodo consenuerat, ob multitudinem ad gratiam ple-
bis, ipso concedente senatu rempublice gerentium, depositurus
videbatur. Postquam igitur Romam rediit, quo popularior
foret, ex palatio ubi prius habitabat, in locum foro propin-
quum, ubi complures egeni & tenues ex plebe homines ha-
bitabant, immigrauit. Deinde cum alias promulgasset le-
ges, ob quas frequens concursus ad eum fiebat, senatus Fan-
nio consuli persuasit, ut omnes præter urbanam multitudinem
urbem depelleret. Facto igitur per præconem mandato, duro
quidem atque insolito, ut nullus ex sociis atque amicis populi
Romæ per eos dies Romam adesset, opposuit Caius edictum,
per quod consulem quidem reprehendit, sociis autem si ma-
nerent, opem se laturum aduersus insolentiam consulis pol-
licebatur, quod tamen non fecit. Nam cum cerneret quen-
dam ex hospitibus ac familiaribus suis per apparitores con-
sulis trahi, permisit, nec resistit, siue viribus suis diffusus,
siue, ut ipse inquit, nolens principum pugne cupientibus ad-
uersariis præstare. Et forte euenerat, ut collegas etiam suos
per id tempus haberet infensos ex huiusmodi causa. Futurum
erat in foro gladiatorum spectaculum, & magistratum plerique
constructis circa forum ad spectaculum locis, ea mercede lo-
cabant. Hæc loca Caius per edictum purgari iussit, ut plebs
spectare sine mercede valeret. In quo cum sibi non parere-
tur, expectata quæ certamen præcedebat nocte, constru-
ctiones ipsas per operarios & fabros suos demolitus, vacuū
ad spectandum multitudini locum ostendit. Quod factum ut
plebi gratum fuit, sic collegas ab eo tanquam agresti super-
boque alienauit: atque ex ea re tertium tribunatum creditur
amissum, suffragiis quæ plurima præstabantur, maligne &
fraudulenter per collegas occultatis. Sed hæc non satis clara
sunt. Tulit verò hanc repulsum grauiter & iniquo animo.
Aduersus inimicos ridentes insolentius quam par erat in-
clamauit, eos Sardonium risum ridere, ignaros quam ma-
gnis tenebris ex suis actis circumfundantur. Cum autem
53 Opimius consul factus multas ex legibus à Caio latas ab-
rogaret, & Carthaginē in alium locum transferendam decer-
neret,

neret, atq; ea faceret, vt Caius irritatus, necis suæ occasionem præstaret, primo tēpore tolerantia habuit: sed vbi familiares amiciq; & in primis ipse Fuluius, incitare eum ceperunt, contracta multitudine aduersus consulem resistere statuit. Ad quā rem tradunt matre Corneliam ipsum adiunxisse, latenter multitudine cōducta ex agris, in urbem sub messorū specie transmissa, vt in ipsius Cornelie epistolis ad filiū sub ænigmatis scriptū legitur: licet tradant nonnulli Cornelia repugante hoc à Caio factū. Quo die Opimius de abrogandis legibus erat relaturus, prima luce ab vtriusq; Capitolium occupatur. Ibi dum cōsul sacra fecisset, minister quidā Antyllius nomine intestina asportans, illis
54 qui circa Fuluium erant, dixit: Cedite bonis ciuibus mali ciues. & adiungunt quidā ipsum in obscenā figuram brachium nudum simul his dictis per iniuriam ostendisse. Hic ergo statim occiditur magnis stylis, ea de causa, vt dicitur, comparatis. Ea cædes populum quidē turbauit, ducū verò ipso varia mens fuit. Nam Caius quidē indoluit, & eos qui id fecerant, reprehendit. Opimius verò quasi occasione parata, ad vltiscendū suos cohortatus est. Imber ea die certamen diuitis: postridie verò summo mane consul senatū in curiam vocauit, atq; dum ibi de repub. agitur, quidam, vt ordinatum erat, Antyllij corpus feretro impositum cum planctu & lamentatione in forū secus curiā ipsam detulerunt. Simulante cōsule id se admirari, senatus progreditur, positoq; in medio eorū feretro, veluti super magnum facinus patres inelamant. At multitudine indignatio habebat,
55 quodd Tiberij Gracchi tribuni pleb. in Capitolio nuper occisi corpus in Tiberim proiectum fuerat, ministrum verò Antyllium, qui etsi non iure necatus esset, iustas tamen præstiterat irarum causas, in foro circumfusi senatores populi Rom. deplorarent, eumq; ostenderent ad necem reliquorum ciuium, qui plebem Romanam defendebant. Senatus post hæc in curiā reductus decernit vt Opimius consul videat, ne quid repub. detrimenti capiat. Ille statim iubet, vt senatus arma capiat, vtq; equites Romani singuli bī nos seruos cū armis postridie adducāt. At Fuluius cōtra se parare, & plebē colligere incepit. Sed Gracchus ipse paulo abiens, iuxta patris Gracchi statuam constitit, atque eam diutius cū silentio intuitus, tandē flens suspiransq; discessit. Ob

Ob hoc multi ex plebe homines in cōmiserationem adducti, ac seipso castigantes, quod hominem derelictum prodictumq; patiantur, prosequuti custodia causa, circa ædes eius pernoctarunt, non potationibus & clamoribus intēti, vt hi qui circa Fuluium excubabant. Nam illi ebrietatibus & tumultu noctem transegerunt, ipso Fuluius in primis la-sciente, & contra ætatem suam multa dicente, agenteq;. At apud Gracchum nihil simile, sed tanquam in publica calamitate mœsti & futurum spectantes, partitis vigiliis excubabant. Albescente igitur die, Fuluius vix ē somno propter vinolentiam excitatus, suos armat spoliis Galatarum, quæ domi suæ ex triumpho supererant, ac subito minaci clamore in Auentinum montē euadit. Caius verò nec armare quidem se voluit, sed tanquam in forum iturus, togatus processit, paruo duntaxat accinctus gladio. Exeuntem
57 domo vxor in vestibulo profecuta, atq; altera manu natum tenens, altera virum apprehendens, inquit: Non te Cai, nūc in rostra tribunum plebis & legumlatorem trāsmitto, nec ad bellū gloriosum, in quo etsi aliquid accideret aduersi, saltem honestum mihi luctum relinquis: sed Tiberij fratris tui interfectores te obiciis inermem, rectē id quidem, vt patiaris magis, quā agas. Vicerunt enim peiora, vi & ferro iudicia peragūt. Si apud Numantiam frater tuus occubisset, at corpus ad sepulturam reddidisset hostis. Nūc autem & ego fortassis fluuiū quodam aut mari te prosequi cōpellar, obsecrās an sicubi in his tuū corpus appareat. Quid enim aut diis aut legibus quis credat post Tiberij mortē? Hæc deplorantem Liciniam dissoluens sensim à cōplexu
58 Caius, vñā cum amicis silens ire perrexit. At illa vestē eius capere gliscens, solo procubuit semianimis, donec ministrorum manibus sublata, ad Crassum fratrem delata est. Fuluius vbi omnes in vnum cōuenerunt, voluntatem Gracchi secutus, iuniorem filiorum cum caduceo in forū transmissit. Erat hic adolescens egregiæ formæ, qui cum honeste ac decore cum lachrymis de concordia ad senatū & cōsulem locutus esset, ac pleriq; eorū qui aderant ad cōcordiā flecterentur, Opimius consul, Non nuntiis, inquit, senatui, persuadendum, sed descendendum ex Auentino, ac se iudicio senatus vt obnoxios ciues subiiciendum esse, atque ita veniam postulandam. Et simul adolescenti edixit, vt

vel cum iis rediret, vel omnino nō rediret. Caium itaq; tradunt voluisse in forū descendere, vt senatui loqueretur: sed cum id ceteri nō probarent, rursus adolescens à Fuluiō cū mādatīs haud dissimilib. remissus est. At Opimius pugnādi audis puero statim in custodiā tradito, contra Caium & Fuluium profectus cum multitudine armatorū & sagittariorū Cretensium, ferit aduersarios ac perturbat. Factaq; exinde fuga Fuluius in quoddā balneū se coniecit, ac paulō pōst deprehensus vnā cum maiori filio occiditur. Caium verō nullus ea die pugnantem conspexit, sed ea quæ gerebantur permolestē ferens, in templum Dianæ se retulit, manūq; sibi ipsi afferre cū vellet, à Licinio & Pomponio fidelissimis familiarib. suis prohibetur: hi nanque praesentes gladium ademerunt, & ad fugam cohortati sunt. In quo loco dicitur Caius in genu procumbens, & manus ad deā tendens precatus fuisse, vt populus Romanus pro tanta ingratitude ac prodicione nunquam à seruitute eximeretur: palam enim cuncti ipsum deseruerant, quamprimum fuit eis per praconē impunitas, si inde, discederent, concessa. Fugientem ergo Caiū aduersarij persecuti, cū iuxta pontem ligneum iam assequerentur, familiares duo quos *Val. Mar. lib. 4. c. 7.* supra memorauī, illum procedere ac maturare fugam iubent: ipsi verō in ponte ipso ruentibus aduersariis se obiacientes, non prius quenquam transire permisērunt, quā ipsi pugnantes occisi sunt. Cum Caio seruus vnus aufugerat Philocrates. At cū vniuersi certatim eum ad fugam hortarentur, nemo tamen auxilium praestaret, nec petenti equum quisquam concederet, & iam aduersarij adessent, praecipit ille se in sacrum deorū nemus, ibiq; occiditur per manus Philocratis serui, qui primō dominū, deinde seipsum peremit: quanquā tradunt nōnulli ambos in manus inimicorum viuos peruenisse, sed seruū dominum compulsum nō prius diuelli potuisse, quā ipse cederetur. Caput Gracchi tradunt abscissum primō ab alio, deinde ab amico quodā Opimij Septimuleio nomine per vim ablatum. *61* Nam promissum erat in principio pugnae, vt qui Caij & Fuluij capita referret, aequū auri pondus ex publico acciperet. Relatum est igitur à Septimuleio pilo transfixū, statē deinde impositum librarum decem & septē ac dimidiae pōdus traxit, Septimuleio improbē machinato, nā de-

tracto cerebro, plumbū infunderat. Qui verō Fuluij caput retulerūt (erāt nanq; ex tenuioribus) nihil omnino reportarunt. Corpora Caij & Fuluij & aliorū omnium (circiter enim tria millia caesa fuerant) in Tiberim proiecta, bonaq; eorum publicata. Edictū est mulieribus ne lugerent. Dos Liciniae vxori adempta. Crudelissimi verō omnium in eo fuerant, quōd Fuluij iuniorem filium concordiae sequestrē quem paulō antē diximus à consule captum & in custodiā traditum, cū is nec in praelio fuisset, nec manus in arma intulisset, tamen post victoriam acerbissimē necauerunt. *62* Super omnia tamen plebem affixit templum Concordiae ab Opimio constructum. Iactatio enim quaedam visa est atq; superbia, & quasi de nece Romanorum ciuium triumphus. Itaque per noctem sub ipsius templi hypogrammate quidam scripserunt hunc versum:

Opus recordia templum Concordiae facit.

Hic tamē Opimius qui primus in consulatu Dictatoris potestate fretus est, quiq; supra tria millia, Caium Gracchū & Fuluium Gracchum, quorum alter consularis & triumphalis, alter suae aetatis virtute & gloria princeps fuit, indēnatos occidit, furti crimine non caruit. Nam missus postea legatus ad Iugurtham Numidiae regem & pecunia corruptus, cum summo dedecore in iudicio condemnatus, infamīs cōsenuit, inuisus ac spretus à pop. Rom. qui etsi iuxta res ipsas percussus metu se contraxerat, tamen paulō pōst desiderij & beneuolentiā Gracchorū apertē ostendit. Nam *63* & statuas illorū posuit celeberrimis vrbis locis, & vbi illi occisi fuerant, sacella aedificauit, coluitq; & sacrificia quotidie in his fiebant, procumbebatq; multitudo, vt deorum templis. Ipsa etiā Cornelia mater dicitur, & cetera omnia quae fors attulerat, generose tulisse, & de facellis ipsis dixisse, dignas eorū corpora sepulturas habere. Ipsa verō circa Misenos vitā duxit, nihilo de priore consuetudine immutata. Erat ei ingens amicorum multitudo, & ea de causa frequens hospitalitas. Nā ē Gracia eruditi homines, & à cunctis regibus dona ferentes referentēq; nūtij, domum eius frequentabāt. Fuit illi dulcissimū patris Scipionis facta cōmemorare, mirabilisq; cū de filiis loqueretur, atq; illorū casus facta referret, indolentia, quasi fabulam quandam rerum antiquarum enarraret. Vnde quosdam suspicari co-

git, ne ob senectutem & doloris magnitudinē sensum amississet, ipsos nimirū absq; sensu, non intelligentes quantum generositas naturæ & educatio laudabilis profit hominib. aduersus dolorem moderatē perferendum, quodq; fortuna aduersus virtutem bona custodientem interdum præuallet, sed in cadendo moderationem animi ferentis aduersa non aufert.

Lyfander.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

I

CANTHIORVM Delphis thesaurus inscriptionē huiusmodi habet: Brasidas & Acanthij ab Atheniēsis. Hinc factū est vt multi statui quæ foribus applicita intra templū posita est, Braside esse putarint. Est autem Lyfandri, ad viuā eius imaginem expressa, densa cæsarie, & ritu veteri promissa

barba, generosum quendā in modum. Neque enim, quem admodum putat quidam, Argiuis, cum magno prælio succubissent, ob cladem acceptam caput tondentibus, aduersarij Spartani victoria exultantes comam alere ceperunt.

Capitis in-
ronsi con-
suetudine
de orta.

Nec Bacchiadis Corintho Spartam fugientibus, quod promissa coma horridi tristesq; aspectu admirationi Spartanis essent, cepta tum ali Spartæ coma est: sed ex institutis Lycurgi ad Lacedæmonios peruenit, quem dicere solitum aiunt, eorum qui honesta facie forent, accedente coma decorem magis augeri: at iis qui deformes essent, ex ea plus terroris inesse. Lyfandri pater Aristocletus ex profapia minimē sanē regia, cæterum ex Heracidarum genere natus esse dicitur. Lyfander in rei familiaris educatus angustia, sese patriæ legibus obtemperantem vt quisquam alius præbuit, nec minus fortem, & omni voluptate superiorem nisi si qua ex honore & rebus recte ac magnifice gestis efferebatur. Hoc voluptatum genere adolescentes superare Spartana ciuitas turpe nequaquam existimat. Pueros enim ab incunibus statim annis aliquo affectionis stimulo ad

glo

gloriam duci volunt, vt ita & vituperatos dolor angat, & laudes ad maiora prouehant. Quem verò hæc ipsa non tanguunt ac permouent, vt ab honore alienum, & ad virtutem omnino secordem & ignauum aspernantur. Itaque Lyfandro honoris cupiditas & contentionis studium à Laconica disciplina permansit innatum. Quibus in rebus eius natura magnopere inculanda non est. Ad colendos autē vrbs primores supra Spartani hominis morem pronus videtur extitisse. Ad tolerandum insuper magistratum pōdus vocante necessitate, facilis, quod ad rei ciuilis aptitudinem aliqui non modiocrem particulam faciunt. Aristoteles cum melancholicorum demonstrat ingenia, vt Socratis, vt Platonis, vt Herculis, Lyfandrum non statim, sed ætate iam grandiore in melancholiam incidisse scriptum reliquit. Eius est maximē proprium, quod cum paupertatem moderatē tulerit, nullo in loco victus aut corruptus pecunia, patriam tamen diuitiis & diuitiarum auiditate imbuerit: quam cum opes minimē mirantem admirarentur omnes, eam interceptit admirationem post Atheniense bellum, ingentem auri atque argenti vim introducens, cum interim sibi ne vnā quidem drachmam reliquam faceret. Dionysius tyrannus ingentis pretij ex Sicilia tunicas ad eius filias miserat, quibus repudiatis, Plutar Vereor, dixit, ne per has longē deformiores appareant. chus im Apophtheg. Non longē post ad eundem tyrannum missus eadem ex vrbe legatus, duabus ad se missis ab illo stolis, vt vtram vellet filia deferendam eligeret, Illam ipsam melius delecturam inquit: & acceptis ambabus abscessit. Postea cum Peloponnesium bellum diutius duraturum videretur, & Athenienses post acceptam cladem in Sicilia confectum ex maris imperio eiectionem iri suspicio esset, nec multo post omnimoda rerum desperatione laboraturos: Alcibiades ab exilio reuocatus & rerum summæ præfectus, magnam adeo fecit mutationem, vt naualia certamina æquatis iam viribus constituerit. Pauore igitur Lacedæmoniiis rursus iniecto, promptis animis ad id bellum recentes facti, cum & imperatore grauissimo, & apparatu validiore indigere videbantur, ad maritimum imperium Lyfandrum emittunt. Prefectus Ephesum ciuitatem sibi quidem amicā, & Laconicas partes promptissime fouētrem inuenit: cæter

ceterum per id tempus infelicem, & ne barbaricis Persarum moribus. efferatur periclitatem. quippe cui Lydia circumfusa frequentes immisceret conuenas, & duces ibi regij diutius oria tererent. Itaque iaciens ibi vallum, & onerarias undique naues contrahens, magnamque ad edificandas triremes apparatus ordiens, Ephesiorum portus mercaturis, forum negotiato ribus, domos atque artificia opibus lucrisque referfit. Ex illo primum tempore ipsius amplitudinis ac magnificentie, quae ciuitas in praesentia viget, ab Lyfandro spes exorta est. Accipiens deinde regis filium Cyrum Sardis venisse, ut in eius colloquium veniret ascendit, simul & Tisaphernis crimina deferret. cui cum edictum esset, ut Lacedaemoniis auxilio esset, ac ex mari Athenienses summoueret, remissior & minime propius videbatur, quod Alcibiadi morem gereret, & ad soluandam naualem potentiam tenuit ac maligne necessaria suppeditabat. Cupiebat & Cyrus Tisaphernis operas vitio dari, & turpes de illo rumores dispergi, cum propter hominis improbitatem priuatas cum illo inimicitias excerceret. Hisce de causis & aliis item rationibus, tum vero singulari consuetudinis comitate charus, & adolescentem magis alliciens, eum ad bellum firmiter animauit. Cyrus illum cum discedere vellet conuiuio accipiens obsecrabat, ut nullas eius liberalitates munificentiasque repudiaret, sed quicquid optaret, explicaret, ac peteret, nullam repulsam passurus. Excipiens Lyfander, Quandoquidem, inquit, Cyre, tantum propitius habes, peto atque hortor, ut stipendio nautico vnum adiungas obolum, ut pro ternis obolis quatuor ternos captare liceat. Cyrus igitur hominis magnificentiadelectatus, ei decem daricorum millia dedit. Ex quibus addidit nautis annuerans obolum, & splendoris plurimum vendicauit, & breui tempore hostiles naues euacuauit. Nam ad eos qui maiorem mercedem exhibebant, frequentes commigrabant, quique manserant & segnes erant, & seditiones agitant, & mala ductoribus quotidie ingerebant. Lyfander licet auulsis & detrimento affectis hostibus, nauali tamen pugna confingere ausus non est. Alcibiadem enim strenuum & acrem virum, & nauium multitudine superiorem, & ad vniuersam maritimam & terrestriam ad id tempus praemia inuictum reformidabat. Postquam Alcibiades e Samo Phocaeam enauigans, classem praefectum reliquit Antiochum, Antiochus habito quasi

per contumeliam Lyfandro, factus audacior, duabus aduersus illum triremibus in Ephesiorum portum annauigat, & magnis risibus ac plausu insolenter usus, cursum praeter nauale dixit. Id ferens indignum Lyfander, non multas ab initio triremes deducens, insectari cepit Antiochum. Subinde ferentes auxilium conspiciunt Athenienses, reliquas implet: nauali denique pugna conferta, victor Lyfander quindecim captis triremibus, trophaum erexit. Ea re ira concitatus in urbem populus, Alcibiadem exauthorandum censuit: qui de hinc ab iis qui circa Samum statua habebant militibus, ignominiosum habitus, & male de se audiens, in Cherronesum ex castris nauibus profectus est. Hanc pugnam, licet re gesta nequaquam ingentem, fortuna ipsa per mortaliu ora propter Alcibiadem volitare faciebat. Lyfander ex urbibus accersitus Ephesum, cum nonnullos audacia & spiritu supra vulgus elatos cerneret, occulta seminabat initia, ut, quemadmodum postea factum est, decemuiratum crearent, & rebus nouandis intenderent. Nec minus sollicitabat ac irritabat, ut subtiliter conspirantes sic rebus animos adhiberent, in destruendis Atheniensibus simulque ex urbibus expellendis, illos per eorum patrias potentiam vendicatos intelligerent. Horum si dem re ipsa quibusque praebuit, amicos atque hospites ad imperia ad res amplissimas, ad honores prouehens, praecogit: illorum auaritia violandi iuris & peccatorum adiutor & socius. Quocirca omnes illi mentem attendere, gratiosi in eum videri, illius desiderium praeseferre, illo victore & imperium obtinente nihil non assecuturos sperare. Eapropter classis praefectum Callicratidam Lyfandro succedentem ab initio videbant inuitti, neque sui mores imperij simplices quidem & Dorico ritu veros approbant, cum posterius dato de se periculo, vir praestantissimus & iustissimus apparuisset. Ceterum huius virtutem non secus ac in semidei cuiusdam statua pulchritudinem admirati, illius studium in amicos, charitatem & utilitatem quaritabant, adeo ut eo nauim concendente, praeter morem lachrimas effunderent. Eos adhuc in Callicratidam inuisos magis reddebat, quod ex argento etiam in nautas a Cyro tradito, quod reliquum fuerat, Sardis remisit, eumque petere si vellet, & de alendo milite cogitare iussit. Enauigaturus denique illum testatus est, sese nauales ita copias tradere, ut in potestate mare habe

habeant. At ille superbam & inanem hominis instantiam redarguere volens, Tu igitur laurum captata Samo, & circa Miletum navigatione desexa, illic mihi triremes tradito. Nam si mari imperamus, hoste in Samo comorantem, ut nauigando formidemus opus non est. Cui Lyfander: Naues ipse non meo quidem, inquit, sub imperio, verum sub tuo sunt. Quo dicto in Peloponnesum contendit, magna perplexum ambiguitate relinquens Callicratidam: nec enim villas secum ex domo pecunias deferens acceperat, nec ex op
11 pidis propter eorum inopiam ac tenuitatem tributum colligi patiebatur. Restabat igitur, ut sicut Lyfander fecerat, euntes ad regias fores duces peterent. Quam quidem ad rem vir ille ineptissimus erat, qui ingenuus & animo excelsus praeditus, omnem ex Graecis in Graecos cladem honestiorem existimaret, quam barbaris adulari, & eorum fores adire, qui praeter magnam auri vim nullum bonum habeant. Urgente tamen necessitate Lydia ascendens, Cyri regiam petiit, referri iubens Callicratidam classis praefectum cum eo collocaturum aduentasse. Eianitore quodam dicente, Nunc Cyro, o peregrine, nequaquam otium est, ipse enim potat: Callicratidas magna quadam simplicitate respondit, Graue profecto nihil est, hic enim stans quoad potet, expectabo. Tunc rusticus existimatus, & a barbaris derisioni habitus, abscissit. Secundo reuersus cum intra fores non admitteretur, molestus ferens, in Ephesum abiit, multa imprecatus iis mala, qui barbarorum deliciis illecti, eos per opulentiam incontinentem lasciuire docuissent, deosque praetibus testatus est, se quamprimum Spartam tetigerit, omnem daturum opera, ut in gratiam Graeci pristina reuertatur, quod
12 barbaris terrori sint, & in mutuam eadem illorum potentiam impiorare desinant. Verum Callicratides pro Spartana dignitate gerens animos, cum equitate, magnitudine, ac fortitudine excellens, similis Graecorum par esset, paruo deinde tempore nauali pugna superatus, in Argenuis est deletus. Rebus retro ferri coeptis, socii missa legatione Spartam, classis ducem Lyfandrum deposebant, uti sub eo imperatore negotia ardentius amplexuri. Eadem & Cyrus flagitans miserat. Verante vero lege bis eundem classis praefectum fieri, cum Lacedaemonij morem sociis gerere vellent, praefectum quidem nomen Araco cuidam imposuerat: ceterum Lyfandrum verbo quidem legatum, re autem vera cunctorum summam praeficiunt. plurimis

Plurimis igitur, qui in rebus publicis versabantur, & in eorum urbibus multum poterant, dudum exoptatus aduenit. Spes enim iniecta erat, eius opera ampliores illorum
13 potentias futuras, re populari omnino dissoluta. Qui vero simplices ac generosos imperatorum mores amabant, Lyfandrum quoties Callicratidam comparetur, versutum, captiosumque censebant. Qui res bellicas variis tractans modis, ipsam quoque iustitiam utilitate amplificabat, alio qui commodis ut honestate utens, & vera mendaciis non natura praestantiora existimans, utriusque pretium atque honorem necessitate definiebat. Quique herculis progeniem sine fallaciis belligerare dignum iudicabant, eos irrideri iubebat. Quod enim leonis pellis non attingeret, insuendam esse vulpinam. Huius generis sunt, quae in Milesios fecisse dicitur. Amicis atque hospitibus popularem potentiam sese dissoluturum esse promiserat, simulque aduersam factionem eieciturum. Mutatis interim sententiis,
14 cum pacatis animis inimicitias deposuissent, aperto quidem vultu & gratulari, & conciliandis opem afferre simulabat, clam vero conuictis & maledictis ad inuadendam multitudinem instigabat. Ut autem insurgentium tumultum accepit, euestigio auxilium importaturus oppidum irrumpens, quos rerum nouarum studiosos habebat obuiam grauiore tono vocis increpabat, & asperrime perducebat, ut supplicium illis inflicturn: alios confidentiores esse iubebat, ut eo praesente graue nihil expectaturos. Haec ipsa simulator tam varie fingebat, ne qui dominatione populari potentes erant, euaderent, sed circa urbem residentes, cederentur. quod & euenit: siquidem vniuersi fide Lyfandri dictis habita, sunt interfecti. Androclides sermo memoriae proditus est, permultam Lyfandri ad iniurandum leuitatem arguens. Is enim, ut aiunt, iubeat pueros quidem astragalus, viros autem iureiurando fallere, Polycratem Samium tyrannum imperator non recte profecto imitatus. Haud enim Laconicum, sed cotumeliosius est deis sicut & hostibus uti. Nam quisquis abiurat, hostem quidem
15 formidare, Deum vero negligere constitetur. Cyrus Lysandro Sardis accersito, ut ei iuueniliter assentaretur, ipsius gratia nonnulla prestare praesentit, quodam subinde pollicitus, si pater minime traderet, vel domesticam suppellectilem sup

suppeditaturum. Quod & si cuncta defuerint, aureum & argenteum secturum esse solum, unde populis ius dicere cōlueret, Denique in Mediam suam profectus ad patrem, ciuitatum tributa illi, suscipienda designauit, & eius fidei proprium cōmendauit imperium: gratum in primis habet & omni rogatu ab eo vehementer contendens, ne suum ante reditum, cum Atheniēsis nautali certamine dimicaret, aduenturum nanque magnam secum classem ex Cilicia & Phœnice ducentem. ³⁶ Lyfander cum neque pari multitudine pugnare, neque tot cum nauibus otiosus sedere posset, nonnullas in potestatem redegit insulas. Aeginam quoque ac Salaminā adiēs, incursionibus vexauit. Dehinc descendit in agrum Atheniensem, ubi salutaris Agide, quia ex Deceelia venerat, pedestribus copiis vires maritimas ostendere voluit, quibus maris ditionem obrinebat. Tamen interea doctus insectantes illum Athenienses aduentare, aliō per insulas cursu effugit in Asiam. Destitutum offendens Hellepontum, Lampiacenos aggressus est nauibus. Thorax quoque pedestres simul expeditas muris admouit copias, Urbē itaque capiens vi prædam militi cōcessit. Attica verō classis centum & LXXX triremium eo tēpore penes Elæum tem Cherronesi oppidum stabat in anchoris. Audita Lampiacena clade cōfestum Sestum aduehuntur, inde frumentatū euntes, ad Aegospotamos nauigantē regione hostium, adhuc circa urbem Lampiacum cum classe stationē habentiū. Atticæ classis, & alij multi ductores erāt & Philocles, ³⁷ qui populum induxit oratione sua, vt captorū in pugna hostiū dexteræ manus pollicem præciderent, vt cum hastā ferre nequirent, remū tamē agere possent. Eo die cessatum est à prælio. Postridie pugnam inire sperātibz. Lyfander cū alia versaret animo nautis edixit & gubernatoribus, vt perinde ac circa diē ortū futuro certamine triremes conscenderent, & silentio sedentes, & ordine edictum expectarent, Itidem & pedestres copias structas in littore conuiescere iubet. Ex oriente sole Athenienses directis in hostem frontibus totam classem cōcitant. Quibus prouocantibus Lyfander aduersas tenens proras frequenti bellatore cōpletas, ³⁸ intendentibus iā tenebris, non tamē se in altum eduxit. Ad primas deinde naues scaphas summittēs ordine cōsidere, & cōquiescere iussit, & nullū edētes tumultū, nullo pacto exire

re obuiam. Hunc in modum circa crepusculum concedentibus retro Atheniēsis, nullū dimisit ex nauibus militē, nisi diā aut tres triremes, quæ explorandi gratia missæ, descendentes specularentur hostē. Postero die, tertio itē, & quarto idem factitarum est. Ea res magnam Atheniēsis iniecit audaciam atque contemptum, perinde ac hostibus terrore cōpressis. Alcibiades interim (nā is circa Cherronesum suam intrā arcem vitā trahebat) ad Atheniensem equo peruectus exercitum, duces increpuit: primū quod male & minimē tutō castra in littoribus locassent, quæ & statione carerēt, & ad ventorū impetus exponerētur. Deinde peccare illos quod ē Sesto exercitui necessaria capiant, cum oportuisset mox, posteaquam nauigatione Sestum circūissent, intra portum aut urbē sese procul ab hostibus constituisse, qui sub vnius ductu atque auspicio imperatoris tantum in portu habeant exercitum, qui dato signo statim omnia ad timorē imperata perficiat. Quæ cum edocuisset, ¹⁹ non modō non obtemperarunt, verumetiam Tydeus contumeliosē respondens, Non tu quidē, inquit, sed alij imperatores ad sunt. Alcibiades igitur aliquam inter eos prodicionem subesse suspicatus abscessit. Die quinto annauigantibus, rursus Atheniēsis & remeātibus, vt consueuerāt, summa cum negligentia, parique cōtēptu, Lyfander speculatoriis emissis nauibus eorū præfectis imperat vt cum primū egressos prospexerint Athenienses, retro omni celeritate remigēt, cumq; medio in traiectu fuerint, æreū de prora scutū attollat irruptionis signū. Ipse interim gubernatores & triremium præfectos adiens prouocabat, incitabatque, vt remiges & conuulsiōnes structos cōtinerēt, signo dato, omni prōpitudine ac robore in hostes inferrent. Sublato ē nauibus scuto, ē pratoria nauis tuba insonuit, ²⁰ in altum se subuehunt, & incursionem faciūt: peditatus in littore certatim aduolans, promōtorium petit. Hoc autem intercedēs vtriusque continētis spatiū quindecim stadiorū est. Id verō studio & prōpitudine nauigantiū cuestigio corripitur. Conon Atheniensium imperator primus ē cōtinēti annauigantē derepētē classem prospiciens, mœrore classis vexatus vociferari, vt conscenderent, vocare alios, obrestari nonnullos coactos inferre. Dissipatis autem hominibus nihil studio proficiebat. Nam vt primi exierant, statim

ut qui nihil expectabant, aut in rebus emendis versabantur, aut in agro deambulabant, aut intra tentoria sopiti iacebant, aut parandis prandis incumbabant, longè a futuro
 21 ri cogitatione per ducum imperitiam existentes. Clamore ac strepitu illato aduentantiū iam hostium, Conon octo subiectis nauib in Cyprum ad Euagoram fugiēs enauigauit. Ceterę aut vacuę capte, aut refertę cōfractę. Homines inermes, atque dispersi cū auxiliū ferrent, ante naues cassi, vel si fugam capesserent, descendētib in terram hostib; necabatur. Capta tria hominum millia cum ducibus & clāsis vniuersa, pręter oram maritimā ac naues, quę cum Canone salutem fuga compararūt. Inde religatis post se nauib cū castra diripiisset, Lysander cum tibiārum cātu & pręanis Lampfacum reuertitur, re amplissima minimo labore confecta, & vna hora longissimo tempore, & fortunis euentisq; diuersissimō a prioribus ac incredibili maxime bello contracto: quod bellum post infinitas certādi formas, & rerum gestarum permutaciones, complures quā antea Gręcię duces consumpsit, & vnius viri consilio & grauitate trucidādos dedit. Quocirca nonnulli hoc opus diuinitus factum existimauere, Castorem & Pollucem in
 22 Lysandri naue vtraque ex parte extitisse, & quo tēpore portum erumperet sydera clauo circūluxisse asserentes. Quidam & lapidis casum ad earum rerum euentum prodigio fuisse ferunt. Nam vt constans multorum est opinio, mirę magnitudinis saxum ad Aegospotamos ē caelo delatum est, quod & ætate nostra ostenditur, id præcipua religione prosequentibus Cherronesi incolis. Anaxagoram quoq; prædixisse traditur, quod eorum quę caelo infixæ sunt corporum, lapsu quodam & agitatione facta, vnius effracti casus futurus esset, & abiectio. Astra etiam haud eo in loco esse quo apparent. Nā cūm saxa sint & grauiā, ætheris quī dem resistentia, & reflexione splendē: ceterū per vim adstricta trahi vertigine ac circutionis tenore, sicuti cūm frigida & ponderosa ab rerum primordio secernebantur a
 23 toro, ne hunc deciderent & continerentur. Alia quædam quā hęc credibilior est opinio, asserentibus nonnullis, vt radiantes stellę nequaquam sint ignis ætherei fusio, & distributio in aere, qui circa incensionē ipsam extinguitur, nec aeris in superiore parte multitudine soluti succen-

Dio. Laer. lib. 2.

no & inflammatio: verū celestium corporum iactus & casus, velut quadam tenoris inclinatione, motionis auersæ exagationibus delatorū, nec ad habitatos terrę locos, sed fere exterius in mare magnum excidentū nos latere. Ceterū Anaxagorę testis accedit Damachus in iis, quę de re higatione tradit, quod ante illius lapidis casum, quinq; ac septuaginta dies asidos corpus igneum eximie magnitudinis, velut flammea nubes caelo spectabatur, minime quietum, sed multimodis perfractis agitationibus delatum, sicut abeūllę auullęque ignis formę motu & errore passim perlata, in modū radiacium stellarū fulgurant. Postquam
 24 deiectum est saxū, incolę metu ac pauore sedato cōuenerē. Nullum ignis aut opus, aut vestigium cernunt: lapis aliqui grandis quidē iacebat, ceterū illius igneę figurę, & (vt sic dixerim) ambitus partē nullam habebat. Vnde Damachō discretis opus est. auditoribus liquet. Si verus est sermo, eos vehemēter arguit, qui petra aliquo ex colle ventis & tepestatibus effracta, dicunt, inde morte turbinis derelictam, vbi primū circūuoluens agitator ille destitit, dissolutusq; est, eiectam decidisse: nisi forte quod multos per dies apparuit, re vera ignis extitit, sed extinctusq; corruptum aeri mutationē in ventos motusq; violentissimos præbuit, a quibus vt saxum ipsum abieceretur obuenerit. Hęc alio scribendi genere diligentius excutienda sunt. Lysander verō cūm tria captiuorum millia morte damnatos a collegis intelligeret, Philoclem eorum imperatorem accersens rogauit, quanam se dignū pœna censeret, cūm talia ciuib; aduersus Gręcos consilia tribuerit. At ille nulla ex parte
 25 ad calamitatem demissus, iussit eos ne incusaret, quorū nemo iudex adesset, sed ea victor ageret, quę victus passurus erat. Deinde lotus splendida sumpta læna ante alios ciues, vt ingularetur processit, quemadmodū Theophrastus scriptum reliquit. Post hęc ad oppida nauigas Lysander, quoscunque obuios Athenienses haberet, Athenas abire imperauit: nulli enim se veniam concessurum, sed trucidaturum quotquot extra urbem offenderet. Hęc verō idcirco faciēbat, & vniuersos intra urbē compellabat, vt cūm in ciuitate fames cōfestim inualesceret ac inopia in obsidione nullas molestias exhiberēt, per rerū copia facilius tolerantes. Destructis populis & rebus erorū publicis, in singulas vnum

duntaxat ac Lacedæmonium gubernatorem dimisit. E so-
cietatibus autem, quæ per vrbes eius opera congruebant,
26 decem ex suis præfectos imposuit. Hæc ipse & per hosti-
les, & per socias ciuitates peragens lætam nauigatione duc-
cebat, sibi Græciæ principatum quodammodo instruens.
Haud enim primates, aut locupletes ad præfecturas desi-
gnabat, sed in sodalitia & hospitalitates res ipsas gratiosè
cõferebat, honoris ac suppliciorum dominos auctoresq; cõ-
stituens. Cõpluribus etiam præfens cædibus, & amicorum
suorum inimicos ex vrbibus efficiens, iudicium haud sanè
benignum de Lacedæmoniorum imperio Græcis exhibebat.
Theopompus igitur comicus delirare visus est, qui caupo-
narum & vina vendentium muliercularum similes Lacedæ-
monios dixit, quod cum Græcis libertatis gustum propi-
nassent, acetum instillarunt. Illico enim molesta & acerb-
erat prægustatio, cum Lysander nullam populis administra-
darium rerum auctoritatem permitteret, & paucis confide-
tissimis quidem & contentiosisimis, ciuitates manu & po-
27 tentia tenendas committeret. In his non multo tempore
moratus, missis Lacedæmoniam legatis, nuntiat fecum du-
centarum nauium classe annauigare: deinde circa terram
Atticam se cum Agide ac Pausania regibus coniungit, tan-
quam euestigio vrbem capturus. Repugnantibus verò A-
theniensibus, assumptis nauibus, rursus traiciens in Asiam,
cæterarum planè ciuitatum statum dissoluit, constitutis de-
cem viris, multis vbique iugulatis, multis exilio multatis,
vniuersis iectis Saniis ciuitates in exilium potestate posuit.
Abrepta Atheniensibus Sesto, prohibitis habitare Sestianis,
gubernatoribus & nautarum hortatoribus agrum & vrbem
fruendam depascendamque tradidit. Quam ad rem refrag-
rati primò Lacedæmonij, Sestianos in agrum denuo redu-
xerunt. Illa Lysandri opera cuncti iucundè spectauere Græ-
ci. Aeginetes lōgo post tempore suam recuperare vrbem,
Melios & Sicyonios in propria restitutos domicilia, expul-
28 sis inde Atheniensibus & oppida reddentibus. Audiens au-
tem Athenienses inualecente intra urbem fame malè habere,
ad Piræum nauigat, vbi inducta necessitate ciuitatē ad pa-
cem imperata facere coegit. Operæ pretiū est Lacedæmo-
nios audire dicentes, Lysandrum ad Ephoros hoc pacto scri-
psisse: Captæ sunt Athenæ. Ad quem sic rescripserunt Epho-
ri

ri: Sat est captas esse. Hic ad decorem fictus est sermo: ve-
rax autem ab Ephoris decretum hunc in modum se habet:
Primores Lacedæmoniorum decreuere, Piræa & longis mu-
rorum turribus deiectis, vbi ex vniuersis exieritis vrbibus,
vestram possidete terram. Hæc ipsa cum feceritis, pacē ha-
bete: quæ opus sunt, exhibete. Remissis exulibus, de navi
um multitudine quicquid deliberatum fuerit, facite. Athe-
nienses Theramene Anconis filio senatum habente hanc ab
Lacedæmoniis acceperunt epistolam, quo tempore Cleome-
nem ab iuvene quodam ex factiosis interrogatum fuisse tra-
dunt, Num aduersus Themistoclem, & dicere & facere au-
deret, muros, Lacedæmoniis tradere ne quicquam reformi-
dās, quos ille inuitis Lacedæmoniis altius ædificauerat?
Cui Cleomenes, Nihil aduersus Themistoclem, inquit, ado-
29 lescuntule, facio: nam quos ille muros ad ciuitatis salutem
ædificauit, nos ad salutē diruemus. Quod si mœnia si licet
ciuitates efficiūt, infelicissimam esse Spartam necesse erat,
cum nullis septa sit mœnibus. Itaque cum Lysander vniuer-
sis nauibus, duodecim duntaxat exceptis, & muris Athenarū
potitus esset xvi. Martij, quo & penes Salaminem nauali
certamine Barbarum deuicerat, statim de permutando rei-
publicæ statu consilium agitauit. Quam rem cum Athe-
nienses asperè & cõtumacibus ferrent animis, misit qui de-
nuntiarent, fœdis fragam a se ciuitatem esse deprehensam:
ipsam enim præterisse dies, quibus diruendi fuerant muri,
quos adhuc stare cerneret. Alteram igitur in illos denuo la-
tam esse sententiam ut qui cõuenta dissoluerint. Sunt qui
30 de ciuitate in seruitutem redigenda re vera sententiā inter
socios propositam fuisse dicant, quo quidem tempore The-
banum Erianthum authorē extitisse, ut vrbe diruta agrum
pecori pascendum relinquerent. Postmodum coactis ad
conuiuium ducibus, Phocensis quidam tibicen Electram
cātabat Euripidis, cuius initiū est: Tuas agrestes Electra pe-
tij domos Agamemnonis gnata: ad cuius cantū fractis cun-
ctorum animis, miserabile videri facinus eam vastare ac de-
lere urbem, cuius immortalis extet gloria, & quæ tam claros
in lucem viros extulerit. Lysander igitur Atheniensibus ad
omnia summissis inclinātibz, permultas ex vrbe, vniuer-
sas ex castris tibicinas accersit, quibus iterum modulanti-
bus muros a fundamētis eruit, & triremes cremauit, ad tibiam,

coronatis, inter eaque ludentibus sociis, perinde ac dies
31 la principium libertatis afferret. Confestim etiam reipub-
licam permutans, triginta quidem intra urbem, decē ve-
rō in Piræo præfectos instituit, præsidium arci & Callibium
Lacedæmonium gubernatorem imposuit. Hic postea cum
Autolyco pugilli, de quo Xenophōtis conditū est Sympo-
siū, sublato fuste plagam inflicturns esset, is eleuatis in su-
blime cruribus, pronū euertit hominē. Quod cum Lysan-
der minus moleste ferret, ipsū insuper redarguit Callibiū,
his adiectis verbis, Ignorare Callibi videris, quod in libe-
ros geris imperiū. Paulō deinde post triginta, vt Callibij
gratia inirent, Autolycum occiderunt. Postea verō Lysan-
der in Traciam enauigans, graudem pecunia, dona, coro-
næque suscepit, compluribus (vt par erat) conferentibus in
eum, vt virum potentissimum, & quodammodo Græciæ do-
32 minantē. Ex quibus quæcunque superuacanea fuerat, per
Gylippum, qui in Sicilia ducarat exercitum, Lacedæmo-
nem transmissit. Gylippus dissolutis (vt aiunt) sacculis nō me-
diocrem ex singulis pecuniam subducens, de nouo consuit,
ignorans inesse vnicuique literulas numerum significantes.
Spartam itaq; profectus, cum ea quæ suduxerat domi sub
regulis etiam occultasset, sacculos Ephoris tradidit, sigilla
commonstrans. At illi cum reclusissent, dubitationem res
afferebat, quod argenti numerus cum scriptis dissonare vi-
deretur. Seruus interim Gylippi veniens factum subambi-
guè indicabat, multas sub regulis cubare noctuas. Eo nan-
que tempore, vt plurimum, Atheniensium gratia, noctur-
33 nummis insigniebantur. Gylippus igitur post res ab eo præ-
clare ac magnifice gestas, turpe ac indignum facinus ador-
tus, e Lacedæmone spontē commigravit. Quocirca Spar-
tani qui plurimum sapientia pollebant, eo facto pecuniarum
vim vehementissimè formidantes (haud enim infimos iam
ciues attigerat) Lyandrum carpentes, Ephoros obtestaba-
ntur, vt vniuersum argentum atque aurum, perinde ac pes-
tes introductas abicerent. Itaque latam esse in senatu ro-
gationē (vt Theopompus auctor est) ferēte Sciraphida, vel
(vt Ephorus tradit) Philogida, aurū atque argentū intra ur-
bem suscipi nō licere, patriæ autē ritu nūmis vtendū. Hi fer-
rei principio fuerāt, sed igniti aceto tincti ne in vsu fabri-
les accommodarentur, ac iunctura molles, & ad incidendum
pror

prorsus inutiles redderentur: deinde graue pondus porta-
tūque difficile, magno ex numero atque mole pusillum sanè
precium valens. Apud prius seculum sic omnino habuisse
verisimile est, vt nummorum loco ferreis vterentur vtrig-
lis, id est, obeliscis: plerique & æreis, à quibus hoc etiam te-
pore nummorum acerrum obolos vocari certum est, & obo-
los sex vnam conficere drachmā, quia tot manus ipsa com-
plecteretur. Caterum contradicentibus Lysandri familia
34 ribus, & summo studio contendentibus, vt pecuniæ in ciui-
tate manerent, decretū factum est, huius quidem generis
nummos in fiscum referendos esse. Quod si quis priuatim
possidere deprehensus fuisset, ei capitis supplicium desin-
tum: quasi Lyeurgus nummos quidem non autem nummo-
rum avaritiam pertimuerit, quā non tantum priuatis inter-
dicta possessio inhibebat, quātū ciuitati cōcessa ingerebat,
quippe ipso vsu dignitatem, emulationēq; suscipiēte. Haud
enim id vt inutile priuatim cōtinere facile erat q; publicè
in pretio habere cōtuerentur: nec ad domestica nō cōduci bi-
le arbitrari, quod cōmuniter & probari & amari conspice-
rent: quin longè citius à communibus exercitiis ad priua-
torum vitas, consuetudines, morēsque manant, quā sin-
gulorum affectiones, ciuitates rerum turpitudine ac flagi-
35 tiis impleant. Partes enim cū toto pariter versari verissi-
milius est, quando vergit in pelus. At delicta partis ad to-
tū, multa ab iis qui recte valent, intenta habent adiumenta.
Ille quidem ne pecunia ciuium domos irramperet, metum
legemq; velut custodem adhibuerūt: animos verō vt incō-
culsi & ad argenti cupiditatem infracti manerēt, minime
cōseruauerunt, infecto cunctis diuitiarū amore, perinde ac
honestū quiddam & amplissimū foret. Hæc cum alio quo-
dam in genere scribendi versaremur, de Lacedæmoniis at-
tigimus. Lysander æream sui singulorumque præfectorum
statuam e manubiis posuit in Delphis, & aurea Castoris &
Pollucis astra, quæ ante res Leuctricas euauerunt. In the-
sauro Brasidæ & Acanthiorum triremis ex auro & ebore
composita duorum cubitorum erat, quam Cyrus ei victo-
rix monumentum miserat. Alexandrides Delphis scriptū
reliquit, eo in loco Lysandri depositum esse talentum 36
argenti, & minas duas & quinquaginta, præterea stateres vn-
denos: quæ in re minime cum ceteris cōcordat historicis,

Oboli vno
dedisti.

34

35

36

qui de hominis paupertate confessa scripserunt. Ea igitur tempestare Lyander quantum priscorum nemo Græcorum potentissimus, & elatione & potestatis magnitudine visus est uti. Nam ut Duris tradit, illi primò Græcorum periinde ac Deo, per ciuitates & aræ, & sacrificia constituta, eique ante omnes præanes decantati sunt. Ex quibus vnus huius generis initium habuisse memoratur: Almæ Græciæ imperatorem à latissima Sparta diuinis celebremus cātibus Io Pegan. Samij vt dicata Iunoni templa Lyandria vocarentur, senatusconsulto decreuere. Chærilum poetam suo semper adiunctum lateri habuit, vt res quas gesserat, versibus exornaret. Antilochus mediocria quædam de illo carmina ediderat, qua re delectatus Lyander muneris gratia pileum impleuit argento. Antimachus autem Colophonius & Niceratus Heracleotes Lyandria poemata certatim agebāt. E quibus cum Nicerato coronam donasset, Antimachus dolore percitus, scriptum à se carmen aboleuit. Tunc iuuenis adhuc Plato, Antimachi poeticum admiratus ingenium, qui superatum sese molestè ferebat, reuocatum mitigabat, ignaris ignorantiam malum esse præfatus, quemadmodum cecitatem non videntibus. Aristonus citharædus cum sexies Pythia vicisset, vt Lyandri gratiam iniret ei pollicitus est. Sese cum denuo victoriam reportaret, Aristonum Lyandri seruum præconio declaraturū. Ambitiosus Lyandri animus primoribus, & sui ordinis hominibus grauis tantum erat.

38 Cum autem elationis pariter, ac molestiæ plurimum, & mores, & ambitio perfamiliares contraxissent, in eo neque honoris, neque supplicij vulgaris modus inerat. Hospitalitatis & amicitiae præmia proponebātur, vrbani sine interpellatione potentatus, & dominationes indiscussæ. Vna verò explendæ iracundiæ via erat, inimicum extinguere, cui ne vlla quidè fugiendi licentia præstatur. Posteriori tempore latètes Milesios in medium produci cupiebat, qui quoniam populi partes pro virili defensabant, veritus ne quo pacto effugerent, neminem violaturum iureiurando affirmavit. Hi verò cum fide habita peruenissent, factionis suæ hominibus iugulandos tradidit, haud octingentis pauciores.

39 Aliis etiam in oppidis innumerabiles plebeiiorum cædes fiebant. Tam enim non priuatis ipsius causis trucidari videbantur, sed plerisque simultatibus, & compluribus auaritiis

eorum, qui vbiuis gentium erant amicorum morem gerebat, & opem simulac operam impendebat. Quocirca Lacedæmonius Eteocles frequentem cōsecutus est laudem, cum dixit, Bene actum cum Græcia, quòd duos minimè Lyandros protulit. Hoc idè (vt author est Theophrastus) de Alcibiade ab Archestrato dictum est. Cæterum ibi contumelia, mollities & cōtumacia molestiam maximè pariebat, in Lyandro autem acerbitas morum grauem pariter ac terribilem potètiā efficiebat. Lacedæmonij cæteris Lyandrum incusantibus, nequaquam animum vehemèter adhibuerūt. Vt verò Pharnabazus post multas eius iniurias violentius agrum vexantis Spartam misisset accusatores, indignabundi Ephori vnum ex amicis & sociis ducibus Thoracè, quem priuatum argentum possidere deprehenderunt, supremo affecere supplicio. Lyandro verò missa Scytala, vt Spartam adueniret, edixerunt. Scytala talis est: Cum Ephori classis præfectum, aut imperatorem emittunt, duo teretia ligna, & longitudine, & crassitudine diligenter adæquant, adeò vt dextra vicissim congruant, è quibus cum alterum sibi referuerent, alterum tribuunt discedenti. Hæc autem ligna Scytalas appellant. Cum igitur arcanum aliquid & arduum significare cupiunt, chartam instar lori prolixam, & angustam Scytalæ suæ circunvoluunt, nullumque facientes interualum vndique superficiem charta occupant, quo facto quæcunque voluerint circumplicata Scytalæ charta describunt. Dempso dehinc codicillo, ad imperatorem absq; ligno scripta mittunt, quæ cum is accepit (alioqui lectitari nihil valet, adeò literis hinc inde dissipatis, vt nullū prorsus contactum habeant) sua sumpta Scytala, codicillum sic præcisum circumplicat, adeò vt circunductione similem in seriem constituta verborum continuatio reperiatur. Codicillus si-

41 cut & lignum Scytala vocatur, vt à mensura mensuratum dici plerumque solet. Lyander allata sibi ad Hellepontum Scytala perturbatus est, præcipuè accusationes Pharnabazi reformidans, studium & accuratam adhibuit operam, vt in eius colloquium veniret, quò mutuas cōrouerfias solueret. Conuenientibus illis Lyander precibus orabat, vt literas ad magistratus daret, perinde ac nullis violatus iniuriis, & nullas accusationes afferens: & profectò in Creticum Pharnabazum Cretica sese vti versutia videbatur ignorare.

Omnia enim sese facturum esse recipiens, aperte quidē pro Lylandri precibus conscripsit epistolam, aliam verò clanculum conscriptam ibidem habuit. In imprimendis autem sigillis literas alternans nihil aspectu differentes, quas occulte scripserat, Lylandro dedit. Itaque Lacedæmoniam perueniens, & sic in prætorium de more profectus, Pharnabazili teras reddit Ephoris, vehementissimam criminum suorum partem amota existimans. Pharnabazus enim magnæ Lacedæmoniis charitati erat, supra omnes regios præfectus in Spartanos præcipuissima usus opera. Postea verò, quam Ephori lectam epistolam Lylandro commonstrauerunt, planè in tellexit, nō solum Ulyssem versutum esse. Tum admodum perturbatus abscessit. Paucis post diebus magistratus adesset, oportere se dixit ad Hammonis templum ascendere facrificiorum gratia faciendorum, quæ ante bella Deo vouerat. Sunt qui in somnis Hammonem illi adstitisse dicant, dum Aphygeorum oppidum obsideret in Tharcia. Quapropter perinde ac iubente Deo obsidione omissa, Aphygeis, ut inmolarent Hammoni, præcepit: & ut suscepto in Aphricam itinere Deum placaret, summo nixus est studio. Plurimi tamen Deum sibi prætextum duntaxat fecisse autumabant.

43 Alioqui Ephoros metuens, domesticum minime iugum ferens, & alieno parere imperio haud sanè tolerans, errare & aliquandiu lustrare terras magis appetebat, quemadmodum equus in liberis pascuis, & pratis apertis ad præsepem rursus & ad solitas reductus operas. Quam verò peregrinationis causam Ephorus scriptis mandauit, paulo post explicaret. Vix autem ac difficulter impetrans, ut ab Ephoridismitteretur, enauigauit. In eius peregrinatione communi consensu reges effecere, ut eiectis illius amicis res vrbane populis restituerentur. Ciuitates enim per sodalitia ab eo decertatæ prorsus erant, & Græcia suæ dominationi erat obnoxia. Quas inter res iterum concitato tumultu, cum Athenienses aduersus triginta Phyla impetu facto victores essent, reuersus extemplo Lylander, Lacedæmoniis persuasit, ut paucis intra ciuitates factiosis auxilium mitterent, populosque vastaret. In primis triginta tyrannis ad belli subsidium centum talenta mittunt, imperatoremque Lylandrum. Reges cum inuidia, tum metu, ne denuo Athenas in potestatem redigeret, ut eorum alter exiret decreuere. Egredius igitur est

Paula

Paulanias, verbo quidem, ut opem tyrannis contra populum afferreret, re autem vera, ut bello finem imposeret, ne per amicos Lysander Athenarum dominationem denuo vendicaret. Hoc itaque facile perfecit. Nam conciliatis inter se Atheniensibus, & seditione sedata, Lylandro ambitionem eripuit. Paruo postmodum interiecto tempore, cum desciscerent Athenienses, culpatus est Paulanias, ut qui populum paucorum dominatione, veluti freno antea coercitum liberans, contumeliosè superbèque sauiendi copiam ei fecisset. At Lylandro gloriam, hominis factum adiecit, qui non ad aliorum gratiam, non ad simulatam ostentationem, sed ad rei Spartanæ commoda seuerè agitarer imperiū. Erat quidem audax alloquio, & repugnantibus terribilis. Cum Argiui de agri finibus ambigerent, ac Lacedæmoniis iustiora sese dicere censerent, ense commonstrato, Qui huius, inquit, est dominus, optimè de agri finibus dixerit. Megarensis homo quodam in conuentu orationis cōfidentia in eum vtebatur. Cui Lysander, Aduena, inquit, tua ciuitatis indiget oratio. Bæotios neque amicos planè, neque aperte hostes interrogabat, rectè ne, an inclinatis per ipsorum agrum hastis incederent. Postquam incumbētibz Corinthiis moenia prætergrediens languidiores ad inuadendum cernit Lacedæmonios, interim lepus fossam transire visus est. Non pudet vos, ait, eius generis hostes pertimescere, quorum moribus per seccordiam lepores indormiunt? Cum supremum vitæ diem rex Agis obisset, Agefilao fratre relicto, simul & Leotychida filio eius credito, Agefilai Lysander amator ei suadebat, ut regnum occuparet, velut legitimus ab Herculis progenie ortus. Leotychidæ calumniā insigebat, quod ex Alcibiade procreatus esset, qui occultos cum Agidis vxore Timæa congressus habuisset, quo tempore profugus Spartæ versabatur. Agis autem, ut ferunt, rem diutius animo versans, ut quæ nequaquam ex se grauida foret, Leotychidam per contemptū habebat, & reliquum tempus eum palam abdicabat. Postea verò, quā morbo correptus ad Heræā urbem delatus est, vrgēte iam morte, tū adolescētuli precibus, tum amicorū suasionibus exoratus, in cōplurium cōspectu Leotychidam filium suum declarauit, obsecratisque præsentibus, ut ad Lacedæmonios earum rerū testimonium afferreret, vita excessit. Hi quidē Leotychidæ testes affuerunt. At Age

fila

filao homini sanè splendido, & Lyfandri opibus freto, Diopithes vir illustris detrimento erat, huius generis oraculum in Agefilai claudicationem adducens:

*Magna luet isctes Sparte, iam mente reuolue,
Ne pedibus validam te perdat regia clauda.
Tempore te longo labor miferatus habebit,
In te lethali bellorum corruct vnda.*

- Multis ad oraculum inclinatis, & ad Leotychidam versis,
47 Lyfander Diopithen haud rectè oraculum intelligere dixit: nec si quis offensi pedis Lacedæmoniis imperet, Deum indignari, aut molestè ferre: verum enimvero claudū imperium fore, si spurij malèque progeniti inter Heraclidas regnum teneant. Hæc locutus, vt qui potentissimus esset, in suam omnes induxit sententiam, qua rex creatus Agefilaus. Tum statim Lyfander quò expeditionem in Asiam susceperet, incitabat, ingentem illi spem subiiciens, si Persicum vastaret imperium, vir futurus esset amplissimus. Datis in Asiam ad familiares literis, iubebat vt in bello aduersum barbaros duce à Lacedæmoniis depocerent Agefilau: qui obtemperantes rogaturos Lacedæmonem mittunt oratores. At Lyfandri opera non minus regia potestate bonum Agefilao videtur extitisse. Cæterum ambitiosorum ingenia cum alio qui ad principatus maligna non sint, non paruum ex inuidia, quam ad pares propter gloriam gerunt, impedimētum ad res gerendas habent. Nam quibus sociis & adiutoribus vt licet, eos æmulos & aduersarios in virtute sibi faciunt. Agefilaus igitur inter triginta consiliarios Lyfandrum adduxit vt eo amicorū vel præcipuo, vel primo vteretur. Postquam autem in Asia constitutus, mortales ad eum pro parua familiaritate rara faciebant colloquia, Lyfandrum autem amici cum pro multa illa pristina consuetudine colerent, suspecti verò pertimescerent, & ad fores conueiebant, & vadentem consecretabantur, quemadmodum histrionibus in tragicæ diis frequenter obuenit, vbi nuntij cuiusdam aut serui personam gerens collaudatur, & priores partes agit: qui autem diadema gestat & sceptrum, per crebros etiam clamores non auditur: sic & consiliario tota imperij dignitas inerat, cum ipsi regi nomen potestatis inane relinqueretur. Hæc igitur tam inconcinna honoris auditas aliquo pacto demulcenda erat, & Lyfander vsque ad secundum potestatis gradum remi

remittendus: virum autem & beneficum & amicum omnino reicere, & per contemptum habere, Agefilao indignum erat. Primum quidem nullam ei rerum gerendarum occasionem præbuit: postmodum si quibus operam ac studium dantem Lyfandrum sentisceret, eos rebus omnibus infectis remittebat, & muneris quàm nullissimi votorum compotes. Sic eius potentiam tacitè dissoluens & extinguens, simul cum eorum sese impotentem Lyfander intellexit, suumque amicis studium obesse, ipse opem tribuere desit, ad seque ne accederent neu colerent, obsecrabat: cum rege haberent colloquia, & iis qui maiorem in præsentia commoditatem afferre pro acceptis honoribus possent. Hæc cum audissent multi, suis pro negotiis molesti esse destitire, cæterum non obsequia, non honores omittire, quin seu deambulare, seu in gymnasiis versareretur, frequenter adire. Quæ res longè magis Agefilao quàm antea merorem incutiebāt, & ex honore stimulat inuidia. Quapropter cum militibus multis principatus, & rerum gubernandarum officia tribueret. Lyfandrum diuidendis carnibus præfectum designauit. Deinde contumeliosius aspernatus, ad Ionascouerfius, Ite, inquit, & meum carnis sectorem colite. Itaque Lyfander cum Agefilao sermones haberi oportere censuit. Fit igitur brevis Latine conicio more disputatio: Num Agefilae, bene nostri minores amicos reddere? At ille: Si velint me maiores effici. Qui vero meas opes amplificauerint, eos in partem vocare par est. Cui Lyfander: At forsan Agefilae, tibi magis dictum quàm mihi perpetratum est. Te autem oro & externorum hominum gratia, qui cōiectos in nos habent oculos, in eo me imperij tui ordine constituas, vbi minus quidem inuisum, magis autem tibi commodum fore censueris. Eam ob rem legatus ad Hellespontū missus est: qui tametsi Agefilao succenseret, necessaria tamē agere non neglexit. Mithridatem Persen virum strenuum exercitūque ductantem inimicum Pharnabazi cum ad desciscendum induxisset, ad Agefilau perduxit. Ad nullum alium belli vsum habitus, progrediente tempore Spartam ignominiosè nauigant, litem in Agefilau fouens, & vniuersam maiori quàm antea odio persequens rempublicam. Rebus ad permutationem & nouationem comparatis ac instructis, manum adicere instituit eunstatione sublata. Erat autem huiusmodi: Heraclidarum

rum genus, qui in Peloponnesum reuocati se Dorienſibus immiſcuerant, ampliſſimū & illuſtre Spartā florebat. Haud vnicuique illorum regalis faſtigij erat communicata ſucceſſio. Duabus tantum ē familiis reges deligebantur, quas
52 Eurytionidas appellabant, & Agidas. Ex reliquis nullus per generis nobilitatē plus quā alter in rebus urbanis habebat virtutis; honores potentibus omnibus erant propoſiti. Horum cū Lyſander eſſet, ubi ad ingentem rerum geſtarum gloriam ſublimior faſtus, & poteſtatem & amicos permultos comparafſet, indolebat cū ciuitatem ſua opera late propagatam cerneret regnātibus aliis gubernari, quos tamen nulla ex parte ſe praeſtantes eſſe perſpiceret. Deceruit igitur regiam dignitatem duabus ē familiis tradicens, Heraclidis omnibus communem reddere. Sunt qui dicunt non Heraclidis, ſed Spartiatis, ut non Herculis nepoti
53 ſed iis qui per virtutem cenſerentur, id praeſtium proponeretur, qualis extiterat Hercules, quē virtus ad diuinos perduxit honores. Quod ſi hunc in modum regni iudicium fieret, ſpes erat inieſta, nullum ante ſe delectum in Spartatam. Primum igitur negotium aggreſſus, per ſe ciuibus perſuadere paratus erat, orationem pro materia meditatū, ei a Cleone Halicarnafſeo meditatam ac conſcriptam. Deinde rei tā nouae tamq; inuſitatae magnitudinē ante oculos proponēs, audaciori indigentē auxilio, omnem, ut in tragodia dici ſolet, in ciues machinā attollēs, Pythicas ſortes & vaticinia cōpoſuit & adornauit, quaſi nullū ſibi fructū Cleonis allatura foret eloquentia, niſi Dei metu & ſuperſtitione prius obſtupefactos ciues occupafſet, & ſic ad orationem adduxiſſet, Pythicū, ut Ephorus inquit, corrūpere conatus oculū, & Dodonaeas puellas Phereclis interceſſione ſua in ſententia alliciēs, reieſtus eſt. Tū ad Hāmonis templū cōſcēdēs, colloquio cū variis habito, magnā vim auri obtuliſſe traditur: quod indigne ferētes illi, quōſda miſere Spartā qui
54 Lyſandrum accuſarent. Eo abſoluto Libyos diſcedentes dixiſſe commemorant: Nos, o Spartani, rectius faciemus iudiciū, cū apud nos Libyam habitaturi veneritis. Verus erat nanque oraculum, Lacedaemonios Libyae fore cultores. Vniuerſas autem inſidias, ſiniſtrumque ſigmentum conſcribamus, quod non a vilibus cōepit exordium, ſed, ut in deſignatione mathematica, multas & ingentes aſſumpſit materias

terias, & ad conſolutionem per praeſmiſſas graues diffici-
leſque progreſſum. In ea ratione virum historicum philoſo-
phumque ſequemur. Mulier quādam in Ponto ex Apollini
gravidam ſeſe praeſdicabat, cui (ut par erat) multi fidem abro-
gabant, multique adhibebant. Cū ea puellum peperiſſet,
complures nobiles alendo ſtadium, & curam diligeret im-
pertierunt. Puello quādam ex cauſa Sileno impoſitum eſt
nomen. Hoc accepto Lyſander initio, reliqua ſuis te-
xuit artibus, non paucis aut contemptis ad eam fabulam
55 vſus adiutoribus, qui procreationis pueri rumorem ſine vl-
la ſuſpicionē ad fidem ac verifiſimilitudinē adducerent.
Alium quoque ex Delphis ſermōnem allatum Spartam di-
ſſecerunt diſſeminaueruntque, vetuſtiſſimas quaſdam ſor-
tes in arcanis ſcriptis a ſacerdotibus ſeruari, quas neque
comprehendere neque legere cuiquam fas eſſet, niſi qui ex
Apolline ortus adueniſſet longo poſt tempore, qui obſer-
uantibus indubitabile ſignum praeſtaret, eas capeſſeret ta-
bellas quibus inſcriptae ſortes erant. His ex compoſito
comparatis Silenus cū aduentafſet, ſortes ut Apollinis fi-
liis petiit: ſacerdotes qui rei operam conferabant, ſingula
diligenter indagare, & de origine accuratius ſciſcitari. Po-
ſtremo fidem adhibentes, Sileno uti Apollinis filio ſcripta
commoſtrare, qui praeſentibus multis leſtitauit cū alia
complura vaticinia, tum idipſum de regno cuius gratia ſi-
gementum erat inſtitutū, praeſtare, ac fructuoſius eſſe Spar-
56 taeis, ſi ex optimatibus reges deligerēt. Cū iam Silenus
adoleuiſſet, & ad rem gerendam accederet, ecce Lyſander
ab actione fabulae corruit mimorum ignauia, & vnius pu-
ſillanimitate ac trepidatione complicit, ut primum ſub-
eundum erat opus. Nihil tamē viuente Lyſandro deprehen-
ſum eſt, ſed poſt eius mortē. Ante enim quā Ageſilaus re-
diret ex Asia, ſunctus eſt vita in Boeotium incidens bellum,
vel illud potius in Graciam importans. Nam utroque di-
uulgatur modo, & culpam nonnulli Lyſandro, quidam
Thebanis attribunt, alij communem faciunt, Thebanis
crimini dantes ſactorum diſſipationem. In Aulide Andro-
clides quoque & Amphiteus regia corrupti pecunia bel-
lo Graeciae Lacedaemonios implicarant: vnde factū in Pho-
cenſes impetu, eorum agrum populauerant. Lyſander 57
indignāter ferre dicit, quod ſoli Thebani ex bello decimā
vendi

vendicarent, reliquis sociis tacite ferentibus, & Spartam missas ab Lyandro pecunias iniquo animo tulissent. Orta praesertim indignatio, quod Atheniensibus datum est, ex triginta tyrannis libertatis initium: quos cum Lyander constitisset, Lacedaemonij terrorem eis & potentiam addiderunt, facto decreto, ut quisquis ex Athenis fuga sese subduceret, undique duceretur in vincula: quod si quis obstaret duceti, eum hostis loco haberi. Thebani contraria iis faciunt decreta, convenientia sane atque germana rebus ab Hercule, & Libero patre gestis: Omnia recta omnesque Boeotiae urbes Atheniensibus pro necessitate parentes esse. Si quis fugitivo dum traheretur auxilium non attulisset, condemnationis nomine talentum solueret. Si quis aduersus tyrannos per agrum Boeotium Athenas arma deferret, Thebanos obaudire ac dissimulare. Quibus in decretis adeo humanis verique graecis, facta scriptis haud responderunt: namque Trasybulus reliquique conspirationis socij Phylan occupantes, e Thebis primum fecerunt impetum, Thebanis arma, pecunias, latendique & inchoandi facultatem parantibus. Has in Thebanos causas Lyander accipiens (ia enim morosus, & atrabile per senectutem inualecente iracundus erat) Ephoros incitabat, & ad mittendum in eos praesidium persuadebat. Accepto igitur imperio, eduxit exercitum. Posteriori deinde tempore Pausaniam regem cum copiis emisit, qui circumducto per Citharonem exercitu, agrum Boeotium irrupturus erat. Lyander per Phocenses cum magna militum manu venit obuius. Orchomeniorum oppidum ultro cedens accepit. Inde progressus Lebadiam diripuit. Datis postmodum ad Pausaniam literis, ut se cum illo ex Plataeis ad Haliartum coniungeret (ipse enim cum solis ortu ad Haliartiorum moenia statione habiturus erat) literae ad Thebanos referuntur, tabellario in quosdam speculatores incidere. Cum Athenienses auxilium attulissent, urbe illorum praesidio credita, Thebani cum prima quies mortalibus incipit, egressi, paulo post Lyandrum praeueniunt, Haliartum cum parte copiarum ingressi. At ille exercitum sistens quodam intumulo, Pausania prestolari decreuit. Mox procedente die, morae prorsus & quietis impatiens, acceptis armis, & sociis adhortatis, recto cursu phalange ducit ad muros. Thebani qui foris permanserant, laeuorsum urbem habent

bentes, in nouissimos pergunt hostes sub fonte quem Cissallam appellant indigenae, ubi putrices infante in lucem editum abluisse Bacchum in fabulis traditur. Nam & colore vini splendet, aspectuque translucentis, & potu dulcissimus est. Nec procul hinc Cretenses pullulant styraeces, quae Haliarticea Rhadamanthum incoluisse loca faciunt indicia. eiusque sepulchrum comonstrant, quod Alea vocant. Extrat iuxta & Alcmenae monumentum, quam ibi humata esse memorant: post enim Amphitryonis interitum Rhadamantho nupserrat. Thebani qui intra oppidum erant, structa cum Haliartiis acie, quietem aliquantisper agebant. Vbi vero Lyandrum una cum primoribus moenibus propinquantem aspiciunt, referatis derepente foribus irruunt, ipsumque cum augure paucisque aliis obruncant. Plurimi namque ad phalangem sese fuga recipiunt, non remittentibus inde Thebanis, quin urgentibus undique, universi in tumulos terga fugae vertunt. Mille ex eis cecidere: desiderati sunt & Thebanorum trecenti, qui cum hostibus ad aspera, & munita loca permixti contenderant. His dabatur crimini, quod Laconicum fouerent factionem. A quo cum omni se studio dissoluere & ciuibus purgare concupiscerent, nulli parcentes discrimini, inter insectandum mortem oppetiere. Pausaniae & Plataeis Thespias commeanti casus in itinere nuntiat, qui instructa acie petit Haliartum. Venit & Thrasibulus e Thebis, Athenienses secum ducens. Consilium de repetendis per inducias mortuis agitante Pausania, Spartiata natu grandiores inter se grauitate & indigne ferebant, & regem ad euntes testati sunt, minime per inducias repetendum esse Lyandrum, at per arma, pro cadauere suscepto certamine ac victoria comparata, sic virum sepulturae mandandum: quod si superati fuerint, pulchrum & honestum fuerit eo in loco suo cum imperatore pariter occumbere. Haec orantibus senioribus, Pausanias arduum opus esse cernens, victores nuper superare Thebanos, sub muros etiam Lyandri corpus collapsum, adeo ut corporis recuperatio absque induciis vel victori difficilis redderetur, misso pracone & induciis confectis, reduxit exercitum. Qui Lyandrum deferebant, ut primum Boeotiae confinia praeterire, in amicorum sociorumque agro Panopaeorum condiderunt, ubi ex Delphis Charonia euntibus secus viam monumentum est.

Et in loco cum exercitus statua haberet, quidam Phocen-
sis alteri, qui praelio non interfuerat certamē exposuisse di-
citur. Cum Lyfander Hoplitē traieciſſet, hoſtes impref-
ſionem fecere. Admiratus Spartanus Lyfandro familiaris,
rogat quemnam Hoplitē eſſe diceret, id enim ignotum
ſibi nomen eſſe. Vbi primi noſtrorum ab hoſte caſi ſunt
prope urbem fluentum eſt, quod Hoplitē appellant. Id
cum Spartanus auდიſſet, obortis lachrymis, Quam ineu-
tabile homini fatum eſt, dixit. Erat Lyfandro datum ora-
culum, hunc ſe in modum habens:

*Hopliten iubeo te deuicare ſonantem,
Terrigenam qui ponē ſubit cum fraude draconē.*

63 Quidam Hoplitē nō prope Haliartum fluere aſſerunt,
ſed prope Coroniam torrentem eſſe, qui in Philiarum flu-
uium penes oppidum inferitur, quem cum veteres *inſidiarum*,
ætatis noſtræ homines Iſomantum nuncupant. Qui verō
Lyfandrum interemit, Haliartius erat Neochorus nomi-
ne: inſigne clypei draconem habuit, hoc vt aſſequi conie-
cturalicer, portendit oraculum. Beilo quoq; Peloponne-
ſiaco Thebanis in æde Iſmenia ſortem datam memoriæ
proditur, quæ ſimul & Deliacam pugnam prædiceret, &
hanc ipſam Haliartiam anno trigefimo poſtiorē. Ea
huius generis ſors eſt:

*Qui inſidiare lupi catulis vitato Supremam,
Et collem Orchalidem, hunc vulpes non deſerit vnquam.*

Proximum Delio lucum Supremam appellauit, vbi Bo-
otia Atticæ conſinis eſt: Orchalidem verō collem quem
nunc Vulpecum vocant, ad Heliconē in Haliarti partibus
64 ſitum. Cæterum hoc mortis genere abſumpto Lyfandro,
Spartiatæ adeo grauiter tulere, vt reum capitis regem iudi-
cauerint. Cuius rei iudicium minimè ſubire decernens, in
Tegeam fugiens ſeſe recepit, vbi ſupplex in Mineræ tem-
plo vitam duxit. Deſuncto Lyfandro, ipſius detecta pau-
peras clariorem effecit principatum: quippe qui tantis ex
pecuniis, tanta ex potentia, tanta ex ciuitatum ingentiſque
adeo imperij procuratione, ne puſillum quidem in argenti
ratione domum ſuā illuſtrarit, vt author eſt Theopompus:
cui laudanti magis quàm carpenti fides videtur adhibenda:
ſiquidem vituperare quàm laudare iucundius. Poſteriori
tempore, quæ admodum tradit Ephorus, cum Lacedæmone

diſceptatio inter ſocios agigaretur, & proinde inſpiciunda
forent literæ: quas apud ſe Lyfander habebat, eius domum
profectus Ageſilaus codicem inuenit, in quo illa de reipub.
ſtatu conſcripta erat oratio: Ab Eurytionidarum & Agi-
darum manibus auulſo regnō, in medium ponendam, &
oprimatibus faciendam deſectionem. properans oratio-
nem ad ciues efferebat, vt Lyfandrum oſtenderet qualis ci-
nis fuiſſet. At vir prudens Læratidas per id tempus Epho-
riæ princeps, Ageſilaum nō oportere ait Lyfandrum effo-
dere, ſed orationem ſecum infodere, quæ tanta eſſet ſua-
dendi arte & aſtutia compilata. Reliquos tamen honores
Lyfandro tamenſi vita ſuncto reddidere: & filiarum ſpon-
ſos condēnarunt, qui eas poſt Lyfandri obitum, cum inops
eſſet inuentus, repudiauerunt, quod illum cum diuitiē exiſti-
maſſent, coluiſſent, iuſtum verō & bonum virum, & pau-
perem cognoscentes deſeruerint. Erat enim Spartæ & cæ-
libi, & tardiori marito, & malo marito indiſta pœna, cui
eos præſertim ſubigebant, qui pro bonis & propinquis lo-
cupletum affinitates quæritabant. Hæc quidem de Lyſan-
dro hunc ſe in modum habentia ſumus proſecuti.

Sylla.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

VCIVS verō Cornelius Sylla patri-
tia procreatus eſt familia, ex cuius ma-
ioribus Rufinus conſularem geſſit di-
gnitatem. Huic tamen longè maiorem
ex ignominia quàm ex honore nobili-
tatem affuiſſe perhibent: etenim ſupra
libras argenti concaui decem poſſe-
diſſe, idque prohibente lege, depre-
henſus, è ſenatu eiectus eſt. Poſteriores inde humili diutius
in fortuna permāſerunt. Ille etiā Sylla haud amplo ſanè in
patriimonio educatus, ab adoleſcentia penes alios habitans
non grandem pro domicilio mercedē ſoluebat, ſicut poſte-
riori tēpore cum indignè ſecundam adeptus fortunam pu-
taretur, ei obiectū eſt. Gloriā ſiquidem & Aphricanā poſt

Genus.

Facultates

vicioriam militiamq; magnificis utenti verbis, quidam ex honestiori ordine dixisse fertur: Quoniam modo vir bonus esse potes, qui cum nihil à patre tibi relictum sit, tot ac tanta possideas? Nam cum rectus ille ac nitidus viuendi mos haud amplius permaneret, iamq; deliciarum & luxuriosi apparatus æmulatione suscepta, è maiorum curriculo deflexisset, par tamen conuitium ponebatur, & suorum facultates amittere, & paternam minimè paupertatem conseruare. Potitus postea rerum Sylla cum multos occideret, & libertini generis homo quendam ex proscriptis occultare diceretur, & proinde è saxo præcipitatus esset, obiecit Sylla, quod vnà simul in domo diutius vitam agitaissent, cum interim ipse quidem pro superiore habitaculo duo millia nummum, ille autem pro inferiori tria millia mercedem afferret. Itaque inter vtriusque fortunam * mille nummos interfuisse, qui drachmas Atticas ducentas, & quinquaginta valebant. Hæc quidem de antiqua Syllæ fortuna memoria produntur. Eius autè corporis speciem aliam statua ipsa declarat: glaucos oculos cum vehementer acerbi ac sæui essent, color in facie terribiliores reddebatur aspectu. Rubor enim sparsim immixtus albedini efflorebat, quam quidè ad rem & coloris nomen inditum fuisse dicunt. Quidam etià ex dicacibus Syllam Athenis mordens, Sylla, inquit, mortuus est farinis inspersum. Huius generis de homine indicia vti nequaquam absurdum est, quem adeo in exercendis salibus natura studiosum extitisse ferunt, vt ab incunte ætate plurima cum ignominia sodalitia cum mimis atq; ridiculis petulanter habuerit. Postea verò quam in rerum omnium dominatu constitutus est, è scæna spectaculifq; impudentissimos cogens, inter potandum quotidianis dicacitatibus certabat. Quæ cum ab eo grãdiori ætate patrari, & dominantis insuper dignitati probum ac dedecus afferre viderentur, cõplura negligenter omittebat, quæ studio indigebat ac diligentia. Cernanti siquidè Syllæ nullus circa seria vsus erat. Verum cum alio tẽpore impiger & eximia seueritate esset, vt primum in sodalitia & cõpotationes obierat, vno impetu mutationem capellebat, vt mimis & saltatoribus manuetus ad omnem familiaritatem prouum se obnoxiumq; subiceret. Huius tam solutis moribus animi ad amores leuitas, & ad illecebras præcipitium

* Mille nummi valent 25. corona 3. solarib.

tium, à quibus ne prouectioribus quidem annis sese reuocauit, occasione præbuere. Merrobium scænicum à iuuenilibus annis magno amore cõplexus, longius prouectus est, eo indies secum florecente morbo. Nam cum initio publicam quidem, ceterum locupletem mulierem quam Nicopolin appellabant, deperiret, à qua deinde consuetudine & formæ gratia mirifice amatus erat, ab ea cum vita excederet, hæres est relictus. Nouerex quoq; hereditatem sortitus est, quæ illum periinde ac filium diligebat: quibus ex rebus iam mediocres ad eum opes peruenerant. Quæstor deinde Mario primu gerenti consulatum designatus, cum eo ad bellu Iugurthinu nauigauit in Apricam. Profectus igitur ad exercitu cum alias ad res spectatu se præbuit, tum verò bona vsus occasione, Bocchum regẽ Numidarum intimam sibi deuinxit amicitia. Ipsius naq; legatos cum à Numidis latronibus euasissent, singulari comitate excipiens, ornatos muneribus tutissimo etià adiuncto comitatu remisit. Fortè Boccho Iugurtha gener & inuisus & formidolosus erat: quo per id tẽpus profligato, & ad se confugiente, Syllam acciuit: ab illo enim quam à se, Iugurtham & comprehendendi, & tradi malebat. Ea re Mario cõmunicata, paruum militum manum assumens magnum discrimen adiit. Nanq; homini barbaro, & aduersus necessarios infidelissimo, de altero capiendõ fidem adhibens, eius manibus sese commisit. Bocchus tamen accepta ab vtroq; potestate, cum de frangenda in alterum fide in necessitate se constituisset, post multos mentis ætus, prioris prodicionis sententiam comprobauit, & Iugurtham Syllæ tradidit. Eo de negotio Marius quidem triumphum egit: ceterum tam præclari facinoris gloria quæ propter inuidiam Marij Syllæ adscribebatur, tacitum Mario mœrorem importabat. Sylla nimis ple natura iactabundus, & ex humili ac ignota vita, per ora ciuium tum primum, volitare incipiens, gustata honoris dulcedine, ad id studium & audacitatem progressus est, vt in annulo insculptam eius rei gestæ circumferret imaginem, eoque continue vteretur. Erat autè sculptura, Bocchus qui Iugurtham traderet, Sylla qui susceperet. Hæc Mario tristitiam afferebant. Syllæ autem minorem quam suam esse inuidiam existimans, illo ad rem militare vsus est plurimum. Siquidẽ consul secundum creatus Syllam legatum

habuit: tertium verò consul militum tribunus, ipsius opera multa utilia edens facinora. Legatus enim Teetosoagorū dū cem Copillum cepit. Tribunus militum Marso populosis simam sanē gentē ad Romani pop. amicitia societatemq. perduxit. Marius postea sibi infestū, necdum vllas rerum gerendarum occasiones libenter omittentem, quin ad augendam fortunā incumbētē sentiens, Catulo Marij collegæ se dedit, viro quidem bono, verū ad certandum hebetiori, a quo maximas ad res atq. primarias fidem consecutus, ad potentiam pariter & gloriā processit. Is magnam incolentiū Alpes barbarorum partē debellauit. Ingruente deinde cōmeatus inopia, Sylla curā suscipiens tantā effecit copiam, vt Catuli milites & maxima in abundantia agerent, & insuper Marianis exhiberent. Quā in re Marius vehementi dolore affectum fuisse dicitur. Hæc igitur inimicitia breuem adeo iuuenilemque prius materiam exordiumque capeffens, mox per ciuilem cruorem inexpiabilesq. seditiones degrassata, ad tyrannidem vsque, ac rerum omnium confusionem progressa est. Quod Euripidem sapientem hominem & ciuiliū morborum peritissimum, demonstrasse ferunt: qui honoris certamen & studium, quasi numen aliquod pessimum atq. perniciosissimum, deuitandum esse videntibus præcepit. Sylla gloriā ex re bellica ad ciuilia negotia iam sibi satis esse existimans, cū militaria post facinora statim popularibus rebus sese tradidisset, præturam urbanā petere cœpit, quā assequi non licuit. Cuius ipse rei culpam in plebem reiecit. Plebem enim, inquit, cū suam in Bocchum amicitiam animaduertisset, venationes splendidas & aduectarū ex Aphrica belluarum dimicationes expectasse, si ante præturam ædilitatem adipisceretur: itaque alios prætores designasse, vt ædilitatem coactus ipse exerceat. Cæterum Sylla veram repulsæ causam minimè confiteri videtur, quod & re ipsa comprobatur. Anno enim post, tum colenda plebe, tū largitionibus animos adducens populi, præturā adeptus est. Eo igitur præturam gerente, cū indigna undus Cæsari sua se in illum potestate vsurū esse dictitaret, ridens Cæsar. Rectē, inquit, tū putas esse magistratū, quē tuis habes pecuniis cōparatum. Post eam præturā in Cappadociā cum exercitu mittitur, spe quidem vt Ariobarzanem reduceret in regnum, re autem

autem vera Mithridatem reprimeret, qui nō minorē quā antea possidebat potentia, ac regnum cōplectebatur. Nō magnas itaq. secū adducens copias, cæterū prompta fortior vllus opera, multis in Cappadoces, plurimis in Armenios auxilium ferentes editis stragibus, Gordiū eiecit, Ariobarzanem regem declarauit. Syllæ ad Euphratem moram trahenti, regis Parthorū Aclacij legatus Orobazus in colloquium venit, cū nullum antea Romani & Parthi cōmercium habuissent. Hoc etiam ingentis fortunæ Syllæ factum videtur, quod Parthi amicitia societatemq. petentes ad illū potissimum Romanorum principem congressum habuerunt. Tres eo tempore sellas propositas ferunt, vnā Ariobarzani, alterā Orobazo, tertiā Syllæ, vnde amborū medius residens ius diceret: quā ob causam postea rex Parthorum necauit Orobazum. Syllam nonnulli tanquam barbaros ludibrio per delicias habentē, probare: alij difficilem & intempestiuū honoris ambitiosum increpare. Memoriæ proditum est, virum quendam genere Chalcidensem ex iis, qui cū Orobazo descenderant, Syllæ vultum sapius contemplatū, & ad corporis atq. animi motus haud incuriosè incumbentem, quin ad artis materiam hominis ingenium attentius considerantem, dixisse: Necesse est hūc maximum fieri virum. Miror etiam nunc, inquit, quomodo ne cunctorum primus, sit, tandiu pariatar. Redeuntē inde Syllam Censorinus repetundarū postulauit, quod ex amicorum sociorumq. regno magnam contra legem pecuniæ vim compilasset. Nec tamen contrā in iudicio stetit, sed ab accusatione destitit. Excandescbat interim Mariana seditio, nouam quandam ex congestis à Boccho honoribus nacta materiam. Is vt populum Romanum delinimentis coleret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales in Capitolio posuit imagines, aureusq. inerat Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Ea re grauiter instigatus Marius, cū statuas detrahēre niteretur, ac reliqui Syllæ subuenirent, incensa quantum antea nunquam amborum studiis ciuitate, ecce sociale bellum dudum gliscens aduersus urbē exarsit. Quo quidem in tumultu maximo variisq. & plurima Romanis malā grauissimaq. pericula importante Marius grande nihil ostentare valens, argumento fuit, virtutem bellicam vigore pariter ac viribus indigere. At

Sociale bellum.

Sylla cōplurima celeberrima edēns facinora, imperatoris gloriam reportauit, magni quidē penes ciues, maximi autem penes amicos, felicissimi verō penes hostem. Quibus in rebus illud Timothei Conōnis filij nequaquā passus est. Nam cū inimici praelara ipsius facta fortunæ adscriberent, & in tabulis dormiente illo fortunā vrbibus retia circumponentem pingerent, ille acius irritari, & fingentibus grauius succensere, quasi rerum ab se gestarum gloria priuaretur. Aliquando autem ab expeditione re bene gesta remeans, ad populum conuersus, Viri Athenienses, inquit, huius rei bellicę nullā sibi partem fortuna vendicat. Ipsam deinde fortunā aduersus ambiciosum adeo Timotheum iuueniliter irritatā ferunt, vt nullum deinceps insigne facinus ab eo patrātū fuisse cōstet: sed iniquis belligeratē prorsus auspicis, & populo semper aduersatū, ex ipsa demū patria eiecūm profugisse. Sylla verō non modō eius generis felicitatem, ac fortunæ fauorem libenter admisit, verum etiā in maius extollens, & bona in se fortunę diuinitus data magis ac magis illustrabat, siue per iactantiam id faceret, siue de his ita sentiret. Etēnim suis in cōmentariis scriptum reliquit, cū consultasset quæ contra animi sui sententiam pro tempore audacius aggredienda essent. secūdiōra sibi euenisse. Rursus cū sese ad fortunā, quā ad bellum melius à natura institutū esse dicit, plus fortunæ videtur, quā virtuti tribuisse, & omnino seipsum in fortunæ potestate posuisse: quippe qui concordia, quā cū Metello socero, eiusdem ordinis viro habuit, causam diuinæ cuiusdam fortunæ attribuit: magnæ enim sibi molestia futurum illustrem hominem, qui in communicando principatu tantam benignitatem exercuit. Lucullum etiā in cōmentariis quos ad illam inscripsit, commonefacit, nihil tam stabile ducere, quā quod noctu sibi nūmē imparet. Cū ad bellū sociale magnis cum copiis mitteretur, circa Lauernam vastū terræ hiatus extitisse scribit, e quo lucidū emeruisse ignem, magnamq; in cælo flammam perstitisse. consultos vates dixisse, q̄ si vir bonus, singularis aspectu, ac præstantissimus principatum gesserit, præsentem tumultus sedaturus sit. Hunc ipsum se Sylla fuisse edicti non vulgari enim aspectu esse, flauo colore comæ, virtuti se non esse dedecori, sibi tētimonio esse tot ingentia facta.

Hæc

Hæc quidem de diuinitate. Reliquis in moribus tanta in-
genium
æqualitas, vt secum discrepare videatur: capere multa, lar-
vari
giri plura, honorare indignos, violenter agere, colere quorum indigeret opera, ludibrio habere supplices, adeo vt ne scias utrū contēptoris, an assentatoris habuerit ingenium. In puniendo quanta fuerit diuersitas, hinc iudicaueris. Nonnullos leuibus: quidē ex causis torsit: rursus maximas iniurias equo tulit animo: inexpressibiles ob causas reconciliatus est facile: minimis ex noxiis & abiectis, cades bonorumq; publicationes fecit. Sylla itaq; cū ingenta ferueret iracundia, durū & vltionis anidum se præbere. Vbi verō per rationē abiiceretur acerbitas, ad vtile ferri. Cū eius milites in hoc ipso bello sociali Albinum virū prætorium legatum saxi & fustibus mactassent, tantā iniuriā impunem præteriri. Gloria bundus etiam diuulgabat, se illis alacrioribus ad pugnas vsurum, peccatum per fortitudinis opera emēdaturis. Accusatoresq; nihili faciebat. Nā cū Mariū delesse, & sociali bello finem imposuisse censeret, vt aduersus Mithridatē imperator crearetur, exercitum delinimentis alliciebat. Profectus in vrbem, consul cū Q. Pompeio designatur, & iam quinquagenarius erat. Tunc & celebratissimū fecit connubiū, Cæcilia Metelli pontificis maximi filia in vxorem accepta. Qua in re cū plebei multa decantarent, multi primores indolebant, cū tali muliere cēsentes indignū, quem consulari dignum censuerant, vt Titus inquit. Non modō autē hanc duxit vxorē, sed priorem Iliā, cū adhuc pubesceret, quæ & illi filiolum enixa est. Post illam Aeliam. Tertiā Cæliam, quā vt sterilem summō cū honore donis adiectis repudiavit. Paucis post diebus ducta Metella, haud rectē Cæliam improbasse visus est. Metellā quidem assidue tantopere coluit, vt cū populus de reducendis Marianis exulibus studerēt, Sylla verō pernegaret, Metella rogantibus illis opem attulerit. Sylla quoq; captis Athenis acerbius senisse creditus est, quod de muro salibus & conuitiis Metellam fuissent infectati. Sed hæc posterius. Tum ad futura parui consularum existimans, ad Mithridaticum bellum mente & cogitatione deflagravit. Cōtra Marius ob gloriæ studium & honoris insaniam, in affectiones minime senescentes surgebat, vir & corpore gravis, & proximis per senium militis iam defatigatus,

*Prodigia
qua bellū
sociale prae-
cesserunt.*

18 tam longinquis & transmarinis inhians bellis. Cumq; Sylla ad reliqua negotia iam properaret in castra, Marius domi perstans perniciosissimam illam seditionem fabricauit, tātis causam cladibus, quantis Romanam ciuitatem vniuersū nequaquam hostes affixerant, sicut & diuinis praemonstratum est signis. Hasta quibus vexilla gestantur, per se igne emisunt, qui aegre restinctus est. Tres corui pallos in viam productos deuorant, eorumque reliquias intrantidum retulerunt. Mures suspensum in templo aurum corroserant, e quibus aeditui quandam casse femina cepunt. Ea ibi dem quinque enixa musculos, tres absumpsit. Quod autem maximū fuit, ex aere sereno & omni prorsus carenti nebula, tubarum sonus increpuit, acutitas & lugubres intendens voces, adeo vt cuncti praemagnitudine timoris vecordes compriueretur. Thuscii vates alterius generis permutationem, & transferendum ordinem portendi comonstrabant. Octo enim cuncta esse genera moribus & vitae institutis inuicem differentia. Vnicuique temporis definitum esse numerum a deo, anni magni ambitu perfectū, qui cum finem habuerit, instante iam altero admirandum ē terra vel caelo moueri signum, adeo, vt curiosi earū rerum peritis euestigio declaretur, vt homines aliis morib. & vitae rationibus vsuri in lucē iam producti sint, qui diis aut maiori aut minori q̄ superiores cure sunt. Cetera in ipsa generum permutatione magnas innotationes capessere, diuinationemq; magnis interdū honoribus excrecere, & ipsis nuncupationibus assequi, cum plura & manifesta signa a deo ipso praemittantur. In altero genere humilem statum esse rudemq; vt plurimum, & quip̄ incerta & obscura quaedam instrumenta res futuras attingat. Hae quidem a Thuscis, qui ratione ac sapientia reliquis anteibant, diserebantur. Sedente senatu in templo Bellonae, & super hisce rebus operam vatibus dante, passer inspectantibus cunctis inuolauit, ore cicadam gerens, cuius eiectam partem reliquit, partem etiā tenens abscēssit. Hinc augures seditionem agrestium, aduersus urbanam & forensem turbam dimicationem coniectabant. Hanc enim sicut cicadam vocalem canoramq; esse, rusticam vero ex aruis. Marius itaque tribunum plebis Sulpitium assumit, hominem nulli flagitiosissimo secundum. Ne requiras

*Sulpitius
tribunus
pleb. homo
sceleratus.*

quiras quonam modo altero improbius fuerit, cum seipso fuerit sceleratior, crudelissimus, & nimia incitatus audacia pariter & avaritia: quocunque turpitudine & mala cūctā vocassent, nihil pensi habere, nihil cogitare, Romanam temp. liberris & inquilinis in propatulo venundare, pretia positū in foro mēsis dinumerare. Tria hominū millia gladios tenentū nutrire, equitū iuniorū manū ad oīa propitiosiorū ad corporis sui custodiā habere. Hos Antisenatū appellabat. Is lege promulgata, ne quis ordinis senatorij ultra duo millia drachmarū aēs alienū cōflare posset, cum vita excessit, trecentas myriadas debiti nomine reliquit. Hic a Mario dimissus in plebem cum omnia vi & ferro instituisset, cum alias leges flagitiosas scripsit, tum illā, quae bello aduersus Mithridatem gerendo imperatorem Mariū praeficiebat. Quare indicto a consulis iustitio, concionem habebat illis in aede Castoris, Sulpitius turbā inferens, & aliorum complurium stragem edidit, & Pompeij consulis filiū adulescentulum medio in foro confodit. Ipse vero Pompeius fugam capessens sese abdidit. Sylla in Marij domum pertractus, iustitium soluere coactus est. Pompeio deinde praetore creato, Sulpitius consulatum quidem Syllae minime abstulit, ceterum exercitum in Mithridatem destinatum Mario attribuit. Itaque tribunos Nola confestim emittit, qui acceptum exercitum deducant ad Mariū. Praeueniens autem Sylla militibus aēta renuntiat: quod vt accipere, venientes tribunos iactis lapidib. obruerūt. Marius intra urbem Syllae amicos interficit, bona diripit: fugas inde cerneret ac transmigrationes ex urbe, in castra, ex castris in urbem. Senatus non suis, sed Marij atque Sulpitij trahabatur edictis. Audiens Syllam ad urbem aduentare, duos praetores Brurum & Seruiliū misit, qui Syllam reuocarent: quibus asperiora Syllae facientibus verba, milites ad eos mactandos incitati, & effractis fascibus, paludamentis exuerunt, & multas per contumelias vexatos remiserunt. Hinc mæror ingens aderat, cum praetoriis spoliati insignibus cernerentur, intolerandam iam immedicabilemque discordiam renuntiantes. Marius igitur apparatus agebat, Sylla vero sex plenos ducens ordines a Nola, cum collega castra mouebat: qui cum mili-

*Appianus
lib. 1. belli
civilis.*

tes ad inuadendam urbem videret impigros & ardentes,
anceps erat, & secum formidanda pericula versabat. Augur
Posthumius post sacrificia signis intellectis, in Syllam ma-
num utranque tendens. Colligari me iube, inquit, & ad con-
fectum vsque prælium diligentius asservuari: nisi enim om-
nia tibi & maturè & prospère perfectæ obuenierint, etiam
extremum supplicium subire nō recuso. Ferunt & dormie-
ti Syllæ visam esse deam, quam Romani eximia veneratio-
ne colunt, accepta ex Cappadocibus disciplina, siue Luna
sit, siue Minerua, siue Bellona: hac sibi aditisse Sylla estim-
avit, & posito in manibus fulmine, nominatim vt suos feri-
ret inimicos imperasse, eosque percussos collabi atque de-
4 leri. Eo ex insomnio spe plenus, cunctis collegæ eius expo-
sitis, Romanam ducebat exercitum. Inter eundem circa op-
pidum * Triripa legati sunt: obuiam, simpliciter orantes,
ne impetu irrumpat vt urbem: iusta enim omnia mox illi de-
creto senatus adfutura. Quapropter vt Sylla castra locaret,
conuenit, locumque metiri duces exercitus pro more iussit.
Cui adhibita fide disceslere legati. Illi sibeutibus, sta-
tim L. Basilum, & C. Micinium submisit, qui portam oc-
cuparent, montemque simul Exquilinum. Ipse deinde om-
ni studio iter adiungebat. Basillo per captam irrumpere por-
tam, populus inermis iniectis de mœnibus faxis, & tegulis
curlum continuat, & ad muros pressit. Quod Sylla conspi-
catus (iam enim aduentarunt domos incenderent clamita-
bat: ipse primus facem tenens ardentem viam inibat, rum-
sagittariis, ut in superiora testa tela ignita nullius habitura
tione iacerent, edixit, affectus ira, & omnibus in rebus sur-
ri sese regendum committens: qui dum hostes tantum aspe-
ctat, non amicos, non consanguineos, non familiares vlla
in mentione aut miseratione ponens, per incendia discurre-
bat, fontem insontemue neminem internoscens. Inter hæc
pulsus ad Telluris ædem Marius, per præconem seruos spe
25 libertatis accercebatur. Aduenta nte deinde superatus hoste,
concessit ex vrbe. Sylla coacto senatu, Marium, & paucos
alios, in quibus & tribunum plebis Sulpitium, reos mortis
decernit. Cæterum Sulpitius seruo prodente casus est, quæ
Sylla prius libertate donatum præcipitauit è saxo. Mario
autem grandem præconio indixit pecuniam, ingrare sa-
nè, & ciuili nequaquam de more, quippe qui paulo ante

in Marij potestate domi suæ cum de disset se, tutus dimissus erat. Quod si à Mario Syllam à Sulpitio necari permissum esset, ipsi rerum omnium potiri licuerat. Et tamen veniam impartiuit paucis post diebus eadem occasione præstita, sed eandem nequaquam assecutus est clementiam, Quibus 26 exrebus Sylla senatuum magno dolore clam afficiebat. Populi autem malevolentia & odium, operibus minimè obsecrum obiciebatur, qui Nonium eius nepotem & Seruium, cum magistratus Syllæ fauore peterent, repulso ac sugillatos habuit, alijs subinde creatis quorum honores præcipuè Syllæ indignationi fore rati sunt. Quibus ille magnam simulabat lætitiā, quod in populo libertatis fructus esset, cum quæ uellet libere faceret. Populare etiam odium cole-re adortus, ex aduersa factione consulem constituit L. Cinnam, executionibus ac iureiurando præoccupans, suis eum rebus studio ac beneuolentia consulitur. Is Capitolium accedens lapidemque manu tenens, iurauit ei: deinde præsentem multitudinem imprecatus est, nisi amorem in illum beneuolentiamque seruasset, non secus ex urbe detrudi ac lapis è manu: & lapidem abiecit in humum. Inito consulatu confestim Syllæ decreta rescindere aggressus, in Syllam accusationem instruxit: Tribuno etiam plebis Virginio diem dixit. Eum Sylla cum sedibus iudicialiis omittens, aduersus Mithridatem traiecit. Diebus quibus ex Italia Sylla mouebat exercitum, cum alia complura Mithridati circa Pergamum missa diuinitas signa traduntur, tum verò coronatū Victoriæ simulacrum, quod Pergameni quibusdam supernè machinis in eum demittebant, cum fere caput attingeret effraçtum, coronamque uulgo per frusta humi per theatrum esse collapsam. Quæ res vulgo quidam terrorem, Mithridati autem non parum mororis inculsit, tamen si per id tempus res supra spem illi succederent. Ipse enim intercepta Romanis Asia, regibusque Bithinia & Cappadocia expulsi, Pergami considerat, amicis opes, potentatus, ac regna disperdens. Filiorum eius uis antiquum principatū in Ponto ac Bosphoro supra Mæotim, obstantib. nullis obinebat. Alter Ariarathes Thraciam & Macedoniā magno subegerat exercitu, aliq; alij loca duces magnas habentes copias in potestatem redigebat. Ex quibus maximus Archelaus uniuerso mari nauibus imperitabat, Cyclades insulas

insulas in seruitutem trahebat. Reliquas omnes quæ intra Maleam sitæ sunt, simul & Eubœam ipsam subiugarat. Inde concitatus ab Athenis vsque Thessaliam omnes & Græcis gentes ad defectionem sollicitauit, circa Charoniam paulum quiddam nactus obstaculi. Hic nanque Brutius Surra, Sentij prætoris Macedoniæ legatus, sese tulit ad uersum, vir & fortitudine, & sapientia singulari. Ille Archelao torrentis instar per Boeotiam ruenti vehementius occurrens, tribus apud Charoniam præliis decertans eum repulit, & ad mare denuo repressit. L. deinde Lucullo imperante ut aduentanti Syllæ cederet, & decretum illi bellum permitteret, statim ad Sentium relicta Boeotia copias reduxit, quamquam res illi super vota secundæ fluere, & Græcia propter hominis bonitatem ac modestiam familiaris sese ad permutationem haberet. Hæ quidem res à Bruto præclarissimè gestæ sunt. Reliquæ ciuitates missis legatis Syllam vocabant. Athenis autem, quæ Aristionis dominationem pati cogebantur, collecto robore incubuit, eisque capto Piræo, obsidionem circumposuit, omnibus instans modis & varia committens prælia: quod si tempus non magnum tolerare instituisset, nullo cum discrimine superiorem capere urbem potuisset, cum fame ac necessariorum inopia ad extremum iam perducta diem esset. Verum enim uero cum rerum nouarum metu Romam festinaret, multis cum periculis, multis cum pugnis, ingentibus impensis, 30 omni studio bellum illud vrgebat. Cui præter reliquum apparatus, machinamentorum decem mulinorum ingorurum millibus quotidiana impendebatur opera. Ut verò deficere materia cœpit (nam alia excindi opera, alia suis effringi ponderibus, & assiduus hostium iactibus incendi) sacros aggressus est lucos: ipsum etiam secuit Lycæum & Academiam, cuius super omnia suburbana densissimum erat arbutum. Cum ad usus belli pecuniæ vrgeret inopia, ad mouenda Græciæ sese conuertit asyla, quæ in donariis ornatissima & pretiosissima fuerant, tum ab Epidaurorum ab Olympia ad se deferri iussit. Delphos etiam ad Amphictyones literas dedit, præstare ipsas dei pecunias ad se portari: aut enim tutius seruaturum, aut si necessarios ad usus consumpsisset, non pauciores sanè restitutum: & Caphin Phocensem ex familiaribus unum misit, cui ut singula pōdere

su scipe

susciperet mandata dedit. Tum Caphis Delphos profectus, aliquid sacrorum tangere veritus, coram Amphictyonibus necessitatē multis testatus est lacrimis: assentientibusque nullis, sese citharæ sonitum intra sacram ædem audisse, Caphis seu dictis fidem adhiberet, seu Syllæ religionem vellet incutere, ad eum renuntiavit audita. Cui per facetias Sylla rescribens, Miror, inquit, Caphi, ignorare te non quidem indignatis, ceterum exultantis indicium tantum esse. Quocirca perinde ac deo summa cum hilaritate pecunias tribuente, tu quoque confidentius accipe. Cetera quidē clam Græcis emissæ sunt: dosium verò quod vnum egregiis muneribus reliquum erat, cum & pōdere & magnitudine tollere iumēta nequireret, Amphictyones coacti cōsiderunt. Qua in re tum Flaminium, tum Manlium Acilium, tum Paulum Aemilium memoria repetierunt: quorum hic eiectus ē Græcia Antiocho, illi debellatis Macedoniæ regibus, non modò à Græcorum tēplis sibi temperauerant, verum etiā dona illis, honorem, & ornamenta cōplura adiecerat. Atenim illi modestissimi hominum, qui tacitas magistratibus manus præbere didicerant, duces legitimi, animo quidem reges, sumptibus autē tenues ac perparci, mediocribus ac taxatis utebantur impensis, cum inter im militem per assentationem sibi conciliare, quam hostem reformidare deformius ducerent. Huius verò tēpestatis imperatores violentia magis quam virtute fastigium vendicantes, & in mutuā perniciē armis indigentes, factiosē ipsos etiā hostes in expeditionibus cogebantur allicere. Deinde ut commilitonum operas emerent, cum grādes ad illorum voluptates ac libidines consumerent oper, venalem sese patriam facere non intelligebant, & ut in meliores dominationem exercerent, flagitiosissimorum seruicio sese obnoxios reddere. Hæc Marium eiecerunt, hæc in Octauij, hæc Fimbrianos in Flacci necem sollicitauerunt. Sylla non minima dedit initia ad eos, & corrumpendos, & concitandos, qui sub aliorum essent imperio, cum suis sumptuosas largitiones suppeditaret. Vnde cum ceteros ad prodigalitatem corruptione incitaret, gradī semper illi pecunia opus erat, ad tantā præsertim oblationem. Ad capiēdas enim Athenas grauis quadā & inexorabilis cupiditas hominem habebat, seu vetusta vrbis gloria

Græcia
na expilat
Sylla.

ria

Charitas
annonas
gens.

ria insensus illud ymbratle bellum suscepisset, seu furiosus conuitia morsusq; ferret, quibus eum atque Metellam passim de muris irridens & insultans tyrannus Aristion irritabat, homo & flagitio pariter ac crudelitate compositum habens animum. Is quicquid Mithridaticis ex morbis atque vitiis effluerat, in seipsum exceperat, & ciuitatem quae infinita bella compluresque tyrannidas intestinasque discordias sicuti mortiferam agrotatione euaserat, ad extremum tempus adduxerat. Tritici medimnus mille drachmis in vrbe veniebat. Reliquis mortalibus nascentia circum ar-
cem gramina pascentibus, coctosque calceos & vasa com-
manducantibus, ipse iugiter diurnis comportionibus per-
lasciniam petulantis, sine saltans, ridiculos in hostem factos
a se versus usurpabat. Cum in sacram deae lucernam per ino-
piam olei extinctam audisset, nihili fecit. Sacerdoti quae di-
midium frumenti sextarium petierat, piper misit. Senato-
ris dignitatis viros, ac sacerdotes suppliciter orantes, vt mi-
sericordia ciuitatis motus pacem cum Sylla foederet; face-
ret, iniectis sagittis dissipatos submouit. Tandem suis ex co-
potioribus duos aut tres, qui de pace agerent, agere misit: qui
cum nihil salutare postulantes, sed Theleum, Eumolpum, &
res aduersum Medos gestas inani quadam ostentatione praedi-
carent, Ab ite o beati homines, inquit Sylla, & istas vo-
biscum orationes recipite: haud enim capessenda studio-
sus disciplinam a Rom. populo Athenas missus sum, ceterum
vt rebelles euertam. Interea seniores quidam cum in Cera-
mico verba inter se facerent, inuehi coeperunt in tyrannum.
q. muri custodiam circa heptachalcum (is intra vrbe locus
est) negligentius faceret, quae impetu facto facilis hosti pa-
teret ascensus. Is exceptus sermo deinde renuntiatur ad Syl-
lam. Quod nequaquam aspernatus, noctu locum capto facile
speculatus, rem ipsam aggressus est. Ipse Sylla in comen-
tariis suis refert, M. Teium qui prior in murum euaserat, cum occur-
renti hosti violentius galeae ictu inflixisset, gladiumq; fregisset,
haud tamen cessasse loco: sed perstante tenuisse. Ea igitur ex
parte Athenienses natu grandiores vrbe capti fuisse come-
morabat. Ipse vero Sylla inter Piraica & sacra porta muro
effosso & equato solo, nocte irruit media, terrore maximo,
cum tubae cornuaque streperent, & copiae quas ad eadem
ad rapinam immittebat, per angustias militari clamore
strictis

strictis gladiis ferrentur. Innumerabiles obruncati. Cruo-
ris vnda & magnitudo ipsis etiam nunc locis definitur. Nam
praeter vrbe reliqua cadauera, occisorum circa forum num-
merus vniuerso intra Diphilum Ceramico continebatur.
Tradunt & multi suburbium per portas inundasse. Cum
hunc in modum tot interfecti sint, non pauciores extitere,
qui patrie iam extinguendae misericordia & desiderio, sibi
necem ipsi consciuerint: hoc enim optimates pertinuisse,
ac salutem desperasse fecit, quod nullam in Sylla clemen-
tiam, moderationemq; crederent. Ceterum Midias & Cal-
liphon exules, precantes ac genibus obuoluti, & senatores
commilitones eius ne ciuitatem deleteret petiere. Ad quos ille,
collaudatis Atheniensibus priscis, ultione iam expletus ac
saturatus, Donare se, inquit, multos paucis, viuosq; defun-
ctis. Sylla Athenarum vrbe potitus est, vt ipse in comen-
tariis scriptum reliquit, Calend. Martiis, qui dies ad
mensis exordium maxime concidit, in quo multa ad
imitationis illius ac diluij memoriam perniciosamque
stragem forte patrantur. Vrbe capta, tyrannus in arcem
confugiens obsidione cingebatur. Eius operis cura Curio-
ni demandata, post longi temporis tolerantiam, premente
siti, in deditionem venit, & statim signa diuinitas affuere:
qua enim die atque hora illum Curio deducebat, tot ex se-
reno nubila concurfarunt, tanta vis erupit imbrium, vt arx
inundaret. Nec diu post Pyraeus in Syllae potestatem venit,
cuius pars maxima incendio vastata, vbi & Philonis arma-
mentarium, opus singulari admiratione prosequendum. Interea
Taxilles Mithridatis praefectus ex Thracia & Macedonia
centum millibus peditum, equitum decem, & falcatis cur-
ribus nonaginta descendens, Archelaum adhuc circa Mu-
nychiam stantem in anchoris arcescit, neq; mari decedere
volentem, neque ad conferendam cum Romanis manum
acrem strenuumve, sed ad conterendum belli tempus, & com-
meatus eis intercipiendos. Quae Sylla longe melius illo
cospicatus, e locis sterilibus, quae vel pace vix alere possent
exercitum, in Boeotia castra mouit. Per eius rei consilium
compluribus errare visus est, quoniam relicto Atheniensi
agro, aspero quidem, & equis inuito, in planis sese campos
& patentes Boeotiae locos iniecerit, cum equitibus & curri-
bus cerneret robur constare barbaricum. Verum famem,

ut dictū est, inopiamq; deuitans, Martis discrimina sectari coactus erat. Rursus ei terrorem Hortensius importabat, homo imperatoris instructus artibus, & certandi percipidus, quem ad Syllam ex Thessalia copias adducentē, inter angustias barbari insidiantes seruabant. Eapropter in Bœotiam Sylla mouerat. At Caphis nostris fauens partibus, deceptis per alios tramites barbaris, sub Tithoræam per
39 Parnassum deduxit Hortensium. Erat autem haud tantæ quantæ hac tempestate amplitudinis ciuitas, sed excisum in præcipiti rupe castellum, quo Phocenses cum irrum- pentem Xerxem fugerent, adificato ibi loco, salutem sibi comparauerunt. Hic castris positis Hortensius die quidē reiecit hostem, noctu verò ad Patronidē per aspera descendens loca, occurrenti cum exercitu Syllæ sese coniunxit. Com-
40 misti collē quendā qui ē campis Eleaticis medius eminet, occupant: solum sanē fertile ac rerū vbertate commodum, in cuius radice aquarū abundantia erat: hunc Philobœo- tum appellat. Eius naturā Sylla mirificē situmq; collaudat. Castrametantiū paruus hostibus visus est numerus. Equites enim mille & quingenti, haud plures erant: pedites quin-
decim millibus pauciores. Quocirca reliqui duces Arche- laum vel inuitum induxerunt, ut acie structa, copiarū descen- derent. Cernere erat campum equis, curribus, clypeis, scu- tisq; refertum, voces ac strepitus ipse minimē capiebat aer. Cum tot pariter gentes instructæ constaret, tam sumptuosi præterea apparatus, ac spiritus iactantia pleni, elatq; cer- uices, frustra non erant, nec ad stupefaciendū inutiles: arma quoq; radiantia auro & argēto decora, & Medicarum Scy-
thicarūq; vestium colores luculentissimo ære ferroque permisti, dum agitantur, instar ignis terribilem incute- bant aspectum. Eas ob res intra vallum Romani sese com-
primebant, ita ut Sylla nulla eis ratione pauorem posset adimere. Violentius itaq; refugere, nec villo pacto quietem agere, grauius verò ferre, & conuictis Syllam insectari, qui
41 barbaros aspernens tidentq; spectaret. Hæc tamen ipsa res maximē omnium Syllæ profuit. Etenim Romanos con- temnentes aduersarii, confusos admodum vertere ordines, cum alioquin ob præfectorum multitudinem nequaquam ducibus audirent. Nam cum pauci toleranter in castris se teneret, maxima turba direptionibus & rapinis inescata,
comp

complurium dierum viam longē à castris palantes vaga- bantur. Tum Panopæorum oppidum excidisse dicuntur, & Lebadæorum vrbe direpta, oraculum depeculatos fuisse, nullo interim imperante duce. Sylla cum in eius oculis tot vrbes delerentur, mœrore anxius & indignabundus, nullo interim otio militem languescere patiebatur: at nunc ex alueo Cephisum cogebat auertere, nunc nulli concessa quiete, ingentes cauare fossas: quod si quē cedere animad- uerteret, inexorabilis castigatō instabat, ut labore ad tanta defatigati opera, animo belli discrimina libentius ample- xarentur: quod & euenit. Cum enim tertio post die la-
42 borantibus illis Sylla præteriret, sese ut in hostes ducerentur magno clamore precabantur. Quibus ille, Haud istud profectō pugnare volentium, sed laborare nolentium præ- lium est. Sin vera certādi cupiditas inest, illuc venite, dixit, armati: cōmonstratq; vbi superiori tēpore finitimo fluui- arx fuerat, tunc autē vrbe deleta, præruptus ac saæus resta- bat tumulus, ab Aedylio monte disunctus, quantū flumen
43 Assus continet, qui sub radicem montis Cephiso cōmistus, simulq; violentior factus munitiorem castris reddit tumu- lum. Quō cum ferreis insignē clypeis hostem festinantem Sylla conspiceret, locum captaturus præuenire contendebat, itaq; prompta militum vsus opera, potitus est monte. Inde retrusus Archelaus, aduersus Charoneam facit impe-
tum. Charonenenses qui cum Sylla militabant, eum suppli- citer orabant, ne conseruandæ ciuitatis curam abiiciat. Gaminium igitur tribunum militum cum cohorte statim
44 mittit Charonenensibus omisissis, qui tamet si cuperent, Ga- minium tamen celeritate consequi nequibāt: adeo bonus, & Charonenensibus ad eorum salutem animosior atque stre- nuior extitit. Iobas non Gaminium, sed Hercium missum fuisse dicit. Nostra itaque ciuitas eo deducta periculorum euasit incolomis. A Lebadia & Throphonio sortes victo-
riam portendentes, & secunda Romanis mittebantur ora- cula, de quibus per incolas plurimus sermo manat. Ut autē à Sylla vndecimo commentariorum scriptum est, Quintus Titius, inter eos qui per Graciā negotiabatur non igno-
bilis, post partam in Charonea victoriam ad eum profe- ctus, annuntiat secundam & pugnam & victoriam à Tro-
phonio eodem in loco non diu post significari. Post hunc
cc 2 quidam

quidam in ordine militans Saluenius nomine, à deo prædictum esse retulit, qualem Italicis, talē & illis rebus futurum finem. Vtrique de dei responso hæc ipsa prædicabant: se enim similem Ioui Olympio venustate & magnitudinem vidisse commemorabant. Vt verò Sylla traiecit Asium, sub Aedylium profectus vicina Archelao castra posuit, qui per id tempus inter Acontium & Aedylium penes Asios (sic enim appellant) munitissimum iecerat vallum. Locus in quo tentoria fixit, in hunc usque diem Archelaus ab illo nominatur. Sylla diem vnum intermittens, Murenam vno cum ordine ac duabus cohortibus reliquit, qui confusum turbaret hostē. Ipse in Cephisi ripis immolauit, quo facto in Cheroneam pergit, vt acceptis inde copiis, Thuriū ab hostibus captū inspiceret. Est autē cacumē asperum multis frequens anfractibus, quod vocamus Orthopagum: sub flumen, Apollinis Morij Thuriū; templum est. Id deo à Cheroneis matre Thuria inditum est cognomentū. Cheroneos autem Cheroneæ habitatores induisse, rerum scriptores prodiderunt. Nonnulli asserunt bouem, quam Pythius Cadmo ducē exhibuit, eo in loco primum cōparuisse, & ab ea locū appellatum: Thur siquidē Phœnices vaccam nuncupant. Aduentanti Cheroneam Syllæ, tribunus militum vrbis præfectus præsidio, instructos armis ducens milites obuiam prodit, laureā gestans coronā. Susceptis & appellatis benigne militibus, cum ad ingrediendū periculū adhortaretur, duo Cheroneæ ei superueniunt homines, Homoloicus & Anaxidamus, qui accepta parua militū manu, Thuriū præsidium obtruncaturos se pollicebantur. Occulatum enim barbaris esse semitā, quā à Petrocho penes Musæum supra verticē ducat ad Thuriū, quā cōmeantes, facto in eos impetu, faciliē iactis supernē saxi explosuros in plana Gaminio de hominū fide ac fortitudine testē se præbete.

46 Sylla rem aggreddendam imperauit. Tum acies instruit, & dispartitis in vtrunq; cornu equitibus, sibi quidā dextrū, Murenam verò sinistrū attribuit. Galba & Hortensius legati instructas habentes cohortes postremi succedebant, ne circumductio ab hoste fieret obseruantes: hostes enim complurimis equitibus, & leuis armaturæ peditibus cornu, & inflexum & agile apparare spectabantur, vt cum longius reduxissent Romanos, circumdarent. Interea Cheroneæ cum

cum accepto à Sylla Ericio duce, clam Thuriū circumsissent, seq; deinde ostentassent, ingens tumultus & barbarorū fuga fit, tum plurima cædes inuicem. Nec enim permansere, verum per prona delati propriis incumbabant iaculis, seq; mutuo pellentes in præcipitia dabāt: hostes è superioribus instabant, & nuda cuncta feriebat. Hoc pacto ad Thuriū tria millia cecidere. Ex fugientibus partē Murena instructis suis excipiens trūcat ac delet. Reliqui intra suorum castra compulsi phalange fusi irruentes, pauore latē ac turbatione cuncta replebant, quodque non minimum stragis importauit, ducibus moram intulerunt. Mox enim Sylla copias turbatis inuehens, interuallumque celeritate corripens, omnem falcatis curribus vim intercepit, & momentum, cui maxime currendi longitudo robur immittit, & ex agitatione vehementem præbet impetum. Sparij verò breuioris ictus imbecilles sunt, & obtusi, sicuti tela quæ tenorem ac vim non accipiunt. Quod eo tempore barbaris obigit: priores nanque currus lentius agitati, & debiliter inuecti, à Romanis plausibus retrudebantur & rifu, quale spectaculum cursus equorum præbere solet. Hinc robur pedestre irrumpit inuicē, barbaris quidem longas sarissas protendentibus, & clypeorū serie phalangem instructam feruare conantibus: Romanis autem cum pila deieccissent, gladios nudantibus, & vt confestim quantum ira concitabat manum confererent, sarissas repellentibus. Nam seruatorum millia quindecim structa cernebant in fronte, quos regis præfecti vno præconio liberos dictos inter militares ordines locarant. Tunc Romanū quendam Centurionē dixisse ferunt, seruis duntaxat ad Saturnalia licentiā impartitam esse scio. Hos ipsos densitate ac frequentia tardē repulso, & præter ingenium manere ausos, Romani sagittis & glandibus innumeris terga vertere & aciem turbare cogunt. Archelao dextrum cornu vt circumdaret referente, Hortensius ex transuerso inuolans, cursu delatas immisit cohortes. At illo confestim duo ex suis equitū millia conuertente, à multitudine repressus Hortensius, se ad motā subtrahebat, à legione sensim abruptus, & ab hoste circumcinctus. Id vbi Sylla rescit, nondū Marte conferto à dextro cornu, subsidium allaturus insequitur. Archelaus hostis aduentum ex pulueris nube suspicatus, Hortensio libenter

omisso, in dextrum cornu flexit iter, unde Sylla fecerat impetum: illud enim ab imperatore desertum facile se cap-
turus in spem venerat. Præterea adversus Murenæ Taxil-
les ferreis munitum scutis peditatum induxit. Quocirca
vocibus bifariam illatis, & tumulis clamorē referentibus
anceps Sylla substitit, vtra in parte præsens potius adesset.
Suā tandē aciem recipiens, Murenæ subsidio quatuor cū co-
hortibus misit Hortensiu. Ipse verò quinta sublequi iussit,
ad cornu dextrum pleniorē gressu pergit ire, iam adversus
Archelaū constanter pro dignitate pugnans. Ut autem ap-
paruit Sylla, violentius incumbentes vincunt, victos ad flu-
vium usque, & ad Acontium montem effusa fuga persequi-
tur. Murenæ tamen periculum minimē Sylla contempsit,
sed ad ferendum concitatus auxilium, ubi eos quoque victo-
res aspexit, rursus ad insectandum convertitur. Multi bar-
barorum cæduntur in campo, plurimi dum vallum petunt
obtruncantur. Ex tot millibus decem tantum millia in
Chalcidem elapsa sunt. Sylla refert suis ex militibus con-
questos esse quatuordecim, ex quibus cum advesperasce-
ret, duos advenisse, idcirco trophæis Martem, Victoriā &
Venerem inscripsit, perinde ac in eo prælio non minus fe-
licitate, quam solertia & potentia rem bene gesserit. Hoc
quidem trophæum de campestri pugna erexit, qua primum
Archelaus usque ad * Medum fluvium inclinavit. Alterum
est ad eacumen Thurij de circumdatis barbaris, græcis in-
scriptum literis, Homoloichum & Anaxidamon bellato-
res præstantissimos significantibus. Huius pugnae victoriā
Thebis celebravit, ædificata circa Oedipi fontem ara: iudi-
ces Græcos alijs ex oppidis accersens, quando cum Theba-
nis simultatem exercens, dimidium illorū agrum abrupte-
rat, & Apollini Pythio & Ioui Olympio consecravit, iussit
vtriq; deo pecuniam ex fructibus reddere, quam ipse rapue-
rat. Audiens postmodum Flaccum ex adversa factione co-
sulem electū, Ionium mare cum exercitu transire, verbo
quidem cōtra Mithridatem, re autem vera cōtra Flaccum
ipsū, ut ei se ferret obuium, in Thessaliā castra movit.
Ei cum penes Meliteam urbem esset, crebri afferuntur nū-
tij, regias copias haud sanè minores quam antea, relictos
tergo locos denuo populari. Nanque Dorylaus ingenti na-
vium apparatu delatus ad Chalcidem, in quibus octogin-

ta hominum millia in armis spectata, & ex omni multitu-
dine Mithridatico exercitu præstantissimē instructa duce-
bat, mox Bæotiā incurसारat, agroq; potitus erat. Is ut Syl-
lam eliceret ad prælium, promptam exhibebat operā, Ar-
chelao nequaquam audieris, ne id faceret obsistenti, rumo-
res de priorē pugna disseminans, tot virorum millia non
sine prodicione deleri potuisse. Maturē igitur Sylla reuer-
sus, Archelaum virum singulari prudentia præditū, & Ro-
manæ virtutis etiam atque etiam expertissimum esse Do-
rylao demonstravit. Nam prope Tilphosium in Syllam in-
cidens, primus erat qui dissuaderet ne prælio decerneretur
at impensis & tempore bellum terendum. Spem tamen nō-
nullam præbuit Archelao propinquus Orchomeno locus,
in quo locata castra fuerant, iis ad decertandum mirum in
modum idoneus, qui equestribus copiis pollerent. Ex agro
nanque Bæotico uniuerso, quæ pars pulchritudine ac ma-
gnitudine excellit, maxime ea ad Orchomeniorum urbem
pertinet. Ea tantum planities diffunditur arbutis usque ad
plaudes vacua, in quibus Melas fluvius assumitur, sub Or-
chomeniorum urbem emergens, magnus quidē & solus ē
Græciæ fluminibus à fonte nauigiorum patiens, & æstiuū
circa solstitium instar Nili incrementa suscipiens: eadem
quæ in illo nascuntur & ipse producit, præterquam si qua
fructum non ferunt, aut non auferunt. Ceterum longē
non excurrit, maxima ex parte in occultos continuò lacus
aut sylvas extinguitur: non magnam verò partem Cephiso
comiscet, quo in loco præcipue lacus, ut videtur, commodā
conficiendis tibiis producit arundinem. Locatis igitur pro-
ximē castris, Archelaus quidem otiosus erat: at verò Sylla
follas vtrinque cauat, ut si qua præstaretur facultas, ē soli-
dis locis & equorum cursui aptis ad palustria hostes exclu-
deret. At illi morarum impatientes, ut primum à ductori-
bus emissi sunt, tam effusa velocitate cursitant, ut non mo-
dò qui operibus destinabantur, verum etiam perturbati or-
dines plurimi fugam capesserent. Vbi desiliens ab equo
Sylla, correpto signo, per macantes in hostem conuolat, &
vociferatur, Mihi quidē, inquit, o Romani milites hic pul-
chrum est mori: vos autem cum rogabimini, quonam in
loco imperatorem vestrum prodideritis, dicere memen-
tote, in Orchomeno: quo dicto reuocati sunt. Mox etiam

duabus cohortibus à cornu dextro subsidium afferentibus incursans vertit hostem. Reductis paululum deinde militibus, prandium cum dedisset, rursus ab hoste vallum fossa muniebat. At illi denuo instructiores quam antea impetu deferebantur, ubi Diogenes Archelai priuignus, cum in dextro cornu pugnam ciceret, cunctorum admiratione spectabilis, occidit. Romani sagittarij cum incubetibus aduersariis quod se verterent non haberent, collectas manu sagittas ut enses infligentes consauciabant. Deinde intra vallum inclusi, per mortes ac vulnera miserabiliter pernoctabant. Sylla rursus cum illucesceret, adductis ad valum militibus fossam agitabat. Erumpentes deinde complurimos commissam pugnam dare terga coegit, ad quorum trepidationem consistere ne-
mine violentius incumbens castra obtinet. Lacus & paludes adeo cruore cadaveribusque repletæ, ut hac etiam ætate barbaricos arcus, galeas, fragmenta thoracum ferrea, gladios ceno immerfos offendant, cum post eam pugnam anni ferme ducenti elapsi sint. Res quidem ad Charoneam & Orchomenum hoc pacto gestæ memorantur. Cum Cinna & Carbo Romæ in clarissimos viros flagitiose ac impudenter agerent, complures ab eorum dominatione fugitantes, in Syllæ castra perinde ac portum sese conferebant. Paruo deinde tempore, quædam apud eum senatus forma creata erat. Metella cum pueris clanculum se agrè subducens, ad ipsum quoque profecta nuntiat, & domum & villas ab inimicis incensas: proinde ut domesticis opitularetur, supplex orabat. Quas ob res cum Sylla fluctuaret ambiguus (nec enim patriæ vastitatem negligenter tolerare poterat, nec bellum Mithridaticum, opus tam arduum imperfectum relinquere cogitabat) Archelaus Deliacus mercator aduentat, spes nonnullas & sermones à regio ferens Archelao: quæ res adeo Syllæ complacita est, ut & ipse ad Archelai colloquia properantius venerit. Ad mare circa Delum conuenire, ubi templum est Apollinis. Prior Archelaus orsus, petebat, ut Asia ac Ponti rebus omisissis, Sylla ad Romanum enavigaret bellum, quantum pecuniarum triremiumque & copiarum à rege veller accipiens. Tum excipiens Sylla, Mithridatis, inquit, securus esto. Tu verò in eius locum regnum aggrederere, & inita cum pop. Rom. societate naues trade. Archelao autem regis prodicionem abominante, Sylla subiecit:

iecit: Tu cum sis Archelae, Cappadox, & barbari regis seruus seu maioris amicus, ad bonorum talium adeptionem turpitudinem subire nolis: mihi autem qui sum & Rom. populi imperator, & Sylla, de prodicione verbum audes facere: quasi non ille sis Archelaus, qui nuper ex Charonea excentum & viginti millibus militum minima cum manu salutem fugam coparans, & biduum in Orchomeniorum paludibus latitans, inaccessibilem præ intersectorum multitudine Bæotiam dereliquis. Archelaus mutata post hæc sententia, caput inclinatum, & ad preces versus, obtestatur ut bellum finiat, & Mithridati se conciliet. Sic inuitatus rem Sylla suscipit, fœdera quoque consueiuntur, ut Mithridates Asiam Paphlagoniamque dimittat, Bithyniam, Nicomediam, Cappadociamque cedat Ariobarzani, duo talentum millia Romano pendat populo, septuaginta naues æratas cum apparatu & armamentis exhibeat, Sylla reliquum illi regnum stabiliter asserat, & regem populi Rom. socium decernat. His conventis atque confixis, flexo cursu per Thessaliam & Macedoniam ad Hellespontum iter facit, Archelaum honorifice comitem habens. Eo namque penes Larissam in aduersam incidere, & quidem grauius, valetudinem, sistit iter, & de hominis salute non secus ac vnus ex ducibus & commilitonibus suis curam diligentiamque suscepit. His rebus in Charonea gestis criminationem iniecerunt, perinde ac ibi non sine vitio decertatum sit: quodque Sylla ceteros Mithridatis amicos, quos captiuos habebat restituens, Aristionem duntaxat tyrannum veneno sustulit, qui cum Archelao simultatem exercebat, præsertim cum decem millia agri iugera in Eubœa Cappadoci data foret, & Romanorum amicus ac socius inscriberetur à Sylla: quas res in commentariis Sylla refellit. Tunc aduentantibus à Mithridate legatis, cum alia quidem suscipere eum dicerent, Paphlagonia verò ne Mithridatem spoliaret, obsecrarent, de nauibus quoque haud omnino consentirent: indignabundus Sylla. Quid dicitis? inquit: Mithridates ad vindicandam Paphlagoniam possessionem studet, & de tradendis nauibus it inficias: quem caput inclinaturum ego sane existimabam, si dexteram illi manum relinquerem, quantum ciuium Romanorum numerum trucidauit. Atque aliterius generis voces emittere illico, ubi ipse in Asiam traiecerit. Nunc Pergami sedens bellum quod nequaquam

aspexerit imperatoris disponat artibus. Itaque legati pa-
uore percussu quietem seruabant. At Archelaus Sylla pre-
ces atterebat, & iracundiā mitigabat multis cū lachrymis,
dexterā eius attingens. Denique vt ad Mithridatem legati
remitterentur, persuasit, pacem enim per eius sententiā cō-
fecturos: q̄ si non exoret, sibi ipsi mortem consciturum. Eo
igitur has ad res emissio, ipse agrum Medicum inuadens,
& multa depopularis loca, rursus reuertit in Macedoniā.
Deinde Archelaū apud Philippos admittit, cuncta recte ha-
bere nuntiantem, opus autē esse penitus, vt secum Mithri-
dates in colloquiū veniat: cuius rei Fimbrias potissimum
causa erat, qui cū alterius factionis principē Flaccū ob-
truncasset. Mithridatis duces superans, aduersus eum com-
meabar. Quæ Mithridates pertimescens, Syllæ potius fa-
miliaritatē amicitiamq̄ delegit. Proinde in Troadis Dar-
dano conuenerunt, Mithridates quidem ducētas vniures
habens, ex pedestribus verō copiis viginti armatorum mil-
lia ac sexcentos equites, currusq̄; falcatos plurimos: at Syl-
la cohortes quatuor, equitesq̄; ducentos. Cū Mithridates
obuiam prodisset, ac dextram protendisset, Sylla perconta-
tus, Bellō ne, inquit, sinem imponis iis conditionibus quas
confessus est Archelaus? Tacente rege, Sylla, Eos, inquit,
quibus pace opus est, verba prius facere conuenit: victori-
bus silentia tenere satis est. Postquā Mithridates purgatio-
nem suā orsus, belli causas partim in deos vertere, partim
in ipsorum culpā Romanorū referre conatus est: excipiens
Sylla, Dudum, ait, aliis renuntiantibus audierā, nunc autē
ipse intelligo, quā singulari Mithridates, polleas eloquē-
tia, qui tam flagitiosis in rebus, tamq̄; impiis pretextu &
ratione probabili minime caruisti. Cū autē quæ acerbis-
sime ab eo patrata fuerant, confutasset, & accusando im-
probasset, denuo rogauit, num quæ cū Archelao pacta
conuentaq̄; sint, absoluat. Illo eum in modum facturū sese
respondente, familiarissimē salutauit, & amplectens, exo-
scularus est. Insuper Ariobarzānem & Nicomedem reges
adducens conciliauit, in gratiamq̄; reuocauit. Mithridates
itaque nauibus septuaginta traditis, sagittariisq̄; quingen-
tis, in Pontum enauigauit. Eam pacem milites grauius &
iniquo ferebant animo: siquidem regum omnium iniustis-
simum, qui vno die centum & quinquaginta Romanorum
millia

millia paratis iugulari fecerat insidiis, tantis opibus & spo-
liis datis, ex Asia velis ascendere indignum censebant, quā
annos iam quatuor populationibus collectisq̄; tributis ex-
hauserat. Quod cū Sylla sensisset, eam facti defensionem
afferebat, quod Mithridati simul & Fimbriæ, si in se con-
spirassent, bellū nequiret inferre. Inde aduersus Fimbriam
incitatus, qui penes Thyatira castra habebat, iacto proxi-
mē vallo castra fossā circuncinxit. Tum Fimbriani milites
ē castris solis elapsi tunicis, Syllanos familiariter amplexa-
ti, operum adiutores se fecerunt, promptissimam impartiē-
tes operam. Eam conspicatus Fimbria permutationē, & cū
Sylla in gratiā redire posse desperans, intra vallum necem
sibi consciiuit. Sylla * duobus millibus talentū vniuersam
condemnavit Asiam. Priuatim autē cū contumeliis, tum
obsidione immorantium domos absumpsit. Edictū enim
erat, vt hospes diuerenti apud se militi * quatuor tetradra-
chma præberet in dies, cornam insuper ei, & quocunq̄; fa-
miliares inuitallet. Centurioni * drachmas quinquaginta
in dies singulos. Vestem aliam cū domi versaretur, aliam
cū prodiret in publicum. Cuncta de hinc cum classe di-
scedens Epheso, die tertio intra Piræū iecit anchoras. Vbi
cū sacris initiatus esset, sibi ipsi peculiarem Apelliconis
Teij bibliothecam exemit, in qua omnia ferme Aristotelis
& Theophrasti volumina fuerant, quorum notitia nondū
apertē manarat in vulgus. Ea Romam delata, maximā par-
tem à Tyrannione grammatico digestam in numerū fuisse
traditur. A quo Rhodium Andronicum cū esset facilē nā-
tus, exemplaria in medium posuisset, & quæ nunc feruntur,
tabulas exscripsisset. Cæterum vetustiores Peripatetici per
se quidem eximij, & doctrinarū studiosi videntur, verum
in Aristotelis ac Theophrasti scriptis non multis sanē, aut
multa cum diligentia versati, propter Nelei Sceptij hære-
dem, cui Theophrastus suos codices legarat: qui deinde ad
imperitos homines, quos nulla honoris & laudis cura ran-
gebat, peruenerant. Syllæ moram circum Athenas trahēti,
dolor eum stupore pedibus atque molestia incidit, quem
Strabo * balbutientem podagram appellat. Quapro-
pter Adipsum enauigans calidarum vsu aquarum
habuit, per otium simul & illecebras scænicis cum hi-
strionibus diem exigens. Per litus deambulantī piscatores
quidam

1200000
coronatis.

*Faciunt
duos flore-
nos cū di-
midio.

*Acquiu-
lent coro-
natis.

64

*Adipsum

quidam eximia pulchritu dinis pisces attulerunt: quo mu-
nere plurimum delectatus ut Halænses esse cognouit. An-
inquit, quidam ex Halænsibus adhuc superstites restant?
Post partam enim ex Orchomeni praelio victoriam, in per-
sequendis hostibus tres vna Bœotia: vrbes deleuerat, Ante-
donē, Larymnā, & Halæas. Hominibus verò nullam me-
tu vocem edere ausis, subridēs Sylla, lētos abire iussit. haud
enim cum vilibus aut neglectis, quæque reiici debeant, ad-
uenisse. Eam obrem Halænses spe pleni in vnum congre-
gati, urbem denuo repetisse dicuntur. Sylla per Thessaliam
& Macedoniam ad mare descendens, mille ac ducentis na-
uibus a Dyrrhachio Brundisium traicere parabat. Proxi-
ma est Apollonia, quam penes est Nymphæum sacer locus,
ē virenti colle ac pratis ignis fontes effundens assidue per
sparsos riuulos defluentes. Hoc in loco memoriæ proditum
est somno pressum Satyrum fuisse captum, qualem poetæ
ac pictores effingunt. Is perductus ad Syllam cōplures per
interpretes quisnam esset interrogatus, nihil quod posset
intelligi vix vociferatus est. At vocem asperam equi prefer-
tim hinnitu, & hirci balatu permistam edens, cum Syllam
obstupefecisset, datis comitibus dimissus est. Sylla cum
transmissurus esset milites, ac vereretur, ne vbi prehēdissent
Italiā, quisque per vrbes dilaberetur, primum quidem iu-
rarunt per se mansuros, nullamque sponte sua Italiæ vasti-
tatem importaturos. Post modum cum grandi pecunia illi
opus esse conspicerent, vnusquisque suis rebus primitias adi-
mens pro facultate ad Syllam conferebant: quas tamen Syl-
la minime suscipiens, collaudauit. Tum adhortatis & ac-
censis animis aduersus imperatores .XV. & quidem, ut
ipse inquit, inimicissimos, quadringentas & quinquā-
ginta cohortes habentes traiecit, cum antea deus illi fe-
lices rerum successus manifestissimē portendisset. Nam eo
circa Tarentum, quā traiecerat immorante, iecur extrema
sui parte lauræ coronæ formam habens inspecū est * co-
rymbō pendente gemino. Pridie quā Campaniam ingre-
deretur, duo eximia magnitudinis hirci penes Ephēū mon-
tem conferre conspecti sunt, omnia quæ inter pugnam
euenire mortalibus solent, nunc inferentes, nunc toleran-
tes. Erat autem visio, quæ paulatim a terra eleuata quaquā-
uerfus per arē dispergebatur, obscuris idolis perquā simi-
lis:

Plin. lib.
2. cap. 106
Strabo lib
7.

* ἀκρυβία
ε. ε.

lis: postmodū euauit. Nec diu post, Mario iuniore & Nor-
bano consule magnas inducentib. copias, Sylla cum neque
aciē neque turmas suorū instruxisset, cominus strenuitatis ro-
bore & audaciē vsus impetu, in fugam cōuertit hostes, & se-
prem millibus cæsis, intra urbem Capuam Norbanū inclu-
sit. Hanc exitisse causam inquit, ut per oppida milites non
dissoluerentur, sed coniuncti aduersarios aspernarentur, ta-
met si multo amplior esset numerus. In Syllo seruum Pon-
tij numine afflatum sibi obuiam venisse scribit, qui diceret
se a Bellona missum, ut belli potentiam atque victoriam nun-
tiaret, quodd si non maturaret, Capitolium incendio perisse.
Quod ipsum, & qua die prædictum ab homine fuerat, obue-
nit. Ea verò fuit pridie nonas Quintiles, quas nunc Iulias
vocamus. Marcus etiam Lucullus ex Syllanis ducibus vnus
ad Fidentium se decim cohortes aduersus hostiles quinquā-
ginta instruens, filius militum strenuitate, ē quibus tamen
cum ieremes permultos haberet, tardior subdubitabat. Eo
deliberante ē propinquo prato mollis aura frequētissimos
exercitui flores incutiens, & sua sponte manentes inspersit,
& adeo super scuta & galeas intulit, ut hostis coronatis exi-
stimaret. Ea re animosiores facti conferunt manus, victo-
resque decem & octo millia trucidant, & hostem castris
exiunt. Hic eius Luculli frater erat, a quo posteriori tem-
pore Mithridates atque Tigranes debellati sunt. Sylla mul-
tis adhuc exercitibus & ingentibus copiis circūfusus vndi-
que sibi hostes videns, potentię fraudes adiunxit, alterum
ex consulibus Scipionem ad pacem inuitans, qui cum acci-
peret, plures in vnum conuentus colloquiaque fiebant. Syl-
la verò semper aliquam alliciendi rationem iniiciens & oc-
casionem, Scipionis commilitones per suos corrumpebat,
qui ad fraudandos & omni incautos ratione demulcendos
homines, quemadmodum & eorum ductor, exercitati erāt.
Hostilia nāque ingressi castra, & illis immixti, nonnullos
confestim argento, quosdam pollicitationibus, alios blan-
dimentis & luadendi suauitate pelliciebant. Postremo Syl-
la cum cohortibus XX propius aduentante, nonnulli Sci-
pionianos salutant. Illi autem salute reddita: ad illos acce-
dunt, Scipio intra tentorium solus relinquebatur. Sylla
cum cohortibus XX perinde ac mansuefactis auibus aduer-
sus inimicorū quadraginta luctatus, cūctos suos reduxit in
castra.

68

69

*Sylla
Sammium.*

castra. Quo tempore Carbonem dixisse memoriam proditum est, quod cum aduersus vulpem atque leonem Syllae animus incolentes belligeraret, maior ex vulpe sibi moror inferretur. Post haec Marius LXXXV cohortes circa signum habens, Syllam prouocabat ad praelium. Is autem eodice ad ineundum certamen promptissimus erat: quiescenti enim huiusce generis obuenerat insomnium. Seniore namque Marium diu vita functum, filio Mario suadentem admonentemque existimabat, ut diem qui insequeretur cautius euitaret, ut permagnam sibi infelicitatem importantem. Quocirca Sylla ad conferendam manum ardentior Dolabellam procul inde metatum accersit. Incumbentibus, hostibus & viam intercludentibus, Syllani suscepto, ut vias sternerent praelio, lassitudine frangebantur, frequens simul pluuia operibus ingruens maius illis malum intecit. Eapropter centuriones Syllam aduertes suppliciter orabant, ut aliud in tempus praelium differret. Milites pariter per laborem eiectiones, & humi quiescentes, ac securis incumbentes ostentabant. Quod simulac inuitus Sylla concessit, dato locandis castris edicto (iam vallum iacere priusquam reuocaretur exercitus, & fossam ducere coeperat) ecce Marius suus elatus infert inter propugnatores adequitans, tanquam confusis ordinibus & tumultuosè perturbatis cuncta dissipaturus. Vbi fortuna vocem inter somnos audiram Syllae perducebat ad exitum: cuius ira militibus altit, qui operibus intermissis, fixisque ante fossam pilis, gladios stringunt, sublatisque militari de more clamoribus, manum cum hoste conferunt. Marianorum, cum diutius subsistere nequirent, terga vertentium strages permagna sit, Marius sese Praeneste fuga subtrahens obseratas iam portas offendit, tu ne supernè demisso cum se incinxisset, receptus est in murum. Nonnulli è quibus est Fenestella, asserunt ne praelium quidem sensisse Marium: ceterum cum per vigilias ac labores humi incumberet in umbra, dato iam pugnae signo sopore se dedisse, postea fuga iam facta egrè excitatum. Eo in praesidio Sylla scriptum reliquit, tres ac viginti duntaxat amissa, cum ex hostibus viginti millia obruncarit, octo autem millia in potestatem viua redegerit. Eodem etiam modo reliqua per eius praefectos, Pompeium, Crassum, Metellum, Scutillum, prosperè cedebant: hi enim aut nihil, aut parum incur

incurreres aduersi, ingentes hostium copias deleuere, adeo ut Carbo, qui contraria factione vnus continebat, ab eius exercitu fugam noctu facies, tandem in Africam naui sese receperit. Certamine extremo, quin ante Romanas portas Sanis Telo finis, qui Syllae lassum velut insidiator incubebat, prosternere tur, parum absuit. Magnam siquidem is manum adunans, Lamponio Lucano socio secum ad se cito, Praeneste iter accelerabat, ut ab obsidione Marium eriperet. Cum autem vir bellicosus & ingentium praefectorum expertissimus, Syllam à fronte, Pompeium à tergo in se incurstantes intellexisset, ante retroque compressus, noctu castra mouit, in ipsam Romam vniuerso cum exercitu conuolans. Nec multum defuit, quin Romanam omni praesidio nudatam offenderet. Decem stadia prope portam Colinae suos continens Sylla, stationem posuit, ingenti gloria elatus ac spe, quod tot talesque duces imperatoris artibus & vaframentis illuserat. Ut primus illuxit, flore iuuentutis aduersus illum adequitante, cum alios per multos, tum Appianum Claudium virum generosum ac strenuum prosterneret. Orto intra urbem (ut par erat) tumultu, simul & vlulatu muliebri atque discursu, veluti ab hoste viribus urbe capta, primus Galba praemissus à Sylla summo studio cum equitibus septingentis aduentans conspicitur, qui facto tanto temporis intervallo, ut equis sudore refrigeraret, rursus deinde frenis impositis, euestigio cum hostibus conferit. Sylla interim apparuit, qui primoribus prandium capere iussis, confestim aciem instruit. Dolabella & Torquatus, ut impetum contingeret, multis instabant precibus, ne domitos defatigatione homines periculis supremis obiceret: haud enim Carbonem aut Marium, verum Samnites atque Lucanos acerbissima inimicis & hostilibus animis nationes aduersus Romam simul instare: quibus reiectis, tubas pugnae signum & inuadendi initium canere iussit. Dies iam horam vergebat in decimam, cum decertantibus qualiter nunquam alias, dextrum cornu, cui Crassus praerant splendidam victoriam reportabat. Sinistrum verò laborabat, & male habebat. Cui cum Sylla albo insidens equo, & pedum velocitate praestanti, & indenoior, opem ferret, duo in eum hostes iam iam dimissuri hastas intendant, quos minimè quidem prauidic ipse, verum stabulario equo plagas intorquente, tantum ablatus praue nit, ut hastarum cuspides penes equi caudam collabentes humi defigerentur.

- 75 Traditum est Syllam cum quamdam Apollinis imagunculam de Delphis nactus esset, eam inter præliadum sinu semper ferre solitum, hæc eo tempore exosculatum, & hisce verbis esse alloquutum: O Apollo Pythie, qui felicem Syllam Cornelium tot ex præliis illustrem, amplissimumque sustuleris, hic in patriæ portis suis cum ciuibus foedissimè percutem abiicies? Huiusmodi vocibus cum Sylla deum inuocasset, nonnullis supplicem obuolutum, aliis minas inculcasse, quosdā increpasse, sinistro denique cornu confraeto, inter fugientes permistum intra vallum sese recepisse, magno & amicorum & familiarium amisso numero. Ex urbe non pauci qui spectatum aduenerant, cōculcati & extincti sunt, adeo ut ciuitas deleta putaretur. Cumque multi Prænestæ ex fuga trucidarentur, Marius ab obsidione feres solutus est iubentibus iis Lucretium Ofellam, quem obsidioni Sylla præfecerat, mox castra mouere, tanquam Syllæ rebus in perniciē datis, & in hostiū potestate existente iam Roma.
- 76 Profunda iam nocte, quidā in Syllæ castra à Crasso missi perueniūt, sibi ac suis carnem deposcentes. Fusis enim & fugatis Antemnam hostib. ibi locasse castra: quo accepto nuntio, cum iam aduersariorum esset latissimè strages edita, sub aurorā profectus est Antemnā. Ad eum tribus millibus caudeatorem mittentibus, turum illis futurum promissit, si aliquo hostium exercitum incommodo afficerent. Quibus pollicitationibus cum credidissent, facto in reliquos impetu, multi mutis vulneribus cæsi sunt. Hos tamen & alios qui supererant ad sex millia in Circo congregat, senatum in eade Bellonē vocans. Eodem tempore & Sylla orationem in senatu exorsus est, & quibus negotium datum erat, sex illa millia truncabant. Cum tot millibus paruo in loco iugulandis fremitus deferretur, attonito senatu, ipse nihilominus immutato atque cōstanti vultu orationē continuās, senatū dictis eius intentos adhibere animos edicit, nec quæ foris gerantur perinde ac superuacanea curiosius perscrutari, se nanque iubente castigari plerumque flagitiosos. Nemo Romanus tam tardo extitit ingenio, cui non cognitu facile fuerit eum habitum potius tyrannidis cōmutationem quam liberationem fuisse. Marius quidē cum initio grauis esset, per potentiam auxit, non autē mutauit ingenium. Sylla verò principio summa cum modestia, & ciuili de more, sua in fortuna versatus,

*Cruelitas
immanis
Syllæ.*

factus, eam de se præbuit opinionem, ut fautor optimatum & vtilitatis publicæ studiosus princeps foret, qui quidē ab incunte etiā ætate risibus deditus fuerat, & sic ad misericordiam flexibilis, ut ei facillè oborirentur lachrymæ. Quas ob res magnis potentatibus iure calumniā impressit, quippe qui mores in pristino viuendi ritu permanere non sinant, & vecordes, molliculos, ac humanitatis reddant expertes. Hoc igitur seu naturæ cōmotio sit, & à fortuna facta cōmutatio, seu subiacentis maliuæ in licētia reuelatio, alio quodam tractatu & facultate definiendū esset. Sylla ad iugulandum verso, & cadaueribus iam urbe repleta, cum cades neque numerū, neque modū haberent vllū, multi quibus nulla cum Sylla res erant, priuatis inimiciis sunt intercepti, sic suis permittente & gratificante Sylla. Tunc iunior quidam C. Metellus Syllam in senatu rogare ausus est, Quis malorum finis erit? Quonā usque progrediens incubentium gladiorum requiē expectare iubēs? haud enim suppliciiū ab his deprecamur, ut quos necari instituisti, sed ambiguitatē ab his quos conseruare decreuisti. Respondente Sylla, necdum sibi cōpertū esse quos dimittat: Metellus subiicit, Itaque declarā qui sunt quos poenis affecturus es. Id se facturū Sylla dixit. Quidā non Metellū, sed Ofidiū ex assentatoribus hoc dixisse aliterunt. Sylla igitur extēplo octoginta proscriptis, nulli senatoriū communicato cōsilio. Omnibus ægrè ferentibus vno interiecto die ducentos ac viginti alios adiecit. Deinde tertio non pauciores rursus adiunxit. Super his cum concionē haberet, quocumque memoria tenuisse contigit, eos proscribere se inquit: quos verò in præsentia delicti obliuio, denuo proscripturū. Qui proscripti acceptas saluti: consuluisse, humanitati poenā mortem definit non fratres, non filii, non parentes excepit, qui necallet, cædis mercedi duo talenta constituit, seu dominū seruus, seu patrem filius interemisset. Quod autē omnium iniustissimum existimatum est, proscriptorum filios ac nepotes honore priuauit, omnium bona publicauit. Nec Romæ solum, verum etiā in omnibus Italiæ oppidis proscriptiones fiebant, neque deorum templa, neque hospitales penates, neque paternum domicilium à cadibus purum erat. In vxorum sinibus mariti, in matrū liberi confodiebantur. Fuere & qui per iracundiam occiderentur, alij per inimiciā, nulla sanè portio

*Proscriptio
nes Syllæ.*

tio præiis qui pecuniarum gratia obtruncarentur. Aenim interfectoribus ipsis dicendum obueniebat, hunc quidē domus interemit amplissima, illū hortus, alium aquæ calidæ. Q. Aurelius nullis se prorsus negotiis implicans, tantumq; ad se malorū communicationē pertinere arbitratus, quantum infelicibus aliis cōdolere fas esset, forū ingressus proscriptionū nomina perlegebat. In quibus cum seipsum comperisset, Væ mihi misero, inquit. Albana me villa persequitur: paululumq; procedens à persecutore iugulatus est. Interea Marius cum in hostiū potestatem veniret, sibi ipse mortem conscivit. Sylla dehinc Præneste veniens, priuata viritum iudicia faciēs cruciatus inferebat. Postea quasi non esset otium, cunctos vnum glomerans in locū, millia duodecim trucidari iussit, soli præstās libertatē hospiti. At ille generosa nimium vsus voce, Nunquā salutis gratiam sum habiturus, ait, si extinctori patriæ permiscer: & sponte suā cum ciuibz obtruncatus est. Maximæ nouitatis L. Catilinæ visum est facinus. Is enim rebus nondū iudicatis, fratre occiderat. Tunc magnis precibus Syllam obsecrat, vt hominem in proscriptionū numerū redigat, perinde ac vius esset, proscriptionūq; fuit. Huius rei gratiā Syllæ referens, quendam M. Marium aduersæ factionis hominē confodit, & Syllæ in foro sedenti caput eius attulit; ad proximum deinde Apollinis lauacrū accedens manus abluit. Præter hæc funera, & alia mœrorē hominibus inferebant. Seipsum enim Dictatorē dicens, id magistratus genus ad annos centum ac viginti desumpsit. Factorum omnium ab eo per senatusconsultum ei attributa licentia. In posterum quoque data potestas necis, confiscationis, sortitionū, possessionis, populationis, auferendi regni, conferendi cuiusq; collibuisse, Publicatarū venditiones ædium adeo superbe, adeo imperiosè factitabat in suggesto cōsiders, vt longè magis in largiendo, quàm in spoliando inuisus & acerbus esset. Venustis mulieribus, fidicinibus, histrionibus, libertinis, monstris, gentiū agros, vrbiū prouentus elargiebatur, nonnullis inuicem coniungia foeminarū. Cum Pompeiū Magnum affinitate intima sibi deuincire vellet, cū vxore diuortium facere imperauit, & Aemiliam, & Scauri, & Metellæ coniugis suæ filiam à magno Glabione distractam ac prægnantem locauit. Adolescentula verò cū penes Pompeiū pare-

ret vita excessit. Lucretio Ofella, qui per obsidionem Marium expugnauerat, consulatū petenti, Sylla impedimento erat. Ille autem sollicitatus à multis in forū venerat, quem missus à Sylla ceturio iugulauit: ipse in Castoris æde sedēs è suggesto eadē supernè spectabat. Capto à circūstantibus centurione, & ad tribunal adducto, tumultuantes filere iubens, Ego, inquit, hoc mādani: & vt centurio dimitteretur imperauit. Triumphus eius cū magnifico sumptu, & regionum nouitate spoliōrū excellentissimū, tum exulibus iu-cūdus, ornatissimū præbuit spectaculū. Ciues enim & gloria & potentia longè primarij coronati sectabantur, conseruatorē patremq; Syllā vocitantes, perinde ac eius opera in patriam reuersi vxores ac liberos receperint. Cunctis vnum coactis in locū in media concione rerū à se gestarum rationē reddidit. Nec minore studio fortunatos euentus, quām fortia facta dinumerauit, & tandē felicem sese propter ea appellari iussit. Ad Græcos scribens, aut sententiam dicens, se venustū appellabat. Hunc & in modū apud nos in trophæis inscriptus est, L. Cornelius Sylla venustus. Metella quoq; gemelos enixa, marē quidē Faustū, foemellam verò Faustam nominauit. Felicē enim atq; hilare Faustum Romani vocant. Tantā profectō nō gestis, sed felicitati fidem præstabat, vt post tot ab eo perēptos cū rerū innouatio, permutatioq; fieret in vrbe, sese magistratu abdicauerit, & consularibus comitiis in populi potestate cōstitutis, nec ipse prorsus accesserit, & volētibus expolitū corpus exhibens, vt priuatus medio versaretur in foro. Præter eius sententiā audacissimus quidā inimicitias secū exercēs, ceterū vir clarissimus M. Lepidus consul designandus erat, non sanè propter eū, verū Pompeij gratia, qui maximum ei studiū impendens, ingentes populo preces adhibuerat. Itaq; cū ea lætū victoria Pompeiū Sylla cerneret, discedentē ad se vocans, Quām honestū est, inquit, tuum illud, o adolescēs, in ciuitate facinus, quo stolidissimū hominē Lepidū prius, quām omnium præstantissimū Catulū renuntiaſti. Tibi tamen haud dormiendi tēpus est, qui antagonistam forciore tibi ipse delegisti. quod quidē Sylla perinde ac vates prælagiuit. Etenim Lepidus extēplo contumacius ac seuitiā versus, in Pompeiū belligerans perſtuit. Sylla ex vniuersis fortunis Herculi decimam sacrificans, opipara

populo fecit conuiuia, in quibus tam superuacaneus ac redundantans in necessariis apparatus exstitit, ut plurima omnis generis condimenta, cibariaque deicerentur in fluuium, & ⁸⁶quadragenarium ac supra vinum potaretur. Inter conuiuia multos celebrata dies, Metella morbo exstinguebatur. Prohibentibus amicis ne Sylla prorsus eam adiret, aut aedes funere cōtaminaret, is scripto ad illam repudio, viuentem adhuc alterum in domicilium transferri iussit, & hoc legitimum summa cum diligentia per superstitionē seruandum curauit. Legem autem prius a se latam, quae funebres desinit impensas, omnino transgressus est, nullis parcens sumptibus. Institutum etiam a se de cenarum tenuitate ac parsimonia modum excessit. Inde cōpotationum & conuiuiorum lasciuia & dicacitate consolatus est luctū. Paucos post menses gladiatorū spectaculum edidit. Locis necdum distinctis, ac promiscuis in theatro viris ac mulieribus, decoram specie fœminam & genere illustrem prope Syllam ⁸⁷ferere contigit. Erat enim Metella filia, oratoris Hortensij soror, Valeria nomine: ei cum marito discordia nuper obuenerat. Ipsa post Syllam accedens, atque manū applicans, trahensque vestis rugam, suas transiit in sedes. Inspectante intentioribus oculis Sylla, & admirationis signa praeferente, Nihil, inquit, o Dictator grauius succense, velim & ego paululum tuae felicitatis portionē capere: & sanē non iniucūda ad Syllae aures peruenit oratio, statimque pruriētis dabat indicia: misso namque nuntio, mulieris nomen, prosapiam, vitamque edoctus est. Dehinc alter in alterū iactabāt oculos, vicissimque versabatur vultus assidui, nec pauciores molliculorum risuum collationes erant: postremo nuptiarum consensus & pactioes, nullā fortasse Valeriae incrementum afferentes. Sylla verō tametsi pudicā maximē ac generosam non tamen ex pudico ac honesto vxorem cepit initio, oculis & ratione venustula seductus instar adolecentuli, a quibus turpissimi & procacissimi motus natura excitari solent. ⁸⁸Verumenimvero cum hanc etiam domi haberet, sodalitia cum mimis mulierculis, citharcedis, scaenicis hominibus agitabat, & stratis humi tapetibus interdiu cōpotationes celebrabat. Qui enim plurimum apud Syllam ea potestate poterant, hi erant, Roscius comœdus, Sorex mimorum princeps Metrobius, Bacchanaliorum cantor, quem

88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

quem licet cutis nitore delapso, amoribus omnino complecti pergebat, nec ea de re ibat inficias. Vnde leui nimis ex causa incipientem morbum aluit, & per intestina vlcus innascens diutius nō intellexit, inde caro corruptione contracta in pediculos tota conuertebatur, adeo ut cum permulti die simul ac noctu interempti, praeter iis, qui innascebantur interceptorum nulla pars erat. Tunicae omnes, thermæ, lauacra, dapes, illius exundantis sordis implebantur, tanta vis epullulabat. Quocirca saepenumero per singulos dies ingrediebatur aqua, ut per inundationes membra emundaret. Nulla verò erat utilitas: celeriter enim inualefcebat permutatio, & pædoris magnitudo omnia purgamenta superabat. Ferunt ex antiquissimis Acastum Peliae filium hoc morbi genere, quem Phthiriasim appellant, interisse: ex posterioribus autem Alcmænem, qui mirificis componendis cantilenis artifex fuit: & Pherecydē rerum diuinarum scriptorem, & Callisthenem Olynthium dum carceris custodia teneretur. Præterea & Mutium iuriconsultum. Quod si eorum etiam mentio faciēda est, qui nulla ex re bona nobiles tamen euasere, traditum est eum, qui in Sicilia belli seruilis author fuit, Eunum nomine & fugitiuum seruum, deinde captum, Romamque perductum, ex phthiriasi mortem obisse. Sylla non modò suum præuidit interitum, verum etiam quodammodo eum scriptis commendauit. Nam vigesimum secundum commentariorum ⁹⁰librum biduo antea quàm mortuus est scribendi finem fecit, ubi Chaldaeos sibi prædixisse affirmat, quod ei cū beatè vixisset in ipso felicitatis vigore moriendum esset. Scribit etiam filium, qui paulò antè Metellam expirauerat, per somnum sibi visum vilissimo indumento sibi assistentem, patrem suppliciter obsecrantem, ut ab his se curis absolueret. Euntem cum eo ad matrem Metellam, quietē & omnino negotiorum abiecta cura cum illa vitam duxisse. Haud tamen reipub. studio sese retraxit: decem enim prius, quàm mortem oppeteret, diebus, orto Puteolis inter incolas tumultu, reuocatis in gratiā animis, legem de gubernatione ciuitatum illie concrispsit. Pridie cū principē Granium, qui æs grāde publicè debebat, minime idcirco soluere velle intelligeret, quia ipsius præstolaretur interitum, accersito intra cubiculum homine ministros circumlocavit. & eis ut

Posthumi
qui ducti.

91 Granium suffocarent edixit. Inter vociferationes & animi cruciamēta effracto apostemate, cruoris gurgēs erupit, inde viribus destitutus acerbē nocte perducta, vitam euomuit. Duos ex Metella reliquit infantes. Nam post ipsius obitum, Valeria filioliā peperit, quam Posthumā appellarunt. Quos enim post parentis interitum nasci contigit, eo nomine Romani vocant. Multi facto conuentu concitati, Lepidum adierunt, vt corpus à consuetis obsequiis arcerent. Pompeius verò licet Syllae succensens (solus enim ex amicis in testamento prateritus erat) quosdam precibus & gratia, alios minis reprimens, comes cadauer Romam deduxit, & funeri praesidium pariter & honorē exhibuit. Tantam à matronis vim odorum allatā esse dicitur, vt praeter eos qui in lecticis decē atq; ducentis comportabātur, quadam iusta magnitudinis imago Syllae formaretur, & thure cinnamomūq; ingentis pretij lictor formaretur. Sub solis ortū cūm nubilus dies esset, & caelestes expectarentur aquae, hora vix nona cadauer extulerunt: clari deinde flatus exoriente procella, quae rogum multas exulcigaret in flammās, ante pluuias elatum est corpus. Tabescente iam rogo, & sopitis ignibus, multus effusus est imber ad noctem vsq; perdurans, vt eius fortuna & sepeliēdo corpori comes permanissē videatur. Monumentum in campo Martio situm est. Inscriptio ab eo cōscripta hunc in modum summam relīcta fertur: Nemo me amicus beneficentia, nemo inimicus in ferenda iniuria superauit.

Epitaphiū
Syllae.

LYSANDRI SYLLAE QVE COMPARATIO.

1

VANDO & huius percurrimus vitam, iam comparationem ipsam aggrediamur. Itaq; permagnos euasisse eūm amplitudinis initium in se suscepit, fuit vtrique commune. Peculiare Lysandri est, à volentibus sanisq; ciuibz quoscunq; adeptus est magistratus accepisse, neque violenter ab inuitis quippiam extorsisse, aut praeter leges vauisse. Seditione summos sortitur honores, sicut tūm Romae corrupto populo & aegrotante republica alius alio ex loco poten-

potentior oriebatur. Et profectō mirandum non erat, si tunc Sylla dominationem vsurpabat, cūm Glaucia Satur-
niniq; ex vrbe Metellos explodebant, consulū filij in cō-
cionibus obrūncabantur, argento atque auro militibus
empis arma capessēbant, igni ac ferro superatis violentius aduersariis legēs ferebant. Nec eū incēso, qui vt plus
ceteris posset in huiusmodi rerum perturbationibus acū-
ratam dederit operam: verūmenimvero non id optimum
pono signum, eūm praestantissimū esse, qui in vrbe tam
infelici priores partes gesserit. At qui à Sparta praestitū
tam bonis eo tēpore legibus instituta, modestissimaq; 94
ad amplissima missus est imperia, resq; gerendas, is ferme
optimorum optimus, priorū primus iudicatus est. Quibus
ex rebus alter sapius à magistratū se abdicans, sapius illū
recepit. Virtutis enim mānebat honor, qui principatū obti-
nebat. Alter Dictator semel delect⁹ exercitus, decē assiduos
annos, nūc cōsulē, nūc procōsulē interdū Dictatorē seipsum
faciēs, semp verò tyrānus permāsit in armis. Lysander, vt ex
plicatū est, ciuitatis gubernacula minore quā dā ratione mā-
gisq; legitima, quā Sylla, permutare conatus est: suasio-
ne, nō armis, nec simul vniuersa destruens, sicut illē, verū re-
galem statum ad meliora dirigēns, quod & natura profe-
ctō iustum videbatur, vt & optimus ea in vrbe regnum ha-
beret, quae Graeciae principatum non generis nobilitate, sed
virtute comparauerat. Nam quemadmodum venator, 95
non canis prolem, sed canem: & equitandi studiosus non
equi sortem, sed equum quæritat (nam ex equo multū pro-
creari contingit) ita & administrandae ciuitatis curiosus er-
rabit omnino, si ciuitatis principem non quis, sed à quo sit
inuestigauerit. Ipsi vtiq; Spartiatæ regnantes nonnullos
deiecerunt, perinde ac minime regales, vilissimos, ac nihili
faciundos. Quod si flagitia cū ipsa etiā generis nobilitate
ignobilia & honoris expertia sunt, neq; virtus à nobilitate
sed ex se honorē vendicat, iniustitiam nōnulli pro amicis,
quidā vsq; ad amicos patrauerē. Plurima Lysandri propter
amicos peccata cōmississe confessum est, plurimas pro illo-
rū potētia & dominationē egdes cōfessisse. At Sylla per in-
uidiā, non parū exercitus partē Pompeio abscidit. Do. 96
bellae classis praefecturā quam tribuerat, conatus est eri-
pere. Lucretiū Osellam, cūm pro multis & magnis officiis
ed 4 confa

consulatum peteret, se inspectate iussit occidi, ut per amicissimorum necem, horrorem ac metum in seipsum omnibus incuteret hominibus. Rursus voluptatum ac pecuniarum studium in vno quidem principe dignam, in altero autem tyranno conuenientem electionem ostendit. Vnus enim nihil incontinens, nihil iuuenile in tanta rerum licentia ac potestate fecisse videtur, & si quisquam alius, ipse sane vulgatum illud effugit, domi quidem leones, sub diuo autem vulpes: adeo modestam & laconicam, castigatamque vitæ regulam in omni actione præ se tulit. Alter neque per inopiam, cum adolescens esset, neque per ætatem cum senesce-
 27 ret, ad voluptates moderatior erat, verum cum & amoribus & adulteriis indulgeret (ut ait Sallustius) de re vxoria & temperantia leges ciuibz inducebat. Quibus ex rebus atopere mendicam urbem, & pecuniis exinanitã reddidit, ut & sociorum & amicorum ciuitatibus libertatẽ, & legum suarum vsus argento vendiderit, tamen pretiosissimas & amplissimas aedes quotidie redigeret in fiscum, & præconis voce subhastaret. At enim dilapidatarum opum, & assentatoribus profusarum modus nullus aderat. Nam quæ viro aut ratio aut parsimonia erat habenda intra sodalitia gratiasque vrnarias, qui in aperta populi corona ingentia bonacuidam amicorum pretio, ut obuenerat, vendens, a præcone pronuntiari iussit? Alio id excedente pretiũ, cum præco additamentum prædicasset, indignabundus inquit, O ciues amici, grauiã patior atque tyrannica, quoniã pro meo arbitratu mea disponere spolia mihi nõ licet. Lyfander etiã
 28 & collata sibi munera vnã cũ aliis misit ad ciues. Nec opus hoc probõ: forsan enim hic tantum Spartæ damnum pecuniarum adeptione dedit, quãtis ille Romam eripiendo nõ afficiebat incommodis. At quantopere vir ille diuitias cõtempserit, signum hoc facio. Propriũ quippiam erga suam urbẽ obuenerit utrique, Sylla multa refertus intemperantia & sumptuosus homo, ad sobrietatem ciues reuocabat. Lyfander a quibus ipse vitis abstinebat, iis ciuitatem replebat. Peccabat igitur, ille quidẽ quod suis erat legibus deterior, hic aut quod seipso dẽtiores ciues eius efficiebat. Spartã enim hifce indigere docuit, quibus ipse nequaquã indigere didicerat. De rebus quidẽ vrbanis hætenus. De bellicis autẽ & gestis ab imperatore negotiis, Sylla neque trophæorum multitudine,

titudine, neque periculorum magnitudine villo conferri pacto cum quoquam potest. Is quidem victorias duas ex duobus præliis naualibus reportauit. Adiciam & Athenarum
 29 obsidionẽ, opus haud sanẽ arduum, cæterum gloria illustre. Res verò in Bœotia, & ad Haliartũ sinistra quadã fortasse fortuna gestæ sunt, vel iniquo potius consilio, cum proximum è Platæis auxilium & aduentantem magnis cū copiis regem non expectauerit, verum ira & ambitione in tempestiuam ad muros fecerit impressionem. Vnde cum gregarij homines exilissent, eum nulla difficultate deprehenderunt. Non enim quemadmodum Cleombrotus in pugna Leuctrica incumbens sese opponens hostibus, nec sicut Cyrus, nec velut Epaminondas inclinatam contuens aciem & victoriam confirmans, lethali concidit vulnere. At enim hi quidem regum, & imperatorum mortem obiere. Lyfander autem scutifer, aut cuiusdam præcursoris instar sese cum ignominia perdens, prifcis Spartiatis attulit testimonium, qui recte murales oppugnationes euitabant, in quibus nõ solum vilissimis ab hominibus, sed etiã a pueris & mulierculis virum fortissimum consauciari ac necari contingit, sicut Achillem a Paride inter portas interemptum fuisse ferunt. Quot ex acie structa victorias Sylla
 100 retulerit, quotque hostiũ millia dederit in stragem, haud numeratu sanẽ facile. Ipsam bis Romã cepit. Piræũ Atheniensium portum non sanẽ sicuti Lyfander, sed multis magnisque præliis occupauit, cum è terra ad mare eiecisset Archelaum. Magnum est etiã tales aduersarios imperatores habuisse. Delicias nanque iocumque arbitror, aduersus Antiochum Alcibiadis gubernatorem nauali decertasse pugna, & Philoclem Atheniensis plebeculæ ducem defraudasse, ignobilem acutæ linguæ hominem, quos neque Mithridates stabulario, neque Marius licitorum suorum copiarum conferri dignum censuisset. Ut autem alios principes, confules, duces factione primarios omittam, qui cõtra Syllam arma tulerunt, quisnam ex Romanis Mario terribilior: aut ex regibus Mithridate potentior: aut ex Italis Laponio & Thelofino bellicosior? Ille tamen exul hunc quidem eiecit,
 101 alterum parẽre coegit, alios neci dedit. Quod autem dictorum omniũ maximum est (ut mea fert sententia) Lyfander domestico suorum auxilio præclara omnia gessit opera. Carum

terum Sylla cum exul esset, & ab inimicis seditione impetus, quoque praesertim tempore eius vxor expellebatur, & des diruebantur, amici necabantur, is in Bœotia cum innumerabilibus hostium millibus belligeris, adeudis pro patria periculis trophæa constituebat. At Mithridatis societate, & aduersus hostes copias imperties, nulla ex parte molitus inclinavit, aut humanius habuit, quin ne compellauit quidē, nec dextra prius applicuit, quam ex eo praesente audisset, ut & Asiam relinqueret & naues traderet, & regibus cederet, Bithynia, Capadociaque relicta. Quibus nullum animo praeclearius facinus, aut maiore spiritu Sylla confecisse visus est, quod temp. priuatae praetulerit, & generosi more canis, qui non prius arrepta mordicus fera interimit, quam obluentem lassari hostem, ad suas vleiscendas concitatus est iniurias. Super omnia & res Athenis confectae aliquod ad morum comparationem momentum habent. Siquidem Sylla raptam urbem, quae pro Mithridatis potentia & imperio bellum susceperat, libertate donauit & suis viuere legibus permisit. Lysander autem tanto principatu spoliata & imperio, miseratus non est: at statu populari sublato, flagitiosos & immanissimos in ea tyrannos instituit. Considerandi iam tempus est, ne in proferenda sententia a veritate multum aberremus, plura praecleara esse facinora, quae Sylla patrauerit, pauciora quae Lysander perpetrare cgerit. Alteri quoque continentiae atque modestiae, reliquo rei militaris & fortitudinis principatum reddimus.

Pyrrhus.

LEONARDO ARETINO INTERPRETE.

LHESPROTIS & Molossis post diuuii Phaethonta primum imperasse tradunt, vnum ex iis, qui cum Pelasgo in epiro transierant. Alij vero Deucalionem & Pyrrham ad Dodonæum templum profectos in Molossis resedisse putant. Sequenti vero tempore Neoptolemus Achillis filius in ea loca populo deducto, regionem tenuit, ac successores reliquit reges, Pyrrhus.

Pyrrhidas ab eo cognominatos. Nā & sibi Pyrrho fuit puere cognomē, & vnum ex legitimis filiis ex Lanassa Cleodis, qui Hylli fuit, filia susceptis, Pyrrhum nominauit. Ex hoc autem Achilles in Epiro, ut deus colitur, lingua corū Asperus appellatus. Sed qui medij vsque Tharritam reges fuerunt, nec satis noti sunt, & barbarie efferatos fuisse credunt. Tharritam vero primum scribunt Graecis moribus, literisque & humanis legibus ciuitates composuisse, atque exinde claritatem assequutum. Tharrita filius fuit Alcetes, Alcetae Arymbas, Arymbe & Troiadis Aeacides. Hic Phthiam Menoni Thessali filiam, viri circa Lamiaecum bellum clari, & summæ omnium sociorum post Leosthenem autoritatis, vxorem accepit, ex qua Deidamiam & Troiada filias, ac Pyrrhum procreauit. Seditione vero exorta, Aeacide exacto, cum Molossi Meoprolemi filios reduxissent, Aeacidae amici interfecti sunt quotquot remanserunt. Pyrrhum autem filium infantem adhuc ab inimicis quaesitum, Androclides & Angelus clam subtrahunt, paucos seruos & nutricem pueri secum trahentes. Cumque fuga ob huiusmodi turbam, quae nellario trahebatur, laboriosa ac tarda foret, hostesque aduentarent, puerum Androcleo & Hippo & Neandro adolecentibus fidis & robustis tradiderunt, iubentes ut in Megaras locū Macedoniæ properarent. Ipsi autē partim repugnando, partim rogando, vsque ad vespertas persequētes remorati sunt. Deinde celeriter vestigia eorum, qui Pyrrhum ferebant profecuti, cum propē iam putarent omne periculum euasisse, subito impedimentum obiectum est fluuij, qui iuxta urbem labitur, grauis quidem visu ac transire conantibus asperi, & omnino insuperabilis. Ingens enim ac turbidus ingenti pluuia fluebat, noxque formidabiliora omnia faciebat. Dissisigitur per seipsos puerum & mulierē traducere posse, hominibus quibusdam ultra flumen commorantibus puerum ostendentes, clamore atque prece auxilium postulabant. At illi ob strepitum ac fragorem aquarum exaudire vocem nequibant, eratque mora quadam ac trepidatio horum clamantium, illorum percipere quid clamor ipse sibi vellet non valentium donec quis querno cortice ex arbore dempto, indigentiam ac fortunam pueri sibula perscripsit, & saxo alliga

*Pyrrhus
aspectu for-
midabilis.*

ligatum trans flumen proiecit. quidam autem dicunt con-
pactum corticem traguia iaculasse. Postquam verò hi, qui
trans flumen erant lectis literis quātam celeritatem repus
exigeret cognouerunt, cassis arboribus, & simul connexis,
flumen transierunt: ac fortè euenit, vt primus eorum qui tra-
sierant Achilles nomine Pyrrhum susceperet. Alios item
alij, vt casus tulit, detulerunt. Per hunc modum periculo in
sequentium euitato, in Illyricum ad Glauciam regem per-
uenerūt. In cuius præsencia cum puerum exposuissent, atq;
ipse Glaucias ob metum Cassandri, quem Acacidæ inimi-
cum fuisse sciebat, deliberabundus aliquādiu perstaret, puer
humili reptans, & Glauciæ pedibus sese admouens, & appre-
hensa veste ad genua eius consurgens, risum prius, deinde
commiserationem excitauit, quasi precator, & lachrymās
salutem suam Glauciæ commendaret. Tradunt quidam nō
Glauciæ vestem, sed aram deorum à puero apprehensam:
quæ cum res diuina Glauciæ videretur, non solum eum su-
sceperit, & vnā cum filiis educauit, sed & filiam ei vxorē tra-
didit. Nec querentibus inimicis, nec ipsi Cassandro ducenta
pollicenti talenta puerum dare voluit, ac duodecim an-
norum factum, copiis in Epirum traductis, in regnū pater-
num restituit. Fuit autem in Pyrrho tremēdi magis, quā
moderati principis aspectus. Nec plures habuit dentes, sed
vnum atq; integrum: & desuper quasi leuibus quibusdam ri-
mulis in dentium figuram distinguebatur. Splene laborā-
tibus mederi videbatur galli sacrificio albi facto, & resupi-
nis iacentibus dextro pede pressis: nec quisquam adeo vilis,
aut adeo pauper erat, cui huiusmodi auxilium postulati de-
negaret. Premium verò huius medelæ post sacrificiū gal-
lum capiebat, id quæ sibi iucundissimum erat. Ferūt eius pe-
dis maiorem digitum vim quandam habuisse diuinam, ita
quod cum eius mortui reliquum corpus crematū esset, di-
gitus ille integer illæsusque ab igne permansit. Sed hac po-
stea, Septimumdecimum suæ ætatis annum agens cum re-
guum stabilissimè tenere videretur, fortè euenit, vt cum v-
no ex Glauciæ filiis cum quo simul educatus fuerat, qui
tunc vxorem acceperat, proficisceretur: eo absente, Mo-
losi rursus insurgentes amicos Pyrrhi expulerunt, ac re-
gia gaza direpta se Neoptolemo tradiderunt. Sic igitur
regno spoliatus, ac desertus ab omnibus, ad Demetriū An-
tioni

tigoni se contulit. Nam Demetrius sororē Pyrrhi Deida-
miam vxorem habebat, quam adhuc paruam Alexandro
Rhoxanes promissam. rebus illius fractis, iustæ iam ætatis
Demetrius acceperat. In magna verò illa apud Hipsum pu-
gna, qua ab omnibus regibus terræ certatū est, Pyrrhus af-
fuit admodum tunc adolescens. Pro Demetrio pugnas ho-
stes aduersus se cōstitutos in fugā vertit, conspicuūq; inter
pugnatores longè apparuit. Victum autem Demetrium nō
deleuit, sed & vrbes Græciæ fideliter ei custodiuit, & fœde
re cum Ptolemæo inito, obfēs pro Demetrio in Aegyptum
nauigauit. postquā verò in Aegyptum peruenit, sepe in gy-
mnasiis venationibusque audaciæ, ac fortitudinis opera re-
gi ostentando, & Berenicen, quam maximè potentem inter
coniuges regias virtute præstare videbat, egregiè obseruā-
do colendoque, promeruit, vt inter multos regios adole-
scentes prælato, Antigona Berenices filia ex Philippo, an-
tequam Ptolemæo nupta foret, suscepta, sibi vxor traderetur.
Fuit autē Pyrrhus vt despector inferiorū, sic potentio-
res commodi sui causa adire promptus: victū splendido, sed
moderato. Post has verò nuptias etiam magis quā antè cla-
ruit, & annitente vxore, vt cum copiis, pecuniisq; in Epirū
pro recuperatione regni mitteretur obtinuit. Fuit autem
eius in Epirum aduentus gratus ob Neoptolemi odiū, qui
grauius violenterque regnabat. Veritus tamen ne ad ali-
quem potentiorē regum Neoptolemeus conuerteretur, fœ-
dus cum eo firmavit super regni societate: sed procedente
tempore non deerant, qui clam eos irritarent, & alterum in
suspicionem adducerent. Quæ tamē causa maximè Pyrrhū
commouit, tale principium dicitur habuisse. Mos erat regi-
bus in Passaronē (is est Molossidis regionis locus) Ioui pu-
gnaci quotannis sacra facere, ibique iusiurandum Epirotis
præstare recipereque: hi secundum leges se gubernaturos, re-
giā potestatem legitimè cōseruatuos promittebant. Ad
hæc peragenda aderant ipsi reges munera accipientes donā-
tesque. In his itaque Gelon quidā Neoptolemo in primis fi-
dus, Pyrrhum benignè adiens duobus bouum iugis cum do-
nauit. Hos boues Myrtilus, qui vino præerat à Pyrrho po-
stulauit: Pyrrhus donare noluit, sed alteri concessit. Quod
cum grauius ferret Myrtilus capta hinc occasione, Gelon
ipsum ad cœnam vocat, suaderetque vt susceptis Neoptolemi
partibus

partibus, veneno Pyrrhum necare agrediat. Id Myrtilus
cum sibi placere ostendisset, Policretusque factum, cum
ita ut erant Pyrrho suggessit. At ille cupiens rem quamplu-
ribus esse notam, ut sic redargui clarius posset, Alexicratem
poculorum magistrum participem facinoris acciri iubet.
Quo facto ad Gelonem per Myrtilum deducto, cum ipse
Gelon per hunc modum deciperetur, Neoptolemus falli spe-
ductus, & insidias recte procedere credens, rem non conti-
cuit, sed cum letitia ad amicos prorulit, & apud fororem
Cadmiā aliquando exhilaratus, de his rebus locacitate
10 sus est, cum audiri se a nemine putaret. Nullus enim aderat,
præter Phanareten Sammonis magistri pecoris uxorem,
quæ cōuersa ad parietem in lectulo quodam dormire vide-
batur. Sed Phanarete omnibus auditis, postridie ad Antigo-
nam Pyrrhi uxorem cuncta, quæ Neoptolemus dicentem
audierat, detulit. Pyrrhus ergo his cognitis, tunc quiete egit,
sed paulo post in sacrificio ad cenam vocatum Neoptole-
mum occidit, intellecta Epirotarum voluntate, quorum ma-
gnam partem sibi fauere sentiebat, iubentes ut anticiparet
Neoptolemus de medio tollere, nec parte regni conten-
tus foret, sed naturam suam maiora flagitante sequeretur.
Post hæc memor Berenices & Ptolemæi, filium sibi natum
ex Antigona, Ptolemæum: & urbem in Cherroneso Epiri à
se cōditam, Bereniceida nominauit. Dehinc cū multa & ma-
gna concepisset animo, ac prius propinquis maximè inten-
11 deret, Macedoniæ se inseruit per hunc modum. Antipater pri-
mus ex Cassandri filiis Theſſalonicam matrem necauit, &
Alexandrum fratrem regno expulit. Hic ad Demetrium misit
petentes auxiliū, & simul Pyrrhum vocauit: sed Demetriū
aliis negotiis remoratis, superueniens Pyrrhus societa-
tis præmiū petiit Nymphaeam urbem, & maritimā Macedo-
niæ orā, & subactarum gentiū Ambraciam, Acarnaniam,
Amphilochiā. Quibus ab adolescēte cōcessis, ea Pyrrhus
loca præditiis suis firmavit, reliqua vero ab Antipatro abdu-
cere, & Alexandro acquirere perrexit. At Lyſimachus cu-
piens quidem Antipatro succurrere, sed aliis impedimentis
prohibitus, literas Ptolemæi nomine, cui nihil denegare
Pyrrhum sciebat, falso transmisit, per quas postulabat, ut
Pyrrhus trecentis talentis ab Antipatro acceptis exercitū
deduceret. Eas literas cum dissoluisset Pyrrhus, statim fal-
laciā

laciā animaduertit. Non enim scriptum erat ut consue-
rat, Pater filio Sal. sed, Ptolemæus rex Pyrrho regi Sal. Ly-
ſimachus itaq; iurgatus, cum nihilominus pax ei placeret,
ac eius firmandæ causa reges conuenissent, capro, tauro, &
ariete sacrificij causa adductis, aries ipse repente nulla adhi-
bita opera mortuus est: ob quod signum licet ab aliis deri-
sum, Pyrrhus firmare pacem noluit, monitus à Theodoro
aruspice, hoc vni ex tribus regibus mortē portēdi. Sic igitur
infecta pace, cum rex Alexandri stabilitate iam accepisset,
Demetrius aduenit: & quoniam non indigente, nec vocan-
te tunc Alexandro veniebat, suspectus statim fuit eius adue-
tus. Paucis denique diebus vna commorati insidias in alter-
utrum tendere cœperunt, sed præuenit Demetrius, adolescē-
tēque obruncato rex Macedoniæ appellatur. Erāt & prius
Demetrio aduersus Pyrrhū querelæ, & discursiones quādā
13 ex Theſſalia factæ, innatusq; potētis cupiditatis morbus vici-
nitatē suspectā infidamq; faciebat, præsertim post Deidamiæ
mortē. Tunc itaq; Macedoniam ambo obtinentes, & in idē
permisti, maiores discordiarum occasiones cōtraxerunt.
Cum igitur Demetrius fines Aetolorum ingressus Aetolos
superasset, Pantauchus duce eum parte copiarum ibidem re-
lictō, ipse aduersus Pyrrhum contendit. Nec secus Pyrrhus
vbi hæc audiuit, contra illū properauit. Sed cum diuersis ite-
neribus procederent, ambo transierunt, Demetrius quidem
in Epirum, & prædam abduxit, Pyrrhus verò vsque ad ea lo-
ca vbi Pantauchus erat progressus, pugnam conseruit. Ma-
gnū fuit in eo prælio militum certamen, sed maximum
14 sporiū ducum. Nam Pantauchus audacia, robore, & arte pu-
gnae, omnes qui apud Demetrium erant sine controuersia
anteceſſes, magnitudine animi & fiducia virtutis adductus,
Pyrrhum in congressum prouocauit. Ipse tamen Pyrrhus
nulli inferior, & Achilles gloriam per virtutem magis,
quàm per genus sibi vsurpare studens, per antesignanos
aduersus Pantauchum discurrit. Infestis itaque primò
hastis concurrunt, deinde cominus vi atque arte gladiis
vtebantur. Tandem Pyrrhus accepto quidem vno vul-
nere, duobus illatis, altero secundum femur, altero se-
cundum collum, vertit Pantauchum, prostermitque, non
tamen interfecit, amicis illum rapientibus. Epirotæ
ob victoriam regis exultantes eiusque virtutem admirati,
pha

Pyrrhi ac
Pantauchi
monoma-
chia.

phalangem Macedonum perfregerunt, fugientesque perle-
15 quuti, multis caelis, quinque millia Macedonum viua cepe-
runt. Hæc pugna non tantum odij ac inimicitij aduersus Pyr-
rhum pro iis quæ pasci fuerant, Macedonibus attulit, quan-
tum gloriæ & admirationis virtutis eius præstitit iis, qui
præfentes in prælio pugnam eius conspexerunt, alacri-
tate vultus &, velocitate manuum persimilem magno
Alexandro Pyrrhum æstimantibus, violentiæque & pro-
cella certandi, quasi ymbra & imitationes quasdam com-
spexisse. Alios reges purpura ac satellibus & iactatione cer-
uicis occupatos esse, solium Pyrrhum armis & virtute ma-
gno Alexandrum referre aiebant. Et sanè quanta peritia
rei militaris fuerit in Pyrrho, ex iis quæ in ea facultate scri-
pto reliquit, intelligi potest. Ferunt Antigonum interroga-
tum, quis ducum sibi optimus videretur: respondisse, Pyr-
16 rhum, si senesceret, omnium suæ ætatis ducum sibi opti-
mum videri. Sed hic ætati suæ duntaxat eum prætulit. At
Annibal Carthaginensis, omnium omnino ducum primū
peritia & sagacitate Pyrrhum, Scipionem secundum, le ter-
tium iudicauit, ut in Scipionis vita perscipsimus. Hanc ve-
rò disciplinam semper vigilantissimè meditatus fuisse
Pyrrhus videtur, ut omnium scientiarum maximè regi con-
gruentem, ceteras verò nihili æstimasse. Quodam autem
conuiuio Python an Caphisias melior sibi musicus videretur
interrogatus, dicitur respondisse, Polysperchonta ducē
sibi meliorem videri, quasi ea duntaxat regem quærere &
intelligere deceret. Fuit autem Pyrrhus mitis ac facilis,
promptus verò & liberalis ad gratias rependendas. Acropi
mortem permolestè tulit, illum quidē humana perperam
affirmans: ceterum seipsum cruciare & improbum ducere,
quod differendo ac tardando gratiam viuienti non repende-
17 rit. Creditam enim pecuniam heredibus creditorum sol-
ui licere: ac gratias nisi scientibus iis, quibus debentur per-
soluerit, vir honestus & gratus offenditur. Ex Ambracia, ut
quendam maledicū peliceret precantibus, respondit, Potius
ad paucos illic manens, quam circumiens apud multos de
nobis obloquatur. Quosdam qui per violentiam iurgium
eum iactauerant, ad se postea deductos rogauit, an illa ad-
uersus se dixissent, respondente verò quodam ex ipsis, Ita o-
rex, & plura etiam dixissemus, si plus vini adfuisset: ridens
Pyrrhus

Dicta face-
re.

Pyrrhus statim eos dimisit impunes. Vxores potentia ac
rerum gratia multas accepit post Antigonæ mortē. Nam
& Autoleontis Pannoniæ regis filiā, & Bircennā Bardyllij
Illyrici, & Lanassā Agathoclis Syracusani, dotē afferentē
Corcyrā ab Agathocle captā. Ex Antigona quidem Pro-
lemæū, ex Lanassa verò Alexandrū, ex Bircenna Helenum
18 filios suscepit, omnes manu præptos ac bello feroces, statim
à pueritia ad hoc ipsum innutritos. Dicitur cuidā ex filiis
puero adhuc patrē roganti, cuiam regnū relinqueret: re-
spondisse, ei ex vobis qui gladiū acutiore habebit. Sed hoc
nihil differt ab illa tragica detestatione, Acuto ferro diui-
dant fratres domū. Ad o fera & inhumana regnandi cupi-
ditas est. Post hanc pugna Pyrrhus cū magna gloria & cele-
britate nominis ac lætitia in Epirū reuersus, cū Aquila
ab Epirotis salutaretur, Per vos, inquit, aquila sum, qui me
vestris armis itaquam alis in altū extulistis. Deinde cū au-
disset Demetriū grauiter agrotare, celeriter Macedoniam,
quasi præda abacturus ingressus, parū absuit, quin totū re-
gnum acquireret: vsq; ad Edessem enim profectus est, ne-
mine obuiam prodeunte, multis verò ad eū deficientibus ac
iuuantibus, donec ob magnitudinem periculi Demetrius
contra valetudinem suam excitatus, & per duces ac fami-
19 liares copiis contractis, aduersus Pyrrhum surrexit. Ille
autem, quia magis prædatoria manu quam exercitu vene-
rat, non sustinuit, sed fugiens partem copiarū parua am-
isit. Non tamen quia faciliter repulerat eū Demetrius, ideo
Pyrrhum contempsit, sed cū statuisset res magnas aggredi,
& paternam recuperare imperium, & ad hæc centū millia
militum, & quingentas naues compararet, non voluit cum
Pyrrho bellando tēpus terere, nec vicinū grauē impignūq;
Macedoniæ hostem relinquere: sed pacē cum eo firmavit,
ut contra alios reges vadere posset. Facta igitur pace, cū
magnitudo apparatus, ac mens Demetrii simul conspice-
retur, cōterriti reges per literas ac nuntios Pyrrhū sollicita-
bant, mirari se affirmantes, si facultatē nocendi Demetrio
præclarè nactus eā omittat, & cū ipsum aliis bellis occu-
patum, perturbatūq; Macedonia expellere possit, tēpus ex-
pectet, quo cū illo aucto potētia ac vacuo cæterorū impedi-
mentorū, pro aris ac focis Molossorū deceret, præsertim qui
nuper sibi Corcyrā, & eius vxorē abstulerit. Nam Lanassa 20
ec Pyrrho

Exercitus
Demetrii
centū mil-
lia militū.
& quin-
gentas na-
ues habēs.

Somnium
Pyrrhi.

Pyrrho in fensa, quod aliis vxoribus magis deditus videtur, in Corcyra abiit, Demetriumque quē maximē indulgentem mulieribus audierat, ad nuptias vocauit. Ille veniens vxorē Lanassam accepit, & Corcyra suis praesidiis occupauit. Hae reges ad Pyrrhū scripserūt, & simul ipsi dum circa apparatus belli Demetrius immoratur, nouare res ceperunt. Nam Ptolemæus magna classe Græcas adiens vrbes, a Demetrio eas seduxit. Lysimachus verò superiorē Macedonię partem per Thraciā ingressus populauit. Et Pyrrhus simul insurgens Berceam inuasit, ratus quod euenit, Demetrium contra Lysimachum obuiā euntem, inferiorem Macedoniae partē sine praesidiis reliquisse. Ea nocte visum est Pyrrho se ab Alexandro Magno vocari, atque aduentem iacentē conspicere, verbisque humanis & amicabilibus recipi. Et cum inter cetera diceret Alexander auxilium se Pyrrho impigre laturum, fretus audacia Pyrrhus, Et qua ratione, inquit, imperator, qui agrotus iaces, me iuuare poteris? Ad hæc Alexander, se vel nomine duntaxat id facturum promittens, equum ascendisse, ducentemque se Pyrrho praestitisse visus est. Hoc itaque somnium erexit Pyrrhus: quam obrem subito exercitu traducto, Berceam inuasit, ibique parte copiarum relicta, reliquos sequi iussit. At Demetrius his cognitis cum præterea in castris tumultum Macedonum cerneret, formidauit ulterius contra Lysimachum exercitum ducere, ne ob propinquitatem regis Macedonis originem & gloriam habentis milites ad ipsum deficerent. Itaque contra Pyrrhum, utpote alienum & Macedonibus perosum se conuertit. Sed positus iuxta castris, multi ex Bercea vententes Pyrrhi laudibus extollebant, bello inuictum ac præclarum virum, humanum verò ac benignum erga eos quos vicisset prædicantes. Summittebat quosdam & ipse Pyrrhus, qui se Macedonas simulantes dicerent, adesse tempus, ut ex graui Demetrii dominatu ad virum benignū, & amatorem militum transirent. His plerique Macedones mentem præstabant, ac videre Pyrrhum quaeritabant. Pyrrhus autem stabat detracta calside, ac rursus eam capiti imponebat, ut insigne hircinorum cornuum nosceretur. Macedones testem petere, alij quernas sibi coronas facere ceperunt, quod & Pyrrhi milites ea frōde coronatos cecebant. Iam quidem ipsi Demetrio dicere ausi erant, ipsum recte facturum

facturum si cederet, ac regnum dimitteret. Itaque Demetrius motum exercitū cernens, atque ob id conterritus, clam aufugit, causa quadam & simplici chlamyda succinctus. Pyrrhus autē in castra receptus rex Macedonū appellatus est. Sed adueniente postea Lysimacho & cōmune opus Demetrii profligationem prædicare, ac diuidendum inter eos regnum ciente, quod nondum satis credebat Macedonibus, Pyrrhus iuxta Lysimachi postulata regnum & vrbes diuisit. Hoc tunc bellum distulit, sed paulo post senserunt non cessationem inimicitiae, sed indignationum ac discordiarum principium per diuisionē inisse. Quorum cupiditates enim non pelagus, non montes, non deserta solitudo, non qui Asiā Europamque diuidunt, termini definiunt, eos se cōtingentes ac permixtos quiescere nullo modo est existimandum: sed pugnabunt semper, insidias atque inuidias ingenitas habentes. Pacis enim & belli nominibus tanquam nummis, ut contigit vtuntur, non ad iusticiam, sed ad commoditatem, tunc meliores eam apertē bellū inferre fatentur, quam cum iniuriarū cessationem amicitiam vocant. Ostendit id Pyrrhus, iterum contra Demetrium vires tanquam ex infirmitate aliqua colligentē, pro auxilio Græcarum urbium profectus. Nam cum Athenas venisset, & arcem ingressus deæ Palladi sacra fecisset, atque eadem die ex arce descenderet, Gratia inquit sibi fuisse Atheniensium fiduciam, quā eos de se habere conspexerat: ceterum si saperent, nulli posthac regū portas aperirent. Deinde cum Demetrio pacem fecit, ac paulo post ille in Asiā profectus, rursus cum Lysimacho in gratiam reuersus Thessaliā Demetrio abstulit, melioribus vtens Macedonibus in bello, quam in pace, & ipse omnino nequaquam ad quietē natus. Tandem Demetrio in Syria profligato, Lysimachus iam a ceteris bellis otiosus & quietem agens, aduersus Pyrrhum cōtendit, eumque apud Edessam superatum ad inopiam com meatuum redegit, ac subinde per literas ac nuntios ad principes Macedonum scriptas, per absurdum esse inquit, si peregrinum hominem, cuius maiores semper Macedonibus seruissent, dominum habere contenti, Alexandri amicos, familiaresque repellant. Quibus verbis cum multi perinouerentur, conterritus Pyrrhus, cum Epirotarum ac sociorum manu abiit, amissa per eam Macedonia modum, per quem antea

Cupiditas
in effectus

ipsam quasierat. Vnde nec accusare populos ad vtilitatem suam se mutates regibus licet. Nam populi in hoc ipsos reges imitatur, perfidiarum ac proditionum magistros, qui cum maxime lucrari putant, qui minime iustitia vrantur. Tunc itaque in Epirum amissa Macedonia reiecto, cum quiete & pace viuere fortuna dabat. Sed ipse si non inferret aliis, nec ab aliis pateretur molestias, nauis ratur, instar Achillis tolerare quietem non poterat, sed tabescebat animus illic manens, pugnamque & bellum cupiebat. Suscepit igitur novarum rerum huiusmodi materiam. Romani aduersus Tarentinos bellum gerebant. Hi cum nec bellum sustinere, nec deponere ob superbiam ac prauitatem principum suorum valerent, Pyrrhum ducem ad bellum vocare statuerunt, utpote inter ceteros reges magis otiosum, & rei militaris peritissimum. Huic sententiae licet per maiores natu grauioreque resisteretur, tamen qui bellum cupiebant in concionibus plus poterant, strepitumque & vi audiri bonos & prudentes viros non permittebant. Quo in tempore quidam Meton nomine vir virbanus, ea ipsa die qua decretum de Pyrrho vocando sciri per populum debebat, & multitudo in concione sederet, accepta corona & lampade, quasi ebrius, tibicine ducente ludibundus in concionem peruenit: utque sit in turba populari, aliis applaudentibus, aliis ridentibus, & ut procederet in medium inuitantibus, processit ille, & quasi cantaturus astirit. Sed ubi silentium nactus est, Viri Tarentini, inquit, bene facitis, qui iocari & ludere volentibus, dum licet permittitis. Si tamen sapitis, cuncti hac ludorum libertate fructumini antequam Pyrrhus adueniat: nam tunc non nostro, sed ipsius arbitrio viuendum erit. Haec verba multos ex Tarentinis commouerunt, murmurque fuit per concionem laudantium approbantiumque: sed qui Romanos timebant, ne facta pace dederentur formidantes, populum increparunt, quod ita inhoneste se deludi paterentur: & simul his dictis Metonem concione propellunt. Decreto igitur per hunc modum firmato, oratores cum donis ad Pyrrhum transmittuntur, non solum Tarentinorum, verum etiam Italico- rum, qui dicerent, se duce indigere sapienti & magnae auctoritatis. Nam copias satis ingentes sibi in Italia affuturas ex Lucanis, Messapiis, Samnitibus, equitum eum xx. peditum cccc. millia habiturum. Haec non solum ipsum Pyrrhum

Pyrrhum extulere, sed etiam Epirotas ad militiam promp-
tiores fecerant. Erat quidam in Thessalia Cyneas vir ma-
gni ingenij, utpote qui Demosthenis auditor fuerat in imi-
tationem eius traditus, maxime vim dicendi illius assueui
videbatur. Hic apud Pyrrhum degens, cum saepe ad ciuita-
tes transmitteretur, verum esse ostendit id Euripidis dictum:
Omnia conficit oratio, quae hostile ferrum conficere non
potest. Nam Pyrrhus ipse dicere solebat, plures a Cynea
oratione, quam a se armis vrbes esse partas. Itaque ipsum
semper in honore habuit maxime, usque opera illius pluri-
mum est. Hic igitur Cyneas Pyrrhum ad Italiam inclinatam
cernens, nactus illum aliquando otiosum, in huiusmodi
sermonem adduxit. Egregij quidem bello Romani esse di-
cuntur, multisque bellicosus gentibus imperare: quod si eos
superare dii nobis dederint, quid tunc agemus Pyrrhe? Ad
haec Pyrrhus: De re haudquaquam obscura, inquit, o Cyneas
percontaris: neque enim barbara nobis, neque Graeca ciuitas
illic resistere valeret Romanis superatis, sed haberemus
confestim Italiam totam, cuius minime magnitudinem &
potentiam te ignorare arbitror. Parumper ergo commo-
ratus Cyneas, Enimvero cum Italiam ceperimus, inquit, quid
tunc agemus? Et Pyrrhus nondum mente eius intellecta,
Proxima, inquit, Sicilia est insula felix ac populosa: capi ve-
ro facilis ob seditiones ac discordias ciuitatum. Recte dicis,
inquit Cyneas: sed an finis militiae nobis erit Siciliam ce-
pisse? Deus modo, inquit Pyrrhus, victoriam praestet: nam
his veluti praeludiis vtemur ad res maximas conficiendas.
Quis enim se Libya abstineat & Carthagine? quam nuper
Agathocles clam ex Syracusis profectus exigua classe pau-
lo absuit quin caperet. His autem victis, nullus nobis resiste-
ret hostis. Ita est, inquit Cyneas: constat enim quod & Ma-
cedoniam recuperare, & Graeciae dominari certissime cum
haec potentia licebit. Sed victis omnibus ac subactis quid
faciemus tandem? Et Pyrrhus ridens, Otium, inquit, agemus,
& quotidiana festiuitate mutuisque sermonibus laetitiaque
perfruemur. Cum ad haec Cyneas Pyrrhum adduxisset, At
quid vetat o rex, inquit, quod minus nunc ista laetitia & festi-
uitate, & otio perfruamur? Adest quippe nobis sine labore
facultas eorum, ad quae per sanguinem, molestias, & pericula
nostra & aliorum peruenturi sumus. His Cyneas verbis
turbauit

Cyneas
vir magni
ingenij.

Cyneas ad
Pyrrhum de
abstinendo
ab Italia
sermo.

31
Naufragiū
Pyrrhi.

turbavit potius regem, quam ab incepto retraxit, spē eorum quæ conceperat deponere nequeuntem. Primò igitur Cyneam cum tribus millibus militum Tarentū misit. Deinde multis ratibus & omnisfariā nauigiis ex Tarento delatis, viginti elephātes, equitum tria, peditū viginti tria millia, sagittariorū duo millia, funditores quingentos imposuit. Hoc apparatu nauigans, cum medium teneret lonū, 31
rapitur vento Borea intempestiuē exorto: clasis per mare disiecta, nauesque diuersæ aliq̃ in Libycum ac Siculum pelagus delatæ sunt, alias summā Iapygiam superare nequeūtes, nox simul & procella in loca aspera cæcæque illidēs omnes cōfregit, præter regiam nauim. Hęc enim nautarum & gubernatorum magna vi aduersus venti impetum nitētium tandem litus versum adigitur, & dum obliquum habuit vētū magnitudine ac robore resistebat euadebātq̃. Sed postquam à terra veniēs procella ferire proram cœpit, ac periculum erat ne fatisceret, & se mari sæuienti variisq̃ agitato vētis permittere terribilissimum omnium videbatur, Pyrrhus sese ex nauī in mare deiecit, statimque circa ipsum familiarium amicorūque erat certamen: sed nox & fluctus cum magno fragore ac violentia opus difficile auxiliantibus faciebant. Itaque vix tandem luce exorta, vēto deficiente, ad terram peruenit, corpore quidem exhausto penitus, sed robore animi inuictō. 32
Messapij, in quorū littora euaserat, promptissimē ad opem ferendam cōueniunt, & simul naues quædam Pyrrhi tempestate superstitēs aduenerūt, in quibus erant equites perpauca, peditum verò circiter duo millia, elephātū duo. Cum his itaq̃ copiis profectus, militibus quoque à Cynea obuiam ductis, Tarentū intrauit: primòque tempore nihil inuitis Tarentinis agere cœpit, quoad nauibus ex mari seruatae copię conuenerent. Tunc autē videns populum sua spē nec seruare seipsum, nec seruari ab alio posse, sed tanquā illo propugnatorio domi federe balneis conuiuīisq̃ indulgentem, clausit gymnasia & deambulatoria, in quibus spatiantes, pro rebus verbis militabant, potus verò & lasciuias intempestiuas iniecit. Delectum habuit ita acrem, ut multi imperium ferre insueti ex vrbe migrarent, seruitutem vocantes, non vincere ad voluptatem. Sed cum Albinus Romanorū consul cū 33
magno exercitu aduentare, & iam Lucaniam vastare nuntiaretur,

tiaretur, quanquam nondum aduenissent sociorum eius copię, tamen indignum ratus id tolerare, Pyrrhus cum exercitu obuiam profectus est, premisso caduceatore ad Romanos, si vellent ante bellum, se iudice & mediatore, cū Tarentinis de iure causam decerni. Responso autem à consule dato, Romanos nec elegissē Pyrrhum iudicem, nec formidare hostem, tunc progressus inter Pandosiam urbē Heraclēamq̃; castra posuit. Ibi cū audirēt Romanos trās flumen Siliū castra habere, secus ipsum amnē speculandi gratia obequitauit, ordinēque & formam castrorū custodiāsq̃; & disciplinam Romanorum admiratus, Hęc, inquit, barbarorum disciplina barbāra non est, sed opera eorum videbimus: ac de futuro iam sollicitus, expectare socios statuit. Aduersus autē Romanos si fortē transire amnem tentent, stationem opposuit. At Romani ut ille expectare decreuerat, sic ipsi præuenire festinantes; transire flumen cœperunt vado pedites equitēsque pluribus simul locis. Itaque Græci metuentes ne circumuenirentur, se retraxerunt: & Pyrrhus ut hęc sensit turbatus, ducibus pedestriū copiarum mandauit, ut confestim armatos milites in ordinibus continerent. Ipse autem cum tribus millibus equitū profectus est, sperans transeuntes adhuc & sparsos Romanos sine ordine inuasurum. Sed postquam clypeos multos pro flumine stantes, equitēsque in ordine obuiam prodire conspexit, primus in hostes delatus, armis atque ornatu egregiē insignis, gloriam & famam virtutis suæ rebus ipsis alleruit. Manus enim & corpus exhibens prælio, & contra hostes fortiter pugnans, prouidentiam tamen boni ducis non omittebat, sed ubicunque auxilio opus erat, accurrens, rectis consiliis bellum gubernabat. In ea pugna Leonatus Macedo virum Italicum conspicatus in Pyrrhum intentum, semperque eontrā stantem, & simul se mouentem: Cernis, inquit, o rex, barbarum illum quem niger equus pedibus albis portatis magnum quiddam agitare animo videtur: nam te solum intuetur, & tibi soli intendit. Et Pyrrhus ad hęc: Fata quidem o Leonate, nemo potest effugere. Verū enim nec iste nec alius quisquā hostium in manus nostras venisse gaudebit. Adhuc loquebantur, cū Italus citato equo infesta hasta Pyrrhū inuadit, nō tamē regē percussit, sed equū, & simul à Leonato ipsius equus percuitur: ambo

in terram ceciderunt, sed rex à suis protectus asportatur, Italus verò pugnans cōfoditur. Erat hic genere Ferētianus præfectus turmæ, nomine Oplacus: hoc docuit regē magis cauere. Itaq; cū equites aspiceret impetum ferre nō posse, phalāgem in super accitam opposuit. Ipse chlamyde & armis vni ex amicis Megacli traditis atq; illius assumptis, incognitis ad prælium reuertitur. Resistētib; autem acriter Romanis, diu anceps fuit prælium: septies enim dicuntur pepulisse ac pulsi esse. Nam permutatio armorum, quæ ad salutem regi plurimū contulit, paulominus rem subuertit, victoriāq; hostibus præbuit. Certatim enim ad eandem eius, qui arma regiā gestabat concursus est: sed ante omnes Dexter quidam nomine illū prostrauit, calsideq; & chlamyde detracta, se Pyrrhum occidisse clamitans, & spolia ostentans, ad consulem properauit. Erat ob hoc Romanis lætitia, Græcis verò secordia atq; formido: donec Pyrrhus intellecta re, per aciem discurrens nudo capite se militibus ostendit. Tandem verò equis Romanorum ob elephantos conterritis, ac sessores inde efferentibus, immisus à Pyrrho Thessalus equitatus Romanos cum magna cæde in fugam vertit. Dionysius non multo pauciores XV. milibus ex Romanis cecidisse scribit, Hieronymus septē millia solum. Ex his autem qui cum Pyrrho erant Dionysius XIIII millia, Hieronymus pauciores quatuor millibus cecidisse tradit, optimos certē ex amicis & ducibus, & quibus maxime vtebatur fidebatq; Pyrrhus eo prælio amisit. Sed tamen castra Romanorū cepit illis deserētib; & vrbes sciorum recepit, ac regionem multam populatus est. Tantum enim processit, vt non amplius trecentis stadiis Roma abesset. Post pugnam Lucanorum atque Samnitum copię ad eum venerunt, quos licet de tarditate reprehenderit, tamen gaudere & magnificare videbatur, quod ipse cum suis & Tarentinorū duntaxat copiis magnum Romanorum exercitum superasset. Romani Albinum non reuocarunt, quamquam dicatur Fabricius dixisse, nō Romanos ab Epioris, sed Albinū à Pyrrho superatum fuisse, arbitratus nō esse victum exercitum, sed ducem à duce arte superatum. ³⁸ Suppleto igitur habito, & insuper amplificato numero militū, nulla mentio pacis à Romanis facta est: quæ res Pyrrhum in admirationem cōuertit. Visum est igitur Pyrrho

Romani à
Pyrrho
casi.

rho vt prior ad eos mitteret, experireturq; an pacē vellent. Non enim esse præsentis potentia suæ urbem Romanam capere posse, amicitiam verò & pacē gloriosam sibi post victoriā iam partam fore existimabat. Missus itaque Cyneas à rege, cum primoribus ciuitatis locutus est, donaque ipsis & eorum vxoribus transmisit: accepit autem nemo, sed responderunt omnes viri mulieresq; si pax publicē fieret, & sua omnia regi offerre. In senatu verò multa præclare & humaniter dicta sunt à Cynea, cū & liberationem captiuorum, & auxilium ad subigendam Italiam pop. Rom. Pyrrhus offerret, ac pro his nihil aliud quā amicitia sibi, Tarentinis securitatem postularet. Et constabat Senatores ad pacem inclinari, victos iam semel magno prælio, & secundā Pyrrhi victoriā ob superadditas Italicorum copias metuētes, cū Appius Claudius vir amplissimus quidē, ceterū senectute & orbitate oculorum à reip. muneribus cessans, auditis his quæ à rege nūtiabātur, ac rumore obtinente senatum pacem esse decreturū, tolerare nō potuit, sed in curiam se deferri iussit. Latus igitur in lectica per forum, vbi ad ianuam curia peruenit, filij simul & generi suscipientes ipsum stipantesq; in senatum duxerunt. Factum est silentium ad præsentiam tanti viri. Ille autem vbi suo loco constitit, ita dicere orsus est: Antea quidē, inquit, P. C. hanc meam oculorum fortunam permolestē ferebam, nunc autem doleo atque angor quod non vltra cæcitatem ipsam surdus etiā sim, ne turpes consulationes ac sententias vestras, quæ huius urbis gloriam subuertunt, audire compellerer. Vbi est enim illa iactantia, quā crebro in Italiam profectus nobiscum adolescentibus, aut cum patribus nostris tūc florentibus conseruisset bellū, nequaquā eū nunc vt inuictū gloriam habiturū, sed aut fuga aut morte sua maiore huic vrbi gloriam nomenq; relicturū fuisse: Hanc igitur insolentiam verborum nunc rebus ostendite: Chaones & Molossos, qui semper Macedonum præda fuere, & Pyrrhum regem eorum formidatis, vnum ex Alexandri satellitibus, quem semper sequutus est ac coluit, & nunc non magis Tarentinis auxilium ferens, quā hostes domi fugiens, in Italia versatur, ausus profiteri principatum in Italia cum hac potentia, quæ ad parum Macedo-

Appij
Claudij
Caciora-

41 nix partem conseruandam sufficere non valuit. Non itaq;
33 hunc remouebitis si amicum feceritis, sed alios inuitabi-
33 tis per contemptum nostri, quasi superare nos facile sit. si
33 Pyrrhus abibit nedum pœna non data eorum quæ contra
nos fecit, verum etiam mercede accepta. fœderis eo autho-
re cum Tarentinis Samnitibusq; recipiendi. Hæc Claudij
verba ad stultum belli animos traduxere. Itaque Cyneas di-
misso responderunt, Pyrrhus Italia excederet. tunc si vel-
let de amicitia ac societate verba faceret: quoad verò in ar-
mis adesset, pop. Rom. aduersus eum belligeraturum, etiã
si mille Albinos pugna superasset. Dicitur Cyneas interea
dum hæc agerentur, cupiditate cognoscendi moribus ac
institutis Romanis studium impartisse, atque de ea re cum
optimis viris loquutus Pyrrho postea retulisse eam alia
multa, tum senatum Romanum multorum regum sibi cõ-
42 sessum videri. De multitudine autem populi formidare
se inquit, ne aduersus quandam Lernæam Hydram pugna-
re videantur: supra duplum enim plures quàm antea pu-
gnassent, consuli decretos, & multucuplos insuper ex his
qui arma ferre possent, superesse. Post hæc legati ad Pyr-
rhum pro captiuis redimendis missi, inter quos C. Fabri-
cius fuit, cuius Cyneas retulerat maximam apud Roma-
nos mentionem haberi, vt viri boni quidē atque bello egre-
gij, ceterum vehementer pauperis. Huic igitur rex seor-
sum blanditus, vt pecuniam à se caperet suadebat, nō ob ali-
quā turpem causam, sed ob amicitia & hospitalitatis indi-
cium. Reuente autem Fabricio, tunc quidē destitit: postri-
die verò ipsum terrere volens, vt pote qui nunquam antea
elephantum vidisset, iussit dum simul loquerentur, maxi-
mū elephantū post aulaam iuxta se constitui, ac deinde su-
43 bito aulaa sublata, elephas ex improviso conspectus pro-
boscidem super caput Fabricij extulit, ac vocem terribilem
asperamq; emisit. At Fabricius tranquillē conuersus, leni-
terq; arridens inquit. Nec heri aurum, nec me hodie bestia
permouit. In cœna autem apud regem acta cum multi ac
varij sermones inciderent, pleriq; verò de Græcia ac de phi-
losophis, fortē euenit vt Cyneas Epicuri mentionem face-
ret, memorans ea quæ ab Epicureis dicuntur de diis immor-
talibus, ac de repub. vt nonnulli finem bonorum in volu-
ptate ponentes, curam reip. fugiendam censent, vt pote feli-
citatē

etatis corruptionem: deos autem à gratia atque ira longif-
simè remotos, nec vllā de nobis curam suscipientes, in otio-
sam vitam, & plenam voluptatum coniciant. Etiam ipso
dicente Fabricius exclamans, O vtinam, inquit, hæc Pyr-
rho & Samnitibus cordi sint, quandiu aduersus nos bellum
gerunt. Sic itaque mentē viri rex admiratus, magis ac ma-
gis optabat pacem, quàm bellum cum Romanis habere, &
Fabricium priuatim rogauit vt facta pace vnā secum esse
vellet, primus amicorum & ducum suorum futurus. Ad
hæc dicitur Fabricius submissa voce respondisse, At ne hoc
44 quidem tibi, o rex, conducat: illi enim ipsi qui te nunc admi-
rantur & colunt, si me experiantur, à me potius, quàm à te
regi optabunt. Pyrrhus non tyrānicè neque superbe verba
Fabricij suscepit, sed quāta magnitudine animi Fabricius
foret ad amicos protulit, & captiuos illi credidit soli, vt si
non decerneret pacem senatus, postquā cum parentibus ac
domesticis Saturnalia peregissent, ad eum remitterentur,
atque ita factum est, post festiuitatem aduersus non redeū-
tem pœna mortis per senatum decreta. Deinde cum Fabri-
cius consulatum inisset, veniens quidam ad eum in castra
epistolam detulit à medico regis per scriptam, in qua offe-
rebat se Pyrrhū veneno necaturum, si præmium tradere-
tur sibi absq; vllō discrimine bellum pro Romanis cōcieri.
At Fabricius iniuriam hominis detestatus, & collega in eā
45 dem sententiā adducto, Pyrrhū statim per literas monuit,
vt insidias medici caueret. Literæ huiusmodi fuerunt: C. Fa-
brius & Q. Aemilius consules, Pyrrho regi salutē. Neq;
amicorum, neque hostium fortunatus existimator esse vi-
deris. cognosces enim cum hæc epistolam ad nos transmis-
sam perlegeris, te bonis quidem ac iustis viris bellum in-
ferre, malis verò atque iniustis confidere. Hæc autē non tui
gratia nota facimus tibi, sed ne mors tua nobis calumniam
afferat, quasi virtute nequiremus te superare, dolo contē-
disse. Acceptis itaq; Pyrrhus Fabricij literis, medicosq; con-
uictos, & supplicio iustē affecto, ad retributionem beneficii
captiuos omnes gratis Fabricio Romanisq; restituit, rur-
susq; Cyneam misit pro pace firmanda. At Romani nec
46 gratia ab hoste, nec mercedem accipere volentes, parem
Tarentinorum atque Samnitū captiuorum numerū Pyr-
rho remiserunt. De amicitia verò & pace nihil agitari per-
misse

45
Eandem
literarum
exemplum
ex Cl. Qua-
drigario
scribit Gel-
lius libr. 3.
cap. 8.

miserunt, priusquam rex ipse cum armis atque exercitu, cumque his quas secum ex Græcia duxerat naues, ex Italia nauigasset. Procedente itaque bello rursus apud Asculum urbem cum Romanis pugnatum est. In ea pugna compulsum rex ad loca aspera & flumen graue atque limosum, cum elephanti imperum capere nequirent, multis vulneribus ac magna suorum cæde usque ad noctem dimicauit. nox prælium diremit. Postridie verò æquioribus locis structa acie, & asperioribus saltibus præsidio occupatis, missis que inter elephantos iaculatoribus ac sagittariis, denso agmine Romanos inuasit. At Romani nequaquam à loco ut pridie adiuti, sed æqua planitie contra frontem venientes, cum priusquam adessent elephanti, pedites profligare properarent, grauiter aduersus sarissas cum gladiis pugnantibus nullo labori parcentes, vulnerare ac cadere hostem intenti, nullam prorsus rationem habebant. Tandem post longum tempus dicitur fuga ex ea parte qua rex premebat fieri coepta, sed plurimum elephanti suo robore atque audacia perfecerunt, nequeuntibus Romanis virtute uti, sed quasi violentia cuiusdam superuenientis fluctus ac terræmotus in fugam compulsi. Fuga verò non longa, sed in castra fuit. Hieronymus sex Romanorum millia eo prælio cecidisse tradit. A Pyrrho autem in regiis commetariis relatum esse dicit, tria millia & quingenta quinque desiderata. Dionysius tamen nec duas apud Asculum pugnas, nec superatos tradit Romanos: at semel duntaxat usque ad occasum solis pugnatum, vix tandem prælium diremptum vulnere, cum Pyrrhus hasta brachium transfixus esset, & impedimenta Samnites diripiissent. Cecidisse autem & à Pyrrho & à Romanis supra xv millia hominum, & utrinque pariter à pugna cessatum. Dicitur Pyrrhus in recensendo numero militum suorum dixisse, Sic aliam pugnam Romanos vicerimus, omnino perierimus. Maxima enim pars militum quos secum adduxerat, interierant, & præterea amici atque duces omnes præter admodum paucos: alios quos vocaret nulli erant, & simul socios minus impigros cernebat, Romanis verò quasi ex fonte quodam domi manante celeriter castra replebantur, nec superari remittebatur animum, sed magis ad prælium incendebantur. His difficultatibus circumuentus, in nouas rursus spes incidit: simul enim ex Sicilia & ex Græcia viri ad eum venerunt,

nerunt, alij Agrigentum, Syracusas, & Leontinos offerentes, rogantesque ad pellendum Sicilia Cathaginenses, insulamque à tyrannis liberandam sibi auxilium ferret: alij ex Græcia nuntiabant Ptolemæum Geraunum contra Galatas profectum cum exercitu perisse, maximeque id tempus flagitare, ut cupieribus Macedonibus adisset. Questus itaque aduersus fortunam quod plurimum ac magnarum rerum occasionem vnum in tempus coniecisset, & quasi utranque in potestate sua haberet, alteram sibi perire arbitratum, deliberandus atque anceps aliquantum perstitit. Tandem verò ad Siciliam utpote materiam rerum grandiorum propter propinquitatem Libyæ afferentem conuersus, statim Cyneam misit ciuitatibus, uti consueuerat, ex parte sua prætaturum. Ipse autem præsidio apud Tarentum relicto, Tarentinis id grauiter ferentibus, & aut aduersus Romanos bellum gereret vnâ secum qua de causa venerat, aut qualem acceperat urbem talem relinqueret postulatibus nullo benigno dato responso, sed quiescere eos, & expectare tempus iubens, in Siciliam nauigauit. Ut primum Siciliam attingit, ciuitates secundum spem antea præstitam, sese illi dediderunt. Eorum autem ad quem vi & armis opus fuit, nihil à principio restitit: sed cum triginta millibus peditum, duobus millibus quingentis equitibus, ac ducentis nauibus Cathaginenses aggressus eorum potentiam euertit: in expugnatione Erycis munitissimi oppidi, & magnis Cathaginensium præliis firmati, integra se armatura induit, & moenia subiens ludos Herculi vouit, si daret sibi ut genere ac fortunis luisse ea die sedignum pugilem ostenderet. Inde scalis admotis, primus omnium moenia confendit. Resistentium verò qui multi erant, alios ab utraque parte muro deiecit, alios circa se gladio necatos coaceruauit. Ipse quidem illæsus, & terribili ac truci aspectu, illud Homericum probauit recte ac perite dictum, Fortitudinem sola inter ceteras virtutes sepe furentes quosdam impetus habere. Capta urbe, vota deo persoluit, spectaculumque omnifariam ludorum exhibuit. Mamertinos deinde quicirca Messanam incolentes Græcos vexabant, & plerosque ex his vectigales sibi fecerant, aggressus (erant autem hi barbari, multitudo ingens, & bello ferocis, ex quo Latina lingua à Marte nominabatur) publicanos eorum necauit: ipsis autem pugna superatis,

eis, præsidia multis ex locis deiecit, Carthaginiensibus præ-
ccin poscentibus, pecuniamque & classem pro amicitia of-
ferentibus, respondit, vnam esse pacis viam, si omnis omni-
bus, citra Libycum mare terminos caperent. Successibus au-
tem & magnitudine rerum elatus, cum spes eorum pro qui-
bus à principio nauigarat responderet, primamque Libya in
concupisceret, atque ea de causa ad implendas quas habebat
naues remiges cogeret, non benignè, sed imperiosè ac super-
bè ciuitates promebat. Sic ergo contra consuetudinem sui
initij, in quo egregiè mitis ac placidus, nullique molestus
fuerat, de populari tyrannus factus, ingratitude ac perfidi-
æ notam contraxit. Sed hoc ciuitates quanquam grauiter,
tamen quando necesse erat, tolerabant. Verum cum Theo-
nonem & Sostratum principes Syracusanorum, qui auctores
fuerant ciuitatem ei tradendi, adiutoresque in cunctis per Si-
ciliam fuerant, suspectos haberet, nec secum ducere, nec do-
mi relinquere vellent, ac Sostratus quidem metu aufugisset,
Theonò verò ab eo interfectus fuisset, non pedecentum ne-
que parumper mutati animi, sed repente aduersus ipsum Si-
culorum odia exarserunt, ac statim aliæ ex ciuitatibus Car-
thaginensibus, aliæ Mamertinis se coniunxerunt. Cernens
defectiones & conspirationes contra se initas Pyrrhus, lito-
ris Samnitum & Tarentinorum acceptis, qui vix resistere
bello poterant, & exclusi regionibus auxilium rogabant, oc-
casionem hinc arripiens abeundi ex Sicilia, quasi non metu
nec desperatione rerum Sicularum, sed opitulationis cau-
pitate agitatam tenere non posset, & occasionem abeundi
quaereret, seipsum rursus in Italiam proiecit. Ferunt cum à
biret Siciliam respexisse ac dixisse: O qualem Carthagini-
sibus & Romanis pro hac insula relinquimus palæstra. Et
hoc quidè ut coniectatus est, ita euenit. Barbaris autem in
ipso recessu insultantibus, Carthaginiensibus verò nauali
preglio in ipso portu lacessentibus, compluribus ex nauibus
suis amissis, in Italiam peruenit. Mamertinorum haud pau-
ciores decem milibus primo transgressus signis collatis di-
micare cum non auderet, iniquis locis, impetu contra re-
gem facto, totum exercitum turbauere. Ibi duo elephant-
& multi ex iis qui posterius claudabant agmen, oppressi.
Ipse rex à fronte discurrrens aduersus honores bello affue-
tos

tos, magno cum periculo restitit: vulnere autè in capite acce-
pit, cum paulò ex pugna cecisset, etià magis extulit hostes,
quorum vnus præ cæteris ferox, procero corpore, & splendi-
dis armis, superba voce, regè si viueret in certamè prono-
cabat. At Pyrrhus ob hæc irritatus, itaque incensus, & san-
guine fœdatus, truci que aspectu terribilis, in pugnam rediit,
& barbarum illum consecutus ita caput percussit, ut vi ictus
& virtute gladij, vsque ad partes inferiores plaga descende-
ret, cederentque hincinde diuisæ corporis partes. Hoc barba-
ros continuit ne amplius persquerentur, quasi supra huma-
nā vim Pyrrhū admiratos, conterritosque. Ipse verò quod
reliquum erat itineris securè profectus, Tarentum perue-
nit, peditum xx, equitum tribus milibus secum adductis:
statimque optimo quoque ex Tarentinis lecto, aduersus
Romanos qui tunc in Samnio castra habebant, contendit.
Samnites multis iam præliis superati, & spe simul cum re-
bus amissa, simulque ob nauigationem in Siciliam aduer-
sus Pyrrhum infensi, minus frequētes ad eum venerunt. Sed
Pyrrhus omnibus copiis bifariam diuisis, & partim in Luca-
niam misis, ut alterum cōsulem demorarentur, ipse cōtra
M. Curium apud Beneuentum castra habentē exercitum du-
xit. Curius verò, quod & collegæ aduentū expectabat, & si-
mul auguriis pugnare vetatibus, pugnam detestabatur. Præpa-
ratis igitur Pyrrhus antè eū opprimere, quā collega aduēta-
ret, fortissimis militibus & bellacissimis elephantibus dele-
ctis noctu castra ex superiori loco aggredi cōtendit. Vadē-
tē longam viam & syluis densam lumina defecerunt, error
que factus, ortaque exinde mora dies albescere cepit, &
ab Romanis conspicitur ex montibus descendere. Primò
itaque trepidatum est in castris, sed tamen peractis sacris,
necessitate cogente, Curius castra egressus primos inua-
dit, eosque in fugā vertens omnescōterrui, ut etià cōplu-
res, sibi caderēt, & quidā ex elephantibus caperētur. Hæc vi-
ctoria Curium extulit, ut ad iustā descēderet pugnam. Itaque pro-
podiè in apertū, & signa cōferēs, partim hostes in fugā ver-
tit, partim & ipse elephantorū impetu ad castra repulsus est. At
militēs prætidio castrorū relictī, qui frequētes pro vallo sta-
bāt, à cōsule vocati, impetu de superiori loco facto, bestias
in fugā per suos retrouertere coegunt: que res victoriā Ro-
manis tradidit, & simul principatū. Nam gloriā quasi in
super

54
Pyrrhus
barbarum
pronocit
in partes
discedit.

55

56

superabiles ex illa victoria nacti, confestim Italiam, & paulo post Siciliam subegerunt. Per hunc modum Italia Siciliaeque decidit Pyrrhus, lex annorum tempore in illis absumpto, & rebus quidem attenuatis, sed robore animi inuictio: famam ex eo bello nactus, quasi peritia rei militaris, & fortitudine atque audacia plurimum inter suae gratiae reges precelleret, sed quae possidebat, spe illorum quae nondum habebat deperderet, nihilque eorum quae ad tuendum iam parata attinent, conseruaret. Itaque assimilauit ipsum Antigonum lusori, qui & multa & bene iaciat, sed cedentibus ut ne sciat. Reuersus in Epirum cum octo millibus peditum, & quingentis equitibus, cum pecuniam non haberet, bellum quarebat unde exercitum alere posset. Igitur ad eas, quas antea habebat copias, quibusdam Galatis adiunctis, Macedoniam ingressus est, quasi praedam exinde abducturus. Sed cum frequentes cepisset vrbes, militumque duo millia ad eum defecissent, amplificata spe, aduersus Antigonum Demetrii filium Macedoniam tunc obtinentem ducit, ipsumque inuadens iusta acie dimicauit. Qui extremum Antigoni claudabant agmen (Galatae erant) fortiter resisterunt, vehementique exorta pugna, ferè omnes à Pyrrho occiduntur. Duces verò elephantorum circumuenti, seipsos ac bestias dederunt. Itaque acceptis his, & fortuna magis quam consilio fretus, phalangem Macedonum inuasit. At Macedones metu ac trepidatione pleni, sese ab impetu pugnae continebant, ac fide per primores accepta, se Pyrrho tradiderunt. Antigonus verò profugiens, quasdam maritimas vrbes retinuit. Sed Pyrrhus in huiusmodi fortuna magnū aliquid sibi ad gloriam per ea, quae circa Galatas egerat, peractum existimans, ornatissimis ac splendidissimis eorum spoliis in templo Itonidis Mineruae suspensis, hoc carmen inscripsit.

*Hec de pugnatu Galatarum munera gente
Molossus Pyrrhus fixit captiua Minerua,
Cum totum Antigoni robur, totasque subegit
Pugnando turmas, nec id est mirabile, nanque
Egregij bello & clari sunt semper in armis*

19 Post pugnam confestim vrbes suscepit Aegaeis verò expugnatis, & in aliis durus fuit ac molestus, & in eo potissimum, quod ibi praesidium Galatarum, quos secum habuerat, custodire causa dimisit. Galatae genus insatiabile

bile pecuniis, sepulchra regum, quae ibi erant fodere nequaquam veriti, aurum & ornamenta opima subtraxerunt, ossa verò per superbiam abiecerunt. Hoc Pyrrhus lenius quam decebat tolerare visus est, siue ob alia impedimenta differens, siue ob timorem, quod barbaros ad supplicium cogere formidabat. Itaque in ipsum redundauit infamia. Nondum satis firmæ res Pyrrhi in Macedonia erant, cum ipse ad alias rursus spes mentem couertit. Cleonymus erat Spartiata regio genere exortus, ceterum quod violentus ac superbus videbatur, nec beneuolentiam, nec fidem apud Lacedaemonios habebat. Itaque eo excluso, Areu regnare iusserant. Hæc erat vetus eius indignatio aduersus ciues. Vxorem verò accepit Chelidonida Leotychildæ, forma praestantem, & regio item genere exortam. Hæc Acrotati Arei filij adolescentis infans amore correpta, tristes ac infames nuptias Cleonymo praeiit: non enim latuit quenquam Spartiatarum ab vxore spreus. Sic igitur domesticis rebus simul & publicis insensus, ira atque indignatione concitus, Pyrrhum contra Spartam induxit, vigintiquinque peditum, duo millia equitum, elephantos vigintitres habentem. Itaque ex magnitudine apparatus statim constitit non Cleonymo Spartam, sed Peloponesum totam sibi afficere, quanquam verbo quidem Lacedaemoniorum legatis apud Megalopolim negauit. Ait enim se venisse, ut ciuitates ab Antigoni dominatu liberaret, seque natos suos minores, ni quid prohibeat, Spartam nullurum, ut Laconicis moribus erudirentur, & hoc praeter ceteris haberet regibus.

His simulationibus obuios decipiens, quāprimum Lacedaemoniam attigit, praedam & rapinam late exercuit. Incusantibus autē legatis, quod non indicto bello eos inuasisset, At nec vos, inquit, Spartiatae, quod facturi estis aliis praenuntiatis. Inde Lacedaemona exercitum admouit, quam cum Cleonymo placeret primo aduentu inuadere veritus, ut ferunt, Pyrrhus ne milites urbem noctu ingressi diriperent, exercitum continuit, inquiens hoc postmodum se facturum. Ea dilatio ciuitate seruauit. Nam Spartiatae quidem pauci erant & imperati, Areus ipse non aderat, sed in Creta Corcyrae bellantibus auxilium tulerat. Pyrrhus igitur neminem sibi repugnaturum existimans, iuxta urbem castra posuit. Cleonymus verò domum amici clientisque sic ornaue

*Spartanae
mulieres
quam tu-
tanda pa-
tria opera
mauerunt.*

rant ac parauerant, quasi Pyrrhus apud eum cœnaturus es-
62 set. Per noctem Lacedæmonij primò decreuerant formi-
minas omnes in Cretam mittere sed ipsæ contradixerunt,
quarum Achidamia cum gladio in senatum venit viros iur-
gata, si viuendū fœminis putent Sparta euerſa. Deinde cō-
tra hostium castra vallum ex curribus fossæ immisſis, vsq̃
ad rotarum medium aducto aggere, facere statuerunt, vnde
stationem ab impetu elephantorum tutam habentes resiste-
re possent. Hoc facere incipientibus, venerunt virgines ac
mulieres. hæ quidem palliolis cinctæ tunicas, illæ verò so-
lis indutæ tunicis, vna cum senioribus id opus conficiendum
susceperunt: eos qui pugnaturi erant, quietem agere corpo-
raque curare iusserunt. Ipsæ insuper tertiam partē fossæ fe-
cerunt: erat latitudo sex cubitorum, profunditas quatuor,
63 lōgitudo selqui propemodum stadij, vt Philarchus scribit:
vt verò Hieronymus, aliquāto minor. Postridie summo
mane cum hostes mouerentur, mulieres arma telaque vi-
ministrantes, pugnare viriliter hotabatur, quod dulce qui-
dem in oculis patriæ vincere esset, præclarum verò in ma-
nibus matrum ac fœminarum interite. Chelidonis autem
seorsum ab aliis laqueum parauerat, ne vrbe capta in pote-
statem Cleonymi viua perueniret. Pyrrhus cum robore ar-
matorum in ipsa fronte aduersus confertos Spartiatarum
clypeos per ipsum aggerē haudquaquam satis firmum pro-
pter recentiam operis, impetum fecit. Ex alia parte Prole-
mæus filius cum duobus millibus Galatarum atque Chao-
num delectorum repleta fossa, currus transgredi nitebatur.
Currus atq̃ defossis in terram rotis, & inter se cōnexi, non
solum transire conantibus aditum non permittebant, sed &
Lacedæmonijs grauem ac difficilem defensionem redde-
64 bant. Sed cum Galatæ rotas euellere, & in flumen trahere
conarentur, conspicatus periculum Acrotatus edolescens,
per urbem discurret, secumque trecentos homines rapient,
Ptolemæum maxime hoc suspicantem per quadam conue-
xia abiens circumuenit, extremosque adortus, ab oppugna-
tione valli in se pugnam vertere coegit: impeditos inter
currus & in fossas ruentes magna caede propellit. Spectaue-
rant seniorum, & mulierum turbæ Acrotatum aggregatē
pugnantem: itaque cum paulo post per urbem ad stationem
suam reverteretur sanguine inadēs, & victoria exultās, cel-
sor

for sanè ac pulchrior Lacænis videbatur, & Chelidonidis
inuidebant amori. Seniorū verò nonnulli sequebatur, cla-
mantes, Vade agē Acrotate tibi habeas Chelidonida, mo-
dò quoque probos natos patriæ crea. Ab ea etiā parte qua
65 Pyrrhus erat multi ex Lacedæmoniis egregiè pugnarūt, &
in primis Phyllius post plurima fortitudinis opera, & ma-
gnam hostium cadē, cum sentiret multitudinem vulnerum
se deficere, loco suo alteri tradito. inter suos cadere prou-
dit, ne corpus eius hostes haberent. Nox tandem oppugna-
tionem diremit. Ea nocte per quietem Pyrrhus talem ha-
buit visionem. Videbatur sibi Lacedæmona fulminibus à
se missis præcussam conflagare rotam, seque ob id factum
mirè lætari. Præ gaudio itaque excitus è somno, militas
arma capere iussit, & amicis somnium enarrauit quasi vr-
bem expugnaturus. Cui cum alij vehementer assentirent,
conguaderentque. Lyſimachus non placere sibi visionem
respondit, sed vereri se ait, ne quemadmodum loca de celo
tacta remanent auiæ, sic Pyrrho ingressus in urbem denega-
ri à diis immortalibus ostendatur. At Pyrrhus hæc vt vana
atque indocta aspernatus, fiducia plenus, luce prima mili-
66 tes in oppugnationē adduxit. Lacedæmonij virtute mira-
bili resistebāt, & aderant mulieres tela, vina, & cibaria mi-
ministrantes, vulneratosque suscipientes. Macedones qui
cum Pyrrho aderāt, fossas implere materia armisque cada-
ueribus inuectis conabatur. Ad hoc cum Lacedæmonij cō-
current, cernūt Pyrrhū inter currus ipsos equo prouectum,
magna vi anniti vt urbem irrumpat. Clamore ab ea parte
exorto, & concursu in eū facto, dum adigit equū in hostes
Pyrrhus, Cretēsi teio sub ventre equus percutitur: quo ex
vulnere concitus, moribūdus in loca ardua ac lubrica Pyr-
rum prostrauit. Tumultuantibus autem circa ipsum so-
cis, accurrentes Spartani telis in eos missis omnes depule-
runt: ex hoc & cætera cessauit pugna. Sperabat tamen Pyr-
67 rhus Lacedæmones qui penè omnes vulnerati, & cōplures
mortui erāt, remissuros tandē animos. Sed bona eius vr-
bis fortuna, siue hominū virtutē experiri, siue quantā sum-
mo in discrimine haberet potestatem ostendere volens, cum
iam parum spei Lacedæmonijs superſset, Aminiam Pho-
censem vnum ex ducibus Antigoni cum militibus condu-
xit ex Corintho auxilium ferentem adduxit. Nec mul-
ff 2 10

*Pyrrho
visionem.*

et post Areus rex his cognitis, ex Creta properè rediit militum duo millia secum ducens. Itaque mulieribus domum remissis, nec amplius eis permissa defensionis cura, & senioribus, qui arma necessitate cogente acceperant, dimissis ipsi pugnam susceperunt. At Pyrrhum maior habebat cupiditas ob ea quæ superuenerant auxilia vrbis expugnanda: Sed cum nihil proficeret, multis plagis acceptis tandem ab oppugnatione destitit, prædæque ex agris abacta ibi hyemare cogitabat. Sed fatum vitari nequaquam potest. Argis enim Aristei contra Aristippum factio erat. Cum ergo Aristippus Antigoni amicitia frui videretur, Aristeus Pyrrhū vocare Argos properabat. At Pyrrhus alias spes ex aliis semper inuoluens, & successibus quidem ad alia capessenda elatus, quæ autem aduersa euenerant aliis corrigere & emendare cupiens, nec vincens, nec victus quietem agere sciebat. Confestim igitur Argos contendit. Areus multis insidiis dispositis, viæque quæ maximè difficilis erat occupata, Galatas & Molossos qui extremum claudebant agmē lacessabat. Pyrrho ex sacris ritè peractis dictū per aruspices erat, iacturam cuiusdam ex necessariis ca die cauendam esse: sed ex tēpore ob tumultū mente seductus, iussit Ptolemaum filium laborantibus auxilium ferre. Ipse properè angustis exercitum educebat. Acri autem pugna circa Ptolemaum exorta delectorum Spartiatorum, quorum dux erat Eualcus, & inuicem implicatis, Oræsus quidam Cretensis vir robustus ac manu promptus, ex obliquo discurrens, acriter pugnantem adolescentem transuerberat, prosternitque. Ad cuius casum cum fuga suorum facta esset, sequentes Lacedæmonij vincentesque, in apertam planitiem parum caute se effuderunt. In eos itaque Pyrrhus audita filij morte, dolore & ira incensus, se cum equitatu Molossorum conuertit. Ipse ante omnes prouectus, eadē ac sanguine Lacedæmonio cuncta repleuit, semper quidem inuictus ac summus bello vir, sed tunc priora omnia fortitudinis opera longè supergressus. Citato autem in Eualcum equo, parum abfuit quin Eualcus, qui obliquus erat, manum Pyrrhi qua habenas tenebat, amputaret, & certè ipsas habenas præscidit. Sed Pyrrhus cum illum transfodisset, ex equo prosiliuit, ac pedes dimicans, tota super vno Eualco pugnantem delectorū cateruam occi-

dit. Per hunc modum magna stetit Lacedæmonis ambitio ducum, qui cum finem iam cepisset bellum, gloriam vincēdi sequebantur. Pyrrhus verò quasi lustrationem quandā filio soluisse, & funebre splendidū celebrasset certamen magna doloris parte in vltione relicta, Argos cum exercitu contendit. Cognito autem Antigoni aduentu, qui arduis locis supra planitiem infederat, ipse circa Naupliam castra posuit. Sequentē verò die, per caduceatorē ad Antigonum missum, ut in campum descenderet & pugna decerneret prouocauit. Ad hæc Antigonus respondit, militiam suam non magis armorū, quàm tēporum esse: Pyrrho autē si vitæ suæ tēdeat, satis multas vias ad interitū patere. Ambobus autem oratores ex Argo venerunt, rogantes ut urbem dimitterent ad neutrum eorum pertinentem, ambobus amicam. Antigonus verbis eorum motus, filium suum obsidem Argiuis tradidit: Pyrrhus autem promittebat quidem se abiturum, sed cum fidē nō haberet eius promissio, suspectior erat. Hic dum sacra faceret Pyrrhus, capita bouum iam re-tisa linguas cum gemitu emittere cōspecta sunt. In Argo autē Lycæi vates cucurrit, clamitans eadē & cadaueribus plenam urbem se videre. Per obscurā noctem Pyrrhus mœnia subiens, per portam quam Diampares vocant apertam sibi ab Aristeo, Galatas in urbem præmisit. Et fuit silentium quoad forum Argium occuparunt, nec quicquā Argiui fenserant. Sed cum tādē elephantos adductos porta nō caperet, atque ob id turris ablata reponeretur, & utpote in tenebris mora ac strepitus fieret, Argiui rem sentientes ad Aspidem & alia munita vrbis loca concurrunt. missoque ad Antigonum nuntio, ipsum in urbem vocarunt, qui veniens prope mœnia subsedit. Milites autem & filium cum valido præsidio in urbem transiit. Venit etiam Areus Lacedæmonius, mille Cretenses ac Spartiatis secum agens: & simul omnes, in Galatas impetu facto, haud segniter conturbarunt. Pyrrhus autem cum clamore urbem circa Cylarabim ingressus, cum à Galatis alacriter reclamaretur, coniectans laborantium ac trepidantium esse signa, properare suos iussit per cloacas & aqueductus, qui bus vrbs plena est, cum summo periculo equites impellēs. Erat autem maxima incertitudo viarum aq: clamorem, eratoresque ut in nocturno prælio, per loca atēta atque inco-

Pyrrhus
Argos occu-
pat.

gnita: nec vlla ducum moderatio aut opera præ tenebris & ambiguitate esse poterat, sed perstabant ambo diem expectantes. Cum itaque iam illucesceret, Aspis armis hostilibus referta, ipso aspectu Pyrrhum deterruit, & simul in foro inter cætera ornamenta lupum æneum & taurum quasi præliantes conspicatus perhorruit, veteris oraculi memor, sibi fatum impendere extremum, cum lupum cerneret aduersus taurum pugnare. Hæc Argiui ob antiqui facti memoriam sculpta in foro habebant. Nam Danao primum eas partes adeunti, lupum asserunt visum aduersus taurum pugnantem: posuisse vero se lupum, qui aduena incolas invaderet. Sic pugnae spectato euentu, cum lupus vicisset, Apollini vonisse Lyæo, ac subinde rem capessentem super fuisse, Gelanore qui tunc Argis regnabat expulso. Hæc erat causa cur in foro Argiui lupi ac tauri imago posita esset. Ob illorum igitur aspectum Pyrrhus, & simul quod ea quæ sperauerat non procedere cernebat, turbatus, pedem referre statuit: sed cum angustias portarum formidaret, ad Helenum filium, qui cum magna extra mœnia sedebat manu, mitrit, murmurat, & exeuntes excipiat, tuteturque. Dum vero properat ac trepidat is qui missus erat, nec quicquam recte nuntiat, & dolens per errorum eum reliquis elephantis & militibus delectis per portas auxilium patri laturus densa agmine ingreditur. Iam Pyrrhus retrocedere cœperat, & quandiu forum permisit copias subducere, egregie hostes repressit. Sed postquam ex foro in angiportum, quod ad portam iter erat, descendit, in hoc hi qui auxilium ferre veniebant obuiam facti, eius subductionem impediunt. Nam & partim eo clamante non exaudiebant, partim etsi parere vellent, ab extremis venientibus impellebantur, & maximus elephas in ipsa porta casu ex transuerso prostratus exitum prohibebat. Alter vero ex his qui iam intrauerat, cui Victori erat nomen, prostratum vulneribus gubernatorem recipere querens, se inter eos qui pedem referebant admiscuit, hostes & amicos pari impetu conculeans, donec repertum gubernatoris cadauer proboscide sublatum, ac dentibus ambobus susceptum reportauit, ac veluti furens obuios quosque necabat. Sic ergo inter se pressis & complicatis nihil agi poterat, sed tota multitudo veluti in vnum corpus coacta erat, nec vlla pugnandi repugnandive facultas dabatur. Si gladiu

dius promptus aut hasta deflexa erat, per multitudinem eximi non poterat, nec in vaginam reponi: ac per eum modum non in hostium, sed in suorum tela compulsi necabantur. Pyrrhus igitur cum hunc æstum fluctuationemque videret insignem quo galea eius conspicua erat, detractum cuidam amicis tradidit. Ipse autem equo consisus, in eos qui insequabantur hostes impetum fecit. Ibi hasta percussus, cum per thoracem non magnum, nec mortale vulnus acceperat, in percussorem (is erat Argius, nec claro nato loco, sed pauperis aniculae filius) equum adegit. Mater forte desuper vna cum cæteris foeminis pugnam spectabat, quæ cognito filij periculo, & ob id formidans, ambabus manibus tegulam sublatam in caput Pyrrhi demisit. Eo ictu casside percussa, & spondylis secundum ceruicem attritis, lumina cum defecerunt, prolapsisque habenis ab equo delatus iuxta Licymnij monumentum incognitus ferè omnibus cecidit. Sed Zopyrus quidam Antigoni miles duobus aut tribus comitatus, cum ipsum cognouisset, in vestibulum quoddam protraxit incipientem iam se ex ictu recipere. Ibi cum Zopyrus ceruicem incisurus gladium eduxisset, ita toruè ipsum prospexit Pyrrhus, ut illum ad tremorem præ metu compelleret, nec recte, sed ad os & mentum vix tandem ceruicem secaret. Iam res pluribus nota erat, cum Alcioneus Antigoni filius adiens caput petiit, quasi cogniturus, idque acceptum ad patrem ferre properauit. Is tunc vna cum amicis sedebat: qui postquam caput aspexit cognouitque, filium baculo percussit, ac repulit, barbarum & pollutum appellans. Ipse cithla myde ante oculos obducta lachrymauit, Antigoni aui & Demetrii patris recordatus domesticorum exiliorum volubilis fortunæ. Caput itaque & corpus Pyrrhi magnifice cremauit. Cum verò Alcioneus sordidatum cõuenisset Helenum, cumque benigne & humaniter patri adduxisset, conspiciens eum Antigonus, Melius, inquit, nunc quam prius à te factum est fili, sed ne nunc quidem satis, qui hanc vestem non abstuleris, ob quam nos qui vicisse videmur magis decorat, quam se. Post hæc adolecẽtem complexus ad priorem habitum ornatumque restituit, & in Epirum remisit. Erga amicos quoque Pyrrhi benignus fuit, castrorum atque exercitus vniuersi potitus.

76

Pyrrhus
ictu tegu-
la à fami-
na deiecta
occidit.

77

Caius Marius.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

EC Caij Marij, quemadmodū neque Q. Sertorij, qui Iberos in ius ditionēq; populi Romani redegit, neque L. Momi, qui Corinthum deleuit, tertium nomen dicere possumus. Nam Achaicus huic, vt Africanus Scipioni, vt Metello Numidicus, ex re gesta cognomen

fuit. Ex quo magnopere Posidonius reprehensione dignos putat eos, qui censent tertium nomen Romanis proprium esse, vt Camillum, vt Marcellum, vt Catonem. Nam qui tantūmodo duobus nominibus nuncupantur, nomine carent. Errat autem, quod hac ratione rursus ipse sine nomine mulieres esse voluit. Nulli enim mulieri primū nomen imponitur, quod propriū apud Romanos Posidonius esse arbitrat. Ceterorū verō aliud cōmune à cognatione ductum esse, vt Pompeios, vt Manlios, vt Cornelios, tanquam si quis Heraclides & Pelopidas diceret. Aliud verō denominatiuum, appositum ex rebus gestis, vel ex natura, vel ex aliqua figura & modo corporis putat, vt Macrinū, & Torquatum, & Syllam, vt est Mnemon, Grypus, & Callinicus. Id genus argumenta innumerabilia consuetudinis inconstantia supeditat. Marij statuam marmoreā multam præ se ferentem rigiditatem & acerbiteratē, moribus eius similem. Raueninæ, quæ vrbs in Gallia sita est, vidimus. Nam durū atque bellicosum animum ei natura effinxerat. Qui cum magis ad rem militarem, quā ad rempublicam se contulisset, potestatem nactus, impotenti ira ferebatur. Fertur quidem neque literas græcas didicisse, neque vllis in studiis græcis præceptoribus vti voluisse, tanquam ridiculum esset literis quarum magistris aliis seruirent, operā impendere. Post secundum triumphum cum in templo quodam rem diuinam faceret, & græca spectacula adhiberet, in theatrum ingressus, tantum confedit, statimque discessit. Quemadmodum igitur Plato Xenocrati philosopho qui tristior natura videbatur, sæpius dicere consueuerat, Rem sacram, o bone

Græciliue
ras cur nō
didiceris
Marius.

Xeno

Xenocrates, Gratiis perage: ita si quis suadendo, Marium Gratiis literisque Græcis consiliaisset, nunquam puto præclaris illis bello pacēque gestis ab se rebus coronidem tanturpem imposuisset, ira & ambitione scōda, tum cupiditate habendi inemendabili, in senectam crudelē & feritatis plenam, velut in scopulum impingens. Hæc profecto ex rebus ipsis nosse statim licet. Marius longē obscuro genere ortus, patrem Marium, matrem Fulciniam, pauperes homines atque mechanicos habens, serō urbem inspexit, & studia urbana degustauit. Reliquo tēpore in villa Cirreatone, quæ erat in agro Arpinati, vitam ab urbanis venustisque viuendi moribus alienam, sed modestam & priscis viuendi institutis similem egit. Cum ptimū in Hispania militaret, Scipione Africano Numantiam obsidente, & fortitudine cæteris adolescentibus præstaret, Scipionē eius præstantia minime latuit: nam mutationem disciplinæ militaris, quā corruptis tum exercitibus Scipio induxit, facile amplexus est Marius: ac ferrur, cum hoste congressus, illum in conspectu imperatoris consecisse. Quapropter ad alias dignitates continuo sub Scipione prouectus est. Cumque post cornam de imperatoribus sermo fieret aliquando, & quidam ex presentibus siue serid siue ioco Scipionem interrogaret, quem post se ducem Romanus populus habiturus videretur: Scipio leuiter percussio Marij humero, hunc fortassis, inquit, tam facile hic etiam à teneris pro magno viro agnosci, ille ex initio euentum coniectare valebat. Fertur hac Scipio nis voce tanquam diuino quodam oraculo Marium in magnam spem erectum, ad rempub. animū applicuisse, & tribunatum Cæcilio Metello, cuius domum ipse à pueritia ac pater eius magno studio colebant, iuuante adeptum. In tribunatu cum legem quandam de suffragiis ferendis tulisset, qua potentum vires in reddendis suffragiis ac in magistratibus designandis minui videbantur, consul Cotta surgens senatui persuasit, vt contra legem certaret, Marium ad promulgationis legisque latæ rationem reddendam euocaret. Marius verō ingressus non vt iuuenis, aut qui nuper rempub. attigisset, rudis quispiam, sed tantum sibi promittens, quantum postea res gestæ declararunt, in carcerem abducturum se Cottam minatus est, nisi legi subscripisset. Cotta verō cum ad Metellum confugisset, & eius sententia m

frugalitate & tenuitate tolerantia certaret, multum ab illis benevolentia sibi comparauit. Prorsus enim est laboris solatium, collaborantem non inuitum habere: videtur enim vim atque necessitatem auferre. Iucundissimum quidem Romanis spectaculum erat, imperatorem panem eundem edere cum militibus, more omnium vel in solo iacere, vel pratis, vel in fossis, vel in aggeribus ducendis, operam communem prestare. Magis enim admirantur duces periculis ac laboribus participantes, quam pecunias honoresque distribuentes: & maiori amore in eos afficiuntur qui vna laborem inire volunt, quam qui ignavia patrocinantur. Cum Marius rem militarem hoc modo administraret, repetere nomen & gloria eius Libyam, Romamque compleuit. Nuntiabant enim milites Romanis per literas, nunquam finem habitura bella contra barbaros, nisi C. Marium consullem crearent. His rebus vehementer Metelli animus angebatur, & praesertim eo, quod in Turpilium actum est. Hic enim usque a parentibus hospes erat Metelli, & aduersus Teutones vna militauit, principatum & curam architectorum gerens, Vaccamque urbem maximam praesidio tenens, nulla in re ciues molestia affecerat. Sed cum putaret vsui fore sibi mansuetudinem atque humanitatem, inscius in hostium manus peruenit: ciues enim Iugurthe urbem tradidere, Turpilium vero illa sum saluumque dimiserunt. Quare proditoris accusatum, Marius vnus inter eos qui laturo de illo sententiam erant, infestius oppugnavit, plurimosque alios in eum concitauit, ut contra voluntatem Metelli Turpilium capite plecteretur. Paulo post cum appareret Turpilium falso accusatum, alij vna cum Metello casum grauitate ferebant: Marius vero latus, & rei gerenda occasione oblata esse ratus, non erubuit dicere, diras ob hoc se ultrices Metello inflixisse. Deinde apertas inter se inimicitias exercebant. Fertur Mario praesenti Metellum per contumeliam dixisse, Romam generose traicere paras, & consulatum petere? non tatis tibi est si huius mei filij competitor futurus sis? Erat tunc filius Metello valde adolefcens. Sed Mario Romam properante, postquam Metellus magnam temporis intercedum obiecit, cum iam duodecim dies interessent, ad petendum consulatum ipsum dimisit. Marius autem celeribus itineribus biduo & vna nocte a castris ad mare in Itycam profectus,

Vigintianorum, ite-
ste Sala-
stio.

profectus, antequam nauigaret, rem diuinam peregit. Tunc vatem dixisse ferunt, secundas res magnitudine incredibiles omnique spe meliores Mario portendi. His verbis Marius sublatus, & mare quatuor dierum cursu legens, confestim a populo qui eius desiderio tenebatur conspectus est, & a quodam Tribunorum plebis ad populum ductus, multis contra Metellum calumniis magistratum petiit, promittens se vel e medio sublaturum, vel viuum Iugurtham capturum. Postquam orationem splendidam habuit, statim copias ad bellum, & praeter legem aut consuetudinem, seruos & rei familiaris tenuitate laborantes conscripsit, quos superiores imperatores reiecerant: nam arma his qui idonei ad res videbantur, strenuis hominibus dabant, cum suas quisque facultates pignori opponere videretur. Haec sane in Marium calumniis ferebantur: voces vero quae superbe contumelioseque a Mario effundebantur, optimates tristitia afficiebant.

Nam exclamabat Marius, trophaeum esse consulatum suum aduersus nobilium diuitumque luxum partum, seque propriis vulneribus, non monumentis mortuorum, neque alienis imaginibus gloriaturum. Et saepe Albinum & Bestiam, viros ex claris familiis ortos, sed eosdem imbelles, & qui propter imperitiam rem in Libya infelicitate administrant, appellans, rogauit num arbitrentur maiores suos Mario quam ipsis similem nepotem relinquere velle, cum illi quoque non propter generis claritatem, sed propter virtutem & egregia facinora gloriam consequuti fuissent. Haec non temere, neque petulanter a Mario dicta sunt, neque frustra inimicitias contra potentiores exercere volebat. Nam populus qui senatus iniuria latabatur, insolentia verborum Marij, animi magnitudinem metiens, Marium laudibus extollebat, irritabatque ne vera loqui contra senatum desineret, & plebi grata perageret. Post in Libyam traiecit. Metellus inuidia victus & animi aeger, quod iam ipsius opera confecto bello, & excepto corpore, rebus omnibus Iugurtha spoliato, Marius palmam & triumphum suscepturus veniret, sua ignominia laude ipsi quaesita, illum ad se accedere non expectauit, sed discedens, Rutilio legato qui exercitum Mario traderet, negotium dedit. At in fine rerum ultio quaedam exorta est contra Marium: sic enim Sylla gloriam fecundarum rerum Marij, quemadmodum Marius gloriam Metelli

14
Sallustius
Vtica hoc
factum re-
fert.

15
Valerius
Max. lib.
cap. 1.

16

telli intercepti. Verum hoc quo pacto contigisset, paucissime morabor: nam singula ut habeant, ex ipsius Syllae vita cognosci potest. Bocchus qui superioribus barbaris imperabat. Iugurthae filiam suam in matrimonium collocarat. Qui cum bellum gereret, pertimescens ne Iugurthae imperium exerceceret, illi non multum praesidij praestabat, hominis perfidiam praetextens. Sed postquam Iugurtha errando fugiens, tandem omnes spes suas in Bocchum coiecerat, ac ad illum supplex confugit. Bocchus pudore potius, quam benevolentia, Iugurtham apud se recepit, atque tenuit, ad Marium palam quidem & intrepidè pro se scribens, quasi traditurus non esset, sed clam insidias Iugurthae tendens. Lucium itaque Syllam Marij quaestorem, qui in eo bello multa in se officia contulerat, ad se accerserat. Postquam verò Sylla ad Bocchum accessit, mutata sententia, huius consilij pernicietia barbarum cepit, & permultos dies huc atque illuc animum vertens, consilio agitabat, utrum Iugurtham Sylla traderet, an Syllam retineret: tandem ad prodicionem animo adiecit, & Iugurtham manibus Syllae vivum tradidit. Hinc

Origo diffidiorum inter Syllam

18 *& Marium.*

graues illae inter Marium & Syllam ac nefariae seditiones, quae ferè Romam funditus euerterunt, primordia habuerunt. Nam multi qui contra Marium propter inuidiam sentiebant, Syllae opera captum esse Iugurtham praedicabant. Sylla sphaeride signabat, cuius sculptura Iugurtham à Boccho traditum representabatur, atque ea semper exercebat. Marium ambiciosum hominem & durum in odiis exercebat, qui neminem sibi socium gloria ferebat, irritans inimicis illius hunc impellentibus, qui primas maximasque belli laudes Metello, secundas autem & ultimas Syllae tribuebant. Itaque populus, qui in primis Marij partibus fauebat, perculsus terrore, Marium deserebat. Verum subiti inopinatioque ab occidente rumores, qui iam omnem Italiam peragrarent, hanc inuidiam & odia, calumniisque Marij momenta dissipauerunt. In primis cum copia optimi imperatoris discesserit, agitabatur cogitatione ciuitas, quem consulem diceret, qui tantam belli tempestatem profligare posset, cum ne mo ex illis qui diuitiis insignes erant, neque ex illis qui clario genere originem traxerant, comitia consularia adirent. Itaque cum nuper nuntiatum esset Iugurtham captum

ptum, adeo fama ingens exorta est de robore & multitudine Teutonum atque Cimbrorum, ut fidem Romani principio non haberent. Paulo post minor fama veritate comperita est. Mam hominum arma feretium triginta myriades domo egressae. Turba verò puerorum ac mulierum, quae se dem atque vrbes quarebat in quibus habitare possent, multo amplior erat. Quemadmodum Celtas ante se audierant, Tyrhenorum opum Italiae regionem in ius ditionem, quae suam redegit. Illi quidem ex eo quod agrum suum nunquam exierant, & remotissima regione venerant, unde quae ue essent, non constabat, qui tanquam nubes in Galliam, Italiaeque irruerant. Sed Romani ex eo arbitrabantur populos Germanicos esse eius generis, quod ad Botalem Oceanum sedem habet, quod homines magno corpore, horrendisque oculis essent, & quod apud Germanos Cimbri praedones appellarentur. Quidam ferunt Celticam terram propter magnitudinem regionis ab extremo mari à septentrionalibus climatibus ad Orientem versus Maotim fluium conuersam, Ponticam Scythiam attingere, & hinc gentium commitionem factam esse: hos non uno impetu, nec continuo, sed quolibet anno Veris tempore, sedibus relictis, ultra semper progrediendo, vix longo tempore vi belli sedes sibi & solui parare. Quapropter sigillatim multa nomina cum habeant, Celticam comuni nomine appellabatur. Alij tradunt, Cimrios primò à priscis Graecis cognitos, non magnam totius fuisse partem, & hos fuga vel seditione quadam à Scythiis impulsos, in Asiam à Neoti flumine, Lygdamio duce, transieisse. At plurimi ipsorum, & illi qui in armis praestiores erant, ad ultimos populos, qui sunt ad mare extremum, conuerserunt. Haec regio opaca & syluosa est, & propter altitudinem ac spissitatem arborum sole omnino carens: hinc usque ad Herciniorum terram pertingere, & caelum sortitus esse, quos ambitu sol scribit, suscipiens, parum abesse eo puncto, quod in vertice caeli est, videatur: diesque breuitate & longitudine pares cum noctibus esse, & tempora pariter distribuere. Inde Homero cum de mortuis fabularetur, copiam ad scribendum suppeditatam. Hinc igitur barbari in Italiam coeessere, antea Cimmerij, tunc autem Cimbri, sed non à moribus, appellabantur. Verum haec coniectura

magis, quā certa ratione historiae traduntur. Multitudinem porro haud minorem, sed maiorem quā diximus fuisse, & multis proditum est, qui animo & audacia praestantissimi, & manū virtute, ac celeritate, & impetu egregij in bello, fulguri similes videbantur. Itaque ipsorum impetum ne mo sustinere poterat, sed quaecunque illis occurrebant, praedae instar agebant ferebantque. Nam multi magnique exercitus Romani duces, qui ultra Galliae Alpes copias eduxerant, turpiter victi fuerant, qui vel maximè imperitia sua calamitatem exitiūque Romam adduxerunt. Primò debellatis omnibus quae obuiassent, & praeda ingenti comparata, statuerūt nusquam sedem ponere, priusquam Romam euerissent, atque Italiam praedando diripissent. Hæc cum Romanis denunciata essent, Marium multis hortationibus ad consulatum accerserunt, consulēque secundo designauerunt. Et quanquam propter absentiam lex eum excluderet, & tempus ut iterum assumi ad magistratum posset nondum impleteretur, plebs inuitis omnibus qui obstabant, Marium adire magistratum iussit. Putabat enim leges nō hoc primum concedere vilitati, nec minorem causam esse, quā cum Scipio aduersus leges consul iterum crearetur, ut qui non suae tum urbis periculum arcere, sed alienae, nempe Carthagini inferre exitiū statuissent. Cum sic sancitum esset, Marius ex Libya accitus, & cum exercitu in Italiam delatus calendis Ianuariis, quibus apud Romanos principium anni inchoatur, consulatum iniit, & triumphum egit, incredibilis de spectaculum Romanis Iugurtham captiuum ostendens: viuētem, adeo varium atque callidum hominem, adeo fortunae mutationibus assuetum, tanta versutia, tanta animi magnitudine praeditum, ut nemo crederet vnum in Romanorum potestatem peruenturum: sed excidit tum, ut dicunt, triumpho conspectus, calliditate sua. Cui post triumphum in carcerem deiecto, quidam vestimentum violenter lacerauerunt, alij verò dum in aures vi auferre certaret, auriculam vnā dilacerarunt. Detrusus autem nudus in barathrum perturbatione plenus obrectans, Hercules, inquit, quā frigida vestrum est balneum. Sed hunc sex dies colluctantem cum fame, & vsque ad ultimam horā desiderio vitae suspensum, condigna poena suis crudelitatibus confecit. In triumpho auri septem & tria millia pondo delata fuisse feruntur.

Marij de Iugurtha triumphus.

Argenti autem non signati quinque millia septingenta septuagintaquinque pondo. Numismatū verò, drachmarū septies mille, & vigintiocto myriades extitisse. Post popam Marius senatū in Capitolium conuocauit, & siue ignoratia, quod cum mos patrius fugeret, siue quod fortuito sic faceret, inciuilius habitu triumphali ingressus est. Sentiens autem senatum agro animo illud ferre, statim assurgens suscepta praetexta, ad concionē rediit. In militia autem ut ritē vires suas cursu, & variis longisq; itineribus exerceret, pondera eadem ferebat: atq; hanc sibi diartā spontē qui praestituerent, laboresq; & iussa imperatoris libenter aggredērētur, muli Mariani vocabantur. Sed quidā huius appellationis aliā fuisse causam ferunt. Cum enim Scipio eo tēpore quo Numantiā obsidebat, non solum arma, equos, sed etiā mulos & curras lustrare vellet, quod omnia & exercitata & parata haberet, Marium ferunt pulcherrimū equū, ac mulum habitus bonitate ac māsuetudine roboreq; longē aliis praestantē adduxisse. Quae res cum probaretur imperatori, multotiesq; laudibus iteraretur, milites oblique & per irrisum commendare aliquē volentes qui assiduos labores ferret atq; aggredērētur, mulū Marianū vocitabant. Videtur autem fortuna plurimū Mario aspirasse. Nam dum barbarorū impetus velut refluxu quodā etiam in Hispaniā vsq; diffluit, tēpus ipse interim & exercendi corpora suorum, & animos confirmādi habebat, & quod maximū est, qualis imperator esset, militibus ostendendi. Nam illa principis rigiditas & seueritas in puniendo, neq; errare, neq; inobediētes esse milites assuefaciebat, & vnā cū iustitia salutis spem promittebat. Mox ad illā vehementiā atq; asperitatē vocis & vultus feritatem paulatim assuefacti, non sibi, sed hostibus terribilem esse iudicabant. At magnopere militibus placuit aequitas illius in iudiciō, de qua illud exemplum legitur. Caius Lusius eius ex sorore nepos praefecturā quandam habens sub eo militabat, qui ad alia vir haud impiger videbatur. Hic pulchritudine captus, adolecentulum quendam nomine Trebonium sub eo merentē adamabat: cuius animum cum multoties tentauisset, neq; eo potiri posset, tandem noctu misso ministro, Treboniū ad se accersit. Adolecens accitus, cum non liceret non parēre iussis sui ducis, Caium adiit, ac intra tentorium vim asferre conantem,

Muli Mariani.

stricto gladio interfecit. Hæc Mario absente facta sunt. Cum rediisset, iudicij diem Trebonio dixit. Postquã animaduertit Trebonius à multis se accusari, neminẽ autẽ causam suam agere, ipse audacter assurgens rem omnẽ exposuit, testimoniaq; habuit, quibus constabat multoties illum Lusij voluntati obstitisse, nec vnquam muneribus, quę multa dederat, vt corpus prostitueret adduci potuisse. Admiratione captus Marius iussit pro virtutis remuneratione, coronã, quę more patrio propter insignia facinoratur, afferri: ea Trebonium coronauit, tanquã in tempore pulcherrimis exemplis indigente, pulchrum facinus peregisset. Hoc Romę nuntiatum, permulcũ ad consequendum tertio consulatum Mario contulit. Et cũ barbaros verno tẽpore ad futuros expectarent, nolebãt Romani per vllum alium imperatorẽ, quã per Mariũ contra illos dimicare. Atqui non ita celeriter, vt opinio ferebat, barbari affuere, sed iam tempus cõsularis Marij finitum erat. Cũ iam comitia cõsularia instarent, & huius collega diẽ suum obiiisset, relinquens in castris Manlium Acilium, ipse Romam contendit. Multis bonis viris consulatum petẽtibus, L. Saturninus, qui inter Tribunos plebis plurimũ apud populum valebat, & quem Marius venerabatur, pro Mario in consulem eligendo orationẽ habuit. Cũ Marius fugiendorum laborum gratia magistratũ recusaret, tanquam non indigeret, proditorem patrię Marium dixit, quod in tantorum periculo imperium renueret. Sed non latebat audientes, Saturninam haud persuasum fecta ad Marium proloqui. Verũ cũ pop. Rom. perspiceret, ea tẽpora Marij fortitudine & fortuna egere, illi quartum consulatum demandauit, Carulumq; Lucratium virum in honore apud optimates habitum, & multitudinẽ non inuisum, collegam tradidit. Marius audiens iam hostes appropinquare, confestim Alpes traiecit: munitis castris apud Rhodanum flumi-
nium, earum rerum quę essent ad victum atq; vsum militariẽ necessarię, magnam copiam cõportari iussit, vt nunquam pręter utilitatis rationem, propter indigentiam rerum necessariarum cogere in aciem descendere. Itinera quibus comœatus comportarentur, quę antẽ exercitui ad mare perlonga erant, operam dedit vt facilia atq; expedita essent. Ostia Rhodani propter maris impedimentum susci-

pienti

pientia multam congeriem & acervos arenę cum ingenti ceno, vt cũ minori difficultate, breuiorq; nauigatione frumenta comportarentur, idonea nauibus agendis reddidit hoc pacto. Nam huc vacuo tum exercitu diuertens, fossam latam profundamq; in quam exhauriri magna parte flumen posset, effudit, & ad mare perduxit, quã profundum nauiumq; capax, sed quietum ac ventis fluctibusque tutum litus erat. Ea ab illo cognomentũ etiam nunc seruat. Barbari partitis copiis. Cimbri quidem per Noricos cõtra Catulum, vt itinera illa per vim occuparent, proficisci statuerunt: Teutones autem & Ambrones per Lingones contra Marium contendebant: & Cimbri quidem diutius cunctabantur: Teutones verò & Ambrones statim sese expedites, traiecientesque locum qui in medio erat, multitudine infiniti, & facie deformes, voce verò & plausu omnibus dissimiles apparuerunt. Cũ planitiem omnẽ circumdassent, castraq; posuissent, Marium ad pugnam prouocabant, Marius quidem hostem non contemnens, intra vallum milites continebat, temerariosq; acriter redarguit, & irruere atq; manus conferere volentes, patrię proditores appellauit. Nam, inquit, non pro victoria aut triumpho certandum esse, sed vt tanta belli tempestate, tantoque fulmine propulsato, Italiam seruant, Ad duces & ad eos qui in magistratu erant, priuatim hunc sermonem habuit. Milites verò supra vallum consistens, hostes intueri iussit, vt fortissimam illorum tolerare, & vocem longẽ ferinam, & à Latinorum lingua abhorrentem, perferre possent, atq; apparatus incessusque perdiscerent. Quare breui effectit, vt ea quę horrenda videbantur, domestica esse milites putarent. Iudicabat enim nouitatem multarum rerum quę nusquam sint, falsum hominibus terrorem asserre: assuetudinem autem eorum quę natura horrenda sunt, timorem cohibere. Horum itaq; quotidianus aspectus non solum trepidationem auferebat, verũ ad barbarorum minas ac superba & intoleranda verba animos militũ irritabat, atq; inflammabat, cũ nõ solum agerent, traherent circũ circa omnia hostes, sed vsq; ad ipsum vallum ingenti cõpetulantia & audacia irruerent. Quare voces & questus militum contra Marium in hæc verba efferebantur. Quia nostra ignauia Marius nos confereendis cum hoste manibus, tanquam mulieres sub-

custodia ianitoris clausas prohibere. Hac postquā nos qui libertate fruimur, iniuria afficit, interrogemus, an alios expectet qui pro libertate praeliū aggrediantur. Verū tamquam operariis in fossis fodiendis, ac exhauriendo cœno, diuertēdisq; fluminibus, nostra opera vitur. Ad hæc, vt apparet, multis laboribus nos exercuit, & huiusmodi operibus sese in consulatu ciuib; ostentans, calamitatē Carbonis atq; Cepionis, quos hostes deuicerant, perhorrescit, qui & gloria & virtute à Mario longe superantur, longeq; deteriores copias secum duxerant. Sed dummodo in dimicationem descenderetur, pulchrius esset re malè agere, quā sedendo pati ante ora, sociorum agros igni & ferro vastari. Hæc Marius cū audiret, latabatur, & placabat eos, vt qui non diffideret illorū virtuti, sed qui auspiciis locū tēpūq; pugnae opportunissimū captaret. Nam mulierē quandam Syram, nomine Martham, quā vaticinari aiebant, in lectica stantē honorifice circumduxit, & sacrificia ea iubente celebravit. Hanc senatus antea rogari de his rebus volentem, & diuinorū notitiam profitentem, expulit. Sed postquam ad matronas conmeans periculum artis fecit, præsertim verò apud Marij vxorē cū esset, & gladiatoribus tum cōgressuris, qui victor abiturus esset, prædiceret, vxor Marij hanc ad illū misit, ac eam Marius admirabatur: & in lectica plerūq; aduehebatur. Et cū sacrificia adiret, duplici purpura induta, hastā vittis atq; coronis ligatā ferebat. Hoc spectaculū multos dubios reddidit, num Marius persuasus captusq; præstigiis, an ex composito ac simulato anum produxisset. Illud de vulturibus admiratione dignum Mindius Alexander scribit: nam duo circa exercitus ante praeliū assidue comparebant, sequebaturq; notis torquibus ferreis: hos torques cū milites captis auib; appendissent, illas rursus dimiserunt: ex quo vultures militibus velut notis, extra castra quocūq; egressis, obuios se læti & tanquā boni quiddam allaturi ingerebant. Sed cū prodigia multa cōtigissent, alia quidem vulgaria fuerunt: at ex Ameria & ex Tuderto Italię vrbibus reuertiatur est, noctu per celum hastas ardentes & scuta principio errantia visa fuisse, deinde ad inuicē irruentia, more hominum pugnantium acie, impetu factō. Tandem his cedentibus, illis insequentibus, omnes versus occasum abiisse. Per ea tēpora

pōra adueniens Bathabaces Pessinunte, Magnæ matris sacerdos, nuntiavit deam in tēplo ex aditu ad se loquutam, victoriam belli prædixisse: senatūq; fidem habente, & templū præmij loco matri deū decernente, cū Bathabaces ad plebē hæc relaturus esset, A. Pompeius tribunus prohibuit, impostorem appellans, petulātē pulpito repulsum. Verū fidem orationi hominī præstitit, quoddā dissoluta concione Aulus domum hāud redire potuit, & adeo vehemens febris eū occupauit, vt omnibus appareret intra septimum diem obiturum esse. Teutōnes Marij castra occupare aggressi, cū in multa telā vallo iacta incidissent, & quosdam eorum amisissent, statuerunt vltius procedere, vt Alpes intrepidē transcenderent. Itaque instructi castra Romanorum præteriere. Tunc profectō longitudine ordinis incedentium, & temporis, ingentem hominum vim esse apparuit. Fertur per sex integros dies iuxta vallum Marij trāscentes, per risum Romanos interrogasse, si quid mandare ad vxores Rōmā vellent, se enim confestim apud illas futuros. Postquam barbari vallum præterierunt, tumultuario bello illos Marius infecutus est. Nam propē 36 semper positis munitissimis castris, loca difficilia, vt tutus pernoctaret, vallo mūniebat. Sic progredientibus barbaris, & ad aquas, quæ Sextiæ nuncupantur, vnde nō multū viā ad Alpes intererat, peruenientibus, Marius hic cū hoste manus cōferere statuit, & locum castris munitissimū, aqua verò hāud abundantem occupauit. Volebat, vt fertur, hæc quoq; re milites ad conserendas cū hoste manus proniores reddere. Multis hoc molestē ferentibus, dicentibusque siti laborare, ostendens Marius manū fluuium quendam, qui iuxta barbarorum castra defluebat, inquit illinc potum sanguine emendum. Ille contrā: Cur igitur non propere contra illos irruimus, dum sanguis superest, nec prorsus exhaurimur? Marius voce summissa, Primum, inquit, castra munitiora habeamus. Milites etsi molestē id ferret, 37 tamen Mario assensere. Sed turba ministrorum cū nec ipsi, nec iumenta aquam haberent, aquæ desiderio collecta ad fluuium veniens, partim bipennibus, partim securibus, partim gladiis & pilis vnā cum hydiis manus armauerat, tanquam nisi ferro & Marte aquas rapere nō possent. Cum his principio pauci hostium praelium commiserunt. Nam

35
Impietatē
subita vī
disla.

barbarorum plerique prandebant, postquam illic lauis-
sent: hi verò tum luabant. Nam plenus hic locus calidis aquis
est, & partim barbaros loci amœnitate & admiratione ca-
ptos exultantēsq; Romani confecerant, sed ad clamorem
plurimi concurrerunt. Mario difficile erat milites seruis
suis timentes coercere. Hostes bellicosiores, à quibus Ro-
mani Manlio & Cepione duobus antè victi sunt, Ambro-
nes appellabantur. Hi soli multitudine supra triginta
38 millia erant, qui satietate ventris graues ac superbi, prouo-
cati ad arma capiēda concurrerant. Sed neq; temerariis,
neq; furiosis euribus ferebatur, neq; incerto clamore gra-
diebantur, verum arma rhythmo & consonantia quadam
pulsantes, atq; vni omnes gradientes, Ambrones, Ambro-
nes saepe iterabant, siue vt semetipsos conuocarent, siue vt
hostibus aperta & nota appellatione terrorem inicerent.
Ligures primi Italorum sese opposcentes, postquam con-
uenerunt, & illos clamantes audire, contra patria appel-
latione clamabant ipsi quoq; Nam seipsos gentili appel-
latione Ligures vocant. Itaq; inuicē & crebrius priusquam
in dimicationem venirent, pariter conclamabant. Quare
vtrinque suos imperatoribus appellantes, & de vocis ma-
gnitudine inuicem certantibus, clamor animos militum
irritauit atque prouocauit. Sed Ambrones fluuius diuisit
39 neq; enim ordinem tranando seruarunt. Liguribus verò
pleno gradu cōtra priores repente irruentibus, ad prælium
veniebatur. Romani Liguribus subsidia ferētes, desuperq;
in barbaros impetum facientes, in fugam hostes vertunt,
& multi circa fluuium detrusi, inuicemq; sauciati, flumen
cade & cadaveribus oppleuerunt. Eos qui tranauerant,
non ausos sese conuerrere, vsq; ad currus atq; castra perse-
quendo Romani interfecere. Hic mulieres gladiis & secu-
ribus obuiam euntes, horrendq; inelamantes, bellantibus
se immiscebant, & fugientes atq; insequētes vlscēbantur,
hos quidem vt proditores incusabant, in illos autē vt hostes
irruēbant. Quæ cum inuicto animo essent, vulnera cadesq;
in corpore vsq; ad mortē tolerātes, nudis manibus gladios
atque clypeos Romanis eripiebant. Hoc certamen quod
præter fluuium patratum est, fertur fortuito potius, quàm
40 imperatoris consilio confectum fuisse. Post vbi Romani
Ambrones multa strage opprefferāt, & Marius receptui ca-
nere

nere iussit, iā orta nocte, haud potatione aut pœanis carmi-
nibus circa tentoria, vel inter cœnandum salibus somnove
quæ aliarum voluptatum hominibus suauissima est, noctē
ob tantam victoriam peregere: sed vel maximē eam noctē
turbulentam atque timendam purauere. Nam castra nec
fossa nec vallo sepiuerant, & multæ barbarorum myriades
inuietē supererant. Ambrones qui aufugerant, noctu gemi-
tus ingentes emittebant, qui neque clamoribus, neque ge-
mitibus humanis similes erant, sed frēdentis bestię, quæ
in plagas incidisset. Stridor flebilibus minis cōmisus ex
tanta multitudine videbatur, & vndique per montes ac spe-
lucas planitiesq; horrendū quiddā resonabat. Quapropter
cū terrore ingenti Marius, timore Romani percussus es-
sent, turbulentā eam noctē & insomne peregerunt. Atqui
præter opinionem res cecidit: nam nec noctu quicquā bar-
bari facientes, acies in ordinem redactas tenere. Interea
Marius ad quādam cōcauitates circū sylvas, quæ supra ca-
pita barbarorum imminēbant, & ad valles arborum den-
sitate vmbrosas, Claudii Marcellū in incidiis considerare cū
tribus millibus militum iubet, imperatq; vt à tergo pu-
gnantibus sese ostentet. Ceteros verò cibo & somno cura-
tis corporibus, postquam dies illuxit, ante vallum in acie
reduxit, & equites in planitiem præmisit. Teutones visis
hostibus haud expectauere Romanos dum in planitiē de-
scenderēt, & ex æquo præliū miscerent, sed repente ac per-
iram sumptis armis in tumultū irruunt. Marius circūqua-
duces præmittens, stare & expectare hostem hortabatur, &
cū propius accederēt, primò iacula, deinde gladios strin-
gere, & scuta scutis pulsare iubebat. Nam cū locus illis
esset iniquus, nec impetum ictus, nec vim militum conglo-
42 batio corporibus conuertentibus agitantibusq; sese, pro-
pter inæqualitatem habere potuisset, hæc & monuit Ma-
rius, & primus omnium obseruauit: neq; enim quocuq; mili-
tū corpus deterius exercebat, & cōfidentia omnes præcel-
lebat. Vt igitur Romani viderūt desuper hostes impetu fer-
ri, paululū tergiuersati, in planitiē cessere. Et iā primis in
acie stantibus, teutorum collisio & clamor oriebatur apud
eos qui in extrema acie erant. Nam tempus Marcellum nō
latebat, clamore ad superiora perlato. Itaque cursu at-
que impetu à tergo in hostes prorumpit, vltimosq; pro-

Tentones a
Mario su-
perati.

sternit atq; trucidat. Hi à fronte ingruentes aciem statim
vniuersam turbabant. Itaq; copiae hostiū duabus ex parti-
bus turbatae passim funduntur atq; fugantur. Nā vtrinq;
perculsi barbari, non diu vim impetumq; ferre potuerunt,
verū derelicto acierum ordine vertuntur in fugā: quare
vel viui capti, vel trucidati ex barbaris circiter decem my-
riades fuere. Tentoria & currus ceteraq; vsui militari op-
portuna omnia, exceptis quae subtracta erant, Mario com-
muni militū suffragio data: quod munus splendidum licet
cū haberet, nihil habere tamen tanta victoria dignū, pro-
pter periculi magnitudinem videbatur. Quidā verō despo-
liorū largitione & occisorū numero aliud sensere. Ferun-
tur Massilienses obsibus vineas sepfisse: terrā in qua cadane-
ra diffusa iacebant, superuenientibus imbris, ita pingue-
dine oppletam esse putredine cadauerū, quae terram ipsam
subierant, vt incredibilem fructuum copiam coloni ex a-
gris extulerint. Quod Archilochus fidē facit, qui huiusmo-
di re agros pinguescere dicit. Illud autem veritati non dis-
simile est, tempore belli inusitatos imbres de caelo venire,
siue deo purgante ac diluente terram puris & caelestibus a-
quis, siue quod sanguine hominum atq; putrefactione eua-
poratio humida ac crassa exhalat, quae aerem alioqui mo-
bilem, & leui causa vehementer permutabilem, cogit. Post
pugnam Marius armorum atq; spoliiorum quantum devi-
ctis barbaris detraxerat, pulchriora atq; integra ad trium-
phū delegit: ceteris in pyra quadā ingenti collectis, rem di-
uinam fecit, circumstante in armis coronato exercitu. Ipse
praecinctus, vt mos erat, & purpura indutus, cū facem ar-
dentem sumpisset, & vtriusque manibus ad caelum extulisset,
velut pyram incensurus stabat. Milites interea equis
adactis, & celeri cursu Marium petebāt, & silentibus cūctis
& in expectatione constitutis, summis viribus omnes acce-
lerabant. Postquam verō propius accesserant, equis desiliē-
tes, dextras Mario dantes iungebant, & quintū cōsulatum
denuntiantes, de hac re post literas Romam mittebāt. Ma-
gno gaudio militibus itaque exultantibus, & plausum per-
cussis armis facientibus, coronā laurea rursus Mariū coro-
nantibus, Marius accensa pyra sacrificia peregit. Verū
quae rerum humanarum nullam magnā felicitatem mole-
stus expertem esse sinit, quae varia ac instabilis, vitā huma-
nam

nam nunc secundis rebus, nunc aduersis, seu fortuna, seu in-
uidia deorum, seu necessitas naturae, permiscet, Mario post
paucos dies de Catulo eius collega, tanquam in lucido ac
sereno die nebulā quandā, timorē atq; tempestatem Roma-
nis imminere nuntiavit. Nam Catulus qui cōtra Cimbro-
copias duxerat, desperabat illos ab Alpium transitu arceri
posse, ne si in multas partes exercitus diuidendus esset, pro-
pter imbecillitatē atq; tenuitatem copiarum superaretur.
Itaque statim in Italiā ad fluuiū Atisone descendens, ibiq;
confidens, vtrinque ea loca quibus aditus esset muniuit, &
vadū vallo coniunxit, vt his qui essent vltra flumen auxilio
esse posset, si barbari propter meatus angustiam in propu-
gnaacula impetū inferre mollirentur. Sed his tantus inerat
despectus hostium atq; audacia, vt robur atque animi elat-
ionem magis ostentarent, quā id quod in vsum ac neces-
sitate veniret, efficerent. Nam nudi niue contegi sustine-
bant, & per glacies & altissimas niues ad summa ascende-
bant. Vt verō summa montium occupauerant, lata scuta
corporibus supponentes, quae lapsus veloces ingentesq; ha-
beant, per praecepta atq; praecipitia descensu ferebātur.
Postquā prope flumen castra posuere, & transitū speculati
peruiri iam reddere conabantur, tumulos qui iuxta erant
instar gigantum demolientes, simul arbores euulsas atque
montiū praecipitia, & terrae aggeres in fluuiū cōportabant,
fluxū aquarū frangere, vastiq; roboribus defixos palos &
pōtem deturbare, secundo flumine missis actisq; conati,
multi ex militibus Romanorum terrefacti, maioribus de-
relictis castris, secessere. Hic Catulus (vt imperatorē opti-
mum decet, qui gloriā suam ciuiū gloriā postponat) virtu-
tem animi sui ostendit. Nam postquā vt perstarent per-
suadere militibus non potuit, prospexitq; magno terrore
castra moueri, iubens aquilā ac signa attoli, ad primos cur-
su cōtendit, & prima acie cōstituit: volebat enim sibi, & nō
patriae turpitudine assignari, videriq; Romanos nō fugam
capere, verū secedentē ducē consequi. Barbari traiecto
Atisone propugnaculū Romanorū occupauere, & Roma-
nos ibi existentes viros fortes ac pro patria digna pericula
aggressos admirati, induciis postulanti. sub aenei tauri iu-
ramento cōcessis, dimiserunt. Hunc captū post pugna tro-
phaei loco in domum Catuli delatū fuisse tradunt. Regio-

nem nullis praesidiis munitam late ac passim barbari popu-
labantur. Interea per literas accitus Marius Romam pro-
fectus, arbitrantibus cunctis ipsum acturum esse triumphu,
decernente senatu haud triumphare voluit, siue quod mili-
tes aut socios victoriae ea gloria priuare noller, siue ut im-
praesentiarum plebem confirmaret, & partem receti clade glo-
riam fortunae urbis velut depositum committeret, quam si deuotio
vicisset, magno cum foenore esset recepturus. Postquam pro
tempore oratione habuit, ad Catulum profectus, multis illo
confirmato, milites ex Gallia accersit. Deinde traiecit
Eridano, barbaros ab Italia arcere pro viribus nitebatur.
Ex hostibus quidam erant qui censerent expectandos esse Teu-
tones, admirabanturque quod moram traherent, atque ita praeli-
um differabant, siue quod ignorarent illorum cladem, siue
quod fingere. Nam qui renuntiabant caecos esse, graui
poena ab illis afficiebantur. Itaque legati ad Marium ex Cim-
bris missi a Mario postulabant, ut regionem atque sufficientes
ad habitandum urbes ipsi ac fratribus traderet. Cum Marius
interrogaret, qui essent quos fratres appellarent, respondenti-
bus esse Teutones, ceteri quidem risu tenebantur, Marius
vero salubriter, inquit, de fratribus cedat ex animis cura,
nam illi regionem apud nos habent, semperque habituri sunt.
Legati ironiam intelligentes, Marium conuictis aggredie-
bantur, nempe poenam mox Cimbris daturum: Teutonibus
autem, ubi primum aduenissent. Atqui adfuit, inquit
Marius, & haud decet hinc vos soluere, priusquam fratres sa-
lutetis. His dictis, iussit Teutonum reges victos adduci: nam
illos fugientes Sequani in Alpibus exceperant. Postquam
haec Cimbris renuntiata sunt, repetere Marium tacite castra
custodientem petunt. Fertur Marium in ea pugna rationem
venabuli nouam excogitasse. Nam hasta ipsa lignea quae fer-
rum ingreditur, antea duabus fibulis cohaerebat. Marius
alteram ut erat seruauit, alteram tollens, clauum ligneum
non magnum pro altera accommodauit, hoc struens, ut in-
cidens, hostili scuto venabulum non haereret recta, sed obli-
que figeretur ligno clauo fracto, trahereturque hasta ob eu-
spidem flexam retenta. Boiorum Cimbrorum rex cum pau-
cis exercitum adequitans, Marium prouocabat, tempus
atque locum, quo de regione cum hostibus in dimicatione
veniret, constituere iussit. Marius cum diceret, nun-
quam

quam Romanis de more fuisse de praelio adeundo consilia
riis hostibus uti, gratum tamen hoc Cimbris fecit, ut ter-
tio die in planitiem apud Vercellas ad dimicandum descen-
deretur. Nam hic locus Romanis ad equitandum, Cimbro-
rum vero multitudini ad instantiam suam idoneus erat. Ser-
uantes igitur indictum pugnae diem Romani, in aciem co-
pias struxere. Habebat Catulus viginti millia & trecentos
milites, Marius vero duo & triginta millia, qui media acie
Catulum cinxere, ut Sylla qui in eo praelio aderat, literis
mandauit. Scribit enim Marium spem omnem in cornibus
posuisse, & ut solus victoria potiretur, & Catulus excluderetur,
nec hostibus permisceretur, sinuasse media aciem, quae
admodum sit cum longiores frontes sunt, copiis recte in-
structis, atque id ipsum de Catulo scribitur, malignitatem
in ea re Marii accusantem, ab ignominia se defendisse. Cim-
brorum autem pedestris armatura pariter diuisa, ex muni-
mento silentio procedebat, aequabiliter fronte diuisa, ex muni-
libet enim latus per stadia triginta porrigebatur, Equites
quorum numero quinque & decem millia erant, fulgentibus
armis equis infederant. Nam galeas ornatas horrendis hirsu-
tium animalium formis ferebant, quas quia cristis pennatis
fastigiabant, videbatur altiores: etiam thoracibus ferreis,
scutisque albis protecti, multo splendore fulgebant. Teli ge-
nus erant, bina manibus iacula. Cum in hostes irruerent,
magnis grauiusque machaeris manus conferebant. Tunc au-
tem Romanis non a fronte sese opponebant, sed ad dextram
inclinati, inferentes se, paululum in medium quod inter ipsos
& peditum aciem intererat, quae structa ad sinistram fuit,
progrediebantur. Quamquam vero duces Romani dolum
barbarorum animaduertissent, continere tamen militem non
poterant. Nam cum quidam fugere hostes clamasset, ad per-
sequendum omnes excitabantur: hic barbarorum peditatus
veluti pelagus vastum sese mouens adueniebat. Marius ma-
nus lauans & in caelum tollens, solennia hecatombes sacri-
ficia vouit. Catulus identidem sublati in caelum mani-
bus, diem illum Fortunae sacrum vouit. Fertur Marium rem
diuinam agentem, inspectis hostibus, magna voce clamasse, Mea
victoria est. Postquam ad praelium icum est, rem admiratio-
ne dignam Mario contigisse, Sylla litterarum monimen-
tis tradidit. Pulvere enim, quem admodum verum est, in
conc

Equites
Cimbrorum

concurſu acierū ingēti excitato, & velut nube aciebus vtriſque inuolutis, quia prior impetum fecit, copiis ad perſequēdum intentis, fronte hoſtium aberrauit, præteruētusque diu mediis campis deſtituebatur. Catulus interea fortetor tuna in hoſtem incidens, prælium cum ſuis inter quos etiā Sylla ſe fuiſſe ſcribit, totum ſuſtinebat. Sol & æſtus hoſtiū oculis obiecti, præſidio Romanis erant. Illi enim ad perſerenda frigora duri, quod vmbroſis in locis atque frigidis, vtiunt, nutriti, grauiter æſtum ferebant, ſudorem magno cū anhelitu ē corporibus emittentes, ſcutis ora tegebant. Nam poſt æſtium ſolſtitium, vt ferunt Romani, triduo antea Calend. nūc Auguſti, tunc Sextilis, dimicatum eſt. Puluis etiā Romanis animū virēſque auxit, quod multitudo Cimbriorū velut nube teſta, conſpici nequibat. Ergo curſu Romanus incitatus, vt quiſque ſeſe obrulit ita cominus adoriebatur, ex ipſo conſpectu nullo antea metu cōcepto. Erat autē ea Romanorum tolerātia, vt anhelantem ſudantēve militem, in tāto æſtu & curſu, nemo viderit quenquā, id quod etiā ab ipſo Catulo illam militum virtutem extollente proditum ſcribūt. Itaque maior atque bellicoſior pars hoſtiū illic caſa eſt. Erant enim centuriones quō minus acies diſſolui poſſet, longis catenis inter ſe per baltheos traiectis coniugati atque connexi. Itaque in fugam coactos perſequuti, in miſerandū ſpectaculum inciderunt. Nam mulieres quæ ad curruſ nigro amictu ſtabant fugientes neci tradebant. Quædam enim viros, quidam fratres, quædam parentes & filios infantes manibus ſuffocantes, ſub curruſ ac iumentorū pedes deiciebāt, ſeiſpas autem gladiis iugulabāt. vnam ferunt ē ſummo temone ſuſpenſam, pueros laqueo talis ſuis alligatos appendiſſe: viros autem arborū penuria alios cornibus, alios cruribus bouū, fune colla alligauiſſe, de inde ſtimulo quem manu ferebant actis bobus, tractos expiſſe. Eſſi hoc modo barbari necem ſibi inferrent, capiti tamen ex iis vltra ſex myriades, cæſi autem bis totidem fuerunt. Opum quātū maderat Marij milites diripuerunt, ſpolia autē & tubæ, & ſigna in caſtra Catuli delata feruntur, vt appareat Catulum victoriæ autorem extitiſſe. Cū inter milites Marij & Catuli de victoriæ contentio oriretur, ſita conuenit, vt legati Parmenſium qui tunc aderāt, de hac re iudicium ferrent. Hi ducti per cadauera hoſtium à militibus, conſpe-

Miſerandū ſpectaculum.

55

conſpexerunt iaculis militum Catuli barbarorum corpora eſſe conſoſſa, dignoſcebantur ex inſculpto nomine Catuli tela. Verū famam & gloriam huius rei totam Mario propter primam victoriā & nomen imperij tribuebant. Populus præſertim tertium Romæ inſtauratorem Mariū ap- pelabat, quod non minori diſcrimine tunc Romam ſeruau-iſſet, quā Gallico bello. Itaque læti omnes Romani cum filiis atque vxoribus Mario & diis domi libabant. Qui cū Mario ambos triumphos vni offerrent, non tamen hoc Marius eſt obſequutus: vt enim in ſecundis rebus manſuetum ſe præberet, cum Catulo triumphare inſtituit, tum propter milites qui in hoc conſpirant, vt ſi Catulus honore exclu- deretur, nec ipſi triumphum conſeſſuri eſſent. Quinquies itaque Marius conſulatu functus eſt. Sextum ſic vt nemo alius primus ambiuit, obſequiis populi beneuolentiam cap- 57 praturus. Ad gratiam enim multitudinis inclinabat, non ſolum præter ordinis dignitatisque magnitudinem, ſed præter animi etiā naturam videri facilis populariſque, cū minimē eſſet volens. Fuiſſe enim putant in repub. & in tumultu populari ob gloriæ cupiditatem timidiſſimum, & animum quem inuictum bello gerebat, in concionibus propter laudes & vituperationes quaſlibet etiā amittebat. quā quæſcit, cū mille homines Camertes, qui egregiē in prælio pugnauerāt, ciuitate donatiſſet, & quidam id accuſaſſent, quod contra legem videretur, reſpondiſſe, ob ſtrepitum armorum audire ſe legem non eſſe. Sed videtur tumultum & clamorem concionis potius expauiſſe. In re militari propter vſum atque rerum peritiā, authoritatem ac potentiam habuit. In repub. cū primis excidiſſet, fieri maximus, non optimus, vir eſſe volens, ad multitudinem conſu- 58 git. Omnibus igitur optimatibus ſeſe opponens, præſertimque Metellum cui malē gratiam reddiderat, formidās, qui eo ingenio erat vt virtute ſua contra multitudinis captores ſtaret, vrbe virum eiicere cogitabat. Quod vt conſiceret, Glauciam & Saturninum homines audaciſſimos, qui multitudinis inopis atque ſeditioſę beneuolentiam conſeruauerant, familiares ſibi faciens, per ipſos legem tulit, & turbam militum extollens, concionibus amiſcuit, & per ſeditionem Metellum oppugnavit. Sed vt à Rutilio ſcriptum eſt veritatis ac probitatis alioqui ſpectato viro, pri-

priuatum verò Mario inſenſo: cùm marius ſextum conſula-
tum peteret per tribus argentum ſpargens, atque ſuffragia
emens, magiſtratu Metellum excluſit: Valerium autem
Flaccum miniſtrum potius quàm collegam in conſulatu
59 habuit. Nemini eorum qui ante Marium conſulatum adie-
rant, præterquam Valerio coruino, toties conſulatum popu-
lus Romanus, liberè, nec vllò cuiquam in gratificandi ſtu-
dio contulit. Ferunt autem inter primum illius & vltimum
conſulatum quinque & quadraginta annos interceſſiſſe.
Marius verò poſt primum eodem fortunę impetu quinque
conſulatus peregit: & in poſtremo, dum Saturnino nimis
ſtudet, qui Numium tribunatum petentem necauerat, per-
mutam ſibi inuidiam cõflauit. Saturninus deinde tribunus
legem agrariam promulgauit, & vt ſenatus in illam iura-
ret, identidem tulit, nempe vt his quæ plebs decreuiſſet,
ſtaret, nec quicquam reſiſtaretur. Marius hanc rogationis
partem in ſenatu ſimulanter accuſabat, & recipere ſe nega-
bat, nec alium recepturum quenquam credere qui ſapiat:
60 niſi enim mala ſit, non fuiſſe per vim ſenatum adigendum,
vltro bonis aſſentire ſolitu. Hæc ita monebat, longè in-
terim aliud ſtruens: inſidias enim Metello inenitabiles pa-
rabat: virtutem etenim dolum eſſe ratus, & parum curans,
ſi quæ apud ſenatum diſſeruiſſet, poſt diſſiteretur. Metel-
lum autem virum conſtantem eſſe perſuaſum habes, & qui
iuxta Pindarum, magnę virtutis principium eſſe veritatem
putaret, in odium plebis implacabile hominem adducebat.
Atque id quidem ſic accidit. Metello iuſiurandum detre-
ctante, ſenatus diſmiſſus eſt: poſt verò paucos dies Saturni-
no conuocante ſenatum in concionem, cogentēque illum
ad iuſiurandum, Marius orationem habiturus, ſilentibus
cunctis, atque in illius ſententiam erectis, longum vale ſe
nati dicens, qui fuerat verbis huius conſiſus, non tam la-
tum ſe collum habere inquit, vt rei tantæ aduerſetur, iura-
turumque ſe dixit, legique obſequuturum, ſiquidem ea ce-
ſſet lex. Hunc enim colorem tanquam impudentiæ prætex-
tum appoſuit. Populus propterea quòd iuraſſet lætus ap-
plauſit, atque collaudauit. Optimates ex eo, quòd Marius
ſefellerat, nec in ſententia ſteterat, graui mœrore atque
odio afficiebantur. Itaque omnes plebem pertimiſcentes
præter Metellum, ſtatim iuſiurandum præſtiterunt. Metel-
lus,

Veritas
virtutis
principiū.

lus, etſi orarent ſuppliciter amici vt iuraret, nec ſeipſum
inenitabilibus malis opponeret, quæ Saturninus non iuran-
tibus meditaretur, ſententia dimoueri non potuit, nec ad
iuſiurandum acceſſit: ſed ita perſtitit, paratus omnia potius
moleſta ferre, quàm in aliquam turpitudinem labi. Ex cõ-
cione verò digreſſus, his qui aderant, ſœdum eſſe ſcelera,
perpetrare dixit: honeſtè verò agere ſine periculo, omni-
bus commune: cum diſcrimine verò, hoc propriè boni viri,
officium eſſe. Saturninus cõſules per præcones Metello a-
qua ignique, & domicilio interdiceret iuſſit: & aderat ſex
plebis tollere virū parata. Metellus optimis viris ad ſe cõ-
currentibus, non permiſit ſua cauſa ſeditionem exoriri,
62 verū optima ratione uſus, vrbe egreſſus, inquit. Vel ego in
patriam reuocabor, cùm melius reſpublica habeat, &
plebs reſpiciet, vel ſi eodem modo habeat, abeſſe præſtite-
rit. Metellus autem quanta apud omnes beneuolentia at-
que honore in diſceſſu fuerit, & quam philo-
ſophantibus conſuetudinem habuerit, rectius in rebus ab
eo geſtiſſi dicitur: Marius verò Saturninum pro iſto obſe-
quio omnia iam audentem negligere coactus, non vidit
facinus committere ſe non tolerandum, dum ille cade-
& armis palàm ad tyrannidem & reſpublicæ euerſionem
properabat. Optimates enim reuerentia, multitudinem
autem beneficio afficiens, facinus tandem prorsus illi-
berale & perſidum cõmiſit. Nam cùm ad ipſum ſub no-
63 tem primores veniſſent, hortarenturque contra Saturni-
num, clàm his porta alia Saturninum admiſit. Deinde apud
vtroſque ventris fluxum prætexens, nunc ad hos, nunc ad
illum, per domum diſcurrens, eos in ſe mutuò concita-
uit. Itaque ſenatorio ac militari ordine congregato, arma
in forum ferri iuſſit, & illos in Capitolio ſiti fatigatos in
poſteſtatem ſuam coegit: nam aquarum ductus deiecit. Il-
li de ſalute deſperantes Marium aduocauerunt, & ei ſub
publica fide ſe tradiderunt. Poſtquam nullo conſilio ſa-
luti illorum adeſſe potuit, in forum proſecti trucidan-
tur. Hac re & optimatibus & populo inuiſus, cùm Cen-
ſorum creandorum tempus inſtaret, & Marius cùm magi-
ſtratum petiturus eſſe crederetur, non comparuit: ſed mul-
tò inferiores legi paſſus eſt, veritus ne reſpuſam patere-
tur: gloriabatur tamen nolle multorum inuidiam incur-
tere

tere se, aliorum moribus & vita censendis. Cum decretum esset de Metello ab exilio reuocando, postquam omni consilio & cura frustra repugnasset, tandem eam rem desperans intermisit. Cum populus alacriter legem sanciret, Marius ne Metellum in urbe videret, adducta in medium causa, quod ad peragenda Matri deorum vota profecturus esset, quamquam aliam mentem peregrinationis haberet, quam populū latere volebat, in Cappadociam atque Galatiam traiecit. Bello enim assuetus, & togæ pacisq; minimè idoneus, laudem quā hactenus bello quaesierat cum perspiceret otio & quiete paulatim imminui, primordia ac semina nouarū rerū quaerebat. Sperabat enim regibus irritatis, & Mithridate rege belli gloria cupido excitato, statim contra ipsum duces se futurum, & urbem nouis triumphis, domum quoque spoliis Pōticis atque regiis gazis oppleturū. Quapropter Mithridate prosequente summo cultu & honore Mariū, nec geniculatus regi, nec loco cedens submittē se, vel minus, inquit, o rex, Romanis posse assuescito, vel quod imperant absque controuersia exequere. Exeritus hac voce Mithridates est, hactenus fama tantum, tunc verò etiam re Romanorum libertatem discens. Reuersus Romā Marius, prope forum aedes exaëdificauit, siue, ut ipse ferebat, quod sui studiosos atque cultores longius se comitari ac molestia affici noller, siue quod putaret hanc occasionem sibi dari, ut à pluribus etiam aliis limina eius frequentarentur. sed hæc fingebat: nam & aliorum gratia, & quod civilem consuetudinem odisset, velut bellicum aliquod instrumentum, tempore pacis ab omnibus negligebatur. Et ceteros minus molestè ferebat: Syllæ autem cum primis inensus erat, quem primores ob inuidiam Marij euexerāt. Fuerūt illi cū Mario inimici, primus ad reipublicæ gradus. Nam postquā Bocchus Numida in societate Romanorum adscriptus, victorias triumphales in Capitolio erexit, & apud has aureum Iugurtham Syllæ manibus ab se traditum constituit: ea res Mariū in iram atque contentionem commouit, quod Syllam sibi gloriam arrogaret. Itaque statuas deicere parabat, Sylla contra. Hinc seditio quanta nunquam antea incubebat, quam bellū sociorum subito aduersus urbem exortū, continuit atque repressit. Nam bellicose Italici gentes contra Romanos insurgebant, ac paululum abfuit quin impe-

Bellum sociale.

imperium confudissent. Nam non modò armis & corporibus multum valebant, verum etiam per fortes & excellentes imperatores bellū gerebatur. Fuit hoc bellū varietate calamitatum & fortunæ mirabile, in quo quantum gloriæ & opum Sylla comparauit, tantum Marius amisit. Nam ignauia atque inertia Marius in congressionibus, ac omnibus in rebus tardus videbatur, siue quod senectus calorem extinxisset, cum iam supra quintū & sexagesimū annum ætatis esset, siue quod, ut ipse ferebat, & neruis laborans, & officio corporis in rebus agendis minus uti valens, militiam præter vires & robur obiret: tamē eo tempore magno prælio victor sex millia hostium trucidauit, nec ullam omnino hostibus occasionem reliquit. Qui cum vallo munitus esset, & ludibrio habitus, prouocatusq; nunquam à recto consilio irritatus discessit. Fertur quidam Publius Silon, qui voce & viribus multum inter hostes pollebat, sic Mariū prouocasse: Si magnus es imperator, o Mari descende ad conferendam manum: respondisse Mariū, Tu quoque, o Silon, si magnus imperator es, inuitum me ad pugnam compelle. Rursus cum hostes opportunitatem rei faciendæ Mario dedissent, aimentibus Romanis, postquam utrique secesserunt, conuocatis ad concionem militibus. Haud scio, inquit, comilitones, utrum hostes effeminatiores, an vos appellem: quod neque illi terga vestra, neque vos illorum habenas videre sustinueritis. Tandem, tanquā minus idoneus ad rem propter corporis imbecillitatem, militia se abdicauit. Postquam bellam iam sedata erant in Italia, & multi Mithridaticum bellum per factiosos homines tribunos Romæ iterum ambirent, præter omnium expectationem Sulpitius tribunus plebis homo temerarius, Mariū proconsulem contra Mithridatem declarauit. Populus in duas partes discessit, partim Mariū, partim Syllam ad principatū eligentes. Mariū ad thermas Baianas curandi corporis gratia, quod senectute & fluxibus (ut ipse ferebat) confectū erat, proficisci iubens. Nam ibi apud Misenum magnificas aedes atque effeminatiores, quam talis viri dignitas, qui tot bella gessisset, pateretur, habebat. Has Cornelia septuaginta millibus sestertiū semis emisit fertur: paulo post L. Lucullus, quingentis millibus ac ducetis: ita repente sumptus aucti, & tantum ad luxū tam breui momento accessit. Itaque Ma-

h h rius

rius nimis ambitiosè iuueniliterq; senectutè atq; corporis imbecillitatè amolians, quotidie in campū descendebat, & corpus cū adolescentibus exercens, agilè ad arma ferenda, idoneum ad equitandum sese efficere nitebatur, quanquam senilis moles non leuè, sed grauem redderet. Quidam capti voluptate exercitationū Marij, ad ista ambitiosa certamina inspicenda accedebant. Bonos verò hæc intuentes, eius ambitionis atque insatiabilis cupiditatis miserabatur, quòd cū ex paupertate diuitias, ex humilitate altitudinè consecutus fuisset, terminū felicitatis nō aspiciat, neq; in otio rebus præsentibus fruebatur, sed ita agebat, tanquā omnī indigens esset, cū Archelao & Ptolemao Mithridatis satellitis dimicaturus, & in Cappadociam ac Euxinū pontum, ut triumphis & gloria senectutè extolleret, traieciturus. Equidem quas ille ad hæc excusationes afferebat, ipsum delirantem ostenderunt. Aiebat enim, se præsentē velle filium ad rem militari exerceri. Hæ res vlcerā ac latentem diu vrbis morbū resciderunt. Nam Marius apūssimū instrumentū, Sulpicij temeritatè, ad communem perniciem inuenit, qui inter alia cū admiraretur atq; imitaretur Saturninū, timiditatem ac tarditatē eius accusabat: ipse verò haud tardus sexcentis equestribus viris tanquā satellitibus, quos prædicta cōtra senatū esse dicebat, stipatus incedebat. Cū concionem vocasset egressus, armatus cōtra consules ruit, quorum alterius ex foro fugientis captū filium iugulauit: Syllam autem fugientē, & ædes Marij ingressum, qui insequēbatur currentes præterire. Sed ferunt eū per laliā portam à Mario tutum emissum, ad exercitū, contendisse. At Sylla in Commentariis suis non ad Mariū confugisse se scribit, verū cū abducendū se cōiectaret, quòd circumdatus nudis gladiis à Sulpicio inuitus suffragiū reddere coactus esset, dum ille ad Mariū contendit, atq; hinc ad forū redit (sic enim putabatur) interea sese expedit. His actis Sulpicius victor Mario provinciā decreuit suffragiis. Cū Marius iam ad expeditionē accinctus esset, duosq; tribunos militum à Sylla exercitum accepturos legasset, Sylla, cui erant triginta millia equitum, & non minus quā quinq; millia armatorum, exhortatis militibus & tribunis militum, trucidatisq; legatis Marij obuiam venientibus, contra urbem copias duxit. Marius quoq; ex amicis Syllæ multos necauit.

Appianus
sex legio-
nes scribit
Syllam ha-
buisse.

uit. Cū ob militiam libertate seruos donasset, tres dun-
taxat cōparuere. Marius postquam paululū Syllæ irruenti
obstitit, euestigio vi superatus fugā arripuit. Qui cum eo
erant, ut primum vrbe expulsus est Marius, sparsi sunt pas-
sim noctu, ipse ad quoddā eius suburbanū Soloniū euasit.
Filium verò ad loca Mutij foci sui, quæ nō multū dista-
bant, necessaria sumpturū misit. Ipse autē Hostiam ingres-
sus, amico quodam Numerio sibi nauē apparante, nō expe-
ctato filio, sed assumpto Granio eius priuigno, nauem con-
scendit. Adolescens postquam ad villam Mutij peruenit,
parauitq; ea quæ ferenda sibi erant, cū altero die abiturus
esset, non omnino hostes latuit, sed equites quidam ex ho-
stibus coniectura quadā ducti, ad villam Mutij properant.
Hos cū ille cui agrorū cura erat, prospexisset, Mariū in
curru fabas portante celauit, & iunctis curru bobus, atque
equitibus obuiam profectus, in urbem currum aduexit.
Sic Marius domum vxoris delatus, sumptis quæ volebat,
noctu ad mare peruenit, & nauem ingressus in Libyam tra-
iecit. Marius verò senior postquam secundo vento iuxta
Italiam delatus est, Geminium quendam ex potentibus
Tarracinæ, suū inimicū, pertimescens, nautas monuit,
ut à Tarracinæ littoribus longius nauigarent. Illi pro vo-
luntate Marij agere volebant: sed cū ventus aliunde ob-
oriretur, & iam ingens tempestas mari incubere cœpisset,
neque scapha vndis agitata sustineri posset, & ægrè Marius
grauiterque propter agitationem haberet, vix iuxta Cir-
ceum applicare potuerunt. Scruiente mari, relicta refru-
mentaria, egressus Marius nullo certo proposito errabat:
& ut sit in magna turbatione, ex præsentī statu, velut pes-
simo, fugam semper meditari, & spem in ignota ponere.
Postquam Mario sociisq; terra hostilis, mare aduersum, ho-
minibus occurrere periculosum, non occurrere propter
penuriam magis periculosum erat, tandem quibusdam pas-
toribus obuiauere. Hi rogātibus, quòd copia dādi deerat,
nihil præbentes, cū Mariū nouissent, monuere quāceler-
rimè fugā arriperet: nā paulò antè equites Mariū querētes
discurrentesq; cōspexisse se ferebāt. Cū omnīū rerum pe-
nuria laboraret, & præsertim famē socij tolerare non pos-
sent, à via diuertens in profundū nemus sese proripuit, in-
gentiq; cum molestia ibi pernoctauit. Postridie fatigatus
h h 2 fame,

Arist. li. 6.
de anima-
libus.

- fame, priusquam occumberet, omnia experiri animo insti-
tuens, ad littora discessit, hortabaturque socios multis pre-
cibus, ne in ultima spe, ad quam seruari se antiquorum augurum
responso credebatur, desererent. Nam cum valde adolecens
esset, & in agris versaretur, nidum aquilae septem pullos ha-
75 bentem domum retulit. Parentes hoc magna cum admiratione
intuentes, augures consuluerunt. Illi responderunt, Marium
clarissimum virum futurum, maximum principatum atque imperi-
um septies habiturum. Haec plane Mario quidam sic acci-
disse ferunt. Quidam vero, eos qui & tunc, & in altera fuga
Mario de hac re fidem habuerunt, rem valde fabulosam scrip-
sisse dicunt: aquila enim geminos tantummodo pullos
parit: & Musaeum de aquila scribentem dicentemque tres pul-
los parere, duos autem excludere, unum vero alere, mentitum
asserunt. Marius in hac fuga atque extrema rerum difficultate
multoties dixisse ferunt, non dubitare se quin septimum
consulatum sit consequuturus. Cum iam viginti stadiis a Min-
turno Italiae oppido abessent, turma equitum in se irruen-
tem, & duas naues onerarias forte errantes prospexere.
Unusquisque igitur pro viribus pedum corporisque ad mare sese
coniecere. Qui iuxta Graniū erant, altera nauium in insulam
76 Aenaria appellatam, quae in conspectu erat, traiecerunt. Ipsum
vero Mariū grauem difficilemque portatu, duo serui vix &
difficiliter per mare ferentes, in alteram nauem imposuerunt.
Cum iam equites instarent, iuberentque nautas nauem ad lit-
tora appellere, vel eiecto Mario quod vellent nauigare, Ma-
rius cum supplex multis lachrymis atque precibus ad pedes
nautarum se proiecisset, principes nauis huc atque illuc agi-
tato consilio, equitibus responderunt, se Marium in mare
non immersuros: sed cum equites indignarentur, rursus in
aliam versus sententiam, terrae propinquauerunt, & iuxta Li-
aris fluminis ostium paludosum anchoras proicientes, Ma-
rium hortabantur curandi corporis gratia egrederetur,
expectaretque auras & secunda flamina, ea affutura cum ven-
tus a mari languesceret, & palustria nebulam expirarent.
77 Mario his verbis persuaso, & ad terram in quodam caespite
a nautis exposito, longe aliter, quam in animum sibi indu-
xerat, accidit. Illi cuestigio nauem repetentes, retractis an-
choris fugam capessunt. Nam nec prodere Mariū hostibus
pulchrum esse, nec contra facile seruari posse videbant. Itaque
cum

cum desertum se ab omnibus videret Marius in littore diu
murus iacebat: ac vix tandem collectis viribus, misere per
inuiam profectus, postquam profundas paludes & fossas aqua-
rum caeno oppletas peruasit, ad tugurium senis cuiusdam la-
cunas purgantis peruenit. Hunc, postquam ad pedes eius sup-
plex procubuit, orabat ut suae salutis author existeret: quod
si praesentem aduersamque fortunam euaderet, magna eius offi-
cij praemia consequuturum. Senex, siue quod antea Marium
nouisset, siue quod ipso aspectu ut praestantem virum admi-
raretur, inquit tugurij copiam sibi facturum, & si idcirco
erraret quod hostes fugeret, eum alio in loco obscuriore &
minus cognito celaturum. Cum Marius rogaret ut id fac-
78 ret ductus a senae in quandam paludem, in loco cocano iuxta
fluuium introiuit, & senex eum calamis atque aliis leuibus vir-
gultis texit, quibus grauari non posset. Paulo post Marius
strepitum atque tumultum e tugurio audire coepit. Nam cum
ex Tarracina a Geminio multi ad eum insequendum missi
fuissent, quidam forte fortuna hinc atque illinc eo venientes,
seneni clamoribus perterrebant, quod hostem Romanorum
suscepisset atque occultasset. Marius exiliens cum se nudasset,
in palustre atque caenosam aquam sese demittens delitescere
bat: verum non latuit hostes: extractus hinc ab hostibus nu-
dus & caeno oppletus ad Minturnenses abreptus est, & prin-
cipibus urbis traditus. Nam per omnem urbem edictum ierat,
ut publice Marium insequerentur, & captum necarent. Tamen
de nece consilia prius agitare principes voluere, & Marium
in custodia Fanniae, qua illius inimica ob vetus quoddam
odium arbitrabantur, tradiderunt. Haec Fannia virum
79 Tinnium habuerat, ac cum odia inter eos orta essent, do-
tem amplissimam Fannia reposcebat: contra maritus illam
adulterij accusabat. Marius sextum tum agens consulatum, iu-
dex in hac re praerant. Ergo ubi in iudicio Fanniam non satis
quidem continentem fuisse animaduertit, sed quia talem esse
Tinnium cum sciret, uxorem duxerat, & coniuxerat diu, utri-
que indignatus, maritum restituere dotem iussit: ipsam propter
turpitudinem damnatam, vltra in semibolus multauit.
Fannia vero nentiquam offensae mulieris animum tum retine-
bat, sed ut Marium prospexit, atque suscepit, consolando di-
ligenter eum curauit, tantum aberat ut vindictam cogita-
ret. Marius quoque illam laudibus prosequens, bono animo

Marius 16
pittur.

esse inuisit, optimum sese omen vidisse, hoc huiusmodi fuit.
80 Postquam Marius in domū Fanniae adductus est, patentibus
Omen, portis aſinus foris ad propinquum fontē delatus currebat,
& Marium velut admiratione quadam & gaudio intuens,
constitit ē regione primū, mox clara voce emissā, laceritia
iuxta Mariū exultauit. Marius ista animo coniectans, magis,
inquit, mari quā terra à numine salutis signa sibi por-
tendi, cum aſinus aridum cibum negligeret, ab eo ad aquā
diuenteret. Hec cum ad Fanniam dixisset, inter quiescens o-
stium inſit claudi. Postquā à principibus & à senatu Min-
turnensium de Mario consilium agitatum est, tandem in
hanc sententiam cessere, vt cōfestim Marius neceretur. Ex
ciuibus qui rem conficeret neminem habuere, sed eques
Gallicus genere, vel Cimbrus (nam de vtrisque legimus) as-
sumpto gladio Marium petiit. Cubiculum vbi Marius ser-
uabatur suboscurum erat. Hic fertur ingentem flammā ex
81 oculis Marij apparuisse militi, magnāq; vocem ex loco
opaco audiram: Tu homo necare C. Marium aude? Bar-
barus repentē proiecto in medium gladio, porta erumpit
exclamatq; Non possum C. Marium morti tradere. Hac
re omnes terror ingens inuasit: deinde seipſos accusantes,
quod ingratum iniquūq; consilium cōtra eum cepissent,
qui Italiam seruauit, cui opem non ferre nefas eſſet, peni-
tentia ac misericordia in Mariū ducti, Eat, inquit, exul
quod velit, alibi fatum subiturus: nos verō vota faciemus,
ne dii nobis irascantur, quod Marium egenum ac pauperem
vrbe eiicimus. Hac mente collecti Minturnenses ad Ma-
rium contententes, eumq; circumstantes, vnā ad mare pro-
ficiscuntur. Cum alius aliud obsequi prompto animo cu-
raret, omnesq; properarent, temporis quiddam interceſſit.
82 Lucus enim qui Marica dicitur (ē quo, si quid semel illa-
tum sit, referre quicquam fas non est, quod religioſe incolē
obseruabant) cōcepto ad mare itineri obſtabat: quod si lu-
cum circumirent, longius fuit cunctandum. In ista delibera-
tione tamisper hærebant, dum senex quispiam nullum in-
itum iter eſſe clamaret, per quod Marius saluaretur. Pri-
mus itaque Marius, quæ res portandæ ad nauem erant, su-
biens, per eum locum euasit. Hac promptitudine conse-
ſſit omnibus vnā proficiſcentibus, & Belxo quodam na-
uium Mario exhibente, postea omnia hæc, vt gesta fuerant,
hæc

literis mandauit, & in templo tabulis inscripta suspendit.
Hinc Marius secundo vento nauigans, fortē ad insulā Ae-
nariam appulit: vbi cum Granium cæterosq; amicos con-
uenisset, vnā in Libyam traiciebant. Sed aquæ penuria de-
fatigati, Siciliam apud Ericinam coacti petiere. Romano-
83 rum quæstor ea loca custodiens paululum abſuit quin Ma-
rium comprehenderet. Interfecit verō ex his qui aquatum
conceſſerāt decem & sex. Marius festināter recedens, & pe-
lagus legens Meningamq; insulā petens, hinc primū de sa-
lute filij & Cethegi audiebat. Hinc abeuntes, ad lampſam
Nomadum regem auxilia imploraturi contendunt: cū qui
bus vbi paululum animi reſumpſit Marius, audere cōcepti ex
insula Carthaginē contendere. Sextius homo Romanus in
Libya prætorum tum agebat. Hic quanquam neque offi-
cio, neque iniuria à Mario affectus eſſet, tamen misericor-
dia moueri, vt aliqua in parte auxilio eſſet, videbatur. Sta-
tim Mario cum paucis in Libyam diſceſſuro, liſtor occur-
rens, atque in conſpectu ſtans, Sextilius prætor, inquit, o
Marij, in Libyam venire te prohibet: si autem huic edicto
non obtemperaueris, ſe decretum ſenatus vindicaturum,
& te pro hoſte Romanorum habiturum. Hæc cum Marius
84 accepiſſet, mœrore animi voce intercepra, cum liſtorem
foruē intueretur, permultum tēporis proloqui non potuit.
Cum ille interrogaret, quid prætori renuntiandum eſſet,
ab imo pectore ſuſpirans, Referas, inquit, C. Marium in rui-
nis Carthaginiensibus exulem ſedentē abs te viſum: haud
Marij pul-
cherrimū
reſponſum
malē & vrbis eius caſu, & fortunæ ſuæ mutatione, velut
quo Sexti-
dum rex cū dubia conſilia animi agitarēt, Marium mi-
lium à Li-
bya eū pro-
hibentem
admonet,
Nec obſcurum erat, hac mora exitium moliri. Verūm
admonet,
hic accedit, quod ad ſalutem opportunū videbatur. Nam fortuna nō
Marij iunioris, cū eleganti forma eſſet, vnā ex pellicibus
eſſe ſiden-
dum.
indignum caſum iugebat. Hic luſtus, principium occaſio-
nis
ſed vt fugæ nullam aliam eſſe viā animaduertit, & officia
illius in ſe ſtudioſius, quā illiberalem voluptatē redime-
ret, eam benignē alloquutus, & ab ipſa emiſſus vnā cum
amicis
h h 4

amicis ad Mariū seniore[m] fugam arripuit. Postquā inuicē conuenere penes mare congregientes, scorpionibus dimicantibus occurrunt. Hoc malum omēn cū Marius esse duceret, repēte nauē ingressi, ad insulā Cercinam, quā nō multū à cōtinentē distat, traiecerunt. Mox paululū progressi, equites qui à rege ad locum vnde abscefferant, missi erant, appropinquantē cernebant. Hoc discrimen inter maxīmā Marius numerauit. Romæ fama dissipata erat, Syllam in agro Bœotio Mithridati bellum inferre. Consules inter se agitantē seditionem, ad arma venerunt: & Octauius victor euadens, Cinnā tyrannidē exercere conantē vrbe eiecit, & loco eius Cornelīū Merulam consulem suffecit. Cinnā autem per reliquā Italiani copias cogens, aduersus illos arma ferebat. Hæc cū Marius accepisset, euestigio nauigandū putauit. Qui sumptis quibūsdam equitibus Mauruliis ex Libya, necnon quibūsdam ex iis qui Italia cesserant, vtrīq; non amplius mille existentibus, ad Telamonīū Tyrrhenū oppidū hinc egressus appulit: hic seruos libertate donauit. Colonis gloria Marij excitis, & ad mare concurrentibus, persuasitq; iunioribus, magnā manū breui Marius collegit, & quadraginta naues armauit. Cū ani maduertisset Octauium virum optimum, & æquis legibus imperare volentem, Cinnā verō suspectū Syllæ, & arma cōtra instantem remp. ferentem, huic cum exercitu se sociū adiungere animo instituit. Itaq; nuntiauit consuli, p[ro]uoluntate imperij eius omnia facturum. Cinnā cū eum susceperet, pro consulem q; appellaret, & fasces atq; alia magistratus insignia mitteret, hæc ornamenta fortunæ suæ non conuenire Marius inquit: vili nanque veste, & proluxa barba, in tonsisq; capillis semper vsus fuerat ab eo die quo Roma effugit, iam septuagesimū annum agens tardo ingressu accedebat, miserabilem se ostendere volens: huic vero luctui & tristitiæ vultus terribile illud Mario consuetū inerat, translucebatq; mœror, qui animum non humiliorē, sed exulceratū ferumq; magis reddidisse mutatione rerum videbatur. Postquam Cinnam salutauit & milites accessit, statim ad negotia peragenda animum applicuit, & magnam rerum mutationem fecit. Primū enim præcisa nautis pensione, & mercatoribus prædando spoliatis, pretia rebus constituit ipse. Deinde ad maritimas vrbes

vrbes nauigans, illas excidit: & tandem Hostia per prodicionem occupata, res ciuiū diripuit, & plurimos necauit. Cū ponte flumen coniūxisset, cōmeatū hostibus qui per mare aduehebatur, præcidit. Deinde ad urbem contendēs non tantū impericia atq; negligentia Octauij, quantū inutili cura seruādarum legum, montem Ianiculū occupauit. Quin multis hortantibus vt ad libertatem seruos vocaret, quō leges diligentissimē coleret, se patriam non datum seruis respondit, à qua C. Marius arceretur. Postquam verō Metellus, cuius Metelli filius qui à Mario expulsus in Libya militabat, Romæ esset, & multo præstantior imperator Octauio videretur, milites dimisso Octauio ad illum cōtendunt, rogant imperiū capefferet, & vbi salutē vendicaret. Longē enim peritum ducē atq; præstantiorē ad bellandū vincendūq; sibi asciscere volebant. Metello hoc molesto animo ferente, ac dicēte vt ad consulem concederet, ad hostes cessere. Metellus de rep. diffidens, abeundi consilium cepit, Octauium Chaldæi ac vates quidā suis persuasionibus Romæ detinuerunt, tanquam ibi manere, & nusquam discedere operæpretiū esset. Hic vir cū inter alia Romanarum obseruantissimus legū esset, & præsertim formā cōsulatus circa mores patrios ac leges tanquam ad præscriptū immobiliter custodiret, imbecillitate quadā remp. gubernauit, qui plurimū temporis per præstigiatores & vates potius, quā per viros in rep. & in re militari versatos, imperium administravit. Hunc priusquam Marius aduentaret, à suggesto diuulsum, vulneribus confossum præmissi milites trucidauerunt. Fama est diagramma Chaldæi cum in sinu eius repertum fuisse. Hæc res multū admiratio nis in se habuit, q̃ ex duobus clarissimis imperatoribus, Marius qui vaticinia non contemnebat, secundas res habuerit, Octauius verō mortem obierit. Cū hoc modo resp. sese haberet, senatus frequens per legatos Cinnam & Marium orabat, vt ciuib[us] veniam impartirent. Itaq; Cinnā tanquam consul in sella consulari sedens, atque iura dicēs, iuxta sellam tacitus adstaret, apparebat semper rigido ac tetra eius aspectu & facie, euestigio inaudita cæde vrbe in repleturus. Postquam surrexere, Cinnā militibus septus incedebat. Marius verō cū apud portas stetisset, per indi-

hh s gna

gnationem ludens, exulem se esse inquit, & patria pro legibus arceri: si quis opera sua indigeret, opus esse legem veterem, quæ se eiecisset, noua lege antiquare, ut se viri iustum liberam redisse in urbem ostenderet. Populum in forum accersuit, & priusquam tres aut quatuor tribus suffragia misissent dimittens, simulationem illam atque fucam de exilio orationem missam fecit: cum satellitibus, quos ex præmissis
⁹¹ seruis Bardæis delegerat, descendit. Hi quidem aut iubente Mario, aut innuente, multorum strage manus suas inquinauere. Tandem Achariū virum senatorium atque militare occurrentem Mario, & non salutatū, coram gladiis confecerunt. Signū enim dederat, uti omnes quibus saluatus non respondisset, resalutaretque necarent. Quare amici mœstitia simul & horrore animo agitabantur, quoties homines salutandi causa accessissent. Multis interfectis, iam Cinna quidem satiatū plenusque cædibus erat: Marius autem animā in dies magis effertum habens, cædemque sitiens, omnia suspecta scrutabatur. Itaque omnes viæ, vniuersa urbs, insequentium & venantium, fugientium latitantumque plena erat: confundebatur hospitalitatis & amicitiae fides, nihil amplius quam cætera fortunæ habens, paucique fuere qui ad
⁹² se fugientes non proderent amicos. Itaque admiratione ac laude digni fuere Cornuti cuiusdam serui, qui cum in ædibus herum suum oculuissent, cadaver quoddam ex multitudinem cæsorū surreptum collo suspendentes, atque aureū annulū apponentes, illū satellitibus Marij ostenderunt, cadauereque ornato, quasi herum sepelierūt, nec quisquam animaduertit. Cornutus a seruis in Galliam delatus est. M. Antonius orator in optimum amicum inciderat, sed inuidia fortuna. Nam vir quidam & pauper & popularis, cum lego vulgi virum Romanorum primum Antonium suscepisset, ad vicinum cauponē mediū vini gratia seruū misit. Cum seruus vinum diligentius degustaret, suauiusque rogaret, caupo quæsiuit, quid esset cur nouum communeque vinum fastidiret. Ille cum inconsultū ac simpliciter, tanquam ad familiarem & ad amicū hominem loqueretur, herum apud se M. Antonium Marij gladios fugientem ac latentem habere dixit: caupo impius ac nefarius, ut abiret seruus, ad Marium cœnantem euestigio contendens, M. Antonium ei se
⁹³ traditurum pollicetur. Marius postquam hæc accepit, fertur

fertur vehementer exclamasse, & manibus propter lætitiā plausum fecisse, paululumque abfuisse quā ipse exurgens ad locum ubi erat Antonius concederet. Amicis ne pergeret cum arceatibus, cum militibus Annium mittit, ut statim Antonij caput referret. Ut igitur ad locum ventum est, ad portas subsistens Annius, milites per scalas chalamū irrupere iubet. Illi ut coram Antonio steterunt, alterum ad cædem prouocabat. Antonius orare incipiens, adeo suavis ac dulcis & iucunda erat eius oratio ad milites, ut necem tantisper deprecaretur. Nemo enim ex militibus Antonium tangere, aut toruē aspicere audebat, sed defixo in terrā vultu, omnes collachrymabantur. Sic cum immortatio redeundi a militibus facta esset, Annius ascendens, Antonium orantē, milites verō deterritos atque ab eo persuasos offendit. Itaque cōuitio acriter illos insequens, atque irruens ipse Antonij caput detrucauit. Catulus Lutatius qui Marij collega fuerat, & de Cimbris cum eo triumphū egerat, postquā Mariū pro se rogantibus respondisse cōperit, mori oportere, inclusus domi accensis carbonibus se suffocauit. Trificatis corporibus in viā proiectis calcatisque, homines non misericordia, sed horrore atque tremore ipso aspectu omnes afficiebantur. Sed quod magno præcipue dolore populum excruciat, erat Bardæorū petulantia. Nam postquā dominos iugulauerat, in exercitū Venere pueris pro mulieribus utebantur, & matronis vim adferebant. Qui omnia diripientes, & rapina & cæde perturbantes, inhiberi non poterant, quousque a militibus Cinnae & Sertorij in castris dormientes impetu facto ad unū omnes necati sunt. Interea tanquā omnibus commutatis, vndique fama orta est. Syllam bello Mithridatico confecto, & provinciis occupatis, cum magna manu Romam contendere. Hic rumor effecit, ut ferum a cæde nefanda paululum arceretur, quod bellum in se Romani ingens conuerti arbitrantur. Itaque Marius septimo consul designatus est: & cum calen. Ianuariis, quæ principia sunt anni, magistratum inisset, Sextum Lucinū quendam præcipitem dedit, quod ipsi & urbi ad futuras calamitates magnum portentum esse putabatur. Ipse autem Marius iam laboribus corporis, & animi sollicitudine tanquam exhaustus subactisque, ac ad tanta munimina noni belli nouorumque certaminum perterritus, quod mul-

ta pericula expertus fuerat, hac in re animi ferociam am-
fit, facile intelligens non cum Octauio aut Merula, inita-
bilis ac seditiosæ turbæ ducibus, rem sibi futuram, sed cum
Sylla, qui ipsum antè expulerat patria, nunc autem Mithri-
datem ad Euxinum pontum fugere compulerat, Romam re-
petente. Huiusmodi mentis agitationibus vexatus Ma-
rius, cum ante oculos longos errores, exiliæque, ac pericu-
la maris & terræ adduceret, in varias dubiasque partes di-
strahabatur, & nocturnis turbulentis in somniis terre-
batur, Videbatur enim quendam continuo audire dicentē,
Nec tutus subeas absente cubile leone. Sed maximè vigi-
lias pertimescens, intempestis potationibus atque ebrieta-
tibus præter ætatis dignitatem indulgebat, per somnū ani-
mi cogitationes vitaturus. Tandem cum quidam renunta-
ret ea quæ apud mare gerebantur, nouis timoribus percus-
sus, partim futura timens, partim tanquam præsentium po-
dere oppressus, leui causa accedente, vt Posidonius scribit,
in morbum laterum incidit. Et cum iam in malam valetu-
dinē incidisset, secum diserebat de rebus ab se gestis. C.
autem Piso vir historicus memoriæ literarum tradidit, Ma-
rium post cœnam cum amicis deambulantem in ferme-
nem de rebus ab se gestis venisse, & à primordiis incipien-
tem, sæpiusque de vtraque fortuna disputantē dixisse, Non
sanæ mentis hominem esse, qui fortunæ sese cōmitteret. Post
hæc appellatis læto vultu qui aderant, cum per septem
dies decubisset, diem suum obiit. Quidam ferunt
eius ambitionem in eo morbo omnino detectam, in
absurdam dementiam abiisse. Putabat enim se in bello Mi-
thridatico imperatorem esse. Deinde quemadmodū in ip-
sis præliis solebat, varios gestas motusque, ingenti clamore
& assiduo plausu reddebat, adeo ingens earum rerum cupi-
ditas ex ambitione & inuidia hominem ceperat. Quocirca
septuaginta annos natus, primus mortalium qui septimū
consulatū attingisset, domo & opibus collectis quæ multis
regibus suffecissent, fortunam suam crudelem appellabat,
quod priusquā consilia ac desideria sua peregisset, mortem
obiret. Plato quidē cū mortis tēpus instaret, suo genio atq;
fortunæ gratias egit: primū, quod homo, & non bestia: secu-
dō, quod græcus, & nō barbarus natus esset: tertio, quod in
Socratis, tempore incidisset. Ferūt Tarsensem Antipatrum
cum

Marij obi-
tus

Plato iam
iam mori
purus de-
tribus re-
bus fortu-
æ gratias
egit.

cum sub mortem in sermonem veniret de his, quæ prospe-
re sibi successerant, haud oblitum fuisse nauigationis,
quam domo Athenas habuerat, vt qui omnia bona fortunæ
dona cum gratia accipienda ducens, memoria vsque ad vi-
tæ finē tenuisset, qua nullum thesaurum hominibus natura
meliorē impartiuit. Eorum verò qui immemores & igna-
ui sunt, semper res gestæ vnā cum tempore effluunt. Qua-
propter nihil retinentes, honorum vacui, spei autem plenī,
præsentibus rebus neglectis, ad futura oculos intēdunt: nā
quod promittit fortuna, prohibere potest, quod dedit, vt nō
dederit, efficere nō potest. Sed tamen hoc quod fortuna
prius dedit, tanquam alienum abiiciētes, illud ipsum incer-
tum somniant: atque hoc rectē illis accidit. Nam priusquā
disciplinam atque sapientiæ studia, ad firmanda tutandaque
bona externa velut fundamenta petunt, hæc bona fortunæ
cumulant, commodaque ex illis suscipientes, expiere infa-
tiabilem animi cupiditatem nō possunt. Mortem igitur o-
biit Marius septimo & decimo septimi consulatus die, quæ
statim Romam magno gaudio atque exultatione affecit,
quod graui tyrannide liberata fuisset. Sed tantū crudelita-
tis Marius iunior senioris Marij filius ostendit, primores
atque optimates trucidando, vt intra paucos dies reuiuiscē-
tem senis tyrannidem Romani sentirent. Qui cum audacia
insignis esset, & pericula intrepidē adiret, principio filius
Martis vocitabatur: mox ex rebus gestis deprehensus, filius
Veneris nuncupabatur. Tandem cum in Prænestina vrbe à
Sylla obsideretur, extrema omnia tentans vt euaderet, cum
nullo modo effugere posset, seipsum necauit.

Marius iunior.

Eumenes.

GVARINO VERONENSI INTERPRETE.

V MENI Cardiano patrem fuisse Du-
ris historicus scriptū reliquit, qui in
Cherroneſo propter rei familiaris an-
guſtias ex vehiculis victum queritaret:
Eumenei tamen in literarū studiis ac
palæſtra liberaliter eruditum. Is cum
puer eſſet, eod Philipppum aduētaſſe: qui
dum

dum per otium, puerorum & adolescentum Cardianorum luctas & certamina spectaret, inter illos strenuè obuersatū Emenem: eius prudentia & fortitudine delectatum Philip-
pum, illum sibi desumpsisse, Verumenimvero longè probabili-
ora dicere videtur, qui Emenem hospitij & amicitiae paternae causa à Philippo ad altiora prouectum perhibet.
Mortuo Philippo, cum inter aequales Alexandri nemini prudentia aut fide secundus haberetur, Archigrammateus, id est, scribarum princeps, vocabatur. Ex his qui Alexandro amicitia, & consuetudine iunctissimi essent, adeò ampliores consequutus est honores, ut in expeditione Indiae magnis cum copiis per se imperator emitteretur, & Perdicæ praefecturam acciperet, cum & in Hephæstionis vita functi locū Perdicæ successisset. Quocirca Macedones regis praefectum stipatoribus Neoptolemum derisioni habebant, quod extincto Alexandro dicerent, illum quidē clypeo atque hasta, Eumenem verò stylo ac tabellis sequi solere. Siquidem Eumenem cum aliis honestissimis rebus, tum verò ea dignitate affectum, ut necessitudine matrimonio sibi deinctum faceret. Cum enim Alexander primus in Asia mulierem Barsinē Artabazi filiam cognouisset, ex qua filiū Hercule suscepit, huiusce sorores, alteram quidē Apamiā Ptolemæo, alteram Barsinē Eumeni tradiderat, quo tempore etiam reliquas aequalibus suis Persicas virgines in
3 contugium disparties collocabat. Verum interea Alexander plerunque aduersatus, Hephæstionis gratiā magnum saepe periculum adiit. Principio cum Hephæstion quādam Euio tibi-
cini domum tribuisset, quā ante Eumenis serui occupauerant, indignabundus Emenes ad Alexandrū uenit cum mœrore ueniens vociferari cepit, quod abiectis manibus armis, tibia canere, quā tragicè quid agere praestaret. Id autem moleste ferens Alexander, Hephæstionē, conuictis infectatus est. Ceterum mutata statim sententiā, graui-
ter successit Eumeni, quod propter contumeliā qua erat affectus, magis quā libertatē loquendi, eo sermone usus esset. Deinde Nearchum ad exterius mare cum classe dimittens, ab amicis pecuniam conquirebat: erat enim per id tempus inanis regia. Eumenes igitur trecenta petitus talenta, centena duntaxat exhibuit, tenuitque & magno cum labore suis ex dispensatoribus eam summam
corra

corrasse asseruit. Ceterum Alexander ea neque impro-
bas, neque suscipiens, seruis ut occultos ignes tabernacu-
lis eius subicerent, edixit. Volebat enim, ut cum ex incendio exportaretur argentum, homo fallax deprehenderetur in crimine: prius tamen, quā afferre opem valeret, ex-
stum est tabernaculum. Quae res Alexandro poenitendi cau-
sam attulit, eius consumptis igni codicibus. Quod autem auri & argenti ex flamma in vnum conflati, postea in vnu cōpertū est, mille talentū summā excessit, ex quibus ne mi-
nimam quidem partem accepit. Ceterum datis ad cunctorum praetores, & prouinciarum praesides literis, ut inceptorum exemplaria librorum ad se mitterentur, effecit: quae omnia iussus accepit Eumenes. Rursus inter se & Hephæstionem orta de munere quodam contentione, cum multa malè audisset, multaq; malè dixisset, eo quidem tempore nihil à regē minus accepit. Paulò verò post, ut primū Hephæstion ex-
cessit ē vita, rex dolore vehemēter afflictus, cum omnes viuenti iuuidos, ac mortuo insultantes grauisimis & asperri-
mis verbis infectabatur, tum verò maximas in Eumenem suspiciones agitabat, illa saepenumero conuitia & discepta-
tiones obiectans. At ille callidus, & ad persuadendum idoneus, ut vnde perniciē senserat, inde salutē cōpararet, nouā aggressus est rationem. Ad eam enim gratiam & honores confugit, quos in Hephæstionē Alexander facitabat. Eius namq; generis decora excogitabat, quae defunctū honestare posse videbatur, plurimas ad instruendum sepulchrū effusit, ac prorsus sanè animo pecunias impertiens. Post
Alexandri mortē, orta inter milites & aequales eius seditio-
ne, iis quidem Eumenes cōsiliū ac sententiā impertiebat, cum tamē oratione cōmunis & priuatus esset. Haud enim
sibi hominī sanè peregrino, conuenire putabat, de Macedo-
nū cōrouersis anxius curiosiusq; inquirere. Reliquis su-
binde ex Babylonis instructis aequalibus, ipse relictus in vr-
be, plurimos peditū leuauit, & ad res componendas inuitiores reddidit. Postea verò, quā duces in mutuam deuincti con-
cordiam pristinos deposuere tumultus, & prouincias imperiāque diuiserunt, Eumenes Cappadociam, Paphla-
goniam, & subiectam mari pontico regionem vsque Trapezuntum suscepit, quae necdum Macedonico suberat
imperio: eam enim Ariarathes rex habebat. Itaque decre-
tum

* ἢ τῶν ἀλ-
λὰν ἐταί-
ρων, ἐν βα-
βυλῶνι δὲ
ποτὶ ἀνα-
κτορά-
ν τε καὶ
ἐκείνους
lib. 13.

rum est, ut Leonatus & Antigonus manu magna deductum Eumenem illius præfectum regionis declararent. Ceterum Antigonus iam elatus, & omnia per contemptum habens, Perdicæ scripta neglexit. Leonatus vero Eumenis gratia expeditione suscepta, ex superioribus locis descendit in Phrygiam. Interea Hecataeus Cardianorum tyrannus Leonato congressus, orabat ut Antipatro & Macedonibus ad Lamiā obfessis opem afferret. Quare ad traiciendum perinotus, secum etiam inuitabat Eumenem, quem per id tempus conciliabat Hecataeo. Erat enim inter eos similitudo, quā in patria propter urbanas contentiones contraxerant. Nam multoties Eumenes Hecataeum, quod rempublicam per iniquum occupauerat dominatum, palam accusarat, Alexandrumque ad restituendam Cardianis libertatem prouocauerat. Quapropter tunc Eumenes illā aduersus Græcos expeditionē reculante, præsertim cum sese Antipatrum reformidare diceret, ne dudum illi inimicus, & nunc morem gerens Hecataeo, ipsum necaret. Leonatus ei fidem habens, suum consilium haud aperuit, verbis quidem sese opem afferre dictitans, Macedonia vero principatum statim ut traiecisset, vendicare constituerat. Subinde non nullas Cleopatram (ea autem Alexandri magni soror erat) cum monstrat epistolas, quibus futura vxor eum palam accersibat. Verum Eumenes seu Antipatrum pertimesceret, seu Leonatum insanum, ac incerto vehementiorque refertum animo cognosceret, suis acceptis militibus nocte discessit. Habebat enim trecentos equites: ex his autem quos à pueritia instruxerat Alexander, ducentos armatos: in argenti vero rationem talentum quinque millia. Hoc pacto fuga sese ad Perdicam subtrahens, ac Leonati consilia detegens, statim apud illum amplissimus factus est, & in principatus societate alectus. Haud longè post cum militaribus copiis in Cappadociā & præsentem & exercitū dūctate Perdicæ deductus est. Tum capto Ariarathe rege, & regione in potestatem redacta, Eumenes præfectus designatur. Dehinc vires amicis commendat, custodes imponit, quique iuri dicendo & rebus administrandis præessent, ex sententia reliquit. Cum interim Perdicæ omnem rerum earum curam abiiceret, eo exercitū ducente vnā profectus est Eumenes, omni illā indulgentiæ cultu prosequens, cum nulla ex parte ceteris posteriore regibus se esse cuperet. Ceterum Perdicæ cum ea

quæ instituerat per seipsum transigere posse confideret, quæ autem reliquerat, impigrum ac fidelem conseruatorē postulare cecideret, ex Cilicia remisit Eumenem, verbo quidem ut suam ad præfecturam reuenteretur, re autem vera, ut perturbatam à Neoptolemo & sibi finitimam Armeniam pacatam præberet. Hunc autem quamquam insolentia quadam & inani tumescentem animo, suauissimis tamen verbis & morum facilitate retinere tentabat Eumenes. Cumque phalangem Macedonicam elato spiritu ac ferocem inuenisset, ut equestri robore, quasi firmamento instructiorem redderet, potentissimo incolarum equites tributorum vacatione ac immunitate donauit, tum suis quos fide spectatos habebat, equos emptos impertiit, eorum quidem animos honoribus ac donis incitans, corpora vero nunc mouendo, nunc exercendo, ad perferendos labores impigra efficiens, adeo ut cum stupore, tum audacia Macedones afficerentur, cum trecentorum & sex millium equitum circa Eumenem numerum breui cōspicerent. Posteaquā Antipater & Craterus Græciæ potiti, Perdicæ regnum vastaturi in Asiam traiecerunt. Cum irruptionem in Cappadociam facturi nuntiarentur, Perdicæ expeditionem in Ptolemæum, cui Aegyptus sorte euenerat, agens, Eumenem omniumque in Armenia, quæque in Cappadocia fuerant, copiarum ducem & imperatorem creauit. Hiscede rebus literas edidit, quibus Alceam fratrem ac Neoptolemum Eumeni parere, Eumenem autem rebus pro arbitrio uti iubebat. Alceas itaque sese arma sumpturum haud dissimulante negauit. Eos enim Macedones, qui secum militarent, cum Antipatro dimicare vereri, Craterum autem propter charitatem etiam suscipere paratissimos. At vero Neoptolemus proditorem, quam ne occultare quidem potuit, in Eumenem ordiebatur. Vocatus quoque non solum non audiuit, sed etiam aduersos instruxit milites. Hic primū Eumenes sui apparatus, & prouidentiae fructum collegit. Siquidem victo eius peditatu, per equites Neoptolemum verrit in fugam, omnes eius sarcinas corripies: tum ad insectandum profusa phalangi cum totis adequitasset viribus, victos positus armis iurare coegit cum eo se militaturos. Neoptolemus igitur paucis ex fuga collectis, se ad Craterum & Antipatrum recepit. Aquibus ad Eumenem missi legati, ut se cum illis coniungerent.

iuingeret, prouocabant. Frueretur quidem, quos ex præse-
cturis percipiebat, fructibus, militias ab eis atque agros ha-
biturus, Antipatro amico pro hoste futuro accederet, nec
Crateri familiaritatem in inimicitiam conuerteret. Qui-
bus auditis Eumenes, Minime fieri potest, inquit, ut noua
impræsentiarum cum Antipatro creetis amicitiam, cum quo
veteres inimicitias gero, quod illi amicis tanquam hosti-
bus uti video, seque ut Perdicæ Craterum conciliet, & ad
æqua omnia atque iustissima coniungat paratū: ei præterea
qui pro dominatis auaritia vlla sit oppressus iniuria, quoad
spiritus suos regat artus, futurum auxilio, corpusque ac vi-
tam potius positurum esse, quam fidem. His attentē acce-
ptis, Antipater de rerum summa consilium agitabat. Neo-
ptolemus ad eos confugiens de prelio certiores facit, & cum
vtrunque, tum verò Craterum, ut auxilium sibi ferat, orat.
Eum nanque tam magno Macedonibus esse desiderio, ut mo-
do pileum eius spectent, & vocem exaudiant, ad eum nō me-
diocri venturos impetu. Sanē enim grande Crateri nomen
erat, & in eum post Alexandri mortem multitudinis animi
mira charitate inclinabantur. Tenebat siquidem memoria,
cum quamplures in Alexandrum inimicitias pro eorum sa-
lute suscepisse, cumque procliuius ritus deferretur, obstitisse,
ac ciuibus suis, quos per molliem & insolentiam cō-
uinciosè tractatos cernebat, præsidio fuisse. Quocirca mis-
so tūc in Ciliciā Antipatro, Craterus cum magna copiarū
parte & Neoptolemo, contra Eumenem profectus est, ratus
insectaturum, & in neminē expectantem, ac ex recenti vi-
ctoria inter pocula cum dissipatis obuerlatum, sese factu-
rum incursum. Qua quidem in re, quod Eumenes illius præ-
senferit impetum, oculusque sese instructum præstiterit, ut
intenti & vigilantis imperatoris, ita summi sanē acuminis
indiciū quis facere possit. Cæterum etiam quæ sibi aduer-
sa erant, hostibus eorum occultasse, & eam cōmilitonibus
suis opinionem inculcasse, ut se cum Cratero prælium inu-
ros esse nescirent, hoc ipsum peculiare imperatoris officiū
fuisse dixim. Rumorem itaque disseminat, Neoptolemum
ac Tigrem cum Paphlagonum & Cappadocū equitatu rursus
aduētare. Cum castra noctu mouere instituisset, in som-
nis noua quædam occurrit imago. Videre namq; videbatur ge-
minos Alexandros inter se ad dimicandū instructos, cum vni
vtr

vtrque Phalangī præfesset: alteri deinde Mineruā, alteri Ce-
rere subsidio aduētas. Acri commissō prælio, superatos
quibus sociā Minerua fuerat. Tum victori Cererē spicē 14
adtexuisse coronā. Ex re igitur ipsa somnium coniectans
ad se pertinere interpretatus, se quidē pro fertilissimis agris
& magnam per id tempus, & bonā in spicēis vaginis frugē
habentibus dimicare: omnes enim seminati erāt, & passim
speciosam vberim pubescentiū camporum faciē ipsa pax
præbebat. Ad id autē confirmator factus est, ubi aduersa-
riis signum belli Mineruam & Alexandrum esse certior est
factus. Quamobrem suis Cererem & Alexandrum belli si-
gnum exhibēs, omnes spicarum sertis illigatos arma spicis
iuber inuoluere. Multoties impulsus est, ut suis ducibus &
præfectis militariibus aperiret, quibus cum bellādum esset,
ne solus tantæ necessitatis arcanum celatum comprimeret
cōsilio tamen perstare, & menti periculum credere satius
visum est. In Craterū neminē quidē Macedonū, sed mer- 15
cenarios equites mille ac viginti quatuor ē regione locat,
quibus Artabazi filius Pharnabazus, & Phœnix Tenedius
præerant: quos, ut primū hostes in conspectū venissent, inci-
tatis ferri cursibus iubet, atque nullis editis vocibus, nō regre-
diēdi spatio dato, nō misso susceptōve præcone manu dere-
pēte cōferre: valde enim pertimuerat, ne Macedones cogni-
to Cratero ad eū transfugerent. Ipse ex equitū robore tre-
sentis in agmine instructis adequitat, in cornu dextro Neo-
ptolemū inuasurus. Vbi autē medio superatos tumulo pro-
spectū sui hostibus præbuit, citatū vehemētissimē faciūt im-
petū. Ea res magnū cratero stuporē inculsit, quod multa in Neo-
ptolemū acerbē & cōtumeliosē inuectus, quod ab eo de Mace-
donū defectione fraudatus esset, suos ad capessendū fortiter
pugnā adhortatus incurrit. Primis ingressibus & quidē gra- 16
uissimis, cum post fractas hastas strictis decertare gladiis cō-
pisset, Craterus haud sanē dedecori fuit Alexandro. At verò, p-
stratis plurimis, multoties etiā versis in fugā aduersariis, cum
ex thrace quidā ex trāsuerso adequitatē cōsauciaretur, ex e-
quo delapsus est. Quod cum ceteros trāscurrētes latuisset, Gor-
gias dux eumenianus agnouit. Is ab equo descēdēs, corporis
iā malē se habētī, & per acerbos dolores pereūti custodē se cō-
stituit. Dū hæc agitur, neoptolemus & Eumenes mutuis in-
ter se odiis, & diutina flagrantes ira cōgrediūtur: duobus quē

Pugna in-
ter Eume-
nem & Neo-
ptolemū.

Eumenes
& Neopto-
lemi pu-
gna singu-
laris.

concurſibus, cum ſe minus cōſpectaſſent, tertio cogniti nu-
dis enſibus ſublato clamore ſtatim equos in ſe cōcitant:
quibus more triremium in ſumma collis, manibus ſe mu-
tuis lora omittentes captant, caſides detrahunt, thoraces
ex humeris diſcerpunt. Sic igitur in mutuos laniatus inten-
ti, ſubterfugiētibus equis ad terrā corruunt. Ibi diu mul-
tūq; luſtātes, Eumenes exurgenti prius Neoptolemo ſub
16 genu vulnus inſixit: quo debilitatus, alteri innixus totis ſe
viribus in arduū & erectū tollēs, Eumenem perit: iſtus ta-
men haud lethiferos incuriens, accepta in cervice plaga,
protenſus cōcidit. Eumenes vetuſtis odiis, & iracundia pro-
bris carpere, & arma ei detrahere: verū ille gladiū adhuc
tenens ſenſim ſub thorace Eumenem in inguine cōſauciat.
Vulnus non ſanē profundum ex imbecillitate, terroris plu-
habuit, quam detrimētī, Raptis dehinc ex interfecto ſpo-
liis, propter crurum & lacertorū vulnera ſe grauiter habe-
bat. Reiectus tamen in equum, perſtantibus adhuc in vñ
17 hoſtibus, alterū infectatus eſt cornu. Ceterū audita Cra-
teri morte, celer aduolans, vbi ſpirantem adhuc, intelligē-
temque conſpexit, deſcendit, & multis lachrymis iniecta
dextra multa inuectus in Neoptolemū, & ſuam vehemen-
ter ſortem & propriam miſeratus eſt neceſſitatē, per quam
eō deductus eſſet, vt vel tam ſorda homini per amicitiam,
conſuetudinēq; cuniuncto inſingeret, vel ab eo pateretur.
Eumenes hoc praelio decē ferme poſt alterū diebus victor,
magnā ex eo ſibi gloriā & amplitudinē cōparauit, quod
nonnulla per ſapientiā, quāda per fortitudinem cōfecieſſet.
Plurimā etiam penes hoſtes, & ſocios inuidiā, & odiū planē
contraxerat, quod vir peregrinus atque aduena, armis &
manibus Macedonū primariū ex eis, & ſplendore præſtan-
tiſſimum confodiſſet: quod ſi prius de Crateri cæde ad Per-
dicā perueniſſet, nemo illum inter Macedones potentia ſu-
18 peraiſſet. Biduo autē poſtquā Perdicas per ſeditionē in Ae-
gypto eſſet obruncatus, huius prælij rumor in caſtra dela-
tus eſt. Quocirca indignati ſtatim Macedones, Eumenem
mortis reum faciunt, & ſuſcepti in eum belli ducē vñ cum
Antipatro Antigonom creant. Eumenes poſtmodū in re-
gia equorū armeata, quæ circa Idam paſcebantur incidēs,
ſumpſis ad vſum equis, rationem magiſtris pabuli deſcrip-
ptā miſit. Quo audito, riſiſſe ferūt Antipatrū tantā Eume-
nis

nis prouidentiā admirantē, qui regiis de rebus rationē aut
redditurū, aut accepturum ſperarit. Cupiebat autē Eume-
nes circa Sardes victorioſo potens equitatu, intra Lydiæ
campos depugnare, ſimulq; ſuas Cleopatraz copias oſtenta-
re glorians. Ea deinde rōgitante (pertimuerat enim ne ali-
quā ex Antipatro criminationē culpāve capeſſeret) ſupe-
riorē petēs Phrygiā intra Celanos hybernauit. Vbi cū
19 Alcetam, Plemonem & Docinū de imperio contra eū cōn-
tendentes offendiſſet, Hoc illud eſt, inquit, quod dici ſolet,
nulla pernicipi ratio eſt. Deinde pollicitus intra tridū ſti-
pedium militibus redditurū, villas eis & mitiora agri loca
mortaliſibus pecoribūſq; referā vendidit. Qui autē emerant
centuriones, reliquorūque ordinū præfecti, ſuſceptis ab
Eumene inſtrumentis & machinamentis, illa vi & obſidi-
ne expugnātēs ex rebus captiuis debitā militibus merce-
dem impertiunt. Hæc res adeo magnā Eumeni beneuo-
lentiam cōparauit, vt cū epistolæ caſtris aliquando ab ho-
ſtibus diſſectæ, comparuiſſent, quibus centi talenta, & am-
pliſſimos illis pollicebantur honores, qui Eumenem tru-
cidaiſſent, maiorem in modū Macedones inſtigati ſint. De-
cretū igitur faciūt, vt ex principalibus mille milites ad cor-
poris cuſtodia cōſtituantur, euntibus in orbem pro ſua vi-
ce vigiliis. Illi ſubinde eos ab Eumene honores magnā cū
20 charitate capiebant, quos regum familiares aſſolent. Eume-
nes nāque purpureos apices & chlamydes, quod quidem a-
pud Macedones egregiū regis munus habetur, donare po-
terat. Quibus tenue ac puſillum eſt ingenium, hi à ſecundo
ſuccellu rerum leuitate ac elatis extolluntur animis, ita vt
cū rebus ab excelsis, conuerſos in ſe habēt oculos magni
tudinis aliquid & excellentiæ naſti videātur. Verū au-
tem magnus animus & conſtans, afflictiſ magis rebus, ad-
uerſisq; dignoſcitur: qualis Eumenes fuit. Nam in conſi-
liis Cappadociæ prodicione ſuperatus, fugatūſque ab Anti-
gono, non ante fugientē ad hoſtes proditorē omiſit, quā
paribulo captum ſuſſixerit. Is ex fuga contrario inſectanti
bus curſu clām iter conuertens, ad pugnæ locū prouectus,
caſtra poſuit, vbi collecta interfectorū corpora ex effractis
circumiacentiū villarū foribus concremauit, conditiſq; ſe-
orū primoribus, ſeorſum plebeiis omnes aggerās tumu-
los inde diſceſſit, vt adueniens poſtmodum Antigonus, ho-
ii 3 miniæ

Eumenes
in rebus af-
flictiſ ſoli-
dum ani-
mum.

21 minis audaciam & constantiam admiratus sit. Postea in Antigoni sarcinas & pradam incidens, plurima quidem ingenuorum corpora, plurima quoque seruorum, ingētes opes ex tantis præliis & discursionibus coaceruatas reliquit, cum eas facile diripere posset, veritus ne tantis locupletati spoliis cōmilitones ad fugam grauiiores, & ad subeundos errores molliores fierent, & ad tolerandū tēpus, in quo omnem spem belli collocauerat, tandē repressurus Antigonum. Vbi verò ita præsentes, & ad diripiendū propinquas opes cernit, ut Macedones aperte inhibere graue sit, equis obicere pabulum, & corpora curare, imperat, ut sic in hostes commarent. Clām deinde ad Menādrum submittit, qui sarcinis hostilibus præfectus erat: Magnā se de illo pro veteri consuetudine, atq; amicitia curam suscepisse: proinde animaduertere monet, ut quā celerius liceat, ex inferioribus locis ad incursiones expositis, ad proximas montis radices concedat, quæ nullos equites, nullos circum acti agminis incursus ad 22 mittat. Id autem periculū, ut primum Menander intellexit, abscessit. Eumenes missis palām speculatoribus, armari milites, & franari equos iubet, perinde ac ducturus in hostem. Ut autem Menandrū ad iniqua cōfugisse loca à speculatoribus renuntiātū est, Eumenes ingenti simulato mero re suos introduxit. Hæc ad Antigoni postmodum testante Menandro, Macedones Eumenem magnopere collaudasse, & mitiores in eū animos suscepisse fertur, quod cum eorum liberos in seruitutem redigere, & vxores probro habere potuisset, pepercisset, omisissetque. Quibus Antigonus: Ille, inquit, o beati homines, haud nostri sanē cura res nostras omisit, verumenimvero ne suæ compedes fugæ adicerentur pertimuit. Dehinc circunvagari & subterfugere coactus Eumenes, magnæ suorum cōmilitonum partē, ut abiret persuadebat, siue quod illis timeret, siue quod trahere se cum eos consilium non esset, quos ad conferendam quidem manū per paucos, ad occultādū autē fugam per nimios impeditibus ducentis ad Noram recipit. Is autem in Cappadocia ac Lycaonia confinibus locus est. Hinc denuo quicunque se ex amicis, & iniquitatis locorum, & durissimæ vitæ impatiens, missum fieri orauit, benignè ac gratiosè alloquitus abire siuit. Aduertans postmodū Antigonus, Eumenē ante obli

obsidionem ad colloquiū vocauit. Cui Eumenes ita respondit: Complures familiares Antigoni & duces esse, secum verò ex eis quorū ipse defensor esset, esse neminem. Quocirca si colloquia fieri cupiebat, obsides ad se mittat. Cum autem Antigonus sibi, ut potētiori, Eumenem verba facere iuberet, Nullum, inquit, me ipso potentiorē esse arbitror, quoad huius gladij fuero dominus. Antigono tamē nepotē Prolemaeū, prout poposcerat Eumenes, eum ad locū mittēte, descendit, ubi per mutuos cōplexus amicè & familiariter data acceptaq; salute, congressi sunt, ut qui plurimo vfu & cōsuetudine inuicem iuncti essent. Inter multa colloquia cum Eumenes nullam de pace, aut sui tutela mentionē introduce- 24 ret: ceterū præfecturas sibi firmari, aut restitui dona postulare, præsentes cepit admiratio, ingenti hominis spiritu, & animi robore delectatos. Frequens simul Macedonū cōsensus factus est, qui aspectandi hominis desiderio afficiebantur. Etenim post occisum Craterū, nulla de altero tata in castris crebruerat oratio. Verū Antigonus aliquid illi violentum metuēs, primū quidē aduentātes clamore submouere, & irruētes ferire saxis, deniq; manibus amplexatus Eumenem, repulsa per satellites turba, eū vix in tuta restituit. De hinc circūductis ad Noram muris, & relicto ibi præsidio, reliquū abduxit exercitum. Obsessus igitur Eumenes, cum eo in loco præter annonā quidem, aquas & sal, quod esui esset, nihil haberet, nec condimentum quod apponeret: tamen hi- 26 sce de rebus hilarem sociis viuendi consuetudinem instruxit, eos ad suæ mensæ & conuiuij admittens escas, quas interisti lepōrum & sermōnum gratia & comitate condiebat. Erat autem Eumenis aspectus perquam suauis, nō vt hominis bellicosi, & plurimū armis attriti, at perpolitus & iuuenili decore insignis, vniuersa statura membris ac proportionē sanē mirifica, perinde ac singulari artis diligētia comparatis. Vm quoque non magnam orandi cōsecutus, facundus tamē & dulcis erat eloquio, quemadmodum ex eius epistolis coniectura fieri licet. Durāte obsidionis tempore, plurimū omniū locus angustissimus suos magno afficiebat de- 27 trimēto, pabulū & ipsi & equi per summū orium capiebāt. Cum igitur Eumenes, ne per deficiā intabescerēt, remediū adhibere vellet, & ad fugā quodāmodo expeditos, si qua obueniret occasio, reddere, habitaculū cubitorū quatuordecim

Eumenis
aspectus,
statura &
facundia.

longitudine, quod eo in loco erat amplissimum, ad hominum deambulationem designauit, ubi corpus agitare inebantur. Equos autem ad rectum magna per lora collo-gatos, rotisque in sublime suscitatos erigebat, ita ut posterioribus qui dem pedibus terræ niterentur, anterioribus autem summa vix ungula pertingerent. Quibus hunc in modum suspensis, stabularij nunc clamore, nunc scutica instantes, adeo instigabant, ut animis & indignatione referti, potestremis quidem insilirent pedibus: dumque altiores humilifere concupiscerent, solum pulsantes, totumque corpus agitantes plurimo cum anhelitu sudorem effunderent. ²⁸ Ea res ad roboris & velocitatis exercitium sanè non incommoda. Hordeæque minutim attrita in escam obiciebant, ut & citius conficerent, & melius digererent. Interea per obsidionis moram Antigonus vita functum in Macedonia cum ac cepisset Antipatrum, & propter Cassandri & Polyperebon-tis seditiones res perturbari, non parua sanè spe vniuersum animo complexus imperium, ad res gerendas adiutorem Eumenem habere statuit. Quocirca misso Hieronymo, iaducia cum Eumene fecit, prius tamè iureiurando propositum: quod cum emendasset Eumenes, apud obsidentes Macedones iudicium faciendum permisit, uter eorum maiori aequitate præditus esset. Antigonus enim quò se à religione liberaret, initio facta de regibus merione, reliquum in seipsum ²⁹ obstringebat iurandum. Eumenes autem primam quidem post regum nomina in iureiurando conscripsit Olympiadem: postmodum sese non soli quidem Antigono beneuolum fore iuratus est, neque ipsius hostem pro hoste, & amicum pro amico habiturum esse: sed & Olympiadi ac regibus sacramentum referebat. Ea cum iustiora censerentur, Macedones adacti in hæc verba Eumenis sacramento, obidionem solutam fecere, ad Antigonum, ut idem iuramenti genus referret ipse Eumeni, mittentes. Eumenes interim, quos ad Noram Cappadoes habebat, obsides restituit, acceptis pro redemptione iumentis, equis & tentoriis. Tunc congregatis militibus, qui ex fuga palantes in regione vagabantur, ad mille conuocauit equites, quos fugæ socios habēs ob Antigoni meriti euasit. Ille enim suscepta iurisdictione emendatione, non solum Eumenē denuo angi obsidione iubebat, verum etiā acerbissimas Macedonibus literas misit

ut in fugientem. Ad Eumenem in Macedoniam referuntur ³⁰ epistolæ ab iis, qui augeri Antigoni pertimescebant imperium. Obrestabatur Olympias, ut veniens Alexandri filiolum multorum obiectum insidiis educandum caperet. Polyperchon autem, & Philippus rex volebant, ut præpositus Cappadociæ copiis cum Antigono belligeraret, simul ex Indorum donariis & thesauris ad rerum suarum restitutionem quingenta talenta caperet, ad bellicos autem usus quantum cunq̃ue cuperet: quibus de rebus & Antigeni & Theutamoducibus Argyraspidum literas miserat. Acceptis illi literis, verbis quidem Eumenem humaniter ac benigne suscipiunt, ceterum liuore & contentione referti, priorem ferre Eumenem indignabantur. Eorum inuidiam placauit Eumenes, cum perinde ac nihilo indigens, nihil pecuniarum accepit. Ad ambiciosas autem eorum contentiones, cum neque præesse valeret, neque subsequi vellent, hunc in modum superstitionem induxit. ³¹ Alexandrum enim, inquit, visum in somnis apparatu regio tabernaculum cum folio comonstrasse, dixisseque: Hic considentibus & iuris dicundi locum habentibus adero, opemque simul afferam, modò omnium à me consiliorum, & instituendæ rei principium capiatis. Hæc facile Theutami & Antigenis animum induxerunt, ad eum nullo aduentare pacto volentium, cum Eumenes etiam pro alienis aspectari foribus indignaretur. Quocirca regio tabernaculo ac folio in somnis denuntiato hunc in modum collocato, illic consilium magnis de rebus habituri cōgrediebantur. Illis deinde ad superiores euntibus regiones, Peucestas amicas existens, ac ceteri satrapæ cum obuissent, ita copias in unum corpus adunarunt, ut cum armorum multitudine, tum ³² apparatus splendore Macedones confirmauerint. Hi post Alexandri mortem, ob dominandi licentiā enervis & viuendi consuetudine delinuti, cum tyrannicorum spiritus barbarorum arrogantia innutritos in vnum contulissent, inter se quidem morosi ac discordes erant: Macedones verò effusis blandimentis, sumptuosis conuiuiis, & sacrificiorum impensis delinientes, paruo tempore castra ipsa, quasi quasdam nudinas & prodigalitatis receptaculum reddiderunt: inque deligendis ducibus omnia tumultu & factionibus, quemadmodum inter populares principatus fieri solet, permiscebant. Eumenes cum illos sese quidem mutuo aspernantes videret, pro

quo astu pter metum autē si vlla praearetur occasio, de ipsius neco
salutem si cogitantes, se argenti penuria teneri cōmētus est, & ab his
bi compa- potissimum, qui simulates in eum exercebāt, plura mutua
tauerit. tus est talenta, quo & maiorem erga illum fidem haberent,

- 33 & a se de mutuata pecunia solliciti manus cōprimerent.
Quamobrem effectum est, vt alienas opes sui corporis prae-
fidia habuerit, solus tutelam ac salutem accipiendo conse-
cutus: quam vt adipiscatur ceteri, magna impedere solent.
Macedonum tamen animi suorum gratia largitorum per im-
mensam quandam licentiam corripiebantur, circa illorum
fores frequentes obuersabantur, latus stipabant, ac duces ex-
tollebant. Postea verò, quā Antigonus magnas secum tra-
hens copias non longē meratus esset, tum res ipsa quasi vo-
cem edentes, verum inuocare imperatorem, nec solum sub-
diti Eumeni auscultare, verum etiam in pace ac deliciis am-
plissimus quisque cedere, sese dedere, & tacitus adscriptum
sibi seruare locum. In transiēdo Pasiagre fluuii, cū ex-
tari, qui pro statione erant, nihil sensissent, solus Eumenes
Antigoni sustinuit impetum, & collato Marte, stratisq; com-
34 pluribus cadaveribus flumen oppletum est: quatuor millia
in potestate redacta. Praecipue verò Macedones in aduer-
sa eius valetudine quid de illō sentirent, declarauerūt: cū
ceteros in apparādis splendide conuiuiss & celebratibus,
solum autem Eumenem in administrandis principatibus,
& re bellica valere distitarent. Nam cū Peucestas eis in
terra Persica opipare epulū praeuisset, arietē viritum ad sa-
crificandū impartiens, amplissimū fore se in spem venerat.
Paucis post diebus militibus iter in hostem agentibus, Eu-
menes ad euitandas vigilias tacite ab exercitu, ob periculo-
sam quandam agrotationē, fortē in lectica ferebatur. Pau-
lulum progressio hostes derepente superatis quibusdam col-
libus apparuere in planū descendentes. Instructa igitur acie
incedentibus, vt primū auratis in armis ad solem splen-
dor enituit, ac bellae cum turribus, & purpureae vestes in-
spectae sunt (is enim vadentibus in praelium ornatus est) pri-
mi iter cum clamore sistunt, Eumenem vocitare: haud
35 enim longius progrediendum, nisi exercitum duxer E-
umenes. Deinde fixis humi telis, se quidē vt maneat, mu-
tuō adhortantur, duces verò vt quiescant, neque sine Eu-
mene aut pugnam, aut vllum cum hoste ineundum esse per-
sua-

riculum. Quo accepto, Eumenes incitatis lecticariis, cursu
delatus ex vtraque lectica parte summouit aulem, magna
letitia manum protēdens. Id conspicati milites continuo
verbis Macedonicis consalutāt, receptisq; clypeis & saris-
sis, instrepētes vociferātur, perque vices, quasi praesente iam
imperatore, hostem prouocant. Antigonus aegrotū ex ca-
stris Eumenem, audiens malē se habētem deferri, reliquos
nullo negotio propter illius valetudinē dissipari posse cē-
suit: quo circa suos ad pugna festinabundus eduxit. Vt verò
adequitans instructam hostium aciem, formamq; compo-
sitam aspexit, stupore affectus diutius substitit, cū interim
a dextro in sinistrum cornu comportari lecticam cerneret.
36 Magnum itaq; vt assolet, risum edens Antigonus, ad ami-
cos hae inquit: Illa nobis ex aduerso nimirum lectica vi-
detur instructa: ac statim relictis copiis castra locauit. Alia
ex parte paululū denuo respirantes, ad factiones reuocati
suis cum ducibus la (cuiā agentes, vniuersum ferme Gabe-
norū agrum ad hybernandum inter se diuiserunt, ita vt pri-
morū a postremis tabernacula mille stadiorū spatio abes-
sent. Quibus de rebus factus certior Antigonus, per compē-
diosam quidem, ceterū asperam, difficilem & aquarum
indigam cōuersus viam eō scilicet motus est. Spe enim du-
cebatur, si dispersos per hyberna milites adoriretur, fore,
vt ea hominū multitudo suis haud facile ducibus iterū ad-
scisceretur. Is vbi inhabitatum ingressus est agrum, terribi-
les venti & immēsa frigora, exercitu perturbato, iter non
mediocri sanē detrimento rapuerūt. Ad hāc igitur rē ignes
quā plurimi necessario fuere adiumento, quo circa hostes non
latuit. Tum barbari, qui montes inhabitabilem respicien-
tes agrū in eolunt, tantā incendiōrū multitudinē admirati,
nuntios ad Peucestā cū cursoriis mittunt camelis. Quod vt in-
tellexit, terrore exanimatus, cū & ceteros eodē modo habē-
tes cerneret, citatus in fugā, reliquos inter eisdū repertos mili-
tes ad fugiendū permouit. Eumenes autē omnib. pauore ac
perturbationē ademit, hostiū velocitatē statim repressurū se
esse pollicitus, vt triduo expectatione tardius aduēret. Illis
itaq; persuasis tū nuntios dimisit, quib. vt copiae ex hybernis
quā primū congregaretur, iubebat: cum ipse cum reliquis
exequitans ducibus, locum qui deserta permeatibus specta-
ti potest procul amplexus & dimissus, in media permulta ca-
strensi

strēsi more per intercapedines fieri praecepit. Ignibus dein-
de ex collibus ad Antigonianos comparentibus, dolor & an-
gustia cepit Antigonum: existimauerat enim hostes, cum
38 iam pridem eius aduentum sensissent, obuios fieri. Ne igitur
itineris labore lassatus, attritusque manum cum hosti-
bus conferere cogeretur, expeditus quidem, & per bona edu-
ctus hyberna, omisso viae compendio per vicos vrbesque ta-
citus copias abduxit. Interim ex hostibus, ut asolet, occur-
rente nullo, audiens postmodum ex incolis nullum sibi fuisse
se exercitum, at loca duntaxat ignibus referta, imperatoris
Eumenis arte delusum se esse cognouit. Quod grauiter fe-
rens, ut aperto Marte decerneret sapius admouit copias.
Coactis interea militibus, maxima eorum pars Eumenis sa-
pientiam admirari, & soli imperium deferre. Eam ob rem
principes Argyraspidum Antigēnes & Theutamus dolore
ac inuidia commoti, insidias tendere, & conuocatis praefecto-
rum ac principum complurimis, modum ac tempus necan-
di Eumenis cogitant. Decernunt igitur omnes, ut ad huius
vsum praelii reueruatur, confecto statim praelio trucidetur.
39 Ceterum Eudamus elephantum praefectus, ac Phēdimus
rem decretam Eumeni denuntiāt, nulla mediis insidiis in Eu-
menem beneuolētia aut charitate, verū enim uerō pertimue-
runt, ne mutatas Eumeni pecunias amitterent. Eumenes
illis collaudatis, tabernaculum ingressus, seseque intra bel-
luarum conuentum versari praefatus, testamenta conscripsit,
ac codicillos descriptos cōscidit, & dispersit. Nolebat enim
post eius mortem ullis ex literis accusari, & crimina de re-
bus occultis cōfari. His itaque dispositis deliberare coepit,
victoriāne aduersariis dimitteret, an per Mediam fugiās
& Armeniā, in Cappadociam proficisceretur. Nihil autem
in amicorum praesentia firmum decernit, sed permulta mo-
uens animo, seque pro fortunis in partes versans varias, a-
40 ciem instruxit. Graecos exhortatus & barbaros. Phalanx
Argyraspi-
des.
deinde & Argyraspides eum bono animo esse iubent, tan-
quam suum hostib. haud expectaturis imperum. Philippi si-
quidem & Alexandri veterani fuerant, quasi quidam inuicti
bellorum pugiles, & ad id usque tempus intrepidi, multi an-
nos septuaginta nati, nullus autem sexagenario minor, qui
propter Antigonianos tali clamore compellabant, in paren-
tes, o mala capita, delinquitis: inque eos cum indignatione
irrum

irrupentes, sustinente nullo, vniuersam dissipant phalan-
gem, manu obruncantur plurimi. Hac quidē ex parte sum-
ma vi prorsus superatus est Antigonus, equitatu tamen vi-
ctor euadebat. Cunctum etiam Peucestae apparatus sarcina-
rumque diripuit, cum segniter ac remisit praelium inisset.
Se autem Antigonus cum terror vocaret ad vsum belli vigi-
lantem ac intentum exhibuit, opportunitatem ex loco na-
ctus. Aperta enim erat ac vasta planities, non sanē pinguis,
non aspera, non solida, sed arenosa & squalenti referta salu-
41 gine. Ea tor equorum, tot mortalium pulsata cursationibus
sub ipsum pugnae tempus puluerem calcis instar exhalans
aërem inalabat, qui oculos turbidos inuolueret. Hoc igitur
occulatus Antigonus, hostiles facilius sarcinas & bona
in suam potestatem redegit. Statim post pugnam Theuta-
mus legatos res suas repetitum mittit. Antigonus Argyra-
spidis has res redditurū se, & ceteris in rebus benigne cum
illis comitēq; acturum pollicitus est, si Eumenem sibi tra-
derent. Argyraspides abominandum cepere consilium, ut
vium Eumenem in hostili manu ponerent. Principio nul-
lam per suspicionem sese propius applicant, obseruantque.
Nonnulli pro rebus amissis lamentabatur, alij bono esse
42 animo tanquam victorem iubebant, alij accusabant duces:
tandem irruentes, ei pugionem detrahunt, & reflexa in ma-
nus zona colligant. Postquam missus est ab Antigono Ni-
canor ut illum susciperet, ductus per Macedones Eumenes,
ut sibi exercitum alloqui liceret orat, non ut precibus aut
excusationibus vteretur, ceterum de illorum comodis ver-
ba faceret. Silentio facto in edito quodam loco constitutus,
colligatas protendit manus: Ecquidnam, inquit, o Macedo-
num pessimi, de vobis Antigonus trophaeum crexit? quale
ipsi de vobis erigitis, cum imperatorem vestrum victum
capitūque deditis? Nonne graue & periculosum erat, ut
victores vos propter rerum vestrarum iacturam victos esse
facere mini? quasi verō in pecuniis atque opibus, non ar-
43 mis victoria ipsa consistat. Quinetiam pro vestrarum re-
demptione sarcinarum imperatorem vestrum mittitis. Ego
quidem inuictus, atque hostium victor à vobis trahor, ab
his qui mihi socij sunt in perniciem datus. Vosque per ca-
strensem Iouem, per iurisiurandi praesides deos oro & ob-
testor, hic me inter vos occidite, cum apud Antigonum ob-
trun

Eumenica
pti ad mi-
lites oratio

truncatus opus vestrum futurum sim. Nec vllas quidem querimonias edet Antigonus: illi siquidem non viuente, sed defuncto Eumene opus est. Quod si vestris parcitis manibus, vna soluta sat erit, vt meis rem ipse conficiat. Si autē gladiū mihi non creditis, obstrictum feris obiciite. Quod cum per feceritis, vos vt sanctissimos viros & in ducem vestrum ac quissimos, iureiurando soluo. Hæc cum oraret Eumenes, cetera multitudo dolore compressa collachrymabat. Argyraspides autē ducendum esse, & contrarianti inaniāq; iactanti minime adhiberi animos oportere clamabat. Hand enim indignum facinus esse, si Cherronesiaca perniciēs luceat, cum innumerandis Macedonas bellis defatigauerit. Id autem grauissimum esse, si præstantissimi Alexandri ac Philippi milites rot ante per labores agitati, suis bellorum præmiis in senectute priuentur, ab aliis cibos capientes, cum suæ interim vxores tertiā iam noctem cum hoste concumbant. Post hæc Eumene in maturato cursu ducunt. Antigonus gloriū veritus (nemo enim in castris relictus erat) decem validdissimos emisit elephantos, frequentissimōsq; Medos & Parthos hastatos, qui multitudinem sammouerēt. Eumene autem propter veterem amicitiam & familiaritatem in suum venire conspectum minime sustinuit. His qui asseruandum acceperant, quoniam pacto custodiendus esse rogantibus, 45 Vt leo, vt elephantus, inquit. Non longē tamen post miseratus eum, & grauiorē dimisit catenas, & consuetum dedit seruum, qui illum perungeret, & ex amicis quisquis interdiu secum versari, & necessaria illi deferre veller, & adire suū, agitando pluribus diebus de illo consilia & sermones, & pollicita faciebat. Cum Demetrius eius filius & Nearchus Cretensis maiorem in modum de eius salute contenderent, incumbētib; eius mortī vnā ceteris omnibus, ferunt Eumene in custodem suū Onomarchum aliquando interrogasse: Quamobrem Antigonus hostem atque inimicum in potestate habens nec maturē necat, neque generosē liberat? Cui cum Onomarchus contumeliosē dixisset, Non impræsentiarum equidem, verū in prælio animosus ad mortem esse debuisti: subiicit Eumenes: Et ita mediūsfidius per id tempus fui, ab his percontator, inquit, qui mecum manum conseruere. Verū præstantiori cōcurrissē nemini me scio. 46 Tum Onomarchus: Quandoquidem præstantiorem non

comperisti, cur eius expectandum esse tempus non existimas? Antigonus vbi nec Eumene dedit constituit, ei cibum subduxit. Ita bidui aut tridui inedia ad summum vitæ diem adducebatur. Cum autem castra repente mouenda forent, intromisso homine eum iugularunt. Deinde Antigonus corpus amicis traditum cremari permisit, simulque reliquias in vna argentea compositas, ad vxorem & liberos reddendas misit. Eumene hunc in modum expirante, prodi torum suorum ducum atque militum nulli alij vindictam fortuna concessit: verū Antigonus ipse Argyraspidas & impios homines & immanissimas belluas propulsans & abiciens, eos Ibireio Arachosia procuratori tradidit, vt quouis modo homines ita disperderet, ac in perniciem daret, vt nemini in Macedoniam abire, aut Græcum cernere pelagus liceret.

Eumene in
teritus.

Sertorius.

LEONARDO ARETINO INTERPRETE.

NON est fortasse mirandum, per infinitum tēpus, alibi aliter fortuna influente, res humanas in eūdem sapius casum deferri. Siue enim quod subiacentium rerum multitudo terminata non est, abundātem & facilem habet fortuna ad similitudines edendas materiam: siue quod ex quibusdam terminatis numeris series rerum confluxa existit, necessarium est ex illarū discursu sæpe eadem euenire. Cum verò quidam huiusmodi fortunæ opera, quæ ratione & consilio factis similia videntur, historia adnotant, veluti ex duobus Atteonibus, quorum alter Syrus, alter Arcas fuit, vtrumque ab apro interemptum fuisse: duorum Aetronum, alterum à canibus, alterum ab amatoribus discerptum: duorum Scipionum, ab altero victos Carthaginienses, ab altero funditus euersos: Troiam ob Laomedonem equos primū ab Hercule, deinde per lignēū equū ab Agamemnone, tertio propter equū qui in porta cōsistens Iliēnibus claudere volentibus impedimento fuit, à Charidæmo dace

Monochili
duces bella
cysimi.

Genus. E-
ducatio.

2 duce captam fuisse. Duarum ciuitatum quae olentissimarum plantarum nomina habent, Chio scilicet ac Smyrna, in altera natum fuisse Homerum, in altera decessisse: agere & hoc adiungamus, qui duces maxime bellacissimi fuerunt, eos altero caruisse oculo, Philippum, Antigonus, Annibalem, & Sertorium de quo ista scribimus, quem Philippo contentiorem in mulieres, Antigono fidelior in amicos, Annibale placabiliorem in hostes fuisse nemo inficias iuerit: ingenio autem nulli eorum inferiore, sed fortuna omnibus ipsis, quae semper magis infesta quam hostibus usus, se peritiam Metello, audacia Pompeio, fortuna Syllae, potentia Romano populo, exul & barbaris imperitans adaequauit. Huic autem praecipue omnium Graecorum Eumenum Cardianum assimilabimus. Nam imperiosus ambo, & cum dolo bellaces, extorres suarum ciuitatum, duces alienarum fuerunt. Ambo praeterea fraude suorum ad extremum necati. Q. Sertorius genus non obscurissimum fuit ex Nursia urbe Sabinae. Educatus autem honeste sub matre vidua, summo amore coluisse illam videtur. Matri nomen Rheia fuisse tradunt. Exercitatus vero in causis orandis, potentiam quandam in ciuitate adolescens adhuc sibi per eloquentiam comparauit, licet postea rei militaris splendida opera, illum ad se totum atraxerint. Prima eius militia sub Scipione fuit: & aduersus Cimbrum tunc Galliam ingressos, cum ab Romanis male pugnatum esset, amisso equo, & vulnere insuper accepto, Rhodanum amnem cum thorace & scuto per aduersos fluctus plurimum natando traiecit, ita robusto & exercitato erat corpore. Post haec sub C. Mario duce aduersus eosdem hostes militauit: quo in tempore cum Cimbrum tanto terrore, tantaque multitudine Italia intrassent, ut vix quisquam Romanus inueniretur, qui ordinem seruare, aut duci parere vellet, Sertorius ipse intrepidus castra hostium ingressus est, Celtica veste & quadam eorum linguae notitia ad congressus obuiantium fretus. Per hunc modum consiliis ordinibusque eorum exploratis, ad Marium rediit, eiusque rei gratia ab eo donatus est. In reliqua vero expeditione multa prouidentiae & fortitudinis opera ostendens, famam & gloriam sibi comparauit. Post Cimbricum & Theutonicum bellum, sub Didio praetore tribunus militum in Iberiam missus, in urbe Castulone cum hybernaret & milites vixote in magna copia

copia constituti petulantia vterentur, ac saepe ebrii essent, oppidani conspiratione facta, & auxilio ex vicina Gyraenorum urbe per noctem intro misso, hospitium militum inuadentes eos trucidare adoriuntur. At Sertorius cum paucis prolapsum, & quotquot effugiebant ex militibus in unum collectis circumiit urbem, ac per ipsam portam, quae paulo ante hostibus clam eruperat (eam namque apertam reperit) ingressus, nec stationibus ut antea barbari fecerant, neglectis, sed diligenter in ipsa porta dispositis, urbemque subinde omnibus locis occupata, cunctos qui per aetatem ferre arma poterant, trucidauit, ac milites arma & insignia hostium sibi aptare iubet, sequi ad eam urbem sequi, ex qua auxilium Castulonensibus venerat. Sic ergo illos specie armorum deceptos ciuibus suis obuiam effusos repetere occupat, multumque circa portas mactatis, reliquos in deditioem accepit, vnu deditque. Ex hoc Sertorius magnam in Iberia famam allecurus, ut primum Romam rediit, quaestor Galliae quae circa Padum est, designatur, & quidem opportuno tempore. Instante enim Marico bello, delectum militum & armorum praeparationem sibi commissam tanta celeritate diligentiaque peregit, ut viri impigri, & in rebus agendis maxime efficacia, ex ea quaestura gloriam reportarit. Nec tamen ad honores licet dignitatesque prouectus militarem audaciam remisit: sed in praeliis sine ulla exceptione corpus suum periculis obiecitans, & fortitudinis opera manu propria edens, tandem alterum amisit oculum. De quo etiam gloriari solebat, quod alij non semper virtutis suae testimonia secum deferrent, sed torques & hastas & coronas domi relinquerent: sibi vero bellicae laudis insignia continuo adessent, eosdemque haberet fortunae & virtutis suae inspectores. Tribuit ei & populus Romanus pro his rebus magnifice gestis honorem. Veniente siquidem in theatrum, populari plausu & multis commendationibus eum excepit: quod genus honoris nec senioribus quidem & clariori prosapia ortis facile tribuebatur. Cum tamen tribunatum peteret, non obtinuit, Sylla per factionem ipsum oppugnante: eaque videtur fuisse causa, cur Sertorius Syllam oderit. Mario deinde pulso, Syllaque ad Mithridaticum bellum profecto, cum Octavius consul in partibus Syllanis perseveraret, Cinna vero eius collegas res novare adortus, partes Marii sibi ascisceret, Sertorius Cinnae adhaesit, ea potissimum ratione, quod Octavius he-

betiorem, & Marij amicis minimè fidentem cernebat.
Commisla itaq; in ipso foro inter consules pugna, Cinna
& Sertorius superantur, pellunturq; ex vrbe, haud paucioribus
quàm decem millibus in pugna ipsa amissis. Post hæc
militibus qui circa Italiã erant collectis, cum sufficiens ro-
bur cõtra Octauium sibi cõparassent, Marius ex Aphrica na-
uigauit: què ut priuatũ se consuli offerentè, eũ alij reci-
piendũ censeret, Sertorius dissuasit, seu veritus ne Syllæ au-
thoritas præsentè viro maioris authoritatis minueretur,
siue ne Marius ob sæuitiã & iram modũ in victoria seruare
nescius, cuncta euerteret. Disserebat ergo Sertorius, parum
iam negotij ad plenã eis victoriã superesse: quod si Mariũ
reciperent, totã apud illũ consecuti belli gloriã futurũ, gra-
uemq; & infidũ fore potestatis sociũ. Cuius cũ rationibus
Cinna se assentiri diceret, ceterũ nescire qua fronte Ma-
rium repudiare posset, præsertim in societate belli à se vo-
catum: respondens Sertorius, At ego, inquit, suopte cõsilio
venisse Mariũ putabã, non à te vocatũ. Itaq; cum de eo
recipiendo, vel nõ recipiendo consultares, quæ optima re-
bar ostendi. Tu verò si eum vocares, ne in consultatione
quidem an recipiendus foret, ponere debuisti, sed vltro re-
cipere, cum fides tua illi tradita cogitandi ac deliberandi
rationem excludat. Sic igitur Mario ab eis recepto, diuisis
trifariã copiis bellũ confecerunt, & cum in victoria Marius
ipse & Cinna omnia crudelitatis exempla proderent, Ser-
torius ipse nec trucidasse quenquã ob iram, neq; contume-
liam alicui intulisse dicitur, sed ea cõtinuò improbasse quæ
Marius foedè crudeliterq; faciebat, & apud Cinna interces-
sisse, vt moderatius victoriã exerceret. Tandè verò seruos,
quos Marius in bello quidem socios, post victoriã verò fa-
tellites, ac ministros tyrannidis habuerat suæ, cum partim
illius iussu, partim ex seipsis cuncta foedè ac violenter age-
rent, dominos mactarent, dominorũ vxoribus per vim cõ-
miserentur, pueros etiã constuprarent, indignè ferens Ser-
torius, nec vlterius id tolerandũ ratus, contra eos impetum
fecit, omnesq; ad vnũ (supra quatuor enim millia seruorũ
erant, & castra in campo habebant) trucidauit. Deinde
cum C. Marius diem obiisset, & Cinna paulò post interfe-
ctus fuisset, ac Marius adolescens inuito eo contra leges
consulatum occupasset, Carbones verò & Narbonij & Sci-
pio nes

piones aduersus Syllam redeuntè malè resisterent, ac par-
tim ignauia ducũ, partim proditorũ malignitate res cor-
rumperentur, nec Sertorius ipse quanquã præsent, propter
improbositatem eorũ qui plus poterant, emẽdare res posset,
ac tandem Scipio sub spe pacis à Sylla deceptus, exercitum
amississet, desperatione rerũ urbanarũ adductus, in Iberiam
contendit, eo cõsilio vt partim ibi suarũ refugium compa-
raret. Graui autè atq; aduersa tempestate delatus per loca
montuosa & aspera, transitum à barbaris pecunia redemit.
Quod eũ socij indignè perferrent, ac turpe esse dicerent,
si populi Rom. pro consul barbaris tributum persolueret.
Tempus se redimere inquit, quo nihil carius esse consue-
uerit in agnatum audis rerum viris. Sic igitur barbaris pe-
cunia placatis, in Iberiã transiuit. Suscipiens autè prouin-
ciam multitudine quidè populorũ florentè, sed auaritia &
superbia magistratũ malè dispositã, familiaritate & con-
uersatione potètes, tributorũ releuatione populos in suam
beneuolentiam conuertit. Inter cetera gratissimum pro-
uinciã fuit, quod à receptione militũ homines liberauit:
in suburbanis enim milites hybernare iussit, tabernaculis
sibi pro tempore instructis, ipsiq; ante omnes ita fecit. Non
tamen ad gratiã provincialiũ omnia gerebat: sed armatis
quotquot in Iberia habitabant Romanis tormẽtaq; omnis
generis machinatus, ciuitates sub imperio cõtinebat. Hu-
manus quidem in pace, sed in bellico apparatu terribilis.
Vt verò L. Syllam audiuit Romam ingressum, Mariq; &
Carbonis partes deletas esse, ratus confestim ducem ali-
quem cum exercitu contra se venturum, Pyrenæi iuga per-
solium Salinatorem cum sex millibus militum occupauit.
Nec multò post C. Annius à Sylla missus aderat, qui cum
ine xpagnabilem Salinatorem cerneret, sub ipsis montibus
eũ exercitu subsedit. Salinatore autè per dolum à quodam
Calpurnio cognomine Lanario interfecto, cũ Sertoriani
milites Pyrenæi deseruissent arcẽ, transfregit Annus ma-
gna manu contra Sertorium contendebat. At Sertorius
cum non tantas haberet copias vt Anno resistere posset,
cum tribus millibus hominum Carthaginem nouam au-
fugit, indeq; nauibus mare ingressus, Libyã apud Mauri-
tam applicuit. Hic sine stationibus aquarum egressi mili-
tes, à barbaris impetu facto, multi necantur. Inde rursus
kk 2 in

in Iberiā rediens, cum repelleretur à littore, Cilicibus piratis sibi coniunctis, in Pityusam insulā superato Annij præsidio quod illi præerat, descendit. Nec multò post ipse Annius venit cū multis nauibus, & quinq; millibus militum, contra quē Sertorius nauali prælio, quāuis eas naues haberet quæ non ad pugnā, sed ad velocitatē fabricatæ erant, pugnare aggressus, surgente Zephyro, & pelago agitato, perisq; Sertorij nauibus ob leuitatē per transuersum in scopulos delatis, ipse cum paucis terra ab hostibus, mari autem à ventis cū excluderetur, decē continuos dies infestis undis agitur, vix tandem fluctus superauit. Cessante vento, ad insulas quasdam aquarum expertes delatus est: ex quibus postea nauigans, Gades transuectus, extremā Iberiæ oram tenuit haud multum super Bætidis fluij ostia, qui Atlantici cum intrans mare nomen circūiacenti Iberiæ tradit. Hoc in loco nautæ quidam Sertorio obuiam fiunt, tunc forte redeuntes ex Atlanticis insulis, quas Beatas vocant. Dux quidem hæ sunt paruo inter se diuisæ mari, decem milibus stadiorum à Libyā distantes. Imbres illic rari, mediocresque, venti autem plurimum suaues, ac roriferi: solū verò pingue, nec arari modo plantariue facile, sed etiā ex se absq; villo humano studio fructū producit, dulcē quidem, & otiosam multitudinē nutrire sufficientē. Aer syncerus ac tēperatus, & mediocri mutatione per tēpora contentus. Nam qui à terra perflant venti, Boreasq; & Aquilo, propter longinquitatē vastā & inania incidentes spatia fatigatur, & deficiunt prius quā ad eas insulas peruenerint. Qui verò à mari perflant Argesta & Zephyri, refrigerates raros quidem & tēperatos imbres ex pelago afferunt. Plurima verò per humiditatē aeris cum summa facilitate nutriunt, vt etiā apud barbaros increbuerit fides, ibi Elyfios esse campos, & beatorū domicilia ab Homero decantata. Hæc igitur cū audisset Sertorius, mirabilis eum cupido cepit insulas eas adire, incolereq; & illic quietē viuere sine magistratibus & bellorū curis. Cuius animum cū intuerentur Cilices, homines nequaquam pacis aut quietis, sed rapinarum auidi, statim in Libyam nauigarunt, Ascalium Iphithæ filium in Maurusiorum regnum reducturi. Nec tamen ob hoc Sertorius defecit animo, nec sibi quiescendum putauit, sed hostibus Ascalij ferre auxilium decreuit, vt

Insula Beata.

14

15

vt hi qui secum erant iniecta aliqua spe nouarum rerum continerentur. Cupientissimè itaque Maurusiis adueniens, Ascalium debellauit, obseditq;. Ad quē liberandum cum Pacciacus à Sylla missus venisset, Sertorius ipsum aggressus, Pacciacū quidem necauit, exercitū autem vi cepit. Tigennam verò oppidum in quod Ascalius & fratres confugerant, expugnauit. Ibi sepultum esse Antæum incolæ tradunt, eiusq; monumentū cū propter magnitudinē assidentibus barbaris fidem non præstaret, Sertorius perfodit, repperitq; ibi corpore sexaginta cubitorum, obstupuit, instauratoq; tumulo, famam eius honoremq; adauxit. Fama est apud Tigennitas, Antæi uxorem Tigennā nomine, post mortem viri ab Hercule cognitam Syphacē genuisse, qui postea illis in locis regnans vrhem de matris nomine condidisse dicitur. Ex Syphace natum postea Diodorum tradunt, cui Græcum habenti exercitum ex Olbianis Mycenaisq; ab Hercule his in regionibus relictis, magna pars Libyæ paruit. Hæc dicta sint gratia lobæ omnium regum in historia præstantissimi, cuius origo à Diodoro & Syphace tracta esse memoratur. Sertorius cū omnia victor superasset, Maurusiis qui sese illi crediderant, absque vlla fraude vrbes, & imperiū & pecunias restituit, nec quicquā nisi quæ illi spontē dabant, retinuit. Inde cū iam de recessu cogitaret, legati Lusitanorum venerunt, rogantes vt imperium eorum acciperet. Omnino enim viro aliquo rei militaris perito magnæq; authoritatis, ob eum qui imminabat à Romanis metum, indigentes, in Sertoriū propter egregiam eius famam conuersi erant. Etenim dicitur Sertorius neq; voluptate, neq; metu superari facilis fuisse, fortissimus in aduersis, modestus verò in secundis, subitis improuissq; in casibus ita cōstans & audax, vt omnes sui temporis duces anteiret. In cunctis verò quæ siue ingenio, siue astu cōficiuntur, occupatione locorū, & præuentione hostium, celeritate, fallaciis, circumventionibus & dolis, quoties expediret, profundissimus artifex: in remunerādo largus, in puniendo mitis & clemens: quanquam id quod ad extremum in obsides Iberorum peregit, arguere videatur ipsum non mitem, neq; placidū naturā, sed arte & consilio tēporis causa simulatū fuisse. Mihi verò meram virtutē & ratione stabilitā, fortunam nunquā in contrarium mutare

Strabo lib. 7.

16

Sertorij laus a rusticis.

17

posse videtur. Bonas tamen voluntates & naturas laudabiles nihil prohibet magnis aduersitatibus contra merita contingentibus immutari: quod equidē Sertorio euenisse credo, rebusq; aduersis irritatū, contra iniurias malignantium acerbius insensisse. Tunc ergo ex Libya in Lusitaniā profectus, & dux cū imperio factus, prouinciā stabilinuit, & Iberoīā proximā eius imperio adiunxit, plerisq; sponte sese illi deditibus, maximē propter humanitātē eius, & efficaciam in agendo. Sunt quoque ab ipso nonnulla altiorū fallacia & arte perfecta, in quibus illud præcipuū, quod de cerua narratur, Al autē habebat hanc in modum. Erat eius regionis vir quidā plebeius Spanus nomine, is cū inter venandos in cerua non ita pridē enixam incidisset, ipsam quidem hanc assequēdatur. Hinnulum autē, cuius rarum insuetumq; colorē (erat enim candidus totus) mirabatur vehemēter, dum acrius persequendo instat, caput. Cū autē forte fortuna Sertorius tum iis in locis morā traheret, & eiusmodi munuscula, quæ vel ex venatione, vel agris afferrentur, haud grauatim acceptans, benignē admodum hoc pacto sibi gratificātes remuneraret, Spanus hinnulum illi donat, quē Sertorius acceptum paulatim mansuēt facere illico cepit, rēponisq; progressū adeo cūcū & hominibus familiarem reddidit, vt vocantē eum exaudiret, & vadentem sequeretur, nec strepitū castrorum, nec militū clamorē formidaret. Paulatim apud barbaros homines & religioni pronos iactare cepit, donum id esse Dianæ sibi transmissum, multaq; ex occultis per illam edoceri. Videbatur enim eiusmodi præstigiis & superstitionibus barbaros faciliē capi. Quoties igitur hostes ingressos fines, aut urbem aliquā cepisse occulte præfenserat, in somnis dictum sibi à cerua simulabat, vt copias in armis haberet. Rursus verò si victoriā aliqua suorum ducum deferebatur, occultato nuntio cernā coronabat, sibiq; ab ea fauste nuntiatū, & ob id dīs supplicandū esse dicebat, quasi feliciter aliquid gessit audiret. Per hanc artem illos sibi magis ac magis parēre cōpellebat, veluti non hominis alienigenæ, sed dei cōsiliis duceretur. Et sanē huic famæ res ab eo gessē attestabantur. Cum duobus enim millibus & sexcentis, quos Romanos vocabat, septingentis Aphris admixtis, in Lusitaniā venerat: ibi ad has copias quatuor millib. Lusitanorum

Val. Max.
l. 1. cap. 3.

18

19

20

norum peditū, & septingentis equitib. adiunctis, aduersus quatuor duces Rom. bellū gessit, sub quibus erant peditū millia centum viginti, equitū septem millia, sagittariorū & funditorū duo millia, vrbes innumerabiles, cū ipse nō nisi viginti vrbes in sua ditioe ab initio haberet. Tamen cum hac tanta copiarū tenuitate, nō solum gentes magnas & vrbes multas subegit, sed & missos contra eum à Romanis duces, Cottā quidē apud Mellariā nauali prælio superauit: Phidium verò prætorē Iberiæ iuxta Batidē profligauit, interfecitq; in ea pugna duo millia Romanorū ciuiū. Domitiū & Luciū proconsulē Iberiæ cōtriuuit, Toratiū à Metello missum cū toto exercitu deleuit. Ipsum quoque Metellū virum saxatatis amplissimū, in tantā cōpulis necessitatē, vt Lucius Lollius ex prouincia Narbonensī ei auxiliū ferre cogeretur, & Pōpeius Magnus ex vrbe cū summa festinantia mitteretur, vt Sertorio resisteret. Neque enim habebat Metellus quō se verteret contra hominē infestē audaciæ, & non iusta acie, sed tumultuariis certaminibus, & variis semper artibus insultantē expedito ac leui exercitu. Ipse stabili ac pedestri assuefactus pugna, & cū eo exercitu qui manus conserere, & robore decertare egregiē doctus erat: ceterū montes scandere, & se succingere & persecutiones fugasq; incessabiles, & difficultates inedia inquietudinisq; tolerare, instar Sertorianorum militū, nequaquā potens. Accedebat ad hoc, quōd Metellus ipse iā grandior natu, ex multis ac magnificis gestis ad quietē ac voluptuosā vitā declinabat: congregiebat autem cum Sertorio recēris spiritus viro, cui corpus mirabiliter dispositum erat ad robur, & celeritatem, & laborum tolerantiam. Viro enim nec dum quietem ageret indulgebat: ad difficultates maximas, ad longas itinationes, ad continuas vigilias, ad venationes per aspera quæq; atque inuia assuefactus, ex quibuscunq; locis inuadendi euadendiq; peritiam habebat. Ex quo fiebat, vt Metellus facultate pugnandi nō præstita, omnia quæ victis enenire solent pateretur, hic autem pugnam detrectando superaret: neque enim aquatū nec pabulatum exeundi facultatem inimicis præstabat, mouere castra prohibebat, castrametatos vexabat: quōd si quam urbem obūdere pergerent, ipse superueniens obfidentes obūdebat, vt victi radio qui cū Metello erant, quō

Sertorius
mira laborum
tolerā
tia.

22

quod se verterent, aut ubi consisterent nescientes, clamaret
ut Metellus ipse singulari certamine cum Sertorio (eum
namque Sertorius prouocauerat) dimicaret, dux cum duce
& Romanus cum Romano. Detrectantem verò pugna Metellus,
ut ignauus spernebant. Sed ipse Metellus hæc dicentes
merito contemnebat: Ducem enim, ut inquit Theophrastus,
non militis, sed ducis obire mortem decet. Cum verò ani
mauertisset Metellus Lagobritas, qui non parua opem Ser
torio afferebant, sibi faciliter expugnari posse (vnum enim
duntaxat puteum intra urbem habebant) suburbanas verò
& circum incenianas obsecror aquas poterat auferre, aggre
diebatur urbem ea spe, ut duorum spatium dierum ablatis aquis,
23 ea potiturus esset. Itaque militibus edixerat, ut quinque dierum
cibaria secum deferret. At Sertorius celeriter cognita re au
xilium, duo millia vtrius impleri aqua iubet: pollicitusque
pro quoque vtre certa argenti potera, multis ex Iberis, multis
etiam ex Mauris negotium suscipiens delectis viris robu
stis ac velocibus mandat, ut cum aqua inferant, tum inuti
lem bello turbam, ut diutius potus sufficiat reliquis, educant.
Quod cum intellexisset Metellus, & iam deerant cibaria,
Aquilium cum sex millibus militum frumentatum mit
tit. Huic verò redeunti Sertorius insidias tendit, in eumque
redeunte tria millia militum à tergo ex quadam valle excitat,
ipse à fronte obuiam factus vertit Aquiliū, profligatque. Ex mi
litibus, qui cum Aquilio erant partim capti sunt, partim necati.
24 Aquilius amisso equo armisque solus effugit. Quo facto con
festim obsidionem relinquere Metellus, ac turpiter nimum
à Sertorianis derisus, abire coactus est. Sertorius cum ob
huiusmodi opera plurimum à barbaris amaretur, tum
etiam quod Romanis armaturis ordinibusque & signis feri
tatem ipsorum auferens, pro prædatoria manu ingentem
exercitum effecerat, insuper argento & auro liberaliter vi
sus, galeas militum, clypeosque ornabat, docebatque; ut cha
mydibus pictis floridisque, uteretur, ad hoc donans & pro
uocans, homines sibi beneuolos faciebat. Maxime autem
beneuolentiam sibi comparauit ex his quæ circa puerorum eru
ditionem machinatus est. Nobilissimis siquidem adolescen
tibus, in Oscam urbem conuocatis, præceptores eis tradidit gra
ecarum simul & latinarum literarum. Per quem modum qui
dem vera obsides habebat, specie autem erudiebat, quasi
cum

eum viri forent, in partem administrationis & imperij eos
suscepturus. At patres eorum vehementer gaudebat, cernen
tes filios prætextatos honestissimè ad magistratos euntes, &
Sertorium pro eis salaria pendente, ac saepe ipsos examina
tem, & premia doctioribus tribuentem, bullasque aureas do
nantem. Quanta verò beneuolentia provinciales erga Ser
torium affecti essent, vel ex illo intelligi potest, quod cum mos
esset Iberis, ut qui duci se deuouerant, vna cum illo more
rentur, atque ob eam causam cæteris quidem ducibus pauci
admodum amici adesse consueuissent, Sertorium multa ho
minum millia deuota sequebantur. Et dicitur, iuxta quan
dam urbem superantibus hostibus, sese neglexisse Iberos,
ut Sertorium protegerent, nec prius de salute propria cogi
tasse, quam Sertorium humeris asportatum in tuto posuissent.
Nec solum Iberis, verum etiam Italis charus erat Sertorius.
26 M. Perpennam igitur eiusdem factionis hominem cum mul
tis pecuniis & magnis copiis in Iberiam profectum, & per
seipsum seorsum aduersus Metellum belligare cupientem,
grauiter ferebant milites, plurimisque sermo apud eos de
Sertorio erat, ita ut Perpennam nobilitate generis & diui
tiis tumentem perureret. Cum ergo nuntiatum esset Pom
peium montes Pyrenæos transcedere, Perpennæ milites ra
ptis signis magno clamore postulare ceperunt, ut ad Ser
torium ducerentur, & nisi eos duceret Perpenna, se relinqui
ros eum testarentur, iturosque ad virum, qui & seipsum & eos
seruare posset, qua necessitate adductus Perpenna, copias
suas (tres etenim supra quinquaginta cohortes habebat)
Sertorio coniunxit. Sertorius autem omnibus trans Iberum
amnem ad eum concurrentibus multitudinem quidem abunda
batnam confluere ad eum vndique: sed erat, ut sit, barbara
turba, quæ feritate & superbia cuncta turbaret, nec expecta
ret iulum ducis, sed sua temeritate in hostes ferretur. Pri
27 mum igitur Sertorius rationibus ac verbis instruere eos con
natus est: deinde, ut vidit ipsos nihilominus temere prope
rantes, statuit sic eos obicere hosti, ut non omnino frange
rentur, sed plagas acciperent multas, sperans per hoc ipsis
dereliquo mansuetioribus visum. Gesta itaque re, ut ipse co
gitauerat, succurrit in tempore, & fugientes suscepit, redu
xitque in castra, ac post paucos dies, ut mentes eorum erige
ret consolareturque, aduocata totius exercitus concione, duos
equos

Val. Max.
li. 7. cap. 3.
Sertorij
machina

equos adduci iussit, alterū macie senioq; cōfectū, alterū fortē & nitidū, caudamq; habētē magnā. Adstabat autē iuxta gracilē illū vir magnus & robustus, iuxta nitidū verō & fortem vir parvus & imbecillis. Dato autem signo, vir ille magnus, ut ei praeceptū erat, cauda gracilis equi ambabus manibus capta, euellere setas omnes vno impetu adnixus est: parvus contrā vir nitidi equi caudā paulatim vellebat. Tandem verō ubi ille frustra simul totā caudā trahēs, sibi quidē molestas inanes, circumstantibus verō risum praebeēs defessus est: ille parvus euellēdo paulatim singulas setas caudam fortis equi spatio perbreui nudauit: tūc e assurgēs Sertorius. Videtis, inquit, cōmilitones, ingeniū plus posito quā vires. Multa enim quā vno impetu superari nō possunt, paulatim superantur. Omnia nanque vincit studiose, sedulitas: nec est vlla tam magna potentia, quā non exuperet tēpus, fidele auxilium eorū qui aptitudinē eligunt, intempestiuē autem properantibus inimicissimū. Hae Sertorius ad consolationem simul disciplinamq; barbarorum de tēpore diserebat. Non parua admirationis inter cetera eius egregia rei militaris opera illud habitum est, quod in Characitanos, ut vocant, edidit. Ea est gens supra Tagontium amnem, non oppida neq; vicos habens, sed montem iuxta magnitudinis, antraq; & concauitates ad Boream versus. Ceterū omne circā solum argillā continet, & terrā facile ab aestu putrescentem puluerulentamq;, neq; supergradientes sustinere idoneā, & modicē contacta velut cinis diffunditur. In eas speluncas barbari, quoties belli terror imminet confugere, suāq; adspontantes securē degere consueuerant, quasi nulla vis nocere eis posset. Euenit igitur Sertorium per id tēpus a Metello pulsum, haud procul ab eo monte castra habere: quem cum barbari veluti victum contemnerēt, siue ob iram, siue ne fugere videretur, prima luce obequitans situm naturamq; loci contēplabatur: qui cum nullū penitus aditū haberet, vaniq; omnes essent conatus, cernit ex solo magnam vim pulueris in eos deferri. Enim speluncas, ut diximus, ad Boreā conuersae sunt, & ventus ab Arcto veniens, quem Caeciam vocant, maxime cōtra eos perflat. Tūc igitur licet aestas foret, vehemēs & arctae glaciei liquefactione nutritus, dulcissimē flabat, ipsos & pecora per diem refrigerans. Hac igitur re animaduersa, Sertorius

Sertorius iubet milites puluerulentam ac cinerosam terrā cōfodere, & contra ipsum montem cumulum agere: quē barbari putantes ad expugnationem aggerem strui, ab initio deriserunt. Sertorius cū vsq; ad noctē milites in opere habuisset, eos in castra reduxit. Postridie prima luce aura lenis perflare coepit, & subtilissimū puluerem deferre, dein de valido flante vento, milites aggerem quaterere, ac nonnulli cum equis ingreffi perrequitare, ut puluis altius insurgeret, coeperunt: quicquid insurgebat pulueris ventus arripiebat in barbarorum habitacula deferrebat, quē cū ad eam partem duntaxat qua ventus flabat aperta essent, subito fauces repleat, spiritusq; praclusi sunt. Iraque vix duos dies tolerant, tertia sese Sertorio dederunt, non tantū inde cōmoditatis, quantum gloriā consecuto. quod ea quae armis superari nō possent, ingenio consecisset. Quādiu Sertorius aduersus Metellum bellū gessit, ob senectutē potius, & in natam Metelli tarditatem, superior esse aestimabatur: sed cū iam aduersus Pompeium montes Pyrenaeos transgressum decertaret, positusq; iuxta castris, omnem rei militaris experientiam inferendo repellendq; pericula ostenderet, ac etiā aduersus Pompeium superior esset, tūc maxime fama Sertorij claruit, ut etiā Romae opinio esset, cunctos eius aetatis duces in bello gerendo Sertoriū antecellere. Neque enim tūc parua erat Pompeij fama, sed maxime floruerat ob res sub Sylla gestas ab eo, ob quas etiā Magnus meruerat appellari, & per quas nondum pubes triumphauerat. Vnde primo eius aduentu in Hispaniam, multae ciuitates, quae antea in partibus Sertorianis erant, in Pompeium conuersae defectionis impetū ceperant: quarum tamen consilia repressit, id quod praeter omnium spem circa Laeonum oppidum euenit. Sertorio nanque eos obsidente, accessit Pompeius cum omnibus copiis, auxilium his qui obsidebantur laturus. Ibi cum Sertorius opportunum aduersus urbem malum occupare vellet, & Pompeius prohibere nitetur, ac praeueniens Sertorius in eum locum milites deduxisset, Pompeius facultatem sibi praestitā rei gerendae, & hostem in eundem inter urbem sociorum & sua castra inclusum cōficere posse ratus, latitiā suscepit, oppidanisq; per nuntium edixit ut bonam spem haberent, intuerenturq; pro moribus sedentes ipsum Sertorium non obsidentem,

- 33 sed obsessum. At Sertorius hæc audiens risus, & Syllæ discipulo (sic enim Pompeium vocitabat) se ostensurum inquit, oportere ducem post terga magis, quam ante se prospicere. His simul dictis, sed millia militum in primis castris vnde profectus ad occupationem tumuli præcesserat, à se relictos ostendit, ut Pompeij, si se aggrediretur, terga inuaderent. Quos cum Põpeius vidisset, nihil est ausus attentare, ne circuncuniretur formidans. Sed cum erubesceret socios in periculo constitutos deferere, præsens eorum euersionem aspiciere coactus est. Oppidani enim amissa spe se dederunt Sertorio, qui eis quidem pepercit, & omnes dimisit, urbem autem incendit, non ira, neque crudelitate (minimè enim omnium ducem hic vir indulgebat iræ) sed dolore & verecundia eorum, qui Pompeium admirabantur, ut vulgaretur inter barbaros, quod præsens Pompeius quasi ad incendium sociæ urbis calefactus, auxilium ferre amicis nequiuisset.
- 34 Victorias igitur Sertorius multas tulit, in quibus semper euenit ut ipse inuictus esset, eosque qui iuxta se erant incolumes seruaret. Instaurationes verò ac remedia in rebus aduersis magis claram eius virtutem faciebant: veluti in ea pugna quæ apud Sucronem contra Pompeium commissa est, & rursus in ea quæ apud * Tariam aduersus Metellum simul & Pompeium. Dicitur autem in illa pugna quæ apud Sucronem fuit, Pompeius manus conferere properasse, ne Metellus particeps victoriæ foret. Et ipse quidem Sertorius cupiebat antequam Metellus coniungeretur, contra Pompeium dimicare. Sed tamen instructa acie, inclinato iam sole præliari cepit, ratus aduenis & locorum insciis hostibus, tenetibus & ad fugam & ad infectionem impedimento futuras. Ac fortè euenit, ut contra eam partem qua Sertorius erat, non Pompeius, sed Afranius pugnaret: nam Pompeius dextrum cornu, Afranius sinistrum regebat. Cum ergo audisset Sertorius suos qui contra Pompeium stabant sustinere Põpeij impetum non posse, dextro quod ipse ducebat cornu aliis commisso, celeriter accurrit, ac suis in ordinem reductis Põpeianos victoria exultantes inuasit, fugauitque, ita ut Pompeius ipse penè interficeretur, prostratusque ex equo & vulneratus nulla alia causa euasit, quam quod milites Sertoriani capto Põpeij equo, aureis phaleris magnificentissimè & pretiosissime ornato, dum simul de præda cõtendunt, Pompeius

peius ipse inter lapsus aufugit. Afranius verò, qui ab alio erat cornu, ut Sertorius abiuit, aduersarios superauit, & usque ad castra persecutus castra diripiebat: non enim sciebat Põpeij fugam, nec milites à rapina cõtinerere poterat. Inter hæc Sertorius victor redibat, & contra Afranij impetu facto, milites eius variè dispersos occidit, superatque. Deinde cum sentiret Metellum cum alio exercitu aduentare, prælium dissoluit, reuocatisque suis, At ego, inquit, puerum hunc, nisi venisset anus illa, castigatum verberibus domum remisisssem. Per id tempus cerua illa, de qua diximus, nusquam apparente, grauiterangebatur Sertorius: ea nanque fictio ad continendos in fide barbaros plurimum valebat, tunc maxime consolatione aliqua indigentes. Sed paulò post inuenta à quibusdam per noctem, & colore cognita, ad Sertorium reducta est. Sertorius illis ne cui diceretur magnam pecuniam pollicitus, ceruam in secreto loco continuit, & post paucos dies profectus ad tribunal, exhilarata facie, quasi faustum aliquid Iberis quod in somnis vidisset, nuntiaturus. Cum suggestum ascendisset, cerua à custodibus ut mandatum erat dimissa, cursu ad suggestum (ibi nanque Sertorium aspexerat) se contulit, caputque inter genua eius submisit, orèque illius dexteram tetigit, cõsuetam quoque prius hoc idem peragere. Cui cum blandiretur Sertorius illachrymarètque, primum admiratione habuit milites, deinde de plausu & gratulatione, ut diuini & celestibus amicum hominem Sertoriani laudauerunt, ipsi autem in læticia ac bona spe erant. In agro Saguntino in extremas necessitates compulsis hostibus, tandem pugna decernere coactus est, dum frumentatum proficiscerentur. Pugnatum est egregie ab utraque parte, quo in prælio Memmius vir omnium, qui apud Pompeium erant, præstantissimus, interfectus est. Vicinè autem Sertorius, & multa hostium strage usque ad Metellum peruenit. Hic dum Metellus supra ætatè viriliter resistit, pilo percutitur: quod & qui viderat & qui audierat ex Romanis, grauius ferentes, ac turpe rati ducem suum deferere, per iram cõuersi Metellum protexerunt, magnaque vi adnisi, Sertorianos iu fugam vertunt. Facta itaque conuersione victoriæ Sertorius ut suorum fugæ consulere, aliudque sibi exercitum clam compararet, in urbem montuosam se recepit, portaque obstrusa, & mœnibus undique munitis, se obidendum

39
Florus in
Epitoma.

dum praeiuit, callido consilio, ut Romani circa oppidum intenti, & potiri posse cōfisi, cetera negligenter, nec instaurari copias prohiberent, aut victos persequi curarent. Miserat enim Sertorius duces ad eas ciuitates quae sibi parebant, pro delectu habendo, dederatque illis in mandatis, ut cum satis copiarum, cōgregassent, certiorum ipsum facerent. Quod cum esset factum, absque vlla difficultate ex obsessa vrbe aufugiens se suis coniunxit, rursusque cum magna manu profectus, mari & terra hostē vexabat: terra quidem insidiis, circuitionibus, & omnium locorū tentationibus improuisus: mari autem praedatoria classe sic litora infestans, ut deficiente comœatu, duces sese disiungere, ac alter in Galliam trāsire, alter circa Baccaros hyemare cum summa penuria cogerentur. Vnde etiam ad senatum scripsit Pompeius, nisi pecuniae sibi mitteretur, milites ē prouincia ducturū: se iam dum Italiam protegat, suum patrimonium cōsumpsisse. Fuitque Romae opinio, Sertorium prius, quam Pompeium, in Italiam rediturum, in tantum praestantissimos belli duces Sertorij altis perfrigerat. Ostendit autem Metellus quanti Sertorium faceret. Nam publicē praemia statuit, si quis eum necaret, centum argenti talenta & viginti millia agri iugera, ac si exul foret, reductionem & veniam: nisi prodicionibus consequi, quod bello non poterat. Insu per eum aliquando aduersus Sertorium superior in pugna fuisset, sic gloriatus est, sic seipsum extulit, ut imperatorem appellari, & festis ac sacrificiis a ciuitatib. se recipi sustinuerit, & sarta capiti imposuisse, & conuiuia in veste triumphali egisse dicatur. Victoriae insuper pictae agilibus instrumentis circūferebantur, coronas & trophaea aurea gestantes, & chori puerorum ac mulierum eius laudes canentes obuiabant. Pro quibus planē ridiculus erat Metellus, si eū, quem fugitiuum Syllae, & reliquias Carbonianae fugae nuncupabat, sic gloriabatur celsisse. Magnanimitatis verō Sertorij illud fuerit, quod pullos ex vrbe senatorios, qui penes eum degebant, senatū nuncupabat, ducesque & questores ex eis deligebat, & patriis legibus cuncta administrabat: deinde quod armis, pecuniis, & vrbibus Iberorum vitēs, nolum eis potestatem concedebat: sed praetores & magistratus omnes ex Romanis creabat, quasi non iberos contra populum Romanum augeret, sed libertatē populi Rom. assere-

reuel

re vellet. Etenim erat Sertorius patriae amator, affectusque humane ad reditum. Sed in aduersis durisq; temporibus fortē se praestabat, in victoriis autem ad Metellū Pompeiūq; mittebat, se paratum offerens depositis armis priuatim in urbem redire velle, si sibi permittatur: male se enim Romae ignobilissimū ciuem, quā exulem, omnium aliarum ciuitatum imperatorem nuncupari. Dicitur enim non minime cupuisse reditum suum, ob amorem matris, sub qua orphanus educatus mirabiliter erga illam affectus erat. Culus morte post, cum ab amicis in Iberia ad imperiū vocaretur, audita, parum absuit quin mœtore interiret. Septem naque continuis diebus nec resseram dedit, nec ab amicorum quopiam conspectus est. Vix tandem annitentibus iis qui ordinem ducebant, persuaderi potuit ut exiret, ac se militibus ostenderet, & rebus quae feliciter procedebant uti vellet. Ob quae multis visus est vir natura mitis, & ad quietem aptus, ac praeter voluntatem coactus se bellis ac imperiis immiscere: & cum securē viuere sibi non liceret, sed ab aduersariis compelleretur, in arma necessariam corporis tutelam diuertisse. Declarant etiam magnanimitatem eius res cum Mithridate geste. Nam cum Mithridates ex Syllano cōflictu veluti ad secundam luctationē assurgens Asia inuasisset, & magna Sertorij fama iam cuncta penetrāte, rumoribusq; de co ab Hesperia in Pontū per nauigantes delatis omnia cōpleretur, cupido cepit Mithridatē legatos ad Sertoriū mittere, maxime ab adulatorib. incitatum: qui Sertoriū Annibali, & Mithridatē Pyrrho comparantes, negabant populum Romanū tam sublimia ingenia tantaque potentias bifariam inuadentes resistere posse, peritissimō rei militaris duce cū maximo rege coniuncto. Misit igitur Mithridates in Iberiam literas Sertorio, & legatos mandata perferentes, per quos offerebat se pecunias & naues Sertorio daturum: petebat verō ut Asia prouincia, de qua Romanis, in foederibus cum Sylla factis, concesserat, sibi redderetur. Aduocato itaque concilio, quem senatum appellabat Sertorius, eum de hac re ad eos referret, consentibus cunctis oblationes regias leto animo recipiendas esse, titulum verō inanem eorum quae in sua potestate non forent, pro his quorum plurimum indigebant concedendum, non tulit Sertorius, sed Bithyniā inquit, & Cappadociā occupanti Mithridati nō in-

nide

Generoso
homini
quid con-
ueniat.

uidere, gentes parere assuetas, nec quicquam pertinentes ad imperium populi Romani. Quod si provincia populi Romani ulte partem ipse occuparit, & dum eam teneret a Fimbria depulsus sit, & in foedere quod cum Silla iecerit illam dimiserit. ⁴³ hanc inquit se non latum, ut iterum usurpet. Etenim suis vi-
ctoriis rem Romanam augeri debere, non autem per ipsum diminutionem fieri Romanam recipi. Generoso quidem homini cum honestate vincere optandum esse, cum turpitudine vero nec salutem queri debere. Hanc Mithridati renuntiata plurimum terruerunt, & dicitur dixisse ad amicos, Quid censeret Sertorius si Romam in palatio sederet, quando nunc in Atlanticum depulsus mare, terminos regno nostro imponit, & imminentibus Asiae bellum minatur? Inita est tamen inter eos confederatio, ut Mithridates Cappadociam & Bithyniam haberet, utque Sertorius ducem sibi & milites transmitteret, ipse autem Sertorio naues quadraginta, & tria milia talentum preberet. Et misit quidem Sertorius in Asiam Marium praetorem, virum senatorij ordinis, & ipsum exultantem, quem vires quasdam Asiæ intransantem cum fascibus & securibus, ipse Mithridates sequebatur, illum tanquam maioris potestatis praemittens. Ab eo praetore quaedam ciuitates liberatae sunt, quibusdam tributa remissa Sertorij gratia. Quae res Asiam superbia & auaritia publicanorum dudum vexatam, ad spem nouarum rerum & Sertorij desiderium erexit. In Iberia vero amplissimae dignitatis homines quicquam Sertorio erant, ut primus spes magna affulsit, metusque euasit, inuidia aduersus illum incescit, cupidoque mala inuenit vanitate principum affectas, sermones haudquaquam la-
⁴⁴ nos inter amicos diffudit: Quisnam, inquit, deum non improbus de malo in peius nos continuò differt? Totius simul orbis dominantis Syllae parere domi manentes indignum putauimus, huc autem profecti voluntarie seruimus, & Sertorij exilium tanquam satellites custodimus, derisi ab omnibus ob inane senatus nomen, in quo mandatis, contumeliis & laboribus Sertorij non minus quam Iberi aut Lusitani, obnoxij sumus. His & huiusmodi verbis concitati quidam Sertorio infensi erant, non tamen aperte, nam formidabant eius potentiam: sed clam res corrumpebant, & subditos per acerbiteram punitionum ac tributorum onera, ⁴⁵ quam

quasi Sertorio iubente, ad defectionem concitabant. Ex quibus rebus ciuitates quaedam a Sertorio descieuerunt, & turbis quibusdam exortis, qui ad eas sedandas comprimendasque mittebantur, fometa discordiarum exaugendo multis bellis & seditionibus regiones implicauerunt, effeceruntque ut in dies minus Sertorio pareretur. Et haec quidem indignatio ex priori humanitate Sertorium contra pueros Iberorum qui in Osa erant, irritauit, ut alios necaret, alios venderet. Perpenna vero cum multis sibi asciuisset, Manlium quendam ex Sertorianis ducibus ad hoc sibi adiungit. Hic cum forte adolescenti, cuius amore detinebatur, haec omnia pandit, & hac spe elatus, ceteris amatoribus omisissis, sibi vni se addicere hortatur, maximam confestim potentiam habituro. Adolescens cuidam Aufidio amatori qui sibi gravior erat, haec aperuit. Quae cum audisset Aufidius, obstupuit, nam & ipse vnus ex coniuratis erat: ignorabat tamen Manlium ista sentire. Perpennam vero, Gracinum, & quosdam alios de quibus sibi notum erat, nominante adolescente conturbatus, sermonem abruptit, & infanum contemnendumque Manlium dixit, qui ita vanas fictiones inducat. Ipse autem ad Perpennam profectus, rem prout audiuerat, & quanta celeritate opus foret, exposuit. Rem igitur aggressi consociendam, nuntium induxerunt victoria quendam vnus ex Sertorianis ducibus, & eadem magnam inimicorum significantem. Ad quem exhilaratus ⁴⁷ Sertorius cum immolasset, Perpennam ipsum & alios qui aderant (hi erant omnes coniurati) ad cenam inuitat, exoratque. Mos erat Sertorio in conuiujs plurimam semper honestatem decoremque seruare, nec videre quicquam turpe, nec audire sustinebat, docueratque omnes suos ab omni maledicto ac iurgio abstinere, sed placide ac modeste ioco uti. Tunc igitur in medio conuiuij rixae initium querentes, aperte verba turpia flagitiosaque iactabant, & ficta ebrietate multa scelereste agebant ut Sertorium prouocarent. Sertorius vero, siue quod grauiter ferebat incocinnitatem eorum, siue quod ipsorum mentes ex tarditate loquendi, & in consuetudo contemptu animaduertere, mutato discumbendi modo, se superius disposuit, quasi videre nec quicquam vellet, nec audire. Perpenna autem phialam meri in medium proficiente, & strepitu inde facto, quod erat signum coniuratis datum,

Coniuratio
Perpennae
& ceterorum
in Sertorium.

Sertori
imperiss. Antonius qui suprà discumbat, gladio Sertorium per-
cutit: conuersi uero ad plagam, & insurgere conantis in pe-
ctus ruit, manulq; ambas capit ne resistere ualeret: per hunc
48 modum à multis confossus occiditur. Maxima Iberie pars
Metello & Pompeio post mortē Sertorij sese tradidit. Eos
qui maserunt Perpenna suscipiens, aduersus inimicos bel-
lum gerere adortus est. In quo statim sui experientiam de-
dit, ut uiri nec ad parendū, nec ad imperandum apti. Nam
fretus Sertorij apparatibus, aduersus Pompeiū congressus,
breui superatus fuit, & captus. Nec ultimā quidem fortu-
nam ingenuē tulit: sed cum haberet Sertorij literas, Pom-
peio promisit virorum consularium, & qui plurimum Ro-
mæ poterant epistolas propria manu scriptas, per quas eu-
pido nouandarum rerum Sertorium in Italiam vocabant,
se ostensurum. Sed Pompeius non ut iuuenis, sed ut grauis
& prudentis animi uir, eas quidem literas nec legere ipse
uoluit, nec à quoquam ut legerentur permisit, sed ipsas
49 omnes in unum collectas cremauit. Quod eius factum
multo ciues periculo, & magnis nouitatibus patriam libe-
rauit. Perpennam insuper statim occidit, ueritus ne vulga-
tis quorundam nominibus, turbationes & scandala orirentur.
Reliquorū uero qui Sertorianæ necis conscij fuerant,
alii ad Pompeiū deducti mactati sunt, alij in Libyam pro-
fecti, à Maurijs interfecti fuerunt: nec quisquam eorum
euasit, præter unum Aufidium Manlij riualem: hic enim
siue latens, siue neglectus, in quadam barbara villa inops
inuifusque consenuit.

EUMENIS SERTORIIQUE COMPARATIO.

50 **H**ÆC sunt quæ de Sertorio ac Eume-
ne digna memoratu suscepimus. In
quibus comparandis illud utriq; com-
mune, quod & externi, & alienigenæ,
& extorres, variis gentibus, bella-
cissimis exercitiis, & amplissimis
copiis, usque ad exitum præfecti fue-
re. At peculiare quidem est Sertorio,
quod ei uniuersis à sociis, dignitatis gratia, collaris est
principatus: Eumeni uero, quod cum permulti de impe-
rio disceptarent, priores ad se partes ex rebus ipsis assu-
psit.

psit. Præterea qui iusto subesse principi uoluerunt, alte-
rum secuti sunt: qui autem ipsi principes esse non pote-
rant, alteri ad utilia parebant. Romanus enim Iberis &
Lusitanis: Charonenſis uero Macedonibus imperitabat.
Ex quibus cum illi iandudum Romanis seruirent, hi cum-
ctos in seruitutem homines deducebant. Ad hæc Serto-
rius consilij & rei militaris admiratione: ceterum Eume-
nes ob scribæ officium in contemptu habitus, ad impera-
toris peruenit dignitatem. Eumenes non modò paruus,
quæ sibi adessent, ad potestatem occasionibus usus est,
sed etiam maiora quædam habuit impedimenta. Nam
& qui aperti sibi essent aduersarij, & qui occultas ei ten-
derent insidias, complures habuit. Non sic alter, cui cum
nemo palàm, pauci postremò socij etiam insurrexere.
Quamobrem huic quidem hostes periculorum exitum
attulerunt: illi autem inuidi ex uictoria periculum im-
portarunt. Quæ ad militandi negotium attinent, inter
se paria sunt, alio tamen modo. Contentionis enim ac
bellandi studiosus fuit Eumenes: comitatus & quietis Ser-
torius amator. Quoniam alteri cum tutam & honorifi-
cam vitam (modò sese eminus constitisset) agere liceret,
aduersus primarios & optimates: alteri contra eos qui
sibi pacis interceptores erant, bellum fuit. Eumenem 53
quidem Antigonus, cum de rerum fastigio inter eos con-
tentio esset, secundo contentum ordine, libens utique ad
usus regni ascuisset: Pompeius Sertorium ne otiosam
quidem vitam agere permittebat. Idcirco illi, ut initio
spontè regnaret, obuenerit: huic uero, ne oppugnaretur,
ut inuitus imperaret. Qui maiores tutelæ fortunas ante-
ponit, is bellorum audius habendus est: at bellicosus,
qui tutelam bello uendicat. Rursus extingui contigit,
huic quidem ut nihil antè præsensisset: illi uero ut necem
continuo expectaret: è quibus alterum benignitatis est
(amicis enim fidem habere uidebatur) imbecillitatis al-
terum: quoniam cum salutem fuga comparare ueller,
comprehensus est. Alteri mors nullo dedecore vitam ma-
culauit, qui ab amicis ea passus est quæ nullus hostis in-
ferre potuit. Alter cum prius quàm in captiuitatem ve-
niret, fugam capessere nequiuert, & postquam in capti-
uitatem uenerit, uitā retinere cupiuerit, mortem nec bene
uitauit, 11 2

vitauit, nec rectè tulit, qui supplex atq; orans hostem, qui corpus duntaxat in manu habere videbatur, qui quoque animi compotem fecit & dominum.

Cimon.

LEONARDO IUSTINIANO INTERPRETE.

PERIPOLITAS vates ex Thessalia Opheltam regem suusq; in Bœotiam populos deducens, familiam multis deinde temporibus nobilissimam ex se reliquit. Plurimi ex ea Chæroneam urbem incoluerunt, vbi primum, expulsus vi barbaris, conledere, Ex hac stirpe quamplures & natura pugnaces atque viriles in Medicis incursionibus præliisq; Galaticis negligetia sui cecidere. Superstitit adolescens quidam parētibus orbus, Damon, cognomine Peripoltas. Is & venustate formæ, & animi elatione æqualium suorum nemini concedebat, durum alioqui & indocile ingenium nactus. Romanus quidam (is fortè per id temporis cohortis militum præfectus Chæroneæ hibernabat) in huius iam adolescentis libidinem exardebat. Cum itaq; nequicquam & prece & largitionibus hunc sibi pellicere atque conciliare tentasset, neglectis tandem iuribus vr̄bis, haud à violentia temperaturus esse videbatur: erat enim nostra tunc patria nec multitudo ciuium, nec diuitiis abundans. Damon effrænata viri procacitate irritatus, in hunc irasci, postremas illi extruere insidias atq; parare, ex æqualibus suis haud plures, quam sex & decem delegit, quod parua complicum manu occultius id facinus patrari posse sperabat. Hi cum plurimam bibendo noctem contriuissent, simulac illuxit, facie prius caligine fauillaq; illita, in forum armati irrumpunt. Ibi Romano inter sacrificandum, & compluribus qui secum aderant trucidatis, confestim ex vr̄be diffugiunt. Tumultu orto, cum frequens Chæronensium concilium venisset in curiam, in hos reos animaduersum est, atq; poena capitis damuati. Hoc decretum Chæronensium causam maximè

maximè tuebatur apud Romanos. Vr̄bis deinde principes (vt consueuerunt) vesperi concenantes, Damon cum suis in curiam irruentes cum necauissent, iterum ex vr̄be profugiunt. Lucius Lucullus per eos fortè dies istas suas copias præterducens, cum has Romanorum cædes accepisset, signa firmavit. Summa deinde diligentia causam percontatus, cum comperisset non modò insontem ciuitatem, verumetiam iniuriis affectam, susceptis militibus suum cum exercitu iter prosecutus est. Damon verò excursionses in agros facere, regionem prædari atque diripere, & iam vr̄bi ipsi periculo maximo imminere. Tunc oppidani eum dolo subducere aggressi, simulata venia reditum in vr̄bem ei decernunt, missisque ad eum legatis, patriæ restituerunt. Ita in vr̄bem regressus, gymnasi præfectus extemplo declaratus est, inde eum in thermis se vngentem interfecere. Eo loco horrendæ species diu visæ, suspiria (vt à patribus nostris accepimus) exaudita. Eapropter thermarum fores obstructæ atq; obturatæ: & nunc quoque eius loci vicini turbulentissimas ibi voces & simulachra circumpferri arbitrantur. Huius familiæ homines (superstant enim aliquot circa Stirin Phocidis inter Aeolios versati) Caliginatos cognominat, quod Damon caligine litus in Romanorum cædem sæuierit. Erant Orchomenij non modò Chæronensibus finitimi, sed odio pariter ac simulate insensu. Hi Romanum quendam calumniatorem in Chæronenses mercede concitant, qui eis de trucidatis Romanis diem diceret. Hic ad prætorem Macedoniæ querelam deferens (nec enim in Græciam Romani prætores miserant) haud secus quàm in virum vnum, vniuersum in vr̄bis nomen inuehebatur. Qui contrà pro Chæronensibus causam dicebant, Luculli testimonium inducere. Hic super ea re per prætorias literas rogatus, omnem vt erat ei seriem planè exposuit. Hoc præsidio Chæronenses cum è tanto totius vr̄bis periculo euassissent, statuam lapideam in foro penes Liberum patrem publicè Lucullo decernunt. Nos itaque tamen multa interim ætas effluxerit, Lucullo tamen gratias debere existimamus. Atqui ea, quæ corpus aut viri effigiem imitetur, longe clariorem statuam arbitrati, quæ & mores eius declaret atq; ingeniū, aggrediemur in his clarissimorum hominū contentionibus, huius quoq; viri res

gestas referre. Neq; tamen ob gratiam quicquā historię ve-
ritati detrahemus. Sola etenim rerum commemoratione
officio nostro satisfecisse videbimur: quando ne ipse quidē
equum duxisset, pro vero erga nos testimonio fictam de se
mercedem suscipere, mendacem scilicet rerum suarum ex-
positionē. Ceterū ut pictores cū pulcherrimas descri-
bunt imagines, multaq; formę gratia perornatas, si qui-
piā ineptulū illis inest, neque omnino prętermittere, neq;
penitus exculpere dignum censent: sic, quoniam humanis
in rebus non modō difficile, sed impossibile penē arbitra-
mur, omni ex parte integram purissimāq; hominis vitā
posse constare, igitur si quid vel casu aliquo, vel temporum
necessitate, non integrē factum clarissimis rebus interci-
dat, haud multa id diligentia insigniri oportet: quinimō
idipsum magis defectum quendam virtutis, quā nequi-
tię vitium iudicare par est, humanę veneratione naturę
adductos, quę nihil decorum ad summam natam virtutem

et perfectē integreq; producit. Videbatur itaque consideran-
tibus nobis Simoni permaximē cōferendum esse Lucullus.
Dux enim vterque bellicę rei peritissimus, & in barbaras
gentes clarissimi ambo. Mites in rep. multas ab intestinis
seditionibus respiraciones patrię prębuere, celeberrima in
super trophęa, illustrissimāq; de hostibus retulere victo-
rias. Nō enim Gręcorū Cimone prior, nō Romanorū qui-
spiā Lucullo, in tam remotas orbis terrarū regiones in-
festo exercitu profectus est, Hercule ac Libero patre exce-
ptis, siue etiā Persei in Aethiopes, Medos atque Armenios,
aut Iasonis verisimile aliquod facinus seculis ab illis ad no-
stram vsque etatē memorię delatū est. Hi pręterea ambo
bellis pariter infectis, militia excessere, cōfractis duntaxat
hostiū viribus nō tamen deletis penitus. Maximē verō in
colendis hominibus comiterq; apud se suscipiendis, par
quedā fuit humanitas atque munificentia: similis quoq; in
vita splendor vrbinitasq; facile conspiciebatur: & alias for-
tasse prętermittimus conuenientias, quas ex eorū vita re-
busq; à se gestis perfacile intelligere poterimus. Cimoni
Miltiades pater fuit, mater verō Hegesipyle, Thracia gene-
re, Olori regis filia, vt in Archelai Melanthiūq; poematis
ad ipsum Cimonē cōscriptis traditum est. Vnde & Thucy-
didi historico, genere quidē Cimoni necessario, Olorus pa-
ter

ter fuit, ad Olorum regem ceu ad progenitorem suum refe-
rens nomen. Is Thucydides Chrysia circa Thraciam est
adeptus, fertūq; in Scapte Hyle (hic Thracię vicus est) diē
vltimū obiisse. Eius sepulchrum, cū reliquię in Atticam
traductę fuerint, in Cimonio conspicitur, penes Elpinices
Cimonis sororis monumentum. Atqui Thucydides tribu
quidem Alimufius, Miltiades verō Iaciades fuit. Miltiades
itāq; cū quinquaginta talentorū damnatus esset, in vin-
culā cōiectus moritur. Cimon adolescens admodū cū Elpi-
nice sorore innupta à patre superstes, primo quidē etatis
sue flore maximā sibi in vrbe infamiam cōparauit, quod
incontinens, vinolentus, & auo suo Cimoni natura per-
milis esset, quem ob amentia Coaleum cognominatum
fuisse ferunt. Stesimbrotus verō Thasius, qui per illa ferme
Cimonis tempora fuit, neq; musicam eum didicisse tradit,
neq; aliam ex liberalibus disciplinam, quibus Gręci naua-
re operam cōsueuerē: ceterū à lepore dicacitateque Ar-
tica penitus abhorruisse. Moribus suis affuisse ingenuitatē
quādam, in primisq; veritatis cultum, vt Peloponnesiaco
magis, quā Attico fretus videretur ingenio. Deiectus, in-
comptus, maximis in rebus optimus, quemadmodū Euri-
pidis Hercules. Hęc de Cimonē ex Stesimbrotō cōscripta
accepimus. Creditū verō est adolescētem eum haud à sor-
oris consuetudine abstinuisse, neque eam pudicam aliquā
fuisse Elpinicen, quinimō obsecutam vltro Polygono pi-
ctori ferunt. Eapropter cū in Pœcile porticu, tunc Ple-
sianctio appellata, Laodice inter Troianas pingeret mu-
lieres, Elpinices sibi imaginem pręposuisse. Is verō Poly-
gnorus nulla artem pretio exercebat, nullāve mercede ad-
ductus sed ob gratiam tantummodo erga vrbem porticum
illam rerum scriptores pioxisse tradidere. Et poeta Me-
lanthius id insinuans ait:

Sumptibus ipse suis ornavit templa deorum.

Cecropiūque forum, herarum certamina pingens.

Sunt qui Elpinicen non clām, verū cum Cimonē pa-
triam cōeubuisse dicant, quod marito se digno diu ob inopiā
coniugari non posset. Demum Calliæ nupit, cui quoddā in-
ter Athenienses diuitis opulentus, atque illius amore ca-
ptus, alienum pro damnato patre res persolvere spon-
disset, haud inuitam Elpinicen Cimon vxorem dedit.

*Cimon in
mulieres in
tēperans.*

In mulieres verò intemperantis ingenij fuit. Etenim Me-
lanthius poeta elegiis in Cimonem ludens, Asteriā cōme-
morat genere Salaminiam. Mnestram quoq; mulieres sum-
mo studio coluisse. Idem etiā intelligi licet, quod vxoris
Isodicae Euryptolemi filia mortē periniquo molestoq; ani-
mo tulerit, si id conicere à conscriptis ad eum pro leuadis
lachrymis leniendoq; dolore elegiis par est, quarum autho-
rem Panætius philosophus arbitratur Archelaum physicū
extitisse, à tēporibus haud ineptē coniectans. Ceteri verò
Cimonis mores & generosi, & gratia quadam admodum
11 affluentes. Neque enim Miltiadi audacia concedentē, neq;
prudencia Themistocli, ambos tamen iustitia & æquita-
te superasse constat: virtute quoque militari haud inferior,
quanquam inuenis adhuc armorum experiētia imperitus,
rebus vrbanis maximē præcellerat. Etenim Medis ingruē-
tibus cū Themistocles Atheniensis populo suaderet deser-
ta pro Salamine vrbe ac agris in naues arma transferre, to-
tāque belli molē mari gerendam esse, aduertens Cimon
plerosque eius rei stupore exanimatos, sumpto equestri frē-
no per Ceramicum forū exultans cum sociis in arcem con-
scēdit, illud deæ Palladi oblaturus, quod nauali deinceps,
nō equestri certamine opus esset. Donato itaq; frēno, cū
ex his clypeis qui circa templum appensi erant vnum acce-
12 pisset, habita prius deæ supplicatione, ad mare deinde con-
tēdit. Visum est id facinus haud paucis audaciē dedisse prin-
cipiū. Fuit quippe specie & forma non negligendus Cimo-
13 vt Ion poeta tradit, corporis statura mediocri, habebatque
multa & crispa coma suffultum caput. In eo verò certami-
ne cū acriter strenuēq; dimicasset, maximam sibi in vrbe
gloriam cum ciuium beneuolētia comparauit. Iam multi
eius virtute ad eum conuenire, animum ingenti laude at-
tollere, iubereq; digna Marathone iam eum excogitare.
Atq; cum se ad capeſſendas dignitates in rep. contulisset,
à populo quī iam Themistoclis fastidio abundabat, per hu-
manē admissus est. Feceſſerant eum populo charum compo-
ſiti mores, mansuetudo quædā atque humanitas, familiare
ac vrbani viuendi genus. Neq; parum illius dignitati cō-
duxit, quod Aristidi Lyſimachi filio mores ac eius ingeniū
conſpicanti, aptiſſimus is viſus est in fastum audaciamque
13 Themistoclis obſciendus. Medis verò ē Græcia fugien-
tibus,

tibus, cū nondum ad Athenienſes Græciæ principatus
tractus eſſet, ſed adhuc penes Lacedæmonios ac Pauſa-
niam ſumma rerū conſtaret, naualibus copiis dux eſt decla-
ratus. Primū quidē in ea militia ciues ſuos ſummo ſtudio
exercebat, vt præter cæteros lōgē primarij ornatiffimi que
in armis conſpicerentur, atq; prōptiffimi. Pauſanias inter
ea literis clām ad Perſicū regē datis, de proditiōe cōpit
tū barbaris agere. Is in ſocios temerarius & crudelis, mul-
ta per licentiam impiē ſuperbeq; nefanda patrarat. Cimon
occaſionem naſtus, ſocios iniuriis indignē affectos ad ſe
benignē pellicere, humanē colligere atq; ſolari: vt ſenſim,
non vi aut armis, cæterū arte atque ingenio fretus, patrię
vendicaret Græcię principatū. Hoc humanitatis ſtudio plu-
rimi ſociorū à Pauſaniæ inſolentia abhorrentes, Cimoni
Ariſtidiq; eos perhumanē ſouentib. adhærebant. Ephoris 14
deinde ſcribunt, cōſulūt, monēt, vt Pauſaniā domum reuo-
cent, q; iam Sparta per ignominia neglecta, turbulentuſq;
rerum ſtatus in Græcia videretur. Ferunt virginem quandā
Byzantiam Cleonice nomine, clariffimo genere ortam, à
Pauſania in libidinem accerſitā: parentes verò vi, pauoreq;
conſternatos, pudicam ei virginem proſtituiſſe. Hæc Pau-
ſaniæ domum obſcura nocte ingreſſam, ſumpto ab his, qui
thalami foribus præerant, lumine, ſilentio ad cubile acce-
dentem incautē ceſpitāſſe, euerſamq; cum ſtrepitu lucernā
ſopitum iam Pauſaniam excitāſſe. Is hoſtilibus ſe inſidiis
circunuentum arbitratus, ſtriſto gladio inſcius in virginē
ruens, eā confodit. Cleonices deinde manes omnem Pauſa-
niæ quietem adimere atq; turbare, eiufq; ymbra frequēter
ſibi per ſomnium viſa iratē diſſitare heroicū illud:

Iuris te pœna vocat mort alibus horror.

His itaque geſtis cū indignitate ſceleris, tum virginis 15
pietate concitati in Pauſaniam ſocij, illum ſolicitante Ci-
mone Byzantię obſident, eumq; mox vrbe eiiciunt. Is tūc
inde diſſugiens virgineis manibus admodum vexatus, in
Heracleam ad Necromanticum ſe oraſculum cōtulit, vbi
reuocata Cleonices anima, ſupplex inſeſtæ virginis iram
lenire nitebatur: quæ in conſpectu adueniens, conſeſſim in-
quit his malis liberatum fore, cū in Spartana vrbe conſi-
terit. Ea ſermonis ambiguitate viſa eſt hominis mortem
11 ſ præ

*Necromantē
cū oraſculū.*

prædixisse. Multi profecto hanc rerum scriptores historiæ tradidere. Sociis itaque ad Cimonem iam coactis, nobiles quidam Persarum viri, regisque necessarij, qui ea forte tēpestate Dionem urbem Strymoni fluuii adiacentem detinebant, vicinis Græcorum coloniis vim intulerant. Quod ubi Cimoni nuntiatum est, confestim cum copiis in Thraciā enauigauit. Ibi primum cum Persis conferto prælio, summum fugatumque hostem in vrbe conclusit. Thracum dein de agris vnde per Strymonem vrbi commeatus aduehebatur desolatis, cæteraque regione vndique obseruata, tantam obsessis rerum inopiam, tantam iniecit famem, vt Eures eius præsidij pro rege præfectus, desperatione rerum in urbem ignem immiserit, multaque opum vi in eo congesta, ipse cum amicis semetipsum eodem præcipitarit. Portitus vrbe Cimon, cum iam plurima à barbaris igni absumpta essent, nullam propemodum ex ea prædam abegit. Regio illa ferax suapte natura pulcherrima erat. Ab Atheniensibus eò colonia deducta. Tres inde lapideos Mercurios Atheniensis populus Cimoni decreuit, quorum primo sic erat inscriptum.

Magnanimi virtute viri, qui Strymonis olim
Ante fluentis, genus Medorum intra Eionis arcem
Confecere fame, gelidi quoque numine Martis
Cadibus hostili saderunt sanguine terram.
Hæc ducibus magnis, patriamque tuentibus armis
Cecropiam, decreta manet clarissima merces,
Ventura his laudum studij accensa iuuentus,
Promptius ardebit patrios defendere muros.
Atridis clara hinc Menestheus agmina ducens,
Venit ad excelsæ sacra olim moenia Troia.
Carmine & hunc magni celebratum constat Homeri,
Instruxisse acies, Danaumque ornasse phalangas.
Quis modo pro tantis haud æquum censet Athenis
Viribus, ingenio, studijque excellere bellis?

In his tamen haud vsquā Cimonis nomen declaratum sit, maximum tamen honoris splendorem præ se ferre videbantur: neque enim eiusmodi Themistocles, aut Miltiades quippiam consecuti sunt. Quinimod huic viuentem pro parta victoria coronam postulanti, Socharis Deceleus e media concione exurgens obstitit, si nō gratā, quæ tamē populo

populo probaretur, sententiam dicens: Cum enim, ô Miltiades, inquit, solus pugnando de barbaris victoriā consecutus fueris, & te vnū tunc honorari equū censerō. Quod igitur tanto ob ipsius facinora Cimon honore habitus fuerit, ob id arbitror contigisse, quoniam sub cæteris quidem ducebatur iniurias vltro illatas Athenienses propulsabant: hoc verò vno & hostes vincere, & aduersas vrbes infesto agmine petere, & hostiles agros deuastare, & ipsam denique Eionē & Amphipolim subigere, incolerētque potuerūt. Scyrum quoque insulam tali à Cimone occasione subactā incolere. Dolopes eam insulam habitabant, viri agros cultus parum studiosi, sed veteres nauigantium prædones. Hi neglecto tandem hospitalitatis iure atque officio, neque ab his, qui crebro, honesteque in ea insula versabantur abstinerent: cæterum Thessalos quosdam institores quæstus gratia eò profectos deprædatis in vincula coniecere. Thessali contra his vinculis, cum ad Amphistyonicum iudiciū confugissent, raptæ vrbs illa pecuniæ multata est. Ciues eas non ex ætario publico, sed ab his, qui rapuissent, res repeti debere contendebant. Ea sententia trepidi raptores, clam Cimonem literis accersebant, vt cum classe veniens insulam à se in deditionem acciperet. Traiciens eò Cimon, cum insula Atheniensium imperium subiisset, Dolopes inde expulsi, compositisque rebus tutum nauigantibus Aegæum præstitit. Ferūt Theseum priscum Aegæi filium ex Athenis profugum transfretasse in Scyrum, ibique à Lycomederege ob trepidationē dolo fuisse interfectum. Quod ubi accepisset Cimō (habuerūt enim responsum quoddā Athenienses, Thesei subens reliquias in urbē reduci, proque dignitate illū velut heroe venerari) summo studio cepit indagare sepulchrū. Ignorabatur vbiā Theseus iaceret, & Scyrij semper id celassent, prohibuissentque antea id corpus perquiri. Monumento summa tandē diligentia vix cōperto, ossibusque in prætoriam triremem magnificè splendideque ornata impositis, ea Cimon induxit in patriā post annos ferme quadringentos. Hæc res amplissimā ei apud populum gratiam conciliauit, atque in eius memoriam institutum est celebre illud vulgatumque tragicorum certamē. Nam cum primā Sophocles iunior adhuc fabulam dedisset, iamque multa contentio, multusque spectantiū hominum

num conuentus adesset. Aphepsion præfectus non alios in hoc certamine iudices sortiri voluit, ceterum in theatrum vnâ cum reliquis belli ducibus aduentans Cimon, cum diis consueta sacra libasset, ab Aphepsione ibi detentus est: sacramento inde adactus cum singulis ex omni tribu sedere atque iudicare iussus est. Hi viri decem fuere, quorum dignitate atque præsentia ingentem hæc concertatio splendorem est consequuta. Vicisse Sophoclem tradunt, victum verò Aeschilum, & graui mœröre affectum iniquè id tulisse, parumque deinde temporis commoratum Athenis, ob iram diuertisse in Siciliam, vbi moriens prope Gelam sepultus est. Ion verò adolescentulus adhuc Athenas veniens, vnâ cum Cimone penes Laomedötem concennasse se tradit, postremisq; poculis iam libatis, iussum Cimonem non iniucundè cātasse. Ea re omnium, qui aderant consensu supra Themistoclem laudatus est: quod ille neque cantare, neq; fidibus didicisse, verū amplissimā se seire opulētāq; rempub. facere iactasset. Inde verò (vt in cōtuitiis par est) cū ad res Cimonis defluxisset oratio, plurimaq; ibi gesta clarissimè commemorata fuissent, prudētissimum ipse de se facinus narrare orsus est. Multos ex Sesto atque Byzantio captiuos barbaros Atheniēsiū socij cū cepissent, omnem diuidendam prædam Cimonis arbitrio cōcessere. Hic verò partiēs, cū hinc nuda corpora, illine vniuersa barbara spolia statuisset, accusabant socij partes, quod iniquæ essent. Facta deinde potestate, vt vtram vellent ipsi deligerēt, Atheniensesque quauis altera satis contentos fore, Herophyti Samij sententia, omnem ornatum, barbarāque supellectilem socij elegerūt, captiua Persarum corpora Atheniensib. relinquentes. Discedens tunc Cimon ridendus quippe par-
23 titor visus est, qui aureas armilas, bullas, torques, candyas, purpurā, magna operapretia retulissent: contra verò Athenienses nuda Persarum corpora nulli satis apta labori suscepissent. Continuo vero pleriq; captiuorum cū amicis, tum familiares atque domestici ex Phrygia Lydiāq; descendentes, ad eos ingenti pretio redemerūt, vt cū ea pecunia ad educandas quatuor mēses nauales copias Cimoni abūdē suffecisset, multū præterea auri ex ea redemptione in publicū arariū esset congestū. Cimo itaq; spoliis iam hostiū militię partis opulentus ac locuples, vt honesto belli iure eas sibi diuitias

diuitias cōparauerat, ita pulchrum in ciues eas liberaliter partiri duxit. Primū amotis vndiq; agrorū suorum sepris, egenis ciuibus, hominib;q; peregrinis poma frugēsque inde assumere licebat impune. Parabatur quotidie ingēs domi conuiuiū, si nō apparatus splendore excellēs, abundas tamen, & quod vel homines affatim pascere posset. Eo pauperes quicunq; vellent liberè cōuenientes, educationē inde per otiiū sibi vendicabāt, vt rebus tantum vrbānis intenderent. Ceterum Aristoteles non id omnibus Atheniensibus dātū esse, sed ex Laciadis cōtribulibus suis volenti cuilibet licuisse tradit. Comitabatur præterea Cimonē familiares quidā iuuenes, eique consueti: his singulis pulchra veste amictis imperatum erat, vt si quis grandior natu sordidè ob inopiam indutus cū Cimone forte cōgrederetur, vstem cū illo permutarent. Visum est hoc munificentia genus plurimū in se maiestatis habere. Idem etiam copiose secum numeros deferentes, siquidem in foro virū indigna oppressum egestate conspicerent, quamproximè accedentes pecuniam etiam in manibus deponebat. Quæ iam Cratinus comitatus in Archilochis memoriæ mandasse visus est his verbis.

Nanque & ego Metrobius vitam voluit scriba

Primo & summo Græcorum cum duce Cimone

Transigere, placida & frui senectū,

Ast illud eripere nobis prius fata.

Et Gorgias Leontinus, Cimonē, inquit, sibi diuitias comparasse, vt vteretur: vsum verò fuisse, vt honorē cōsequeretur. Critias verò, vnus ex triginta tyrannis, elego, diuitias Scopadū, morēsque animūque Cimonis, atque trophæa regis Agelilai, sibi flagitabat. Etenim Spartanū Lychā celebrem quidem inter Græcos virū haud aliudē cognoscimus, quā quod in gymniciis ludis ac exercitiis externos conuiuiis excipere solebat. Iam vetus illud Atheniensū in hospites studium atque humanitas, Cimonis munificentie concedebat: illi enim, vnde ciuitas plurimū sibi gloriæ deberi arbitrabatur, Græcis hominib. educationis semina impartiti sūt: sōtiū quoq; ac ignis vsū hos, quib. opus erat, homines edocuerunt: hic verò, intra priuatos lares, perinde ac in publicū quoddā vrbis diuersoriū ciues excipiēs, frugibus etiā agrorū suorū & primis, & eximiis quib;q; pulchritudine, vel peregrinis quoq; hominibus per omnē anni horā vltro oblati

tis indulgebat, ut propemodum visus sit fabulosa illa Saturni
tempora in vitam de integro excitasse. Qui falsè hæc amplifi-
simam liberalitatem in populares factiones, assentationes-
que transferunt cōtrariis viri factis redarguitur. Hinc enim,
optimatum imperio more Laconum obtinente, Themistocli ple-
bis vires ultra quæ equum esset attollenti, plane constat unam cum
Aristide acerrime obstinuisse: ac in Ephialte iterum, qui popu-
27 lari gratia Areopagi potentiam dissolvere nitebatur, graui-
sime fuisse inuentum. Expilationibus quoque publicis & lar-
gitionibus penitus abstinente, omnia castè integrèque in
republica obisse, tamen præter Aristidè ac Ephialtè vniuer-
sos primores ea peste videret esse contactos. Ferunt præterea
Roelacem quandam barbarum, qui à rege Persarum deficiens,
cum plurima vi auri Athenas sese contulerat, à calumnia
toribus laceratum in Cimonis confugisset tutelam, ru-
lisseque illi domum dona phialas duas, quarum altera
aureis Daricis, altera argenteis plena erat. Conuersum
verò ad eum Cimonem subrisisse, togasseque barbarum,
vixit mercenarium Cimonem, an amicum habere mallet: cum
respondisset ille, amicum: Abi hinc igitur, inquit, tuamque hæc
munera defer. Ego enim amicitia tua fretus, hisce cum opus
28 fuerit liberaliter utar. Maximam interea Atheniensium du-
ces simultatem penes socios sibi consciuerant. Hi enim lon-
ga militia fessi, cum nil præter quietem & otium in colen-
dis agris cuperent, maxime quia barbaros inde summosa-
tum veli nihil inferre cernebant, sicut integrè vestigia
lia persoluebant, sic neque nauium, neque indicium
militum numerum conferebant. Atheniensium duci-
bus ea res permolesta erat: adeo, ut ab his qui vel militum
vel numerum nauium non compleuissent, in iudicium voca-
tisumerentur pœnas. Ceterum ab his tantum est visus dissentire Ci-
monem, ut neminem Græcorum in violentam militiam traxe-
rit, sed pecuniam modò, nauèsque vacuas ab his, qui detre-
citant arma, accipiens, emeritos eos, exauthoratosque facie-
bat. Patiebatur enim illos otio allectos domi torpere, ut
qui antè pugnaces viri fuissent, iam ad agorum cultum, ab-
stusque dulcedinem versi, imbelles, soluti que ob delicias, ab-
29 remorū usu penitus abhorrerent. Athenienses verò, ad militiam
vicissim cōscribentes atque exercēs, haud multum post temporis id
effecit, ut vel sociis ipsi, quorum mercede atque pecunia mili-

Apophthe-
gma
pulcherri-
mum.

tauerant, imperarent: etenim crebra nauigatione, labore ac
fiduo, multo denique armorum usu tantum illis terrorè incusse-
rāt, ut sensim pro sociis tributarios eos, seruosque haberent.
Persici verò regis superbiam nemo super Cimonem depres-
sit atque contudit. Eiectum enim Græciæ finibus euestigio
subsequutus, antequam ille aut pauore reciperet animos,
aut res barbaras componere posset, hæc quidē subuertit atque
dirupit, illa verò à rege deficiētia in Græcorum ditionē ade-
git: adeo ut omnē Asiā ab Ionia usque Paphlagoniæ Persicis præ-
sidiis, atque armis desolatā fecerit. nūtiatū est de inde magno
regis exercitu, ingentique classe obsideri Paphlagoniam. Quod
30 ubi accepisset Cimon, cupiens maritimam aditū oram, quæ in-
tra Chelidionios iacet, hostibus terrore præcludere, à Cni-
do & Triopio cum ducēstis remibus enauigauit. Hæc fuerāt
à Themistocle & ad celeritatem, & ad gyrum apertissimè fa-
bricata, quas Cimon latiores faciēs, curricula quoque per ta-
bulata disposuit, ut multo milite referretur acius in hostem in-
neheretur. In Phaselitas itaque primū profectus est. Hi cum
Græci essent, de defectione cū eis, deinde de admittēda clas-
se actū est: utrunque pariter est negatū. Cimon vastitatis agris,
ad vrbes mœnia signa mouet. Chij in ea expeditione cum
Cimone cōmilitabant, qui officio veteris erga Phaselitas
amicitiæ freti, cum Cimonem leniēdo, tum codicillos sagittis al-
ligatos super mœnia trāsmittēdo, eos tandē cōcilij auere, ea
editione, ut decē talentis perlolutis, in barbaros secum ar-
mati cōmilitarent. Ephorus Tichrausē maritimis regiis 31
copiis, terrestribus Pheredacē, duces fuisse tradit. Callisthe-
nes verò Ariomandē Gobryæ filiū summæ rerū præfuisse
author est, detrectantēque cum Græcis congressum. Penes
Eutymedontē secessisse, ubi octoginta propediem Phœni-
ces naues expectabat à Cypro. Quas cupiens eo prælio ex-
cludere Cimon, maturius instructa classe in hostem sub-
uehitur, ut vi, si illi reculassent, ad cōferendas manus com-
pelleret. Illi ne vi cogerentur ad decernēdū, intra flumen re-
ceperunt classem. Quod ubi insequentes viderunt Athe-
niensium naues, & ipsi tandē ad pugnam versi, dimicaturi in
hostem veniūt, sexcentis, ut Phanodemus, ut verò placet Epho-
ro, quinquaginta nauibus ac recentis. Nil tantis copiis di-
gnam nauam ab eis certamine gestū est. Nam mox pro- 32
ram in terrā dātes, proximi quique à nauibus desilierunt, & in
castra

castra (nā ea propē locata erant) se receperē: deprehensos ve-
rō barbaros omnes vnā cū nauibus perdidērūt. Hinc ingen-
tem fuisse barbaram classem cōicere par est, quando quidē
multis in fugā versis, multisq; allisis nauibus atq; confra-
ctis, ducentastamen captiuas Athenienses cepere. Pedestres
verō barbarorū copiarū instructa acie ad litus descendunt.
Constitit paululū Cimon deliberabundus, terrestrine prae-
lio sibi decernendum esset, quōd iam suos pugnando desel-
sos, hostes verō integros, & numero superiores cerneret. Tā-
dem suos conspiciat, & robustitate viriū, & proximae vi-
ctoriae gloria elatos, atque cominus cum barbaris manum
conferere cupientes, peditem nauali adhuc certamine sudan-
tem in terram explicat: clamore deinde sublato, citato a-
gmine in hostem ruunt. Constitērunt Persae impetum stre-
nuē excipientes. Atrox inde initur praelium cum ingenti o-
ptimatum atq; primorum Atheniensium strage. Anceps diu-
certamen fuit, & barbari tandē fusi, pars caesi atq; trucidati,
pars cum tentoriis multarum refertis opum capti sunt.
Cimon itaque, vt validissimus certator, binos vno die su-
biciēs spē cōflictus, hoc pedestri quidem apud Salamina,
illud ad Plataeas nauali pugna trophaeum duabus victoriis
superauit. Ad octoginta deinde Phoenices naues, seu ad bu-
iusce belli reliquias cōuersus, ad Hydropem, quō eas appli-
cuisse audierat, ire pergit. Nondum quicquā de reliquis co-
piis hostibus allatum fuerat, sed integro animo & elato ad
exercitiū recenti clade confectū tendebant. Ea propter subi-
to ac insperato victorū pauore percussī, vniuersa classe caesi
atq; obtruncati sunt. Ea clades tātam Persico regi trepida-
tionem iniecit, vt vulgatissimas illas pacis cōditiones ac-
ciperet: Temperaturū à Graeco mari, quantum est equi cur-
sus: intra Cyaneos atq; Chelidonios longa naui ferrōq; ro-
strata non fore nauigaturū. Atqui Callisthenes non illa pa-
cis fuisse fœdera tradit, sed barbarum reuera id spontē fecit
se, cladis illius terrore consternatum, tātūmq; deinde à Gra-
ecia abstinuissē, vt cūm Pericles primō quinquaginta, tri-
ginta iterū Ephialtes nauibus in Chelidonios nauigassent,
nullas obuiā habuerint barbarorū naues. Cratero verō in de-
cretis, quae ipse collegit, eas conditiones inter pacis fœde-
ra cautas fuisse placet. Ferūt etiā propterea Pacis arā Athe-
nis dedicatā fuisse, & Callia legatū maximo honore habitū.
Venditis

Pugna Ci-
monis ad
uersus bar-
baros.

Venditis deinde hostium spoliis, cū iam ararium eo bel-
lo satis opulentum esset, in alios publicos sumptus pecunia
erogata, & murus ad Notum vergens arci exadificatus est.
Dicunt quoq; muros longos, quos Scelea vocant, postea
quidem absolutos fuisse: prima verō eorum fundamenta
palustribus locis, multaq; pluuiarū congerie limosis iecisse
Cimonē, plurimo cāmēto grauibusq; lapidibus palude cō-
pressa: omnēque eius sumptum propriis opibus exoluisse.
Primus quoque diuersoriis, quae liberalia ac amena vocāt,
quae paulō pōst magnificē celebrata sunt, urbem perorna-
uit. Platanos plantauit in foro. Academiam verō, quae arida
prius fuerat & inculta, irriguum lucum effecit, sua opera
purissimis alueis vmbrosisq; deambulacris elaboratum. Et
iam Persae quidē ope à Thracibus implorata, Cherronefium
deserere recusabant, neq; multi faciebāt Cimonem, qui ab
Athenis cum paucis admodū triremibus eō nauigarat. Qua-
tuor itaq; ipse nauibus hostes adortus, tres atq; decem illo-
rum triremes cepit, expulsisque inde Persis cū Thraecis etiā
late fudisset, vniuersam tandem Cherronefium patriae vendi-
cauit. Thasij praeterea, qui ab Atheniensibus descuerant,
nauali certamine profligati, tres eorū atque triginta naues
capte, & ciuitas per obsidione in potestate redacta. Chrylea
quoq; vltiora, omnēq; cui praerāt Thasij regionē Athe-
niensibus ipse subegit. Illinc erat facilis in Macedoniā trās-
itus, & multa vēdicandi agri occasio. Quocirca accusatus est
eum agere id noluisse Alexandri regis mercede subductum:
eorum tamē qui in se cōspirauerant, calumnias euasit. Cū
verō causam pro se apud iudices ageret, Nō ego, inquit, quē
admodum ceteri, vt colantur pariter ac dona capiant, lo-
nes aut Thessalos locupletissimas gentes hospitio habeo, ce-
terū Macedones & colo & diligo, eorum frugalitatem,
modestiamque imitatus, cum quibus nullas prorsus opes
conferendas esse arbitror. Lator verō plurimū iudices,
quōd hostili gaza ciuitati nostrae diuitias compararim.
Sresimbrotus verō Elpinicen ad fores Periclis (is erat vehē-
mentissimus Cimonis accusator) supplicem venisse auctor
est, illūque subridentem, Consenuisti dixisse, consenuisti
ad huiusmodi res obeundas o Elpinice. Mitissimum ta-
men in Cimonem fuisse deinceps, nec vltā quā semel
duntaxat, & tunc quidem leuissimē illam causam cōtra Ci-
monem

Cimonis in-
stauratio-
nes Athe-
nis.

36.

monem perorasse, tandemque ea occasione absolutum fuisse Cimonem. Dehinc quoad in urbe aderat, potentissimus in repub. factus dissipabat consilia plebis, quæ in optimates insurgens, vniuersam urbis potentiam, cunctosque magistratus in se usurpare tentabat. Rursum verò, ubi cum classe ex urbe profectus est, plebs de integro in animos erecta, omnem pristinum reipub. statum, patriasque, quibus præfide Ephialte regebantur, consuetudines euertere: curias ex
38 Areopago omnes ferme præter paucas sustulerunt. Iamque iudiciorum autoritate in se usurpata, videbatur status urbis in plebeios integrè defluxisse. Poterat tunc plurimum in urbe Pericles, à quo & plebs summo studio fouebatur. Reuectus in urbem Cimon dignitatem tanti consilij prostratam indignatus, pristinum Areopagi statum integrare adortus est, & ad optimates summam rei traducere. Tunc rerum nouarum auctores exclamare, populum in eum iritantes lacessere, crebrò ei obicere flagitium in sortem, vocitareque eum Lacedæmonii fauorem. Inter quæ vulgò iactabantur illa ab Eupolide tradita de Cimone: Malus quidem non fuit, vinolentus verò ac negligens, & quandoque iacebat in Lacedæmone, hanc tamen Elpinicen relinquens solam. Si verò segnis, si immodestus tantas domuit vrbes, toties de hostibus victorias retulit, quis modò inficiabitur, si is & sobrius & vigilantis fuisset ingenij, nemini superiorum Græcorum, aut qui deinde fuere, rerum
39 gestarum gloria concessurum fuisse? Lacedæmonem profecto ab initio coluit atque amauit, & geminos filios vno sibi partu ex Clitoria editos, alterum Lacedæmonium, Helium alterum nominasse Stesimbrotus placet: proinde Periclem maternum ei genus improballes frequenter.
Diodorus verò. * Cosmographus, præter eos tertium quoque Cimonem ex Iodice Euryptolemi Megaclei filia genitum fuisse tradit Thessalum nomine. Non autem minimas eorum, quos consecutus fuerat, magistratuum partes Lacedæmonii ipse debebat. Iam enim Themistocli maxime infensi curabant, vt omnis urbis autoritas, omnis potentia in adolescentem Cimonem conflueret. Primum quippe Atheniensis populus id probare atque iucundè cōspicere, quod per multa propter illū emolumenta Atheniensibus La-

* περὶ τῆς
αἰῆτος.

cedæmonij contulissent. Nam cū res Attica plurimū augeretur, & bellicis rebus pulchrè prospiceret, id quicquid Lacedæmonij Cimonis gratia atque autoritate tulere. Eius enim ductu atque auspiciis plurimæ Græcarum rerum gubernabantur, quod sociis quidem comē atque benignum, & gratissimū se ipsum Lacedæmonii exhibebat. Postea verò quā res Atticæ suis viribus nitebatur, vigilans Cimonis erga Spartanos studiū Athenienses fastidire. Etenim cūctis in rebus Lacedæmonē extollens, si quando suos aut improbare, aut irritare volebat, dictare solitū scribit Stesimbrotus, Non utique Lacedæmonij tales: & inde quoddā penes ciues suos odium atque similitudine sibi cōflauerat. Maximā verò omnium, quas vnquam subierit, calumniā hinc ortā fuisse constat. Regnabat quartū in Spartanis annū Archidamus Zeuxidami filius. Terræmotu factō omnium ante eam ætatē memorabiliū maximo, ingentibus Lacedæmonia tellus hiatibus soluta est. Cōcussis Taygetis montibus, quidam, eorū vertices præfata, vniuersa ciuitas diruta atque confusa, domos singulas præter quinque, cū ingenti fragore & ruina prostrauit. Exercebatur tunc fortè in medio porticus puberes simul atque adolescentēs. Ante eam terræ cōcussione leporem quendam in conspectū eorum aduenisse ferunt. Hunc adolescentēs (vt erant) vinctos ioco extra gymnasiū insectatos fuisse, puberes verò, qui intus se cōtinuerant, ruina gymnasij obrutos omnes ad vnum pariter perisse, ea propter eorū sepulchrum, & nunc quoque Sismatiam appellatum est. Aduertēs itaque Archidamus in tanta totius urbis cōfusione, atque ruina imminentem perniciem, & ciues passim solutos priuatarum duntaxat rerum saluti intētos esse, aduentū hostium tuba vndique significari facit, ciues armatos quāprimum ad se cōuenire iubet. Tota in huius vnus cōsilio visa est pēdere tū Spartanæ urbis salus. Vicini namque homines cōcursione vndique ex agris facta, directuri ruinæ reliquias veniebant: qui armatos iam ciues instructosque conspici, terga dantes in proximas quique vrbes recipiunt, inde finitimos populos obeundo ad prædā diruta urbis sollicitare. Multis, & Messeniis maxime cares cū placuisset, omnes in Spartanos arma suscipiunt. Lacedæmonij Periclidam Athenas mittunt, opē atque auxilium à sociis imploraturū, quē scribit Aristophanes comicus pallidū aris insidentem punicea in veste exercitum postulare.

Terræmotus atque hiatus apud Lacedæmonios facti.

Ephialtes itaque id protinus prohibere, obtestarique, ne
villā aduersariæ vrbi opē ferrent, at sinerent Spartanorum
fastū, atq; superbiā cōculcari atq; iacere. Cimonē verō Lace
demoniorū salutē patriæ cōmodis, & incremento prętulisse
suasisse populo de auxilio sociorū: atq; profectū deinde cū
haud parua militū manu in Lacedæmoniorū subsidium, Cri
43 tias author est. Ion verō eius orationis meminit, quā maxi
mē ciuiū animos in suā sententiā cōciliauit, hortatus ne Grę
ciā claudāpateretur, neue societate iā copulatā illis vrbe per
contēptū negligerent. Profectus itaque Lacedæmonē Ci
mon, cū copias præterduceret per Corinthū inuectus est
in eū Lachartus, quod inexploratis eius loci ciuibus, illac
exercitū traduceret: neq; enim decere illū alienū pulsantem
ostium ingredi priusquā dominus iuberet. Et Cimon, Cæ
terū nō vos, inquit, ō Lacharte, Cleonensiu ac Megaren
siū pulsantes ostia, sed armis ac vi cōstringentes, in eorum
domos irruistis, arbitrati his, qui viribus præualēt omnia a
perta esse debere. Hæc fertur Cimonis in Corinthū, haud
magis mordax, quam opportuna responsio, statimq; cum
copiis excessit. Acciti iterū à Lacedæmoniis Athenienses
contra Messenios & Helotas Ithomā habitantes, opem tu
44 lerunt. Maximus inerat illis in armis splendor atq; prom
ptitudo. Quos suspicati Lacedæmonij tanquā nouarū rerū
cupidos, solos ex omnibus sociis ea militiā abdicare: Illi,
vt parerat, indignati abscedentes, iā palām in omnes Spar
tanarū partiū fautores difficiles esse, & leui in Cimonē oc
casione capta, exilio damnatum relegarūt in decem annos.
Erat enim decennale tempus præfinitum omnibus, qui tē
porario tantū exilio damnabātur. Lacedæmonij interea
expeditionē ingressi, liberaturi postremō Delphos à Pho
censibus, in Tanagra castra locant, quibus cominus dimi
caturi Athenienses occurrunt. Cimo armatus ad Atticū exer
citum veniēs tribui suæ Oeneidi se adiunxit, ardētissimus
vnā cum ciuibus suis patrias iniurias vindicare. Cæterū
concilium, in quo quingenti erant conscripti viri, cū id
pauide acceperet (aduersa enim factio eum istuc venisse cla
mitabat, Attica turbaturum agnūna, atque patriam Lace
demoniis subacturum) extemplo in nullos ordines Cimo
nem admitti iubet. Discedēs ille ē castris, Euthippū Ana
45 phlystium, cæterosque, quos Lacedæmoniorum fauor su
spectos

spectos fecerat, hortatur, vt in hostem forti animo pu
gnent, velintque opera atque virtute apud ciues suos ab hac
se nota purgare. Hi cū omnem Cimonis armaturam pe
nes se detinuisent, in turmas distributi, tam acriter, tam
constanter aduersus hostem dimicando constitere, vt cū
centum essent, nemo tamen ex pugna viuus emerferit. Ma
gna hæc virtus, ingens istorum salutis desiderium Athe
niensium excitauit, pœnituitq; quod falsas atq; iniustas tā
tis viris causas inieciissent. Subinde & ipsi Cimoni concilia
ti sunt, cū sociorum suorum eade, tum gerendarum re
rum opportunitate adducti. Ingenti nanque strage in Ta
nagra profligati, cū primo vere inuestū Peloponnēsiū
exercitum trepidi expectarent, Cimonem ab exilio reuo
cant, qui Pericle sibi decretum conscribente, in patriam est
reuerfus. Tales tunc ciuiles erant disceprationes, mutue
46 que ciuium iræ adeo mensurate vt pro publicis vtilitatibus
facile placari possent, & ipsa ambitio cunctos animi impe
tus excedens, ipsi tamen patriæ pietati penitus concedebat.
Cimonis itaque opera id bellum dissolutum est, & vrbes in
uicem conciliatæ. Pace perfectā, animaduertens Cimon
iuuentutem Atticā domi non posse quiescere, cæterum
& militiā nutriri & augeri gliscentem, timens ne bellandi
cupidine in proximos Græcos arma mouerent, neue ad
insulas, aut Pelopōnesum ingenti classe conuersi causas in
testini belli, aut socialium criminationum origines in vr
bes excitarent, ducentas armauit naues, omnem bellorum
cupidinem in Cypris aut Aegyptios profusus, simul vt
inquietos Athenienses pugnando contra barbaros exerce
ret, & diuitiis ab hisce qui natura sibi inimici erant compa
ratis, honestē Græciā locupletaret. Omnibus itaque iam
47 paratis cū in litore nauales cōstitissent copię, horreda Ci
moni species in somnis visa apparebat, canē quandā in eum
lacsessit latrare, inter latrandū verō humana voce admixtū
hūc versū edidisse: *I, mihi teque meis catulis facturus amicum:*
Cimoni quidnam hoc phasma portenderet ambigenti,
Aristophilus Posidoniates vir vaticinij eq; familiaris, mortē
ait hanc sibi speciem præfigere, hoc modo cōiectans. Cantis
huic, in quem latrat, hostis est: hostem verō nō alia quispi
am re magis quam morte letum facit. Illa demū mista vox,
Medum hostē designat, quod Medorum dux Græcis pariter
mm 3 ac

ac barbaris viribus immixtus est. Sub hanc speciem ecce & aliud ei, dum Libero patri sacrificaret, prodigiū visum. Cū enim vates de more victimā cecidisset, id sanguinis, quod iam humi congelatū erat, formicarū caterua paulatim corripientes ad Cimonem deportabant, & circa, pedis pollicem extēdētes, diu huic rei intētā singulos latuere. Simul itaq; cū Cimo huic miro formicarū studio mentē adhibuisset, aderat & sacerdos iecur victimæ sine capite ei ostentans. Hæc cū sic obtigissent, enauigauit tamen Cimon, qui tāti apparatus militiam honestē detrectare nō poterat. Sexaginta itaq; nauibus in Aegyptū transmissis, ipse cū reliquis ea maria perlustrans, regiā classem in qua Phœnissæ & Ciliciæ naues erant, prosligauit. Circūiacētes deinde vrbes subegit, & in Aegyptios omnē belli conuerterat molē. Nihil humile amplius ei in animo residebat: cæterū in ingentes atq; amplissimas spes mentē attollēs vniuersū Persici regis imperium delere parabat. Stimulabat quāmaximē ingentis spiritus virum Themistocles: quem tantam apud barbaros gloriam, atque authoritatem consecutum audierat, vt rex Persarum in Græcos arma moturus, vniuersis suis copiis eum ducem declarasset. Themistocli verò ad mortem sibi spontē consciscendam, haud parum id accessisse ferunt, quod insuperabili Cimonis virtute atque fortuna, in Græcarum rerum desperationem deuenerat. Cimon itaque ingentes certaminum moles struens, circa Cyprum nauales cōcinens copias, ad fouem Hammonium quosdam ex suis mittit, secretum quoddam à deo sciscitatos. Ignoratur enim prorsus quidnam id esset, quod scire cuperet, nec verò deus vlla ei responsa tulit. Vt primum enim eò venēre, iussit eos isthinc abscedere: Cimonē enim ipsum iam penes se existere asseuerabat. Hæc illi audientes cōfestim ad mare descēdunt, & cū deinde in Græcorū castra venisset, quæ circa Aegyptū locata erāt, cognita Cimonis morte, req; ipsa cū Hāmōnis collata respōso, intellexerunt planē eū de viri morte vaticinatū fuisse, tanquā iam penes deos immortales ipse cōmoraretur. Obiit itaq; diē dū Citiū obsideret, aduersa (vt plurimis placet) corporis valetudine captus. Quidam vulnere, quod aduersus barbaros pugnas acceperat, eū cōfectū fuisse tradūt. Moriēs verò suis imperauit, vt celato eius interitu, copias cū classe in vrbe re ducē

ducerent: obtigitq; vt cum neq; hostes, neq; sociorum quispam id sensisset, liberi ac tuti in patriam remearent duce (vt Phanedemus inquit) Cimone, qui tricesimū ante diem e vita migrarat. Nil posteaquam is mortuus est, ab vllo Græcorum imperatore magnificē in barbaros gestum: cæterum ad factiones & discordias conuersi, cū nemo manus afferret in medium, ab externis bellis penitus discissi sunt. Ea re maximum in resumendis viribus momentum barbaris præstiterit, & Græcis rebus quantam iacturam intulerint, vix dici potest. Haud paulò verò post hunc, Agesilaus Asiæ inferens arma, breue cum his ducibus, qui pro Persico rege maritimas oras tuebantur, bellum gessit, & cum nihil adhuc clare, nil magnificē gestum esset, seditione tumultūque aduersæ factionis reuocatus abscessit, in mediis sociorum ac amicorum vrbibus publicanos Persarum, qui tributis populum vexabant derelinquens: in quas, dum Cimon viueret, nec Persicus modò tabellarius descēdebat, nec equus intra XL stadia ad mare cōspectus est. Reliquiæ verò eius in Atticam traductæ fuerunt, quod monumenta restantur, quæ & nunc quoque Cimonia appellata sunt. Colunt verò & Citienses quoddam Cimonis sepulchrū, vt Nau socrates rhetor tradit: quibus in fame terræque sterilitate à deo aliquando imperatum est, ne Cimonem negligāt, sed vt deū venerentur ac colant. Atque eiusmodi quidem græcus ille dux fuit.

INDEX IN VITAS PLVTARCHI.

PEPERCIMVS LE-
CTOR, OCCVPATIONI-

BVS TVIS, ET MATERIAM MVLTIPLI-
cem, qualis in historia ferè occurrit, in Indices
aliquot digessimus, quò magis author tantus
vui præsenti tibi foret. Indicum porò primus
res gestas complectitur ipsas, & quicquid histo-
rici argumenti est: reliqui quos tute reperies
ordine, oracula, prodigia, auguria, som-
nia, prouerbia, leges, orationes,
epistolas, strategemata, trium-
phos, statuas, authorum
nomina, ha-
bent.

	A	BANTVM	ditori viuio honores à Tyn	
			mores & virtus	daridis habiti j. 50
		bellica. The-	Academiam irriguū lucum	
		seus. j. nume. 6.	Cimon fecit xxxj.	35
		in margine.	Academia vnde nomen mu-	
Abantidas tyrannidem oc-		cupauit xlvij.	tuauerit j. 51 liij.	21
Abantidas à quibus interfe-	3	Academiae cur Lacedæmo-	nij alioqui vastates omnia,	
ctus	ibidem.	pepercerint j.		51
Abantis fluij descriptio		Academici vnde nomen for-		
xxxvj.	76	titi liij.		21
Abodriti populi lvi.	30	Acarnania excursionibus à		
Abodritorum cum Francis		Pericle infestata xj.		43
foedus	ibidem.	Academia vetus & noua.		
Abœocretus Bœotiorū dux		xxxij.		121
cæsus xlvij.	27	Acastus Pelic filius phitriasi		
Abstinentia ciborū toleratu		interiit xxvj.		89
quibusdā difficilis xxxvj.		Acerras Annib. diripit xv.		56
152		Accipere non turpe, sed non		
ACADEMO Helenæ pro-		accipere melius xxij.		71
		Accusan		

I N D E X.

Accusandi studiū quibus no
minibus laudabile xxxij. 1
Acetæ oppidum xiiij. 9
Aceris iij. 35
Achæi repudiato Philippo
Romanis se iugūt xvij. 10
Achæis suo iure viuere per
missum xvij. 21
Achæorū cū Machanida La
cedæmonio bellum xvij. 21
Achæi Elienses bello premūt
xxij. 50
Achæos quā auxerit Ara
tus, per totā eius vitā vide
xlviij. 16. 17. 52. & dein.
Achæa mensuræ genus
xlviij. 10
Achæiorū thesaurus xxv. 35
Achæi vir senatorius à Ma
rianis interfectus xxvij. 91
Achillæ Pompeij exdis cura
mandatur xxvj. 162
Achæi ab Alexādro tyrāno
subacti xij. 66
Achillis genealogia xlviij. 8
Achillis cithara xxxvij. 30
Achilles quietis impatiens
xxij. 110. xxvij. 25
Achillis & Vlyssis contentio
xxxv. 9
Achilles à Paride inter por
tas interemptus xxvj. 100
Achilles in Epiro vt deus co
latur xxvij. 1
Achilles cur Alexādro felix
xxxvij. 30
Achæi thoraci similis xij. 3
Achæi instruendæ ratio xij. 36
Aconitū Athenis raro nasci
xlv. 49
Acontius mōs xxvj. 49
Aetæus Trib. pleb. Crassi in
Syriā profectiōē prohi
bere conatur xxxij. 47
Acradina Syracusarum arx
Marcello capitur xliij. 36
xxij. 32
Acrocorinthus mōs xlviij. 28
Acrocorinthū vallo & fossa
Aratus circūdat xlviij. 76
Acrocorintho Macedonum
præsidia depulit Aratus
xlviij. 28
Acrocorinthū in ditionem
Antigonus redigit ibidē.
31. & 82
Acron Cenincosum rex in
agrum Romanum impe
tum facit ij. 32
Acron obtruncatur ibidem.
Acrotatus Aræi filius, eiusq;
interitus xxij. 8
Acrotatū filium parēs viuis
regno expulit xxij. 8
Acrotati virile facinus xxvj.
64
Aetæa regio xlviij. 76
Aetæones duo, alter à cani
bus, alter ab amatorib. di
scriptus xxx. 1
Acuphis grandæuus quidam
xxxvij. 116
A D A M Caræ regina ab
Alexādro in matrē assūm
pta xxxvj. 47
Adanopugna xxv. 69
Admetus Atheniensium
dux vij. 104
Admetus ab Apolline ada
matus

I N D E X.

manus iij. 9
Admetus Molossorū rex The
mistocli infensus ix. 46
Adolescentibus gloriari li
cet xxij. 2
Adonia Ceresis festa vij. 46
xxij. 42
Adoptio j. 5
Adorandi ritus à Romanis
institutus iij. 38
Adranus deus xxij. 19
Adriaticum mare vnde di
ctum x. 26
Adranitarum vrbs xxij. 21
Adrastæ mons xxxij. 24
Adrastū in recuperadis cada
ueribus inuit Theseus j. 45
Aduenæ Roma expulsū
xxij. 51
Adulatio quantum rebus pu
blicis officiat xlv. 39
Adulter apud Lacedæmonios
nullus iij. 36. 37
A E A C V S inferorū iudex lij. 7
Acaci tēplū Aeginæ xliij. 48
Acacidae semideis omnibus
anteponendi lij. 6
Acacides Pyrrhi parēs per se
ditionē expulsus xxvij. 2
Acantidis tribules quare
Sphragiticis sacra stata fa
ciant xxix. 54
Acanorū vrbs ab Camillo
capitur x. 66
Aediliū duo ordines xxvij. 6
Aedilius mons xxvj. 42
Aegæ oppidum ix. 48
Aegæi à Pyrrho expugnati
xxvij. 59
Aegeus Pallantidarum infi
dias formidat j. 5. & 15
Aegæi interitus j. 30
Aegæi deæ consuetudine
vlus Numa iij. 8
Aegina locus lj. 3
Aegina insula xliij. 1
Aegina vexatur à Lysandro
xxv. 16
Aeginetarū ager Athenien
sibus diuisus xj. 70
Aeginam delendam censuit
Pericles xj. 17
Aeginetæ in Achæos conces
serunt xlviij. 64
Aeginensis belli seminaria
ix. 8
Aeginēs suam recuperant
urbem xxv. 27
Aeginenses Cato Romanis
asciuit xx. 30
Aegla amore Theseus Aria
dnā repudiauit j. 44
Aegospotamos xxv. 16
Aegri, quā sani facilius cre
dunt xl. 2
Aegritudo aliquando auda
ciæ causa xij. 1
Aegyptus medicamentorum
saluberrimorum, veneno
rumq; præsentissimorum
fertilis xxxij. 24
Aegyptiæ rota iij. 38
Aegyptiæ regiæ luxus xxij.
106
Aegyptiorū annus mēstruus
iij. 46
Aegyptij reges munusculis
interficiēdos excipiebant
xxij. 114
Aegyptus à Xerxe deficit x. 61
Aegy

INDEX.

Aegypto Caesar positus xxxviij. 96
Aemilii mulieres varidica incolunt xxxvij. 3
Aemylia Africani vxor xvi. 65. xxj. 3
Aemilius Pythagoræ puer xxj. 2
Aemulos nobis virtutis facimus, quibus sociis vti sumus xxv. 48
Aenaria insula xxviij. 76. & 82
Aeneas Palladium Troianum sustulit x. 37
Aenobarbi cognomentum xxj. 40
Aenus Thracie oppidum xl. 16
Aequalitas bellum minime efficit v. 26
Aer voce scinditur xvij. 22
Aerarij in Saturni æde vj. 23
Aerario sigilla impressa in tumultu agrario xxiiij. 16
Aeropi mors xxvij. 16
Aeschines cum Platone simulas liij. 51
Aeschines quot suffragiis absolutus xliij. 26
Aeschines exul Rhetoricam docuit xliij. 41
Aeschines Lampræus prodicionis damnatus xix. 37
Aeschylus à Sophocle victus xxxj. 21
Aeschylus mœrore cõfectus obiit. ibidem.
Aeslonis de Demosthene iudicium xliij. 19

Aesopum Tragœdum Cicero in pronũciatione imitatus xliij. 10
Aesopus historicus v. 59
Aesuius lucus vj. 15
Aetas quæ pulcherrima vij. 3
Aethra cum Helena Troiam ducta j. 53
Aetoli in Peloponnesum transiunt xxiiij. 26
Aetoli intra Naupactum obsidentur xvij. 32
Aetolorum agros Demetrius vastat xlv. 112
Aetoli à Demetrio superati xxviij. 13
Aetoli Antiochi aduersus Romanos socij xvij. 30
Aetoli Flaminij de Philippo victoriam sibi adscribunt xvij. 17
AFRANIVS Armenie præses xxxvj. 83
Afranius Parthum fugat ibid. 77
Afranius Sertorij castra diripit xxx. 35
Afranius castra à Caesare capta xxxviij. 101
AGAMEMNON solus vniuersæ Græciæ dux appellatus xxxv. 11
Agamemnonis in castris maligna pestis lj. 10
Agatharchi pictoris celeritas xj. 29
Agathocles ferè Carthaginensem cepit xxvij. 30
Agathocles insularum dominus xlv. 62

Agatho

INDEX.

Agathocles sapiens à Demetrio victus xlv. 129
Agathocles cum Thebanis pugna ibid. 37
Ager Romanorum in partes diuisus iij. 43
Agefilai genealogia xxiiij. 6. xxxv. 1
Agefilai mores & statura xxxv. 1. 3
Agefilus oratione potens, natura mollis xxiiij. 12
Agefilus liberorum impensè amans xxxv. 53
Agefilai in patriam pietas xxxv. 30
Agefilai & Lylandri amor xxv. 45. & xxxv. 2
Agefilus qualis in amicorum rebus fuerit xxxv. 27
Agefilus laborum patiens ibidem. 28
Agefilao maritimum imperium decernitur xxxv. 20
Agefilus Asia arma infert xxxj. 50
Agefilus Laconum instituta subuertit xxiiij. 25
Agefilus Phrygiam inuadit xxxv. 17
Agefilai aduersus Persas expeditione xxxv. 9
Agefilai de Persis victoria xxxv. 19. 20
Agefilus in Bœotiam transiit xxxv. 34
Agefilus ex Bœotia laicius xliij. 29
Agefilus Thebanorum pacem reculauit xxxv. 71
Agefila? ceruam in Aulide sacrificaturus prohibetur ibi. 14
Agefilai cum Thebanis pugna ibid. 37
Agefilus Tisiphernè acie fudit xlvij. 42
Agefilai cum Pharnabazo colloquium xxxv. 25
Agefilai de Pharsaliis trophæum xxxv. 33
Agefilus multa ex Acarnania prædam reportauit xxxv. 46
Agefilai res multa difficultate gestæ sunt xxij. 62
Agefilus maximam potentiam apud Græcos consequutus xxiiij. 6
Agefilus non ad imperium accessit antequam parere didicisset xxxv. 2
Agefilum quid ad imperandum induxerit xxxv. 5
Agefilus rex declaratur xxv. 47. xxxv. 6
Agefilus rex reus Tegeam confugit xxvj. 64
Agefilus quare ab Ephoris multatus xxxv. 8
Agefilus quas ignominie notas incurrerit xxxv. 74
Agefila? male audit propter crebras in Bœotiam incursiones iij. 29
Agefilai mala valetudo xxxv. 56
Agefilus in Asia obiit xxv. 56. xxxv. 83
Agefilus Ephorus xxiiij. 24
Agefilopolis Lacedæmoniorum rex xxiiij. 7

Agefilo

I N D E X.

Agēspolis rex publica non
admodum per ætatem cu-
rabat xxxv. 41
Agēspolis Epaminonda Pe-
lopidaq; liberauit xiiij. 10
Agēlstrata interit^o xxiiij. 40
Agileus Ephorus laucius
xxiiij. 56
Agidarū regalis apud Lacedæ-
monios familia xxv. 51
Agidis genealogia xxiiij. 7
Agidis & Cleomenis amicitia
vnde originē traxerit
xxiiij. 5
Agidis coniunx Cleomeni
nubit xxiiij. 42
Agidis & Leonida disidiū
xxiiij. 19
Agis rex à Leonida perēptus
xxxv. 83
Agis exercitui grat^o xxiiij. 27
Agidis de Lycurgo iudiciū
xxiiij. 19
Agis reip. formā restituere
aggreditur xxiiij. 11. xliij. 40
Agis Lacedæm. rex multatus
iiij. 25
Agis in carcerem conuicitur
xxiiij. 36
Agidē nō pœnituit eorū quē
prudenter cōsuluit xxiiij. 37
Agidis regis Lacedæm. di-
ctum iiij. 41
Agis Alcibiadi mortem ma-
chinatur vij. 66
Agis Arato auxilium ferre
nititur xxiiij. 26
Agidis fuga xxiiij. 30
Agis regnantium primus ab
Ephoris interfecit^o xxiiij. 41
Agis Archidami filius ab An-
tipatro interfectus xxiiij. 7
Agēlias Acharnanius prodi-
tionis damnatus xix. 37
Agonides Phocionis accu-
sator xxxix. 84
Agonides capite damnatus
xxxix. 90
Agnūlius Leus præco The-
seo Pallantidarum confi-
lia aperit j. 16
Agris diuidendis tres viri
creati xxiiij. 20
Agrigentum oppidū xxij. 60
Agrigentinorū equites Dio-
nem reducē iuuant xliij. 46
ATA X Telamonis fili^o luj. 8
Aiācis filij Atheniensium ci-
uitate donati v. 18
aiymogēs, tribus Atheniensis
v. 48
aiavria iiij. 22 xxj. 2
aig x. 63
Aidoniū Proserpine parens
j. 49
Aidoniū Hercule hospitio
excipit j. 54
ALALCOMENIVS mēsis
Bœotiorum xix. 60
Albana villa Q. Aurelium
perdidit xxvj. 80
Albani populi ubi morentur
xxxvj. 73
Albani à Pompeio deficient
ibidem. 74
Albanorum rex à Canidio
prostratus xlvj. 59
Albinus cōs. Lucaniam va-
stat xxvij. 33
Albin^o à Pyrrhovi^o xxvij. 37
Albinus

I N D E X.

Albinus vir prætorius saxis
fustibusq; mactatus xxvj. 16
Albunus Longobardorum
rex Galliam citeriōre in
deditionem accepit lvi. 14
Vxoris dolo necatus ibid. xliij.
Albus pagus xlvj. 88
Albus dies vnde dicatur xj. 54
Alcander iuuenis mansuetu-
dine Lycurgi victus iiij. 22
Alcibiadis nutrix & pedago-
gus vij. 2
Alcibiadis ingeniū xxiiij. 24
Alcibiades pacis inimicus
ibid. 29
Alcibiades Laconistę cogno-
men vnde accepit xxxix 25
Alcibiades ab Euripide lau-
dibus celebratus xliij. 1
Alcibiadis cū Nicia seditio
xxiiij. 32
Alcibiades ab exercitu reuo-
catus xxxiiij. 46
Alcibiadi imperium denuo
abrogatur vij. 103
Alcibiades reus vij. 87
Alcibiadi exilium decerni-
tur xxv. 8
Alcibiades ab exilio reuoca-
tus vij. 92
xxv. 4
Alcibiadis cū Agidis vxore
congressus vij. 64. xxv. 46
xxxv. 4
Alcibiadis in Sicilia tergi-
uersatio xxxiiij. 43
Alcibiades Cererem viola-
uit vij. 60
Alcibiades à Tissapherne ca-
ptus vij. 78
Alcibiadis interitus vij. 112
Alcimenēs gloria & genere
inter Achæos primarius
xliij. 39
Alcimenis Epirotę interitus
xlv. 52
Alcmæon Themistoclis ac-
cusator xx. 72
Alcmanes cantilenarum ar-
tifex phthiria^o interit^o
xxvj. 89
Alcmena Rhadamāto nupsit
xxv. 60
Alcmenæ cadauer euauisse
ij. 62
Aleyoneus Antigoni filius
cū Pyrrhi caput attulif-
set à patre verberatur
xxvij. 76
Alea Rhadamanti sepulchrū
xxv. 60
Alesia Cæsar capit xxxviij. 53
Alexāder Magnus genus ab
Hercule duxit xxviij. 2
Alexādrī matris in cubiculo
anguis visa xvj. 6
Alexandri natalis xxxviij. 2
Alexandri studia & exerci-
tia xxxviij. 47
Alexander quibus artibus in-
structus xxxviij. 13
Alexandri præceptores ibid.
10. 13
Alexander Iliadem Homeri
sub puluino habuit ibid.
15. & 55
Ale

I N D E X.

Alexander gymnosophistis
questiones proposuit ibi-
dem. 137
Alexander quibus moribus
virtutibusque praeclitus
xxxvij. 6. & 7
Alexander grauitas ibid. 7
Alexander de Homero iudi-
cium ibid. 57
Alexander de Diogene iudi-
cium ibid. 27
Alexander grauitate dictum
ibid. 62
Alexander quos epistolis sal-
uere iusserit ibid. 46
Alexander orante accusato-
re alteram aurem occlusit
manibus xxxvij. 93
Alexander continentia ibi-
dem. 43. & 92
Alexander quo pacto Heph-
estionis Craterisq; simulta-
tes coposuerit xxxvij. 102
Alexander vno equo decem
diebus tria milia & ducē
ta stadia emensus ibid. 94
Alexander pater Philip-
pus inani petiuit ictu
xxxvij. 18
Alexander xvi annos natus
Megareses fudit ibid. 16
Alexander Thebis exercitū
admonet xxxvij. 23
Alexander triremes ex fode
re ab Atheniensibus petit
xxxix. 53
Alexander cū Achæis socie-
tas xlvij. 31
Alexander contra Indos pro-
fectus regio currus cre-

mauit xxj. 19
Alexandri Macedonis bellū
cum Ptolemæo xij. 54
Alexandri de Macedonibus
victoria xxxvij. 33
Alexandri de Dario victoria
ibid. 33. 42. 72
Alexandri victoria in Gran-
co x. 33
Alexander primas in re mili-
tari Annibale censore ha-
beret xv. 92. xvij. 45
Alexandri liberalitas ac mu-
nificētia xxxvij. 85. & 146
Alexander Darij vxorē ma-
gnificē humauit ibid. 65
Alexander vinariam con-
certationē proposuit ibi-
dem. 148
Alexander Eurylochum in
scorti amore iunxit ibi. 92
Alexander neglecta religio
ibid. 31
Alexander inducias violauit
ibid. 127
Alexandrium bellū nulla ne-
cessitate gestū xxxvij. 92
Alexander Persarum aduer-
sus Græcos imperator di-
citur xxxvij. 26
Alexander cōmunis Græciæ
dux xlv. 61
Alexander Asiæ rex appella-
tus xxxvij. 76
Alexander Iouis Hammo-
nis filius ibid. 60. & dein.
Alexander suam deridet di-
uitiam ibid. 62
Alexander quibus ex rebus
æstimari mortalitatem
ibid.

I N D E X.

ibidem. 47
Alexandri vulnera ibidem. 47
42. 62. 98
Alexander Parthicam stolā
quare indutus ibid. 97
Alexandri fortuna vno sub-
uersa momento xxj. 45
Alexander Macedonum bar-
bas radere iussit j. 7
Alexander repudiatis Mace-
donib; corporis curā Per-
sis credidit xxxvij. 151
Alexander Cliti nece sibi mor-
tem consciscere volebat
ibid. 112
Alexandri mala valetudo
ibid. 38
Alexandri obitus ibid. 160
Alexandri successores pro-
uincias & imperia diuise-
runt xxix. 6
Alexandri successores titu-
los regios sibi vendicant
xlv. 41. & 42
Alexander Pheræorum tyrā-
nus Thessaliæ bellum in-
fert xij. 53
Alexandri tyranni crudeli-
tas ibid. 57
Alexander tyrannus Pelopi-
dam capit ibid.
Alexander tyrannus Thessa-
lorum fugam capit xij. 54
Alexander tyrannus veniam
à Thebanis petit xij. 61
Alexandri tyranni interitus
ibid. 77
Alexander Cassandri filius à
Demetrio obtruncatus
ibid. 17
xxvij. 12. xlv. 95
Ab Antipatro fratre regno
expulsus ibid. 91
Alexander Persei regis filius
toreumatibus deditus xxj.
60
Alexander Persei filius scri-
ba magistratuum Roma-
norum ibid.
Alexander philosophus glo-
ria diuiciarumq; contem-
ptor egregius xxxiiij. 7
Alexander in philosophia
Crassipræceptor ibid.
Alexandro Antonij filio So-
lis cognomen fuit xlvj. 62
Alexander Priami filius He-
lenam Menelao abstulit
lj. 8
Alexander Homericus vxor-
is nomine nobilis xlix.
32
Alexandria Aegypti ab Ale-
xandro condita xxxvij.
56
Alexandropolis oppidi no-
men ibid. 16
Alexas Laodiceus securi-
ab Augusto percussus
xlvj. 126
Alexippus medicus xxxvij.
91
Alia fluius x. 31
Allicus dies ibid. 32
Allobroges Romanorum iu-
gū grauitate ferunt xliij.
39
Allobrogum legati à Catili-
nariis sollicitantur ibi.
Alia sacra xxxv. 17
Alphon

I N D E X.

alphon morbus quo Arto
xerxes correptus xlvij. 49
alsea capitur xxij. 55
alyco Megarensis agri loco
vnde nomen j. 51
alyci Scyronis filij interitus
ibid.
A M A N T I S animus in cor
pore alieno habitat xx. 23
amanus fluuius xlv. 136
amanus mons xliij. 75
amazonium locus j. 42
amazones natura virosq
dem. 39
amazonū habitatio xxxvj.
76
amazonici belli origo j. 49
amazones utrū Alexandro
occurrerint xxxvij. 99
ambitiosorum ingenia ad
principatus munimē sunt
maligna xxv. 48
ambiendi mos xliij. 22
ambientes ignaris viæ simil
limi xx. 19
ambientes principatus, epu
lū & largitiones publicē
distribuebāt xxxvij. 57
ambiorix Gallus à Cæsare
desiuit ibid. 46
ambrones Romani vicerunt
xxvij. 40
ambrones magna strage à
Mario fusi ibid. 43
ameria Italiæ vrbs xxvij. 34
amicitia Cæsaris & Pōperij
non inimicitia, bellum ci
uile peperit xxxvij. 25
amicitia nimia odij genera
di causa xl. 64
amicitia propinquitate fide
lior xl. 51
amicitiæ regum & tyranno
rum quā sint fragiles
xlviij. 27
aminum quondam Atheniē
sum colonia xxxij. 53
aminum Lucullus obsidet
xxxij. 38
aminū oppidi incendiū ibid.
51
amistris Artoxerxis filia Te
ribazo nupta xlvij. 57
amophareti temeritas xix.
47
amor, deorum ministerium
ij. 68
amphares Ephorus Agidi pa
rat insidias xxij. 35
amphictyones pro Delphis
bellum suscipiunt v. 20
amphicratis rhetoris interi
tus xxxij. 61
amphipolis à Cimone suba
cta xxxj. 18
amphitheus Laedemonios
Græciæ bello implicat
xxv. 56
amphiarai laus xix. 9
amplexandi consuetudo va
de initium accepit ij. 2
amulius Numitori fr. regnū
abstulit ij. 5
amulius interficitur ij. 16
amylea Alcibiadis nutrix iij.
2. & 38
amyntas Lyconia rex An
tonio & contra augustum
auxiliatur xlvj. 105
amyntas rex ab Antonio de
ficit

I N D E X.

ficit ibid. 109
amyntas ad Darium transu
gredi aduersus Alexandrū
consulit xxxvij. 40
anacharsis iij. 35
anacharsis cū Solone consue
tudo v. 8.9
anacharsis aliquot scitē dicta
ibid. & dein. xxv. 56
anaxam Træzeniā Theseus,
rapuit j. 44
anaxas fluuius xxij. 37. xlv. 48
anaxarchus iij. 35
anaxarchi carnes stomacho de
bili conducunt xx. 60
anaxagoras Periclis præce
ptor xj. 8
anaxagoras primus luminis
& vmbra causam inuenit
xxxij. 75
anaxagoras rei domesticæ ne
gligentior xj. 38
anaxagoras quare in carcerē
coniectus xxxij. 76
anaxarchus æqualium contē
ptor xxxvij. 113
anaxarchi cū Callisthene di
sputatio ibid. 114
anaxarchus Alexandri diui
nitatem deridet xxxvij. 62
anarchus honoratus ab
Alex. ibid. 16
anaximenes naturæ princi
pia in ære posuit liij. 55
ancharia Octaviæ mater
xlvj. 51
ancilia peltarum genus iij.
35
aneus Martius Numæ gener
iij. 53
androcides nobilis genere
vij. 56
andocidis signum Mercurij
ibid.
andros iij. 24
androclidem Laedemonios
Græciæ bello implicasse
xxv. 56
androclides capta Cadmia
euaſit xliij. 12
androclides dolo interfectus
xliij. 13
androcides Cyzicenus pictor
Leuctricam pugnam non
absoluit xliij. 51
androcortus vniuersam In
diā peragravit xxxvij. 134
androcortus herois templum
xix. 32
androgeus in Attica dolo sub
latus j. 18
androsquavis iij. 64
andromachus Timæi histo
rici pater xxij. 17
andros j. 53
androschus ibid. & iij. 35
animal quod callidissimum
xxxvij. 138
annibal Græcarum literarū
doctissimus xvij. 73
annibal parenti Romanis se
hostem fore iurat xv. 4
annibal nonnūq̃ annū sub
parète tyrocinia egit ibi.
annibalis ingenium & labo
rum patientia xv. 3
annibal quærat Imperator
declaratus ibid.
annibalis arcus xv. 84
annibal Apenninū iugū supe
rat

INDEX.

rat xv. 29
annibal in italiam irrupit
xliij. 16
annibal quàm prope urbem
accessit xv. 67
annibal Saguntum obsidet
xv. 11
annibal Romanos cedit xliij.
54. 60. & xv. 28.
annibal serpentes in hostiū
naues mittit xv. 99
annibal aduersus Corinthios
xxij. 44
annibalis ad Trebiam fluuiū
victoria xij. 6
annibalis ad Cānas victoria
xv. 46
annibalis ad Thrasimenum
victoria xv. 33
Annibal ad Scipionem vsque
inuietus perstitit xliij. 67
annibalis animus ad pacem
inclinatus xv. 85 & 87 xv. 49
annibal ex Italia reuocatus
xv. 83 xv. 47
annibalis in castris nulla sedi
tio xv. 71
annibalis temperantia xv.
71. 72.
annibalis in hostes liberali-
tas xv. 34
annibalis in Marcelli cor-
pus humanitas xv. 78.
annibalis in Flaminiū corpus
pietas xij. 6
annibalis Artaxatam Arme-
nię metropolim condidit
xxxij. 91
annibalis de Fabio & Mar-
cello opinio xij. 29
xv. 42. & 75.
annibalis de Scipione iudi-
cium xvij. 45. xxvij. 16.
de Pyrrho ibidem. de seipso
xv. 92
Annibal victoria vti nescit
xij. 39 xv. 49.
annibali Capuę struuntur in
fidia xv. 53.
annibal victus xij. 29.
xv. 85. xv. 47.
Annibal alterum amittit o-
culum xv. 30
Annibal apud Antiochum
exulat xv. 89. xvij.
19. apud Prusiam Bithy-
nię regem xv. 97. xvij. 41.
apud Artaxam Armenio-
rum regem xxxij. 91.
annibalis interitus xv. 101.
xvj. 76. xvij. 43.
annius non eloquentia sed
argutiis valuit xxliij. 22.
annius contra Sertorium con-
tendit xxx. 11.
annius Marcum Antonium
obtruncat xxvij. 94.
annus magnus xxvi. 19.
annus ordinatio facta per Cę-
sarem xxxvij. 111. & 112.
A^{ve} x. 52.
A^{ve} ibidem. 53.
anser natura pauidi x. 49
anteus ubi sepultus xxx. 15
antei cadaver sexaginta cubi-
torum ibidem.
antalcida dictum Agesilao
xliij. 29
antalcida regnate Gręciigno-
minio

INDEX.

miniosam cum Persis pa-
cem ingerunt xlvij. 44
antalcidas se vita abdicauit
xlvij. 46
antedonem urbē Sylla dele-
uit xxvj. 64
antennates a Romulo prelio
superati ij. 34
anteon Herculis filius anto-
niorum familię nomen
dedit xlvj. 6
antemocritus atheniensium
legatus contra ius gentiū
a Megarensib. interfectus
xj. 61. & 62.
A^{ve} mensis xxvj. 37
antho Amulij regis filia ij. 5
antiates quāto studio Corio
lanum humauerint vij.
69
anticrates Epaminondā ma-
chæra transfixit xxxv. 73
anticatones Cęsaris xxxvij.
5. 103. xliij. 81
antigona Berenicę ex Philip-
po filia Pyrrhi vxor xxvij.
7
antigone scortam Philotam
amatorem circumuenit
xxxvij. 104
antigonia, quę antē Manti-
tinea xlvij. 85
antigonis Atheniensium tri-
bus xlv. 25
antigonus quāto iniquo ani-
mo Demetrii intolerantiā
tulerit xlv. 45
antigoni pietas in Demetriū
patrem xlv. 143
antigoni in hostes humani-
tas xxvij. 76
antigoni de Pyrrho iudiciū
xxvij. 15 & 57
antigonus quibus ab Athe-
nienfib. salutatus nomi-
nibus xlv. 25
antigonus aratum ad sese al-
licit xlvij. 25. & 78
antigonus non temerē peri-
clitari vult xxij. 93
antigonus apud Andrū pu-
gnaturus nō temerē se pe-
riculis obiecit xliij. 4
antigonus Mithridati necē
struit xlv. 10
antigonus contra Cleome-
nem Megalopolitanis sup-
petias fert xvij. 10
antigoni victoria ibid. 11.
xiv. 108.
antigonus Spartam occupat
xxij. 101.
antigonus vnoculus xxx. 2.
xxxvij. 149.
antigonum mendacij conui-
ctum Alexander ab aula
eiecit xxxvij. 149.
antigonus Alexandri succes-
sor xxj. 11.
antigonus Demetrium suc-
cessorem sibi cōstituit xlv.
71.
antigoni progenies ibid. 5.
antigonus aduersa valetudi-
ne correptus xxij. 101.
antigoni mors ibidem
antigonus Doson xxj. 11.
antigonus Gonatas ibidem
Antigonus ludæorum rex se-
cui percussus xlvj. 61.
antilib

INDEX.

- antilibanum Arabes incolūc xlv. 98
xxxvij. 52 antiochum Commagenum
antiochi de Lyfandro carmina xxv. 37 Ventidius in Samofatis
antimachus Teius Liric. ij. 22 obfidet xlvj. 57
antimachi poema xxij. 61 Antiochus Afcalonita veteris
antimachi poetici ingeniu Academia princeps xxxij.
Plato admiratus xxv. 37 121. xlij. 3
antimachus de Lyfandro poema aboleuit ibidem Antiochus academiam nouā
antiochia Mygdonica antiochia vita functa j. 42
xxxij. 95 antiorus Lycurgi filius iij.
antiochi tribus Athenienfis 73
xix. 14 antipatri cum agide pugna
antiochi nuptiæ intempeftiua xvij. 38. & xvij. 33 xxxv. 10
antiochus in Græciam aduersus Romanos proficifcitur xv. 93 antipater quas Athenienfis
Græciæ ciuitates ad defectionē follicitat xvij. 30. Quas bus conditiones obtulerit
à Romanis cōditiones accepit xv. 97. xv. 59. xxj. 10. xxxix. 68
Scipioni captum filium remittit xvj. 57 & 66 antipater & craterus Græcia
antiochus à Romanis inclufus xx. 73. xxj. 11 potiti Perdicæ regnum
antiochus Thermopylarum anguftiis nititur xx. 31 vafant xxix. 10
antiochus apud Thermopylas victus xvij. 31 antipater Græcos in potefta
antiochus à Lyfandro naualiprelio victus vij. 101. xxv. 8 tem accepit xxxix. 65
antioch. à Philippo belli socius afciscitur xvij. 20 alexandrum fratrem regno
antioch. os lapide ictus xx. 34 expulit xxvij. 11 xlv. 91
antiochus Seleuci filius à Demetrio in fugā actus xlv. 7 antipatri imperium quibus
73 Nouerca amore captus nominibus truculentius habitum fuit xxxix. 74
inedia fibi mortē paraba antipater iniqua poftulans
antipatri de Demade dictum quale refponfum à Phocione accepit xxij. 3
antipatri patricidium xxvij. 10. xlv. 95
antipatri in Lamiam fugatus xxxix. 58
antipater ad Lamiam obfidus xxij. 7
antipater mortuus xxxix. 79
antipatri de Demade dictum

INDEX.

- ibidem. i & dein.
anticipater Tyrius Stoicus antonij in Ciceronem odiū
Catonis familiaris xl. 7 xliij. 87
antipatri ad Blossium difcipulum fcripta xxij. 11. antonij cum Cicerone pugna circa Byllidem xliij. 47
& 12 antonius ciuiliſ belli caufa
antiphon Philippo promiſiſe fe naualia infenſurum xlvj. 10
xliij. 25 antonius Cicerone auctore,
antigonia ciuitas quæ antea hoſtis ciuitatis iudicatus
Mantinea. xliij. 85 xlvj. 27
antifenatus Romæ xxvj. 10 antonius ab Hircio & Panſa
antithenis dictum in Theſebanos iij. 71 conſulibus fugatus ibid.
antithenis de Iſmenia dictum xi. 3 antonij rogatio vt & Pompeius & Cæſar arma deponant ibidem. 9
antiftia Pompeij coniunx xxxvj. 7 antonius ad Cæſarem fugit
antiftia repudiata xxxvj. 16 ibidem.
antiftia appij Claudij vxor xliij. 12 antonius Cæſari monarchiæ
xxij. 5 que fauens à Bruto ſeruatus
antonia Cleo patre naui, xlvj. 22 antonius interfecto Cæſare
xlvj. 10. 22 magiſtratum abiecit xlvj.
antioniorum familia ab Heculæ nata xlvj. 6 antonius quantum ex Cæſaris bonis diripuerit xliij. 89
antionius orator Syllam ſequutus, à Mario necatur ibidem. 1
antionius Conſul aduerſus Catilinam mittitur xliij. 33 antonius Cæſaris decreta pro arbitrio immutauit xlvj. 24
antionius Catilinariæ coniurationis conſcius ibid. 24 antonius Cæſarem pro roſtris laudans, quantum
antionius Catilinam cum copis deleuit ibidem 46 antonius equitum præfectus
antionij forma & ingenium xlvj. 4
xlvj. 6 antonius Tribunus & Augur
antionij ingenium ſimplex xlvj. 8
magnanimitas & dicacitas antonius ducit Octauiam
ſcurrilis xlvj. 37 ibid. 52

I N D E X.

Antonijs à Germania bellū		Antonijs scortatio & turpis	
concitauit xxj.	40	crapula ibid.	15
Antonijs de Parthis victoria		Antonijs piscatur ibi.	48
xlvj.	67	Antonijs sacrilegium ibid.	33
Antonijs imperium depo-		Antonijs tragical inter suos	
nere iussus ibid.	103	& Cleopatraz filios diuiso	
Antonijs vrbe eiectus		ibid.	125
xxxviij.	63	Antonijs filios suos & Cleo-	
Antonio quot reges contra		patraz reges regū nomina-	
Augustum auxiliari fue-		uit ibid.	93
rint xlvj.	105	Antonijs progenies ibid.	148
Antonijs hostium congres-		Antonijs testamentum ibi-	
sus vitans in paludem se		dem.	100
recepit xlvj.	77	Antonijs obitus ibid.	133
Antonijs à Domitiano defe-		Antonijs filij liberalitas ibi-	
ctio xxj.	49	dem.	47
Antonijs cum Augusto in		Antonijs L. ab Augu. Italia	
gratiam rediit xlvj.	26	pulsus ibid.	50
Antonium milites ad Augu-		Antonijs Critici Antonijs	
stum transeuntes destituūt		Oratoris filius ibid.	1
ibidem.	131	Antyllius Opimi minister	
Antonijs Ciceronis manes		occiditur xxiiij.	54
placauit ibid.	35	Annulorū numerus qui equi-	
Antonijs cū Sexto Pompeio		tibus Romanis secūdo bel-	
fœdus ibid.	52	lo Punico detracti sunt	
Antonijs licet delicatus, la-		xv.	54
borum tamen necessitate		Anytus Alcibiadis admira-	
urgente tolerantissimus		tor vij.	9 10
ibidem.	27	Anytus primus Athenis iudi-	
Antonijs munificētia ibid.	7	cia largitione corrupti	
Antonijs erga Archelaum hu-		vij.	23
manitas ibid.	5	AOVS fluuius xvij.	5
Antonijs Gregorum adeoq;		APANIA Artox. filia Phar-	
Atheniensium amator vo-		nabazo nupta xlvij.	57
catus ibid.	36	Απελλικων iij.	13
Antonijs in Asia luxur ibi.	37	Apelles Alexandri corpus	
Antonijs fugientē Cleopa-		pingens colorem non est	
trā sequitur ibid.	115. & 153	imitatus xxxvij.	6
Antonijs amor in Cleopatraz		Apelliconis Teij bibliotheca	
vnde cepit ibi.	41. & dein.	Romā perlata xxvj.	61
		Apenni	

I N D E X.

apenninus Aufidio fluuio di	cratis æmulus xl.	79
rumitur xv.	43	apollonides Stoicus ibid. 13
apennini iugum Annibal su-		65
perat ibid.	29	apollonia vbi xxvj.
aperanti à Macedone vexati		apollonia à Leptino per ty-
xvij.	32	rannidem occupata xxij.
apes ex bobus generati xxij.	42	
121		apolloniam Cæsar capit
apricum bellum xv.	1	xxxvij.
apricanus minor à Scipio-		apollonius Zenodotij tyran-
nis filio adoptatus xvj.	66	nus xxxiij.
apricani nomen ibid. 2. 52.		apollonius Ciceronis Cæsa-
& 60		risq; præceptor xxxvij. 4
aplygeorū oppidū obsedit		apologus de ventre & mem-
Lyfander xxv.	42	bris viij.
apollocrates Dionysij iunio-		apologus de serpente xxij. 4
ris filius xlj.	86	apologus de milite & corni-
apollocrates arce Syracusa-		cibus xxxix.
na tradita ad patrē Dio-		apologus Demosthenis de
nyfium nauigat ibid.	87	lupis, ouibus & canibus
apollō vbi genitus xij.	32	xljij.
apollinis Deliaci templum		antiuacillaria iij.
xxvi.	56	apophthegmata ix.
apollinis tēplum Corinthi		apothera locus iij.
xlviij.	74	apparitoribus libertis Grac-
apollinis Tegyrei templum		chorus vsus xxiiij.
xij.	32	appia coronæ vsus xxij. 45
apollinis Morij templum		appius Claudius Sabinus cū
xxvj.	44	quinque millibus domo-
apollinis Pythij festum xlv.		rum ad Romanos transfu-
111		git vij.
apollinis lauacrum xxvj. 81		appius Claud. plebi infestus
apollini Pythio aureū crate-		vij.
ra mittit Romani xliij. 16		33
apollinis simulachrum, Ale-		appius Claudius Graccho
xandrinum Tyrij appel-		genero legis agraria con-
labant xxxvij.	51	sultor xxiiij.
apollo Luculli cœnaculum		13
xxij.	119	appius Claudius Censuram
apollodorus Phalerius So-		petit xxj.
		61
		appius Claudius Tiberio
		Graccho filiē nuptias ob-
		tulit xxij.
		5
		appius

I N D E X.

appius Clodius Antiochia 37
verbesolicitar xxxij. 57
appius Varus Aphrica præ- 90
fectus xl. 90
aprilis. iij. 47
apulus fluius xvij. 5
A Q V A quomodo genere- 3
tur in locis effosis xxi. 22
aquæ ductus primus Romæ 17. & 18
viii. 1
aquæ ductus privati Romæ 46
demoliti xx. 22
aquila quot pullos edere so- 75
leat xxviii. 75
aquiliij de reducendis Tarqui- 5
niis agunt vi. 5
aquiliū Sertorius profligat 23
xxx. 23
aquisgranum Caroli M. re- 34
gia lvi. 34
aquisgrani templum magni 78
sificentissimi à Carolo 75
Magno constructum ibid. 75
aquisgrani calidarum aqua- 46
rum copia ibid. 46
aquitanie situs ibid. 63
aquitanicū bellum ibid. 6
A P A quomodo bellum 55
arabie solitudinum descri- 45
bitur xxxiiij. 63. & 64
arabum reges suas fortunas 86
Luculli fidei crediderunt 80
xxxij. 80
araris fluius xv. 17
arsacis ad Crassum legati 53
xxxiiij. 53
araterium vnde dictū j. 55
arati mores xxij. 72
arati educatio, studia, statu- 47
xlv. 60

arcades

I N D E X.

arcades ab Archidamo victi 3
xxxv. 68
arcades glandiphagi dicti 6
viii. 4
arces olim ciuitates appella- 49
bantur xiiij. 36
Archidam. iij. 14
archelaus locus xxvj. 44
archelaus Mithridatis filius 28
mari imperat ibid. 28
archelai cum Surra pugna 27
ibidem. 27
archelaus ad Romanos defi- 33
cit xxxij. 21
archesilaus Spartanorū rex 34
iij. 11
archesilaus philosophus xvij. 1
archestratus rogationem de 29
accusando Phocide tulit 27
xxxix. 85
archestrati dictum in Alci- 37
biadem vij. 41
archidamie Laconicæ mu- 14
lieris virilis sententia 38
xxvij. 62
archidamie mors xxij. 39
archidamide dicta iij. 47
archidamus Zeuxidami fi- 56
lius Spartæ regnat xxxj. 61
40. xxv. 1
archidami in Italiam traie- 34
ctus x. 34
archidamus in Atticam im- 67
petum facit xj. 67
archidamus Arcades pugna 7
superavit xxxv. 69
archidamum Demetrius in 89
fugam egit xlv. 89
archidamum Lacedæmonij 10
mulant quod exigua sta- 10
tura vxorē duxerat xxxv. 3
archidam? à Melapris inter- 6
fectus xxij. 6
archidas tyrannus interfici- 49
tur xxxv. 49
archilochi moisdactas xl. 12
archilochus à musis hono- 10
bitus iij. 10
archimedes mathematicas 10
cogitationes ad machina- 27
rū vsum cōuertit xiiij. 27
archimedes suā attē scriptis 33
cōmendare noluit ibi. 33
archimedes quale monumē- 34
tum à suis flagitavit ibi. 34
archimedis interitus xiiij. 38
archytas Platonicus xli. 29
archytas machinamentorū 27
artē inchoauit xiiij. 27
ardate Gallos obrunt x. 43
areopagi institutio v. 37
areopagitarum potentia ab 14
Ephialte sublata xj. 14
areopagum Cimon redinte- 38
grat xxxj. 62
areta Dionis vxor in mare 58
viua demersa xxij. 58
aretæus Dionis filius xli. 56
areus Spartiata Corcyrae 61
auxilium fert xxvij. 61
areus Locedæmoniorum rex 8
apud Corinthū defunctus 8
xxij. 8
argas demosthenis cogno- 7
mentum xliij. 7
argas, id est, anguis ibidem. 7
Item legislatoris nomen 7
ibidem. 7
argentifodina in agro Lau- 10
reolico xxxij. 10
8 2 argento

I N D E X.

argento fames non pascitur
xxxvij. 146
agrestæ ventî xxx. 14
argilionis de filio dictum
ijj. 58
argiuis tyrânide pressis en-
ses habere non licebat
xlviij. 46
argiuorum cum Atheniensî-
bus fœdus xxxij. 29
argiuorum agrum Antigo-
nus vastat xxij. 93
argiuos liberare Aratus ag-
greditur xlviij. 46
argiui ad Cleomenem defe-
cerunt xlviij. 72
argiui Achæorum repub. do-
nati xlviij. 65
argiui quare lupi sculptum
in foro habeant xxxvij. 72
argiui victoriâ inferiores,
caput tondebant xxv. 1
argolica scuta Romanis
olim in vsu ij. 45
argos præter opinionem oc-
cupat Demetrius xlv. 60
argos Cleomenes capit
xxij. 75
argos Pyrrhus capere per
vim non potuit ibid. 76
argos à Spartanis deficientes
Thebani ad se addu-
cunt xij. 47
ariadna Minois filia Thesei
amore capta eum ex La-
byrintho liberauit j. 24
ariadnæ sepulchrum ibid. 29
ariadnæ exposita j. 28
ariadnæ Onari Bacchi sacer-
dotis coniunx atq; inibi

plures & variæ de ea opi-
niones j. 27
ariamnis Xerxis fratrî inte-
ritus ix. 30
ariamnes Arabum princeps
ad fallendum aptissimus
xxxij. 60
ariarathes Thraciam Mace-
doniâq; subegit xxvj. 28
ariarathes à Mithridate pa-
tre veneno sublat⁹ xxxvj.
80
ariarathes rex captus xxix. 8
arideus Philippi nothus
xxxvij. 19
aries vnius cornu xj. 11
Arimanius Persicū numen
ix. 54
Arimnesti Plataënsis ducis
somnia xix. 33
Ariobarzanes cum Sylla in
gratiam rediit xxvj. 61
Ariomandes Atheniensium
aduersus barbaros dux
xxxj. 31
ariquisti Germanorū regis
cum Cæsare societas
xxxvij. 38
aristarchus Homeri poema-
ta digessit lj. 13
aristander Alexandri aruspex
xxxvij. 53. 74. 109
aristei contra Aristippum
factio xxvij. 67
aristei Proconenſis interitus
ij. 61
aristides quot xix. 5
aristidis tenuitas xix. 1. xx.
69. & 77
aristidis continentia xx. 82
aristid

I N D E X.

aristides libros de luxuria &
deliciis cōposuit xxxij. 98
aristides Dionysio negat fi-
liam quam vxorē petierat
xxij. 10
aristidis iustitia viij. 73. ix. 39
aristides consiliis non mi-
nus quàm armis valebat
xxxix. 18
aristides quibus virtutibus
præditus ix. 6
aristides aristocratiâ pro-
bauit xix. 5
aristides fisci procurator
xix. 10
aristidis in Marathonîa pu-
gna strenuitas xix. 13
aristides ad Lacedæmonios
legatus xix. 30
aristides aduersus Xerxem
imperator creatus xix. 31
aristides summo fungitur
magistratu xix. 16. Cen-
sum statuit xix. 65
aristides Græciæ felicitas
ibidem. 66
aristidis cum Themistocle
emulatio ix. 5. & sequen.
xix. 5. xx. 71. xxxj. 12. & 26
aristides Themistocli reo li-
cet inimico nihil aduer-
satus xix. 72
aristides ubi vita functus xx.
73
aristides Themistoclis i reb.
maximis adiutor xix. 82
aristides aliquando cōmodū
non ex honestate metitus
xix. 68
aristidis de Themistoclis ed-
filio sententia xix. 62
aristidis cum Themistocle
contentio xix. 5. concilia-
tio. xx. 71. & 72
aristidis repulsa ix. 78
aristides repetundarum reus
xix. 11. xx. 73
aristidis exilium ix. 23. xix.
4. xix. 19. xx. 73
aristidis sepulchrū ibid. 74
aristidis filia ē publico clo-
cata. xx. 74
aristippus Platonis & Dio-
nysij inimicitias prædixit
xlj. 22
aristippi Cyrenæi cū Plato-
ne inimicitia xlj. 31
aristippo Aratus insidiatur
xlviij. 50
aristipp⁹ occiditur xlviij. 54
aristobulus ludæos concitat
xlvj. 4
aristobulus Iudææ rex à Pom-
peio captus xxxvj. 83
aristobulus rex ludæorum
in triūpho ductus ibid. 95
aristobula Diana ix. 42
aristocletus Lysandri pater
xxv. 2
aristocratiâ apud Corin-
thios & Syracusanos xlj.
92
aristodemus adulationū opti-
mus fabricator xlv. 39
aristogiton cū delectis ha-
beretur, valetudinē simu-
lauit xxxix. 26
aristogitonis orationes nihil
nisi arma spirabant ibid.
83
aristom

I N D E X.

aristomacha Dionysij Sira-
cusani vxor xlj. 4. & 9
aristomacha Dionis soror
viua in mare demeraxxiij.
58
aristomachus Achazorū im-
perator constitutus xlvij.
64
aristomachus exulat ibid. 7
aristomachi supplicium ibi.
82
aristomachus a seruis occidi-
tur ibid. 47
aristomenes trecentos a se-
casos Diti immolauit ij.
74
aristomenes Theopompum
interfecit, aut certe vulne-
rauit xxij. 41
aristonicus Marathonij mors
xliij. 48
aristonem Sylla veneno su-
stulit xxvj. 58
aristonis scite dictum xv. 46
aristonus eicharchus Pythia
sexies vicit xxv. 37
aristophon e foro curiaq. cla-
rus euasit xxxix. 18
aristotelis genus & patria
lv. 1
aristotelis Callisthenes ne-
cessarius xxxvij. 113
aristotelis facultates lv. 7
aristotelis sedes marmoreæ
xxxvij. 13
aristotelis vxores lv. 7
aristoteles Plarone in philo-
sophia præceptore vsus
lv. 2
aristotelis ingenium, studia

& eruditio ibid.
aristotelis eloquentia xx. 74
xliij. 48. lv. 20
aristotelis quantum humanū
genus debeat lv. 18
aristoteles Alexandri gratia
medicinæ operam dedit
xxvij. 14
aristoteles Alexandri præ-
ceptor ibid. 13
aristotelem tam amabat Ale-
xander, quàm ipsum parē-
tem ibid. 12
aristotelis discipuli lv. 12. In
discipulos amor. ibi. Scri-
pta quadrifariam diuisa
lv. 15. Libri in numerum
digesti xxvj. 63
aristot. de animo dialogus
xli. 37
aristotelis metaphysica
xxxvij. 14
Aristoteles Romam a Galliis
capiendâ prædixit x. 40
aristoteles parere nouit viij.
71
aristot. patriæ leges scripsit
lv. 8
aristoteles Argiuorum defe-
ctionis author xxij. 82
aristoteles tanquam Alexan-
dro venenum parauit in-
mulatus xxxvij. 161
aristoteles reus causam de-
seruit lv. 11
aristotelis exilium ibid. 12
aristoteles quando diē obie-
rit ibid. 15
aristotelis testamentū lv. 18
aristotelis celebritas lv. 8

I N D E X.

aristotimus tyrannus Acro-
tatum regem prælio su-
perat xxij. 8
aristoxenus Musicus Aristo-
telis discipulus lv. 13
aristrati imago xlvij. 23
aristius Alexandrinus philoso-
phus apud Augustū sum-
mo honore habitus xlvj.
138
armeniorum imperium Gre-
cis intolerabile xxxij. 57
armeniam Canidijs subegit
xlvj. 58
armeniam minorem Lucul-
lus accepit xxxij. 50
aristulastri Tatij sepulchrū
ij. 50
ariminum Cæsar occupat
xxxvij. 66
armorum legumq. tempus
non idem xxxvij. 71
arnus fluuius xv. 29
arfacida ex Ionicis Milefia-
tisq. scortis prognati in
Parthis regnarūt xxxij. 99
arsames Artaxerxis filius, fra-
tris Ochri infidijs interit
xlvij. 63
arsanias Armeniæ Aquius
xxxij. 91
arsaces Artaxerxis nomen
xlvij. 1
arsus lucus vj. 15
artabaxi fuga xix. 54
artagerisen Cadusiorum du-
cē Cyrus interficit xlvj. 18
artagora Chij cū Vliade Sa-
mio aduersus Pausaniam
coniuratio xix. 64
artauasdes Armeniorum rex
Crasso auxilium pollice-
tur xxxij. 56
artauasdes Armenius poten-
tissimus copias Antonio
iungit xlvj. 63
artauasdes Tragedias, ora-
tiones, atq. historias poste-
ritati reliquit xxxij. 100
artauasdi Hyrodes bellū in-
fert xxxij. 64
artauasdes Armeniæ rex ab
Antonio in triumpho du-
ctus xlvj. 87
artaxata Armeniæ metropo-
lis ab Annibale condita
xxxij. 91
artaxata Tigranis regia ibi.
artemidas Lycurgi in feren-
dis legibus socius ij. 11
artemidis templum ix. 19
artemidorus græcæ eloquen-
tiæ præceptor xxxvij. 14
artemon faber loripes xj. 54
artemisijs Eubœæ situs ix. 14
artes sensibus similes xlv. 1
arthimius Zelites infamia no-
tatus ix. 13
artoxerxes Pelopidam admi-
ratur xliij. 63
artoxerxis genus xlvj. 1
artoxerxis filia ac generi
ibid. 1
artoxerxes a patre rex consti-
tutus xlvj. 3
artoxerxis nomina varia ibi
dem. 1
artoxerxis in muneribus dā-

I N D E X.

dis accipiendisque; facilitas
ibid. 7
artoxerxis morositas ibid. 6
artoxerxes Lacedæmoniis
naues in auxilium mittit
vj. 75
artoxerxis cū Cyro pugna
xlviij. 12. & dein.
artoxerxis de Cyro victoria
ibid. 22
artoxerxes filiorum conspi-
ratione periclitatur xlviij.
60
artoxerxes quandiu vixerit
ibid. 64
aruerni à Cæsare deficiunt
xxxviij. 51. iidem gla-
dium Cæsaris tanquam spo-
lium suspensum in templo
monstrant xxxviij. 53
arunus Porsenæ filius Roma-
nis auxiliatur vij. 37
aruntem Tyrrhenum ad Gal-
los primum vina detulisse
x. 25
A S S I N A R V S fluuius
xxxiiij. 88
asera Bæotiarum vicus li. 1
asculum oppidū Pyrrhi pu-
gna nobile xxviij. 46
asdrubal fratri copias iunge-
re conatur xv. 80. Sy-
phaci exercitum iungit
xviij. 38
asdrubal quantam ad Metau-
rum fluuium cladem acce-
perit ibid. 81
asellus manu uetus leonem in-
grem calcibus exanimat
xxxviij. 155
asæ atque Libyæ terminus
xlviij. 12
asianū dicendi genus xlvi. 3
asæ publicanorum superbia
vexata xxx. 44
asparagi spinæ ab Ioxidibus
honorantur j. 11
aspasiam Darius quàm ama-
uerit xlviij. 55
aspasie meretricis historia
xj. 48
aspasia lenocinij accusata
xj. 65
aspasie i. firmum i. 57
aspidis morsus sine dolore
extinguit xlviij. 121
aspislocus xxiiij. 75. xxviij.
72
assentatio regum perpetuū
malum xv. 95
assensus, Ciceronis vocabulū
xliij. 82
assij populi xxvj. 44
assinata celebritas Syracusa-
rum xxxiiij. 90
assius fluuius vbi Cephiso mi-
sceatur xxvj. 42
asteropeius Ephorum po-
tentiam auxit xxiiij. 60
asteropeius Lycurgū in for-
māda republica iuuacibi-
astypheus Posidoniates va-
tes xxxj. 47
asylum Athenis cōstitutum
j. 57
asylum Romanum ij. 17
asylum Chalcicum xxiiij. 38
ATELLANI ad Anniba-
lem deficiunt xv. 50
athamani à Macedone vexa-
ti

I N D E X.

ei abacti; xviiij. 32
athenarum nomen quando
coeperit j. 35
atheniensis qui dicebatur xj. 23
77
atheniensium vrbs à Theseo
amplificata j. 2. ij. 71
athena in vnam ciuitatem
coacta j. 34
atheniensium resp. quomo-
do à Theseo instituta j. 34. & 35
atheniensium respub. vt à
Pericle fuerit instituta xj.
26. & 27
atheniensium tribus vnde no-
mina acceperint v. 48
atheniensium misteria quan-
do celebrari solita xlv. 63
athenienses quibus caremo-
niis sacra in Delum dedu-
xerint xxxiiij. 8
atheniensium in mortales be-
neficia xxxj. 26
atheniensium magistratus
ex omni ordine delecti
xix. 61
athenis quot capita xj. 77
athenis gratis mori non li-
cet xxxix. 92
athenienses Lacedæmoniis
fortissimæ rei gestæ præ-
mia negant xix. 56
atheniensium effraenis bellā
dilibido à Pericle cohibi-
ta xj. 44
atheniensium de rep. seditio
nes v. 21. & 61
atheniensium fœdus cū Mi-
noc j. 18
athenienses cum Bæotii de
finibus disceptant xxxix.
23
athenienses cum Lacedæmo-
niis de cōmunibus rebus
tractatum coeunt xj. 39
atheniensium Thebanorumq;
principes à Persis corrumpuntur xxxv. 31
athenas à tyrannide liberat
Demetrius xlv. 24
atheniensium de Xerxe victo-
ria ix. 31. De Persis tro-
phæa xix. 57
atheniensium de Lacedæmo-
niis victoria ac trophæum
vj. 77
atheniensium clarissimæ ali-
quot victoriæ κατά ἀναγκ-
αλασις x. 33. & 34
atheniensium erga Thesea
ingratitude j. 54. & 55
athena Aristonis dominatio
ne premuntur xxvj. 29
athenas Demetrius ingredi-
tur xlv. 23
athenas Cassander obsider
xlv. 55
athenienses urbem apud Pal-
ladem deponunt ix. 20
athenienses Cecropiorū po-
stulatione multati xx. 56
atheniensibus Hercules in-
fensus xxxiiij. 2
athenienses à Gylippo supe-
rati xj. 46
atheniensium apud Delum
clades vij. 18
85
athe

I N D E X.

athenienses à Samiis victi 11.
athenienses à Lyfandro ma-
ritima pugna superati 21.
athenienses Lyfandri condi-
tiones accipiunt 28.
atheniensium in Sicilia cla-
des 28.
athenæ sub Macædonum di-
tione 28.
athenarum incēdij vltio per
Thaidem 34.
athenas Aratus liberare non
sine calumpnia aggressus
28.
athenæ à Sylla captæ 28.
athenodori in Scenicis certa-
taminib⁹ victoria 34.
athenodorus vinculis libera-
tus 34.
athenophanes Alexandri cor-
poris cura gessit 34.
athletica quid à militari di-
sciplina differat 34.
athos Thracie mōs 34.
atison fluuius 34.
atolla Artoxerxis filia 34.
atollam filiam Artoxerxes
uxorem duxit 34.
atri dies 34.
attalea ciuitas 34.
attali Philomatri inania ex-
ercitia 34.
attalus Philopater populum
Romanum heredem scri-
psit 34.
attalus rex suo natali obiit
34.
attali colossus tempestate
prostratus 34.
atteones duo aprō interpreti
34.
attici cognomentum 34.
atticum mel optimum 34.
attilia Sarrani filia, Catonis
minoris vxor 34.
atrilus Carneadis & Dioge-
nis orationem vertit 34.
attylus abscissa dextra vi-
bonē Igua tenuit 34.
attylus Antonij filius togā
virili donatus 34.
AVARITIA Aggila-
34.
auctoris origo 34.
audacia senectute laguescit
34.
augustinus mons 34.
aues vbi inane est volare 34.
aues possunt 34.
auidius Manlij rualis inui-
sam transegit senectutem
34.
auidius fluuius solus Apennī
nam diuidit 34.
augurij sacerdotium 34.
auaritia author Alexander
Spartiatidis 34.
AVGVSTI nomen licet
nusquam

I N D E X.

nusquam in Plutarcho.
aut certe rarissime repe-
riatur, tamen ad Cæsaris
differentiam ponere vi-
sum est.
augustus à Cæsare adoptatus
34.
augustus Apolloniæ literis
operam dedit 34.
augustus ex Apollonia in pa-
triam rediit 34.
augustus hæres à Cæsare scri-
ptus 34.
augustus Cæsaris testamen-
tum exequitur 34.
augusto fasces decreti 34.
augustus Romæ seditionib⁹
occupatus 34.
augustus se totum Ciceroni
commisit 34.
augustus à Cicerone desiecit
34.
augustus Antonio Ciceronē
concessit necandum 34.
augusti cum Sexto Pōpeio
fecit 34.
augustus, Antonius & Lepi-
dus Romanum imperium
tanquam hereditatem in-
ter se diuiserunt 34.
augustus, Antonius & Lepi-
dus triumphari, eorumque
proscriptiones 34.
augustus Antonio in omni-
bus superior 34.
augustus plebem contra An-
tonium iueit 34.
augustus aduersus Antonium
34.
nititur 34.
augusti & Antonij naualis
pugna 34.
augustide Antonio ad Actiū
victoria 34.
augustum quibus nominib⁹
Antonius accusat 34.
augustus Antonij interitum
desseuit 34.
augustus castra in Macædo-
nia amisit 34.
augustus Hispaniam in pro-
uincia formam redegit
34.
augusti felicitas 34.
augustus Cæsaris nomen si-
bi sumpsit 34.
augusti exactiones immodi-
cæ 34.
augusti grauisima valetudo
34.
augustus mensis 34.
augusta Hispaniæ à Carolo
Magno capta 34.
autholycus Sinopen muro
cinxit 34.
augustini de Platone iudiciū
34.
auis, Corinthi locus 34.
aulis Agamemnonis sacrifi-
cio nobilis 34.
aulus Pompeius Magnæ ma-
tris templum prohibens,
febre correptus est 34.
aurum Romæ exiguum 34.
Auram

I N D E X.

aurum quod ex Medis in Gre-
ciam intulisset Arthmius
Zelites infamia notatur
ix. 13
aurum Philippi Græciam
subuertit xxj. 19
aurum Lacedæmonij legibus
expulerunt xxv. 33
auspiciorum captandorum
ratio xliij. 7
autarcti & Sandaues filij
Omeſte Dionyſio immola-
ti. ix. 23 & 29
autolytus contra Amazo-
nes cum Hercule commi-
litauit xxxij. 64
autolytus pugil xxv. 31
Autolyti templum xxij.
63
auximum ciuitas xxxvj.
11
Aſſis v. 51
B
Babylonia vaporibus ve-
hementer obnoxia
xxxvij. 80
Babyloniis hedera non na-
ſcitur ibid.
Babyloniā Demetrius oc-
cupat. xlv. 16
Baſſina pons iij. 13
Bacchus quo fonte a nutrice
bus ablatus xxv. 59
Bacchi ſacrificia x. 34
Bacchi cultores xlij. 39
Bacchus. Vide Liber
Bacchidē coma horri. xxv. 1.
Bætis fluius xxx. 13

Bætis fluij oppida vno à Ca-
tone ſolo æquata xx. 25
Bagoas ludorum præfectus
Alexandro chariſſimus
xxxvij. 144
Balanæthermæ xxvij. 68
Baliffus fluius xxxij. 68
Balneum generos cum
ſoceris ingredi non lice-
bat xx. 51
Balnearum Darij topogra-
phia xxxvij. 43
Ballamum producit Iudæa
xlvj. 61
Bandij Nolani ſtrenuitas
xliij. 18
Bandius Annibalis humani-
tate victus Nolanos ad de-
ſectionē incitat xliij. 18. & 19
Bapſania porticus xlix. 45
Barba boni viri inſigne xxxix.
25
Barcha Hamilcaris cogno-
menum xv. 8
Barchina factio Carthaginie
ſum ibid. 2
Bardæorū petulantiā xxvij. 94
Barſene Alexandri Magni v-
xor xxxix. 2
xxxvij. 45 vbi Iuſtius
Mariſinen habet
Baſternæ viri ſtipendia face-
re conſueſci xxj. 17
Bataluſtibicen xliij. 7
Bataluſ poeta laſciuius ibid.
Bataluſ Demotheſis nomen
ibid.
Bataui populi l. 23
Bathabaces magnæ matris
ſacerdos xxvij. 34

I N D E X.

Bauarorum fines lvj. 28
B E A T A E inſulæ xxx. 13
Beatus quis dicendus v. 58
Bebriaci agri deſcriptio l. 20
Bibulo iij. 9
Belgæ à Cæſare fuſi xxxvij. 41
Bibulus Coſ. ſalces effraſti
no ſuperfuſus ibid.
Bibulus aduerſus Parthos bel-
lum gerit xlvj. 8
Bibuli opuſculum de geſtis
Bruti xliij. 43
Bifalæ Athenienſium colo-
niæ xj. 24
Bithinidis fabula iij. 8
Bithus Demetrii dux Aratū
prælio ſuperauit xlvij. 63
Bithiniæ regni opes xvj. 102
B L A C I V S Salapiam vr-
bem Marcello prodidit xv.
71
Bloſſyus Cumanus Antipa-
tris philoſophi diſcipulus
xxij. 11
Bloſſyus Cumanus proſu-
guſ ſibi mortem conſci-
uit ibid. 32
B O C C H I cum Sylla amici
tia xxvj. 5
Bocchus Iugurthæ filiam in
matrimonium collocat
xxvij. 16.
Bocchus in ſocietatem Roma-
norum adſcriptus xxvij.
66.
Bocchus Iugurtham Syllæ
tradidit. xxvj. 7. xxvij. 17.
Bocchoris in iudicatio æqui-
tas xlv. 67.
B O E D R O M I A ſacrificia i. 41.
li xxxij. 120
Bibliotheca Pergamena xlvj.
ibidem

INDEX.

ibidem. xxxiiij. 37.
Boemicum bellum lvi. 33. Boemii mensis xliij. 49.
Boetiorum sacrificandi ritus xxxv. 12. BRASIDAE latrocinia 25
Boetiorum apud Geræston victoria x. 35. Brauro Atticæ locus v. 18.
Boetij Megaram obsident xviij. 26. Brennus Gallorum rex vi-
Boetij cum Atheniensibus de finibus disceptat xxxix. 23. Brettiis bellū infertur xxij. 29.
Boetiorum apud Leuctras victoria x. 33. Britomartus Gallorum rex
Boetij contra Athenienses bellum concitant xxxij. 28. Briomarus Infubrum rex
Boetij à Leosthene profligati xxxix. 59. Briomarus Transpadanam oram de-
Boetij iniquis conditionibus Demetrii bellum remouerunt xlv. 103. Britones in Francorum potē-
Boetiorum à Demetrio de- fectio xv. 50.
Boiorum ad Annibalem de- fectio xv. 50.
Boij Romanorum legatos ceperunt ibidem. 50.
Bola opidum viij. 48. Brutus libertatis Rom. au-
Bolani à Coriolano capiuntur ibidem. 34.
Bonum virum solum liberum esse xl. 116. Brutus principatum ad sena-
Bosphoro Cimmerico concreto Amazones transfugas esse j. 41. 4. tum populūque Rom. detulit xxxvij. 117.
Bospori Cimmerico concreto Amazones transfugas esse j. 41. 4. geminos filios securi percussit xliij. 2.
Brutus Emphili liber ibid. 4.
Bottici populi j. 20. Brutus bonarum artium studiis imbutus xliij. 1.
Bouis pretium apud Romanos vi. 22. Brutus Athenis philosophiæ operam dedit xliij. 43.
Bobus corruptis cornua fœno circumligabantur 43.

Brutus

INDEX.

Brutus Platonis inuolutus disciplinis xli. 1.
Brutigenus xxxviij. 117. CAbiri dii iij. 64.
Bruti vxoris pudicitia & fortitudo xl. 124. Cadma Thebarū arx à Phœbida capitur xliij. 11.
Brutus feditiosus viij. 2. Cadus iij. 26.
Bruti in Philippis pugna xliij. 68. Cæcias ventus xxx. 30.
Bruti pater Pompeij causa interfectus xliij. 6. Cæcia cognomentum viij. 19.
Bruti & Cæsij ceterorumque contra Cæsarem coniuratio xliij. 21. xxxvi. 32. Cæcilia Metelli filia, Syllæ vxor xxvi. 17.
Brutus in macedonia augmentum prælio superauit xliij. 34. Scipsum interfecit xliij. 97. Cæcilia Luculli mater pudicitiam amisit xxxij. 1.
Brutus in macedonia augmentum prælio superauit xliij. 34. Scipsum interfecit xliij. 97. Cæcilius aduersus Pompeium dux xxxvj. 12.
Brutus in macedonia augmentum prælio superauit xliij. 34. Scipsum interfecit xliij. 97. Cæcilius Libertinus cum Iulio dæis sentiebat xliij. 14.
Bucephalus prater Alexandrum sessorem admittit nemine xxxviij. 11. & 12. Cæsum, sublata de rebus lite contentioneq; stet xxxv. 8.
Bucephalus Alexandri expugnatio xxxviij. 97. Cæpio Catonis iunioris fratres xl. 3.
Bucephalus Alexandri expugnatio xxxviij. 97. Cæsar genis ex Venere ratur ibidem. 137. Cæsar & Marij affinitas 144.
Bullæ usus, eiusque vocis ratio ij. 143. Cæsar & Marij affinitas 1.
Butes Eionis præfectus sese in ignē coniecit. xxxi. 16. Cæsar & Pompeij affinitas 54.
BYZANTINOS. Philippius debellat xxxix. 16. Ab Atheniensibus deficiunt viij. 87. Exules Cato reduxit xl. 62. Calpurniam Pisonis filiam in eloquentia locum obtinuit xxviij. 5. Pluribus simul epistolas dictavit xxxviij. 35. Primus imperium translatus lvi. 13. Calpurnius mortuæ vxoris laudatio

I N D E X

- dationem edidit xxxviiij. 8
Quo animo Anticatones 129
scripserit ibid. 103 xliij.
81
Cæsaris xxiij. 1.
Cæsaris Consulatus xxxvj.
98 xxxviiij. 24, & 105
Cæsaris Dictaturæ xxxviiij.
73. 97.
Cæsar anni cursum ordinavit
ibidem, 111
Cæsar perpetuus Dictator de
signatus ibid. 107
Cæsa rem milites imperatorē
salutant ibid. 25
Cæsar rex salutatus ibid.
114 xliij. 17
Cæsar diadema sibi imposu-
it reiecit xxxviiij. 116
Cæsar legem agrariā vi tulit
xl. 54
Cæsar à Piratis capitur
xxxviiij. 2
Cæsar ad Pharum maris peri-
culum vix evasit ibid. 96
Cæsar pro Gallis contra Ger-
manos bellum gerit ibid.
Cæsar prim^o in occidui Oc-
ceanum classe ingressus
ibidem 47
Cæsar subacto occidere Asiā
subdere conatus xxxiiij. 11
Cæsar & Syllæ inimicitia-
rum causa xxxviiij. 10
Cæsar utrū Catilinariæ cō-
iurationis conscius fuerit
incertum ibidem 13
& xliij. 9
Cæsa rem Marcellus patriæ
35
- hostem iudicavit xxxvj
129
Cæsar pontem in Rheno ex-
truxit xxxvj. 46
Cæsar Marcelli theatrum
Marcelli nomine inscripsit
xliij. 85
Cæsar Roma potitur xxxvj.
131
Cæsar in civili bello clades
& periculum xxxviij. 8
contra Pompeij liberos ex-
peditio ibid. 105
Cæsar & Pompeij in Pharsa-
lia pugna xxxvj. 149
Cæsar plura prælia gessit
quā quisquam recensere
possit ibidem 143
Cæsar gestorum catalogus
ibid.
Cæsar peregrinatio xxxviij.
103
Cæsar in victos clementia
ibidem.
Cæsar de Pompeij interfecto-
ribus supplicium sumit
xxxvj. 167
Cæsar in senatu necatus
xxxviiij. 127
Cæsar corpus in foro cre-
marum xlvj. 42.
Cæsar interfectoris hono-
res & provinciæ decreta
xliij. 35
Cæsar diuinos senatus de-
crevit honores xxxviiij.
130
Cæsar testamentum xliij.
35

I N D E X.

- Cæsar iunior, qui idem Au-
gustus ibid. 40.
Huius historiam in Augu-
sto posuimus.
Cæsarion Cæsaris ex Cleo-
patra filius xxxviiij. 96
Cæsarionem Cæsaris filium
Augustus interfecit xlvj.
140
Cæsar Antonij avunculi nu-
tu proscriptus xlvj. 31
Caius Cornelius Augur Li-
uij historici conterraneus
& æqualis xxxviiij. 91.
xliij. 81
Caius Fannius Consul crea-
tus xxiiij. 46
C. Lælij ex Aphrica præda
xvj. 32
Caius Martius virio Consul
designatus, magistratu se
abdicat xliij. 7
Caius Germanici filius cum
filio & coniuge trucidatus
xlvj. 149
C. Paetianus Crasso similis,
Crassi personam agere ab
hostibus coactus xxxiiij.
98
Caius Villius culeo cum an-
guibus insutus xxiiij. 32
Calamitatis miseriarumque
causæ xxxix. 3
Calanum philosophum Ale-
xander coluit xxxviiij. 16
Eius mors ibid. 147
Calatinorū defectio xv. 30
Caleni populi ibid. 51
Calidromus mōtis cacumen
xx. 32
- Calydoniam depopulatur
Aratus xlvij. 27
Callias antistes xix. 15
Callias sacerdos reus factus
xx. 69
Calliæ diuitis parētes xj. 49
Callicratidis virtutes tan-
quam semidei admiratio-
ni fuere. xxv. 9
Callicrates singulari certa-
mine cecidit xxxiiij. 35
Callicratis expiētis dictum
xix. 49
Callicratidas à Cyri collo-
quio exclusus xxv. 11
Callimachus machinarum
peritissimus xxxij. 61
Callimachie epitaph. xlvj. 124
Callimædon clām se ex urbe
surripuit xxxix. 84
Callimædon profugus Anti-
patro adhæret xliij. 45
Callinici nomen viij. 18.
& xxviiij. 2
Calippus Atheniensis regnū
præterius affectavit xxij.
70
Calippus Cantinā adortus
Syracusas amittit xlvj. 99
Calippus Rhegyum occu-
pat ibidem.
Callipides tragædus nobilis
xxxv. 43
Callisthenes Aristotelis ne-
cessarius xxxviiij. 13 lv. 9
Callisthenes Olinthius in cu-
stodia phthiriasi interiit
xxvj. 89
Callistratus Romanorū aua-
ritia interfectus xxxij. 47
7 Calphur

INDEX.

calphurnia Caesaris vxor 23
xxxvij. 27
calphurnius Lanarius Salina-
toris interfecto xxx.
11
calphurnij vnde dicti iij.
53
camarinæ se Dionijungit
aduersus Dionysium xlj.
47
cambylis exercitus in arenis
perit xxxvij. 58
camelum quando primum
Romani viderint xxxij.
30
cameriam capiunt Romani
ij. 52
camertes ob Cimbricam vi-
ctoriam ciuitate donati
xxvij. 57
camilia Vestalis iij. 26
camillus die dicta absens
dominatur x. 22
camillus Romam captam
recuperat x. 54
camillus Iouis minister iij.
18
camilli exilium x. 41
camilli dictaturæ ibid. 1
camilli nomen xxvij. 1
camoenis sacratu locus iij.
33
campaniæ copia & abundan-
tia xxxij. 66
campaniæ delicie quàm An-
nibalidis exercitû corrupe-
rit xv. 56. & 57
camulatus bellicosus à Bruto
ad Augustû defecit xlij. 90
canathra quid sint xxxv. 39
candidatorum mos viij. 23
cannēsis clades xij. 23. xliij. 16
canidius vbi terrarum præ-
clare gesserit xlvj. 54
canidij turpis fuga ibid. 119
canini amoris mirabile ex-
plum ix. 22
caninius Rebilus Consul
xxxvij. 109
canis Alcibiadis vij. 21
canis in Lupercalibus im-
molabatur ij. 47
canis capita, promontoria
xij. 68
canis tumulus, locus ix. 23
canus tibicen xlix. 26
capenates à Camillo victi
x. 4
caphias Arat' occupat xliij.
49
caphissas musicus xxvij. 16
capidiû Gallia vicus xliij. 10
capitolium Italiæ caput x. 57
capitolium ab anseribus ser-
uatur x. 48
capitolij sumptus, incendia
& consecrationes vj. 26.
& 27
capitolini Manlij nomen
vnde x. 68
capitolini multa xliij. 3
cappadocia à Pharnace ca-
pta xxxvij. 97
cappadoces ab Alexandro
subacti xxxvij. 37
cappadocia Eumeni sorte
obuenit 29. 6
capratina nonæ iij. 3
capræ palus ibid. 62
caprificus x. 62
caput

INDEX.

caput humanum in Capito-
lij fundamentu ibid. 57
carbo tyrannus Cinnæ suc-
cessit xxxvj. 9
carbonis flagitiosa domina-
tio xxvj. 55
carbo à Pompeio damnatus
xxxvj. 18
cardianis libertas restituta
xxix. 7
cares Cyri poplitis venam
abscedit xlvij. 22
cariam colonia ducta j. 11
carilus Lacedæmonioru rex
xxij. 61
carinias aduersus Pōpeium
dux xxxvj. 12
carmenta quare Euandri ma-
ter dicta ij. 45
carmentalia sacra ibid. 1
carneadis sapientia & elo-
quentia xx. 56
carolomanni Franciæ regis
obitus lvj. 3
carolus Magnus Hierosoly-
mam à Barbaris liberauit
ibid. 42
caroli Magni cognomētum
vnde ibid. 1
caroli Magni statura & mo-
res ibid. 45
caroli Magni expeditiones
aliquot lvj. 4. & dein. 2
caroli Magni obitus & testa-
mentum ibid. 32
carthæ vrbs xxxij. 85
carthago Tyrionu colonia
xvj. 27
carthaginienſes iaculari ne-
scientes breuib. vſi spi-
culis xliij. 22
carthaginienſium poten-
tia Pyrrhus euerſit xxvij.
150
carthaginienſes à Gelone ty-
ranno victi xxij. 42
carthaginienſes in Sicilia
victi xlv. 33
carthaginienſium claſſes à
Romanis eremantur xvj.
50
carthago Caesaris colonia
xxxvij. 109. Reliqua vi-
ter dicta ij. 45
carmentalia sacra ibid. 1
claturam 22
caſilinum oppidum xij. 4
caſilinum Annibal obſidet
xx. 56
caſpium pelagus cur dulcius
xxxvij. 96
caſſander à Demetrio ex At-
tica pulſus xlv. 55
caſſander Barbaros Alexan-
drum adorantes irridens
pœnas luit xxxvij. 156
caſſij ingenium xliij. 2
caſſius ab Antonio in Syriâ
miſſus rem præclare geſ-
ſit xlvj. 38
caſſius prætor xliij. 13
caſſij. Scruæ ad Dyrrha-
cium pugna fortisſima
xxxvij. 32
caſſij

I N D E X.

casij priuatum in Cæsarem 15
 odium xlij. 15
 casius Epicureus Pompeij
 statuam adorauit xxxviiij.
 125
 casius eodem pugione se-
 ipsum interemit, quo in
 Cæsarem vsus fuerat
 xxxviiij. 133
 casij mors xlij. 80
 castor & Pollux pro Roma-
 nis pugnarunt xxj. 40
 castorem & Pollucem in Ly-
 sandri naue fuisse xxv. 22
 castor & Pollux cur *diuina*
 dicti iij. 35
 castoris & Pollucis picturæ
 xxiiij. 2
 castoris & Pollucis aurea
 astra xxv. 35
 castulo oppidum xv. 72
 catanæ Siciliæ oppidi gymna-
 sium xliij. 64
 catilinæ parricidiū xxvj. 81
 catilinæ coniuratio xxxiiij.
 39. xxxviiij. 13
 catilina cum suis copijs fun-
 ditus deletus xliij. 46
 catina oppidum vij. 53
 catina se Lamacho dedit
 xxxiiij. 48
 catonum nomen xx. 2
 catones qui, & qui Catones
 sinistri appellati xx. 48
 catonum genealogia xl. 1
 catonis proauj fortitudo
 xx. 1
CATO CENSORIVS.
 catonis dictio xx. 3
 catonis ad filium commen-
 tarius xx. 60
 catonistorias suas maiuscu-
 lis exarauit literis ibid. 51
 caton ingrauescente ætate
 Græcas literas didicit ib. 6
 catonis grauiter dicta ibid.
 17
 caton quibus magistratibus
 functus ibid. 8
 catoni quoties dies dicta
 ibidem. 37
 catonis tyrocinia xx. 1
 caton qualem optauerit mili-
 tem xx. 22
 caton plura in Hispania oppi-
 da cepit, quàm dies fuerit
 moratus ibid. 25
 catonis posteritas in quâtam
 generatione imperatores
 & cōsules edidit ib. 63. & 69
 catonis obitus ibidem. 68
 catonis laudem scripsit Ci-
 cero xxxviiij. 103
 catonis filij in recuperando
 ense strenuitas xx. 52
 xxj. 34
 catonis filij obitus xx. 64
CATO VTIGENSIS.
 catonis vxores xl. 11
 catonis mores & ingenium
 ibidem. 1. & 2
 catonis continentia ibidem.
 24
 catonis mira constantia ibi.
 111
 catonis cōsiliū, oraculum
 ibidem. 62
 caton ni

I N D E X.

catonis in Scipionem liber 11
 ibidem. 97
 catonis de coniuratis Cati-
 linæ sententia xxxviiij. 14
 xl. 38
 caton Cicronem ridiculum
 appellauit Consulem xl. 35
 caton deorum iracundiam Cæ-
 saris capite expiandā cen-
 suit xxxiiij. 111
 catonis prima militia xl. 12
 caton à Trebonio in carcere
 duci iussus ibid. 73
 caton quanta pro libertate
 patriæ pericula subierit
 xxxix. 8
 caton brachium saucius for-
 titer contra tyrannos resi-
 stit x. 70
 caton lapidibus fustibusque
 obrutus xl. 47
 catonem Cæsar cōprehendi
 iussit xxxviiij. 28
 xl. 57
 caton cum in ciuili bello ho-
 stes occisos cerneret, la-
 chrymans secessit xxxviiij.
 81
 caton sibi Vticæ mortem in-
 tulit xxxviiij. 102. xl. 120
 caton, Ciceronis liber xliij.
 81
 catonis laus xx. 52
 catonis filia & pudicitia &
 fortitudo xl. 124
 catonis filij fortissimus inte-
 ritus xl. 123. xliij. 92
 caton Salonij scribæ filiam
 vxorem ducit xx. 62
 20
 caton Nepos xl. 11
 catulus capitolium conse-
 crauit vj. 28
 catulus victoriæ de Cimbris
 author xxviiij. 55
 catuli Luciatij cum Crasso
 seditio xxxiiij. 39
 catuli scōmma in iudices
 Clodij xliij. 60
 catulus barbaros Alpes inco-
 lentes debellauit xxvj. 8
 catulus carbonibus sese suf-
 focauit xxviiij. 94
 catulos canum simiarumq;
 non recte præ pueris in de-
 lictis haberi xj. 1
 cauares xv. 17
 caucalus mōs, & incolæ eius
 xxxvj. 73
 cadusiorum regio xlvij. 51
 caunij homines abieci ibi-
 dem. 22
 causæ quæstio xj. 36
 xl. 57
CECINNAE & Othonis
 pugna l. 20
 cecropium forum Polygno
 tus suo pinxit sumptu
 xxxj. 9
 celeres vnde dicti ij. 20
 celer Remi interfecto ij.
 20
 celer Metellus ibid.
 coelesyriam Antonius Cleo-
 patræ donauit xlvj. 61
 celeritas non potest grauita-
 tem rebus adiungere xj.
 29
 celticæ terræ situs xxviiij.
 20
 73 celtarum

I N D E X.

celtarum armatura xj. 78
celta urbem capiunt iiij. 34
Vide Galli.
celtarum cades xj. 80
celtica calamitas vnde iiij.
32
celtoscythæ populi xxviiij.
20
ceninensibus victis Roma-
norum ciuitas donata est
ij. 32
cenomani Annibalis imperu
vrgentur xv. 28
censoria potestas xxj. 62
& sequen.
census apud Athenienses ma-
ximus xix. 1
censorinus consilio & pruden-
tia valuit xxxiiij. 73
censorinus Syllam repetun-
darum postulat xxvj. 11
censorini interitus xxxiiij.
78
centenius in Lucanis à Poe-
nis occiditur xv. 64
centaurorum origo xxiiij. 1
centauros sua lasciuia per-
didit j. 46
ceo insula xliij. 1
cephisus Alexandri quereu
nobilis xxxvij. 17
cephisus fluuius xxvj. 42
cephisodori interitus xiiij.
23
ceramicum Athenis scorto-
rum diuerforium xxxix.
87
ceraton ara j. 30
cerberus Aidonei canis j.
49

cerberus ab Hercule raptus
xxxiiij. 2
cercina Lybiæ insula xxviiij.
85
cercyon à Theseo interem-
ptus j. 14
cerealìa sacra post cannen-
sem cladem omiſſa xij.
42
cereris Eleusiæ campus
xix. 32
cermanus locus ij. 6
certa incertis præstant iiij.
12
cerua alba xxx. 18
cethegi libidines & flagitia
xxxij. 16. & 17
cethego coniurato vrbis
incendium commissum
xxxviiij. 13
cethegi interitus xliij. 44
CHABRIAS feliciter ad-
uersus Naxios bellauit
xxxix. 15
chabrias dux quando inter-
ierit x. 33
charilus poeta Lysandro fa-
miliaris xxv. 36
charonea Plutarchi patria
xxxj. 1
charoneæ nomē vnde xxvj.
44
charonensis pugna xiiij. 38
charophontis clades xxxiiij.
15
chalcedoniorum cum Athe-
nensibus fœdus vij. 87
chalcedonica pugna xxxij.
24
chalci

I N D E X.

chalciæcon asylum xxiiij. 31
30
chileus Arcas Themistoclis
in sedanda domestica sedi-
cione socius ix. 13
cia Q. Flaminio consecra-
tione socius ix. 13
uere xviiij. 34
chalcodontis phanum j. 18
41
chaldæos Lucullus subegit
ij. 23
xxxij. 50
characitanorum gens xxx.
28
chares orator non insulsus
xxxix. 11
chares fluuius. xlviiij. 51
charybdis periculum xlj. 30
charicles Phocionis gener
xxxix. 56
charidemus Atheniensis no-
uarum rerum cupidus
xxxix. 40
charimenis in liberandis
Achæis studium xlviiij. 46
charonitæ xlvj. 24
charopus Machata xviiij. 7
charidotus Antonius appel-
latus xlvj. 38
chelidonis Cleonymi vxor
Acrotatum adolescentem
insano amore deperit
xviiij. 60
cherronesum Cimon patriæ
vendicauit xxxj. 36
cherronesum incolentes à
Pericle seruati xj. 42
ehios à quo sit condita j. 27
chijetymon xxx. 2
chia pugna qua die facta x.
33
ehilonis egregia erga patrē
& maritum fides xxiiij. 31
chileus Arcas Themistoclis
in sedanda domestica sedi-
tione socius ix. 13
chimæra in sacrificiis iij. 52
chlæna regia vestis iij. 18
cheo mensis Aegyptiorum
ij. 23
chlælia virginis obsidis for-
tutudo vij. 37
chlælia fossæ viij. 50
xix. 32
chriæ mixtæ paradigma
xxx. 27
chrysa Ilii oppidum lj. 9
chryses Apollinis sacerdos
ibid.
chryfantis militaris discipli-
na xliij. 69
chrysa vltiora Athenien-
ses subegerunt xxxj. 36
chrysoloras philosophus sa-
pientissimus liij. 50
chrysogonus Bythionices
vij. 92
chryfog. Roscii accusator
xliij. 5
chilo grammaticus Catonis
seruus xx. 50
CICERONIS genus & co-
gnomentum xliij. 1
ciceronis prouidentia liij. 22
ciceronis eruditio xliij.
101
cicero pronuntiatione pri-
mum laborauit xliij. 10
cicero quæ vocabula latinæ
tate donarit xliij. 83
cicero in iocando nimis
xliij. 10. & 103.
7 4 cice

I N D E X.

ciceronis ioci xliiij. 51
cicero monarcha & Dictator xliiij. 106
cicero liberator & conditor patriæ salutatus xliiij. 44
cicero Catilinariæ coniurationis vindex xxxiiij. 39
cicero oblatum triumphum renuit xliiij. 76
cicero quibus argumentis Catoni persuaserit ut populo cederet xl. 56
cicero Augusti benevolentiam non ingrâtè suscepit xliiij. 90
ciceronis cum Attico cõsuetudo liij. 1
ciceronis exilium xxxij. 124 xl. 59. xliiij. 66
cicero ab exilio reuocatus xxxvj. 104
ciceronis in Amano Monte victoria xliiij. 75
ciceronem Cæsar obsidione liberare nititur xxxviij. 49
ciceronis circa Byllidem pugna cum Antonio xliij. 47
cicero à Catone periculo liberatus xl. 95
cicero occisus xliij. 50. xlvj. 31. xliiij. 99
citienſes Cimonis ſepulchrũ colunt xxxj. 51
cilicia piratarũ fons xxxvj. 47
cilices rapinãrum auidi xxx. 14
cilles Ptolemæi dux à Deme-
trio ſuperatus xlv. 14
ciliciam depopulatur Deme-
trius xlv. 136
cimbricũ bellum xxviij. 19
cimbri Germanis prædones
appellati xxviij. 20
cimbrorum de Romanis vi-
ctoria x. 34
cimbroſ fugientes mulieres
ipſorum manibus ſuffo-
cant xxviij. 54
cimmerij antea qui poſtea
Cimbri ſunt appellati
xxviij. 21
cimonis genealogia xxxj. 7
cimon Coalemus quare co-
gnominatus ibid. 8
cimonis vxor ac filij xj. 59
cimonis facilitas xj. 10
cimonis & Luculli elogia
xxxj. 6
cimonis exilium xj. 19
cimon à Pericle reuocatur
xxxj. 45
cimon mare ſubegit ix. 61
cimon Scyrum inſulam in-
dicionem redegit j. 56
cimonis aduerſus barbaros
pugna xj. 12. xxxj. 32.
& 33.
cimon Athenienſibus deſe-
rendæ vrbis author & in-
citator fuit xxxj. 11
cimo Perſas fundit fugatq;
ibid. 16
cimonis inſtaurationes Athe-
nis xxxj. 34
cimonia monumenta xx. 13
cimonis obitus xj. 23
cin

I N D E X.

cinnanus tumultus iij. 2
cinna & Marius rerũ potiti
xxxiiij. 8
cinna Conſul à Sylla conſti-
tutus xxvj. 26
cinna in ſociali bello crude-
litas xxx. 8
cinna tyrannidem exercens
vrbe eiectus xxviij. 85
cinna occiditur xxxvj. 9.
xxxviij. 132. xliij. 38
cincæum Romanorum colo-
nia Coriolano ſe dedit
viij. 47
circei fontes xlv. 126
cirripi nomen viij. 18
cirræaton Arpinatis agri vil-
la xxviij. 4
ciſſuſa fons xxv. 59
cithæronia Iuno xix. 50
cithæronium templum xix.
32. & 33.
cithæronis radix xix. 38
cithæra inſula à Nicia capi-
tur xxxiiij. 16
ciuem Romanũ indiſta cau-
ſa dãnare non licet xxiiij.
40
ciuitas domiciliõrum conſti-
tutio eſt xx. 74
ciuitas quæ optimè habite-
tur v. 37
CLAR I V M Lacedæmonio
rum forum xxiiij. 26
claudiorum cognomentum
viij. 19
claudius Marcellus Brito-
martum Gallorum regẽ
oppreſſit ij. 34
claudius Nero aduerſus Por-
cius
2
nos feliciter pugnat xv.
80
8
claudij Neronis ad Metau-
rum victoria xv. 81
26
cleandrides Gylippi parens
repetundarum damnatus
xxxiiij. 91
cleandrides Pliftonaſtis re-
gis moderator xj. 46
9.
cleantes medicus Catonis
libertus xl. 119
cleantis dictum de Alcibi-
ade viij. 14
47
clearchi ignavia xlvij. 16
126
clearchus vita priuatus
xlvij. 36
clementiæ templũ xxxviij.
108
59
cleobis & Bitonis pietas v.
58
cleocritus Corinthius The-
miſtoclem à Xerxe retra-
here molitur xix. 24
cleocritus quo pacto Lacedæ-
moniorum cum Athenien-
ſibus ſeditionem ſedarit
xix. 56
cleombrotus Lacedæmonio
rum rex eiufq; genealo-
gia xxxiiij. 7
cleombrotus Lacedæmonio
rum rex aduerſus Thebanos
mittitur xij. 40
26
cleombrotus copiis in Bero-
tiã traiecit xxxv. 56
19
cleombrotus incumben-
ſeſe obiecit hoſtibus
xxvj. 99
cleomedis Aſtipalæſis mors
ij. 62
75
cleome

I N D E X.

cleomenis genealogia xxij. 7
cleomeni Agidis vxor nubit xxij. 42
cleomenis responsum ad quædam adolefcetum xxv. 29
cleomenes quanta fuerit facilitate & humanitate xxij. 65
cleomenis consiliū xxij. 43
cleomenes quomodo repub. instituerit xxij. 58 & dein.
cleomenes noctu Megalopolim adoritur xvij. 9
cleomenes quot proscripserit ciues xxij. 58
cleomenes Aegyptios ad libertatem frustra hortatur xxij. 116
cleomenes sanguinis fluxu laborat xxij. 70
cleomenes socij sibi mortē inferunt xxij. 117
cleomenes filius ob parentis casum sese præcipitē dedit ibidem. 118
cleo garrulus rabula xxxij. 107
cleon Halicarnassens Lyfandro orationem cōscripsit xxv. 53
cleon pacis intolerans xxxij. 23
cleonica Byzantiæ virginis interitus xxxj. 14
cleonymus rex Lacedæm. xxij. 7
cleonymi Spartiatę ingeniū & mores xxvij. 59
Fuga xlv. 106
cleopatra quo astu Cæsarem illexerit, xxxvij. 94
cleopatra Philippi coniunx, Alexandri mater xxxvij. 17
cleopatra Michridatis filia, Tigranis vxor xxxij. 62
cleopatraz mores, & formæ elegantia xlvj. 44
cleopatra Alexandrini belli causa xxxvij. 92
cleopatraz deperit Antonius xlvj. 41
cleopatra veneficij studiosa xlvj. 125
cleopatraz interitus xxxvij. 21
cleopatraz Antonij filię Liviæ cognomē fuit xlvj. 62
cleopatra Antonij filia Iuba vxor xlvj. 148
cleophanis virtus xxxix. 32
cleophātus Themistoclis filius optimus eques, ex terna ignauius ix. 63
cleoprolemi filia, Antiochi vxor xvij. 35
cleora Agēfilai coniunx xxxv. 39
clientes ij. 25
cliens nulla lege testimoniū in patronum dicere cogebatur ibid. 26
clinias Arati parens Sydoniorum præfectus ab Abatida sublatu xlvij. 5
clinia imperator Atheniensis vij. 1
clitoria Cimonis coniunx xxxj. 39
clodius homo sceleratissimus xxxvij. 16

I N D E X.

mus xxxvij. 16
clodii in sororem incestus ut per somnum vitentur xxxij. 99
clodius in Bonæ deæ sacris deprehensus xxxvij. 19
& xliij. 58
clodius reatu absolutus xliij. 60
clodii opera Cicero in Catilinario negotio plurimū vsus ibid. 58
clodius Ciceronis exulis villas domumq; incendit ibidem. 69
clodii tribunatus xxxvij. 29
xl. 68
clodius aduersus gladiatores proficiscitur xxxij. 24
clodianæ factionis origo xliij. 57
clodius Pompeii acta scindit ibid. 69
clodii in Pompeium conuitia xxxvj. 103
clodia Augusti vxor xlvj. 31
clodium à Gallis infestatur x. 26 & dein. 25
clusini à Barbaris obfessi iij. 32
clypeati milites xxxvij. 111
clytus ab Alexandro hasta traiectus ibidem. 112
CNIDIIS libertas data xxxvij. 92
COCLITIS nomen vnde mus xxxvij. 32
cogitationes animæ molestæ ut per somnum vitentur xxvij. 96
cognomentorum impositio vij. 18
cognomēta antiquorū Romanorum vi. 22
cohors Lacedæmoniorum quanta xliij. 34
coitu atque sopore Alexander suam æstimabat mortem xxxvij. 47
coitus intemperans in fœcudum. 69
coliadis Veneris templum v. 15
collatinus se consulatu abdicat vj. 13
colonia Hispaniæ vrbs xlix. 10
colonis Messeniorum vicus xvij. 41
colophonis libertas donata xxxij. 3
columna in Isthmo à Theseo erecta j. 37
comarum primitiæ Delphos portabantur ibid. 6
comæ alendæ consuetudo xxv. 1
comitium locus ij. 20
comprehensio, Ciceronis vocabulum xliij. 82
concionis conuocandæ fragmentum xxvij. 26
concionandi modus à Græcho mutatus xxij. 42
concordiæ templum Camillus

INDEX.

Ius ædificaturū se pollice
tur x. 82
Concordiæ tēplum ab Opi-
mio constructum xxxiiij.
62
Conium necatu ocyssimum
xlij. 98
Connidæ Thesei præcepto-
ris sacra i. 6
Conon Laconicam maris
oram oppugnat xxxv. 46
Cononis ad Euagoram fuga
xxv. 21 & lij. 22
Consa colonia xvij. 2
Consentia à pœnis capta xv.
58
Consolandi ratio optima
xlij. 37
Consules primi ij. 31
Consualiorum festum ibid.
31.
Consul alter quando expo-
pulo creari cœperit x. 52
Consules designati gratias
populo agebant xxj. 16
Consus deus, eiusque ara ij.
27.
Contentio, virtutis ignicu-
lus xxxv. 9
Conuiuium & aciem bene
instruere animi eiusdem
xxj. 07
Conuiuia qui sermones de-
ceant xxij. 67
Copillus Testosagorū dux
à Sylla captus xxvi. 7
Coquus optimus, labor est,
& parcitas, xxxvij. 47
Corbis & Orsua patruales de
Hispaniæ regno concer-

tantes muris ceciderunt
vulnerib. xvj. 20
Corcyna Ariadnæ nutrix j.
29
Corcyra à Corinthiis pre-
muntur xj. 58
Corinthij tyrannidis ocores
xxij. 3
Corinthijs suo iure viuere
permissum xvij. 21
Corinthij Syracusam arcem
obtinēt xxij. 11 & 12
Corinthij à Nicia superati
xxxij. 17
Corinthij aduersus Atheniē-
ses bellum concitant ibid.
28
Corinthios Aratus in Achæo-
rum corpus redegit xlvij.
42
Corinthus Cæsaris colonia
xxxvij. 109
Corinthij viginti talentis
multati ix. 45
Corioli Volscorum oppidū
vij. 11
Coriolani cognomen ibid.
17.
Coriolani repulsa in petitiō-
ne consulatus ibidem 24
Coriolanus exilio multatus
ibidem 35
Coriolanum Volsci prodi-
tionis insimulant ibidem
52
Coriolani interitus & humi-
tio ibid. 69
Cornea loca ix. 28.
Corneam lanceam in cornū
excreuisse ii. 44
Cornelia

INDEX.

Cornelius Cethegus sacerdo
tium amisit xliij. 3
Cornelius Cossus Tolum-
nium Hetruscum intere-
mit ij. 33
Cornelia Scipionis filia qui-
bus instructa artibus xxxvj
117
Corneliæ ad Caium Grac-
chum filiū epistolæ xxiiij.
53
Cornelia Gracchorum ma-
ter filiorum curam suscepit
ibid. 2
Corneliæ Gracchorum ma-
tris laus amplissima ibid.
1.2
Corneliæ Scipionis filiam
Pompeius duxit uxorem
xxxvj. 117
Cornificius Bruti accusator
xlij. 49
Cornutus seruorum fide à
Marianis seruatus xxvij.
92
Corcebus Telesterij funda-
menta iecit xi. 30
Cronius mensis j. 15
Corphinium Domitius præ-
sidio tenuit xxxvij. 69
Corpora in cælum transmit-
ti non esse consentaneum
ij. 62
Corui Alexandro duces per
loca incognita xxxvij.
59
Coryna Epidauriis clauam
significat j. 10
Corynephori v. 65
Corinetæ cognomen vnde j.
10
Cosconius occisus xxxvij.
98
Cosus Albanorum dux 2
Pompeio occisus xxxvj.
89
Cossinius aduersus Sparta-
cum imperator occisus
xxxiiij. 16
Cotta Censor xliij. 56
Cotta à Sertorio superatus
xxx. 20
Cotta in Galliis periit
xxxvij. 49
Coryla mensuræ genus. x.
50
Cotys Paphlagonum rex
Agefilai amicitiam petit
xxxv. 21
CRABRONES ex asinis
generari xxij. 121
Craesus in pugna Pharsali-
ca è vulnere cecidit xxxvj.
150
Craesi parens, familia, & ori-
go tenuis xxxiiij. 1
Craesi eloquentia & humani-
tas xxxiiij. 6
Craesus scænum in cornu gef-
sit ibidem 21
Craesi diuitiæ xxxiiij. 2
Craesi auaritia ibid.
Craesi luxus xl. 12
Craesi in populum & ami-
cos munificentia xxxiiij.
6
Craesi censura xxxiiij. 38
Craesus pontifex Graccho a-
grariæ legis author fuit
xxxiiij. 13
Craesi

INDEX.

Crassus Consulus xxxiiij. offert xxiiij. 86
37. Cratichelæ interitus xliij.
Crassi in permutandis amici 119
tiis perfidia xxxiiij. 105 Creta piratarum fons xxxvj.
Crassi cum Pompeio discor 59
dia, & reconciliatio xxxiiij. Cretenſium mos, mulieres spe
14. & seq. Cretulæ interesse j. 25
Crassus Ciceroni inimicus Critia tyranni de Cimone
xxxiiij. 39 iudicium xxxj. 25
Crassum Cicerō pro rostris Crimessus Aquius xliij. 44
& laudavit, & lacessivit Crispinus Cōsul vulneratus
xliij. 51 vix viuis euasit xv. 68
Crassus coniurationis Catili Crispinus Cōsul vulneratus
nariæ particeps xliij. 29 biit xliij. 62
Crasso Siria & expeditio in Cressus Solonē accersit v.
Parthos decreta xxxvj. 111 56
Crassi interitus xxxiiij. 96 Cressus à Cyro superatus ca
Crassi filij fortitudo xxxiiij. 8 pitur v. 60
Crassi filij interitus xliij. 74 Crommyon locus j. 12
Crastinus Cæsarem se vel Crollus valis nomen xix. 60
mortuum vel viuum lau Crustum enij à Romulo vt
daturū vociferatur xxxvij. 87 iij
Crateri valetudinis causa Ale Cypria, Lyeurgæ instituit
xander sacrificauit xxxvj. 91 iij
Crateri interitus xxix. 10 Ctesias medicus xlvij. 43
Crates Philosophus ad De Ctesias bello quod scribit in
metrium legatus Athenarum obsidionem dissuadet xlvij. 12
xlvi. 128 Ctesiphonti dies dicta xlvij.
Cratini in Periclem caullu Ctesippus Chabriæ filius
xj. 36 difficillimis moribus iude
Cratippo Cicerō operā na nis à Phocione institutus
auit xliij. 50 xxxix. 17
Cratippus fugientē Pompeiū Culeo cum anguibas iustus
ad spem mitiorem addu C. Villius xliij. 32
xit xxxvj. 197 C. V. M. A. S. Annibal obſidio
Cratichelæ Cleomenis ma ter obſidem Ptolemæo se
net ab erat Sēpronius Grac
chus

INDEX.

chus xv. 59 Cynofarges gymnasiū ix.
Cumæ ab Actolis expulsi xlvij. 86 Cynotaphium locus xx. 14
Cumani populi xv. 51 Cypricum bellum liij. 29
Cunax Persiæ locus xlvij. 14 Cyprus in Persarum seruitu
Cunctationem hostibus ve tēredacta liij. 9
hementer obesse xxxii. 7 Cypri imperium miris mo
8 dis ab Euagora amplifica
Cupiditas quid faciat xxvj. rum ibidem
23 Cyprum Antonius Cleopa
Curia Romana quot ij. 43 tra donauit xlvj. 61
Curia à Sabinis dicta ij. 28 Cyrenarum repub. tur
Curio Trib. plebis à Cæsare batam Lucullus ordinauit
are alieno liberatus xxxvj. xxxij. 5
124 Cyrenæos legibus continere
Curio ex vrbe eiectus Plato impossibile dixit liij.
xxxvij. 63 42
Curij de Pyrrho victoria xx. Cyrus triremem ex auro &
5 ebore fecit xv. 35
Curius aurum repudiavit à Cyrus Aspasiam meretricē
Sampitibus oblatū xx. 5 deperibat xj. 50
Curionis intemperantia xlvj. Cyrus Lysandrum assentanti
3 di gratia accersit xxv.
Curus fictilis in templo Io 115
uis Capitolini vj. 24 Cyrus inclinatam continuū
Curtius Sabinorū princeps aciem xxvj. 99
ij. 36 Cyrus Tissaphernis crimina
Curtius lacus ibid. apud Lysandrum desert
CYCLADES insulæ Arche xxv. 5
C. Iao Mithridatis filio ser Cyrus apud fratrem insidia
uiunt xxvj. 28 rum delatus xlvij. 16
Cydnus fluuius xxxvj. 38 Cyri parricidium liij. 14
Cyllaranium gymnasiū xliij. Cyri interitus xlvij. 22
73 Cyri epitaphium xxxvj. 146
Cyneas Demosth. auditor Cyni amnis fontes xxxvj.
quantum oratione value rit xxvj. 74
Cyneas Pyrrhi legatus, quid Cyrrhei templum Delphicū
de Senatu Romano sentiat violant 5. 20
xxvj. 41 Cyrrhistica depopulatur De
me

INDEX.

metrius xlv. 136 xlvij. 7
Cyzicum ab Atheniensibus Darius rex à patre Artoser-
capitur vi. 91 xe designatus xlvij. 55
Cyzicenorū defectio vij. 65 Darius fuga xxxvij. 42
Cyzicenorū vrbein Mithri Darius Alexandro conditio
dates aggressus xxxij. 25 nes adeoque filiam in ma-
Cyzicenorū in Chalcedo- trimoniū offert xxxvij. 64
nica pugna calamitas ibi-
dem 24 Darius vxor diem obiit xxxvij
64

D

Dactilū & tribachum
Aristoteles in soluta o-
ratione reiecit lv. 23
Dæmones maligni bonis vi-
ris inuidentes, illorum re-
bus gerendis obstant xlv. 3
Dædrio mense Macedonibus
exercitum ducere nefas
xxxvij. 31
Damagoras naualium certa-
minum experientissimus
xxxij. 11
Damon quare in exilium a-
ctus xix. 4
Damonis Peripolte facinus
& interitus xxxj. 3
Damoteles ab Antigonocor-
ruptus xxij. 99
Damyria fluuius xxij. 55
Dandamin philosophū Ale-
xander coluit xxxvij. 16
Dardarij populi xxxij. 42
Daphnes fabula xxij. 18
Dardani à Persæo occisi xxi.
14
Dardanus ex Samothraciis
Troiam aduectus x. 37
Darius numus Persicus

Darij obitus xxxvij. 96
Dascylitis palus xxxij. 26
Dauni populi xv. 51
Δαυνοί j. 37
Decelia muris circumdata
vij. 61 & 66
Decemuirorū potestas xlvij
32
Decimas Iunoni vouet Ca-
millus x. 14
Decij Bruti in Cæsare perfi-
dia xxxvij. 128
Decius Magius Campanus
vincit Annibali à senatu
suo traditur xv. 54
Deidamia Perithoi vxor i.
46
Deidamia Acaci Molossorū
regis filia Demetrii vxor
xlv. 61
Deidamia vita decessit xlv.
82
Deioneo Eurici filio Periga-
ne in matrimonium celsit
i. 11
Deiotarus ab Antonio ad Au-
gustum deficit xlvj. 109
Deiotarus rex senio conse-
ctus nouam ædificauit ci-
uitatem xxxiiij. 50
Delia

INDEX.

Delia pugna quando xxvj. festus xlvij. 53
63 Demetrius Timoleonem
Delius historicus xlvj. 103 accusat xxij. 64
Deliciis indulgere, seruile Demetrius Corinthi apud
xxxvij. 89 Philippū legatus xxxvij.
18
Delicia Romanorum, serui
xlvj. 103 Demetrii Corinthi dictum
Delos mons xlvj. 32 xxxv. 29
Delos insula xxxij. 8 Demetrii Corinthi obitus,
funusq; xxxvij. 121
Delphi occupantur ab Ono-
marcho & Philodimo Demetrii Lacedæmonij pe-
xxxij. 54 titio à Xerxe ix. 57
Delphicum templum Pho- Demetrius vrbis xlv. 148
cæsis obtinentibus abla- Demetriadis vrbis nomen
tum xj. 45 tribus xlv. 61
Delphinium pars ciuitatis Demetrius Atheniensium
Athenarum j. 16 xlv. 25
Delphini vis in terra xlvij. 4 Demetrii genus, & forma,
& statura xlv. 5
Demades ingenio, natura, Demetrii intemperantia xlv.
insuperabilis orator xlvj. 21
16
Demades sæpe Demostheni Demetrii liberalitas ibid.
indigenti ex tempore opi- 39
tulatus est ibid. 14 Demetrii in victos clemētia
Demades sibi sæpe contraria xlv. 87. In machinis
dixit, reipub. nunquam comparandis solertia xlv.
xlvj. 22 47. & 119.
Demades de pace cum Phi- Demetrius per epistolam à
lippo sententia xxxix. 42 patre rex appellatus xlv.
41
Demades Atheniensis Ale- Demetrius ad liberandam
xandro conciliauit xlvj. 39 Græciam proficiscitur
xlv. 17
Demades reipub. naufra- Demetrii de Ptolemæo vi-
gium xxxix. 76 ctoria ibid.
Demades septies falsi dāna- Demetrii fortuna instabilis
tus xxxix. 65 xlv. 78. & 79
Demades in ordinem co- Demetrii obitus xlv. 146
actus ibid. Demetrii desultoris ara
Demades iusto supplicio af- xlv. 25
d Deme

I N D E X.

- Demetrius Phalereus absens
condemnat^{us} xxxix. 90
Demetrius Peripateticus xl.
113
Demochares Agidem capit^{us}
xxij. 37
Demochares quare in exiliū
pulsus xlv. 60
Democles pueri pulchritu-
do & castitas mirabilis
xlv. 57
Democritus Abderita Plato
nis tempore floruit liij. 7
Demophilus Epicur^{us} a Pho-
cionis filio occisus xxxix.
25
Demophantus Eliensis dux
proferitur xvij. 13
Demophon Thesei ex An-
tiopa filius j. 43
Demosthenis genus xliij. 5
Demosthenes quomodo na-
turæ vitia emendarit xliij.
10. & 18
Demosthenes timidus in di-
cendo ibid. 15
Demosthenis dicendi vis mi-
rabilis xliij. 30
Demosthenes gloriam sibi
e foro curiaque quaesivit
xxxix. 18
Demosthenis pleræque ora-
tiones solā præferunt ho-
nestatem xliij. 23
Demosthenis orationes ibi.
14. & 15. & dein. 23
Demosthenis falsò nomine
orationes circumferuntur
ibidem. 25
Demosthenes p^{ro}nomiⁿis p^{ro}di-
ctus xliij. 16
Demosthenis gloria ibid. 21
Demosthenis constantia
xliij. 26
Demosthenis audacia xxxij.
70
Demosthenes quādo ad rem
pub. accesserit xliij. 20
Demosthenis fuga xliij. 33
Demosthenes infelicit^{er} cō-
tra Syracusanos pugnat^{us}
xxxij. 70
Demosthenes vrbe profugus
capitis damnatur xliij. 47
Demosthenis exilium xliij.
43
Demosthenis reditus ibi. 46
Demosthenis obitus, eiq^{ue}
defuncto honores a po-
pulo habiti xliij. 4.
& dein.
Denominatiua vnde ducan-
tur xxvj. 2
Dephon Longobardorū rex
crudelitate nobilis lvj.
104
Dercillus Atticæ regionis
rex xxxix. 81
Desertores quomodo Lace-
dæmonij multarint xxxv. 62
Desiderius vltimus Longo-
bardorum rex a Carolo
Magno capitur lvj. 13
Deucalion & Pyrrha post di-
luuium ad Dodonæū tem-
plum profecti xxvij. 1
Deus communis mortalium
pater xxxvij. 61
Deo inuito nihil licet xliij.
63
Deus

I N D E X.

- Deus nulla re simpliciter
eget xx. 78
Deus ex formato mundo la-
titudinem cepit iij. 65
Dei imago Romanis nulla
iij. 21
Deos à gratia & ira remotos
esse, Epicureorum dogma
xxvij. 43
Deos humano sanguine non
placari xliij. 44
Deorum duodecim templum
xxxij. 40
Deis duobus vnū templum
consecrare non licebat
xliij. 58
Deus diuitiarum cæcus iij.
21
Dei quatenus humanam
iudicare soleant industriam
viiij. 56
Dei quatenus cū hominibus
congregiantur iij. 8
Diacris v. 24
Diagoras Olympicus victor
xliij. 74
Dialogorum primus inuen-
tor liij. 25
Dianæ festum apud Syracu-
sanos xliij. 36
Diana anetis xlvij. 57
Dianæ Aristobulæ templum
a Themistocle consecratū
ix. 42
Dianæ Ephesinæ templum
in incendio absumptum
xxxvij. 5
Dianæ Euclix templum
xix. 58
Dianæ Pellenæ simulacris
virtus xlvij. 58
Diana Priapina xxxij. 35
Diampares Argiuorū porta
xxvij. 71
Διατάγματ^α xliij. 52
Dicendi genus moderatum
quantum momenti rei-
esse, Epicureorum dogma
pub. adicere soleat xliij.
25
Dictatoris vocabulum vnde
xliij. 52
Dictatoris creandi ratio ibi.
& xv. 36
Dictatoria potestas x. 31.
& xij. 21
Dictatura nō in annum con-
ferebatur xxxvij. 57
Dictatram ultra sex mēses
nulli retinere licitum x.
57
Dictatores Romæ duo quādo
xij. 23. & xv. 41
D. dius prator xxx. 4
Dies vtrum an nox prior
extiterit xxxvij. 138
Dimitti amicū petentis epi-
stolium xxxv. 27
Dionnes Chalastrius Ale-
xandro struēs insidias ob-
truncatus est xxxvij. 106
Dinarchus supplicis affe-
ctus xxxix. 85
Dindymenæ matris templum
ix. 60
Dinocrates Messen^{is} Romæ
temuleotus muliebri ha-
bitu saltauit xvij. 36
Dinocrates necem sibi con-
stituit xvij. 47
Dioctes Megarensium prin-
ceps

I N D E X.

- ceps à Theseo deceptus j. 14
Diogenes Cynicus Platonis temporibus floruit liiij. 7
Diogenes Sinopenfis Alexandrum sibi à sole paululum secedere iubet xxxvij. 27
Diogenis Sinopei in Dionysij exilium iocus xxij. 27
Diogenis dictum xij. 24
Diogiton Thebanorum dux xij. 75
Dionis opes & supellex xlj. 23
Dion Astronomiæ peritus, perterritos lunæ defectu milites oratione roborauit xlj. 40
Dion pulso Dionysio Syracusis positus est xxij. 1
Dionis exilium xlj. 23
Dioni genius apparuit xlj. 2
Dionis vxor sororque viuæ in mare demersa xxij. 58
Dionysio humana sacrificia facta xij. 43
Dionysius virtute immortalitatem assequutus xij. 33
Dionysio Omestæ sacra fiunt ix. 28
Dionysius Platonis præceptor liiij. 10
Dionysius Magnæsius orator xliij. 7
Dionysius Chalcus poemata composuit xxxij. 13
Dionysius quid vilitatis ex Platonis cōsuetudine hauferit xxij. 26
Dionysij senioris vxores liiij. 36
Dionysius Aristidis natam vxorem petit xxij. 10
Dionysij liberi xlj. 9
Dionysio Siculo Lacedæmonij auxilia mittunt xliij. 67
Dionysius Sicilia tyrannidem occupat liiij. 31
Dionysius regno pulsus xxij. 22
Dionysij instinctu Plato venundatus xlj. 8
Dionysius Platonis necem cogitat liiij. 34
Dionysius Dionis sufferebat xlj. 7
Dionysij Syracusani obitus xlj. 10
Dionysij sepultura xij. 73
Dionysius iunior Dionis opera de virtutibus cogitare cepit xlj. 17
Dionysium iuniorem vehemens Platonis amor inuassit ibidem
Dionysius iunior quib⁹ modis Heraclidem euaserit xlj. 67
Diopethes Spartæ fatidicus xxxv. 5
Diopethes velut sortitō castra secatur xxxix. 18
Diophanes Mitylenæus thetor in Italia exulat xxiiij. 11
Diopha

I N D E X.

- Diophanes rhetor necatus xliij. 32
Diophanes Achæorum imperator Lacedæmonios infestat xvij. 35
Diophantus Amphitropæus Aristidis accusator xix. 73
Diphilus seruatorum antistes xlj. 127
Dipylon portæ Athenienses xlj. 62
Diræ quid sint xxxiiij. 49
Disciplina, passio quædam est xl. 2
Diuersoria liberalia & amœna Athenis xxxj. 35
Diuinatio quid liiij. 10
Diuinum nihil nisi quod sapientia præditum xix. 17
Diuitem quem Crassus dixerit xxxiiij. 5
Diuitiarum studiosi non pecunias cumulent, sed cupiditatem minuunt xlj. 83
Diuortium apud Romanos primum ij. 74. & liij. 65
D O D O N A E mulieres xxxvij. 3
Dolabella repetundarum à Cæsare postulat⁹ xxxvij. 5
Dolon gladij genus xxiiij. 17
Dolopum mores xxxj. 19
Dolores oculorum Persicæ sunt puellæ xxxvij. 45
Domitianus Capitolium restaurauit, consecrauitque v. 29
Domitianus Septembrem & Octobrem à se nominauit
Domitius Aenobarbus interit xlj. 109
Domitium Cato ad capessendum Consulatū hortatur xxxvj. 110
Domitius & Messala Consules xxxvj. 115
Domitius à Pharnace profligatus xxxvij. 96
Dorica Aristocratia xliij. 3
Dorylaeus Bœotico agro positus xxvj. 51
Dorylaeus Mithridatis dux interfectus xxxij. 45
Dofon Antigonus xxj. 11
Dofonis cognomentū vnde viij. 18
D R A C O N I S leges abrogatæ v. 34
Draco cur heroibus consecratus xxiiij. 121
Dromichætes Trax captum Lysimachum liberalissimè dimisit xlj. 146
Dromocles Athenis rogabat vt Demetrius tæquam oraculū rogaretur xlj. 31
Dromocles orator Atheniensibus persuasit, vt Pyrræum Munichiamq; Demetrio redderent xlj. 88
Druentia fluminis origo xv. 21
Drusus C. Gracchum tantam sumptuosum notat xxiiij. 3
D V C E S quos Romanian-riqui dixerint ij. 25
Duces militibus grati, qui A 3 xxviij.

I N D E X.

- xxviii. 11 E^{ph}er^{is} vox in bellicis p^{er}ani-
bus celebris j. 31
Duodenes & iuniores etiam Elephas Porimira & proce-
puellas Romani nuptui ritatis & prudētia xxxvij.
tradebant iij. 66
Duris Samius in Periclem 130
inuehitur xj. 56
DYCELI^{AS} Lacedæmo Elephātem Pyrrhus primus
nij mimos vocant xxxv. 43 in Italiam duxit xxvij. 42
Dymxos Alzorū impera Elephantes Pompeius in spe
rator xlvij. 19 Etaculo exhibuit xxxvj. 111
E Eleusiniū rex ^{per}spiciat xj. 39
Eleusine à Theseo capitur j.
13.
E Brietatis remediū pul Elim à Lacedæmonius des-
cherrimum xlv. 3 cientem Thebani ad se du-
ACBATANORVM in- cunt xij. 47
gro telluris hiatus ignem Eli^{us} Tuberōnis vxor xxi. 7
euomens xxxvij. 77 Elpenor Chalcodontis filius
Ecdelus Megalopolitanus j.
philosophus Archelilai au
ditur xlvij. 7
E^{ph}er^{is} Pythagorica iij. 20
Eloqueutiæ studium apud
Romanos in pretio xx. 10
Elpinices cum Pericle fecerunt
de reducendo fratre xj. 21
Elpinice Cimonis soror qua
ignominia Periclem victo
rem affecerit xj. 57
Elpinice Calliæ nupsit xxi.
10
Elymeorum regis legati ad
ad Pompeium xxxvj. 77
Egestensium Leontinorū Elysi^j campi xxx. 14
que legati Athenienses ad AMBOLIMVS dies iij. 45
uersus Siciliam concitant
Empedocles Agrigentinus
xxxij. 37
EION Athenarum colonia
qua ætate vixit liij. 7
xxxj. 15
Emphilus veteris Academic
philosophus xlij. 4
E^{ph}er^{is} siue ^{per}ip^{er} j. 32
Emphilus orator de Cæsaris
ELA^{VS} Cherronesi oppi- cæde opusculū scripsit ibi.
dam xxv. 16
Elatea Phocidis ciuitas ENCOMIA poetis quā
xxxix. 84 oratoribus magis familia-
Elaticis campi xxvj. 39 ria liij.
4
End

I N D E X.

- Endymionis fabula iij. 8
Engion Siciliæ oppidū xliij. 39
40
Ennio Aphricanus familiari Epheta Atheniensium magi
ter vsus xvij. 73 stratus v. 39
EPAMINONDAS magni Ephesia Dianæ templi con-
sicē educatus xij. 6 flagratio xxxvij. 5
Epaminōdæ tenuis vita xix. Ephialtes clam à Pericle do-
2 lo sublatus xj. 22
Epaminondas munerū con- Ephori Lacedæmoniorum
temptor xlvij. 34 magistratus iij. 15
Epaminondæ ludi xix. 2 Ephorum origo & nomen
2 sidera xxij. 57
Epaminondas philosophiæ Ephororū ritus obseruandi
studio, quā re bellica cla- 22
rior xxxv. 57 Ephori micipis bellum in-
Epaminondæ mirabilis for- ferre soliti iij. 64
tutudo xij. 10 Ephororum cædes xxij. 56
Epaminondas in Peloponne Epicharmi dictum vj. 30
sum impetum facit xij. 47 Epicles citharista ix. 10
Epaminondas quantum lau- Epicurus naturæ principia
dis ex victoria de Lacedæ- in atomis constituit liij.
monis reportauerit ibid. 55
Epaminondæ res multa diffi- Epicurus voluptatem sum-
cultate gestæ sunt xxij. 61 mum bonū statuit xxvij.
Epaminondas victor nemi- 43
nem occidit xliij. 66
Epaminondas capitis accersi- Epicurus philosoph^{us} grauif-
tus xij. 49 sima penuria familiam
Epaminondam Thebani pu- fabis æquē distributis nu-
blico funere prosequitur triuit xlv. 87
xij. 61
Eparatus xlvij. 87 Epidauros à Pericle obsessa
Epea ciuitas v. 55 xi. 72
Ephæus mons xxvj. 66 Epicles Atheniensis qua-
Ephebi primitias comarum stui deditus ab imperii pe-
Delphos portabant j. 6 titione pecuniis auersus
Ephe^j Decemuiros creant ix. 12
xxv. 8
Ephe^j belli officina xliij. Epigethis filiæ captæ mira-
42 bile facinus xlvij. 59
A 4 Epiro
Epigonus Colophoniorum
tyrannus capitor xxxii. 8
Epimenidis sapientia v. 22
Epipolin Dion in ditionem
redegit xli. 42

I N D E X.

Epirotarum de Macedoni-
bus victoria xxvij. 14
Epitragia Venus j. 24
Epixies Persa Phrygiæ præ-
fectus ix. 38
EQVITES Romani quan-
do in theatro sessum ap-
be se iunctum acquisierint
xlviij. 25
Equites iudices sunt xxliij.
42
Equites pedibus similes xliij.
3
Equos Troiæ fatales fuisse
xxx. 1
Equus Cæsaris xxxviij. 35
Equestres ludi vj. 25
ERASTVS & Coristus
Sceptij Platonis discipuli
liij. 24
Erastæ Platonis liber liij. 9
Erechtheus Atheniensiū rex
j. 3
Erechiōus j. 32
Eristaces Aiædis filius v. 18
Erychiōus tribus Atheniensis
v. 48
ESON fluuius xxi. 27
ETHEOCLIS de Lysan-
dro dictum xxv. 39
EVAGORAS vt sibi re-
gnum comparat liij. 11
Eva xliij. 44
Euagoræ genus diuin. liij. 6
Euagoræ inuictia liij. 10
Euan idem quod Liber pa-
ter xliij. 45
Euandri tumulus xvij. 41
Euangelus Periclis seruus
frugi xj. 38

Euborenses deficientes inua-
dit Pericles xj. 45
Euboræ Archelaus subi-
gauit xxvj. 28
Euboicis suo iure viuere per-
missum xvij. 22
Eubulus de foro sibi dignita-
tem comparauit xxxix. 18
Euclides Socratis discipulus
Platonis in Geometria
præceptor liij. 18
Euclides Cleomenis fratris
in regno gerendo socius
xxij. 63
Eudemonis cognomentum
viiij. 18
Eudæmo Cyprio morienti
Aristoteles suum de anti-
mo dialogum misit xj. 37
Eudamidas Agidis parens
xxij. 7
Eudoxus Gnidius astrologus
quando floruerit liij. 7
Eudoxus machinamentorum
artem inchoauit xliij. 27
Euehon Lampfacenus Plato
nis discipulus liij. 24
Euergetæ cognomentum
viiij. 18
Eumenes Alexandri archigra-
mateus xxix. 1
Eumenis de Neoptolemo
victoria xxix. 16 & 17
Eumenes Pergami rex à Pru-
sia victus xv. 98
Eumenes quo astu salutē sibi
comparat xxix. 32
Eumenes testamēta conscri-
psit & codicillos cōscidit
xxix. 39

Eunus

I N D E X.

Eunus belli seruilis author
phthiriasi interit xxvj. 89
Eunoimi parentis Licurgi
interitus iij. 4
Euphratidis i. 34
Euphrator machinamento-
rum artifex xlvij. 9
Euphrantides vates xix. 25
Euphratis fontes xxxvj. 71
Euphratem Crassus ponte
iunxit xxxliij. 50
Euphronius Antonij filiorū
præceptor xlvj. 126
Euphridis Capanei temperan-
tia xliij. 6
Eupripides Platoni in peregrini-
tate quam disciplinæ
natione quam disciplinæ
capessendæ gratia suscepe-
rat, comes liij. 19
Euripides ciuiliū morbo-
rum peritissimus xxvj. 8
Euripidis carmine Athenien-
siū plures saluati xxxliij. 93
Euripidis in Aegypto aduer-
sa valetudo liij. 19
Euripides tragædus xliij. 61
Eurytionide regalis apud La-
cedæmonios familia xxv.
51
Euribiades imperat Atheniē-
sibus ix. 14
Eurybiades Salaminam de-
serere cogitat xix. 22
Eurydice Demetrii vxor xlv.
32
Eurylochus Thelesippe scor-
tiā amore agritudinē si-
mulauit xxxviij. 52
Eurymedon Aristoteli diem
dixit lv. 11

Furymedō interfecit xxxliij.
78
Euryptolemus Alcibiadis
nepos vij. 93
Euthydemus atque Menan-
der à Syracusanis iupera-
ti xxxliij. 64
EXERCITVS instructus
humano comparatur cor-
pori xliij. 3
Exiliū leuatio inuidiæ ix. 43
F
Fabæ albæ symbolū xj. 54
Fabiorū familia initium
ab Hercule traxit xj. 1
Fabiorum nomē vnde ibid.
Fabij trecenti in Tyrreno
bello ceciderunt x. 32
Fabius Ambustus legatus
liij. 32
Fabius Ambustus contra ius
gentium in Gallos irruit
x. 28
Fabij Tribuni militum non
ritē creati x. 30
Fabius Butco Marci Iunij in
Dictatura collega xij. 23
Fabius Rullus à populo Ro-
mano Maximus appella-
tus xxxvj. 27
Fabij Maximi nomina, mo-
res, studia, eloquentia, eru-
ditio, dicēdiq; genus xij.
1.2 & 41
Fabius maximus in filij lau-
dem funebre orationem
habuit xij. 3 & 55
Fabius Maximus Pauli Ae-
miliij filiū adoptauit xxj. 7
Fabij Maximi cum Scipione
8 5 xmu

I N D E X.

æmulatio xx. 9
 Fabij Maximi de Annibale
 victoria xij. 29. & 44
 Fabius Maximus Tarentum
 recipit xv. 76
 Fabius Maximus venditis a-
 gris suis captiuos Roma-
 nos redemit xij. 19
 Fabij Maximi votum xij. 9
 Fabij Maximi obitus & ho-
 nor xij. 61
 Fabium Maximum Cato
 vitæ exemplum sibi pro-
 fuit xx. 8
 Fabij Maximi filij Consula-
 tus xij. 54
 Fabricij constantia in con-
 temtu auri, & barritu ele-
 phanti xxvij. 42. & 43
 Facinora præclara curlau-
 dari soleant lij. 2
 Falerij à Camillo obsidentur
 x. 4. & 17.
 Falisci à Romanis victi x.
 18. & 19.
 Fama quàm latè vel incerto
 auctore spargatur xxi.
 40. & 41.
 Fames ingens xxvj. 34
 Fames validior hostis quàm
 exercitus xxxvj. 82
 Fannia Minturnensis mulie-
 ris in Marium officium &
 humanitas xxvij. 80
 Faonius Catonis æmulus xl.
 79
 Faeces laureati Pompeii &
 Luculli xxxvj. 64
 Fasti dies nefasti; Græcorū
 x. 32. & 33.
 Fatum inevitabile xxv. 63
 Faunus dæmon iij. 39
 Faustum quem Romani di-
 cant xxvj. 84
 Faustus Faustq; Sylla ge-
 melli ibid.
 Fustus Syllæ filius bonis di-
 lapidatis ere alieno oppres-
 sus xliij. 57
 Faustus Syllæ filius quoddæ-
 parētis tyrannide sibi pla-
 ceret, à Cæsio colaphiza-
 tus xlij. 16
 Faustulus Romuli alumnus
 ij. 6
 Faustulus tormentis interro-
 gatur ij. 14
 FEBRVARIVS iij. 48
 Februata dies ij. 46
 Febris amasius Demetrii
 xlv. 48
 Felicitate præsentē nō super-
 biendum xxj. 44
 Feretrius Iupiter vnde dica-
 tur ij. 33. & xliij. 12
 Feretrio Ioui qui spolia ob-
 tulerint xliij. 14
 Feroniæ luci templum à Poe-
 nis directum xv. 70
 FIDEI templum iij. 41
 Fidenates à Romulo victi ij.
 34
 Fidenas Romanorum colo-
 nia facta ij. 52
 Fimbria Mithridatem obli-
 det xxxij. 8
 Fimbria Flaccum obrunca-
 uit xxvj. 59
 Fimbria Lucillum sibi iun-
 gere nequicquam cona-
 tur xxxij. 9

I N D E X.

Flaminij interitus xij. 6.
 & xv. 33
 Fimbria mortem sibi consci-
 uit xxvj. 62
 Fimbriani milites relicto
 Lucullo Clodio adherent
 xxxij. 103
 FLACCVS Munatius con-
 demnatus xl. 84
 Flamen Quirinalis iij. 17
 Flamines sacerdotes ibid. 38
 Flaminii imago & statura
 & ingenium xvij. 1
 Flaminius Philopœmenis
 æmulus xvij. 27
 Flaminius à sacris sibi tēpe-
 ravit xxvj. 31
 Flaminius Censor xvj. 61
 Flaminio sericis auditus ma-
 gisterium equitū deponē-
 di causam præbuit xliij. 8
 Flaminius contra auspicia
 victoria potitur xliij. 6
 Flaminius natura ferox con-
 tra senatus sententiam in-
 feliciter pugnat xv. 31
 Flaminij aduersus Catonem
 conspiratio xx. 47
 Flaminius Annibalem in-
 diis circumuenit xv. 100
 Flaminius Consul aduersus
 Macedonas sortitus est
 bellum xvij. 3
 Flaminij de Macedonibus
 victoria xvij. 16
 Flaminij de Gallis victoria
 xij. 4
 Flaminius sediciosas sedat
 ciuitates xx. 30
 Flaminius Græciæ seruator
 saluatus xvij. 22
 Flaminij interitus xij. 6.
 & xv. 33
 Flaminij cadauer diu ab An-
 nibale quæsitum vij. 6
 Flaminij parma Delphis affa-
 xa xvij. 26
 Flaminius in Gallum trās-
 gam seuit xvij. 38 & xx. 43
 Flaminij liberalis amor xvij.
 38
 Flaminius senatorio loco
 motus xvij. 39
 Flaminij Galli laus amplissima
 xlvj. 73
 Flora meretrix xxxvj. 3
 Florentia à Romanis condi-
 ta lvj. 41
 Florentia à Carolo restituta
 ibidem 40
 Fulminum lustratio quibus
 modis fiat iij. 40
 FODI olim Fabij appella-
 ti xij. 1
 Fœneratorum apud Asianos
 crudelitas xxxij. 20
 Fœnus quod in primis repre-
 hensum xx. 56
 Fœcialium munus iij. 31
 & x. 29
 Fons Vestalium iij. 33
 Fons ad Oxon annem nihil
 ab oleo differēs xxxvj. 123
 Fortitudo quid xliij. 58
 Fortitudo generale virtutis
 vocabulum vij. 3
 Fortitudo nulla quæ iustitia
 caret xxxv. 43
 Fortitudinis ad fortitudinē
 dissidēs cōparatio xxxix. 9
 Fortitudo sola virtutū furen-
 tes

INDEX.

res impetus habet xxvij. 30
Fortium virorum voces etiā
in lusu digoum quiddam
studio seruant xxvj. 59
Fortuna nullam magoā felici-
tatem molestiæ experte
euenire sinit xxvij. 45
Fortuna prudentiæ iustitiæ
que comes sit oportet xlij. 2
Fortuna idvnum hominibus
non aufert, quod bene fue-
rit consultum l. 26
Fortuna quod dedit, vt non
dederit efficere non potest
xxvij. 48
Fortuna rerum dominatur
x xij. 64
Fortunæ muliebris templum
viiij. 64
Fortunæ mutatio xxj. 44
Fortunæ qui se committat,
non sanæ mentis hominē
esse xxvij. 97
Forum Romanum vbi ij. 37
FRANCO & VM reges quō-
dā titulo magis quā pote-
state regia pollebat lvi
Francorum regnum quantū
à Carolo Magno auctum
lvi. 43
Francorū magna cædes lvi.
23
Frigore quibus causis animā
tū aliquando deficiunt
xlij. 46
Frugalitas quantū perse pos-
sit xx. 79
Eucos ex equis generari xxij.
121
Fugacium ac timidorum mi-
litū puniitio xxxij. 29
Fulua natura ferox xlvj. 59
Fulua Antonij vxor non mu-
liebres artes, sed magistra
tus docta xlvj. 17
Fulua Antonij ab Augusto
Italia pulsa xlvj. 50
Fulua in Sicyone mortua
ibidem.
Fulua mulier Ciceroni Ca-
tilinæ detexit insidias xliij.
31.
Fuluius Gracchi in diuiden-
dis agris collega xxij. 49
Fuluius Tribunus plebis Fla-
minio resistit xvij. 3
Fuluius in Auentinum mon-
tem secedit xxij. 56
Fuluij corpus in Tiberim
proiectū ibid. 61
Fuluij prætoris exercitus in
Apulia deletus xv. 64
Fuluiusdux Rom. ad Herdo-
neam occiditur xv. 73
Fuluij Procōsulis legiones ad
Herdoneam victæ ibid.
Benebris oratio prima vj. 17
Fulca viij. 42
Furoifer ibidem.
Furta apud Lacedæmonios
impunita iij. 41

G

Gabinus Cōsul xxxvj.
101
Gabinus Cōsul quibus ar-
gumentis Ciceroni persua-
serit, vt Tribunitiæ pote-
stati cederet xliij. 65

INDEX.

Gabinio Cōsuli Syriadece-
ta xliij. 61
Gabijs Romulus & Remus
litteras didicerunt ij. 10
Gadis Tyrionū coloniam xvj. 27
Gaditani se Scipioni dedunt
ibidem.
Gaditani j. 57
Galata mons Phocidis xxxix
85.
Galatæ æstus & sitis impatien-
tissimi xxxij. 76
Galatæ genus insatiabile pe-
cuniis xxvij. 59
Galatæ Macedonia regum
sepulchra spoliarūt ibid
vii.
Galbæ genus & affinitas
xlj. 5
Galba imperator salutatus
xlj. 8
Galbæ interitus. ibid. 48
Galb. prætoris cædes xxxvij.
98
Gallicibelli seminaria xliij. 4
Galli vini suauitate capiū-
tur x. 24
Gallorū trāsitus in Italiā xvj.
43
Galli ab Ardeatis cæduntur
x. 43
Galli à Camillo fugati ij. 65
& x. 54
Gallicum bellum quanto tē-
pore post Punicū primum
xiiij. 3
Galli ægreferunt bellum Pu-
nicum diutius in suis agris
geri xv. 29
Galli Pœnorum transitum
prohibent xv. 18
Galli à Flaminio victi xij.
4
Gallicum bellum xliij. 4
xxxvij. 45
Gallia citerior Gotthorum
cladibus exinacta lvi. 14
Gandaritarum regis copie
aduersus Alexandrum
xxxvij. 133
Ganges fluius ibidē.
Garumna fluius lvi. 3
Gaudamele oppidum quādo
conditum, eiusq; nomen
xxxvij. 69
GEDROSAE reges exerci-
tum Alexandri recreant
vii. 142
Gegania Vestalis iij. 26
Gela opidum xxij. 60
Gela Aeschylī sepulchro no-
bilis xxxj. 21
Gelæ populus xxxvj. 77
Gelanor Argiuorum rex ex-
pulsus xxvij. 73
Gelon Carthaginienfes vici-
t xxij. 42
Gellius & Lentulus Cēsores
xxxvj. 44
Gellio prætorē Spartacium
exortum est bellum xl. 12
Gelon Siculus à Dionysio
scommate laceratus xli. 9
Gelo tyrannus frumentū Ro-
manis mittit viij. 26
Generoso homini quid con-
ueniat xxx. 43
Geneseos initium in Platonis
libris deprehenditur liij.
55
Genius Cæsaris omnes percus-
tores illius vltus xxxvij. 133
Gen

INDEX.

Gentius Illyricus falsa pecu-
narium spe à Perseo de-
ceptus xxj. 19
Genuæ mons xv. 22
Genuium Trib. pleb. Falisci
iurgio inceslerunt xxiiij. 19
Geometria à philosophia ne-
glecta in militaribus nu-
merata est artibus xiiij. 28
Xerxes tribus Atheniensis v. 48
Gepida à Longobardis supe-
rata lxxj. 13
Geradè dictum iij. 37
Xerxes chori genus apud De-
los j. 30
Germanus locus j. 6
Germani ante nouiluniū cū
hoste nō cōflegebāt xxxviij.
40
Germani Rhenum ad agros
Gallorum occupados traſ-
gressi ibidem. 45
Germani à Cæsare victi, &
in fugam acti ibidem
Germaniam ad bellum con-
citāt Antonius i. xxj. 40
Gellatæ xiiij. 4
GISCO quidam ab Anniba-
le ridetur xij. 35
Gisconis sententia de reno-
uando aduersus Romanos
bello xv. 37
GLADIATORVM seditio
xxxiiij. 21
Gladium Cæsaris in templo
suspensam tanquam spoliū
Arucio commonstrant
xxxviij. 53
Gladius militum suorum ob-
signat Pompeius. xxxvj. 20
Glandiphagi populi viij. 4
Glaucus medicus. xxxviij. 12
Glaucus ex Corinthijs genus
duxit xlj. 1
Glereno oppido Annibal po-
tius xv. 40
Gloriæ contemptus qualis sit
existimandus vij. 28
Gloriæ templum xiiij. 58
Gloriari iunioribus concedi
tur xxij. 2
GN. Fuluius proconsul in A-
pulcia cum vndecim tribu-
nis militum cæsus xiiij. 40
Guossum Crete vrbem The-
seus inuasit j. 126
GONGILIO Corinthijs inter-
tus xxxiiij. 61
Gonatas Antigonus xxj. 17
Gordium Midæ regio ab A-
lexandro capitur xxxviij.
36
Gordyenorū erga Lucu-
lum studium xxxij. 86
Gorgias Bæotiar præfectus
xiiij. 28
Gorgiæ Rhetoris consuetu-
dinem filio Cicero inter-
dixit xliij. 50
Gorgoleon Spartandorū dux
aduersus Thebanos xiiij.
34
Gorgonis coniugis Leonidæ
dictum iij. 31
Gorpia mensis Septembris
j. 28
Gortyniorum causa Philo-
pœmen bellum gerit xvij.
27
GRACCHVS parens plus
dign

INDEX.

dignitatis ex virtutibus
quàm magistratibus habuit
xxiiij. 1
Gracchi inferendis sententiis
consuetudo xxiiij. 43
Gracchi publica opera & edi-
ficia ibid. 44
Gracchus ad Carthaginem
restaurandam proficiscitur
xxiiij. 48
Gracchus sibi mortem con-
seiscere volens ab amicis
impeditur xxiiij. 59
Gracchi corpus in tiberim
cōiectum xxiiij. 61
Gracchus quibus consulti
bus legem agrariā aggreſ-
sus xxiiij. 11
Gracchum quid ad legem a-
grariam ferendam compu-
lerit xxiiij. 15
Gracchorum dictio xxiiij. 3
Gracchus cum Scipionibus
in gratiam redit xvj. 63
Gracchus in tyrannidis suspi-
cionem venit xxiiij. 30
Gracchorum mores xxiiij. 3
Gracchi natura dissimiles
ibidem.
Gracchi doctrina magis quā
natura præualuerūt xxiiij.
2
Græcia qualem aeris tempe-
riem habeat xxxviij. 114
Græciæ compedes xvij. 21
Græciæ confederati populi
contra Philippū xliij. 28
Græcia Euagoræ opera libe-
rata liij. 24
Græcorum in Persas expedi-
tio xxxviij. 26
Græci quando primū sub
Carthaginensibus merue-
rint xxij. 53
Græcorum famosissima pax
xlvij. 44
Græcorū propria virtus bel-
la componere xxxiiij. 106
Græcarum ciuitatum mor-
tuo Philippo fœdus xliij. 37
Græcorum lingua Latinæ o-
lim plurimū mista xiiij. 15
Granicus fluuius xxxij. 31
Gratiam gloriæ iungere ar-
duum viij. 75
Gratis emori Athenis non li-
cebat xxxix. 92
GVBERNATORIA festa
j. 23
GYARTES Syracusanus a-
ger fertilis xlj. 66
Gylippi de Atheniensibus vi-
ctoria xi. 46
Gylippus Syracusanis auxili-
atur. xxxiiij. 57
Gylippi seueritas & cupidita-
tis opinio xxxiiij. 91
Auaritia xxij. 70
Gylippi Lacedæmonij fur-
tum. xxv. 32
Gymnica certamina in ho-
norē Androgei j. 19
Gymnosophistas ab Alexan-
dro Quæstiones factæ
xxxviij. 137
Gymnopedia festū xxxv. 60
Gynæcia dea xxxviij. 17
Gyrisceni Castulonensibus cō-
spirantibus auxiliantur
xxx. 4

I N D E X.

Gyrosce norum vrbs à Serto
no capta. *ibid.* 5
Gythij obfidio xvij. 31
H
H Academia Athenarum
suburbium liij. 20
Hadrianus fortiter contra
Mithridatem rem gessit
xxxij. 44
Hadrianus pontifex à Lon-
gobardorum rege pressus
lvj. 6
Haliartia pugna quanto tem-
pore post Deliacā xxv. 63
Haliartos Thebani à Lyfan-
dro defendunt xxv. 60
Halicarnassus ab alexandro
capitur xxxvij. 34
Halicarnassū Demetrius ex
Ptolemai manibus eripit
xlvi. 17
Halis Timonis epitaphium
extat xlvj. 123
Hamilcar rei militaris peri-
tissimus xv. 1
Hamilcaris obitus *ibid.* 2
Hamilcaris opera patria ser-
uata *ibid.*
Hanno Barchinæ factioni
reliquit xv. 10
Hano Bolmicaris filius Rho-
danū transmittit xv. 18
Hanno Romanis obuiam fit
xvj. 38
Hanno toga magis quā ar-
mis clarus xv. 10
Hanno capitur xvj. 16
Hanno occiditur xvj. 39
Harmonia omnia constare
xxxv. 8
Harpalus Pythonicam scor-
tum deperit xxxix. 56
Harpalo Babyloniar vrbs co-
lenda cura madata xxxvij.
80.
Harpalus Alexandrū fugiēs
Athenas peruenit xxxix. 54
Harpali mores *ibid.*
Hasdrubal Hamilcaris gener
Carthaginienſi dux xv. 2
Hasdrubal Hispaniæ præfici
tur xv. 14
HECALE pro Theſci redi-
tu se vouet j. 18. Atque *ibid.*
Hecalus Iupiter, & Heca-
leſium sacrificium.
Eneidos *ibid.* mensis x. 31
Eneidos *ibid.* j. 37
Hecatompedon regio xlvj. 78
Hecatompedon Athenien-
ſium templum xx. 13
Hecateus rempublicam int-
quo dominatu occupauit
xxix. 7
Hector *ibid.* v. 25
Hector Trozeniorum vrbs
diripuit j. 55
Hector ab Achille interem-
ptus lj. 10
Hecuba pericula ij. 75
Hedera quib. in locis nasci
soleat xxxix. 80
Hegeliæ Magnæſij in natali
Alexandri vociferatio
xxxvij. 5
Hegestratus quando Athenis
regnauerit v. 70
Helenam non à Theſeo re-
pram.

I N D E X.

pram. opiniones j. 47
Helena Alexandrum sequi
tur lj. 8
Helenæ raptus Atticā bello
reſerſit j. 44
Helena Troiani belli causa
xlvi. 10
Helicon mons xxv. 63
Helicon Cyzicenus apud
Dionysium iuniorem in
pretio habitus xlvj. 31
Helis Arcadiæ locus liij. 35
Helius Cimonis filius xxxj.
34
Helotæ quales homines xlv. 3
Helotæ à Spartiatis in serui-
tutem acti iij. 3
Helpinica Cimonis sororis
monumentum xxxj. 8
Helpinica Polygnoto pi-
ctori obsecuta *ibid.* 9
Heluetios victos Cæſar ſuas
ciuitates rursus incolere
iuſſit xxxvij. 38
Heluetiorum oppida viciq;
à Cæſare concremati *ibid.*
Hephæſtionis morte quā
conſternatus fuerit Ale-
xander xlvj. 73
Hephæſtio moritur xxxvij.
152
Heptacalcum locus Athe-
nis xxvj. 35
Heracleum ix. 28
Heracleam Demetrius in
deditionem accepit xlv. 55
Heraclidarū nomen xxvij. 2
Heraclidæ quando vixerint
iij. 2
Heraclides Ponticus quādo
obierit x. 39
Heraclides Syracuſius quis
qualiſve fuerit xlvj. 58
Heraclides clādeſtinas cum
Dionysio agit pactiones
xlvj. 84
Heraclidis interitus *ibid.* 92
Heraclitum Epheſiū Plato
ſequutus liij. 17. & 21
Herciniorum terra xxvij. 21
Hercules à Pylio adoptatus
j. 52
Hercules rudis ac minimē
lautus xlvj. 43
Hercules cum ſuo ſacerdote
aleis ludit ij. 8
Hercules quando Theſeo
primū viſus j. 47
Hercules Theſeo ſemper in
ore j. 9
Hercules Theſci affinis *ibi.*
Hercules Theſea è carcere
liberat j. 54
Hercules Proſerpinæ auxi-
lio Cerberū rapuit xxxij. 2
Hercules Syriorum res pace
firmat j. 8
Hercules iniurias vlcifcens
vniuerſum orbē peragra-
uit xxxij. 80
Hercules virtute immorta-
litatem aſſequutus xlvj. 33
Hercules pellem leonis in-
dutus *ibid.*
Hercules clauo & pelle leo-
nina ab Omphale exutus
xlvj. 153
Hercules apud Omphalen
ſeruitutem ſeruit j. 8
Herculeæ templa j. 54
Herculis

I N D E X.

Herculis simulachrum à Ta-
rento in Capitolum tran-
slatum xij. 53
Herculis sacra j. 32
Hercules Fabiorum familiae
author xij. 1
Herculis columnæ xv. 15
Herdonea clades xv. 73
Herennij Mariorū patrōni
semper extiterunt xxvij. 8
Herennius atque Perpenna
apud Valentia fusi xxxvj. 36
Hergo potius Aratus xlvij. 43
Heraum Agesilaus cepit
xxxv. 44
Hermæi Mithridatis sacer-
dotis interitus xxxij. 45
Hermāndica vrbs ab Anni-
bale capitur xv. 6
Hermia Atarnei tyrannus
Aristotelem fouet lv. 3
Hermione dea Thebanorū
tutelæ numen xij. 39
Hermionei in Achæos con-
cesserunt xlvij. 64
Hermipp^o Comicus Aspasia
lenociniū accusauit xj. 65
Hermocratis dictū xxxij. 91
Hermocrates Rhodius Ar-
toxerxis nomine Græcos
principes corrūpit xlvij. 42
Hermocratis Syracusani fi-
lia, Dionysij vxor, sibi
mortem consciiuit xlv. 4
Hermogenes Platonis do-
ctor liij. 17
Hermolai aduersus Alexan-
dram coniuratio lv. 10
Herodes Iudææ rex Antonio
contra Augustum auxilia-
tur xlvj. 105
Herodes ab Antonio ad Cæ-
sarem defecit xlvj. 106
Herodotus historicus Pla-
tonis sæculo floruit liij. 7
Herodoti fabula iij. 8
Hero callisthenis mater, Ari-
stotelis cōsobrina xxxvij. 120
Hersilia Romuli vxor ij. 28. & 73
Hersilia Hostilio nupsit ibi.
29. & 38
Heruli Italia inuasere lvj. 13
Hesafliuius lvj. 20
Hesiodi parentes ij. 1
Hesiodo demortuo Musæ ho-
norem exhibuerūt iij. 10
Hestienſes Athenarum co-
lonia xj. 47
Hestius Perinthius Plato-
nis discipulus liij. 24
Hesychias Palladis sacerdos
xxvij. 40
Hesychias Latinis quies ibi.
Hetrurij Tarquinium redu-
cere nituntur vj. 15
Hetruriæ ciuitatū defectio
sedatur xliij. 58
Hetrusci Sardinorum co-
loni ij. 56
Hetrusci Romana instituti
sacra ij. 20
Hiarbas rex captus xxxvj. 23
Hicetes perfidiæ dignus luit
pœnas xlv. 109
Hiempsal Hiarbæ in regno
succesit xxxvj. 23
Hierap

I N D E X.

Hierapolis, antea Borbyce
dicta xlvj. 63
Hierapoleos thesaurus à
Crasso ad stateram nume-
ratus xxxij. 52
Hieron Syracusanorum rex
Romanorū socius xliij. 16
Hieron Niciæ æqualis
xxxij. 13
Hieron Thuriorū ciuitatem
ædificauit ibidem.
Hieron Archimedes à co-
gitationibus ad corporea
traduxit xliij. 27
Hieron quanto studio Archi-
medem amauerit xliij. 28
Hieronymus historicus De-
metrij in Bœotia præfe-
ctus xlv. 106
Hieronis tyranni mortem
tumultus sequutus est
xliij. 23
Hierosolyma liberatur à Ca-
rolo Magno lvj. 42
Hildegardis Caroli Magni
vxor lvj. 51
Himeræi Demetrij Phalerei
fratris interitus xliij. 47
Ippada rediſſet v. 35
Hipparchus Colargeus pri-
mus Oltraco damnatus
xxxij. 36
Hipparchus nobilis Syracu-
sanus Dionis parens, Dio-
nysij socer & collega xlv. 4
Hippiæ nuptiæ xlvj. 15
Ippolitus v. 49
Hippo Lucaniæ ciuitas
xliij. 67
Hippo tyrann^o capie xliij. 59
Hippobotæ ex Chalcidenſi-
bus exacti xj. 47
Hippocrates à Persarū rege
accitus xx. 60
Hippocrates Syracusanorū
dux fœdera violat xliij. 25
Hippocrates Syracusas capit
xliij. 26
Hippocrates mathematicus
mercaturam exercuit v. 4
Hippocrates Cous Medicus
quando floruerit liij. 7
Hippolytam Amazonē The-
seus sibi iunxit j. 42
Hippolytus Theſei ex An-
tiopa filius j. 43
Hippolytus casti Pirthei di-
sciplina dictus j. 4
Hippolyti Sicyonij fabula
iij. 9
Hippomachus Aliptes lite-
rarum doctor xlvj. 2
Hippomedon Agesilai fi-
lius bellicis operibus infi-
gnis xxij. 12
Hippomedon patrem Ageſi-
laum periclitatē seruat
xxij. 30
Hipponicus ab Alcibiade pu-
gno percussus vij. 18
Hircij & Panſæ Consulatus
xxj. 61
Hircius & Panſa Coss. inte-
rierunt xlvj. 27
Hispania in prouinciæ for-
mam redacta xvj. 17
Hispaniam atrociniis pur-
gauit Marius xxvij. 9
Hispania in Francorum po-
testatem quomodo ve-
nerit
6 2

I N D E X.

nerit lvj.	21	Horatius Iouis templū con-
Historia veritatem cōsequi	9	secrat vj.
laboriosūm xj.	33	Horologium Dionysij xlj.
Historiam scribentes cele-		Horrensij eloquentia liij. 6
bribus vrbibus opus ha-		Hortensius quibus argumen-
bent xliij.	2	tis Martiam à Catone pe-
HOLÓTHRONVS flu-		tierit xl.
uius xij.	14	Hortensius Murēnam accu-
Onxirā tribus v.	48	sat xliij.
Onxip l.	3	Hortensius ad fratris monu-
Homeri qui dicantur ibid.		mentum iugulatus xlij. 50
Homeri genus ibid. Patria		Horti Luculliani xxxij. 113
lj.	1	Hostiam Marius per prodi-
Homerus quo tempore flo-		tionē occupauit xxvij. 87
ruerit iij.	2	Hostiens in littore Cæsar
Homericum carmen quale		stationes struere versabat
ij.	8	xxxvij.
Homerus architectus sapien-		Hostilius Romanorum dux
tissimus xxxvij.	57	cadit ij.
Homeri opera lj.	7	HVMANDI modus apud
Homerus non semper pro-		Lacedæmonios iij. 60
babilia secutus lj.	14	Humanitatis certissima ar-
Homerum quāti Alexander		gumenta liij.
fecerit xxxvij.	57	Humanæ fragilitatis in pro-
Homeri obitus & epitaphiū		speris rebus obliuio est
lj.	6	xvj.
Homicidium omne Romu-		Humanæ victimę deo ingra-
lo parricidium ij.	49	tæ xij.
Homines omnes sub Dei im-		Hunni qui, & vbi gentium
perio xxxvij.	61	fuertint lvj.
Honoris seu glorię tēplum		Hunuldus Aquitaniam ad
xliij.	58	defectionē compulit lvj. 4
Honorū cupiditas inuidiam		Hunuldus à Carolo Magno
parit xx.	81	victus ibidem.
Honoris studium vitandum		HYACINTHV ab Apol-
xxvj.	8	line adamatus iij.
Horatius Consul vj.	24	Hyacinthorum celebritas
Horatii Cœclidis memora-		xix.
bile facinus vj.	32	Hybræ ad Antonium libe-
		rē dict

I N D E X.

rē dictum xlvj.	38	I
Hyble oppidum Lamacho		I Acchus, id est, Liber pater
sele dedit xxxij.	47	xxxix.
Hydaspes fluuius xxxvij.		Iactantia comes bene gesta-
		rum rerum xx.
Hydrophoræ puellæ simu-		Ialyfi figura à Protogene pi-
lachrum ix.	59	cta xlv.
Hygiæ Palladis signū xj.	32	Iampsa Nomadum rex
Hymenæus vox nuptialis		xxvij.
ij.	29	Ianus quare bifrons singi-
Hypareta Alcibiadis vxor,		tur iij.
eiusq; repudiū vij. 19. & 20		Ianiculum mōrem occupat
Hyperbolus ex impudentia		Marius xxvij.
potens factus xxxij.	34	Iani templum iij.
Hyperbolus Perithœdes		Iani templum quando clau-
vij.	27	sum ibid.
Hyperboli exilium ibid	28	Ianuarius ibid.
Hyperides è curia sibi glo-		Ianuarius nunc in Nouem-
riam quæsiuit xxxix.	18	brem, nunc in Iunium ab
Hyperides non vtrum acer-		Atheniensibus Demetrii
bis, sed vtrum ab re acer-		causa mutatus xlv.
bis sit, iudicari voluit		Iapygiam Botriæ tenuerit
xxxix.	27	j.
Hyperides capitis metu ex		Iason Trallicensibus fabula-
Athenis celsit xxxix.	65	rum actor xxxij.
Hyperidis oratoris interitus		Iasoni duci soli concessum
xxxix.	73	tri remi maiori nauigare
Hypocritus vij.	42	ad latrocinia arcenda j. 25
Hypotades Platonis discipu-		IBERORVM gens xliij. 4
lus liij.	24	Iberorum mos, duci sese de-
Hypocritia Mithridatis pel-		uouere xxx.
lex xxxvj.	70	Iberic maxima pars post Ser-
Hyrcaniam Alexander sub-		tori cędem Pompeio Me-
egit xxxvij.	96	telloq; se dedit xxx. 48
Hyrcanum mare curdalcus		ICETES à Carthaginien-
ibidem.		sibus deficit xxi.
Hyrodes Græcarum litera-		Icetes Leontinorum prin-
rum peritus xxxij.	100	ceps à Syracusanis dux
Hyrodes à filio suffocatus		in bello eligitur xxi.
ibid.	101	Idem viuus in bello capi-
		tus

INDEX.

tur & morte multatur Perseus xxj. 14
xxij. 57
Ictinus Parthenona ædifica-
re cepit xj. 30
Ictus gladij mirus xxvij. 54
IDAEI daetyli iiij. 40
Idas Helenæ raptor j. 48
Idus Romanorum xlij. 24
Ieiunium mulierû in sacris
Cereris xliij. 51
IERAE populi xxij. 53
IGNAVIA etiam fortu-
nata vituperabilis xxj. 44
Ignavia & molities unde
nascantur xlvij. 52
Ignis nobilitas & virtus x. 36
Ignis ex Sole incendendi ra-
tio iiij. 25
Ignis à Romulo cõsecratus
ij. 48
Ignis perpetuus à Numa in-
stitutus x. 36
Ignis perpetuus etiam apud
Græcos iiij. 24
ILIAE A Atheniensium tri-
bunal xxxix. 39
Ilia, quæ eadem Rheia & Syl-
uia ij. 5
Iliadem Homeri Alexander
Magnus sub puluino ha-
bere solitus xxxvij. 15
Illici locus iiij. 41
Iliturgium in Romanorum
ditionem redactû xvj. 19
Ilium à Thargalione captû
x. 33
Illyrij à Parmenione profligati
xxxvij. 5
Illyrij ubi xxij. 97
Illyrios sibi iungere tentat
lent xlv. 4

IMAGINATIO similem
sensibus apparentiam in-
ducit viij. 66
Imaginatio cere similis xlij.
67
Imera fluuius xxij. 45
Imperio ad bene viuendum
minimè opus xxxv. 69
Imperator capiti similis
xliij. 5
Imperatores quibus potissi-
mum nominibus militi-
bus esse possint admira-
tioni xxvij. 11
Imperatorum nomen apud
Romanos oblitteratum
lvj. 36
Imperatores Romanorum
bini quando cõperiunt
lvj. 39
Imperiorum amplorum mo-
lestia xvj. 60
Impossibilia nobis deus esse
cere potest viij. 54
Imperio ad bene viuendum
minimè opus est xxxv. 69
INDI sepulchrum xxxvij.
147
Indibilis Hispaniæ regnum
affectat xvj. 21. victus
à Scipione supplex pacem
petit ibid. 24
Induciarû violatio xxxvij.
127
Infantes quo pacto venusti
in partu reddantur iiij. 37
Ingenua præclara, vitia iuxta
ac virtutes producere for-
lent xlv. 4

Iniurias

INDEX.

Iniurias prouocare ex imbe-
cillitate natum est xlj. 82
Inopes & egeni in rebus tur-
bulentis metuendi xxxvij. 16
Insecabile, Ciceronianum
xliij. 82
Instituta vitæ humanæ mu-
tatio omnis periculosa
iiij. 12
Insulæ Gestatis associati
iiij. 9
Insula beata xxx. 13
Insula Tiberina vj. 14
Insula, Siciliæ arx xxij. 14
Interregnum iiij. 5
Inuidia, iustitiæ comes xl. 77
Inuidiam in Reip. admini-
stratione formidare non
debet xxxiiij. 106
IO insula lj. 2
Iolaus cum Hercule certami-
na communicauit xliij. 37
Iolai in sepulchro amatores
fidem dabant xliij. 37
Iollas Antipatri filius Alexæ
dri pincerna xxxvij. 156
Iolla cineres dissipati ibi.
Iunum luxus vij. 62
Ionæ defectio vij. 66
Iophon Pisistrati tyranni
filius xx. 63
Iopa Theci vxor j. 44
Ioxides Cariæ coloni, eorûq;
religio j. 11
Ioxus Menalippi filius ibid.
IPHIGENIAE in Aulide
mactatio xliij. 43
Iphitus ab Hercule interfe-
ctus j. 8

IRACUNDI quare strenui
iudicentur viij. 36
Irenes qui iiij. 48
ISAEVS Demosthenis
præceptor xliij. 8
Isauricus pontificatum am-
bit xxxvij. 12
Isidæ Lacedæmonij egredi
facinus xxxv. 72
Isidis templû Pelusij xlvj. 129
Ismenias optimus tibi cæ xj. 3
Ismenias Thebanus Persarû
regem adorauit xlvj. 46
Ismenus fluuius xlv. 126
Isocrates quanto pretio do-
cuerit xliij. 9
Isocratis schola malè à Cato
ne audit xx. 59
Isomantus fluuius xxvj. 63
Issorium Cereris templum
xxxv. 66
Isthmus Corinthiacus
xxxiiij. 30. & xxxvij. 111
Isthmum Corinthiacum Ce-
sar confodere aggressus
xxxvij. 111
Isthmia Neptuno celebra-
tur j. 37
Isthmiorum Iudi xxij. 45
Istri fontes xv. 17
ITALIAE gentes contra
Romanos insurgit xxvij.
66
Italiam qui barbarorum po-
tuit inuasere lvj. 13
Italis nefas signum deferere
xxj. 32
Ithacæ ciuitas xxxiiij. 77
Ithomanta locus munitioni-
bus xlvij. 91

6 4 Ithome

I N D E X.

Ithome Thebanorum colo- nia xij.	49	Iunia Brutifloror Calsij vxor xlij.	12
Istis consternationis vox j.	31	Iunius Titus ob stuprum Caligula in carcerem con- iectus xlix.	19
Iuba rex humanissimus xlvj.	148	Iuno Citharonia xix.	50
Iuba rextumentis superbia homo xl.	97	Iunonis Lacinia templum xv.	84
Iuba Iuba filius defunctus xxxvij.	104	Iunonia Carthago xxiiij.	50
Iucundum quid Homero xxxix.	4	Iupiter Hammonius à Cimo ne consultus nihil respon- det xxxj.	48
Iudæis cum sue nihil com- mune xliij.	14	Iouis Capitolini templum vj.	26
Iudæa balsamum producit xlvj.	61	Iouis Feretrij templum col- lapsum liij.	26
Iudicis officium liij. 18. & 19.		Iouis Seruatoris festum xliij.	47
Iudices exequstri ordine le- git trecenti xxiiij.	42	Iouis Statoris tēplū xliij.	34
Iugurthinum bellū xxvj.	1	Iouis Olympij tēplū xxxiiij.	45
Iugurtha à Sylla captus ibi.		Ioui Pugnaci Epirotarum reges sacrificabāt xxvij.	8
Iugurtha aureus à Boc- cho in Capitolio positus xxvij.	66	Iusiurandū Romanorū iij.	41
Iulia Marij vxor xxvij.	9	Iusiurandum quod per impe- ratores Romanos fieri so- lebat xlix.	37
Iulia Cæsaris filia, Pompeij vxor xxxvj.	100	Iusiurandum magnum quod fuerit xlv.	96
Iulæ mirus in Pompeium amor xxxvj.	112	Iustitiæ opus regis propriū xlv.	116
Iulæ Antonij matris in fra- trem pietas xlvj.	31	Iustitia mendicitatis parens xx.	75
Iulida Ceus insulæ pars xliij.	1	Iuvenes quā senes cur faci- lius credant xl.	2
Iulius mensis iij.	48	I X I O N I S fabula xxiiij.	1
Iulus Vindex Gallie prætor in Neronem insurgit xlix.	6	K	
Iulij Calidij poetæ proscri- ptio liij.	17	K Alendæ Atheniensium v.	53
Iunia familia ab Attico lite- ris celebrata liij.	23	Kalendæ Romanorum cum Græcis	

I N D E X.

Græcis nihil conueniunt ij.	22	curgo instituta iij.	12
Græci xv.	51	Lacedæmonij scriptis legib ^{us} non sunt vli iij.	27
Græci fluuius iij.	13	Lacedæmonij aurū legibus expulerunt xxv.	32
Græci v.	52	Lacedæmonij furta impuni- ta habent iij.	41
		Lacedæmoniorum agri in commune diuisi iij.	16.
		Lacedæmoniorum nuptiæ iij.	32
		Lacedæmoniorum vxores amicis communes iij.	35.
		& iij.	62
		Lacedæmoniorum virgines nudo femore incedebant iij.	64
		Lacedæmoniorum cū Boco- tijs fœdus vij.	31.
		Lacedæmoniorum enses bre- ues iij.	45
		Lacedæmoniorum sacra bel- lica iij.	51
		Lacedæmoniorū reges duo iij.	12
		Lacedæmoniorum senatus primus iij.	11
		Lacedæmoniorum cū Athe- niensibus annuæ induciæ xxxiiij.	26
		Lacedæmonij inter Atheni- ses & Megarense arbitri v.	18
		Lacedæmonij ab Academia sibi tēperarunt j.	50
		Lacedæmoniorū resp. à Ly- agrū	5

I N D E X.

agrum inuadunt xi. 20
 Lacedæmonij à Pelopida vi
 cti xiiij. 34. & 46
 Lacedæmoniorum, ciuitas
 superbia conceidit xxiiij. 6
 Lacedæmonius Cimonis fi
 lius xxxj. 39
 Laceradi hominis mira cru
 delitas xxxvij. 96
 Lachares ab Antonio latro
 ciuij damnatus xlvj. 116
 Lachares tyrannus Athenien
 sium factus xlv. 83
 Lachites sese in senatu inter
 ficit xxxiiij. 14
 Lacritus rhetor xliij. 48
 Lælius vnam tantum cogno
 uit vxorem xl. 12
 Lælius cur sapiens vocitatus
 xxiiij. 11
 Læna, quæ olim & chlæna,
 vestis regia iiij. 18. Ea
 dē virtutis argumentum
 xxxv. 7
 Lagobritarum vrbs xxx. 22
 Lais Corinthia vij. 112
 Lais meretrix paruula adhuc
 captiua ducitur xxxiiij. 48
 Lamachus Atheniensis dux
 audaculus vij. 46. & 58
 Lamachus in Siciliam dux
 xxxiiij. 38
 Lamachus singulari certami
 ne cecidit xxxiiij. 55
 Lamia mulier tibiæ can
 tu nobilis xlv. 37
 Lamiæ meretricis turpitudi
 xlv. 65
 Lamiacensiu pugna xlv. 24
 Lampo vates xj. 11
 Lamprias Plutarchi auus
 xlvj. 45
 Lampfacus Themistocli &
 Xerxe donatur ix. 58
 Lampfacena clades xxv. 16
 Lamyrus quare dictus Pro
 leus viij. 18
 Lanassa Neoprolemi coniux
 Cleodis filia xxvij. 1
 Lancea quos antiquitas do
 nate consueuerit ij. 64
 Lanificiunt mulierum Ro
 manoru opus ij. 30. & 42
 Laphisus Timoleoni diem
 dicit xxij. 64
 Lapithis contra Centauros
 Theseus socius fuit j. 44
 Lar iiij. 29
 Largitiones quando Romæ
 cœperint viij. 23
 Largitio omnis facile hono
 ratis velamē inuenire po
 test xl. 24
 Larissa se Pelopidæ dedidit
 xiiij. 53
 Larissa ab Agefilao capitur
 xxxv. 30
 Larymnæ Sylla deleuit
 xxvj. 64
 Laschenia Mantinea Plato
 nis discipula liiij. 24
 Latina vocabula olim Græ
 cis confusa ij. 30
 Latini Græcis olim nomi
 bus plurimi vsi xliij. 15
 Latina ferra xj. 84
 Latinum in exercitu flagellis
 cædi nefas xliij. 47
 Latinorum priscorum cum
 Romulo amicitia ij. 51
 Lati

I N D E X.

Latinum bellum x. 60. & 61
 Latini Romanorum auxiliu
 frustra implorant viij. 48
 Lauinium oppidum ibi. 49
 Laureolici agri argētifodi
 na xxxiiij. 10
 Laurentia celebritas ij. 7
 Laurétia Romuli nutrix ibi.
 Laurentia secunda cur à Ro
 manis colatur ij. 7
 Lauronem Sertorius cepit
 xxxvj. 35
 LEBADIA à Lysandro di
 repta xxv. 58
 Lecus fluuius lvj. 28
 Legati Atheniensium, qui sa
 cri habiti sint xlv. 26
 Legati Romanorum ad An
 nibalem pro Saguntinis
 xv. 9
 Legatio Romanorum nec
 manus, nec pedes, nec ca
 put habens xx. 21
 Legio Romana ij. 24. & 42
 Legumina antiquitus Athe
 nis in cōmuni gaudio co
 quebantur j. 31
 Leirypolis ij. 57
 Leirypolis ibi.
 Leges populi xxxvj. 76
 Lemannus lacus xv. 17
 Lemannorum fines lvj. 28
 Lemnus insula xxxij. 31
 Lentes apud Romanos fune
 ræ xxxiiij. 58
 Lenuli Consulatus xxxvj.
 127
 Lentulus ad liberandos Bar
 giliatas missus xvij. 25
 Lentulus Surra ob mollitiē
 è Senatu eiectus xliij. 43
 Lentulus Surra iudiciu cor
 rupit xliij. 34
 Lentulus Surra in carcere
 strangulatus ibi. 44
 Lentulus Bartiacus gladi
 torum familiam Capuæ
 nutrit xxxiiij. 22
 Lentulus Spinther occisus
 xxxviij. 129
 Leochares Alexandri vena
 tionem effinxit xxxviij. 90
 Leo Byzantius à ciuibus,
 quàm cum ciuibus interfi
 ci maluit xviiij. 73
 Leo in rep. non alendus: aut
 si alatur, eius libidini dein
 de seruiendum vij. 40
 Leo ab asello calcibus exani
 matus xxxviij. 155
 Leones à Pompeio quingēti
 casu xxxvj. 111
 Leonis caput, oppidum ix. 58
 Leonina pellis quo non per
 tingit, vulpina affluenda
 xxv. 13
 Leonati interitus xxxix. 64
 Leonidæ genealogia xliij. 7
 Leonidæ regis dictum iiij.
 46
 Leonidas pro vniuersa Græ
 cia se deuouet xliij. 43
 Leonidas duos ex peregrina
 filios contra legem iustu
 lit xxiiij. 23
 Leontidas tyrannus interfe
 ctus xliij. 24
 Leontis tribus Atheniensis
 xix. 14
 Leontinorum urbem oppu
 gnat

INDEX.

- gnat Hippocrates Syracu
lanus xliij. 25
Leophonon via ix. 59
Leosthenis orationes cupres
so similes xxxix. 58. Mors
ibid. 60
Leotychida Agidis filius tan
quam non legitimus infi
mulatur vij. 65
Lepida Catonis minoris
vxor xl. 11
Lepidus ab Augusto exau
thoratus xlvj. 95
Lepidus ex merore interiit
xxxvj. 33
Lepidus Syllanæ factionis
caput xxxvj. 31
Leporis carnes ægrotis ob
facilitatē conferūt xx. 60
Leptim Annibal tenet xv. 84
Leptinis vxor à dionysio in
compedibus cōtenta xlj. 18
Leptinus se Timoleoni dedit
xxij. 42
Lesbiorum defectio vij. 65
Lesche locus iij. 37. & 57
Lettamya victa x. 33
Leucanidis palus modò dul
cis modò salta xxxiiij. 31
Leucas cōmunis Corinthio
rū ac Cereyæorū colonia
ix. 45
Leucotheæ sacra x. 8
Leuctra Cleomenes occupat
xxij. 52
Leuctrum oppidum xij. 42
& locus ibi.
Leuctridū monumenta xij.
Leuctrica pugna xxv. 59
Leucus fluvius cæsorū san
guine completus xxj. 54
Lex omnium rex xlv. 156
Leges naturæ corrigi nō pos
se v. 41
Legum armorūq; tempus
non idem xxxviij. 71
Leges aranearū telis similes
v. 9
LIBER pater & bello vti, &
ex bello pacem conficere
optimè nouerat xlv. 7
Liber pater Athenis in Eleu
thinē certo festo mittebatur
xxxix. 70
Liberi patris templū xix. 2
Liberi patris nomina xliij. 45
Liberalia sacra apud Platæ
enses xix. 59
Libertis ferendi suffragij po
testas quando concessa vi. 13
Libertorū ad manumissores
salutatio xij. 31
Liberratis templum xliij. 69
Libitina dea iij. 30
Libius Posthumius Latinorū
dux ij. 65
Librorū copia vbi magis sup
petat xliij. 2
Lybiæ atque Asiæ terminus
xlvj. 121
Libyssa Bithiniæ vicus xv. 98
Licinia Vestalis incestus rea
absoluitur xxxiiij. 1
Licinius Macer peculatus re
us xliij. 17
Licinius Stolon seditiones
excitat xj. 75
Lictores ij. 57
Lydiadis Megalopolitani o
bitus xxij. 55

INDEX.

- Ligarius à Cæsare absolutus
xliij. 19
Ligurum situs xxj. 8
Ligurum in Romanos odiū
xv. 23
Limnæus pro Alexandro oc
cubuit xxxviij. 136
Lindæ Palladis templum
xliij. 64
Liparæarum triremes Roma
norum legatos pro piratis
capiunt x. 16
Liris fluminis ostium xxviij
76
Litores ij. 57
Litius quid x. 60
Liuius Patavinus xxxviij. 91
Luonicum bellum lvj. 33
LOCRIDEM depopulatur
Aratus xlvij. 27
Locræ xliij. 62
Longobardorum rex Deside
rius lvj. 6. & dein. 1
LVCANIA vastatur à Ro
manis xxxviij. 33
Luceio Celtiberorum duci
Scipio sponsam restituit,
eiusq; rei talio xvj. 11
Luceres tribus Romana ij.
42
Lucilius quantis se pro Bru
to obiecit periculis xliij.
92
Lucius Lucilius ab Antonio
seruatus xlvj. 120
Lucij Albini religio x. 8
Lucius Martius hostes victo
ria exultantes contriuit
xvj. 7
Lucius Momius Corinthum
deleuit xxviij. 1
Lucius Momius vnde Archæ
icus dictus ibid.
Lucius Ostius Romæ pri
mus parricida ij. 49
Lucius Quintius publicam
quietem turbare conatus
xxxij. 15
Lucius Sextus primus ex po
pularibus Consul x. 82
Lucius Torquatus Marij fi
lius, Ciceronis atque Atti
ci condiscipulus liij. 1
Lucilij erga Antonium fides
xlvj. 126
Lucretiæ stuprum vj. 2
Lucretius Consul creatur
vj. 24
Lucretij Ofellæ interitus
83
Luculli genealogia xxxij.
1
Lucullus quantum in vtraq;
lingua valuerit dicendo
ibid. 2
Lucullus Syllæ commenta
ria yserū suarum dedicauit
xxxij. 13
Luculli conuiuia xxxij. 115
Lucullus feneratorum in
Asia tyrannidem domuit
xxxij. 55
Luculli de Mithridate & Ti
grane victoriæ. xxvj. 68
Mors xxxij. 124
Lucullia festa ibidem.
62
Lucumon Gallorum exerci
tum in italiam duxit x. 25

INDEX.

Lucatius Catulus Censor xxxiiij. 38. 39
 Luctus spatium quantum Romanis viij. 69
 Ludi puerorum Romanorum quales fuerint xl. 4
 Lugdunum Galliae urbs xv. 20
 Lugendi modus iiij. 30
 Lunaris luminis umbræque causam quis primus inuenit xxxiiij. 75
 Lupercaliorum festum ij. 46
 Lupæ nomen & fera & meretrici commune ij. 7
 Lupus Marti sacer ibid.
 Lustiniani Sertorio imperium offerunt xxx. 26
 Lustra castrensia sub dio fiabant xlij. 69
 Luxus in repub. diminutus xx. 45
 LICOMEDES Scyrorum rex j. 55
 Lycon comædus decem talenta ab Alexandro accepit xxxviij. 64
 Lycophron occiditur xxxiii. 17
 Lycorta Megalopolitanorum imperator Philopemenis casum vlciscitur xvij. 47
 Lycurgidæo iiij. 1
 Lycurgus quo tempore floruerit ibid. 2
 Lycurgi dictio iiij. 45
 Lycurgus Spartanorum reipub. legibus format iiij. 10
 & ii

Lycurgus aurum argentum que Lacedæmone extermi-
 nauit ibidem. 74
 Lycurgus peregrinos elimi-
 nandos censuit xxiiij. 10
 & 21
 Lycurgus Lacedæmoniis alē-
 dæ comæ author xxv. 1
 Lycurgi spontaneum exiliū
 iiij. 8
 Lycurgi leges antiquatę ibi-
 dem. 68. xvij. 37
 Lycurgi obitus iiij. 67
 Lycurgi ossa celo tacta ibid.
 72
 Lycurgidæ dies ibid. 73
 Lycus fluvius xxxij. 39
 Lydi ab Aeoliis bello pressi
 ij. 3
 Lygdamius Cimeriorū dux
 xxviij. 20
 Lynceus Helenę raptor j. 49
 Lylandri pater xxv. 2
 Mores ibid. 38
 Dictum ibid. 10. Pau-
 pertas ibid. 3
 Lylandri astuta simulatio
 ibidem. 14
 Lylander aurum contra pa-
 tios mores Spartam inue-
 nit xxv. 31
 Lylandri potentiam quomo-
 do Agellius soluerit xxv. 49
 Lylander Alcibiadi necem
 struxit vij. 110
 Lylandri interitus, eiusque
 monumentum xxv. 60
 Lylandro Græcorum primo
 sacra cōstituta ibid. 36

INDEX.

Lyfades Achæorum impera-
 tor factus xlvij. 66
 Lyfimachi suppositiæ ad Pyr-
 rhum literæ xxviij. 11
 Lyfimachus ab Alexandro co-
 actus cū leonibus pugna-
 uit xlv. 66
 Lyfimachi in Demetrium in-
 humanitas xlv. 143
 Lyippi statuarij opera
 xxxviij. 90
 M
 Macaria, Hercules filia sa-
 crificium factū xiiij. 43
 Macedonibus Iunio mense
 exercitum ducere religio
 xxxviij. 31
 Macedonum barbas Alex-
 ander radere iussit j. 7
 Macedonibus quantū à Ro-
 manis tributum impositū
 xxj. 46
 Macedonū sepulchrū xxxviij.
 17
 Macheriones xxxv. 73
 Macheropæus Demosthenis
 parens xliij. 5
 Machares Mithridatis filius
 Lucullo coronam auream
 donat xxxij. 65
 Mæon Lydorum rex Home-
 ri altor ij. 3
 Magisterium equitum cum
 Dictatura æquatū xij. 23. & xv. 41
 Magistratum petentiū mos
 viij. 21
 Magistratum à populo remo-
 tis, alium magistratum pe-
 tere non licet xxiiij. 40

Magistratus Atheniēsiū v. 35
 Magnanimitatis veræ exem-
 plum xxiiij. 37
 Magnesij à Philippo vexari
 xvij. 32
 Mago Annibalis frater au-
 reos anulos in curiæ vestibu-
 lo effudit xv. 54
 Magonis fuga xvij. 17
 Magorum apud Persas disci-
 plina liij. 20
 Maguntiacus pons à Carolo
 Magno constructus lvj. 50
 Maharbalis de Annibale di-
 ctum xv. 49
 Maius Mercurio sacer iiij. 47
 Malliindorum populus pu-
 gnacissimus xxxviij. 135
 Mallijrogatio vt Pompeius
 Lucullo succedat xxxvj. 60
 Mamerciorum nomen vnde
 iiij. 53
 Mamercus pro se dicturus
 concionis strepitum ferre
 non potuit xxij. 59
 Mamerci cum Timoleone so-
 cietas xxij. 22
 Mamertini Græcos vexant,
 eorumque nomen xxviij. 51
 Mamertinorū cum Pyrrho
 pugna xxviij. 53
 Manchus Arabiæ rex Anto-
 nio aduersus Augustum au-
 xiliatur lxxvj. 105
 Mancipia apud Lacedæmo-
 nios ad ebrietatē adigeban-
 tur iiij. 64
 Mācinifædus iniquū xxiiij. 7
 Mandonius Hispaniæ regnū
 affectat xvij. 21

INDEX.

- Mandonius victus pacē petit ibid. 26
Mandroclidas Agesilai in rebus innouādis socius xxij. 12
Mandroclidas reus ib. 23
Manilius in Hetruria exercitū ducens, Catilinariū expestat tumultū xlii. 30
Manipuli vnde appellati ij. 15
Manliorū nomen xxvij. 2
Manlij Torquati in filium seueritas xij. 22
Manlius Antiochum profligauit xvij. 39
Manlius Prætor à Boiis magna clade affectus xv. 20
Manlius Tiberio Flāminio resistit xvij. 49
Manlium Crassus aduersante in faciē percussit xxxij. 105
Manlium senatorem Cato loco mouit, quod interdū præfente filia vxorem disfluauisset xx. 44
Manlius Capitolium seruat x. 49
Manlius Capitolinus de Capitolio præcipitatur x. 70
Mantineā nomen mutauit xlvij. 85
Mantineum bellum xij. 10
Marathonium taurum Theſeus Delphico Apollini imolat j. 57
Marathonis populi nomen vnde j. 51
Marathonia pugna ix. 7
Marcelli nomen xxvij. 1
Studia iij. 3
Animi moderatio xiiij. 47
Marcellus ensis à Romanis nuncupatus ibidem. 17
& xij. 44
Marcellus quanto honore à Syracusanis acceptus xiiij. 49
Marcellus per interreges Cos. creatur xiiij. 9
Marcellus tertio Cos. in Siciliam traiecit ibid. 23
Marcelli de Annibale victoriz ibid. 12
Marcelli in Bandium Nolani humanitas ibid. 19
Marcelli singulare cum Gallo certamen ibid. 12
Marcellus opima spolia Peretrio Ioui vouet ac dedicat ibid. & ii. 12
Marcellus deos in triumpho duxit ibid. 43
Marcelli mors ibid. 62. & xv. 78
Marcelli theatrū xiiij. 61
Marcellus Catonis in Quæstura collega xl. 29
Marcus Antonius orator ob truncatus xxvij. 92
Mare alioqui sæuum & procellosum Alexandro celsit xxxvij. 37
Mars tyrānus est xlv. 116
Matris cuiusdam Cimbricæ mirum in filiis facinus xxvij. 85
Maximi cognominati duo in Po. Ro. xxxvj. 26
Medæ

INDEX.

- Medæ veneficiū xxxvij. 29
MELLISSIVS Philoſophus Samiorū imperator ix. 3. Eius victoria xj. 53
Melitus Socratis accusator ultimo supplicio afficitur liij. 16
Membrorū denudatio sine dedecore fieri non potest xx. 51
Memmius Marcum Luculum accusat xxxij. 108
Memoria parum valent, qui ingenio celeriores sunt xl. 2
Menalippus Theſei fili⁹ j. 11
Menander Athenienſiū dux vij. 104
Meneclides rhetor xij. 51
Menecrates medicus Iouis nomē affectauit xxxv. 44
Menelai fortuna instabilis xlv. 126
Meneſij Agrippæ fabula vij. 9
Meninga inſula xxvij. 83
Menippi vxor Periclis nomine male audit xj. 32
Menonis mors xxxvij. 37
Menæceus oraculi iussu necatus xij. 43
Menſes Romanorum accipiunt Sabini ij. 44
Menſes à Numa ordinati iij. 46
Menſes ſex Acarnanes habuere ibidem. 10
Menſes quatuor habent Arcades ibidem.
Menſes Athenienſium v. 52
Mercatura ad quid maximè valeat v. 3
Mercedinus dies iij. 45
Mercedonius intercalaris menſis xxxvij. 112
Mercurij domus j. 40
Merionis hafta ærea xiiij. 40
Meſabathes Artoxerxis eudædore quo ſupplicio affectus xlvij. 34
Meſſana ab Epaminōda ædifcata xxxv. 70
Meſſana Athenienſibus ablata vij. 59
Meſſeniorum tumultus aduerſum reges ſuos iij. 15
Meſſeniam à Lacedæmoniis Pelopidas ad ſe contraxit xij. 49
Meſſenem Nabis occupat xvij. 26
Meſſeniorum iactantia in Ariſtomenem ij. 54
Meſſenij in Spartanos arma ſuſcipiunt xxxj. 42
Meſſinēſe bellum xxij. 59
Metagenis Oxyptij opera xj. 30
Meſſenſium menſis x. 34
Metaphyſicorū opus quibus ſit vtile xxxvij. 14
Metaurus fluui⁹ Afrubalis clade clarus xv. 81
Metell⁹ Celer ij. 20. & vij. 18
Metellus Pius iam ſenex à communibus mulieribus ſe continuit xx. 63
Metellus Numidicus vnde nomen acceperit xxvij. 1
Metelli gloriam Marius intercepit

INDEX.

recepit. xxviii. 16
Metellus Trib. pleb. pro con-
tione Minutii factum lau-
dat. xii. 20
Metelli repulsa. viii. 78
Metelli exilium. xxviii. 62
Metellus Syraculis captis
super magnificentiam vr-
bis illachrymar. xliii. 37
Metellus voluptatibus dedi-
tus. xxxvi. 35
Metellus quantum de Ser-
torio superato gloriatus
xxx. 39
Metellus fulmē reipub. xl. 33
Metellus Nepos lenitate &
inconstantia. Tribunatu
mortuus. xliiii. 55
Metellus Atheniensium sacri
ficiorum. i. 35
Meton astrologus. vii. 44
Metrobius *Λυσίππλος* gratia
apud Syllam valet. xxvi. 88
Metrodori Scepsii eruditio
& in dicendo vis. xxxiii. 60
Metrodori Scepsii interitus
ibidem. 60
Metus tyrannidibus perni-
ciosa res. xlvii. 54
MIDAE interitus. xviii. 43
Miltiadis de Marathone vi-
ctoria. ix. 6
Miltiades apud Marathone
princeps. xix. 13. & xx. 72
Miltiadistropheus Themisto-
cli somnia adimebatur. 9
Miltiadis vincula. xx. 73
Milesij Aristidis libri de lu-
xuria & deliciis compo-
siti. xxiii. 98
Militaris disciplina quid ab
athletica differat. xvij. 9
Militaris disciplinæ seueri-
tatis exemplum. xxxiii. 29
Militem stipendiariū quare
oportet esse diuitiarum
studiosum. xlix. 1
Milites stipendiarij quāti
miseri. xxiii. 14
Militem testamenta. viij. 14
Milites quales Cato optauit
rit. xx. 22
Militarij magnitudo. xxxiii. 45
Militarium aureum. xlix. 44
Milo Clodium in ius trahit
xliii. 70
Milo Clodium cōfodit ibi-
dem. 72
Mila Thessalus philoso-
phus ex conuictis contra
Dionysium. xli. 38
Mila meretrix. xj. 50
Mimallonæ mulieres
xxxvij. 36
Mina. v. 30
Mindarus Spartiata Athe-
nenses infestatur. vj. 76
Mindarus eecidit. vj. 81
Mineræ delubrum apud Pla-
tæenses. xix. 58
Minoam oppidū Dion eam
cepisset, Cinalo præfecto
reddidit. xli. 45
Minos duo. j. 29
Minos Iouis discipulus ibid.
20
Minos legislator ibid. 21
Minos legum suarū Iouem
authorē referebat. iij. 10
Minois fœdus cū Athenien-
sibus. 57

INDEX.

sibus. j. 18
Minos in theatris conuictis
vexatus ibidem. 20
Minos in Sicilia vita sanctus
ibidem. 25
Minotaurus biforme mon-
strum. j. 19
Minturnū oppidū. xxvij. 75
Minutius magister equitum
xij. 8
Minutius magister equitum
contra dictatoris manda-
tum feliciter cum Anni-
bale pugnat. xv. 41
Minutius Fabij in Dictatura
collega. xij. 23 & xv. 41
Minutius cum Fabio exerci-
tum diuidit. xij. 25
& xv. 41
Minutio foricis auditus Di-
ctaturam deponendi cau-
sam præbuit. xiiij. 8
Minutius a Fabio seruatus
xij. 29
Minutius post periculum sa-
pit ibid. 30
Mithridatis vxores, sororesq;
& earum obitus. xxxij.
47. & 48
Mithridaticū bellū. xxxvij.
68
Mithridates ad Agesilaum
descendit. xxv. 51
Mithridates Romanos naua-
libus terrestribusque co-
pis fatigauit. xvj. 103
Mithridates aduersus Lucul-
lum. xxij. 46
Mithridatis cū Sylla fœdus
xxvj. 57
Mithridatis fuga. xxvij. 96
Mithridates sibi mortē con-
sciuit. xxxvj. 88
Mithria facta ibid. 49
Mithrobarzanes a Tigra-
ne contra Lucillum mitti-
tur. xxxij. 69
MNESICLIS architecti
opus. xj. 31
Mnestipolema Themistoclis
filius sacerdos. ix. 60
Mnestheus Atheniesum rex
creatur. j. 56
Mnestheus popularibus in-
sensus ibid. 49
Mnesthei filij regnum, quo
priuari erant, recipiunt
ibidem. 56
MOENIA ciuitates vtrum
felices faciant. xxv. 29
Molestia a tristitia profici-
scitur. viij. 36
Mollitiem ex malignitate
naturæ, non ex deliciis
nasci. xlvj. 52
Molossis quis primus post
diluium imperauerit
xxvij. 1
Momius legatus contra pre-
ceptum cum hoste confi-
git. xxxiii. 28.
Vide supra in L. Momius
Monas. iij. 29
Moneta templum. x. 70
Monima Mithridatis vxoris
obitus. xxxij. 48
Monophthalmi duces bella-
cissimi. xxx. 2
Morositatis comes solitudo
vii. 75
Mortis

I N D E X.

Mortalis quomodo in deo
rum numerū referri pos-
sit xxxvij. 139
Mortis fuga damnanda non
est, cum est vita virtutis
studiosa xliij. 2
Mortis gen^o crudele xxxvij.
96. & xlvij. 32
Mors in felicitate beatissi-
ma xliij. 74
Mortui non sunt xxxvij. 138
M V L T A antiquorum Ro-
manorum pecudibus fie-
bat vj. 22
Multam remittere nefas
xliij. 46
Mulieris atq; adeo scorti nō
muliebris anim^o xxxvij. 84
Mulieres formosæ continen-
tibus tanquam statuæ ex-
animas prætermittendæ
ibid. 45
Mulieres quatenus ex diis
conciantur iij. 8. & 9
Mulieres sub Platone philo-
sophiæ operam nauarunt
liij. 24
Mulieres subita læticia expi-
rarunt xvj. 35
Mulieres in funere laudari
quando cœperint x. 15
Mulieres Romanæ circa la-
nificiū tantum occupatæ
ij. 30
Mulierum Cimbricarū mi-
randum facinus xvij. 54.
& 55
Mulierum Romanorum ho-
nores ac priuilegia ij. 42
Mulieres Lacedæmoniorum
heræ appellabantur iij. 30
Multitudinis moderandæ
ratio xxxix. 5
Multitudini non nihil conce-
dendum ibid.
Munatius Plancus Lugdu-
num condidit xv. 20
Munatij cum Catone simul-
tas xl. 63
Mundi medium ignis iij. 29
Mundus fossa nomen ij. 21
Munerum efficacia xliij. 28
Munichij fabula j. 53
Munichia Athenarum arx
xxxix. 68
Muræna Tyrannionē Gram-
maticū manumisit xxxij.
54
Muræna Catonem licet ad-
uersarium à periculo libe-
rauit xl. 47
Muræna ambitus reus ibi. 35
Muralis corona cui donaba-
tur xvj. 10
Musarum consuetudo quid
fructus afferat viij. 2
Musicæ licentia cohibita
xxij. 21
Musica certamina à Pericle
instituta xj. 31
Mutij Scæuolæ fortitudo
vj. 34
Mutius Scæuola Iurisco-
sultus C. Graccho legis
agrariæ author fuit xxiiij.
13
Mutius Iureconsultus philo-
sophiæ interit xxvj. 89
M Y C A L E N S I S pugna co-
dem die quo cōmissa pla-
tis

I N D E X.

tais renuntiata xxj. 40
Mygdonica regio xxxij. 95
Mytilenē theatrū xxxvj. 90
Mytilenen ciuitatem Pom-
peius liberat ibid. 89
Myrta Aristidis neptis xx. 74
Myrtus pacis symbolum
xliij. 45
Myus oppidū Themistocli
à Xerxe donatum ix. 58
N
Nabathæi Arabum po-
puli xlv. 15
Nabis Achæorum Græco-
rumq; armis implicitus
xviij. 30
Nabis Lacedæmoniorū ty-
rannus Messenem occupat
xviij. 26
Nabis tyrannus regno eiici-
tur xvij. 51
Nabis Aetolorum fraude
occiditur xvij. 33
Naphthæ ignea inundatio
& vis xxxvij. 78
Narbo Gallica vrbs xlix. 18
Narnia colonia xvij. 2
Natalis Romæ ij. 21. & iij. 7
Naturæ principia in quibus
philosophi posuerint liiij.
55
Naues mirabilis magnitudi-
nis xlv. 119
Nausithei sacellum i. 23
Naxos ab Atheniēsis ob-
sidione pressa ix. 48
NEALCÆ pictoris dictū
xlvij. 23
Neapolitani xv. 51
Neapolitanis Marcellus au-
xilium fert xliij. 18
Neapolis Agrigentinarum
xli. 84
Nearchus Alexandri dux ex-
ercitus in India amisit
xxxvij. 142
Nearchus Pythagoræ Cato
familiariter vltus est xx. 6
Nebulæ Aristophanis liiij. 14
Nectanabes, qui fuerit xxxv.
77
Neleus Codri filius in Io-
niam coloniam duxit li. 2
Nemeæ pictura viij. 41
Nemeorū certamina xvij.
24. & xvij. 21
Neochorus Lysandri inter-
fector xxv. 63
Neon Corinthius Syracusa-
næ arcis præfectus xxii. 32
Neoptolemus in Epiro re-
gnauit xxvij. 1
Neoptolemus à Pyrrho in
conuiuio occisus xvij. 10
Nephelia festum ij. 6
Neptunus equestris ij. 27
Neptunus à Trœzeniis colli-
tur i. 7
Neptuno certamē à Thesæo
institutum i. 37
Neptuni templum Calabrię
xliij. 48
Neptuni cum Pallade de
agro Atheniensium disce-
ptatio ix. 38
Nero Corinthi concionem
ad populum habuit xvij.
27
Nero matrē necauit xlvj. 149
Neronianorū cædes xlix. 28
Neruii

I N D E X

Nernij syluas incolunt lidum ix. 48
 xxxviiij. 42 Nicomachus medicus, Ari-
 Nestor instruendis aciebus stotelis pater lv. 1
 non satis idoneus xiiij. 36 Nicomachus Aristotelis fi-
 Nexus Gordius xxxviiij. 36 lius lv. 8
 N I C A N O R Aristotelis ge- Niconidis Thessali maching-
 ner lv. 8 xxxij. 23
 Nicanor Seleucus Asiam ha- Nicopolis scortum Syllam
 bet xx. 29 heredem scripsit xxvj. 4
 N I C A N O R xxxiiij. 27 Nicostrata Euandri mater
 Nicerati Heraclæotæ de Ly- ij. 45
 sandro poema xxv. 37 Nigri cognomentum ab
 Nicarchus Plutarchi pro- habitu viij. 19
 aus xlvj. 119 Nisa oppidum xxxviiij. 125
 Nicias diti- amicissimus Nisæam Athenienses amit-
 xxxiiij. 27 tunt v. 22
 Nicias Lunæ defectu deter- Nisæus Syracusanorū prin-
 ritus xxxiiij. 74 ceps regno à Dionysio ex
 Niciæ in patriam amor pulsus xxij. 1
 xxxiiij. 4 Nisibis vrbs xxxij. 95
 Nicias minimè callidus N O B I L I T A S vera vtrum
 xxxiiij. 104 genere & patria commen-
 Niciæ simulatus furor xviiij. detur xliij. 1
 41 Nobilitas vera ex virtute
 Niciæ tarditas in bello gerē xxvj. 94
 do vij. 59 Noctū quod imperetur à nu-
 Nicias pacis amantissimus mine stabilissimum esse
 xxxiiij. 106 xxvj. 14
 Nicias præclarus dux vij. 26 Noctuis Athenienses numos
 Niciæ mors xxxiiij. 92 insignibant xxv. 32
 Nicocles philosophiæ dedi- Nolani populi xv. 51
 tus liij. 43 Nola Annibal in dedicio-
 Nicocles Sicyonius tyran- nem pertrahere frustra co-
 nus eiectus xvij. 2 natur xv. 55
 Nicocles cuniculis ex vrbe Nolanis Marcellus auxiliū
 euasit xlvij. 15 fert xliij. 18
 Nicodemus Messenius victo Nola ob oppugnatione An-
 ribus parere vtilius ratus nibalis liberatur xv. 59
 xliij. 22 Nomentanas paludes Cæsar
 Nicogenes ditiſſimus Aco- effudit xxxviiij. 111
 Nomen

I N D E X.

Nomē primū mulierib. Ro- tores à Romanis cædun-
 manis non imponitur tur xv. 19
 xxviiij. 1 Numidæ Marcelli cineres
 Nomen tertium vtrum Ro- correptos dispergūt xliij. 63
 manis proprium ibid. 63
 Nonacridis aqua venenosa Numistron oppidum xliij. 11
 xxviiij. 161 Numitoris pastores in Ro-
 Nora locus xxix. 26 mulum impetum faciunt
 Norbanus Capuæ inclusus ij. 11
 xxvj. 67 Numitor è vita concessit ij.
 Nortomannicū bellū lvj. 33 17
 Nouæ nuptæ fauor xliij. 43 Numi Romani vetustissimi
 Noui homines xx. 1 boue aut pecude signaban-
 N V B E N D I tempus apud tur vj. 22
 Romanos & Lacedæmo- Numus Atheniensium boue
 nios diuersum iij. 66 signatus j. 37. Item noctua
 Numa rex designatus, eiūsq; xxv. 32
 genus & natiuitas iij. 6 Numus Spartæ primus quā
 Numæ cum Musis conuersa do iij. 68. ferreus apud
 tio x. 36 Lacedæmonios iij. 18
 Numæ cum Aegeria confue- Nundinæ vnde dictæ viij. 32
 tudo iij. 8. & xvj. 6 Nuptiæ secundæ ante deci-
 Numa Pythagorica philoso- mū mensem nullius erant
 phia tinctus iij. 1. & 22. & momenti xlvj. 52
 xxj. 2 N Y M P H A E V M Aristo-
 Numæ instituta & sacra iij. telis gymnasio nobile
 20. & 33. viij. 43. xxvij. 13
 Numæ filij iij. 52. & 53. Nymphidius Sabinus Nero
 Numæ obitus & sepultura nis aulæ præfectus Galbæ
 ibid. 54 imperiam sollicitationi-
 Numæ monumenta ibid. 7 bus procurauit xliij. 19
 Nequitiæ v. 53 Nymphidij interitus ibid.
 Numidarum militaris disci- 24
 plina xv. 26 Nympholepti xix. 32
 Numidicum bellum Roma- Nyssa Mithridatis soror
 no præludrum xx. 67 à Lucullo capta xxxij.
 Numidarū rex captus xij. 59 47
 Numidæ pugna Minutio su- O B A S iij. 13
 periores xij. 27. & xv. 40. Obelisci numorum
 Numidæ Annibalis explora 4 loco

INDEX.

loco apud Lacedæmonios 33
 xxv. 33
 Obolivnde dicti ibid.
 OCCASIO rerū gerenda-
 rū gubernatrix xxxij. 52
 Ochi immanitas xlvij. 64
 Octavia in Marcelli sponsi
 honorem bibliothecam
 construxit xliij. 65
 Octavius legum observatiff
 simus xxvij. 86
 Octavius occisus xxxvij.
 129
 Octonarius numerus quid
 significet j. 57
 Oculi, tota sunt luxuria liij.
 21
 Oculorum valetudine labo-
 rantes, solis impatientes
 sunt xxxix. 4
 OEDIPI fons xxvj. 50
 Oeneades in mœnia cōpulsi
 xj. 43
 Oenus fluvius iij. 13
 Oenopion Thesei ex Ariad-
 na filius j. 27
 Oeræus Dæmonades suadet
 Pericli agrorum divisio-
 nem xj. 18
 OLIVS pædagogus ix. 49
 Olcades se Annibali dedunt
 xv. 6
 Oleæ ramus lana in suppli-
 cationibus coronabatur
 j. 32
 Oleivis xx. 76
 Oleū ad leniendū corpus mor-
 talibus à Deo datum
 xxxvij. 124
 Oligarchia quid iij. 15

Oliua fons xliij. 32
 Olizonum gens vbi ix. 17
 Olocrus collis xxj. 32
 Olorus rex Thraciæ xxxj. 7
 Olthacus Dandarius Lucul-
 lo insidiatur xxxij. 43
 Olympias Philippi vxor
 xxxvij. 2
 Olympia Ioui celebrantur
 j. 37
 Olympiadarum anni vnde
 dicti l. 13
 Olympici corona ex olea-
 stro xl. 80
 Olympi montis altitudo
 xxj. 24
 Olympus arboribus consi-
 tus xxj. 21
 Olympus Cleopatraz medi-
 cus xlvj. 141
 OMESTAS Dionysius ix.
 28
 Omphale Herculem clau-
 & pelle exuit xlvj. 153
 ONARO Bacchi sacerdoti
 Ariadna matrimonio iun-
 ctaj. 27
 Oneggius mons lvj. 20
 Onelicitus philosophus
 Diogenis Cynici discipu-
 lus xxxvij. 140
 OPIMA spolia quæ xliij. 15
 Opimius Gracchi leges abro-
 gat xxliij. 53
 O'pila fluvius xxvj. 63
 Opsigonus quis vj. 35
 Optileris Mineræ phanum
 iij. 23
 Opuntia ibid.
 Opuntij se Flaminio dedunt
 xlvij.

INDEX.

xlvij. 10
 ORACULA formidinis
 velamenta xliij. 32
 Orationis quod genus sit o-
 ptimum xxxix. 13
 Oratoria vis animis hominū
 imperat xj. 35
 Oratoribus non eadem, quæ
 poetis libertas liij. 4
 Orbitas virtutes nihil impe-
 dit viij. 1
 Orchestra topothesia xj. 10.
 & 31.
 Orchomenius quo pacto
 splenis morbum supera-
 uit xliij. 10
 Orchomeniorū oppidum à
 Lyfandro capitur xxv. 58
 Orcomosion locus j. 42
 Orestis Consul in Sardinia
 profectio xxliij. 36
 Orestes fluvius xxxvij. 99
 Ornithus in Cariam coloniā
 duxit j. 11
 Orinx vrbs capitur ac diripi-
 tur xvj. 16
 Oroandes Cretenfis Perseū
 fraudat xxj. 42
 Orphanī ad veltigalia coer-
 citi x. 3
 Orphanis & viduis remis-
 sum tributum vj. 23
 Orfodates ob defectionem
 ab Alexandro confossus
 xxxvij. 122
 Orsua & Corbis patruelles de
 Hispaniæ regno concertā
 tes mutuis ceciderunt vul-
 neribus xvj. 20
 Orthia chorus j. 48

Orthopagus locus xxvj. 44
 OCSAE pueros Sertorius
 edoceri curabat xxx. 24
 Oxyor j. 31
 Oschophoriorum celebritas
 j. 31. & 33
 Osculari vxorem præfente
 filia censoriū erat xx. 44
 Osthanes Artoxerxis frater
 xlvij. 1
 Ostraci, id est, calculi xix. 20
 Ostracismus exilij genus vij.
 28. xj. 19. & xix. 20.
 Ostracismus antiquatus xix.
 20
 Oscula in cōgressu vnde ini-
 tium sumpserint ij. 2
 Oscula manuum non nisi im-
 peratoribus quondam da-
 bantur xl. 18
 OTACILIUS à Marcello
 fratre periculo liberatus
 xliij. 2
 Orthonis constantia l. 29
 Orho seipsum interficit ibi-
 dem. 32
 OVATIO xliij. 44
 Quatio & triumphus disse-
 runt xliij. 45. & xxxliij. 36
 Quicula Fabius Maximus di-
 cebatur xj. 2
 Quis pretium apud Roma-
 nos vj. 22
 OXVS amnis xxxvij. 123
 P
 Acciacus cū Alcalio
 auxiliaretur, à Serto-
 rio necatus est xxx. 15
 Pachetis miserabilis casus
 xx. 73
 Pacho

I N D E X.

Pachorus Hyrodis filius cō
tra Romanos pugnans in
terit xxxiiij. 101
Pachus Catonis seruus sibi
mortem consciait xx. 26
Pachynū Siciliae promonto-
rium xli. 42
Pacis vocabulum apud Grę-
cos quid significet iiij. 31
Pacis belliq; nominib; a qua
numis vtuntur xxvij. 23
Pacis studiū, Gręcorū pro-
pria virtus xxxiiij. 106
Pacorus cū magnis Partho-
rū copiis in Syria deletus
xlvj. 57
Pacuius Campanus Anniba-
lis hospes xv. 52
Pacuij Campani filius An-
nibali insidiatur xv. 53
Padus fluuius xxxiiij. 27
Pæanes Lysandro decantati
omnium Gręcorū primo
xxv. 36
Pædagogus Faliscæ iuuenta-
tis p̄ditor a pueris virginis
in vrbe agitur x. 19
Pædus pro pædus salutatus
Alexander xxxvij. 60
Pædonomus iuuentutis La-
conicæ præfectus iij. 40
Palladium Troianum x. 37
Palladium Athenis xxxiiij. 7
Palladis disceptatio cū Ne-
pruno de agro Athenien-
sum ix. 38
Pallas Atheniensium præfes
ibid. 20
Palladis tēplū Lindi xiiij. 64
Pallatis quinquaginta filij i-
Pallantidæ a Theseo occisi
ij. 16. & dein.
Palilia pastoralis celebritas
ij. 22
Palma fons xiiij. 32
Palmæ præmium quādo pri-
mū propositum j. 30
Paludamentum vestimenti
genus xxxiiij. 67
Palumborum carnes coctū
faciles xx. 60
Pammon philosophus Aegy-
pti xxxvij. 61
Pantei vxor mortem fortissi-
mō viro dignā obiit xliij.
113
Pammenis iocus xiiij. 36
Pamphylia excursio inge-
nū plurimis historicis scri-
bendi materiam exhibuit
xxxvij. 35
Pampilonia Hispania vrbs
opulentissima a Carolo
Magno capta lvj. 22
Panactum Demetrius Athe-
nensibus restituit xlv. 56
Panathenæa celebritas Athe-
nensium j. 35
Pandion adoptiuus pater Ae-
gei j. 16
Pantus mēsis Bætoriorū x. 34
Panopeida d. perit Theleus
j. 27
Pantauchus Demetrii dux
singulari certamine a Pyr-
rho superatus xxvij. 14
Papia Logobardici regni ca-
pit lvj. 10

Papy

I N D E X.

Papyria Pauli Aemilij con-
iunx xxj. 6
Papyrius Marius a Gallo in-
terfectus, cæteris cędis ini-
tium dedit x. 40
Paradoxa Stoicorum xl. 35
Parali v. 24
Pargartē v. 51
Parens priuatus, filio magi-
stratui posthabetur in rep.
xij. 33
Parrhasius Thesei imaginē
pinxit j. 6
Parrhasiense gymnasium a
Carolo Magno institutū
lvj. 51
Paricidium Romæ primum
ij. 49
Paridis cithara xxxvij. 30
Paridis iudicium lj. 7
Paris ab Achille & Patroclo
in pugna superatus j. 53
Parmenio segnitiei ab Ale-
xandro notatur xxxvij. 76
Pargartē in vrbe trojana templū
xj. 30. & xx. 13.
Parthi a Cappadocibus Ar-
menisq; differunt xxxiiij.
55
Parthorum mos in conflictu
xxxiiij. 70
Partitiones quantum emolu-
menti adferant cognoscē-
dis rebus liiij. 26
Parysatis Darij vxor xlvij. 1
Parysatidis ingenium acre
ac versutum xlvij. 29
Parysatidis crudelitas ibid.
Parsaces Cyri equus xlvij. 17
Pasargadis Persarum reges
inaugurabantur xlvij. 3
Paseus a Nicocle interfectus
xlvij. 3
Pasiphae Minois vxor rem
cū Tauro duce habuit j. 25
Pasiphaes templum xxiiij. 54
Passaron Molossidis regio-
nis locus xxvij. 8
Patarei se spontē Bruto dede-
runt xliij. 59
Patareus Aesopi animam ha-
buisset dicitur v. 11
Patrei ab Actolis expulsi
xlvij. 86
Patres quare appellati Ro-
mani senatores ij. 24
Patres conscripti vnde dicti
ij. 25
Patres cētum sexagintaqua-
tuor vj. 21
Patrēses Cato Romanis asci-
uit xx. 30
Patria an aliquid felicitati
adiiciat xliij. 1
Patroclus ab Hectore inter-
fectus lj. 10
Patroni ij. 25
Patroni aduersus clientes te-
stimonia non dicunt ibi.
26
Paucorum factio apud Athe-
nenses xj. 36
Pauli Aemilij liberi xxxj.
6. & 55.
Paulus Aemilius, quo gra-
du ad rempublicā accessit
rit xxj. 4
Paulus Aemilius ædilitatē
peten-

INDEX.

petens duodecim competi-
toribus praelatus est ibid.
Pauli Aemilij liberalitas xxj
47
Paulus Aemilius Cēfor quot
capita censuerit xxj. 63
Paulus Aemilius Lunæ sacri
ficat & Herculi xxj. 28.
& 29.
Paulus Aemilius licet mini-
mē popularis, à populo ta-
men maximē amabatur
xxj. 61
Paulo Aemilio Macedonia
dedita xxj. 39
Pauli Aemilij aduersus Li-
gures expeditio xxj. 8
Pauli Aemilij victoriæ ibi. 5
Paulus Aemilius ducentas
quinquaginta vrbes cepit
ibid. 6
Paulus Aemilius Consul ad-
uersus Terentium collegā
belligerare à Fabio mone-
tur xij. 31. & xv. 41.
Paulo Aemilio dies dicta
xxj. 48
Pauli Aemilij interitus xij.
39. & xv. 47
Paulus consul à Cēsare largi-
tionibus mutatus xxxvj.
124
aupertas per se nulli turpi-
tudini coniungitur xx. 77
Pausanias Lacedæmoniorū
dux aduersus barbaros xix.
31
Pausaniæ auaritia & difficul-
tas xix. 63
Pausanias Cleonicē sibi pro-

stitutā inscius cōfodit xxxi
14
Pausaniæ quietem Cleoni-
ces manes turbant ibid.
Pausanias apud Platęas prin-
ceps xx. 72
Pausanię corona decreta
xliij. 35
Pausanias proditiōis reus da-
mnatur ix. 44
Pausanias medicus xxxvij. 91
PECVLIUM vnde dictum
xxj. 61
Pecuniæ rerum agendarum
nerui xxij. 96
Pecuniam primati ab infe-
rioris loci homine accipe-
re sordidum est habitum
ij. 16
Pedani à Volscis capti viij.
48
Pedestris oratio liij. 6
Pedici v. 24
Pedites manib⁹ similes xij. 3
Pelasgorum in Italiam tran-
situs ij. 1
Peleus Acaci filius contra
Centaurus strenuē dimica-
uit liij. 7
Pella Macedoniæ ciuitas
xxxvij. 146
Pellices ducentæ in castris
Surenæ xxxiiij. 62
Pelopidarū nomen xxvij. 2
Pelopidæ ingeniū, educatio,
& genus xij. 6. Apo-
phthegmata ibid. 40
Pelopidæ in Epaminondam
beneuolentia xij. 8. & 9
Pelopidas capta Cadmia eua-
si

INDEX.

fit xij. 12
Pelopidas capitur xij. 57
Pelopidas Bœotia præfectus
xij. 28
Pelopidas offert se Theſſalis
aduersus Alexandrum au-
xilium laturum xij. 58
Pelopidæ de lacedæmoniis
victoria xij. 5. & 34
Pelopidas victor neminem
occidit xiiij. 66
Pelopidas imperator nūquā
victus xiiij. 68
Pelopidas capitis accersitus
xij. 49
Pelopidę interitus xij. 70
Pelops multa sobole clarus
j. 3
Pelusū Antonius cepit xlvj. 5
Penelope Lysimachi coniūx
xlv. 63
Peneus fluuius xvij. 6
Perrandus peditū v. 35
Pentapyla Dionysij horolo-
gium xlj. 51
Perhæbis suo iure viuere
permissum xvij. 22
Perdicę in Prolæmeum expe-
ditio xxix. 10
Perdiccas animi vires veneno
accepto amittit xxxvij. 162
Peregrini licet essent Terpā
der, Thales & Pherecydes
tamen à Lycurgo vrbe
expulsi non sunt xxij. 20
Perperona Sicilia occupauit
xxxvj. 47
Perperonā Pompeius occidit
xxx. 99
Perhibea Atacis mater, The-
sei coniunx j. 44
Pericles non facillē ad dicen-
dum proſiliuit xliij. 15
Pericles solis obſcuratiōe
territos metu liberauit xj.
71
Pericles quantū oratiōe va-
luerit xj. 9
Periclis humanissima simili-
tudine, qua cæſar arboresce-
nasci dicebat, homines nō
item xj. 68
Periclis corporis habitus xj.
6
Periclis coniuges & liberi
ibidem. 49
Pericles quo modo ad rem
pub. accesserit xj. 11
Periclis in aduersis fortitu-
do ibid.
Pericles inuictus pecuniis
xj. 37
Pericles patrimoniū nedra-
chma quidē cumulauit ib.
36
Periclis liberalitas ibid. 38
Periclis immatura celeritas
xj. 28
Periclis de Samiis victoria
xj. 54
Periclis de Sicyoniis trophæū
xj. 42
Pericles nouies trophæum
statuit xj. 64. & 79
Periclis multa xj. 73
Pericles Atheniensibus pesti-
lentiæ causa xxxij. 16
Pericles peste correptus obiit
vj. 79
Perinthum Philippus obſidet
xxxvij. 139
Peri

INDEX.

Peripatetica secta author
Aristoteles liiij. 55
Peripheta, cui Coryneta co
gnomen, a Theſeo intere
ptus j. 10
Periphoreti fabri cognome
tū unde xj. 54
Peripolita vates xxxj. 1
Perithoi cum Theſeo amici
tia j. 46
Perithouſa Cerbero interfe
ctus j. 49
Perita Alexandri canis
xxxvij. 132
Perigune Sinnidis filia a The
ſeo compreſſa j. 11
Perſarum inſtitutum, Reges
tanquā dei ſimulachrum
adorare ix. 51
Perſarum mos in aſſeruanda
mulierum pudicitia ix. 50
Perſarum reges inauguran
di mos xlvij. 3. & 55
Perſarū reges mulieribꝫ aurū
Distribuere ſolebat xxxvij.
147
Perſica magnificentia vij. 63
Perſis ab Cyro Medorū im
perium quaſitum liij. 15
Perſarū inſignes clades x. 33
Perſei ſocordia & morū im
probitas xxj. 17
Perſei erga Illiricum perſi
dia xxj. 19
Perſeus ſubditus Demetrii
ſilius xxj. 13
Perſeus re Macedonicā aua
ritia enervauit xxj. 17
Perſei de Romanis victoria

xxj. 13
Perſei cum Romanis pugna
xxj. 27. 28. & deſin.
Perſei in Pellam fuga xxi. 37
Perſeus equino calce percuf
ſus. xxi. 31
Perſeus cum liberis capitur
xxi 42
Perſeus liberiqꝫ eius in triū
pho ducuntur xxj. 54
Perſei obitus xxj. 60
Pertinacia ſolitudinis ſoci
viiij. 20. & x. 82
Petilia a Pœnis capta xv. 58
Petilini montes Spartaci ſu
ganobiles xxxliij. 35
Petram Arabiae Pompeius
obſidet xxxvj. 86
Pexodoruſ Carię præpoſitus
Philippi nothū ſuæ filię ma
ritū petit xxxvij. 29
P H A E A ſus Cronionia
a Theſeo occiditur j. 12
Phæacus Eraſiſtrati filius in
loquendo optimus, in di
cendo debilis vij. 26. & 27
Phedra Minois filia Theſei
coniunx j. 14
Phæacidae iiij. 64
Phaonij in pompeii officia
xxxvj. 155
Phaonius audax malediculi
ibidem. 142
Pharax Lacedæmonius præ
terius regnum affectauit
xxvij. 70
pha

INDEX

Pharax Dionyſiū exulem fo
uer ibid. 64
pharmacuſa inſula xxxvij. 2
pharmutus menſis ij. 23
pharnabazus Lyſandrum
accuſat xxvj. 41
pharnabazi fuga vij. 83
pharnabazus Aleſbiadem in
terfici curat vij. 110. & 111
pharnaces Armeniam mino
rem inuadit xxxvij. 97
pharofaſula xxxvij. 56
pharſalum oppidum ab Ale
xandro tyrāno capitur xi. 57
pharſalica pugna xxxvij. 86
phaſelitas quibus conditio
nibus Chii Gimoni conce
lauerint xxxj. 30
phailus athleta fortis xxxvij.
77
phraortis doli in Antonium
xlvj. 69
pheacis ſacellum j. 23
pheacia celebritas iiij. 24
ibid. 34
phoenicum Cleomenes ſub im
perium redegit xlvij. 73
phœrus tragicus tyrannus
xlix. 13
pherebœa Theſei coniunx
j. 44
pherecydes licet peregrinus
Lycurgi tamen decreto
minime expulſus xxij. 20
pherecydes oraculi iuſſu in
terfectus xiiij. 43
phereſicus capta Cadmia ef
fuſgit xiiij. 12
phidias ſabrorū præſectꝫ xj. 32
phidiaz pictoris opera xj. 4.
& 64
phila Demetrii vxor veneno
ſibi mortē conſciuit xlv.
125
philacium Stratoelis amica
xlv. 27
philadelphi cognome viij.
18
philenorū arx xv. 15
philipides Comicus arca
Lyſimachi nolebat ad au
res permittere xlv. 10
philippus vnoculus xxx. 2
philippus ſe ſacris initiauit
xxxvij. 2
philiarus fluuius xxv. 63
philippi maſuetudo xlv. 116
philippus ſilium obiurgat
quod ſuauiſſe cecinerat
xj. 3
philippi in Flaminium iocus
xlvij. 35
philippi Macedonis cū pœ
niſ ſocietas xv. 58
ibid. 34
philippide Græcis victoria
x. 34
philippus a Romanis victus
xviij. 16
philippus quibus conditioni
bus pacem cum Roma
nis pepigerit xvij. 19
philipo tributum remiſſum
ibidem. 30
philippus a paufania obtru
catus xxxvij. 20
philippus Demetrii filius
xxj. 11
philippus Antigoni filius
Arati curæ creditus xlvij.
86
phi

INDEX.

Philippus Antigoni filius, tantum succurrerit ibid. 41
 Demetrii frater, rex Macedoniae 21
 Philistus ob adulterium a Dionysio in exilium actus 18
 Philisti interitus 64
 Phillaidarum curia Athenis 19
 Phileus Atacis filius 18
 Philocles captorum pollices praecidi persuadet 25
 Philocyprus Cypri rex 54
 Philodinus Phocensis Delphos occupat 22
 Philolaus primus Pythagoricorum naturalia edidit 22
 Philon Academicus Ciceronis in philosophia praecceptor 22
 Philopater populum Romanum heredem scripsit 22
 Philopomenis studium 27
 Philopomen vicos Megalopolitanos ad defectionem sollicitat 29
 Philopomen Megalopoli contra Cleomenem auxilium fert 29
 Philopomen priuatus sine decreto Messenii opere praestat 26
 Philopomenis de machinanda Lacedaemonio victoria 23
 Philopomen febricitans quanta celeritate patriae periculi

ibidem 11
 Phoenicia depopulatus Euegoras 27
 Phoenix Achilles praceptor 1
 Phorbas ab Apolline ad amatum 9
 Phormio quidam praesente Annibale de re militari stultissimè philosophatus 73
 Photinus Caesari insidiatur 93
 Phraortes Hyrodis filius patre necato regnum occupauit 62
 Phrearius Themistoclis praceptor 4
 Phronidis cithara 21
 Phrynichi de non reducendo Alcibiade sententia 70
 Phthiotæ ab Alexandro tyranno subacti 66
 Phthiotis suo iure viuere permissum 21
 Phthiriæ qualis morbus, quique interierint 25
 Phylax 13
 Philotas supplicio affectus 107
 Phylcon vnde dictus 18
 Phylidæ Oscophoria sacra obibant 34
 Phylidæ Theseum clementer excipiunt 15
 Pictor Fabius Delphos missus 42
 Pictores clari 6
 Pictores ex vultu mores hominum 11
 minimum effingere solent 33
 Pictus daemon 39
 Pictus Marti sacer 7
 Pieroniscarmina 109
 Pinarium nomen unde 113
 Pindari carminum amator Pan 10
 Pindarus annis 41
 Pineæ corona quando in usu esse cepit 45
 Pingues & nitidos non metuebatur Caesar, sed pallidos & macilentos 120
 Pinguia corpore reipublicæ iutilia 23
 Pinus Francorum rex primus liberam dominandi potestatem habuit 2
 Pinus Caroli Magni filius ante patrem diem obiit 52
 Piræum Aratus contra ius gentium aggressus 61
 Pirææ portæ 41
 Piraticum bellum quanto tempore confectum 57
 Piratarum est Cicilia origo, audacia & luxur ibid. 47
 Piratas Caesar patibulo affixit 4
 Pisaurum urbs, Antonij colonia habitu terræ absorta 104
 Pisander Agesilai uxoris frater 20
 Pisander nauali praelio interit ibid. 34
 Pisidem Thespium caprum militiæ

I N D E X.

militiæ ducem Demetrius 5
constituit xlv. 107
Pisistratus coniuges & liberi 22.
63
Pisistratus ad tyrannidem 5
aspirat v. 62. & 63
Pisistratus rerū potitus v. 67
Pisistratus legibus Solonis 5
paret ibid.
Pisistratus Persa quantum 5
auri Atheniensibus pro 5
Samiis miserit xj. 51
Piton Platonis discipulus 24
Pitheus Thesei maternus 3
ausus j. 3
Pitheci sapientia ab autho- 20
ribus celebrata j. 4
PLACENTIA colonia xv. 20
Placere omnibus difficile v. 53
Platanos in foro Cimon pla- 35
tauit xxxj.
Platæa mœnibus cincta xix. 34
Platæensium principi fer- 60
rum tangere nefas ibid.
Platæenses Ioui liberatori, 55
quo die sacra faciāt ibi.
Platæenses qua cōsuetudine 60
libent viris fortiter defun- 60
ctis xix.
Platæenses quanta præmia 57
ab Atheniensibus accepe- 57
runt xix.
Platæese præliū x. 33. xvij. 24
Platonis parentes, adeoque 3
eius genealogia liij. 3
Platonis labiis apes mel in- 64
stillarunt ibid.
Plato mercator fuit v. 4
Platonicum epiphonema 51
liij.
Platonis aliquot apophtheg- 42
mata liij.
Plato in Eudoxum & Archy- 28
tam concitus, quod Geo- 28
metriæ præstantiam sustu- 28
lerint xliij.
Plato ludos exhibuit xix. 2
Platoni ob patriisiam Dio- 26
nysius infensor xxiij. 26
Platonis mors liij. 58
Plebs factio apud Athenien- 9
ses xj. 20
Pleminij in Locrenses iniu- 33
ria xvj.
Plesianactis festa vij. 95
Plesianactio porticus xxxj. 9
Plistarchus Cassandri frater 8
Ciliciam prouinciā a re- 80
gibus accepit xlv.
Plistonax pausanix filius 7
xxij.
Plistonactis dictum iij. 47
Plistonactis multa xj. 46
Plistonax Lacedæmoniorum 4
rex iunior Cleadræ con- 4
silio regitur ibidem.
Plotinus Crassum incestus 2
accusat xxxiiij.
Plutarchus Eretrie legatus 19
xxxix.
Plutarchus quando Latino 3
sermoni operam dare ce- 3
perit xliij.
PODAGRA balbutiens 64
xxvj.
pœna

I N D E X.

pœnam dare se malle dicere 21
bat Cato, quæ sibi ex ma- 21
lefactis deberetur, quæ &c. 21
xx.
pœnas meritas infligere, quæ 21
iniurias prouocare iustus 21
xliij.
pœnitentia res etiam bene 16
gestas deturpat xxiij. 9
pœnorum victoria xv. 28. 63.
& 64.
pœni ad Befulam in fugam 15
vertuntur xvj.
pœnorum clades xliij. 27. & 56.
Reliqua vide supra circa 21
Carthaginem
poetica licentia liij. 4
polemon ponti rex Antonio 14
aduersus Augustum auxi- 105
liatur xlvj.
polis a Dionysio corruptus 8
platonem vendidit xliij.
polus Aegineta histrio xliij. 90
polybius de reditu agit xx. 27
polycrita Lysimachi filia 74
ibidem.
polycrates Samius tyannus 14
xxvj.
polycrates Samianā nauem 53
primus edificauit xj.
polycritus medicus xlvij. 43
polydeces Lacedæmonio- 4
rum imperator iij.
polygnosus artē pretio non 9
exercuit xxxj.
polyeuctus grauis & erudi- 12
tus xxxix.
polyeucti de Demosthene 12
phocioneque iudicium 16
ibidem.
polymachus Cyri sepulchrū 146
demolitus xxxvij.
polyperchon filij Antipatri 80
curator xxxix.
polyperchon dux optimus 16
xxvij.
polyxenidæ Antiochus Ro- 96
manis obuiā mittit xv.
polystratidæ dictum iij. 58
pomaxartes Crassi interfe- 96
ctor xxxiiij.
pomærium vnde dictum ij. 21
pompa omnibus imperat 14
xxxiiij.
pompeij nuptiæ xxxvj. 100.
& 118
pompeij diuortia xxvj. 82
pompeij liberalitas in libe- 90
ralium artium professores 90
xxxvj.
pompeij rerum gestarum 77. 78.
catalogus xxxvj.
& dein.
pompeius cōtra suam ipsius 119
legem plancum laudauit 119
xxxvj.
pompeius Cæsare in ferenda 16
lege agraria iuuat xxxviiij.
pompeij & Cæsaris pugna 86
ibid.
pompeij fuga xxxvj. 152
pompeij bona sub hasta ven- 16
dita mercatus Aaronius 16
pompeij interitus xxxvj. 165
pompeij annulus leonem 1
ensise

I N D E X.

ensiferū habuit xxxvj. 167
Pompeij liberos Cæsar per-
sequitur xxxviij. 105
pomponij Attici patria, pa-
rentes, educatio, & inge-
nium liij. 1
pomponij Attici pietas in
matrem liij. 22
pomponij Attici frugalitas
& mores liij. 19. Huma-
nitas ibid. 21
pomponij Attici obitus &
sepulchrum liij. 29
pomponiorum nomē liij. 53
pons ligneus & lapideus
quando constructi liij. 23
pontij Comitij præclarum
facinus x. 45
pontifices vnde dicti eorūq;
ordo liij. 23
popilij fuga xxliij. 41
poppeia Othonis vxor xlix.
33
popularis furor tyrannide
nihil clementior xli. 81
populari aura subleuati quā
pernitio seruare xxliij. 4
porcia Catonis filia, Bruti
vxor xliij. 22
porcia nigra animas, ibid.
porcenæ cum Romanis ami-
citiæ vi. 35. 52
porcena Rōmā obsidet vij. 33
porcena castra sua opulenta
Romanis relinquit ibi. 38
porcia basilica xx. 47
porcia mens xxxviij. 73
posidonius philosophum
Cicero audire xliij. 8
posidonius philosophus de

Pompeio ad Hermagorā
scripsit xxxvj. 90
posthumos quos Romani
dixerint viij. 19
posthumus Albinus histo-
riam Græcæ scripsit xx. 30
posthumus augur à Sylla se
comprehēdi petiit xxvj. 23
posthumus Tubertus con-
sul vij. 39
potationis vinariæ certamen
xxxviij. 148
potidea Corinthiorum co-
lonia xj. 60
PRAECEPTI Iouij acer-
bitas vt à Numa mitigata
liij. 40
pranichii carmina xxxviij.
109
praxagoras xxxvj. 121
præceptores parentum loco
liij. 9
præcia mulier ciuiū Roma-
norum discordias compo-
nendo multā sibi cōcilia-
uit beneuolentiā xxxij. 16
prænēstini à Camillo supe-
rati x. 72
præsidium sacrum xliij. 37
prætura vrbana præstantissi-
ma xliij. 12
præliij Græcorum more sacri-
ficare xxxviij. 134
presbyterorū, seu seniorum
magistratus apud Lacedæ-
monios liij. 58
priapina dea xxxij. 35
principis optima custodia
xlvij. 48
principia retū duo liij. 23

pritan

I N D E X.

pritanæum Athenis vnū j. 35
pro aris & focis pugnare qui
verē dici possint xxliij. 14
proconesus locus vi. 79
proculus vnde cognomen
sortitus viij. 19
proculi consiliū in lenicodo
Romanorum de Romulo
desiderio ij. 60. liij. 3
procrustes hospitum inter-
sector talionis pœnam
lucit j. 14
prodici qui Lacedæmonis
fuerint liij. 20
promachus palmam in vi-
naria certatione meruit
xxxviij. 148
proserpinæ templum penes
Nyscos xix. 33
proserpinalia festa xxxij. 27
Proserpinæ Artemidis tēplum
ix. 17
prœuocatio à Coss. ad popu-
lum vj. 20. vij. 48
præstas ab Antiochi societa-
te aueritur xvj. 56
præstas bellum cum Eumene
Pergami rege xvj. 98
PSENOPHES Heliopoli-
ta sacerdos v. 54
psilucis insula xxxviij. 141
psylli homines xl. 27
psytalea insula xix. 15
PTOLEMAEVS apud Pe-
lusiū aduersus sororem
bellum gerit xxvj. 161
Ptolemæus Ceraunius con-
tra Galatas perit xxvj. 48
Ptolemæi cum Demetrio
fœdus xxvj. 7

ptolemæi Pyrrhi filij interi-
tus xxvij. 68
ptolemæi de Demetrio vi-
ctoria xlv. 12
ptolemæi bellū aduersus Ale-
xandrū Macedonē xliij. 54
ptolemæi erga Lucullum li-
beralitas xxxij. 6
PUBLICOLA mors, ho-
nores, atq; sepulchra hono-
rifica vij. 45
publicani, harpyæ mortaliū
labores depascentes xxxij.
20
Publicolæ nomen vj. 1. & 20
publi? Sulpitius Cōsul xl. 85
publius Sulpitius Trib. ple-
bis interfectus liij. 2
puellarum Laconum exerci-
tatio ac mores liij. 30. & 31
puerorum institutio qualis
apud Lacedæmonios liij. 25
puerorum institutionis pul-
cherrimū paradigma xx.
50. & 51
pugnæ initio superos adora-
bant Romani xliij. 11
pulchri litoris gradus, locus
Romæ ij. 43
pulchri promontorium xvj.
37
punici belli secundi semina-
ria xv. 5
purpurahermionica xxxviij.
81
purpura imperatorum or-
natus xxxliij. 67
pulsionis Stephani cōflagra-
tio miseranda xxxviij. 78
PYLON Athenis locus
xxxliij.

xxiiij. 18
pyreneus mons xv. 15
pyrilampus auium nutritor,
quo nomine malè audie-
rit xj. 32
pyrrh^{us} quid xxxvij. 150
pyrrhida. Neoptolemi in
Epiro successores xxvij. 1
pyrrhus quantus Annibali
videatur xv. 92. & xvij. 45
pyrrhus cum Alexandro
contra Antipatru fratrem
auxilia tulisset, pro mer-
cede magnam Macedonię
partē sibi assumpsit xlv. 92
pyrrhus nec victor, nec vi-
ctus quietē agere sciebat
xxvij. 68
pyrrhus in acquirendo im-
perio egregius, in confer-
uādo minimē aptus xv. 50
pyrrhus per vim Argos ca-
petenon potuit xxiiij. 76
pyrrhi de Romano exercitu
dictum xvij. 10
pyrrhus que pacto Italia Si-
cilięque deciderit xxvij. 56
pyrrhi etiam læsi in mono-
machia mira fortitudo
xxvij. 54
pyrrhi interitus xxvij. 76
pythacus tyrannus vj. 27
pythagoras quando floru-
erit iiij. 2
pythagoras aruspex xxxvij. 154
pythagoras fallax, & gloria
cupidus iiij. 20
pythagoras cuius Romanus
ibidem. 22
pythagoricę disciplinę Pla-
to nauat operam liiij. 18
pythagorę de deo sententia
iiij. 21
pythagorici nō sinunt deum
per transitū adorare iiij. 36
pythagoricis quid inundi-
medium iiij. 29
pythagoricos nihil literis
mandasse iiij. 35
pytheę noui hominis im-
portuna dicacitas xxxix.
53
pytheas orator Athenis pro-
fugus Antipatru adheret
xliij. 45
pythia festa xxxv. 38
pythodori aduersus Deme-
trij petitionem sententia
xlv. 64
python musicus xxvij. 36
python Byzantius aduersus
Athenienses inuectus xliij.
14
pythonica scorri sepulchrū
xxxix. 56
pythopolis à Theseo condi-
ta j. 40
Q Vadrageintāremē Pom-
pei fieri iussit xlv. 119
Quadrantia Clodij soror,
Merelli Celeris coniunx
xliiij. 60
Quadringentorū status Athe-
nis deletus vij. 74
Quæstoris officiū vj. 23. & 47
Quæstoribus ararij negotia
interdicta xxiij. 16
Quercus fertilissima viij. 4

22. *Quercus fertilissima* viij. 4
Quercus

I N D E X.

Quænea corona cui daretur ibid.	39. & iiij. 36.	Regiæ virtutes liij.	19
Quintus Aurelius proscritus interficitur xxvj.	8	Regia dignitas, vniuersa co- rinet xxxvij.	131
Quintus Cæcilius difficilli- ma natura liij.	6	Regis officium xlv.	116
Quintus Cæcilius Atticum heredem scripsit ibid.		Regi nihil firmitus beneuo- lentie xlvij. 48. & 93.	
Quintus Capitolinus Di- ctator x.	68	Regnandi cupiditas capita- lem inuidiam Cæsari con- flauit xxxvij.	113
Quintus Cicero Attici foro- rem uxorem habuit liij.	6	Regnandi munus dei mini- sterium iiij.	14
Quinti Ciceronis ob fratris periculum xliij.	70	Regnum humanarum di- uinarumque rerum longe pulcherrimum liij.	17
Q. Cicero Clodium vicit xxxvj.	104	Regio nomine dignus, qui indicta causa non iudicat ij.	12
Quintus Fuluius Dictator di- citur xliij.	53	Regna à sancta societate alie- nissima xlv.	8
Quintus Sulpitius quare sa- cerdotiis amiserit ibid.	8	Regum amicitia fragiles xlvij.	27
Quintus Valerius philoso- phus à Pompeio damna- tus xxxvj.	59	Reges inuidia atque calum- niæ flatus assidue agitan- tur xlvij.	27
Quirix, id est, lancea ij.	64	Regibus quod libet licet xxxvj.	114
Quirini nomen vnde ibid. & iiij. 3.		Regibus honorum excellentia non satis firmum prædium xlv.	77
Quirinus tumulus ij.	64	Regum quorundam illibera- lia exercitia ibid.	48
Quirino tertia spolia offere- bantur xliij.	15	Reges Romani exacti vj.	2
Quirites à Curibus dicti ij. 42. & iiij. 6.		Regis vocabulum Romanis auribus insuetum xvj.	15
R		Reipub. status non facile per- mutari potest xxij.	61
Ramenfes tribus Ro- mana ij.	42	Reipublicæ malæ forma ibid.	45
Rapæ mulieres in honore habuit ij.	17	Reipublicæ Romanæ forma	
Rauēna Gallie vrbs xxvij. 2.			
REGIA locus Romæ ij.			

I N D E X.

ij. 24. 25. & 42. *Personae* xliij. 16
 Reis quantum legitimi tem ROESACES à Persarum
 poris dari soliti xliij. 19 rege deficit xxxj. 27
 Respublica quæ felicissima Rolandi Franci viri fortissi
 liij. 48 mi interitus lvj. 24
 Romus à Numitoris pasto Roma Itali filia ij. 2
 ribus capitur ij. 11 Roma à Romulo cõdita j. 3
 Remi in aduersis magnani Romæ origo ac nomen ij. 1
 miras ibi. 12 *Pasce* ibid.
 Remi interitus ij. 20 Romæ fundamenta iaciuntur
 Remus Emationis filius ij. 2 ij. 19. 20. 21. 22. & 23. 18
 Remonum Auentini pars Roma quadrata ij. 18
 ibid. 48 Roma à Gallis capta ij. 65. 2.
 Repudium apud Romanos 34. & xliij. 4.
 primum ij. 74. iij. 65 Romam nunquam in Lõgo
 Retentionem sententiæ Ci- bardorum potestatem ve
 cero primus dixit xliij. 82 nisse lvj. 35
 RHEA Syluia Vestalis gra Rom. exercitus in Apulia de
 uida Romulum ac Remu letus xv. 64
 peperit ij. 5. & 6. Romanus Vlysis & Cires
 Rheas Sertonij mater xxx. 3 filius ij. 2
 Rhegyu oppidum vij. 53 Romani à Pœnis cæduntur
 Rhegyum Callipus occupat xliij. 54. & xv. 28.
 xlj. 99 Romani Sabinorum scuti
 Rhegyorum duces Cartha vsti ij. 45
 ginensibus dolum struunt Romani quàm dedit religio
 xxij. 16 ni fuerint xliij. 5
 Rhene in insula xxviij. 8 Romani Græciæ rebus incu
 Rhene fontes xv. 17 bunt xvij. 35
 Rhodanus fluuius xxx. 3 Romani ab ineunte ætate
 Rhodani origo xv. 17 ad senectutem vsque tri
 Rhodani hostia ibid. stia bella gesserunt xliij. 1
 Rhodij Romanorum socij Romanus senatus velut re
 xv. 95 gum confessus xxvij. 41
 Rhodacus fluuius xxxij. 30 Romani quo die à Cimbris
 Rhyncaces quis Persica xlvij. victi x. 34
 39. Romanorum cædes ad Trasi
 RIGNARIVM locus ij. m. num lacum xv. 33
 18 Romanorum in Lucanis clã
 Ritus templum xxij. 67 des xv. 64
 Roma

I N D E X.

Romanorum imperium di- dixerunt ij. 6
 uisum lvj. 39 Rumilia dea ibid.
 Romanorum imperium in Rumor quomodo serpere so
 occidente ecc. & xxx. an- leat xxxvij. 104. & dein.
 nis cessauit ibid. Rumorum incertorum au-
 Romani imperij breuis enu- thores ab Atheniensibus
 meratio lvj. 36 puniti xxxij. 95
 Romuli incertum genus ij. 3 Rutilius Mithridatē aduer-
 Romulus & Remus nascun- sus Romanos oratione
 tur ij. 6 scripta incitauit xxxj. 80
 Romuli athletica vis ij. 54
 Romulustyrannidem spirat S
 ij. 56 ab Alexandro deficiat
 Romulus Feretrio Ioui opi- sollicitant xxxvij. 137
 ma spolia primus obrulit Sabini Lacedæmoniorum
 xliij. 14 coloni ij. 31. & iij. 2
 Romulus faucius ij. 38 Sabinorum cum Romanis
 Romuli obitus ij. 59. iij. 3. fœdus ij. 42
 & x. 63. Sabinorum raptus ij. 27. & 28
 Romuli phanum ij. 64 Sabinorum cædes vj. 39
 Romus Latinorum tyran Sacerdotes militia vacabant
 nus ibid. 2 xliij. 4
 Roscius Comædas apud Syl Sagittarius Persicum oumis
 lam valet xxvj. 88 ma xxxv. 31
 Roscium Comicum Cicero Saguntinorum cum Roma-
 in pronuntiatione imita- nis fœdus xv. 5
 tus xliij. 10 Saguntinum excidiu xv. 11
 Roscius pro Pompeio dictu Salapud Romanos funestū
 rus nō auditus est xxxvj. 54 xxxliij. 58
 Roscius parricidij reus à Ci- Sala fluuius lvj. 43
 cerone defensus xliij. 5 Salamis oppidum ix. 20
 Roranem Alexander amauit Salamina à Teuero condita
 xxxvij. 101 lij. 8
 R. V B I C O N fluuius xxxvj. Salamineosis pugna x. 33. &
 128. & xxxvij. 41. xliij. 43.
 Rufus denominationem ab Salapiam Marcellus per pro
 habitu accepit viij. 19 ditionem capit xv. 71
 Rufinus quare à Senatu cie Salapitani Annibalis infi-
 ctus xxvj. 1 dias prudenti cõsilio vitat
 Rumam antiqui mammam ibid.

I N D E X.

Salij sacerdotes iiij. 33
 Salij Pelignorum præfe- 33
 ctus xxj. 32
 Saluius Pompeij interfecto- 165
 xxxvj. 165
 Salutaria sacra xlvij. 97
 Sambuca bellicum instru- 30
 mentum xliij. 30
 Samana nauis xj. 53
 Samij à Pericle obfidetur ix. 3
 Samiis potitur Pericles xj. 55
 & xij. 64
 Samiorum de Atheniensib. 13
 victoria xj. 53
 Samij in crimen contumacię 48
 vocati ibid. 48
 Samothracę xxij. 56
 Sandapces Xerxis fororis fi- 28
 lii Libero patri immolati 28
 ix. 28
 Sanguis vitrum animalibus 22
 inlit xxj. 22
 Sapientia secundum Platonē 54
 optimus dei imitator 54
 liij. 54
 Sappha oppidam xxxij. 62
 Sardes Demetrius occupat 149
 xlv. 149
 Sarpedon Catonis iunioris 8
 pædagogus, verba magis 8
 quàm verba in pröptu 8
 habebat xl. 3
 Satroparena regio à Parthis 64
 vastata xlvj. 64
 Saturni ætatem veteres lau- 19
 dibus celebrabant xix. 19
 Saturni ædes ærarij Romę 112

I N D E X.

Scipionis forma & maiestas 26
 xvj. 26
 Scipionis dicendi vis ac pro- 27
 nuntiatio ibid. 27
 Scipio dicere solebat, se nun- 27
 quā minus otiosum fuisse 27
 quàm cum esset otiosus 27
 xvj. 27
 Scipio patre duce tyrocinia 2
 egit xvj. 2
 Scipio pubescente ætate pa- 23
 trem seruat xv. 23 & xvj. 23
 Scipionis simulata religio 6
 xvj. 6
 Scipioni præter ætatem ma- 4
 gistratus delatus xvj. 4
 Scipio senatus princeps xvj. 52
 & 59
 Scipio Aphricanus Censor 52
 ibid. 52
 Scipionis Consulatus ibid. 28
 53
 Scipio Aphricanus Lucij fra- 54
 tris contra Antiochum le- 54
 gatus ibid. 54
 Scipio in Hispaniam mitti- 6
 tur xv. 83. xvj. 6
 Scipionem Hispani regem 15
 salutant xvj. 15
 Scipio in Siciliam proficisci 30
 tur ibid. 30
 Scipionis victorię xii. 60. xv. 86
 & xvj. 3. 10. 47. & 71.
 Scipio Aphricani nomen à 71
 deuicta Aphrica habet 71
 xvj. 1. 52. & 60.
 Scipionibus fatale in Aphri- 99
 ca vincere xxxvii. 99
 Scipionis gesta compendio 27
 xvj. 27
 Scipionis Aphricani in Au- 45
 nibalē clemētia xvij. 45
 Scipio virginē captivā Lu- 72
 ceio reddidit xvj. 11. & 72.
 Scipionis in hostes munifi- 14
 centia ibid. 14
 Scipionis mite in puniendo 23
 ingenium ibid. 23
 Scipioni Aphricano dies dici 61
 tur ibid. 61
 Scipio vbi mortuus ibid. 67
 Scipionis epitaphium ibid.
 Scipionis æmuli ac obrecta 61
 tores ibid. 33. 34. & 61.
 Scipio minor Tiberio Grac- 67
 cho ob Mancini fœdus pe- 67
 riclitati auxiliatur xxiiij. 9
 Scipio minor Carthaginem 65
 funditus euerit xx. 65
 Scipio Asiaticus vnde nomē 60
 sortitus xvj. 1. & 60.
 Scipio Asiaticus cū in carcere 64
 duceretur à fratre Aphri- 64
 cano ereptus ibid. 64
 Scipio Nasica vitio consul 8
 designatus magistratu se 8
 abdicat xliij. 8
 Scipio Nasica vir optimus 2
 iudicatus xvj. 2
 Scipio Nasica Perseum cir- 25
 cunuenit xxj. 25
 Scipio Nasica Carthaginem 67
 minimè delendam censet 67
 xx. 67
 Scipio Nasica legi agrarię 20
 insensus xxiiij. 20
 Scipionis Nasicę mors 34
 xxiiij. 34
 Scipio L. Cōsul cōtra Anthio- 27
 chum 27

INDEX.

chum proficiscitur xvj. 55
 Scipio Catoni causam inui-
 diosam affert xx. 44
 Scipio Co. Aphricanipatruus
 interiit xvj. 1
 Sciradius tumulus v. 17
 Sciraphida Lacedæmonijs au-
 rivsum abrogavit xxv. 33
 Scopæ Thessali dictum xx.
 46
 Scotussa xxj. 11
 Sciron latro à Theseo è pe-
 tra deiectus j. 12
 Scirus insula à Cimone in di-
 tionem redacta j. 56
 Scirus insula ob rapinas mul-
 tata xxxj. 19
 Scyri phanum j. 23
 Scyrala Laconica xxv. 40
 Scythæ quàm prompti mi-
 tendis sagittis xxiiij. 72
 SECVNDVS viij. 18
 Zentæ xlv. 30
 Seleuci, Ptolomæi & Lys-
 machi contra Demetrium
 conspiratio xlv. 120
 Seleucus à Demetrio supera-
 tus xlv. 139
 Seleucus regijs insignibus
 coram Græcis vsus xlv. 42
 Seleucus Demetrii filiam pe-
 tit vxorem xlv. 80
 Seleucus quingentis elephā-
 tis ab Adrocoito dona-
 tus xxxvij. 133
 Seleuci inhumanitas xlv.
 82
 Selybria capitur vij. 86
 Sempronio Consuli Aphri-
 ca decernitur xv. 13

Sempronius Gracchus Cu-
 mas Annibalis obsidione
 liberat ibidem. 59
 Sempronij tumultuaria cum
 Pœno pugna ibidem. 83
 Sempronius Longus Scipio-
 nis in Consularu collega
 xvj. 53
 Senatores Lacedæmoniorū
 ij. 58
 Senatus vocabulum vnde
 ij. 24
 Senatus principes, qui creati
 soliti. xvj. 52
 Senectus intrepidum facit
 xxxvij. 29
 audaciā minuit xxxvij. 76
 Sententiam priorem mētis
 agritudo saepe mutat
 xxxvij. 126
 Sentius prætor Macedoniæ
 xxvj. 28
 Sepelendi modus apud Athe-
 nioises & Megarenses v.
 19
 Sepulchra Amazonū j. 41
 Sephronis mimographi præ-
 ceptis vacavit Plato liij.
 17
 Septimius Pompeij occisor
 xxxvj. 162 & 163
 Septimagiū ij. 55
 Sequitur quam Galliæ partē
 incoluerint xxxvij. 53
 Serbonidis palus xlvj. 5
 Serpēs ex humanis medul-
 lis generari xxij. 121
 Serpentes in hostium naues
 iniecti xvi. 29. de Ser-
 pentis capite & cauda apo-
 logus

INDEX.

logus xxij. 43
 Seruilius Galba in iudiciū
 adductus xx. 38
 Sertorij patria, natiuitas, stu-
 dia, & tyrocinia xxx. 3
 Sertorij mira laborum tole-
 rantia ibid. 21
 Sertorij simulata religio ibi-
 dem. 19
 Sertorij interitus ibidem. 47
 Seruiliæ impudica epistola
 ad Cæsarem xl. 39
 Seruilia Bruti mater xlij. 2
 Seruiliij Cōsulis interitus xv.
 47
 Seruile bellum xxxvj. 41. &
 xl. 12
 Serui, rei familiaris animata
 instrumenta xxxiiij. 4
 Serui in militiam non con-
 scribebantur xxvij. 14
 Seruorū disciplinæ parad-
 gma xx. 53
 Seruilibertate donati quibus
 ceremoniis in triumpho
 duci soliti xvij. 29
 Serui olim humaniter tracta-
 ti viij. 42
 Sestertium, locus Romę xlix.
 51
 Sestus Atheniensibus abre-
 pra xxv. 27
 Sexdecimremes Demetrius
 fabricauit primus xlv. 119
 Sextæ aquæ xxvij. 36
 Sextilius Luculli legatus
 20 xxxij. 70
 Sextus Aelius Flaminij in Cō-
 sulatu collega xvij. 3
 Sexti Pompeij fides in Au-
 gustū & Antonium xlvj.
 54
 SIGANORVM cum Vol-
 scis seditio viij. 69
 Sicilia Proserpinæ dedicata
 xxij. 14
 Sicilię libertas vendicata
 ibidem. 42
 Sicinus Themistoclis puero-
 rum pedagogus ix. 26
 Sicyon literis & picturis
 clara xlvij. 22
 Sicyonium agrum Cleome-
 nes infestat xxij. 79
 Sicyonij in Nemea fusi xj.
 42
 Sicyonij neminem intramce-
 nia sepeliebant xlvij. 96
 Sigliuria colonia vi. 31
 Signum prælij quod antiqui-
 tus fuerit xj. 35
 Silenus Ponticus xxv. 54
 Simulachra quando Romæ
 pingi cæperint iij. 31
 Simulachra cur sonitum ali-
 quando edant viij. 64
 Simulacra sudare lachryma-
 ti viij. 65
 réque possibile ibid. 65
 Sinnaca, montes xxxiiij. 90
 Sinopes vrhis origo ac no-
 men xxxij. 64
 Sinopen captam Autolycus
 muro cinxit xxxij. 63. & 64
 Sippius Romanus luxuria
 nobilis xl. 7
 Siris fluius xxvij. 33
 Sismatium sepulchrum ado-
 lescentū, qui in gymnasio
 obruti xxxj. 41
 SMYRNA sub Lydorū im-
 perio

INDEX.

perio l*j*. 3
Smirnae nomen xxx. 2
SOCHARES Decelus Mil
tiadi obstat xxx. 18
Sociale bellum xxvj. 12. & 18
Socrates quando floruerit
liij. 7
Socrates vtrum diues xix. 41
Socrates melancholicus xxv. 3
Socrates Alcibiadis in philo
sophia praeceptor vii. 8
Socratis interitus liij. 16
Solis defectus ij. 59
Soli ciuitas v. 55
Solonis genus, aetas, & studiū
v. 1 & dein. 73
Solon mercaturam exercuit
v. 4
Solonis spontaneum exilium
v. 53
Solonis phanum v. 18
Solonium Marij suburbanū
xxviij. 72
Solontis adolescentis interi
tus j. 40
Soniōrū certitudo xxxij. 64
Sommo dediti mansuetiores
xx. 53
Somnij punitio xli. 15
Somno potationibus intem
pestiuis conciliando, ani
mi cogitationes molestas
vitare conabatur Marius
iam senex xxviij. 96
Sonches Saita sacerdos v. 54
Sophaea regio xxxij. 67
Sophocles quando vixerit
liij. 7
Sophocles Aeschylum vicit
xxxvj. 21
Sophocles Aesculapiū hospi
tio excepit liij. 10
sophonisba Syphaci marito
exitij causa fuit xvj. 40.
& 45.
sophonisba veneno sibi mor
tem consciiuit ibid. 47
Sorex mimorum princeps
apud sillam gratia valet
xxvj. 88
Sornatius ponti praefectus
xxxij. 88. hostes in
fugam vertit ibidem 44
Sossillo Lacedaemonio Anni
bal familiariter vsus xvj.
73
Sosis Syracusanus flagitiis
nobilis xli. 60
soter vnde cognomē accepe
rit viij. 18
sous Lacedaemoniorum dux
liij. 2. & 3.
Spartacium bellum xl. 12
SPARTACVS fortiter pu
gnans occubuit xxxiiij. 35
Spartiatarum vrbs, padago
gis honesta vitae liij. 70
Sparta nullis septa mœnibus
xxvj. 29
Spartiatæ quibus remediis
ebrietatem suis exosam fe
cerint xlv. 3
Spartana disciplina xxv. 3
Spartam Antigonus occupat
xxiiij. 70
Spartam Epaminondas obse
det xxxv. 66
sparaton Rhodius xxxix. 48
spes regibus & militibus co
munis xxxvij. 29
speu

INDEX.

Speusippi mater liij. 4
Speusippus Plaronis discipu
lus & successor liij. 23
Speusippi in Dionysium con
iuratio xli. 36
Speusippus agro donatus xli.
Sphaeria insula xxxij. 19
Sphaeriscarum nympharū
templum xix. 32
Sphargiticarum nympharū
sacra ibid. 54
Spherus Cleomenis iniunctu
te Laconica instituenda so
cius xliij. 62
Sphinis xxxvj. 140
Sphitridates Pharnabazum
castris exiit xxxv. 22
Sphitridatis Macedonis inte
ritus xxxvj. 33
Sphodridas ab Atheniēsis
accusatus xxxv. 50
Spinter Consul xxxvj. 105
Spoleum ab annibale obse
sum xv. 37
Spoletanus ager Romano pō
tifici donatus lvj. 16
Spolia opima ij. 33
Sponsæ Romanorum publi
mes in cubiculum fereba
tur ij. 31
Spurine de Vitellio victoria
l. 12
Sp. Melius tyrannidem affe
ctans a servilio Hala in
terfectus xliij. 2
Sp. Posthumius quantū glo
riæ ab exercitu reportaue
rit xliij. 12
Sp. Seruilius primus Roma
norum diuortium fecit
ij. 74. & liij. 65.
Sp. Vectius interrex liij. 16
STAGIRA a Philippo cuer
sa lv. 8
Stagira Aristotelis patria
exaedificata xxxvij. 13
Stallius Epicureus xliij. 20
Staphylus Thesei ex Aria
dæ filius j. 27
Stasicles Athon montem
in hominis statuam forma
ri posse dicebat xxxvj. 153
Statilius iuuenis Catonis ad
mirator xl. 153
Statira Artoxerxis coniugis
popularitas xlvij. 9
Statira interitus xxxij. 50.
& xlvij. 11.
Stella quid sint xxv. 23
Stephanus puer naphtha in
census xxxvj. 78
Stefilei Chij forma xix. 6
Stefimbrotus qua ætate flo
ruerit xxx. 8
Stegyrus viij. 43
Stenus Himereorum princi
pis fiducia xxxvj. 19
Stenidis statuarij opus
xxxij. 61
Stilbides vates xxxiiij. 77
Stilbonis philosophi fortif
simum responsum xlv. 22
Stoicæ disciplinae acumen
xxij. 45
Stoicorum paradoxa xl. 35
Strabonis corpus fulmine
ictum xxxvj. 1
Strato rhetor xliij. 97
Stratocles quib⁹ modis Athe
norum diuortium fecit

I N D E X.

nienſum animos falſa læ Sura vnde dictus Cornelius
titia ſuſpenderit xlv. 26 Lentulus xxxiiij. 101
Stratonice ſoluto Seleuci cō Sufas Alexander ſubegit
iugio Antiocho filio nu- xxxviij. 81
pta. xlv. 140 Satriorum vrbs bis vno die
Stratonici cauillum iij. 71 capta, à Camillo recupera-
Stroibus Calliſthenis lector ta eſt x. 67
xxxviij. 117 **S I B A R I T A E** deliciis dedi-
Strymon fluius xxxj. 15 ti xij. 2
Stryaces Cretenſes xxv. 59 Sycophanta v. 50
Studia cōſueta nō facile mu- Syllæ denominatio viij. 19
tanda iij. 12 & xxvj. 3. & 12
Stulti prudentibus maiori Syllæ dicacitas xxvj. 3
emolumento ſunt, quā pru Syllæ cum Mario inimici-
dentes ſtultis xxx. 22 tia xxvj. 6
Stuprata mulieris de ſupra Syllæ & Cæſaris inimicitia
tore vltio virilis xxxviij. 24 rum cauſa xxxviij. 1
Stupri oblati vindictio Sylla urbem incendit xxvj.
xxviij. 27 24
SVCRON amnis xxxvj. 36 Sylla victor vrbe potitus
Sucronenſis pugna xxx. 34 xxvj. 76
Sueſſani populi xv. 51 Sylla capitolium inſtaura-
Sueſſitanis Romanorum ami uit vj. 28
cis Mandonius bellum in- Sylla templa violat xxvj. 30
fert xvj. 22 Syllæ proſcriptiones xxvj. 78
Sulpitius in æde Caſtoris Cō Syllæ præclara facinora
ſulibus turbam infert xxvj 21 xxvj. 7. & 11
Sulpitius interrex xxxvj. 117 Syllæ repetundarum poſtula-
Sulpitij Tribuni pleb. cedes tus xxvj. 11
xxvj. 25 Sylla in phthiriaſim morbu
Superſtitiis fortunæ bonis ma incidit xxvj. 88
gis quā neceſſariis homi- Syllæ obitus liij. 59
nes ſe beatos putat xx. 46 Syllæ ſunus, monumentum,
xxvj. 91. & 92 testamentum, & epitaphiū
Suprema lucus xxvj. 63 Syllæ annulus ibid. 6
Surenas Parthorum dux qua- Syllæ de Catilinæ coniura-
lis fuerit xliij. 33 tiſ ſententia xl. 37
Surenas dolo ab Hirode neca- Syphacis cum Afdrubale af-
tus xxxiiij. 62 ſinitas xvj. 35
Sy

I N D E X.

Syphacis caſtra incēſa ibid. liij. 29
42 Tanagricum agrum Lace-
Syphacis cum Romanis fer- daemonij inuadunt xj. 20
dus ibid. 19 Tarchetius Albanorum rex,
Syphacis cū Carthaginien- eiufq; fabula ij. 3. & 4
ſibus fœdus ibid. 35 Tarentinæ arcis topotheſia
Syphax in triumpho ductus xv. 62
ibid. 51 Tarentinorum vrbs à Fabio
Syracufarum vrbs Athenis Maximo capta xij. 48.
non ferè minor xxxiiij. 53 & 49. & xliij. 43. Recupe-
Syracusana arx funditus ratur per eundem xij. 51.
euerſa xxij. 38 & 64
Syracufanorū machinæ bel- Tarentum per prodicionem
lica xliij. 29 Annibal accipit xv. 62
Syracufanorum ariſtoeratia Tarentini Pyrrhum aduer-
xlj. 91 ſus Romanos ducem eli-
Syracufanorum de Athe- gunt xxvj. 26. & dein.
nienſibus victoria xxxiiij. Tarpeia Sabinis arcem prodit
78 ij. 36
Syracufanorum naualis de Tarpeia Veſtalis iij. 26
Dionyſio victoria xlj. 71 Trapeium ſaxum ij. 37.
Syracufa Corinthiorum co- & iij. 16
lonia xxij. 25 Tarquinij tyrannis vj. 2
Syracufa à Marcello capta Tarquinus expulſus xxiiij.
xliij. 36. & 68 24
Syrmus Triballorum rex ab Tarquinus ad Porſenam
Alexandro ſuperatus confugit vj. 30
xxxviij. 27 Tarquiniorum ager Marti
Syrorum origo xxxij. 64 conſecratur ibid. 13
Syrus magna xv. 15 Tarquinia virgo Veſtalis
Syrus capita xlj. 44 ibid. 14
Tarracōnem Scipio recipit
T xvj. 16
T Acita dea à Romanis Tatianus cum decem milli-
colitur iij. 20 bus cæſus xlvj. 66
Tagus fluius xv. 7 Tatienſes tribus Romana
Talea lanificium ij. 30 ij. 42
Talea prima ſocrui litrem Tatiſ Sabinorum dux Ro-
intulit iij. 66 manis bellum infert ij. 37
Tanagra Thebanorū victus Tatiſ cædes ij. 50
Taureus

I N D E X.

Taureus aduersæ choreæ princeps vij. 40
Taurini montes segnius cuncta producunt xxxij. 90
Taurominium oppidum xxij. 17
Tauri cum Pasiphae concubitus j. 25
Taurus Minois dux à Theseo interfectus ibid.
Taxiles Indiæ princeps xxxvij. 126
TEGEATARVM cū Atheniensibus de honorib' contentio xix. 35
Telamon Aeaci filius cum Hercule contra Laomedontem militauit lij. 7
Tēlephos locus ix. 2. & xj. 30
Teleutiae maritimum committitur imperiū xxxv. 42
Telluris Olympiz phanum j. 42
Tellus homo beatus v. 57. & vij. 1
Thaidis meretricis cum Alexandro colloquiū xxxvij. 83
Templa quæ à piratis vastata xxxvj. 49
Templa Græciæ incensa xj. 39
Tempus pretiosissima res xlvj. 45
Tempe xvij. 5
Tenterides Germaniæ populi xxxvij. 45
Terentia Ciceronis quātum curæ reipub. nomine suscepit xliij. 40

Terentia difficilis ingenij ibid. 59
Terentij Varronis Consulatus xij. 32. & sequent. xv.
Terentius Culeo à Scipione redemptus xvj. 51
Teribazi interitus xlvij. 61
Termini templum & sacra iij. 41
Terræ motus xij. 6
Terræ motu Agis cubiculo eiectus xxxv. 6
Terra immobilis iij. 29
Tessera prælij signum edebatur xlij. 73
Tesserarij qui dicantur xlix. 42
Testamentum in procinctu viij. 14
Testi vni non esse credendum xl. 51
Testhæ Dionysij filia virtus ac funus xlj. 35
Teucridarum genus vnde originem traxerit lij. 6
Teutones Cimbriorum fratres xxvij. 49
THALASSIVM vox nuptialis ij. 29. & 30. & xxxvj. 7
Thales mercator v. 4
Thaletis sapientia terminos necessitatis excessit v. 6
Thaleras Lyricus Cretensis Spartæ poeticam exercet iij. 7
Thapsacos oppidum xxxvj. 144
Thapsum oppidum xxxvij. 144

I N D E X.

Θερυαλιος mensis x. 3
Targelia meretricis historia xj. 48
Tharrita Epirotarum regum primus Græcos mores literasq; coluit xxvij. 1
Tharsus Seleuci seruit impetio xlv. 131
Theagenes in Chæronea pro Græciæ libertate cecidit xxxvij. 25
Theagenis sororis virile facinus ibid. 24
Theba lafonis filia maritum Alexandrum morti tradidit xlij. 76. & 77
Thebæ ab Alexandro captae x. 34
Thebæ Tyrriorum colonia xvj. 27
Thebanorum cum Atheniensibus fœdus xij. 27
Spartanis xlij. 11. cum Romanis societas xvij. 12 & 13
Thelesippa scortum xxxvij. 92
Themistocles nouarum rerum cupidus ix. 4
Themistocles de Asia in Europa capienda consilium xix. 26
Themistocli sapientiæ præmium à Lacedæmonijs decernitur ix. 34
Themistocles quod in cœna lyram recusauit, habitus est indoctior xxxj. 22
Themistoclis sapiēter dicta & apophthegmata ix. 39

Themistoclis & Aristidis æmulatio xix. 6
Themistoclis in Marathonio bello strenuitas xix. 14
Themistoclis exiliū xix. 72
Themistoclis interitus & sepulchrum ix. 62. & 64
Theocritus Chius epigrammate in Aristotelem inuectus est lv. 3
Theodorus aruspex xxvij. 12
Theodoti Chij interitus xxxvj. 167
Theomille locus lvj. 20
Theophrasti oratio singularis xliij. 49
Theophrasti de Demade & Demosthene iudiciū xliij. 17
Theophrastus interimitur xlvij. 42
Theopompus Ephoros creat iij. 15
Theopompi dictum iij. 47
Theoris vaticina morte mulata xliij. 25
Theramenis in patriâ amor xxxiii. 4
Thermodon fluuius xxxvi. 77. & xliij. 31
Thermopylarum angustia xix. 31
Therycion sibi mortem inmiū à Lacedæmonijs fert xxiii. 105
Thesprotis quis primus post diluuiū imperauerit xxvij. 1
Thesei uxores, quasq; compresserit i. 44
Thesei facta, quæ Hercules imita

I N D E X.

imitatione gelsit j. 9
Thefei cum Perithoo amicitia j. 46
Theseus cum Hercule aduersus amazones militauit j. 38
Thefei insigne claua j. 10
Theseus quo pacto è Labyrintho euaserit j. 24
Thefei exilium j. 55. Interitus ibid. Sacra & sepulchrum ibid. 56
Thespiis Pisistrati tragœdia v. 63
Thesalus Pisistrati filius xx. 63
Thessali egregij bellatores xxxvij. 50
Thessalam Pyrrhus inuadit xlv. 108
Thessalonica ab Antipatro filio necata xlv. 91
Theris Nerei filia, Pelei vxor lij. 7
Thetis mater Achillis Troianis à Ioue contra Graecos auxilium implorat lj. 10
Thraciae studia potare & equitare vij. 62
Thraicas Munatij librum sequutus xl. 63
Thrasylbulus Athenas tyrannus liberauit xij. 11
Thresceum nomen xxxvij. 3
Thryas portæ xj. 62
Thucydides genealogia xxxj. 7. In patriam amor xxxij. 4. factio xj. 11.
sepulchrum xxxj. 7
Thuriij nomen xvj. 44
Thurium captum ibid.
Thurius histrio xlij. 47
TIBARENOS Lucullus subegit xxxij. 50
Tibia pacis symbolum xliij. 45
Tigellinus Neronem morte dignum fecit eumq; prodidit xlix. 29
Tigellini obitus l. 3
Tigranes rex regū xxxij. 37
Tigranis facere dictum in Romanos xxxij. 77
Tigranes iunior à Pompeio captus, & in triumpho ductus xxxvj. 73
Tigranocerta oppidum 2
Tigrane conditum xxxij. 71
Tigurini penes Ararim à Labieno profligati xxxvij. 37
Timæa Agidis Lacedæmoniorum regis vxor quæ impudentiæ sit prolapsa vij. 64
Timæus historicus infans xxxij. 1
Timagoras quàm magnificè ab Artocerxe sit exceptus xlvij. 47
Timagoras morte dānatus xlij. 64
Timandra scortum Alcibiadis vij. 110
Timoclea Thebanæ mulieris forte facinorosa xxxvij. 24
Timoclidas Sicyoniorum præfectus

I N D E X.

præfectus xlvij. 3
Timocratis fuga xlj. 49
Timoleo quo pacto ad rempublicam accesserit xxij. 4
Timoleonis mors & sepulchrum xxij. 67. & 68
Timon *μωρόλογος* vij. 42. & xlvj. 122
Timonassa Pisistrati vxor xx. 63
Timonia Antonij domus xlvj. 125
Timonides Leucadius coniurationis aduersus Dionysium particeps xlj. 38
Timophanes Timoleoni fratris moribus & ingenio dissimilis xxij. 5
Timoris sacellum xxij. 57
Timotheus Cononis filius honores suos fortunæ adscribi noluit xxvj. 2
Timoxenus Achæorum imperator pro Arato delectus xlvij. 69
Timoxenus die obiit xlvij. 86
Tiphonis respirationes, Aegypti palus xlvj. 5
Tisamenus Eliensis augur xix. 31
Tisaphernis horti vij. 67
Tisaphernis interitus xlvj. 48
Tithorea ciuitas xxvj. 38
Tithraustes Atheniensium aduersus barbaros dux xxxj. 31
Titillias in Thraciam missus, vt Philippi præsidia præfectus xlvij. 3
submoueat xvij. 25
Titini? sese iugulauit xlij. 81
Titurij in Galliis perierit xxxvij. 44
Titus Crotoniates cum Catilinariorum literis interceptus xliij. 36
TOLERINI à Volscis capti vij. 48
Tolmides Atheniensis illicitè pugnat xj. 42
Tolumnus Hetruscus interemptus ij. 33
Tonante Ioue beatum sedinebat Cato xxi. 44
Tonitru audito, cū populo aginefas xl. 72
Toranium cum exercitu Seratoris deleuit xxx. 20
Torquati nomen xvij. 2
Toryna, Epiri locus xlvj. 107
TRAGIA insula Periclis victoria clara xj. 52
Tralles nec Xerxi, nec Agesilaō transitum concedere voluerunt xxxv. 32
Trapezus quondam Macedonia imperio non subiecta erat xxix. 6
Trebonius Caium Lucium vim sibi inferentem interfecit xxvij. 27
Triarius infeliciter cōtra Mithridatē pugnat xxxij. 101
Tribunorum origo ij. 43
Tribunitia potestas xj. 22
Tribuum Romanorum diuisio ij. 42
Tribuni pleb. de diuidenda

I N D E X.

Romanorum habitacione agunt x.	20	Tullus Hostilius fulmine ictus iiiii.	57
Tribunorum militum origo x.	1	Tumulus iiiii.	27
Tribus singulae decem curias continuerunt ij.	43	Tunica rubra, pugnae signum Romanis xxxvi.	145
Tributum ex Macedonico bello Romanis remissum xxj.	61	Turderia a Crasso capta xxxiiii.	16
Tripodes Aristidis xix.	3	Turpe nihil quod vi ac necessitate sit xii.	49
Tripodis aurei circumlatio v.	7	Turpilius falso accusatus mansuetudine causae xviii.	12
Tritus Achaeorum imperator xlvij.	19	Turris balnearum locus xv.	40
Triumphus institutio ij.	33	Tusculani defectionem dissimulant x.	74
Triumphandi ius & observationes ij.	55	Tuscos reliquas gentes anteisse sapientia xxvi.	19
Triumvirorum potentia & proscriptiones xlvj.	31	Tuscorum clades vi	13
Troezenij Cleomeni se iungunt xxiiij.	78	Tutula ancillae virile facinus x.	61
Troezenij in Achaos recepti xlvij.	44	TYBERIS inundatio l. 9	41
Troia ludus equestris xl.	5	Tyberim Tarracinae mari Caesar immittere conatus xxxviii.	111
Troia ab Hercule eversa xxxiiij.	2	Tychon lancea Alexandri tyranni xiiii.	61
Troiae equi tertio pernicio causa fuisse xxx.	1	Tydeus Atheniensium dux vii.	104
TYBERONVM familia & tenuitas xxj.	7	Tynnondas tyrannus v.	27
Tubero praetor in Iberia xxxviii.	9	Tyrannio grammaticus Aristotelis Theophrastique volumina digessit xxvi.	63
Tudertum Italiae urbs xxviiij.	34	Tyranni domum qui ingreditur, seruus sit xxxvi.	164
Tulliola partus angustia moritur xliij.	85	Tyriorum antiquissimae coloniae xvi.	27
Tullus Amphidius Volscorum rex viij.	37	Tyriorum obsidio xxxvii.	51
Tullus Volscorum dux occubuit viij.	69	Tyrrhenum mare unde dictum	

I N D E X.

ctum x.	26	Romanorum sublata vi.	21
Tyrrhenorum regione Celtae subegerunt xxviiij.	19	Vectius a Graccho defensus xxiiii.	35
Tyrtaeus poeta bonus ad iuuenum animos excitandos xxiii.	44	Veiorum urbs a Romanis capta x. 9. & 10.	9
Tyrus capitur xxxvii. 54. & lii.	27	Velabrum locus ii.	29
		Velia Italiae locus xxi.	63
		Veliterni civitatem suam Romanis offerunt viii.	20
V		Vaisarius Aquitaniae dux a Pipino superatus lvi.	4
Valerius Messala filius, Horatij soror, Syllae nubit xxvi.	87	Veneficorum apud perfas supplicium xlvii.	40
Valeriae Publicolae sororis in Romanos beneficia viii.	57	Veneris lucus i.	28
Valeria Publicolae filia obsessa vii.	36	Veneris signum in Delo ibid.	
Valerius Flaccus cum Catoe Censor xx.	41	Veneris templum v.	15
Valerius a populo Romano Maximus appellatus xxxvi.	27	Veneris victoris templum xxxvi.	144
Vandali Italiam invasere lvi.	13	Venetanorum urbs x.	3
Vandali a Longobardis superati ibid.		Veni, vidi, vici xxxviii.	97
Varenus adversus gladiatores imperator xxxiiii.	25	Venter auribus caret xx.	17
Varro philosophus historicorum peritissimus ii.	22	Ventorum turbines impetuosi xxxii.	28
Vasconia regio lvi.	4	Venus bellum exosum habet xliii.	45
Vascones a Carolo Magno domiti lvi.	25	Ventidius Parthorum copias prostravit xlv.	56
Vatinius aspero fuit ingenio xliii.	18	Ventidii bellum inter inclyta Romanorum facta numeratur ibid.	
VECTIGALIA		Ventidii fratres Auximo civitate per Pompeium ceteri xxxvi.	12
		Vercellae locus xxviii.	50
		Verecundia non omnem deo cetatem liii.	10
		Veronica Mithridatis vxor xxxii. 48. Eius mors ib.	49
		Vermine Syphacis filii fuga	

I N D E X.

xvj. 49
Verres Rom. sus incastratus
xliij. 14
Verres Siciliæ prætor reus
ibid. 14
Verris filius formam prosti-
tuit ibid. 14
Verrucosi Fabij nomen vi-
de xij. 2
Vertingentorix Gallorum
imperator se Cæsari de-
dit xxxvij. 36
Vestæ templum ij. 39. & iij. 29
Vestales virgines à Numa
lectæ iij. 24. & 25.
Vestales in clade Gallica fu-
gientes qua religione ab
Albino exceptæ x. 38
Vestales dux in stupro depre-
hensæ xij. 42
Vestes in calamitatibus mu-
tabantur x. 69
Verurius artifex iij. 34
VIBELLIVS Taurea xv. 52
Vibij Siculi erga Ciceronē
ingratitude xliij. 67
Vibij Paciaci ager xxxiiij. 9
Vibo oppidum xliij. 67
Vicentiam Longobardi in
deditionem compulerūt
lvi. 14
Victoria belli finis xvj. 14
Victoria bene vii non mi-
nor virtus quam vincere
xxxij. 21
Vicus publicus phanum
Romæ vj. 19
Viduorum nuptiæ ne deui-
tarentur caurum x. 3
Vindicius seruus coniuratio-
nem de reducendis regi-
bus aperit vj. 7
Vindicta pro manumissio-
ne vj. 13
Vindius interfectus xxxvj. 10
Vinaria concertatio ab Ale-
xandro proposita xxxvij. 14. 3
Vino ablucebantur infantes
xiiij. 37
Vinum quis primus ad Gal-
los vexerit x. 25
Vinum quadragenarium in
Syllæ conuiuio haustum
xxxvj. 86
Virginus Rufus Germani-
cum exercitum in Galliā
ducit xlix. 9
Virum bonum contumelia
affici non posse, parado-
xon xij. 24
Virtutis quanta vis xvj. 57
Virtutis laus in actione co-
sistit liij. 28
Virtus laudib. confirmatur
xxij. 2
Virtutis laus xix. 17
Virtutis templum xliij. 58
Vitæ an mors fortior
xxxvij. 139
Vitæ humanæ mutatio
omnis periculosa iij. 12
Vitellius imperator saluta-
tus xlix. 39
Vitelliani à Spurina victi l. 12
Viuendum quousq; homini
sit xxxvij. 139

Viuens

I N D E X.

X

Viuentes vtrum an mortui
plures ibid. 138
VLIADIS Samicum An-
tagora Chio in Pausania
coniuratio xix. 64
Vlysses ad repetendam He-
lenam legatus lj. 9
Vlyssis & Achillis cōtentio-
nes xxxv. 9
Vlyssis versutia xxv. 42
Vlyssis hasta area xliij. 40
VOLCAE populi xv. 17
Volsorum turpissimū sce-
lus viij. 69
Volsi caduntur viij. 15
Voluptas malorum esca xv. 25
Vrbes quibus rebus verè tu-
te xliij. 106
VTICAE vrbs situs xl. 99
Vtile nihil nisi quod hone-
stum xix. 62
VVLGI fuga festus dies
ij. 64
Vulpecus collis xxv. 63
Vulturis natura ij. 18
Vulturum oppidum xv. 51
Vulturus ventus xv. 45
Vulturinus fluius xij. 14. &
xv. 58.
Vultus morum indicium
xxxvij. 1
VXORIA potestas xx. 18
Vxores non esse verberandas
xx. 49
Vxores duas Antonius Ro-
manorum primus duxit
xlvj. 154
Vxoris nuper ductæ fauor
xliij. 43
Xanthiorum oppidum
xxxvij. 35
Xanthij vrgente hoste incen-
saq; vrbe sese in ignē con-
iecerunt xliij. 57
Xanthippus Periclis pater
xj. 5
Xanthippi canis mirus in dō
minum amor ix. 22
Xanthippus canes domesti-
cos diligenter humari cu-
rauit xx. 14
XENAGORAS Olympi
altitudinem mensus xxj. 25
Xenari de Agide sententia
xxij. 46
Xenocles Adramytenus ora-
tor xlvij. 7. & 8.
Xenoclis Cholargei opera
xj. 30
Xenocrates xxvij. 3. & liij. 44
Xenocrates Gratiis sacra fa-
cere iussus ibid. 46
Xenocratis philosophi au-
thoritas liij. 30
Xenocrates Phocionis præ-
ceptor xxxix. 10
Xenocrati Alexander quin-
quaginta talenta misit
xxxvij. 16
Xenocrates Atheniensium
ciuitate respuit xxxix. 25
Xenophantus cantor nobi-
lis xlv. 147
Xenophon Attica mufa
liij. 43

I N D E X.

liij.	49	INDICIS RERVM	
Xenophontis symposium		gestarum finis.	
xxv.	31		
Xerxes humanus & magnanimus xlvij.	1	EN TIBI LE-	
Xerxes transitum à Trallibus redemit xxxv.	32	CTOR QV AE A	
Xerxis regiam Alexander in cendit xxxvij.	84	iusto Indice segre-	
Xerxis de Themistocle gau dium ix.	54	gatos pramo-	
		nimus.	
		ORACVLA.	
Z			
Acynthij Dionem inuadunt xlj.	97	A	
Zaleuco an numen sit con-		Esco j.	4
gressum liij.	10	Alexandro xxxvij. 23. &	
Zama Scipionis & Annibal		56	
is pugna clara xv.	84	Annibali xvij.	
Zarbius rex Gordyene		Arcadibus viij.	4
xxxij.	86	Aristidi xix.	32
Zareta oppidum Phocion		Astypalænsibus ij.	62
occupat xxxix.	33	Atheniensibus j. 56. xxxij.	
Zela oppidum xxxvij.	97	27. & 40.	
Zenodotum oppidū à Craf-		Ciceroni xliij.	9
so uicaptum xxxliij.	51	Cimoni xxxj.	49
Zeno Stoicus xxxix.	12	Fabio Maximo xij.	9
Zenon Eleates qualem dicē-		Græcis xliij.	31
diam docuerit xj.	8	Helenæ v.	7
Zenon Cretensis saltator		Homero lj.	4
xlviij.	44	Lacedæmoniis ij. 14. &	
Zephyri venti xxx.	14	xxv. 46.	
Zephyrus xx.	71	Libyæ xxv.	14
Zeuxidami pgenies xxxv.	1	Lycurgo ij.	30
Zeuxis pictoris dictū xj.	29	Lyfandro xxv.	62
ZOILVS thoracum arti-		Marathonij j.	51
fex egregius xlv.	51	Mardonio xix.	53
Zopyrus Alcibiadis pæda-		Milefisi ac Cois v.	7
gogus ij.	38	Pausaniæ xxxj.	15
Zoroastræ simulata religio		Pericli j.	45
ijij.	10	Philippo xxxvij.	4
		Platænsibus xix.	57
		Publicolæ vij.	40
		Pyrrho xxvij.	72
			Rom

I N D E X.

Romanis iiij. & x.	7	lapse xxxviij.	120
Romulo ij.	17	Bacchus Athenis vi ventorū	
Sicyonis xlvij.	96	in theatrum delatus xlvj.	
Soloni v.	16	104	
Tarchetio ij.	3	Bos domitus Syraculis mi-	
Theſeo i. & 35.		ris tumultuatus modis	
Themistocli ix.	2	xlj.	68
		Bos locutus xiiij.	58
		Bou capita reſciſſa linguas	
		cum gemitu emiſerunt	
		xxvij.	70
		Cadauerum ſpectra matro-	
		nis obuſata vij.	46
		Cælum ſupra Falerios ſciſ-	
		ſum xij.	4
		Cæſaris ſtatua in Meſopota-	
		mia ad Solis ortum ſe cō-	
		uerſit l.	8
		Caſtor & Pollux pugnare vi-	
		ſi ſunt viij.	5
		Caſtor & Pollux in Lyſan-	
		dri naue xxv.	22
		Clearchi corpus ventorum	
		vi puluere obteſti, ibiq;	
		exortis palmis, perbreui	
		lucus excreuit xlvj.	38
		Coloſſi Eumenis & Attali	
		Athenis à vento proſtrati	
		xlvj.	104
		Cometa Cæſare interfecto	
		apparuit xxxviij.	133
		Concentus muſicus Alexan-	
		driæ auditus xlvj.	131
		Cor Cæſare ſacrificante nuſ-	
		quam apparuit xxxviij.	
		120	
		Corui volatu deſtituti ceci-	
		derunt xvij.	22
		Corui pullos deuorant	
		xxvj.	18
		Corni	

I N D E X.

Corui Alexandro duces per
loca incognita xxxvij. 52
Currus fatali sorte ad Capi-
tolium ferebatur vj. 25
Draco iuxta dormientis cor-
pus Olympiadis accubuit
se conspectus xxxvij. 3
Draco octo passeris pullos
cum matre perimit l. 8
Draco sub Spartaci capite ap-
paruit xxviii. 23
Draco Cleomenis cadauer a
volucru iniuria tuebatur
xxij. 121
Elephantis capite infans na-
tus xliij. 58
Equus Crassi furore perci-
tus in flumen se precipita-
uit xxxliij. 57
Felles duo in iecore Arato
sacrficanti conspecti
xlviij. 80
Flamma e sopito sacrorum
igne emicuit xliij. 40
Flamma e militis manu emi-
cuit xxxvij. 120
Flamma in Caesaris exerci-
tu emicuit xxxvj. 144
& xxxvij. 85
Flammen corpus inter Lucul-
li & Mithridatis exercitu
elapsum xxxij. 21
Fluvios sanguine manasse
xliij. 6
Formice congelatum victi-
ma sanguinem ad Cimo-
nem deferunt xxxj. 47
Fulgores celi nocturni
xxxvij. 120
Fulmen ara percussit xxj. 39

Hastae ardentes in caelo visae
xxvij. 34
Herculis phanum patris ful-
minet actum xlvj. 104
Hirci duo maximi mortaliu
instar pugnare inter se
visi xxvj. 96
Homines igniti apparuerunt
xxxvij. 120
Iecur hostiae sine capite xliij.
61
Ignis supra naudem Timoleo-
nis se celitus effudit xxij.
13
Imber Romanum Poenun-
gi exercitu diremit xv. 69
Lampus veluti fulmen in ter-
ras irruit xxij. 13
Lapidibus igneis pluit xij. 4
Lumen magnum ab Eleuti-
ne illuxit ix. 31
Lunae tres apparuisse xliij. 6
Mare dulces aquas praebuit
xli. 41
Minerva sudans Illo appa-
ruit xxxij. 28
Mogontiacus pons incendio
conflagrasse visus lvj. 53
Mures suspensum in templo
auri corroserunt xxvj. 18
Mures Iouis aurum corrose-
runt xliij. 58
Orphei simulachrum suda-
uit xxxvij. 28
Oves immolanda Clytem-
secula xxxvij. 109
Palladis simulachrum corui
lacerarunt xxxij. 40
Partus immaturi edebantur
vii. 40

Pelta

I N D E X.

Pelta aurea e caelo delapsa
iii. 33
Pila in templo fulmine tacta
lvj. 53
Pisaurum terrae hiatu absor-
pta xlvj. 104
Pudibunda vir quidam saxo
sibimet excauit xxxij. 40
Sanguinis gutta e caelo ceci-
derunt ij. 52
Sanguis e scutis emanavit
xli. 4
Saxum ad Aegos fluuii celi-
tus delapsum xxvj. 22
Scuta pugnantia inuicem vi-
sa xxvij. 34
Simulachra armatorum viro-
rum pro Graecis pugnantium
apparuerunt ix. 31
Solis obscuratio apud Thessa-
los xliij. 66
Sol pallens imbecillum colo-
rem interfecto Caesare e-
misit xxxvij. 133
Spicae cruenta apud Antium
cecidere xli. 4
Strepitus nocturni xxxvij. 120
Sues sine auribus in lucem e-
diti xli. 41
Sidera clauo circunluxisse
xxvj. 22
Templi Adranitaru ostia spon-
te patefacta xxij. 21
Terrae hiatus circa Lauer-
nam xxvj. 14
Timoleonis in caput vitta or-
nata in Delphico templo
se demisit xxij. 13
Tonitrua Syracusis prodigio
sa per quindecim dies xli.
68
Tribuni militaris brachium
rosca suauitate manauit
xliij. 89
Tubarum sonitus ex aere se-
reno increpuit xxvj. 18
Tiberis prodigiosa inunda-
tio l. 9
Victoriae simulachrum Mi-
thridati celitus demissum
xxvj. 27
Vox in Thriasio agro audita
ix. 31
Vox in Fortunae templi con-
secratione audita viij. 64
Vox M. Ceditio facta de
Galloru aduentu x. 23

A V G V R I A.

Alexandro xxxvij. 53. & 59
Arato xlvij. 80
Atheniensibus xxxij. 40
Caesari xxxvij. 84
Cassio xli. 72
Ciceroni xliij. 67
Cimoni xxxj. 47
Crasso xxxliij. 52
Graccho & Cornelia xxliij. 1
Graccho Tiberio xxliij. 27
Herculi ij. 18
Mario xxvij. 14
Marcello xliij. 22
Menelao l. 8
Numa Pompilio iij. 20
Paulo Aemilio xxj. 15.
& 46
Pausania xix. 31
Pericli xli. 11
Philip

INDEX.

Philippe xvij. 14 Marij xxvj. vi. & xxvij. 96
Platoni liij. 5 Marfiz xlv. 15
Pyrrho xxvij. 12 Medij xlv. 44
Romanis xxvj. 18 Mithridatis xxxvj. 68
Romulo ac Remo ij. 18 Onatij Aurelij xxiiij. 37
Syllæ xxvj. 23. & 65 Pelopidæ xliij. 42
Tertiz Acmilij xxj. 15 Petrij Naucleri xxxvj. 154
Themistocli ix. 25 Philippi xxxvj. 2
Timoleoni xxij. 13 Pompeij. xxxvj. 144
Timoleonis militibus xxij. Proserpinæ sacerdoti xxij. 45

SOMNIA.

A Dolecentis cuiusdam
xlv. 67

Agessilai xxv. 11
Alcibiadis vij. 110
Alexandri xxxvj. 51
Annibalis xv. 16
Antigoni xlv. 9
Antonij xlvj. 29
Bruti xliij. 66
C. Gracchi xxiiij. 37
Calpurniæ Cæsaris vxoris
xxxvij. 121
Cimonis xxxj. 47
Cinnc xxxvij. 131
Clitij xxxvj. 111
Darij ibidem 38
Demetrii. xlv. 72
Demosthenis xliij. 48
Ephoricuiusdam xxij. 55
Eumenis xxix. 13
Gn. Aurelij xxxvj. 45
Luculli xxxij. 31. & 63
Lylandri xxv. 42
M. Artorij xliij. 76

Pyrrhi xxvij. 20
Socratis liij. 5
Syllæ xxvj. 23
Themistocli ix. 49
Titi Latini vij. 41
Tyriorum xxxvj. 51

PROVERBIA.

A Ceto ignem extinguere
liij. 18

Adamatina vincula xlv. 16
Adversus Lerneam Hydram
pugnare xxvij. 42
Alter hic Hercules j. 45
A Musis ac Gratiis alienus
ij. 30
Anchora extrema vij. 54
Appio egere xxij. 45
Aqua & igni interdicare
xliij. 66
Argentaginam pati xliij. 42
Attea Musa liij. 49
Bocchoris iudicium xlv. 67
Caudæ equinæ pilos paula-
tim vellere xxx. 27
Coronam capiti contexere
xxxiiij. 106

INDEX.

Cothurnus xxxiii. 4
Cretizare cum Cretensibus
xxi. 38
Domileones, sub diuo vul-
pes xxvi. 69. & 96.
Duos Alcibiades, neque At-
tica, neque Græcia tulit
vii. 41
Eamus Athenas i. 20
Ex sinu xl. 58
Genius malus xlii. 66
Iacta est alea xxxvi. 123
In cælum ferre xxii. 41
In crastinū differamus, quæ
seriò scripta sunt xlii. 21
Inescare, Vide in Indice, Vo
luptas malorum esca xv.
57. & xx. 6
In ventrem bellare xxxii. 29
In vino veritas xlvii. 30
Λακκίαντες xix. 15
Leonina pellis quò non per-
tingit, vulpina asluenda
xxv. 13
Leonis catulum ne alas vii.
40
Leonem stimulare xxxix. 42
Lydius currus xxxiii. 1
Morum farinis inspersum
xxvi. 3
Mortui non mordet xxxvi.
162
Mulus Marianus xxviii. 25
Nec si Cato ipse esset xv. 32
Nemo bene imperat, nisi ali
quando paruerit xxxv. 2
Nequicquam sapit, qui sibi
non sapit xxxvii. 116
Ne quid nimis x. 12
Nihil sine Theseo i. 45
Nodū præcidere xxxvii. 36
Non per cuniculos xxxviii.
11
Nosce teipsum xliii. 4
Nulla pernicipi ratio xxix.
20
Oleum & lucernam xliii. 13
Omnem machinā attollere
xxv. 52
Omnium opum ac mune-
rum ii. 42
Oratio omnia cōficit xxvii.
28
Periclem pessimè educaſti
xi. 7
Qui lucerna indigent, infun-
dunt oleum xi. 39
Quis laudabit patrem nisi
infelices liberi xlviii. 1
Samiorū populus per quàm
litteratus xi. 54
Sardi venales ii. 55
Sardonius risus xxiii. 52
Seditione ciuili sordidissi-
mis honores contingunt
xxiii. 34
Sicula crassitudo xxxiii. 1
Submittere falcem vi. 20
Sui cuique mores fingunt
fortunam liii. 15
Sus Mineruam xliii. 19
Termerium malum i. 14
Terram cælo miscere ii.
62
Vno digito caput scalpere
xxxvi. 103
Vti foro xlii. 87
Vtroque cornu bouem deti-
nere xlviii. 92

INDEX.

LEGES LICET

nullo certo perftringi potuerint ordine accurata tamen diligentia in manipulum coegimus.

DRACONIS. xv. 33
Gracchi xxiiij. 10.
& 40.
Liuij Drusi. xxiiij. 47
Lycurgi leges in vniuersum iij. 9
& dein. 23. xxiiij. 18. Eiusdē ne in eundem hostē exercitus Sapius ducatur iij. 29. Item de successione iij. xxiiij. 29
Numæ iij. 17
Publicolæ leges vj. 21
Romuli ij. 48
Solonis vj. 34
Sulpitij flagitiosæ leges xxvj. 21
Tribunitiæ leges xxiiij. 15

LEGES DNGVLAE
singulorum.

AGONIS, ne ambitus aut iniuriarum quæstio, nisi apud mille & XL iudices fieret. xj. 65
Cæsaris de agris diuindis xxxvj. 101
Diopithæ, ne quis nouos sermones de rebus cælestibus haberet. xj. 65
Epitadis Ephori de successio-

nibus xxiiij. 10
Fannij S. C. aduenæ Roma expulsus xxiiij. 51
Martiij Censorij de eodem magistratu denuo non am- biendo viij. 101
Marij de suffragiis ferendis xxviij. 5
Perichis de nothis xj. 74
Phlogidæ Lacedæmonij lege auri vsus repudiatus xxvj. 68
Pisistrati v. 33
Pompeij de non laudandis reis. xxxvj. 119
Sciraphidæ Lacedæmonij lege auri vsus repudiatus xxvj. 33
Syllæ de gubernatione ciuitatum xxvj. 90. Eiusdē quæ funerum impensas de- finit ibidem. 86

ATHENIENSIVM.
De repudij libello vij. 20
Quæ peregrinū vetat publi- cis ludis in theatro saltare xxxix. 76

ÆGINETARVM, ne quis Atheniensis Aeginæ adiret liij. 33
GRÆCORVM, quæ nō eos quiensem, sed quiclypeum amitebant, multabat xiiij. 3

**LACEDÆMONI-
orum**
De regum dissensionibus xxiiij. 24

INDEX.

Ne quis ex peregrina filios procreet xxiiij. 22
Ne quis Spartanus apud ex- teros habitet ibid. 39
Arati ad Achæos xxiiij. 92
ad philippum xlvij. 92
Aristidis ad populum Athe- niensem xix. 8. ad milites ibid. 44. ad Tegeatas ibi- dem. 35
Aristomachæ ad Dionē xlj. 88
Arsacis legatorum ad Craf- sum xxxiiij. 53
Quæ Quæstori anno finito reditum permittit ibid. legatos Romanorū x. 27. ad milites suos ibid. 47. & 48
De non habitando Capito- lio x. 70
Nepates filios vendant iij. 23
Calliæ accusatorum ad iudi- ces xx. 69
Camilli ad Ardeates x. 42
Cassij ad Brutum xlij. 66
Catonis Maioris ad Quiri- tes xx. 17. in senatu xx. 21
Catonis Vitiæ quam Vti- cæ ad Romanos habuit xl. 102
Chilonis Leonidæ filia xxiiij. 31
Ciceronis ad Tribunos xliij. 19
Cimonis pro se in iudicio xxxj. 36
Cleomenis Lacedæmonij ad Therycionē xxiiij. 104
Cleopatæ ad sepulchrum Antonij

ROMANORVM.
De sacerdotū à militia im- munitate x. 91. xliij. 4
Ne serui conscribantur xxviij. 14
Quæ decem annos militibus in necessitate præscribit xxiiij. 38
Quæ Quæstori anno finito reditum permittit ibid.
Quæ inuocatores electioni- bus adesse vetat xl. 13
De non habitando Capito- lio x. 70
Nepates filios vendant iij. 23
Quæ supra quinquaginta iu- gera habere prohibet xxiiij. 10
Vt triumphaturi extra po- mæria expectent xxxvj. 92 & xl. 53

**ORATIONVM EXEM-
pla quæ sparsim huic operi
inserta sunt.**
ANAXARCHI philosophi ad Alexandrū xxxvij. 13
ANAXILAI Byzantij ad Lace- dæmonios vij. 90
ANNIBALIS ad populum Car- thaginiensem xv. 84. ad milites xliij. 54

I N D E X.

Antonij xlvj. 143
 Clodij ad Fimbrianos xxxij. 100
 Clyti ad Alexandrū xxxvij. 111
 Cornelia ad pompeium xxxvj. 156
 Corinthij cuiusdam militis ad Græcos aduersus Carthaginienſes xxij. 35
 Coriolani ad Tullum Volſcorum principem viij. 39
 ad ſeditioſos ibid. 27
 Craſſi in comitiis conſularibus xxxiiij. 38
 ad milites in filij obitu xxxiiij. 80
 ad milites de pace cū parthis faciendā ibid. 93
 Cratiſclia ad Cleomenem filiam xxij. 86
 Dionis ad Dionyſiū iuniorē xlj. 16. & 17. ad peloponnenſes xlj. 74
 Fabij Maximi ad paulū Acmilium Conſulem xij. 34
 Falſcorum legatorum ad Senatum Romanū x. 20
 Flacci Ordeonij ad milites xlix. 38
 Herſilia ad Sabinos & Romanos ij. 40
 Licinia ad C. Gracchū maritum xxiiij. 57
 Luculli ad milites xxxj. 37
 Lyſandridis ad Cleomenem xxiiij. 85
 Marcelli ad milites xiiij. 54
 Marij ac pomponij ad Numam iiij. 13. & 14
 Menenij Agrippæ ad ſenatum populūq; Romanum viij. 9
 Meconis Tarentini ad concionem xxvij. 27
 Militum ad Marium xxvij. 32
 Minutij ad milites xij. 30
 ad Fabium Maximum ibidem. 31
 Mutij Sequolæ ad porſenam regem vj. 35
 Nicia ad Gylippum xxxiiij. 88
 Numæ ad legatos iiij. 12
 Octauia ad Auguſtum xlvj. 59
 Othonis ad milites I. 29
 pauli Aemilij ad perſeum captum xxj. 43
 Deſortunę mutatione ad perſei liberos captos ibid. 44
 ad Quirites aduersus fortunam xxj. 58
 perpennæ aduersus Sertorium xxx. 44
 phocionis in concilio, v. Demotheſenes & cæteri Alexandro ad ſupplicium dederentur xxxix. 41
 In concilio de ſeruandā philippo fide ibidem.
 platonis pro Socrate liij. 16
 pompeij ad Tigranē xxxvj. 72
 pomponij ad populum Romanum xij. 7
 portia ad Brutum maritum xlij. 23
 Remi ad Numitorem ij. 12
 Scipionis Aphricani ad S. P. Q. R.

I N D E X.

Q. R. xvj. 62
 Scipionis Naſicæ in ſenatu xx. 67
 Sertorij ad perpennę milites xxx. 28
 Socharis Decelei aduersus Miltiadem pro concione xxxj. 18
 Syllæ ad legatos Athenienſium xxvj. 34
 ad milites ibidem. 42. & 53
 ad Archelaum ibid. 56
 ad paphlagonios ibid. 58
 Theſtæ ad Dionyſium fratrem xlj. 35
 Themistoclis ad Eurybiadem ix. 23
 ad Xerxem ix. 53
 Therycionis ad Cleomenē xxij. 102
 Tiberij Gracchi pro Tribunitia poteſtate abrogada xxiiij. 23
 In roganda lege agraria pro pauperibus xxiiij. 14
 Timonis ad Athenienſes xlvj. 123
 Valeria Publicolæ ſororis ad Volumniā viij. 57
 Volumniæ ad Valeriam ibid. 58
 ad filium Coriolanum ibid. 59
 lem ibid. 14
 ad Craterum, Attalum & Alcetam ibid. 120
 ad Leonidam ibid. 55
 ad Parmenionem ibid. 47
 ad Peuceſtam ibid. 91
 Annibalis ad Fabium Maximum xij. 45
 Archytæ ad Dionyſium iuniorē liij. 40
 Bruti ad Ciceronem xlij. 40
 ad Atticum ibid. 54
 ad Pergamenos & ad Samios ibidem. 4
 Cæſaris ad Amintiū xxxviij. 27
 Dionyſij iunioris ad Dionē victorem ſuppoſititia xlj. 56
 Ephorum ad Lyſandrum xxv. 28
 Fabricij ad Pyrrhū xxvij. 45
 Ictis Leontini ad Corinthios xxij. 11
 Lacedæmoniorum exercitus ad Ephoros vj. 82
 Lyſandri ad Ephoros xxv. 28
 Lyſimachi ad Pyrrhum ſuppoſititia xxvij. 11
 Mardonij ducis ad Græcos xix. 27
 Olympiadis ad Alexandrum xxxvij. 87
 Philippi regis ad Ariſtotelem lv. 4
 Scipionis Naſicæ ad regem quendam xxj. 24
 Syllæ ad Caphim familiarem xxvj. 31

EPISTOLARVM

Paradigmata.

A Gefilai ad Hydrea Cærem xxxv. 27
 Alexandri ad Antipatrum xxxvij. 120
 ad Ariſtote-

I N D E X.

STATEGEMATA.

A Leibiadis vij. 89
 Alexandri Magni xxxvij. 53
 Annibalis xij. 15. & 65
 Cæsaris xxxvj. 146
 Camilli x. 67
 Cimonis xxxj. 16
 Demetrii xlv. 36
 Eumenis xxix. 32
 Hermocratis xxxij. 83
 Luculli xxxij. 16
 Lyfandri xxv. 14
 Marcelli xliij. 14
 Phraortis xlvj. 69
 Parthorum xxxiiij. 74
 Scipionis Africani xvj. 40
 Sertorij xxx. 36
 Solonis v. 15
 Themistoclis ix. 21
 Timoleonis xxij. 20

TRIVMPHI.

A Ntonij de Parthico bello xlvj. 87
 Augusti ibid. 147
 Bruti de Lusitanis xxiiij. 33
 Cæsaris de bello Alexandrino, Pontico, & Iuba xxxvij. 103.
 Pompeij liberis ibid. 106
 Camilli de Veis x. 12. de Gallis ibid. 54. de Latinis ibid. 67
 Catonis de Iberis xx. 28
 Catuli de Cimbris xxvij. 56
 Crassi de Spartaco xxiiij. 36
 Curij tres triumphis xx. 5
 Fabij Maximi de Pœnis xij. 53

Fabij Maximi filij ibi. 55
 Flamini de Gallis xliij. 6.
 de liberata Græcia xvij. 29
 Luculli de bello Mithridatico xxxij. 109. xl. 50.
 Marcelli de Gallis xliij. 13.
 de Syracusis ibid. 43. Eiusdem in Albano monte ibid. 44
 Marij de cimbris xxvij. 3. & 56. de Iugurtha xxvj. 6
 Pauli Aemilij de Perseo xxj. 52. & xlvij. 99
 Pompeij qui nondum pubes de Hispanis ac Sertorio xxxiiij. 36. de bello Mithridatico xxxvj. 94.
 Publicolæ de Sabinis vij. 45.
 de Hetruscis vj. 17.
 Romuli de Veis ij. 55
 Scipionis Africani de Pœnis xvj. 51. de Hispanis nō affectavit xxxvj. 27
 Scipionis Asiatici de Antiocho xvj. 69
 Syllæ de Marianis xxvj. 83
 Ventidij de Parthis xlvj. 58

STATVAE.

A Chilis xxxvij. 30
 Alcibiadis iij. 22
 Alexandri tyranni xij. 67
 Alexandri militum xxxvij. 34
 Antonij xlvj. 104
 Arati xlvij. 25
 Autolycei xxxij. 63
 Bruti expulsores regū xliij. 17.

I N D E X.

17. & 106. Syllæ xxvj. 3
 Cæsaris xxxvij. 91
 Catonis Uticensis xl. 122
 Chelæ, equestris vj. 38
 Cleopatæ xlvj. 148
 Cononis lij. 25
 Cornelia Gracchorum matris xliij. 14
 Demosthenis xliij. 51
 Ennij poeta xvj. 67
 Euagoræ lij. 25
 Euclæ virginis xix. 52
 Gelonis tyranni xxij. 42
 Gracchi patris xxiiij. 55
 Gracchorum ibid. 63
 Homeri lj. 6
 Horatij Coclitis vj. 33
 Luculli xxxj. 4
 Lyfandri xxv. 1
 Marcelli xliij. 64
 Marij xxvij. 2. xxxvij. 10.
 Mercurij statuarum Athenis magna copia vij. 47
 Neronis xlix. 14
 Pauli Aemilij apud Delphos xxj. 46
 Periclis xj. 6
 Philopœmenis xvij. 49
 Platonis liij. 58
 Pompeij xxxvij. 108
 Pomponij Attici liij. 3
 Porcenæ vj. 39
 Pythagoræ iij. 22
 Ritus iij. 57
 Romuli statua pedestres ij. 34. & 53.
 Scipionis Africani xvj. 67
 Scipionis Asiatici ibid. 67
 Socratis liij. 17
 Syllæ xxvj. 3
 Theodecti philosophi xxxvij. 35
 Xerxis ibid. 82
 AVTHORES A PLV. tarcho nostro citati.
 A Emilius xv. 99
 Aeschines xliij. 6
 Aeschines Socraticus xix. 71
 Aeschylus j. 145
 Aesopus xlvij. 57. & 71.
 Alceus xvij. 18
 Alexander Magnus xxxvij. 36
 Alexander Mindius xxvij. 55
 Anacreon poeta xj. 55
 Anaxagoras xxv. 18
 Anaximenes vj. 18
 Androclidas xxv. 14
 Andron Halicarnassensis j. 38
 Antigenes xxxvij. 99
 Antigonus ij. 35
 Antimachus lj. 12
 Antisthenes vj. 2
 Antiochus philosophus xxxij. 82
 Antipater vij. 75
 Antipater Epigrammatum scriptor lj. 6
 Antiphanes poeta xliij. 7. & 16
 Antiphon vij. 7
 Antonius lv. 1
 Apollodorus iij. 1
 Apollonem iij. 73
 Aratus xxij. 28
 Archelaus poeta xxxj. 7
 Arc

I N D E X

Archestratus vij.	41	Cornelius Neptos xxxij	
Archidamus xxxiiij.	5	124. xxxiiij. 33.	
Archilochus xxviiij.	43.	Craterus Macedo xix.	72
xxix.	18	Crates lj.	12
Archippus vij.	1	Cratinus Comicus v. 52. xj.	
Aristarchus lj.	12	6. 50.	
Aristobulus xxxvij.	28	Critias iij. 20. & xxxj. 43.	
Aristocrates iij.	73	Critolaus xj.	14
Aristophanes vij.	3	Ctesias xlvij. 12. & 44.	
Ariston philosophus ix.	6	Cymæus Heraclides xlvij.	
Aristoteles iij. 1. & ix.	21	Daimachus Plataeensis vj. 52	
Aristoxenus iij.	73	Damachus xxv.	23
Asinius Pollio xxxvij.	90	Damastes x.	33
Athanes xxij.	41	Damon xxv.	23
Athenodorus Sando vj.	35	Demaratus Corinthius	
Augustinus liij.	53	xxxv.	29
Augustus iij.	64	Demetrius Phalereus iij.	
Autocleides xxxiiij.	77	54. & xix. 1.	
Bacchylides iij.	11	Demetrius Magnesium xliij.	
Bato Synopeus xxij.	28	26. & lv. 4.	
Bibulus xlij.	22	Demochares xliij.	51
Bion j.	38	Democritus xxj.	1
Brutus xlij.	34	Demon j.	34
Butas ij.	47	Demosthenes vij.	23
Cæsar xxxvij. 45. & xlvj.		Dicæarchus j. 30. & 51.	
17		Didymus Grammaticus v. 1	
Caius Acilius ij.	47	Dimon ix.	50
Calistus xxxvij.	46	Dinias xlvij.	54
Callisthenes x. 33. & xiiij. 33		Dion xlvij.	2
Cato xx.	43	Diocles ij.	5
Cares Ifangeleus xxxvij.	99	Diodorus j.	57
Chares Mitylenæus xxxvij.		Diodorus Cosmographus	
118		xlj.	
Charon Lampfacenus ix.	50	Diogenes iij.	72
Chrysippus xlvij.	1	Dionysius Halicarnassensis	
Cicero xyj.	66	ij.	34
Clidemus j. 25. & ix.	21	Dionysius Thrax lj.	12
Clitarchus ix. 50. & xv.	101	Dionysodorus xlvij.	1
Clisthenes xxxv.	71	Dion ix.	23
Clodius iij.	1	Dioscorides iij.	23

Dip

I N D E X

Diphilus xxxiiij.	1	Ion poeta xj.	10
Duris Samius vij.	92	Iphicrates xiiij.	3
Enius xv.	17	Isochrates vij.	26
Epaminondas xiiij.	43	Istrus j.	53
Ephorus vij.	92	Iuba rex ij.	28
Epicharmus comicus iij.	22	Liuius xiiij.	21
Erastosthenes iij.	1	Marsyas xliij.	30
Euas Samius v.	20	Melanthius poeta xxxj.	7
Euphorion xj.	54	Menander xxxvij.	35
Eupolis Comicus ibidem.	6	Menecrates j.	39
Euripides j.	4. & 45	Mnesiphilus ix.	4
Eutychidas iij.	3	Munatius xl.	63
Fabius Pictor ij.	5	Nausicrates rhetor xxxj.	51
Fannius xxiiij.	6	Neanthes ix.	1
Fenestella xxvj.	71	Nicagoras ix.	21
Ganissius xxxviiij.	46	Nicander lj.	12
Glaucippus xxxix.	10	Nicolaus philosophus xliij.	99
Glyceus Samius xlv.	65	Olympus medicus xlvj.	151
Gorgias Leontinus xxxj.	25	Onesicritus xxxvij. 15. & 99	
Græchus Caius xxiiij.	12	Oppius xxxvj.	19
Hecateus Eretricus xxxvij.		Pænon Amathusius j. 28	
99		Panæcius xix. 3. & xxxj. 10	
Hellanicus j.	22	Pappus Pasiphon xxxij.	10
Heracletus ij.	63	Phamas Lesbios v. 26. ix.	
Heraclides Ponticus v.	1	16 & 29	
Heraclitus x.	32	Phanias Ephesus v. 70	
Hercas j.	51	Phanodemus ix. 28. &	
Hereas Megarensis j.	27	xxxj.	31
Hermippus iij.	10	Pherecydes j. 24. & 38	
Herodotus j.	38. & 44.	Philippides Comicus xlv. 29	
Hesiodus j.	20	Philippus Ifangeleus xxxvij.	
Hieronymus philosophus	99.		
xxvij.	37	Philippus Chalcidenfis ibid.	
Hieron ix.		Philistus xxxiiij. 61. & 92	
Hippias iij.	34	Philochoerus j. 19. 38. 45. & 55	
Homerus j.	6. & 20	Philon Thebanus xxxvij. 79	
Hiperides xliij.	20	Philostephanus iij.	54
Ibicus iij.	64	Phylarchus x. 34. & xxvij. 62	
Idomencus xj. 22. & xix. 4		Phrynichus Comicus vij. 54	
Iobas xxvj.	43	Pindarus iij. 50. & ix. 57	
		Pisistra	

INDEX.

Pisistratus j.	27	Taruntius mathematicus	
Piso iij.	54	ij.	22
Pytheus j.	4	Terpander poeta iij.	50
Plato ij. 67. & iii.	11	Teleclides Comicus xxxij. 11	
Plato Comicus vij.	29	Theocritus vj.	60
Polemon Periegetanus		Theophanes xxxvj.	80
xlviij.	23	Theophrastus ix. 47. xx.	
Polybius xij. 34. xiiij.	67	68. & xxx. 22.	
xv. 9. xvj. 65. xx. 25. & xxj. 31		Theopompus ix. 48. &	
Policritus xxxvij.	99	xxxv. 20	
Posidoni ^{us} xiiij. 1. 42. & xxj. 32		Theopompus Comicus	
Promathio ij.	5	xxv.	26
Ptolemæus xxxvij.	99	Thraseas xl.	40
Pub. Volumentius xlij.	89	Thucydides vij. 24 xix. 67	
Pyrrhus xxvij.	47	& xxxij.	61
Pytheas xliij.	33	Timæus xxij. 61. xxxij.	61
Rutilius xxvij.	58	Timocreo Rhodius ix. 41	
Salustius xxvj.	97	Timonides xij.	55
Sappho xlv.	100	Timon Philiastus xj.	8
Scipio Nasica xxj.	26	Timotheus xxxv.	28
Sextius Syllas ij.	30	Titus xx.	
Simonides ix. 2. xxij. 63.		Trogus xv.	99
& xxxv.	1	Tyro Ciceronis libertus	
Simulus poeta ij.	36	xliij.	84
Sophocles iij. 64. xxij. 61.		Tyrtæus iij.	14
xxxvj. 164. & xlvij. 59		Valerius Antius ij. 28.	
Sosibius iij.	57	& xvij. 38	
Sotion xxvij.	132	Valerius Maximus xiiij.	
Sphærus iij.	12	63. & xlij. 69	
Stesimbrotus ix. 47. & xj. 17		Varro ij.	33
Strabo philosophus xxxij. 82		Xenophon iij.	2
Stratocles xv.	101	Zenodotus ij.	29
Sylla xxvj.	13	Zeno iij.	72

F I N I S.

